

אוצר

בין אדם לחבירו

לשון הרע

מכון לחקר הלכות שו"ת וזו"מ לטובת התורה

מכון תורת האדם לאדם
חשוון תשע"ז

הספר שלפניכם הוא מהדורה
נסיונית בסדרת
"אוצר בין אדם לחבירו"

נשמח מאד לקבל הערות
והצעות לשיפור הספר

גם לציין שעדיין לא עבר
הגהה מדוייקת ונשמח לקבל
הערות בזה

ניתן למסור הערות

בטל : 04-6970825

נייד : 0527624271

מכון לחקר הלכות שכן פרס לספריו והספן

כל הזכויות שמורות
למכון תורת האדם לאדם ע.ר.
מאור חיים 5/65
צפת תשע"ב

סדר פרקים בקובץ הזה

01	תורה ונך
02	אזהרה מנין
03	מהות רכילות ולשה"ר
04	נורא בי פלניא
05	אפי מרה
06	אפי תלתא
07	אבק ודוגמאות הרמב"ם
08	לא יספר בשבחו
09	לשה"ר ברמז
10	דעת מיעוט דיינים
11	שמירת סוד גילוי סוד
12	פרסום חוטאים
13	בעל מחלוקת
14	סיפור שיטת הרמב"ם
15	סיפור שיטת רבינו יונה
16	סיפור ראשונים
17	סיפור אחרונים
18	זכור למרים
19	איסור קבלת לשה"ר
20	מתי מותר לקבל
21	חובה לגלות במקום הצורך
22	שידוכין
23	שוכני עפר
24	אגדה ומוסר
25	לשון הטוב
26	תוכן ענינים
27	ציונים וספרים
28	מקורות בסיסיים

הצעה לסדר פרקים חדש

❖ תוכן הפרקים ❖

חלק א: דיבור לשון הרע

פרק א: בתורה ובנ"ך, 18

23	אור החיים <כח>	רבינו מיוחס <כט>	(א) פירוש "רכיל" ושורשו
=	רש"ר הירש <כט>	תוספות <ל>	תרגום <יא>
=	העמק דבר <ל>	אבן עזרא <כח>	רש"י <יב>
=	כלי יקר <כח>	פענח רזא <כט>	רמב"ן <יד>
	(ח) הולך רכיל מגלה סוד	(ד) עמיך	אבן עזרא <טו>
27	משלי יא <מח>	אור החיים <כח>	רשב"ם <טז>
=	רס"ג, אבן עזרא <מא>	רש"ר הירש <כט>	חזקוני <יז>
=	רבינו יונה <מט>	העמק דבר <ל>	נמוקי רי"ד <יח>
=	מאירי <מא>	כלי יקר <כח>	גור אריה <יט>
=	משלי כ <מח>	(ה) לא תלך - לא תעמוד	ערוך <קפב>
=	רש"י, אבן עזרא <מא>	אור החיים <כח>	(ב) לא תיכול קורצין
=	רבינו יונה <מט>	רש"ר הירש <כט>	רס"ג <כ>
=	הגר"א <מא>	העמק דבר <ל>	אבן עזרא <כא>
	(ט) ליקוטים	כלי יקר <כח>	רד"ק שרשים <כב>
29	בתוכחת הנביאים <מא>	(ו) מכה רעהו בסתר	רלב"ג <כב>
=	דבר שפתיים אך למחסור <נ>	תרגום וראשונים <מב>	ר"ח פלטיאל <כב>
=	רשע מקבל לשון הרע <נא>	הכתב והקבלה <מו>	רש"ר הירש <כג>
=	נרנן מחרחר ריב <נב>	(ז) "דיבה" / הוצאה והבאה	(ג) פירושים אחרים
=	הלשון פוגעת כחרב		משוב זקנים <כח>

פרק ב: אזהרה מנין, 33

=	פני יהושע <סו>	יפה מראה <קנא>	(א) תורת כהנים
=	במוני המצוות <סו>	ר"ש סריליו <סה>	תורת כהנים <קמז>
=	חקרי לב <רו>	ר"א פולדא <קנא>	ראב"ד <קמח>
=	מנחת שלמה <רכ>	פני משה <סה>	רבינו הלל <קמט>
	(ד) ונשמרת מכל דבר רע	עבודת המלך <סה>	קרבן אהרן <קנ>
43	תרגום <רמב>	(ג) אזהרת מוציא שם רע	זית רענן <קנא>
=	ספרי <רמג>	כתובות מה: <סד>	זוהר הרקיע <קנא>
=	רמב"ן <רמח>	כתובות מו: <סד>	דינא דחיי <קנא>
=	משך חכמה <רמו>	רש"י <סה>	מלבי"ם <קנא>
=	ציץ אליעזר <רמו>	תוספות <סה>	(ב) ירושלמי פאה
		ריטב"א <סו>	אזהרה ללשון הרע <סד>

פרק ג: מהות רכילות ולשון הרע, 48

<p>מרכבת המשנה < קט > =</p> <p>מעשה רוקח < קט > =</p> <p>מרכבת המשנה < קט > =</p> <p>יד הקטנה < קט > =</p> <p>עבודת המלך < קט > =</p> <p>(ד) מפרשים נוספים</p> <p>64 סמ"ג < פו > =</p> <p>רס"ג < פו > =</p> <p>מגילת ספר < רג > =</p> <p>סמ"ג < קצה > =</p> <p>שערי קדושה < קצה > =</p> <p>עיר הצדק < ריג > =</p>	<p>פסיקתא דר"כ < קט > =</p> <p>(ב) תרגום יונתן</p> <p>לישנא תליתאי < מה > 50</p> <p>(ג) שיטת הרמב"ם</p> <p>רמב"ם דעות ז < קט > 52</p> <p>ראב"ד שם < קט > =</p> <p>כסף משנה < קט > =</p> <p>בית יעקב < קט > =</p> <p>רדב"ז < קט > =</p> <p>דינא דחיי < קט > =</p> <p>כנסת הגדולה < קט > =</p>	<p>(א) לישנא תליתאי</p> <p>ערכין טז < קט > 48</p> <p>ירושלמי פאה < קט > =</p> <p>רש"י < קט > =</p> <p>רבנו גרשום < קט > =</p> <p>תוספות < קט > =</p> <p>מהרש"א < קט > =</p> <p>מהר"ל < קט > =</p> <p>מהר"ז זק < קט > =</p> <p>רש"ש < קט > =</p> <p>ר"ש סריליו < קט > =</p> <p>פני משה < קט > =</p>
--	--	---

פרק ד: נורא ביה פלניא, 68

<p>עמודי שלמה < קט > =</p> <p>מהר"ז זק < קט > =</p> <p>דינא דחיי < קט > =</p> <p>של"ה < קט > =</p>	<p>מהרש"א < קט > =</p> <p>מהר"ל < קט > =</p> <p>רשב"ם ב"ב < קט > =</p> <p>יראים < קט > =</p> <p>שערי תשובה < קט > =</p>	<p>ערכין טז < קט > 68</p> <p>רש"י < קט > =</p> <p>רבינו גרשום < קט > =</p> <p>תוספות < קט > =</p> <p>פירוש קדמון < קט > =</p>
--	---	---

פרק ה: אפי מרה, 71

<p>מקום שמואל < נח > =</p> <p>עבודת המלך < קעה > =</p> <p>מפרשים נוספים</p> <p>75 ספר יראים < קט > =</p> <p>עליות דר' יונה < קעב > =</p> <p>ר"י ברונא < קעב > =</p> <p>דינא דחיי < קעב > =</p>	<p>מהרש"א < קט > =</p> <p>מהר"ל < קט > =</p> <p>שפת אמת < קט > =</p> <p>בשיטת הרמב"ם</p> <p>73 דעות פ"ז < קעב > =</p> <p>כסף משנה < קעב > =</p> <p>בית יעקב < קעב > =</p> <p>פרי חדש < קעב > =</p>	<p>ערכין טז < קט > 71</p> <p>שבת קיח < קט > =</p> <p>רש"י ערכין < קט > =</p> <p>רש"י עין יעקב < קט > =</p> <p>רבינו גרשום < קט > =</p> <p>תוספות < קט > =</p> <p>הלכות גדולות < קט > =</p> <p>פירוש קדמון < קט > =</p> <p>מאירי שבת < קט > =</p>
---	---	--

פרק ו: אפי תלתא, 79

<p>קובץ שיעורים < נח > =</p> <p>(א) בפוסקים ומפרשים</p> <p>88 רמב"ם < קט > =</p> <p>כסף משנה < קט > =</p> <p>עמודי שלמה < קט > =</p> <p>מהר"ז זק < י > =</p> <p>דינא דחיי < קט > =</p> <p>מגן אברהם < קט > =</p> <p>יד הקטנה < י > =</p> <p>חפץ חיים < קט > =</p> <p>עבודת המלך < י > =</p> <p>דעת ומחשבה < י > =</p>	<p>שאלתות < פח > =</p> <p>השלמה < פח > =</p> <p>עליות דר"י < פח > =</p> <p>רשב"א < פט > =</p> <p>ריטב"א < פו > =</p> <p>תוס' רי"ד < נח > =</p> <p>יד רמ"ה < נח > =</p> <p>ראב"ד < פח > =</p> <p>ר"י מיגש < פח > =</p> <p>מאירי < צ > =</p> <p>מהר"א שטיין < צא > =</p> <p>חתם סופר < צא > =</p>	<p>(א) ערכין טז</p> <p>ערכין טז: < קט > 79</p> <p>רש"י < קט > =</p> <p>תוספות < קט > =</p> <p>שיטה לקדמון < קט > =</p> <p>מהרש"א < קט > =</p> <p>רש"ש < קט > =</p> <p>(ב) בבא בתרא לט</p> <p>80 בבא בתרא לט < קט > =</p> <p>רבינו גרשום < פח > =</p> <p>רשב"ם < פח > =</p> <p>תוספות < פו > =</p>
--	---	---

פרק ז: פרסום דעות הדיינים, 132

<p>(ג) רמב"ם ושו"ע</p> <p>רמב"ם סנהדרין < פ > 140</p> <p>טור חו"מ סי' יט < פג > =</p> <p>שלחן ערוך < נח > =</p> <p>ערוך השלחן < קה > =</p> <p>(ד) דונך שלא כדון</p> <p>מהר"א שטיין < פ > 143</p> <p>ש"ך < פג > =</p> <p>תומים < נח > =</p> <p>שער המפשט < קה > =</p> <p>פתחי תשובה < פ > =</p> <p>ערוך השלחן < פג > =</p> <p>תורת חיים < נח > =</p>	<p>יד רמה < עו > =</p> <p>רבינו יהונתן < עו > =</p> <p>חידושי הר"ן < עח > =</p> <p>פסקי הרי"ד < עו > =</p> <p>חידושי הר"ן < עו > =</p> <p>ראב"ן < נח > =</p> <p>מהרש"א < פא > =</p> <p>תורת חיים < קט > =</p> <p>עיון יעקב < נח > =</p> <p>ערוך לנר < פב > =</p> <p>רי"ף < נח > =</p> <p>רא"ש < עו > =</p> <p>נמוקי יוסף < עו > =</p>	<p>(א) דברי חז"ל</p> <p>סנהדרין ל לא < קט > 132</p> <p>בבא קמא צט < עד > =</p> <p>תורת כהנים < עד > =</p> <p>(ב) מפרשי המשנה והסוגיא</p> <p>פירוש הרמב"ם < עג > 116</p> <p>תוספות יו"ט < עד > =</p> <p>חמרא וחיי < עד > =</p> <p>תפארת ישראל < עד > =</p> <p>רש"י < עה > =</p> <p>רבינו חננאל < עו > =</p> <p>תוספות < עו > =</p> <p>מאירי < עו > =</p>
---	---	---

פרק ח: גילוי סוד חברו, 153

<p>כלבו < רנט > =</p> <p>מהר"ם מינץ < רג > =</p> <p>באר הגולה < רנא > =</p> <p>תורת חיים < רנא > =</p> <p>מנורת המאור < רטו > =</p> <p>הלכות קטנות < רנב > =</p> <p>כנסת הגדולה < רטו > =</p> <p>חקקי לב < רנג > =</p>	<p>סמ"ג < קיש > =</p> <p>מהרש"ל < קיש > =</p> <p>מהר"ז זק < קט > =</p> <p>מהרי"ק < קט > =</p> <p>ר"י מקרמניץ < נח > =</p> <p>דינא דחיי < נח > =</p> <p>רש"ש < קט > =</p> <p>(ב) פתיחת מכתבים</p> <p>שו"ת מהר"ם < רמח > 156</p>	<p>(א) לאמר עד שיאמר</p> <p>יומא ד: < קט > 153</p> <p>רש"י < קט > =</p> <p>ריטב"א < קט > =</p> <p>ראב"ן < קט > =</p> <p>מאירי < נח > =</p> <p>מהרש"א < קט > =</p> <p>שאלות < קט > =</p> <p>הלכות גדולות < קט > =</p> <p>מושב זקנים < נח > =</p>
--	--	---

פרק ט: פרסום חטאים ועוולות, 160

<p>מלא הרוצים < נח > =</p> <p>חו"מ סימן ט < קז > =</p> <p>(ד) מפרסמים החנפים</p> <p>יומא פו < קט > 188</p> <p>רש"י < קט > =</p> <p>מאירי < קב > =</p> <p>רבינו יהונתן < קכא > =</p> <p>שערי תשובה < קכב > =</p> <p>מגן אבות < קכג > =</p> <p>מהר"ש מנוישטט < קכג > =</p> <p>(ה) סני שומעניה</p> <p>מגילה כה < קט > 190</p> <p>(ז) מאירי: סיפור בגנות רשעים</p> <p>מאירי שבת < קט > 190</p> <p>מאירי אבות < קט > =</p> <p>חיבור התשובה < קט > =</p> <p>(ו) "ואלו לגנאי"</p> <p>יומא לח < קט > =</p> <p>חפץ חיים < קט > =</p>	<p>רשב"ש < קו > =</p> <p>אמרי יושר < קו > =</p> <p>שו"ע חו"מ < קו > =</p> <p>בית דוד < קח > =</p> <p>חפץ חיים < קט > =</p> <p>אפרושי מאיסורא (בנישואין)</p> <p>נודע ביהודה < קט > 175</p> <p>רב פעלים < קט > =</p> <p>(ב) שליח בית דין</p> <p>מועד קטן טז. < קט > 184</p> <p>רש"י < קיד > =</p> <p>רי"ף < קטו > =</p> <p>ריטב"א < קטז > =</p> <p>ר"י מפאריש < נח > =</p> <p>חידושי הר"ן < נח > =</p> <p>נמוקי יוסף < נח > =</p> <p>מאירי < קז > =</p> <p>מהרש"א < נח > =</p> <p>רש"ש < נח > =</p>	<p>(א) עד אחר / לספר לרבו / אפרושי מאיסורא</p> <p>פסחים קיג: < קט > 160</p> <p>קידושין סו < ק > =</p> <p>כתובות י. < כא > =</p> <p>רשב"ם < ק > =</p> <p>מאירי < כא > =</p> <p>שאלות < קא > =</p> <p>שו"ת הרי"ף < קב > =</p> <p>יראים < קב > =</p> <p>סמ"ג < קב > =</p> <p>רבינו יונה < קב > =</p> <p>חרדים < קב > =</p> <p>שבלי הלקט < קב > =</p> <p>ריטב"א שבועות < קד > =</p> <p>שו"ת הרשב"א < קה > =</p> <p>שו"ת הרא"ש < קה > =</p> <p>אחרונים</p> <p>ר"י ברונא < קב > 166</p> <p>מהרי"ק < קב > =</p>
---	---	--

פרק י: לשון הרע ברמז, 129

= פני משה < קנה >	= ר"ש סיריליאו < קנו > 129	= ירושלמי פאה < קנד >
= מהר"ל < צח >	= יפה מראה < קנו >	= הכותב < צו >
= חיבור התשובה < קנה >	= מהר"א פולדא < נח >	= יפה מראה < צח >

פרק יא: לשון הרע על בעל מחלוקת, 193

= העמק שאלה < נח >	= פני משה < קנה > 193	= ירושלמי פאה < קנד >
= גליון הש"ס < נח >	= דינא דחיי < נח > 163	= יפה מראה < קנו >
= כלי יקר < נח >	= מהר"ז זק < נח >	= ר"ש סיריליאו < קנו >
= חפץ חיים < נח >	= חתם סופר < נח >	= מהר"א פולדא < נח >

פרק יב: אבק לשון הרע ודוגמאות הרמב"ם, 97

= עבודת המלך < קיט >	= ר"ש סיריליאו < קנו >	בבא בתרא קסד
מפרשים	שיטת הרמב"ם	רשב"ם < קיט > 97
102 שערי תשובה < קיט >	דעות ז < קיט > 99	יד רמה < קיט >
= מהר"י ברונא < קיט >	= פיהמ"ש אבות < קנה >	= מאירי < קיט >
= דינא דחיי < קנה >	= כסף משנה < קיט >	= ירושלמי פאה פ"א < קנד >
= הכתב והקבלה < קיט >	= יד הקטנה < קיט >	= ר"א פולדא < צו >
		= פני משה < צח >

פרק יג: לא יספר בשבחו, 104

= הגר"א < צח >	דעות ז < צו > 112	(א) ערכין טז
= חתם סופר < צח >	= כסף משנה < צח >	ערכין טז < עה > 104
= מנחת חינוך < ריד >	= מים חיים < צו >	= רש"י < עה >
= אוצר המלך < צו >	= בית יעקב < ריד >	= רבינו גרשום < עו >
= קובץ מאמרים < צח >	= עבודת המלך < רי >	= תוספות < עו >
= אגרות משה < צח >	= מעשה רקח < צו >	= מהרש"א < עו >
עבודי רבנן דמשנו	= דעת ומחשגבה < צו >	= מהר"ל < עו >
122 יראים < צו >	(ד) בפוסקים	= רש"ש < עו >
= בבא מציעא כד < צח >	114 יראים < צו >	= שערי תשובה < צח > 106
= מפרשים < צח >	= ראב"י אב"ד < צח >	= מברך רעהו בקול גדול
= רמב"ם < צח >	= ספר חסידים < צח >	(ב) בבא בתרא קסד
= סמ"ע < צח >	= ספר החינוך < צח >	משנת רבי אליעזר < נח > 108
שפיר שומעניה	= מהרש"ל < צו >	= רשב"ם < צח >
124 מגילה כה < צו >	= דינא דחיי < צח >	= יד רמ"ה < צד >
= מפרשים < צח >	= מגן אברהם < צח >	= מאירי < צח >
שבחי חתן וכלה	= נזירות שמשון < רי >	= שטמ"ק < צו >
125 כתובות טז יז < צו >	= סדר הדורות < רי >	= ראב"י אב"ד < צו >
= מפרשים < צח >	= שו"ע הרב < צח >	= מהרש"א < צו >
שבחי מת בהספר	= יד הקטנה < צח >	= מהר"ל < צו >
114 רמב"ן < צו >	= שו"ע הרב < צח >	= פתח עינים < צו >
= מפרשים < צח >		(א) שיטת הרמב"ם

פרק יד: חובה לגלות במקום הצורך, 334

= מושב זקנים < כב >	= חזקוני < כה >	= (א) הקשר לל"ת על דם רעך
= טור < כב >	= פענת רזא < נו >	רלב"ג < כב > 334
= ר"ח פלטיאל < כב >	= תוספות < כו >	= בכור שור < כר >

תוכן הפרקים

= ספר חסידים < רטו >	= קרבן אהרן < רטו >	= אור החיים < כב >
= חרדים < רטו >	= רמב"ם סה"מ < רטו >	= העמק דבר < כב >
337 פתחי תשובה < רטו >	= רמב"ם רוצח < רטו >	(ב) בפוסקים
= זה השלחן < רטו >	= ספר היראה < רטו >	335 תורת כהנים < רטו >

פרק טו: לשון הרע בשידוכין, 340

= הגר"מ שטרנבוך < רז >	= אמרי יושר < רטו >	אונאה בשידוכין
= עיונים < רז >	= קהלות יעקב < רז >	= ספר חסידים < רטו >

פרק טז: לשון הרע על שוכני עפר, 345

= שו"ע חו"מ < רג >	= מרדכי < רכז >	= ראבי"ה < רג >
= חפץ חיים < רנא >	= מהר"ל < רנב >	= אור זרוע < רנא >

דיבור לשה"ר: בפוסקים

פרק יז: ראשונים (א) רמב"ם, 197

= שמונה פרקים < קעא >	= הל' סנהדרין כב < קסו >	197 ספר המצוות < קנח >
= משנה עדיות < קעא >	= הל' סנהדרין כה < קסו >	= הל' דעות ז < קנט >
מפרשי הרמב"ם	הל' טומאת צרעת < קסז >	= ראב"ד < קס >
205 כסף משנה < קעב >	= פי' המשנה נגעים < קסח >	= הל' דעות ה < קנט >
= בית יעקב < קעב >	= מורה נבוכים < קסט >	= הל' תשובה < קסד >
= דעת ומחשבה < קעה >	202 פי' המשנה אבות < קע >	= הל' רוצח א < קסה >
		= הל' סנהדרין כא < קסה >

פרק יח: ראשונים (ב) רבינו יונה, 208

= דרשות ר"י < קפא >	= אגרת התשובה < קעט >	208 שערי תשובה < קעו >
223 יד הקטנה < ריב >	= פירוש משלי < קפ >	210 ש"ג ר - רל"א < קעז >
226 ארץ צבי < ריג >	191 פירוש אבות < פז >	220 עליות דר"י < קעח >
		= ספר היראה < קעח >

פרק יט: ראשונים (ג), / סיפור לשון הרע 229

237 ליקוט רש"י < פז >	= רס"ג < קפב >	יראים סמ"ג, סמ"ק, חינוך
= חיבור התשובה < קפה >	237= אוהרות < קפב >	יראים < קפב >
= אורחות חיים להרא"ש < קפח >	= בה"ג < קפב >	231 סמ"ג < קפב >
242 ספר חסידים < קגד >	= ערוך < קפב >	233 סמ"ק < קפב >
= מהר"ח אור זרוע < קצב >	= הלכות גדולות < נח >	= חינוך < קפב >
= אורחות צדיקים < קפב >	237= רי"ף < קפב >	קדמונים וראשונים
= אהל מועד < קפט >	= שו"ת הגאונים < קצ >	235 שאילתות < קפב >
= ר"י ברונא < קצא >		

פרק כ: אחרונים, / סיפור לשון הרע 250

= מסילת ישרים < רד >	= ביאור מהרש"ל < ר >	250 של"ה < קצז >
252 משנת חכמים < רה >	221 דינא דחיי < רא >	= מגן אברהם < קצח >
= חקרי לב < קפב >	= הלכות קטנות < קפב >	= ר' אייזיק שטיין < קצט >

= קובץ שיעורים < נח >	יד הקטנה < ריב > 234	= אלה המצוות < קפב >
= אגרות משה < רכא >	= חזון איש < קפב >	= 255 שו"ע הרב < ריא >

זכור למרים

פרק כא: זכור למרים, 263

272 רמב"ם טו"צ < רכו >	= רמב"ן סה"מ < רכו >	(א) הפרשיות בתורה
= סמ"ק < רמ >	= רבינו בחיי < רלא >	פרשת מרים ואהרן < רכב > . 263
= ספר החינוך < רמ >	= כד הקמח < רכו >	= לקט מפרשים < רכב >
= מהרי"ל < רכו >	= רש"ר הירש < רמ >	זכור למרים < רכב > 265
= משיב נפש < רכו >	= העמק דבר < רלב >	= תרגומים < רכב >
= חרדים < רכו >	(ד) בדברי חז"ל	(ב) זכירת דיני צרעת
= מגן אברהם < רכו >	270 ספרי < רלג >	רס"ג < רכב >
= מנחת חינוך < רכו >	= תורת כהנים תזריע < רכו >	רש"י < רכב >
= שו"ע הרב < רכו >	= תור' כהנים בחקתי < רלד >	רלב"ג < רכו >
= רבני ווילנא < קיט >	= ראב"ד < רלה >	חזקוני < רכח >
= חפץ חיים עשין < רמ >	= ר"ש משניץ < רכד >	דעת זקנים < רכט >
= חפץ חיים לאוין < רמ >	= רבינו הלל < רלו >	רשב"ם < רכד >
= שמירת הלשון < רמ >	= קרבן אהרן < רלו >	= אבן עזרא < רכה >
= ספר זכור למרים < רמא >	= זית רענן < רלח >	(ג) זכירת לשון הרע
	(ה) פוסקים ומפרשים	רמב"ן < רכו > 266

חלק ב: קבלת לשון הרע

פרק כב: איסור קבלת לשון הרע, 285

= דינא דחיי < רב >	= מדרש אליעזר < קפב >	תורה ומפרשים
= משנת חכמים < רב >	= מלבי"ם < קפב >	תרגום < לא > 285
= רבינו יונה < רב >	= מכילתא דרשב"י < פו >	רש"י < לב >
= סמ"ק < רב >	רבי אליעזר בן עזריה	רס"ג < רלג >
= חינוך < רב >	פסחים קיח מכות כג 292	ר' אברהם בן הר"ם < לד >
= ספר חסידים < רב >	= רשב"ם < קמג >	= אבן עזרא < לה >
= אזהרות < רב >	= מאירי < קמד >	= רשב"ם < לו >
= מאירי < רב >	= מהרש"א < קמה >	= רמב"ן < נח >
= שו"ת הרא"ש < רב >	= ערוך לנר < קמו >	= ר"י בכור שור < לו >
= יד הקטנה < רב >	שבועות לא. סנהדרין ז.	= חזקוני < לח >
= עיר הצדק < רב >	270 שבועות, רש"י < ריח >	= רלב"ג < נח >
= ביאור רס"ג רי"פ < ריח >	= סנהדרין רש"י < ריח >	= רבינו מיוחס < קפב >
= חפץ חיים < קיט >	בפוסקים	= רבינו בחיי < לט >
= פאת שדך < קיט >	רמב"ם סנהדרין < ריח > 294	= הכתב והקבלה < מ >
צדיק הראשון בדינו	= רדב"ז < ריח >	= פנים יפות < קפב >
305 הפסוק ומפרשים < ריח >	= כסף משנה < ריח >	= רש"ר הירש < נח >
פנים נזעמים	= לחם משנה < ריח >	= העמק דבר < מא >
306 הפסוק ומפרשים < ריח >	296 יראים < ריח >	מכילתא
	= סמ"ג < רב >	מכילתא דר"י < קמו > 289
		= שבות יהודה < קפב >

פרק כג: מתי מותר לקבל לשון הרע, 308

המשך הגמרא < קלו > =	פסחים פז < קכט > 313	(א) דברים ניכרים
(ג) נאמן כבי תרי	מאירי < קלא > =	פרשת דוד ומבפבושת < קכה > 308
נאמן כבי תרי < ריח > 320	רש"י הושע < פז > =	שבת נו < קכה > =
אגרות משה < ריח > =		רש"י < קכה > =
(ד) מסיח לפי תומו	(ב) למיחש מבעי	תוספות < קכה > =
מסיח לפי תומו < ריח > 322	פרשת גדליה < קכה > 314	מאירי < קכו > =
בבא קמא קיד < ריח > =	נדה סא < קכה > 315	פסקי ריא"ז < קכה > =
שך טז < ריח > =	רש"י < קלג > =	מהרש"ל < קכו > =
חוות דעת < ריח > =	תוספות < קלד > =	מהרש"א < קכה > =
(ה) קלא דלא פסיק	רא"ש < קלה > =	מהר"ל < קכה > =
יבמות כד < ריח > 325	שאלתות < קלו > =	דינא דחיי < קכה > =
מו"ק יח: < ריח > =	מאירי < קלו > =	שפת אמת < קכט > =
רש"י מאירי < ריח > =	מרש"ל < קלו > =	בית יעקב < קכה > =
(ו) סני שומעניה	חתם סופר < קלו > =	מגן אברהם < קכה > =
מגילה כה < ריח > 325	ערוך לנר < קלה > =	שו"ע הרב < קכה > =
מפרשים < ריח > 325	דברי יציב < קלט > =	בגדי ישע < קכה > =
חפץ חיים < ריח > 325	יעב"ץ < קלו > =	נזירות שמשון < קכה > =
	מהר"ץ חיות < קלו > =	גמרא יומא כב < קכה > =
	מסילת ישרים < קלו > =	ירבעם בן יואש
	יד הקטנה < קלו > =	

חלק ג: אגדה ומוסר

פרק כד: אגדה ומוסר, 350

ירושלמי < רטו > =	שאלתות < רנ > =	(א) סוגיא דערבון
ר"ש סריליו < רטו > =	שאלת שלום < רג > =	ערכין טו טז < קיט > 350
פני משה < רטו > =	העמק שאלה < רנ > =	האומר בפיו חמור מהמעשה
מביא אסכרא	(ב) ירושלמי פאה	ערכין טו < רטו > 352
שבת לג < רטו > =	ירושלמי פאה < רנ > 371	מפרשים < רטו > =
רש"י מהרש"א < רטו > 375	(א) קרן ופירות	תוספתא < ריו > =
יהודה בן גרים	ירושלמי < רטו > =	חומרת לשון הרע
שבת לג < רטו > =	מפרשים < רטו > =	ערכין טז < רטו > 354
רש"י תוספות < רטו > =	(ב) יוסף ואחיו	מפרשים < רטו > =
(ג) במדרשי חז"ל	ירושלמי < רטו > 373	גורם לנגעים
מדרש רבה < רנג > 378	מפרשים < רטו > =	ערכין טז: < רטו > 358
תנחומא < רנא > =	(ג) חומרת לשה"ר	מפרשים < רטו > =
משנת רבי אליעזר < רנב > =	ירושלמי < רטו > =	סיכום < רז > =
תנא דבי אליהו < רנג > =	מפרשים < רטו > =	לשון הרע וצרעת
מחשבה בדברי מפרשים	גורם כשלוץ במלחמה	ערכין טז: < רטו > 363
חובות הלכות < רנג > 383	ירושלמי < רטו > 375	מפרשים < רטו > =
מאירי < רנא > =	דינא דחיי < רטו > =	לקט מרש"י < ריו > =
ארחות צדיקים < רנב > =	נמשל לגחלים	רי"ף
דברי ירמיהו < רנג > =		רי"ף שבת פ"ב < רטו > 364
		אהנו ממעשיו
		דינא דחיי < רנ > 366

פרק כה, לשון הטוב ושתיקה 385

== <ג> = == <ג> = == <ג> =

דיבת יוסף, ודיבת מרגלים, 396

ציונים ועיונים נוספים, 387

*** המקורות הבסיסיים ***

גמרות, ירושלמי, רמב"ם, רמב"ן סמ"ג, שערי תשובה

רשימת הספרים לפי א-ב,

❖ פרק א: בתורה ונ"ך ❖

תוכן הפרק

(א) פירוש "רכיל" ושורשו	(ה) ונשמרת מכל דבר [-דיבור] רע
(ב) לא תיכול קורצין	(ו) ארוור מכה רעהו בסתר
(ג) פירושים בפסוק	(ז) "דיבה" / הוצאתו והבאתו
(ד) לא תלך רכיל - לא תעמוד	(ח) הולך רכיל מגלה סוד

לא תלך רכיל בעמך

<p>(ג) לא תעשק את רעך ולא תגזל, לא תלין פעלת שכיר אתך עד בקר: (יד) לא תקלל חרש ולפני עור לא תתן מכשל, ויראת מאלהיך אני ה':</p> <p>(טו) לא תעשו עול במשפט לא תשא פני דל ולא תהדר פני גדול, בצדק תשפט עמיתך: (טז) לא תלך רכיל בעמך לא תעמד על דם רעך, אני ה':</p> <p>(יז) לא תשנא את אחיך בלבבך, הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא: (יח) לא תקם ולא תטר את בני עמך ואהבת לרעך כמוך, אני ה':</p>	<p>קדושים: ויקרא יט: (א) וידבר ה' אל משה לאמר: (ב) דבר אל כל עדת בני ישראל ואמרת אליהם קדושים תהיו, כי קדוש אני ה' אלהיכם: (ג) איש אמו ואביו תיראו... (ד) אל תפנו אל האלילים... (ה) וכי תזבחו זבח שלמים לה'... (ו) ביום זבחכם יאכל וממתרת... (ז) וקצתם את קציר ארצכם לא תכלה פאת שדה לקצר... (ח) ורכמך לא תעולל... אני ה' אלהיכם:</p> <p>(יא) לא תגנבו, ולא תבגשו ולא תשקרו איש בעמיתו: (יב) ולא תשבעו בשמי לשקר, וחללת את שם אלהיך אני ה':</p>
--	---

לא תלך רכיל בעמך

לא תעמד על דם רעך, אני ה':

ויקרא יט טז

אונקלוס: לא תיכול קורצין בעמך, לא תקום על דמא דחברך, אנא ה'.

יונתן: לא תהוון אזלין בטר לישן תליתאי, דהוא קשי הי כתרבא דקטל מן תרין חורפוי¹, למיכול קורצין למעיקא לבר עמך, לא תמנע זכו דחברך למסהדא עלוי בדינא, אנא ה'.

ירושלמי: עמי בית ישראל לא תהוון בטר לישנא תליתאי על חבריכון, ולא תשתוק אדמא דחברך בזמן דאת ידע קשוט בדינא כדין אמר ה':

1. יונתן: (א) המשמעות שהוא כחרב שהורג משני צדדיו, מאי קמ"ל? (ב) מתרגם רכיל "לישן תליתאי" בכמה מקומות ואספנו אותם לקמן ?? פרק ד אות ד

(א) פירוש "רכיל" ושורשו

רס"ג: רכיל, מרגל.²

רש"י: לא תלך רכיל, אני אומר על שם שכל משלחי מדנים (ע"פ משלי ו' יד) ומספרי לשון הרע הולכים בבתי רעיהם לרגל מה יראו רע או מה ישמעו רע לספר בשוק – נקראים הולכי רכיל, הולכי רגילה אשפיימנ"ט בלע"ז. וראיה לדברי שלא מצינו רכילות שאין כתוב בלשון הליכה – לא 'תלך' רכיל, 'הולכי' רכיל נחשת וברזל (ירמיה ו' כח), ושאר לשון הרע אין כתוב בו הליכה – מלשני בסתר רעהו (תהלים קא ה), לשון רמיה (שם קכ), לשון מדברת גדולות (שם יב ד).

לכך אני אומר שלשון רכיל לשון הולך ומרגל, שהכ"ף נחלפת בגימ"ל, שכל האותיות שמוצאיהם ממקום אחד מתחלפות זו בזו, ב"ת בפ"א ובו"ו, גימ"ל בכ"ף וקו"ף, נו"ן בלמ"ד, ורי"ש וזי"ן בצד"י וכן (שמואל-ב יט כח) וירגל בעבדך, רגל במרמה לומר עלי רעה, וכן (תהלים טו ג) לא רגל על לשונו, וכן רוכל הסוחר ומרגל אחר כל סחורה, וכן המוכר בשמים להתקטט בהם הנשים על שם שמחזר תמיד בעיירות נקרא רוכל, לשון רוגל. ותרגומו לא תיכול קורצין... [-ההמשך באות הבא]

רשב"ם: לא תלך רכיל, המחזר בעיירות מהלך לומר לשון הרע מזה אל זה, ותרגום 'לא תיכול קורצין', לא תכריז רכילות, וכן בדניאל אכלו קורציהון דיהודאי, הכריזו, וכן ירעם משמים מתורגם אכלי מן שמיא, לשון השמעת קול.

אבן עזרא: קדושים: רכיל, כמו (יחזקאל כח טז) רכולתך, (שה"ש ג) מכל אבקת רוכל, והטעם המלשין כי הרוכל מעתיק, יקנה מזה וימכור לזה, והרכיל יגלה לזה מה ששמע מזה... וטעם אני ה', רואה מה שאתה עושה בסתר.

רד"ק שרשים: ערך "רכיל": בְּעִיר רְכִילִים שָׁמוּ (יחזקאל יז ד), וילינו הרְכִילִים ומכרי כל ממכר (נחמיה יג כ), רְכִילַת העמים (יחזקאל כז ג), דָּדָן רְכִילַתָּהּ (שם כז כ)... הם הסוחרים, והשם לסחורה 'רְכִילָה' – קָרַב רְכִילַתָּהּ (שם כח טז)... ויש שיאמר על הַבְּשָׂם לבד מכלל הסוחרים, מכל אבקת רוכל (שה"ש ג ו)...

לא תלך רכיל (ויקרא יט), הלכי רכיל (ירמיה ו' כח), אנשי רכיל היו בך (יחזקאל כב ט). רכיל הוא שם למלשינות, ונשתתף הלשון הזה עם ההליכה, לפי שהמלשין הולך בבית חבירו ומה ששמע בביתו הולך ומספר לחבירו. וגם זה הענין קרוב לענין הראשון [-סוחרים] כי המלשין כמו הרוכל הסוחר שיש בידו כמה מיני סחורות, וכן הַבְּשָׂם שנקרא רוכל יש בידו כמה מיני בשמים כמו שאמר מכל אבקת רוכל, וכן המלשין מאסף הדברים מזה ומזה ומספר לזה ולזה, או כמו שהסוחר מעתיק [-מעביר] הסחורות כי יקנה מזה וימכור לזה כן המלשין מעתיק הדברים, ישמע מזה ויספר לזה.

ערוך: ערך 'רכיל': הרוכלין המחזירין בעיירות (מעשרות ב), המוצא קופת הרוכלין (שבת ז), רבים היו פצעי רוכל (יבמות סג): פירוש – מוכר בשמים מלשון (שה"ש ג ו) מכל אבקת רוכל.

ראב"ד: לתורת כהנים: דבר אחר לא תלך רכיל, שלא תהא כרוכל שהוא מטעים דברים [והולך], פירוש זו רכילות דברים ממש, ולפי שהרוכל המחזר בעיירות עם מיני

2. רס"ג: ביאר הרב קאפח בהערותיו שם: "מאהלא" או "מאחלא" והוא המפיץ דברי דיבה מתוך שנאה ובכוונה להזיק ולגרום צער לזולת.

תכשיטין [שבירן] מוליך חידושין מעיר לעיר כדאמרינן (ברכות נא:): ממהדורי – מילי³, שהוא מספר בעיר הזאת מה שראה ב[עיר] אחרת, וכן מספר בעיר אחרת מה שראה בזה, ולפיכך דימה הרכילות לרוכל כי המוליך רכילות מגיד לזה מה ששמע מזה.

רלב"ג: לא תלך רכיל בעמך, ענין הרכילות הוא שיספר האדם דברים מאיש אחד לאיש אחר אע"פ שהם דברי אמת, באופן שתוכל להתחדש בזה שראה ותחרות ביניהם, כי בזה מההפסד בקיבוץ המדיני מה שלא יעלם. והנה יתבאר מזה שהוא ראוי להזהר מלספר בגנות חבריו וזה שאם הזהירה התורה מסיפור הדברים שיבאישו ריח האיש ההוא בעיני איש אחד או בעיני אנשים מיוחדים, כל שכן שראוי שיזהר מסיפור הדברים שיבאישו ריח האיש ההוא בעיני האנשים כולם⁴.

רבינו מיוחס: לא תלך רכיל בעמך, אזהרה למספרי לשון הרע. רכיל כמו רגיל, וכ"ף וגימ"ל משמשיין, ויסכרו – ויסגרו, שעיקרו (תהלים טו ג) לא רגל על לשונו, והוא לשון שליחות דברים, וכן (ש"ב יט כח) וירגל בעבדך, ועל שם כן קרויין מרגלין. ד"א לא תלך רכיל אזהרה לדיין שלא יצא ויאמר אני מזכה וחבירי מחייב ומה אעשה ורבו עלי ועל זה נאמר הולך רכיל מגלה סוד.

ר' חיים פלטיאל: לא תלך רכיל בעמך, רכיל לשון רוכל המחזר בעירות, שיש לו קופות הרוכלים, כך זה מקבץ דברים.

מושב זקנים: ...דבר אחר לא תלך רכיל, רכיל בגימטריא מכר, כמו הרוכל הזה שמוליך סחורתו למכור ממקום למקום, כך הרכיל הזה שומע מזה ומגיד לזה...

רש"ר הירש: לא תלך רכיל בעמך, "רכיל" קרוב ל"רגל", בהגה וגם במוכח. לא הרי "רגל" כהרי "רכיל". "הלך" מציינ תנועה ממקום למקום, תכליתה להתרחק מן המקום הקודם או להגיע למקום החדש. כנגד זה "רגל" (ומכאן "רגלי" – הולך רגל) מציינ פסיעה צעד צעד. תכליתה מושגת בכל צעד בהכרת המקומות שהוא עובר בהם. "רגל את הארץ" היינו להכיר את תכונותיה תוך כדי צעידה. ומכאן "רגל ב – " (וירגל בעבדך אל אדוני המלך וגו', (שמואל-ב יט כח) לבלוש ולהתחקות אחרי אדם להוציא את דיבתו רעה.

וכעין זה "רכיל". רוכל הוא תגר העובר מבית לבית ומביא לכל אדם את הסחורות שהוא זקוק להן. כך בשיר השירים ג, ו ובנחמיה יג, כ. ומכאן בסחר העולמי, הסוחר המתווך המייבא ומייצא סחורות מארץ ארץ, כך ביחזקאל כז וכה. ומכאן "רכיל" – "תגר החדשות". הלה עובר מאיש לאיש ומבית לבית, בולש את ענייניו של זה ומספר עליהם לזה. עליו אמר הכתוב "לא תלך רכיל בעמך". אל תספר על אחיך דברים שאינם ידועים אלא אם כן ברור לך שנוח לו בכך. כן מצינו במשלי יא יג, כ יט, "הולך רכיל" מתבאר שם על ידי "מגלה סוד" ו"גולה סוד".

איסור זה תופס את החברה הלאומית כ"עמים", כחוגים סגורים, כבתים וכמשפחות. בני המשפחה משיחים על ענייניהם בגבולות הנקבעים על ידי האימון הטבעי, והדברים לא יעברו מאליהם "מעם לעם", מחוג לחוג. אנשי חוג אחד נותנים אימון זה בזה, ובהסתמך על כך מדברים ועושים. והמעביר דברים אלה לחוג אחר הרי זה הולך רכיל בעמיו.

3. ראב"ד: ממהדורי (מאלו המחזרים בעירות) – מילי (יש ריבוי דיבורים), ומסמרטוטי (מבגדים נשחקים ובלויים) – כלמי (מתרבים כינים).

4. רלב"ג: הפסוק עצמו מדבר על רכילות שהוא לאדם אחד או יותר, ולשון הרע נלמד מקל וחומר שמבוזה בעיני כל הבריות. לפי דבריו מוסברים יפה שיטת הרמב"ם דעות פרק ז עיי"ש.

נצטוינו אפוא לשמור על כבודו של כל אדם ולכבד את ענייניו הפרטיים. חובה עלינו להיזהר בדברינו שעה שאנחנו מספרים על אחרים. המספר על ענייניו הפרטיים של אחר אין לדעת עד היכן הדברים מגיעים. במקום שרוח רכילות שולטת אין להאמין בריע ואין לבטוח באלוף. כל אדם חייב לשמור פתחי פיו לבל יספר לאחר על ענייניו הפרטיים.

אף זו חובה הנובעת מאיסור זה – חילופי דיעות שבין חברי מועצה, הרי אלו חסויים ואין לגלות את סודם. המספר שהצביע לטובת פלוני אלא שחביריו רבו עליו, הרי זה הולך רכיל מגלה סוד ועובר בלאו זה (עיין סנהדרין לא.).

סוג מיוחד של רכילות הוא לשון הרע, והוא חטא חמור עוד יותר (עיין רמב"ם הל' דעות פ"ז ה"ב). בעלי לשון הרע מספרים דברים שליליים על אופיו ומעשיו של אחר, אפילו הדברים הם אמת. וחכמים מונים את לשון הרע בין החטאים החמורים ביותר (ראה ערכין טו. ואילך).

רכיל מלשון מוכר, כאילו מוכר את חבירו

העמק דבר: לא תלך רכיל בעמך, פירוש, עם עמך, וכמש"כ לעיל פירוש הרמב"ם הל' עדות פרק י"ז משמעות לא תענה ברעך, עם רעך, והכוונה כאן דהרכיל דרכו למכור ממקום למקום וכן הנושא דברים של אדם לחבירו, ובזה מוכר את אותו האדם לחבירו שינקום בו, וזה מיקרי שהוא רכיל בנפש אדם, והזהירה תורה שלא תמכור את עמך, ואינו נפקא מינה למי הוא מוכר אם לישראל או לעובד כוכבים והנ"מ הא רק את מי הוא מוכר....

==עיין דברי שאול, פרשת קדושים מהד"ק: ...ולפענ"ד היה נראה כי רוכל הוא על משקל רוגל... מלשון מרגל שיתורו הארץ ויטובבו אותה, וגם הרוכל המוכר בשמים לפי שחוקר ודורש והולך מעיר לעיר לקנות ולמכור כל מיני בשמים... ומה שנקרא רכיל על דרך מ"ש התיו"ט בנויקין, וכן מסור הוא לפי שנהפך אח"כ שהוא נמסר, וגם הרוכל הוא נעשה רכיל שגורם שיגיד זה הרכילות, עכ"ל.
עוד בענין לשון מרגל, עיין: לשון רמב"ם דעות ז א, סמ"ג, משנת אברהם סמ"ג ל"ת ט, חקר ועיון לר"ק כהנא בדברי רש"י (צילום)

(ב) לא תיכול קורצין

רש"י: לא תלך רכיל, [תחילת דבריו באות הקודם]... ותרגומו לא תיכול קורצין... כמו (דניאל ג ח) ואכלו קרציהון די יהודיא, אכל ביה קורצא בי מלכא (ברכות נח). נראה בעיני שהיה משפטם לאכול בבית המקבל דבריהם שום הלעטה, והוא גמר חזוק, שדבריו מקויימים ויעמידם על האמת, ואותה הלעטה נקראת אכילת קורצין, לשון קורץ בעיניו (משלי ו יג), שכן דרך כל הולכי רכיל לקרוץ בעיניהם ולרמוז דברי רכילותן, שלא יבינו שאר השומעים.⁵

רש"י: דניאל ג ח: פל קבל דנה בה זמנא קרבו גברין פשדאין ואכלו קרציהון די יהודיא: כל קבל דנה, כל עומת זו שראו שונאי היהודים שיש שעה להלשין עליהם. קריבו גוברין כשדאין ואכלו קרציהון, הלשינו עליהם. לא תלך רכיל, מתרגמינן ולא תיכול קורצין, ואומר אני שכן היתה דת של הולכי רכיל לאכול לגימא במקום שמלשינין שם, והוא סימן קיום דברים שמאותה שעה יש עליהם לברר דבריהם ולאמת לשון הרע שאמרו, ואותה סעודה נקראת אכילת קורצין, לשון קורץ בעיניו (משלי ו), שהוא לסימן לשון הרע.

5. רש"י: ביאור בשיטת רש"י עיין לקמן "עיר הצדק" <?>. ובענין אכילת קורצין, עיין בסמוך ברמב"ן <?> וגור אריה <?>, וע"ע אבן עזרא דניאל <?> ומצודות שם בדניאל צירף שני הפירושים, וע"ע חזקוני ובעלי התוס' כאן, וע"ע של"ה לקמן <?>, ובתרגום יונתן בפסוק לא תשא שמע שוא <?> ובמובא מדרך ארץ זוטא לקמן <?>.

רמב"ן: לא תלך רכיל בעמך, אומר אני על שם שכל משלחי מדנים ומספרי לשון הרע הולכים בבית ריעיהם לרגל מה יראו רע או מה ישמעו רע לספר בשוק, נקראים הולכי רכיל, הולכי רגילה וכו'. וכן תרגם אונקלוס, לא תיכול קורצין, אכלו קרציהון דיהודאי (דניאל ג ח), אכלו קורצא בי מלכא (ב"מ פו). נראה בעיני, שהיה משפטם לאכול בבית המקבל דבריהם שום הלעטה והוא גמר חזוק שדבריו מקויימים ויעמידם על האמת, ואותה הלעטה נקראת אכילת קורצין לשון קורץ בעיניו (משלי ו יג), שכן דרך הולך רכיל לקרוץ בעיניו ולרמוז דברי רכילות שלא יבינו השומעים, כל זה לשון הרב.

ואין במה שפירש בתרגום הזה טעם או ריח, כי השומע מן הרכיל לא ישבע לו שיאמין דבריו ולא יתן לו אות ומופת, גם המלשין עבד אל אדוניו לא יבטיחנו האדון שישמע אליו, ומה טעם לאכילה הזאת. ונבוכדנאצר בהודאת [בהוראת] הצדיקים עשה מה שעשה, לא האכילם למלשינים ולא נשבע להם, וגם לא האמין להם אבל שאל הצדא שדרך מישך וגו' (דניאל ג יד), וצוה שישתחוו מכאן ואילך והיה מעביר על מה שעברו. ודרישו לא היה מאכיל לו למלשיני דניאל רק לענה וראש, וכתוב בהן די אכלו קרצוהי די דניאל. ואפילו אם אמת הדבר שיעשה כן בזמנים ההם, אחר שהכתוב אמר "לא תלך רכיל בעמך" למה יזכיר אונקלוס מנהג השטות שהוא ואין לאזהרה ענין בו⁶.

לשון השמעת קול

אבל עיקר לשון הארמית בכאן איננו אלא לשון השמעת קול, והוא מורגל בדברי חכמים (ב"ב ה). ועיזא לאו אכלויי מכלו ליה ולא גברא בעי לאכלויי, ותרגום יונתן קרא בגרון (ישעיה נח א) – אכלי, ושרק לו מקצה הארץ (שם ה כו) – ויכלי ליה, וינהום עליו כנהמת ים (שם שם ל) – ויכלי עליהון, וכן במקומות רבים. והנה הוא לשון כל משמיע קול שיודיע חפצו בלא חיתוך מילות, ולכן יאמר כן בצועק לעזים הנכנסות בשדה ויתרגם כן השורק והנוהם והצועק. ודרך הרכילים לבא ברבים או לפני המושל וינהמו בגרונם ויקרצו בעיניהם לרמוז כי שמעו דברים עד שיפצרו בהם ויגידו אותן, על כן נקראים אוכלי קורצין, נוהמים ברמזים.

ואונקלוס תרגם רכילות ענינו, וכן שמו בלשון הארמית, ולא חשש לפרש לשון הכתוב וכן דרכו תמיד, כי להבין הענין הוא מתכוין. אבל בלשון הקודש היו קורין אותם "הולכי רכיל", מן אבקת רוכל (שה"ש ג ח), רכלתך (יחזקאל כו יב), כי הרוכל הולך כל היום קונה מכאן ומכאן והולך ומוכר במקומות אחרים בכאן ובכאן, כמו שמזכירין חכמים (מעשרות פ"ב מ"ג) רוכלין המחזירין בעיירות. וזה טעם "בעמך" כי הוא הולך ברבים. [=לציין הדברים בסיכום הפסוק בענין "עמך"] ולהבדיל בין שניהם, היה שם זה "רוכל" פועל, ושם זה "רכיל" שם תואר בעצמו כמו סריס נזיר, ירמוז השם כי בנפשו הוא ועליו תשוב.

המפרשים מלשון קריאה והכרזה כרמב"ן

ערוך: ערוך קרץ (ג): בפרק הרואה... (ברכות נח): 'אכל קורציה ביה מלכא', פירוש קרא עליו מלשינות, וכן תרגום (ישעיה נח א) קרא בגרון – 'אכלי' [בגרוןך], לא תלך רכיל – 'לא תיכול קורצין'⁷.

6. רמב"ן: ביישוב דברי רש"י: כתב בספר 'עיונים בדברי חז"ל', לג"ר חנוך הכהן ארנטרוי (עמוד רכח-ט) מבאר דעת רש"י שהוצרות הניב 'אכל קורצא' התחיל עם הסעודה וכו', אמנם אח"כ הביטוי נשרש לענין רכילות בכלל. ומביא דוגמה מהביטוי 'מלא ידו' שרש"י (שמות כח מא) מפרש: כשממנין אדם על פקידת דבר נותן השליט בידו בית יד של עור ועל ידו הוא מחזיק בדבר, קורין אותו מסירה... והיא מלוי ידים". ומובן שאחר שהביטוי נתקבל הוא נכון גם בלי זה. וכן ביטוי 'כריתת ברית' שבעיקרו נאמר על חציית בהמה. ועיי"ש עוד בהסבר כל הענין.

7. ערוך: א) עיין ערוך השלם ערך קרץ, ח"ו עמוד 212 במקורות שמביא (תרגום משלי יא יג, כ יט, ותרגום יחזקאל כב ט, תהלים טו ג, קר ג, תרגום יונתן בראשית מט כג ועוד) ומה שמביא בשם שפת ערבית ויוונית =לסכום=. עיין עוד ספר "מעט צרי" (לר' יעקב זאב לב, פרשת קדושים עמוד קג, י-ם תשס"ה) מסכם דברי המפרשים בענין "תיכול קורצין", גם מספר מרפא לשון??.

ב) עוד פירוש בענין אכילת קורצין עיין פנים יפות (קדושים) שכתב: ולולי דבריהם [דרש"י ורמב"ן] נראה

חזקוני: לא תלך רכיל, [תחילת דבריו באות א]... ותרגמו לא תיכול קורצין, לא תכריז לשון הרע הנעשה בקריצות עינים. וכן בדניאל ואכלו קורציהון דיהודאי, פירוש הכריוז, ירעם מן שמים (ש"ב כג יד) תרגם יונתן 'אכלי' מן שמיא, לשון השמעת קול.

המפרשים מלשון אכילה (או שחיטה) / כאילו אוכל את בשרו

אבן עזרא: דניאל ג ח: ואכלו קריציהון, תרגום לא תלך רכיל, המדבר בסתר רעה על אחד כאילו אוכל בשרו.

נימוקי רי"ד: לא תלך רכיל, לא תיכול קורצין, יש לפרש קורצין לשון שחיטה כמו (ירמיהו מו כ) קרץ מצפון בא, וכמו (יומא לא:): קרצו ומירק אחר שחיטה על ידו, כי המלשין את חבירו כאלו שוחטו ואוכל בשרו. (בעל תוס' רי"ד, מובא בפני דוד לחיד"א):

תוספות: לא תלך רכיל, תרגומו לא תיכול קורצין, וזהו פירושו שהיה משפטן לאכול בבית המקבל דיבתו, וזהו שעשה הפייט (יוצר ליום ב' דשבועות; דיבור לא תענה) הולכי רכיל שלש מענישים, הרכיל, ועל אותו שנעשה עליו הרכילות, והמקבל הדיבה. רכיל בגימטריא דילטור חסר אחת.

לשון מדידה וכריתה

גור אריה: לאכול בבית המקבל הלעטה וכו'. דברים אלו שאין בהם טעם, כבר השיג הרמב"ן עליו. ולפי דעתי מה שתרגם אונקלוס 'לא תוכל קורצין', רוצה לומר שלא ימדוד לחבירו פורעניות, כי 'תוכל' הוא לשון מדידה בלשון תרגום, כמו שכתב הרמב"ן ז"ל בפרשת תרומה אצל קשותיו ומנקיותיו (שמות כה כט), והוא נמצא לרוב, 'לכי תיכול עליה כורא דמלחא' (שבת ד). ו'קורצין' מלשון כריתה, כי בעלי רכיל המגידים לרעהם רע על אחר, הרי הם ממלאים ומשלימים המדה עד שיביאו לו פורעניות, כי דרך בני אדם להיות מצוי ריב ביניהם, והרכיל הוא שמודד המדה עד שהיא מליאה, ואז הריב בא על ידיו, כן נראה לי.

הוספות: עיין בספר "מעט צרי" (לר' יעקב זאב לב, פרשת קדושים עמוד קג, י-ם תשס"ה) מסכם דברי המפרשים בענין "תיכול קורצין"

בענין אכילת קורצין עיין "פנים יפות" (ויקרא כאן) שכתב: ולולי דבריהם [דרשי' ורמב"ן] נראה שהוא דרך משל לכל דבר המתהפך לכאן ולכאן, כמו בהושע (ז ח) אפרים היה עוגה בלי הפוכה, עיין פירוש הרד"ק שם שדרך העוגה להתהפך לשני הצדדים באפייתו והוא דרך משל לכל דבר המתהפך, וכן אמרו חז"ל עני המהפך בחררה בפרק האומר [קדושין נט]. והוא דרך משל לדבר שאדם מהפך, וכיון שפירוש הולכי רכיל היינו שטוען ומהפך דברים מזה לזה כדי לעשות מחלוקת ביניהם, המשילו לאוכלי קורצין שהוא תרגום עוגה, עכ"ל.

(ג) פירושים נוספים בפסוק

מושב זקנים: ...א"ת ב"ש של רכיל, גלמך, והוא בגימטריא ג"ץ, מה הגץ הזה היוצא תחת הפטיש מדליק את כל הבירה כך כשיש רכיל אחד בעיר מבעיר ומדליק איש באחיו. אותיות נעלמות של רכיל שפ"ד והוא בגימטריא דלת, כך דרכו של רכיל עומד אחורי הדלת בהעלם ובהסתר ושומע זה ומגיד לזה, וזה שאמר הכתוב

שהוא דרך משל לכל דבר המתהפך לכאן ולכאן כמו בהושע [ז ח] אפרים היה עוגה בלי הפוכה, עיין פירוש הרד"ק שם שדרך העוגה להתהפך לשני הצדדים באפייתו והוא דרך משל לכל דבר המתהפך, וכן אמרו חז"ל עני המהפך בחררה בפרק האומר [קדושין נט]. והוא דרך משל לדבר שאדם מהפך, וכיון שפירוש הולכי רכיל היינו שטוען ומהפך דברים מזה לזה כדי לעשות מחלוקת ביניהם, המשילו לאוכלי קורצין שהוא תרגום עוגה, עכ"ל.

(ישעיה נז ח) ואחר הדלת והמזווה שמת זכרוןך, כלומר אוזן שלך שהיא גורמת זכרון לאדם, דאי לא שמע לא יגיד. **דבר אחר לא תלך רכיל**, כלומר אזהרה שלא יהא רך לזה וקשה לזה. ד"א זה הוא אזהרה למלשין חבירו, ד"א שלא יאמר אני הייתי מזכה וחבירי רבו עליו זה הולך רכיל ומגלה סוד. ד"א מניין לתלמיד שיודע טעם לזכות משחייבו רבו שלא ישתוק ת"ל לא תעמוד על דם רעך.

כלול בתוך אזהרת לא תרצח

אבן עזרא: שמות כ יב: לא תרצח, בידך או בלשונך, להעיד עליו שקר להמיתו, או להיותך רכיל, או לתת עצה רעה בזדון שתדע שיהרג, או שנגלה לך סוד שתוכל להצילו מן המות אם תגלהו לו, ואם לא גלית אתה כמו רוצח.

לשון "הולך" רכיל רומז על קציצת רגלי הנחש

פננא רזא: לא תלך רכיל, נקט לשון הלוך כי הנחש היה רכיל ונקצצו רגליו, לכן לא תלך רכיל שלא יארע לך כמוהו.

"בעמיק" - שלא יגרום לרכילות

אור החיים: לא תלך רכיל בעמך, קדמו רבותינו ז"ל בספר הזוהר הקדוש (ח"ג קכח) ודקדקו כפל הדברים, תלך, רכיל, כי אחת הנה, ואמרו דרך סוד יעוין שם דבריהם באדרא, ולפי פשט הכתוב נראה שיכוין לומר שלא יגרום הוא הרכילות הנעשה מהזולת על ידו, הא כיצד שלא יגלה דברים אפילו למי שאין בהם רכילות במקום שיש לחוש שהשומעים יוליכו הדברים, ונמצא הוא הולך רכילות זו שרכלו האמצעים, ולדרך זה ידויק אומרו 'בעמיק', פירוש באמצעות עמיק אתה מוליך רכיל, שאומרים הדברים בפניהם, ומתגלגלים מזה לזה ונשמעים הדברים, ואמר אני ה', פירוש אני בוחן הדברים ממי יצאו תחילה ופורע. עוד ירצה שלא יחזיק בידי מדברי לשון הרע, שבזה הוא סובב שיוליכו הרכיל, ומעלה עליו הכתוב כאלו הוא הולך רכילות זה, להיותו סיבה.

"בעמיק" - בעושה מעשה עמך

כלי יקר: ...וכן לא תלך רכיל בעמיק, היינו דוקא בעושה מעשה עמך, אבל מותר לומר לשון הרע על בעלי מחלוקת, ויש אומרים מצוה כדי שידע זה להשמר ממנו, ואם לא עשה כן הרי הוא עובר בלא תעמוד על דם רעך, שפירש רש"י לראות במיתתו ואתה יכול להצילו וכו', כי כן הדבר הזה, לכך נסמכו פסוקים הללו.

(ד) לא תלך רכיל – לא תעמוד

לא תלך רכיל בעמיק — לא תעמוד על דם רעך

הרכילות מביאה לידי שפיכת דמים, וכל פסוק מצוה אחת

ר"י בכור שור: לא תלך רכיל בעמיק, כי אז לא תעמוד על דם רעך, אבל אם תלך רכיל אז תעמוד, ואילו כתב ולא תעמוד היה משמע שהוא מצוה לבדה ועל כרחין מצוה אחת היא לא תלך רכיל כדי שלא תעמוד על דם רעך, כי כשתאמר איש פלוני מוציא עליך שם רע, קשה עליו והורגו, ויחזקאל פירש אנשי רכיל היו כך למען שפך דם, אלמא שהרוכלין מביאין לידי שפיכות דמים, וכן אמרו רבותינו לשון תליתאי קטיל תליתאי.

חזקוני: לא תלך רכיל... דבר אחר: לא תלך רכיל – לא תעמוד, אילו נאמר ולא תעמוד בוי"ו הייתי אומר שתי מצוות הן, עכשיו שכתוב 'לא' בלא וי"ו על כרחין שניהם מצוה אחת, וכך הפירוש – לא תלך רכיל כדי שלא תעמוד על דם רעך, שכשתאמר לרעך

פלוני הוציא דיבה עליך, אותו הנאמר עליו עומד עליו והורגו. ויחזקאל בא ופירש אנשי רכיל היו כך למען שפוך דם. [המשך דבריו לקמן בסמוך]

פננח רזא: לא תלך רכיל - לא תעמוד על דם, כללינהו בחד קרא לומר דהאי לא תעמוד גם לענין לא תלך רכיל נאמר לעשותן מצוה אחת, דסיפיה דקרא מפרש רישיה, לא תלך רכיל כדי שלא תשפוך דם רעך, כאמרם ז"ל לשון תליתאי קטיל, וכן אמר יחזקאל אנשי רכיל היו כך למען שפוך דם.

תוספות: ריבא... עוד יש מפרשים לא תלך רכיל כדי שלא תעמוד על דם רעך, כשתאמר לאדם פלוני הוציא עליו שם רע שמא יקום עליו ויהרגנו, כך מצאתי בפשטי ר"ם מקוצי. [ר' משה הדרשן, לפי מ"ש בשער הספר]

מושב זקנים: לא תעמוד על דם רעך, יש מפרשים מדלא כתיב ולא תעמוד על דם רעך, שהכל לאו אחד וסופה דקרא פירושה דרישא, לא תלך רכיל כדי שלא תעמוד על דם רעך, כי ההולך רכיל על חבירו יבוא המקבל ויהרגנו כמו שאמרו חז"ל שלשון הרע הורג ג' בני אדם...

פירוש הטור: לא תעמוד על דם רעך, מדלא כתיב 'ולא' תעמוד י"מ שהוא הכל לאו אחד וסיפא דקרא פירושה דרישא, לא תלך רכיל כדי שלא תעמוד על דם רעך, כי ההולך רכיל על חבירו יבוא המקבל ויהרגנו כמו שאמרו חכמים שלשון הרע הורג שלשה.

אבן עזרא: קדושים... לא תעמד על דם רעך, שלא יתחבר עם אנשי דמים⁸, וידוע כי כמה נרצחו ונהרגו בעבור המלשינות, ודואג האדומי לְעַד:

לא תלך רכיל - אבל - לא תעמוד על דם רעך

חזקוני: ...דבר אחר לא תלך רכיל, אבל אם שמעת עצה על חברך להרגו, לא תעמוד על דמו אלא הודע לו העצה.

בעלי תוספות: ריבא... לא תעמוד על דם רעך, יש מפרשים לא תלך רכיל בעמך אע"פ שהזהרתך על לשון הרע לא תעמוד על דם רעך, שאם אמר לך אדם אחר שיהרגנו אל תעמוד עד שתודיע לו... [עוד יש מפרשים... עיין לעיל]

קרבן אהרן: איתא בתורת כהנים: ומנין שאם אתה יודע לו עדות [אין אתה רשאי לשתוק עליו ת"ל לא תעמוד על דם רעך], מדאסמכיה ל'לא תלך רכיל' דריש ליה, וזה שבתחילה הזהירו שלא יגלה סוד חבירו לשום אדם ולזה הוצרך לומר שאם הוא עדות שיודע לכשנגדו, שהוא חייב לגלות העדות ולהגידו, ופירוש הפסוק לא תלך רכיל ומגלה סוד בעמך ועם כל זה לא תעמוד ותשתוק על דם רעך, שאם אתה יודע לו שום עדות לקבל ממונו אין אתה רשאי לשתוק, והכי קאמר קרא לא תעמוד ותשתוק על חיוב רעך, ודרשו לא תעמוד כמו (אייב לב טז) עמדו לא ענו עוד.

אור החיים: לא תעמוד וגו', לצד שצוה על הרכילות התנה בו שלא יעמוד על דם רעך, שאם ראה כת אחת שרוצין לרצוח חייב להודיעו לבעל דבר כדי שיציל נפשו, ולא יאמר הרי זה רכילות, הא למדת שאם לא גילה אוזן חבירו והרגוהו בטל אזהרת לא תעמוד וגו', צא ולמד ממעשה גדליה בן אחיקם שגילו לו וכשלא חש היה מה שהיה.

8. אבן עזרא: =צ"ע איך כלול במשמעות הפסוק, וב"האל אור" (מחוקקי יהודה) כתב: "שלא יעמוד עמו ומוזהר מתחבר עמו". וכנראה דייק לשון הפסוק לא "תלך", לא "תעמוד", הליכה ועמידה, ויש לעיין בזה =

(ה) ונשמרת מכל דבר רע – "דיבור רע"

דברים כג: (כי תצא) ס (י) פי תצא מתנה על איביך, ונשמרת מכל דבר רע: (יא) פי יהיה כד איש אשר לא יהיה טהור מקרה לילה, ויצא אל מחוץ למתנה לא יבא אל תוך המתנה: (יב) והיה לפנות ערב ירחץ במים, וכבא השמש יבא אל תוך המתנה: (יג) ויד תהיה לך מחוץ למתנה, ויצאת שמה חוץ: (יד) ויתד תהיה לך על אונך, והיה בשבתך חוץ ותפרטה בה ושבת וכסית את צאתך: (טו) פי ה' אלתיך מתהלך בקרב מתנה להצילך ולתת איביך לפניך והיה מתניך קדוש, ולא יראה כד ערות דבר ושב מאתריך: ס

פי תצא מתנה על איביך, ונשמרת מכל דבר רע:

דברים כג י

אונקלוס: ארי תפוק משריתא על בעלי דבכך, ותסתמר מכל מדעם ביש:

תרגום יונתן: ארום תפקון משירוין על בעלי דבכיכון, ותסתמרון מכל פתגם דביש, מפולחנא נוכריא וגילוי ערייתא ושדיות אדם זכאי:

"דבר" לרבות לשון הרע

ספרי: כי תצא: פסקא רנד: ...ונשמרת מכל דבר רע, שומע אני בטהרות ובטמאות ובמעשרות הכתוב מדבר, ת"ל ערוה, אין לי אלא ערוה מנין לרבות עבודה זרה ושפיכות דמים וקללת השם ת"ל ונשמרת מכל דבר רע, אי ונשמרת יכול בטהרות ובטמאות ובמעשרות הכתוב מדבר ת"ל ערוה מה ערוה מיוחדת מעשה שגלו עליו כנענים ומסלק את השכינה כך כל מעשה שגלו עליו כנענים ומסלק את השכינה, כשהוא אומר 'דבר' – אף על לשון הרע. דבר אחר: ונשמרת, הזהר שלא תהרהר בעבירה ותבוא לידי קרי.

◀ "ונשמרת מכל דבר רע" כמקור לאזהרת לשון הרע עיין גמ' כתובות וירושלמי לקמן פרק ב'.

רבינו הלל: ספרי: כשהוא אומר דבר וכו', דלכתוב מכל רע, מאי דבר, כשהוא אומר דבר על לשון הרע דהוי דבר, יהי נשמרין שלא יהו מספרין לשון הרע.

רמב"ן: דברים שם: ונשמרת מכל דבר רע, שהשטן מקטרג בשעת הסכנה, לשון רש"י. והנכון בעיני בענין המצוה הזאת, כי הכתוב יזהיר בעת אשר החטא מצוי בו. והידוע במנהגי המחנות היוצאות למלחמה, כי יאכלו כל תועבה, יגזלו ויחמסו ולא יתבוששו אפילו בניאוף וכל נבלה, הישר בבני אדם בטבעו יתלבש אכזריות וחמה כצאת מחנה על אויב. ועל כן הזהיר בו הכתוב, ונשמרת מכל דבר רע. ועל דרך הפשט היא אזהרה מכל הנאסר.

ובספרי (תצא קיט) ונשמרת מכל דבר רע, שומע אני בטומאות ובטהרות ובמעשרות הכתוב מדבר, ת"ל ערוה, אין לי אלא ערוה מנין לרבות עבודת גלולים וגלוי עריות ושפיכות דמים וקללת השם, ת"ל ונשמרת מכל דבר רע, או יכול בטומאות ובטהרות ובמעשרות הכתוב מדבר, ת"ל ערוה. מה ערוה מיוחדת, מעשה שגלו עליו כנענים ומסלק את השכינה, אף

כל מעשה שגלו עליו כנענים ומסלק את השכינה, כשהוא אומר "דבר" אף על לשון הרע. וגם זה מן הטעם שפירשנו, כי מלבד האזהרות שבאו באלה העבירות החמורות יוסיף לאו במחנה שנשמר בו מכל אלו העבירות, שלא תסתלק השכינה מישראל אשר שם, כאשר אמר כי ה' אלהיך מתהלך בקרב מחנך - והנה העושה העבירות הגדולות במחנה, כאותם שכתוב בהם (ירמיה ז ל) שמו שקוציהם בבית אשר נקרא שמי עליו לטמאו. ועוד, שלא יגברו עלינו האויבים אם נעשה כמעשים הגורמים להם שיגלו מפנינו, וזהו ולתת אויביך לפניך - והוסיפו בו לשון הרע, כדי שלא ירבו ביניהם מחלוקת, ויכו ביניהם מכה רבה מאד יותר מן האויבים: [-וחזור על דברים אלו בהשגותיו לספר המצוות שכחת הלאוין ל"ת יא עיי"ש]

◀ כאן שייכים גם דברי יפה מראה (ירושלמי פאה א) לעיל עמוד ?? שמוסיף על דברי הרמב"ן

מהרש"א: כתובות ה. מאי דכתיב ויתד תהיה לך על אונך, אל תקרי אונך אלא אונך שאם ישמע דבר שאינו הגון יניח אצבעו באזניו, דלפי פשוטו הוה לי למימר על זיונך, ודריש ליה דקאי ארישא דמילתא דכתיב ונשמרת מכל דבר רע גו', שדרשו בו במסכת עבודה זרה בפרק קמא (כ:): ונשמרת מכל דיבור רע⁹, והזהיר על השומע שיניח אצבעו כו' מלהשמע:

כלי יקר: דברים פרק כג יד: ויתד תהיה לך על אונך, במסכת כתובות (ה.) דרש בר קפרא מאי דכתיב ויתד תהיה לך על אונך אל תקרי אונך אלא אונך... אך דברי בר קפרא צריכין ביאור כי מה ראה על ככה להוציא הפסוק מפשוטו מכל וכל ואין לו קשר לא למעלה ולא למטה, ומה שדרש אונך לשון אונן הוא דבר שאין האונן יכול לשמוע:

והקרוב בעיני שראה לדרוש פסוק זה אמה שנאמר כי תצא מחנה על אויביך ונשמרת מכל דבר רע, ודרשו חז"ל (ספרי תצא ק"ט) דיבור רע, דהיינו שישמור עצמו מלשון הרע, ובילקוט (רמז תתקלג) מביא על זה פסוק בשוט לשון תחבא (איוב ה כא). וטעמו של דבר פירש הרמב"ן כדי שלא ירבה ביניהם מחלוקת ויכו ביניהם מכה רבה יותר מן האויבים. והיה קשה לבר קפרא שנאמר ונשמרת מכל דבר רע דיבור רע, ולא פירש במה יהיה נשמר ממנו על כן ראה לומר שפסוק ויתד תהיה לך מבאר מהות השמירה, והיא כדרך שנאמר בשוט לשון תחבא, והיינו שיחביא ויסתיר את עצמו כמסתיר פנים ממנו ולעשות עצמו כלא שומע ולהיות מן הנעלבים ולא מן העולבין שומעין חרפתם ואינן משיבים ובזה ישקיט הריב. כדרך שאמר חכם אחד מעולם לא חרפני אדם כי אם פעם אחת, פירוש שלא השיב למחרפיו ועל ידי זה השתיקו שלא חזר לגלות על ערותו שנית ובזה כיסה את צאתו דהיינו חרפת קלונו שנמשל לקיא צואה בלי ספק, וזה הוא עיקר כלי זיינו של אדם כי בשתיקה ינצח ולא כשישיב לו:

ולהנחה זו יהיה אונך כפשוטו כלי זיין, ובוי"ו של ויתד נרמז כל דרוש זה כי כל וי"ו מוסיף על ענין ראשון לומר לך שהשמירה מכל דיבור רע של לשון הרע הוא שיניח אצבעו הדומה ליתד לתוך אוזנו...

שני סוגי לשון הרע, א' בתוך בני ישראל וא' כלפי חוץ

משך חכמה: שם: ונשמרת מכל דבר רע, לא רחוק לומר שכוונת הפסוק שלא לגלות מסתורין של המלחמה ושלא לספר ארחם ורבעם לשום איש. ומזה יאות

9. מהרש"א כתובות: = לא מצאתי שם לשון זה, ועיין לעיל לשון ספרי שופטים ועוד ??? = בעיקר דבריו השווה עם כלי יקר

שלא להניח לשום אדם לצאת מן המחנה שמא ישיגהו שונאיהם וימלטו מפיו תחנונם, וכמו שהגיד המצרי לדוד בסוף שמואל א', וזה בכלל דבר רע שאמרו בספרי (פרשה קיט) אפילו דיבור רע, וזה לשון הרע, וכווננו למש"כ. ולזה אמר רק כי יהיה איש לא טהור ויצא אל מחוץ למחנה וכו',

וכן מצינו בירושלמי פאה (א א) אזהרה ללשון הרע מנין ונשמרת מכל דבר רע כו', תני רי"ש לא תלך רכיל בעמך כו', הענין דיש שני לאויין להירושלמי, על שני סוגי לשון הרע, (יעוין כתובות מו), אחד על לשון הרע בתוך בני ישראל עצמם מזה לזה, וזה לא תלך רכיל בעמך, בעם בני ישראל, והשני לשון הרע מחוץ למחנה ישראל, וזה פשט המקרא כי תצא וכו' ונשמרת מכל דבר רע, שלא לגלות מסתורין כמו"ש,

ועל זה באו שתי כפרות, האחד קטורת על לשון הרע שבסתר, כדמפרש זבחים דף פח, וזה על לשון הרע שבתוך מחנה ישראל, שבזה יש אבק לשון הרע שאין אדם ניצל בכל יום (כבא בתרא קסה), וכולן באבק לשון הרע, אמנם קטורת שלפני ולפנים הוא על לשון הרע (זבחים פח): שמחוץ למחנה ישראל, שלא נודע לישראל בלתי לד', ועל שתי הבדים, וזה פעם אחת בשנה,

וזה היה סיבת הגלות של מצרים כמו שאמרו אכן נודע כו', וסיבת גלות של בבל, ובשניה כמו שאמרו (גטין נה): אקמצא ובר קמצא חרב, והוא מביא לידי חילול השם החמור מעון עבודת אלילים כמו שאמרו ירושלמי נדרים פרק ז' (פ"ג), ולכן אף מחשבה שקולה כמעשה (ע' קדושין מ), ומחשבה אין יודע רק השם לבדו, וזה לפני ולפנים, שכל אדם לא יהיה באהל אפילו מלאכים שפניהם פני אדם כדאמר בירושלמי יומא (א-ה), ושם מכפר,

והנה גם הגאווה מקור לעבודת אלילים כמו שכתוב (דברים ח יד) ורם לבבך ושכחת כו', ונידון על המחשבה ודנין עליה, לכן אמרו בירושלמי (יומא ז-א) מפני מה אין כהן גדול משמש בבגדי זהב משום הגאווה שנאמר אל תתהדר לפני מלך כו', והוא מפני שהשם ית' דן על המחשבה, ודו"ק.

לאו מיוחד על לשון הרע בשעת מלחמה

ציץ אליעזר: חלק כ סימן ו: ...ה) מן הרצוי והראוי לציין גם זאת כי במלחמה ישנו לאו נוסף מיוחד על איסור לשון הרע, ודרשינן בספרי (תצא) אין לי אלא ערוה מנין לרבות עבודה זרה ושפיכות דמים קללת השם, ת"ל ונשמרת מכל דבר רע וכו', כשהוא אומר דבר רע אף לשון הרע.

ויעוין ברמב"ן על התורה שם שמביא דברי הספרי ומסביר שלכן יוסיף לאו במחנה על לשון הרע כדי שלא ירבו מחלוקת ויכו ביניהם מכה רבה מאד יותר מן האויבים ע"ש.

ובירושלמי פ"א דפאה ה"א כתוב בזה בזה"ל: אזהרה ללשון הרע מנין, ונשמרת מכל דבר רע, אמר רבי לא תני ר' ישמעאל לא תלך רכיל בעמך זו רכולת לשון הרע, וכפי הנראה מהירושלמי שיש בזה מחלוקת מאיזה פסוק לומדים האזהרה ללשון הרע, אם מהפסוק של ונשמרת או מהפסוק של לא תלך רכיל, וכן בפירוש מהר"ש סירילאו ראיתי שמפרש ששאלת הירושלמי של אזהרה ללשון הרע מנין, היא מאין שיודעין שיש על זה לאו, דאילו עשה כתיב בהדיא זכור אשר עשה ה' אלקיך למרים וגו', ולזה משיב ונשמרת וגו', דכל מקום שנאמר השמר פן ואל אינו אלא בלא תעשה, ולאחר מכן גריס בירושלמי, "א"ר לא תלך רכיל וכו'", ויוצא לפי זה שזה כו"ע מודים שהעשה הוא מזכור אשר עשה למרים, והמחלוקת היא רק על הלאו אם למדים הלאו מונשמרת או מלא תלך רכיל (ועיין בכתובות מו. ובפני יהושע שם).

דיון על דברי משך חכמה

וראיתי במשך חכמה שמסכם וכותב דיש שני לאויין להירושלמי על שני סוגי לשון הרע, אחד על לשון הרע בתוך בני ישראל עצמם מזה לזה וזה לא תלך רכיל בעמך, בעם בני ישראל, והשני לשון הרע מחוץ למחנה ישראל, וזה פשט המקרא כי תצא וגו' ונשמרת

מכל דבר רע, שלא לגלות מסטורין של מלחמה ושלא לספר ארחם ורבעם לשום איש, וזה בכלל דבר רע שאמרו בספרי אפילו דיבור רע, וזה לשון הרע עיי"ש.

יוצא לנו לפי פירושו של המשך חכמה שהלאו של ונשמרת לא קאי על סיפור לשון הרע בתוך בני"י מזה לזה, אלא על סיפור לשון הרע מחוץ למחנה ישראל, ולא אחד לזה מלא תלך רכיל, ולא אחד לזה מונשמרת, וגם כאילו אין מחלוקת בירושלמי מאיפוא למדים, אבל פשטות הירושלמי משמע שכן מחולקים בזה מאיזה קרא שלמדים זאת. ומשמע גם מהירושלמי בפשטות שהמחלוקת היא מאיזה קרא שלמדים איסור לשון הרע בתוך בני"י מזה לזה.

יש הוכחה לכך שאפילו במלחמה המכוון על לשון הרע בתוך בני ישראל מזה לזה, ממה דאיתא להלן מזה בירושלמי דפאה שם, וז"ל.

אמר רבי אבא בר כהנא דורו של דוד כולם צדיקים היו ועל ידי שהיה להם דילטורים היו יוצאים במלחמה והיו נופלים, הוא שדיבר דוד (תהלים נז) נפשי בתוך לבאים אשכבה לזה לזה, נפשי בתוך לבאים זה אבנר ועמשה שהיו לבאים בתורה, אשכבה לזה לזה זה דואג ואחיתופל שהיו לזה לזה אחר לשון הרע, בני אדם, בני אדם שיניהם חנית וחצים אלו בעלי קעילה דכתיב היסגרונני בעלי קעילה בידו הירד שאול, ולשונם חרב חדה אלו הזיפים דכתיב בבוא הזיפים ויאמרו לשאול וגו', באותה שעה אמר דוד לפני הקב"ה רבון העולמים מה שכינתך לירד בארץ סליק שכינתך מביניהון הה"ד רומה על השמים אלקים על כל הארץ כבודך, אבל דור של אחאב עובדי עבודה זרה היו ועל ידי שלא היה להן דילטורים היו יורדין למלחמה ונוצחין, הוא שעבדיהו אמר לאליהו הלא הוגד לאדוני וגו', ואליהו מכריז בהר הכרמל אני נותרתי נביא לבדי לה', וכל עמא ידעון ולא מפרנסין למלכא עיי"ש.

הרי לנו שהמדובר בהדיא בנוגע לאיסור לשון הרע בתוך בני ישראל, מזה לזה, ושכחות זה שנוהרים מלדבר לשון הרע מזה לזה אפילו שלא בשעת מלחמה, בדומה שלא דיברו על עובדיהו שכלכלם בלחם ומים, וכן שלא דיברו ולא סיפרו על אליהו, יורדים ונוצחים במלחמה, וכן בליקפך, על ידי זה שמדברים לשון הרע מזה לזה, כמו מהם לדוד, היה החטא גורם שיוצאים למלחמה ונופלים, ועל זה הוא דכתיב בפרשת כי תצא שם 'ושב מאחריך' בגרמת עון זה, ובשעת יציאה למלחמה הוא שדנים ומחליטים בזה בבית דין של מעלה, וכדאיתא בירושלמי בפ"ב דשבת הלכה ו'.

רבי פנחס רבי ירמיה בשם ר' חייא כתיב (במדבר כז) ולפני אלעזר הכהן יעמוד ושאל לו במשפט האורים, בסדר האורים לא כתוב כאן אלא במשפט האורים, אלא מלמד בשעה שישראל יוצאין למלחמה בית דין של מעלה יושבין עליהן אם לנצח אם להינצח. וכן להלן בירושלמי שם: א"ר חייא בר בא כתיב כי תצא מחנה על אויביך ונשמרת מכל דבר רע, הא אם אינו יוצא אינו צריך ליה שמירה, אלא מיכן שאין השטן מקטרג אלא בשעת הסכנה.

כאמור הרמב"ן מפרש בכוונת הספרי שהכתוב של ונשמרת בא להוסיף לאו נוסף לאיסור סיפור לשון הרע מזה לזה במחנה המלחמה, ובהסבירו שהוא זה כדי שלא ירבו מחלוקת ויכו ביניהם מכה רבה מאד יותר מן האויבים. וכן כתבו בפירוש התורה והמצוה להמלבי"ם בספרי שם.

ומבחינה עונש שמיימי של 'ושב מאחריך' מסביר זאת הרמב"ן בספר המצוות במצוה י"א שלו, וכותב דענין המצוה הזאת שנמנעו במחנה מן העבירות האלה הגורמות סילוק השכינה, והזהירונו יתעלה בלאו הזה שלא יגרום סילוק שכינתו מעלינו במחנה שיהיה העובר בהן מפיל ישראל בחרב ומחלל את ה' ומיקר עבודה זרה שלהם בעיני האויבים ע"ש. וזה כהירושלמי דפאה הנ"ל.

(ו) ארור מכה רעהו בסתר

דברים כז: ... (טו) ארור האיש אשר יעשה פסל ומסכה תועבת ה' מעשה ידי חרש וישם בסתר וענו כל העם ואמרו אמן: ס (טז) ארור מקלה אביו ואמו ואמר כל העם אמן: ס (יז) ארור מסיג גבול רעהו ואמר כל העם אמן: ס (יח) ארור משגה עור בדרך ואמר כל העם אמן: ס (יט) ארור מטש משפט גר ותום ואלמנה ואמר כל העם אמן: ס (כ) ארור שכב עם אשת אביו כי גלה כנף אביו ואמר העם אמן:

פֶּלֶס (כא) אָרוּר שֶׁכַּב עִם כָּל בְּהֵמָה וְאָמַר כָּל הָעָם אָמֵן: ס (כב) אָרוּר שֶׁכַּב עִם אָחִיתוֹ בֵּת אָבִיו אוֹ בֵּת אִמּוֹ וְאָמַר כָּל הָעָם אָמֵן: ס (כג) אָרוּר שֶׁכַּב עִם חֲתָנָתוֹ וְאָמַר כָּל הָעָם אָמֵן: ס (כד) אָרוּר מִכָּה רֵעֵהוּ בְּסֵתֶר וְאָמַר כָּל הָעָם אָמֵן: ס (כה) אָרוּר לָקַח שֶׁחֵר לְהַכּוֹת נֶפֶשׁ דָּם נָקִי וְאָמַר כָּל הָעָם אָמֵן: ס (כו) אָרוּר אֲשֶׁר לֹא יָקִים אֶת דְּבָרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת לַעֲשׂוֹת אוֹתָם וְאָמַר כָּל הָעָם אָמֵן: פ

ארור מכה רעהו בסתר, ואמר כל העם אמן.

(דברים כז כד)

אונקלוס: ליט דימחי חבריה בסתרא ויימר כל עמא אמן.

יונתן: ליט דימחי חבריה בלישן תליתאי בטומרא הוון עניין כולהון כחדא ואמרין אמן:

רס"ג: מכה רעהו, מלשין, מרכל ומרגל בחבירו בסתר.

רש"י: מכה רעהו בסתר, על לשון הרע הוא אומר.

רבינו מיוחס: מכה רעהו, פשוטו כמשמעו על שופך דמים בציענא בלא עדים, ומדרשו על לשון הרע, וכן הוא אומר (תהלים קא ה) מלשני בסתר רעהו.

חזקוני: מכה רעהו, היינו מלשינות שרגילין להיות פעמים בגלוי ופעמים בסתר.

בעלי תוספות: מכה רעהו בסתר, גמיטריא רכילו"ת.

הכתב והקבלה: מכה רעהו, יתכן דבמילת רעהו בא למעט את בעלי המחלוקת שהם

מחבלי עולם שעליהם אין איסור לגנותם ולהשפילם וכדאיתא בירושלמי (מובא במנורת המאור) מותר לומר לשון הרע על בעלי מחלוקת מנא לן מדכתיב ואני אבא אחריו ומלאתי את דבריו, ובלבד שיהא כוונתו לשם שמים ולישוב בני אדם, וכן כתב בהגהות מיימוני, ויש לעיין שלא העתיקו הרמב"ם.

מכה רעהו בסתר. על לשון הרע הוא אומר (רש"י), וכתרגום יונתן בן עוזיאל דימחי חברי בלישן תליתאי, וכן הוא בפרקי רבי אליעזר פרק נג, לפי זה לשון מכה כאן הוא מענין (קהלת י) בעצלתים ימך המקרה, וכן וימכו בעונם (תהלים קו) שענינם הורדה ושפלות, עמ"ש במסעי או הכהו בידו. וטעם מכה רעהו (ערניעדריגט, ענטוויירדיגט) משפיל חבירו בספרו עליו מעשים שאינם ראויים, ומוריד כבודו, והוא הנקרא לשון הרע שמספר רעת האדם ומומיו ומגנה אותו באיזה צד שיהיה מן הגנות, אף שהדבר אמת, כי אם הוא שקר נקרא מוציא שם רע על חבירו לייחס לו מה שאינו בו, אבל לשון הרע הוא שיספר מגנות פעולת אדם אשר יעשה באמת. וזהו מעונות החמורות שהאומרו חוטא ואשר ישמעהו חוטא, ולא תשא שמע שוא (משפטים כג א) אזהרה למקבל לשון הרע,

ואמר קרא בסתר, טעמו אפילו בסתר ואצל בפניו, שהמספר בגנות חבירו לפניו אף בדרך תוכחה אסור מלא תשא עליו חטא, כבערכין י"ז אין אתה מוכיחו ופניו משתנות, וידוע חומר איסור להלבין פני חבירו,

ויתכן שאמר בסתר לעורר על הנקרא בפי רבותינו אבק לשון הרע, שאינו מזכיר הגנות בביאור רק יספר דבר לתומו וכאילו אינו יודע שאלה מעשיו של פלוני, או שיאמר שתקו

מפלוגי ואיני רוצה להודיע מה אירע ומה היה בו, מראה עצמו בדיבורו כאילו הוא סיפור דברים בעלמא, והוא משפיל בזה את כבוד חבירו, מכאיב את לבו ומדאיב את נפשו, וכן המספר בשבח חבירו ובטובתו בפני שונאו וגורם בזה שיספרו אחרים בגנותו, וכל אלה וכדומיהם כוללו קרא בלשון 'בסתר', וטעמו בסתר לשונו (אונטער דיא בלומע, פערבלימטע רעדענסארט) מעלים ומכסה את הגנות, וארס הגנות שורף מתחת לשונו.

ואפשר לפרש מילת 'בסתר', בסתרו של עולם, כי בלישנא בישא אינו מגנה ומבוזה את חבירו בלבד, כי פוגע גם בכבודו של מקום ב"ה, העלה על דעתך המגנה את הבן בפני אביו (אף בדבר אמת), לא את הבן בלבד מצער בגנותו כי גם אביו יקח חלק הגנות לצערו בנפשו על הולידו בן רוע מעללים, וגם אם נודע לאביו מקודם מקלקול בנו, בכל זה ירע בעיניו דברי המגנה אותו לפניו, כי בזה יתוסף יגון על יגונו ויתרבה צער על צערו, ככה המגנה לאחד מיצירי כפיו ית' כמגנה כביכול את בנו, כי גם המקלקל מעשיו לא יצא מתאר בן כאמרם אף שהם משחיתים נקראו בנים של מקום

(וגם הנסקל מפני ברכת ה' אמרה תורה לא תלין וגו' כי קללת אלהים תלוי, כי שם שמים מתחלל בכך) ואם בקלקול מעשיו גרם כביכול צער למעלה, כמליצת הנביא (מלאכי ב) הוגעתם את ה' בדבריכם, ונאמר (ישעיה מג) העבדתני בחטאתיך הוגעתני בעונותיך, גם זה המגנה זה האיש ומבזהו שלא בדרך תוכחה פוגע בכבוד אביו שבשמים אשר בראו בצלמו, וכמוסיף בצערו של מעלה כביכול, כאמרם (תענית כ:): כמה מכוער אותו האיש, והשיב לך ואמור לאומן שעשאני כמה מכוער כלי זה שעשית, שהמגנה את האדם מגנה את יוצרו שהוציא דבר מקולקל מתחת ידו, ובמה שמגנה את רעהו יצרף עמו גם גנות לסתרו של עולם, ובי"ת בסתר כבי"ת וירב בלבן (שמות לא) בי"ת הצירוף.

❖ עיין חפץ חיים ארוזין א, וכתב ב"זה השלחן" (להג"ר שריה דבליצקי שליט"א, ח"א): בבאר מים חיים פתיחה אות יד כתב דעובר על ארור מכה רעהו וגו' אפילו במדבר בפניו, וצ"ע דפשטות לישנא דקרא לא משמע הכי, וכן משמע מלשונו בכלל ג ס"א דבפניו ליכא האי ארור, וצ"ע, עכ"ל. ועמד בזה גם בשבילי חיים שם ובדוחק מיישב שהכוונה שאומרה בפניו ברמו ולא בגלוי ועיין.

עיין תורת האדם לאדם ה עמוד 173 מאמר בענין ארור מכה רעהו בסתר, מאת משה לוי דברים נחמדים בספר שמירת הלשון ח"ב פ"ט: - אנשים מחפשים סגולות לפרנסה... וכאן רואים שמי שמספר לשון הרע הוא בכלל ארור... ואם נוהר בענין ממונות יש עליו ברכה ברוך אשר לא יכה את רעהו וכו', עכ"ל.

(ז) "דיבת" בתורה / הוצאת דיבת והבאת דיבת

<p>"מוציא דיבת הוא כסיל" מכסה שְׁנָאָה שְׁפִתֵי שְׁקָר, ומוציא דְּבָה הוא כְּסִיל: משלי י יח "ודבתך לא תשוב" אל תצא לְרַב מְהֵרָה פֶּן מֵה תַעֲשֶׂה בְּאַחֲרִיתָהּ בְּהַכְלִים אתָּךְ וְרַעַךְ: רִיבְךָ רִיב אֶת רַעַךְ וְסוּד אַחֵר אֵל תִּגַּל: פֶּן יִחְסְדֶךָ שִׁמְעֵ וְדַבַּתְךָ לֹא תִשׁוּב: משלי כה ח-י "דיבת רבים" כי שְׁמַעְתִּי דְּבַת רַבִּים מְגוֹר מְסַבִּיב... ירמיהו כ י. תהלים לא יד "דיבת עם" לִכֵּן הִנָּבֵא וְאָמַרְתָּ כֹה אָמַר ה' זַעַן בְּזַעַן שְׁמוֹת וְשִׂאֵף אֶתְכֶם מְסַבִּיב לְהִיּוֹתְכֶם מוֹרְשָׁה לְשִׂאֲרֵי תִגּוּלִים וּתְעַלּוּ עַל שְׁפַת לְשׁוֹן וְדַבַּת עַם: יחזקאל לו ג</p>	<p>דיבת יוסף אֵלֶּה תִּלְדוּת יַעֲקֹב יוֹסֵף בֶּן שִׁבְעַ עֶשְׂרֵה שָׁנָה הָיָה רַעַה אֶת אָחִיו בְּצֹאן וְהוּא נֶעַר אֶת בְּנֵי בְלָהָה וְאֶת בְּנֵי זִלְפָּה נְשֵׁי אָבִיו וַיָּבֵא יוֹסֵף אֶת דְּבַתָּם רַעַה אֵל אָבִיהֶם: בראשית לו ב "דיבת הארץ" / דיבת המרגלים וַיֵּצִיאוּ דְבַת הָאָרֶץ אֲשֶׁר תָּרוּ אֹתָהּ אֵל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר הָאָרֶץ אֲשֶׁר עָבְדָנוּ כֹּה לְתוֹר אֹתָהּ אָרֶץ אֲכָלֶת יֹשְׁבֵיהָ הוּא וְכָל הָעָם אֲשֶׁר רָאִינוּ כְּתוֹכָהּ אֲנָשִׁי מִדּוֹת: במדבר יג לב וְהָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר שָׁלַח מֹשֶׁה לְתוֹר אֶת הָאָרֶץ וַיָּשׁוּבוּ וַיִּלְיִנוּ עֲלֵיו אֶת כָּל הָעֵדָה לְהוֹצִיא דְּבָה עַל הָאָרֶץ: וַיִּמְתּוּ הָאֲנָשִׁים מוֹצֵאֵי דְבַת הָאָרֶץ רַעַה בְּמַגְפָּה לְפָנָי ה'. שם יד לו-לז.</p>
--	---

פירוש "דיבת" ושורשו

אונקלוס: (יוסף) אלין תולדת יעקב יוסף בר שבע עסרי שנין הוה רעי עם אחוהי בענא והוא רבי עם בני בלהה ועם בני זלפה נשי אבוהי ואיתי יוסף ית טבהון בישא לאבוהון:

(מרגלים) ואפיקו שום ביש על ארעא... (יד לו) וגבריא די שלח משה לאללא ית ארעא ותבו וארעימו עלוהי ית כל כנשתא לאפקא שום ביש על ארעא: (לז) ומיתו גובריא דאפיקו שום ביש על ארעא במותנא קדם ה': פירוש "טבהון" ("טיביהון" בת"י) עיין לקמן הכתב והקבלה, וגם צ"ע למה שינה בתרגומו אצל המרגלים.

תרגום יונתן: (יוסף) אלין זרעית יעקב יוסף בר שבסרי שנין הוה במיפקיה מן בית מדרשא והוא טלה מתרבי עם בני בלהה ועם בני זלפה נשיא דאבוי ואייתי יוסף ית טיביהון ביש דחמנון דאכלין בשרא דתליש מן חיוא חייא, ית אודנייא וית דנבייא, ואתא ותני לות אבוהון:

(מרגלים) ואפיקו טיב ביש על ארעא... (יד לו) וגובריא די שדר משה לאללא ית ארעא ותבו וארעימו עלוהי ית כל כנישתא לאפקא טיב ביש על ארעא: (לז) ומיתו גובריא דאפיקו טיב ביש על ארעא...

רש"י: (יוסף) דיבתם, כל לשון דיבת פרלידי"ץ בלע"ז כל מה שהיה יכול לדבר בהם רעה היה מספר: דיבת, לשון (שה"ש ז י) דובב שפתי ישנים:

(מרגלים) וישבו וילינו עליו, ... כל הוצאת דיבת לשון חינוך דברים, שמלקיחים לשונם * לאדם לדבר בו, כמו (שה"ש ז י) דובב שפתי ישנים, וישנה לטובה וישנה לרעה, לכך נאמר כאן מוציא דיבת הארץ רעה, שיש דיבת שהיא טובה: דיבת, פרלדי"ץ בלע"ז:

* לשון ירמיה כג לא: הנני על הנביאים... 'הלוקחים לשונם' וינאמו נאום, וברש"י שם המלמדים לשונם לומר שקריהם בלשון נאום ה' כנביאי האמת. וע"ע רש"י תהלים לא יד דיבת רבים: עצת רבים, דיבת לשון דובב שפתי ישנים וכן כל דיבה שבמקרא, פרלרי"ץ בלע"ז.

שיר השירים: (ז י) וחכך כייין הטוב הולך לדודי למישרים, דובב שפתי ישנים: **כייין הטוב**, שהוא דובב שפתי ישנים, אף אבותי בקבר ישמחו בו ויודו על חלקם. **דובב מרחיש**, פרומ"ר בלעז, ויסודו לשון דיבור...

דברים: (א כז) ותרגנו באהליכם, ותרגנו, לשון הרע וכן (משלי יח ח) דברי נרגן – אדם המוציא דיבה:

תהלים: (עט ד) וקלס, לשון דיבה, לדבר כם כמו למשל:

משלי: (י יח) ומוציא דיבה הוא כסיל, לעז שיהו אנשים דובבין בו על חבירו:

מספר "לעזי רש"י" לר"מ קטן: דובב, פרומי"ר, לשרוך לרחוש לגלוש. דיבה, פרלידי"ץ, דיבה, רכילות.

רמב"ן: (יוסף) והוא נער... וטעם דיבתם רעה, להפליג, כי כל דיבה רעה היא, ועל דעת רש"י יתכן שתהיה דיבה טובה, "ומביא דיבה" הוא אשר יראה יגיד, אבל "מוציא דיבה" הוא כסיל האומר שקר:

(מרגלים, יג לב) וטעם ויוציאו דיבת הארץ... וודע כי מוציא דיבה הוא כסיל אשר יאמר שקר, אבל המגיד אמת יקרא "מביא דיבה", כמו שנאמר (בראשית לו ב) ויבא יוסף את דיבתם רעה אל אביהם. ועל זה נענשו למות במגפה, שנאמר (יד לו) וימותו האנשים מוציאי דיבת הארץ רעה במגפה לפני ה':

(שם יד לו) מוציאי דיבת הארץ, ... וכתב רש"י כל הוצאת דיבה לשון הוצאת דברים שהם מלקיחים את האדם לדבר בו, כמו דובב שפתי ישנים, וישנה לטובה וישנה לרעה, לכך נאמר מוציאי דיבת הארץ רעה, שיש דיבה שהיא טובה. והנה כתוב ומוציא דיבה הוא כסיל (משלי י יח), ואיננו לטובה, וכן להוציא דיבה על הארץ (במדבר יד לו), וכן ודיבתך לא תשוב (משלי כה י), אבל כל דיבה לרעה, ויזכיר "דיבה רעה" להפליג:

בכור שור: (יוסף) את דיבתם רעה, ... דיבה לשון דיבור כמו דובב שפתי ישנים, ודיבה יכול להיות טובה או רעה, לכן אומר דיבתם רעה, וכן מוציאי דיבת הארץ רעה, וברוב המקומות דיבה ענין רע הוא כמו שמעתי דיבת רבים, ופעמים שהוא מפרש בהדיא...

הבאת דיבור על אמת, והוצאת דיבה הוא שקר ודבר מגונה

ר"י קמחי: ספר חוקה: (לאביו של הרד"ק): משלי י יח: ומוציא דיבה הוא כסיל, הפרש יש בין מוציא דיבה ומביא דיבה, מביא דיבה כיוסף הצדיק שנאמר בו ויבא יוסף את דיבתם רעה, על האמת הביא הדבר כי כן היה, אך מוציא דיבה מגנה, כמו המרגלים שנאמר ויוציאו דיבת הארץ, מוציאי דיבת הארץ, והפייט שאמר במי כמוך שעשה יוסף על אחיו 'הוציא דיבה' תפשוהו חכמי דורו כי הוא הביא ולא הוציא.

השרשים: לרד"ק: ערך "דבב": דובב שפתי ישנים (שה"ש ז י). והשם דָּבָה, ומוציא דָּבָה הוא כסיל (משלי י יח), ויבא יוסף את דיבתם רעה (בראשית לו ב) – ענינם דיבור. אך הפרש יש בין מוציא דיבה ומביא דיבה, כי מביא דיבה הוא אמת, כמו יוסף שאמר ויבא יוסף את דיבתם רעה, כי אמת שהיו שונאים אותו ומדברים עליו רעה, אך המוציא דיבה הוא שקר ודבר מגונה כמו ויוציאו דָּבַת הארץ (במדבר יג לב), ומוציאי דָּבַת הארץ (שם יד לו). ויש בלא מוציא ובלא מביא והענין מורה עליו, כי שמעתי דיבת רבים (תהלים לא יד), וְדָבַתְךָ לֹא תִשָּׁב (משלי כה י).

רבינו בחיי: ויבא יוסף, כל לשון מביא דיבה הוא אומר אמת, כי הוא מביא ראיה לדבריו, וכל לשון הוצאת דיבה הוא שקר, שמוציא דברי שקרים מלבו, כלשון האמור במרגלים (במדבר יג לב) ויוציאו דיבת הארץ רעה. וכתוב (משלי י יח) מוציא דיבה הוא כסיל. והם דברי כזב, כלשון (איוב ה י) ומלבם יוציאו מילים:

אבן עזרא: (מרגלים) (לב) ויוציאו דיבת הארץ, דבר שלא היה, ואין כן ויבא יוסף (בראשית לו ב), כי ויבא הפך ויוציאו. דיבה, מפעלי הכפל, מגזרת דובב שפתי ישנים.

רשב"ם: (מרגלים) דיבה, מן (שה"ש ז י) דובב שפתי ישנים, כמו מן באבוד רשעים רנה, רננת רשעים מקרוב. וכן כי היתה סיבה מעם ה', מן סובב סבה:

דיבה היינו דברים הנאמרים בסתר

שכל טוב: ויבא יוסף את דיבתם, עיקר מלת דיבה לשון סתר, ודומה לדבר דובב שפתי ישנים (שה"ש ז י): רעה, לשון הרע דרכו ליאמר בסתר, במרגלים כתיב ויוציאו דיבת הארץ, שהוציאו מלבם, וביוסף כתיב ויבא, כי מה שהיה מדבר עליהם לא היה אלא לפני אביהם בלבד, ואעפ"כ נענש:

גור אריה: (יוסף) כל לשון דיבה וכו', פירוש שאין 'דיבה' רק לשון דבור, ואינו לשון חרפה או גידוף, דאם לא כן לא הוי צריך למכתב 'דיבתם רעה', דבלשון דיבה בעצמו הוא נזכר הרעה, אלא דיבה הוא כמו 'דובב' (שה"ש ז י), וצריך לפרש המ"ם של 'דיבתם' כלומר מה שהיה יכול לדבר בהם, שבזה יתוקן מ"ם של דיבתם:

רש"ר הירש: (יוסף) דיבתם, ...פטפוט, דברים בטלים. מכאן גם דובב שפתי ישנים, להג תנועות שפתים של המתעורר משנתו. ובמובן מצומצם יותר, לשון הרע, שאין לה גם קשר חיצוני, ואין צריך לומר פנימי, עם אמיתת העובדות.

הוצאת דיבה היינו לרבים ותמיד לרעה, הבאת דיבה הוא ליחיד ולפעמים לטוב ולפעמים לרע

העמק דבר: (יוסף) ויבא יוסף, עיין מה שכתבתי בספר במדבר יג לב (הגהות מכ"ק המחבר) דהמוציא סיפור של יחיד לרבים הוא לעולם לרעה, ועל זה כתיב מוציא דיבה הוא כסיל, וכדאיתא בב"ב (קסד): לעולם אל יספר אדם בטובתו של חברו שמתוך טובתו בא לידי רעתו, אבל כל זה הוא המוציא לרבים, משא"כ המספר ליחיד מיקרי 'מביא' ואז אינו מוכח שיגיע לרעה, משום הכי פירש הכתוב כאן ויבא יוסף את דיבתם רעה.

ג' פירושים למילת דיבה

הכתב והקבלה: דיבתם, הכנוי אינו על דרך רוב הכנויים בשמות המורים על התיחסות הפעולה להם במה שהם פועלים אותה כמו ואני תפלתי (תהלים סח) וכן ומשמרתם הארון והשלחן (במדבר ג') אבל הוא בכאן ע"ד התיחסות הפעולה להם בשהם פעולים ממנה כמו ושמחתים בבית תפלתי, וטעם דיבתם לדבר הרעה שבהם (רמ"א):

פירוש א: תרגום יונתן (טיביהון) דיבה = מנהג, מנהגם ודרכם הרע

דיבתם רעה, תרגום יונתן בן עוזיאל: טיביהון ביש, פירש דרכם ומנהגם הרע (איהרע באָזע אויפפיהרונג, אייגענשאפטען). כמו בתרגום שיר השירים (פסוק שובי השולמית) מה טיבכון נביאי שיקרא, פירש הערוך מנהגכם ודרככם. וכן מי שאינו יודע בטיב גטין וקדושין, כלומר הלכות גטין וקדושין, כי לשון הלכה הוא גם כן מענין הליכה (כמ"ש בערך הלך)

דבר שהולך ובא, שישראל מתהלכין בו, ומזה מה טיבו של עובר זה (פ"ק דכתובות) כלומר עסק (כמ"ש התיו"ט בשם התשבי), וכן בלשון ערבי נקרא ההולך דיבה.

והנה הכתוב סתם במה היה דרכם ומנהגם רע, ורבותינו פירשוהו שאכלו אבר מן החי, ושחשודים על עריות, ושקורים לבני השפחות עבדים. ויש לכלול בלשון רעה ענינים אלה, ענין מזונות כמו האלהים הרעה אותי, דתרגומו דזן יתי, וענין זנות כמו ורועה זונות יאבד הון, וענין ממשלה כמו רועיהם התעום.

הערה: ביטוי "טיב": לשון התוספות יום טוב (המובא בהכתב והקבלה, כתובות פרק א) טיבו (של עובר זה), כתב הרמב"ם טיב היא סיבה, ובכמה מקומות הם אומרים טיב גיטין וקדושין, טיב עבודה זרה ומשמשיה, רצה לומר סיבתם ע"כ, ובספר תשבי (שורש טב) כתב שהוא לשון עסק, תרגום ירושלמי ויוציאו דיבת הארץ (במדבר יג) ואפיקו טיבא בישא, עכ"ל.

עיין פרישה (חושן משפט סימן רלה): ויודע בטיב משא ומתן... ולשון טיב פירש בערוך בערך טב ז"ל דיבת הארץ (במדבר יג לב) תרגום ירושלמי טיבא בישא, ומטיבתן של קרובים אתה למד טיבתן של רחוקים (סנהדרין סא): עכ"ל, משמע שהוא לשון ענין:

פירוש ב: רש"י ועוד, דיבה = דברים

אמנם רש"י פירש דיבתם לשון דיבור, מן דוכב שפתי ישנים, ופירש ויבא יוסף את דיבתם, שהביא הענינים שהיה מדבר לאביו עליהם, לא הדיבורים שדיברו הם, כי הם לא דברו מאומה רק הוא היה מדבר עליהם, וכאילו אמר ויבא יוסף את הענינים שהיה דיבורו בהם על אחיו רעה כמ"ש הרא"ש, ולפי"ז לשון המקרא דחוק מאד,

ורלב"ג פירש דיבתם רעה, דבריהם הרעים שהיו האחים מדברים, דברים מגונים, וספרם יוסף לאביו, ור' עובדיה ספרנו פירש דיבתם רעה, באמרו לאביו שאחיו מפסידים בבלי דעת מלאכת המקנה ומרעה הצאן,

אמנם לכל הפירושים מלת 'רעה' מיותר...

גם כמה טרחו המפרשים ליישב מעט איך נכשלו יוסף ויעקב בעון לשון הרע שהוא ככופר בעיקר וכע"א וגלוי עריות ושפ"ד, והמקבל לה"ר יותר מן האומרו, כי לא הזכיר הכתוב שגער בו יעקב מלטמא שפתיו בדברים מגונים כאלה, וגם אם האמת כדבריו, היה מן הראוי להזכיר שהוכיח יעקב את בניו ההולכים בדרך לא טובה. ועוד שכפי המבואר מן המקרא לא גרם יוסף שום שנאה בלבב אחיו בהבאת דיבתו עליהם, כי מעדות הכתוב היתה תחלת שנאתם בו על שראוהו אהוב לאביו יותר מכל אחיו עד שעשה לו כתונת הפסים (והא דכתיב על חלומותיו ועל דבריו, כבר פי' רמב"ן ושאר מפרשים, על דבריו, כלומר על שהוא מספר החלום כמתהלל לפניהם, ודלא כרש"י שפי' על דיבתם שהיה מביא עליהם);

פירוש ג: דיבה = שנאה, מלשון ארמית דבבא

ולולי דמסתפינא הייתי אומר ע"ד הפשט שאין המכוון במקרא מענין דיבור לשון הרע, כי יש לפרש דיבתם כמו שנאתם, דבלשון ארמי נקרא השונא בעל דבבא (ומזה לדעתי, מוציא דיבה הוא כסיל (משלי יד), כלומר מוציא השנאה ומגלה אותה, הפך מה שאמר בריש' דקרא, מכסה שנאה שפתי שקר, והוא כפל ענין במלות שונות, ומגנה את המכסה שנאתו בלב, והמגלה אותה בפה, כי שניהם רעים ומתנגדים ליישוב החברה, ולדעת התורה המצוה באהבת רעים), כי יוסף מצד התפארו בספורי חלומותיו לאחיו היה מתעורר שנאתם עליו, ומזה התגלגלה מכירתם אותו, ועי"ז גרם צער ואבל גדול לאביו, זהו המכוון לדעתי כמ"ש, ויבא יוסף את דיבתם רעה אל אביהם, כלומר רעה ויגון הביא יוסף לאביו על ידי השנאה והדיבה שהיה ביניהם. ואחר שאמר מקודם וישב יעקב, שישב בשלוחה והשקט אמר אחריו בדרך כלל שקפץ עליו רוגזו של יוסף ומסבת בניו באה עליו רעה ויגון, והמקרא שלפנינו הוא הכלל מן הפרט שנאמר אחריו. אמר כאן בדרך כלל, שמצד דיבה ושנאה נתגלגלה רעה ליעקב ואחריו מבאר פרטי השנאה וסבתה, ופרטי הרעה שקרה ליעקב ממנה, (ויש לגמגם קצת ע"ז מנגינת הטעם)...

וענין לשון הרע שהזכירו קדמונינו הוא מדשני קרא לשון שנאה המוזכר באחיו ואמר כאן לשון דיבה שהמובן בו גם ענין לה"ר, והיא ע"ד כוונה שניה, אמנם ברהיטת לשון הספור דקרא על פשטיה נ"ל כמ"ש:

הערה: לדבריו צ"ל 'דיבת הארץ' של המרגלים היינו 'שנאת הארץ'

מרגל - מבקש רעה / תר - מבקש טוב

הכתוב והקבלה: במדבר יג טו: לתור את הארץ. יש הבדל בין 'תר' ל'מרגל' לרשד"ל, האישי אשר יתור הוא מבקש הטוב, לתור להם מנוחה, לתור לכם מקום לחנותכם, אל ארץ אשר תרתי להם, וכן ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם, לרדוף אחרי התענוגים; ובהפך המרגל יבקש את הרע, כמו מרגלים אתם, לראות את ערות הארץ באתם, וכן הלא בעבור לחקור ולהפך ולרגל הארץ באו עבדיו אליך, וכן וירגל בעבדך אל אדוני המלך, לא רגל על לשוננו, כולם ענינם גלוי הגנות והרע.

והנה משה רע"ה בשלחו שנים עשר אנשים לראות ארץ כנען, ידוע הדבר כי לא לצורך שלח אותם, כי היתה ארץ זבת חלב ודבש פי ה' דבר, והיות העם היושב עלי' חזק או רפה מה מעלה ומה מוריד וה' ילחם להם, אך שלחם לתור את הארץ למען יראו את טובה ויגידו כבודה אל עם הארץ, ויחזקו ידיהם ללכת אחרי ה', והמה השחיתו התעיבו עליה והפכו מחשבת שולחם, ע"כ אנחנו קוראים להם בשם מרגלים, גם כי בפרשת שליחותם לא נקראו כ"א בשם תרים. ואולם במשנה תורה כתוב לאמר ויבואו עד נחל אשכול וירגלו אותה, כי באמת כן היה הדבר, כי מעשה מרגלים עשו ולא מעשה תרים, גם כי לתור נשלחו ולא לרגל, ע"כ כתוב שם אחר הדברים האלה, ויקחו בידם מפרי הארץ ויורידו אלינו וישיבו אותנו דבר ויאמרו טובה הארץ אשר ה"א נותן לנו ולא אביתם לעלות, והנה למראה עינים העיקר חסר כי זה שלא אבו לעלות לא היה על אודות טובת הארץ אשר אמרו המרגלים כי אם בעבור אמרם אפס כי עז העם, ועפ"י דרכנו אין המקרא חסר דבר, כי באמרו וירגלו אותה, כבר הודיענו כי הוציאו עליה שם רע ולא נשאר לו להגיד רק את הטוב שאמרו, ע"כ הוסיף ואמר ויאמרו טובה הארץ, להזכירם כי גם כי הוציאו עליה דיבה הנה לא יוכלו להכחיד תחת לשונם את יקר תפארתה. ובדברים אמר ויחפרו וע' מה שכתבתי שם:

(ח) "מוציא דיבה" הוא כסיל

מְכֹסֶה שְׁנֵאָה שְׁפֹתֵי שֶׁקֶר, וּמוֹצֵא דִבָּה הוּא כְּסִיל: כְּרֹב דְּבָרִים לֹא יִחְדָּל פֶּשַׁע, וְחוֹשֵׁן שְׁפָתָיו מְשֻׁכֵּל: (משלי י יח-יט)

רס"ג: שם: ...וקביעתו שהמוציא דיבה כסיל הוא בשני אופנים גם יחד, בין אמת בין שקר, השקר הרי כמו שעשו המרגלים, והאמת כמו שעשה יוסף, ואפילו העיד עליו עדות והוא יחיד, עבירה היא בידו וחייב הוא בעונש, ודבר זה במי שמעיד על אחיו באחת מן העבירות כשהוא יחיד, אבל אם העיד עליו בממון או באחת העסקות, אינו חייב עונש, לפי שיש לעדותו מקום, או לחייב שבועה או זולתה כמו שמבואר בתלמוד (עיין פסחים קיג).

רש"י: מכסה שנאה שפתי שקר, החונף שפתיו שקר ומכסה שנאה בלבו. ומוציא דיבה הוא כסיל, לעז שיהו אנשים דובבין בו על חבירו.

===חסר=== משלי כה ח-י: אל תצא לריב מהר... ריבך ריב את רעך וסוד אחר אל תגל, פן יחסוך שומע ודיבתך לא תשוב. ===שייך לענין גילוי סוד ==לענין "דיבה" ועוד ===רש"י ואבן עזרא שם ==

"דיבת רבים"

כִּי שָׁמַעְתִּי דִּבַּת רַבִּים מְגוֹר מְסָבִיב הַגִּידוּ וְנִגְיִדְנוּ כֹּל אֲנוֹשׁ שְׁלוֹמִי
שְׁמַרְי צִלְעֵי אוֹלֵי יִפְתָּה וְנוֹכְלָה לוֹ וְנִקְחָה נִקְמַתְנוּ מִמֶּנּוּ: ירמיהו כ ב
כִּי שָׁמַעְתִּי דִּבַּת רַבִּים מְגוֹר מְסָבִיב בְּהִנְסְדָם יַחַד עָלֵי לְקַחַת נִפְשֵׁי
זָמְמוּ: תהלים לא יד

רש"י: (ירמיה): ...דיבת רבים, אלו שמתלחשים עלי: רד"ק: ...דיבת רבים, לשון הרע שאומרים עלי: מצודות: כי שמעתי, אף על פי ששמעתי דברי רבים, אסיפת אויבים, מסביב... דיבת, ענין אמירה, ועל פי רוב יאמר על האמירה הרעה כמו דיבת הארץ (במדבר יג):

רש"י: (תהלים) דיבת רבים, עצת רבים, דיבת לשון דוכב שפתי ישנים וכן כל דיבה שבמקרא פרלר"יץ בלעז: רד"ק: כי שמעתי דיבת רבים, אויביו שהיו מוציאים דיבה עליו אל שאול. מצודות: דיבת, ענין אמירת דיבת הרע כמו ויבא את דיבתם:

"דיבת עם"

לְכֵן הִנְבֵּא וְאַמְרַתְּ כֹּה אָמַר אֲדֹנָי ה' יַעַן בִּיעַן שְׁמוֹת וְשֵׂאֵף אֶתְכֶם
מְסָבִיב לְהִיוֹתְכֶם מוֹרְשָׁה לְשֵׂאֲרֵי תִירוֹגִים וְתַעֲלוּ עַל שְׁפַת לְשׁוֹן
וְדִבַּת עַם: יחזקאל לו ג

רש"י: ודיבת עם, פארלמנט בלע"ז: רד"ק: על שפת לשון ודיבת עם, כי כל אומה יש לה לשון מיוחד כמו שאמר ללשונותם בגוייהם והיו מדברים רעות על ישראל זהו שהיו ישראל מעלים על שפם והיו דיבת עם ועם ויונתן תירגם ותעלו ואיתאמרתון: מצודות: ודיבת, ענין אמירה וע"פ רוב יאמר על האמירה הרעה וכן כי שמעתי דיבת רבים (ירמיה כ):

"ודיבתך לא תשוב"

אַל תִּצְא לְרֵב מִהָר פֶּן מָה תַעֲשֶׂה בְּאַחֲרִיתָהּ בְּהַכְלִים אֶתְךָ רַעַךְ:
רִיבְךָ רִיב אֶת רַעַךְ וְסוֹד אַחֲרֵי אֵל תִּגְל: פֶּן יַחֲסֹדְךָ שְׁמַע וְדַבְּתְךָ
לֹא תִשׁוּב: משלי כה ח-י

אבן עזרא: וסוד, שהודיעך אחר על רעך אל תגלהו במריבתך: פן יחסוך, יחרפך שומע ויקראך רכיל, ודיבת הסוד שגלית לא תשוב, כלומר שלא תשיב מה שדברת:

(ח)הולך רכיל מגלה סוד

הוֹלֵךְ רְכִיל מְגַלֵּה סוֹד, וְנִאֶמַן רוּחַ מְכֻסָּה דָבָר: (משלי יא ג)

רס"ג: דבר זה בסודות הדת, אשר אין להפקירן. - ואינו ענין ללשון הרע
אבן עזרא: הולך, יקרא כן בעבור שהוא מערב הענינים, ואומר הולך כי ישמע מזה הסוד וילך לגלותו לאחר.

מאירי: עם היות בזה הערה תוריית מאמרו לא תלך רכיל, כיוון הוא להערה מדינית שהיא צורך גדול בקיום היישוב, כי זה סיבת הריסת כל מצב אהבה והשחתת כל מעמד חכמה והגעת קטטות ומלחמות, יסובבו כל מיני הרעות עד שפיכות דמים כמאמר הנביא (יחזקאל כב ט) אנשי רכיל היו בך למען שפך דם, ואין חילוק בזה בין שיהיה הדבר המסופר דבר אמת או דבר שקר.

וכבר עיין זולתי בזה הפסוק עיון נאות במה שהעתיק [-החליף] בנאמן רוח מילת 'סוד' במילת 'דבר', ולא אמר בשניהם סוד או בשניהם דבר, ופירש על הרכיל שהוא מונח על השונא בתכלית ומתראה כאוהב עד שבהתראותו כאוהב חבירו בוטח בו ואינו נשמר מלדבר לפניו, ואף הוא מתכוון בהתראות אהבתו אליו לדעת צפוני לבבו לבעבור סבב לו את הרעה. ואמר עליו 'מגלה סוד' לומר שהוא מגלה אף מה שנאמר לו בסוד, ונאמן רוח, והוא האוהב הנאמן יכסה ויעלים אף הדבר, ר"ל אף מה שאמר לפניו בלא שום אזהרת סוד, אחר הכירו שיש בגילוי אזהרה צד של היזק. ואף רבותינו ז"ל נמשכו לזאת הכוונה באמרים במסכת יומא (ד) באומר דבר לחבירו שהוא בכל יאמר עד שיאמר לו חבירו אמור.

וחכמי המוסר אמרו אל תשיאכם לשון רכיל וקורץ על האוהבים כי לולי אמונת אהבתם לא השתדלו המקנאים עליהם. ובענין סוד אמרו יהי סוד נגדך סתום ובאוצר שכלך חתום, ואמרו על אחד שהיה מגלה סוד לחכם אחד, ואמר לו הבנת, אמר הן אבל כבר שכחתי, זהו הדרך הנגלה בפסוק זה. =השוה לדבריו בחיבור התשובה <?> ד"ה ??? =

מצודות: מגלה סוד, המגלה סוד חבירו הרי הוא הולך רכיל ואף אם לא ספר הדברים לפני מי שנאמר עליו כי חברך חברא אית ליה ויגולה הדבר גם אליו: ונאמן רוח, מי שרוחו נאמנה לה' הוא מעלים כל דבר ואם לא נאמר בסוד.

גולה סוד הולך רכיל, ולפתה שפתיו לא תתערב: (משלי כ ט)

רש"י: גולה סוד הולך רכיל ולפתה שפתיו, המדבר חלקות לפתותך ולהסיתך.

אבן עזרא: ולפתה, שיפתוהו אחרים: לא תתערב, שיגלה סודך והוא הרכיל.

הגר"א: הנה אמר במקום אחר (יא יג) הולך רכיל מגלה סוד, ר"ל כי מי שהולך רכיל אל תבטיח לו סודך כי אחרי אשר לא ישמר לשונו מן הרכילות, לא ישמרנו מחשופך סודך. ועתה יאמר כי מי שהוא גולה סוד אל תדבר לפניו באשמת העם ומומי בני אדם, ואל תאמר כי אע"פ שהוא גולה סוד מפני שידמה בנפשו שאין נזק לאיש בגילוי אבל מן הרכילות יזהר כי הזהירה עליו התורה שנאמר לא תלך רכיל בעמך – לא כן הדבר, כי אחרי אשר לא ימשול בנפשו מחשופך הסוד, לא ימשול ברוחו מלכת רכיל.

ולפתה שפתיו לא תתערב, לא תשתתף ולא תתערב למי שהוא פותה בשפתים, שאינו מדקדק בדבריו ולא יקדים להם מחשבה לצרוף כבור סיגיהם, כי האיש הוא אחרי אשר לשונו משלח לכל העולה על רוחו גם סוד יגלה גם רכיל ילך והרבה נזקים יגיעו מחברתו.

מצודות: גולה סוד וגו', לא תתערב להתחבר עם מי שטבעו לגלות הסוד ולא יוכל לעמוד על עצמו להסתיר דבר מה ולא עם מי שהולך רכיל בכוונה מיוחדת ולא עם מי

שדברי שפתיו המה פתיות אשר בעבור הסכלות יגלה הסוד לתומו.

(ט) ליקוטים

הולכי רכיל נחשת וברזל

פְּלֹם סָרִי סוֹרְרִים הַלְכֵי רְכִיל נְחֹשֶׁת וּבְרֹזֶל, פְּלֹם מְשַׁחֲתִים הִמָּה.

(ירמיה ו כח)

רש"י: הולכי רכיל, בין הנחשת והברזל, מטילי איבה בין שני שרים שיש בהן כח להתגרות יחד כך שמעתי, ואני אומר הולכי רכיל הם, וחזקים כנחשת וברזל להחזיק כזביהם, ויונתן תרגם רכיל זה לשון נוכל, מהלכין בנכילו כמא דמערב נחש עם פרזלא, ונוכל הוא לשון מחשבה כמו ויתנכלו אותו להמיתו (בראשית לז).

רד"ק: כולם סרי סוררים, סרי בסמ"ך כמו בשי"ן, השרים הם שרי סוררים, כלומר שעבדיהם סוררים, והשרים כמו כן שוררים, והעבדים הולכי רכיל לאדוניהם לחבל עניים באמרי שקר, והנה השרים עם העבדים נמשלים לנחשת וברזל שיעשו המלאכה כאחד כשהן מעורבין זה בזה, והנחשת בזה המקום פירוש הברזל שקורין בלע"ז אציי"ר שמבערין אותו עם הברזל לעשות בו כלי אומנות, כי לא יחתוך הברזל לבדו אלא עם זה הנחשת, וכן פירש אדוני אבי כל נחושת ונחושת שבמקרא שמדבר לענין חזק, ויונתן תרגם כל רברביהון מרדין וגו' כבעמוד.

מצודות: סרי סוררים, ר"ל הסרים המיוחדים שבכל הסוררים ודוגמתו שיר השירים שר"ל השיר המיוחד שבכל השירים: הולכי רכיל, מדברי לשון הרע: נחושת וברזל, ר"ל נכונים לאבד אנשים ככלי זיין העשוי מנחושת וברזל מעורב זה בזה שהוא חזק מאד וכן נאמר ברזל מצפון ונחושת (לקמן טו): משחיתים המה, הורגים זה את זה.

רבינו בחיי: בראשית ד כב: לוטש כל חורש נחשת וברזל: טעם הכתוב לוטש וחורש כל נחשת וברזל. כלומר מחדד ומצחצח כלי אומנות. ומלת נחשת במקום הזה הוא הנקרא אציי"ר שחבורו עם הברזל עולה יפה שנוהגים האומנים אצלנו בסכינים הקטנים שהן מנחשת הנקרא אציי"ר ומעורב בברזל. אבל הנחשת הנקרא ארא"ם אין חיבורו עם הברזל עולה יפה,

וזהו שאמר הכתוב (ירמיה ו) כולם סרי סוררים הולכי רכיל נחשת וברזל כולם משחיתים המה, וזה יקרא ארא"ם, לפי שהנביא היה מוכיחם ומגנה אותם במידת הרכילות, כי היו מתלחשין זה עם זה ברכילות, ויקרה להם כמקרה הנחשת והברזל, כי אותו החיבור אין סופו לבוא לפעולה טובה, כשם שאי אפשר לפעול מן הנחשת והברזל כי אי אפשר לשום אומן שיעשה כלי מתערובתם כי הכל הולך לאבוד, ועל כן סיים הכתוב כולם משחיתים המה.

ועוד תמצא בענין נחשת זה הנקרא ארא"ם כי אם תערבנו עם הברזל, מלבד שלא יתכן לעשות מזה שום פעולה, לא יוכל להבדיל זה מזה כמו שיבדילו האומנים הכסף מן הזהב והזהב מן הכסף, ובא הכתוב לרמוז בהולכי רכיל כי מי שרגל על לשונו האומנות הזה קשה להבדיל ולהפריש ממנו אותו המנהג הרע שכבר הורגל בו. ומה שנקרא בלשון נחשת, השם בעצמו מודיע לנו ענינו, ונקראו שניהם בשם נחשת לפי שהוא מענין הנסיון, והוא שכתוב (בראשית ל) נחשתי ויברכני ה' בגללך, ואין אומן בעולם יכול להכירו אם הוא אציי"ר או ברזל עד יביאנו במבחן הנסיון, ואם ישבר יודע שהוא אציי"ר, ואם יכפל ולא ישבר אז יודע שהוא ברזל.

◀ עיין יראים ס"י קצ"א (לעיל >> ובתעפות ראם שם) פירוש חדש בפסוק, שנראה בפניו כאוהב ושלא בפניו שונאו כעין הנחושת שמאיר ומצהיב וכו'.

בתוכחת הנביאים

אִישׁ מֵרַעְיָהוּ הַשְּׁמֵרֵי וְעַל כָּל אֶחָד תִּבְטְחוּ, כִּי כָל אֶחָד עָקוּב יַעֲקֹב
וְכָל יָרֵעַ רָכִיל יִהְיֶה: (ירמיה ט ג)

אֲנָשֵׁי רָכִיל הָיוּ בָּךְ לְמַעַן שִׁפְּךָ דָם, וְאֵל הַהָרִים אָכְלוּ בָּךְ זְמָה עָשׂוּ
בְּתוֹכְךָ: (יחזקאל כב ט)

❧ פרק ב: אזהרה מנין ❧

(א) תורת כהנים

תורת כהנים: פרשת קדושים: (ה) לא תלך רכיל בעמך, שלא תהיה רך דברים לזה וקשה לזה. דבר אחר, שלא תהיה כרוכל שהוא מטעין [ג"א: מטעים] דברים והולך.

(ו) אמר רבי נחמיה כך הוא מנהגן של דיינים, בעלי הדין עומדים לפניהם ושומעים את דבריהם ומוציאים אותם לחוץ ונושאים ונותנים בדבר, גמרו את הדבר הזה מכניסים אותם, הגדול שבדיינים אומר איש פלוני אתה זכאי, איש פלוני אתה חייב. (ז) ומנין שכשיצא אחד מן הדיינים לא יאמר אני מזכה וחבירי מחייבים אבל מה אעשה ורבו עלי, לכך נאמר לא תלך רכיל בעמך, וכן הוא אומר (משלי יא יג) הולך רכיל מגלה סוד ונאמן רוח מכסה דבר. (ח) ומנין שאם אתה יודע לו עדות אין אתה רשאי לשתוק עליה ת"ל לא תעמוד על דם רעך, ומנין אם ראית טובע בנהר... חייב אתה להצילו ת"ל לא תעמוד על דם רעך...

עיין תנא דבי אליהו רבה פרק יח: לא תלך רכיל בעמך, שלא תהא רך בפין וקשה בלבבך...

ראב"ד: לא תלך רכיל, שלא תהא רך לזה וקשה לזה, פירוש רך ואזיל¹. דבר אחר, לא תלך רכיל, שלא תהא כרוכל שהוא מטעים דברים [והולך], פירוש זו רכילות דברים ממש, ולפי שהרוכל המחזר בעיירות עם מיני תכשיטין [שבידון] מוליך חידושין מעיר לעיר כדאמרינן (ברכות נא:) ממהדורי – מילי², שהוא מספר בעיר הזאת מה שראה ב[עיר] אחרת, וכן מספר בעיר אחרת מה שרואה בזו, ולפיכך דימה הרכילות לרוכל כי המוליך רכילות מגיד לזה מה ששמע מזה.

רבינו הלל: כרוכל מטעים [דברים] והולך, [ד]מטעימו לבעל דין³ דברים להשיב, כי היכי דליחייב לבעל דינו. השווה עם קרבן אהרן וזית רענן לקמן

1. ראב"ד: לא ברורה כוונתו, ומצאתי בברית אברהם (ילקוט כאן) שהעתיק לשון הראב"ד בזה"ל: "רך ואיל", ואם זה לא טעות יש לפרש 'איל' מלשון חוק וקושי (אילי הארץ) ומובן, והשווה עם רש"י כתובות מו: 'ורכיל לשון רך לי תהיה', וע"ע מלבי"ם.

2. ממהדורי (מאלו המחזרים בעיירות) - מילי (יש ריבוי דיבורים), ומסמרטוטי (מבגדים נשחקים ובלויים) - כלמי (מתרבים כינים).

3. רבינו הלל: פירש כל הברייתא על דיינים וכן כתב בקרבן אהרן כאן בסמוך. ובהערות של הגר"י הוטנר (על דברי רבינו הלל) כותב: "הראב"ד כאן והר"ם בספר המצוות ל"ת ש"א והחינוך רמ"ג גרסו מטעין הדברים והולך, והיינו אזהרה שלא להיות כמו רכיל המספר בעיר זו מה שראה בעיר אחרת, ואין לזה שייכות עם דיינים ובעלי דינים אלא אזהרה לכל אדם. ונראה להביא ראיה לגירסת רבינו הלל דבכתובות דף מו אמרינן דמיפליגי ר' אלעזר ור' נתן דר"א ס"ל דאזהרה ללשון הרע היא מלא תלך רכיל ור"נ ס"ל דאזהרתיה דלשון הרע הוא מונשמרת מכל דבר רע. וקאמר שם דלר"נ קרא דלא תלך רכיל בא לומר שלא

קרבן אהרן: (ה) שלא תהא רך לזה, לפי שנכתב לאו זה בין לאוי הדיינים הוצרכו חכמינו עליהם השלום לדרשו שהוא גם כן אזהרה לדיין, ולזה דרשו אותו נוטריקון, רך לזה, וירצה שלא תהיה רך לזה וקשה לזה. ואע"ג דמן הנראה הרי זה בכלל מה שדרשו בצדק תשפוט עמיתך, נאמר דאינו דומה, דהתם הוא הצדק והשווי אשר יהיה בכעלי הדינים או בדיבורם או באופן מצבם, וזה הוא השווי אשר יהיה בדיין בעצמו שיהיה שוה בקושי או ברכות לשניהם.

דבר אחר, לפי שכפי הפירוש הראשון לא יתיישב מילת 'לא תלך', לזה חזרו ודרשו אותו מלשון רוכל, וירצה שלא תהיה מטעים הדברים לאחד מהבעלי דינין, כלומר מטעימו לבעל הדין הדברים אשר ישיב כדי שלא יתחייב⁴.

(ו) ומוציאין אותם לחוץ, כדי שלא יהיה יודע מי מחייב ומי מזכה, שלא תסובב שנאה מהמחייב למחוייב, לכך נאמר לא תלך רכיל שהוא אזהרה לאחד מהדיינים המזכה שלא יגלה סוד ויורה לחייב מי הוא המחייב אותו באמור לו שהוא היה מזכהו.

(ז) ומנין שאם אתה יודע לו עדות וכו', מדאסמכיה ללא תלך רכיל דריש ליה, וזה שבתחילה הזהירו שלא יגלה סוד חבירו לשום אדם, ולזה הוצרך לומר שאם הוא עדות שיוודע לשכנגדו, שהוא חייב לגלות העדות ולהגידו. ופירוש הפסוק לא תלך רכיל ומגלה סוד בעמך, ועם כל זה לא תעמוד ותשתוק על דם רעך, שאם אתה יודע לו שום עדות לקבל ממנו אין אתה רשאי לשתוק, והכי קאמר קרא: לא תעמוד ותשתוק על חוב ריעך, ודרשו לא תעמוד כמו (איוב לב טז) עמדו לא ענו עוד. שהוא לשון שתיקה, וכן פירש בר"ש משאנן כאן

זית רענן: שמתעים דבריו, נראה לי דקאי אבעל דין שלא יטעים דבריו יותר מדאי לדיין⁵. ולא מגלה פנים⁶, פירוש מוטב שיחניף לחבירו ממה שיביישנו במשנה פרק ד' דבבא מציעא (נח:), וסבירא ליה לא תלך רכיל קאי על לשון הרע כדאיתא פרק ד' דכתובות.

זוהר הרקיע: לא תעשה (לב): ולא תרוץ רגלך מלשני בסתרים, התורה אמרה לא תלך רכיל בעמך, ופירשו ז"ל (תו"כ) לא תהא רך לזה וקשה לזה, והיא אזהרה לדיין שלא יכבד לאחד מבעלי דינין יותר מחבירו בדברי טענותיהם. עוד אמרו: דבר אחר לא תהא כרוכל מטעין דברים והולך, והיא אזהרת הרכילות. וזו כוונת המשורר ז"ל, ותפס לשון הכתוב (תהלים קא ה) מלשני בסתר רעהו אותו אצמית, ומילת מלשני היא בינונית לזכר מבנין מרובע והיו"ד נוספת, והוא כמדבר עם הרוכל: את, מלשני, לא תרוץ רגלך. ויש בזה אזהרה למוציא שם רע כמו שהזכירו בפרק נערה שנתפתתה.

תהיה רך לזה וקשה לזה, ולפי זה אי גרסינן כאן שלא תהיה מטעין, שהיא אזהרה ללשון הרע, אתיא הך כר"א והדרשא הראשונה שלא תהיה רך לזה וקשה לו, הוא דברי ר"נ. ואין דרכו של הספרא לשנות בלשון דבר אחר מילתא דפלוגתא דתנאי הויא.

אבל לגירסתו של רבינו הלל כולה מילתא דברייתא דספרא אליבא דר"נ איתאמרא ולדידיה הך קרא איירי רק בדיינים, אלא דיש כאן שינוי בסגנון הדרשא דללישנא קמא דרשינן רך לזה וקשה לזה, וללישנא בתרא דרשינן לשון רכיל שמתעים דברים לבעל דין, ובכל כי האי גוונא מסדר הספרא שונה משנתו בלשון דבר אחר. ועיין ירושלמי פאה פ"א ה"א שהובאה שם הך ברייתא דהכא בשם תני ר' נחמיה, ולגירסת הרמב"ם ר' נחמיה היינו ר' ישמעאל, ולגירסת רבינו הלל ר' נחמיה לפלוגי אדר' ישמעאל אתא ור' נחמיה היינו ר' נתן, וידוע דחילוף מר' נחמיה לר' נתן הוא יותר מצוי ורגיל מאשר החילוף מר' ישמעאל לר' נחמיה, עכ"ל.

4. קרבן אהרן: הולך בשיטת רבינו הלל, ועיין מש"כ עליו דינא דחיי בסמוך.

5. זית רענן: =חידוש שאסור לבעל דין להסביר דבריו ביותר ואולי מדובר בשקר???

6. קאי על דברי תנא דבי אליהו המובאים בילקוט שמעוני מיד אחר התו"כ וז"ל: "לא תלך רכיל בעמך, שנו חכמים, מאה חנפים ולא אחד מגלה פנים, שנו חכמים במשנה אם היה בעל תשובה לא יאמר לו זכור מעשיך הראשונים, אם היה בן גרים לא יאמר לו זכור מעשה אבותיך"...

דינא דחיי: סמ"ג ל"ת ט: ...ומדברי הרמב"ם בספר המצות ובהלכות דעות פ"ז יראה לי שהוא מפרש ברייתא זו באזהרת לשון הרע שלא תהיה רך דברים לזה לספר לו מה שאמר חבירו עליו, וקשה לזה שאתה מספר לשון הרע משמו, ד"א שלא תהא כרוכל הזה שטעון דברים והולך מזה לזה, וכן כתב בעל החינוך בסימן רמ"ג וכן נראה מדברי ספר משמרת המצות. אבל הרשב"ץ ז"ל בספר זוהר הרקיע כתב לא תהא רך לזה וקשה לזה והיא אזהרה לדיין שלא יכבד לאחד מבעלי דינין יותר מחבירו בדברי טענותיהם, עוד אמרו ד"א לא תהא כרוכל וכו' והיא אזהרת הרכילות ע"כ, וזה נכון יותר בפירוש הברייתא.

==עיין חקרי לב לקמן ?? ד"ה גם מהך, שמקשה על דבריו==

ובעל קרבן אהרן פירשה כולה באזהרת דיין עיי"ש, ואין דבריו נכונים, שמה שהביאו לזה הוא הגירסא שמצא שלא תהא כרוכל הזה שהוא מטעים דברים והולך, וכיון דמצא הגירסא מטעים במ"ם פירשו מלשון טעם, אבל הגירסא הנכונה מטעין בנו"ן והיא אזהרת הרכילות, וכן הביא הגירסא הרמב"ם בספר המצות ובהלכות דעות והרשב"ץ בספר זוהר הרקיע ובעל החינוך בסימן הנזכר.

◀ עיין לקמן משנת חכמים <?> יבין שמועה אות א בביאור התורת כהנים כאן ובדעת הרמב"ם.

מלבי"ם: לא תלך רכיל, יש בזה ב' דעות, (א) שהוא אזהרה להדיין שלא יהיה רך לזה וקשה לזה, וכבר ביארתי (ויקרא סימן קנב) כי היה דעת חז"ל שכל שרשי לשון הקודש מסתעפים משתי אותיות או אות א', לא כאחרונים שכל שורש יש בו ג' אותיות, בפרט בשמות שלרוב יצאו מורכבים, כמ"ש בשבת (סד) על כומז, (שם עז) דשא – דרך שם, דרגא – דרך גג, וכן רבים, ובעירובין (יה) דיופרא – דו פרי, ופסחים (לו) [ובמדרש] רבה במדבר (ד כ) אשפר – א' משה בפר, אשישה וכו', ובנדרים (גא) תועבה –] תועה אתה בה], זימה –] זו מה היא], ובסוטה (יא) פיתום –] פי תהום בלעו], פרך –] פה רך], ודומיהם אין חקר.

וכן שורש רכיל – רך, והלמ"ד נתוסף לגנאי על שימוש אל, שרך לאחד ואינו רך באמת, וכזה אמרו כתובות (מו.) שמלה – מה ששם לה, הלמ"ד מורה שימוש אל, ועמ"ש בספר הנ"ל [-יריעות שלמה' להר"ר שלמה פפנהיים] כי כן דעת גדולי חכמי הלשון.

(ב) שהוא אזהרה על לשון הרע ומענין רוכל המחזיר בעיירות קונה ומוכר ומטעים דברים, וכן פירשו רש"י ורמב"ן וראב"ע ורשב"ם.

ויש בזה פלוגתא בכתובות (מו) ר' אלעזר ס"ל דלא תלך רכיל הוא אזהרה למוציא שם רע, ורבי נתן ס"ל דבא להזהיר לדיין שלא יהיה רך לאחד וכו', וס"ל אזהרה ללשון הרע מן ונשמרת מכל דבר רע. והרמב"ם (פ"ג מהל' נערה בתולה) כתב אזהרה למוציא שם רע מלא תלך רכיל, ובפרק כ"א מהל' סנהדרין כתב שלא ידבר רכות מבצדק תשפוט, והוא כר' אלעזר (ועי' ירושלמי פ"ק דפאה).

ומ"ש [בהמשך הספרא] אמר רב נחמיה [כך הוא מנהגם של דיינים וכו'], ס"ל גם כן הולך רכיל ללשון הרע, ומפרש דלכן סמיך ליה לעניני משפט דמשכחת גם בדיינים. ובירושלמי (פ"ק דפאה) אזהרה ללשון הרע ונשמרתם מכל דבר רע, תנא דבי רבי ישמעאל לא תלך רכיל זו רכילות לשון הרע, תני רבי נחמיה שלא תהא כרוכל מטעים דברים של זה לזה.

ועיין בסנהדרין (כט) במשנה ובגמרא (לא), ובבא קמא (צט) מביא ברייתא דפה, והר"ף והרא"ש לא הביאו רק קרא דהולך רכיל מגלה סוד, ויש לעיין בזה ואכמ"ל.

(ב) ירושלמי: אזהרה ללשון הרע מניין

ירושלמי: פאה: א א: אזהרה ללשון הרע מניין, ונשמרת מכל דבר רע (דברים כג ט), אמר רבי לא⁷ תני רבי ישמעאל לא תלך רכיל בעמך זו רכילת לשון הרע, תני ר' נחמיה שלא תהא כרוכל הזה מטעין דבריו של זה לזה ודבריו של זה לזה.

יפה מראה: אזהרה ללשון הרע מניין, דלא ענש הכתוב אלא אם כן הזהיר⁸. ומכאן תשובה לרמב"ן ז"ל שכתב דזכור את אשר עשה ה' אלקיך למרים אזהרה להמנע מכל סיפור לשון הרע, דאם כן לא היו אומרים מהכא, אלא יראה שדעתם ז"ל דזכור את מעשה מרים אינו אלא עצה טובה כדי להנצל מצרעת בהזהר מלשון הרע כדפרישי', ואפילו תימא שהיא מצות עשה שיזכרו בפה ענין מרים כדי שיבואו לימנע מלשון הרע כשיטת הרמב"ן, לא חשיבא אזהרה ללשון הרע כל שאינו מזהיר עליו ממש אע"פ שמזכיר עונשו כמו שבכל העבירות אע"פ שמזכיר עונשו לא ענש אלא אם כן הזהיר.

ונשמרת מכל דבר רע, דאע"ג דמיירי בעבודה זרה וגילוי עריות ושפיכות דמים, מדכתיב 'דבר' ולא קאמר 'מכל רע' אף על לשון הרע אזהר כדאיתא בספרי, ולא נפקא ליה מלא תלך רכיל דדריש ליה בדיין שלא יהא רך לזה וקשה לזה, ורבי ישמעאל לא קאמר מהכא דמוקי ליה שלא יהרהר ביום לבוא לידי טומאה בלילה כדקאמר בפרק נערה לענין מוציא דיבה, דחד אמר אזהרתיה מהכא וחד אמר אזהרתיה מהכא.

ונשמרת מכל דבר רע, קשה מאי טעמא להזהיר על לשון הרע גבי כי תצא מחנה על אויביך, וכי בארצם אינם מוזהרים על זה, והרמב"ן ז"ל כתב שנוכרה שם כדי שלא ירבו ביניהם מחלוקת ויכו ביניהם מכה רבה מאד יותר מן האויבים, ולפי מה שכתב הוא ז"ל שם על גילוי עריות ועבודה זרה ושפיכות דמים הנרמזות שם לדעת רז"ל, שמלבד האזהרות שבאו באלה העבירות החמורות, יוסיף לאו במחנה שנשמר בו מכל אלו העבירות שלא תסתלק השכינה מישראל אשר שם כמ"ש כי ה' אלקיך מתהלך וכו', י"ל שמזה הטעם הזכיר גם כן כאן לשון הרע לפי שעל ידו שכינה מסתלקת כדלקמן.

והנכון שלפי שמי שבידו עבירות ראוי להתרחק מהמחנה שלא יכשל בעונו כמ"ש מי האיש הירא מעבירות שבידו, אפשר יחשוב לטובה להזכיר עון חבירו כדי להרחיקו מהמלחמה בעל כרחו פן ינקש בה ויפלו אחרים עמו, לכן הזהיר שעם כל זה אין לדבר לשון הרע וכל אחד יחוש לעצמו.

זו רכילות ולשון הרע, דרכיל מענין רוכל כדמפרש רבי נתן שלא תהא כרוכל הזה שמחזר בעיירות להוליך בשמים ממקום למקום, כן זה נושא דבריו של זה אצל זה לחרחר ריב, ואע"ג דלשון הרע סתם אינו רכילות אלא שמספר רעה על חבירו בביתו, הכל הולך אל מקום אחד שכוונתו להזיק לחבירו או לבזותו.

7. ירושלמי: יש שינוי נוסחות בכל המימרא: "אמר רבי לא" (שהבאנו בפנים) היא גירסת דפוס וילנא (רבי לא בדרך כלל הכוונה לר' אלעאי תלמיד רב יוחנן) (ב) עיין בסמוך גירסת ר"ש סריליו: "זו רכלות לשון הרע", שינוי חשוב אם גורסים רכילות (רכילות) לשון הרע, או רכילות "ו"לשון הרע (ר"ש סריליו ועוד). גם, יש שינוי גירסא אם הפסוק 'לא תלך רכיל' הוא בתוך הברייתא של רבי ישמעאל או בדברי רבי לא. "מטעין" או "מטעים" (עיין מה שכתבו המפרשים בתורת כהנים לעיל אם הכוונה לדיין או לרוכל ממש). ==השווה עם גירסת הערוך ?? ==השווה עם גירסת ילקוט תלמוד תורה לר"י סקילי פרשת קדושים ==

8. יפה מראה: =לא הבנתי כרגע איזה עונש מתכוין האם כוונתו למלקות של מוציא שם רע ?? וכסוגיא דכתובות ??

ר"ש סריליו: נוסחתו בירושלמי: אזהרה... א"ר [-אמר רבי] לא תלך רכיל, תני רבי ישמעאל זו רכילות ולשון הרע, אמר רבי נחמיה שלא תהא כרוכל הזה מטעים דבריו של זה לזה ושל זה לזה:

ומפרש: **אזהרה ללשון הרע**, לאו הוא דבעי למילף דאילו עשה בהדיא זכור את אשר עשה ה' אלקיך למרים וכו'. ונשמרת מכל דבר רע, וכל מקום שאמר 'השמר' 'פן' ו'אל' אינו אלא בלא תעשה. זו רכילות ולשון הרע, רכילות, כדמרפשי ר' נחמיה שמטעים דבריו של זה לזה, שהוא שלישי בין אדם לחבירו לגלות סודו ואומר כך שמעתי מפלוני עליך, ולשון הרע הוא תניין, שמספר בגנות חבירו ואינו הורג אלא את עצמו שאומר כך וכך עשה פלוני כך וכך היו אבותיו. ונראה דלשון הרע נפקא ליה מדכתיב ואהבת לרעך כמוך לקמיה, אי נמי כי כתיב לא תלך רכיל אתרוייהו מוזהר.

מהר"א פולדא: מכל דבר רע, דיבור רע. זו רכילות לשון הרע, וכמו שמסיק נמי רבי נחמיה כרוכל הזה. מטעים דבריו, כלומר מראה להם פנים שיאמינו לו מה שאמר.

פני משה: זו רכילות, לשון הרע מנין, תני ר' נחמיה [-כך גירסתו בירושלמי], דשתיהן נכללו באזהרת זו שלא תהא כרוכל הזה שהולך מבית לבית ותהא מטעין דבריו של זה לזה, וזהו רכילות, אלא דכשהוא מטעין דבריו של זה לזה אומר גם כן לשון הרע על זה לזה ועל זה לזה.

ביאור דברי הירושלמי, ושיטת הרמב"ם

משב"ז ח"ג: ירושלמי שם: הר"ר משה שמעון זיווץ נקוט כללא דעת הירושלמי, כי סתם 'לשון הרע' הוא המספר בגנותו של חבירו ואינו מטעין מזה לזה הדברים הנוגעים מזה לזה, רק מספר לאנשים דעלמא. והמטעין מזה לזה ולא בגנותו נקרא 'רכילות', ואם מטעין מזה לזה וגם היא גנותו נקרא 'רכילות לשון הרע', והוא קשה יען כי הוא מורכב משניהם. וזה שאמר ר' לא תני ר' ישמעאל לא תלך רכיל בעמך זו רכילות לשון הרע, היינו כיוון שהוציא הרכילות בלשון הליכה, משמעו שלא תהא כרוכל המטעין דברים של זה לזה ושל זה לזה, והוא נקרא 'רכילות לשון הרע' שמורכב משניהם כנ"ל.

וכן מבואר ברמב"ם פ"ז מדעות איזהו רכיל שטוען דברים והולך מזה לזה, ויש עוון גדול מזה עד מאד והוא בכלל לאו זה והוא המספר מגנותו וטוען מזה לזה (שהוא מורכב משניהם רכילות ולשון הרע כנ"ל) אבל בעל לשון הרע (בלבד) זה שיושב ואומר כך וכך עשה פלוני וכך שמעתי עליו ואומר דברים של גנות [ע"כ]. ומה שנאמר ברמב"ם שם 'על זה נאמר' הוא מאמר נבדל כמו שמבואר בחז"ל.

ובזה נופלות כל הקושיות שהקשו על הרמב"ם כל נושאי כליו שם, עיין בכסף משנה ובראב"ד ז"ל, וזה לשונו אבל בעל לשון הרע שיושב וכו', ולפלא כי לפני הראב"ד היה חסר תיבת 'זה' ולכן סבר שהרמב"ם כיוון בתיבת 'אבל' להגיד חומר שבו, ולפנינו שנאמר ברמב"ם אבל בעל לשון הרע 'זה' שיושב וכו', מובן שהרמב"ם מונה והולך רכילות לבד, ורכילות לשון הרע לבד, ולשון הרע לבד זה שיושב וכו', וסר השגתו של הראב"ד על הרמב"ם ז"ל, גם מה שהקשה בעל מפרשי הים כאן על הגליון מתורץ היטב (כי טוב שבתיורצים שהקושיא איננה).

עבודת המלך: רמב"ם: דעות ז א: המרגל בחבירו עובר בלא תעשה שנאמר לא תלך רכיל בעמך, בירושלמי פאה פ"א ה"א אזהרה ללשון הרע מנין וכו' אמר רבי לא תני ר' ישמעאל לא תלך רכיל בעמך זו רכילות לשון הרע, ובנוסח הירושלמי שהיה

9. משב"ז ח: להר"ר משה שמעון זיווץ אב"ד פיטסבורג, נדפס בשנת תר"פ, עם הסכמת הגר"י דיסקין.

לפני מהר"ש סירליאו זו רכילות ולשון הרע תני ר' נחמיה שלא תהא כרוכל הזה מטעין דבריו של זה לזה ושל זה לזה, והם הם דברי רבינו כאן ובה"ב שכתב יש עון גדול מזה והוא בכלל לאו זה והוא לשון הרע, ועי' בכתובות מ"ו שדרשו מזה אזהרה למוציא שם רע, ועי' לרבינו בספר המצוות לא תעשה ש"א שאחר שהביא שהזהירנו מרגל סיים ובכלל לאו זה אזהרה מהוצאת שם רע, ועיין להרב המגיה [הגר"ח הלר] בספר המצוות החדש שהביא כי בכמה כתבי יד ליתא הך סיומא בדברי רבינו.

◀ עיין משך חכמה (על פסוק ונשמרת מכל דבר רע) >> שפירש דברי הירושלמי שיש שני מיני לשון הרע אחד בתוך עם ישראל בינם לבין עצמם ואחד מחוץ למחנה בשעת מלחמה

(ג) כתובות מו / אזהרת מוציא שם רע

כתובות מו. אזהרה למוציא שם רע מנלן, ר' אלעזר אמר מלא תלך רכיל, רבי נתן אומר (דברים כג) מונשמרת מכל דבר רע. ורבי אלעזר מאי טעמא לא אמר מהאי, ההוא מיבעי ליה לכדרב פנחס בן יאיר ונשמרת מכל דבר רע מכאן אמר ר' פנחס בן יאיר אל יהרהר אדם ביום ויבא לידי טומאה בלילה. ור' נתן מאי טעמא לא אמר מהאי ההוא אזהרה לבית דין שלא יהא רך לזה וקשה לזה...

רש"י: כתובות מו. ונשמרת מכל דבר רע, וכל מקום שנאמר השמר פן ואל אינו אלא לא תעשה. לכדברי פנחס, במסכת עבודה זרה. שלא יהרהר ביום ויבא לידי טומאה בלילה, דסמיך ליה כי יהיה בך איש וגו'. רך לזה, ורכיל לשון: רך לי תהיה.

פני יהושע: אזהרה למוציא שם רע מנלן, ר"א אמר מלא תלך רכיל, כבר כתבתי לעיל דנראה דלא תלך רכיל אכל מספרי לשון הרע קאי אלא דלא לקי משום דהוי לאו שאין בו מעשה, ובמוציא שם רע גלי קרא דלקי מויסרו. ועוד י"ל דכיון דאשכחן במוציא שם רע מלקות מוקמינן נמי לקרא דלא תלך רכיל בדדמי דאהיכא דכתיב מלקות קאי וכה"ג אשכחן בש"ס טובא, או אפשר דמפשטא דקרא נמי משמע דלא תלך רכיל אמוציא שם רע קאי דסמיך ליה בהאי קרא גופא לא תעמוד על דם רעך משמע שעל ידי שהולך רכיל רוצה לחייב מיתת ב"ד וכה"ג איכא למימר נמי בסמוך דרבי נתן מוקי לקרא דלא תלך רכיל אזהרה לדיין שלא יהא רך לזה והיינו משום דלעיל מיניה כתיב בצדק תשפוט את עמיתך, כן נראה לי ודו"ק:

רמב"ם: נערה בתולה: ג א: המוציא שם רע על בת ישראל ונמצא הדבר שקר לוקה, שנאמר (דברים כב ה) ויסרו אותו ואזהרה שלו מלא תלך רכיל בעמך, ונותן לאביה משקל מאה סלעים כסף מזוקק ואם היתה יתומה הרי הן של עצמה.

כסף משנה: שם: המוציא שם רע וגו', ברייתא פרק נערה שנתפתתה (כתובות מה:). ומ"ש ואזהרה שלו מלא תלך רכיל בעמך, שם, ואיכא מאן דאמר התם דאזהרתיה מונשמרת מכל דבר רע, כלומר דהשמר פן ואל אינו אלא לא תעשה, ורבינו עדיף ליה לאתויי מלא תלך רכיל דהוי לאו מפורש...

אחרונים בענין אזהרת מוצש"ר מלאו דלא תלך רכיל

חקרי לב: אבן העזר: סימן עו: כתב הטור סימן קע"ז המוציא שם רע על בתולת ישראל ונמצא הדבר שקר לוקה ומשלם וכו', לא ביאר רבינו אזהרת מוציא שם רע מהיכא נפיק, ואולם הרמב"ם בפ"ב מהלכות נערה בתולה ה"א כתב: המוציא שם רע על בת ישראל ונמצא שקר לוקה שנאמר ויסרו אותו ואזהרה שלו מלא תלך רכיל, כדבריו איתא בכתובות דף מו, אלא שקשיא לי לרבינו [הרמב"ם] ולכל מוני המצוות למה לא מנו לאו זה בכלל מנין המצוות שלא להוציא שם רע לאשתו שלא מצא לה בתולים, וכי תימא שדעתם דעיקר הלאו למרגל בחבירו, אלא שנכלל בה גם כן אזהרת מוציא שם רע לאשתו, ואע"ג דאין לוקין על לאו שבכללות, הכא לקי דגלי קרא ויסרו, וכן נראה מדברי רבינו בספר המצוות בל"ת סימן ש"א, אלא שקשה ממ"ש בהך סוגיא ורבי אלעזר מאי טעמא לא אמר מהאי, ההוא אזהרה לדיין שלא יהא רך לזה, ואי גם ר' אלעזר דמפיק מלא תלך רכיל עיקר קרא לאו להכי אתי אלא שנכלל בו, אכתי מצי דריש ר' נתן כר' אלעזר,

ועוד קשיא לי לרבינו בפרק ז' מהלכות דעות ולסמ"ג בל"ת סי' ט' שמנו [לאו] זה דלא תלך רכיל למרגל בחבירו, דהוי היפך הך סוגיא, דלר' אלעזר מפיק ליה מלא תלך רכיל אזהרת למוציא שם רע לאשתו, ולר' נתן אזהרה לדיין, ואילו מרגל בחבירו לא שמענו.

והנה אמת דבתורת כהנים איתיה: לא תלך רכיל, שלא תהא רך לזה וקשה לזה, דבר אחר שלא תהא כרוכל שטוען דברים והולך, וכבר רבינו [הרמב"ם] ושאר מוני המצוות הביאו הך ברייתא דתורת כהנים, ואינו מספיק דמאחר דבש"ס לא אמרו בפירוש הכתוב כי אם או שם רע לאשתו או אזהרה לדיין, מנא לן לפסוק כדבר אחר דתורת כהנים.

והנראה לי שדעתם דמרגל בחבירו ומדבר לשון הרע ומוציא שם רע לחבירו הכל בכלל לא תלך רכיל, שהרי טוען דברים והולך, וכי אמר ר' אלעזר דהמוציא שם רע לאשתו אזהרתיה מהכא רצונו לומר דלא גרע מוציא שם רע לאשתו ממוציא שם רע לחבירו, ור' נתן פליג עליה וסבירא ליה דלא תלך רכיל אזהרה לדיין, ובהנהו אין בהם איסור לאו.

ואת זה קשיא לי להרב כסף משנה שכתב דאע"ג דאיכא מאן דאפיק ליה מונשמרת מכל דבר רע, רבינו עדיף ליה לאתויי מלא תלך רכיל דהוי לאו מפורש ע"כ, שדבריו מורים כאילו ר' אלעזר ור' נתן לא פליג, דהא הוא איכא, דאי ס"ל דפליגי ופסק כר' אלעזר ונתן טעמא למה פסק כר' אלעזר, הרי בלא"ה פסק כר' אלעזר בענין מרגל ומוציא שם רע, וע"כ דלא ס"ל כר' נתן, והתם לא שייך תירוצו, כי על כן דבריו צריכים יישוב.

קושיא על הרב דינא דחיי

גם מהך סוגיא קשה למ"ש הרב דינא דחיי בלאוין סימן ט' =לעיל ?? דמדברי רבינו בהלכות דעות ובמצוות [ובספר המצוות], וכן בספר החינוך, נראה שמפרשים הברייתא דתני לא תלך רכיל שלא תהא רך לזה וקשה לזה, 'רך לזה' שמספר לו מה שאמר חבירו עליו, וקשה לזה' שאתה מספר לשון הרע משמו, אבל הרשב"ץ והקרבן אהרן פירשוהו דקאי בדיין עיי"ש, והדבר קשה שהרי בסוגיין פירשוהו הכי להדיא 'ההוא אזהרה לדיין',

גם מה שהעיר בדעת רבינו והחינוך ז"ל דמפרשים לה גם ללשון הרע, לא ראיתי בדבריהם שום הכרח לזה, ותימא הוא שהנראה שנעלם ממנו הך סוגיא, ואולם ראיתי להתוס' בהך סוגיא בד"ה ור"י אומר, שכתבו בשם רשב"א דאי לאו 'ויסרו' לא הוה מוקמינן לא תלך רכיל לאזהרת מוציא שם רע, ואילו למ"ש דדעת התוספות דלא תלך רכיל כלול בו אזהרת מרגל ומספר לשון הרע ומוציא שם רע, הרי הני אין ריבוי 'ויסרו' מהני מידי, כי ע"כ נראה בדעתם דסבירא להו דכי מוקמינן לאזהרת מוציא שם רע לאשתו כי אתי קרא הוא לזה לבד, היפך מ"ש בדעת רבינו וסמ"ג וחינוך, ועיין בספר יראים סי' מ"א,

ואגב ראיתי בתוס' שם שהקשו לפרש"י דלרבי יהודה לקי אף בלא בעל כיון דס"ל לאו שאין בו מעשה לוקין עליו, ואין נראה לר"ת דלקמן בעי אזהרה מנ"ל ומסיק מלא תלך רכיל משמע דלא מהני אלא לאזהרה אבל לא למילקי וכו'. והדבר קשה דמה זו ראייה, אימא אין הכי נמי לדין דקי"ל לאו שאין בו מעשה אין לוקין בודאי דלא תלך רכיל לא מהני ללקות, אך לרבי יהודה אין הכי נמי דבלא תלך רכיל לחוד, ואי משום דקשיא ליה אם כן לרבי יהודה למה לי 'ויסרו', הרי זו קושיית ר"י שהקשו אחר זה, ובדוחק י"ל שהם פשיט להו כדעת רשב"א דאי לאו 'ויסרו' לא הוה מוקמינן לא תלך רכיל להכי, וע"כ ק"ל דכיון דמוקי ויסרו בבעל אם כן מינה נמי ללא תלך רכיל כיון דהאי קרא לא משמע מידי בלי 'ויסרו', ומשמעות התוספות מדהזכירו העונש קודם [האזהרה], והוא דחוק.

גם בעיקר קושיית ר"י דלרבי יהודה למה צריך 'ויסרו', קשה דמאי קשיא ליה אימא דאין הכי נמי דלא דריש ליה, שהרי בריש תמורה איתרבי נשבע לשקר ומקלל דלקי אע"ג דהוי לאו שאין בו מעשה, וע"כ לרבי יהודה לא דריש הני רבויי להכי כיון דבלא"ה לקי בכל לאו שאין בו מעשה, ואם כן הכא נמי דכוותיה, ותו דאימא דאצטריך לבעל דלקי ומשלם, דבלאו 'ויסרו' הוה משלם לבד, ותו דהרי בריש מכות אמרינן דרבי יהודה דס"ל לוקין בלאו שאין בו מעשה גמר ממוציא שם רע ועדים זוממין, וכן כתבו התוס' בדיבור זה, ואם כן הרי אצטריך 'ויסרו', וצריך יישוב.

❖ **עיונים נוספים:** ==לסכם כאן דברי מוני המצוות (ושאר מפרשים) איך פסקו במחלוקת ר"א ור' נתן, ולציון לסמ"ק שמביא דרשה של רך לזה וקשה לזה על פסוק לא תלך רכיל וצ"ע עוד ==עייין בדברי גרי"פ פערלא ח"ג פרשה ל לא לב (עמוד קעג) מוציא שם רע מסכם קצת דברי הפוסקים בדרשה זו =לבדוק פירוש מחדש בגמרא - אזהרה למוציא שם רע - על חבירו - מנ"ל, להשוות אם משמעות כזאת בשערי תשובה ג נה ???

בענין מלקות של מוציא שם רע עיין משנת אברהם סמ"ג ל"ת ט ד"ה החילוק בין וכו', ואח"כ בד"ה שיטת הירושלמי, כתובות שם שחידוש יש במוציא שם רע שמתחייב בדיבור לבד, ומציין שם ל"ציון ירושלים" ירושלמי כתובות שם.

עיין קובץ הבאר (חלק כד) מאמרו של הרב אברהם יצחק קוק שליט"א "אזהרת לשון הרע"

אזהרות נוספות לסיפור לשון הרע

לא תענה ברעך / לא תשא שמע שוא

ספר חסידים: סימן ו: [ולא תענה] ¹⁰ (ולא תשא) מכלל מצוות לא תעשה אסור לומר דבר מגונה מחבירו שלא בפניו כל דבר שאם היה שומע אותו היה כועס עליו דכתיב (תהלים נ כ) תשב באחריך תדבר בכך אמך תתן דופי, אבל אם עבר עבירות והוכיחו

10. **ספר חסידים:** כך הגירסא בכל הדפוסים. יש מפרשים שמתכוין לפסוק לא תענה ברעך עד שקר (שמות כ ג), ומדלא אמר הכתוב לא תעיד ברעך וכו', בא לרבות כל דיבור ועניית דברים, ולמד האיסור מתחילת הפסוק בתהלים שם ולרשע אמר וכו' (פירוש קדמון ועוד), ובהערות מהרה"ש (הר"ר הלל שפערבער) הוסיף שכן כתב בספורנו (שמות כ ג וז"ל: לא תענה ברעך עד שקר, ובכלל זה הולך רכיל ומוציא שם רע אע"פ שעיקרו על מעיד בבית דין, עכ"ל). ובמכילתא ריש בשלח (ד"ה ויקח משה, ...המונח בארון זה קיים מה שכתוב במונח בארון זה (ארון ה')... לא תענה ברעך, ויוסף לא הגיד לאביו מה שעשו לו אחיו. [ולפי"ז מוחקים את ר"ן].

יש אולי מקום להציע שכוונת ספר חסידים לפסוק ולא תענה על ריב (שמות כג ב), שלמדו ממנו (ר"ש אבן גבירול וזהר הרקיע, עיין ספר חרדים ??) אזהרה שלא לענות בשעת מריבה ומחלוקת, ועיין].

יש אומרים שצריך לגרוס: 'ולא תשא' והכוונה לפסוק 'ולא תשא עליו חטא' (ויקרא יט), שדיבר בו בסימן הקודם (סימן ה). וז"ל בסוף סימן ה: 'ועיקר מצוה זאת לא תשא עליו חטא מצוה שלא יוכיח איש חבירו בזעם

בסתר ולא קיבל אז מותר להוכיחו ברבים במעשיו הרעים, בין בפניו בין שלא בפניו.

המגנה חבירו שלא בפניו עובר על לא תקלל חרש

רבינו מיוחס: קדושים: לא תקלל חרש, בא ללמד על החרש שהמקללו עובר בכ' לאוין...
 דבר אחר לא תקלל חרש, אזהרה למזכיר חבירו לגנאי שלא בפניו לפי
 שאינו שומע לו והוא כחרש.

סיכום: מזוכר בגמרא כתובות דעת רבי נתן, וכן בירושלמי פאה בסתם אזהרה ללשון הרע מנין ונשמרת מכל
 דבר רע == עיין שם ביפה מראה שיש קצת ביאורים ==
 ==מוני המצוות והפוסקים לא מצאו בפסוק זה אזהרה לאיסורי לשון הרע נ-והכריעו דלא כהשיטות בירושלמי
 וגמ' כתובות שיש כאן אזהרת לשון הרע] == ולדוגמא ברבינו יונה ש"ת ש"ג אות מ: ונשמרת מכל דבר רע
 פירשו ז"ל שלא יהרהר אדם ביום וכו'
 ==בענין הדרשה מכל דבר רע, היינו דיבור רע, עיין דרשה דומה בפרשת שופטים (דברים יז א) לא תזבח לה'
 אלקיך... כל דבר רע, וברש"י אזהרה למפגל בקדשים ע"י דיבור רע (מחז"ל זבחים לו. ותוד"ה וחטאת שהכוונה
 למחשבה?) ועיין עוד גליוני הש"ס כתובות מו שלא יהרהר אדם ביום וכו'.
 ==לציין לרבינו יונה שערי תשובה ג מ ונשמרת מכל דבר רע לאו שלא יהרהר אדם וכו'

ובהלבנת פנים...", וממשיך בסימן ו' שהפסוק כולל גם דברים מגונים שחבירו יכעס עליו, (עיין הגהות הר"ר
 יעקב רייפמאן ומקור חסד (לר"ר מרגליות ==אולי כדאי להעתיק כל דברי ר"י רייפמן ?). [ועדיין צריך עיון
 שלא תשא עליו חטא שייך רק בפניו וכאן רוצה ללמוד כשמספר שלא בפניו].

❦ פרק ג: מהות רכילות ולשון הרע ❦

(א) נקרא "לישנא תליתאי"

ערכין טז. במערבא אמרי, לשון תליתאי קטיל תליתאי, הורג למספרו ולמקבלו ולאומרים עליו¹ (גירסת הש"ס; ולאומר).

א"ר חמא ברבי חנינא מאי דכתיב (משלי יח כא) מות וחיים ביד לשון, וכי יש יד ללשון לומר לך מה יד ממיתה, אף לשון ממיתה...

ירושלמי פאה: א א: ולמה היה קורא אותו 'שלישי', שהוא הורג שלשה האומרו והמקבלו וזה שנאמר עליו. ובימי שאול נהרגו ארבעה, דואג שאמרו, שאול שקיבלו, אחימלך שנאמר עליו, ואבנר.

פסיקתא דרב כהנא²: פרשת פרה: ...ולמה נקרא שמו של לשון הרע 'שלישי' לפי שהוא הורג שלשה, האומרו והמקבלו ומי שנאמר עליו, ובימי שאול נהרגו ארבעה...

רש"י: לישנא תליתאי, זה לשון הרכיל שהיא שלישית בין אדם לחבירו לגלות לו סוד. לאומרו, לרכיל עצמו שמתוך מריבה שנופלת בין השנים הורגין זה את זה והורגין גואלי הדם את הרכיל שההרג בא על ידו. דבעי מיית בלישניה, יעסוק בדברי שטות ונבלה. דבעי חיי בלישניה, יעסוק בתורה.

רש"י עין יעקב: לשון תליתאי, שהוא שלישי בינו לבין חבירו שמספר רע בין ב' אנשים. וקטיל תליתאי, שהורג למספרו ולמקבלו ולאומרין עליו, שמתוך איבה שמתגרין אלו באלו הורגין זה את זה והורגים גואלי הדם את הרכיל. ובימי שאול נהרגו ד', נוב עיר הכהנים ושאל ודואג ורוד לפי שעל ידו היה רעב בימיו. ואית דלא מפרשי דוד, אלא אבנר בן נר, שנהרג על ששתק כשהרג שאול נוב עיר הכהנים.

רבינו גרשום: לשון תליתאי, שהאומר שמעו מאחד ואמרו לאחד, דהו ג' בני אדם. שתו בשמים פיהם, דעד סוף העולם יכול להרוג בלשון הרע. בסמוך ליה, למקום שמגיע אגרופו. דבעי חיי בלישניה, שעוסק בתורה.

1. ערכין: א) על פי הגהות הב"ח. יש להעיר מעוד מקומות בחז"ל שהגירסא "ולאומרים עליו" או "ולנאמר עליו" (גם כת"י מינכין ערכין, ירושלמי פאה, וע"ע ילקוט שמעוני ומדרשים בכמה מקומות) וכן ברש"י עין יעקב כאן, רמב"ם (אבות) ורבינו יונה סימן רכב. [לכאורה הגירסא לפנינו "ולאומר" נכתב על פי הבנת המדפיסים ברש"י כאן, וקשה מאד להבינו שכבר הזכיר 'המספרו', ועיין רש"י ד"ה למספרו (בסמוך)].

ב) כתב עבודת המלך (דעות ז ד <?>) שלפני רמב"ם היה תוספת לשון בגמרא: "המקבלו יותר מן האומרו", כן מוכח מהרמב"ם בפירוש אבות פ"א "ואמרו והמקבלו יותר מן האומרו", וכן משמע בסמ"ג ל"ח ט'.

2. פסיקתא: בהערת ר"ש בובר כאן מציין שחז"ל זה מובא גם בויק"ר כו ב, במ"ר יט ב, דבר"ה ו, תנחומא מצורע ד, חקת ח, מדרש תהלים יב, נב. ==להוסיף כאן מש"כ בענין רשבי ועד ==

תוספות: לישנא תליתאי, פרש"י לשון שלישי של רכיל מגלה סוד, ואני מצאתי כתוב לישנא תליתאי שהקיפה הקב"ה אחת של עצם ואחת של בשר והוא שלישי בתוכם. פסקי תוספות (כאן סימן מו): הלשון נקראת תלתא שאין מדברת בלא פה ושינים.

שיטה לקדמון: לשון תליתאי, שאין סיפור לשון הרע בפחות משלשה, שהמספר אומר לחבירו דבר זה א[מר לי פלוני, הרי] שלשה, דהיינו מספר ומקבל, ואותו שאומרים עליו אומר למספר 'מפני מה דברת עלי דבר זה', ואותו שאמרו עליו אומר למספר 'מפני מה הלשנת עלי', ובתוך כך הורגין זה את זה. שהיד אינה ממיטה אלא בסמוך לה, שעומד בסמוך לו ומכה אותו בידו. הא קמ"ל דקטיל דהאי דכתיב שתו בשמים פיהם. לא משמע משום קטלא. דבעי חיי, דכתיב מי האיש החפץ חיים נצור לשונך מרע. דבעי מיית בלישניה, שהמספר לשון הרע קטיל תלת.

מהרש"א: לשון תליתאי כו', עיין פירש"י ותוספות והוא דחוק, ונראה לפרש שהוא למד מעניינו דקאמר לשון הרע מגדיל נגד ג' עבירות כו' והיינו לישנא תליתאי שהוא שקול כנגד ג' עבירות, וק"ל.

מהר"ל: חידושי אגדות ערכין: מאי דכתיב החיים והמות ביד הלשון...ודע כי אין שייך לשון הרע אלא בשלשה כמו שיתבאר בסמוך, דאם אומר לשון הרע על האדם בפניו ומביישו לא נקרא זה לשון הרע, רק אומר לשון הרע לאדם אחד על אחר. ומפני כי לשון הרע מזיק כל אשר שייך אליו, ושלשה שהם שייכים אליו, והם האומר ואשר נאמר אליו והאומרים עליו, ולכך מזיק כל שלשתן שהרי על ידי שלשתן נעשה לשון הרע ולפיכך שלשתן הורגתן.

רש"ש: לשון תליתאי קטיל תליתאי וכו', עי' רש"י ותוס' וחידושי אגדות שנדחקו, ולי נראה לפרש על פי הירושלמי דפ"ק דפאה (וכ"ה במדרש רבה ריש פרשת אמור ור"פ חוקת פי' שופטים) וז"ל: למה הוא קורא אותו שלישי, שהוא הורג שלשה כו' עיי"ש, וזהו שאמר כאן לשון תליתאי, ר"ל מדוע נקרא כן, ומשני קטיל תליתאי כו'.

למספרו ולמקבלו ולאומרים עליו, וכ"ה בעין יעקב וכן ברמב"ם פ"ז מהל' דעות ה"ג, ונראה דגירסת רש"י היה 'לאומרו' תחת 'למספרו' שלפנינו וכלשון הרמב"ם שם, ובזה לא נצטרך להגהה בדבריו.

ביאורים לסוגיית הגמרא מתוך מפרשי הסמ"ג

דינא דחיי: סמ"ג ל"ח ט: ג' לשון הרע הורגתן, כבר כתבתי שאין לשון הגמרא כך אלא לשון תליתאי קטיל תליתאי, והרמב"ם והרב המחבר ראו לפרש שדבר זה מדבר בלשון הרע ולא ברכילות, מפני שברכילות אין טעם שיהרגו שלשתן כיון דדבר אמת היתה בפיהו ואינו מספר בגנות חבירו ומאיזה טעם יהרוג המקבלו למי שנאמר עליו, אבל לשון הרע שמספר לפלוני דברים של גנות שאמר פלוני עליו יש טעם לשיהרוג המקבלו למי שנאמר עליו משום כי יחס לבכו במה שספר לגנותו, וגם מי שנאמר עליו מתגבר כנגדו והורגין זה את זה, והורגין גואלי הדם את הרכיל שההרג בא על ידו, אבל הסוגיא של ירושלמי נראה שזה נאמר אף על הרכילות וכמ"ש למעלה.

האומרו והמקבלו ואותו שאמרוהו עליו, פרש"י ז"ל האומרו, הרכיל עצמו שמתוך מריבה שנופלת ביניהם והורגין זה את הורגין גואלי הדם את הרכיל שההרג בא על ידו ע"כ. וסוגיא דירושלמי לא משמע הכי.

והמקבלו נענש יותר מן האומרו, לשון הרמב"ם ז"ל בפ"ז מהלכות דעות ולא מצאתי דבר זה לא בערכין ולא בשבת פרק במה בהמה ששם הביאו קצת מלשון הרע, ולא בירושלמי פאה,

גם הרב בכס"מ ובעל מדגל עוז לא הורו מקומו איו. ומכל מקום יש ללמוד דבר זה ממ"ש בפרק במה בהמה (שבת נו) בשעה שאמר דוד אתה וציבא תחלקו את השדה יצתה בת קול ואמרה ירבעם ורחבעם יחלקו המלוכה, הרי שנענש דוד עונש גדול ממפיבושת, אלא שאין משם ראיה שהמקבלו יענש יותר מן האומרו שהרי בציבא שהוא האומר לא מצינו שם שום עונש, ואפשר שזה נלמד משאול שדואג שהיה האומרו נטרד מן העולם הוא לכדו ושאול שקבלו נהרג הוא ושלשת בניו. והטעם שהמקבלו נענש יותר מן האומרו, שעל ידו נגמר לשון הרע.

מהר"ז זק: סמ"ג ל"ת ט: שלשה לשון הרע הרגתן, רצונו לומר בסיבתו, ולא שיש לו חטא עונש מיתה אותו שנאמר עליו, דמאי הוה ליה למיעבד, וטעם הריגתו כטעם שאר הנרצחין בגזירת עירין. ויש לפרש שגם אותו שנאמר עליו נענש בשביל שעושה מעשיו באופן שיכולין לדבר ממנו דופי, שהרי ענין לשון הרע הוא דברי אמת כדאמר לעיל, והוא על דרך 'חכמים הזהרו [בדבריהם]', וכמו דאת אומר והייתם נקיים מה' ומישראל. ולבי מגמגם דכמה לשונות דוברות על צדיק עתק ומוסיפים וגורעין להרבות מחלוקת, ומפרשין מעשיו לכוונה אחרת, וענין ציבא עם מפבושת יוכיח, ומזה כתב המגדל עוז (דעות ז ב) שלשון הרע עיקרו שקר, כלומר אע"פ שיש בו קצת אמת.

מהר"ד העשיל: ...והמקבל נענש יותר מן האומרו, נ"ב: דהאומרו דילמא אומר אמת, אבל המקבל אינו יודע אם הוא אומר אמת.

מפרשי הירושלמי

יפה מראה: ולמה קורא אותו שלישי, בפרק יש בערכין במערבא אמרי לשון תליתאי קטיל תלתא, הורגת למספר ולמקבל ולאומרים עליו, ופירש רש"י לשון תליתאי שהוא שלישי בינו לבין חבריו, שמספר רע בין שני אנשים, וקטיל תלתא, שהורג למספרו ולמקבלו ולאומרים עליו, שמתוך איבה שמתגרין אלו באלו הורגין זה את זה, והורגין גואלי הדם את הרכיל. [לשון רש"י בעין יעקב].

ולפי אגדתנו [ירושלמי כאן] לא היה צריך לפרש לשון תליתאי שהוא שלישי בינו לחבירו, דהכא משמע שדרכם היה לקרוא ללשון הרע 'שלישי', וקאמר דטעמא מפני שהורג ג', וגם לא היה צריך לפרש הריגת הג' בהאי גוונא דהא מפרש לה הכא.

ר"ש סריליו: האומרו, הרכילות עצמו, שמתוך מריבה הנופלת בין השנים, והורגין זה את זה, הורגין גואלי הדם את הרכיל שההרג בא על ידו. [לשון רש"י]

פני משה: ולמה היה קורא אותו שלישי, אר' יוחנן קאי דלעיל אמר בעון קומי ר' יוחנן איזהו לשון הרע וכו', והוא היה רגיל לקרוא אותו לשון שלישי³, וכדאמרנן בערכין במערבא אמרי לשון תליתאי קטיל תליתאי.

(ב) 'לישן תליתאי' בתרגום יונתן

✦ ירח על השמש

תרגום יונתן: ויעש... שני המאורות הגדולים: (בראשית א טז): ועבד ה' ית תרין נהוריא ברבריא והוון שוין באיקרהון... ומן בתר כן אישתעית סיהרא עליוי שמשא לישן תליתאי

3. פני משה: חידוש שרב ר' יוחנן המציא את הביטוי, דמשמע שהיה ידוע בפי הכל במערבא (יפה מראה ועוד), עיין לעיל בסמוך (ז) האומרו והיודעו ובהערה שם ועיין פני משה

ואזדערת ומני ית שמשא דהוה נהורא רבא למישלט ביממא וית סיהרא דהוה נהורא זעירא למשלט בליליא וית כוכביא.

❖ חרטומי פרעה על יוסף

וימררוהו ורובו וישטמוהו בעלי חיצים: (בראשית מט כג): וממרירו ליה ונצו ליה כל חרשי מצראי, ואוף אכלו קורצוי קדם פרעה, סברין למחתא יתיה מן יקריה, אמרין עלוי לישן תליתאי דקשי הי כגירין. עיין בראשית רבה פרשה צח מובא לקמן בפרק מוסר ואגדה

❖ השטן על אהרן ועל ישראל

ויאמר אל אהרן קח לך עגל בן בקר: (ויקרא ט ב): ואמר לאהרן סב לך עיגל בר תורי לחטאתא, מטול דלא ישתעי עלך שטנא לישן תליתאי על עיסק עיגלא דעבדת בחורב וברם דכר לעלתא תיסב מן בגלל די ידכר לך זכותא דיצחק דכפתיה אבוי כדיכרא בטוור פולחנא תריהון יהון שלמין וקריב קדם ה'.

ואל בני ישראל... קחו שעיר עזים לחטאת, (שם פסוק ג): ועם בני ישראל תמליל למימר סבו ברם אתון צפיר בר עיזי מטול דסטנא מימתיל ביה מטול דלא ישתעי עליכון לישן תליתאי על עיסק צפיר בר עיזי דנכיסו שבטוי דיעקב ורמיו יתיה ועיבד יתיה לחטאתא ועיגלא מטול דאשתעבדתון לעיגלא ואימר בר שתיה מטול דיכר לכון זכותא דיצחק דכפתיה אבוי הי כאמרא תריהון שלמין לעלתא.

❖ לא תלך רכיל

לא תלך רכיל, (ויקרא יט): לא תהוון אזלין בתר לישן תליתאי, דהוא קשי הי כחרבא דקטל מן תרין חורפוי, למיכול קורצין למעיקא לבר עמך.

❖ מכה רעהו בסתר

ארור מכה רעהו בסתר, (דברים כו כד): ליט דימחי חבריה בלישן תליתאי בטומרא...

❖ מלשין

מלשני בסתר רעהו, (תהלים קא ה): דמשתעי לישן תליתאי על חבריה...

❖ איש לשון

איש לשון בל יכון בארץ, (תהלים קמ יב): גבר דמשתעי לישן תליתאי...

(ג) שיטות הרמב"ם והראב"ד

רמב"ם: פירוש המשנה אבות א טז: ולא מצאתי לגוף טוב משתיקה, [בתו"ד] וכיון שהזכרנו לשון הרע בחלק הדיבור האסור, הריני מבארו, ואזכיר בו מקצת דברי חכמים, לפי שבני אדם בזה בעוורון עצום, והוא העבירה החמורה ביותר שאדם נכשל בו תמיד, ובפרט במה שאמרו חכמים שאבק לשון הרע אין אדם ניצול ממנו בכל יום, והלואי ולא יהא לשון הרע עצמו.

ולשון הרע הוא סיפור מגרעות בני אדם ומומיהם⁴, והשפלת אדם מישראל באיזה אופן שיהיה מן ההשפלה, ואפילו היה שפל כמו שאמר, לפי שאין לשון הרע שישקר על האדם וייחס לו מה שלא עשה כי זה נקרא מוציא שם רע על חבירו, אלא לשון הרע הוא גינוי האדם ואפילו במעשיו שעשה אותן בודאי. והאומר חוטא והשומעו חוטא. אמרו (ערכין

4. פירוש המשנה: מכאן למד החפץ חיים (כלל ה' מקה"ח ב-ה) לאסור סיפור חסרון מעלות (אינו חכם, אינו גיבור) עיי"ש

טז) שלשה לשון הרע הורגת, האומרו והשומעו ושאוּמריִן עליו, ואמרו⁵ המקבלו יותר מן האומרו.

ואבק לשון הרע הוא הרימוז במומי האדם מבלי לאמרם בפירוש, אמר שלמה במי שמרמז והיות המרמז מראה שאינו יודע מה שהבינו מדבריו ושהוא לא נתכוון לכך אלא נתכוון לענין אחר, אמר (משלי כו יח-ט) כמתלהלה היורה זקים חצים ומות, כן איש רמה את רעהו ואמר הלא משחק אני. ופעם שבחו אחד החכמים (כ"ב קסד): כתב של סופר מסויים שהראו לו במסיבה גדולה, ומחה הרב בזה ששבח כתב אותו הסופר ואמר לו 'כלך מלשון הרע', רוצה לומר כי במה שאתה משבחו ברבים אתה גורם לו בזיון שיש בהם אוהביו ויש בהם שונאיו ויצטרך שונאו כשישמע שבחו לספר מגרעותיו, וזו הרחקה גדולה מלשון הרע....

רמב"ם: דעות: ז א: המרגל בחבירו עובר בלא תעשה שנאמר לא תלך רכיל בעמך, ואע"פ שאין לוקין על לאו זה עוון גדול הוא וגורם להרוג נפשות רבות מישראל, לכך נסמך לו לא תעמוד על דם רעך, צא ולמד מה אירע לדואג האדומי.

הלכה ב: אי זהו רכיל, זה שטוען דברים והולך מזה לזה, ואומר כך אמר פלוני, כך וכך שמעתי על פלוני⁶, אע"פ שהוא אמת הרי זה מחריב את העולם: יש עוון גדול מזה עד מאד, והוא בכלל לאו זה, והוא לשון הרע, והוא המספר בגנות חבירו אע"פ שאומר אמת, אבל האומר שקר נקרא מוציא שם רע על חבירו, אבל בעל לשון הרע זה שיושב ואומר כך וכך עשה פלוני וכך וכך היו אבותיו וכך וכך שמעתי עליו, ואמר דברים של גנאי, על זה אמר הכתוב יכרת ה' כל שפתי חלקות לשון מדברת גדולות.

ראב"ד: שם: אבל בעל לשון הרע זה שיושב ואומר כך עשה איש פלוני וכו', אמר אברהם לא כי אלא קשה הראשון מן השני, שהראשון הוא תליתאי והורג נפשות, והשני תניין ואינו הורג אלא את עצמו, בינה זאת.

כסף משנה: הלכה א: המרגל בחבירו וכו', דעת רבינו שרכיל היינו האומר פלוני אמר עליך כך וכך, או עשה לך כך, אע"פ שאותו דבר אינו גנות למי שנאמר, כמו בהלשנת דואג על אחימלך שנתן לחם וחרב גלית לדוד, ואילו נשאל לאחימלך לא היה מכחיש, שאין בזה גנות לו, דאדרבה חשב שעושה עבודה לשאול כמו שהתנצל בדבריו, זה אע"פ שאין בו גנות לחבירו כיון שטוען דברים מזה והולך לזה רכיל מקרי דכשמו כן הוא שהוא כרוכל המחזור בעיירות, אבל לשון הרע היינו המספר בגנות חבירו, וזה נחלק לשנים, אם הגנות שמספר עליו הוא שקר נקרא מוציא שם רע, ואם הוא אמת נקרא מספר לשון הרע.

ומ"ש רבינו אבל בעל לשון הרע זה שיושב ואומר כך וכך עשה פלוני וכו', יש לדקדק מאי אבל דקאמר והלא זהו מה שכתב שלשון הרע הוא המספר בגנות חבירו, ויש לומר דהכי קאמר אע"פ שישפר אדם בגנות חבירו לא יקרא בעל לשון הרע מפני שאפשר שלא סיפר כן אלא במקרה, אבל מי שמורגל תמיד לספר לשון הרע הוא יקרא בעל לשון הרע, וזהו שכתב שיושב ואומר כך וכך עשה פלוני, כלומר שהוא קבוע ומורגל לדבר דברים אלו. נמצא שפרט כאן ארבעה שמות: רכיל, מספר לשון הרע, מוציא שם רע, ובעל לשון הרע.

5. כנראה שכך גירסת הרמב"ם בגמרא ערכין שם כן כתב עבודת המלך דעות ??

6. לשון הרמב"ם: 'איזהו רכיל... ואומר כך אמר פלוני, כך וכך שמעתי על פלוני... ולא כתב 'עליך', רק הכסף משנה הוסיף מדעתו וכך נקט החפץ חיים בכמה מקומות, אולם יש באחרונים המפרשים בדעת הרמב"ם דלאו דוקא כשאומר לנידון עצמו (ועיין חפץ חיים כלל ג מקור החיים ג ובבמ"ח אות ה' בביאור הרמב"ם ויל"ע אם מצד רכילות אם מצד לשה"ר ובנתיבות חיים דן בכל זה). וע"ע לשון הרמב"ם בספר המצוות שגם משמיט "חבירו", ועיין אור החיים בפסוק לא תלך רכיל (נדפס כאן בפ"ב) במש"כ שיטה ב' בדעת רמב"ם ודלא ככס"מ.

וכתב הראב"ד אבל בעל לשון הרע וכו', אמר אברהם לא אלא קשה וכו' בינה זאת, עכ"ל. כוונתו ז"ל שכשאמרו שלשה לשון הרע הורגת היינו כשהוא ברכילות, שעל ידי כן השומע מה שחבירו רוצה לעשות לו קם עליו והורגו וגואלי הדם הורגים להורג, ודורשי דמי שניהם הורגים לאומר שגרם מיתת קרוביהם, אבל כשמספר בגנות חבירו אין השומע נענש, כי הוא לא יתפעל מגנות האחר, ואין שם חשש שהנאמר עליו יהרוג למקבל.

וזה שכתב שהראשון הוא תליתאי, כלומר אותו שהזכיר תחלה, דהיינו רכיל, הוא תליתאי, כי גם לשלשתם תגע הרעה כמו שכתבתי, והשני דהיינו בעל לשון הרע תניין, כלומר לא תגע הרעה אלא בינו לאותו שנאמר עליו ואינו הורג אלא עצמו כלומר ואינו הורג לשלישי כמו הראשון. וזה היפך דברי רבינו ששם בעל לשון הרע עון גדול מרכיל.

ודעת רבינו, שכשאמרו שלשה לשון הרע הורגת לא אמרו על הרכילות, דרכילות לחוד ולשון הרע לחוד, אלא על לשון הרע אמרו, ולכן הזכירו בסמוך בענין לשון הרע, דבלשון הרע שייך שימותו שלשתן, שהנאמר עליו יהרוג לאומר, וגואלי הדם יהרגו להורג, וגואלי דם שניהם יהרגו למקבלו שעל ידי שגילה הוא הדבר מתו אלו.

❖ לדעת הרמב"ם רכיל הוא המגלה סודות חבירו ולשון הרע הוא מספר בגנותו

בית יעקב: מהר"י בי רב: הלכה ב: המרגל בחבירו עובר בלא תעשה וכו', ויש עון גדול מזה וכו', והשיג עליו הראב"ד ז"ל לא אלא קשה הראשון מן השני שהראשון הוא תליתאי והורג נפשות והשני תניין ואינו הורג אלא עצמו.

ואני אומר שהראב"ד סובר שלישנא של תליתאי הוא על הרכיל שהוא מגלה סוד מזה לזה שהוא שלישי להם כמו שפרש"י ז"ל, אבל הרב סובר שלשון תליתאי הוא על בעל לשון הרע, וכשאמרו בגמרא בערכין פרק יש בערכין במערבא אמרי לישנא תליתאי, הוא על בעל לשון הרע נאמר ולא על הרכיל, שלפי דעת הרב הרכיל אינו שמספר בגנות שום אדם אלא שמגלה סודות של זה לזה, ומדויק לשונו נראה שכשאמר יש עון גדול מזה כתב והוא המספר בגנות חבירו, נראה שהרכיל אינו אלא שמגלה סוד ואינו מספר בגנות חבירו, וא"כ יפה פירש הרב באומרו שהוא קשה מן הראשון ושהוא הורג ג' נפשות ואע"פ שהעון הראשון מחריב העולם, וסובר שענין דואג היה שגלה סוד [ושלא] דיבר בגנות שום אדם ואם כן פ' שלשון הרע קשה מן הראשון, לפי שבזה מדבר בגנות חבירו, והוא פירש לישנא של תליתאי כפירוש השני של תוספות שפירשו שהלשון מוקפת בשתי הקפות ההיקף הראשון של עצם והשני של בשר והוא שלישי בתוכם, ואם כן יפה אמר שגם כן בעל לשון הרע נהרגין עליו ג' שהרכיל כמו דואג נפשות רבות נהרגו עליו והיא נוב עיר הכהנים.

ומה שכתב הראב"ד ז"ל שאינו הורג נפשות אלא נפש עצמו, פירוש שאולי ישמע הדבר אותו מי שנאמר עליו הגנות ויהרגו וא"כ אינו הורג אלא נפש אחת, וכ"ש אם אמרו בפניו. אבל הרב סובר שלפעמים ידבר גנות על חבירו ולפעמים יבוא בעל לשון הרע ויאמר לחבירו גנות של אדם אחר וזה יעשה מריבה עם אותו שנאמר עליו ויחרף אותו בזה הגנות שאמר לו עליו חבירו ויקום זה ויהרוג את זה ויבא גואל הדם ויהרוג את בעל לשון הרע, נמצאו ג' מתים, וזה הפירוש פירש רש"י ז"ל ברכיל מפני שסובר שכל דבר שיבוא בין ג', שהוא רכיל, ואפילו יהיה בו גנות.

אבל הרב סובר שהדבר שיש בו גנות יקרא לשון הרע ולא רכיל, ויש לו הכרח מלשון הגמרא שאמר לישנא תליתאי קטיל לתליתאי, ואם נאמר על הרכיל, כבר נאבדו כמה נפשות ואיך יאמר קטיל לתליתאי בלבד, ומפני זה התחיל בתחילת הפרק שהרכיל מחריב את העולם והורג כמה נפשות שכך אירע בענין דואג ובערך?? שבעל לשון הרע הוא מגלה סוד ומספר בגנות חבירו הוא קשה יותר מן הראשון, והרב דקדק בדבריו שכתב אבל בעל לשון הרע זה שיושב ואומר כך וכך עשה פלוני וכך וכך היו אבותיו וכך וכך שמעתי עליו ואומר דברים של גנאי וכו', נראה שבענין רכיל אינו צריך שיספר בגנות חבירו שבלאו הכי יקרא רכיל, ע"כ.

רדב"ז: חלק ה סימן א: (אלף שע"ד): שאלת על מה שהשיג הראב"ד פרק ז' מהלכות דעות וז"ל: לא אלא קשה הראשון מן השני שהראשון הוא תליתאי והשני תניין ואינו הורג נפשות אלא עצמו, עד כאן.

תשובה: מה שכתב בהגהות מיימוני לתרץ זה אינו מתיישב, והנכון אצלי לפי שהשני חוטא ולא לו ואין לו בזה הנאה כלל, ולפיכך אמר הרב יש עון גדול מזה, דאילו הראשון טוען דברים מזה לזה לאיזה תגמול או גדולה, שהרי דואג האדומי היה מקוה משאול גדולה וכבוד על רכילותו, ועליו אמר דוד מה תתהלל ברעה הגבור, וכן הזיפים כדי שיחזיק להם שאול טובה כאשר מפורש בכתובים, ולפיכך אעפ"י שהוא חמור מצד אחר, איננו גדול, כיון שעושה להנאתו, אבל בעל לשון הרע הוא יותר גדול כיון שאין לו הנאה שנאמר ומה יתרון לבעל הלשון.

דינא דחיי: לגר"ח בנבשתי: סמ"ג ל"ת ט: ...איזה רכיל זה המגלה לחבירו דברים שדבר ממנו אדם בסתר, הרמב"ם בפ"ז מהלכות דעות כתב: איזהו רכיל זה שטוען דברים והולך מזה לזה ואומר כך אמר פלוני כך וכך שמעתי על פלוני, אע"פ שהוא אמת הרי זה מחריב את העולם ע"כ. והוא מחוור מלשון הרב המחבר ז"ל דמלשון הרב המחבר ז"ל משמע דלא נקרא רכיל אלא אם כן גילה דבריו שדיבר ממנו אדם בסתר, אבל אם דיברו בגלוי לא, וזה היפך מ"ש למעלה שאמר צא ולמד מה אירע לדואג האדומי דמשמע דמעשה דואג האדומי היה רכילות אע"פ שמה שעשה אחימלך היה לעיני כל חי. ויש לפרש שכונת הרב המחבר ז"ל שאע"פ שיש צד ברכילות שאינו נמשך ממנו דבר רע, מכל מקום אם אותו אדם אמרו בסתר והוא גילה סודו, מיקרי רכילות כענין מה שמביא מסנהדרין.

שם: ד"ה ויש עון אחר: ...מלשון הרמב"ם ז"ל בפרק הנזכר לפי שהרכיל אומר דברים שאינם לגנאי חבירו אלא שלפעמים נמשך מזה רעה לאבד נפשות רבות מישראל כענין דואג האדומי, אבל זה שמספר בגנות חבירו איך שיהיה או שקר או אמת, מגונה הוא יותר מהרכיל, שהרכיל יכול לומר שלא כיון לרעה אלא שסיפר מה שעבר בפניו כענין דואג שסיפר לשאול מה שעבר בפניו, אבל המספר בגנות חבירו אינו יכול לומר שלא כיון לרעה שעיניו ראו שהוא מספר בגנות, ולפיכך כתבו הרמב"ם והרב המחבר ז"ל שעון זה גדול מהרכילות.

והרמב"ם בפרק הנזכר סיים דבריו: אבל בעל לשון הרע זה שיושב ואומר כך וכך עשה פלוני וכו' ואמר דברים של גנאי, על זה אמר הכתוב יכרית ה' כל שפתי שקר חלקות לשון מדברת גדולות. והם דברים מגומגמים ומאי אבל דקאמר, והלא זהו מה שכתב שלשון הרע הוא המספר בגנות חבירו, וכמו שתמה עליו הרב בכסף משנה, גם השגת הראב"ד ז"ל על הרמב"ם סתומות וחתומות וצריך להבין דבריהם.

והנראה בעיני נכון בדברי הרמב"ם והראב"ד ז"ל הוא, שהרמב"ם ז"ל סובר שאינו נכלל באזהרת הכתוב דלא תלך רכיל אלא דוקא מי שטוען דברים מזה לזה, שהולך ואומר כך אמר פלוני ממך כך אמר פלוני מפלוני, בין שאומר אמת בין שאומר שקר, בין שאומר דבר שאינו של גנות בין שאומר דבר שהוא לגנות חבירו, אלא שאם אינו דבר של גנות לא מיקרי לשון הרע ומוציא שם רע, ואם הוא דבר של גנות אע"פ שהוא אמת מיקרי לשון הרע, ואם הוא שקר מיקרי מוציא שם רע, אבל מי שאינו הולך רכיל אלא שהוא בעצמו בינו לבין עצמו מספר בגנות חבירו אין זה בכלל הכתוב.

כללן של דברים, אין בכלל לא תלך רכיל אלא המספר לפלוני מה ששמע מפלוני. ובזה יובנו דברי הרמב"ם ז"ל אל נכון, תחילה אמר איזהו רכיל זה שטוען דברים וכו', כלומר איזהו רכיל שהזהיר הכתוב זה שטוען דברים וכו', אח"כ אמר יש עון גדול והוא בכלל לאו זה והוא לשון הרע והוא המספר בגנות חבירו, כלומר המספר לאחרים מה ששמע בגנות חבירו, והוא גדול מהרכילות לפי שהרכילות אינו דבר של גנאי וזה מספר דבר של

גנאי, ומכל מקום הוא נכלל בכלל לא תלך רכיל דכיון שטוען דברים מזה ואומר לזה, רכיל מקרי, מה לי שיהיה דבר שאינו לגנאי מה לי דבר שיהיה של גנאי.

אחר כך אמר אבל בעל לשון הרע זה שיושב ואומר וכו' על זה אמר הכתוב יכרית ה' כל שפתי חלקות וכו', כלומר אבל בעל לשון הרע שהוא עצמו בעל לשון הרע, שאומר על חבירו דברים של גנות דאינו המספר דברים של גנאי ששמע מאחר ?? אלא שבנינו לבין עצמו או אפילו בפני אחרים, אלא שאינו אומר אותו משם אחרים אלא שהוא עצמו בעל הלשון הרע, אע"פ שהוא חמור מכולם, אינו נכלל בכלל לאו דלא תלך רכיל, דלא תלך רכיל משמע אלא שטוען דברים מזה לזה כרוכל הזה שטוען דבריו של זה לזה ושל זה לזה כדאמרינן בפ"ק דירושלמי דפאה, אבל הכתוב אומר עליו יכרת ה' כל שפתי חלקות לשון מדברת גדולות, וזה הוא שהרמב"ם ז"ל קרא לזה בעל לשון הרע, כלומר שהוא האומר הראשון, ולאחר קרא מספר לשון הרע לפי שהוא אינו האומר הראשון אלא שמספר הלשון הרע ששמע.

והראב"ד השיג עליו ואמר לא כי אלא קשה הראשון מן השני שהראשון הוא תליתאי והורג נפשות והשני תניין ואינו הורג אלא את עצמו, מפני שמדברי הרמב"ם נראה שבעל לשון הרע עצמו חמור ממספר לשון הרע שהרי המספר לשון הרע אינו אלא בלאו ועונש לא שמענו ובעל לשון הרע עצמו מפורש ענשו על ידי דוד, יכרית ה' כל שפתי חלקות וכו', ולזה השיג עליו שאין הדבר כן אלא קשה הראשון שהוא המספר לשון הרע מן השני שהוא בעל לשון הרע, מפני שהראשון הוא תליתאי לפי שאומר דברים ששמע מפלוני לפלוני והורג נפשות לאמרו ולמקבלו ולמי שנאמר עליו כדאמרינן בערכין, והשני תניין שאינו מספר דברים ששמע אלא שהוא הוא האומר הראשון שמדבר לשון הרע על פלוני ואינו הורג אלא את עצמו שהקב"ה נפרע ממנו, וכיון שכן הוא שהראשון קשה מן השני אין סברא לומר דאזהרת לא תלך אתא לראשון והכתוב דיכרית ה' אתא לשני, ונמצא עונש דשני חמור מן הראשון וזה דבר לא יכילהו שכל ורעיון, אלא שהאמת הוא שאזהרת הפסוק בא בין לבעל לשון הרע בין למספר לשון הרע והעונש גם כן בא לשניהם ששניהם חמורים. זה נראה לי פירוש דברי הרמב"ם והראב"ד ז"ל.

ויש סעד לדברי הראב"ד ז"ל דאף על המספר לשון הרע נאמר יכרית ה' כל שפתי חלקות לשון מדברת גדולות, מדאמרינן בפרק יש בערכין מה תקנתו של מספר לשון הרע, אם ת"ח הוא יעסוק בתורה וכו', ר' אחא ב"ח אמר ספר אין לו תקנה שכבר כרתו דוד ברוח הקודש דכתוב יכרית ה' כל שפתי חלקות ע"כ, מכאן נראה בבירור שיכרית ה' כל שפתי חלקות נאמר אף על המספר לשון הרע, וכן מוכח כל הסוגיא אשר שם.

ולדברי הרמב"ם ז"ל אפשר לומר שלא כיון לומר שהב' חמור מן הא' ושהב' בהכרת והא' בלאו, אלא שכונתו לומר שהב' לא נכנס בכלל לאו דלא תלך רכיל אלא עליו נאמר יכרית ה' כל שפתי חלקות, וכל שכן שהא' שהוא חמור מן הב' נאמר גם כן עליו יכרית ה' כל שפתי חלקות. והרב בכסף משנה פירש בענין אחר, וכן בספר משמרת מצות להחכם השלם הרב אחי כתב בזה דברים ניתנו לידרש.

לבר זה ראה מצאתי דבר זה בדבריהם ששניהם שוים לומר דכי אמרו בגמרא ג' לשון הרע הורגת וכו', הכוונה לומר לשון הרע, ולא רכילות, ובהנחה זאת כתב הרב בכסף משנה וז"ל: ודעת רבינו שכשאמרו ג' לשון הרע הורגת לא אמרו על הרכילות דרכילותו לחוד ללשון הרע לחוד אלא על לשון הרע אמרו ע"כ, ובספר משמרת מצות הקשה על דברי הראב"ד ז"ל בהנחה זאת איך אמרו ג' לשון הרע הורגת והלא אינו הורג אלא ב' ע"כ.

ואני בקשתי כל פרק יש בערכין ולא מצאתי שאמרו לשון זה ג' לשון הרע הורגת אלא כך אמרו שם: לשון תליתאי קטיל תליתאי הורג למספרו ולמקבלו ולאומרים עליו, ולשון זה מתפרש יפה ברכילות כדברי הראב"ד ז"ל, וקרא לשון תליתאי לרכיל שהוא ג' בין אדם לחבירו לגלות סוד וכמ"ש רש"י ז"ל, או אפשר שיפרש הראב"ד ז"ל כפירוש של תוספות שמפרשים דלישנא תילתא ר"ל שהקיפה היקף אחד של עצם ואחד של בשר והוא שלישי

בתוכם, נוח למתפרש, שזה נאמר על הרכיל מאחר שלא הוזכר שם לשון הרע. ומעתה אין תלונה על דברי הראב"ד ז"ל מלשון הגמ' כמו שכתבו הרב הנז' וספר משמרת מצות.

ובירושלמי דפ"ק דפאה משמע כדברי הראב"ד ז"ל שכשאמרו לשון תליתאי קטיל תליתאי אף על רכילות אמרו, דאמרינן התם ולמה קורא אותו שלישי שהוא הורג ג' האומרו והמקבלו וזה שנאמר עליו, ובימי שאול נהרגו ד', דואג שאמרו שאול שקבלו אחימלך שנאמר עליו ואבנר ע"כ. הנה נראה בפירוש שעל הרכילות נאמר מדמייתי עלה ענין דואג שלא היה אלא רכילות כדפירשנו. =עיי' בסמוך בדבריו בספרו שיורי כנסת הגדולה=

כנסת הגדולה: לגר"ח בנבשתי: שיורי כנה"ג סוף חלק או"ח: ללשונות הרמב"ם: דעות

פ"ז: כסף משנה ד"ה וכתב הראב"ד: כוונתו ז"ל שכשאמרו שלשה לשון הרע הורגת היינו כשהוא ברכילות וכו', וכן מצאתי כתוב בכתיבת יד לאחד קדוש, ואני בביאורי לסמ"ג לאוין ט' ביארתי דברי הראב"ד ז"ל בפנים אחרות.

ומצאתי בכתיבת יד כתוב כלשון הזה: החכם הרב יצחק עראמה נר"ו אמר דקאי הראב"ד ז"ל א"יש עון גדול מזה דכתב הרמב"ם, והכי פירושו דהקשה עליו הראב"ד ז"ל דאדרבה הראשון שהוא רכילות הוא יותר עון מלשון הרע דאמרינן לישנא תליתאי קטיל תליתאי, אמנם לשון הרע אינו אלא תניין ואינו הורג אלא את עצמו, הנה משמע בהדיא דיותר עון הוא רכילות מלשון הרע, ולהתיר הקושיא לפי דעת הרמב"ם ז"ל השיב דהראב"ד ז"ל לא הבין כוונת הרמב"ם ז"ל דגם הרמב"ם ז"ל ס"ל דדוקא רכילות הורג ג' ולא לשון הרע, וכוונת הרמב"ם ז"ל היא לומר דאע"פ דאינו הורג אלא את עצמו עם כל זה הוא עון גדול מרכילות דהוי כאילו כופר בעיקר ועבד עבודה זרה ודברים אחרים, ומ"ש לקמן ג' לשון הרע הורגת, לישנא קלילא נקט, ואין כוונתו ללשון הרע ממש, אלא לדבר רע כמו רכילות, זהו סברת חכם הנזכר, ואצלי נראה דוחק גדול.

על כן אני אומר לעניות דעתי עם שנאמר דקאי הראב"ד ז"ל אשלשה לשון הרע הורגת, דמה שכתב יש עון גדול מזה לא קשה, דנוכל לומר דכוונת הרמב"ם ז"ל אינה לומר בעבור שהורג ג' כמו שאמרו, אבל כאן גילה דעתו דלישנא תליתאי קאי אלשון הרע, והקשה הראב"ד ז"ל דלא אמרו אלא ברכילות דהוי לישנא תליתאי והורג נפשות וכו'.

ולהתיר הקושיא לפי דעת הרמב"ם ז"ל נראה לע"ד דלשון הרע הוא יותר מרכילות דהכל תלוי בלשון הרע, דאי אפשר לרכילות בלא לשון הרע ששמע מהמדבר הלשון הרע, והוא הולך ומגלה סוד ויהרגו זה את זה והגואלים יהרגו לרכיל, אם כן נמצא דלשון הרע נמי קטיל תליתאי, ומכל מקום המקבל שממנו יבוא הרכילות הוא יותר הורג נפשות, ולזה כיוון ז"ל באמרו והמקבלו יותר מן האומרו. גם אם נאמר דקאי הראב"ד ז"ל א"יש עון גדול אפשר לומר דהראב"ד הבין כונת הרמב"ם מלמעלה ?? והשיג עליו, והרמב"ם יתיר הקושיא עם מה שפירשנו לעיל דלשון הרע נמי הורג נפשות, זהו הנלע"ד.

ומוריני החכם כמה"ר יצחק נ' לב ז"ל כתב דכל לשון הרע הוא רכילות, ואין בכלל רכילות לשון הרע, ואמר הרב שלשון הרע הכולל שיושב ובטל ואומר לשון הרע מזה ומזה אפילו מאחיו שנאמר (תהלים נ כ) תשב באחיך תדבר, שמתענג בזה ואין אומנותו אלא זה, ודאי שהוא חמור מאד מהרכילות שהרכילות אינו בכל רגע ועונה אלא כששומע שפלוני אומר רעה מחבירו הולך ואומר לו פלוני הזהר מפלוני שכך וכך שמעתי ממנו שאמר ממך אם כן אינו אהובך, וזה דבר שאינו מצוי, שאין כל העולם בעלי לשון הרע שישמע זה מפיהם רעות וילך ויגלה, אלא שלפעמים מתוך הכעס אומר אדם בביתו רע מחבירו לאיזו משטמה וזה השומע הולך ומגיד, ובעל לשון הרע הוא מי שהוא מתענג תמיד לדבר רעות מכל הנבראים ללא סיבה כלל אלא בכל מקום שהוא נמצא דרכו כסל לו לספר בגנות חבירו, וכמ"ש שלמה ע"ה (משלי כח יב) בעלוץ צדיקים רבה תפארת ובקום רשעים יחופש אדם, שמחפשים המומים וזהו אומנותם.

והנה אמר הרב ז"ל שהרכילות שהוא הפרט אינו כל כך רע ומר כמו בעל לשון הרע שאומנותו בכך שאפילו בלא סבה מדבר רעות, וכ"ש וק"ו כשימצא סבה מה לגלות את חבירו מה ששמע עליו, ואמר שמצד שמחתו לדבר תמיד בגנאי בני אדם הוא ככופר בעיקר וכעובד עבודה זרה, ומצד ג"כ שהוא רכיל נהרגים ג', אבל לא כמו שאמ' שהמקבל הלשון הרע יהיה רכיל, הס כי לא להזכיר, אבל בעל לשון הרע כשיושב ומדבר באחיו ומתענג בכך בכדי הוא [ככופר] ועובד עבודה זרה, וכשהולך ומגלה מה ששומע כמו שפירשנו דבכלל לשון הרע רכילות ובכלל מאתים מנה, אין בו אלא עון שפיכות דמים, ומילי מילי כתב הרב ז"ל.

אבל הראב"ד ז"ל סובר שיותר עון רע הוא מה שמביא ממש הריגת נפשות דהוא לשון דלטוריא שנאמר לא תעמוד על דם רעך, מלשון הרע שמתענג לדבר תמיד רעות, ואם בזה שאמרו שהוא כאילו עובד עבודה זרה וכל החומרות הללו אע"פ שאינו הורג את עצמו כל שכן ברכיל סובר הראב"ד ז"ל דבכלל רכילות לשון הרע שאין לשון טוב אלא רע ומר ועוד שהורג שלשה, ואין בכלל לשון הרע רכילות שהרי אינו הורג את עצמו, ועוד שהרכילות נעשה בהצטרפות שלשה האומרו והמקבלו ומי שנאמר עליו, אבל בעל לשון הרע אין העון נעשה אלא על ידי שנים מי שנאמר עליו והמדברו, ועוצם העון הגדול הכא חד והכא תרי אלא שמי שנאמר עליו מצטרף לרעה שנאמר (דברים כז כד) ארור מכה רעהו בסתר, שהוא עומד בביתו והם אוכלים את בשרו. ואין זו השגה אלא משיקול הדעת הוא שמשגיג ואומר שנראה לו שהריגת נפשות ממש חמיר טפי מהורג את עצמו, ועל מה שכתב יש עון גדול מזה' אומר הוא שאין נראה לו כך אלא אדרבה התם ב' והכא שלשה, והתם ליכא הריגה ממש והכא איכא הריגה ממש. עד כאן מצאתי.

שם: ודעת רבינו שכשאמרו ג' לשון הרע הורגת לא אמרו על הרכילות וכו', בפרק יש בערכין לא מצאתי שאמרו לשון זה שלשה לשון הרע הורגת, אלא כך אמרו שם לישראל תליתאי קטיל תלתא למספרו ולמקבלו ולמי שנאמר עליו, ולשון זה מתפרש יפה כרכילות כדברי הראב"ד ז"ל בין לפרש"י בין לפירוש התוספות, ובירושלמי דפאה (א א) מוכיח כדברי הראב"ד ז"ל וכמ"ש בביאורי לסמ"ג לאוין ט': נעתק לעיל בסמוך

מרכבת המשנה: (הגר"א אלפנדרי: בשם רבינו חיים ויטאל): דעות ז ב: אבל בעל לשון

הרע וכו', נ"ב: הנה בעל הלשון הרע הוא המספר לאחרים בגנות איזה אדם, והמשל בזה ראובן סיפר לשמעון רע מן לוי, והנה ראובן נקרא בעל לשון הרע, אמנם אם יבוא שמעון ויספר ללוי מה ששמע עליו מן ראובן הנה כפי זה שמעון נקרא רכיל.

ולהרמב"ם ז"ל ראובן קשה מן שמעון לפי שהוא התחיל בסיפור הגנות הזה והוא יסוד החטא הזה והוא הנקרא בעל לשון הרע, אבל שמעון אע"פ שהוא רכיל עונשו מועט מעונש ראובן יען כי לא היה הוא המדבר לשון הרע, ומכיון שכבר סיפרו ראובן חושב בדעתו כי אין לו אשם אם יספרו ללוי עצמו כיון שאיננו מגלה חרפתו לאחרים כדרך שעשה ראובן.

אבל הראב"ד ז"ל סובר כי קשה הוא עונשו של שמעון שהוא התחילה שהוזכר בראשונה בדברי הרמב"ם יותר מעונשו של ראובן שהוא בעל הלשון הרע שהוזכר שניה בדברי הרמב"ם, ונתן טעם לפי ששמעון שהוא הרכיל הנה הוא שלישי איש הבינים ששומע מראובן והולך ומספרו ללוי ועל ידי כן הורג שתי נפשות כי הולך לוי והורג לראובן על שסיפר עליו רע ואח"כ באין קרובי ראובן והורגים ללוי, אבל השני שהוא ראובן בעל לשון הרע, איננו תליתאי רק תניין, כלומר שכל דברי סיפורו איננו אלא ממנו אל לוי ואינו הורג רק את עצמו כי גרם שיקצוף עליו לוי ויהרגנו, ואף אם נאמר שיבואו קרוביו (עצמן) של ראובן ויהרגו ללוי אין זה חטא לראובן כי בטוב עשו גואל הדם כפי הדין ימית הרוצח כי לא מפני שדבר לשון הרע הותר דמו שיהרגנו לוי אבל נאמר כי גרם מיתה לעצמו בכל זאת, מה שאין כן בשמעון שכשיגרום מות ראובן ולוי דם שניהם תלויה בצוארו כי הוא גרם מיתתם על חנם כי מה נגע לו בזה אם יספר ראובן רע על לוי, וא"כ הורג שתי נפשות נקרא.

ובעל כסף משנה ז"ל שפירש תליתאי שהורג שלשה לא יפה כיון בדקדוק הלשון כי תליתאי תרגומו של שלישי, אבל שלשה צריך לתרגם תלתא, ומה גם כי נודע כי בהרבה מקומות נקרא לשון הרע לשון תליתאי לפי שנשמע מזה לזה על ידי אמצעי.

עד כאן מצאתי כתוב בתוך כתבי קודש להרב כמה"ר שמואל ויטאל זלה"ה משם הרב המקובל האלהי מר אביו מה"ר חיים ויטאל ז"ל, ועיין בתשובות הרדב"ז ז"ל החדשות ח"א בלשונות הרמב"ם סי' י"א, ובספר דינא דחיי ח"א.

=== לכאן שייך שערי קדושה לקמן ===

מעשה רקח: דעות ז א: צא ולמד מה שאירע לדואג, נראה דכוונתו מבוארת דאף שאמר אמת, מכל מקום נתכוון להרע, שהרי שפיר היה יודע שעל ידי כן תעלה חמת המלך על אחימלך כדמוכחי קראי, שהיה מתרעם שאול על עבדיו כי קשרתם כולכם עלי וכו' כי הקים בני את עבדי עלי לאורב כיום הזה, וכתוב ויען דואג וכו' (ש"א כב ח), אמנם מרן ז"ל [-הכסף משנה] נראה שלא הבין כן, שפירש דאף על פי שאין בדבר שום גנות למי שנאמר עליו וכו', דאילו נשאל לאחימלך לא היה מכחיש, דאדרבא הוא חשב לעבוד עבודת המלך כמו שהתנצל בדבריו וכו' ע"כ, ודברי רבינו נוטים לפירוש מרן באמת, ודו"ק.

מרכבת המשנה: (הג"ר שלמה מחעלמא): דעות ז ב: אבל בעל לשון הרע. עיין בהשגות וכסף משנה, וכוונת [הראב"ד] לפרש הא דבערכין טו: במערבא אמרי לשון תליתאי קטל תליתאי למספרו ולמקבלו ולאומרו, קאי על המרגל בחברו, אבל זה שמספר בגנות חברו נקרא תניין שאינו הורג אלא שנים דהיינו את עצמו וע"י זה גואל הדם שלו יהרוג את חברו.

מיהו הסוגיא מתפרשת כדעת רבנו, דלכאורה מספרו היינו אומרו, והכי הו"ל למימר לדרך הראב"ד דזה במרגל למי שסיפר ממנו ולמקבלו ולאומרו, ומדנקיט למספרו משמע כדעת רבנו דמוסב אהא דאמרן כל המספר לה"ר מגדיל עונות כנגד ג' עברות עבודה זרה גילוי עריות ושפיכות דמים שנאמר גדולות, לזה קאמר שזה המספר בגנות חברו ברבים גורם שלשה, דראובן שדיבר דופי על שמעון בפני לוי אוהבו של שמעון, ולוי יגלה לאוזן שמעון נקרא ראובן מספרו הבעל לה"ר, ולוי ההולך רכיל האומרו ושמעון המקבלו, וזהו שכתב רבנו לקמן הלכה ב' 'האומרו' דהיינו לוי המרגל, 'המקבלו' דהיינו שמעון, וזה שאומר עליו היינו ראובן, שלוי אומר עליו שהטיל דופי בשמעון, אי נמי הכי קאמר ראובן שאומר דופי על שמעון, וסובר רבנו דעונשו של ראובן קשה מכלן שהוא גורם הכל וכ"ש כשמספר בפני ג' כדלקמן הלכה ה', ולא עוד שעונשו של שמעון קשה משל לוי המרגל כדלקמן ה"ג והמקבלו יותר מן האומרו.

עבודת המלך: רמב"ם: דעות ז א: המרגל בחברו עובר בלא תעשה שנאמר לא תלך רכיל בעמך, בירושלמי פאה פ"א ה"א אזהרה ללשון הרע מנין וכו' אמר רבי לא תני ר' ישמעאל לא תלך רכיל בעמך זו רכילת לשון הרע, ובנוסח הירושלמי שהיה לפני מהר"ש סירליאו זו רכילות ולשון הרע תני ר' נחמיה שלא תהא כרוכל הזה מטעין דבריו של זה לזה ושל זה לזה, והם הם דברי רבינו כאן ובה"ב שכתב יש עון גדול מזה והוא בכלל לאו זה והוא לשון הרע, ועי' בכתובות מ"ו שדרשו מזה אזהרה למוציא שם רע, ועי' לרבינו בספר המצוות ל"ת ש"א שאחר שהביא שהזוהירו מרגל סיים ובכלל לאו זה אזהרה מהוצאת שם רע, ועי' להרב המגיה בספר המצוות החדש שהביא כי בכמה כתי"י ליתא הך סיומא בדברי רבינו. =קטע זה מובא לעיל אצל ירושלמי פאה בפרק אזהרה מנין

ואע"פ שאין לוקין על דבר זה. הוא מטעם שכתב רבינו בפ"ח מהל' סנהדרין ה"א משום דהוי לאו שאין בו מעשה, ועי' בחינוך והרי במשנה דערכין ט"ו אמרי נמצא האומר בפיו חמור מעושה מעשה, והרי גם מוציא שם רע בכלל לאו זה כמו שהבאנו מדברי רבינו,

הרי דלא חשיב מעשה, ויש מי שרוצה לומר משום דהוי גם לאו שבכללות [פר"ח כאן ב"מים חיים], אבל יש מקום להאריך בזה.

עון גדול הוא וגורם להרוג נפשות רבות מישראל לכך נסמך לו ולא תעמוד על דם רעך. לא נודע מקור דרשת הסמיכות ומצאתי בפ"א דמס' דרך ארץ רבה ר' יצחק אומר קורצין הרי זה משופכי דמים שנאמר לא תלך רכיל בעמך ולא תעמוד על דם רעך, ע"י בהגהות מרן הגר"א ז"ל שם שכן היתה נוסחתו והם הם דברי רבינו.

הלכה ב: איזהו רכיל זה שטוען דברים והולך מזה אל זה. בכת"י אברבנאל שהוא טוען בדברים והולך וכו' והוא מבואר בתורת כהנים קדושים ובירושלמי שהבאנו לעיל.

ואומר כך אמר פלוני כך וכך שמעתי על פלוני. ע"י כסף משנה שר"ל שרכיל לדעת רבינו הוא האומר פלוני אמר עליך כך וכך או שעשה לך כך וכך, אע"פ שאינו של גנות, כמו בהלשנת דואג שאמר על אחימלך שנתן לחם וחרב גלית לדוד ע"ש, ובודאי אם נודע לזה שדואג רכיל היה אז מוכרח שבכלל רכילות גם האומר שפלוני עשה כך וכך שהרי דואג אמר אל אחימלך שעשה כך וכך, ובאמת לא נמצא לא בדברי רבינו ולא בדברי יתר הראשונים שיזכירו בכלל רכיל האומר פלוני עשה כך, ובאמת שפיר אפשר לפרש דברי רבינו כך וכך שמעתי על פלוני שכוונתו כך שמעתי על פלוני שאמר עליך, שהרי רכיל הוא רק המטעין דברים מזה על זה, וע"י מ"ש לקמן בביאור ההשגה ונתבארו הדברים.

אע"פ שהוא אמת. לקמן גבי לשון הרע, ובאמת אי נימא כמ"ש הכסף משנה דדואג רכיל היה הרי להדיא דאפילו אומר אמת שהרי אמת היה שמסר אחימלך לדוד כל האמור, וכן 'אני מזכה ופלוני מחייב' דאית ביה משום לא תלך רכיל אע"פ שהוא אמת.

הוא בכלל לאו זה והוא לשון הרע. ירושלמי דפאה שהבאנו לעיל.

והוא המספר בגנות חבירו אע"פ שאמר אמת. ע"י בפירוש המשנה לרבינו בפ"ק דאבות שאין לשון הרע שיכזב על האדם וייחס לו מה שלא עשה כי זה נקרא מוציא שם רע וכו', וכמ"ש רבינו לקמן, והרב בעל תורת חיים ?? הביא ראיות לזה ממ"ק ט"ז דמבואר שם דאי לאו ילפותא דשליח בית דין מותר לומר הוי בכלל לשון הרע, וכן בעובדא דר' יהודה חייטין דב"ב קס"ד דאף שהיה אמת, מכל מקום אמר לו כלך מלשון הרע הזה.

אבל בעל לשון הרע זה שיושב ואומר וכו' ואמר דברים של גנאי על זה אמר הכתוב יכרת ה' וכו'. שם בגמ' דערכין ט"ו סיפר אין לו תקנה שכבר כרתו דוד ברוח הקודש שנא' יכרת וכו', ומפרש רבינו דקאי על לשון הרע וכאמרם מה תקנתו של מספרי לשון הרע, והנה הראב"ד השיג על זה וכתב: אמר אברהם לא אלא קשה הראשון מן השני שהראשון הוא תלתאי והורג נפשות והשני תנין ואינו הורג אלא את עצמו בינה זאת.

וכוונת הראב"ד ז"ל דכרת דיכרת ה' וכו' וכן הא דאמרו דאין לו חלק לעוה"ב, על רכילות נאמר ואם כי אמרו בלשון הרע הרי גם רכילות נקרא אצל חז"ל בשם זה, ונמצא דרכילות הוא עון גדול מלשון הרע ולהיפך ממ"ש רבינו, ובאמת גם שיטת רש"י ז"ל בערכין שם כשיטת הראב"ד ז"ל שהרי כתב לישנא תליתאי זה לשון הרכיל שהיא שלישית בין אדם לחבירו לגלות לו סוד, וכן מצאתי לרבינו גרשום מאור הגולה ז"ל שם שמפרש לשון תליתאי שהאומר שמעו האחד ואמרו לאחד דהוא ג' בני אדם הרי להדיא דעל רכילות קאי.

ונראה שדברי הראב"ד ז"ל מוכרחין מהא דאמרו בירושלמי שם ולמה הוא קורא אותו שלישי שהוא הורג שלשה ובימי שאול נהרגו ארבעה דואג שאמרו וכו' וכן הוא בתנחומא חוקת אות ד' ובמדרש רבה דברים פ"ה שהוא הורג שלשה מנין דואג שאמרו שאול שקבלו וכו' הרי להדיא דלשון תליתאי קאי בדואג ונלמד מדואג, ודואג הרי רכיל היה לשיטת הכסף משנה ויתר המחברים הם להדיא דתליתאי קאי על רכילות וממילא רכילות קשה מלשון הרע.

ועי' לרבינו יונה ז"ל בשעריו שער ג' אות רכ"ב בחלק השלישי הולך רכיל וכו' וקראו רבותינו את הרכילות לשון שלישי מפני שהוא הורג שלשה וכו' כמו שידעת מענין דואג שנטרד בסבת הרכילות וכו' עי"ש היטב בדבריו, ומבואר גם כן דרכילות הוא תליתאי, ודואג רכיל היה, ועי' באגדת בראשית פ"ג אפילו הוא מת אין מכפרים לו וכו' מדואג שאין לו חלק לעוה"ב, הרי דגם הא דאמרו אין לו חלק לעוה"ב לא על לשון הרע נאמר אלא על רכילות שהרי יליף לה מדואג ודואג רכיל היה וזהו יסוד ההשגה.

אבל באמת תמוה אצלי דמנין להם בדואג היה רק רכילות, והלא היה שם גם לשון הרע שהרי דואג אמר לשאול שכיון שאין נשאלין אלא למלך והמרה על הסנהדרין שאמרו שנשאלין גם למי שהצבור צורך בו, וא"כ לפי דבריו אחימלך היה מורד במלכות וסיפר בגנותו והרי כך א"ל שאול לאחימלך כך היית שואל לו ואין אתה חייב מיתה עי"ש במדרש. ואפילו אם נתעקש לומר כיון דבאמת ע"פ דין לא היה גנאי שהרי אחימלך כדין עשה כהוראת הסנהדרין שנשאלין למי שהצבור צורך בו, ואף שהוא חושב שהוא גנאי לא מקרי לשון הרע כיון שאינו גנאי באמת אבל הרי כתב רבינו לקמן בהלכה ה' דהמספר דברים שגורמים להזיק לחבירו בגופו או בממונו הוי לשון הרע והרי דברי דואג גרמו להמית את אחימלך ונוב עיר הכהנים ובודאי דהוי לשון הרע ובאמת מצאנו לחז"ל שאמרו בסנהדרין קו: א"ל הקב"ה לדואג וכו' כשאתה מגיע לפרשת מרצחים ופרשת מספרי לשון הרע מה אתה דורש בהם, (ולהראב"ד על כרחך צ"ל דהכוונה לרכילות, ואפשר שכוונו לענין אחר במה שאמרו לעיל צג: כל הפסוק הזה לא אמרו דואג אלא בלשון הרע עי"ש).

ונראה לענ"ד דמחלוקת רבינו והראב"ד הוא ביסוד הדין דרכילות ולשון הרע, הנה כבר הזכרנו לעיל שמרן הכסף משנה הוסיף על דברי רבינו ברכילות כך וכך עשה פלוני מה שלא נזכר בדברי רבינו כלל, ולפי דבריו גם מה שעשה פלוני הוא רכילות, אבל באמת מלשון התורה כהנים והירושלמי שרכיל הוא הטוען דברים מזה אל זה וכמו שהעתיק רבינו, והחילוק בין רכילות ללשון הרע, שרכילות הוא רק טוען דברים מזה אל זה אבל לשון הרע הוא שאומר כך עשה פלוני, וכמבואר בדברי רבינו להדיא אבל בעל לשון הרע זה שיושב ואומר כך וכך עשה פלוני, כך וכך שמעתי עליו, והוא השנוי מרכילות ששם כתב כך אמר פלוני כך וכך שמעתי על פלוני ר"ל ששמע שאמר פלוני וכאן כתב כך עשה פלוני כך וכך שמעתי עליו ר"ל שעשה, ולפי שיטת רבינו הנה דואג מספר לשון הרע היה ועל זה הרי אמר דקטל תליתאי א"כ על לשון הרע נאמר זה, ולשון הרע חמור מכלם, וגבי לשון הרע כתיב יכרת ה' וכו' ולהראב"ד גם כך וכך עשה פלוני הוא רכילות, והחילוק הוא רק בין רכילות ללשון הרע בזה שברכילות צ"ל כך וכך עשה לך פלוני ר"ל שעשה לרעתך ובלשון הרע הוא רק שעשה דבר של גנאי ואינו נוגע לחבירו, ודואג רכיל היה וזהו קטיל תליתאי ונמצא דרכילות חמורה ביותר מלשון הרע.

אבל יש לי ראיות מכריחות כשיטת רבינו דעל לשון הרע קאי, עי' בפרקי דר"א פנ"א כל המספר לשון הרע אין לו חלק לעוה"ב ויליף לה מקרא דאותו אצמית, ואמר שם תדע לך שהוא כן בא וראה מן הנחש שהלשין לאדם ולעזרו וכו', ושם הרי היה לשון הרע ולא רכילות עי"ש לעיל פי"ג, ובבראשית רבה פי"ט שאמר דלטוריא על בוראו כל אומן שונא וכו', והרי זהו לשון הרע ממש, וכן אמרו שם בישראל שאמרו לשון הרע על הקב"ה וגם כן לשון הרע ממש, ועי' באגדת בראשית סוף פרק ע"ח וברכה ותנחומא מצורע לעתיד לבא הכל מתרפאין והנחש אינו מתרפא וכו' וכשם שהנחש אין לו רפואה כך האומר לשון הרע על חבירו אין לו רפואה לעתיד לבוא, וכן דוד אומר מלשני בסתר, הרי להדיא דיליף שאין לו חלק לעוה"ב מנחש, והוא על לשון הרע ולא רכילות, ועי' במדרש רבה ויקרא פכ"ו דמביא עובדא דלשון הרע קטיל תליתאי עובדא הוי בגבר דהו"ל כלה בישא וכו' מה עבדת אזלת ואמרת לבעלה הדין אבוך בעי לשמשא יתי ואי לית את מהמנית לי אחת לרמשא וכו' הרי להדיא דקטיל תליתאי הוא בלשון הרע ולא ברכילות, עיין היטב בכל זה.

◀ כאן שייכים דברי משב"ח (מובאים בפרק ג' על ירושלמי פאה) שמציע פירוש דברי הרמב"ם

◀ כאן שייכים דברי עיר הצדק בשיטת הרמב"ם לקמן עמוד 66

דעת ומחשבה: דעות ז ב: אי זהו רכיל זה שטוען דברים והולך מזה לזה ואומר כך אמר

פלוני, בכסף משנה מפרש כך אמר פלוני עליך, כך עשה לך, וכן מבואר בסמ"ג (ל"ת י"א) שרכיל היינו המגלה לחבירו דברים שדיבר ממנו אדם בסתר, אבל ברמב"ם לא מצאתי בזה הכרח כלל, ואדרבה הלוא סתם "כך אמר פלוני" ולא פירש עליך דוקא, רק מה שאדם מספר לחבירו ולא מתכוון לגלותו הלאה, והולך כרכיל שמציע סחורה שקיבל מאחרים, אף שאינו פוסל בזה המספר, כיון שאין רצונו בכך שיספרו הדברים שסיפר זהו רכילות, ואף שאינו מספר ממי שמע כיון שניכר כן הוא רכיל.

יש עון גדול מזה עד מאד והוא בכלל לאו זה והוא לשון הרע, הרמב"ם לא ביאר למה אסור לשון הרע חמור מאסור רכילות, והרדב"ז (בלשונו סימן א') מפרש שברכילות מספר ומצפה לזה איזה תגמול שסיפר לו מה שמדברים עליו שהרי דואג האדומי בודאי ציפה משאול גדולה וכבוד על רכילותו, אבל בלשון הרע אין לו שום הנאה דמה יתרון לבעל הלשון.

והקדוש רבי חיים ויטאל זצ"ל (???) מפרש שלשון הרע נקרא המספר ומי שממשיך לספר מה ששמע ממנו הוא רכיל, ולרמב"ם הראשון הוא שהתחיל ולכן חמור, ולראב"ד הרוכל הלוא הורג מי ששמע ממנו וכן מי שמדבר עליו ולכן חמור יותר.

ולדרכנו הלוא דברי הרמב"ם מאירים, שאסור רכילות היינו כשמספר דברים ששמע מאחר והוא לא רצה לגלות הדברים יותר ולפרסמם, אבל אין בהדברים גנאי וכל שכן שקר, ומ"מ הוא כרכיל שמציע לאחרים בשעה שאינו אלא דברים בעלמא ועובר בלאו, אבל כל שכן המספר לשון הרע שמגנה חבירו אף על אמת וכ"ש שקר הלוא עונשו חמור מאד.

יד הקטנה: דעות פרק ט: לא תעשה ו: שלא להלך רכיל שנאמר לא תלך רכיל בעמך:

(א) יש בכלל לאו זה כמה ענינים וכל ענין בפני עצמו הוא עון גדול וחמור למאד, וכלל השוה בכל, שגורם רעות רבות בזה ובבה. ענין אחד הוא רכיל, ואיזה הוא רכיל זה שטוען דברים והולך מזה לזה ואומר כך אמר ראובן עליך או כך עשה לך, כך וכך שמעתי על ראובן שהיה אומר עליך, או אפילו לא אמר בפני הנוגע לו כגון האומר בפני חבירו כך וכך שמעתי על ראובן שהיה אומר על שמעון⁷, דברים אלו וכיוצא בהן שגורמים אם נשמעו איש מפי איש לעורר מדנים בין ראובן האומר ובין פלוני הנאמר עליו, הרי זה רכיל, ועל זה נאמר לא תלך רכיל בעמך.

ואע"פ שאין לוקין על לאו זה, עון גדול הוא, ויוכל להיות סיבה לשפוך דם, לכך נסמך לו לא תעמוד על דם רעך, ונאמר (יחזקאל כב ט) אנשי רכיל היו כך למען שפוך דם, ואע"פ שהוא אומר אמת הרי זה מחריב את העולם. צא ולמד מה אירע לדואג האדומי (א) ונאמר (משלי ו יט) שש הנה שנא ה' ושבע תועבת נפשו עינים רמות וגו', ומשלח מדנים בין אחים, והנה בין כולם רק שבע ופירשו חכמינו ואמרו כי השביעית [-משלח מדנים בין אחים] קשה מכולן (ב).

מנחת עני: (א) הרמב"ם בהל' דעות פ"ז בשינוי הסדר והלשון. (ב) רבינו יונה בשער התשובה שער השלישי מדריגה עשירית בביאור כת מספרי לשון הרע (סימן רכד).

(ב) גם בכלל זה המספר דברים שגורמים אם נשמעו איש מפי איש להזיק חבירו בגופו או בממונו ואפילו להצר לו או להפחידו (ג) כלומר אפילו אינו מספר בשם אחר ואפילו

7. יד הקטנה: מבוא להלכה בחפץ חיים רכילות כלל ג ג ובמ"ח ס"ק ה: ועיי"ש בנתיבות חיים ועוד

אין בדבר שום גנות כי אם שמספר כך עשה זה או כזאת דיבר, ועל ידי זה אם יתפרסם הדבר יגרום איזה היזק או צער לחבירו, הרי זה לשון הרע ובכלל הולך רכיל (ד).
(ג) לשון הרמב"ם שם. (ד) פשוט, ביאור דבריו.

❖ גילוי סוד

(ג) עוד בכלל זה ואע"פ שאינו עון חמור כל כך, והוא המגלה סודו של חבירו, ואע"פ שאין בגילוי הסוד ההוא ענין רכילות בין אדם לחבירו כלל ואינו גורם שום נזק וצער לחבירו על ידי זה, מכל מקום עבירה גדולה היא ובכלל הולך רכיל, וכבר גדול החכמים [שלמה] ברוח קדשו אמר בזה: גולה סוד הולך רכיל, כלומר סופו שמביא אותו המידה רעה הזאת להיות הולך רכיל הואיל ואין לפיו מחסום (ה). ועוד יותר מזה אפילו אם אמר דבר לחבירו סתם ולא הזהירו מלגלותו, אע"פ כן אסור מלחזור ולספרו, כך אמרו חכמים (יומא ד) מנין לאומר לחבירו דבר שהוא בכל יאמר עד שיאמר לו לך ואמור, ת"ל וכו', ואסמכוהו אקרא (ו)

(ה) רבינו יונה שם ומנורת המאור נר ב' כלל רביעי. (ו) הוא פשוט ומביאה הסמ"ג והגהות מיימוני.

(ד) אמרו חכמי המוסר כי איש אחד גילה סודו לחכם, ואמר לו הבנת, והשיב החכם הן הבנתי אבל שכחתי, על כן צריך להיות זהיר מאד בסוד חבירו ואל יוציאנו מפיו לעולם, וכשם שאדם מוזהר שלא יגלה סוד, כך עצה טובה לאדם שלא יגלה סודו לשום אדם שבעולם, ואמרו סוד שאינך מפקיד אותו לאויביך אל תפקידהו אצל אוהבך, כי לפעמים יהפך האוהב לאויב, עוד אמרו מעולם לא הייתי מאשים למגלה סודי אלא לעצמי כי אמרתי הן אני לא יכולתי להעלים סודי והאיך אאשים לאחרים שגלוהו, לכן צריך לזהר בזה. (ז) לשון מנורת המאור [נר ב' כלל רביעי].

❖ לשון הרע

(ה) יש עוד בכלל לאו זה עון גדול עד מאד והוא לשון הרע, וענינו שמדבר בגנות חבירו (ח), ואזהרתו גם כן מלאו זה דלא תלך רכיל, כי גם הרוצה לגנות את חבירו הרי זה צריך לספר מחבירו זה בפני חבירו אחר, והרי זה גם כן טוען דברים והולך, ועוד שהרי כל ענינו של הרכיל שהוא מבאיש פלוני האומר בעיני הנאמר עליו, וכ"ש שיזהר מלהבאישו בעיני כל (ט).

ויש מן הגאונים אמרו אשר על מדבר בגנות באה אזהרה גדולה בפני עצמה, והיא ענין הזכירה אשר נצטוינו בתורה באמרו יתברך (דברים כד ט) זכור את אשר עשה ה' אלהיך למרים, והיא ציווי גמורה וצוה במצות עשה שנזכור תמיד בפה ובלב העונש הגדול שעשה ה' לצדקת הנביאה על אשר דיברה באחיה, ואף שלא דיברה אלא באחיה גמול נפשה ואשר אהבתו כנפשה, ולא דיברה אלא בינה לבין אחיה קדוש ה' בצנעה, וכל מעשיה הטובים לא הועילוה ונענשה כך, המדבר בגנות חבירו על אחת כמה וכמה. וזאת היא אזהרה גדולה מדבר לשון הרע, וזאת הציווי מנאו אותה בכלל התרי"ג מצוות וכאשר נדבר עוד מזה לקמן (י).

מנחת עני: (ח) לשון הרמב"ם שם. (ט) ביאור דבריו [איך לשון הרע כלול בפסוק לא תלך רכיל]. (י) לשון הרמב"ן בספר המצוות סוף העשין, וכן הוא לשונו בפירושו על התורה סדר כי תצא.

(ו) בזה הענין יש בה גם כן כמה ענינים, אחד, והוא המספר בגנות חבירו ואע"פ שאומר אמת, כגון שיושב ואומר כך וכך עשה פלוני, כך וכך היו אבותיו, כך וכך שמעתי עליו, והכל דברים של גנאי, אע"פ שכל דבריו אמת, הוא עון גדול למאוד, ועל זה אמר הכתוב יכרת ה' וגו' לשון מדברת גדולות, ואמרו כל המספר בלשון הרע כאילו כופר בעיקר ואין לו חלק לעולם הבא. (יא) לשון הרמב"ם שם

אמרו בתלמוד ערכין היכי דמי לישנא בישא, רבא אמר כגון דאמר איכא נורא בי פלניא, אמר ליה אביי מאי קא עביד גילויי מילתא בעלמא הוא אלא דמפיק בלישנא בישא דאמר

היכא משכחת נורא אלא בי פלניא דאיכא בישראל וכוורי, בא וראה כמה גדול כחה של לשון הרע שאע"פ שאינו משקר ואפילו דיבור קל כזה אמרו בה שהיא לשון הרע ממש. וכן המספר בלשון הרע דרך שחוק ודרך קלות ראש...

(ז) כל זה אם אומר אמת, אבל אם אומר שקר, נקרא מוציא שם רע על חבירו, ועל זה אמרו החכמים בא וראה כמה גדול כחו של מוציא שם רע ממרגלים שלא הוציאו אלא על עצים ואבנים כך וכו'. (יג) הרמב"ם שם.
... (י) יש דברים שהן אבק לשון הרע...

♦ סיכום: לשון הרע כולל ששה ענינים

(יא) הענינים אשר זכרנו המה ששה; הולך רכיל, מגלה סוד, בעל לשון הרע שאומר אמת, בעל לשון הרע שאומר שקר, מקבל לשון הרע, אבק לשון הרע. ותוכן עניניהן וביאור פרטיהן ומחשוף טוב טעמיהן עוד נדבר בהן וכאשר יתבאר, וכל אלו הם בעלי לשון הרע שאסור לדור בשכונתם וכל שכן לישב עמהם ולשמוע דבריהם (כא) לשון הרמב"ם שם, ולא נחתם גזר דין על אבותינו במדבר אלא על לשון הרע בלבד.

(ד) עוד בגדר מהות רכילות / לשון הרע

◀ דברי רבינו יונה מובאים לקמן בפרק בפני עצמו עיי"ש

סמ"ג: לא תעשה ט: שלא לרגל בחבירו שנאמר לא תלך רכיל בעמך, ואע"פ שאין לוקין על לאו זה עון גדול הוא וגורם להרוג נפשות רבות מישראל, לכך נסמך לו לא תעמוד על דם רעך, וכתוב (יחזקאל כב ט) הולכי רכיל היו בך למען שפוך דם. צא ולמד מה אירע לדואג האדומי. איזהו רכיל המגלה לחבירו דברים שדיבר ממנו אדם בסתר. ותניא במסכת סנהדרין (לא.) מניין לדיין שלא יאמר אני מזכה וחבירי מחייבין אבל מה אעשה שחבירי רבו עלי, לכך נאמר לא תלך רכיל בעמך. ויש עון אחר שהוא גדול מזה והוא בכלל לאו זה והוא [לשון הרע והוא] המספר בגנות חבירו אע"פ שאומר אמת, וכ"ש האומר שקר ומוציא שם רע על חבירו...

מהר"ר השיל מקראקא: סמ"ג שם: איזהו רכיל המגלה לחבירו דבר שדיבר ממנו בסתר ותניא וכו', נ"ב זה דריש מדקאמר 'לדיין' וכו'.

==להביא כאן ר"א שטיין ועוד המפרשים הקשר לגמ' סנהדרין (גילוי סוד), ועוד הסברים ==לחפש בדינא דחיי אם מבאר שיטת סמ"ג ברכילות ??

◀ כאן שייכים דברי עיר הצדק לקמן עמוד 66 ודעת ומחשבה ?? המבארים שיטת סמ"ג

ב' אופני רכילות

רס"ג: הרכילות היא על שני אופנים⁸. או בדברי אמת או בדברי שקר. השקר כגון רכילות ציבא במפיבושת בן שאול שדיבר עליו דברים שלא נמצאו בו כלל, והוא אמרו הנה יושב בירושלים כי אמר היום ישיבו לי בית ישראל את ממלכות אבי (ש"ב טז ג), אמר עליו שכשראה עניני השלטון מבולבלים, נתאוה למלכות, וכיון שהדבר כן איך

8. רס"ג: פירושי רס"ג לתורה הוצאת הרב קאפח עמ' קלו, מתוך פירוש רבינו אברהם בן שלמה לשמואל ב ט, והשווה עם דברי 'מגילת ספר' בסמוך.

הותר לרוד לחלק ביניהם את השדה, ואני אומר שלא נתבאר לנו בבירור כי שדה זו היא של מפיכשת בירושה חלק מאבותיו ואבות אבותיו משבט בנימין, אלא אפשר שבאה לשאול בדיני המלך ועברה אחרי שאול לרוד, ואע"פ שנתן דוד ממנה חלק למפיכשת או ציבא, הרי זה רק חסד מצדו ואינו חייב בכך.

והרכילות שהיא בדברי אמת, כגון דברי דואג על דוד לפני שאול במעשה אחימלך שאמר וישאל לו באלהים וצדה נתן לו, ודברים אלה אמת היו שנאמר ויתן לו הכהן קדש כי לא היה שם לחם כי אם לחם הפנים, וגם נתן לו חרב גלית הפלשתי. ויש אומרים שלא שאל באורים ותומים, ואני אומר שכן שאל שנאמר אחרי האפוד, ופירשו קדמונינו שענינו אחרי אשר שאלו לו באפוד.

מגילת ספר: סמ"ג לאוין ט: איזהו רכיל המגלה לחבירו דברים שדיבר אדם ממנו בסתר וכו', דע דבענין הרכילות יש ב' מיני אופנים. אופן אחד, הוא כגון ראובן שמספר לשמעון שאמר עליו לוי שהוא גזלן או שהרג את הנפש או שאר מיני פיסלות או גנאי, שהם דברים שיכחישם לוי שלא הוציא מפיו כך ולא היו דברים מעולם דאין אדם מעיז פניו לומר כן דברתי, ואע"פ שהאמת הוא שדיבר, ולפעמים יש שלא דיבר וזה מוציא עליו דיבה רעה שכך דיבר. אופן שני, הוא כגון הלשנת דואג לשאול על אחימלך, שאחימלך לא כחש בדבר לפי שלא ידע שהיה שאול עויין לרוד ע"ה.

◀ עיין ספר חסידים סימן מד "כל דבר שאם היה שומע אותו היה כועס" וכו'

שערי קדושה: ח"ב שער ח: ...והרכיל והוא הטוען דברים מזה ומוליך לזה אף על פי שאינם דברי גנאי ואף על פי שהוא אמת כענין דואג לרוד, והמספר לשון הרע שמספר בגנות חבירו אף על פי שהוא אמת, והמוציא שם רע על חבירו והמספר בגנותו ואינו אמת, ושלשה אלו הרכיל ובעל לשון הרע והמוציא שם רע הם כאלו כפר בעיקר וחמורים ושקולים כשלש עבירות החמורות שבכל התורה והם עבודה זרה וגילוי עריות ושפיכות דמים,

השווה עם דברי הגר"ח וויטאל לעיל בביאור שיטות הרמב"ם והראב"ד

עיר הצדק: סמ"ג ל"ת ט: לא לרגל בחבירו שנאמר לא תלך רכיל בעמך...

◊ ביאור הלאו - שיטת הסמ"ג

ולא נתבאר מהו ענין הלאו הזה, וזה לשון הסמ"ג: 'איזהו רכיל המגלה לחבירו דברים שדבר ממנו אדם בסתר', נראה מדקאמר 'ממנו' ולא 'מהם' דלא קאי על הדברים רק על האדם שמספר לו הדברים שדיבר האדם ממנו בסתר, והוא מגלה הסוד ובזה מחרחר ריב ומדון, ויותר נראה דדברים שרצה המדבר שלא יגלו, הוא מודיע אותם לאדם אחר, וגם זה הוא בכלל הולך רכיל, וכמו שהביא בתורת כהנים וז"ל: 'ומנין שכשיצא אחד מן הדיינים לא יאמר אני מזכה וחבירי מחייבים אבל מה אעשה וחבירי רבו עליו לכך נאמר לא תלך רכיל בעמך וכן הוא אומר הולך רכיל מגלה סוד', ע"כ. דכל דלא ניחא ליה לאדם שינדע מה שדיבר או מה שעשה והסתיר הדבר, והוא מגלה לאדם אחר, אפילו אינו מכווין להרע לחבירו רק להטיב לעצמו, כבמשל שהבאנו בסמוך [בדיינים], שעושה כן רק שלא ישנאו חבירו, אסור, ואף על פי שגם לולי דבריו אם הנידון אינו איש כשר שונא לכל הדיינים שדנהו לחובה, ובספורו של זה הוא מציל רק את עצמו, מכל מקום אולי תגדל על ידי זה השנאה, או תצמח על ידי זה, כי ישמע שהאחד ראה לו זכות ואך האחרים חיבוהו, ויחשוב על ידי זה כי לא דנהו בצדק והוציאו משפט מעוקל.

❖ שיטת רש"י

אבל רש"י כתב בפירושו התורה וז"ל: על שם שכל משלחי מדנים ומספרים לשון הרע הולכים בבתי רעיהם לרגל מה יראו רע, או ישמעו רע לספר בשוק, נקראים הולכי רכיל, הולכי רגילה וכו' עיי"ש. ומזה משמע דדוקא במכווין לגרום מצה ומריבה בין בני האדם, ואע"פ שלא דיבר שקר רק שהודיע הדברים כהוויתם למי שמספר לו הדברים, זה הוא הנקרא הולך רכיל. ושלמה לא אמר רק האיש ההולך רכיל מגלה כל סוד ודבר סתר, אבל הנאמן רוח מכסה כל דבר שלא ניתן לו רשות לגלות פן על ידי זה יגרום נזק לחבירו, שכיוון להסתור מעשיו ועצתו אשר יעץ לעשות, ובהודיע הדבר יקדמנו אחר וכדומה מהנזיקין.

❖ שיטת הרמב"ם

וז"ל הר"מ הל' דעות ריש פרק ז': המרגל בחבירו עובר בלא תעשה... (כלשון שהעתקתי למעלה מהסמ"ג). וכתב הכסף משנה וז"ל: דעת רבינו הוא שרכיל הוא האומר פלוני אמר עליך כך וכך או עשה לך כך וכך, אע"פ שדבר זה אינו גנות למי שנאמר, כמו בהלשנת דואג שאמר על אחימלך שנתן לחם וחרב גלית לדוד, ואילו נשאל לאחימלך לא היה מכחיש שאין בזה גנות לו דארבא חשב שעושה עבודה לשאול, כמו שהתנצל בדבריו, זה אע"פ שאין גנות בו לחבירו, כיון שטוען דברים מזה והולך לזה, רכיל מקרי, דכשמו כן הוא שהוא כרוכל המחזיר בעיירות, אבל בעל לשון הרע היינו המספר בגנות חבירו וכו' עכ"ל.

ותמה אני, דהרי ניהו דאינו מדבר דברי גנות, מכל מקום הרי מעורר מדנים, וכמו במעשה אחימלך ודואג, כוונת דואג היתה להלשין על אחימלך שעזר ותמך לדוד שהיה משנאי נפש שאול, ושאול חשב כי נודע הדבר כי הוא שונא אותו, ומזה כי העוזרו עוזר לשונאו, והרי לא סיפר דואג הדברים כאשר היה באמת, כי אחימלך חשב לעזור ההולך בשליחות המלך כאשר סיפר דוד לאחימלך ולא ידע כלל כי דוד לדרכו הולך, וכבר אמר עליו משיח אלקי יעקב (תהלים נב ד - ו) "הוות תחשוב לשונך כתער מלטש עושה רמיה, אהבת רע מטוב ושקר מדבר צדק סלה, אהבת כל דברי בלע לשון מרמה", וקיללו בשם ה' כאשר יאות למרצח הזה שהרג כל כהני נוב (חוץ מאחד, אביתר שברח ומילט את נפשו) בידו באמרו: (פסוק ז) "גם אֶל יתצך לנצח יחתך ויסחך מאהל ושרשך מארץ חיים סלה" וכו', ואין לך בעל לשון הרע גדול מזה והיאך כתב רבינו שהולך רכיל גורם להרוג נפשות רבות מישראל וכו' ואמר צא ולמד מה אירע לדואג, ואמר איזהו רכילות וכו'.

❖ יישוב הענין לפי הרמב"ם

וליישב דברי רבינו י"ל דבא לומר דכל המספר דברים שאירעו בבית אחד והולך וטוען ומציע הדברים בבית אחר, מחריב העולם, וכמו שראינו במעשה דואג שסיפר האמת, מה גרמו הדברים, אבל באמת דואג נתכווין להרע והוא הבעל לשון הרע היותר גדול, דהמדבר בגנות חבירו לפעמים לא יגע נזק אחר לזה הנדבר בו רק שמפחית מכבודו ויקרו, כי אין להשומע הגנות יראת נזק ממעשה הגנות עד שעל ידו ינקום מהעושיהו, כי לו לא פעל רע בפעלו, ולא כן המספר דברים המעלים חימה אצל השומע, שעל זה אמרו חכמים לשון הרע הורג שלשה וכו', ואפשר שהכסף משנה כיון גם כן למה שכתבתי ורק קיצר במובן.

מכל מקום תבין ותדע שלדעת הר"מ בעל רכילות אינו בעל לשון הרע, רק המספר מעשים ודברים הנעשים והנאמרים בבית אחר, ואפילו אינן דברים שידע המרגל שרצון הבעל הבית להסתירם, אך כל שלא אמר לו לפרסם הדברים, מה לו לספר בבית אחר מהנעשה והמדובר בבית אחר, כי אולי יבוא בזה גנות או ריב ומדון ונזק להמדבר או העושה, וכפישט דברי התורה כהנים שהעתקתי [לעיל בדיינים], ויותר מזה כמובן, ולא כפירש רש"י שהוא המדבר לשון הרע דוקא.

❖ סיכום והוספות:

רכיל=מגלה סוד / בית יעקב, פסוקי משלי ומפרשיו, סנהדרין גליא רזיא, (אע"פ שנאמר בפני רבים הרי אמרו שלא לגלות, סמ"ג??), הלכות קטנות בפתחת מכתבים,

ציונים ועיונים נוספים: גדר רכילות ולשון הרע / שיטת רמב"ם וראב"ד

ברכת שלמה, ר' שלמה טנא

מבאר במחלוקת רמב"ם וראב"ד מה חמור לשון הרע או רכילות עיי"ש ובעוד נקודות. ובסוף דבריו כתב: "ועלה בדעתי לחקור במקרה שראובן העביר בפני שמעון דברי רכילות שנאמרו עליו, ושוב בא לוי וגם כן העביר בפני שמעון אותם דברי רכילות, אם לוי עובר על הלאו מכיון ששמעון שמע כבר מראובן הרי לוי לא הוסיף בענין זה, או שיש מקום לחייבו בלאו זה מכיון שלפי המבואר למעלה שעצם האיטור רכילות הוא העברת דברים מאיש לאיש היכולים לגרום אח"כ לתוצאות לא טובות, ובמיוחד יש ללמוד כן מדעת הרמב"ם. וחכם אחד הראה לי שמשמע מחפץ חיים בפתחה סעיף יד שעובר על הלאו, וצ"ע. דעות ז

הלכות עולם, הר" אברהם יוסף אהרמן

=== קדוש ישראל סימן ב'

חידושים וביאורים, הגר"ח גריינמן

=== ירושלמי פאה

חשובונות של מצוה, האדר"ת

בשיטת הרמב"ם וראב"ד, עמוד קצד

מנחת חיים, == היילברון

עמוד יט מסכם מהו לשה"ר ומדו רכילות לפי חפץ חיים

מרפא לשון, קובץ

ביאור שיטת הרמב"ם ברכילות ולשון הרע, מאת ר' קלמן דוד רעדיש ח"ו עמוד 100

משנת אברהם, ר' אברהם פרייס

שיטת הרמב"ם וראב"ד ריש פ"ז דעות, סמ"ג

ל"ת ט ד"ה החילוקים בלשון הרע ורכילות

נחלת שלמה, קובץ

איסור לשה"ר הוא הפרשנות לגנאי ורע, הרב משה שפירא עמוד כט, ל

נתן פריו, ר' נתן גשטטנר

צריכותא לב' פסוקים לאיסורי לשון הרע, ל"ת רכיל ול"ת שמע, אמת ושקר, מכות כג

סדר משנה, ר' וואלף בסקוביץ

שיטת הרמב"ם וראב"ד ריש פ"ז דעות, דעות ז

קובץ ידירות, ==

מאמר ר' משה לוי בענין

קול התורה, קובץ

בשיטות הרמב"ם וראב"ד "בגדרי לשון הרע ורכילות" הר' בנימין עהרנטרייא, מ עמוד קיט

שדי חמד, ר' חזקיה מדיני

לשון הרע בחז"ל האם הוא על אמת או רק שקר, השגה על החפץ חיים, ח"ט דברי חכמים סימן ו,

(אוצה"ח 101)

תולדות יוסף פלדמן, קובץ

גדר לשון הרע ורכילות בשיטת הרמב"ם מאת הר"ר אהרן פלדמן שליט"א, סימן טו עמוד קכב

תולדות יצחק, מוצל מאש ירושלמי פאה

מפרש מחלוקת רמב"ם וראב"ד בענין רכילות ולשון הרע, הכל על פי שיטת הירושלמי פאה

ירושלמי פאה, תבונה (דף ט)

❦ פרק ד: נורא ביה פלניא ❦

הקדמה לסוגיא:
=====

<p>חוצפא ולישנא בישא, אמר ליה אנא כרבי יוסי סבירא לי, דאמר רבי יוסי מימי לא אמרתי דבר וחזרתי לאחורי.</p> <p>אמר (טז). רבה בר רב הונא כל מילתא דמיתאמרא באפי תלתא, לית בה משום לישנא בישא, מאי טעמא חברך חברא אית ליה, וחברא דחברך חברא אית ליה.</p>	<p>[ערכין טו:] היכי דמי לישנא בישא [אמר רבה] כגון דאמר איכא נורא בי פלניא. אמר ליה אביי מאי קא עביד גלויי מילתא בעלמא הוא, אלא דמפיק בלישנא בישא, דאמר היכא משתכח נורא אלא בי פלניא [דאיכא בשרא וכוורין].</p> <p>אמר רבה כל מילתא דמיתאמרא באפי מרה, לית בה משום לישנא בישא. אמר ליה [אביי] כל שכן</p>
---	--

ערכין טז. היכי דמי לישנא בישא, [אמר רבה] כגון דאמר איכא נורא בי פלניא. אמר ליה אביי מאי קא עביד גלויי מילתא בעלמא הוא, אלא דמפיק בלישנא בישא, דאמר היכא משתכח נורא אלא בי פלניא [דאיכא בשרא וכוורין].

רש"י: נורא בי פלניא, דמשמע עשיר הוא וכל שעה מצוי אש בביתו לבשל תבשילין. גלויי מילתא בעלמא הוא, הואיל ואינו אומרה בלשון הרע אלא מגלה לאותן שמבקשין אור לכו לבית פלוני.

רש"י עין יעקב: אלא בי פלניא דשכיחא בישרא וכוורי, כלומר עשיר הוא ויש לו בשר ודגים ואינו מחוסר כלום ויכול ליהנות לאחרים ואינו מהנה.

רבינו גרשום: דאמר איכא נורא בי פלניא, כששואלין בני אדם איכן נקח אש, והוא אומר יש בביתו של פלוני שמתקנין שם כל היום מאכל.

שיטה לקדמון: היכי דמי לשון הרע, כלומר עד היכן מתמצית לשון הרע. כגון דאמר למאן דבעי נורא איכא נורא בי פלניא, כלומר יש בביתו מצוי אש, שבעל הוצאות [הוא]. א"ל אביי מאי עביד גילויי מילתא בעלמא הוא, דודאי הוי נורא בביתיה, וסופו הוא עתיד למצוא אש, ופירש [דאמר] היכא משתכח נורא אלא בי פלניא, שבעל הוצאות הוא ואוכל ושותה של אחרים, שאומרו בלשון הרע.

מהרש"א: נורא בי פלניא כו', פירש"י דמשמע עשיר הוא וכל שעה מצוי כו' ע"ש, והיינו לישנא בישא דעשיר הוא ואינו מהנה לאחרים, וכן הוא בפירוש עין יעקב, ולא משמע כן, אלא היינו לישנא בישא דנורא בי פלניא לבשל בכל שעה דרעבתן הוא, ולכן אם שואלין לאדם היכן אמצא נורא ואומר נורא בי פלניא לא הוה רק גילויי מילתא, אלא היכא דמפיק כו' דההודעה בזה הלשון אינו אלא לישנא בישא דרעבתן הוא, וק"ל.

מהר"ל: נתיב הלשון: פרק ז: היכי דמי לישנא בישא אמר רבא וכו' אלא בי פלניא דאיכא בישרא, ר"ל אפילו כהאי גוונא איכא לשון הרע אע"ג שהוא לא היה מכווין רק לומר שימצא שם נורא, וגם דבר זה אין גנאי של חטא, סוף סוף נשמע מזה גנאי עליו, לכך הוא בכלל לשון הרע.

שם: פרק ח: ===לכדוק לשונו: כל לשון הרע הוא מבדיל ומרחיק את אשר אמר עליו לשון הרע, ואין ענין לשון הרע רק להרחיקו מן הבריות, מפני שאמר עליו דברי גנות עד שהבריות מרחקין אותו, לפיכך כל ענין לשון הרע אפילו 'איכא נורא בי פלניא' שגם זה מבדיל האדם מן הבריות. ודבר זה פעולת לשון הרע ששולח לשונו באחד לגנות אותו ולדחות אותו מן הנמצאים.

==מכל לשונו משמע ששלילת המעלות אינה נכללת ביסוד לשון הרע ועיין ח"ח ==

רשב"ם: בבא בתרא קסד: אבק לשון הרע, כגון דאמרי נורא בי פלניא בערכין (דף טו).

שערי תשובה: ש"ג רכו: עוד זכרו זכרונום לברכה על ענין לשון הרע, ואמרו (ערכין טו): הנה אם שאלה אשה משכנתה לחתות אש מיקוד, ותען ותאמר איה איפה גחלי אש כי אם בבית פלוני אשר תמיד יצלה בשר ויאכל, זה והדומה לו אבק לשון הרע!....

יראים: קצא: לא תלך רכיל... ולדברי המוציא אזהרה למוציא שם רע מכאן, הוזקקתי לכתוב מה שפירשו חכמים בערכין (טו): היכי דמי לישנא בישא, כגון דאמר לא משתכח נורא אלא בפלניא דשכיחי בשרא וכוורי, פירוש אפילו זה הוי לשון הרע, כיון [דמפיק] ביה בלשון לישנא בישא הוא, כל שכן האומר גנאי. השווה עם סמ"ג

סמ"ג: לא תעשה ט: שלא לרגל בחבירו...איזהו רכיל המגלה לחבירו דברים שדיבר ממנו אדם בסתר... ועיקרי הלכות לשון הרע מפרש בפרק יש בערכין... ועוד אמרו ג' לשון הרע הורגתן, האומרו והמקבלו ואותו שאמרו עליו, והמקבלו נענש יותר מהאומרו. ואמרינן עוד בפרק יש בערכין היכי דמי לישנא בישא כגון דאמרי איכא נורא [אלא] בי פלניא דשכיחי בישרא וכוורי, פירוש אפילו זה לשון הרע...

עמודי שלמה: ביאור מהרש"ל לסמ"ג: לא תעשה ט: ...ביה פלניא, ביש ספרים איתא 'אלא' ביה פלניא, והגיהו על פי הגהות מיימוני, וטעות בידם כי כך לשון הגמרא: היכי דמי לישנא בישא כגון דאמרי אינשי נורא ביה פלניא ומקשה גילוי מילתא בעלמא הוא, פירש רש"י שמגלה לאותן המבקשין אור לבוא לבית פלניא, ומתריך דאפיקא בלשון בישא, דאמר היכי משתכח נורא אלא ביה פלניא [ע"כ], וע"כ משמע שכל הדברים תליין ב'אלא', =, ואם כן קשה למה כתב הספר דשכיחי בשרא וכוורי מאחר שאמר 'אלא' בהדיא, אלא בספר לא כתב 'אלא', לפי שדרכו לשנות לשון הגמרא לפי הענין כדי שיקבל הבנתו, וכן דרכו בכמה מקומות כמ"ש בהקדמה, והנה בגמרא תלוי הלישנא בישא ב'אלא' והוא מפרש המאמר בענין אחר שאמר להדיא דשכיחי בישרא וכוורי ולא צריך ל'אלא', ודו"ק.

==היינו כל מובן המשפט שמשנתה על ידי הניגון, והבן וכ"כ דינא דחיי בעמוד ב' ==

1. **שערי תשובה:** בזה השער כתב שהחפץ חיים השמיט דברי רבינו יונה אלה כי מדברי הסמ"ג והגה"מ משמע שהוא דאורייתא, אע"פ שרשב"ם בב"ב משמע שהוא דרבנן ==לציין לדברי חפץ חיים ועוד ==

מהר"ז ז"ק: סמ"ג ל"ת ט: ..ואמרינן עוד בפרק יש בערכין היכי דמי לישנא בישא כגון דאמרי היכא איכא נורא אלא בי פלניא וכו', פירוש אפילו זה לשון הרע, כלומר שלא תימא המספר ממש להדיא לשון הרע אינו בכלל לאו זה, מדפירשת הגמרא דזהו לשון הרע, והרי אנו פירשנו לעיל דגם נקרא לשון הרע, לזה פי' דגמרא רבותא נקט. ועוד יש לפרש דהכי פירושו, כלומר אפילו בסיפור זה יש למצוא צד לשון הרע כפי כוונת ועקימת שפתיו של המספר, אבל לא כל מספר מאמר זה בעל לשון הרע, כדפריך התם גילוי מילתא בעלמא היא ומשני דאפקי בלישנא בישא וכו'.

דינא דחיי: לא תעשה ט: ...דשכיחי בשרא וכוורי, תמיד נמצא בביתו בשר ודגים, כדאמרינן ביבמות אכלוה כוורי לחסא. והוי יודע דבערכין אין הדבר כן כמ"ש הרב המחבר אלא הכי איתא התם: היכי דמי לישנא בישא רבה אמר כגון דאמר איכא נורא בי פלניא א"ל אביי מאי קא עביד גלויי מילתא בעלמא הוא, אלא דמפיק בלישנא בישא דאמר היכי משתכח נורא אלא בי פלניא. ונראה לי פירושא דבשלמא כשאומר איכא נורא בי פלניא הוי גלויי מילתא בעלמא, אבל כשאומר בלשון תימא היכא משתכח נורא אלא בי פלניא הוי לשון הרע כיון דאפיק ליה בלישנא בישא, דודאי כונתו של זה לומר לשון הרע עליו.

אבל הרב המחבר והרא"ש ז"ל כתבו היכא איכא נורא בי פלניא דשכיחי בשרא וכוורי, וכן הרי"ף הביא הגירסא 'בי פלניא דשכיח טואי', נראה שמפרשים שהכונה לומר היכא שכיח נורא בי פלניא דשכיח בשרא וכוורי, וזה לשון הרע הוא אע"פ שמגלה שאמת שכונתו לספר בגנות זה שתמיד נמצא בביתו בשר ודגים, ובטן רשעים תחסר, ואפשר שהיו גורסין כן בגמ' בפירוש. ויש לחקור למה לא ביאר הרמב"ם ז"ל זה.

של"ה: שער האותיות: שתיקה: ...וכן מספרי לשון הרע, אין הכוונה דווקא המוציא שם רע על חברו, אלא אפילו כבר יצא השם רע והוא מזכירו =, ולא דווקא שם רע, אלא אפילו דבר קטן וקל שהוא גנאי, נקרא לשון הרע, כדאיתא בערכין (טו): והביאו הסמ"ג בריש ספרו, היכי דמי לישנא בישא דאמר היכא משתכחא נורא אלא בי פלניא דאיכא בשרא וכוורא כו'. ===יש שם עוד וצריך לדעת מה להעתיק ===
=חולק על הרמב"ם ומחזק מהלך החפץ חיים ועיין =

◀ נורא בי פלניא ע"ע =יראים, סמ"ג, = מהרש"ל עמודי שלמה= ==

◊ פרק ה: אפי מרה ◊

הקדמה לסוגיא: =====
=====

<p>חוצפא ולישנא בישא, אמר ליה אנא כרבי יוסי סבירא לי, דאמר רבי יוסי מימי לא אמרתי דבר וחזרתי לאחורי.</p> <p>אמר (טז.) רבה בר רב הונא כל מילתא דמיתאמרא באפי תלתא, לית בה משום לישנא בישא, מאי טעמא חברך חברא אית ליה, וחברא דחברך חברא אית ליה.</p>	<p>(ערכין טז:) היכי דמי לישנא בישא [אמר רבה] כגון דאמר איכא נורא בי פלניא. אמר ליה אביי מאי קא עביד גלויי מילתא בעלמא הוא, אלא דמפיק בלישנא בישא, דאמר היכא משתכח נורא אלא בי פלניא [דאיכא בשרא וכוורין].</p> <p>אמר רבה כל מילתא דמיתאמרא באפי מרה, לית בה משום לישנא בישא. אמר ליה [אביי] כל שכן</p>
---	---

ערכין טז. אמר רבה כל מילתא דמיתאמרא באפי מרה לית בה משום לישנא בישא, אמר ליה [אביי] כל שכן חוצפא ולישנא בישא, אמר ליה אנא כרבי יוסי סבירא לי, דאמר רבי יוסי מימי לא אמרתי דבר וחזרתי לאחורי.

שבת קיח: ...ואמר רבי יוסי מימי לא אמרתי דבר וחזרתי לאחורי.

רש"י: ערכין טז. דמיתאמרא באפי מרה, שהמרגל אומרה בפני האומר עליו. וחזרתי לאחורי, לראות מי יעמוד אחורי שאף בפני הבעלים אני אומרה אלמא לאו לישנא בישא חשיבא. לישנא אחרינא: שאם באו הבעלים ואמרו למה אמרת כן לא חזרתי בי לאמר לא אמרתי אלא בפניהם הודיתי.

רש"י: עין יעקב ערכין: חזרתי לאחורי, לראות אם בעל הדבר שומע שלא אמרתי שלא בפניו אלא אמרתי כמו כן בפניו, דקסבר כל שהוא לפניו ואין לו חשש אם בעל הדבר שומע, אין בו משום לשון הרע. אי נמי, שאם באו הבעלים ואמרו למה אמרת כן, לא חזרתי בי לאמר לא אמרתי, אלא בפניהם הודיתי.

רש"י: שבת קיח. לא אמרתי דבר וחזרתי לאחורי, שאם בא מי שאמרתי עליו דבר ושאל אם אמרתי כן עליו, לא חזרתי בי לאמר אינו כדבריו, לפי שמתחלה אמת אמרתי, וקסבר כל מילתא דמתאמרא באפי מרה לית בה משום לישנא בישא, וכן מפרש במסכת ערכין (טז:).

רבינו גרשום: מעולם לא אמרתי דבר [וחזרתי לאחורי], כלומר כשהייתי אומר דבר על שום אדם לא [הוצרכת] ¹ לחזור [ראשי] לאחורי ולראות שלא יהא שם בעל הדבר, שאפילו (אם) יהיה שם לא [הייתי] חושש שאינו משקר [ואיני] אומר בלשון הרע.

1. ר"ג: הקטעים בסוגריים על פי נוסח הערוך ערך "לא" (בתוך דבריו, כידוע שמשנת רבינו גרשום שגור בפיו) =עין לקמן עבודת המלך

הלכות גדולות: סוף הלכות נחלות: אמר רבה בר רב הונא כל מילתא דמיתאמרה בתלתא לית בה משום לישנא בישא כי אזיל אמר לה למרא, דהוויא לה בפרהסיא.

תוספות: כל מילתא דמיתאמרא באפי [תלתא] [מרא] 2 לית בה משום לישנא בישא, פירוש כגון כה"ג דנורא בי פלוני דאיכא למישמע דלא אמרה משום לישנא בישא, אבל אם הוא אמר דבר קנטור על חבירו, אפילו היה אומרה בפניו אית ביה משום לישנא בישא.

פסקי תוספות: אמר ר' יוסי [מימי] לא אמרתי [דבר] וחזרתי לאחורי בתוכחת לשם מצוה.

שיטה לקדמון: מימי לא אמרתי דבר וחזרתי, לראות אם יש לאחורי ששומע מה שאני אומר עליו, כיון דקאמר ליה באפי מרה ודאי לא מיכוין ללישנא בישא.

מאירי: שבת קיח. לעולם יהא אדם קיים כדיבורו ולא יהא הדריין והפכפך, דרך הערה אמרו לא אמרתי דבר וחזרתי לאחורי³, ויש מפרשים שלא יאמר דבר שיהא צריך לחזור בו כשישאלוהו, שאם יאמר על חבירו דבר שאינו והולכי רכיל ספרו לזה והלך אצלו לומר היאך אתה אומר דבר זה עלי, הוא צריך לחזור אם אינו כן, ויש מפרשים לא ספרתי לשון הרע על אדם עד שאהא צריך להחזיר פני לאחורי אם שום אדם שומע במה שאני אומר.

מאירי: שבת לג: אף על פי שלשון הרע שורש לכמה עבירות, ודבר שהחכמים האריכו בגנותו הרבה, יצאו מכללו שני דברים להיתר. האחד, הוא שאמרו במסכת ערכין כל מילתא דמתאמרא באפי מרה לית בה משום לישנא בישא, והשיבו עליה כל שכן חוצפא ולישנא בישא, והוא שהיה המקשה סבור שהשיבה בעל הלשון למי שנאמרה עליו בפני אותו שאמרה, ותירצו בה שאינה כן אלא כמה שאמרו לא אמרתי דבר וחזרתי לאחורי, כלומר כל דבר שאף האומרו אינו נמנע מלאמרה לפני אותו שהוא אומרה עליו, כגון שהוא קובל עליו ומשיא עליו שם גזילה וכיוצא בה, אין למספר תורת לשון הרע בזה, שאף הוא מכווין שיהא חוזר בו. [-משום תוכחה, ועיין]

והשני, הוא שאמרו שם כל מלתא דמתאמרא באפי תלתא לית בה משום לישנא בישא, שהרי על כרחו מי שאמרה על דעת שתגיע למי שאמרה עליו אמרה, שכל ששלשה יודעים אותו אינו בתורת העלמה, ואם כן זה שמספרה לו אינו בתורת לשון הרע.

מהרש"א: ערכין: כל מילתא דמתאמריה באפי מרה כו' א"ל אנא כרבי יוסי ס"ל כו', לכאורה מאי ראייה מרבי יוסי דאימא הכי קאמר לא אמרתי דבר, דהיינו לישנא בישא, שהייתי צריך לחזור לאחורי בפני הבעלים, וכך נראה מפירוש רש"י פרק כל כתבי⁴, וי"ל דהכא נמי הכי קאמר כל מילתא גם שהוא נראה מיניה קצת לישנא בישא אילו האומרה לא היה חש לאומרה גם בפניו, אין זה לישנא בישא לאומרה שלא בפניו, והמשל כגון נורא בי פלניא, אם גם בפניו היה אומרה, שלא בפניו נמי לית לן בה משום לישנא בישא, ודו"ק.

2. תוס': גירסת הש"ס היא: תלתא, ובשטמ"ק כאן כותב: באפי מרה, תיבת תלתא נמחק. ומהמשך התוספות בפשטות משמע שמדברים על אפי מרה, ועיין תוספות ב"ב לט ד"ה לית בה (השניה) ובעליות דרבינו יונה שם בתחילת דבריו בשם רבותינו ובעוד ראשונים בשם תוספות (שכתבו דבריהם להדיא על אפי תלתא). ועיין אחרונים ??? מה שכתבו בזה (צאן קדשים ערכין ועוד) =====

3. מאירי: עיין עמודי הארוזים סימן מא ריש סק"ד שסיכם שיש ג' פירושים במאירי, ועל הפירוש הראשון, שלא יהיה הפכפך, מאי קאמר בגמי ערכין אנא כרבי יוסי סבירא לי, עיי"ש.

4. מהרש"א: הערה על דברי מהרש"א בצאן קדשים כאן. ובשיטת רש"י עיין זרע חיים (כלל ג ס"א ד"ה אנאם אחר כ"ו, והאריך עוד בקובץ "מענה לשון" ח"ב עמודים ט-טז). =לסכם??

שיטת המהר"ל: כשמדבר בפני חבירו אינו בגדר 'חטא הלשון' אלא ענין של מריבה וקטטה

מהר"ל: חידושי אגדות ערכין: אמר רבה כל מילתא דמתאמרה באפי מרה לית בה משום לישנא בישא, היכי דמי לישנא בישא וכו', ר"ל כי אין לשון הרע כאשר האדם יש לו מריבה וקטטה עם אחרי', שאין זה נתלה בלשון שכאשר הוא לפניו יכול להכות אותו ולהרגו. אבל נקרא לשון הרע כאשר לא יוכל להזיק רק בלשון זה נקרא לשון הרע. ויותר מזה שאם היה בפניו אותו שנאמר עליו, ולא היה מקפיד האומר והיה אומר מה שאמר אין זה לשון הרע, דסוף סוף אפשר לו לומר בפניו, רק אם מדקדק שלא לומר בפניו רק שלא בפניו דבר זה תולה בלשון דוקא והוא שנקרא לשון הרע.⁵

מהר"ל: נתיב הלשון פרק ז: [-חזור על יסוד זה] [על דברי הגמרא כאן] ...ר"ל כי אין לשון הרע כאשר האדם יש לו מריבה וקטטה עם אחרים, שאין זה נתלה בלשון, שכאשר הוא לפניו יכול להכות אותו ולהרגו, וגם כאשר הוא לפני חבירו אז הוא יכול לעמוד כנגדו ולהשיב על דבריו, וכיון שיכול להשיב על דבריו ויכול לעמוד כנגדו אין זה כל כך רע שיהיה נקרא לשון הרע. ויותר, אף אם לא היה בפניו, רק שאם היה בפניו אותו שאומרים עליו לשון הרע לא היה מקפיד האומר וגם לפניו היה אומר, אין זה לשון הרע, כיון שאם היה בפניו לא היה זה לשון הרע, והוא אינו מדקדק בזה לומר שלא בפניו, אין זה לשון הרע בעצמו, כי צריך שיהיה הלשון בעצמו לשון הרע, וזה שהיה אומר דבר זה אף בפניו אין זה לשון הרע בעצמו, רק אם מדקדק שלא לומר בפניו רק שלא בפניו דבר זה תולה בלשון דוקא והוא שנקרא לשון הרע דוקא בלשון.

=ראו באורך דברי הרב י. פישר ז"ל "אבן ישראל" (צילום) כעין דברי מהר"ל (כעין שנאה גלויה לרמב"ם) ומבאר הדבר באורך

שפת אמת: ערכין שם בגמרא כל מילתא דמתאמרא באפי מרה כו', כל שכן חוצפא כו', אלא כרבי יוסי כו', נראה החילוק דאי אומר לשון הרע של שקר, ודאי באפי מרה אדרכא הוי חוצפה, אבל בלשון הרע של אמת כהך דר' יוסי, בזה באפי מרה הוי כתוכחה שרוצה להסירו מזה הדרך, אבל שלא באפי מרה הוי רק כדי להשניאו בפני אחרים והוי לישנא בישא כנ"ל:

עיין שו"ת תירושו ויצהר מפרש מהלך שפת אמת =קדמו המאירי בעמוד הקודם==

שיטת הרמב"ם

רמב"ם: דעות ז ה: אחד המספר בלשון הרע בפני חבירו או שלא בפניו, והמספר דברים שגורמים אם נשמעו איש מפי איש להזיק חבירו בגופו או בממונו, ואפילו להצר לו או להפחידו, הרי זה לשון הרע, ואם נאמרו דברים אלו בפני שלשה, כבר נשמע הדבר ונודע, ואם סיפר הדבר אחד מן השלשה פעם אחרת אין בו משום לשון הרע, והוא שלא יתכוין להעביר הקול ולגלותו יותר.

5. מהר"ל: חזר על יסוד זה גם בנתיב הלשון פרק ב בענין מה שאמרו המרגלים כי חזק הוא ממנו. בספר חפץ חיים (כלל ב' בהג"ה שניה לבאמ"ח אות א) כתב על דברי מהר"ל ז"ל: "וצע"ג עליו מספרי זה (??) וזה ידוע שאין לחלק באיסור לשון הרע ורכילות בין שקר לאמת ובפרט מה יענה לדעת ר"ב בספרי דאמר דמעשה מרים בפני משה הוה ואעפ"כ מפורסם בכל התורה שנקרא זה המעשה לשון הרע". ועיין בז'רע חיים עמ' שיח. ובאחרונים האריכו להסביר דברי מהר"ל: עיין פחד יצחק שבועות מאמר ג, אסופת מערכות (להר"ר חיים גולדויכט) פרשת שלח ומאמרו של הרב מיירניק קובץ תורת האדם לאדם ח"ה עמ' 178.

כסף משנה: שם: ומה שכתב אחד המספר לשון הרע בפני חבירו וכו', בפרק ג' דערכין (שם) אמר רבא כל מילתא דמתאמרא באפי מרה לית בה משום לישנא בישא, א"ל [אביי] כל שכן חוצפא ולישנא בישא, א"ל כר' יוסי דאמר מימי לא אמרתי דבר וחזרתי לאחורי, ויש לתמוה על רבינו למה כתב דלא כרבא. עיין פרי"ח ומקום שמואל

בית יעקב: המספר לשון הרע בפני חבירו או שלא בפניו עד והוא שלא יכוין להעביר הקול וכו', פשוט פרק קמא דיומא (ד): דאמרינן מנין האומר לחבירו דבר שהוא בכל יאמר עד שיאמר לו לך אמור, דכתיב מאהל מועד לאמר. ואם נאמרו דברים אלו בפני ג' אין בו משום לשון הרע וכו', כתבו התוספות דוקא כגון כה"ג דנורא בי פלניא דאיכא למישמע דלא אמרה משום לישנא בישא, אבל אם אמר קנטור על חבירו אפילו אם היה אומרה בפניו אית ביה משום לישנא בישא, כל זה מבואר בערכין פרק יש, ע"כ.

פרי חדש: דעות ז ה@=: אחד המספר בלשון הרע בפני חבירו או שלא בפניו, תמה הכסף משנה למה כתב דלא כרבא, ויש ליישב עם מ"ש התוספות שם דפלוגתא דאביי ורבא היא כגון כה"ג דנורא בי פלוני דאיכא למישמע דלא אמרה משום לישנא בישא, אבל אם אמר דבר קנטור על חבירו אף אם אומרה בפניו לכו"ע אית ביה משום לישנא בישא, ולשון הרע המוזכר בדברי הרב הוא דבר קנטור, ומשום הכי פסק דאפילו בפניו הוי קנטור. ומיהו קשה למה השמיט פלוגתא דאביי ורבא ודו"ק.

ומצאתי בתורת כהנים ומייתי ליה הר"ש פרק י"ב ממסכת נגעים (מנשה ה) דקאמר ומה מרים שלא דברה בגנותו של משה בפניו של משה כך נענשה, על אחת כמה וכמה המדבר בגנותו של חבירו בפניו, והך ברייתא מסייע ליה לאביי, ומשום הכי פסק כמותו.

נדפס בסוף פרי חדש אורח חיים

מקום שמואל: שאלה צא: כתב הרמב"ם בפרק ז' מהלכות דעות דין ה' וז"ל: אחד המספר בלשון הרע בפני חבירו או שלא בפניו וכו' עכ"ל. וכתב עליו בעל כסף משנה וז"ל: בפ"ג דערכין אמר רבא כל מילתא דמיתאמרא באפי מרא לית בה משום לישנא בישא, אמר ליה כל שכן חוצפא ולישנא בישא, אמר ליה כר' יוסי דאמר מימי לא אמרתי דבר וחזרתי לאחורי, ויש לתמוה על רבינו למה פסק דלא כרבא, עכ"ל, והניח בקושיא.

תשובה: ושרי ליה מאריה כי לא דק בקושיא זו כלל וכלל, שהרי על מאי דאמרינן שם בגמרא בתר הכי, אמר רבה בר רב הונא כל מילתא דמיתאמרא באפי תלתא לית בה משום לישנא בישא וכו' ע"כ, כתבו שם התוספות וז"ל: פירוש כגון כי האי גוונא דאיכא נורא ביה פלניא, דאיכא למישמע דלא אמר משום לישנא בישא, אבל אם הוא אמר דבר קנטור על חבירו, אפילו היה אומרה בפניו אית ביה משום לישנא בישא, עכ"ל,

ואי כהבנת הכסף משנה במימרא דרבא הנ"ל דאפילו לישנא בישא מותר לומר בפניו, א"כ קשיא הנ"ל להתוספות לומר כן דלדבריהם יהיה א"כ פליגי רבא ורבה בר רב הונא, וה"ל להם יותר לומר דלא פליגי, דאפילו אם היה אומר דבר קנטור בפניו או בפני ג' אין בו משום לישנא בישא, אלא ודאי דעת התוספות דלא אמר רבא דמילתא דמיתאמרא באפי מרא לית בה משום לישנא בישא אלא בדבר דאיכא למישמע דלא אמרו משום לישנא בישא אלא משום תוכחה וכיוצא בזה, ובדבר זה התפאר עצמו ר' יוסי דלא אמר דבר וחזר לאחוריו, פירוש שהיה מוכיחו על פניו מדוע עשית את הדבר הזה, אבל דבר קנטור ודאי חס שלא דיבר ר' יוסי מזה, דזה בודאי אסור אפילו בפניו.

וכן משמע להדיא בפסקי התוספות לשם, דבתוכחת לשם מצוה איירי ר' יוסי, וכן נראה דעת הרא"ש פרק במה מדליקין שרבא ורבה בר רב הונא לא פליגי, שהרי הביאם לשתיהם שם, וזה הוא דעת הרמב"ם בפשיטות ודבריו מבוארים בגמרא כאמור, נ"ל ברור.

עבודת המלך: דעות שם: אחד המספר בלשון הרע בפני חבירו או שלא בפניו. ע"י כסף משנה שתמה דלמה פסק רבינו כאב"י נגד רבא והוא נגד הכלל וביותר דרבא כר' יוסי ס"ל, וע"י ביראים סי' מ"א ובחדש סי' קצ"א כתב להדיא וק"ל כר' יוסי וכו' דהכי ק"ל דהא קם ליה רבא כוותיה. והרבה ישובים נאמרו בזה וגדולי האחרונים תפסו דרבינו קאי בשיטת התוס' שם דס"ל דפלוגתא אב"י ורבא וכן הא דר' יוסי באבק לישון הרע הוא במלתא דמשתמע לתרי אפי, וכל שהוא אמרו בפניו ניכר מזה דלא לשם לישון הרע אמרו, אבל בלשון הרע גמורה כ"ש דהוי חוצפה, והפר"ח הביא ראייה דבפניו כ"ש דאסור מן הספרי שהבאנו לעיל ומה מרים שלא דברה בגנותו לפניו כן נענשה המדבר בגנותו של חבירו בפניו על אחת כמה וכמה וכן העתיק הרב חפץ חיים כלל ג' דברי רבינו וקשה לומר כן בשיטת רבינו, שהרי לפי שיטת הראשונים אלה גם דינא דמתאמרה באפי תלתא הוא באבק לישון הרע ורבינו הרי לא ס"ל כן וכמו שיבואר.

אבל אין אנו צריכים לזה ודברי רבינו מתפרשים אל נכון ע"פ מ"ש רבינו גרשום מאור הגולה ז"ל שם: מעולם לא אמרתי דבר וחזרתי לאחורי, כלומר כשהייתי אומר דבר על שום אדם לא צרכתי לחזור לאחורי ולראות שלא יהא שם בעל הדבר, שאפילו אם יהיה שם לא היה חושש, שאינו משקר ואינו אמרו בלשון הרע ע"כ, והדברים מבוארים יותר בשטמ"ק לב"ב ל"ט פ' לא האשמתי אדם שלא בפניו אלא א"כ ידעתי בעצמי שאפילו היה כאן הייתי אומר בפניו ולא הייתי בוש בפניו ולא הייתי מחניף לו וגם הייתי נזהר שיהיה דבר ברור אצלי ולא הייתי מאשים אדם מספק ועל ענין זה אני אומר כל מלתא דמתאמרה באפי מרה לית בה משום לישנא בישא, וע"ש דמתחלה היה סבור דרבא אמרה בדברי גדופין למלתיה ולכן תמה דכ"ש דאיכא חוצפה ולישנא בישא וא"ל רבא כי האי ס"ל כלומר כענין דברי ר' יוסי דברי אמורים, וא"כ מבואר להדיא דגם רבא הכי ס"ל דבאפי מרה מכ"ש דאסור מדאורייתא וכדברי הספרי שהבאנו, וכן הוא דברי רבינו גרשום מאור הגולה וככה המה דברי רבינו ופשוט.

בראשונים

ספר יראים: סימן קצא: רכיל לא תלך... וק"ל כרבי יוסי, דתניא ר' יוסי אומר מעולם לא אמרתי דבר וחזרתי לאחורי, פירוש לראות אם יבא [אותו] פלוני שאמרתי עליו, שלא אמרתי דבר שלא הייתי אומר בפני בעלים, דהכי ק"ל דהא קם ליה רבא כוותיה, דאמר רבא פרק יש בערכין להקל (דף טו) כל מילתא דמיתאמרא באפי תלתא [-עין תועפות ראם כאן] לית ביה משום לישנא בישא, אמר ליה אב"י כל כן חוצפא ולישנא בישא, א"ל אנא כר' יוסי סבירא ליה [-לי] דאמר ר"י וכו'.

וטעמא דר' יוסי [נראה לי] מדכתיב (ירמיה ו' כה) הולכי רכיל נחשת וברזל, פירוש שאומר עצמו אוהבו, והוא שונאו לומר עליו רעות שלא בפניו, ומשמע [-בנדפס: ומשמ] בשני ענינים נחשת וברזל⁶. ונלמוד נמי מרכילותו של ציבא דכתיב (ש"ב יט כה) וירגל בעבדך אל אדני המלך, [והתם] שלא בפני מפיבושת הוה, ולא היה רוצה ציבא לומר בשעה שישמע מפיבושת, וילמוד סתום מן המפורש⁷...

6. כתב "תועפות ראם" כאן אות ה' ח"ל: "וכתב השם חדש הפירוש שהביא רבינו לא מצאתיו לא בש"ס ולא בילקוט אמנם כוונת רבינו לומר שהוא נראה בפניו כאוהב ושלא בפניו אורבו ושונאו לומר עליו רעות, והוא בדמיון הנחשת שהוא מאיר ומצהיב כדכתיב נחשת קלל, הכא נמי נראה בפניו כאוהב ושלא בפניו אומר עליו רעות כדמיון הברזל שממית, וזה שאמר רבינו 'ומשמע ב' ענינים נחשת וברזל' עכ"ל [-שם חדש].

7. כתב "תועפות ראם" כאן אות ו': "בספר חפץ חיים הל' איטורי רכילות כלל ג' במ"ח אות ב' בהגדה נתקשה בדברי רבינו דאם יהיה אמת מה שציבא דיבר על מפיבושת בודאי היה מותר אפילו לא היה רוצה שישמע

◀ כאן שייכים הראשונים: סמ"ג <?>, סמ"ק <?>

עליות דרבינו יונה: הוצאת הגר"מ הרשלר ואמר רבא כל מילתא דמתאמרא באפי תלתא לית ביה משום לישנא בישא, כשאומר בפרהסיא, פירושה רבותינו

ז"ל כגון בדבר שיש לשמוע בו שני פנים וכיון דמתאמרא באפי תלתא כו' אין כוונת זה שאמרה לגנות מאחר שאמרה בפרהסיא, אבל ודאי דדבר של גנות כל שכן שיש בו משום לישנא בישא כשאמרו בפרהסיא... ועיקרא דהא מילתא דרבה בר רב הונא מתאמרא בערכין, וגרסינן נמי התם כל מילתא דמתאמרא באפי מרה לית בה משום לישנא בישא, אמר ליה כל שכן חוצפא ולישנא בישא, אמר ליה אנא כי האי סבירא לי דאמר רבי יוסי מימי לא אמרתי דבר וחזרתי לאחורי.

פירוש קס"ד בדבריו גדופים קאמר, כגון שמזכיר מעשי חבירו הראשונים, כיון דמתאמרה באפי מרה לית ביה משום לישנא בישא, והיינו דמתמה עליה ואמר כל שכן דאיכא חוצפא ולישנא בישא שהרי אונאת דברים אסורים מן התורה. אמר ליה אנא כי האי סבירא לי כו', כלומר כענין דברי רבי יוסי דברו אמורים, דאמר רבי יוסי מימי לא אמרתי דבר וחזרתי לאחורי, פירוש מעולם לא האשמתי אדם שלא בפניו אלא אם כן ידעתי בעצמי שאפילו היה כאן הייתי אומר בפניו ולא הייתי בוש ממנו ולא מחניף לו, וגם הייתי נזהר שיהא דבר ברור אצלי ולא הייתי מאשים אדם מספק. והמדה הזאת מוכחת על האדם שאינו מתכוון ליהנות בנתינת פגם בחבירו, אלא מתכוון הוא שישמע (עצה) שהבריות מגנות אותו וישוב מדרכו, וגם כדי לגנות המעשים הרעים לבני אדם.

ועל ענין זה אני אומר כל מילתא דמתאמרה באפי מרה לית בה משום לישנא בישא, כלומר או באפי מרה או באפי רבים שיגידו לו, וכגון שאינו כאן או שאינו נשמע לו, הוא אומר דעתו שלא יחזור לאחוריו מפניו, כן נראה בעיני פירוש דברים אלו...

דבריו בשלימותם בפרק ?? רבינו יונה

==כאן שייך קטע של שערי תשובה סוף סימן רכח אם המספר מוחזק לרבים כי לא ישא פני איש == ועיי"ש בביאור 'זה השער' שמדובר שעשה עוולה בין אדם לחבירו ולא החזיר שמצד הדין מותר לספר עליו רק משום חשד וכו' ואבק לשה"ר עיי"ש, וכן למד בדין אפי תלתא עיי"ש =

ר"י ברונא: סימן לח: נשאלתי אם אדם רשאי לומר על חבירו דברים שהם אמת, והשבתי אינו רשאי, אע"ג דבפרק כל כתבי (שבת קיח:) אמר רבי יוסי תיתי לי מעולם לא אמרתי דבר וחזרתי לאחורי, ופרש"י אם בא ושאל אותי אם אמרתי דבר זה עליו לא הוצרכתי לחזור מדברי לפי שאמרתי אמת, וקסבר ר' יוסי כל מילתא דמתאמרה

מפיבושת ומצוה רבה היא לומר לדוד כדי שישמור את עצמו בזה, אלא על כרחך דשקר דיבר עליו ציבא, וא"כ בודאי בכל גווני אסור והיכי יליף ר' יוסי מענין ציבה לעלמא לדבר אמת כיון דעכ"פ מוכרחין אנו לומר דבענין ציבא בכל גווני אסור. ובה"ל איסורי לשה"ר כלל ג' בבמ"ח אות א' בהגהה כתב יישוב לזה דאפשר לומר דלסימן בעלמא נקט דרגילות הוא לזהוהר ברכילות שלא לומר בפניו והכא נמי בלה"ר אם הוזהר מלומר בפניו סימן הוא שלא נתכוין בקנאתו עבור האמת שמיצר בהיזק או בבזיון חבירו רק נהנה לספר בגנותו עכ"ל. ולי נראה דרבינו למד משם לר' יוסי פירוש לשון 'רכיל' שהוא שלא בפני הבעלים, מדאמר מפיבושת וירגל בעבדך, ולא אמר וישקר, דהא שקר אמר ציבא אלא מדאמר שלא בפניו על זה אמר וירגל, אלמא דרכיל ורגיל מקרי שלא בפני הבעלים, עכ"ל תועפות ראם.

וע"ע בורע חיים [כלל ג' ס"א] שמפרש דעת היראים, ומקדים שכדבריו מבואר באריכות בנתיבות עולם למהר"ל נתה"ל פ"ז > וכן משמע דעת הכסף משנה במה שנשאר בתימה על הרמב"ם למה פסק דלא כרבא, וכן מבואר בערוך לנר על יבמות ק"ה ד"ה נצטרע אבדן >, דאיכא למ"ד שבפניו לא הוי לשה"ר. ועיי"ש בהמשך דבריו שמיישב שיטה זו ומאריך בענין זה.

באפי מרה לית בה משום לישנא בישא (ערכין טו:), אלמא דאמת שפיר דמי. נראה לי דצריך פירוש לפירוש, דאם כן מאי רבותיה דר' יוסי דלא אמר לשון הרע, דאפילו לקבולי אסור [כדאמרין] בפרק במה אשה (שבת נו:). גבי קבל דוד לשון הרע, כ"ש שלא יאמר לשון הרע דעונשו מיתה שנאמר מלשני בסתר רעהו אותו אצמית, וכתוב יסכר פי דוברי שקר, ומיתתו באסכרא בפרק במה מדליקין (שבת לג:),

אלא ר' יוסי מיירי כגון דאמר פלוני גולנא הוא דאכיל לארעא בגזלנותא, ואע"ג דר"י ידע דפלוני אוכל קרקעותיו בגזילה ומצוה לשנאותו ולפרסם, מכל מקום נזהר ר"י מלאומרו, והיה נפסד קרקע שלו, אא"כ דידעו סהדי ואית ליה עדים דאז מותר לומר כך שלא בפני אותו פלוני קודם שתובעו לדין כיון דמתאמרה באפי מרה.

א"נ ראובן אמר בפני שמעון גולנא וכיון דמתאמר בפני שמעון כך מותר לספר, מכל מקום היה נזהר ר' יוסי. א"נ כשהיה לו להזהיר אדם לא אמר פלוני עשה דבר זה, אלא בסתם מזהירו, אעפ"י שהיה מותר לאומרו בפירוש דכל מילתא דמתאמרא באפי כו', מכל מקום היה נזהר ר"י כו'.

אכן נראה לי דלא צריכין לכל זה, דלא קיי"ל כרבי יוסי אלא כדפסקין בפרק חזקת הבתים (ט:). כל מילתא דמתאמרה באפי תלתא לית בה משום לישנא בישא. ולא מבעיא מי שבודה מלבו דברים כדפירש"י בפרק במה מדליקין (שבת לג: ד"ה פה גומר), אלא אפילו דברים אמיתיים לא יאמר אפילו להוציא את עצמו מן החשד לא יאמר פלוני עשה, אלא יאמר אני לא עשיתי כדפירשו התוס' [אולי צ"ל רשב"ם] פרק גט פשוט בהדיא דחשיב לשון הרע.

ולעולם ירחיק אדם את עצמו מן החשד, דאי עביד דברים ניכרים מותר לחושדו, והראיה מדוד דאמרין בגמרא קבל דוד לשון הרע ומשני דברים ניכרים חזיה ביה בפרק במה אשה (שבת נו:). ואל תקשה עלי מהנהו עובדי דפרק מפנין (שבת קנו:). גבי ההיא רביתא דאשכיב תחת מרגלותיו ור' יהושע סגר הדלת, משום דמילתא דעביד לאיגלווי הוא, ועוד דברים של טעם הוא גלוי לכל למה עשה כן, א"נ שאני ר' יהושע דקים להו בגווייה ולא חשדוהו כלל. ותדע דהא תנן בפרק ר' אליעזר דמילה (שבת קל:). 'ובסכנה מביאהו על פי עדים שלא יחשדוהו' אעפ"י דבמצוה קא עסיק, וכן בכמה דוכתין בפרק במה בהמה ובמה אשה ע"ש. נאם ישראל מברונא.

✦ דברי מהר"י ברונא מובאים בחפץ חיים כלל ג במ"ק אות א ד"ה ועורני ה', ועדיין צריך עיון להבין עיקר דבריו של ר"י ברונא כאן ועיין ==.

דינא דחיי: סמ"ג ל"ת ט: ...ואי האומר הדבר הזהיר שלא לאמרו אפילו אמרו האומר דבר בפני רבים אית ביה משום לישנא בישא כדאמרין בפרק זה בורר וכו', דודאי הך מילתא דמתאמרא בבי מדרשא דר' אמי בפני בני המדרש נאמרה, והיכי דמי, אי דלא צוה האומר שלא לגלותו אמאי אפקיה ואכריז עליה דין גלי רזיא, הא כל מילתא דמתאמרא באפי תלתא לית בה משום לישנא בישא, אלא ודאי שצוה אומר הדבר שלא לגלותו, וההוא תלמיד גילה הדבר בתר עשרין ותרתין שנין ואפקיה ר' אמי מבי מדרשא ואמר דין גלי רזיא. והרמב"ם ז"ל לא הביא דבר זה בהלכות דעות מפני שכבר נפטר במה שכתבו בהלכות סנהדרין פרק כ"ב.

ואמרין בפרק יש בערכין אמר רבא כל מילתא דמתאמרא באפי מריה לית בה משום לישנא בישא, אמר ליה אביי כ"ש חוצפא ולישנא בישא, א"ל אנא כר' יוסי ס"ל דאר"י מימי לא אמרתי דבר וחזרתי לאחורי, פירוש לראות מי יעמוד אחרי שאף בפני הבעלים אני אומר, אלמא לא לישנא בישא חשיבא לא' [לאומר] שאם באו הבעלים ואמרו למה אמרת כן, לא חזרתי בי לאמר לא אמרתי אלא בפניהם הודתי, כך פרש"י.

פירושו לפירושו, שכיון שהוא היה אומר הדבר ולא היה חוזר לאחוריו לראות היעמדו הבעלים אחריו ללשון ראשון או שאם באו הבעלים ואמרו למה אמרת כן ללשון אחרון, לא חזר לאחוריו, ודאי דכל מילתא דמתאמרא באפי מרה לית בה משום לישנא בישא, דאי אית בה משום לישנא בישא מה היה משתבח ר"י שלא אמר דבר וחזר לאחוריו שאפילו בפני הבעלים היה אומרה והלא אפילו שאומר אותו הדבר בפני הבעלים אית ביה משום לישנא בישא, אבל אי אמרינן דלית ביה משום לישנא בישא היה משתבח שמעולם לא דבר לשון הרע שהרי מעולם לא אמר דבר וחזר לאחוריו שאף בפני הבעלים היה אומרה, וכיון דאותו דבר היה אומרה בפני הבעלים ולית בה משום לישנא בישא אפילו שהיה אומרה אחרי הבעלים לית ביה משום לישנא בישא.

ולי נראה לפרש דברים כפשוטן, מעולם לא אמרתי דבר והוצרכתי לחזור לאחורי לראות היעמדו הבעלים, לפי שלא הייתי מדבר דבר אלא בפני הבעלים. ולא ידעתי למה השמיטה הרב המחבר ז"ל. ויותר יש לתמוה על הרמב"ם ז"ל שפסק בפ"ז מה' דעות כאביי דאמר דאית ביה משום לישנא בישא ודלא כרבא, ותימה הוא למה דהא אביי ורבא הלכתא כרבא, וכבר תמה עליו הרב בכס"מ.

ונ"ל שהרמב"ם והרב המחבר היו גורסים רבה במקום רבא, והלכה כאביי לגבי רבה דבתרא הוא. וזאת הגירסא בא להם ממ"ש שם קודם הך מימרא היכי דמי לישנא בישא רבה אמר כגון דאמר איכא נורא ביה פלניא, א"ל אביי גילוי מילתא בעלמא הוא אלא דמפיק בלישנא בישא וכו', ואח"כ אתמרא כך מימרא ופליג עליה אביי, וכי היכי דבמימרא הראשונה החולקים הם רבה ואביי אף כאן החולקים הם רבה ואביי. והרמב"ם בפרק הנז' האריך עוד בענין לשון הרע, ואף הסמ"ק במצוה קכ"ב הביא מימרות אחרות המפוזרות בתלמוד ובכמה מקומות בענין לשון הרע.

❖ **עיונים: בענין אפי מרה: === סיכום דברי חפץ חיים =** עמודים הארוזים סק"ד פסוק שאין להקל עיי"ש סק"ד ד"ה ולענין הלכה

ציונים ועיונים נוספים: אפי מרה

אפי מרה, בפניו, דעות פ"ז ה"ה	אני היום, ר' יהודה ליב אדל
פחד יצחק , ר' יצחק הוטנר	ההיתר של אפי מרה הוא ענין של תוכחה, שבת פט"ז
שיטת המהר"ל בלשון הרע בפניו והשגת הח"ח, ויסודות בענין לשון הרע שבועות ג	הלכות עולם , הר' אברהם יוסף אהרמן
בדברי מהר"ל דאיסור לשון הרע הוא דוקא בפניו ספר הזכרון, עמ' שנ-שנב	=== קדוש ישראל סימן ז'
קול התורה , קובץ תורני	הפלאות ערכין , ר' אליהו דוד רייכמן
איסור לשון הרע ודין לשון הרע בפניו / הרב אפרים נ. רוטשילד חלק סד עמוד קנז	אפי מרה ערכין טז
תורת האדם לאדם , קובץ תורני במצוות שב.א.ל. לשון הרע באפי מרה, ביאור שיטת מהר"ל מפראג, מאת הרב משה מיירניק קובץ ה' עמ' 178	זיו משנה , ר' זאב טורבוביץ
	מתאמרא באפי מרה, דעות פז ה"ה
	מים קדושים , ר' אברהם משה הלוי מעזירוב
	בדין אפי מרה 502
	סדר משנה , ר' וואלף הלוי באסקוויץ

אפי מרה: רש"י (משמע אפילו לשון הרע גמור), יראים "קיי"ל כרבי יוסי" וכו' עיי"ש ובתועפות ראם, כסף משנה (ממה שתהמה על הרמב"ם דלא פסק כרבא משמע שלומד שמדובר על לשון הרע גמור), שו"ת ר"י ברונא (גנות גמורה אסורה, ולא קיי"ל כרבי יוסי), מקום שמואל, בן ידיד, זיו המשנה, פרי"ח??, פרשת המלך (בן מנחם) דעות ז הלכה ה, קובץ קול התורה סד מאמרו של הרב אפרים רוטשילד, הפלאות ערכין (רייכמן) ערכין סי' טז.

❦ פרק ו: אפי תלתא ❦

הקדמה לסוגיא:
=====

<p>חוצפא ולישנא בישא, אמר ליה אנא כרבי יוסי סבירא לי, דאמר רבי יוסי מימי לא אמרתי דבר וחזרתי לאחורי.</p> <p>אמר (טז.) רבה בר רב הונא כל מילתא דמיתאמרא באפי תלתא, לית בה משום לישנא בישא, מאי טעמא חברך חברא אית ליה, וחברא דחברך חברא אית ליה.</p>	<p>(ערכין טז:) היכי דמי לישנא בישא [אמר רבה] כגון דאמר איכא נורא בי פלניא. אמר ליה אביי מאי קא עביד גלויי מילתא בעלמא הוא, אלא דמפיק בלישנא בישא, דאמר היכא משתכח נורא אלא בי פלניא [דאיכא בשרא וכוורין].</p> <p>אמר רבה כל מילתא דמיתאמרא באפי מרה, לית בה משום לישנא בישא. אמר ליה [אביי] כל שכן</p>
---	--

(א) אפי תלתא / סוגיא דערכין טז

ערכין טז. אמר (דף טז.) רבה בר רב הונא כל מילתא דמיתאמרא באפי תלתא, לית בה משום לישנא בישא, מאי טעמא חברך חברא אית ליה, וחברא דחברך חברא אית ליה.

רש"י: דמיתאמרא באפי תלתא, שהבעלים אמרוה בפני ג', המגלה אותה אינו לשון הרע, שזה גילה תחלה דעתו שאם מגלה [תגלה: שטמ"ק] אותו אינו חושש דמידע ידע דסופה להגלות דחברך חברא אית ליה וזה מגלה לחבירו וזה לחבירו עד שיודע.

תוספות: כל מילתא דמיתאמרא באפי [תלתא] [מרא]@ לית בה משום לישנא בישא, פירוש כגון כה"ג דנורא בי פלוני דאיכא למישמע דלא אמרה משום לישנא בישא, אבל אם הוא אמר דבר קנטור על חבירו, אפילו היה אומרה בפניו אית ביה משום לישנא בישא. =לציין להערה בפרק הקודם (40) או לסכם כאן בענין גירסת ד"ה של התוס'

רבינו גרשום: כל מילתא דמיתאמרא באפי תלתא, שהאחד הראשון אומרה בפני ג', אם חזר וסיפרה אחד מהם אין בו משום לשון הרע שלדעת כן אומרו בפני ג' שאינו חושש אם יתפרסם הדבר דחברך וכו'.

שיטה לקדמון: כל מילתא דמתאמרה בי תלתא לית בה משום לישנא בישא, שאם הלך אחד מאותן ג' וסיפר דבר לאחר ואמר לו איש פלוני אמר עליך דבר זה בפני שלשתנו, לית בה משום לישנא בישא, דודאי אדעתא דהכי אמרה באפי בי תלתא כי היכי דלימרו למילתא דידע כיון דשלשה הן דחברך חברא אית ליה וחברא דחברך חברא אית ליה.

רבינו יהונתן: כל מילתא דמתאמרא באפי תלתא לית בה משום לישנא בישא, כלומר אין בו משום גילוי סוד, שכיון שאמרה בפני שלשה לא היתה כוונתו שלא יודע לכל, אבל לא קאמר מחירופין וגידופין, שאם אמרן בפני שלשה על אחד מבני העיר או של שאר מקום שמותר לו להגיד לו ולהוליך רכילות, דחס ושלום שלא יצא זה מפי בר דעת. = [שבת פרק ב על דברי הרי"ף שם המביא גמרא ערכין]

מהרש"א: כל מילתא דמתאמרא באפי ג' כו' מאי טעמא חברך חברא כו', תרי נמי מפקי לקלא לענין עדות, היינו במילתא דלאו טמירתא, אבל כי האי מילתא טמירתא היא, אבל בפני ג' ודאי מיפרסמא מילתא, גם אם האחד לא יגלה השנים יעידו עליו ולא יוכל לכפור, וק"ל.

רש"ש: באפי תלתא כו' מאי טעמא חברך חברא אית ליה וכו', קשה דלטעם זה אפילו באפי תרי וחד נמי, ועוד אדרבא נאמר דגם באפי ג' איכא לישנא בישא וממילא לא יאמר חד לחבריה, ונלענ"ד לפרש דרבר"ה מביא ראייה דהיכא דידעי ג' שוב אין בו סוד, מלישנא דברייתא שאומרין על איזה דבר שודאי יתגלה חברך כו' ואינן חושבין רק ג' אנשים, מוכח מזה דכיון דידעי כבר ג' תו אין בו ספק שיתגלה הדבר לפני כל.

(ב) אפי תלתא בבא בתרא לט:

בבא בתרא לט: (דף לט.) אשכחינהו ר' יוסי בר' חנינא לתלמידיו דר' יוחנן, אמר להו מי אמר ר' יוחנן מחאה בכמה, ר' חייא בר אבא אמר ר' יוחנן מחאה בפני שנים, ר' אבהו אמר ר' יוחנן מחאה בפני שלשה.

לימא בדרכה בר רב הונא קא מיפלגי דאמר רבה בר רב הונא כל מילתא דמתאמרא באפי תלתא (דף לט:) לית בה משום לישנא בישא, מאן דאמר בפני שנים לית ליה דרבה בר רב הונא, ומאן דאמר בפני ג' אית ליה דרבה בר רב הונא,

לא דכולי עלמא אית להו דרבה בר רב הונא, והכא בהא קא מיפלגי מאן דאמר בפני שנים קסבר מחאה שלא בפניו לא הויא מחאה, ומאן דאמר בפני ג' קסבר מחאה שלא בפניו הויא מחאה.

אי בעית אימא דכולי עלמא מחאה שלא בפניו הויא מחאה והכא בהא קמיפלגי, מאן דאמר בפני ב' סבר סהדותא בענין, ומאן דאמר בפני ג' קסבר גלוי מילתא בעינן.

רבינו גרשום: שם: בכמה, בני אדם. כל מלתא, של גנאי, דמתאמרא באפי תלתא ואזלי הני תלתא ומשתעי לה לאחריני, לית בה משום לישנא בישא, והא נמי דבר גנאי הוה דקאמר להו פלוני גולנא הוא [ואי] מתאמרא באפי תרי והני תרי אמרי לה לאחרינא אית ביה משום לישנא בישא. מאן דאמר בפני שנים, הויא מחאה, לית ליה דרבה בר רב הונא, דודאי אם מספרין הני שנים למחזיק דמיחה המערער אין לשון הרע בכך. ומאן דאמר בפני ג' אית ליה דרבה, דודאי ג' אין בהם משום לשון הרע אבל שנים אם מיחה בפניהם אין מספרים בשמו לשון הרע הן מספרין.

מאן דאמר בפני שנים הויא מחאה * [סבירא ליה דפניו דמחזיק עצמו בעינן מחאה ושלא בפניו לא הויא מחאה ולפיכך סגי בשנים אבל אי אמרינן דמתאמרא שלא בפניו הויא מחאה

לא סגי בשנים]* ודאי בפניו דמחזיק עצמו סגי בשנים משום דמחאה שלא בפניו לא הויה מחאה, ובפניו בעינן מחאה, אבל אי אמרינן דמחאה שלא בפניו (לא) הויה מחאה לא סגי בשנים משום דאית בה לישנא בישא ולא משתעו, ומאן דאמר בפני ג' צריך למחות קסבר דאפילו מחאה שלא בפניו הויה מחאה, ומשום הכי צריך ג' דכל מילתא דמתאמרא באפי תלתא ליה בה משום לישנא בישא, הא בתרי אית בה [לישנא בישא]. **סהדותא בענין**, ובתרי סגי, במקבלי עדות. **גלוי מלתא בענין** לפרסם, וגלוי מילתא לא סגי בפחות מג'.

רשב"ם: הכי גרסינן: מי שמייע לכו מרבי יוחנן מחאה בכמה, בפני כמה בני אדם. כל מילתא, של גנאי. דמתאמרא באפי תלתא לית בה משום לישנא בישא, אם יחזרו ויאמרו לזה כך אמר פלוני עליך, וטעמא כדמפרש בערכין ביש בערכין מאי טעמא חברך חברא אית ליה ואמר אביי התם דכל מילתא דעבידא לאיגלווי לית בה משום לישנא בישא! והלכך גבי מחאה נמי מילתא דעבידא לאיגלווי בעינן כדי שיזהר המחזיק בשטרו ולהכי פליגי מאן דאמר בפני שנים לית ליה דרבה בר רב הונא דבעי תלתא דהא אפי' בתרי עבידא לאיגלווי והויה מחאה בפני שנים ולענין לשון הרע לית בה משום לישנא בישא היכא דמתאמרא קמי תרי.

רש"ש: רשב"ם ד"ה דמתאמרא באפי ג', ואמר אביי התם דכל מילתא דעבידא לגלווי כו', עיין שם דלא אמרו זה הלשון רק 'מאי קעביד גלווי מילתא בעלמא הוא', והוא לכוונה אחרת כדפרש"י שם, גם מה שתמה בהג"ה לקמן דאמאי לא אמר דקמיפליגי באביי כו', אינו מובן ואף לפי הבנת הרשב"ם בדבריו.

ומאן דאמר בפני ג' אית ליה דרבה בר רב הונא, דבג' הוי גלווי מילתא ולא בתרי, הלכך בפני ב' לא הויה מחאה דלא עבידא לאיגלווי כן נראה שיטה זו בעיני ועיקר. (הגה"ה: תמיה לי אמאי לא אמר נמי לימא בדאביי קמיפליגי ומשום דלא מצי גמרא לאוקמי כדברי הכל כדמוקי דרבה בר רב הונא כדמסיק למילתיה לא דכ"ע אית להו דרבה בר רב הונא כו', ע"כ) ולקמן נמי מוכח דמאן דבעי גלווי מילתא במחאה בעי שלשה והכי הויה מסקנא דשמעתא.

וכל רבותינו מפרשים דגבי מחאה נמי לשון הרע איכא דקאמר פלניא גזלנא הוא והלכך לרבה בר רב הונא אי מתאמרא קמי תרי לא הוי מחאה משום דאית בה משום לישנא בישא ולא יאמרו לו למחזיק, ולא מילתא היא, דלא דמי ללשון הרע כלל דעיקר מחאה היינו משום דבעינן שיבא הדבר לאזניו של מחזיק ומצוה היא לומר לו כדי שיזהר בשטרו ולכך תקנו למערער שימחה בפני עדים כדי שיוציאו את הקול, תדע דהיכא דאמר להו לא תפיק לכו שותא לא הויה מחאה.

לא דכ"ע אית להו דרבה בר רב הונא, דכל גלווי מילתא לא הוי בפחות מג' ואי הוה בעינא גלווי מילתא במחאה היה צריך למחות בפני שלשה אבל בהכי פליגי דמ"ד בפני שנים קסבר [מחאה] שלא בפניו לא הויה מחאה [וכיון] דאין מחאה אלא בפניו די לו בשני עדים שיעידו שמיחה בו וכיון דמיחה בפניו אין לך גלווי מילתא גדול מזה שהרי ודאי ידע המחזיק שמיחה בו זה ויזהר בשטרו ומ"ד בפני ג' קסבר מחאה שלא בפניו הויה מחאה והלכך היכא דמיחה שלא בפניו צריך ג' משום גלווי מילתא דכיון דידעי ג' כאלו כל העולם יודעין.

איבעית אימא דכ"ע מחאה שלא בפניו הויה מחאה, כדאוקימנא מתני' וכדפסקינן הלכתא וכ"ע כרבה בר רב הונא סבירא להו דאין גלווי מילתא במחאה שלא בפניו אלא בג'.

1. אפי תלתא רשב"ם: באחרונים דנו שלפי גירסתנו אין מימרא כזאת בשם אביי שם בערכין, ובחידושי הרש"ש כאן כתבו: "עיין שם דל"א זה הלשון רק מאי קעביד גלווי מילתא בעלמא הוא והוא לכוונה אחרת כדפרש"י שם, גם מה שתמה בהג"ה לקמן דאמאי ל"א דקמיפליגי באביי וכו' אינו מובן ואף לפי הבנת הרשב"ם בדבריו, עכ"ל. וע"ע בילקוט מפרשים בשם "חידושי הש"ס" שהסביר קצת, == חפץ חיים, נפש חיה מרגליות, חידושי בתרא ערכין מצולם ועוד. ==

והכא בהא קמיפלגי מ"ד בפני שנים קסבר סהדותא בעינן, ודי לנו בשני עדים שיעידו שמיחה זה בתוך ג' ואם יבא הדבר לאזניו יבא דמאחר שיוכל לבא לאזניו של מחזיק בשום ענין בעולם היא מחאה דלא חייש אלא שלא יתרה בהם לכסות הדבר דכיון דלישנא בישא ליכא במחאה שמא אלו עצמן ילכו ויגידו למחזיק או יאמרו לאחרים שיאמרו לו.

גלויי מילתא בעינן, שידע כל העולם וכיון דנודע לג' כאילו נודע כבר למחזיק דמי, דמסתמא ידע במחאה זו אבל בשנים מסתמא לא ידע.

תוספות: לית בה משום לישנא בישא, דקלא אית לה וסופו שידע. אע"ג דמלוה על פה אפילו בכמה עדים אינו גובה מן הלקוחות וטעמא משום דלית ליה קלא כדאמר לקמן (מב.), דהתם הוי טעמא משום דמאן דיזיף בצינעא זיף, ועוד דהתם אין יודעין מי יקח שיגידו לו פלוני חייב אבל מאן דידע מחאה יאמר למחזיק. ע' רשב"א גיטין לג ותוס' שם:

לית בה משום לישנא בישא, פירוש לאותו שאומר לפני ג' דבפרק יש בערכין (ערכין דף טו:): מייתי עלה הא דא"ר יוסי מעולם לא אמרתי דבר וחזרתי לאחורי פי' שלא היה חושש אם ישמעו בעלים.

מהרש"א: תוס' ד"ה לית בה משום לישנא בישא, פירוש לאותו שאומר לפני ג' כו' עכ"ל, משום דלכאורה לפום סוגיא דשמעתין דבג' הויא גילוי מילתא ליכא לפרושי אלא שג' השומעים אין להם משום לישנא בישא, ולכך הוצרכו להביא ראייה דהוא האומר לשלשה השומעים נמי אין בו משום לישנא בישא, וק"ל.

רש"ש: תוס' ד"ה לית בה: דבפרק יש בערכין מייתי עלה הא דאמר רבי יוסי וכו', עיין שם דמאמר רבי יוסי קדים לה, ואולי מילת 'הא' טעות סופר, או דצריך לומר 'הא עלה דרבי יוסי', ור"ל דמייתי הא דרבה בר רב הונא עלה דרבי יוסי, ומכל מקום צריך עיון דשם אינו במשמע דשייכא להא דרבי יוסי אלא מאמר בפני עצמו הוא. עיין חתם סופר לקמן, ותועפות ראם אות ג

תוספות: מאן דאמר בפני ב' קסבר מחאה שלא בפניו לא הוי מחאה, תימה להאי לישנא דרבא קאמר לקמן מחאה בפני ב' ולעיל פסק רבא מחאה שלא בפניו הויא מחאה. סהדותא בעינן, ואי לאו משום סהדותא הוה סגי בחד דחברך חברא אית ליה ואע"פ שלשון הרע אין נשמע היינו לפי שמעלימין אותו מבני אדם ומ"ד בפני ג' בעי גלויי מילתא כמו בלשון הרע.

שאלות: פרשת וישב, שאילתא כח: שאילתא דאסיר להון לדבית ישראל לאישתעווי לישנא בישא חד על חבריה... ולא מיבעיא מילתיה דליתיה דאסיר ליה לאיניש למימר דהוא שקרא, אלא אפילו מילתא דאיתיה ואמר ליה ההוא מן דהוא ולא יהיב ליה רשותא למימר לאחרינא אסיר ליה למימר, דא"ר מנסיא בריה דר' מנסיא משמיה דרבי מנסיא רבה מניין לאומר דבר לחבירו שהוא בכל יאמר עד שיאמר לו לך ואמור שנאמר וידבר ה' אל משה לאמר, דבר אל בני ישראל לאמר, ויאמר ה' אל משה אמור אל הכהנים, אמור ואמרת אל זקני ישראל (יומא ד).

ברם צריך אילו היכא דאמרה למילתא קמי ביה תלתא מהו למיזל למימרא ליה למריה או לאחריני, כיון דאמר מר עד שיאמר לו לך ואמור בי תלתא נמי כיון דלא אמר להו לך ואמור לא, או דילמא הני מילי כי צריך למימר ליה לך ואמור היכא דלא אמ' קמי ביה תלתא ואמרה בצינעא אבל היכא דקא אמ' קמי ביה תלתא הויא כי פרהסיא וכמן דאמר ליה לך ואמור דמי, ת"ש דאמ' רבה בר רב הונא כל מילתא דמתאמרה באפי בי תלתא אין בו משום לישנא בישא כי אזיל ואמ' ליה למריה דהוה ליה כי פרהסיא.

בורע חיים (שיג הוצאה חדשה) מבאר דברי שאילתות, ומציין גם לעמק הנצי"ב שם.

ספר ההשלמה: [לרבינו משולם]: אמר רבה בר רב הונא כל מילתא דמתאמרא באפי תלתא לית ביה משום לישנא בישא, מפרש טעמא בערכין משום דחברך חברא אית ליה, ויש משום גילוי סוד [דאם אמר בפני תלתא אין בזה] משום מגלה סוד, וכן משמע בשאלתות דרב אחאי².

עליות דרבינו יונה:³ ב"ב שם: ואמר רבא כל מילתא דמתאמרא באפי תלתא לית ביה משום לישנא בישא, כשאומר בפרהסיא, פירשו רבותינו ז"ל כגון בדבר שיש לשמוע בו שני פנים וכיון דמתאמרא באפי תלתא כו' אין לדונו שאמר לגנות מאחר שאמר בפרהסיא, אבל ודאי דדבר של גנות כל שכן שיש בו משום לישנא בישא כשאמרו בפרהסיא.

ויש לפרש דמיירי בדברים שמותר לאומרם אם הם אמת, כגון מי שקובל על חבריו בפני בני אדם על חמס שעשה לו, או שמספר בנזקים שעושה לו חבריו, כי אע"פ שאסור מן התורה לספר במעשים הראשונים שעשה חבריו כדתניא (ב"מ נט.) לא תונו איש את עמיתו באונאת דברים הכתוב מדבר, הא כיצד היה בן תשובה לא יאמר לו זכור מעשיך הראשונים, ותניא (קדושין ע.) כל הפוסל פסול ואינו מדבר בשבחה לעולם, אבל ודאי בדברים שבינו לחבריו שאין לו תקנה עד שיעשה השבון או ירצה את חבריו והוא אינו מרצהו, או בשאר עבירות שאוחז בהם ועושה אותם במזיד ועודנו מחזיק בהם ולא במקרה אבל הם מדרכיו ולמדורו, מצוה לגנותו בפני כל אדם, שנאמר (משלי כח ד) [עוזבי תורה] יהללו רשע ושומרי תורה יתגרו בו, כדי שיתרחקו בני אדם מדרכי רעה, כמו שנאמר ושומרי תורה יתגרו בו, וכדי שישוּב גם הוא מדרכיו ויתקן מעשיו.

ועל זה אמרו כל מילתא דמתאמרא באפי תלתא לית בה משום לישנא בישא, ומותר לו לאומרה אם הוא יודע שהדבר אמת, דאילו בפני אחד או שנים (אמר הדבר: שטמ"ק) אפילו אם הדבר אמת מיחזי דמשום לישנא בישא קאמר, לפי שהוא שמח ליתן פגם בחבריו ונהנה לספר לשון הרע, אבל כשאומר בפני שלשה דפרהסיא הוא, יש לתלות שהוא מתכוון שיגיעו הדברים לאזניו ויתקן מעשיו, כגון שיוודע בו שאינו מקבל תוכחתו ולא יוסר בדבריו, וכשישמע שבני אדם מרננים עליו, יתכן שישוּב מדרכיו, ועוד שיחדלו רבים מללכת בדרכיו כשהן שומעים שהבריות מגנים פועלי העוול.

ועוד מטעם אחר איכא משום לישנא בישא כשאומר בפני אחד או שנים, דמחזי שהוא מתכוון שלא יגיעו הדברים לאזניו, ורוצה להחניפו ולגנוב דעתו, ובסתר הוא מגנהו, ונראה כנהנה בסיפור לשון הרע. וכל זה כשאין עליו אימה מן האיש שהוא שמדבר עליו אבל אם יש עליו אימה שיש לאל ידו להרע עמו מותר, שכבר אמרו (סוטה מא.) מותר להחניף את הרשעים.

ועוד מטעם אחר איכא משום לישנא בישא כשאומר בפני אחד או שנים, דאתו למחשדיה שמא אין הדברים אמת, אבל כשאמרו בפרהסיא והמספר הוא אדם כשר, הכל יודעים שאין אדם כשר מספר בדברי שקר ברבים, ואין לשומעים לחשדו אבל יש להם לחקור הדברים ולהוכיח את האיש שהוא שמספרים עליו אותם דברים רעים.

ועיקרא דהא מילתא דרבה בר רב הונא מתאמרא בערכין. וגרסינן נמי התם כל מילתא דמתאמרא באפי מרה לית בה משום לישנא בישא, אמר ליה כל שכן חוצפא ולישנא בישא, אמר ליה אנא כי האי סבירא לי דאמר רבי יוסי מימי לא אמרתי דבר וחזרתי לאתורי.

2. ספר ההשלמה: פרשת וישב סי' כ"ח נעתק לעיל בסמוך עיי"ש. ועיין בדברי המגיה לספר ההשלמה [הר"ר אברהם חפוטא, ראש ישיבת הרמב"ם], שרן בתוך דבריו אם ההיתר של אפי תלתא הוא על דברי גנאי ממש או רק לגלות דברי סוד שיתכן שיגרמו נזק בהודעם, ומביא בזה מחלוקת רש"י ותוס', ופשטות דברי השאלות מורים דהוי משום גילוי סוד דסמך דבריו על דברי גמ' יומא עיי"ש, ודלא כמו שהבין ב"העמק שאלה" ==

3. עליות דר"י: הנוסח של הכת"י שונה כאן מדברי השטמ"ק ולציין ההבדלים וכו' וכו' ==

פירוש קס"ד בדברי גדופים קאמר כגון שמזכיר מעשי חבירו הראשונים כיון דמתאמרה באפי מרה לית ביה משום לישנא בישא, והיינו דמתמה עליה ואמר כל שכן דאיכא חוצפא ולישנא בישא שהרי אונאת דברים אסורים מן התורה. אמר ליה אנא כי האי סבירא לי כו', כלומר כענין דברי רבי יוסי דברו אמורים, דאמר רבי יוסי מימי לא אמרתי דבר וחזרתי לאחורי, פירוש מעולם לא האשמתי אדם שלא בפניו אלא אם כן ידעתי בעצמי שאפילו היה כאן הייתי אומר בפניו ולא הייתי בוש ממנו ולא מחניף לו, וגם הייתי נזהר שיהא דבר ברור אצלי ולא הייתי מאשים אדם מספק. והמדה הזאת מוכחת על האדם שאינו מתכוון ליהנות בנתינת פגם בחבירו, אלא מתכוון הוא שישמע (עצה: שטמ"ק) שהבריות מגנות אותו וישוב מדרכו, וגם לגלות (כדי לגנות: שטמ"ק) המעשים הרעים לבני אדם.

ועל ענין זה אני אומר כל מילתא דמתאמרה באפי מרה לית בה משום לישנא בישא, כלומר או באפי מרה או באפי רבים שיגידו לו, וכגון שאינו כאן או שאינו נשמע לו, הוא אומר דעתו שלא יחזור לאחוריו מפניו, כן נראה בעיני פירוש דברים אלו.

ויש לומר עוד הא דאמר רבא בר רב הונא כל מילתא דמתאמרא באפי תלתא וכו', על ענין רכילות, דכיון שאמר בפרהסיא בפני שלשה מותר לספרה לפני מי שנאמרה עליו, או על ענין גלוי הסוד היא אמורה, אבל האי מימרא דאמרינן כל מילתא דמתאמרה באפי מרה כו', צריך אתה לפרשה על דרך שכתבנו.

רשב"א: לימא בדרכה בר רב הונא קא מיפלגי, דמאן דאמר בפני שנים לית ליה דרבה בר רב הונא, כלומר דכל מאן דאמר בפני שנים לא ללישנא בישא קאמר ואינו רוצה שיאמרו לו, אלא על דעת שיאמרו לו קאמר ומאן דאמר ליה משמיה נמי לית בה משום לישנא בישא, ומ"ד בפני שלשה אית ליה דרבה בר רב הונא וכל שלא מיחה בפני שלשה אינו אלא משום הוצאת לעז לבזותו בפניהם ואינו רוצה שיודיעוהו שאילו רצה בכך בפני ג' היה מוחה.

ודחינן לא דכו"ע אית להו דרבה בר רב הונא, ומ"ד בפני שנים קסבר מחאה שלא בפניו לא היא מחאה, והילכך כל שבפניו די לו בשנים שיעידו לו שכבר מיחה בפניו ואילו מיחה שלא בפניו אפילו בפני שלשה אינה מחאה, ומ"ד בפני ג' קסבר שלא בפניו היא מחאה הילכך בעינן ג' כדרכה בר רב הונא.

ואיבעית אימא מחאה שלא בפניו היא מחאה אלא מר סבר סהדותא בעינן, כלומר די לנו בסהדותא דכל שאומר בפני שנים שזה אוכל קרקעו בגזל, להעיד לו שמיחה על חזקתו הוא אומר להם, ויודע הוא שכל שהעידו עליו על דעת לגלות ולהודיעו, שהם יגלו ויודיעוהו, ומר סבר גלויי מילתא בעינן ואין הדבר מתגלה עד שיאמר בפני ג' שהם אינן מגלין לו כל שלא מיחה בפני ג', אי נמי הכי קאמר גלויי מילתא בשעת המחאה בעינן כלומר שיהא הדבר מפורסם לכל דאלו בשנים אין הדבר מתפרסם מעצמו אלא על ידי חקירה שישאלו ויגידו עדים אלו.

ריטב"א: לית בה משום לישנא בישא, פירוש משום [גילוי] [גלוי] סוד⁴ כדמוכח עניינא, הכא, ובערכין (טז). אמר לה [דלית ביה] משום לישנא בישא [למאן] דאמר ליה, וזה מן הלשונות המתחלפין בתלמוד.

מר סבר סהדותא בעי וכו', פירוש, השתא נמי כדלעיל אמר, דכו"ע סבירא להו כרבה בר רב הונא, דאילו הדרינן מההוא טעמא הוה אמרינן הכי בפירוש אלא ודאי כדאמרן, והכי אמרינן דמ"ד בפני שנים סבר דסהדותא בלחוד בעינן, כלומר בגילוי סהדותא סגי לן, וכל

4. ריטב"א: וכתב כאן הר"מ בלוי בהוצאתו: והנה לדעת רבינו לא איירי רב"ה בלשון הרע כלל אלא בגלוי סוד, ועיין פרש"י ערכין טז. ד"ה דמתאמרה ופירשה בס' חפץ חיים כלל ב' סק"ג דבגלוי סוד מיירי ולא בלא"ר, ומדברי רבינו סיוע גדול לדברי קדשו, ועוד נוסף לנו בדברי רבינו אלו דעה א' בגדולי הראשונים להחמיר לענין לשה"ר במילתא דמתאמרא באפי תלתא.

שמוסר עדות דעתו (שתולה) [שיתגלה] הדבר מן הסתם, ואין בזה משום גילוי סוד לדברי הכל, אלא דכיון דהוה שנים לא מיפרסם טובא, ומיהו שפיר אמר חברך חבא אית ליה וכו', (ומסיק) [ומ"ס] = כאן יש מבוכה בגירסא עיי"ש = גילוי מילתא בפירסום מתחילתו בעינן.

תוספות רי"ד: (כב) מר סבר שהדותא בעינן ומר סבר גילוי מילתא בעינן, פירוש בין למר

בין למר ס"ל דלא הוי גילוי מילתא דמצי למימטי באודניה דמחזיק בבציר מג', והאי דאמר בפני שנים סבר טעמא דחזקה הוא מפני שני ענינין, אחד דעד תלת שנין מיזדהר בשטריה טפי לא מיזדהר, ואחד שאל"כ כדברי המחזיק היה לו לזה למחות והשתיקה שעשה נותנת אמתלא לדברי המחזיק דודאי מכר ליה, ושטרא הו"ל ואירכס, ומפני שני ענינין הללו זוכה המחזיק בשדה, אבל אם חסר א' מהם כגון שלא החזיק ג' שנים אע"פ שזה שתק אינה חזקה, או שהחזיק ג' שנים וזה לא שתק אלא מיחה בפני עדים אע"פ שלא ידע המחזיק במחאתו, אינה חזקה שאין כאן אמתלא לטענתו.

הילכך אם מיחה בפני שנים הויא מחאה, ואע"פ שלא הגיע באזני המחזיק דלא בעינן אלא שהדותא בעלמא דמיחה כדי לסלק מעליו התואנה למה שתקת, ששתיקתך נותנת אמתלא לטענתו של מחזיק והנה מביא עדים שלא שתק וכיון שאין אמתלא לטענתו אינה חזקה.

ומר סבר טעמא דחזקה אינו אלא מפני דבר אחד דעד תלת שנין מיזדהר בשטרא. וכל זמן שדבר זה ימצא אע"פ שאין אמתלא לטענתו, מהימנינן ליה, הילכך המחאה שמשברת החזקה בעינן שתהא גילוי מילתא שתוכל להגיע באזני המחזיק ואין גילוי מילתא בבציר מג', הילכך אם מיחה בפני ג' שהגיע הדבר באזניו הויא מחאה דאמרינן ליה איבעי לך לאיזדהורי בשטרך וכיון שלא נזהרתה לא הויא חזקה, אבל אם מיחה בפני שנים, שזה לא ידע בה ולא הו"ל לאיזדהורי בשטריה, הויא חזקה וטענתו טענה, אע"פ שאין לנו אמתלא בשתיקתו של זה.

ורבינו שמואל צוק"ל [הרשב"ם] תלה טעם האומר שהדותא בעינן משום דמחאה לא הויא לישנא בישא ואזלי ואמרי ליה, ואינו נראה לי זה הפתרון דאם כן היה לו לומר דמר סבר היכא בעינן תלתא היכא דאיכא לישנא בישא, אבל מחאה דלא הוי לישנא בישא לא, אלא לאו שמע מינה כל גילוי מילתא בכל מידי לא הוי בבציר מג', והכי אזלי כל סוגיא דשמעתא. ומה שפירשתי הוא העיקר.

יד רמ"ה: שם: (קא) מחאה בכמה, רבי חייא בר אבא אמר רב מחאה בפני שנים, רבי אבהו

אמר ר' יוחנן מחאה בפני שלשה, ואמרינן לימא בדרכה בר רב הונא קא מפלגי דאמר רבה בר רב הונא כל מילתא דמיתאמרא באפי בי תלתא לית בה משום לישנא בישא לגלויה, דמאן דאמר בפני שנים אלמא מצו סהדי לגלויה למחזיק לית ליה דרבה בר רב הונא, ומאן דאמר בפני שלשה אית ליה דרבה בר רב הונא.

ואסיקנא דכולי עלמא אית להו דרבה בר רב הונא ודכו"ע מחאה שלא בפניו הוה מחאה, ובהא קא מפלגי מאן דאמר בפני שנים קסבר שהדותא בעינן, ולא למימרא דבעי לשויינהו עליה סהדי דקא ממחי באנפיהו, דהא משמעתייה דרב זביד לא משמע הכי, אלא לממסרה למילתא נהליהו בתורת מחאה כעין עדות [ד]מסתמא דעתיה לגלויה למחזיק, ואפילו בפני שנים נמי מצי לגלויה ולית בה משום לישנא בישא, דהא אדעתא דהכי קא ממחי באנפיהו.

ומאן דאמר בפני שלשה קא סבר גילוי מילתא בלחוד בעינן, כלומר דלא בעינן עד דמסר לה למילתא ניהליהו בתורת מחאה כעין עדות, אלא כיון דמגלי לה למילתא לאינשי אפילו בתורת שיחה בעלמא תו לא צריך, הלכך דוקא בפני שלשה דלית בה משום לישנא בישא לגלויה, אבל בפני שנים כיון דלא מסר לה למילתא נהליהו בתורת עדות אית בה משום לישנא בישא לגלויה ולא הויא מחאה.

וקיימא לן כמאן דאמר בפני שנים, דהא רבא אמר רב נחמן קאי כוותיה כדבעינן למימר קמן, והשתא דקיימא לן מחאה בפני שנים וקיימא לן נמי מחאה שלא בפניו הויא, מחאה

שמע מינה סהדותא בעינן, דבעינן דלמסרה למילתא קמיייהו בתורת מחאה כעין עדות, ואי לא לא היא מחאה.

ראב"ד: לימא בדרכה בר רב הונא פליגי דאמר כל מילתא דמתאמרה באפי תלתא לית בה משום לישנא בישא, הא באפי תרי אית בה משום לישנא בישא, הילכך מאן דאמר בפני שנים לית ליה דרכה דהא איכא למיחש הכא ללישנא בישא דקאמר פלניא גזלנא הוא ואכיל לארעאי בגזלנותא, ואם כן מאן מודיע ליה, אלא לאו דאפילו בתרי נמי לית בה משום לישנא בישא, ומאן דאמר בשלשה אית ליה דרכה.

לא דכולי עלמא אית להו דרכה ובפני שנים ודאי לא מפרסם כולה מילתא, מיהו מאן דאמר בפני שנים קסבר מחאה שלא בפניו היא מחאה @ ואפילו לא מתידע ליה כלל ומאן דאמר בשלשה בעי דלתידע ליה.

דלא כירסתנו: לא הוי מחאה, וכן בהמשך.

דכולי עלמא מחאה שלא בפניו היכא דלא מתידע ליה לא היא מחאה והכא בהאי קמפלגי מאן דאמר בפני שנים קסבר סהדותא בעינן וכיון דאיכא סהדותא אי אפשר דלא מגליא ליה על ידי הדחק או על ידי אנשים קלים או על ידי קרובים שיודיעוהו כדי שיזהר בשטרו וחברך חברא אית ליה, ואלו העדים אף על פי שאינם מגידים לעצמו יאמרו לאחרים ואחרים לאחרים ומגידים לו שאין מדקדקים בדבר, וכן אנו אומרים בעלמא בענין המוכר שדהו בעדים גובה מן הלקוחות מאי טעמא קלא אית ליה, ומאן דאמר דתלתא קסבר גלויי מילתא בפרהסיא בעינן שהעדים עצמם יבאו ויגידו לו ולא יהא שם חשש איסור: שטמ"ק כאן.

ר"י מיגש: מאן דאמר בפני שלשה אית ליה דרכה בר רב הונא, ומשום הכי קאמר בפני שלשה כי היכי דלימרו ליה ולא חיישו ליה משום לישנא בישא, ומאן דאמר בפני שנים אית ליה רשותא לאפוקה כיון דאמרה לה בפני שנים לית ליה דרכה אלא קסבר מילתא דמתאמרה בפני שנים אית ליה רשותא לאפוקי דכיון דאמר ליה בפני שנים גלי דעתיה דמינח ניחא ליה לגלויי לעלמא ולא קפיד עליה.

לא דכולי עלמא אית להו דרכה בר רב הונא דכי אמריה בפני שנים אית בה משום לישנא בישא, ומאן דאמר סגי ליה בפני שנים קסבר מחאה שלא בפניו היא מחאה, הילכך כיון שהמחאה בפני שנים היא אין אנו צריכים עוד לגלויי לעלמא כדי שנצריכהו שלשה ואין כאן דרך ללישנא בישא, ולפיכך בפני שנים סגי כי היכי דליהוי סהדי דמיחה בפניהם, ומאן דאמר בפני שלשה קסבר מחאה שלא בפניו לא הוי מחאה ובעינן עד דממחי באפי תלתא דלא חיישי ללישנא בישא כי היכי דנימרו ליה לאחריני ואחריני לאחריני עד דשמע לה למילתא.

ואי בעית אימא דכולי עלמא מחאה שלא בפניו היא מחאה, ומאן דאמר בפני שנים קסבר סהדותא בעינן ואי משום לישנא בישא כיון דסהדותא מידע ידע דניחא ליה לגלוייה למילתא דאי לא מגלו לה לאו כלום הוא הילכך מגלו לה ולא חיישינן ללישנא בישא, ומר סבר גלויי מילתא בעלמא בעינן דתהוי גלויי מילתא בעידן מחאה, וגלויי מילתא לא היא אלא בשלשה, ואף על גב דבאפי תרין נמי הא קא מגליא מילתא דאמרינן חברך חברא אית ליה, התם לא מגלי עד דאמרי ליה הנך תרי לאחריני אבל בעידן מיחוי אכתי ליכא לגלויי מילתא דהא תרי נינהו ולא הוי גלויי מילתא אלא באפי תלתא, אבל באפי תלת מצי מחי באפייהו דאיכא גלויי מילתא. שטמ"ק כאן.

מאירי: זה שביארנו במחאה שהיא בפני שנים ואין מצריכין בה שלש, אף על פי שבשלש הדבר מפורסם לשעתו, וכמו שאמרו לענין לשון הרע שאדם אומר על חבירו שאם אמרו בפני שלשה אין לשון הרע למי שיאמר לחבירו פולני אמר דבר זה עליך, שמכיון שבעל הלשון אמרו בפני שלשה הרי הוא כמי שאמרו לכל העולם, מכל מקום לענין מחאה דיו בשנים, שאין אנו צריכים לפרסום שבשעתו אלא לעדות שיעידו על זה שמיחה. ואף על פי שיש כאן קצת לשון הרע שאומר עליו שגזלן הוא, הואיל ועסקי

ממון הם ולא לכוונת לשון הרע נאמר אלא לענין עדות, אינן מוזהרים על כך, ואנו אומדין שהדבר מתפרסם מאליו מצד חברך חברא אית ליה אף על פי שאינו מתפרסם לשעתו, ומכיון שעיקר הדבר אינו אלא לעדות ושמן הסתם אנו אומדין שיגיע הענין לאזניו, אפילו נתברר שלא נודע למחזיק כגון שהעידו אילו שלא אמרו דבר זה מעולם אין אנו קפדים בכך, ואין המחאה נפגמת בכך, שלא נתנו חכמים דבריהם לשיעורין, ולא עוד אלא שאין זה עדות שאין האחד יודע בחבירו אם ספר דבר זה אם לאו.

מאירי: שבת לג: אף על פי שלשון הרע שורש לכמה עבירות, ודבר שחכמים האריכו בגנותו הרבה, יצאו מכללו שני דברים להיתר. האחד, הוא שאמרו במסכת ערכין כל מילתא דמתאמרא באפי מרה לית בה משום לישנא בישא... והשני, הוא שאמרו שם כל מילתא דמתאמרא באפי תלתא לית בה משום לישנא בישא, שהרי על כרחו מי שאמרה על דעת שתגיע למי שאמרה עליו אמרה, שכל ששלשה יודעים אותו אינו בתורת העלמה, ואם כן זה שמספרה לו אינו בתורת לשון הרע.

הגהות אשרי: סימן ל לא: =====

מהר"א שטיין: סמ"ג ל"ת ט: בפרק יש בערכין אמר רבה כל מילתא דמתאמרי באפי תלתא וכו', גם בפרק חזקת הבתים מביא הא דרבה גבי פלוגתא אי מחאה בפני שנים או שלשה, לשם משמע מפירוש רשב"ם שאין שום איסור בדבר מי שמגיד הדבור לאותו פלוני עצמו שנדבר עליו, וכן איתא גם כן שם בהג"ה באשרי בהדאי,

גם לשם בתוס' משמע שיש היתר להגיד, אך שהם מפרשים בענין אחר, וכך מפרשים: כל מי שאומר דבר בפני ג' לא עבר אאיסורא דלישנא בישא כי לא כיון להגיד הדבר שלא בפניו, ובודאי אילו היה בפניו לא היה [נמנע] למדבר, כי סתמא דמילתא מי שמדבר דבר בפני ג' כוונתו שיבא לפני אותו שדבר עליו. והתוס' מדמין דבר זה להא דאמרינן בפרק כל כתבי א"ר יוסי מעולם לא אמרתי דבר וחזרתי לאחורי, פירוש, שלא הייתי חושש אם ישמעוהו הבעלים. ולפ"ה [לפירוש הקונטרס] התם בערכין מוכח מן הגמרא שהפשט כן.

ויש להשוות כל הדעות שכולם שוים בזה שלא יהא דעת המגלהו שיבוא קטט ושנאה מדיבורו. ואפשר שכך דעת רבינו משה, ושמא כולם מודים בזה.

א"נ דעת ר"מ שקאי אין בו משום לישנא בישא על מי שמספר אותן הדברים שדבר הראשון בפני ג', ולא שמדבר נגד אותו שהדברים נדברו עליו, ואשמועינן רבינו משה שאין איסור בדבר על מי שמספר אותן דברים שדיבר הראשון הואיל וכבר גלויים ומפורסמים הם בפני ג', רק שלא ידבר הדברים אלא לצורך שום דבר ולא כדי לגלותן, ובמיימוני עצמו בפרק ז' בהל' דעות משמע הלשון כן, וע"ש.

חתם סופר: ב"ב לט: לית ביה משום לישנא בישא, ע"ש בערכין גרסינן על כך מילתא דמיתאמרי באפי תלתא בתר כך דר' יוסי דלא אמרתי דבר וחזרתי לאחורי, ומילתא באפי נפשיה הוא, ומיירי במי שהוציא לעז על חבירו בפני ג' לית משום לישנא בישא אם יפרסמו אלו השלשה, שכבר נתפרסם על ידי אמירה דיליה, וכפירוש רשב"ם בשמעתין, אך תוספות הכא והתם גרסי כך קודם מימרא דלא אמרתי דבר, ומיירי מהאומר בפני ג' נורא בי פלניא דאית ביה כורי ובשרא, כיון שאומר כן בפני ג' בודאי לא על דרך לשון הרע אמרו אלא סיפור דברים בעלמא, וזה שיטת תוס' דהתם ודשמעתין וק"ל: עיין רש"ש לעיל

קובץ שיעורים: בנא בתרא את קסה: מאן דאמר בפני ב' סבר סהדותא בעינן, ופירש רשב"ם דמאחר דיוכל לבוא לאזני המחזיק בשום ענין סגי בהכי עיין שם, ולא בעינן גלויי מילתא כמו בלשון הרע דאינו מותר אלא אם הוא עבידא לאיגלויי, וזהו דוקא בג' ולא בב', ובתוספות כתבו דשאני לשון הרע שמעלימין אותו מבני אדם, ולפירוש רשב"ם אין צורך לחילוק זה, ונראה מזה שיש להם פירוש אחר בגמרא.

(ג) אפי תלתא / בדברי הפוסקים

רמב"ם: דעות ז ה: אחד המספר בלשון הרע בפני חבירו או שלא בפניו, והמספר דברים שגורמים אם נשמעו איש מפי איש להזיק חבירו בגופו או בממונו ואפילו להצר לו או להפחידו הרי זה לשון הרע, ואם נאמרו דברים אלו בפני שלשה כבר נשמע הדבר ונודע, ואם סיפר הדבר אחד מן השלשה פעם אחרת אין בו משום לשון הרע, והוא שלא יתכוין להעביר הקול ולגלותו יותר. = כל דבריו מובאים <? עיי"ש

כסף משנה: דעות שם: ואם נאמרו דברים אלו בפני שלשה וכו', בפ"ג דערכין (טז) וכתבה הרי"ף פרק במה מדליקין כל מילתא דמתאמרא באפי תלתא לית בה משום לישנא בישא מ"ט חברך חברא אית ליה. וכתב רבינו והוא שלא יתכוין וכו', כלומר שזה שהתרנו היינו שאם יבוא במקרה לדבר בענין אינו אסור לאומרו, אבל לא שיתכוין לגלות הדבר יותר, ולא הוצרך רבינו לפרש שאם האומר הזהירם מלגלותו שהם אסורים לגלותו, דהא אין שם טענת חברך וכו' שכל אחד יזהר מלגלות סודו.

◀== כאן שייך רבינו יונה סוף סימן רכח

◀== יראים ??

◀== סמ"ג ??

עמודי שלמה: סמ"ג ל"ת ט: לית ביה משום לישנא בישא: פרש"י המגלה אותו [וכן עיקר, מכ"י]. והוא שלא יתכוין להעביר הקול: פירוש לאפוקי מהג"ה אשירי [מפי' רשב"ם, מכ"י] שפי' אח' שכתב שם שמותר לאומרו אפילו לאותו שאמרו עליו לכך כתב שלא יתכוין אפילו להעביר הקול וכ"ש לאותו שאמרו עליו, וכ"ש לפי' התוס' [דערכין] הוא דאסור שהחמירו יותר וכתבו הא דאמרינן לית ביה משום לישנא בישא דווקא כה"ג נורא איכא ביה פלניא כו', דאיכא למשמע שלא אמרו משום לישנא בישא, אבל דברי קינטור על חבירו אפילו בפניו אית ביה משום לישנא בישא מי שמגלה כו'. [השווה לנוסח מכון ירושלים].

מהר"ז זק: סמ"ג ל"ת ט: כל מילתא דמיתאמרא באפי תלתא וכו', פירש תוספות כגון כה"ג היכא איכא נורא, דאיכא למימר דלא אמרה משום לישנא בישא, אבל אם אמר דבר קינטור על חבירו, אפילו אמר בפניו, איתא ביה משום לישנא בישא. ונראה שגם רמבז"ל [-הרמב"ם] נתכוון לזה בכתבו 'ובלבד שלא יתכוין' [להעביר הקול], כלומר דהיינו ודאי לשון הרע.

דינא דחיי: ל"ת ט: בתוך דבריו... כל מילתא דמתאמרא באפי תלתא לית בה משום לישנא בישא, פירוש שהבעלים אמרוה בפני ג', המגלה אותה לאחר לית בה משום לישנא בישא, אלא מותר לאמרו לאחרים דחברך חברא אית ליה וחברא דחברך חברא אית ליה, אבל מי שמספר לשון הרע בפני ג' ואפילו בפני מאה אית ביה משום לישנא בישא כיון שאותו הדבר לא גלוהו הבעלים בפני שלשה. וראיתי בתוס' בפרק חזקת הבתים

ובהגהות אשרי ז"ל שדעתם לפרש כל מילתא דמתאמרא באפי תלתא לית בה משום לישנא בישא לאותו שאמרו לפני ג'.

וכתב רבינו משה והוא שלא יתכוין להעביר הקול ולגלותו יותר, שאם כונתו לזה אית ביה משום לישנא בישא. ומהאי טעמא נמי אסור לאמרו לאותו שנאמר עליו כיון שכונתו לגלות הדבר, וגדולה מזו כתבו התוס' בפרק יש בערכין דדוקא היכא דאמר נורא איכא בי פלניא כו', דאיכא למשמע שלא אמרו משום לישנא בישא הוא דאמרינן דהיכא דמתאמרא באפי תלתא לית בה משום לישנא בישא, אבל אם הוא אומר דברי קינטור על חבירו אפילו בפניו אית ביה משום לישנא בישא ע"כ.

ויראה לי שזהו לפי פירושה שמפרשים דלית ביה משום לישנא בישא לאומר הדבר בפני השלשה, אבל לדעת הרמב"ם והרב המחבר [-הסמ"ג] ורש"י ז"ל דלית ביה משום לישנא בישא פירושו הוא אם אחד מן הג' גילה הדבר לית ביה משום לישנא בישא אפילו שאומר דברי קינטור על חבירו, אם אחד מהשלשה גילה הדבר לית בה משום לישנא בישא כיון שאומר הדבר אמרו בפני ג' ויודע דחברא דחברא אית ליה.

◀ עיין תשובת ר"י ברונא (סימן לח, מובא לעיל בפרק אפי מרה)

מגן אברהם: או"ח קנ"ו סק"ב: ...אחד המספר בפני חבירו או שלא בפניו המספר דברים שגורמין אם נשמעו איש מפי איש להזיק חבירו בגופו או בממונו ואפילו להצר לו או להפחידו הרי זה לשון הרע. [ועיין בשבת דף לג: בעובדא דרשב"י], ואם נאמרו דברים אלו בפני ג' כבר נשמע הדבר ונדע, ואם ספר הדבר א' מן השלש פעם אחרת אין בו משום לשון הרע והוא שלא יתכוון להעביר הקול ולגלותו יותר.

פרק קמא דיומא (דף ד) מנין לאומר לחבירו דבר שהוא בבל יאמר עד שיאמר לו לך אמור וכו', ואם האומר מזהיר שלא לומר, אפילו אמרו בפני רבים יש בו משום לשון הרע, כדאמרינן פרק זה בורר ההוא תלמידא וכו' [הגהות מיימוני].

ובבבא בתרא דף ל"ט בתוספות פירש כל מילתא דמתאמרא באפי ג' לית ביה משום לישנא בישא להאומר דהוי כאלו אומרה בפני בעליו דלית ביה משום לשון הרע ע"ש, שכן מוכח בגמרא, וכתבו התוס' בערכין פ"ו כגון כה"ג דנורא בי פלניא דאיכא למשמע דלא אמרה משום לישנא בישא, אבל אם הוא אמר דבר קינטור על חבירו אפי' היה בפניו אית ביה משום לישנא בישא. מובא בחפץ חיים לקמן ??

◊ גם במקומות שהתירו חז"ל זה רק בתנאים ואופנים מסויימים / ובענין אפי תלתא בפרט

יד הקטנה: דעות: לא תלך רכיל: ... (יז) הנה כבר ביארתי וגליתי טוב טעם כובד זה הפשע, והאיך שכל ענינה בלהות וצלמות, וכל דרכיה מוקשי מות ואבדן הנפשות, והנה הרשת הזאת פרוסה לכל אדם ואין אחד נמלט מפח יוקפיה, וכבר אמרו שאין אדם ניצול ממנה בכל יום, ואמרו וכולם בלשון הרע, ולו חכמו ישכילו זאת, אם כך אמרו הלא צריכין אנחנו נחלק חושים ולעמוד בקשרי המלחמה ולארום לכל פינה ולפרוש עצמינו באלף היתר מפני אחת האיסור וכולי האי ואולי ננצל מפח יוקשיו,

אבל רובים כולם לא יחכמו ועוד מבקשים דרכי וצדדי היתר ואחזר יאחזון במאמרי חכמינו הקדושים כאמרם כל מילתא דמיתאמרה באפי תלתא לית בה משום לישנא בישא, וכל זה סומכים ויושבים אגודות יותר משלשה, ובאחיהם יתנו דופי, כמו כן במה שאמרו כל מילתא דמיתאמרה באפי מרא, ועל זה מעיזים פניהם ומגנים בפניהם, ואיכא חוצפא ולישנא בישא, גם במה שאמרו כשראה בחבירו דבר ערוה א"ר נחמן אפילו מצוה לשנאותו, ובלאפרושי מאיסורא מותר לפרסם עליו, גם במה שאמרו מפרסמין הרשעים ומצוה לגנות אותם, ועוד רבים כיוצא בזה מזיופי וערמת היצר להטעותם באממר החכמים ולהכשילם

בעזר שוא בדבריהם הנכוחים כענין שנאמר ישירים דרכי ה' צדיקים ילכו בם ופושעים יכשלו בה.

לזאת דע תדע כי אף במקום שיש היתר באמת, רבו התנאים והאופנים אשר בה, והרוצה לסמוך על ההיתר ענינו ממש כמו הרוצה לילך במסילת קנה המונח על ים נגרש אשר כמעט כמעט נטותו אנה ואנה כרגע יאבד במצולות מבהילות עד שאול תחתית, לכן עמוד והשתונן כליותך להבין תוכן מאמר החכמים ולהשכיל בינת מבחר עמקיהם ותכונת אופניהם.

❖ אפי תלתא

(יח) כך אמרו בתלמוד כל מילתא דמיתאמרה באפי תלתא לית בה משום לישנא בישא, מאי טעמא, חברך חברא אית ליה וחברא דחברך חברא אית ליה, ופירש"י שהבעלים אמרוה בפני שלשה, המגלה אותה אינה לשון הרע שהרי זה גילה דעתו תחילה שאם מגלה אותו אינו חושש דמידע ידע דסופו להגלות דחברך חברא אית ליה כו', עד כאן לשון רש"י, ועל פי זה כתב הרמב"ם (דעות ז ה) וזה לשונו: דברים שגורמים אם נשמעו איש מפי איש להזיק או להצטרף לחבירו, אם נאמרו דברים אלו בפני שלשה, כבר נשמע הדבר ונודע ואם סיפר הדבר אחד מן השלשה פעם אחרת, אין בו משום לשון הרע, והוא שלא יתכוין להעביר הקול ולגלותו יותר עכ"ל.

עתה נחקור בזה, הנה אל יעלה על דעתך שמותר לדבר בגנות חבירו בפני שלשה או יותר חלילה וחלילה, כי עוד תוסיף סרה בהבאישיך ריחו בפני רבים, כי אם זאת היא דינו וענינו –

(יט) אם אמר אחד דברים בפני שלשה או יותר והאומר הזהירם מלגלותן, הרי זה אסורים מלגלותן, והמגלגל הרי זה לשון הרע, וכדאמרו בתלמוד שנהדרין (לא). ההוא תלמידא דגלי מילתא דמיתאמרה בכי מדרשא בתר עשרים ותרתינן שנין ואפקיה רבי אבא מבי מדרשא ואמר דין גלי רזיא, ואע"פ שהדבר נאמר בבית המדרש בפני רב התלמידים (ל) (לא).

מנחת עני: (ל) הסמ"ג שם ומביאו הגהות מיימוני, ונראה לי דראיתו מלשון דגלי מילתא, וכן מאמרם דין גלי רזיא, הרי נראין הדברים שהזהירן מלגלותן, והכסף משנה כתב בפשיטות וז"ל: ולא הוצרך רבינו לפרש שאם האומר הזהירם מלגלות שהם אסורין מלגלותם דהא אין שם טענת חברך חברא אית ליה לפי שכל אחד כבר יהיה נזהר מלגלות, עכ"ל.

וכן אפילו אם אין האומר הזהירם מלגלות, כי אם שכל אותן האנשים שאמר בפניהם כולם היו עסוקים בזה הענין, הרי זה גם כן לשון הרע אם גילה אחד מהן, כמו שאמרו (שם) ומנין לכשיצא הדיין מבית דין לא יאמר אני מזכה וחבירי מחייבים אבל מה אעשה שחבירי רבו עליו, על זה נאמר לא תלך רכיל בעמך, והרי אסרו בסתם ואפילו אם הבית דין המה שלשה ויותר @, ואע"פ שהיה מתאמר באפי תלתא. @דלא כמשנת חכמים עיי"ש ודו"ק

עוד מצינו אמרם בכזה הענין (שבת לג) יתיב רבי יהודה ורבי יוסי ורבי שמעון ויתיב ר' יהודה בן גרים גבייהו, פתח ר' יהודה ואמר כמה נאים מעשיהן של אומה זו כו', נענה רבי שמעון ואמר כל מה שתיקנו לצורך עצמן תיקנו וכו', הלך ר' יהודה בן גרים וסיפר דבריהם ונשמעו למלכות וכו', ופירש"י וסיפר לתלמידים או לאביו ולאמו ולא השמיען למלכות ונשמעו על ידו למלכות ע"כ, נפק לשוקא חזייה לר' יהודה בן גרים אמר עדיין יש לזה בעולם, נתן בו עיניו ונעשה גל של עצמות, עכ"ל התלמוד.

הרי שענשו רבי שמעון ואע"פ שהיתה מילתא דמיתאמרה באפי תלתא, אבל ע"כ כדקאמרינן לפי ששם היו כולם עסוקים בזה, והרי כבר אין שייך לומר שהרי זה גילה דעתו שאף אם יגלה אינו חושש דמידע ידע כו', זה אינו דמאי הוה ליה למיעבד שהרי כל אחד צריך לומר דעתו וסברתו, והרי כולם העסוקים בזה כאחד דמי, והוה כאילו האומר גילה רק בפני אחד, ולפיכך בענין זה אף אם לא הזהיר האומר הרי זה גם כן לשון הרע אם גילה אחד מהן. (לא) כל זה הוצאת והכרחת מן ראיות האל.

(כ) אבל אם אותן שנאמרו בפניהם אינם עסוקים כלל בזה הענין⁵, ובא ראובן לפנייהם ואמר כך וכך על שמעון, וגם ראובן האומר לא הזהיר כלל מלגלות, ואותן שנאמרו בפניהם המה שלשה, אז אם אחד מן השלשה גילה הדבר ואמר כך וכך אמר ראובן על שמעון, אין בזה משום לשון הרע והולך רכיל לפי שאין שייך לומר שאומר מעורר מדון בין ראובן הואמר ובין שמעון הנאמר, שהרי זה כאילו ראובן בעצמו אמר כך לשמעון, שהרי זה הראובן ידע תיכף שיתגלה הדבר לשמעון דחברך חבא אית ליה וכו' ובכל זאת לא נמנע מלאמרה, הרי זה גילה דעתו שאינו חושש בדבר,

וכמו כן אם הדבר הנאמר בפני שלשה אין בה משום מעורר מדון כי אם יתגלה הדבר ויתפרסם יגיע לפלוני איזה היזק או צער, הרי גם כן אם אחד מן השלשה גילה וסיפר הדבר אין בו משום לשון הרע. וגם כן מזה הטעם לפי שאין שייך לומר שזה המגלה גורם ההיזק לחבירו שהרי הוא כאילו כבר נשמע הדבר ונודע, כי הדבר הנאמר בפני שלשה ודאי סופו שיתגלה מאי טעמא חרך חבא אית ליה וכו', הנה על זה התנאי וזה האופן אמרו חכמינו זה ההיתר באמרם כל מילתא דמיתאמרה באפי תלתא כו',

ואחר כל זה כתב הרמב"ם והוא שלא יתכוין להעביר הקול ולגלותו יותר, ונראה כוונתו אשר כל ההיתר הוא היינו שאם יבוא במקרה לדבר בענין בתוך סיפור דברים אזי אין בו איסור לשון הרע, אבל לספר בכיון להודיע ולגלות הדבר הרי זה אסור, שהרי זה דרך לשון הרע ממש. ועוד שהרי כל ההיתר הוא משום דחברך חבא אית ליה, והענין של חבא חבא הוא שדרכו של כל אחד לכשיזדמן לו דבר עם חבירו נתגלגל הדברים עד שהוא מגלה במקרה ענינים רבים בדרך סיפור⁶, והרי על ידי חבא חבא יוכל להתמשך הדבר זמן רב, אבל זה שמכוין לגלות הרי יתגלה על ידו הדבר מהר, וכבר פעל פעולה יותר מן שעל ידי חבא חבא, לפיכך אם מתכוין להעביר הקול ולגלותו יותר הרי זה לשון הרע ממש. כך נראה לי כוונת הרמב"ם. וכן נראה מלשונו שכתב ואם סיפר הדבר אחד מן השלשה פעם אחרת כו', ולא כתב והרי מותר לאחד מן השלשה לספר פעם אחרת (לב).

(לב) כך פירש הכסף משנה, ואני ביארתי יותר.

ומעתה בא וראה הכובד והקשיות של זה ההיתר אשר אם תדקדק בו לא ישאר כלום, וכמו כן על זה הדרך המה כל שאר ההיתרים.

תמצית מדברי החפץ חיים

חפץ חיים: כלל ב סק"א: אסור לספר לשון הרע על חבירו, אף שהוא אמת, אפילו בפני יחיד, וכל שכן בפני רבים. וכל שיתרבו השומעים יתרבה עון המספר מפני שחברו מתגנה יותר על ידי זה שנתפרסם גנותו בפני כמה אנשים, גם שעל ידי זה מכשיל כמה אנשים באסור שמיעת לשון הרע ע"כ.

ובבאר מים חיים (ס"ק א') כותב: דבר פשוט הוא מצד הסברא, וכן איתא בהדיא בספרי בפרשת כי תצא בפיסקא ער"ה, ובפרשה בהעלותך פיסקא צ"ט ע"ש. ומפני שכמה אנשים טועין בזה ותולין את עצמן בדברי רבה בר רב הונא דאמר בבבא בתרא (לט.) כל מילתא דמיתאמרא באפי תלתא לית בה משום לישנא בישא, לפיכך מצאתי את עצמי מחויב בדבר לבאר דבר זה בעזה"י בכל פרטיו כפי אשר חפשתי ומצאתי בספרי הראשונים.

ונביא קטעים מדבריו: ...רשב"ם פירש לענין שאם אחד סיפר על חבירו דברי גנות באפי תלתא, מותר אחר כך לילך לאותו פלוני ולומר לו פלוני דיבר עליך כך וכך, משום דחברך חבא

5. יד הקטנה: דבריו מובאים בחפץ חיים כלל ב סעיף יא בתו"ד בסוגריים "ולפי דעת יד הקטנה" וכו', ועיין במ"ח שם

6. חפץ חיים כלל ב ס"ג הג"ה ד"ה ויש אומרים ובמ"ח אות ז-ח, נתיב חיים ושבילי חיים (עמוד נח-נט)

אית ליה, והוא מילתא דעבידא לאיגלווי ולית בה משום לישנא בישא ע"כ. אבל לענין אמירת לה"ר מודה רשב"ם גם כן לכל הפוסקים שנביא אי"ה לקמן דעובר על איסור רכילות אף דסיפר באפי תלתא.

כאן דן החפץ חיים בשיטת התוספות נכותב בסוף דבריו: ...ומצאתי בעזה"י בערכין (טו:): בתוספות ד"ה כל מילתא וכו' שפירשו דבריהם דאיירי שדיבר עליו דבר דאיכא למשמע דלא אמרה משום לשון הרע, כגון נורא בי פלניא וכיוצא בו, אבל אם הוא אומר דבר קינטור על חבירו אפילו היה אומרה בפניו אית ביה משום לישנא בישא עכ"ד. הרי מלשון שסיימו מוכח בהדיא דפירושם בדברי רבה בר רב הונא הוא לענין לכתחילה מטעם דהיה אומרה בפניו כפירושם בבבא בתרא הנ"ל, ואף על פי כן דסתם לשון הרע בודאי אסור אפילו אומרה בפניו ובאפי תלתא. וכן משמע במגן אברהם בסי' קנ"ו במוסריו שם דכוונת התוספות דבבא בתרא הוא כמו שפירשו בערכין.

ובהמשך כותב: ...היוצא משיטת תוספות, דלא הותר לומר באפי תלתא רק באופן שיוכל להעמיד דבריו דלא יהיה בו משום לישנא בישא הכי אסור. כעין פירוש התוספות מצאתי גם כן בשיטה מקובצת בבא בתרא בשם עליות הרבינו יונה ז"ל בפירושו הראשון שפירש כן עי"ש ע"כ.

בדעת הרמב"ם כותב: ...והנה לפי דברי הרמב"ם יהיה פירוש דברי רבה בר רב הונא כך, כל מילתא וכו' היינו שאם עבר אחד על איסור לשון הרע וסיפר דברי גנות על חבירו באפי תלתא, מותר אחר כך גם כן להשומעים לספר במקרה אחד לחבירו מהדברי גנות שנשמע על פלוני, ואין זה מיקרי מדבר לשון הרע ומעלה גנות על חבירו, דבלאו ידידה נמי כבר נשמע הדבר ונדוע לכל, דכיון דג' יודעים הוי כאילו כל העיר יודעים דחברך חבא אית ליה ואין הוא מזיק לו בדיבורו, ועם כל זה התנה הרמב"ם וכן הסמ"ג בלאוין ט' והוא שלא יתכוין להעביר הקול וכו'.

היוצא מדבריו דלכתחלה אסור לספר לשון הרע ורכילות באפי תלתא ועל דבר אמת, דהרי הרמב"ם מתחלה בהלכה ב' פסק בשניהם לאיסור אפילו על אמת, ואחר כך בהלכה ה' כתב דין זה ומשמע דאלעיל קאי, דרכילות גם כן לשון הרע מיקרי כמו שכתב הרבינו יונה בשערי תשובה, אלא שהקדים הרמב"ם ענין לשון הרע ורכילות בהלכות הקודמין ואחר כך כלל לשניהם בשם אחד דהיינו לשון הרע.

ולהלן כותב עוד: ...ויש עוד פירוש רביעי בספר שערי תשובה לרבינו יונה במאמר רכ"ח ע"ש שהסביר המימרא דר' יוסי ורבה בר רב הונא רק בדבר דעל פי דין תורה לית ביה משום לישנא בישא, כגון בדברים שבין אדם לחבירו ולא עשה תשובה, שעל פי הדין מותר לגנותו עובר זה על פי הפרטים שנבאר לקמן בכלל י', ובחלק ב' בכלל ט', ולית ביה רק חשש שיחשדו אותו לחונף על שלא אמרו מתחלה בפניו או למוציא שם רע וכמו שנעתיק אי"ה לקמן כל דבריו.

וכעין פירוש זה פירש גם כן בשיטה מקובצת בבא בתרא (שם) בשם עליות הרבינו יונה בפירוש השני עי"ש, והעתקנו בסוף הספר את דבריו, אבל בדבר דשייך ביה לשון הרע משמע מיניה בהדיא גם כן ככל הפוסקים הנ"ל, דאסור בכל גווי אפילו על אמת ובפניו ואפי תלתא, ועיין היטב שם במאמר רי"ד ור"ט ור"ט"ז ורי"ט ורכ"ב ורכ"ח ותמצא בבירור דבריו, וכן מוכח בהדיא בדברי עליות הרבינו יונה הנ"ל ע"ש.

הוא מסכם בסוף דבריו: ...נחזור למה שהתחלנו ונסיים בקיצור להלכה, כי היוצא מדברינו דמן הדין אסור לספר לשון הרע או רכילות או אפילו אבק לשון הרע ורכילות היכי דמינכר לגנאי אפילו באפי תלתא, ואף שיודע שהוא אמת, והוא הדין לקבל אסור בכל זה. ובירורנו כל זה מדברי התוספות והרמב"ם והסמ"ג והרבינו יונה, והרשב"ם גם כן מסכים לזה וכו', עכ"ד.

עבודת המלך: דעות ז ה: ואם נאמרו דברים אלו בפני שלשה כבר נשמע הדבר ונודע, ואם סיפר הדבר אחד מן השלשה פעם אחרת אין בו משום לשון הרע והוא שלא יתכוין להעביר הקול ולגלותו יותר. הנה בדברי רבינו האריכו מאד, דבאמת בהך דינא דכל דמתאמרה באפי תלתא לית בה משום לישנא בישא נחלקו בו רבותינו הראשונים ז"ל דהרי באמת תמוה שיהיה היתר ללשון הרע אם נאמר בפני שלשה, וכי משום שנאמר ברבים קיל והרי הדבר מבואר להיפך שם בגמ' דאדרבה פרהסיא חמורה דהרי משני הא בצנעא הא בפרהסיא, ועוד שהוא סתור מכמה מקומות בש"ס ומקראות והרי לשון הרע של מרגלים היה ברבים ולשון הרע של ציבא ושל דואג גם כן ברבים היה וכן הוא מבואר להדיא בספרי תצא ובהעלותך.

ומטעם זה כתבו כמה מקדמאי ז"ל דקאי רק על נורא בי פלניא דהוי רק אבק לשון הרע וכדומה, אבל לשון הרע עצמה בודאי דפרהסיא חמור, ויש מן הראשונים ז"ל שפרשו דקאי על רכילות ולא על לשון הרע, ור"ל כיון שהבעלים בשעה שאמרו אמרו בפרהסיא ראייה שאינם מקפידים אם יגלו הדבר ואין בזה משום רכילות, וכן הוא להדיא בשאלתות שאילתא כ"ח וכן הוא בבה"ג וכן הוא בפרש"י ז"ל.

ואשר על כן בחר לו רבינו שיטה חדשה בביאור הדבר דיצויר הדבר באופן שאחד עבר כבר על איסור לשון הרע, וסיפר בגנות חבירו בפני ג' הנה אם אחד מהשלשה סיפר אח"כ לאחרים אין בו איסור לשון הרע, וטעם הדבר עי' בבאר מים חיים כלל ב' שם האריך ע"פ הגירסא בגמרא כל מלתא דעבידא לאגלווי לית בה משום לישנא בישא, וכיון דנאמרה בפני ג' כבר מלתא דעבידא לאגלווי הוא וכן העתיק במקור החיים שם בשם יש אומרים.

ומצאתי שבאמת אפשר לומר שכך מטיין גם דברי רבינו גרשום מאור הגולה ז"ל שהרי ז"ל כל מלתא דמתאמרה באפי תלתא שהאחד הראשון אומרה בפני ג' אם חזר וספרה אחד מהם אין בו משום לשון הרע שלדעת כן אמרו בפני ג' שאינו חושש אם יתפרסם הדבר דחברך וכו', ולכאורה הם דברי רבינו ממש, אלא מאי דמסיק לבסוף שלדעת כן אמרו בפני ג' זה אינו מובן לפי"ז, והיה נראה יותר דס"ל כשיטת הני קדמאי דקאי על רכילות אבל דבריו הראשונים לא משמע כן שיקרא לבעלים בשם אחד הראשון.

ובשיטת רבינו גרשום מאור הגולה לבבא בתרא מבואר להדיא כל מלתא של גנאי דמתאמרה באפיה תלתא ואזלי הני תלתא ומשתעי ליה לאחריני לית בה משום לישנא בישא הרי להדיא דלאו ברכילות אלא בלשון הרע הוא וכמ"ש לעיל בשיטתו,

וגם מדברי הר"י מיגאש והראב"ד ז"ל הובאו בשטמ"ק לב"ב יש להוכיח דס"ל כשיטה זו, דהרי אינהו ס"ל דבמחאה יש בזה משום לישנא בישא, דהרי אמר פלוני אכיל לארעאי בגזלנותא, אלא דאם נאמר בפני ג' שוב רשאים השלשה לומר כן אף דהוי דבר של גנאי ובכלל לשון הרע אם נאמר בפני שנים, אבל כשנאמר לפני שלשה מותרים לומר, אמנם בדברי הר"י מיגאש אפשר לומר דקאי בשיטת הסוברים דהוא משום רכילות עי"ש היטב,

אבל לא זכיתי להבין את הדברים שהרי כשם שאסור להראשון לומר בפני ג', כך הרי אסור להנך תלתא לקבל לשון הרע ואינם רשאים להאמין לו, ואיך יתירו להם אח"כ לומר דבר זה לאחרים אחרי שאסור להם בעצמן להאמין בזה ומה בכך שנתפרסם הגנות והרי יש איסור על כל אחד מן השומעים לקבלו, ובר מן דין אין הדבר מתקבל על הלב כלל.

=דברי הרמב"ם נאמרים רק בסוג לשון הרע של נזק ולא בסוג של גנאי =

אשר על כן לולא דמסתפינא הוי אמינא דרבינו השמיענו בזה דין חדש שלא עמדו עליו, דהנה רבינו כתב תחלה וז"ל והמספר דברים שגורמים אם נשמעו איש מפי איש להזיק לחבירו בגופו או בממונו ואפילו להצר לו או להפחידו הרי זה לשון הרע, ור"ל דלשון הרע לא מקרי דוקא שהוא אומר דבר של גנאי על חבירו אלא אם אומר דברים שיוכלו לגרום לו היזק ואפילו רק להפחידו הרי זה לשון הרע, ומקור הדברים הלא הוא כמו שציין

הכסף משנה מעובדא דיהודה בן גרים בשבת, או מעובדא דרואג דהוי מספר לשון הרע לשיטת רבינו וכמ"ש לעיל, ועל זה סיים רבינו וכתב ואם נאמרו דברים אלו בפני שלשה כבר נשמע הדבר ונודע.

ולפי"ז אם סיפר הדבר אחד מן השלשה פעם אחרת אין בו משום לשון הרע, שהרי אין זה גורם לו היזק עוד שהרי כבר נודע הדבר, ומקור הדברים מאותה עובדא הנזכרת, דס"ל לרבינו כשיטת ר"ת ז"ל שם בשבת דהוא אותו ר"י בן גרים תלמיד ר' שמעון בן יוחאי, ובודאי לא היה מספר הדברים לבני ביתו אם היה בזה משום לתא דלשון הרע, ועל כן מוכרח לומר דכיון דאמר רשב"י הדברים בפני שלשה כמו שאמרו בגמרא שם הוי סבר ר"י בן גרים דאין בו לשון הרע עוד, והוא לא נתכוין בודאי להעביר הקול ולגלותו יותר, ונענש מכל מקום על ידי רשב"י משום דבדברים כאלה דברים של מלכות צריכים להזהר בהם ביותר, או מטעמים אחרים, שהרי עכ"פ סבלו רשב"י ובנו על ידו כל כך, או כמו שכתב המהרש"א ז"ל שהיה לר' יהודה בן גרים להבין מהא דר' יוסי ששתק שלא לספר הדברים לפני אחרים (ועי' מ"ש בהל' עכו"ם טעם אחר ב"ר יוסי).

ולפי"ז דוקא בענינים כאלה שכל איסורם הוא משום שהם גורמים היזק לחבירו ואין בהם משום גנות, דברים כאלה אם כבר נאמרו בפני שלשה וכבר נודעו אין בהם משום לשון הרע עוד, שהרי כל איסורם משום שגורמים הם היזק, וכשכבר נודעו הרי אינם גורמים היזק עוד יותר, אם לא כמו שכתב רבינו שמתכוין להעביר הקול ולגלותו יותר, אבל בסיפור הדברים באקראי בעלמא אין בו משום לישראל בישא, משא"כ במספר דברים של גנאי בודאי יש בהם משום לשון הרע אם נאמרו ברבים מקל וחומר.

ובא וראה דיוק לשון רבינו שכתב ואם נאמרו 'דברים אלו' בפני שלשה, ואין לזה מובן דהרי רבינו על כל פרטי לשון הרע קאי דאם נאמרו בפני שלשה והלך אחד וסיפר הדברים לפני אחרים אין בו משום לשון הרע, ולמה כתב דוקא 'דברים אלו', אשר על כן ברור כאשר כתבנו, והוא דבר חדש מאד בשיטת רבינו שלא עמדו על זה, וסוגיא דבבא בתרא הכי מתפרשא דס"ל לרבינו כשיטת הראשונים ז"ל דבמחאה לית ביה משום לשון הרע כלל, שהרי צריך לדעת מזה כדי לשמור שטרו אלא דרצה לומר דפלוגתא דמחאה אי בפני ב' אי בפני ג' בדרכה בר רב הונא קמפלגי, דלדידיה הרי חזינן דכשנאמר הדבר לפני ג' תו ליכא גרמת היזק לחבירו משום דחשיב הדבר כמו מפורסם ודחי לה בגמ' שם דלאו בהא תליא עי"ש.

==הנושא מפותח על ידי הרב הוטנר ז"ל בהערותיו לחפץ חיים בספר הזכרון עמוד של"ב, ובספרו של הרב יזנפלד ??.

דעת ומחשבה: לגר"מ שטרנבוך שליט"א: דעות ז ה: והוא שלא יתכוון להעביר הקול ולגלותו יותר, שיטת הרמב"ם באפי תלתא סתום, וביאר דבריו בספר "חפץ חיים" (כלל ב') ע"ש, אבל נראה לפרש שיטתו כמו שביארנו לעיל, ולכן מאחר שפתח ההלכה דשורש אסור לשון הרע מפני שמיצר לחבירו בגופו או בממונו או מכאיבו, מסיים שאם נודע לשלשה ונתפרסם תולה דמי שמספרים עליו לא איכפת לו שבלאו הכי יתגלה ולכן מותר.

אמנם לשון הרמב"ם צ"ב שמפרש "והוא שלא יתכוון להעביר הקול ולגלותו יותר" ולא הבנתי אטו בכוונה תלוי הדבר, והוה ליה לרמב"ם לפרש "והוא שלא יתגלה יותר", שאז בודאי מי שמספרים עליו מקפיד, אבל כנראה שאם לא מכוון דוקא לא איכפת ליה, אבל להעביר הדבר בכוונה איכפת ליה דמה לו ללכת בכוונה לגלות ודי כשיתגלה, ורק בדרך אגב לא מקפיד, וכן מצאתי בח"ח שם בשם "יד הקטנה" שההיתר בדרך אקראי ובמתגלגל דרך אגב, ולדברינו הטעם שמקפיד כשבכוונה מספרים עליו.

ומעתה יפה העיר הח"ח זצ"ל שהיתר באפי תלתא מוגבל מאד, שרק באותו עיר כיון שיתגלה בלאו הכי מותר (ונראה פשוט שבזמנינו לא תלוי באותו עיר שלא מתגלה היום בכל העיר אלא תלוי באותו חוג ששמעו או לפעמים באותו בית הכנסת).

וכן נראה שאם המספר עכשיו הוא אדם חשוב שבספורו מתחזק הסיפור יותר בודאי מקפיד ולכן אסור, וכן העיר הח"ח שאם השומעים יראי שמים שלא יספרו הלאה ודאי אסור, או אם אמרו לו לא לגלות עוד אסור, וכ"ש שאסור למספר להוסיף דברים או להכשיל השומע שבזה יוסיף בודאי אסור.

ונראה שאם רוצה להבחין ולידע אם יש במה שמדבר (לרמב"ם) היתר באפי תלתא, יצייר לעצמו אם היו מספרים עליו דבר זה, האם היה מקפיד שמתגלה יותר או לא, ויודע תעלומות יודע אם האמת כמו שפסק לעצמו.

ומיהו כל זה על אנשים כשרים, אבל באנשי רשע מצוה לפרסמם, משא"כ בתמימים הטועים כשאין תועלת להזכיר גם שמות האנשים ולבזותם אסור להזכיר שמם, וכ"ש אם הם ת"ח ולדבריו טועים אסור לבזותם, והעונש ח"ו חמור מאד, שהמבזה ת"ח דינו כאפיקורס וכמבואר בסנהדרין בפרק חלק, ומבואר בספה"ק שבעו"ה מופקר היום אסור לשון הרע, ומכסים הלישנא בישא באיצטלא דמצוה שלחבירו דיעות כוזבות ומצוה לגנותו ולבזותו אף שאין היתר לפגום בחבירו כלל.

ואם סיפר הדבר אחד מן השלשה. נראה שחידש הרמב"ם כאן שאם מספרים לו לאדם לשון הרע, ואומרים לו שהדבר מפורסם וכל אחד יודע, לא יסמוך על זה לספר הלאה, ולכן פירש הרמב"ם שסיפר בפני שלשה ואחד מהשלשה מוסר הלאה, אבל אם הוא גופו אינו מהשלשה רק שמע שנתפרסם אין לו לספר הלאה על סמך זה.

עיין עוד חידושי בתרא ערכין / זרע חיים בכמה מקומות

ציונים ועיונים נוספים: אפי תלתא

העמק שאלה, הנצי"ב מוולאזין	אבן ישראל, ר' ישראל יעקב פישר
ביאור הגמ' כל מילתא דמתאמרא באפי תלתא וכו' בח אות ד	ביאור בדברי תוס' בד"ן אפי תלתא דלא כהפץ חיים, ב"ב לט:
זיו משנה, ר' זאב טורבוביץ	ארני היד החזקה, ר' אדוניהו הכהן קראוס
אפי תלתא דעות פז ה"ה	אפי תלתא דעות פ"ז ה"ג
חידושי בתרא, ==	אוצרות ירושלים, קובץ
אפי תלתא ב"ב לט (נדפס בערכין?)	במילתא דמשתמע לתרי אנפי ובהיתרא דאפי תלתא / הרב י.מ. לובצקי תשס"ג עמ' 347
חידושים וביאורים, ר' חיים גריינימן	אור החמה, ר' זונדל קרויזר
עיי"ש = פאה עמוד ג: בדפי הספר	בסוגיא דב"ב לט, אפי תלתא ב"ב לט
מרפא לשון, כמה מחברים	אז נדברו, ר' בנימין זילבר
אפי תלתא דלא אושא מילתא, הרב דוד אברהמי, ח"א עמוד יד	אפי תלתא, ח"ב סימנים עד עה
אפי תלתא, הרב מנת, ח"ו עמודים 42-46	ארח מישרים, ר' מנחם טרויש
משרת משה, ר' יצחק עטייה	בענין מילתא דמתאמרא באפי תלתא כתב: "עוד היה נראה לומר שאם עשה אדם דבר שלא כהוגן בפני שלשה, אם סיפר אחד מהשלשה מה שנעשה בפניהם, שגם בזה אין בו משום לשון הרע, דמה לי אם נאמר או נעשה בפני שלשה... סימן ח אות טו בתו"ד
אפי תלתא, דעות פרק ז	דברות משה, ר' משה פיינשטיין
נפש חיה, ר' ראובן מרגליות	בסוגיא דב"ב לט עייש, ב"ב לט
אפי תלתא קנו אות טו	הליכות עולם, ר' אברהם יוסף אהרמן
סדר משנה, ר' וואלף הלוי באסקוויץ	== == קדוש ישראל סימן ו באריכות
אפי תלתא, דעות ז ד	
סוכת דוד, ר' דוד קוויאט	
אפי תלתא ב"ב לט	
עבודת השם, ר' שמואל מטלון	
אפי תלתא, יו"ד ס' ב אוצ"ה 62	

תורת האדם לאדם, קובץ תורני במצוות שב.א.ל.
אפי תלתא, במאמרו של הרב ישראל דרוזי קובץ
ה' עמ' 194
תורת הלשון, קובץ
בענין היתירא דאפי תלתא מאת הרב שמואל
אנגל שליט"א

פרשת המלך, ר' יצחק מאיר בן מנחם
אפי תלתא דעות פ"ז
שבט הקהתי, ר' שמאי קהת גרוס
אפי תלתא, הסבר יפה בסוגיא, ד 54, ה 346
שערי זבולון, ר' זבולון שוב
אפי תלתא בגילוי סוד מסחרי ע"ט

פרק ז: אבק לשון הרע ודוגמאות הרמב"ם

עיינ עוד פרק ט: לא יספר בטובת חברו

הקדמה

====צ"ע סדר המקורות בפרק זה אולי צ"ל תוספתא, ירושלמי, חופת אליהו, בב"ב קסד ??? ===

תוספתא: עבודה זרה א ג: ארבע אבקות הן, אבק רבית, אבק שביעית, אבק עבודה זרה, אבק לשון הרע... אבק לשון הרע – לא ישא אדם ויתן בטובתו של חברו מפני אבק לשון הרע.

אבק לשון הרע / יוסף סיפר לשה"ר ויעקב קבל

חופת אליהו: מובא בראשית חכמה שער ארבעה אות טז (הוצאת ולדמן), ויש הוצאת איש שלום עיין פרויקט השו"ת סימן ?? ומופיע גם במנורת המאור ?? ד' אבקות הן: אבק רבית, אבק עבודה זרה, אבק הרשות, אבק לשון הרע. אבק רבית כגון שהלוה לו חברו מעות וכשפורע לו אומר לו ה' ישלם לך חסד שעשית עמדי, אבק עבודה זרה כגון שהיה לו משא ומתן הרבה עם עכו"ם, אבק הרשות נראין כאוהבין בשעת הנאתן ואין עומדין לו לאדם בשעת דחקו, אבק לשון הרע דכתיב ויבא יוסף את דבתם רעה @. וכן הוא בירושלמי פאה בסמוך ...

מיכן אמרו שני צדיקים לקו זה מזה יעקב ויוסף, יוסף שסיפר לשון הרע גרם בית האסורים לעצמו י"ב שנה ויעקב שקבלה נסתלקה ממנו שכינה כ"ב שנה, הא למדת שכל המספר לשון הרע לוקה פעם אחת והמקבלו לוקה שתיים @ וגורם לעצמו גיהנם. אמר הקב"ה לגיהנם פתח פיך וקבל בעלי לשון הרע, אמר לפניו רבש"ע איני יכול לעמוד בהם אלא אם אתה זורק בהם קודם חציך למעלה כמו שאמר דוד מה יתן לך ומה יוסיף לך לשון רמיה חצי גבור שנונים וגו' (תהלים קכ).

עוד מקור לדברי רמב"ם שהמקבלו יותר מהאומר עיין בזה

בבא בתרא קסד: אמר רב עמרם אמר רב שלש עבירות אין אדם ניצול מהן בכל יום הרהור עבירה ועיון תפלה ולשון הרע, לשון הרע סלקא דעתך, (דף קסה.) אלא אבק לשון הרע, אמר רב יהודה אמר רב רוב בגזל ומיעוט בעריות והכל בלשון הרע בלשון הרע סלקא דעתך אלא אבק לשון הרע.

רשב"ם: בבא בתרא קסד: אבק לשון הרע, כגון דאמרי נורא בי פלניא @ בערכין (טו).

@ כן כתב כאן ב"אור זרוע" ב"ב סימן ??, ועיין חידושי הש"ס לגר"י פיק כאן.

יד רמה: ב"ב קסד: סימן נב: אמר רב עמרם אמר רב שלש עבירות אין אדם ניצול מהן בכל יום הרהור עבירה ועיון תפלה ואבק לשון הרע. הרהור עבירה, ואפילו בפנויה. עיון תפילה, דלא מכוין דעתיה בתפלה כדבעי ואמרי ליה דיתיב ואמר אימת אתי אגרא אימת אתי אגרא. אבק לשון הרע, כדרב דימי, ללמדך שצריך אדם להזהר מהן יתר מדאי שאם לא נזהר אי אפשר שלא יבוא בהן לידי מכשול.

מאירי: ב"ב שם: כבר ידעת על הרכילות שהוא בלא תעשה שנאמר לא תלך רכיל, ולשון הרע הוא בכלל לאו זה, והוא כל שמספר בגנות חבירו אפילו היה אמת, הן על פגם או מום שידע בו, הן על מעשה שעשה שלא כהוגן, הן על טעות שטעה בהוראה ובדברי תורה, אף המספר בשבחו של אדם יותר מדאי הרי זה אבק לשון הרע, מפני שהוא גורם שיספרו בגנותו.

וצריך להזהר בענינים אלו הרבה מפני שהם דברים המצויים להכשל בהם עד כמעט שאין אדם נמלט מהם, הואיל ואין בהם לשון הרע הגמור, אמרו חכמים שלש עבירות אין אדם ניצל מהם בכל יום ואלו הן הרהור עברה ועיון תפלה ואבק לשון הרע, וכן אמרו רוב בני אדם נכשלין בגזל ומיעוטן בעריות וכולן באבק לשון הרע.

רש"י: סוכה מ: כמה קשה אבקה של שביעית, מידי דלא הוי עיקר האיסור תלוי בו, קרוי אבק, וכן אבק רבית, וכן אבק לשון הרע, שאינו לשון הרע גמור אלא צד לשון הרע, כמו אבק העולה מדבר הנכתש במכתשת. אדם נושא ונותן בפירוש שביעית, לסחורה דהיינו אבק שביעית דעיקר איסור שביעית לא תזרע, לא תזמור, וזה איסור קל שבה.

ירושלמי: פאה א א: אמר רבי חנינא בוא וראה כמה קשה הוא אבק לשון הרע שדברו הכתובים דברי בדאי בשביל להטיל שלום בין אברהם לשרה, ותצחק שרה בקרבה לאמר אחרי בלותי היתה לי עדנה ואדני זקן (בראשית יח), ולאברהם אינו אומר כן אלא למה זה צחק שרה לאמר האף אמנם אלד ואני זקנתי, ואדני זקן אין כתיב כאן אלא ואני זקנתי. אמר רבן שמעון בן גמליאל בוא וראה כמה הוא קשה אבק לשון הרע שדיברו הכתובים דברי בדאי כדי להטיל שלום בין יוסף לאחיו, הה"ד (בראשית נ טז) ויצו את יוסף לאמר אביך צוה לפני מותו לאמר כה תאמרו ליוסף אנא שא נא וגו', ולא אשכחן דפקד כלום.

ר"א פולדא: כמה קשה אבק לשון הרע, אפילו אינו לשון הרע גמור אלא אבק לשון הרע. שהרי שינה הכתוב כדי לעשות שלום, ובעלי לשון הרע מטילין איבה בין אדם לחבירו.

פני משה: כמה הוא קשה אבק לשון הרע, לפי שאין זה לשון הרע ממש אפילו אם אמרה ואדני זקן דמה גנאי דברה עליו אלא כאבק לשון הרע הוא, ואפ"ה דברו הכתובים דברי בדאי [שקר]. ולא אשכחן דפקד, יעקב כלום על זה אלא שהיו מתייראין שמא קיבל יוסף איזה אבק לשון הרע ויזכור את הראשונות על ידי כך, ודברו הכתובים דברי בדאי.

הערה: ביאור בדברי הירושלמי ולמה נקרא אבק לשון הרע עיין עבודת המלך לקמן עמוד 108 ==פרשה זו נדרשת בגמ' יבמות (דף סג) לענין שמותר לשנות מפני השלום, וכאן נקרא הענין לאבק לשון הרע, ועיין בזה. ועיין עוד במפרשים ספ"ל אמת ועוד =

בשיטת הרמב"ם

רמב"ם: פירוש המשנה: אבות א טז: ולא מצאתי לגוף טוב משתיקה, ... [בתו"ד]... וכיון שהזכרנו לשון הרע בחלק הדיבור האסור, הריני מבאר, ואזכיר בו מקצת דברי חכמים, לפי שבני אדם בזה בעוורון עצום, והוא העבירה החמורה ביותר שאדם נכשל בו תמיד, ובפרט במה שאמרו חכמים שאבק לשון הרע אין אדם ניצול ממנו בכל יום, והלואי ולא יהא לשון הרע עצמו.

ולשון הרע הוא סיפור מגרעות בני אדם ומומיהם¹, והשפלת אדם מישראל באיזה אופן שיהיה מן ההשפלה, ואפילו היה שפל כמו שאמר, לפי שאין לשון הרע שישקר על האדם וייחס לו מה שלא עשה כי זה נקרא מוציא שם רע על חברו, אלא לשון הרע הוא גינוי האדם ואפילו במעשיו שעשה אותן בודאי. והאומרו חוטא והשומעו חוטא. אמרו (ערכין טז) שלשה לשון הרע הורגת, האומרו והשומעו ושאומרין עליו, ואמרו המקבלו יותר מן האומרו.

ואבק לשון הרע הוא הרימוז במומי האדם מבלי לאמרם בפירוש, אמר שלמה במי שמרמז והיות המרמז מראה שאינו יודע מה שהבינו מדבריו ושהוא לא נתכוון לכך אלא נתכוון לענין אחר, אמר (משלי כו יח-ט) כמתלהלה היורה זקים חצים ומות, כן איש רמה את רעהו ואמר הלא משחק אני. ופעם שבחו אחד החכמים (ב"ב קסד:) כתב של סופר מסויים שהראו לו במסיבה גדולה, ומחה הרב בזה ששבח כתב אותו הסופר ואמר לו 'כלך מלשון הרע', רוצה לומר כי במה שאתה משבחו ברבים אתה גורם לו בזיון שיש בהם אוהביו ויש בהם שונאיו ויצטרך שונאו כשישמע שבחו לספר מגרעותיו, וזו הרחקה גדולה מלשון הרע....

רמב"ם: דעות: ז ד: ויש דברים שהן אבק לשון הרע, כיצד, מי יאמר לפלוני שיהיה כמות שהוא עתה, או שיאמר שתקו מפלוני איני רוצה להודיע מה אירע ומה יהיה, וכיוצא בדברים האלו, וכן המספר בטובת חברו בפני שונאיו הרי זה אבק לשון הרע, שזה גורם להם שישפרו בגנותו, ועל ענין זה אמר שלמה (משלי כו כד) מברך רעהו בקול גדול בבקר השכם קללה תחשב לו, שמתוך טובתו בא לידי רעתו...

וכן המספר בלשון הרע דרך שחוק ודרך קלות ראש, כלומר שאינו מדבר בשנאה, הוא ששלמה אמר בחכמתו (משלי כו יח) כמתלהלה היורה זקים חצים ומות כן איש רמה את רעהו ואמר הלא משחק אני.

וכן המספר לשון הרע דרך [רמיות] [רמאות], והוא שישפר לתומו כאילו אינו יודע שדבר זה שדיבר לשון הרע הוא, אלא כשממחין בו אומר איני יודע שאלו מעשיו של פלוני, או שזה לשון הרע.

רמב"ם: איסורי ביאה כב יט: ואמרו חכמים גזל ועריות נפשו של דם מתאוה להן ומחמדתן, ואין אתה מוצא קהל בכל זמן וזמן שאין בהן פרוצין בעריות ובביאות אסורות, אמרו חכמים רוב בגזל ומיעוט בעריות והכל באבק לשון הרע.

כסף משנה: דעות: ז ד: ומה שכתב וכן המספר בלשון הרע דרך שחוק וכו', וכן המספר לשון הרע דרך רמאות וכו', בירושלמי פ"ק דפאה.

1. פירוש המשנה: מכאן למד החפץ חיים (כלל ה' מקמ"ח ב-ה) לאסור סיפור חסרון מעלות (אינו חכם, אינו גיבור) עיי"ש

יד הקטנה: ... (ו) בזה העון יש בה גם כן כמה ענינים, אחד, והוא המספר בגנות חבירו ואע"פ שאומר אמת, כגון שיושב ואומר כך וכך עשה פלוני, כך וכך היו אבותיו, כך וכך שמעתי עליו, והכל דברים של גנאי, אע"פ שכל דבריו אמת, הוא עון גדול למאוד, ועל זה אמר הכתוב יכרת ה' וגו' לשון מדברת גדולות, ואמרו כל המספר בלשון הרע כאילו כופר בעיקר ואין לו חלק לעולם הבא, אמרו בתלמוד ערכין היכי דמי לישנא בישא, רבא אמר כגון דאמר איכא נורא בי פלניא, אמר ליה אביי מאי קא עביד גילויי מילתא בעלמא הוא אלא דמפיק בלישנא בישא דאמר היכא משכחת נורא אלא בי פלניא דאיכא בישא וכוורי, בא וראה כמה גדול כחה של לשון הרע שאע"פ שאינו משקר ואפילו דיבור קל כזה אמרו בה שהיא לשון הרע ממש (יא) לשון הרמב"ם שם.

וכן המספר בלשון הרע דרך שחוק ודרך קלות ראש, כלומר שאינו מדבר בשנאה אלא דרך ליצנות, הוא ששלמה אמר בחכמתו (משלי כו יח) כמתלהלה היורה זיקים חיצים ומות [וגו'] ואמר הלא משחק אני (יב).

(יב) לשון הרמב"ם, ונראה שהוא לשון הרע ממש² ואע"פ שהרמב"ם מביאה בכלל הדברים שהן אבק לשון הרע, אם תדקדק שם בדבריו תמצא שאינו כן, וביאר דבריו הוא, וכן המספר בלשון הרע כו' הוא ששלמה אמר כו', כלומר ועוד נמצא דברים שאינם נראים לבני אדם ללשון הרע אבל על זה כבר אמר שלמה. ==חסר יד הקטנה באות י' עיין לעיל ולהעתיק כאן ==

עבודת המלך: ויש דברים שהן אבק לשון הרע כיצד מי יאמר לפלוני שיהיה כמות שהוא

עתה או שיאמר שתקו מפלוני אינו רוצה להודיע וכו'. לא נתבאר מקור הדברים וטעמם, ועי' להרב חפץ חיים כלל ט' [סעיף א] דעתו שמה שכתב רבינו אחד המספר בטובת חבירו בפני שונאיו שזה גורם להם שיספרו בגנותו קאי גם על הנך, ור"ל שגם דברים אלו גורמים שיספרו בגנותו וזהו גדר אבק לשון הרע, ונמשך הרב אחר דעתו ודעת היד הקטנה שהמספר לשון הרע דרך שחוק ודרך קלות ראש, כלומר שאינו מדבר בשנאה, וכן המספר לשון הרע דרך רמאות שהזכיר רבינו לקמן בהך הלכה, זהו לשון הרע גמורה ולא אבק, אבל הרי נראה ברור מדברי רבינו בפ"א דאבות גבול יותר [אצ"ל: אחר] בין לשון הרע ובין אבק לשון הרע וכל אלו המנויים כאן הם אבק לשון הרע וכמו שמוכיח לשון רבינו כאן (והרגיש בזה הרב [החפץ חיים] בהגה"ה וכתב שאח"כ מצא באבות כן), אשר על כן נראה להביא קצת מקורים לדברי רבינו.

והנה לפי דברי רבינו בפירוש המשנה דאבות שם זה הכלל – לשון הרע הוא ספור רעות האדם ומומיו ולגנות אדם מישראל באיזה צד שיהיה מן הגנות וכו', ואבק לשון הרע הוא זכרון מומי האדם בלתי ביאור עי"ש, ולפי"ז הציוור שכתב כאן רבינו מי יאמר לפלוני שיהיה כמו שהוא עתה (כלומר מי חשב עליו שיהיה כמו שהוא), וכן שתקו מפלוני אינו רוצה להודיע מה אירע ומה היה, זהו זכרון מומי האדם בלתי ביאור.

ועי' במדרש הובא בילקוט קרח (==) ואנשים מבני ישראל אנשים אשר נקבו בשמות, אע"פ שלא פרסמן הכתוב נתן סימניהון ומתוך המקרא אתה מבין אותם, משל למה הדבר דומה לבן טובים שגנב כלים מן המרחץ ולא היה בעל הגניבה רשאי לפרסמו, התחיל נותן סימנים א"ל מי גנב את כליך אמר אותו בן טובים בעל קומה ושיניו נאות שערו נאה, משנתן סימנים ידעו מי הוא וכו', הרי מפורש דיש שינוי בין אם אומר בפירוש לאומר דברים בלי ביאור, וכן מצאתי לרד"ל בפרקי דרבי אליעזר פרק מ"ד ובמדרש אחר ארבעים שנה רצה משה להזכיר לישראל ולומר להם זוכרים אתם שאמרתם במדבר היש ה' בקרבנו אם אין, אם אני אומר לישראל כך הרי אני מלבין פניהם וכו' אלא אני אומר להם מעשה עמלק והם מבינים מה שכתוב לפניו, משל למה הדבר דומה וכו', הרי להדיא דאם אומר בדרך רמז בלי ביאור נקל לישראל, ואף דאמרו מאן דזקיף ליה זקיפא בדיותקא לא לימא תלי ביניתא וכתבו רבינו לעיל פ"ו ה"ח, מכל מקום קיל יותר.

2. יד הקטנה: ==מובא בחפץ חיים ?? ?? ??

וכן ביאר רבינו הנך תרי עובדא דירושלמי פ"ק דפאה בחנותא דכיתנא דאמר מה אנן אכלין חובצא ובאידיך עובדא דלית אנן סלקין מבקרא לר' יוחנן יומא דין, ועל עובדא הראשונה אמר ר' יוחנן זהו לשון הרע בצנעא, ובאידיך אמר ר' שמעון בן לקיש דהוא לשון הרע בצדק, לפי גירסת מרן הגר"א ז"ל וכן הוא בירושלמי דפוס וויניצא, וסובר רבינו דודאי אותו שאמר חובצא ואותו שאמר לבקר את ר"י לא לתומן אמרו כן, דאם אמרו כן לתומן מאי שייטא דלשון הרע כאן, אלא שרצו באמת להפסידם ואמרו בדרך כזה, ועל זה אמרו שהוא לשון הרע בצנעא, כלומר שאינו לשון הרע ממש אלא לשון הרע בלי ביאור שהזכיר רבינו דהוא אבק לשון הרע, וכן באידיך עובדא שאמר שהוא לשון הרע בצדק ר"ל ג"כ שאין זה לשון הרע ממש, ואף שעשו זאת בערמה מכל מקום כיון שלא הזכירו בפירוש אין זה לשון הרע גמור.

ועי' במג"א (סי' קנו סק"ב) רמז כן בקצרה, ונראה דדעתו כך הוא דזהו רק אבק לשון הרע, ולפי זה צריך לומר דהא דאמרו שם בעון קומי ר' יוחנן איזהו לשון הרע האומרו והידועו, ומביא על זה הנך תרי עובדי, ועי' בפני משה שם דאף אם אומר איזה דבר ברמיזה אף שאינו בפירוש אלא שיודעו ומכוון עליו גם זה הוא לשון הרע, דר"ל רק אבק לשון הרע ולא לשון הרע גמור, וכן משמע שם.

ובמה שכתב רבינו דאם אומר בצחוק כלומר שלא מחמת שנאה אין זה אלא אבק לשון הרע, עי' בירושלמי שם לעיל א"ר חנינא בא וראה כמה קשה הוא אבק לשון הרע שדברו הכתובים לשון בדאי בשביל להטיל שלום בין אברהם לשרה ותצחק שרה וכו' ואדוני זקן ולאברהם אינו אומר כן וכו', ומה שאמרה שרה עליו בולע ואינו פולט עי"ש, תפסו חז"ל שהוא דבר של גנאי לאברהם דבלאו הכי לא שייך כלל לשון הרע, ובכל זאת נקרא רק אבק משום ששרה לאו מחמת שנאה אמרה כן אלא דרך שחוק.

והנה הרב חפץ חיים עורר על זה מדרשת הספרי ומה מרים שלא נתכוונה לגנותו וכו' אלא לשבח ומשום מצות פריה ורביה וכו', ועי"ש מה שמביא בשם הרמב"ן ז"ל, ולא ידעתי מנין לנו שבאמת במרים לא היה אלא אבק לשון הרע ומ"מ נענשה, ועי' בדברי רבינו סוף ה' טומאת צרעת ועל עון זה מזהיר בתורה השמר בנגע הצרעת זכור את אשר עשה וכו', הרי הוא אומר התבוננו מה אירע למרים הנביאה שדברה באחיה שהיתה גדולה ממנו בשנים וכו' והיא לא דברה בגנותו אלא טעתה שהשותו לשאר נביאים, והוא לא הקפיד על כל הדברים האלו וכו' ואע"פ כן מיד נענשה, הרי להדיא שלא היה כאן לשון הרע באמת אלא לתא דלשון הרע, ומזה אנו למדין ללשון הרע גמורה בק"ו, ויש עוד להאריך בכל זה, הארכתי קצת בכל זה לבל נאמר נואש חלילה וה' הטוב יכפר.

דעת ומחשבה: הגר"מ שטרנבוך שליט"א: דעות ז ד: וכן המספר בלשון הרע דרך שחוק

דרך קלות ראש. בביאור במ"ח על חפץ חיים (כלל ג' ה"ג) מפרש שזהו לשון הרע דאורייתא, ומה שפירש כאן וכן המספר היינו שאינו נראה לבני אדם כלשון הרע ומ"מ אסור, ומביא שכן מפרש ב"יד הקטנה", אבל פשטות הרמב"ם כאן שזהו אבק שהרכיב דין זה בעניני אבק.

ונראה שתלוי אם מדבר בלשון שחוק, אבל השומע מתעורר בזה לקבל רע על חבירו עבר באסור לשון הרע דאורייתא, אבל הרמב"ם כאן מיירי שחבירו אינו מאמין בספורו, שיודע שזהו רק שחוק בעלמא, רק על ידי זה מתחיל לחטט לחוש שמא באמת כן, אף שיודע שחבירו לא נתכוון לכך, ובזה הוא אבק לשון הרע שעל ידו מתברר רע על חבירו, אף שלא נתכוון לכך שגם חבירו מבין שלא נתכוון וכמ"ש אבל באומר לשון הרע דרך שחוק וחבירו מבין בו כוונתו אסור מה"ת.

ויש דברים שהן אבק לשון הרע כיצד מי יאמר לפלוני שיהיה כמות שהוא עתה או שיאמר שתקו מפלוני איני רוצה להודיע מה אירע ומה היה. תמה בעל חפץ חיים זצ"ל בכלל ט' כיון

שמרמזו לרע הלוא זהו לשון הרע גמורה ולא אבק, ונראה פשוט שכאן אינו מספר מאומה, רק מכניס בלב חבירו חשש כשאומר שאינו רוצה לספר, או מדמה שעכשיו נשתנה ממה שהיה, וזהו אבק לשון הרע שאינו אומר רע אפילו ברמז, רק מרמז שיש משהו לעורר ואינו מפרט, אבל כשמרמז הרע זהו לשון הרע גמורה.

וכן המספר לשון הרע דרך רמאות והוא שיספר לתומו כאלו אינו יודע שדבר זה שדבר לשון הרע הוא וכו'. דברי הרמב"ם תמוהין מאד, ולא מצאתי שהקדוש בעל ח"ח זצ"ל יסביר כוונת הרמב"ם כאן, שלפי פשוטו מיירי במספר לשון הרע, וכשמעוררים אותו על כך טוען שלא ידע שזהו לשון הרע או שאלו מעשיו של פלוני. ותמוה שממ"נ אם שקר הדברים וידע רק מרמה אותנו הלוא ברור שעבר, ואטו מרמה הקב"ה ונאמר שלא עבר, ועוד אטו בכל האסורים כשטוען בשקר שלא ידע שאסור נאמר שזהו רק אבק, ואם באמת לא ידע עבר בשוגג. ובבמ"ח מפרש גם כאן שזהו מה"ת וכמ"ש לעיל משמו, אבל גם לדבריו לא נתבאר מה חידש הרמב"ם כאן שאסור כשטוען שלא ידע, וגם למה הרכיב דין זה בדיני אבק לשון הרע.

ונראה שבאמת כאן אינו אלא אבק לשון הרע, ולכן הביאו בדיני אבק לשון הרע, ומיירי במספר לשון הרע "דרך" רמאות, והיינו שבעצם דבורו לא ניכר שום רע, ומ"מ יש רמז לכך, ולמעוררים אותו יכול לטעון בצדק, שאין בדברים שדבר לשון הרע, ולא משקר שכן האמת, או שאלו מעשיו של פלוני, לא ידע שחבירו יכיר שכן מתוך דבורו, אבל רמז יש בדבורו, ולכן השומע מתעורר לחשוד, אף שמתוך עצם דבורו בצדק טוען שלא ידע שאסור או שזהו רע, אבל כשמספר דברים ניכרים כלשון הרע וטוען שלא ידע מהאסור או מעשיו של פלוני הלוא עבר באסור תורה בשוגג וכה"ג לא מיירי הרמב"ם כלל (שוב מצאתי בבמ"ח שם בהגה"ה שנתעורר בעצמו שברמב"ם בפיהמ"ש ספ"א דאבות מבואר שזהו רק אבק וכמ"ש).

ומעתה שפיר כלל הרמב"ם דין זה באבק לשון הרע, דכל פעם שמדבר ואינו מוכח מדבריו שזהו רע, נקרא "אבק" לשון הרע, וכאן יכול לתרץ עצמו בצדק, שמדבריו גופא לא מוכח שום דבר, ואם חבירו מצא רמז מי ביקש ממנו לחשוד כן, ומ"מ כיון שבדבריו רמז לכך נקרא "אבק" לשון הרע.

מפרשים

שערי תשובה: סימן רכו: החלק הרביעי, אבק לשון הרע. אמרו רבותינו (כבא בתרא קסה.) רוב העולם נכשלים בגזל, ומיעוטם בעריות, וכולם באבק לשון הרע. ואמרו, כי ענין אבק לשון הרע כאשר יסבב האדם בדבריו שיספרו בני אדם לשון הרע. ואמרו (ערכין טז.) לעולם אל יספר אדם בטובתו של חבירו, שמתוך טובתו בא לידי גנותו. והנה אנחנו צריכים לבאר המאמר הזה, כי ידוע הדבר כי מן המדות הנאות לספר בשבח החכמים והצדיקים, כמו שנאמר (משלי כה כז) וחקר כבודם כבוד, ואמרו על האויל שאינו מדבר בשבחיו של עולם. אבל זאת תכונת הענין הזה, כי אין לספר בטובת האדם זולתי בד בבד, רוצה לומר כאשר ידבר איש אל רעהו, ולא בקהל עם ובמושב רבים, עד אשר יודע אליו כי אין במעמד ההוא שונא ומקנא אשר ידבר טוב עליו, ואם יחפוץ לשבח אדם אשר כבר הוחזק לבני עמו ונודע אשר הוא אדם כשר ולא תמצא בו רעה ואשמה, גם על פני שונא ומקנא יש לשבח, כי לא יוכל לגנותו, ואם יגנהו ידעו הכל אשר פיו דיבר שוא, ותהי לשונו מוקש לנפשו.

מהר"י ברונא: סימן קסח: [בתו"ד עיי"ש המדובר] ...ומעשים בכל יום דלא משיבין בית דין על ככה, לא מיבעיה דלא שיילינן בתר פסלות דרך כלל ובסתמא, אלא אפילו על דבר מסויים ועל פרט לא מכריזינן לפסול אינשי, דכל אינשי בחזקת כשרות עד דאתו סהדי ופסלי להו, ומה מאד היה מחמיר הגאון מהרי"ו ז"ל בדבר זה.

ויש בני אדם דאמרי (ב"ב קסד): אבק לשון הרע אין אדם ניצול בכל יום, וכי אמרי כך אמר פלוני על פלוני וכך היה מעשה, וסברי דזה חשוב אבק לשון הרע ולא חיישי ח"ו עוון גדול זה דאפילו אבק לשון הרע אסור כדאיתא בסמ"ג. ועוד דהאי קרי ליה הממלא אחד הממלא, וראיתי בתשובת הר' משה תק"ו דנענש באותו שהוציא מתחלה, ונ"ל כשמכוין לגנאי ולהעביר הקול יותר כדמשמע במיימוני (רמב"ם דעות ז) דאפילו מילתא דמתאמרא באפי תלתא דלית ביה משום לישנא בישא כדאיתא בפרק חזקת הבתים (ב"ב לט.) ובכמה דוכתי, מכל מקום אם מכוין אדם להעביר הקול יותר אסור, ועונשו דמוציא שם רע מפורש בערכין (טו.).

דינא דחיי: סמ"ג: לא תעשה ט: ויש דברים שהן אבק לשון הרע וכו' עד ואמר בפרק גט פשוט, מדברי הרמב"ם ז"ל בפרק הנז', ונלמד שאבק לשון הרע אסור מירושלמי דפאה.

הכתב והקבלה: ארור מכה רעהו בסתר, (דברים כז) ... ויתכן שאמר בסתר לעורר על הנקרא בפי רבותינו אבק לשון הרע שאינו מזכיר הגנות בביאור רק יספר דבר לתומו וכאילו אינו יודע שאלה מעשיו של פלוני, או שיאמר שתקו מפלוני ואיני רוצה להודיע מה אירע ומה היה בו, מראה עצמו בדבורו כאלו הוא ספור דברים בעלמא. והוא משפיל בזה את כבוד חברו מכאיב את לבו ומדאיב את נפשו, וכן המספר בשבח חברו ובטובתו בפני שונאו וגורם בזה שיספרו אחרים בגנותו, וכל אלה וכדומיהם כוללו קרא בלשון בסתר, וטעמו בסתר לשונו (אונטער דיא בלומע, פערבלימטע רעדענסארט) מעלים ומכסה את הגנות, וארס הגנות שורף מתחת לשונו.

<p>מעשה רוקח, ר' מסעוד חי רקח בדין אבק לשון הרע דעות פ"ז משרת משה, ר' יצחק עטייה אבק לשון הרע דעות פ"ז סדר משנה, ר' וואלף הלוי באסקוויץ אבק לשון הרע, דעות פ"ז</p> <p>דרך צחוק / שחוק אז נדברו, ר' בנימין זילבר לשון הרע דרך צחוק, חלק יד סימן סג דליות יחזקאל, ר' יחזקאל סרנא לשון הרע דרך צחוק, חלק ד עמוד קעה אור השנים, ספר הפרדס, ר' אריה ליב עפשטיין בדרך שחוק עמוד י:</p>	<p>אבק לשון הרע אז נדברו, ר' בנימין זילבר אבק לשון הרע מה"ת או מדרבנן / עיין הערת ר"מ קופמן בהשמטות, חלק יד, סימן סב בית אהרן וישראל, כמה מחברים שליט"א אחרונים מפרשי הרמב"ם מכת"י, ובהערות שם בענין אבק לשון הרע חלק גז 17, 81 דליות יחזקאל, ר' יחזקאל סרנא סוגי אבק לשון הרע, חלק ד עמוד קעה הפלאות ערכין, ר' אליהו דוד רייכמן אבק לשון הרע ערכין טז חסדי דוד, ר' דוד פארדו ארבע אבקות הן... ע"ז פ"א ה"ג אבק לשון הרע, ע"ז נזיקין 298</p>
--	--

סוגיא ט: לא יספר בטובת חברו

(ו) אושפיזא (בבא מציעא כד)	* "מבוא"
(ז) שפיר שומעניה שרי לשבוהי (מגילה כה)	(א) דינו של רב דימי (ערכין טז)
(ח) שבחי חתן כלה (כתובות יז)	(ב) פסוק 'מברך רעהו'
(ט) שבחי מת בהספדו	(ג) יהודה חייטא ורבי (בבא בתרא קסד)
(י) ציונים נוספים	(ד) דברי הרמב"ם
* "ציונים"	(ה) דברי הפוסקים

% כל מקום שמופיע ב'מבוא' או ב'ציונים' סוגריים { } הכוונה למספר העמוד בתחתית העמוד כאן: לדוגמה: רמב"ם דעות { 11 } הכוונה למובא להלן בעמוד 11

מבוא

"לעולם אל יספר אדם בטובתו של חברו, שמתוך טובתו בא לידי רעתו", ערכין טז.
 מובא גם בב"ב קסד: בהוספת המחשה של סיפור יהודה חייטא ורבי.

אין הרבה איסורים דרבנן במצוות שבין אדם לחברו, אבל כאן מחמת חומרתה של איסור לשון הרע מוצאים אנו "הרחקה גדולה", כלשון הרמב"ם בפירוש המשנה {11} (וכעין זה בחינוך {14}) – איסור לדבר לשון טוב, שמא יבואו לידי לשון הרע!

❖ אבק לשון הרע

מדובר באיסור ממש ולא רק הנהגה טובה. כך יש ללמוד בפשטות מדברי רבי בסיפור יהודה חייטא {7} "כלך מלשון הרע זה", וכן נקטו הפוסקים בפשיטות. אולם פשוט שאין זה אלא איסור דרבנן וכבסיפור של רב דימי אחוה דרב ספרא שעל מה שאמר 'תיתי לי דקיימי כל דאמור רבנן' שאלו אותו אם קיים דין זה. מסמיכות המימרות בבבא בתרא שם משמע שהוא "אבק" לשון הרע, וכן מפורש בתוספתא דמס' ע"ז {7} עיי"ש. וכן פסק הרמב"ם והבאים אחריו¹.

❖ המקור בפסוק

לכאורה המקור לסוג זה של לשון הרע הוא מהפסוק במשל"י (כו יד) מברך רעהו בקול גדול בבוקר השכם לקללה תחשב לו, וכפי שפירשה רב דימי בערכין שם {3}. וכן מבואר ברמב"ם (דעות ז ד) {11} שמסיים על האיסור לספר בטובת חברו "...שזה גורם להם שיספרו בגנותו, ועל ענין זה אמר שלמה מברך רעהו בקול גדול". וכן משמע מסמיכות המימרות בגמרא ערכין הנ"ל כמו שכתבו אחרונים. והדבר אף מפורש במשנת רבי אליעזר {7} "אף המדבר ברבים טובתו של חברו הוא מביאו לידי לשון הרע שנאמר מברך רעהו בקול גדול וגו'".

שני סוגי "מספר בטובתו" הוזכרו בסוגיא. (א) מברך רעהו בקול גדול וגו'. (ב) לעולם אל יספר וכו'. היחס שבין ב' הסוגים הללו ברור. הפסוק 'מברך רעהו' איירי בסוג ה"נוק" שבלשון

1. כיון שמדובר בודאי באיסור דרבנן, האם יש משמעות מיוחדת בכך שזה מוגדר כ"אבק" ולא כגזירה דרבנן דעלמא שהוא משום סייג והרחקה לאיסור? ראה בעיונים סימן ו' הערה 32 ד"ה ויש להעיר עוד.

הרע, שאסורה אע"פ שהמברך בקול גדול¹ לא יביא לידי גנות כלל [ראה רמב"ם דעות ז ה {11}], ובחפץ חיים לשה"ר כלל ג' במ"ח סק"ז². והמימרא של רב דימי "לעולם אל יספר" איירי בסוג ה"גנות" וההשפלה שבלשון הרע. [שני סוגים אלו נתבארו בעיונים סימן ה', ושם נתבאר שלפי כמה אחרונים הם גם שני דינים נפרדים.]

❖ גדרו האיסור על פי הפוסקים

נתקשו מאוד הראשונים והאחרונים בהבנת האיסור לשבח אדם מישראל. שהרי מצאנו בכמה וכמה מקומות בש"ס שהחכמים משבחים זה את זה, ואמרו (עירובין יח:): שאומרים כל שבחו של אדם שלא בפניו, והאי מאן דשפיר שומעניה שרי לשבוחי (מגילה כה:): {23}, ולדעת הרמב"ם אף מקיים בכך מצות עשה מן התורה של ואהבת לרעך כמוך (דעות ו ג) {11}, והוא ממנהגיו של תלמיד חכם (שם ה ז). על אחת כמה וכמה לשבח את הצדיקים שמצוה רבה יש בכך.

כדי להשליט סדר בכל הענין יסדו הראשונים כמה חילוקים - ובעיקרם הם שלשה.

- (א) האיסור הוא רק להרבות בשבח "יותר מדאי" שזה מביא את השומעים "לאזן" ולגנות.
- (ב) האיסור הוא רק לדבר בפני שונאו, או בפני רבים שיש להניח שיש שם שונא או מקנא.
- (ג) האיסור רק באדם "רגיל" אך בצדיק וכשר מותר גם להרבות, ובפני שונאו וגם ברבים.

ביאור ופירוט יתר יבוא בעז"ה בעיונים סימנים א, ב.

אולם האחרונים נתקשו בחילוקים הנ"ל מהסוגיא דבבא בתרא גופא, שהגמרא הביאה כדוגמה את הסיפור של יהודה חייטא כדי להמחיש האיסור, ושם לא שייכים החילוקים, כי לא הרבו בשבחו "יותר מדאי" וגם לא דיבר בפני שונאו או ברבים. הרבה קולמוסים נשתברו כדי ליישב קושיא זו, מקצתם הבאנו בחלק המקורות בעז"ה.

❖ להלכה

הפוסקים האחרונים, ובתוכם החפץ חיים זצ"ל, נקטו להלכה ככל החילוקים לחומרא. דאזלינן בתר טעמא דמילתא, וכל שיש לחשוש שיבואו לדבר לשון הרע, אסור. [עיונים סימן א' סעיף ב.]. ולא עוד אלא גם כשאין חשש שמא יבואו לידי דיבור לשון הרע, אלא שמתוך הדברים הללו עצמם ניתן להבין רמז דק של לשון הרע, ומתוך שמונה מעלותיו יש להבין גם מגרעותיו, אוסרים כמה אחרונים, וגם החפץ חיים, להזכיר שבחים אלו.

❖ כולם, כל יום

בגמרא בבא בתרא (קסד) {7} למדים אנו: (א) כולם נכשלים באבק לשון הרע, (ב) אבק לשון הרע אין אדם ניצול ממנו בכל יום. **כולם, בכל יום!** וכל כך למה? כי לא מדובר בלשון רע בעצם, שהנפש היפה והמעודנת מרגישה בו וסולדת ממנו. מדובר בדיבורים שאינם רעים, ואפילו דברי שבח הנאמרים בעין טובה ובלב טוב, אלא שיכול לצאת מהם עלבון או נזק. בזה כבר צריך להשקיע מחשבה ולהעמיק, וכמעט אין לדבר סוף, ולא יפלא ש**כולם** נכשלים **בכל יום** אם לא יתאמצו וישימו לב, כפי שרוצים שאחרים ישימו לב ויזהרו בממונם ובכבודם.

בהכנת ה"עיונים" בסוגיא זו נעזרנו רבות במאמרו המקיף של הרב ד. בנימין סנדלר שליט"א שהבאנו בקובץ "תורת האדם לאדם" [חלק ו' עמוד 117 ואילך].

2. זהו חידושו של הרמב"ם, ועל פי הבנתו של החפץ חיים, שכל דיבור שרק גורם נזק, אף שאין בו גנות כלל, נכלל באיסור לשון הרע. ויש לעיין שהנזק הוא ענין של ממונות וכעין גרמא בנוזקין, וכמו באיסור אונאה, חלוקים דין אונאת דברים, שגורם בדבריו "צער" לנפש, ודין אונאת ממון, ששייך לדיני ממונות. והרי מצוות אלו כמו לשון הרע ודומיו שייכות לנפש האדם ולא לממון. אולם כאן אין נפק"מ בכל זה. וע"ע ב"עמק הלשון" סימן לו (אוצה"ח ??). ובעז"ה מתבאר בהרחבה בסוגיית "מהות לשון הרע" פרק ??

(א) ערכין טז רב דימי

אמר (ערכין טז.) רבה בר רב הונא כל מילתא דמיתאמרא באפי תלתא, לית בה משום לישנא בישא, מאי טעמא חברך חבא אית ליה, וחברא דחברך חבא אית ליה. כי אתא רב דימי אמר מאי דכתיב מברך רעהו בקול גדול בבוקר השכם קללה תחשב לו, כגון דמיקלע לאושפיזא וטרחו קמיה שפיר, למחר נפיק יתיב בשוקא ואמר רחמנא ניברכיה לפלניא דהכי טרח קמאי, ושמעין אינשי ואזלין ואנסין ליה. תני רב דימי אחוה דרב ספרא לעולם אל יספר אדם בטובתו של חברו, שמתוך טובתו בא לידי רעתו.

איכא דאמרי רב דימי אחוה דרב ספרא חלש, על רב ספרא לשיולי ביה, אמר להו תיתי לי דקיימי כל דאמר רבנן. א"ל הא מי מקיימת לעולם אל יספר אדם בטובתו של חברו, שמתוך טובתו בא לידי גנותו אמר להו לא שמיעא לי, ואי הוה שמיעא לי קיימתה.

א"ר שמואל בר נחמני א"ר יוחנן על שבעה דברים נגעים באין, על לשון הרע...

ערכין טז. כי אתא רב דימי אמר מאי דכתיב (משלי כו יד) מברך רעהו בקול

גדול בבוקר השכם קללה תחשב לו, כגון דמיקלע לאושפיזא וטרחו קמיה שפיר, למחר נפיק יתיב בשוקא ואמר רחמנא ניברכיה לפלניא דהכי טרח קמאי, ושמעין אינשי ואזלין ואנסין ליה.

תני רב דימי אחוה דרב ספרא לעולם אל יספר אדם בטובתו של חברו, שמתוך טובתו בא לידי רעתו.

איכא דאמרי: רב דימי אחוה דרב ספרא חלש, על רב ספרא לשיולי ביה, אמר ליה תיתי לי דקיימי כל דאמר רבנן, אמר ליה הא מי קיימת לעולם אל יספר אדם בטובתו של חברו שמתוך טובתו בא לידי גנותו, אמר ליה לא הוה שמיעא לי ואי הוה שמיעא לי קיימתה.

רבינו גרשום: ושמעי אנסי, שילטונין. ואנסי ליה, שאומרים ודאי עשיר הוא הואיל והוא מוציא כ"כ. שמתוך טובתו בא לידי רעתו, שמדקדקין אחריו ואומרים לו אותו שאתה משבח כל כך הלא שמענו שעשה כך וכך. איכא דאמרי, לאו מימרא איתמר אלא כי ההיא גוונא.

רי"ף: שבת פ"ב: וגרסינן בערכין... כי אתא רב דימי אמר מאי דכתיב מברך רעהו בקול גדול בבקר השכים קללה תחשב לו, משום דמברך רעהו בקול גדול קללה תחשב לו, אין, כגון דאיכלע לאושפיזיה וטרחו קמיה שפיר, למחר נפיק ויתיב בשוקא ואמר רחמנא ליברכיה לפלניא דהכי טרח קמאי, ושמעי אינשי ואנסני ליה: תני רב דימי קמיה דרב ספרא לעולם אל יספר אדם כשכחו של חברו יותר מדאי³ שמתוך טובתו בא לידי גנותו:

רש"י: מברך רעהו בקול גדול וגו' קללה תחשב לו, אותה ברכה קללה היא לו לחבירו. ושמעין אינשי, אלמי, שהוא עשיר, ואולי ואנסי ליה לממוניה. לישנא אחריןא: אנסי ליה, שמתאכסנין אצלו אורחין עד שמכלין ממונו.

בא לידי רעתו, שכשהוא מספר בטובתו יותר מדאי⁴ הוא עצמו אומר חוץ ממידה רעה זו שבו, או אחרים שומעין שזה משבח וואומרים הלא מידת כך וכך בידו.

3. רי"ף: יש לעיין אם כך היתה גירסתו או פירושו של הרי"ף לגמרא, ועיין עוד == ==
 4. רש"י: כתב כאן גליון הש"ס (רע"ק איגר): וכן הוא ברי"ף פ"ב דשבת לעולם אל יספר אדם בטובתו של חברו יותר מדאי, וברמב"ם פ"ז מהלכות דעות אל יספר בפני שונאיו, וכן הוא בסמ"ג, עכ"ל.

שיטה לקדמון: דהוי טרח קמאי, ושימש יתי במאני כספא ודהבא. ושמעי אינשי ואולי ואנסי ליה, אמטול הכי קללה תיחשב לו. שמתוך טובתו, שמשבחו ביותר בא לידי רעתו, שהרי למי שמספר טובתו מתקנא בו ומפשפש אחר מעשיו ואומר לו זה לא כך וכך רעה עשה פלוני שאתה משבחו ביותר, ומתוך כך בא לידי רעתו. אמר להו, רב ספרא, תיתי לי, על לשון הרע.

שיטה מקובצת: דהכי טרח קמאי, ובפרק הרואה (ברכות נח). דאמרינן אורח טוב מהו אומר כמה בשר הביא לפני, אלמא מעליותא היא, התם איירי כשהוא בין אנשים צנועים וטובים והכא מיירי כשהוא בין אנשים ריקים. ולפי זה הא דאמר בפרק ב' דבבא מצינא בתלת מילי משני רבנן באושפיזא, יש לפרש בשני ענינים, אם יש לו בעל הבית טוב שטרח בשבילו מותר לשנות בשביל אנשים ריקים ולומר לא טרח כלום, או אם היה לו בעל הבית שלא טרח בשבילו מותר לשנות בפני אנשים צנועים כמה בשר הביא לפני. תוספות.

פסקי תוספות: אורח טוב ישבחה את בעל הבית בפני בני אדם צנועים. (דין זה בגמרא).

מהרש"א: שם: מברך רעהו בקול גדול כו', דהיינו ברבים, שמא ישמעו בני אדם שאינם מהוגנים ויתאכסנו גם הם אצלו ואנסין ליה ויגנבו ממנו בביתו, ורש"י פירש בענין אחר, וק"ל:

מהר"ל: חידוש אגדות שם: לעולם אל יספר אדם בטובתו של חבירו וכו', והא דאמרינן (עירובין יח:) אומרינן מקצת שבחו של אדם בפניו וכולו שלא בפניו, היינו שמספר בשבח תלמיד חכם, וכיון שאותו [שהוא] מספר ממנו הוא תלמיד חכם לא אמרינן שמא יבוא השומע לספר בגנותו, כי סתם תלמיד חכם אין מדברים בגנותו שאין חושדים אותו, כמו שאמרו (ברכות יט.) אם ראית תלמיד חכם עובר עבירה בלילה אל תהרהר אחריו ביום שודאי עשה תשובה, אבל כאן שמספר בשבח חבירו קאמר, ואסור לספר בשבח שמא יבוא לספר בגנותו. אי נמי התם במופלג איירי ומוחזק ביראת שמים הרבה, אמרינן אומרינן מקצת שבחו [בפניו] וכולו שלא בפניו.

רש"ש: לעולם אל יספר אדם בטובתו של חבירו כו' בא לידי רעתו, מפרש"י נראה דטובתו פירוש שבחו, ולפי שמצינו בש"ס הרבה שדברו בשבחן של חכמים וגם בריש פרק עושין פסין (עירובין יח:) איתא מקצת שבחו של אדם אומרינן בפניו וכולו שלא בפניו, לכן הוסיף רש"י לפרש יותר מדאי. והרמב"ם בפ"ז מהל' דעות ה"ד הוסיף לומר בפני שונאיו,

והא דלא פירשו בפשוטו דטובתו ר"ל בטובה שהשפיע לו השי"ת כגון בעשרו וכיוצא, או בטובה שעושה עם הבריות כמו שפירש רב דימי לעיל בסמוך קרא דמברך רעהו, הוא משום דבב"ב קסד: מוכח שבשבו קאמר גבי עובדא דרבי ור"ש בריה ויהודה חייטא, וכן משמע כאן בא"ד דנקיט בא לידי גנותו, אך מהא דב"ב לכאורה נדחו תירוצם דרש"י והרמב"ם דשם לא הרבו בשבח וכן לא הוזכר שהיו שם שונאיו, אח"כ מצאתי להמגן אברהם בסי' קנ"ו שהרגיש בזה, ופירוש הרמב"ם י"ל קצת דשם בעובדא קמא אמרינן דחרה לרבי על כתיבת יהודה חייטא הגט מקושר וה"ל כעין שונא.

(ב) 'מברך רעהו בקול גדול' על פי המפרשים

קח בגדו פי ערב זר, ויבצע נכריה תכלהו:

מְבָרֵךְ רֵעֵהוּ בְּקוֹל גָּדוֹל בְּבִקְרַת הַשָּׂפִים, קְלָלָה תִּחְשָׁב לוֹ:

משלי כו יג-יד

רש"י: מברך רעהו, יש משבח את חבריו יום ויום והברכה נהפכה לקללה, שאומרים עליו שהוא וותרן בממונו ועשיר, והכל באין ושואלין ממנו, והמלכות מתגרת בו לגבות ממון, כך נדדש במסכת ערכין. ועוד יש במדרש רבי תנחומא כנגד בלעם שהיה מברך את ישראל בקול רם שנאמר וישא משלו וגו', לשון נשיאות קול, וסופו יעץ להחטיאם:

רס"ג: ...וכיון שהזכיר את הערבות אמר, שבדומה למצב זה יש מברך רעהו וגו', כלומר שאותו שערכו לו מברך לערב כגמול בעד ערבותו, ואילו קללו ולא ערב היה נוח לו יותר או זה כנגד זה, ק"ו אם הביא עצמו לסכנה במקומו.

אבן עזרא: קח, מברך, שנים דביקים. מברך רעהו, הוא שהיה ערב בעבור זר, ומברך רעהו המלוה בקול גדול כדי שישמעו אחרים הברכה למצוא חן בעיניו שלא יקח בגדו, בבקר השכם, שישכים למלאכתו ויברכהו, יחשוב לו רעהו המברך כאלו קללו, ולא יחמול מקחת בגדו:

רלב"ג: מברך רעהו, מי שמברך רעהו בקול גדול והוא רגיל בכך וישכים לברכו בבקר יום יום, זה הענין יחשוב לו לקללה מאת השם ית', כי עושה מאדם כמו אלוה ויותן לו התודה והברכה בדמיון מה שראוי לתת לשם ית'.

או ירצה שאשר יברך את רעהו בקול גדול על הטובה שהטיב וחננו בדרך שישמעו דבריו, לא יתאחר הזמן שתחשב לו לקללה, כי זה יסבב שיבאו אנשים בלתי הגונים לבקש מרעהו מאותו הדבר אשר ברעהו עליו. והמשל שאם ברך ראובן לשמעון בקול גדול על ששלח אשישה יין טוב, הנה ישמעו דבריו אנשים רעים וילכו לשמעון שיתן להם מהיין ההוא, ויגרום לו בזה הפסד תחת אשר הועילהו, ובכמו זה הענין צריך האדם להזהר שלא יתן כלו לחבירו במה שאפשר שיגיעהו נזק, והמשל שכבר יקרה ששאל שר גדול משמעון שישלח לו מיינו ואמר שאין לו יין טוב, ובאותו מעמד בא ראובן וברך את שמעון על מה שנתן לו מיינו הטוב, כי זה יהיה סיבה שיכעס על שמעון השר הגדול ההוא. והנה רבו מאד המינים אשר אפשר שיגיע בהם נזק מזאת הברכה.

ספר חזקיה: לרבינו יוסף קמחי: (אביו של הרד"ק): מברך רעהו בקול גדול בבקר השכם, להחניפו ואין לבו עמו, קללה תחשב לו, למברך.

מאירי: רז"ל דרשוהו על הנותן שלום לחבירו קודם שהתפלל, וקללה תחשב לו פירושו מאת האל ית' והוא ייעוד עונשו.

ובדרך פשוט נראה שבא על אזהרת החונף, כלומר על שמחניף את חבריו ומברכו ומשכים לפתחו בהתמדה ודרך חנופה, קללה תחשב לו. ואפשר שהוא נקשר לשלמעלה הימנו שהוא עושה כן להוציא ממנו באיזה צד, כגון שיהא עורב לו ערובה ומתוך כך לבסוף נחשבת לו אותה ברכה מצד ההיזק שהגיע להבירו בכך.

או הוא אזהרה על לשון הרע, שלפעמים מתראה כמברך והוא מקלל, כענין שאמרו ז"ל (ירושלמי פאה א) לשון הרע בצדק, והוא שאמרו ז"ל (שם) הד זמן צמות ביה מלכא, לא הוה

תמן חד בר נש דשמיה קופד, אמר חד מינייהו יומא כי האידינא לית קופד ולית חובין, אמר ר' פלוני זה לשון הרע בהצנע, ואמרו גם כן חד זמן צמות ביה מלכא לא הוה תמן חד בר נש דשמיה יוחנן, אמר חד מינייהו ניזל ונבקר את ר' יוחנן, אמר ר' פלוני זהו לשון הרע בצדק, והרי שכל כיוצא בזה הוא עושה עצמו כמברך, ונעשה מקלל.

הגר"א: מברך רעהו בקול גדול בבקר השכם, כלומר שמברכהו בקול גדול על שעשה לו סעודות גדולות וטובות, אין זו ברכה אלא קללה תחשב לו, שהכל יבואו לטורדו בבקשת מזונם וצרכם על אשר שמעו מהמברך גודל חסדו ונדיבותו.

ואמרו בגמרא מאי דכתיב מברך רעהו וגו', כגון דמיקלע לאושפיזא וטרחו קמיה שפיר למחר נפיק יתיב בשוקא ואמר רחמנא ניברכיה לפלניא דהכי טרח קמאי ושמעין אנשי ואזלין ואנסין ליה, תני רב דימי אחוה דרב ספרא לעולם אל יספר אדם בטובתו של חבירו שמתוך טובתו בא לידי רעתו, וקאי נמי על מברך וכו'. ומפרשי דמאי דכתיב בקול גדול, שהוא לכאורה מיותר, דקאי על למחר נפיק יתיב בשוקא ואמר רחמנא ניברכיה וכו', שעושה אותו גדול ומפורסם ומדבר בקול לחבירו בשבח חבירו, ומתוך וכו', ולכן היא קללה לו.

ומה שנאמר בבוקר, הוא כמו שאמרו רבותינו ז"ל במסכת ברכות (יד.) כל הנותן שלום לחבירו קודם שיתפלל וכו', וזהו בבוקר, קודם התפילה, ואמר השכם, כמו שאמרו שם מיתבי וכו' במשכים לפתחו, כלומר שאינו אסור אלא במשכים לפתחו, וזהו בבקר השכם וגו'.

מצודות דוד: מברך, המשבח רעהו בקול גדול בפרסום רב בכל בוקר בהשכמה, ר"ל בתמידות ובוזריזות, הנה לקללה תחשב לו, כי כאשר ישבחוהו בנדיבות לב רבים יחלו פניו ומחסרים עשור.

מלבי"ם: מברך רעהו בקול גדול בבקר השכם קללה תחשב לו, הברכה צריכה להיות בצנעה לא בקול גדול, שלא תחול בה עין הרע, ושתהיה בעת רצון, אחר התפלה לא בבקר השכם, שאין ליתן שלום קודם שיתפלל, ואם לאו קללה תחשב.

ויש לפרש שנמשך למעלה לקח בגדו כי ערב זר, כי אין למשכן את הלוה, אבל ממשכנים את הערב, והחיוב להחזיר כסות לילה וכתוב ושכב בשלמתו וברכך, ואמר בספרי שמצוה לברכו, ואף שאין מברכו ולך תהיה צדקה, אבל אין מחוייב להחזיר עבוטו של ערב, וכשבא בבקר לברכו בקול גדול כאילו החזיר לו את העבוט, תחשב לו לקללה, כי אין מחוייב להחזיר להערב ואין מגיע לו ברכה.

סיכום המפרשים בפסוק "מברך רעהו"

אפשר לחלק דברי המפרשים לב' דרכים:

בין אדם למקום:

אין להודות ולברך יותר מדאי ["בקול גדול"] לאדם המטיב לו, כי יש לזכור שהשי"ת הוא המטיב האמיתי וכולם רק שליחיו. ובפרט שאין להקדים הודאה וברכה לבשר ודם לפני התפילה להשי"ת ["בבוקר השכם"].

רלב"ג פירוש א', מאירי פירוש א', הגר"א

בין אדם לחבירו:

עצה טובה ליזהר מחנפים בכלל, [מברך רעהו "בבוקר השכם" שעדיין לא הטיב לו כלל], ובפרט בענין ערבות, שלא להיכנע לחנופות הלוה ולערוב בשבילו. כמו כן שהמלוה לא יכנע לחנופות הערב כשבא לגבות ממנו. יש להתייחס לברכות החונף כאל קללות, כי על ידן יגרם לו אחר כך רעות רבות וקללות. המפרשים את הפסוק בענין ערבות מקשרים לפסוק הקודם העוסק בערבות.

רס"ג, אבן עזרא, ספר חוקה, מאירי פירוש ב, (וע"ע ר"י נחמיאש כאן)

אמנם חז"ל (גמרא ערכין, בבא בתרא ומשנה רבי אליעזר) פירשו את הפסוק לענין המברך ומפרסם הטובות שעשה לו חברו, דעל ידי כך גורם לו הפסד שכולם יבקשו ממנו ועוד, וקללה תחשב לו. רש"י פ"א (גדרש"), רלב"ג פ"ב, מאירי פ"ג, הגר"א, מצודות ציון.

(ג) מעשה יהודה חייטא ורבי / אבק לשון הרע

בבא בתרא קסד: ההוא מקושר דאתא לקמיה דרבי, ואמר רבי אין זמן

בזה, אמר ליה ר' שמעון ברבי לרבי שמא בין קשריו

מובלע, פלייה וחזייה, הדר חזא ביה רבי בבישות, אמר ליה לאו אנא כתבתי

ר' יהודה חייטא כתביה, אמר ליה כלך מלשון הרע הזה.

זימנין הוה יתיב קמיה וקא פסיק סידרא בספר תהלים, אמר רבי כמה מיושר

כתב זה, אמר ליה לאו אנא כתבתי יהודה חייטא כתביה, אמר ליה כלך

מלשון הרע הזה.

בשלמא התם איכא לשון הרע אלא הכא מאי לשון הרע איכא, משום דרב

דימי, דתני רב דימי אחוה דרב ספרא לעולם אל יספר אדם בטובתו של

חברו, שמתוך טובתו בא לידי רעתו.

אמר רב עמרם אמר רב שלש עבירות אין אדם ניצול מהן בכל יום הרהור

עבירה ועיון תפלה ולשון הרע, לשון הרע סלקא דעתך, (דף קסה.) אלא אבק

לשון הרע, אמר רב יהודה אמר רב רוב בגזל ומיעוט בעריות והכל בלשון

הרע, בלשון הרע סלקא דעתך, אלא אבק לשון הרע.

תוספתא: עבודה זרה: א ג: ארבע אבקות הן, אבק רבית, אבק שביעית, אבק

עבודה זרה, אבק לשון הרע... אבק לשון הרע – לא ישא אדם

ויתן בטובתו של חברו מפני אבק לשון הרע.⁵

משנת רבי אליעזר: סוף פרק ט: אף המדבר ברבים⁶ טובתו של חברו

הוא מביאו לידי לשון הרע, שנאמר מברך רעהו בקול

גדול וגו', פעם אחת הביאו לפני ר' יוסי ספר תלין, ראה שכתבתו מובחרת

אמר לו בן קפרא, יהודה כתבו, אמר לו כלך מלשון הרע הזה, ומה לשון

הרע יש בכך, שמתוך טובתו בא לידי רעתו.

רבינו גרשום⁷: ב"ב שם: אין זמן בזה, משום דהוה מכוסה תחת קשריו. הדר חזא ביה

רבי בבישות. דקסבר שהוא כתב להאי שטר מקושר דאיכא טירחא וטעי

ביה, כלומר מוטב היה לכתוב פשוט שמגולה הכל. אמר לו כלך מלשון הרע, כלומר לא

5. תוספתא: א) צריך עיון משמעות לשון 'משא ומתן' בענין זה. ב) להעיר לנוסח מדרש חופת אליהו (מובא בסוף ספר ראשית חכמה, שער ארבעה, הוצאת ולדמן ח"ג עמוד רלא, ובמגורת המאור לר"י אלנקאווא עמוד 473) ח"ל: ד' אבקות הן: אבק רבית, אבק עבודה זרה, אבק הרשות, אבק לשון הרע... אבק לשון הרע דכתיב ויבא יוסף את דבתם רעה, עכ"ל. והענין מבואר בירושלמי פאה א {??}.

6. משנת ר"א: מקור לדברי הרמב"ם שמדובר ברבים.

7. רבינו גרשום: על פי נוסח רבינו גרשום השלם בבא בתרא (עפ"י כת"י), ההדיר הרב צבי יהושע לייטנר, ירושלים תשנ"ט.

היה לו לומר מי כתבו, אלא היה לו לומר אני לא כתבתיו. וקא פסיק סדרא, היה גומר אחד מחמשה ספרים שבתהלים. כמה מיושר כתב זה, הרבה כתוב בדקדוק. בשלמא התם גבי שטר מקושר איכא לשון הרע, שמשליך עליו הפשיעה, אבל הכא גבי ספר תהלים שאמר [יהודה חייטא] כתבו מאי לשון הרע איכא, אדרבה שבח לו שכתבו כל כך מיושר. בא לידי רעתו, כשמשבחו כל כך מפשפשין אחריו עד שאומר ממנו דבר גנאי.

ועיון תפלה, שמחשב בדעתו איכוון בתפילתי כדי שיעשו לי רצוני, והיינו עיון שדומה שמנסה לבוראו ברוך שמו. לשון הרע סלקא דעתך, וכי כל אדם מספרי לשון הרע הן. אבק לשון הרע, שדומה ללשון הרע ולא חייש ולא ממש. רוב עונות הן בגזל, שמכזבין במשא ומתן ומשקרין.

רשב"ם: ב"ב שם: חזא ביה בבישות, כסבור שהוא כתבו וברצונו לא היו עושין מקושר אלא פשוט לפי שטועים בו א"נ לפי שהיה מובלע בין קשריו יותר מדאי שרבי עצמו טעה בו: יהודה חייטא, כן שמו: כלך מלשון הרע הזה, כלומר לא היה לך להטיל אשמה עליו היה לך לומר [אני לא] כתבתיו: מאי לשון הרע איכא, והלא בשבחו של ר"י חייטא דיבר כשאמר יהודה חייטא כתביה: בא לידי רעתו, לידי גנותו מתוך שמרכין בשבחו מזכירין שם גנות שבו: אבק לשון הרע, כגון דאמרי נורא בי פלניא בערכין (דף טו): רוב בגזל, רוב בני אדם חשודין על הגזל כעין גזל שמורין להתירא במשא ובמתן לעכב איש מריוח הראוי לו לחבירו:

יד רמ"ה: ב"ב שם: סימן נ: ההוא מקושר דאתא לקמיה דרבי ואמר רבי אין זמן בזה, לפי שהזמן ראוי להכתב בין קשר לקשר שכנגדו במקום הנראה. אמר ליה ר' שמעון ברבי לרבי שמא בין קשריו המורכבים זה על זה הוא מובלע, ופלייה רבי וחזייה ואכשריה. הדר חזה ביה [רבי] בבישות, אמר ליה לאו אנא כתביה אלא יהודה חייטא כתביה, אמר ליה כלך מלשון הרע...

סימן נא: ושמענין נמי מינה דאפילו מאן דחזי כתבא דלא כתיב שפיר ואמר פלניא כתביה, לשון הרע הוי ואסיר. ואפילו היכא דכתיב שפיר ואמר פלניא כתביה, במקום שרבים מצויין ואפשר דאיכא התם מאן דסאני ליה ואתי לאשתעוויי בבישתיה, לשון הרע הוי ואסיר, כי הא דאמר רבי כמה מיושר כתב זה ואמר ליה רב לאו אנא כתבתי אלא יהודה חייטא כתביה ואמר ליה רבי כלך מלשון הרע הזה, משום דרב דימי דתאני רב דימי בריה דרב ספרא לעולם אל יספר אדם [בטובתו] (בגנותו) של חבירו שמתוך טובתו בא לידי רעתו, ודוקא בדוכתא דאיכא למיחש דילמא איכא התם מאן דסאני ליה ומשתעי בבישתיה:

סימן נב: אמר רב עמרם אמר רב שלש עבירות אין אדם ניצול מהן בכל יום הרהור עבירה ועיון תפלה ואבק לשון הרע. הרהור עבירה, ואפילו בפנויה. עיון תפילה, דלא מכוין דעתיה בתפלה כדבעי ואמרי ליה דיתבי ואמר אימת אתי אגרא אימת אתי אגרא. אבק לשון הרע, כדרב דימי, ללמדך שצריך אדם להזהר מהן יתר מדאי שאם לא נזהר אי אפשר שלא יבא בהן לידי מכשול:

מאירי: ב"ב שם: כבר ידעת על הרכילות שהוא בלא תעשה שנאמר לא תלך רכיל, ולשון הרע הוא בכלל לאו זה, והוא כל שמספר בגנות חבירו אפילו היה אמת, הן על פנים או מום שידע בו, הן על מעשה שעשה שלא כהוגן, הן על טעות שטעה בהוראה ובדברי תורה, אף המספר בשבחו של אדם יומת מדאי הרי זה אבק לשון הרע, מפני שהוא גורם שיספרו בגנותו.

וצריך להזהר בענינים אלו הרבה מפני שהם דברים המצויים להכשל בהם עד כמעט שאין אדם נמלט מהם, הואיל ואין בהם לשון הרע הגמור, אמרו חכמים שלש עבירות אין אדם ניצל מהם בכל יום ואלו הן הרהור עברה ועיון תפלה ואבק לשון הרע, וכן אמרו רוב בני אדם נכשלין בגזל ומיעוטן בעריות וכולן באבק לשון הרע:

חיבור התשובה: למאירי: משיב נפש: מאמר א פרק ד: [עמוד 95] ...ואמנם קושי הפרדו מבעליו הוא להיות הליצנות והלשון הרע ערב על בעליו, ונמשך בו מאד ומתענג בהשתעשעו בהם, קשה מאד לפרוש הימנו, וכל שכן בחשבו בלתי היותו עושה מעשה עבירה, אף כי יאמרוהו לפעמים דרך הצנע או דרך התחסדות כמו שבארנו ברכילות שהוא מענין לשון הרע, כענין המשבח את חברו במה שאין בו, או המשבח במה שיש בו לכונה שיספרו השומעים בגנות האיש ההוא, והיה תכלית כונת שבחיו לבעבור סבב גנותו, כאמרם ז"ל מתוך שבחו וכו'. ורבותינו ז"ל אמר אחד מהם על אדם מאריך בשבחי חברו 'כלך מלשון הרע' (ב"ב קסד).

..[עמוד 96] ...ואמנם אמרם ז"ל (ערכין טז) אל יספר אדם בשבחו של חברו שמתוך שבחו הוא בא לידי גנותו, וכן מה שהשיב החכם אל המשבח 'כלך מלשון הרע', הוא נקרא אצלם אבק לשון הרע, והוא ענין כל דיבור שממנו יתפשט איזה גנות בחבירו, ועליו אמרו ז"ל (ב"ב קסה.) רוב העולם נכשלים בגזל ומעוטו בעריות וכולו באבק לשון הרע, ואמנם אמרם שלא לספר בשבח האדם, עם היות ממידות המוסר להפליג בשבח מי שראוי לכך כאמרו (משלי כה כז) וחקר כבודם כבוד, פירשו ענינו באדם שיש להכריע בענינו, או שישבחוהו במעמד שונאיו ומקנאיו.

שיטה מקובצת: ב"ב שם: לעולם אל יספר אדם בטובתו של חברו, ונראה לי באדם שמקצת מעשיו מתוקנים ומקצתם לא – איירי. אי נמי אפילו במי שרוב מעשיו מתוקנים קאמר שלא יספר יותר מדאי בשבחו. שיטה לא נודעת למי.

מהרש"א: ב"ב שם: אמר ליה לאו אנא כתבתיה, אמר ליה כלך מלשון הרע הזה כו' עכ"ל, הא ודאי כיון דחזא ביה בישות הוה הוצרך ליה למימר 'לאו אנא כתבתיו' להנצל נפשו, אבל הא דקאמר 'יהודה חייטא כתביה' לא הוצרך ליה למימר, וזה שדקדק לומר מלשון הרע הזה, אף שבאת להנצל נפשך לא הוצרכת לומר דבר זה, ודו"ק.

אלא הכא מאי לשון הרע איכא משום כו' מתוך טובתו בא לידי רעתו כו', לכאורה קשה דבכמה דוכתינן בתלמוד מצינו שהיו משתבחינן במידות ומעלות החסידים והצדיקים, והרמב"ם בפירושו במשנה פ"ק דאבות כתב בדיבור האהוב לשבח החשובים במעלתם כדי שייטבו הנהגיהם בעיני בני אדם כו' ע"ש, ואפשר כי רש"י בפרק יש בערכין הרגיש בזה שכתב שם בא לידי רעתו כשהוא מספר בטובתו יותר מדאי הוא עצמו אומר חוץ ממידה רעה זו כו' או אחרים שומעין כו' עכ"ל, וכן יש לדקדק קצת מפירוש רשב"ם הכא שכתב מתוך שמרבין בשבחו כו' עכ"ל,

אבל לפי הסוגיא דהכא דמייתי ליה הכא אהך עובדא דר"ש בר רבי דלא היה משבחו יותר מדאי אלא דבשבחו שהוצרך לספר היה מספר דלא אנא כתבתיה יהודה חייטא כתביה לא משמע הכי.

ועל כן נראה לומר דהכי פירושו, שמתוך טובתו זו בעצמה שמספר, הוא בא לידי רעתו, דהיינו כי הך דהכא שמתוך שאמר שזה כתב מיושר הוא כתבו של יהודה חייטא היה מקיים לשון הרע דלעיל, דגם ההוא כתב מקושר דלעיל דחזא ביה רבי בישות גם כן כתב יהודה חייטא, דכתב אחד היה שניכר שאיש אחד כתבם, דה"ל השתא ההוא טובה שסיפר כתב מיושר שלו הוא בעצמו רעתו שלו בכתב במקושר דלעיל, וכה"ג אין לאדם לספר בטובתו של חברו, אבל בגוונא אחרינא מצוה הוא לספר בטובתו של חברו כפירושו הרמב"ם ודו"ק.

מהר"ל: חידושי אגדות: ב"ב קסד: אמר ליה כלך מלשון הרע, כי די בזה מה שאמר לאו אנא כתבתיו ולמה לו לומר יהודה חייטא כתבתיה. זימנא חדא וכו', נראה דווקא בהאי גוונא שידוע בו שהוא אפשר לומר עליו לשון הרע, כמו במעשה הראשון, כה"ג אסור לספר בשבחו, כי אפשר שיאמר אחר אתה אומר שהוא יפה אין הדבר כל כך כי יש

לו חסרון זה, ומכ"ש בשטר שאפשר שימצא בו שום דבר שלא יהיה נזהר, ובוהו שיין לשון הרע, אבל שבח שלא יבוא באותו דבר עצמו לשון הרע אינו אסור, ובוהו יתורץ הא דאמרינן (אבות ב ה) חמשה תלמידים היו לרבי יוחנן בן זכאי הוא היה מונה שבחן, והרי אסור לספר בשבחיו של חבירו, אלא כמו שאמרנו וכדמוכח סוגיא דהכא.

פתח עינים: לחיד"א: ב"ב קסד: כמה מיושר כתב זה וכו' כלך מלשון הרע וכו', הרמב"ם בפירוש המשנה סוף פ"ק דאבות כתב וז"ל: וכבר שבח אחד מהחכמים כתיבת הסופר שהראה לו במעמד גדול, וגנה הרב מעשה המשבח כתיבת הסופר ההוא ואמר לו כלך מלשון הרע, כלומר שאתה מסבב גנותו בשבחך אותו בפני ההמון שמהם מי שיאהבהו ומהם מי שישנאהו, ויצטרך שונאו כששמע שבחיו להזכיר מומיו ורעותיו עכ"ל, ואני בעניי בספרי הקטן ראש דוד ריש פרשת תבוא יישבתי דברי הרמב"ם בחיבור, ודבריו הנזכרים בפירוש המשנה הם הפך מה שכתבתי בדעתו ז"ל, ומוכח בהדיא מפירושו הנזכר דסבר הרמב"ם דהמעשה היה בקהל רב דיש שם אוהבים ושונאים, ונסתלקה קושיית הרב מגן אברהם או"ח סי' קנ"ו והרב פר"ח בהגהותיו, ונעלם מהם ז"ל דברי הרמב"ם בפירושו הנזכר, ודו"ק כי קצרת.

אלא אבק לשון הרע, ... ובוהו ובמאמר דלעיל בסמוך יתבאר פירוש מזמור ט"ל אמרתי אשמרה דרכי וגו'... כי הנה בהא דאל יספר אדם בטובתו של חבירו וכו', הרי"ף ז"ל פרק במה מדליקין פירש שלא יספר יותר מדאי וכן פירש רש"י, אך הרמב"ם פ"ז דעות ובפירוש המשנה פ"ק דאבות הנזכר פירש דהיינו בפני שונאיו, ונראה דלענין דינא הרי"ף והרמב"ם שווים לטובה, דכל שעל ידי סיפורו בטובתו של חבירו ימשך גנות, בין שהוא מצד שמרבה לספר בין מצד שהוא בפני שונאיו, אסור, וז"ל אמרתי אשמרה דרכי...

וע"ע אריכות בביאור הסוגיא בספר ראש דוד פרשת כי תבוא

סדר הדורות: יהודה חייטא: ר' שמעון ברבי פסק סדרא קמי רבי ואמר כמה מיושר כתב זה, א"ל יהודה חייטא כתביה, וא"ל רבי כלך מלשון הרע זה (ב"ב קסד:), דלעולם אל יספר אדם בשבחיו של חבירו שמתוך שבחו בא לידי גנותו (ע"ש, ועיין רב דימי אחזה דרב ספרא). ופירש סמ"ג מצות ל"ט א"ל יספר בפני שונאו, וצ"ע איך אמר רבי כלך מלשון הרע דהא רבי לא היה שונאו של ר' יהודה חייטא, ואין לומר דרבי אמר לבנו שלא ירגיל עצמו לשבח אדם פן ישבח לפעמים בפני שונאו, גם זה קשה מנא לן להסמ"ג לפרש כן דילמא גם בפני אוהבו לא ישבח כנראה ממשמעות הרשב"ם (שם) ורש"י בערכין (טז).

(ד) שיטת הרמב"ם

רמב"ם: פירוש המשנה: אבות א טז: ולא מצאתי לגוף טוב משתיקה, ... וכיון שהזכרנו לשון הרע בחלק הדיבור האסור, הריני מבאר... ואבק לשון הרע הוא הרימוז במומי האדם מבלי לאמרם בפירוש, אמר שלמה במי שמרמז והיות המרמז מראה שאינו יודע מה שהבינו מדבריו ושהוא לא נתכוון לכך אלא נתכוון לענין אחר, אמר (משלי כו יח) כמתלהלה היורה זקים חצים ומות, כן איש רמה את רעהו ואמר הלא משחק אני.

ופעם שבחו אחד החכמים (ב"ב קסד:): כתב של סופר מסויים שהראו לו במסיבה גדולה, ומחה הרב בזה ששבח כתב אותו הסופר ואמר לו 'כלך מלשון הרע', רוצה לומר כי במה שאתה משבחו ברבים אתה גורם לו בזיון, שיש בהם אוהביו ויש בהם שונאיו, ויצטרך שונאו כשישמע שבחו לספר מגרעותיו, וזו הרחקה גדולה מלשון הרע.

רמב"ם: דעות: ה ז: תלמיד חכם לא יהא צועק וצווח בשעת דיבורו... ודן את כל האדם לכף זכות, *מספר בשבח חבריו* ואינו מספר בגנותו כלל...

רמב"ם: דעות: ו ג: מצוה על כל אדם לאהוב את כל אחד ואחד מישראל כגופו שנאמר ואהבת לרעך כמוך, לפיכך צריך *לספר בשבח* ולחוס על ממונו כאשר הוא חס על ממונו עצמו ורוצה בכבוד עצמו...

רמב"ם: דעות: ז ד: ויש דברים שהן אבק לשון הרע, כיצד, מי יאמר לפלוני שיהיה כמות שהוא עתה, או שיאמר שתקו מפלוני איני רוצה להודיע מה אירע ומה היה, וכיוצא בדברים האלו, וכן המספר בטובת חבריו בפני שונאיו הרי זה אבק לשון הרע, שזה גורם להם שיספרו בגנותו, ועל ענין זה אמר שלמה מברך רעהו בקול גדול בבקר השכם קללה תחשב לו, שמתוך טובתו בא לידי רעתו...

מפרשי יד החזקה

הגהות מיימוני: דעות שם: וכן המספר בטובת חבריו בפני שונאיו וכו', אבל בפני אוהביו מותר דהא איתא בפרקי אבות (ב ה) ריב"ז היה מונה שבחן וכו', ספר המצוות (סמ"ג ל"ט ט). אכן רבינו שמואל (רשב"ם ב"ב קסד) פירש לא יספר יותר מדאי בטובתו שמתוך שמספר ומונה מידותיו אי אפשר שלא יבוא לידי גנותו, ע"כ.

כסף משנה: דעות ז: ויש דברים שהם אבק לשון הרע וכו', וכל המספר בטובת חבריו וכו', פרק שלישי דערכין (שם) וכתבה הרי"ף פרק במה מדליקין, לעולם אל יספר אדם בשבח של חבריו שמתוך שבחו יבא לידי גנותו, ומפרש רבינו דהיינו בפני שונאיו, והכי קאמר שמתוך שבחו בא לידי גנותו ששונאיו אומרים אינו כן אבל מדה פלונית יש בו, אבל בפני אוהביו משמע מדברי רבינו שמואל.

בית יעקב: דעות ז: וכל המספר בטובת חבריו בפני וכו', זה מבואר בערכין על פסוק שאמר מברך רעהו בקול גדול וגו', ובודאי ששם מדבר בפני שונאו אבל בפני אוהבו רשאי, שהרי ר' יוחנן בן זכאי היה מספר בשבחן של תלמידים במס' אבות, אבל לפי דעת רבינו שמואל [-רשב"ם] נראה שהוא מדבר אפילו בפני אוהבו ומיירי כשהוא משבח אותו ביותר דמתוך שהוא מספר ומשביח מדותיו אי אפשר שלא יבוא לידי גנותו.

מים חיים: לפר"ח: דעות ז: וכל המספר בטובת חבריו, כתב הכסף משנה דמפרש רבינו דהיינו בפני שונאיו, ולא משמע הכי בפרק גט פשוט דף קסד ע"ב עיי"ש.

מעשה רקח: דעות ז ד: ויש דברים שהם אבק לשון הרע כיצד וכו' וכל המספר בטובת חבריו בפני שונאיו הרי זה אבק לשון הרע וכו'. וכתב מרן דהוציאו רבינו מההיא דערכין דף ט"ז לעולם אל יספר אדם בשבח של חבריו שמתוך שבחו בא לידי גנותו, ומפרש רבינו דהיינו בפני שונאיו וכו' ע"כ, וקצת קשה דאמאי לא פירש כפירוש רש"י ז"ל דרוצה לומר כשמספר בטובתו יותר מדאי גורם שהוא עצמו או אחרים יאמרו חוץ ממדה רעה זו שבו.

ונראה דרבינו פירש כן מדאמרינן בפרק גט פשוט דף קס"ד זמנין הוה יתיב ר' שמעון בר רבי קמיה דרבי וקפטיק סדרא בספר תהלים... עד כאן, הרי דהכא לא היה מרבה בטובתו, שלא אמר אלא יהודה חייטא כתביה, ואפילו הכי קרי ליה לשון הרע, ולזה הוכרח רבינו לפרש דהיינו בפני שונאיו. והפרי חדש הקשה דהכא לא משמע שהיה בפני שונאיו ע"כ, וצריך לדחוק דאפשר שהיה איזה שונא של יהודה חייטא שם.

אלא דקשה לי לפירוש רש"י שם שפירש מתוך שמרבים בשבח מוכירים שם גנות שבו ע"כ, והכא לא מוכח שהרבה ר"ש בר רבי בשבח, והרב מוהרש"א פירש דהיינו ממ"ש

בתחילה בגט מקושר ע"כ, ונראה לי דנפקא ליה מדהאריך בתואר השבח לומר לאו אנא כתבתיה יהודה חייטא כתביה, דזה מורה שהוא דבר גדול שאפילו אני איני כותב כל כך מיושר כמוהו.

אלא דאכתי קשה על רבינו שכתב שזה הוא אבק לשון הרע ובגמרא אמרו שהוא לשון הרע בהיא דר"ש בר רבי. ונראה דרבינו מפרש כן משום דכל שאינו מדבר רע גמור מחבירו אף שהוא גורם לפעמים שידברו על ענין זה איזה מידה רעה שבו, לא מקרי לשון הרע אלא אבק, תדע דבגמרא אמרינן אמר רב עמרם אמר רב שלש עבירות אין אדם ניצל מהם בכל יום וכו' ולשון הרע, לשון הרע סלקא דעתך אלא אבק לשון הרע, ובערכין אמרינן רב דימי אחוה דרב ספרא חלש על רב ספרא לשילולי ביה... ואי הוה שמיעא לי קיימתה, ואם איתא דזה מקרי לשון הרע מה עלה בדעת רב ספרא לומר לו כן כיון דאפשר שניצל מזה כדפריך בגמרא לשון הרע סלקא דעתך, ותו דאחוה דרב ספרא גופיה היכי לא הוה מקיים זה אם הוא לשון הרע, אלא ודאי דלא הוי אלא אבק לשון הרע:

עבודת המלך: דעות שם: וכל המספר בטובת חבירו לפני שונאיו. תוספתא פ"א דעבודה זרה וגמרא דב"ב קס"ד, ורבינו הוסיף וכתב בפני שונאיו כדי ליישב מ"ש רז"ל בכמה מקומות להיפוך, כמו הוא היה מונה שבחן של חכמים, או משתבח ביה דאדם גדול הוא וכדומה. ועי' לרבינו לעיל בפ"ה ה"ז דמנה רבינו במדות תלמיד חכם מספר בשבח חבירו, ונאמרו על זה יישובים שונים אצל רבותינו הראשונים ז"ל ודעת רבינו לחלק דדוקא בפני שונאיו אסור.

ומה שהקשו על זה מאותה סוגיא עצמה בעובדא דיהודא חייטא והרי לא היה בפני שונאיו, כבר יישב רבינו בעצמו הדברים בפירוש המשנה פ"א דאבות שם באמרו: וכבר שבח חכם כתיבת הסופר שהראה לו במעמד גדול, וגינה הרב מעשה המשבח וכו' ואמר לו כלך מלשון הרע זו, כלומר שאתה מסבב גנותו בשבחך אותו בתוך ההמון שמהם מי שיאהבו ומהם מי שישנאהו וכו' עי"ש, וכבר הרגישו בזה מחברים.

דעת ומחשבה: הגר"מ שטרנבוך שליט"א: דעות ז ד: שמתוך טובתו בא לידי רעתו. הגר"א זצ"ל מפרש מתוך שבחו בא לידי גנותו, אין הכוונה דוקא שיספר גנותו, רק לא יספר כל השבחים ובזה גופא גנותו, ואם כן מתוך שבחו גופא השומע בא לידי גנותו שמבין שחיסר שבחים מפני שאין לו.

והרמב"ם מפרש כאן שזה גורם להם שיספרו בגנותו, ומשמע שהשומעים יספרו גנותו, אבל לדבריו הלוא פירש שהאסור לספר בטובתו של חבירו שבא לידי גנותו מיירי בשונא דוקא, ובזה באמת יבא לידי גנותו ממש כפשוטו מפני שחיסר כמה שבחים.

(ה) בדברי הפוסקים

יראים: סימן קצא: ...תולדות לשון הרע, דאמר רב פפא בבבא בתרא (קסד:) אמר רב דימי אחוה דרב ספרא לעולם אל יספר אדם בגנותו של חבירו שמתוך שמרבה בשבחו בא לידי גנותו, פירוש אל ירבה לספר כי מתוך שירבה לספר בא לומר זה הגנות שלו, אבל סיפור טובה בלא ריבוי מותר כדתנן (אבות ג ח) חמשה תלמידים היו לרבן יוחנן בן זכאי הוא היה מונה שבחן. [מוכח דהוי דרבנן, והשוה עם סמ"ג ל"ט ט בסמוך].

סמ"ג: לא תעשה ט: לא תלך רכיל: ...ויש דברים שהן אבק לשון הרע כגון שיאמר שתקו מן פלוני איני רוצה להודיע מה שאני יודע ממנו, וכן כל כיוצא בזה. ואמר בפרק גט פשוט (ב"ב קסד:) תני רב דימי לעולם אל יספר אדם בטובתו של חבירו שמתוך טובתו בא לידי רעתו, פירוש אל יספר בטובתו בפני שונאיו, ועל זה אמר שלמה (משלי כז

כד) מברך רעהו בקול גדול קללה תחשב לו, אבל בפני אוהביו מותר כדתנן (אבות ב ח) חמשה תלמידים היו לו לרבן יוחנן בן זכאי הוא היה מונה שבחן.

סמ"ק: סימן קכד: שלא לילך רכיל דכתיב לא תלך רכיל, ... ועוד אמרו רבותינו (ערכין טז) אסור לספר בשבחו של חברו *יונה מדאי* שמתוך שבחו בא לידי גנותו...

שערי תשובה: סימן רכו: החלק הרביעי, אבק לשון הרע. אמרו רבותינו (בבא בתרא קסה). רוב העולם נכשלים בגזל ומיעוטם בעריות וכולם באבק לשון הרע. ואמרו כי ענין אבק לשון הרע כאשר יסבב האדם בדבריו שיספרו בני אדם לשון הרע. ואמרו (ערכין טז). לעולם אל יספר אדם בטובתו של חברו שמתוך טובתו בא לידי גנותו.

והנה אנחנו צריכים לבאר המאמר הזה, כי ידוע הדבר כי מן המידות הנאות לספר בשבח החכמים והצדיקים, כמו שנאמר (משלי כה כז) וחקר כבודם כבוד, ואמרו על האויל שאינו מדבר בשבחו של עולם. אבל זאת תכונת הענין הזה – כי אין לספר בטובת האדם זולתי כד בבד, רוצה לומר כאשר ידבר איש אל רעהו, ולא בקהל עם ובמושב רבים, עד אשר יודע אליו כי אין במעמד ההוא שונא ומקנא לאיש אשר ידבר טוב עליו. ואם יחפוץ לשבח אדם אשר כבר הוחזק לבני עמו ונודע אשר הוא אדם כשר ולא תמצא בו רעה ואשמה, גם על פני שונא ומקנא יש לשבח, כי לא יוכל לגנותו, ואם יגנהו ידעו הכל אשר פיו דיבר שוא, ותהי לשונו מוקש לנפשו. עיין לקמן יד הקטנה

סימן רכז: עוד זכרונום לברכה על ענין לשון הרע, ואמרו (ערכין טו): הנה אם שאלה אשה משכנתה לחתות אש מיקוד, ותען ותאמר איה איפה גחלי אש כי אם בבית פלוני אשר תמיד יצלה בשר ויאכל, זה והדומה לו אבק לשון הרע. ונאמר (משלי כז יד) מברך רעהו בקול גדול בבקר השכם קללה תחשב לו, ופירושו רבותינו (ערכין שס) המקרא הזה על המשבח את חברו בשבח הבא לידי הפסד, כענין האורח אשר יצא אל רחוב העיר ויקרא בקול גדול ויספר את אשר גמלו בעל הבית טובה, כי טבח טבח והכין לאורח הבא אליו, ויהי בהשמע דבר האורח יתלקטו אנשים ריקים ויסורו אל בית בעל הבית.

וחייב האדם לשמור פיו ולשונו שלא יחשד בדבריו ולא יתנו אותו כמספר לשון הרע, ואם יביא עצמו לידי החשד בזה הנה השחית מוסרו, ויחשב לאיש הזה אבק לשון הרע⁸.

ספר היראה: רנז: אל תשבח אדם בפני שונאו, שמתקנא בו, ומתוך שבחו בא לידי גנותו, ואל תגנהו בפני אוהבו.

ראב"י אב"ד: קובץ תשובות סימן נו: ומה שאמר בפרק ב' דעירובין (יה:) אמר ר' ירמיה אמר ר' אלעזר אומר אדם מקצת שבחו של אדם בפניו וכולו שלא בפניו, מנח, ודאי כן הוא דרכן של תלמידי חכמים להיותן משבחים בחסידים וצדיקים ויאמרו כן היו מעשיו של פלוני חסיד כדי שילמדו כל אדם מעשיו הטובים, וכדאמרי בכמה מקומות (קידושין כט: ברכות ט:): משתבח ר' פלוני לר' פלוני [דאדם] גדול הוא ושמה במצוות.

אבל מה שאמרו לענין יהודה חייטא כתביה דאמר ליה רבי כלך מלשון הרע, זה דרבי לא היה מספר עליו מידת חסידות וקדושה ללמד לבני אדם, אותו המספר אינו מתכוין כי אם לספר דברי חסידות ואינו נוטה דעתו לדברי גנאי⁹.

8. **שערי תשובה:** הערה: קטע זה הוא תחילת סימן הבא (רכז), וכן הוא בשערי תשובה הוצאת שפתי חכמים בני ברק תשס"ג, וזה מיישב כמה דברים ועיין חפץ חיים ??

9. **ראב"י אב"ד:** דבריו סתומים, ואולי כוונתו שאם משבח רק באקראי מפני דבר טוב שראה אז יש חשש שיגלוש לדבר גנאי, אבל אם קובע את עצמו לשבח אדם חסיד וצדיק אז אינו נוטה לדבר גנאי, ומפרש כצד ראשון ברש"י ערכין שהחשש הוא שהוא עצמו יוסיף דברי גנאי (ולא מפני השומעים).

אי נמי מה שהיו נוהגים ראשונים וחכמי התלמוד לשבח באדם גדול וחסיד ללמד לבני אדם, אותו שהיו משבחים חסיד גדול שלא היה בו שום דופי, אבל באדם בינוני שלא היה שלם לא היו משבחים בו, ועל זה אמרו אל יספר אדם בטובתו של חבירו שמתוך טובתו בא לידי רעתו.

♦ לא לשבח אדם בפני שונאו או בפני בן אומנותו

ספר חסידים: סימן סד: ...וכשתדבר מאיש ומאשה אל תספר בענינים הרעים אלא במעשיהם הטובים, ואל תשבח איש בפני שונאו כי אינו יכול לשמוע דבר [טוב] ממנו, ומתוך כך יספר גנותו ממנו ויאמר מה אתה משבח שעשה כך וכך הלא עשה כך וכך.

אל ישבח אדם עשיר בפני עשיר אחר ולא סופר בפני סופר אחר, וכן כל איש שהוא מענינו. אם הוא ירא שמים מותר לספר ממנו בפני ירא שמים אחר מפני שהוא שמח בדבר שהוא ירא שמים ביותר ואינו מתקנא בו אלא מוסיף חכמה ואומר אעשה כמעשיו, וכן הוא אומר (במדבר יא כט) מי יתן כל עם ה' נביאים...

כתב הח"ח ב"שמירת הלשון": (שער התבונה פרק ג:) ...וכל שכן שצריך להזהר שלא לדבר עם חנוני אודות חנונים, או עם כל אומן אודות בן אומנותו, כי מסתמא כל אומן אין אוהב את בן אומנותו ועלול מאד לבוא על ידי זה ללשון הרע, ועל אחת כמה וכמה אם הוא יודע שיש לו שטנה עליו, בודאי לא ידבר עמו אודותיו. ולא מבעי לשבחו לפניו דבוראי אסור, כמו שאמרו חז"ל לעולם אל יספר אדם בשבחו של חברו שמתוך שבחו בא לידי גנותו, וכמו שבארתי הכל בספר חפץ חיים בחלק א' כלל ט' עיין שם, ואפילו דברים בעלמא שאינם בכלל גנאי ושבח גם כן נכון מאד לזהר שלא לדבר עמו אודותיו, כי על ידי שנאתו שיש בלבו עליו ימשך בעצמו את הענין הזה לענין אחר, שיהיה יאות לו על ידי זה לירות עליו בחצי פיו.

ספר החינוך: מצוה רלו: שלא לרגל: ...פרטי המצוה ורוב האזהרות שהזהירונו זכרונם לברכה על הרכילות ועל לשון הרע שותפו, יתבארו במקומות מהתלמוד ובמדרשות בפיוור. ובפירוש אמרו בלשון הרע, שממית האומרו והמקבלו והנאמר עליו, והמקבלו יותר מכולן. והזהירו הרבה עליו, עד שאמרו (כ"מ נט): דרך משל מאן דאית זקיפא ברוקתיה לא לימא ליה זקוף ביניתא ואמרו (ערכין טז): כי בכלל אבק לשון הרע הוא המשבח חבירו בפני שונאו, שנאמר (משלי כז יד) מברך רעהו וגו'.

מהרש"ל: סמ"ג ל"ח ט: פירוש אל יספר בטובתו מפני שונאיו כו', פירוש זה בא לאפוקי מדרכינו שמואל [רשב"ם], שפירש אל יספר בטובתו של חבירו יתת מדאי, דמתוך שמונה ומספר מידותיו אי אפשר שלא יבוא לידי גנותו, וכן איתא בהג"ה במיימון. בטובתו של חבירו, שמעתי שנמצא כתוב בשם אחד מחכמים האחרונים דוקא בטובתו של חבירו אבל בטובתו של רבו לית לן בה, דהכל יודעים שכל תלמיד מחוייב לספר בשבחו של רבו ואין בו קנאה.

דינא דחיי: סמ"ג: לא תעשה ט: שמתוך טובתו בא לידי רעתו, פרש"י ז"ל בפרק יש בערכין בלשון ראשון שכשהוא מספר בטובתו יתת מדאי הוא עצמו אומר חוץ ממידה רעה זו שיש בו ע"כ, וכן פירש רשב"ם בפרק גט פשוט, ולפי זה אסור לספר טובתו של חבירו אפילו בפני אוהביו, אבל לפי מה שפירשו הרמב"ם והרב המחבר ז"ל דדוקא בפני שונאיו אבל לא בפני אוהביו, הטעם הוא כדי שהאויבים לא יאמרו רע לו, היאך אתה משבח והלא מידת כך וכך בידו.

ועל זה אמר שלמה מברך רעהו בקול גדול קלה תחשב לו, פרק יש בערכין מפרשיה הך קרא כגון שנתאכסן בבית בעל הבית אחד וטרחו בשבילו ולמחר עומד בשווקים וברחובות ואומר ברוך יהיה פלוני שעשה לי סעודה גדולה ושומעין האלמים שזה הוא עשיר ואוכלים את ממונו או מתאכסנין אצלו אורחין עד שמכלין ממונו, ואח"כ אמרינן תני רב דימי אחוה דרב ספרא לעולם אל יספר אדם בטובתו של חבירו שמתוך טובתו בא לידי רעתו, ולא

אדכרינן שם שעל זה נאמר מברך רעהו בקול גדול. והרמב"ם והרב המחבר נראה שמפרשים דכי אתא רב דימי לומר שאף המספר בשבחו של חברו נאמר עליו מברך רעהו בקול גדול, דמתוך טובתו בא לידי רעתו והיינו קללה תחשב לו לחבירו.

אבל בפני אוהביו מותר כדתניא חמשה תלמידים היו לו לריב"ז הוא היה מונה שבחן, ואי אפילו בפני אוהביו אסור היאך היה ריב"ז מונה שבחן והלא יש בזה משום לשון הרע, אלא ודאי דבפני אוהביו מותר וריב"ז בפני אוהבים היה מונה שבחם.

וא"ת לפי דעת רש"י ז"ל שמפרש שמתוך טובתו בא לידי רעתו שכשהוא משבחו יותר מדאי הוא עצמו אומר חוץ ממידה רעה שיש בו, ולפי זה אפילו בפני אוהביו אסור כדכתיבנא, היאך היה ריב"ז מונה שבחן והלא יש בזה משום לשון הרע, ושמא מובטח היה ריב"ז שלא יבוא לא הוא ולא אחרים לידי רעתם. אי נמי, ריב"ז לא היה מספר בשבחם יותר מדאי וכי אמרינן אל יספר אדם בשבחו של חברו במספר יותר מדאי מיירי וכפרש"י ז"ל בפרק יש בערכין.

מגן אברהם: קנו ב: ...וכל המספר בטובת חברו בפני שונאיו הרי זה אבק לשון הרע שהוא גורם להם שיספרו בגנותו, (אבל בפני אוהביו מותר) [ספר חסידים], אכן רש"י פירש לא יספר יותר מדאי בטובתו דמתוך שמספר ומונה מידותיו אי אפשר שלא יבוא לידי גנותו [הגהות מיימוני], וצריך עיון דבבא בתרא דף קס"ד איתא שהיה אומר כמה נאה כתב זה ואמר ליה ר"ש לאו אנא כתביה אלא יהודה חייטיה, ואמר ליה כלך מלשון הרע.

נזירות שמשון: או"ח קנו: מגן אברהם: אבל בפני אוהביו מותר, וכן כתב הרמב"ם בפ"ז מהל' דעות בפני שונאיו כו', ובפ"ה כתב הדרכים שינהג בהם תלמיד חכם 'מספר בטובת חברו ולא בגנותו', ובספ"ג דמגילה האי מאן דשפיר שומעניה שרי לשבוחיה ומאן דשבהיה ינוחו לו ברכות על ראשו עכ"ל, משמע גם כן כהרמב"ם.

שם: וצ"ע דבב"ב דף קס"ד איתא שהיה אומר כמה נאה, ולהרמב"ם לא קשה מידי די"ל דהיה שם איזה שונא ליהודה חייטא, תדע האיך שבחיה רבי להכתב, ולפוס ריהטא משמע דסבר שר"ש כתבו אלא צריך לומר דלר"ש לא היה שם שונא.

פרי מגדים: או"ח סימן קנו: אשל אברהם סק"ב בתו"ד: ומה שכתב [-מג"א] כל המספר בטובת חברו בפני שונאיו, הר"מ ז"ל פרק ז' מדעות הלכה ד, ורש"י בערכין טז פירש רש"י אפילו בפני אוהביו, הגהות מיימוניות שם אות ה', וההיא דר' יוחנן בן זכאי באבות (ב ח) היה מונה שבחם, צריך לומר בינו לבין עצמו.

שו"ע הרב: אורח חיים סימן קנ"ו: סעיף י: המרגל בחבירו עובר בלא תעשה שנאמר לא תלך רכיל בעמך... **סעיף יב:** אבק לשון הרע כיצד, מי יאמר לפלוני שיהיה כמו שהוא עתה, או שיאמר שתקו מפלוני איני רוצה להודיע מה אירע ומה היה, וכיוצא בדברים האלו, וכל המספר בטובתו של חברו בפני שונאיו או בפני רבים מהעם שיש לחוש שיש בהם אחד משונאיו (רמב"ם בפירושו המשנה ספ"ק דאבות סד"ה החלק ה' דבכה"ג מיירי בב"ב דף קסד סע"ב) הרי זה אבק לשון הרע, שהוא גורם ששונאו יספר בגנותו, אבל בפני אוהביו מותר לספר בשבחיו ובלבד שלא ירבה יותר מדאי, מתוך שמספר ומונה מדותיו אי אפשר שלא יבוא לידי גנות (רשב"ם בב"ב שם)...

סעיף יג: אורח אינו רשאי לשבח את בעל הבית שהוא טוב עין (ערכין טז. כפירוש הב' ברש"י שם ד"ה ושמעין, ראשית חכמה פרק דרך ארץ שער ג, מג"א ד"ה פרק קמא), שמא ירבו עליו אורחים ויאכלו כל אשר לו, ועל זה נאמר מברך רעהו בקול גדול בבוקר השכם קללה תחשב לו

(במשלי סימן כו יד) ועיין עוד מפסוק זה באבות דרבי נתן סוף פרק י"א (ה"ג כשמספר שהוא עשיר גורם שלשטים יאנסוהו, כפירוש הראשון ברש"י דלעיל):

יד הקטנה: דעות פ"ט לא תלך רכיל: ...סעיף י: יש דברים שהן אבק לשון הרע, כיצד מי יאמר לפלוני שיהיה כמות שהוא עתה, או שיאמר שתקן מפלוני איני רוצה להודיע מה אירע ומה היה וכיוצא בדברים אלו (יז).

וכן המספר בטובת חבירו מפני שונאיו הרי זה גם כן אבק לשון הרע לפי שהוא גורם שיספרו בגנותו, אבל מפני אוהביו מותר, דהא ר"י בן זכאי היה מונה שבחן (יח).

ואם אמנם שכבר אמרו אשר מן המידות הנאות לספר בשבח החכמים והצדיקים כמו שנאמר וחקר כבודם כבוד, וכן בהיפך אמרו על האויל שאינו מדבר בשבחו של עולם, אבל תוכן הענין אשר אין לדבר בקהל עם ובמושב רבים בשבח אותם החכמים אשר ידוע לו שכבר יש עליהם מיימינים ומשמאילים או מקנאים, כי בודאי ימצא בהם שונא ומקנא, ויהפוך פניו לדבר בוז וגנות, אם לא אשר ידוע אליו ודאי אשר אין במעמד ההוא שונא ומקנא לאיש אשר ירצה לדבר טוב עליו, אבל בשבח אדם אשר כבר הוחזק לרבים ונודע לכשר וצדיק ואשר לא נמצא בו שום רעה ואשמה, אז גם על פני שונא ומקנא מותר ומצוה לשבח, כי אם יגנהו ידעו הכל אשר פיו דבר שוא ותהי לשונו מוקש לנפשו (יט).

מנחת עני: (יז) לשון הרמב"ם שם: (יח) סמ"ג שם: (יט) לשון רבינו יונה שם.

הגר"א: לעולם אל יספר אדם בטובתו של חבירו שמתוך טובתו בא לידי רעתו, פירוש, כמו שאמרו גבי לשון הרע כשרוצה לומר לשון הרע על חבירו, אומר, באמת יש לו זה השבח, וממילא משמע שהנשאר הוא לגנאי, וזה שאמר 'אל יספר אדם בשבחו, פירוש באותו שבח שמתוכו יבוא לידי גנותו. ליקוטי הגר"א בסוף ספר האמונה וההשגחה (ר"ש מאלצאן)

חתם סופר: חלק ו' ליקוטים: סימן נט: ...והנה שם [-בגמ' מגילה כה:] מסיים הש"ס האי מאן דשפיר שומעניה שרי ליה לשבוחיה ומאן דשבחיה ינוחו לו ברכות על ראשו, ולכאורה הוא מימרא שאינה צריכא, והמהרש"א חידושי אגדות הקשה הא אמרינן בפרק גט פשוט אל יספר אדם בשבחו של חבירו שמתוך כך בא לידי גנותו, ותיריך דוקא יותר מדאי אסור, ודבריו צריכים עיון דהא בפרק גט פשוט לא אמר אלא יהודה חייטא כתביה והאי לאו יותר מדאי הוא.

על כן נראה לע"ד דצריך לשום לב בלאו הכי, הא לספר בשבח הצדיקים היא מצוה גדולה ואם כן אמאי נרחש שנבוא ליד גנותו הא מצוה בעידנא דעסיק בה מגינא ומצלי, ואמאי לא יהיה המספר בשבחו בטוח מלבוא לידי גנותו, ודוחק לומר דעל השומעים קאמר שיבואו לגנותו ועוד הרי גם הם במצות שמיעה קא עסקי ובאו.

על כן נראה לי דוקא התם דאוקמיה במילי דעלמא בשבח יופי הכתיבה דאמר יהודה חייטא כתבי' בהא חשש רבי ללשון הרע שיבוא לידי גנותו, אבל אין הכי נמי אם ישבח את הצדיק בצדקתו וחכמתו כמו שהיו רגילים חז"ל משבח ליה ר' פלוני לר' פלוני דאדם גדול הוא, כיון דמצוה היא, מגינות היא עליו שלא יבוא לספר בגנותו, והן הנה דברי הש"ס הנ"ל האי מאן דשפיר שומעניה שרי לשבוחיה, ולא חיישינן שיבוא לידי גנותו, והטעם דהרי לא יאונה לו כל און משום דינוחו לו ברכות על ראשו.

השווה אם משרת משה (עטייה) דעות ז ד {26} =אולי להעתיק קצת בהערה==

מנחת חינוך: מצוה רלו: שלא לרגל: שנמנענו מן הרכילות וכו', בפירוש וכו'. עיין ר"מ פ"ז מדעות ה"ב ובראב"ד וכסף משנה שם. ומה שכתב כאן ה"ד כי המשבח חבירו בפני שונאו, בש"ס בבא בתרא קס"ד ע"ב מבואר סתם, לעולם אל יספר אדם בשבחו של חבירו, אך הר"מ כאן ה"ד כתב, דדוקא בפני שונאו, ועיין בכסף משנה.

קומץ המנחה: ובגליון הרמב"ם שלי שם כתבתי וז"ל, עיין בבא בתרא קס"ד ע"ב דלא משמע כן. ונראה דאפילו שלא בפני שונאו אסור לספר, עיין בבבא בתרא שם. שוב הראו לי במגן אברהם סי' קנ"ו [סק"ב] שהעיר בזה. ואחר כך נדפס ספר חסידים עם פירוש ברית עולם [-לחדי"א] וכתב [בסימן ס"ד] דלפני רבי היו אנשים רבים ואי אפשר שלא ימצא שם אדם שהוא שונא לר' יהודה חייטא, עי"ש.

אוצר המלך: דעות ז ד ויש דברים שהן אבק לשון הרע... בגמרא פ"ג דערכין איתא הכי... וקצת יש לעיין מדוע בלישנא קמא אמר שמתוך טובתו בא לידי דעתו, ובלישנא בתרא אמר בא לידי גנותו, ויראה לכאורה דבאמת לישנא קמא אדסמך ליה קאי, אמירא דרב דימי דסמך ליה דקאי אמברך רעהו בקול גדול וכו' כגון דאזיל לאושפיזא וכו', דנמצא שבח זה שהוא משבחו וחושב לו לטובה הנה הוא רעתו דשמעי אינשי ואנסי ליה ומחסר ממונו. ועל כן אמר בדקדוק בא לידי רעתו ולא לידי גנותו, כי מה לו גנות בזה אבל אך רעה בממונו. אולם לישנא בתרא קאמר לאו בכהאי גוונא כלל אלא בכל היושב ומספר שבחו של חברו ובזו יש לחוש שמא יבוא לידי גנותו, וכדברי רבינו שיבוא לספר גנותו ג"כ, [והגם שרש"י פירש על בא לידי רעתו כן, מכל מקום יתכן דטעות ספור הוא וצ"ל על בא לידי גנותו] ובזו לא שייך רעתו:

ובזה ניחא לפי עניות דעתי ליישב קושיית בעל סדר הדורות סדר תנאים ואמוראים [אות י' יהודה חייטין] שהביא בשם הסמ"ג דהא דאל יספר בטובתו של חברו הוא רק בפני שונאיו, [וקצת תימה דלא הביא כן בשם רבינו כאן שקדם להסמ"ג], וכתב עליו: וצריך עיון מפרק גט פשוט בהא דר' שמעון ברבי פסק סדרא קמיה דרבי, אמר רבי כמה מיושר כתב זה אמר ליה יהודה חייטי כתביה אמר ליה כלך מלשון הרע כזה דתניא אחוה דרב ספרא לעולם וכו' בא לידי רעתו, והרי התם לא היה בפני שונאיו ואפי' הכי חשיב ליה רבי לשון הרע. עיין שם מה דדחק לתרץ דרבי אמר כן לבנו ר' שמעון לבל ירגיל עצמו בשבח חברו פן ישבחו בפני שונאיו, עיין שם:

ולפי מה שכתבתי הדבר נכון. דעד כאן לא כתב הסמ"ג ורבינו בפני שונאיו, אלא למה דהם כתבו הטעם שלא יספר בשבחו שמא יבוא לספר גם בגנותו, והיינו כלישנא בתרא ולא כלישנא קמא, דאירי לישנא קמא דמענין הטובה יגיע מאליו רעה לזה ולא גנות, בזו ודאי אין הבדל בין אוהב לשונא ואדרכה באוהב נקל יותר לבוא לידי רעה ממה שיגיד לשונא. כי השונא לא יבוא אליו באושפיזו לכלות ממונו, משא"כ שאר כל אדם אהובים ואוהבים ג"כ אושפיזא לא יציל נפשו מהם. וא"כ אתי שפיר דהתם בב"ב קאמר כלך מלשון הרע כזה דתניא אמר רב דימי אחוה דרב ספרא לעולם וכו' בא לידי רעתו. והיינו כלישנא קמא דקאמר רעתו ולא גנותו, והיינו משום דמטובה זו תצמח רעה. וכן בדמיון כתב מיושר דאמר ליה יהודה חייטי כתביה אף שהוא שבח אליו מ"מ הוא רעתו דעל ידי כן כל כתב נבחר יביאו ליהודה חייטי לכתבו. ואין לשון הרע גדול מזו ואף מפני אוהביו אסור. אולם רבינו והסמ"ג דכתבו בפני שונאיו דוקא. איירי בטעם השני ולא כלישנא קמא, ואתי שפיר. כן נראה נכון¹⁰:

10. אוצר המלך: בעיקר דבריו כבר קדמו מחבר קדמון הר"ר אברהם נפתלי שפיץ, בספרו "מלא רצון" (ערכין שם, נדפס בפרקפורט שנת תע), ובלשונו שם:

...דיש לדקדק עוד דקדוק אחד, דבלשון הראשון קאמר לעולם אל יספר אדם בטובתו של חברו שמתוך טובתו בא לידי רעתו, ובלשון השני קאמר לא יספר אדם בטובתו של חברו שמתוך טובתו בא לידי גנותו, ונ"ל דיש עוד דקדוק מאי שייכות זו המימרא דרב דימי למימרא שקודם לזה.

אלא נ"ל דקושיא אחת היא תירוץ לקושיה שניה, דקאמר מתחילה כי אתא רב דימי אמר מאי דכתיב מברך רעהו בקול גדול וגו' וקאמר דקאי על זה שמשבח לאושפיזא שלו דהכי טרח קמאי ושמעין אינשי ואזלי ואנסין ליה, וכדפירש רש"י... וא"כ על זה אמר שפיר מימרא דרב דימי... והיינו ר"ל שלא יספר טובתו של חברו שהוא מכבד אורחים, שמתוך טובתו שמשפר עליו בא לידי רעתו שגורם בזה שיתאכסנו אצלו אנשים אורחים שמכלים ממונו או שיגבנו ממונו... וא"כ לפי זה אם יאמר עליו דרך משל שהוא איש חסיד

מיהו יש לדקדק לפי זה דאין דברי רבינו מדוקדקים במה שכתב וכל המספר וכו' בא לידי גנותו, ועל זה אמר שלמה בחכמתו מברך רעהו וכו' בא לידי רעתו ע"כ. שזיווג ב' העניינים, דמתחלה זכר בא לידי גנותו ובפני שונאיו דוקא והיינו כפי הטעם השני שיספרו ג"כ בגנותו. וא"כ איך כתב ועל זה אמר שלמה וכו' והרי מפורש בגמרא דקרא דשלמה מברך וכו'. היינו כהאי דאושפיזא דמתוך טובתו בא לידי רעתו ולא לידי גנותו, וכן סיים רבינו בא לידי רעתו. ואיך כתב ועל זה אמר שלמה בחכמתו וכו' משמע דהוא ענין אחד עם הקודם, ויש ליישב וצ"ע:

❖ הפלגה בשבח חבירו

קובץ מאמרים: להג"ר אלחנן וסרמן: עמוד נ: הפלגה בשבח חבירו (וגדר איסור לשון הרע): רש"י ביצה דף לג, מפי ר' שמואל המכונה חסיד שמעתי, והנה "המכונה" פירושו שהעולם קוראין אותו כן, ויש לדקדק למה הוסיף רש"י תיבת "המכונה" ולא כתב ר"ש החסיד, וידוע שברש"י התיבות ספורות ומדודות אין בהן שפת יתר.

אבל נראה שלימדנו רש"י בזה דבר גדול, דהנה מבואר בפוסקים דאיסור לשון הרע הוא אפילו אומר אמת, ולכאורה קשה דמפורש במתניתין (ב"מ נט) כיצד אונאת דברים, אם היה בעל תשובה לא יאמר לו זכור מעשיך הראשונים, ודוקא אם הוא בעל תשובה, אבל אם אינו בעל תשובה מותר להזכירו מעשיו ואין בזה איסור אונאת דברים (כמ"ש שם בנמוקי יוסף ומקורו בספר יראים), ומאי שנא לשון הרע מאונאת דברים?

אמנם כבר כתב בספר "חפץ חיים" דהא דאסור משום לשון הרע אפילו המעשה אמת, הוא מטעם שאפשר שלא ידע חומר האיסור או שהיה שוגג גמור או שמא עשה תשובה, אבל אם ברור שהיה מזיד גמור וגם לא חזר בתשובה מותר לספר בגנותו כמבואר במשנה יומא (לה). ואלו נזכרין לגנאי בן קמצר וכו', ולפ"ז איסור לשון הרע הוא רק אם אינו אמת, שאע"ג שהמעשה אמת, אבל הגנאי אינו אמת. ואם כן גדר לשון הרע הוא דיבור שקר המזיק לחבירו או בגופו או בממונו או בכבודו.

והנה ממעשה מרים למדנו דאפילו אם אינו מספר בגנותו רק שמקטין מדרגת חבירו מכפי שהוא, בכלל לשון הרע הוא, כמ"ש הרמב"ם סוף הל' טומאת צרעת, כי גם דיבור כזה יגרום היזק לחבירו. ולפ"ז נראה דה"ה המגדיל מדרגת חבירו יותר מכפי שהיא באמת, גם זהו לשון הרע, כי יגרום היזק כדיבורו של שקר. ולדוגמא, אם יפליגו בשבחיו של אחד יותר ממדרגתו האמיתית, יטעו בו וימנו אותו למשרה שאינו ראוי לה או שישתדכו עמו בטעות וכדומה, לכך מה שיזיקו לעצמו, שייסבור על עצמו שהוא אדם גדול וחשוב ויהא איש חכם בעיניו, אשר היא המדה שאין לה תקוה, כמ"ש רבינו יונה בשע"ת, וכיון שהוא דיבור שקר המזיק, הוא בכלל לשון הרע.

והנה אפשר שרש"י לא ידע בעצמו ולא הכיר את ר' שמואל אם הוא חסיד או לא ואילו כתב ר"ש חסיד נמצא שהוא מעיד על דבר שאינו ידוע לו רק מפי השמועה ועל כן נזהר וכתב "המכונה" שזה היה ידוע לרש"י, כי הוא מכונה כך ולא העיד בעצמו מאומה.

עני ומתענה כל יום ויום בתענית, או שהוא מתמיד בלימודו, או שהוא מעביר על מידותיו ואיש עניו מאד, זה מותר לספר, דדוקא כל היכא שיש איזה גרם רעה לחבירו זה לא יספר...

אבל כי חלש רב דימי ואזל רב ספרא לשיולי ביה אמרו לו עוד חידוש גדול, שלעולם לא יספר אדם בשבח של חבירו, והיינו שלא יספר כלל וכלל שום מידה טובה שיש בחבירו, שמתוך טובתו בא לידי גנותו, והיינו כדפירש"י כשהוא מספר בטובתו יותר מדאי הוא עצמו אומר חוץ ממידה רעה זו שבו, או אחרים שומעים שזה משבחו ואומרים הלא מידות כך וכך בידו, כי באמת מעולם לא נשמע לרב דימי, והוא מוכח דלא שמיע ליה דאי הוה [שמיע] ליה היה קשה על רב דימי שהיה אומר מימרא הנ"ל דלא יספר בטובתו שבא לידי רעתו כנ"ל, והיינו במכבד אורחים כנ"ל, תיפוק ליה פשוטו כל הטובות לא יספר שמתוך שבו בא לידי גנותו, אלא שלא ידע מוז המימרא וא"כ שפיר קאמר לא שמיע לי ואי הוה שמיע לי קיימתו... עכ"ל.

אגרות משה: י"ד ג: סימן צה: אם מותר לגלות לאחרים שפלוני נתן לו צדקה: בע"ה
 עש"ק ט"ו אלול תשל"ו מע"כ ידידי הרה"ג מוהר"ר זרח שפירא שליט"א.

הנה בדבר אחד שהבטיח לכתר"ה ליתן לו סך הגון לצדקה עבור מוסד התורה ואמר כבר לכתר"ה שיבא למשרד שלו וישלם לו נדרו, וכשבא כתר"ה לשם אמר לו המזכיר שלו שיעצו שלא לשלם מה שנדר אלא אם כן יגיד לו מי הגיד לו את שם האיש הזה שיבא אליו לבקש ממנו שיתן עבור המוסד, הנה פשוט מאחר שודאי כוונתו כדי שיקנוס את האיש שהגיד שודאי הוא גם כן מקבץ לאיזה מוסד התורה ומוסד החסד או באופן אחר, שלכן אסור לכתר"ה להגיד לו, אבל גם כן פשוט שהנדיב שהבטיח לו מחוייב לשלם לו נדרו מאחר שלא התנה שום תנאי בשעה שנדב, ואם לא ישלם עובר בלאו דלא יחל דברו ובלאו דבל תאחר תיכף דכקיימי עניים הוא ועל עשה דמוצא שפתיך תשמור, והמזכיר שמיעץ לו שלא ישלם הוא עובר על לפני עור.

ואגב אכתוב בעצם הדבר אם יש איזה חשש איסור או עולה לאחד שיודע מנדיבי לב ובעלי חסד להגיד זה לעניים אחרים ולמתעסקים לצדקה באיזה מוסד התורה ומוסד החסד, שהוא מהקרא מברך רעהו בקול גדול בבוקר השכם קללה תחשב לו כדא"ר דימי בערכין טז., הוא שייך רק כשאומר זה לאנשים ריקים כדאיאת בשט"מ שם בשם התוס', והוא בתוס' ב"מ כג: ד"ה באושפיזא, שכתבו לתרץ הא דבברכות אמרינן אורח טוב אומר כמה טרחות טרח בשבילי כמה בשר הביא לפני כמה יין הביא לפני, שהוא בין בני אדם מהוגנים, ובערכין הוא בין בנ"א שאינם מהוגנים,

וגם שם איכא תרי לישני ברש"י דל"ק הוא שמא האינשי יחשבוהו מזה שהוא עשיר ואזלי ואנסי ליה לממוניה, וכן פי' הרגמ"ה, שמשמע שלפני אינשי שלא חשידי שיהיו אנסין או שהוא עשיר מפורסם ליכא איסור זה, דאף שעיי"ז יבואו אורחים ועניים ליכא איסור משום דאם יכול ליתן טוב הוא שיתן אף אם לא היה נותן בלא זה, ואם אינו יכול ליתן הרי אין לו להתבייש מלומר שאינו יכול ליתן,

אך אף ללישנא בתרא דרש"י שם שכן פי' בב"מ דהאנסין ליה הוא שיבואו אורחין הרבה להתאכסן אצלו עד שמכלין ממונו, וכוונתו משום שיתבייש שלא להאכילן ויהיה אנוס מצד הבושה להאכילן אף כשכבר אינו יכול, פשוט שלא שייך זה אלא באכילה וכדומה ובאדם שאינו עשיר, וגם כן הוא דוקא בפני ב"א שאינם מהוגנים שיש לחוש שיבואו פתאום ביחוד לביתו באופן שיתבייש ולא לפני מהוגנים שלא יכנסו פתאום לביתו לבד אלא באופן שלא יתבייש אם לא יזמין אותן בעצמו, כי לנתינת מעות בסך גדול יותר מהדרך שנותנים לסתם עניים ליכא שום בושה לומר שאינו יכול ליתן, ואין לחוש לסתם אדם שמא לא יוכל לומר שאין לו מפני הבושה,

וראיה דהא איתא ברמב"ם פרק ז' ממתנות עניים הל' י"א ובש"ע י"ד סימן רמ"ח סעי' ז' באדם שוע שמיצר לעצמו ונותן לגבאי כדי שלא יתבייש אסור לתובעו ולגבות ממנו צדקה והוא מהקרא ופקדתי על כל לוחציו דדריש ר' יצחק בר שמואל משמיה דרב בב"ב ה: דאפילו על גבאי צדקה, וסובר הרמב"ם וש"ע דהוא לא רק על שאין ממשכנין אלא גם על עצם התביעה לצדקה ממנו אם יהיה אנוס מצד הבושה, ומ"מ רש"אין וגם חייבין הגבאין לתבוע מכל סתם אינשי ואין חוששין לשמא יהיה אנוס מצד הבושה ליתן אף שאין לו, אלא מוכרחין לומר דאין חוששין לזה משום דרובא דאינשי לא מתביישין מלומר כשמבקשין גבאי צדקה שיתן לקופה של צדקה שהוא סך שיותר גדול מהדרך שנותנין לסתם עניים שאין להם, שלכן רק למי שידוע להגבאים שיתבייש לומר שאין לו אסור להם לבקש ממנו ולא לסתם אדם, וממילא מהאי טעמא אפילו באדם שלא ידוע לעשיר כשנתן לאחד צדקה עבור מוסד תורה רשאי להגיד גם לאחרים כי אם לא יוכל ליתן יש לתלות בסתם אינשי שלא יתבייש מלומר שאינו יכול, אם לא אמר לו שלא יגיד משום שטבעו להתבייש.

ובאדם שידוע לעשיר אף שידוע שיתבייש שלא ליתן כגון שיאמר זה לאדם גדול מפורסם שהוא מנהל ישיבה וגבאי צדקה כיון שהוא עשיר הרי לא מבעיא אם כבר לא נתן מעשר ממה שהרויח לצדקה צריך להגיד גם לאחרים דהרי רשאיין לכפותו ואף לר"ת שם בתוס' ד"ה אכפי' דאין כופין אלא בדברים מטעם שמתן שכרה בצדה אין כופין ממש בב"ד במלקות, נמי יודה דכפיה כזו דיתן בשביל הבושה ובשביל בקשת האדם גדול רשאיין, אלא אף כשכבר נתן לצדקה כל מעשר שלו נמי מסתבר שעד חומש רשאי גם אדם גדול לבקש ממנו וליכא בזה משום ופקדתי על כל לוחציו מאחר שמצוה מן המובחר הוא ליתן עד חומש כדאיתא [שו"ע יו"ד] בריש סימן רמ"ט, וגם אם כבר נתן חומש לצדקה לא יתבייש מלומר זה אף לאדם היותר גדול ולא יתבע ממנו שוב.

וכיון שודאי עדיין לא נתן מעשר דרוב האינשי עושין החשבון בסוף השנה, ובכלל לא מצוי כל כך עשירים דיתנו מעשר וכ"ש שאין לחוש שמא כבר נתן החומש איכא עוד מצוה להגיד גם לאחרים, שלכן אין להעשיר להקפיד כלל על מי שהגיד לאחרים איך שהוא איש נדיב ואדרבה יש לו להכיר טובה לו על שגרם שיתן יותר לצדקה, והמזכיר על עצתו להעשיר שיקפיד על זה ויקנוס למי שהגיד הוא מסית לעבור על מצות צדקה ומונע ברכה ממנו שהוא איסור כפול דלפני עור על שמונעו ממצוה ועל שמיעצו עצה רעה, וטוב להסביר למזכיר גם זה אף שלדינא דכאן אינו נוגע זה.

והנני ידידו, משה פיינשטיין.

(ו) עבידי רבנן דמשנו באושפיזא

בבא מציעא כד. (כג:) ...דאמר רב יהודה אמר שמואל בהני תלת מילי עבידי רבנן דמשנו במילייהו, במסכת ובפוריא (כד.) ובאושפיזא, מאי נפקא מינה, אמר מר זוטרא לאהדורי ליה אבידתא בטביעות עינא, אי ידענין ביה דלא משני אלא בהני תלת מהדרינן ליה, ואי משני במילי אחריני לא מהדרינן ליה.

רבינו חננאל: ...וכן באושפיזא, אם כיבדו ועשה לו מטעמים הרבה ותיקן הבית בכלים מכובדים, ושינה האורח מפני כי פחד שלא ירגישו בני אדם וירדו אחריו בביתו כדכתיב מברך רעהו בקול גדול וגו',

רש"י: ...באושפיזא, שאלוהו על אושפיזו אם קבלו בסבר פנים יפות, ואמר לאו¹¹. מידה טובה היא, כדי שלא יקפצו בו בני אדם שאינן מהוגנין לבוא תמיד עליו ויכלו את ממונו.

11. רש"י ב"מ: כתב כאן "דברות משה": אין לפרש כפשוטו שיאמר שלא קבלו בסבר פנים יפות, שזה ברור שאסור מדאורייתא שהרי הוא לגנות הבעל הבית שאסור אף אם היה אמת באיסור לשון הרע וכ"ש לשקר לגנותו שאסור, אלא הכוונה דרש"י הוא שיאמר לאו שלא היה באושפיזא זו, ואם ידעו ודאי שהיה באושפיזא זו נראה דטוב לו לומר שלא הוצרך לאכול משל בעל הבית שהיה לו משל עצמו, ואם גם זה שאכל משל בעל

תוספות: באושפיזא, אם שאלוהו אם קבלוהו בסבר פנים יפות יאמר לא כדפירש רש"י, דאמרינן בערכין (טז). מברך רעהו בקול גדול בבקר השכם בערב קללה תחשב לו, וא"ת והא אמרינן בברכות (נח). אורח טוב אומר כל מה שטרח בעל הבית לא טרח אלא בשבילי, וי"ל דהתם מיירי בין בני אדם מהוגנים והכא בין בני אדם שאינם מהוגנים.

רבינו יהונתן: ב"מ שם: באושפיזא, שאלוהו על אושפיזכניה אם קבלו בסבר פנים יפות, יאמר לאו, מידה טובה היא כדי שלא יקפצו עליו בני אדם שאינן מהוגנין לבוא עליו תמיד ויכלו את ממונו, וכתוב (משלי כז) מברך רעהו בקול גדול בבקר השכם קללה תחשב לו.

מאירי: ...או אם שאלוהו על עסקי אושפיזו רשאי לשנות בשבח שבו, הן אם הוא נכנס לספר בשבחיו במקצת דברים שלא יראה כפוגם את אושפיזו, הן שלא להשביחו בכל מה שיש בו שלא להטריחו בבני אדם שאינן מהוגנין, או לשנות לאושפיזו לומר שהוא נהנה במה שאינו כן שלא להטריח עליו, וכן כל כיוצא בזה.

נמוקי יוסף: באושפיזא, שלא ישבח אושפיזו בשוק שקבלו בסבר פנים יפות לומר כמה קא טרח בשבילי דלמא שמעי אינשי דלא מעלו ואזלו ואנסי ליה כדאיאתא פרק אין בערכין, אבל בצנעא אדרבה מידה טובה היא כדאיאתא בברכות פרק הרואה (ברכות נח). אורח טוב מהו אומר, כן פירשו בתוספות.

שיטה מקובצת: באושפיזא. פירש רש"י ז"ל שאלוהו על אושפיזו אם קבלוהו בסבר פנים יפות... והא לא דמיא למאי דאמרינן בפרק יש בערכין מאי דכתיב מברך רעהו בקול גדול בבקר השכם קללה תחשב לו כגון דמקלע לאושפיזו וטרחו קמיה שפיר למחר נפיק וכו' דהכי טרח קמאי ושמעון אינשי וכו' עד כאן. דהתם משבח אותו טובא דטרח קמיה שפיר ועבד ליה כמה מיני תבשילין וזהו לשון הרע דשמעין אינשי ואוליין ואנסיין ליה לממוניה וכדפירש רש"י ז"ל התם, אבל הכא דאינו אלא בהקבלת בסבר פנים יפות אין המשנה אלא מידה טובת בעלמא ואינו בכלל מברך לרעהו בקול גדול: ומיהו התוספות ז"ל קא מדמו הא דהכא לההיא דערכין ולא מחלקי בהכי כלל, וקשיא להו לשיטתם דהא אמרינן בברכות (ברכות נח). אורח טוב אומר כל מה שטרח בעל הבית לא טרח אלא בשבילי, וחילקו בין מדבר בין בני אדם מהוגנים למדבר בין בני אדם שאינן מהוגנין. ולמאי דחליקנא נחא טפי, דבהא נמי יש לחלק דאורח טוב אינו אומר שטרח הרבה אלא אותו המעט שטרח היה בשבילי.

רמב"ם: גזילה ואבדה: פרק יד: הלכה יב: המוצא כלי חרש... ואם היו כלים ישנים שטבעתן העין חייב להכריז, שאם יבא תלמיד חכמים ויאמר אע"פ שאיני יכול ליתן בכלי כזה סימן יש לי בו טביעות עין חייב להראותו לו, אם הכירו ואמר שלי הוא מחזירין לו. הלכה יג: במה דברים אמורים בתלמיד ותיק שאינו משנה בדבורו כלל אלא בדברי שלום או במסכתא או במטה או בבית שהוא מתארח בו. כיצד... או שנתארח אצל שמעון ואמר אצל ראובן אני מתארח כדי שלא יטריחו על זה שנתארח אצלו...

הבית ידוע, נראה שיהיה מוכרח לומר האמת שקבלו בסבר פנים יפות ולא לגנותו אף שכוונתו לטובתו, ועדיין צ"ע לדינא ובלשון רש"י.

❖ מחלוקת רש"י ורמב"ם

סמ"ע: שם: ס"ק מד: או במסכתא כו'. לשון הרמב"ם שם: כיצד, היה עוסק במסכת נדה ואמר במקראות אני שונה כדי שלא ישאלוהו בענין נדה, או שישן במטה זו ואמר בזו אני ישן שמא ימצא שם קרי, או שנתארח אצל שמעון ואמר אצל ראובן אני מתארח כדי שלא יטריח על זה שנתארח אצלו, או שהביא שלום בין אדם לחבירו והוסיף וגרע כדי לחבבן זה לזה, עכ"ל. ורש"י פירש מסכתא ופוריא ואושפיזא בענין אחר, כתבתיה בפרישה ע"ש.

ובדרישה כתבתי הנפקא מינה בין פירוש רש"י לפירוש הרמב"ם, דלפירוש הרמב"ם לית בהשינוי צד מצוה, אלא מותר לשנות בהן כי הן דרך ארץ, לכך כתב בשלשתן ואמר, משא"כ לפירוש רש"י דיש בהן צד מצוה צניעות וענוה.

ועוד דלפי הרמב"ם הא דמשנה באושפיזא היינו דוקא בעת שמתאכסן הוא אצל ראובן וירא שגם הוא יתאכסן שם ויהיה טירחא בשניהן אצל בעל הבית אחד, משו"ה משנה וא"ל אצל שמעון אני מתארח, ומותר לו לומר כן, שאף אם יתארח השני אצל שמעון לא יהיה לו טירחא להוצאה כי אם באורח אחד וכל אדם מדרכו להכניס אורח, משא"כ לפירוש"י דפירש דלא ישבחנו, דהוא אסור לפירושו אפילו בשעה שאינו מתארח אצלו, ע"ש מה שכתבתי עוד מזה.

ובעיר שושן כתב ז"ל, באושפיזא כיצד, שמתארח אצל שמעון ואמר אצל "אחר" כו'. ולשון הרמב"ם שהעתיק המחבר שו"ע ממנו אינו כן, אלא ז"ל, ואמר אצל "ראובן". ואפשר דס"ל לעיר שושן דצ"ל בשינוי לשון, אצל אחר, ולא שיפרש אותו אחר בשמו דא"כ יטריח על אותו האחר. ובאם כן כונתו דעיר שושן, דבריו לא נהירין לי, דאין זה מדרך הלשון, דהא זה שואלו היכן אתה מתארח וצריך להשיבו על פי שאלתו לפרש ולומר אצל פלוני, וגם קושיתו מעיקרא ליתא, דאין זה טירחא מיקרי לשמעון וכמו שכתבתי וק"ל.

(ז) שפיר שומעניה שרי לשבוחי

מגילה כה: אמר רב אשי האי מאן דסנאי שומעניה שרי ליה לבזוייה בגימ"ל ושי"ן, האי מאן דשפיר שומעניה שרי לשבוחיה, ומאן דשבחיה ינוחו לו ברכות על ראשו.

רש"י: דסני שומעניה, שיוצאות עליו שמועות רעות ושנואות שהוא נואף...

מהרש"א: שרי לשבוחיה ומאן דשבחיה כו', משום דדבר זה הוא מדיבור האהוב ולא מדיבור המצוה, כמ"ש הרמב"ם בפירושו דפרקי אבות, לכך לא קאמר אלא דשרי, מיהו משום דהוי בכלל דיבור האהוב קמסיים ביה מאן דשבחיה ינוחו לו ברכות כו'. אי נמי משום דאיכא למימר לאידך גיסא כדאמרינן בפרק גט פשוט (ב"ב קסד) דאל יספר אדם בטובתו של חבירו שמתוך טובתו בא לידי רעתו, קאמר דאף על פי כן ינוחו לו ברכות כו', והיינו בשאינו מספר בטובתו יותר מדאי, דלא אמרו שבא לידי רעתו אלא במספר יותר מדאי כמפורש שם...

יעב"ץ: שרי לשבוחי, אפילו בפניו מקצת (עירובין יח:)

(ח) שבחי חתן וכלה

כתובות טז: יז. תנו רבנן כיצד מרקדין לפני הכלה, בית שמאי אומרים (דף יז.) כלה כמות שהיא, ובית הלל אומרים כלה נאה וחסודה. אמרו להן ב"ש לב"ה הרי שהיתה חיגרת או סומא אומרים לה כלה נאה וחסודה, והתורה אמרה (שמות כג) מדבר שקר תרחק. אמרו להם ב"ה לב"ש לדבריהם מי שלקח מקח רע מן השוק, ישבחנו בעיניו או יגננו בעיניו, הוי אומר ישבחנו בעיניו, מכאן אמרו חכמים לעולם תהא דעתו של אדם מעורבת עם הבריות.

רש"י: כיצד מרקדין, מה אומרים לפנייה. **כמות שהיא,** לפי יופיה וחיבתה מקלסין אותה. חסודה, חוט של חסד משוך עליה¹². **מכאן אמרו,** מדברי ב"ה שאמרו ישבחה. **תהא דעתו של אדם מעורבת עם הבריות,** לעשות לאיש ואיש כרצונו. **משרו,** משוררים.

תוספות: כלה כמות שהיא, ואם יש בה מום ישתקו ולא ישבחוה. אי נמי ישבחוה בדבר נאה שיש בה כגון בעיניה או בידיה אם הם יפות, וב"ה אומרים ישבחוה לגמרי דכשמזכירין מה שיש בה לשבח מכלל דשאר לגנאי. **ישבחנו בעיניו או יגננו בעיניו,** וב"ש סברי אע"ג דישבחנו בעיניו אין להם לחכמים לתקן להזיק לומר שקר דהתורה אמרה מדבר שקר תרחק.

רשב"א: כלה כמות שהיא, כלומר משבחין אותה באבר יפה שבה ולא שיגנו אותה אם היא סומא או חגרת, ואפילו הכי קאמרי להו ב"ה דמגניא היא בעיניו דכיון דהשאר משבחין בכלל וזו באבר מאיבריה הכל יודעין שיש בה מומין בשאר איברי הגוף, אלא אומרים בכלל כלה נאה וחסודה, כך פירש הרב אבן מיגש הלוי ז"ל.

מאירי: מצוה לשמח את החתן ואת הכלה כדי לחבבה, וכן מצוה לרקד לפנייה ולהתעלס במיני שבח ובכללם שישבחו את הכלה, ולא שידקדקו ביותר שלא לשבחה אלא במה שיש בה אלא לשבחה במידה גדושה אף ביותר מן הראוי, ולעולם תהא דעתו של אדם מעורבת עם הבריות בכל צד שאין בכך חלול השם, ולא יהא הולך עמהם בקו הדין הן בדבור הן במעשה אלא יתיר פיסת יד לראוי ופיסת לשון ופיוס דברים לכל אדם.

שיטה מקובצת: מכאן אמרו חכמים, פירוש מדברי בית הלל. **מעורבת עם הבריות,** פירוש ותחייב בעיני הבריות להיות מדבר בשבחן אע"פ שאין השבח בהן. **לישנא אחרינא:** תהא דעתו נוחה עם הבריות כדי שיקלסוהו כולן אע"פ שאינו הגון כל כך כמו שמקלסין את הכלה אע"פ שאינה הגונה. **מלקוטי הגאונים ז"ל.**

(ט) שבחי המת בהספד

תורת האדם: (לרמב"ן) ענין ההספד: ...ואסור לאפלוגי בהספדא ביקרא דשכבי טפי, ממאי דחזי ליה, אלא משבחים אותו לפי כבודו ויותר מכן כדרך המשבחים,

12. רש"י כתובות: ==עיין רש"י בראשית לט כא, על הפסוק 'ויתן חנו [של יוסף] בעיני שר בית הסוהר ויש עליו חסד': שהיה מקובל לכל רואיו לשון 'כלה נאה וחסודה'.

ולא בהפלגה יותר מדאי, ואי לאו בר הכי הוא מספידין אותו כנשי דשכנציב (מו"ק כח): דאמרן מותא כמותא ומרעא חבוליא, פירוש כמות העשיר כן מות העני אבל החולי הוא הצער והאבל, ואומרות כן למי שמת ביסורים ואינו ראוי להספד אחר.

ותניא באבל (פ"ג) אין מוסיפין בתחילה אבל מוסיפין על העיקר, כלומר אין מספידין בכבוד מי שאינו ראוי לכך בשעת ההספד, אבל אם היה ראוי לכבוד מועט מאריכין בכבודו ומוסיפין במקצת שבחיו. ר' יהודה אומר בירושלים היו אומרים עשה לפני מטתך, ביהודה היו אומרים עשה לאחר מטתך, מפני שבירושלים לא היו אומרים לפני מטתו של מת אלא דברים שיש בו, וביהודה היו אומרים דברים שיש בו ודברים שאין בו, והמהלכים אחר המטה לא היו עונים אלא דברים שיש בו¹³, מכל מקום מראין היו בהספד ענינו של מת.

והתם אמרינן (ברכות סב.) אמר רשב"ג כשם שנפרעים מן המתים כך נפרעים מן הספדין ומן העונים אחריהם אמן. וחכם או חסיד תולין לו בחכמתו או ביראת חטאו. והתם אמרינן (סוטה מח:): כשמת הלל הזקן אמרו עליו אי חסיד אי עניו תלמידו של עזרא, וכשמת שמואל הקטן אמרו עליו אי חסיד אי עניו תלמידו של הלל. וריש לקיש (מגילה כח:): ספדיה להווא גברא דהוה תני הלכתא בעשרים וארבע שורותא, אמר ווי חסרא ארעא דישראל גברא רבה... הרב יצחק בן גיא.

טור: יורה דעה: הלכות אבילות סימן שמד: מצוה גדולה להספיד על המת כראוי וכל המתעצל בהספדו של אדם כשר אינו מאריך ימים וראוי לקבורו בחייו ומצוותו שירים קולו לומר עליו דברים המשברים הלב כדי להרבות בכייה ולהזכיר שבחו ואסור להפליג בשבחו יותר מדאי אלא מזכירין מדותיו הטובות שבו ומוסיפין בהם קצת רק שלא יפליג ביותר ואם לא היה בו מדות טובות כלל לא יזכיר עליו וחכם וחסיד מזכירים להם חכמתן וחסידותן וכל המזכיר על מי שלא היה בו כלל או שמוסיף להפליג יותר מדאי על מה שהיה בו גורם רע לעצמו ולמת.

בית יוסף: שם: ואסור להפליג בשבחו יותר מדאי אלא מזכירין מדותיו הטובות ומוסיפין בהן קצת וכו'. זה לשון הרמב"ן בתורת האדם... וכן כתב הרא"ש בפרק אלו מגלחין (סי' סג): והא דכשם שנפרעים מן המתים כך נפרעין מן הספדין איתא בסוף ברכות (סב.), ופירש הערוך (ערך ספד) כשם שנפרעים מן המת אם הוא חוטא כך נפרעין מן הספדין שאומרים עליו שהוא צדיק, נראה מדבריו דהאי שנפרעים מן המתים לא על שהספידוהו במה שאין בו נפרעין ממנו, אבל הרא"ש כתב בפרק אלו מגלחין (שם) פירוש נפרעין מן המתים כשמספידים את המת דבר שאין בו כלל, הוא לו למזכרת עון, וכך הם דברי רבינו:

בית חדש: שם: ואסור להפליג בשבחו וכו', באבל רבתי ועל פי מה שפירש בו הרמב"ן בתורת האדם, ונראה דלפי דאסור לקצר בשבחו על כן התירו להוסיף קצת, דאם יהא אסור להוסיף איכא לחוש שמא ח"ו יקצר, אבל להפליג ביותר בודאי אסור, והוא הדין אם מספידין אותו בדבר שאין בו כלל, דהוא לו למת למזכרת עון ונפרעין מן המת על מה שלא החזיק במידה טובה שמספרין עליו שהיתה בו, ואין צריך לומר שנפרעין מן הספדין על שמוציאין שקרים ומחניפים למי שאינו צדיק לומר צדיק אתה:

לבוש: שם סעף א: מצוה גדולה להספיד על המת כראוי... ואסור להפליג בשבחו יותר מדאי מפני שהוא לו למזכרת עון למת, שיאמרו עליו לא זו שזה לא היה בו אלא אפילו עון כך וכך עשה, ומתוך כך יבואו לספר בגנותו להזכיר חטאיו, אלא מזכירים מידות טובות שהיו בו באמת ומוסיפין בהן קצת, רק שלא יפליג, ואם לא היו בו מדות טובות

13. תורת האדם: עיין שבת קנג. בני גלילא אמרי עשה דברים לפני מטתך, בני יהודה אמרי עשה דברים לאחר מטתך, ולא פליגי מר כי אתריה ומר כי אתריה. ועיין שם רש"י ועוד=

כלל לא יזכיר עליו כלום. וחכם וחסיד מזכירים להם חכמתם וחסידותם. וכל המזכיר על מי שלא היה בו כלל או שמוסיף להפליג יותר מדאי על מה שהיה בו, גורם רעה לעצמו ולמת, שיהיה מדת הדין מתוח כנגד שניהם, כי דובר שקרים לא יכון.

שלחן ערוך: יורה דעה הלכות אבילות שמד א: מצוה גדולה להספיד על המת כראוי. ומצותו שירים קולו לומר עליו דברים המשברים את הלב, כדי להרבות בכיה ולהזכיר שבחו, ואסור להפליג בשבחו יותר מדאי אלא מזכירין מדות טובות שבו ומוסיפין בהם קצת רק שלא יפליג, ואם לא היו בו מדות טובות כלל לא יזכיר עליו, וחכם וחסיד מזכירים להם חכמתם וחסידותם, וכל המזכיר על מי שלא היה בו כלל או שמוסיף להפליג יותר מדאי על מה שהיה בו גורם רעה לעצמו ולמת.

טורי זהב: שם: ומוסיפין בהם קצת, קשה מה לי שקר מעט מה לי שקר הרבה ונראה לתת טעם לזה דדבר מסתבר הוא שכל מי שעושה איזה מצוה כגון צדקה וכיוצא בה באיזה שיעור בודאי אם היה בא לידו דבר הצורך קצת יותר ודאי לא היה מניח מלעשות גם אותו השיעור כי לא היה משחית בעבור דבר מועט יותר וע"כ נחשב לו כאלו עשאו ואין כאן עדות שקר עליו:

ברכי יוסף: יו"ד שם: ומוסיפין בהם קצת וכו'. וטעמא דמסתמא לא ידעו העולם תכלית מדותיו, דכיון שהיו בו מדות טובות אין ספק דקצת מהם לא נתפרסמו, אי משום שהסתירם בכוונה מכוונת, אי משום דלא דייקי כולי האי למען דעת כל המדות טובות בשלמותן, כי אין מחסור. ומיהו לא שרי אלא קצת ותו לא. ועמ"ש הרב ט"ז.

ערוך השלחן: שם סעיף ו: וזה שכתב ואסור להפליג בשבחו יותר מדאי וכו' ומוסיפין בהם קצת, ביאור הדברים כן הוא – דממילא בהכרח להיות בהם קצת תוספת דמי יוכל לכיין ממש השבח כמו שהוא, ובהכרח או להוסיף מעט או לגרוע מעט, ומוטב להוסיף מלגרוע ואין זה הוספה דכן הוא דרך המדברים [וכן משמע בב"ח ע"ש, ודברי הט"ז סק"א דחוקים], וכן מבואר מלשון הרמב"ן שם [הובא בב"י] וז"ל: משבחין אותו לפי כבודו ויותר מכאן כדרך המשבחים ולא בהפלגה יותר מדאיף ואי לאו בר הכי מספידין אותו כנשי דשיכנציב בשלהי מו"ק דאמרין מותא כי מותא ומרעין חיבוליא כלומר כמות העשיר כן מות העני אבל החולי הוא הצער והאבל, ואמרו כן לפי שמת ביסורין ואינו ראוי הספד אחר עכ"ל.

ספר היראה: לרבינו יונה: סימן קסב: אם יש מת בעיר טרח בו וספדהו, אך במידה בינונית כי אין כבודו לומר מה שלא היה בו, ושתיקה יפה, אך המידות אשר ידעת שהיה בו טובות, תספר, ותלוהו.

(יא) ציונים נוספים:

ארח מישרים, ר' מנחם טריווש

לדינא רש"י ורמב"ם תרוייהו איתנהו, וכל מקרה שיש לחוש שיגיע לגנות אסור וזה כוונת הגמרא בב"ב ששבח ספר התהלים הזכיר את הגנאי של הגט. פרק ח ח-ט ובביאור (יב)

בגמ' ערכין בלישנא קמא גרסינן 'רעתו', ובלישנא בתרא 'גנותו'. ואפשר דרעתו היינו שמעורר עליו קנאת אחרים [-ויזיקו לו] או מחשש עין הרע, וגנותו היינו שיאמרו והלא מידה כך וכך יש בו, כרש"י שם ביאור (יג)

אש דת, ר' חיים אלפנדרי

מוזכיר שיטת הרי"ף והרמב"ם ופירוש פסוק אמרתי אשמרה דרכי וגו', פרשה יתרו דף כג.

בן ידיר, ר' ידידיה טריקה

בשיטת הרמב"ם ויישוב גמ' בבא בתרא, דעות

בן יהודיע, ר' יוסף חיים

למה הזכיר רב דימי מאמר זה דוקא בזמן ביקור חולים, ואם יש חשש להזכיר זכויות האדם בתפילה שמעורר מקטרגים, עיי"ש. ערכין טו גם על עצמו אסור להרבות בשבח כדי שלא לגרום ללשון הרע. ערכין טו

דברי חכמים וחידותם, ר' צבי הירש שפיץ

אסור רק באדם שיש בו טוב ורע אבל אדם השלם מותר לשבח, ועוד, ב"ב קסד

דברי שלום, ר' שמואל יצחק יודייקין

דן בהרבה נושאים בסוגיא עיי"ש, ח"ג סי' כט-ל, ושם בציונים עמ' יז, ח"ו (ח' סימנים) תרמ"א - תרמח

הפלאה שבערכין, ר' חיים רבינוביץ

אל יספר בטובתו של חבירו, ערכין טז

זה השלחן, ר' שריה דבליצקי

שדכן הרוצה לשבח צד אחד לצד השני מותר אפילו להרבות בשבח (כשאין בו שקר) כי בזה פשיטא שאין לחשוש שיבוא בעצמו לגנותו בסוף, והיינו בגוונא דאין השומע מכיר המדובר דאל"ה אכתי יש לחשוש שהשומע ישיבהו למה אתה מרבה וכו', ח"א עמוד סד

חזון עובדיה, ר' עובדיה בן אברהם הלוי

(מב ג, קיב ד),

חלקת בנימין, ר' בנימין כהן

== כלל ט א-ג, רכילות ח ב

חפץ חיים,

לשה"ר כלל ט א-ג, רכילות כלל ח ב, שמירת הלשון שער תבונה פרק ג.

לימודי דעה, ר' אליעזר יעקב פייבלזון

== עמוד מח,

משא בני קהת, ר' שמאי הכהן גראס

יישוב גמרא בבא בתרא לרמב"ם, דעות פ"ז

משנה הלכות, ר' מנשה קליין

מספר ב'טובתו' היינו דבר טוב שעשה, וזה דוקא גורם נזק אבל שבח כללי אין חשש, ועוד נקודות עיי"ש, ח"ג סימן תג

משרת משה, ר' יצחק עטייה

אריכות בביאור הסוגיא, וליישוב הכל מחלק שכל החשש הוא בטובה ושבח בדבר הרשות 'שאינה בסוג עולם הבא' כמו ענין יופי הכתיבה, ורק בזה חוששים שיבוא לגנותו אבל במעלות מידות הצדיקים ושלמות עבודת ה' ודאי מצוה וחובה לספרק ועוד שהמצוה תגן ותציל אותו מלבוא בגנותו [-כעין דברי חתם סופר המובאים בפנים] דעות פ"ז

מנחת חיים, ר' חיים מנחם היילברון

צ"ע המנהג שמרבים בשבח החתן ולא חוששים, ומביא שהגרי"י פירש ז"ל היה נוהר בזה אף שראשי ישיבות נהגו היתר. (ועיין מש"כ לקמן בשו"ת החפץ בחיים להתיר בפשטות) עמוד פ (ד"ה במק"ח סעיף ב')

נחלת שלמה, קובץ

באיסור לספר בטובת חבירו, הרב שמעון קמינצקי עמוד קפ

נפש חיה, ר' ראובן מרגליות

עיי"ש קנו אות יד

נתיבות חיים, ר' משה קאופמן

מדברי הגהות מיימוני 'מונה' מידותיו, משמע שהוא מרבה בכמות, ובראשונים אחרים משמע שגם במידה אחת אם מגזים הוא בכלל האיסור.

נתיב חיים עמוד קעב אות ד.

מעיר מה שבעיתונים הכשרים לא נוהרים לשבח אנשים עיי"ש נתיב חיים עמוד קעג

למה להלכה מחמירים כדברי כל הדעות כאן דהוא רק איסור דרבנן, עמוד קעג שבילי חיים ח

סדר משנה, ר' וואלף בסקוביץ

כשרבי אמר 'כמה' מיושר הכתב, זה מורה על הפלגת יושר הכתב ונחשב ריבוי שבח, וגם יתכן שר"ש היה לו איזה טינא בלבו על יהודה חייטא, עיי"ש. דעות ז ד

סדר הלכה, ר' דוד שלמה אלדשיין

הרמב"ם כולל סיפור שבח חבירו במצות ואהבת, ואיך זה מתיישב עם סוגיא דערכין ==

דעות ו ג

עיון יעקב, ר' יעקב רישר

== ערכין טז, מגילה כה:

עינים למשפט, ר' יצחק אריאלי

כאשר מונה שבח כדי שאחרים ילמדו ממידותיו הטובות, ולשם תועלת הלימוד ולא לשם סיפור ושבח בלבד - אין חשש. ב"ב קסד

בפירושו המשנה (אבות) מוכח דכל בפני רבים אסור. וביישוב הגמ' ב"ב כותב שהמעשה השני (תהלים) הזכיר את הגנות במעשה הראשון (גט), ואף שלא היתה כוונה לגנות אולם גרם לגנות ולכן הוי אבק, פרשת כי תבוא

שאלת יעקב, ר' יעקב פרגר

ליישוב הקושיות בסוגיא י"ל דרב דימי אסור בכל אופן כאמרו "לעולם" אבל קבלו את דבריו רק באופנים מסויימים (במרבה או לפני שונא), ח"א סימן צ אות ג

שו"ת לחפץ בחיים, ר' שלמה רוזנר

אין חשש להרבות בשבח החתן ברבים, כמו שמשבחים את הכלה (כתובות יז), שהכל יודעים שצריך לשבח הכלה, וגם ראייה מדברי מהרש"ל שתלמיד יכול לשבח את רבו ברבים שהכל יודעים שמחוייב בשבח רבו, ח"ב סימן ז

שערי קודש, ר' יצחק הכט

מילת 'יספר' משמע הרבה ובהרחבה, וגם כאשר תמיד מספר אותו שבח, זה מביא לדבר בגנות ח"ג סי' קעא

תורת האדם לאדם, קובץ

מאמר יסודי וכולל: "אבק לשון הרע במספר בשבח", מאת הרב דרור בנימין סנדלר, עיי"ש בהרחבה. קובץ ו' עמודים 117-132

עלי באר, ר' שלמה רוזנר

מבאר כמה נקודות בדברי החפץ חיים, ותו"ד מעיר על שו"ת אגרות משה שמתיר לפרסם עשיר כדי שיבקשו ממנו צדקה, דאם העשיר מקפיד למה יגרע מאיסור גילוי סוד (יומא ד:): וכ"ש כשהוא מקפיד כלל ט אות ט

עשה לך רב, ר' חיים דוד הלוי

אסור לתלמידים בפנימיה לקיים "דיון" עם מדריכם על מורה או עובד ברבים, שעלולים לבוא ללשון הרע כמבואר בסוגייתנו, ועוד תקלות, נמותר להתלונן ביחידות למנהלי המוסד, עיי"ש עוד. חלק א סימן עב

פרי הארץ, ר' ישראל מאיר מורחיי

רבי גער בר"ש שלא ירגיל לשונו גם במקום שאין שונאים עיי"ש. דעות ז

פרשת המלך, ==

דעות פרק ז

צביון העמודים, ??

= יש חומר וכעת לא עיינתי, סימן קכד

ראש דוד, ר' החיד"א

אריכות בסוגיא, ובתו"ד כותב שאפשר לפרש דברי הרמב"ם דדוקא בפני השונא לבדו אסור, אבל כשיש גם אוהבים וגם שונאים מותר, וכך מפרש דברי הכס"מ שם, -אמנם מדבריו

עיונים

(א) חילוקי הראשונים; מתי אסור ומתי מותר: (ב) מותר לשבח אדם כשר וצדיק: (ג) אופנים נוספים שמותר להרבות בשבח: (ד) חידוש השטמ"ק וראב"י אב"ד: (ה) מהלך חדש של "אוצר המלך" וסיעתו: (ו) חילוק המהרש"א והגר"א וסיעתם: (ז) עובדא ד"יהודה חייטא"

(א) חילוקי הראשונים; מתי אסור ומתי מותר

[א] ברור שהאיסור לשבח אינו איסור כולל, ובודאי ישנם כמה וכמה אופנים שמותר - ואף מצוה - לשבח אדם מישראל, (ראה מבוא ס"ק ג). ועל כרחנו עלינו להגביל את האיסור. הראשונים כבר עמדו על המדוכא. יש מהם שהקשו במפורש, כגון היראים {13} ורבינו יונה {13}, וראשונים אחרים שרמזו חילוקים בתוך דבריהם כדי ליישב.

שני החילוקים העיקריים¹⁴ הם —

(א) רש"י ורי"ף וסיעתם: האיסור לשבח הינו רק כשמשבח "יותר מדאי", דהיינו שמאריך בשבחים, או אפילו רק מפליג באיכות השבח (כגון שאומר שהוא

"מושלם" וכדומה). ולכאורה אפילו מדבר אמת (ראה נתיב חיים כאן אות ד ועוד) אבל הוא מעורר "צורך" אצל השומעים "לאזן" ולפרט גם את מגרעותיו. ואע"פ שאינם שונאים. או לפעמים המשבח עצמו יוסיף גם חסרונות כדי להשלים את התמונה¹⁵.

הראשונים שנקטו חילוק זה הלא הם — רבינו גרשום {8, 3}, רי"ף {3}, רש"י {3}, רשב"ם {8}, יראים {13}, סמ"ק {13}, מאירי {8}, שיטה לקדמן {4}.

(ב) הרמב"ם וסיעתו: האיסור לשבח הוא רק בפני שונא, או ברבים מאחר ויש לחשוש שנמצא שם שונא או מקנא, ודברי השבח יעוררו אותם מיד לגנות ולבוזות מתוך שנאתם וקנאתם. וזה אפילו אם אינו מאריך בשבחים כי כל מילה טובה על השונא יטריד את מנוחתם¹⁶.

הראשונים שנקטו חילוק זה הם — הרמב"ם {11}, סמ"ג {13}, יד רמה {8}, מאירי (חיבור התשובה) {9}, ולכאורה ספר חסידים (סימן סד) {14}.

לכאורה י"ל שראשונים אלו חולקים, ומי שסובר החילוק לאסור "יותר מדאי" אינו אוסר לשבח קצת בפני שונא או ברבים. ומי שאוסר לשבח בפני שונא אינו אוסר לשבח הרבה, "יותר מדאי". כי בכל אחד מאלה צד קולא וצד חומרא. ואף אם נאמר שרש"י והרי"ף וסיעתם האוסרים לשבח יותר מדאי מודים להרמב"ם וסיעתו שלשבח בפני שונא ודאי אסור, כי השנאה והקנאה

14. החילוק השלישי המתיר לשבח אדם כשר וצדיק מבואר בסימן הבא (ב).

15. ויש לציין שהלשון בתוספתא {7} לא ישא ויתן בטובתו של חבירו, גם משמע שמאריך בשבחיו. ואולי יש לדייק לשון יספר שבגמרא, דהיינו אריכות ופירוט ולא רק להזכיר ולהודיע. דגומא לדבר מצות סיפור יציאת מצרים, שאנו מצוים בה בליל פסח שהכוונה לפרט ולהאריך, לעומת מצות זכירת יציאת מצרים שאנו מחוייבים בכל יום שיוצאים ידי חובה במילים 'אני ה' אלקיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים' וגו'. ראה במנחת חינוך מצוה כא וחידושי הגר"ח פסחים קטז, עמק ברכה להרב פומורנציק בחידושי הגדה אות א', ועוד. =אח"כ מצאנו כעין זה ב"שערי קודש", לר' יצחק הכהן (ח"ג סימן קעא) {27}

16. הלשון בפסוק "מברך רעהו בקול גדול", ובפרט לשון הגמרא בערכין "למחר נפיק יתיב בשוקא ואמר... ", משמע שמשבח ברבים. כך דייקו מהרש"א {4} והגר"א {6}

בודאי יעוררו תגובה נגדית, בכל זאת עדיין י"ל שהרמב"ם וסיעתו חולקים על רש"י והרי"ף ואינם חוששים ששבח מרובה מעורר דיבור לשון הרע.

וכן כתב בהגהות מיימוני **{11}** בדעת הרמב"ם וכן מפורש בעמודי שלמה למהרש"ל **{13}**, שכתבו שהרמב"ם ס"ל דלא כרשב"ם, הסובר כשיטת "יותר מדאי". ולכאורה כבר מבואר כן גם בכסף משנה בקיצור **{11}** שכתב בסו"ד: "אבל בפני אוהביו משמע מדברי רבינו שמואל", ופשטות הכוונה שמואל בלי הגבלת כמות השבח¹⁷.

[ב] האחרונים, כמו שו"ע הרב **{16}**, חיד"א **{10}**, ארח מישרים (סימן ח ח), חפץ חיים (כלל ט א), והבאים אחריהם, הכריעו להלכה לחומרא כב' השיטות. והיינו שלהרבות בשבח אסור אפילו בפני אוהביו, ובפני שונא או ברבים אסור אפילו שבח כל דהו. ויש לעיין בהכרעתם מאחר ומדובר באיסור דרבנן, למה נקטו להחמיר ככל הדעות, ולכאורה יש להקל כב' הדעות, היינו לאסור רק במרבה בשבח בפני שונא או רבים, שאז קיים חשש חזק שהדברים יעוררו לשון הרע, אבל למעט בשבח אפילו לשונא או להרבות בשבח בפני אנשים סתם, מנלן לאסור. ואף לפי האפשרות שהעלנו לעיל שרש"י והרי"ף וסיעתם מודים להרמב"ם, מובן האיסור בשונא ורבים, אבל מנלן לאסור ריבוי השבח כדעתם של ראשונים אלו נגד דעתו של הרמב"ם וסיעתו¹⁸.

כמה ממחברי זמננו ונו"כ החפץ חיים עמדו על זה ועמלים להסביר את הכרעת האחרונים. אף אנו נביא מדברי החיד"א בספרו "חומת אנך" (משלי פרק כח), ובאריכות בספר "ראש דוד" (ריש פרשת כי תבוא) שמביא פירושי הראשונים וחילוקיהם דלעיל, וכתב: "ונראה דלענין דינא הרי"ף ורש"י ורמב"ם שווים, כי עיקר הדבר שבכל אופן דיבוא מסיפור טובתו גנות אל יספר, ובין אם מרבה בשבח, בין אם הוא בפני שונאיו, אסור". זאת אומרת דאזלינן בתר טעמא דמילתא ואין כאן כללים מוצקים, אלא כל שקיים חשש שיעורר דיבור לשון הרע יש להימנע מלשבח.

וב"נתיב חיים" (כלל ט סק"ד) מטיב להגדיר: "כל שלפי הנסיבות יראה הדבר כזר בעיני השומעים או המספר עצמו, [אסור], אבל לאיך גיטא היה נראה שמואל לשבח שבח גדול אם הדבר הולם לאיש ההוא בעיני השומעים".

חיוזק להכרעת האחרונים יש למצוא אולי במאירי בחיבור התשובה **{9}** שגם מביא את ב' החילוקים.

[ג] על סמך הכרעת האחרונים 'זיל בתר טעמא דמילתא', וכל דיבור שיכול לעורר דיבור לשון הרע אסור, נאמרו כמה הלכות, וכגון -

❖ האיסור לשבח אומן אחד בפני אומן אחר, כי אומן שונא בני אומנותו, ראה בספר חסידים **{14}** ובאריכות יותר בשמירת הלשון שער התבונה פרק ג ד"ה וכל שכן.

❖ בינונים העסוקים במצוות ועבירות גם יחד, אסור לשבחם כמש"כ בעיונים סימן ד'. וכן דינו של המהר"ל שם שכל שידוע שיש לו ליקויים **בענין** זה אסור לשבח, עיי"ש.

❖ בבן יהודע כתב בפשיטות שלשבח את עצמו [יותר מדאי] כל שכן שאסור, שיעורר את השומעים שידברו בגנותו. ובלשונו: "...דהשתא ומה אחרים מוזהרים בכך, הוא עצמו לא כל שכן". (וצ"ע דק"ו פריכא היא).

17. ומש"כ הכס"מ "אוהביו" לאו דוקא, אלא הכוונה לסתם בני אדם, כי בפני אוהביו ממש מותר לכו"ע להרבות בשבח וכפי שהבאנו בסוף סימן זה בשם החיד"א. ויש שאף דייקו מדברי הרמב"ם בדעות ?? שכתב שמצד מצות ואהבת לרעך כמוך צריך האדם לספר בשבחו של חברו ולא הגביל את כמות השבח. ומה שלא הזכיר שם שימנע מלספר בפני שונאו אינה קושיא כל כך ד"ל דסמך על דבריו במקום אחר, וראה עלי באר ??.

18. יתכן שזוהי דעתו של יד הקטנה **{16}** שהביא להלכה רק חילוק של הרמב"ם והשמיט חילוק "יותר מדאי" מכל וכל, עיין בדבריו, ויל"ע למה בחפץ חיים לא עמד על כך מאחר ותמיד מביאו ומתחשב בדבריו.

❖ החפץ חיים בהג"ה (שניה בכלל ט א) מוסיף שמדין דלעולם אל יספר אדם בטובתו וכו' יש ללמוד שהוא הדין גם כשאינו משבח אלא רק מדבר אודות אדם עם מי שאין לבו שלם עמו, אסור, ואע"פ שאינו משבח, מאחר ויתעורר השומע לדבר לשון הרע.

ומצד שני הקיל - בהג"ה שאחר כך - לשבח אדם בפני רבים כשהם אינם מכירים אותו, ובלבד שלא ישבחנו יותר מדאי שאז יתעוררו לגנותו אף שאינם מכירים אותו (ונחשב לשון הרע כלפי המספר הזה מאחר והוא כן מכירו).

ובהלכות רכילות (כלל ח מקו"ח ב, ובמ"ח סק"ב) דימה החפץ חיים מילתא למילתא ולמד מהלכות לשון הרע שגם ברכילות אם מספר טוב אבל נמשך מזה רעה לשומע, נחשב רכילות, עיי"ש.

❖ בפני "בני אדם מהוגנים" כתבו התוספות (ב"מ כד. ד"ה אושפיזא {21}) מותר לברך רעהו בקול גדול, כי אין חשש שינצלו אותו. ולכאורה הוא הדין שמותר לשבח אדם בפני אנשים מהוגנים ששומרים את לשונם ואינם מגנים אחרים.

❖ ומצד שני לשבח אדם - אפילו מעט - בפני בעלי לשון הרע, אסור. כן כתב ב"דברי ירמיהו" (דעות ז), וכן כתב ב"זה השלחן" (לרה"ג שריה דבליצקי, ח"א, בהערות לספר חפץ חיים עמוד סד), ובלשונו: "והנה יש אנשים שיש להם טבע לדבר סרה ולשון הרע כמעט על כל מי שמזכירים להם. יש מהם מחמת שחושבים עצמם למאור אדוקים עד אשר פשוט שמים לא זכו בעיניהם ומי יצדק לפניו בדין. ויש מחמת טבעם הרע בסתמא. לאנשים כאלו צריכים לזהר כשמדברים איתם שלא להזכיר שום שם איש, כי בכל שם ושם יש לחוש להעברה ללהב יצאת". עד כאן דברים כדרבונות.

❖ גם להיתירא מצאנו דאזלינן בתר טעמא, שהחיד"א עצמו כותב באורך ב"ראש דוד" (שם) וגם בקיצור ב"חומת אנך" (שם), שבפני אוהביו ממש מותר לספר ואף להרבות בשבח, דליכא למיחש למידי, "וגם אם המספר עצמו אינו אוהבו, יזהר לספר בגנותו דמסתפי מאוהבו".

כל הציורים האלו מבוססים על היסוד של "זיל בתר טעמא דמילתא", וכמו שכתבנו.

(ב) מותר לשבח אדם כשר וצדיק

חילוק זה מבואר ברבינו יונה {13} ובראב"י אב"ד {14}, ומובא בחפץ חיים כלל ט א. עיין בדבריהם. ויש מהראשונים שמסבירים בזה את המקומות ב"ש שחכמים משבחים זה את זה¹⁹.

א: מקור הדין:

אחרונים דנים למצוא מקור נאמן להתירו של רבינו יונה. ולכאורה י"ל שהוא גמרא ערוכה במסכת מגילה כה: {23} "...האי מאן דשפיר שומעני שרי לשבוחי ומאן דשבחיה ינוחו לו ברכות על ראשו". וצריך עיון מאי קמ"ל דשרי לשבוחי, ראה מהרש"א שם {23} וחתם סופר {16}. וכתב מהרש"א דעל כרחק איירי שאינו משבח יותר מדאי ולכן מותר. וב"אור הישר" מגילה שם כתב ליישב על פי הרמב"ם שמדובר שלא בפני שונאיו. אמנם כל זה דוחק שהעיקר חסר מן הספר, שבפשטות מבואר בגמרא שטעם ההיתר משום דשפיר שומעניה, ואין הגבלה בשבח וגם אין הבדל בפני מי משבח, ובעצם יש כאן מקור להיתרו של רבינו יונה. ב"עיונים למשפט" (ב"ב קסד בסוף דבריו) גם רמז לכך²⁰.

19. ועיין גם בספר חסידים {14} ולכאורה לא שייך לעניינו. והנה רבינו יונה נתן טעם להיתר שאף אם מישוהו ידבר לשון הרע, לא יתקבלו דבריו וכו'. (להלן באות ב' מתבאר). וצריך לומר שגם במשבח "יותר מדאי" אין החשש, שהרי התיר בכל אופן. וכמו שאין חשש שהשונא יגנה אין לחשוש שריבוי השבח יגרום לגנות. או שמא לא סבירא ליה לרבינו יונה כלל החשש ד"יותר מדאי" וכפי שהעלנו צד זה לעיל בעיונים סימן א. ואם כן לראשונים החוששים לזה - רש"י רי"ף וסיעתם - אולי יהיה אסור לשבח גם צדיק יותר מדאי וצ"ע.

20. ובחתם סופר שם גם כתב שבאמת ההיתר לשבח הוא משום שהוא צדיק, וביאר על פי דרכו שזכות המצוה

עוד העלה שם ב"עיונים למשפט", (וכן בנתיב חיים כלל ט סו"ס ט), סברא להתיר לשבח כשרים וצדיקים - בנוסף על סברת רבינו יונה - מצד היתר "לתועלת", דהיינו היתר דיבור אבק לשון הרע לתועלת. וכמו שכתבו ראשונים שתועלת רבה יש בסיפור שבחי הצדיקים והכשרים וכידוע. ובזה גם יש לתרץ סיפור דיהודה חייטא ששם היה לשון הרע מאחר ולא נאמר השבח לתועלת.

ב: ביאור דעת החפץ חיים:

כמה ממחברי זמננו הקשו על החפץ חיים שהתיר לשבח אדם כשר מאחר ודברי המגנה ממילא לא יתקבלו, הרי סוף סוף המשבח גורם למגנה לגנות והלה עובר אף שדבריו אינם מתקבלים, (וכפי שפסק החפץ חיים עצמו (כלל ג מקו"ח ו). קושיא זו עלתה מאחר והחפץ חיים השמיט כמה מילים מסוף דברי רבינו יונה שם (סו"ס רכו) {13}, שכתב "...ואם יגנהו ידעו הכל אשר פיו דבר שוא ותהי לשוב מוקש לנפשו". מה משמיענו רבינו יונה במילים אלו? אלא לומר שלכן הוא ימנע מלדבר כדי שהוא עצמו לא יתגנה, שהמגנה גדול מפורסם וכיו"ב אינו מוריד אלא את ערכו של עצמו (עיי' חלקת בנימין שם שלכאורה רמז לזה). וצריך עיון למה השמיט החפץ חיים מילים אלו.

ונראה לעורר סברא בענין שיעזור לנו להבין את דעת החפץ חיים. ברור שהחשש שמא יביא לידי דיבור לשון הרע אינו משום שיכשיל אותם באיסור, שאם כן הרי זה אבק לפני עור ולא אבק לשון הרע, ואבק כזה לא מצאנו. נוגם החפץ חיים האריך בהג"ה בכלל ט שלא שייך כאן ענין 'לפני עור'. אלא זהו דין בלשון הרע, שחכמים עשו הרחקה שלא יבואו לידי לשון הרע וכמו שעשו כן בהרבה מצוות שבתורה. ויש לומר שחששו והרחיקו רק מעבירת לשון הרע גמורה, אבל כשידוע שלא יתקבלו דברי הלשון הרע גם לפי החפץ חיים אינה עבירה גמורה, ולא גמור. וכן יש להבין מדבריו שם בכלל ג' מקו"ח ו' שלמד סוג זה של לשון הרע מהגמרא בערכין ד"בלא אהנו מעשיו" [-לא נתקבל הלשון הרע] צריך רק כפרת מעיל, [ורק ב"אהנו מעשיו" נגעים באים עליו], מוכח לכאורה שאין כאן לאו גמור גם לדעת החפץ חיים. ועיין היטב בחפץ חיים כלל ג שם ובנו"כ.

ויותר מזה י"ל, לפי היסוד שהעלנו (עיונים סימן ו הערה 32) שלא מדובר כאן בהרחקה דרבנן גרידא שלא יבוא לגוף האיסור, כפי הרגיל בגזירות דרבנן, אלא בהגדרת "אבק", היינו שיש כאן קצת מעצם האיסור רק שהוא בדקות, כמו אבק, וכהגדרתו של רש"י (סוכה מ:): שהבאנו שם, וכשאסרו מספר בשבחו אסרו משום שבאמת יגרם מזה גנות או נזק כמו בכל לשון הרע שזהו מהות האיסור. ואם כן כשברור שדבר הגנאי לא יתקבל, אין מקום לאסור.

תדע, שהרי בדין מברך רעהו בקול גדול וגו', אין שם חשש שיכשיל באיסור, עכ"פ לפי פירוש הראשונים שאנשים אחרים יבואו להתאכסן אצלו, ובכל זאת אסרו חז"ל מאחר ויש כאן חשש נזק בעצם. [ובאמת במספר לפני אנשים הגונים שרי כמו שכתב התוספות ב"מ כד. ד"ה אושפיזא, מאחר ולא יצא נזק]. וכיון ששני הדינים - מספר בשבחו, ומברך רעהו - קשורים יחד, מסתברא שגם במספר בשבחו במקום דליכא למיחש שיתקבלו הדברים ויתגנה שרי, ולא תקנו כאן חז"ל הרחקה וסייג לאיסור²¹. וע"ע עיונים סימן ?? בהערה ???.

של סיפור שבחי צדיקים מגני ומצלי שלא יבואו לידי לשון הרע, עיי"ש. ויש להעיר על דבריו - שמלבד מה שרבינו יונה לא כתב כן - הרי כשמשבח יהודי "פשוט" גם מקיים מצוה רבה של ואהבת לרעך כמוך כמו שכתב הרמב"ם בהלכות דעות (ו ג) בפרטי מצות ואהבת: "...לפיכך צריך לספר בשבחיו", ולמה לא יגן עליו מצוה זאת. כמו כן כשמשבח במילי דעלמא לכאורה גם מקיים מצות עשה זו, וכמ"ש הרמב"ם בהלכות אבל (יד א) שבכלל מצות ואהבת לרעך: "כל הדברים שאתה רוצה שיעשו אותם לך אחרים, עשה אתה אותן לאחיך בתורה ובמצוות". וזה מערער את החילוק בין מילי דשמיא למילי דעלמא שכתב החתם סופר שם כדי להסביר הסיפור של יהודה חייטא, עיי"ש.

21. בינתיב חיים" (מקו"ח כלל ט' סק"ט) גם העלה צד זה בהבנת החפץ חיים ונתקשה מדברי רבינו יונה (סוף סימן רכו וסימן רכח) מהדין שחידש שגם המספר בהיתר באופן שנחשד שמספר באיסור נחשב אבק לשון הרע, ולכאורה משום שמכשיל בזה אחרים שיספרו גם הם לשון הרע (על אחרים) ולא שיגרום נזק לזה, עיי"ש ברבינו יונה ובשבילי חיים שם אות י. אולם נראה שמדברי רבינו יונה אין הכרח כל כך, שיש לומר שלא חידש דין מראית עין' אלא כתב "...ודומה לבעל לשון הרע ובו דבק מן האבק", מאחר וכלפי חוץ נראה כלשון הרע,

ג: לספר בשבח צדיקים בחבורת אנשים:

להעיר במה שכתב החפץ חיים (כלל ט במ"ח סק"ז): "...דמאוד יש למנוע מלישב באסיפת אנשים כשהם מספרים אפילו בשבחי גדולי הדור, דכמעט לא ימלט שלא יבואו לבסוף על ידי זה ללשון הרע". וצריך בירור מאי שנא מההיתר של רבינו יונה הנ"ל שמותר לספר בשבח הכשרים והצדיקים. ועוד הרי בודאי מנהגם של יראים ושלמים לישב ולספר בסיפורי הצדיקים והגדולים להתפעל מגדולתם וללמוד ממעשיהם, וח"ו להימנע מזה. ולכאורה יש לחלק בין העוסקים בסיפורי צדיקים נוחי עדן ובפרט אלו מהחזו "שלהם" לבין העוסקים בצדיקים וגדולים החיים עדיין עמנו.

ויותר נראה לחלק בפשיטות שהחפץ חיים לא איירי באנשים שקובעים עצמם עתה לספר בשבחם של גדולים כדי ללמוד ממעשיהם, להתחזק ולהוסיף יראת שמים, אלא איירי בחבורת אנשים שמדברים על דא ועל הא ("קופקע") ואז אפילו נשתרבו בדבריהם משבחי הצדיקים יש לחוש שיבואו לידי לשון הרע וכמו ששכיח לדאבונו שהקטנים שופטים את הגדולים²². ראה תיאורו של החפץ חיים בשמירת הלשון שער התבונה פרק ג.

(ג) אופנים נוספים שמותר להרבות בשבח**א: רבו**

זה לשון המהרש"ל בפירושו על סמ"ג (ל"ת ט) **{13}** "...אבל בטובתו של רבו לית לן בה דהכל יודעים שכל תלמיד מחוייב לספר בשבחו של רבו ואין כאן קנאה".

ב: בשבח חתן וכלה

מצוה להרבות בשבחם. ובכתובות (טו: טז). **{23}** מחלוקת בית שמאי ובין הלל אם מותר גם להגזים ולשקר, עיין שם חילוקים בראשונים ומפרשים. על כל פנים מבואר שם הרבות בשבחים במה שבאמת יש בהם לכולי עלמא מותר, ואפילו כל הלילה, ולא חיישינן שהדבר יביא לידי סיפור בגנותם. וזה פשוט שם וכן במקומות נוספים בחז"ל. וההיתר פשוט מאחר ובחתן וכלה המנהג רק לשבח ואף אדם לא יגנה אותם.

ולפי זה צריך עיון מה שכתב ב"מנחת חיים" (לר"ח היילברון, עמוד פ אוצה"ח 74) להקשות על מנהג העולם שמשבחים את החתן והכלה ברבים ולא חיישינן שמא יגרמו בכך שידברו עליהם לשון הרע, והביא שם מהגרי"י פישר ז"ל שהוא באמת נזהר מזה אלא שראשי הישיבות נהגו בזה היתר עיי"ש. ולכאורה תמוה ממשנה וסוגיא ערוכה הנ"ל בכתובות, ואולי עיקר טענת הרב פישר ממה שמשבחים את החתן יותר מדאי במסיבת ה"תנאים" ואז עדיין איננו חתן, עיי"ש וצ"ע²³.

נחשב כעין אבק. [נדוגמא לדבר, בסיפור הד' מאות דני דחמרא של רב הונא שהחמיצו וכו' (ברכות ה:)] אמרינן התם "בתר גנבא גנוב וטעמא טעים", מאחר ונראה כגזל יש בו טעם גזל.

ונראה להוסיף עוד שאם ננקוט כמו שכתבנו שהאיסור הוא שגורם נזק או גנות בדיבורו וכשאין חשש זה יתכן שמותר, יש לעיין במשבח בציבור ומביא כבוד גדול, ורק אחד או שנים יתנגדו וידברו בגנותו, לית לן בה, כי הפסדו יצא בשכרו שמשבח ברבים, וכל כיו"ב, והבן.

²² ובפרט לפי החתם סופר (:): הרי כשמספרים מתוך יראת שמים זכותם גדולה ומגינא ומצלא עליהם, וזה לא שייך כשלא מספרים לשם יראת שמים ולימוד ממעשי הצדיקים. ועיין עוד בראב"י אב"ד (ד"ה אי נמי) ובערה שם.

²³ שוב ראינו בספר "שו"ת לחפץ בחיים" שעמד על המנהג הנ"ל והביא מסוגיא דכתובות הנ"ל וכתב שלפי בית הלל הרי מותר אפילו להגזים בשבחים על שקר ולא חיישינן שידברו לשון הרע להמעט מערכם דהכל יודעים שצריך לדבר טוב על חתן וכלה, ודימה לדברי המהרש"ל לענין רבו (הובא לעיל סעיף א) שתלמידו מותר לשבח "דהכל יודעים שכל תלמיד מחוייב לספר בשבחו של רבו ואין כאן קנאה".

ג: הספד

בטור ושו"ע הלכות אבל (ריש סימן שמד): "מצוה גדולה להספיד על המת כראוי... ולהזכיר שבחו, ואסור להפליג בשבחו יותר מדאי, אלא מזכירין מידות טובות שבו ומוסיפין בהם קצת, רק שלא יפליג... שהמוסיף להפליג יותר מדאי על מה שהיה בו גורם רעה לעצמו ולמת". ועיי"ש בבית יוסף ובנו"כ. והמקור במסכת אבל רבתי. והרמב"ן (בתורת האדם) - הביאו הב"ח שם - כתב: "אסור לאפלוגי בהספדא... אלא משבחין אותו לפי כבודו ויותר מכן, כדרך המשבחין".

הלבוש שם העתיק הדברים והוסיף סברא שההפלגה בשבח הנפטר גורם שאנשים ידברו עליו רע וכו' עיי"ש. וכנראה כוונתו למאמר חז"ל "לעולם אל יספר בטובתו... שמתוך טובתו... ואף על פי כן לא חיישינן כשמרבה בשבחו כשאינו מפליג. וצריך לומר גם כאן כמו בחתן וכלה שהכל יודעים שיש לשבח נפטר ולא יבואו לגנותו. ומה גם שבדרך כלל לאחר פטירתו נחלשת הקנאה ומתבטל ה"צורך" לקמץ בשבחו ולהשפיל, ורק כשמגזימים יותר מדאי יוכלו לבוא לידי לשון הרע, וכמו שכתב הלבוש.

אולם יש לעיין גם בחתן וכלה וגם בהספד אמאי לא ניחוש שעל ידי ריבוי השבח מעורר את הציבור לחשוב מחשבות בגנותם, שאין מעלתם עד כדי כך, ויעוררו זכרונות של מקרים אחרים שמהם יש להבין שאין מדובר בצדיק כל כך כפי שמציירים אותו עתה. ואף שלא ידברו בפה כי אין הזמן "מתאים" לזה. נמצא זה בא לשבחו ומביא לידי גנותו, ולכאורה עכ"פ מידי 'אבק' לא יצא²⁴.

ד: שרכן

עיינן ספר "זה השלחן" (להג"ר שריה דבליצקי שליט"א) על חפץ חיים כלל ט' כאן, שמחלק, אם זה שהשדכן מציע לו השידוך אינו מכיר את המדובר או המדוברת, מותר להרבות בשבח. אבל כשהלה מכירו איכא למיחש שמא יענהו למה אתה מרבה לשבחו כל כך והלא מדות רעות או מעשים רעים אלו בידו, עיי"ש. אך למעשה נוהגים היתר בזה אם משום היתר "לתועלת", אם משום שהשדכן מתווכח ועומד על דעתו ולא יתן להלה להשאר עם הלשון הרע שלו.

(ד) חידוש השיטה מקובצת וראב"י אב"ד

עיינן שיטה מקובצת {13}, ובשו"ת הראב"י אב"ד {14}. ולכאורה יוצא מתוך דבריהם יסוד חשוב (בראב"י פחות מפורש) — אדם 'בינוני', דהיינו עוסק במצוות אך גם קופה של שרצים תלויה עליו, אסור לשבח, כי מעורר מיד את המאזינים לגנותו, ולא נאמרו חילוקי הראשונים ז"ל אלא באדם 'רגיל' שנוטה לטוב ורק לפעמים נכשל. [כעין הגדרת הבינוני של רבינו יונה במצוות "בצדק תשפוט", ש"ת ש"ג סימן ריח]. מה שאין כן בבינוני זה, אסור לשבח גם שלא בפני שונאו וגם ביחיד וגם כשאינו מאריך בשבח.

ולפי זה מתחדשת דרגה נוספת. ובכללות ניתן לסכמם לג' דרגות —

(א) אדם כשר וצדיק, מותר לשבח תמיד ולהאריך בשבח, ואפילו בפני שונאו או ברבים.

ראה באורך בעיונים סימן ב'

(ב) אדם חרדי "רגיל". בו נאמרו חילוקי הראשונים (שנתבארו בעיונים סימן א')

24. השווה לדברי רבינו יונה בשערי תשובה (ש"ע סוף אות רכו) בטעם ההיתר לשבח אדם כשר גם על פני שונא ומקנא, "כי לא יוכל לגנותו, ואם יגנהו ידעו הכל אשר פיו דיבר שוא", ולא חייש רבינו יונה למחשבות רעות שיתעוררו בשונא זה. ואולי יש לחלק בין מדבר לשונא - שיטת רבינו יונה, רמב"ם וסמ"ג - שאין לחשוש למחשבות גנות שיתעוררו אצלו מאחר וממילא מגונה בעיניו, משא"כ במרבה בשבח יותר מדאי - שיטת רש"י, רי"ף וסיעתם - הרי שהמשבח הוא זה שמעורר ויוצר את הגנאי בלב השומע. ואם כן אין להביא ראיה מרבינו יונה שם שאין חשש כשמעורר מחשבות גנות בלב השומעים. וצריך עיון בכל זה.

(ג) בינוני, וכל שכן כשנוטה יותר לרע. גם בזה לא נאמרו חילוקי הראשונים ואסור תמיד לשבחו. [אין הנידון כאן ברשע שיצא מכלל עמיתך באופן שאין איסור דיבור לשון הרע עליו].

הדין המחודש הזה של "בינוני" לא מצאנו כעת בראשונים נוספים, אולם זיל בתר טעמא דמילתא וכמו שכתב החיד"א (ראש דוד, תבוא) והחפץ חיים בשמירת הלשון (שם) שכל שמעורר השומעים לדיבור לשון הרע אסור. וכמו שנתבאר בעיונים סוף סימן א'²⁵.

(ה) מהלך חדש של "אוצר המלך" וסיעתו

עיין "אוצר המלך" (דעות ז ד) {17}, ו"מלא רצון" {18 בהערה}²⁶. מהלך זה בסוגיא מבוסס על ההבחנה בין שתי סוגי לשון הרע – 'גנות' ו'נזק', (ראה מבוא סימן א). המספר בטובתו של חבירו בא לידי רעתו – היינו נזק, וכדין הפסוק דמברך רעהו בקול גדול וגו', שגורם נזק על ידי דיבורו. לעומת המשבח את חבירו יותר מדאי או בפני שונאו, שגורם שיבואו לדבר בגנותו ולבוותו.

והנה האיסור לשבח הוא חידוש גדול בהרבה מאיסור גרימת נזק. שהרי פירסום האירוח אין בו צורך ומי בקש זאת מידו לגרום לו היזק ממש. אבל מה שחז"ל הוסיפו על הפסוק והפליגו לאסור כל משבח חבירו (באופנים הנ"ל) חומרא גדולה היא (וכלשון הרמב"ם בפירוש המשנה אבות {13}) וכמעט נעלו דלת בפני כל משבחי ישראל, כי לא תמיד ניתן להגדיר משבח יותר מדאי ומיהו שונא וכדומה, ואתי לאמנועי מלשבח ולדבר לשון טוב על ישראל.

לפי מהלך זה, ב' הלשונויות אליבא דרב דימי בגמרא ערכין איירי בב' סוגי לשון הרע הנזכרים. ללישנא קמא רק רעתו אסור שגורם נזק, וכפסוק ד"מברך רעהו", שמביא רב דימי לפני זה. אולם לישנא בתרא מחדש הגזירה דרבנן על כל משבח חבירו וכלשון הגמרא שם "דאמור רבנן לעולם אל יספר וכו' שמתוך טובתו בא לידי גנותו" (ו"טובתו" פירושו לפי זה – מעלותיו ומידותיו הטובות וכיו"ב). ודין זה הודה רב דימי שלא קיים מאחר ולא ידע עליו²⁷.

הרי מבואר שדין מברך רעהו הוא לכו"ע ומחלוקת הלשונויות היא רק בתוספת שהוסיפו חז"ל לגזור ולאסור כל משבח.

ולפי זה מתרצים את הגמרא בבבא בתרא דיהודה חייטא ששם אין חשש שמא ידברו בגנותו רק שיגיעו לידי רעתו שיקפצו כולם ויבקשו שיכתוב להם ספרים וינצלו אותו. ומדייקים לשון הגמרא שם "רעתו", ולא אמרו שהחשש שמא יבואו לדבר "בגנותו", כמו שאמרו בערכין בלישנא בתרא.

זה תורף מהלך נפלא זה.

²⁵. יתכן שגם המאירי ס"ל כוותיהו שבחיבור התשובה מפרט אופני האיסור וכותב שאסרו "באדם שיש להכריע בעניניו או שישבחוהו במעמד שונאיו ומקנאיו", ויש לעיין.

להעיר עוד מדברי מהר"ל {4} שהמעין יווכח שכוונתו שכשידוע שיש גנאי על אדם בענין מסוים אסור לשבח 'בענין זה' ואפילו ביחידות ושלא בפני שונאו. עיי"ש שבזה מתרץ העובדא דיהודה חייטא ששם אסר רבי מאחר ומצאו בו ליקוי בענין הכתיבה - בכתיבת גט המקושר. דבריו של המהר"ל הם כעין סברת השטמ"ק וסייעתו אלא דלדידהו מאחר ובכללות ידוע שאדם זה לקוי הוא בכמה ענינים אסור לשבח בכל הענינים, ולפי המהר"ל כשידוע שלקוי בענין מסוים אסור לשבח בענין זה בכל אופן. (ועיין עוד בספר "שאלת יעקב" (סימן צ אות ג) שלכאורה הבין אחרת בשטמ"ק).

²⁶. ספר "מלא רצון" נדפס כמאה חמשים שנה לפני "אוצר המלך", ובדורנו כתב כן בשו"ת "משנה הלכות" (ח"ג סימן תג) מדעתיה דנפשיה, ועיין ב"עמק הלשון" (??) שנקט סברא הפוכה שהלימוד מפסוק מברך רעהו בקול גדול קיל טפי מדין מספר בשבחו עיי"ש, ובמה שהביא מספר "חלקת בנימין".

²⁷. תדע שרב דימי עצמו בתחילת הענין שם פירש הפסוק של מברך רעהו, ואיך יתכן שלא שמע ולא ידע הדין, אלא על כרחו שההוספה שהוסיפו החכמים להחמיר, לא שמע, ולכן אסר רק בחשש נזק. כן כתב "מלא רצון". ויש להעיר שלפי כמה מכותבי תולדות האמוראים "רב דימי" סתם - שמפרש הפסוק - לאו היינו "רב דימי אחוה דרב ספרא", וע"ע בגירסת הרי"ף.

אלא שיש להקשות: א) הרמב"ם עצמו מקשר בין גנותו לרעתו (דעות ז) {11}, באוצר המלך כבר עמד על כך וכתב שיש ליישב. ועיין לשון הרמב"ם. אך אוצר המלך לא תירץ דברי הרמב"ם בפירוש המשנה אבות {11} שכתב ההיפך ממש ותירץ אחרת את הגמרא של יהודה חייטא. ב) הם מבחינים בין לשנות הגמרא 'גנותו' ו'רעתו' אולם בכת"י שונים בנוסח הגמרא אין גירסא כלל 'גנותו' ובכל מקום הנוסח: 'רעתו', (ש"ס ערכין כתב יד וטיקן ו?). ובכל זאת נראה שעצם המהלך ניתן להיאמר ולאו דוקא בדעת הרמב"ם, ועל כל פנים בנוסחת הגמרא שבדפוסים שלנו.

יסוד החילוק כנראה כבר נרמז ב"דינא דחיי" {15} עיי"ש היטב, ואיך שמקשר עם הפסוק. ואולי גם בשערי תשובה לרבינו יונה בסוף שער ג' יש למצוא רמז לחילוק שבין גנות לנוק. שבסימן רכ"ז {13} הביא המאמר "לעולם אל יספר וכו' בא לידי גנותו", ורק באמצע סימן רכ"ח הביא בנפרד דין ד"מברך רעהו בקול גדול", אחרי שהפסיק עם דין נורא ביה פלניא, עיי"ש²⁸.

(ו) חילוק המהרש"א והגר"א וסיעתם

חילוק נוסף מצאנו בכמה מגדולי אחרונים²⁹, ויש לעיין אם כוונתם לחדש דרך אחרת בדין של "לעולם אל יספר בטובתו". והוא, שהאיסור אינו מחשש שיבואו לידי דיבור לשון הרע, אלא באופן שמתוך דבריו שמדבר עתה - ה"לשון הטוב" שלו - ניתן להבין גנות ברמז, ואע"פ שאין החשש שמא יבואו לידי דיבור לשון הרע מפורש. עיין בדבריהם.

יש לעיין אם אחרונים אלו גם חולקים על כל הדין שחוששים שמא יבואו לידי לשון הרע, מאחר ומפרשים אחרת את המימרא של רב דימי לעולם וכו', אם כן מנלן לחדש הרחקה הגדולה הזאת והרי אדרבה מצוה לשבח אדם מישראל, וכטענת האחרונים³⁰.

אלא שאיך יחלקו אחרונים אלו על כל הראשונים, שנקטו בפשיטות לאסור משום החשש שמא יבוא לדיבור לשון הרע, ורק מחלקים אימתי יש לומר דליתא לחשש זה [ראה אות א]. ובאמת החיד"א ב"ראש דוד" (כי תבוא) כתב במפורש את דבריו הנ"ל בנוסף לדברי הראשונים, והיינו שקיים דין נוסף על הדין ד"לעולם אל יספר" וכו', כשיש אפשרות שמתוך דברי השבח יבינו מגרעותיו אסור לשבח גם ביחיד ושלא בפני שונא, וחיידשו דין זה כדי ליישב הסיפור דיהודה חייטא שאסר רבי מחמת הלשון הרע הנרמז בדברי ר"ש אף שלא היה חשש שיבואו לידי לשון הרע לפי חילוקי הראשונים ז"ל³¹.

גם המהרש"א במגילה (כה:): {23} הביא בפשיטות החילוק של רש"י והרי"ף שמרבה בשבח אסור, וכן משמע דעתו גם בדבריו בבבא בתרא עיי"ש, והיינו דסבירא ליה גם החשש שמא יבואו לידי לשון הרע עכ"פ במרבה בשבח ורק מוסיף שבאינו מרבה נמי אסור אם ניתן להבין

28. ועיין רש"י ערכין {4} שגם עלה בדעתו לחלק כאחרונים אלו ודחה מכח הגמרא דיהודה חייטא, ולא נחית לתירוצם שאדרבא עם חילוק זה ניתן לתרץ היטב הקושיא שם. וגם טענתו ממילת 'גנותו' בלישנא בתרא בערכין אינה טענה ונדרשת כמין חומר לפי מהלך זה וכמו שכתבנו בפנים. ועיי"ש ברש"ש. גם ב"ארח מישרים" (סימן ח בביאור אות יג) עמד על יסוד החילוק בין 'רעתו' לבין 'גנותו', עיי"ש.

29. המהרש"א בבבא בתרא קסד בסוף דבריו, הגר"א ??, החיד"א ??, הפלאה שבערכין רמז למהרש"א, וע"ע "עיון יעקב" ערכין, ארח מישרים סימן ח סוס"ק יב בביאור, משנה הלכות (ח"ג תג) ועוד. אולם המהר"ל {4} דרך אחרת לו וכמשי"ת באות ??

30. ואף שדין "מברך רעהו בקול גדול" הוא לכ"ע לכאורה יש לחלק וכמשי"כ בשם אוצר המלך (עיונים ה').

31. וראה לשון ראש דוד: "...כי השומעים יעלה על לבם גנותו שהוא נתחכם ליישר הכתב, ושם קלקל דמוקשר", והיינו שהזכיר בדבריו עוד פעם את הלשון הרע הקודם. [ראה חפץ חיים ??], אך המהרש"א כתב שגם מחזיק הלשון הרע הראשון שאמר בגט מוקשר מאחר ורואים שכתב אחד הוא... עיין בדבריו ויש לעיין.

גנאי מדבריו. וע"ע בעיון יעקב. וברעת הגר"א יש לעיין. וכן הוא דרכו של החפץ חיים (כלל ט במ"ח סק"ה) שבנוסף לחילוקי הראשונים שהביא ופסק בכולם לחומרא, הוסיף מדעתו דנפשיה דין המהרש"א והגר"א ומסתייע מתוספות כתובות יז. בסוגיא דכיצד מרקדין לפני הכלה³².

===הוסיפה: ויש לעיין באופן שהחסרון יוצא ברור מתוך דבריו כמו באופנים של שבח שלאדם אחד זהו גנות ולשני שבח [-לומד תורה שתי שעות ביום וכו'] שבכה"ג כתב החפץ חיים (כלל ה' מקו"הה ו) שלשון הרע גמור הוא עיי"ש. כחילוק זה מצאנו ב"חוט שני" (לגר"נ קרליץ שליט"א) חלק ר"ה הלכות שמירת הלשון סוף פרק ג.

(ז) עובדא ד"יהודה חייטא"

האחרונים מתקשים מאד בסיפור דיהודה חייטא (ב"ב קסד) {7}, לפי כל חילוקי הראשונים שלמדנו בדין לעולם אל יספר אדם בטובתו וכו', למה טען רבי שבמילים שאמר 'כמה מיושר כתב זה' [ור"ש בנו גילה שם הסופר] יש בהם משום איסור מספר בטובתו. הרי לכאורה אין כאן "משבח יותר מדאי", ולא בפני שונאיו, ולא ברבים.

כמה וכמה תירוצים נאמרו ליישב, ראה רשימה חלקית של ה' תירוצים במאמרו של הרב סנדלר שצויין בסוף המבוא לפרק זה. נביא כאן התירוצים הנראים לנו הקרובים ביותר לפשט.

(א) לפי הרמב"ם וסיעתו שהחילוק הוא שרק בפני שונא או בפני רבים אסור, הרי תירץ הרמב"ם עצמו בפירושו המשנה אבות א {11} תירוץ פשוט, שמסתבר שר"ש ברבי לא היה היחיד שם בשיעור אלא נכחו תלמידים נוספים ויש מקום לחשוש שיש שם שונא או מקנא ליהודה חייטא. כמה מן האחרונים שהתאמצו לתרץ את הרמב"ם לא ראו דבריו אלו בפירושו המשנה. (וכמ"ש ב"החיד"א על עצמו {10}).

(ב) לפי שיטת רש"י-רי"ף וסיעתם, יש לומר תירוץ פשוט ונכון. שהרי ה"שבח יותר מדאי" אינה נמדדת באריכות הדברים דוקא אלא באיכותם. וכגון להגיד על אדם שהוא "מושלם". מילה אחת זאת כבר בגדר יותר מדאי כי מיד מתעוררת תגובת נגד וכמובן. דוגמא לדבר כל ההבדל שבין מקצת שבחו בפניו לבין כל שבחו הנלמד מנח (עירוין יח) אינו אלא במילה אחת. צדיק או צדיק תמיד, דהיינו שהוא מושלם.

וממילא מובן שקריאת ההתפעלות מצד רבי נחשבת כשבח יותר מדאי. כמה מיושר כתב זה! ויש בזה כדי לעורר תגובה נגדית. יש לציין שדרכו של רבינו הקדוש להתבטא בעוצמה בקריאת התפעלות מוצאים אנו במקומות נוספים בש"ס³³.

32. ויש להעיר עוד לפי המתבאר בסוגיית "אבק לשון הרע" (??) בדעת הראשונים, שישנם ב' סוגי איסור דרבנן. הראשון, הרחקה וסייג שמא יבואו לידי איסור לשון הרע, וכעין גזירות דרבנן דעלמא, "שמא ישחוק סממנים", "שמא יסחוט" במלאכות שבת, וכיוצא בהם בהרבה מקומות, וזהו לכאורה כאן הגזירה של "לעולם אל יספר וכו' שמתוך טובתו", כפי פירושו הפשוט. אולם קיימת צורה נוספת של איסור דרבנן והיא מוגדרת כ"אבק" של איסור דאורייתא, שבעצם כבר יש עתה מעין לשון הרע רק שהוא בדקות וחכמים הוסיפו ואסרו גם את בזה. ראה לשון רש"י סוכה מ: ד"ה 'דרבי יוסי' "...מידי דלא הווי עיקר האיסור תלוי בו קרוי אבק... וכן אבק לשון הרע שאינו לשון הרע גמור אלא צד לשון הרע כמו אבק העולה מדבר הנכתש במכתשת". [ועיין עוד תוספתא עבודה זרה {7} "ארבע אבקות הן, אבק רבית, אבק שביעית, אבק עבודה זרה, ואבק לשון הרע", ויש לעיין במהות האבקות הללו]. וזהו היא גם הגדרת סוג לשון הרע הנוכרת באחרונים הנ"ל שמתוך השבח עצמו נרמז ומובן גנאי. ועיין עוד בהרחבה בסוגיית "אבק לשון הרע". ומתבאר עוד בעיונים סימן ב' שלהי סק"ב בדעת החפץ חיים בהיתר לשבח אדם כשר וצדיק.

33. ראה יבמות קבא. אמר רבי כמה גדולים דברי חכמים, כתובות קג: דאמר רבי כמה גדולים מעשי חייא, ב"מ צד: אמר רבי כמה פריה ורביה ביטלה רשעה זו מישראל, ע"ז יח. אמר רבי [כמה] גדולים צדיקים הללו, ע"ז לה: אמר רבי כמה נאה פת זו, על ידי קריאת התפעלות ביטא רבי בעצמה מה שמילים רבים אחרים אינם יכולים לבטאות. (השווה גם ברכות לד. ת"ר מעשה בתלמיד אחד שירד לפני התיבה בפני רבי אליעזר והיה מאריך יותר מדאי אמרו לו תלמידיו 'רבינו כמה ארכן הוא זה, ע"כ. הרי שבקריאת ההתפעלות "כמה" כתבטאו על הש"ץ שהאריך יותר מדאי.

ועוד יתכן שרבי דיבר עוד בשבח הכתב המיושר והגמרא - כדרכה בקודש - מביאה רק את הכותרת בקיצור מופלג וכידוע בכל הש"ס. וכן כתב המאירי בחיבור התשובה (מ"א פ"ד ד"ה אבל בעלי) {9} "ורבותינו ז"ל אמר אחד מהם על אדם מאריך בשבחי חברו כלך מלשון הרע זה". (וע"ע זרע חיים כלל ט סעיף א סוף אות א בהג"ה).

יש לעורר על דרך נוספת קרובה לפשט, ויש בה כדי לתרץ עובדא דיהודה חייטא לכל דעות הראשונים. דיוק הלשון לעולם אל יספר משמע שאין כאן איסור גמור ורק בעין הרחקה נוספת לעיקר האיסור לשבח בפני שונא, רבים או יותר מדאי, מר כדאית ליה ומר כדאית ליה. וכיון שקשה לקבוע מיהו שונא ומקנא, ומה הגבול של "יותר מדאי" אמר רב דימי לעולם אל יספר. ובוזה שולל בעצם את כל החילוקים. אלא שאין זה מעיקר הדין. ורבי שהקפיד על רב שמעון בנו משום שרצה לחנכו שיתרחק ביותר מלשון הרע, ויחוש גם להא דרב דימי לעולם אל יספר אדם וכו', ולכן מביאה הגמרא מימרא זו להסביר התנהגותו של רבי³⁴.

הראשון שמצאנו שמעורר על דרך זה כדי לתרץ את הגמרא דיהודה חייטא הרי הוא ה"סדר הדורות" {10} שהוא גם מהראשונים שהעלו הקושיא. ומה שדחה שם לא שייך לעניננו עיין היטב בדבריו שם. וכן ב"עינים למשפט" בתוך דבריו³⁵. בספר "חידושים וביאורים" (הובא ב"יוסף דעת" ב"ב שם) גם דייק שכל הגמרא דבבא בתרא לא איירי באיסור גמור, גם הסיפור הראשון דיהודה חייטא בגט המקושר, עיי"ש.

👉 הערה חשובה: בעז"ה אמור להיות בפנים (בחלק מקורות) סימן מיוחד המכיל דברי החפץ חיים, עם הערות הפוסקים הבאים אחריו וקצת ביאורים מחכמי זמננו שליט"א, ועדיין לא הוחלט איך להביאם מפני האריכות הגדולה. כעת נראה נכון להביא רק דברי "מקור החיים" השייך לכל פרק, ובהערות למטה תמצית ה"באר מים חיים" והערות הפוסקים. זה בהסמך על כך שלכל אחד יש ספר "חפץ חיים" ויכול לעיין בפנים. 📖

===עייין חובות הלבבות שער ייחוד המעשה פרק ה, בענין מי שורצה להוסיף נדבה אחרי שמילא חובתו, "ומלהרבות דברים, ואע"פ שאין בהם לשון הרע, ומלהפליג עניני בני אדם ואע"פ שהוא ראוי לו, ומלהגזים בגנות וזלזול אותם שאינם מקיימים חובתם ואע"פ שהם ראויים לכך..."

34. ולפי זה יש לתרץ הקושיא שהבאנו בעיונים סימן ה' מספר "מלא רצון" איך יתכן בלישנא בתרא שרב דימי לא ידע הדין ד"לעולם" בזמן שהוא עצמו פירש את הפסוק מברך רעהו וגו', עיי"ש. ולפי האמור ישנו חילוק נוסף, שהוא ידע את עיקר הדין ולפי החילוקים המבוארים, רק לא ידע החומרא היתירה שלעולם אל יספר.

35. בשו"ת "שאלת יעקב" סימן צ אות ג (אוצה"ח ??) אף רוצה לומר שזהו חידוש של רב דימי לעולם אל יספר, שתמיד אסור. אולם אנן לא קיי"ל הכי מכח כל סיפורי השבח שבש"ס, ונדחק שם שגם רבי סבר בתחילה ולכן גער בר"ש בנו ורק אח"כ חזר בו וכו'. אולם לפמש"כ פשוט יותר, ומה שגער בר"ש כאילו יש כאן איסור גמור אינו אלא כדי להרחיקו מלשון הרע ביותר (כלך מלשון הרע) ומהמידה הרעה שבה, וע"ע בורע חיים ???.

❦ פרק ט: לשון הרע ברמז ❦

הקדמה לסוגיא: =====
=====

ירושלמי: פאה א: בעון קומי ר' יוחנן אי זהו לשון הרע – האומרו והיודעו. חנותא דכיתנאי הוה לון צומות, והוה תמן חד מיתקרי בר חובץ ולא סלק, אמרי מה אנן אכלין יומא דין, אמר חד 'חובצין', אמר ייתי בר חביץ, אמר רבי יוחנן זה אמר לשון הרע בהצנע.

בולווטיה דציפורין הוה להון צומות והוה תמן חד מיתקרי יוחנן ולא סלק, אמר חד לחד 'לית אנן סלקין מבקרה לרבי יוחנן יומא דין', אמרין ייתי יוחנן, אמר רבי שמעון בן לקיש זה אמר לשון הרע בצדק.

הכותב: רבי יעקב חביב: חנותא דכתנאי, בעלי חנויות מוכרי פשתן הוטל עליהם מס מאת המלך שכולם ילכו הם בעצמם לעבודת המלך, היה שם אחד מהם ששמו בר חובץ ולא בא, ואחד מהעומדים שם רצה להזכירו בהצנע ועשה עצמו כשואל מה נאכל היום והשיב לו חברו הסמוך לו, חובצין, פירוש גבינה בלשון ירושלמי, ועל ידי דבריהם אלו הזכירו ואמרו יבוא בר חובץ לעבוד במס הזה גם כן, ואמר רבי יוחנן זה לשון הרע בהצנע, וזה קשור גם כן עם מה שאמר ר' יוחנן בתשובת שאלה איזה לשון הרע האומרו והיודעו, כמו במעשה זה שאחד שאל מה נאכל היום ואחד השיב חובצין, והראשון ידע הלשון הרע והשני אמרו בהזכירו חובצין.

וכן בשוק או מקום מיוחד של צפורי, הוטל עליהם מס והיה חסר איש ששמו יוחנן, ואמר אחד ענין טוב ונאות איך לא עלינו היום לבקר לר' יוחנן שהיה חולה, ובזה נזכרו מיוחנן, ואמר ריש לקיש זה לשון הרע בצדק, ר"ל שאמרו בהזכירו מידה חשובה שהיא ביקור אדם גדול כר' יוחנן. עיין יפה מראה בסמוך

יפה מראה: ...ופירוש האומרו והיודעו, דלא דוקא האומרו בפירוש אלא אפילו הרומזו ברמזים וסתרי דברים, כהנך עובדי דמייתי שעל ידי שזה אמר מה נאכל היום, וכן על ידי תשובת חברו היה סיבה להזכיר האיש ההוא, וכן על ידי שאמר לא נעלה לבקר את ר' יוחנן סבב להזכיר ליוחנן חברו.

ופירוש 'היודעו' מלשון עשה מודעין לתורה דפרק כיצד מעברין (עירובין נד:), שפירושו סימנין, ויתכן לפרש האומרו והיודעו כלומר שזה לא אמרו בפירוש, וזה פירשו והודיעו, כי הכא שזה אמר מה נאכל וחברו פירש הדבר בהזכירו חובצין, שניהם חייבים, ובעל עין יעקב פירש שהראשון ידע הלשון הרע, והשני אמרו בהזכירו חובצין, ולא נהירא כי מ"ט ידיעה בזה ועוד דהו"ל לאקדומי היודעו לאומרו. בצדק, פירש בעל עין יעקב בהזכירו מידה חשובה שהיא ביקור אדם גדול כר' יוחנן.

ר"ש סריליו: האומרו והידעו, דבין האומרו ראשון, דאומר מה תכבדו לפלוני כך וכך מעשיו, לא יאמר השומע שרי לי לאידועי לזה דהא פלוני פרסמו, וקמ"ל דאחד זה ואחד זה מוזהרים בו, אי נמי יודעו ואומרו ברמז כדי שעל ידו יזכירו, כדמפרש ואזיל. **חנותא דכיתנא**, חנות שמוכרין בה פשתן אותו העוסקין בו, **צומת**, כנופיא על איזה מס. **חובצין** הוא גבינה בלשון ירושלמי ובכך זכרו שמו. **בולטיא דצפורין**, עשירים בעלי ממון כמו ראשי בולאות שביהודה פרק השולח. **לשון הרע בצדק**, בדרך עשיית מצוה.

מהר"א פולדא: והידעו, היינו הרומז בהן אע"פ שאינו אומר בפירוש אלא מודיע אותו ברמז. **חנותא דכיתנא**, חנות המוכרים בתוכן פשתן. **הוה להם צמית**, כבר פירשתי לעיל שהוא לשון קיבוץ ואסיפת בני אדם לעבודת המלך, ובתוספות פרק קמא דקידושין גרסו לעיל מצוותא, כלומר ציווי של מלך. **והוה תמן**, והיה שם איש אחד הנקרא בר חובץ ולא עלה עמהן והיו מגלין אותו ברמז מה אנו אוכלים היום חובץ כדי להזכיר ענין חובץ. **חובץ**, גבינה, ועל ידי זה נזכר חובץ ואמר ייתי בר חובץ. **בולוטי**, חכמי עצה של ציפורי. **לשון הרע בצנעא גרסינן**, ובספרים כתוב בצדק, ופירש המפרשים לפי שהזכיר בה מידה טובה והוא [ביקורין] חולים לאדם גדול.

פני משה: האומרו והידעו, כלומר אם אומר איזה דבר ברמיזה על חבירו ואף שאינו בפירוש אלא שידעו ומכוין עליו, גם זה הוא לשון הרע וכהאי עובדא דלקמיה.

מהר"ל: נתיב הלשון פרק ז: ...בירושלמי (פאה א) כל דבר אשר הוא מוציא ומגלה בין ברמז ובין בדבור או בקריצה או מה שהוא, הכל מתדמה ומתחבר עם לשון הרע, שהרי זהו מעשה הלשון. עוד שם אמר ר' יוחנן איזהו לשון הרע האומרו והידעו, חנוותא דכותנאי הוי להון צומות (פירוש יום הצום היה להון ודרכן להתאסף יחד ביום הצום דכתיב קדשו צום אספו עם) והוה תמן חד דמתקרי בר חובץ ולא סלק אמר חד מה אנן אכלין יומא דין אמר חד חובצין אמרין ייתי חובץ, אמר רבי יוחנן זה אומר לשון הרע בהצנע. בלוטיא דצפורי הוה להון צומות והוה תמן חד דמתקרי יוחנן ולא סליק אמר חד לחד לית אנן סלקין מבקרין יומא דין לרבי יוחנן, אמרין ייתי יוחנן, אמר ריש לקיש זה אמר לשון הרע בצדק.

פירוש, אף על גב שלא אמר בפירוש לשון הרע רק אמר שרוצים לאכול חובץ, והוה אמינא שאין זה לשון הרע, ועם כל זה הוא לשון הרע בהצנע, שאמר כך כדי שידעו כי אין חובץ כאן. וכן זה שאמר לית אנן מבקרין לר' יוחנן, אע"ג שדבר זה לעשות מצוה להקביל פניו של רבי יוחנן, מפני שיובן מזה כי לא היה שם אותו האיש שנקרא יוחנן, לפיכך נחשב זה לשון הרע בצדק. ומזה ראייה על אותם בני אדם שמדברים לשון הרע ברמז כמו שדרכן לעשות שהוא בכלל לשון הרע ויש עליהן דין לשון הרע בכל דבר לעושה אותם.

מהר"ל: חידושי אגדות ערכין טז: ...בירושלמי כל דבר אשר מוציא ומגלה בין ברמז ובין בדיבור או בקריצה או מה שהוא הכל הוא לשון הרע שהרי זה מעשה הלשון.

נוסח המאירי ופירושו בירושלמי

חיבור התשובה: למאירי: משיב נפש: מאמר א פרק ד: (עמוד 92) ... אבל מה שראוי אצלי להחזיר [לכלול] במין הסיבה השנית [דברים קלים בעיני החוטא] ... הוא ענין הרכילות, כי הרכיל אי אפשר שידמה היותו בלתי חוטא כלל עם מה שנאמר לא תלך רכיל, אבל יהיה העון קל בעיניו כמעט שלא ירגיש בו בספרו דבר אמת, אף כי לפעמים תבוא מידתו זאת בתחבולות דברים, יאמרוהו בצדק או בהצנע, לא ירגיש על חטאו בדיבור ההוא, והוא הוא שורש הרכילות והמלשינות.

כמו שהעידו בירושלמי אמרו ז"ל זה נוסח דבריהם שם:

חד זמן צמות בי מלכא, לא הוה תמן חד גברא דשמיה קופד, אמר חד מיניהו יומא כי האידנא לית קופד ולית חובק, אמר ר' יוחנן זה לשון הרע בהצנע. חד זמן צמות בי מלכא, לא הוה תמן חד בר נש דשמיה יוחנן, אמר חד מיניהו נלך ונבקר את ר' יוחנן, אמר ר' יוחנן זה לשון הרע בצדק.

פירוש, צמות בי מלכא, שנאספו כל העם במצות המלך ונפקד מהם איש היה שמו חובק, ומאן לבוא במצות המלך, אבל לא הרגישו בני המלך על העדרו ולא פקדוהו בהפקד מושבו, וזה רצה לגלות ענינו בענין שלא ירגישו עליו היות כונתו לרע, ורצה להזכיר על ידי תחבולה לשון חובק כדי שיעלו על לבם שם האיש ההוא הנעדר, ואמר אפשר שביום כזה והוא יום התאסף ראשי העם בבית המלך לא נאכל בשר או גבינה, כי הבשר בלשון ארמי 'קופד' והגבינה יקראו לה 'חובק', וכן במעשה השני אמר הנלך לבקר את ר' יוחנן שהוא חולה, ואז הרגישו על הנעדרים. והנה זה האחרון הלשינו בענין היה נראה ממנו היותו דובר צדק וגמילות חסד. וכל זה עם היותו עון, הוא קל בעיניו לא ירגיש לו ולא יתעורר לתשובתו,

עיין בסמוך (י) למה נקרא שלישי, שהוא הורג שלשה האומרו והמקבלו וזה שנאמר עליו, ומה היחס למימרא כאן, וראיתי שלפעמים כותבים שלשה"ר הוא תניין, והיינו שמויק לשנים, ואולי חילוק בין לשה"ר ורכילות ועיין

==עיין ח"ח עמוד קעא במ"ח ב' ונו"כ שם

פרק י: פרסום מיעוט הדיינים

סנהדרין כט, לא

מזכין ופלוני ופלוני מחייבין לא משלמי, ולמאן דאמר זכאי משלמי, ולימרו ליה אי לאו את בהדן לא הוה סליק דינא מידי,

אלא איכא בינייהו משום לא תלך רכיל בעמין רבי יוחנן אמר זכאי משום לא תלך רכיל ריש לקיש אמר פלוני ופלוני מזכין ופלוני מחייבין משום דמיחזי כשיקרא ורבי אלעזר אית ליה דמר ואית ליה דמר הלכך כתבי הכי מדבריהם נזדכה פלוני **גמרו את הדבר היו מכניסין כו'**, למאן אילימא לבעלי דינין התם קיימי, אלא לעדים כמאן דלא כרבי נתן,

דתניא לעולם אין עדותן מצטרפת עד שיראו שניהן כאחד רבי יהושע בן קרחה אומר אפילו בזה אחר זה ואין עדותן מתקיימת בבית דין עד שיעידו שניהן כאחד, רבי נתן אומר שומעין דבריו של זה היום וכשיבא חבריו למחר שומעין את דבריו,

לא לעולם לבעלי דינין ורבי נחמיה היא, דתניא רבי נחמיה אומר כך היה מנהגן של נקיי הדעת שבירושלים מכניסין לבעלי דינין ושומעין דבריהן ומכניסין את העדים ושומעין דבריהם ומוציאין אותן לחוץ ונושאים ונותנים בדבר (גמרו את הדבר מכניסין אותן כו') והתניא גמרו את הדבר מכניסין את העדים ההיא דלא כרבי נתן.

(דף לא)....מניין לכשיצא כו', תנו רבנן מניין לכשיצא לא יאמר הריני מזכה וחבירי מחייבין אבל מה אעשה שחבירי רבו עלי, ת"ל לא תלך רכיל בעמין ואומר הולך רכיל מגלה סוד.

ההוא תלמידא דנפיק עליה קלא, דגלי מילתא דאיתמר בי מדרשא בתר עשרין ותרתין שנין, אפקיה רב אמי מבי מדרשא, אמר דין גלי רזיא.

משנה: (דף כט). כיצד בודקים את העדים: היו מכניסין אותן לחדר ומאיימין עליהן ומוציאין את כל האדם לחוץ ומשיירין את הגדול שבהן, ואומרים לו אמור היאך אתה יודע שזה חייב לזה אם אמר הוא אמר לי שאני חייב לו איש פלוני אמר לי שהוא חייב לו לא אמר כלום עד שיאמר בפנינו הודה לו שהוא חייב לו מאתים וזו.

ואחר כך מכניסין את השני ובודקין אותו אם נמצאו דבריהן מכוונין נושאים ונותנים בדבר, שנים אומרים זכאי ואחד אומר חייב - זכאי, שנים אומרים חייב ואחד אומר זכאי - חייב, אחד אומר חייב ואחד אומר זכאי, אפילו שנים מזכין או שנים מחייבין ואחד אומר איני יודע יוסיפו הדיינים.

גמרו את הדבר, היו מכניסין אותן, הגדול שבדיינים אומר איש פלוני אתה זכאי איש פלוני אתה חייב, ומניין לכשיצא לא יאמר אני מזכה וחבירי מחייבים אבל מה אעשה שחבירי רבו עלי, על זה נאמר (לא תלך רכיל בעמין ואומר) הולך רכיל מגלה סוד:

גמרא: (דף ל)....שנים אומרים זכאי כו', מיכתב היכי כתבי, רבי יוחנן אמר זכאי, ריש לקיש אמר פלוני ופלוני מזכין [ופלוני מחייב], רבי אלעזר אמר מדבריהן נזדכה פלוני.

מאי בינייהו, איכא בינייהו לשלומי איהו מנתא בהדיהו, דלמאן דאמר זכאי משלם ולמאן דאמר פלוני ופלוני מזכין ופלוני מחייבין לא משלם, ולמאן דאמר זכאי משלם, לימא להו אי לדידי צייתתון אתון נמי לא שלמיתון,

אלא איכא בינייהו לשלומי אינהו מנתא דידיה, למאן דאמר זכאי משלמי למאן דאמר פלוני ופלוני

סנהדרין כט. משנה: ...שנים אומרים זכאי ואחד אומר חייב, זכאי... גמרו

את הדבר היו מכניסין אותן [בעלי הדין], הגדול שבדיינים אומר

איש פלוני אתה זכאי, איש פלוני אתה חייב. ומניין לכשיצא לא יאמר אני

מזכה וחבירי מחייבים אבל מה אעשה שחבירי רבו עלי, על זה נאמר (לא

תלך רכיל בעמין¹ ואומר) (משלי יא) הולך רכיל מגלה סוד.

1. משנה סנהדרין: יש כאן שינויי גירסאות: עיין ברי"ף וברא"ש הגירסא: על זה נאמר הולך רכיל מגלה סוד, ועיין לקמן בדברי תו"ט בגירסאות השונות בפסוקים, וע"ע בהגהות הגר"א במתני: (ואומר הולך רכיל מגלה

(סנהדרין דף ל.) שנים אומרים זכאי [ואחד אומר חייב, זכאי], מיכתב היכי כתבי, רבי יוחנן אמר זכאי, ריש לקיש אמר פלוני ופלוני מזכין ופלוני (ופלוני) מחייב, רבי אלעזר אמר מדבריהן נזדכה פלוני.

מאי בינייהו... אלא איכא בינייהו משום לא תלך רכיל בעמך, רבי יוחנן אמר זכאי משום לא תלך רכיל, ריש לקיש אמר פלוני ופלוני מזכין ופלוני מחייבין משום דמיחזי כשיקרא, ורבי אלעזר אית ליה דמר ואית ליה דמר הלכך כתבי הכי מדבריהם נזדכה פלוני.

(שם דף לא.) מניין לכשיצא כו': תנו רבנן מניין לכשיצא לא יאמר הריני מזכה וחבירי מחייבין אבל מה אעשה שחבירי רבו עלי, ת"ל לא תלך רכיל בעמך ואומר הולך רכיל מגלה סוד.

ההוא תלמידא דנפיק עליה קלא, דגלי מילתא דאיתמר בי מדרשא בתר עשרין ותרתין שנין, אפקיה רב אמי מבי מדרשא, אמר דין גלי רזיא.

בבא קמא צט: ההוא מגרומתא דאתאי לקמיה דרב, טרפיה ופטריה לטבח מלשלומי דמי, פגעו ביה רב כהנא ורב אסי בההוא גברא אמרו ליה עביד בך רב תרתי, מאי תרתי, אילימא תרתי לגריעותא דאיבעי ליה לאכשורי כו' יוסי בר' יהודה וטרפה כרבנן, ואי נמי כרבנן דאיבעי ליה חיובא לטבחא, ומי שרי למימר כי האי גונא, והתניא כשיצא לא יאמר אני מזכה וחבירי מחייבין אבל מה אעשה שחבירי רבו עלי ועל זה נאמר הולך רכיל מגלה סוד, אלא תרתי למעליותא, דלא אוכלך ספק איסורא, ומנעך מספק גזילה.

תורת כהנים: פרשת קדושים: (ה) לא תלך רכיל בעמך, שלא תהיה רך דברים לזה וקשה לזה. דבר אחר, שלא תהיה כרוכל שהוא מטעין דברים והולך.

אמר רבי נחמיה כך הוא מנהגן של דיינים, בעלי הדין עומדים לפניהם ושומעים את דבריהם ומוציאים אותם לחוץ ונושאים ונותנים בדבר, גמרו את הדבר הזה מכניסים אותם, הגדול שבדיינים אומר איש פלוני אתה זכאי, איש פלוני אתה חייב, ומנין שכשיצא אחד מן הדיינים לא יאמר אני מזכה וחבירי מחייבים אבל מה אעשה ורבו עלי, לכך נאמר לא תלך רכיל בעמך, וכן הוא אומר הולך רכיל מגלה סוד ונאמן רוח מכסה דבר.

עיין לקמן קרבן אהרן

סור) תיבות אלו מחוקות. ובכל הנוסחאות של תורת כהנים (המביא ברייתא זו) מופיע הפסוק לא תלך רכיל, עיי"ש ובמפרשים שם <?>. גם בסמ"ג גורס לא תלך רכיל, ועוד למד משם פירוש רכיל בכל מקום שהוא מגלה דברים שנאמרו בתר, עיין שם ובר"א שטיין ושאר מפרשי הסמ"ג.

מפרשי המשנה

רמב"ם: פירוש המשנה: מכניסין אותן, כלומר את בעלי הדין, לפי שהדיינים נושאים ונותנים בדין כשבעלי הדין בחוץ אחר שכבר שמעו טענותיהם. והטעם בכך כדי שלא יהא משוא פנים לאחד מבעלי הדין, ועוד כדי שלא ידע החייב מי הוא שחייבו כדי שיהיו הדיינים אהובים על הצבור ולא ידע שום אדם מי הוא אשר חייב ומי הוא אשר זכה, ולפיכך אמרו על המגלה את הסוד הזה ומודיע מי הוא המזכה ומי הוא המחייב הולך רכיל מגלה סוד. והלכה כרבן שמעון בן גמליאל.

תוספות יו"ט: במשנה: על זה נאמר לא תלך רכיל בעמך ואומר הולך רכיל וגו'. מאי ואומר, ועוד דיהודה ועוד לקרא הוא, דקרא קמא באורייתא וקרא תניין במשלי. ואיכא למימר, דאי מקרא דלא תלך רכיל הוה אמינא דדוקא כשהולך לרגל ולגרות מדרן הוא דאסור, אבל לזכות את עצמו שלא ישנאהו הלה לא אסר קרא, ת"ש הולך רכיל מגלה סוד, שמע מינה דהמגלה סוד מקרי הולך רכיל אע"פ שאינו עושה לגרות מדרן, הלכך הך קרא דאורייתא דכתיב לא תלך רכיל נמי במגלה סוד הוא ודברי הב"ד סוד הוא שהרי מוציאין וכו', נמצא שעל זה נאמר לא תלך וגו'.

ובנוסח אחר לא גרסינן אלא 'על זה נאמר הולך רכיל', וכן הוא במשנת ירושלמי, ואף נוסחת הבבלי נראית שהיא כן ובטעות נדפס במשנה לא תלך וכו', דהא מיייתי בגמרא ת"ר מנין לכשיצא וכו' ת"ל לא תלך וכו' ואומר וכו', ואי איתא דבמשנה נמי גרסינן לא תלך מאי בעי גמרא לאשמועינן מהברייתא טפי ממה שכבר שמענו במשנתנו, דשינוי לשון דת"ל ועל זה נאמר ודאי דלית ביה קפידא ולא מידי, אלא ודאי דאף הבבלי ל"ג במשנה לא תלך וגו', וכן העתיקו הרי"ף והרא"ש. גם הרמב"ם פרק כ"ב מהלכות סנהדרין והטור (חור"מ) סימן י"ט לא נסבי אלא לקרא דהולך רכיל. ושוב מצאתי בגמרא בפרק הגזול קמא (ב"ק צט) דמיייתי למתניתין ולא גרסינן לא תלך וכו': =ועיין גירסת הרי"ף ועוד =

חמרא וחיי: במשנה: ואומר הולך רכיל מגלה סוד וכו', הוצרך להביא פסוק זה משום דאי לאו קרא דהולך רכיל מגלה סוד הייתי אומר דלא תלך רכיל בעמך לא מיירי בענין זה אלא במספר לשון הרע דאיכא למיחש לקלוקלא כדאמרינן [ג'] לשון הרע [הרגתן], אבל בכה"ג שאינו אלא כמספר דברים מה שנראה לפלוני הדיין בדניו ולפלוני הדיין הדין אין זה בכלל לא תלך רכיל, לזה הביא פסוק דהולך רכיל מגלה סוד לאורויי דכל שהוא מגלה סוד הוא בכלל לא תלך רכיל. [-דיומה לתוס' יו"ט]

תפארת ישראל: יכין: מגלה סוד, ר"ל אפילו מגלה רק סוד שהיה אצל הב"ד, שהוציאו כל אדם לחוץ גם כדי לבלי להודיע מי מחייב ומי מזכה, והרי הב"ד מוכרחין לילך בתר רוב הדעות וכפי דת התורה, אפילו הכי נקרא גם כן רכיל שגורם שישנא חבירו למחייבו, ולהכי לא מיייתי קרא דלא תלך רכיל בעמך [גירסתו כגירסת הנוסח אחר שהביא התו"ט].

מפרשי הסוגיא

רבינו חננאל: שנים אומרים זכאי ואחד אומר חייב, זכאי, כיצד כותבין, ר' יוחנן אמר יצא פלוני זכאי, ריש לקיש אמר פלוני ופלוני מזכין ופלוני מחייבין, ר'

אלעזר אומר סתם כותב מדבריהן נזדכה פלוני. ואמרינן [מאי] בינייהו ואתו למימר איכא בינייהו הא כי אם נמצא שטעו וחייבין לשלם, לדברי ר' יוחנן משלם גם הוא עמהן, לריש לקיש כו'. ואסיקנן לר' יוחנן משום לא תלך רכיל, כלומר שלא יבוא הבעל דין לשמור איבה לזה המחייב, ריש לקיש סבר אם לא תפרש המחייב אלא סתם מתראה כי כולך מזכין וזהו שקר, ר' אלעזר חייש משום לא תלך רכיל ומשום מדבר שקר תרחק, הלכך כותב 'מדבריהן נזדכה פלוני'.

(שם לא.) ת"ר מניין שכשיצא לא יאמר אני מזכה וחייבין מחייבין ומה אעשה והן רבו עלי, ת"ל לא תלך רכיל [בעמך] ואומר הולך רכיל מגלה סוד. ההוא תלמיד דנפיק ליה מילתא דאתאמרא בבי מדרשא בסוד בתר כ"ב שנין ואפקיה ר' אמי לההוא תלמיד מבי מדרשא, אמר דין גליא רזיא.

ר"ף: מתני': היו מכניסין את השני ושומעין את דבריו נמצאו דבריהם מכוונים נושאים ונותנים בדבר שנים אומרים זכאי ואחד אומר חייב זכאי שנים אומרים חייב וא' אומר זכאי חייב אחד אומר זכאי ואחד אומר חייב ואחד אומר איני יודע או אפי' שנים מזכין או מחייבין וא' אומר איני יודע יוסיפו הדיינין.

גמרא: ...מיכתב היכי כתבינן, ר' יוחנן אמר זכאי, רשב"ל אמר פלוני ופלוני מזכים ופלוני פלוני מחייבים, רבי אלעזר אומר מדבריהם נזדכה פלוני.

מתני': גמרו את הדבר היו מכניסין אותן וגדול שבדיינים אומר איש פלוני אתה זכאי ואיש פלוני אתה חייב ומנין כשיצא שלא יאמר אני מזכה וחברי מחייבין אבל מה אעשה וחברי רבו עלי על זה נאמר הולך רכיל מגלה סוד.

גמרא: (דף ל.) תניא רבי נחמיה אומר כך היה מנהגן של אנשי ירושלם מכניסין לבעלי דינין ושומעין דבריהם ומכניסין לעדים ושומעין דבריהם ומוציאין כל אדם ונושאים ונותנים בדבר וגומרין את הדבר ואח"כ מכניסין לבעלי דינים וגדול שבדיינים אומר איש פלוני אתה זכאי איש פלוני אתה חייב תניא אין עדותן מצטרפת עד שיראו שניהן כאחד ר' יהושע בן קרחה אומר אפי' בזה אחר זה ואין עדותן מצטרפת עד שיעידו שניהם כאחד ר' נתן אומר שומעים דבריו של זה היום וכשיבא חברו למחר שומעין דבריו. והלכתא כר' יהושע בן קרחה והלכתא כרבי נתן...

ומנין כשיצא שלא יאמר אני המזכה וכו', ההוא תלמידא דאפיק מילתא דאיתמר בבי מדרשא דר' אמי לבתר עשרים ותרתיין שנין, אפקיה רבי אמי מבי מדרשא ואכריז עליה, דין גלי רזיא.

רש"י: (דף כט) משנה: שנים אומרים זכאי ואחד אומר חייב זכאי, דכתיב (שמות כג) אחרי רבים להטות. אפילו שנים מחייבין או מזכין והשלישי אומר איני יודע יוסיפו הדיינין, ואף על גב דאי הוה פליג עלייהו הוי בטל במיעוטא, כי אמר איני יודע הוי כמי שלא ישב בדין ונמצא הדין בשנים, ואנן תלתא בעינן. מכניסין אותן, לבעלי דינין, ובגמרא פריך הא לא אפקינהו.

(דף ל.) גמרא: מיכתב היכי כתבינן, פסק דין, במקום שיש מחלוקת ונטו אחרי הרבים. זכאי, פלוני. מדבריהם נזדכה, משמע שהיה מחלוקת ביניהם ומתוך דבריהם נזדכה... התם קיימי, דהא לא קתני מתני' שיוציאם לאחר ששמעו דבריהם... ור' נחמיה היא, דאמר בשעת משא ומתן הוו מפקי להו לבעלי דינין.

(דף לא.) בתר עשרין ותרתיין שנין, דאיתמר בי מדרשא אפקיה ההוא תלמידא, ודבר לשון הרע היה.

תוספות: (דף ל.) משום דמחזי כשיקרא, ומשום לא תלך רכיל אין כאן².

יד רמ"ה: ... (דף ל.) ודייקינן בגמרא היכא דאיכא מחלוקת שנים אומרים זכאי ואחד אומר חייב האמרת זכאי היכי כתבינן לה פסק דינא, רבי יוחנן אמר כותבין בשם כולן פלוני זכאי, ויש לקיש אמר פלוני ופלוני מזכין וכו', ורבי אלעזר אמר מדבריהם נזדכה פלוני להודיע שהיתה מחלוקת בדבר ומתוך דבריהם שנטו לזכות נזדכה פלוני, ודייקינן מאי בינייהו...

(ד"ה וסברין) ... ואסיקנא אלא דכולי עלמא לא משלמי אינהו מאנתה דיליה, ואיכא בינייהו משום לא תלך רכיל, רבי יוחנן אמר זכאי משום לא תלך רכיל, ויש לקיש אמר כי חיישינן ללא תלך רכיל היכא דלא מיחזי כשיקרא אבל היכא דמיחזי כשיקרא לא חיישינן, ואיבעיא כי חיישינן ללא תלך רכיל להיכא דאזיל דיינא גופיה וא"ל לבעל דין שאני מזכה וחברי מחייבים דרך לשון הרע את בעל דין בדיינין, אבל בשימוש בית דין לא חיישינן להכי.

ורבי אלעזר אית ליה דתרוייהו הילכך כתבינן סתמא מדבריהם נזדכה פלוני, לאשמועינן דהואי פלוגתא בינייהו, וליכא משום לא תלך רכיל דהא לא קא מפרש מאן זכי ומאן חייב, ומסתברא למעבד כדרכי אלעזר. וכו'...

מתני': גמרו את הדבר מכניסין אותן, ואיבעיא לן עלה מכניסין אותן למאן אילימא לבעלי דינין התם קיימי מגואי דהא אכתי לא אשמועינן דבעי אפוקי, ואי משום דקתני לקמן לכשיצא אחד מן הדיינים לא יאמר אני הוא מזכה וחברי מחייבין אלמא בעלי דינין לאו התם קיימי, איכא למימר לעולם התם קיימי וידעי מאן מזכי ומאן מחייב והוא קמ"ל דלא יאמר לו דרך לשון הרע למצוא חן לפניו ויהא אויב לחבריו כדאמרין לעיל... ודחינן לא לעולם לבעלי דינין ור' נחמיה היא דאמר בשעת משא ומתן מוציאין את בעלי דינין לחוץ...

(דף לא) פיסקא: ומניין כשיצא אחד מן הדיינין וכו', ההוא תלמידא דאפיק מילתא דאתמר בבי מדרשא דרבי אמי בתורת סוד בתר עשרין ותרתי שנין ואפקיה רבי אמי מבי מדרשא ואכריז עליה דין גלי רזיא.

=התעורר בזה בשדי חמד בשם "עבודת השם" עיי"ש וב"תורת חיים" ובמרגליות הים כאן אות יב. ==

ראב"ן: סנהדרין: וג' שיושבין בדין אחד מחייב ושנים מזכין, כי פתחי לדינא לימרי הכי: מדברינו נזדכה פלוני, ולא לימרי פלוני ופלוני מזכין ופלוני מחייב משום לא תלך רכיל בעמך, ולא פלוני זכאי סתם משום דמיחזי כשיקרא.

רבינו יהונתן: משנה: ...גמרו את הדבר, כלומר שהסכימו כולן לדעת אחת, אי נמי הרוב. מכניסין אותן, כלומר לבעלי דינין, לפי שכבר הוציאום בית דין תיכף שכתבו טענותינם, כדי שלא ידעו מי מזכה את זה ומי מחייב את זה, הלכך כל שעת משא ומתן עומדים בעלי דינין מבחוץ עד שעת גמר דין שמכניסין אותן.

וגדול שבדיינין אומר להם איש פלוני אתה זכאי איש פלוני את חייב, אע"פ שיש מן הדיינין שחולק בדבר, פוסק כדברי הרוב, ואינו רשאי לפרש בשעת גמר דין פלוני ופלוני מחייבין והייתי אני יחיד ונתבטלתי במיעוט, אלא יאמר סתמא, אם יבוא [לשנוא] אותם ישנא את כולם, או שמא (אצ"ל: שלא, או שמא לא; המגיה שם) ישנא אחד מהם, שיחשוב שלשתם הסכימו לדעתו כל כך לא היה ממש בדבריו ויאמר דין אמת דנתם.

2. תוספות: עיין מהרש"א, חמרא וחיי, ערוך לנר, עלה דיונה (לסנהדרין), סנהדרין קטנה, עין משפט (וואדסקי) חו"מ סי' יט סעיף א.

גמרא: ...מכתב היכי כתבינן, כלומר פסק דין במקום שיש מחלוקת ונטו אחרי רבים, ר' יוחנן אומר זכאי, איש פלוני זכאי, ואין אנו מזכירין בפסק הדין מי היה חולק עם הדיינין כשזכו אותו, אלא שנגמר הדין ברוב משום דכתיב לא תלך רכיל.

וריש לקיש אומר וכו', כלומר שבפירוש אנו כותבין בשם מי ומי היו מזכין ומי היה חולק עמהם, ואף על פי ששנינו במשנתנו מנין כשיצא מב"ד לא יאמר פלוני ופלוני מחייבין ואני מזכה שנאמר לא תלך רכיל בעמך, לא דמי, דמשנתנו מיירי שאמר למי שיצא חייב, וכיון דאהנו מעשייהו שיצא חייב אתי למשנא יתיה, וטעמא דריש לקיש שאומר שנוכיר בפירוש מי ומי היה חולק עמהם משום דאי נכתוב איש פלוני זכאי מחזי כשקרא שהרי לא היו כולם מזכין.

ורבי אלעזר חושש בכי האי גוונא נמי ללא תלך רכיל, וחושש נמי למיחזי כשקרא הלכך כתבי' [מדבריהם] נזדכה פלוני, כלומר משמע ממקצת דבריהם נזדכה פלוני לפי שרובן היו מזכין... אבל היכא שכולן היו שוין בדבר לזכות נכתוב איש פלוני זכאי סתמא...

פסקי רי"ד: מיכתב היכי כתבינן, ר' יוחנן אמר זכאי, ריש לקיש אמר פלוני ופלוני מזכין ופלונח מחייב, ר' אלעזר אמר מדבריהם נזדכה פלוני, ואסיקנא דמשום לא תלך רכיל פליגי, דר' יוחנן אמר זכאי סתם, שאם יכתבו פלוני מחייב איכא משום לא תלך רכיל, וריש לקיש אמר פלוני ופלוני מזכין ופלוני מחייב, משום דמיחזי כשיקרא, וללא תלך רכיל לא חייש דלא דמי למתניתין דאיהו מרכיל למתחייב, ונוקם ונוטר, אבל זה שמרכיל לזכאי אין בכך כלום, שכיון שזכה בדינו אינו חושש, ור' אלעזר אית ליה דמר ואית ליה דמר, הילכך כתבינן הכי - מדבריהם נזדכה פלוני.

ריא"ז: קונטרס הראיות: סנהדרין שם: ההוא תלמידא דנפק מיניה מילתא דאיתמר בי מדרשא בתר עשרין ותרתין שנין אפקיה ר' אמי מבי מדרשא אמר דין גלי רזיא. פירוש, אף על גב דאמרינן כל מילתא דמתאמרא באפי תלתא לית בה משום לישנא בישא, הני מילי כשנאמר הדבר בגלוי שלא בדרך סוד, אבל כשנאמר הדבר בדרך סוד, כגון הדיינין שהיו רובן מחייבין ומקצתן מזכין, אף על פי שהיו הדיינין יותר מג', אסור למזכים לומר פלוני ופלוני היו מחייבים אותו.

תוס' הרא"ש: סנהדרין: אילימא לבעלי דינין התם קיימי, דהא אכתי לא אשמעינן דבעי אפוקינהו, ואי משום דקתני לקמן לכשיצא אחד מן הדיינין לא יאמר אני מזכה וחברי מחייבין דאלמא בעלי דינין לאו התם קיימי, איכא למימר דלעולם התם קיימי וידעי מאן מזכה ומאן מחייב והא קמ"ל דלא יאמר לו דרך לשון הרע למצוא חן לפניו ויהא שונא לחבריו.

מאירי: משנה: ...ולכשגמרו את הדבר ביניהם מכניסים את בעלי הדין, וגדול שבדיינין אומר לנתבע איש פלוני אתה זכאי או איש פלוני אתה חייב, ולכשיצא לא יאמר אחד מהם אני מזכה ומה אעשה וחברי המחייבין רבו עלי, על זה נאמר הולך רכיל מגלה סוד, אלא יאמר שכלם הסכימו לדעת אחת אם לחייב אם לזכות @.

==עין מגיה למאירי ועינים למשפט ==השווה עם דברי מאירי ב"ק בסמוך

(דף ל.)... כבר ביארנו במשנה שכל שגמרו את דינם מכניסין אותם וגדול שבדיינין אומר להם איש פלוני אתה זכאי וכו', ושאיין לאחד מהם לומר אני הייתי מזכה אלא שחברי רבו עלי הכל כמו שביארנו במשנה, הוצרכו לכתוב בזה פסק דין, כגון ששאל אחד מהם כן, כותבין: אנו בית דין הוזקנו על ענין פלוני ופלוני וכו', שבאו לפנינו וטענו כך וכך ונשאנו ונתננו בדבר וכו' עד שמתוך דברינו נזדכה פלוני ונתחייב פלוני ליתן לו כך וכך, ואין מזכירין שם המזכין ושם המחייבין ושלשתם חותמין. ובתלמוד המערב אמרו אמר ר' יוחנן השנים המזכין כופין את המחייב לכתוב זכאי והוא הדין בהיפך.

(דף לא)...כבר ביארנו במשנה שצריך כל אחד מן הדיינים להזהר שלא לומר אני מזכה וכו', אף בכל דבר שמחבירו לחבירו חייב אדם שלא לגלותו ושלא להביא דבר מזה לזה, ועל כולם נאמר לא תלך רכיל בעמך, מעשה היה בתלמיד אחד שהביא דבר מאחד מן התלמידים לחבירו לאחר עשרים ושנים שנה והוציאוהו מבית המדרש והכריזו עליו דין גלי רזיא, ומכל מקום במקום שיש חלול ועניני איסורין ועבירות אינו כן כמו שיתבאר במקומו.

מאירי: ב"ק צט: אחד מן הדיינים שיצא והוכרע הדין שלא כדבריו לא יאמר אני מזכה וחברי מחייבין אבל מה אעשה שחבירי רבו עלי, ואם עושה כן עליו הכתוב ואמר לא תלך רכיל בעמך, ומ"מ יראה מכאן שיכול הוא לומר אני מחייב וחבירי מזכין³, ולא סוף דבר בדינים אלא אף בכל הוראה⁴, אלא יאמר כל אחד ואחד כפי מה שהוכרע הדין.

חידושי הר"ן: מדבריהם נזדכה פלוני, אין לשון זה מדוקדק דהוה ליה לומר מדברינו נזדכה פלוני שזהו הלשון הראוי שיאמרו בית דין, אלא שאפשר שאין זה לשון הבית דין אלא שהתלמוד אומר שהדיינים יכתבו שמדבריהם נזדכה פלוני, או אפשר שאמרו כן לפי שלפעמים כותבים מעשה בית דין בלשון עדים שנצטוו מפי הדיינים והוא הנקרא צווי בית דין.

ולימא להו וכו', ...וא"ת והאיך אמרו דר"ש בן לקיש לית ליה משום לא תלך רכיל והא מתניתין היא ואי אפשר ליה לאיפלוגי עליה, י"ל שלא אמרו במשנתנו אלא שלא יחזיק הדיין טובה לעצמו בפני בעל הדין, שזהו ודאי ענין רכילות, אבל כאן שכותבין את הדין לפי תומם אפשר שאין בזה משום לא תלך רכיל דחששא דמיחזי כשקרא עדיפא ליה, וכן אמרו בירושלמי.

נמוקי יוסף: שם: ואמרינן בגמרא ואחד אומר זכאי מיכתב היכי כתבינן, ר' יוחנן אמר זכאי, רבי שמעון בן לקיש אומר פלוני ופלוני מזכין ופלוני מחייב, ר' אלעזר אומר מדבריהם נזדכה פלוני. היכי כתבינן, פסק דין, במקום שיש מחלוקת ונטו אחרי רבים. זכאי, סתמא, משום שאם היה אומר פלוני מחייב היה רכילות. ורשב"ל חייש למחזי כשקרא אי אמר סתמא זכאי, דהוה משמע דכולהו זכו הדין כאחד. ורבי אלעזר אומר כדי להעמיד דברי שניהם כותבין מדבריהן נזדכה, והשתא ליכא משום מחזי כשקרא ולא משום הולך רכיל...

מהרש"א: תוספות ד"ה דמחזי כשקרא כו' עכ"ל, לכאורה פירוש דבריהם לריש לקיש דודאי סבירא ליה נמי דחיישינן משום לא תלך רכיל כדקתני במתני' ומניין לכשיצא כו', ומש"ה כתבו דמשום לא תלך רכיל אין כאן, ודוחק הוא, דודאי יש כאן לא תלך רכיל אלא דריש לקיש לא חש הכא משום טעמא דמחזי כשקרא, ועל כן נראה דחסר מדבריהם פסיקא של גמרא בדברי רבי אלעזר הלכך כתבי כו' משום דמחזי כשקרא ומשום לא כו' עכ"ל, כן צריך להיות, ר"ל הלכך כתבי הכי כו' לרבי אלעזר, דהשתא בין משום דמחזי כשקרא ובין משום לא [-תלך רכיל] כו' אין כאן, וקרוב לזה לשון נמוקי יוסף ע"ש וק"ל. עיין מש"כ בספר "עלה יונה" כאן, ובערוך לנר בסמוך על פי חידושי הר"ן.

3. מאירי: בספר "אורח משפט" (לגר' שמעון אנאליק) חו"מ סי' י"ט סעיף א' מדייק שהרמב"ם חולק שכתב בהל' סנהדרין ? ? "לומר אני הוא המזכה או המחייב וחבירי חולקין עלי", אלא שבכה"ג אינו עובר בלאו דאורייתא של לא תלך רכיל אלא רק באיסור מדברי קבלה של מגלה סוד, עיי"ש.

4. עיין לקמן <?> במשנת חכמים (יבין שמועה) שמסיק שגם בהוראת איסור והיתר אסור לגלות, והביא בסוף דבריו את דברי המאירי עיי"ש.

חמרא וחיי: סנהדרין שם: בתוספות ד"ה משום דמיחזי כקרא, ומשום לא תלך רכיל אין כאן וכו', פירוש, דמתניתין דקתני ומנין לכשיצא לא יאמר אני מזכה וחבירי מחייבין וכו', מיירי שהדיין אומר כן בעצמו, אבל היכא דכותבין כן הדיינים לפסק דין אין כאן לא תלך רכיל כיון דאיכא טעמא דמיחזי כשקרא. אך קשה כיון דס"ל לריש לקיש דכתבין פלוני מזכה ופלוני מחייב, היכי קתני מתניתין ומנין לכשיצא וכו', הא כיון דכותבין מי הוא המזכה ומי הוא המחייב אין צריך לזו לומר אני מזכה וכו' דמפסק דין יראה מי הוא המחייב ומי הוא המזכה, ונמצא דמאי דקתני במתניתין הם דברים בלא צורך. ותירץ מורי הרב נר"ו [-המהרי"ט?] דהפסק דין אין כותבין אלא כשהבעל דין תובעו אבל בשאינו תובעו אלא שפורע לו תיכף ומיד, אין כותבין, ואהא מזהיר תנא דמתניתין ומנין כשיצא וכו', וכן מוכיחין דברי הרמב"ם והטור שכתבו שאל אחד מבעלי דינים לכתוב לו פסק דין כותבין לו וכו', דמשמע דוקא כשתבע כותבין.

קרבן אהרן: תו"כ קדושים: (ו) ומוציאין אותם לחוץ, כדי שלא יהיה יודע מי מחייב ומי מזכה, שלא תסובב שנאה מהמחייב למחוייב, לכך נאמר לא תלך רכיל שהוא אזהרה לאחד מהדיינים המזכה שלא יגלה סוד ויורה לחייב מי הוא המחייב אותו באמור לו שהוא היה מזכהו.

תורת חיים: [במשנה]: ואומר הולך רכיל מגלה סוד, מייתי ראייה דמגלה סוד כי הכא מיקרי הולך רכיל, וא"כ הוי בכלל דלא תלך רכיל בעמך, דפשטא דקרא דלא תלך רכיל במוציא ומוליך לשון הרע מאדם לחבירו איירי.

דף לא: ת"ר מנין לכשיצא לא יאמר הריני מזכה וכו', תימה מאי קמ"ל ברייתא כיון דלא אתי לאסופי מידי אמתניתין, ונראה דלא גרסינן במתניתין ואומר הולך רכיל מגלה סוד, ובברייתא גרסינן ליה ורב אלפס ז"ל לא גריס במתניתין שנאמר לא תלך רכיל בעמך.

דגלי מילתא דאיתמר ביה מדרשא, אע"ג דמילתא דאיתמר ביה מדרשא מפורסם קצת ולא סוד גמור הוא, אפילו הכי הוי בכלל מגלה סוד, כי היכי דהיה בכלל מגלה סוד מי שאמר הריני מזכה וחבירי מחייבין וכו', אע"ג דמילתא דאיתמר בכי דינא נמי מפורסם קצת ולא סוד ממש הוא, ולהכי מייתי ש"ס הך עובדא הכא.

עיון יעקב: דאתמר בי מדרשא דרב אמר, ואע"ג דכל מילתא דמתאמר באפי תלתא לית ביה משום לישנא בישא, צריך לומר כמו שמחלקין תוספות בערכין דוקא נורא בי פלניא וכה"ג משא"כ לשון הרע גמור, ועיין במגן אברהם באו"ח סימן קנ"ה ע"ש.

ערוך לנר: בתוס' ד"ה משום דמיחזי כשיקרא, ומשום לא תלך רכיל אין כאן, עיין במהרש"א שהגיה דברי התוס' ודבריו דחוקים לפענ"ד, אכן נראה כונת התוס' עפמ"ש הר"ן בשם הירושלמי וזה לשונו: וא"ת והאיך אמרו דר"ל לית ליה לא תלך רכיל והא מתניתין היא וא"א ליה לאפלוגי עלה, וי"ל שלא אמרו במשנתנו אלא שלא יחזיק הדין טובה לעצמו בפני הבעל דין שזהו ודאי ענין רכילות אבל כאן שכותבין את הדין לפי תומם אפשר שאין בזה משום לא תלך רכיל דחששא דמיחזי כשיקרא עדיפא ליה וכן אמרו בירושלמי עכ"ל. הרי דכתב גם כן ממש כלשון התוס' שאין בזה משום לא תלך רכיל וזהו גם כן כונת התוס' רק שקיצרו.

רש"ש: שם ל ע"א: אילימא לבע"ד התם קיימי. עיין פירוש רש"י, דהא דקתני ומוציאין את כל האדם לחוץ על כרחך חוץ מבעלי הדינין כמו שכתב התו"ט, אבל אי קאי על העדים אתי שפיר, דהא כיון שחקרו את הראשון על כרחך הוציאוהו שלא יהא בעת שיחקרו את השני, ומסתמא הוציאו גם אותו אחרי חקירתו.

יד הקטנה: דעות לא תלך רכיל: ... סימן יט: אם אמר אחד דברים בפני שלשה או יותר והאומר הזהירם מלגלותן, הרי זה אסורים מלגלותן, והמגלן הרי זה לשון הרע, וכדאמרו בתלמוד סנהדרין (לא). ההוא תלמידא דגלי מילתא דמיתאמרה בבי מדרשא בתר עשרים ותרתינן שנין ואפקיה רבי אבא מבי מדרשא ואמר דין גלי רזיא, ואע"פ שהדבר נאמר בבית המדרש בפני רב התלמידים (ל) (לא).

מנחת עני: (ל) הסמ"ג שם ומביאו הגהות מיימוני, ונראה לי דראיתו מלשון דגלי מילתא, וכן מאמרם דין גלי רזיא, הרי נראין הדברים שהזהירן מלגלותן, והכסף משנה כתב בפשיטות וז"ל: ולא הוצרך רבינו לפרש שאם האומר הזהירם מלגלות שהם אסורין מלגלותם דהא אין שם טענת חברך חבא אית ליה לפי שכל אחד כבר יהיה נזהר מלגלות, עכ"ל.

וכן אפילו אם אין האומר הזהירם מלגלות, כי אם שכל אותן האנשים שאמר בפניהם כולם היו עסוקים בזה הענין, הרי זה גם כן לשון הרע אם גילה אחד מהן, כמו שאמרו (שם) ומנין לכשיצא הדיין מבית דין לא יאמר אני מזכה וחבירי מחייבים אבל מה אעשה שחבירי רבו עליו, על זה נאמר לא תלך רכיל בעמך, והרי אסרו בסתם ואפילו אם הבית דין המה שלשה ויותר @, ואע"פ שהיה מתאמר באפי תלתא. @דלא כמשנת חכמים עיי"ש ודו"ק

רמב"ם, סמ"ג ושלחן ערוך

רמב"ם: סנהדרין כב ז: אסור לאחד מן הדיינים כשיצא מבית דין לומר אני הוא המזכה או המחייב וחבירי חולקין עלי אבל מה אעשה שהם רבו עלי, ואם אמר כן הרי הוא בכלל הולך רכיל מגלה סוד, ומעשה בתלמיד אחד שהוציא דברים שנאמרו בבית המדרש לאחר שתים ועשרים שנה והוציאוהו בית דין מבית המדרש והכריזו עליו זה מגלה סוד הוא.

שם ח: שאל אחד מבעלי דינים לכתוב לו פסק דין כותבין לו כך – בא פלוני לבית דין של פלוני עם פלוני בעל דינו שטענו בכך ויצא זכאי או חייב, ונותנין לו, ואין מזכירין שם המזכין ולא שם המחייבין, אלא בית דין של פלוני מדבריהם נזדכה פלוני.

שם ט: כך היה מנהגם של אנשי ירושלים, מכניסין בעלי דינין ושומעים דבריהם וטענותיהם ומכניסים העדים ושומעים דבריהם ומוציאין כל אדם לחוץ, והדיינים נושאים ונותנים ביניהם בדבר וגומרין את הדבר, ואחר כך מכניסין בעלי דינים וגדול שבדיינים אומר איש פלוני אתה זכאי איש פלוני אתה חייב, כדי שלא ידע אחד מבעלי דינים אי זה דיין הוא מי שזכה אותו ולא אי זה דיין הוא שחייבו.

רדב"ז: סנהדרין כב ז: אסור לאחד מן הדיינים וכו', פרק זה בורר ומניין לכשיצא לא יאמר אני מזכה וחבירי מחייבין אבל מה אעשה שחבירי רבו עלי על זה נאמר לא תלך רכיל בעמך⁵ ואומר הולך רכיל מגלה סוד, ומייתנין עלה עובדא דההוא תלמידא דנפק עליה קלא דגלי מלתא דאיתמר בי מדרשא בתר כ"ב שנין, אפקיה רב אמי מבי מדרשא אמר דין גלי רזיא: הלכה ח: שאל אחד מבעלי דינין וכו', פרק זה בורר ופסק הלכה כר' אלעזר דאית ליה דמר ואית ליה דמר, הילכך כתב הכי מדבריהם נצטדק פלוני.

5. רדב"ז: =לא תלך רכיל, פסוק זה לא נמצא ברמב"ם ולא בגירסת הרמב"ם למשנה ולגמרא, ועיין תוי"ט שהביא שגם הר"י והרא"ש לא גרסו.

כסף משנה: סנהדרין כב ז: אסור לאחד מהדיינים וכו', בסנהדרין פרק זה בורר (כט) משנה ומנין שכשיצא אחד מן הדיינים לא יאמר אני המזכה וכו'.

הלכה ח: שאל אחד מבעלי דינין וכו'. שם (סנהדרין ל) מיכתב היכי כתבינן ר' יוחנן אמר זכאי רשב"ל אמר פלוני ופלוני מזכין (פלוני) ופלוני מחייב, ר' אלעזר אמר מדבריהם נזדכה פלוני, ופירש"י היכי כתבינן פסק דין במקום שיש מחלוקת ונטו אחרי רבים, זכאי סתמא משום שאם היו אומרים פלוני מחייב היה רכילות, ורשב"ל חייש למיחזי כשיקרא, אי אמר סתמא זכאי דהוה משמע דכולהו זיכו הדין כאחד, ורבי אלעזר אומר כדי להעמיד דברי שניהם כותבים מדבריהם נזדכה, דמשמע דיש מחלוקת ביניהם ומתוך דבריהם נזדכה, והשתא ליכא משום מיחזי כשיקרא ולא משום הולך רכיל, וכתב הרא"ש והלכתא כר"א דאית ליה דתרוויהו, ומסתבר טעמיה.

סמ"ג: לא תעשה ט: שלא לרגל בחבירו שנאמר לא תלך רכיל בעמך... איזהו רכיל המגלה לחבירו דברים שדיבר ממנו אדם בסתר. ותניא במסכת סנהדרין (לא) מניין לדיין שלא יאמר אני מזכה וחבירי מחייבין אבל מה אעשה שחבירי רבו עלי, לכך נאמר לא תלך רכיל בעמך. ויש עון אחר שהוא גדול מזה והוא בכלל לאו זה והוא [לשון הרע והוא] המספר בגנות חבירו אע"פ שאומר אמת, וכל שכן האומר שקר ומוציא שם רע על חבירו...

טור: ח"מ סימן יט: אחר שנשאו ונתנו בדבר מכניסין בעלי הדינין, והגדול שבדיינין אומר איש פלוני אתה זכאי איש פלוני אתה חייב, כדי שלא ידע אחד מבעלי הדינין איזה דיין חייב ואיזה דיין זיכה: ואסור לדיין לומר כשיוצא מבית דין אני הייתי מזכה אבל חבירי רבו עלי, והעושה כן הוא בכלל הולך רכיל ומגלה סוד: שאל אחד מבעלי הדינין שיכתבו לו הפסק דין אין מזכירין שם המזכין ולא שם המחייבים אלא כותבין סתם פלוני בא עם פלוני בעל דינו לפני בית דין ומדבריהם יצא פלוני זכאי ופלוני חייב.

בית יוסף: שם: ...ומ"ש כדי שלא ידע אחד מבעלי הדינין איזה דיין חייב ואיזה זיכה, הוא נתינת טעם למה מוציאיין את הבעלי דינין לחוץ שהוצרכו להכניסם.

פרישה: שם: כדי שלא ידע אחד מבעלי דינים כו', כתב בית יוסף הוא נתינת טעם למה מוציאיין הבעלי דינים לחוץ שהוצרכו להכניסם עכ"ל. ופירוש זה דחוק דאם כן בריש סימן י"ח במקום שכתב דיוציאו אותן לחוץ הוה ליה למכתב זה, ועוד בלא האי טעמא נמי איך לא יוציאם לחוץ הלא ישמעו משא ומתן של הדיינים ומתוכן ילמדו לחזור ולטעון ולהעמיד דברים שקרים וכבר אמרו (אבות א יא) הזהרו בדבריכם כו'. לכך נראה לי שהוא נתינת טעם למה הצרכו הגדול שבדיינים לומר הפסק דין, והוא דאם היה אומרו אחד מהדיינים איזה שירצה היה חושד אותו דמפני שהוא שמח בחובתי הוא קופץ לאומרו ובודאי הוא חייבני וק"ל.

בית חדש: שם: ...ומ"ש והגדול שבדיינין וכו', פירוש לעולם הגדול אומר איש פלוני אתה חייב וכו', ואף על פי דלפעמים חבירו נמנו ורבו עליו ונמצא כשהוא אומר פלוני אתה חייב וכו' הפך דעתו, מחזי כשיקרא, והיה ראוי שהדיין שהועמד הדין על פי דעתו הוא יפסוק הדין ואף על פי שאינו גדול, ואפילו הכי צריך דלעולם הגדול שבדיינים הוא אומר פלוני אתה חייב ואף על פי שהוא הפך דעתו.

והטעם כדי שלא ידע אחד מבעלי דינים איזה דיין חייב ואיזה זיכה, שאם ידע יהיה כאן משום לא תלך רכיל בעמך, ולא חיישינן למחזי כשיקרא, אף לריש לקיש דחייש להכי בכתיבת הפסק בסמוך, כתיבה שאני, דמה שכותבין פלוני בא לבית דין פלוני ויצא זכאי משמעו דמכולו בית דין יצא זכאי ומחזי כשיקרא, אבל אמירת פסק דין פלוני אתה זכאי

משמעו זכאי או חייב על פי הרוב. והכי מוכח מלשון רבינו דכדי שלא ידע וכו' צריך שהגדול יאמר פלוני אתה זכאי וכו'.

ולא כפירוש בית יוסף דכדי שלא ידע וכו' הוא נתינת טעם על מה שמוציאין בעלי דינין לחוץ, דאם כן לעיל בסימן י"ח אצל ומוציאין כל אדם לחוץ הוה ליה לפרושי האי טעמא, אלא ודאי הא פשיטא הוא שלא יהיו בעלי דינין אצל משא ומתן כדי שלא ידעו, ולא היה צריך לפרש אלא כאן צריך לפרש טעם שהגדול אומר כדפירשתי.

מיהו ברמב"ם סוף פרק כ"ב מהלכות סנהדרין (ה"ט) משמע שפיר שהוא גם כן נתינת טעם על מה שמוציאין לבעלי דינים לחוץ, וכן כתב בביאור בפירוש המשניות סוף פרק זה בורר.

(ב) ואסור לדיין לומר וכו'. כתב מהר"א שטיין בלאוין סימן ט' גם בכלל לאו זה דלא תלך רכיל שלא יאמר אחד לנדון הדיין עשה לך שלא כדין במה שחייב אותך כדאמרינן בהגדול קמא (ב"ק צ"ט): בההיא מגרומתא דאתא לקמיה דרב.

(ג) שאל אחד מבעלי דינין שיכתבו לו פסק דין. בסוף פרק זה בורר מיכתב היכי כתבינן וכו', ופירש רש"י היכי כתבינן פסק דין במקום שיש מחלוקת ונטו אחרי הרבים עכ"ל. ואיכא לתמוה למה כתב רבינו והרמב"ם סוף פרק כ"ב מהלכות סנהדרין שאל וכו' הוה ליה לומר באו לכתוב פסק דין כלשון הגמרא, ולהרמב"ם יש לתרץ דלפי דבפרק ו' (ה"ו) לא כתב דכותבין ונותנין לו כששאל מאיזה טעם דנוהו אלא היכא שלא רצה לדון לפני אלו הדיינים שמא יטעו ויוציאו ממון שלא כדין וכפו אותו לדון לפניהם התם הוא דכותבין ונותנין כששאל מהם דשמא טעו, ומשמע אבל בעלמא אין כותבין ונותנין אפילו שאל, לכך הוצרך להורות כאן דבעלמא נמי כותבין ונותנין אם שאל.

אבל רבינו [-הטורן] שכתב דין זה למעלה בסימן י"ד (ס"ד) לא היה צריך לכתוב כאן שאל וכו', ויש לומר דהאמת נקט רבינו וכיון דאין צריך לכתוב ליצא חייב בדלא שאל אלא אם כן דהדיין רואה שהבעל דין חושדו שנוטה הדין כנגדו כדכתב לעיל בסימן י"ד, וכאן לא מיירי בחושדו אלא במן הסתם, לכך כתב שאל אחד מבעלי דינים דבין אותו שיצא זכאי ובין שיצא חייב אין צריך לכתוב לו אלא אם כן שאל.

ביאור מהרש"ל: סמ"ג ל"ת ט: ...ואמר דין גלי רזיא: לשון אשרי (רא"ש סנהדרין פ"ג סי' ל"ו) ומכריז עליו דין גליא רזיא, ואין להקשות דלמא איירי שהיה מתכוין להעביר הקול וכו', דלישנא דגילויא כו' אינו משמע אלא גילוי מילתא.

שלחן ערוך: חו"מ: סימן יט: סעיף א: אחר שנשאו ונתנו בדבר מכניסים הבעלי הדינים, וגדול שבדיינים אומר איש פלוני אתה זכאי, איש פלוני אתה חייב. ואסור לדיין לומר כשיצא מבית דין אני הייתי מוכה אבל חבירי רבו עלי, והעושה כן הרי הוא מכלל הולך רכיל מגלה סוד.

סעיף ב: שאל אחד מבעלי הדין שיכתבו לו הפסק דין (בדרך שנתבאר לעיל סימן י"ד סעיף ד') אין מזכירין שם המזכים ולא שם המחייבים אלא כותבים סתם פלוני בא עם פלוני בעל דינו לפני בית דין ומדבריהם יצא פלוני זכאי ופלוני חייב.

◀ == דיון חשוב וארוך בספר "משנת חכמים" (יבין שמועה סק"א) == להעתיק תמצית דבריו ==

הערה: לגמרא סנהדרין ל דין גליא רזיא, מצוה שלמה: התלמיד גילה טעמי התקנות וענינים של רוי תורה, ולא מודבר שם על דברי גנאי וכדומה, אלא צ"ע שרש"י שם כתוב דהוי לשון הרע עיי"ש עוד.

דנוך שלא כדין

האם מותר לומר לבעל דין שהדיין טעה בדיןך

ש"ך: חו"מ סימן יט: מכלל הולך רכיל כו', כתב מהר"א שטיין בלאוין ט': גם בכלל לא זה דלא תלך רכיל שלא יאמר אחד לנידון הדיין עשה לך שלא כדין במה שחייב אותך, כדאמרינן בהגוזל (ב"ק צ"ט:): גבי מגרומתא כו', והביאו הב"ח. ואין ראייתו מהגוזל מוכרחת, וע"ש בש"ס"א: @==להסביר דבריו על פי המפרשים

במקום שהדין חוזר מותר לומר לבע"ד שהדיין טעה

כנסת הגדולה: חו"מ יט: הגהות הטור ב': מכלל זה שלא יאמר אחד לנידון הדיין עשה לך שלא כדין במה שחייב אותך, בית חדש בשם ר' אייזיק שטיין ז"ל, ונראה לי שדין הרב ז"ל דוקא כשאחד אומר כן לנידון מעצמו בלי שאלת הנידון, אבל אם הנידון שואלו ורואה זכות לזה הנידון והדיין טעה באופן דמצוי למהדר, אין בזה שום איסור.

תומים: שם: (ב) מכלל הולך רכיל ומגלה סוד. וכן אם יצאו הבעלי דינים מב"ד אין אחר רשאי לומר הדיין פסק שלא כדין, כן כתב מהר"א שטיין (על הסמ"ג בלאוין ט') והוא גמרא דב"ק דף צ"ט ע"ב, אלא דיש לספק דודאי במקום שאין טעות שיהיה הדין חוזר, פשיטא דאין לומר, דלא הוי כי אם לשון הרע, אבל בטועה בדבר משנה דהדין חוזר, אפשר דיש לומר להציל ממון שלו. או אפשר דמכל מקום אין לו לומר לבע"ד, רק ילך לדיין ויאמר טעות בדבר משנה והחזיר הדין, אבל לומר לבע"ד לא ימלט מגדר אבק לשון הרע, וכן יש להחמיר, אם לא שהדיין עומד בדעתו מבלי להודות על האמת, אז מותר לו לומר כדי שיברר על ידי חכמים אחרים ולבטל הפסק הנעשה בטעות.

שער משפט: שם: הרי הוא מכלל הולך רכיל מגלה סוד, וכתב הב"ח בשם מוהר"א שטיין דבכלל זה נמי שלא יאמר אחד להנדון הדיין עשה לך שלא כדין במה שחייב אותך, וכתב עליו הכנסת הגדולה (הגהות טור אות ב') דהיינו דוקא כשאחד אומר כן לנדון מעצמו בלי שאלת הנידון, אבל אם הנידון שואלו ורואה זכות לזה הנידון והדיין טעה באופן דמצוי למיהדר, אין בזה שום איסור.

ונראה דאשתמיט להכנסת הגדולה דברי תשובת הרא"ש שהביא הטור בסי' קנ"ד סי"א דפסק שם בדיינים שפסקו לשמעון להרחיק בנינו מנגד חלון ראובן וטעו בדין ושמעון כבר הרחיק בנינו, שמצוה לומר לשמעון שאינו מחויב להרחיק דהשבת אבידה היא וטעו בדבר משנה וחוזר הדין. ומשמע להדיא בתשובת הרא"ש שם כלל צ"ט (סימן ו) דאף דשמעון לא שאל כלל אם טעו הדיינים, מצוה לומר לו משום השבת אבידה בדבר דאפשר למיהדר, לכך נראה לי דמוהר"א שטיין מיירי בגוונא שאין הדין חוזר, כגון טעות בשיקול הדעת וכיוצא בו, דאי אפשר למיהדר הדין, אבל בדבר דמצוי למיהדר מצוה לומר להנדון בכל גווי משום השבת אבידה.

פתחי תשובה: שם: סעיף א: מגלה סוד, עיין באר היטב דגם בכלל זה שלא יאמר אחד לנידון כו'. ובכנסת הגדולה [הגה"ט אות ב'] כתב על זה: ונ"ל דוקא כשאחד אומר כן לנידון מעצמו בלי שאלת הנידון, אבל אם הנידון שואלו ורואה זכות לזה הנידון והדיין טעה באופן דמצוי למיהדר [כגון שהיא טעות בדבר משנה], אין בזה שום איסור, עכ"ל. והביאו בקצוה"ח [סק"א].

אולם בספר שער משפט [סק"א] כתב, ונראה דאישתמיט להכנה"ג דברי תשובת הרא"ש [כלל צ"ט סי' ו'] שהביא הטור בסימן קנ"ד סעיף י"א, שכתב שם בדיינים שפסקו לשמעון להרחיק בנינו מנגד חלון ראובן וטעו בדין [עיי' בשו"ע שם סעיף ט"ז], ושמעון כבר הרחיק בנינו, שמצוה לומר לשמעון שאינו מחויב להרחיק דהשבת אבידה היא וטעו בדבר משנה וחוזר הדין, ומשמע להדיא בתשובת הרא"ש שם כלל צ"ט דאף דשמעון לא שאל כלל אם טעו הדיינים, מצוה לומר לו משום השבת אבידה בדבר דאפשר למיהדר, לכך נ"ל דמהר"א שטיין מיירי בגוונא שאין הדין חוזר כגון טעות בשיקול הדעת וכיוצא בו דא"א למיהדר, אבל בדבר דמצוי למיהדר, מצוה לומר להנידון בכל גווני משום השבת אבידה, עכ"ל.

ועיין באו"ת [אורים סק"ב] שכתב ע"ד מהר"א שטיין הנזכר דיש להסתפק, דודאי במקום שאין טעות שיהיה הדין חוזר, פשיטא דאין לומר, דלא הוי כי אם לשון הרע, אבל בטועה בדבר משנה דהדין חוזר, אפשר דיש לו להציל ממון שלו, או אפשר דמ"מ אין לומר לו לבע"ד רק ילך לדין ויאמר לו טעית בדבר משנה והחזר הדין, אבל לומר לבע"ד לא ימלט מגדר אבק לה"ר, וכן יש להחמיר, אם לא שהדיין עומד בדעתו מבלי להודות על האמת, אז מותר לומר לו כדי שיברר ע"י חכמים אחרים ולבטל הפסק הנעשה בטעות, ע"ש.

ולפ"ז אפשר לפענ"ד לתרץ קושיית השער משפט על הכנה"ג הנ"ל, די"ל דמ"ש הרא"ש שמצוה לומר לשמעון, היינו לאחר שיאמר להדיינים, באם יעמדו בדעתם ולא יודו על האמת אז יאמר לשמעון כו', ולא הוצרך לבאר זה, כי זה פשוט באם אפשר שיתוקן ע"י שנאמר להדיינים למה יאמר לשמעון, וגם השואל לא נסתפק בזה כלל, רק ששאל אם מחויב להגיד לשמעון, והיינו מסתמא שהדיינים לא רצו להודות לו, ושאל להרא"ש ז"ל אם זה טעות בשיקול הדעת או בדבר משנה, והשיב לו הרא"ש שזה טעות בדבר משנה, ולכן מצוה לומר לשמעון, והיינו באם א"א לתקן באופן אחר. ולפ"ז יכול להיות גם דינו של הכנה"ג אמת, דאם שאל לו הנידון מותר להשיב לו מיד, וא"צ לומר תחילה לדיין, ולכך כתב רק שאין בזה איסור ולא כתב שיש בזה מצוה, משום דאפשר שיתוקן ג"כ ע"י שיאמר תחילה להדיין. ויש לעיין בתשובת הרא"ש שם.

(א) עיין חידושי הפלאה כאן בחו"מ = לבדוק אם יש חידוש = (ב) כל הענין מבואר יפה ב"זרע חיים" ???

ערוך השלחן: שם: אחר שהדיינים נשאו ונתנו בדבר וצריכים להגיד הפסק דין, מכניסים הבעלי דבר וגדול שבדיינים אומר להם הדין כדי שלא ירגישו מי מהדיינים המזכה ומי המחייב, ואסור לדיין כדיצא מבית דין לאמר אני הייתי מזכה אבל מה אעשה שחבירי רבו עליו, ועל זה נאמר הולך רכיל מגלה סוד.

וכל שכן אחד שאינו דיין אסור לו לומר לאחד מהבעלי דינים שהדיינים דנוך שלא כדין, ועובר על לא תלך רכיל [סמ"ג] ועל מדבר שקר תרחק, וגורם שנאה ומחלוקת ואין קץ לעונשו.

תורת חיים: כבא קמא צט: אילימא תרתי לגריעותא כו'... ונראה לפרש דעביד כך רב תרתי מילי דסתרן אהדדי קאמר וכי האי גוונא אשכחן בכמה דוכתי דפריך ש"ס 'תרתי', כלומר תרתי מילי דסתרן אהדדי, כדאימא בפרק כיצד הרגל (ב"ק כא.) הדר בחצר חבירו שלא מדעתו אין צריך להעלות לו שכר והשוכר בית מראובן מעלה שכר לשמעון ופריך התם תרתי ופירש"י ז"ל בתמיה תרתי מילי קאמר דסתרן אהדדי, והכא נמי אמרו ליה הכי עביד כך רב תרתי, כלומר דסתרן אהדדי, דטרף את הבהמה ופטר את הטבח...

ירושלמי סנהדרין

ירושלמי: סנהדרין: ג י: מתני': גמרו את הדבר היו מכניסין אותן גדול שבדיינין אומר איש פלוני אתה זכאי איש פלוני אתה חייב ומניין כשיצא לא יאמר אני הוא המזכה וחבירי מחייבין ומה אעשה ורבו עלי על זה נאמר הולך רכיל מגלה סוד.

גמרא: אמר רבי יוחנן כופין את המחייב שיכתוב זכאי, ר"ש בן לקיש אמר המחייב כותב חייב והמזכה כותב זכאי, מתניתא פליגא על ריש לקיש מניין כשיצא לא יאמר אני מזכה וחבירי מחייבין, מה עבד לה רבי יוחנן דלא יהא מאן דהוא מימר כמה בעית מזכה לפלוני בדינא ולא שבקון לי, מאי טעמא דריש לקיש דלא ייתי חורן ויסבור דכוותיה ויימר אוף פלן הוה תמן אוף הוא טעה.

פני משה: גמרא: כופין את המחייב שיכתוב זכאי, כופין אותו לחתום עמהן על זכאי מאחר שחבירו רבו עליו: המחייב כותב מחייב, כלומר כותבין בפסק דין כל הדעות החולקין פ' ופ' היו מחייבין ופ' ופ' מזכין ורבו אלו על אלו לזכות לזה ולחוב לזה וממילא שמעינן לר"ל דאין כופין לזה שחבירו רבו עליו לחתום עמהן.

מתני' פליגא על ר"ל מנין וכו', דלדידיה שכותבין מי המחייבין ומי המזכין א"כ כהולך רכיל הוא: מה עבד לה ר' יוחנן, כלומר מ"ט דר' יוחנן דקאמר דכופין אותו להסכים ולחתום עמהן לא יכתבו אלא סתם כדי שלא יהא כהולך רכיל כדמשמע במתני' ואזלא כר' יוחנן אלא טעמא דס"ל כופין בעי הש"ס.

דלא יהא מאן דהוא מימר וכו', אם לא יחתום עמהן חיישינן שמא אחד מהן שזיכה והוא לא חתם על פסק זה יאמר כמה הייתי רוצה לזכות לזה ולא הניחו חבירי עלי והלכך כופין אותו שיחתום עמהן כדי שלא יהא לו פתחון פה מלומר כן והא דקאמר' כופין את המחייב כלומר המחייב לזה וזיכה לזה שלא יאמר לא היה דעתי אלא לזכות לאותו פלוני. דלא ייתי חורן וכו', לפי שזה שחבירו רבו עליו הוא מקפיד בזה שיכתבו דעתו בפירוש מפני שהוא אומר לא יבא אחר ויראה שהדין עמי והוא סובר ג"כ כוותי ויאמר מה זה אף זה הפלוני דייך היה שם ואף הוא טעה בדין ואין רצוני שיאמרו עלי טועה הייתי.

מראה הפנים: גדול שבדיינין אומר וכו', הטעם כתב הרמב"ם ז"ל בפ' כ"ב מסנהדרין הל' ט' כדי שלא ידע אחד מבעלי הדינין איזה דין הוא מי שזיכה אותו ולא איזה דין מי שחייבו וכך הם דברי הטור בסי' י"ט ומזה פי' בסמ"ע כן והב"י רצה לפרש דברי הטור שהוא נתינת טעם למה מוציאים הבעלי דינין לחוץ ודברי הטור נראין כדברי הרמב"ם הן וא"א לפרש דברי הרמב"ם בענין זה דהרי מי שזכה אותו ומי שחייבו קאמר לשון עבר שלא ירגיש בזה שיאמר הפס"ד מי הוא שזיכהו ומי המחייבו והתירו"ט כתב שלא ישר בעיניו טעם הסמ"ע ודברי הרמב"ם הן ומ"ש הטעם לחלוק כבוד להגדול ודאי טעמא הוא אלא דהנ"מ אפי' רוצה הגדול למחול על כבודו ולעשות כבוד לדיין אחר שיאמר הוא הפס"ד לא יעשה כן שלא יהא שום הרגש או חשד על א' מהדיינין אבל כשהגדול אומר יודעין הן שמדרך הוא לחלוק כבוד להגדול.

אמר ר' יוחנן כופין את המחייב שיכתוב זכאי, בבבלי דף ל' ע"א פלוגתייהו במיכתב היכי כתבינן ר"י אומר זכאי ר"ל אומר פ' ופ' מזכין וכו' ומפרש דר"י סבר משום לא תלך רכיל ור"ל טעמי' משום דמחזי כשיקרא וכתבו התוס' ומשום לא תלך רכיל אין כאן וכלומר

דהואיל והוא בעצמו לא אמר מידי לא דמיא למתני' והכא מוסיף הוא ר' יוחנן במילתי' וקאמר דאף כופין את המחייב לכתוב זכאי לחתום עמהן וכן נראה דאין לפרש כופין שלא יכתוב ויפרש דעתו בלבד קאמר חדא דלישנא דכופין לא משמע הכי ועוד דלא ה"ל למימר אלא כופין את המחייב שלא לכתוב חייב ועוד דא"כ מה בעי עוד טעמא מה עביד לה ר' יוחנן וכו' הלא דברי ר' יוחנן כדברי המתני' הן וכבר אסיק וקאמר מתני' פליגא על ר"ל אלא דנראה דלהוסיף טעם על הא דאמר ר"י כופין הוא וכדפרישית. ובכנסת הגדולה מביא מחלוקת הב"י ומהרמ"ט בזה, ורהטת סוגיא דהכא משמע כדברי הב"י שכופין אותו לחתום עמהן.

קרבן העדה: ה"ג: מאי טעמא דרבי יוחנן דלא יהא וכו', שלא יאמר המחייב כמה טרח לזכות לפלוני בדינו ולא הניחו לו. דלא ייתי, שלא יבוא אינש אחרינא שיהא סבור כוותי ויאמר אף פלוני היה שם ואף הוא טעה. כל זמן שמביא ראיה וכו', לא גרסינן.

אמר רב אלעזר תמן כו', בא לתרוצי כששנים מחייבין ואחד מזכה למה לן למכתב חייב לר"י דמיחזי כשקרא דמשמע שכולהון אמרו חייב, ולריש לקיש כותבין פלוני ופלוני מחייבין ופלוני מזכה ואיכא משום לא תלך רכיל, יוסיפו דיינין עד שיהיו שלשה מחייבין או מזכים ואז לא מיחזי כשקרא, דבדיני ממונות אין צריכין יותר משלשה כדתניא ברישא שנים אומרים זכאי ואחד אומר איני יודע יוסיפו דיינים, ומתריך ר"א התם אפשר להוסיף לפי שאין כאן שלשה דיינים, שזה שאומר איני יודע כמאן דליתא דמי, אבל הכא כיון שיש כאן ג' דיינים והתורה אמרה אחרי רבים להטות, כבר נגמר הדין ואי אפשר להוסיף דיינים. תריהון, אמרין אף כאן אפשר להוסיף אלא כיון שהתורה אמרה דיני ממונות בשלשה אין חובה להוסיף.

שיירי קרבן: מה עביד לה רבי יוחנן, [בקרבן העדה] הגהתי, אך עדיין קשיא מתני' לריש לקיש, ובבבלי בפרקין נמי מייתי פלוגתייהו דר"י ור"ל ומסיק טעמא דר"י משום לא תלך רכיל וטעמא דר"ל משום דמיחזי כשקרא, וכתב תוספות ומשום לא תלך רכיל אין כאן, ומהרש"א דחק והגיה בדבריהם ע"ש, ועדיין תיקשי לר"ל מתני'.

ונראה לי לדקדק עוד, במתניתין מייתי קרא דכתובים הולך רכיל אמאי לא מייתי מקרא מן התורה לא תלך רכיל, ובגמרא קאמר לא תלך רכיל איכא בינייהו (ועיין בתוי"ט), ונראה מתני' איירי במי שהיה דעתו לזכותו ואח"כ הסכים עם השנים לחייבו ואפ"ה אומר אני המזכה מה אעשה כו', הרי זה הולך רכיל מגלה סוד, אבל מי שעמד על דעתו לזכותו אין זה מגלה סוד שהרי הוא עומד בדעתו, וגם לא תלך רכיל אין כאן שהוא עושה כן להציל עצמו שלא יאמרו עליו שטעה, כדאמרינן בסמוך טעמא דר"ל, ורבי יוחנן סובר מכל מקום ה"ל הולך רכיל גבי כתיבה כיון דעכשיו מיהו הדין קיים, ור"ל סובר לא כתבינן סתם משום דמיחזי כשיקרא. לפי זה אין צורך להגיה דברי תוספות. ובירושלמי הכי גרסינן: מה עביד לה ר"ל בשסכים, מ"ט דר"י דלא יהא כו', והכי פירושו מה מקיים ר"ל למתני', ומשני מוקי לה בשאחר כך הסכים עם השנים ואפ"ה אומר אני הייתי מזכה בתחלה וכמ"ש.

רידב"ז: מתניתא פליגא על רשב"ל מנין כשיצא לא יאמר כו' מה עביד לה רשב"ל, כצ"ל הא לדעת' דרשב"ל צריך לכתוב כך מפורש מי הוא המזכאי ומי הוא המחייב. ומשני דה"פ במתניתין לא יאמר כמאן דהוא מימר כמה בעית מזכה לפלוני בדינא ולא שבקין לי ר"ל דלא יאמר עמלתי מאוד לזכות לפלוני אך חבירי לא שבקין לי ואי דבלא"ה הרי כתיב בפסק דין דהוא המזכה לפלוני והם המחייבין הוא משום דכך הוא הד"ת לפי דעתו של המזכה אבל אסור ליה לומר דעמלתי הרבה בשביל פלוני לזכותו אך לא שבקין ליה ופריך מ"ט דר"י כצ"ל למה כופין את היחיד שיחתום כהרבים הא מיחזי כשיקרא ומשני דאם

יכתוב בפירושו דעתו של היחיד ייזול וייתי עוד אחרים שיסברו כוותי' וירצה להראות שהדין עמו ויאמר אף פלוני הוי תמן אף הוא טעה בתמי' ע"כ כותב היחיד ג"כ כהרבים וע"כ שוב לא יכול למימר כן.

◀==עיין ביאור בדברי הירושלמי ב"משנת חכמים" בקטע הסמוך עמוד ??

דברי ספר משנת חכמים בסוגיא

משנת חכמים: הלכות דעות: סימן ח: שלא להיות כרוכל: צפנת פענח: [מסקנת הדינים

המבוארים ביבין שמועה]... (ב) דיין שיושב ובעל דבר מסדר טענותיו לפניו הוי מעורכי הדיינים, ואינו בכלל הלאו דלא תלך רכיל, ונראה דמידת חסידות אף אם לא יהיה דיין בדבר אפ"ה אסור לומר שיהיה זכאי בדין על פי טענותיו, וכבר מבואר כן בספרי שו"ת ועיין כנסת הגדולה חו"מ סימן יט...

(ג) יש איסור שיאמר הדיין שרבו עליו חביריו, בין לבית דין של ג' ובין בבית דין של ה' או יותר, אף שבבית דין של ה' אינו מעורר מדון על דיין פרטי די"ל דנגמר הדין על פי הרוב, וכל אחד יכול להתנצל ולומר שהוא לא היה מהרוב, אפילו הכי אסור, והוא דין אחד שאינו מהבית דין אסור לומר שנעשה לו עול במשפט אף שאינו מעורר ריב ומדון על דיין פרטי דאולי נגמר הדין על פי רוב דיעות, אפילו הכי אסור.

(ד) אם טעו הדיינים בענין שהדין חוזר, יכול להודיע להבעל דין כדי להציל ממונו, כן נראה, ועל כל פנים מוטל עליו להודיע לדיין תחילה שאולי יכלכל דבריו במשפט או יודה לדבריו ולא יבוא לידי ריב ומדון בזה, כן נראה.

(ה) מבואר מהירושלמי דאם היו טועין בדין בענין שמחויבין לשלם מביתם דיכול לומר רבו עלי וכו' בכדי להציל עצמו מהפסד, ועיין [בח"מ] סי' כ"ה אופן המבואר שם דמחויב לשלם מביתו אף בג' וד' ואף היכא דלא נשא ונתן ביד ע"ש, ואף דבירושלמי מבואר לענין בית דין טועין ואפשר דלית הלכתא כוותיה מ"מ אם יש היזק יכול להתנצל את עצמו להציל עצמו מהפסד.

(ו) אין חילוק בין אם טעו הדיינים ובא הבעלי דין ושואל ממנו שיגיד לו אם טעו, ובין בלא שאלת הבעלי דין, דין אחד יש להם, והיכא דאסור להודיע לבע"ד אסור אף על ידי שאלת הבע"ד, ולא ככנסת הגדולה שמחלק בזה.

(ז) [-בענין אל תהיו כעורכי הדיינים] ...

(ח) נראה ברור, כמו דאיכא איסורא לומר שהדיינים עשו שלא כדין כדיני ממונות הוא הדין כדיני איסור והיתר, היכא דאי אפשר שיהא הדין חוזר יש איסור לומר שפלוני אסר לך הדבר שלא כדין.

(ט) לפי המנהג שהדיינים בעצמם חותמין על הפסק דין, אם נגמר הדין על פי רוב דיעות מחויבין המועטין גם כן לחתום את עצמם, דאי לאו הכי הוי כאומר רבו עלי חבירי ויש בו איסור רכילות, כן נראה.

יבין שמועה: [בירור ההלכה] סק"א (בתוך דבריו): ...ואגב אבאר דהנה במתניתין בסנהדרין (כ"ט). אמרינן מנין לכשיצא וכו' ת"ל לא תלך רכיל ואומר הולך רכיל מגלה סוד, ודקדקו בזה חכמי לב דמאי 'ואומר' הא כיון דהביא מאזהרת לאו המפורש בתורה למה לי לאתויי מדברי קבלה שאינו לאו כי אם מכוער הדבר לעשות כן, ועיין בספר תורת חיים בחידושי

אגדות ובתוספות יום טוב, ומה גם ביותר יש לדקדק דמלבד לשון המתני' דתקשה לך וכו' דהוי כמו יהודה ועוד לקרא, הנה הרי"ף והרא"ש בשמעתין והרמב"ם פרק כ"א מהל' סנהדרין הביאו רק מקרא דהולך רכיל מגלה סוד ושבקה לקרא דהוא מדברי תורה ונקטו דברי קבלה, וכי זו הדרך להניח העיקר ולהביא הטפל, וקצת צ"ע שלא הביאו מזה המחברים.

❖ הבדל בין בית דין של ג' או של יותר

שוב ראיתי לדקדק בזה והנראה בזה ליישב הכל על נכון בס"ד, דהנה אף דמקרא מלא דיבר הכתוב לא תלך רכיל ומיניה שמעינן דמוזהר שלא יאמר אני מזכה וחבירי מחייבים דעל ידי זה מגרה מדון ומטיל שנאה בין הבע"ד שיצא חייב ובין הדיינים שאומר שלא רצו להפוך בזכותי כלל, מ"מ י"ל דהיינו דוקא אם נגמר הדין בשלשה דיינים דהוא סתם בית דין, דאז כשאומר רבו עליו חבירי הרי מגרה מדון בין הבעל דבר ובין ב' הדיינים, שבודאי יטיל שנאה עליהם שלא הפכו בזכותו.

מה שאין כן אם נזדקקו לדין חמשה דיינים או יותר, אז בכה"ג שאומר דין אחד רבו עלי חבירי אכתי לא נודע לבע"ד על כל דין פרטי אם היה בכלל הרוב או מרובא קפריש רק נגמר הדין על פי ג' וכה"ג, וכיון שכל אחד ואחד יוכל להתנצל שמבלעדו נגמר הדין על פי רוב דעות, משא"כ בב"ד של ג' דאם מאמין לדבריו מטיל שנאה ושמץ על שני הדיינים, וא"כ בב"ד של ג' ודאי דשייך הלאו דלא תלך רכיל דכיון שאומר אני מזכה וחבירי מחייבין הוי מגרה מדון כנ"ל, משא"כ בב"ד של ה' וכדומה דלא שייך הלאו דלא תלך רכיל כיון שאינו מגלה לבע"ד מי הם המחייבין ויסבור הבע"ד שנגמר הדין בב"ד של ג' וכדומה ואין כאן ריב ורכילות.

אלא דאכתי איכא איסור בכל ענין שהוא מגלה סוד, ואמרו (יומא ד:): מנין שאומר דבר לחבירו שהוא בכל יאמר שנאמר לך אמור וכו', ושפיר עולה לשון המשנה שאמר דיש אזוהרת לאו בסתם בית דין שהוא ב"ד של ג', ומייתי עוד דמלבד מלאו ההוא איכא איסורא דהולך רכיל [מגלה סוד], ונפקא מינה בזה דבכל ענין עכ"פ איסורא איכא לומר אני מזכה, אף שהיה ב"ד של ה' ויותר. ועולה גם כן דברי הפוסקים דמייתו מהולך רכיל לאסור בכל ענין לומר להבע"ד שנעשה שלא כדין אף שאינו מטיל שנאה בין הבע"ד ובין דין פרטי, דאף דכל א' יוכל להתנצל ולומר שהוא לא היה בכלל הרוב, אכתי הוא מגלה סוד שהיה מקום להפך בזכותו והמה לא דקדקו היטב, כן נראה ברור ליישב לשון המשנה ולשון הפוסקים בזה.

❖ אם טועה בדין והדין חוזר ...

ונראה דהא דיש איסור לומר להבע"ד אני מזכה וחבירי מחייבין, היינו דוקא אם היה בענין שאין הדין חוזר ועל פי האופנים המבוארים בחו"מ סימן כ"ה, אבל אם היה בענין שהדין חוזר, אינו בכלל מגלה סוד, והטעם בזה דכל היכא שאין הדין חוזר ואין בו הצלת ממון אין בו כי אם הולך רכיל שהוא מגרה מדון וריב בין בע"ד ובין הדיינים שלא כדין, אבל היכא דקמשתרשי ליה להבע"ד, הוי כמו השבת אבידה לבעליו ומצוה נמי איכא להציל ממון חבירו, ולהציל מן הדיינים מגרמא שגרמו היזק שלא כדין, כן היה נראה לחלק מסברא דנפשאי ואף דלכאורה מסתימת לשון הפוסקים דלא חילקו כלל היה נראה דאין לחלק בזה, ואולי חמירא להו עון רכילות שלא הותר כלל אף שאומר שכוונתי להציל ממון חבירו.⁶

6. משנת חכמים: להעיר שכבר כתב כן ב"אורים" חו"מ שם (סי' יט) אות ב': 'אלא דיש לספק דודאי במקום שאין טעות שיהיה הדין חוזר פשיטא דאין לומר דלא הוי כי אם לשה"ר אבל בטועה בדיני ממונות דהדין חוזר אפשר דיש לומר להציל ממון שלו, או אפשר דמי' אין לו לומר לבע"ד רק ילך לדין ויאמר טעית בדי' והחזיר הדין אבל לומר לבע"ד לא ימלט מגדר אבק לשון הרע, וכן יש להחמיר אם לא שהדין עומד בדעתו מבלי להורות על האמת או מותר לו לומר כדי שיברר ע"י חכמים אחרים ולבטל הפסק הנעשה בטעות.

מכל מקום אבאר דהנה במסכת ב"ק (צט בעובדא דמגורמתא דאתי לקמיה דרב וטרפיה ותבעו הקונים את הבשר להטבח שיחזיר להם הדמים כמו מוכר בשר טרפה לחבירו, ופטרי רב להטבח מהתשלומין, ופגעו ביה רב כהנא ור"א ואמרו ליה עביד בך רב תרתי, ומדייק הש"ס מאי תרתי, אילימא תרתי לגריעותא דאי בעי ליה לאכשורי לך מגורמת כר"י בר"י והוא טריף לך כרבנן, ואי נמי כרבנן ס"ל ומדינא טרפי אפ"ה עשה שלא כדין במה שפטר את הטבח דהוי כמוכר בשר ונמצאת טריפה דמחוייב להחזיר דמי המכר להבעלים, ומי שרי לומר כה"ג והתנן לא יאמר אדם אני מזכה וכו' שנאמר הולך רכיל וכו' (גם כאן יש לדקדק מאי מייתי מהולך רכיל הו"ל להביא מלאו דלא תלך רכיל, וכאן כיון שנגמר הדין ביחיד מומחה אין שייך לתרץ כמש"ל, ויבואר בזה לקמן שעולה יפה מה שלא הביא מקרא קמא), אלא תרתי למעליותא דלא אכלך ספק איסור ומנעך מספק גזל וכו', עיי"ש בש"ס באריכות.

ולכאורה היה נראה לדקדק מכאן דבכל ענין איסורא איכא להודיע להבע"ד דהדין חוזר דעיי"ז הוא יהי ריב ומדון בין הבע"ד ובין הדיין, דהא לפי מאי דס"ד דרב עביד בזה כרבנן משום דס"ל דיחיד ורבים הלכה כרבים ולא מספיקא טריף אלא דס"ל דכן הוא להלכה מדינא, ואפ"ה פטר ליה להטבח מהתשלומין, ואף דבכה"ג הוי טועה בדבר משנה וחוזר אפ"ה מקשי הש"ס ומי שרי וכו', וע"כ צריך לומר לכאורה דברירא ליה לסתמא דתלמודא דאין מן הראוי לגלות לבע"ד שעשה לך הדיין שלא כדין, ואם דעתו להציל ממון יודיע להדיין וכו' כשיהיה חוזר מעצמו ולא יביא סניגורין לדבריו לא יהיה שנאה וריב כלל, אבל אם מגלה לבע"ד מרבה מריבה ואיבה, כן היה נראה לכאורה ללמוד מסוגיא זו דבכל ענין אסור לגלות להבע"ד שנעשה לו שלא כדין בדין זה ואף היכא דמדינא הדין חוזר.

אלא דבאמת ליתא דאין סייעתא ולא תברא מסוגיא זו, די"ל דלעולם אימא לך דכל היכא דאיכא הצלת ממון לחבירו, מצוה ונכון להודיעו לו לבע"ד, והתם הכי קאמר מי שרי ליה למימר הכי דאמרו ליה דקעביד רב תרתי, והיינו לגריעותא דטריף שלא כדין וגם פטר ליה להטבח, דקשה הא כיון דס"ל דשלא כדין טריף א"כ אף לפי דעתו דכדין טריף עכ"פ עשה שלא כדין מה דפטריה להטבח, מכל מקום לדינא לפי דעתם אילו תבע הלוקח להטבח קמן ביה דינא נמי הוי פטור מלהחזיר דמי המקח כיון דבאמת היה כשר אליבא דדינא, א"כ מה לו להטבח שטריף (א) אם טריף שלא כדין לדעתם, א"כ אף דבאמת עביד רב תרתי לגריעותא וכדאמרן, מכל מקום לא יפה עשו מה שאמרו שעשה רב שלא כדין מה דפטריה להטבח כיון דמדינא פטור מלשלם ואין בזה הצלת ממון כלל,

ועיקר הדין שטרף שלא כדין תליא במ"ש התוס' פרק אלו טרפות (מד: בענין חכם שאסר אם חבירו רשאי להתיר וס"ל להתוס' דכל היכא דטעה וסמיך חבירו אגמריה יכול להתיר ע"ש, א"כ יש צד לומר דלמאי דס"ל דהלכה כר"י בר"י דכן איפסקא הלכתא היה הדין חוזר לדעתם ואין בזה מגלה סוד כיון דיש בזה הצלת ממון, או אף אי נימא דבהוראות איסור והיתר לא שייך כלל מגלה סוד, וכמו שיבואר לקמן, מכל מקום בזה שאמרו שפטריה להטבח שלא כדין עבדו איסורא והוי בכלל הולך רכיל וכו', כיון שאין בזה צד הצלת ממון וכדאמרן, אבל לעולם אימא לך דכל שיש הצלת ממון לחבירו בענין שהדין חוזר שרי ליה ומצוה להודיע להבע"ד, ורחמנא לבא בעי שכוונתו יהיה על מנת להציל ממון חבירו ולא על מנת לקנטר ולהרבות מחלוקת בישראל, כן נראה לחלק אף שלא נתבאר היטב בפוסקים, אולי מרוב פשיטותו לא הביאו, כן נראה.

אלא דבספר כנסת הגדולה על חו"מ סימן י"ט בהגהותיו על הטור אות ב' כתב אמ"ש הטור שלא יאמר מה אעשה שחבירי רבו עליו ובכלל זה שלא יאמר שום אדם לנדון דהיינו לבע"ד פלוני הדיין עשה לך שלא כדין, 'כן כתב מור"א שטיין', והוא בחיבורו על הסמ"ג דס"ל דהא דאמר בש"ס שלא יאמר אחד מהדיינים, דלאו דוקא אחד מהדיינים אלא דהוא הדין אדם אחר אסור לומר שעשה לו שלא כדין, והביא ראיה לזה דע"כ אין חילוק בין הדיין שהוזקק לדין לאדם אחר מהא דאיתא בבבא קמא (והיינו הלכה שהבאתי) דאף ר"כ

ור"א לא ישבו בדין זה אפ"ה מדייק הש"ס דאי אמרינן דאמרו דעביד רב תרתי לגריעותא דהיכא עביד הכי הא הוי בכלל הולך רכיל, ע"כ דאין חילוק בזה בין דין לאדם אחר, עכת"ד מוהר"א שטיין.

וכתב הכנסת הגדולה: ונראה לי שדין הרב אינו כי אם כשאומר להבע"ד מעצמו בלי שאלת הנידון אבל אם הנידון שואלו ורואה זכות לזה הנידון והדיין טעה באופן שיכול למיהדר, אין שום איסור בזה לגלות לבע"ד, עכ"ל כנה"ג, וס"ל לבעל כנה"ג דהא דפטריה רב להטבח היה בענין שהדין חוזר ואפ"ה הוי בכלל הולך רכיל כיון שאמרו להנידון בלי שאלת הבע"ד וכנ"ל.

ולענ"ד נכון אתי לחלק דהא דאמרינן במעשה דמוגרמתא דהוי בכלל הולך רכיל היינו דאף לפי דעתם הדין דין אמת דהטבח פטור מהתשלומין אף במה שטריף שלא כדין, ואפ"ה פטריה להטבח מהתשלומין הוא שלא כדין, מכל מקום כיון דגם לפי דעתם דעת תורה שהטבח פטור מהתשלומין אין כאן הודעה שהודיעו לבע"ד הצלת ממון כלל, ושפיר דמדייק הש"ס דהוי בכלל הולך רכיל, כן נראה ודלא כמ"ש בעל כנה"ג.

והנה הא דמסקינן דעביד רב תרתי למעליותא דהיינו דס"ל דהוא טריפה מספק ולכן פטריה להטבח דמספיקא לא מפיקין ממון ואף דקי"ל במוכר ספר טריפה דמחוייב המוכר להחזיר דמי המקח כבר כתבו האחרונים לחלק...

❖ אם מותר לגלות בהוראת איסור והיתר שהחכם פסק שלא כדין

ואבאר מעתה אי נימא דדוקא דיני ממונות אסור לומר דפלוני דיין עשה שלא כדין אבל אין למדין ממנו לדיני איסור והיתר, דהתם אין איסור לומר שפלוני חכם אסור שלא כדין דאין לדמות לדיני ממונות דדיני ממונות יש צד הטיית דין דחייב לזה הוא זכות לזה [ויש] לחשדו שעשה שלא כדין מחמת אהבת צד השני, משא"כ דיני איסור והיתר דאין לחושדו כלל בזה, אין איסור לומר דפלוני אסור שלא כדין, דיש לדיין לומר דכך היה שיקול דעתו וסבר לאסור, משא"כ דיני ממונות דאיכא חשש הטיית דין, או נימא דדמי לגמרי דיני ממונות לדיני איסור והיתר דמאי שנא.

ואף [בטעות] על פי שיקול הדעת יש לחלק ולומר דשרי להודיע לבע"ד, ואף דקי"ל דאם טעה בשיקול הדעת קיי"ל דאינו חוזר, עיין ביו"ד סי' רמ"ב סעיף ל"א בהג"ה, מ"מ יכול להתנצל ולומר דהא דמודיע לו לבע"ד לאו דרצונו לגרום מחלוקת ואיבה כי אם להודיע אם יזדמן עוד לפעמים דין זה יכול להכשיר ואין (כא') בזה איסור כלל, או נימא דדמי לדיני ממונות לגמרי.

ואף דמסברא יש לחלק בין דיני ממונות לדיני איסור והיתר כנ"ל, מכל מקום מצאתי בזה להדיא בספר אסיפת זקנים [שיטה מקובצת] למסכת ב"ק (צט שם) שכתב בשם המאירי [נעתק לעיל <?>] דהוא הדין בדין איסור והיתר אסור לומר דפלוני חכם אסור דבר זה שלא כדין, ולפמ"ש למעלה נראין הדברים דהיינו דוקא היכא דקם דינא וא"א להחזיר הוראתו, אבל היכא דמהרדינן עובדא לסתור הוראתו שרי להודיעו דהוי כמציל ממון חבירו, ולא גרע דין איסור והיתר מדיני ממונות וכמש"ל.

❖ בענין כתיבת הפסק דין, ומחלוקת הירושלמי והבבלי

והנה בש"ס (סנהדרין ל.) אמרינן מיכתב היכא כתיבי אם נגמר הדין על פי רוב דיעות, ר' יוחנן אמר זכאי, ריש לקיש אמר פלוני וכו', וטעמיה דר' יוחנן דס"ל דאין לפרש מי המחייב ומי המזכה משום (כדי) שלא יעבור על לא תלך רכיל וכו', וריש לקיש ס"ל דאם לא יפרש מי המחייב מיחזי כשיקרא, לכן אם לא נגמר הדין כי אם על פי רוב דיעות כתבינן שנגמר על פי רוב דיעות, והיינו שיכתוב פלוני וכו', וע"כ צריך לומר דלריש לקיש הא דנקיט במתני' כשיצא וכו' לא יאמר אני מזכה וכו', ולא אמרינן דאף אם לא יאמר כן להדיא יודע להבע"ד על פי פסק דין שיפרשו שם הדיעות שלא כל אחד כנ"ל, דמכל

מקום יש איסור להודיע לבע"ד דאולי לא ישאל הבע"ד [שיתנון] לו פסק דין, וכמבואר בשו"ע דנאמן לומר פרעתי על פסק דין והיינו דמן הסתם אין כתבין פסק דין, וכל זמן שאין הבע"ד רוצה שיכתוב לו פס"ד כלל לא נודע לו מי המחייב ומי המזכהו, הילכך אסור לגלות לו.

ואמרינן תו התם ר' אלעזר אומר כותבין מדבריהם יצא וכו', הבזה ליכא משום מיחזי כשיקרא ולא יהא נודע להבע"ד מי המזכהו וכו'. ופסקו הפוסקים כר' אלעזר.

ובירושלמי (סנהדרין פ"ג ה"י) איתא בזה הלשון: אמר ר' יוחנן כופין את המחייב שיכתוב זכאי, וריש לקיש אמר המחייב וכו', מתניתא פליגי על ריש לקיש דתני מנין לכשיצא לא יאמר אני מזכה וכו' (דכיון דס"ל דכותבין בפירוש דעת כל אחד ואחד אם לפטור או לחייב, הרי נודע לבע"ד ומאי האי דאמרינן דאסור להודיעו לבע"ד), מאי טעמא דר' יוחנן דלא יהא מאן דהו וכו', מאי טעמא דריש לקיש דלא ייתי חורין ויסבור כותיה ויימר וכו' אף הוא טעה, עיי"ש באריכות.

וזה פשוט לענ"ד דמחלוקת השנויה בירושלמי בין ר"י ור"ל לאו היינו פלוגתייהו דבתלמודא דידן, דא"כ למה ליה להירושלמי לאסוקי טעמא דר"ל דהיישנין שמא אייתו חורין, ובאמת אמרינן בעלמא (בבא בתרא קלח:): בית דין בתר בית דין לא דייקי, טפי הוה ליה להירושלמי לומר דטעמיה דר"ל משום דחיישנין למיחזא כשיקרא וכמו שאמרו בתלמודא דידן, וטפי נראה דהירושלמי איירי שנכתב הפסק בלשון ומדבריהם וכו', דבכה"ג לא הוי מיחזא כשיקרא וכדאמרן, אלא דאיירי שבאו על החותם על הפסק דין הדיינים בעצמם כמו שנוהגין בזמן הזה ולא חותמים סופרי הדיינים כי אם הדיינים בעצמם, ובזה הוא דפליגי ר"י ור"ל, דלר"י כיון דאחרי רבים להטות ונתבטל דעתו בין המרובין, אף הוא צריך לבוא על החותם, משא"כ לר"ל.

לכן שפיר איצטריך לאסוקי טעמא דר"ל דאף דכה"ג שכותבין ומדבריהם וכו' ומינכר מילתא דנגמר על פי רוב דיעות אף שיבוא המחייב גם כן על החותם לא הוי משום מיחזי כשיקרא, אפ"ה חיישנין שיאמרו עליו שטעה בדין ושב ואל תעשה עדיף שלא לבוא על החותם, ובזה מקשי ממתני' דא"כ והא ניכר לבע"ד מי המחייב, כן נראה.

ולהדיא מצאתי בשו"ת המבי"ט ח"ב סימן קע"ב וסימן קע"ג שהאריך בדין זה אם צריכין כל הדיינים לבוא על החותם אם נגמר על פי רוב דיעות, והביא דברי הרדב"ז ותשובת בית יוסף, ונחתו לחלק מסברא דכיון דכעת אין סופרי הדיינים חותמין את עצמן וס"ל דאין בזה משום מיחזי כשיקרא אם כולם באים על החותם, כיון שנכתב בפסק הדין ומדבריהם וכו'. ופליאה על שלשה עמודי ההוראה דנחלקו ונשאו לחלק בדבר המפורש בירושלמי וכנ"ל, ויש בזה ענין אריכות וישמע חכם וכו'.

===== במחלוקת מבי"ט ושבות יעקב אם יש שם חידוש לענין לשון הרע
===== חוות יאיר קמז אם יש שם חידוש לענין לשון הרע

❖ עיין בבא מציעא כט: = זיל לא שבקו לי דאשרי לך, שהרי הקשו לי תלמידי, והכא לא הוה משום לא תלך רכיל דאמרינן במסכת סנהדרין מנין שלא יצא מבית דין ויאמר אני מזכה וכו', כיון דרחבא גופיה הוה בבי מדרשא וחזא התלמידים המקשים לו, ליכא משום הולך רכיל ומגלה סוד, כן כתב הר"ר יהונתן (שטמ"ק ב"מ שם). וע"ע שיעורי רבי דוד פורברסקי ב"מ שם שעמד בזה =.

וע"ע בבא בתרא קמט. בדברי שטמ"ק בשם הר"ר יהונתן: שכיב מרע שהודה... ובי רב הוה, כלומר בבית המדרש היה ושמע מה שהקשו לו התלמידים לרבא ולודי איסור וכו', והלך לו ואמר לאביו שיעשה כך, שאם לא הודה בבית המדרש ח"ו לא היה אחד מן התלמידים הולך רכיל ומגלה סוד כדי להפסיד לרבא...

❖ איפה הסוגיא בספר חפץ חיים = "ההוא מגרומתא" נזכר בחפץ חיים רכילות א במ"ח ה, ושם רכילות ד מב"ח א,, ועיין בכל הענין זרע חיים עמ' תיט-תכא, מהודרא חדשה.

מהרי"ל: ליקוטים: אות ז: אמר, שנים שדנו דיניהם דין אלא שנקראו בית דין חצוף (סנהדרין ג.), דמתי שהן שלשה ומחייבין אחד, ואם אחר כך פוגע בכל אחד וא"ל למה חייבתני, מצוי להשיב שני חברי חייבוך והוצרכתי לנטות אחר הרוב, משא"כ בשנים דאוקי חד בהדיה חד ובהסכמה אחת חייבוהו.

ע"ע **חידושי הר"ן** סנהדרין ה שרש"י פירש חצוף על שעבר על תקנת חכמים שתקנו שלשה, ויש שפירש בית חצוף, מגולה, שמבינין בהן מי המזכין ומי המחייבין, בששניהם מסכימים בחיוב או פטור, משא"כ בשלשה שכל אחד יכול לומר לא אני המחייב או המזכה...

ציונים (פרסום דעות הדיינים):

סנהדרי קטנה , ר' אברהם יהושע בורנשטיין =הערות בסוגיא סנהדרין שם	אהל משה , ר' אליעזר משה (הורוביץ) מפניסק ==, שבועות לא. ד"ה גמרא לבעל דין שלא יטעים
עבודת השם , ר"ש מאטאלון מובא בשדי חמד מערכת ל כלל סג יו"ד סי' יב	אהל רמ"א , חברת דרשו בביאור הסוגיא ועוד, ר' יצחק מרדכי דרשוביץ, סנהדרין כט
עין משפט , ר' מיכאל זאב זאוואדסקי ==כמה נושאים בסוגיא, חו"מ סי' יט	אולם המשפט , ר' יוסף זונדל הוטנר הסוגיא איירי בערכות שבטוריא... חו"מ סי' יט
עלה דיונה , (הקדמון) ר' יונה בן משה ביאור דברי תוספות, תוספות ד"ה משום	אורח משפט , ר' שמעון דובער אנאליק ==כמה נושאים בסוגיא, חו"מ סי' יט
פנים במשפט , =פונטרימולי שו"ט במפרשי השו"ע ומביא האורים ועוד== חו"מ יט	אז נדברו , ר' בנימין זילבר סיפר שדיין אחד חייבו, חלק יד סימן סז ובהערות ר' משה קופמן שם בהשמטות בסוף הספר
פרשת המלך , ==בן מנחם =הערות בסוגיא, דעות ז	אלפי מנשה , ר' מנשה אייכנשטיין ==מביא מהרי"ל ור"ן סנהדרין, סנהדרין ל
צהר המשפט , =נחמנסון למה נוהגים כמה בתי דין רבניים לפרסם פרוטוקול עם נימוקי כל אחד מהדיינים ולא חוששים משום מגלה סוד, ומביא סברא שכך קבלו עליהם הדיינים מראש, ועיי"ש עוד בסוגיא== חו"מ יט	ברכת אברהם , ר' אברהם ארלנגר ==בסוגיא סנהדרין כט
קובץ הפוסקים , = == חו"מ יט	ברכת שי , ר' שמריהו ברמן ==בסוגיא עמוד 126
שבילי דוד , =זילברשטיין == חו"מ יט	הליכות עולם , ר' יוסף אהרמן ביאור הסוגיא קדוש ישראל סימן ח (עמוד לז)
שדי חמד , ר' חזקיה מדיני =הערות בסוגיא, ==	הלכה פסוקה , מכון הרי פישל ==כמה נושאים בסוגיא, חו"מ סי' יט
תחומין , קובץ למה יש בתי דינים המפרסמים דעות הדיינים, חלק יח עמוד 11	חשן אהרן , ר' אהרן וולקן == חו"מ יט
תפארת יעקב , =גזונטנייט == חו"מ יט	לבושי חשן , =אסחייק == חו"מ יט
	מאזנים למשפט , ר' צבי קלישר == חו"מ יט
	מרגליות הים , ר' ראובן מרגליות =הערות בסוגיא סנהדרין שם

לעבור על מראה מקומות רמב"ם פרנקל ????

◊ פרק יא: גילוי סוד חבירו ◊

(א) עד שיאמר לך אמור

(יומא ד:): ...ויקרא אל משה וידבר (ויקרא א א), למה הקדים קריאה לדיבור, לימדה תורה דרך ארץ שלא יאמר אדם דבר לחבירו אלא אם כן קורהו, מסייע ליה לרבי חנינא, דאמר רבי חנינא לא יאמר אדם דבר לחבירו אלא אם כן קורהו.

לאמר (שם), אמר ר' מוסיא בר בריה דרבי מסיא משמיה דרבי מוסיא רבה, מניין לאומר דבר לחבירו שהוא בכל יאמר עד שיאמר לו לך אמור, שנאמר וידבר ה' אליו מאהל מועד לאמר.

יומא ד: [ויקרא אל משה וידבר ה' אליו מאהל מועד] לאמר (ויקרא א א), אמר ר' מוסיא בר בריה דרבי מסיא משמיה דרבי מוסיא רבה, מניין לאומר דבר לחבירו שהוא בכל יאמר עד שיאמר לו לך אמור שנאמר (ויקרא א) וידבר ה' אליו מאהל מועד לאמר.

רש"י: שהוא בכל יאמר כו', תלמוד לומר לאמר, לא אמור הדברים [י"ג: בדברים] אלא אם כן נותן לו רשות. עיין רש"י בסמוך

ריטב"א: שם: עד שיאמר לו לך אמור תלמוד לומר וידבר ה' אליו מאהל מועד לאמר, פירוש ודרשינן ליה מהאי 'לאמר' דהכא, לאשמועינן דאפילו במקום שיש קריאה ששומעין קול הדיבור הוא בכל יאמר עד שיאמר לו לך אמור.

ראב"ן: שם: אמר ר' מוסיא מניין לאומר דבר לחבירו שהוא בכל יאמר עד שיאמר לו אמור ת"ל לאמר, כלומר לאמר לישראל, אם לא שאמר לו לאמר לישראל לא היה אומר.

מאירי: שם: ממה שנאמר בתורה ויקרא אל משה וידבר וכו', והיה די לו באמרו וידבר לבר, למדנו דרך ארץ שבשעה שאדם מתחיל לדבר לחבירו ראוי לו שיקראהו תחלה ולהודיעו שהוא רוצה לדבר עמו, וממה שנאמר שם 'לאמר', כלומר שאמר לו דברים אלו על מנת שיאמרם, למדנו דרך ארץ למי שאומר דבר לחבירו אף על פי שלא מסרה לו בסוד, שהוא בכל יאמר, אלא אם כן אמר לו בעל דבר שהוא אומר לו אותן הדברים בלך אמור, והוא ענין אומרו (משלי יא יג) 'נאמן רוח מכסה דבר', כלומר דבר אף על פי שאינו סוד, ו'הולך רכיל מגלה סוד', אף על פי שנאמר לו בסוד: הוזה לדבריו בחיבור התשובה <?>

=== מאירי משלי יא יג לעיל בפרק נ"ך = להעתיק כאן

מהרש"א: שהוא בכל יאמר עד וכו', מפרש"י נראה דדריש לאמר במילה מורכבת 'לא אמור', והא' מושכת למטה ולמעלה, ולולי פירושו נראה דלאמר כמשמעו דמדאיצטריך 'לאמר' דהיינו שיאמר לאחרים שמעינן מיניה דאם לא אומר לו כן שהוא בכל יאמר, והכא בפרשת ויקרא ובכמה כתובים לא איצטריך 'לאמר' שיאמר לאחרים דהא כתיב בתר הכי מפורש דבר אל בני ישראל וכו' אלא ללמד דרך ארץ באומר לחבירו וכו'.

ונראה עוד בזה על פי מה שכתב לעיל (יומא שם) הא בסיני הא באהל מועד וכו', דהשתא בסיני לא קשה להו כיון שהיה הדיבור עם כל ישראל וכולם שמעו ולא היה הקריאה למשה רק דרך כבוד שהיה אמצעי ביניהם, אבל בתחילת תורת כהנים שהיה באהל מועד שלא היה הדיבור רק למשה, למה הקדים הקריאה לדיבור, וקאמר למדה תורה דרך ארץ וכו', כעין נטילת רשות מחבירו לדבר, והשתא נמי בהאי קרא קאמר מאי לאמר, דכל הני לאמר דכתיבי בסיני יש לפרש כפירש"י בחומש צא ואמור להם והשיבני אם יקבלו, כמ"ש וישב משה את דברי העם וגו', אבל באהל מועד שלא היה הדיבור רק למשה וכבר קבלו עליהם מסיני נעשה ונשמע ולא היה צריך לתשובת משה, לכך דרשו מיניה דרך ארץ שהוא בכל יאמר, כמו לא אמור.

שאלות: וישב: סימן כח: דאסור להון לדבית ישראל לאישתעווי לשינא בישא... ולא מיבעייתא מילתיה דליתיה דאסיר ליה לאיניש למימר דהוא שקרא, אלא אפילו מילתא דאיתיה, ואמר ליה ההוא מן דהוא ולא יהיב ליה רשותא למימר לאחרינא, אסיר ליה למימר, דאמר ר' מנסיא בריה דר' מנסיא משמיה דרבי מנסיא רבה מניין לאומר דבר לחבירו שהוא בכל יאמר עד שיאמר לו לך ואמור שנאמר וידבר ה' אל משה לאמר, דבר אל בני ישראל לאמר, ויאמר ה' אל משה אמור אל הכהנים, אמור ואמרת אל זקני ישראל. ל= עיין כאן בשאלת שלום והעמק שאלה.

הלכות גדולות: סוף הלכות נחלות: א"ר מוסיא בריה דרבי מוסיא משמיה דרבי מוסיא רבה מניין לאומר דבר לחבירו שהוא בכל יאמר עד שיאמר לו לך אמור, שנאמר לאמר, אמור לו לך אמור. [לפנינו גירסא אחרת בגמ' וע"ע שאלות בסמוך]

מושב זקנים: ריש ויקרא סוף פסוק א: ד"א לאמר, וא"ת האי לאמר למאי אתא מאחר דכתיב דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם, וי"ל דאצטרך להאי דרשה דקא דריש התם במס' יומא (ד) דקתני מניין האומר דבר לחבירו שהוא בכל יאמר [עד שאימר] לו לך אמור, ת"ל מאהל מועד לאמר, פירוש שהוא מיותר ואתא להאי דרשה.

ארחות חיים: להרא"ש: סימן מא: סוד אחר אל תגל, גם את הדברים אשר ידברו לפניך שלא על דרך סוד טמנם בקרב לבך, גם אם תשמעם מאחר אל תאמר כבר שמעתי זה, ומשוכבת חיקך שמור פתחי פיך.

סמ"ג: ל"ת ט: ...גרסינן ביומא פרק קמא (ד): אמר רבי מוסיא מניין לאומר לחבירו דבר שהוא בכל יאמר עד שיאמר לו לך ואמור, ת"ל מאהל מועד לאמר, לאו אמר [במהד"ק: יאמר] בדברים אלא אם כן נתן לו רשות...

מהרש"ל: ביאורו לסמ"ג שם: ...לאו אמור הדברים, פירוש כל הדברים שאני אומר באוהל מועד שהוא ביחודי יהיו לפניך בלאו אמור עד שארשה אותך לדבר, והיינו דכתיב אחריו דבר אל בני ישראל. וא"ל מדבר דאדרבא מותר לאומר' אם לא שמתרה בו לאו אמור, דהא אינו, דא"א לומר ולפרש לאו אמור שבאמת התרה בו שלא לומר שהרי אמר לו מיד דבר אל בני ישראל, אלא כן א"ל השם הדברים הם בלאו אמור זולת כאן שאני מרשה אותך ודו"ק.

ר"י העשיל: סמ"ג שם: ...לאמר לאו אמור וכו' אלא אם כן נתן לו רשות, נ"ב: מדכתיב דבר אל בני ישראל אם כן לאמר למה לי.

מהר"ז זק: סמ"ג שם: תלמוד לומר מאהל מועד לאמר, כלומר לאמר משמע שיאמר לאחרים, הא אם לא הותר לו, לאו אמור. אמנם בשלהי כל שעה (פסחים מב.) משמע שהוא נוטריקון, לאו אמור, ובפרק קמא דתמורה (ז:).

מהר"ק: סמ"ג שם: גרסינן ביומא פ"ק מניין לאומר לחבירו דבר שהוא בכל יאמר וכו' ת"ל מאהל מועד לאמר וכו', קשה לי אמאי מייתי קרא דמאהל מועד טפי מכל שאר צוויים ואמירות ודברות הנאמרות למשה, הלא בכלום כתיב לאמר, וכתיב עוד בתרוייהו דבר אל בני ישראל, ומצאתי כתוב משום דכתיב קרא אחרינא (??) וכבא משה אל אהל מועד וכו' וישמע את הקול מדבר אליו וכו', ולהכי הוי האי לאמר דגבי אהל מועד מיותר טפי, וצ"ע.

ביומא פ"ק מניין אומר לחבירו שהוא בכל יאמר ת"ל מאהל מועד לאמר, מאי לאמר לאו דרים הללו, קשיא לי היאך אנחנו רואים לאו אמור בדברים הללו, אדרבא משה היה אומר לכל ישראל, ועוד אמאי קאמר ת"ל מאהל מועד לאמר הוה ליה לומר אמור וכו', נראה לי דהכי קאמר הלא כבר נאמר בפסוק אחר וכבא משה אל אהל מועד וישמע את הקול מדבר אליו, אם כן למה הוצרך כאן לאמר מאהל מועד לאמר, אלא ודאי כך אמר הקב"ה דברים האמורים באהל מועד לאו אמור להם עד שאתן לך רשות, לכך כתוב אח"כ דבר אל בני ישראל.

ר"י מקרמניץ: סמ"ג שם: ...מאהל מועד לאמר שהוא לשון לאו אמור בדברים וכו', וקשה למה למד לאמר שהוא לאו אמור יותר משאר לאמר שבתורה, אין לומר שהמחבר דייק מכח שאמר הכתוב אחר כך דבר אל בני ישראל, אם כן על כרחו לאמר יתורא הוא, כמה פעמים כתוב בתורה לאמר ואחר כך דבר אל בני ישראל, א"כ למה דייק המחבר מזה לאמר. ועוד קשה וכי נביא אני היאך הראה לי המחבר שהוא דיוק מכח דבר אל בני ישראל והלא המחבר לא קרא רק מאהל מועד לאמר.

לכן נראה לי כאשר שמעתי מפי מורי ורבי הגאון הגדול מהר"ר ישראל בן הגאון הגדול מהר"ר שכנא זצ"ל, מאהל מועד לאמר ר"ל מאי לאמר, אלא השם ית' צוה משה לאמר לישראל, אם כן מאחר שהשי"ת שמו רוצה שהישראלי צריך לידע זה הענין מהפרשה, אם כן לענין מה היה הקול מפסיק, שהקול הולך לאזניו [-של משה] וכל ישראל לא שומעין אפילו אהרן לא שמע, מאחר שהשי"ת רוצה שישראל צריך לידע, אלא ודאי השי"ת למד למשה בנין אב, ר"ל מתחילה מה שאני מדבר עמך בזאת הפרשה הוא כמו הסוד, וכל ישראל שומעין רק [-אין] אני מדבר עמך הסוד הזה לבדך, ואחר כך אני נותן לך רשות לאמר, ר"ל לאמר לישראל, מזה נשמע האומר דבר לחבירו שהוא בכל יאמר עד שיאמר לו לך ואמור, אי נמי מדמשני דהוה ליה למימר ויקרא אל משה מאהל מועד וידבר אליו, אלא וכו'.

דינא דחיי: סמ"ג ל"ת ט: ...לאו אמור בדברים הללו אא"כ נתן לו רשות, פירוש כל הדברים שאני אומר לך באהל מועד יהיו לפניך בלאו אמור עד שאתן לך רשות, כדבתי הכי דבר אל בני ישראל, ואין הכונה שהתרה בו הקב"ה שלא יאמרם דא"כ לא מוכחינן מכאן שהוא בכל אומר אלא בצוהו לא תפיק מכאן מילתא, אלא הכונה לומר דמדקאמר לו הקב"ה לאו אמור ומיד אמר לו דבר אל בני ישראל ודאי שכך אמר לו כל הדברים הנאמרים בסוד לאדם יחידי הם בלאו אמרו אפילו בלא צווי האומר, זולתי כאן שאני מרשה אותך לאומרם.

גליון: סמ"ג שם: דפוס רומא: ת"ל מאהל מועד לאמר, וקשה למה מביא האי לאמר הלא לאמר הרבה כבר כתובים בתורה, ויש מפרשים משום דבמקום אחר איכא לפרושי לאמר אף לאותם ששומעים עכשיו לחזור ולומר להם, אבל הכא מוקרא אל משה דריש

דקרא ילפינן דהוא שמע וכל ישראל לא שמעו, אם כן פשיטא שיאמר להם, אלא על כרחך להכי היא דאתא.

רש"ש: רש"י ד"ה שהוא בבל יאמר, לא אמור הדברים וכו', נ"ל דכוון על הא דפסחים (ריש דף מב) לאמר לא נאמר בדברים, בי רב אמרי לאו אמור, ע"ש ובתוספות, ונצרך כאן להג"ה קצת.

פסחים מב ע"א: מכאן אמרו כל המתפיס תמימים לבדק הבית עובר בעשה, אין לי אלא בעשה בלא תעשה מנין, ת"ל וידבר ה' אל משה לאמר, לימד על כל הפרשה כולה שיהא בלא תעשה דברי רבי יהודה, אמר לו רבי לבר קפרא מאי משמע, אמר לו דכתיב לאמר לא נאמר בדברים בי רב אמרי לאמר לאו אמור:

רש"י: וידבר ה' וגו', בתחלת הפרשה כתיב, לא נאמר בדברים, נוטריקון לאמר. לאו אמור, אמור להן שיש איסור לאו בדברים, והכא גבי פסח נמי כתיב בתחלת הפרשה ויאמר ה' אל משה ואל אהרן לאמר: תוספות: לאמר לימד על כל הפרשה שהיא בלאו, נראה לר"י דהיינו דוקא בהנך דברים דאית בהו לאו הבא מכלל עשה אבל שאר דברים לא.

=====
 חייבור התשובה, מגן אברהם, יד הקטנה, שו"ע הרב, מפרשי ב' הפסוקים, =
 חשוקי חמד

* עיין כאן ב"גבורות ארי"

* ב"חפץ חיים" הביא גמ' זו ולמד ממנו להלכה: ח"א כלל ב' במ"ח סקט"ז ד"ה ואפילו, כלל ב' במ"ח סקכ"ז, כלל ט' מקור חיים סעיף ו, וע"ע רכילות כלל ח סעיף ה.

ציונים אחרי ענין רבינו גרשום

(ב) חרם שלא לפתוח (או לראות) מכתב חבירו

מהר"ם מרוטנברג: שו"ת מהר"ם בן ברוך: פראג סימן תרכב: ...חרם תקנת הקהילות ששם רבינו גרשם מאור הגולה, דאין לישא שתי נשים... חרם שלא לראות בכתב חבירו ששולח לחבירו בלא ידיעתו אסור, ואם זרקו מותר...

כל בו: סימן קטז: דין תקנת רבינו גרשם: שלא למסור חבירו... ושלא לראות בכתב ששולח אדם לחבירו בלא ידיעתו ובלא רשותו...

מהר"ם מינץ: שו"ת סימן קב: תקנות ר"ג מאור הגולה: צ"ץ המטה ופרח הזדון... חרם שלא לראות בכתב חבירו ששולח לחבירו בלי ידיעתו אסור ואם זרקו מותר...

באר הגולה: יו"ד סימן שלד: הלכות נידוי וחרם: בסופו: ...דין חרם ר"ג שלא לישא ב' נשים... חרם שלא לראות בכתב חבירו שלא ברשותו אא"כ זרקו...

מנורת המאור: ר"י אלנקווא: פרק יט: כיסוי סוד חבירו: ...והמגלה סוד חבירו הרי זה כשופך דמים, שנאמר לא תלך רכיל בעמך לא תעמוד על דם רעך אני ה'. ד"א לא תעמוד על דם רעך, זה הפותח כתב ששלח חבירו או ששלחו לו אחרים, וקורא אותו. ואפילו שלא גילה הסוד לאחרים, הואיל וגילה סוד חבירו ופתח כתב סתום וחתום ועמד על סוד חבירו שלא מדעתו, מעלה עליו הכתוב כאלו הרגו, כי אפשר שהיה

כתוב בו סוד גדול שאילו נגלה לאחרים היו הורגים אותו, כי לא בחנם סתם וחתם אותו, ואילו היתה כוונת הכותב אותו שיתגלה לכל לא היה חותם אותו.

תורת חיים: שו"ת ח"ג סימן מז: [להג"ר חיים שבת, מחכמי סלונקי] נדרשתי לאשר שאלוני על ראובן שהיה שולח כתב חתום עם חרמות עליו, לזר לעיר אחרת, ובהגיע הרץ לאותה העיר בא לוי ונטל הכתב עם כתבים אחרים ופתחה וכבש הכתב ולא נתנו ליד מי שנשלח אליו, ושאלו ממני מה דינו.

ולזה אומר בקצרה דודאי ראוי לייסר ללוי, שכבר נודע והובא בספר הכלבו בסימן קי"ו מתקנות רבינו גרשון מאור הגולה עם חרמות קדמונים, ואחד מחרמות קדמונים שהובא שם שלא לראות בכתב ששולח אדם לחבירו בלא ידיעתו ובלא רשותו, וכן רגילים לכתוב באגרת ולזר נח"ש דרגמ"ה. ולפי הנראה מסתמא שלוי שעשה זה היה לשום תועלת המגיע לו מזה הפועל, והוא היה דמשתמש משל חבירו בלי ידיעתו, ואפילו לדבר מצוה ובדרך שאלה אסור וכמו שכתב הטור או"ח סימן י"ד וז"ל: וליטול טלית חבירו בלי דעתו יש אומרים שהוא מותר דניחא ליה לאיניש למעבד מצוה בממוניה ובלבד שיקפול אותה אם מצאה מקופלת... הרי דלכו"ע כל דלא ניחא ליה למאריה אפילו בדרך שאלה ודבר מצוה אסור והוי כשואל שלא מדעת והוי גזלן, כל שכן בנדון כזה שאדם כותב סודותיו באגרת שלו חתומה ואסר לזר והוא גם כן חרם קדמונים, הגם שבעונותינו רבו המתפרצים לפתוח בסתר כתב של אחרים.

מ"מ ראוי לגדור גדר ולייסר למי שעושה כזה כנראה בעיניהם... ואין ספק שפועל כזה רוב פעמים גורם היזק רב לגלות סודות האדם, ואף אם לא יהיה בממון יהיה בדבר אחר, ולכן ראוי לעשות סייג ולגדור גדר ולייסר למי שעושה כזאת כפי הנראה לב"ד צורך לפי הענין, והנשארים ישמעו ויראו. ומה גם שהוגד אלי שהיה זה בעיר בלוגראדו יע"א והמפורסם אצלינו היות עיר נאמנה מלאתי משפט וצדק.

הלכות קטנות: ח"א סימן נט: שאלה: המוצא אגרת פתוחה בשוק וכתוב עליה ופגיין דרגמ"ה אם מותר לקרותה ואם חייב להחזירה. תשובה: נהי דלגבי המקבל איכא למימר כיון דנפל איתרע ולא חש לה, אבל השולח שמא אין רוצה שידעו בעסקיו, ולפי זה אם היא חתומה כ"ש שאין ליגע בה וחייב להחזירה דמסתמא אין לומר שהשליכה קודם שיקראנה.

שם: סימן קע"ג: שאלה: השולח כתב ביד חבירו חתום בפגיין דרגמ"ה והלה חושש שיש בתוכו דבר המזיקו מהו. נבוך הוא זה אם יפתחנה מועל בחרם אם יוליכנה שמא כתוב עליו דבר מה להחזירה לבעלים ישלחנה ביד אחר. אין לו תקנה אלא פורר וזורק לרוח או מטיל לים.

שם: ח"א סימן רע"ו: שאלה: מה שנוהגים לכתוב ע"ג האגרות ופגיין [ר"ת: ופורץ גדר ישכנו נחש] אם יש בו ממש. תשובה: בלאו הכי נראה שיש איסור לבקש ולחפש מסתוריו של חבירו ומה לי לא תלך רכיל לאחרים או לעצמו. מובא בפלא יועץ ערך סוד עיי"ש

כנסת הגדולה: שו"ת יו"ד סי' של"ד: הגהות הטור סימן ה: יש חרם רבינו גרשון מאור הגולה שלא יפתח אדם אגרת חבירו והפותחה הוא מנודה ואפילו אם נימא שאינו מנודה עד שינדהו אם היה כתוב על גבו ופגיין דרגמ"ה אע"פ שהאיש שרשם החרם על האגרת לא היה בר שמתא אם הפותח יודע שיש חרם דרגמ"ה הוא בחרם: שלטי הגבורים פרק שבועות העדות.

חקקי לב: לגר"ח פאלאג'י: ח"א סי' מט: נשאלתי באחד מבני עמינו שיש לו עסק עם גוי וממונו בידו, וירא שמא יעשה לו איזה עולה בממונו ובא לידו כתב מהגוי ששלח לגוי חבירו ורוצה זה הישראל לפותחה לברר עניינו לבל יזיקנו הגוי, אי איכא בזה איסור או לא.

תשובה: לכאורה היה נראה דמותר כפי דברי השלטי גבורים פרק שבועות העדות שכתב וז"ל: ומה שנוהגים לכתוב על האיגרות דאיכא חרם דר"ג נראה דאם הפותח האיגרת יודע שיש חרם דר"ג בזה דאז אפילו לא היה האיש שרשם על האיגרת החרם בר סמכא ואפילו ?? שאינו מנודה הפותח וכו' יע"ש, נראה דעיקר החרם שחל הוא בשרשום על האיגרת הא לא"ה דליכא רשימה כלל נראה דפטור לגמרי, אבל הלשון שהביא הרב כנה"ג בסימן של"ד הגה"ט אות ה' שכתב יש חרם דר"ג שלא יפתח וכו' ואע"פ שאינו עד שינודוהו אם היה כתוב ע"ג ופג"י דרגמ"ה אע"פ שהאיש שרשם החרם על האיגרת לאו בר סמכא אם הפותח יודע שיש חרם דר"ג הוא בחרם וכו' והביא כל זה מלשון השה"ג הלזה, ויש לעמוד בזה שיש שינוי בין מ"ש הכנה"ג בשם שה"ג למ"ש בספר שה"ג גופיה יע"ש.

ומ"מ נראה דעיקר החרם הוא שלא יפתח האיגרת בלא רשות חבירו וכ"כ להדיא בספר הכלבו סימן קט"ז ובספר באר הגולה ס"י של"ד ע"ש.

ומעתה יש לנו לחקור מאיזה טעם אסר ר"ג דבר זה, דאם נאמר משום מ"ש ז"ל ע"פ ואהבת לרעך כמוך מאי דעלך שני לחברך לא תעביד, אין איסור זה כי אם בישראל לבד אבל לגוי מותר, ועיין בס' הלכות קטנות ח"א סי' קע"ג בכיוצא בזה בישראל השולח איגרת וחושש שיהיה לו נזק באותו איגרת ואם יפתחנה איכא חרם ואם ?? בידו יהיה לו נזק וכתב התיקון הוא פורר וזורק לרוח או מטיל לים יע"ש, וכאן בנ"ד לא שייכא זה שהרי מאיגרת זו יוצא תועלת לישראל והוי כמציל מזוטו של ים ואפשר דגם הישראל כה"ג יהיה מותר כיון דאיכא חששא שגוזלו ומזיקו ועל ידי הכתב זה יתברר האמת.

ועוד נ"ל דבנידון דידן דהוי בגוי, לדעת הלכות קטנות ז"ל מטעם שכתב שם בסימן רע"ו שכתב דהיינו טעמא דאסור לפתוח איגרת חבירו אפילו בלא ופג"י משום שיש איסור לבקש ולחפש מסתרותיו של חבירו ומה לי לא תלך רכיל לאחריים או לעצמו יע"ש, וכיון דאיסורו הוא משום לא תלך רכיל, בעמ"ק כתיב ולא בגוים ודו"ק.

אבל אם יהיה איסורו משום גונב דעת הבריות, שהרי לא גרע מהגונב דעת חבירו, שזה הוי יותר חמור שגונב דעתו ממש שהוא במצפוני לבו, ואם באנו לאסור מטעם זה הרי קי"ל דאסור לגנוב דעת הבריות אפילו דעת של גוי כמ"ש בחולין דף צד ובשו"ע חו"מ סימן רכ"ח יע"ש, וכן אם יהיה איסור זה משום גזל כמ"ש מהרמ"ש בתשובות ח"ג סימן מ"ז דאסור משום דהוי כשואל שלא מדעת דגולן הוי, א"כ הרי קי"ל בחו"מ סימן שס"ו ס"ג כמ"ד דשואל שלא מדעת גולן הוי, ונראה דבאיסור גזל אין חילוק בין ישראל לגוי כדקי"ל בחו"מ ריש סימן שמ"ח ס"ב ועיין בט"ז יו"ד סימן ק"ך סקי"א והביאו הכנה"ג שם בחו"מ סי' שמ"ח הגה"ט אות ד' יע"ש, וע"ע בחו"מ סימן ר"?? ?? בדין שולח יד בפקדון דהוי גולן וכו' ועיין עוד ?? באו"ח ס"י תרל"ז סק"ד דאף שמותר לאדם ליכנס לסוכתו של חבירו שלא מדעתו דניחא ליה לאיניש דליעביד מצוה בממוניה... אבל בשעה שהוא שם אפשר דקפיד עליו שלא יראה חבירו עסקיו ואכילתו בלי ידיעתו, וזה דבר מוסכם מצד הסברא עכ"ל, ועיין לב"ד ז"ל בתשובה חיו"ד סימן קנ"ח שהחמיר דאפילו בשוגג צריך כפרה יע"ש, ועיין בספר ברכי יוסף יו"ד סימן של"ד סעיף כ"ב.

ועוד נלע"ד לומר דאפילו שולח אדם אגרת לחבירו אסור לחבירו שבא לו האגרת לגלות דברי האיגרת לאחרים, דאפילו בסתם דליכאשום סוד ודבר מגונה ונזק להכותב האגרת איכא איסור לגלות כמ"ש בגמרא דכל האומר דבר לחבירו הרי הוא בכל תאמר עד שיאמר לו בפירוש שיאמר, וכ"ש בדאיכא גנאי או סוד ויוצא נזק כשמגלהו, ועיין לרז"ל ורש"י במלכים א' סימן ב' על פסוק וגם אתה ידעת את אשר עשה לי יואב בן צרויה בשם המדרש תנחומא שהראה הספר ששלח דוד ביד אוריה וכו' יע"ש.

ומהו נלע"ד דכגון דא דנ"ד שמה שפותח האגרת הגוי הוא בכדי להציל את עצמו ולהיות מציל מידם נראה דבכה"ג לא גזר ר"ג והתר גמור הוא ובלבד שלא יתוודע לגוי שעשה דבר זה דאיכא חילול השם, ואם יהיה הענין שבהוודע לו היה בגוי עולה או פשיעה שהיה עושה לישראל, נראה להתיר בכל גוונא וכמה דברים התירו חז"ל משום דבר האבד ובמציל מידם ואכמ"ל כנלע"ד. ואם יארע ענין בזה ישראל עם חבירו ובא ליטול רשות מבית דין שיפתחו האגרת אם יש כח לבית דין בזה או לא כבר שלחתי על זה וכתבתי במקום אחר בעזר משדי, ויש צדדים לכאן ולכאן ונא"ת.

==== ערוך השלחן יו"ד שלד

✦ מקורות נוספים לענין חרם דרבינו גרשום: אינציקלופדיה תלמודית ערך חרם דרבינו גרשום סימן י"ח, שו"ת בית דוד (שאלוניקי תצ"ד) חיו"ד סי' קנ"ח שבפתיחה לבד עבר על החרם. בשו"ת שבט הקהתי ח"א סי' שט"ז הביא כמה פרטים בדין זה - שו"ת קול גדול למהר"ם בן חביב סימן קב ==לסכס==, דעת קדושים יו"ד סימן של"ד כתב שבניו ואשתו יכולים לקרוא עיי"ש, ובכסף קדושים חו"מ סימן קפ"ג ס"ד, ע"כ. וע"ע קובץ תל תלפיות חלק ס"ג עמ' רע"ג מאמרו של הרב יו"ט זנגר "בענין חרם דרבינו גרשום בקריאת מכתבים", אבני חושן לגר"י זילברשטיין שליט"א ח"ב עמ' תקסו לענין "גלויה" והיכא דאיכא חשש נזק, חשוקי חמד לגר"י זילברשטיין מס' יומא ד: עמ' נג "רופא שפתח מכתב עמיתו בטעות ורוצה לספר סודו לתועלת".

עיין שו"ת בני בנים (רי"ה הנקין), ח"ג סימן יז, חרם דרבינו גרשום בקורא מכתב חבירו

(ג) ציונים ועיונים נוספים: שמירת סוד חבירו

<p>בסוגיא יומא ד, ח"א יו"ד שיט
 חשוקי חמד, ר' יצחק זילברשטיין
 לגלות על מחלות לסבא או לאשתו ועוד
 ציורים בנידון זה, יומא ד:
 יעלזו חסידים, ר' אילעזר פאפו
 לשמור סוד חבירו, מאמר הכבוד
 מצוות המוסר, ר' יוסף דוד עפשטיין
 לשון הרע רכילות ומגלה סוד, עמ' 812-122
 מרפא לשון, קובץ
 קונטרס מן המים ר"מ סמסונוביץ, ח"ג
 קונטרס "גילוי סוד" מאת הרב בצלאל גנצרסקי,
 ח"ד עמוד 52
 עבודת השם, ר' שמואל מטלון
 גילוי סוד / סנהדרין לא ההוא תלמידא דאפקיה
 רב אמרי מבי מדרשא / אם הזהיר שלא לגלות
 אסור יו"ד ס' ב אוצ"ה 62
 פלא יועץ, ר' אילעזר פאפו
 המגלה סוד חבירו עובר בלא תלך רכיל בשם
 הלכות קטנות סוד</p> | <p>אורח משפט, ר' שמעון דובער אנאליק
 בדין "הולך רכיל מגלה סוד", ובדין האומר
 לחבירו דבר שהוא בבל יאמר עד שאמר לו
 חבירו יומא ד. חו"מ סי' יט
 בצל החכמה, ר' בצלאל שטרן
 בדין האומר דבר לחבירו שהוא בבל יאמר עד
 שיאמר לו לך אמור, יומא ד: ח"ד סימן פד
 ברכת אברהם, ר' אברהם ארלנגר
 בענין מגלה סוד, סנהדרין כט
 דבר משה, ר' משה רומריין
 לא לגלות סוד חבירו, אבות 79
 דבר משפט, קובץ
 האזרת סתר ופתיחת מכתבים מאת הרב צבי
 שפיץ, ח"ג עמוד שלח
 דברי שלום, ר' שמואל יצחק יודייקין
 בענין כל האומר דבר לחבירו הרי הוא בבל יאמר
 עד שיאמר לו לך אמור, חלק ה: סימן ג, וב'ציונים'
 עמ' ט
 יהודה יעלה, ר' מהר"י אסאד</p> |
|---|--|

השלמת מקורות בענין גילוי סוד

שערי תשובה: שער ג: סימן רכה: וחייב האדם להסתיר הסוד אשר יגלה אליו חבירו דרך סתר אף על פי שאין בגלוי הסוד ההוא ענין רכילות¹¹⁷, כי יש בגלוי הסוד נזק לבעליו וסבה להפר מחשבתו, כמו שנאמר (משלי טו כב) הפר מחשבות באין סוד, והשנית, כי מגלה הסוד אך יצא מדרך הצניעות והנה הוא מעביר על דעת בעל הסוד, ואמר שלמה עליו השלום (שם כ יט) גולה סוד הולך רכיל, רצונו לומר אם תראה

איש שאיננו מושל ברוחו לשמור לשונו מגלוי הסוד, אף על פי שאין במחשוף הסוד ההוא ענין רכילות בין אדם לחבירו, תביאהו המדה הזאת להיות הולך רכיל שהוא מארבע כתות הרעות, אחרי אשר אין שפתיו ברשותו לשמור. עוד אמר (שם יא ג) הולך רכיל מגלה סוד, רצונו לומר אל תפקיד סודך למי שהולך רכיל, כי אחרי אשר איננו שומר שפתיו מן הרכילות אל תבטח עליו בהסתר סודך, אף על פי שמסרת דבריך בידו דרך סוד וסתר¹¹⁸, והוזהרנו מן התורה שלא לקבל לשון הרע¹¹⁹, שנאמר (שמות כג א) לא תשא שמע שוא, ונאמר (משלי כט יב) מושל מקשיב על דבר שקר כל משרתיו רשעים, ופירשו חז"ל (מדרש תהלים נד) כאשר המושל מקבל לשון הרע ודברי רכילות יעשו משרתיו רשעים והולכי רכיל למצוא חן בעיני אדוניהם.

והנה לאלה שלשת החלקים אשר זכרנו כווננו בזכרם רבותינו ז"ל (סוטה מב.) "כת מספרי לשון הרע".

חיבור התשובה: למאירי:..... וכך מבני אדם קצת אנשים לא יחזיקו עצמם כהולכי רכיל בספרם איזה דבר אם לא הוזהרו על הסתרו ולא יתעוררו על זה, ועל זאת המידה אמר החכם השלם ע"ה (משלי יא ג) הולך רכיל מגלה סוד וגו', ייחס גילוי הסוד לרכיל, והעתיק מילת סוד במידת נאמן רוח אל מילת דבר, להורות שהרכיל ממדותיו ומפעולותיו לגלות סוד, ר"ל אף מה שהוזהר עליו להסתירו ולכסותו, אבל נאמן רוח לא דיו לכסות סוד, ר"ל מה שהוזהר ממנו, אבל אפילו הדברים ששמע במקרה מבלי שיוזהר על [עמוד 94] הסתורם, אחר שיודע ויכיר שיש צורך בהסתורם יכסה אותם ויסתירם, והוא ענין מה שהעתיק מילת סוד אל מידת דבר.

כבר התבאר זה על פי קצת מפרשים, הוא שאמרו ז"ל במסכת יומא (ד) מכאן לאומר לחבירו דבר שהוא בכל יאמר עד שיאמר לו לך אמור, רצו בזה שכל ענין רכילות אע"פ שלא הוזהר על הדבר ההוא הוא בכלל לא תלך רכיל, כי סיבת הריסת כל מצב אהבה והפר ברית ויסבב תכלית שנאה ביניהם עד שאפשר להביאם לידי שפיכות דם, והוא אמרו אנשי רכיל היו כך למען שפוך דם (יזחקאל כב ט).

מגן אברהם: או"ח קנ"ו סק"ב: ... אחד המספר בפני חבירו או שלא בפניו המספר דברים שגורמין אם נשמעו איש מפי איש להזיק חבירו בגופו או בממונו...

פרק קמא דיומא (דף ד) מנין לאומר לחבירו דבר שהוא בכל יאמר עד שיאמר לו לך אמור וכו', ואם האומר מזהיר שלא לומר, אפילו אמרו בפני רבים יש בו משום לשון הרע, כדאמרינן פרק זה בורר ההוא תלמידא וכו' [הגהות מיימוני]...

שו"ע הרב: אורח חיים: סימן קנ"ו סעיף י: **סעיף יד:** כל האומר דבר לחבירו הוא בכל יאמר עד שיאמר לו לך אמור. (יומא ד: סמ"ג לאוין ט, הגהמ"י סוף הל' דעות, מג"א.).

יד הקטנה: פרק ט:..... (ג) עוד בכלל זה ואע"פ שאינו עון חמור כל כך, והוא המגלה סודו של חבירו, ואע"פ שאין בגילוי הסוד ההוא ענין רכילות בין אדם לחבירו כלל ואינו גורם שום נזק וצער לחבירו על ידי זה, מכל מקום עבירה גדולה היא ובכלל הולך רכיל, וכבר גדול החכמים [-שלמה] ברוח קדשו אמר בזה: גולה סוד הולך רכיל, כלומר סופו שמביא אותו המידה רעה הזאת להיות הולך רכיל הואיל ואין לפיו מחסום (ה). ועוד יותר מזה אפילו אם אמר דבר לחבירו סתם ולא הוזהרו מלגלותו,

אע"פ כן אסור מלחזור ולספרו, כך אמרו חכמים (יומא ד) מנין לאומר לחבירו דבר שהוא בכל יאמר עד שיאמר לו לך ואמור, ת"ל וכו', ואסמכוהו אקרא (ו)

(ה) רבינו יונה שם ומנורת המאור נר ב' כלל רביעי. (ו) הוא פשוט ומביאה הסמ"ג והגהות מיימוני.

(ד) אמרו חכמי המוסר כי איש אחד גילה סודו לחכם, ואמר לו הבנת, והשיב החכם הן הבנתי אבל שכחתי, על כן צריך להיות זהיר מאד בסוד חבירו ואל יוציאנו מפיו לעולם, וכשם שאדם מוזהר שלא יגלה סוד, כך עצה טובה לאדם שלא יגלה סודו לשום אדם שבעולם, ואמרו סוד שאינך מפקיד אותו לאויביך אל תפקידהו אצל אוהבך, כי לפעמים יהפך האוהב לאויב, עוד אמרו מעולם לא הייתי מאשים למגלה סודי אלא לעצמי כי אמרתי הן אני לא יכולתי להעלים סודי והאיך אאשים לאחרים שגלוהו, לכן צריך ליזהר בזה. (ז) לשון מנורת המאור נר ב' כלל רביעי.

❦ פרק יב: פרסום חטאים ועוולות ❦

== ??? סוגיא זו שייכת גם לענין קבלת לשון הרע וענין נאמן כבי תרי וצ"ע איך לחלקו והאם להביאו
פעמיים ??? ?
=====

(א) עדות עד אחד / לספר לרבו / לאפרושי מאיסורא

פסחים קיג: שלשה הקב"ה אוהבן, מי שאינו כועס ומי שאינו משתכר ומי שאינו מעמיד על מדותיו. שלשה הקב"ה שונאן, המדבר אחד בפה ואחד בלב, והיודע עדות בחבירו ואינו מעיד לו, והרואה דבר ערוה בחבירו ומעיד בו יחידי. כי הא דטוביה חטא ואתא זיגוד לחודיה ואסהיד ביה קמיה דרב פפא, נגדיה לזיגוד, א"ל טוביה חטא וזיגוד מינגד¹, א"ל אין, דכתיב (דברים יט) לא יקום עד אחד באיש, ואת לחודך אסדת ביה, שם רע בעלמא קא מפקת ביה.

אמר רבי שמואל בר רב יצחק אמר רב, מותר לשנאתו, שנאמר (שמות כג) כי תראה חמור שנאך רובץ תחת משאו, מאי שונא, אילמא שונא נכרי והא תניא שונא שאמרו שונא ישראל ולא שונא נכרי, אלא פשיטא שונא ישראל, ומי שריא למסניה והכתיב (ויקרא יט) לא תשנא את אחיך בלבבך, אלא דאיכא סהדי דעביד איסורא, כולי עלמא נמי מיסני סני ליה מאי שנא האי, אלא לאו כי האי גוונא דחזיא ביה איהו דבר ערוה.

רב נחמן בר יצחק אמר מצוה לשנאתו, שנאמר (משלי ח) יראת ה' שנאת רע. אמר רב אחא בריה דרבא לרב אשי מהו למימרא ליה לרביה למשנייה, א"ל אי ידע דמהימן לרביה כבי תרי לימא ליה, ואי לא לא לימא ליה.

רשב"ם: פסחים שם: חטא, בעבירה: שם רע הוא דקא מפקת עליוה, מאחר שאין אתה נאמן בעדות לא יתקבל עדותך אין לך עליך מצוה להעיד הרי אתה עובר על לאו דלא תלך דכיל². דכתיב לא יקום עד אחד וגו', כלומר המקרא מעיד שאי אתה נאמן

1. גמרא פסחים: מוזכר במכות יא. שאמותיהן של כהנים מספקות מחיה וכסות לרוצחים שלא יתפללו על בניהם שימותו, ושואלת הגמ' שאם לא יתפללו למה ימותו מאי הוה ליה למעבד הכא אמרינן טוביה חטא וזיגוד מנגיד עיי"ש, וברש"י שם: טוביה חטא וכו', משום ההיא דאמרינן בערבי פסחים טוביא חטא וזיגוד אסהיד ביה ביחידי שלא היה עד שני בדבר ונגדיה רב פפא לזיגוד, א"ל טוביה חטא וזיגוד מנגיד, ומאז היתה למשל. =לציין לעיין יראים סמ"ג לעיל == החינוך לומד של"ת דלא יקום עד אחד באיש קאי על בית דין ולא על העד עיי"ש אחרונים (שדי חמד ועוד)

2. רשב"ם: אחרונים עמדו על מחלוקת בין רשב"ם ליריאים וסמ"ג בפירושו הגמרא, לרשב"ם המלקות משום לא תלך רכיל, וליראים וסמ"ג משום לא יקום עד אחד באיש. עיין לקמן דברי היראים (סימן רה) וסמ"ג (ל"ת ריג), פרשת דרכים, בית דוד, ובאחרונים המובאים בתועפות ראם (כולם מובאים בהמשך הפרק). יש לציין לדברי שו"ת הרי"ף בסמוך 'והאי שם רע הוא דמפיק עליה וכתיב במוציא שם רע ויסרו אותו', ולכאורה ס"ל כרשב"ם וטעם המלקות (אף שאין בו מעשה, כקושיית אחרונים הנ"ל) אבל חז"ל דימו הדבר למוציא

בעדות זו. מותר לשנאתו, הרואה יחידי דבר ערוה בחבירו אע"פ שאינו רשאי להעיד לו, מותר לשנאתו, שהרי הוא יודע בודאי שהוא רשע. מאי שנא, כלומר מי הוא שונא שאמר הכתוב: ה"ג אי נימא שונא ישראל, כלומר שהוא שונא ישראל, מי שרי למיסנייה, ומסתמא לאו ברשיעי איירי קרא.

מאירי: שלשה הקב"ה שנאן, המדבר אחת כפה ואחת בלב, והיודע עדות לחבירו ואינו מעיד, והרואה דבר ערוה בחבירו יחידי ומעיד בו, שהרי לא עלתה בידו אלא הוצאת שם רע עליו, ומכל מקום אע"פ שאין ראוי לו להעיד מותר לשנאתו ולהשניא למי שסומך על דבריו ומאמין בו, והוא שאמר כי תראה חמור שונאך, שונא מאן, אילימא גוי והתניא שונא שאמרו שונא ישראל ולא שונא גוי, על הדרך שביארנו במקומה בשני של מציעא, אלא שונא ישראל, היכי דמי, אי דלא עבד איסורא מי שרי למשנייה, אי דעבד איסורא כולי עלמא שני ליה, אלא כי האי גוונא דחזא ביה דבר ערוה.

❖ בענין נאמנות עד א' לשנוא ולבייש על פיו

שאלות: וישב סימן כז: שאילתא, דאסיר להו לדבית ישראל למישנא חד חבריה דכתיב לא תשנא את אחיך בלבבך... ת"ר לא תשנא את אחיך בלבבך, יכול לא יכנו ולא יקללנו ולא ימרטטנו, ת"ל בלבבך, בשנאה שבלב הכתוב מדבר. למימרא דשנאה בעלמא קאסר רחמנא ואע"ג דלא קא עבד מידעם...ודאסיר למשנייה היכא דקא נהיג כשורה, אבל לא נהיג כשורה שרי למשנייה ולמלטייה ולמעבד ביה מעשה, דכתיב ונשיא בעמך לא תאור, בעושה מעשה עמך.

ברם צריך, היכא דהוא ידע ביה דלא קא נהיג כשורה לחודיה וסהדי אחרני ליכא דידעי ביה, מי שרי למשנייה אי לא, מי אמרינן כיון דלאו בר מעבד ביה דינא הוא מישנא נמי לא, או דילמא לענין דינא הוא דאמר רחמנא עד דאיכא שני עדים אבל למשנייה אפילו בכל דהוא³. ואם תמצא לומר היכא דידע ביה הוה שרי למשנייה, היכא דאמר ליה עד אחד מהו למסמך עליה ומשנייה.

היכא דקים ליה בגויה לא תיבעי לן דכמאן דידע ביה הוא דמי, מן מעשה דבת רב חסדא (כתובות פה.) דסמיך עלה [רבא], אמרה ליה ההיא איתתא דחשידא על שבועת שוא ואפכא רבא משבועתא אשכנגדה, אמר כיון דקים לי בה דלא מישקרא כמאן דקא סמכינא אנפשי דמי. כי קא מיבעיא לן עד אחד דלא קים לן ביה, כי איצריך רחמנא שני עדים לחייבוה ממון אבל לחיובי שבועה אפילו בעד אחד, דתניא לא יקום עד אחד באיש לכל עון ולכל

שמ רע שלוקה מן התורה. וע"ע לקמן בדברי תועפות ראם שאחרונים באמת השוו את הדעות וגם ליראים וסמ"ג המלקות משום לא תלך רכיל.

יש שהעירו שאולי הדבר תלוי בשינוי בגירסאות בש"ס עצמו שלכאורה לרשב"ם היתה גירסא אחרת מהש"ס שלנו שמקדים המשפט 'שם רע הוא דקא מפקת' לפני המילים 'דכתיב לא יקום עד אחד'. וז"ל הגרי"פ פערלא: בביאורו לרס"ג עשין עשה צו: ...וכל שכן לפי מה שנראה מדברי הרשב"ם דגירסתו היתה 'אמר ליה אין דאת לחודך אסדת ביה שם רע בעלמא הוא דקא מפקת עליוה דכתיב לא יקום עד אחד באיש', וכן הוא גירסת הילקוט (בפרשת שופטים) עיין שם, וכזה הוא גירסת ש"ס כתי"י כמש"כ בדקדוקי סופרים שם עיין שם, דלפי גירסא זו ודאי מתבאר להדיא דאין האיסור אלא משום מוציא שם רע על חבירו, ובפרט לפי גירסת קצת ראשונים ז"ל דלא גרסי שם כלל מאי דאיתא בגירסא שלפנינו 'דכתיב לא יקום עד אחד באיש', כמש"כ בהגהות דקדוקי סופרים שם עיין שם, דלפי גירסא זו אין שום רמז כלל לסברת היראים והסמ"ג מהתם, עב"ל הגרי"פ. (עיין גם מאמרו של ר' נחום רקובר סיני נא עמוד רג הערה 15).

3. **שאלות:** לעיל בשאלתא סי' ב' הוכיח הנצי"ב דעת השאלות דמי"ש בגמ' ב"ק כח. "עביד איניש דינא לנפשיה" היינו דוקא היכא דיכול לברר הדבר לפני ב"ד דהדין עמו, וזה מ"ש כאן בצד הראשון "כיון דלאו בר מעבד דינא הוא", ולפי"ז יהיה אסור לשנאותו כי אין לו עדים, והצד השני הוא דשנאה קיל מהוצאת ממון, עיי"ש בנצי"ב.

חטאת, לכל עון ולכל חטאת הוא דאינו קם אבל קם הוא לשבועה, ושנאה לשבועה מדמינן ליה וסגיא בעד אחד, או דילמא שנאה נמי כעון וכחטאת דמיא ובעינן שני עדים⁴.

ת"ש דת"ר (פסחים ק"ג): שלשה הקב"ה שונאן, המדבר אחד בפה ואחד בלב, והיודע עדות לחבירו ואינו מעיד לו, והרואה דבר ערוה בחבירו ומעיד בו יחידי, כי הא דטוביה חטא אתא זיגוד לחודיה ואסהיד ביה, נגדיה רבא לזיגוד, אמר זיגוד טוביה חטא וזיגוד מנגד, א"ל אין דלחודך את ושם רע הוא דקא מפקת עליוה, ואמר רב שמואל בר רב יצחק מותר לשנאותו, אלמא סמיך על נפשיה ושני ליה⁵, דכתיב כי תראה חמור שונאך, מאי שונאך, אילימא שונא עכו"ם והא תניא שונא שאמרו שונא ישראל ולא שונא עכו"ם, אלא פשיטא שונא ישראל ואי דקא עביד שפיר מי שרי למשנייה הא כתיב לא תשנא את אחיך בלבבך, ואי דאית ביה שני עדים דמיגלייא מילתא שונאך הוא ולא שונא דכולי עלמא הוא, שונא מיבעי ליה למיכתב ביה, כדכתיב (דברים כא) האחת אהובה והאחת שנואה, אלא לאו כי האי גוונא שמע מינה. רב נחמן בר יצחק אמר (מותר) [מצוה] לשנאותו דכתיב יראת ה' שנאת רע. ואי דאית ביה שני עדים צריכא למימר? השתא מעשה עבדינן ביה שנאה מיבעיא, אלא לאו כי האי גוונא ש"מ. אמר ליה רב אחא בריה דרבא לרב אשי מהו למימר ליה לרביה ומשנייה, היכי דמי, אי דידע ביה ברביה דמהימן ליה כי בי תרי וקים ליה, לימא ליה, ואי לא לא לימא ליה.

שמע מינה דעל עד אחד לא סמכינן למימרא, דשנאה נמי כעון וכחטאת דמי, דאמר רחמנא לא יקום עד אחד באיש לכל עון ולכל חטאת, וכן הילכתא.

שו"ת הרי"ף: סימן שב: שאלה: מי שחירף את חבירו באחד מן העבירות חייב להלקותו ולנדותו עד שיתברר מה שאמר על חבירו או לא. וכן יש בדבר הפרש בין על שאמר על דרך חובה ובין שאמר על דרך עדות כגון שנתכוין להעיד עליו וכן מי שמעיד על אשת איש או פנוי עדות גמורה בדבר והוא עד אחד ולא נמצא עד אחר מלקין אותו משום שהוציא שם רע או לא. **תשובה:** מי שהעיד יחידי בדבר עבירה או על אשת איש מנגדינן ליה כמ"ש רז"ל במעשה דזיגוד וטוביה.

רי"ף שם ח"ב: סימן מ: תשובה: מי שהעיד על איש או אשה בדבר עבירה מנגדינן ליה כמו שאמרו ז"ל במעשה דזיגוד וטוביה בערבי פסחים, והטעם שאין עדות מתקיימת אלא על פי שנים והאי שם רע הוא דמפיק עליה וכתוב **במוציא שם רע ויסרו אותו**⁶, וכן אין ראוי להשביע לנחשד בדבר אם עשהו אם לאו, אבל אם יתברר בעדים שעשאו אז משביעין אותו שלא ישנה באותה עבירה כדכתיב ואריב עמם ואקללם ואכה מהם אנשים [ואמרטם] ואשביעם באלהים⁷.

4. פירוש, בדיני ממונות מצאנו שעד אחד אינו נאמן להוציא ממון אבל נאמן לחייב שבועה, וע"ז מסתפק כאן איך הדין באיסור שנאה, ד"ל שעד א' אינו בירור גמור אבל מעורר ספק ולענין שנאה זה מספיק.

יש להוסיף בהסבר, דעד אחד אין בכוחו שיעשו מעשים על פיו, להוציא ממון וכיו"ב, אבל יכול לערער נאמנות הבעל דבר, ועד שלא ישבע מקבלים דברי העד אחד. ולפ"ז השאלה כאן לענין איסור שנאה, אם השנאה נחשבת כמו מעשה, דהיינו כמו שמוזקו או מוציא ממנו ממון, או שאינו נחשב כמעשה וקביעות עובדא בממונות רק מערער שמו הטוב ונאמנותו של הבעל דבר, וממילא מתעוררת שנאה בלב כנגדו, אבל אינו כמוזקו ממש. ומסיק, דאינו נאמן, דדמי להוצאת ממון, והתרת השנאה נחשבת כהיזק והפסד וצריך לזה שני עדים. [ועיין בסוגיא ז' "תשובה על עון השנאה" בענין חיוב הפיוס לחבירו כששם על איסור השנאה, וחילוק בין שנאה גלויה ונסתרת, וכל הענין]. [ולא ברור מה שפירש בזה בנצי"ב דעד א' מעורר חשד וזה גורם לשנאה].

5. מפרש הנצי"ב דזה מדברי השאילתות ופושט ספיקו הראשון דהיכא דידע ביה בעצמו דמותר לשנאותו, ומפרש עוד המילים "סמיך על נפשיה" דאע"ג דאפשר להצדיקו בדרך רחוקה דלא חטא, יכול לסמוך על שיקול דעתו ולשנאותו, ולא אמרינן בדדמי.

6. שו"ת הרי"ף: ==סבירא ליה כרשב"ם שהמלקות משום לא תלך רכיל שהוא אזהרת מוציא שם רע.

7. שו"ת הרי"ף: הערת הרב לייטנר שם: שו"ת הגאונים הרכבי סימן ק"ע עמוד 303, ושו"ת גאוני מורח ומערב סימן ק"ד, והלכות פסוקות סימן צ"ד, ובספר הפרדס לרש"י על מי שנחשד ויצא קול במדינה, ועיין שו"ת תרשיש שהם אה"ע סימן ק"כ, ועיין שערי חיים לר' חיים סופר שער ג' אות י"א.

יראים: סימן רה: (ישן: רמד): לפי נוסח "תועפות ראם": צוה הקב"ה בפרשת שופטים לא יקום עד אחד באיש לכל עון ולכל חטאת בכל חטא אשר יחטא, ותניא בספרי (תצא פסקא כה) לא יקום עד אחד באיש אין לי אלא בדיני ממונות דיני נפשות מנין ת"ל בכל חטא אשר יחטא, אין לי אלא בדיני ממונות דיני נפשות מנין ת"ל בכל חטא אשר יחטא, להעלות לכהונה ולהוריד מן הכהונה מנין ת"ל לכל עון ולכל חטאת, אין לי אלא [לעדות] איש לעדות אשה מנין ת"ל לכל חטאת אשר יחטא, אם סופנו לרבות אשה מה ת"ל איש לעון [לאיש] הוא דאינו קם אבל קם הוא באשה להשיאה דברי ר' יהודה, ר' יוסי אומר לעון אינו קם אבל קם הוא לשבועה.

למדנו מכאן, עד אחד שיודע בחבירו דבר שאינו ראוי להשביעו אינו [רשאי] להעיד עליו דשם ביש הוא דמפיק עליה, כדאמרינן בערכי פסחים (ק"ג): טוביא חטא אתא זיגוד קא מסהיד עליה ביחידי נגדיה רבא לזיגוד, פירוש [משום] לאו דלא יקום עד אחד באיש, [מיהו] ההוא מלקות מדרבנן הוא ⁸ דהא איתקיש בסנהדרין (לג): מכות ודיני נפשות בגז"ש דרשע רשע, ודיני נפשות אין נוהגין בהן אלא בזמן שסנהדרין נוהגות.

ודוקא שאין בו הפרשת איסור ועבירה, אבל עבר אדם עבירה ויש בו ממשול לאחרים כגון פסולי עדות, והקדשות וזונות שנאסרות לבעליהן, או איסורי מאכלות שחבריו נכשלים בהן, או חטא אדם וגרם להיות נחשד על השבועה, ואיסורי תורה ומצות – מצוה לאדם להגיד ולפרסם, והשומע ישמע והחדל יחדל. ואין בלאו [דלא] יקום עד אחד באיש, כדאשכחן בקדושין בפרק האומר (סו.) בההוא סמיא שהעיד שליח שזינתה אשתו וא"ל שמואל אי מהימן לך כבי תרי זיל אפקה, ולא מצינו שגער בו מר שמואל על מה שהעיד ביחידי, ומצינו בגיטין פרק הנזקין (נד:) ההוא דאתא לקמיה דרב אמי ספר תורה שכתבתי לפלוני אזכרות שבו לא כתבתי לשמן וכו', ולא הלוקהו ולא גערו בו, ובכתובות בהכותב (פה.) שאמר בת רב חסדא לרבא ידענא דההיא איתתא דחשידא אשבועתא וכו'.

ואם יודע הפרשת איסור כגון זנות או אנוסה שאסורה בבעלה, ויודע בפירוש שהבעל לא יאמין ולא יחוש לדברי אחרים שאינו נכשל בדבר כי אם הבעל אחרי שיודע שעדותו לא יועיל להפרשת איסור, שם ביש הוא דמפיק עלה ולא יותר, וקם ליה בלאו דלא יקום עד אחד באיש, וקם ליה נמי בלאו ⁹ כמו שפרשתי למעלה. [- סימן קצא]

8. יראים: כן כתב רבינו יונה ש"ת ש"ג רכ: ואמרו רבותינו כי המעיד יחידי על חבירו בדבר עבירה מלקים אותו מלקות מדרות... וע"ע רשב"ש בסמוך ועוד ==

9. הסוברים שמודה היראים לרשב"ם שהמלקות הוא משום לא תלך רכיל

כתב כאן ב"תועפות ראם" אות ט: בתו"ד: והנה מפירוש הרשב"ם שם ד"ה שם רע, וד"ה דכתיב לא יקום, משמע דעיקר הלאו דלא יקום נאמר רק להורות שאין נאמן בעדותו ביחידי ולא יקבלו בית דין את דבריו, וכן משמע בסה"מ להרמב"ם ל"ת רפ"ח שעיקר לאו זה נאמר רק על בית דין, אולם דעת היראים כאן והסמ"ג אינו כן, כן כתב בספר חפץ חיים בבמ"ח לפתיחה אות י', ובחידושי מהר"מ לסה"מ שם, ועיין בספר דרך מצותיך ח"ב להמשנה למלך שהאריך בזה.

ובספר מעין החכמה יישב דעת היראים והסמ"ג עיי"ש שכתב בזה"ל: ומה שהקשה עליו דאמאי כתב שלוקה הרי הוא לאו שאין בו מעשה, אפשר לומר דדעת הסמ"ג כיון שטעם האיסור משום לישנא בישא הרי הוא בכלל מוציא שם רע שאזהרתו מלא תלך רכיל, ולוקה על אזהרה זו כדכתיב ויסרו אותו אע"פ שאין בו מעשה, רק אי לאו אזהרה דלא יקום הוה אמינא דזה אינו בכלל לשון הרע משום שראוי לצירוף כשיבוא עוד אחד להעיד על המעשה, אבל אחר שהזהיר הכתוב על זה הרי הוא עובר על לאו דלא תלך רכיל עכ"ל.

וכן כתב הווי העמודים וז"ל: והפרשת דרכים תמה על הסמ"ג בזה דהא קיי"ל לאו שאין בו מעשה אין לוקין עליו, ולא קשה מידי דבכלל מוציא שם רע הוא עמ"ש דשום ביש מפיק עליה ומוציא שם רע לוקה אע"ג דלא עשה מעשה כמו שפסק הרמב"ם בפ"ג מהל' נערה והסמ"ג עשין נ"ה עכ"ל.

ובזה אומר אני מש"כ היראים כאן בסוף הסימן יקם ליה נמי בלאו כמו שפרשתי למעלה, דלכאורה הדברים מיותרים דהרי מקודם לזה כתב וקם ליה בלאו דלא יקום עד אחד באיש, לכן נראה דצריך להיות בסוף יקם ליה נמי בלאו [דלא תלך רכיל] כמו שפרשתי למעלה [סימן קצ"א], והדברים ראויים לרבינו כמש"כ המעיין החכמה והווי העמודים.

סמ"ג: לא תעשה ריג: לא יקום עד אחד באיש: כתוב בפרשת שופטים (דברים יט טו) לא יקום עד אחד באיש לכל עון ולכל חטאת בכל חטא אשר יחטא, ותניא בספרי (שופטים פסקא מה) לא יקום עד אחד באיש, אין לי אלא בדיני ממונות בדיני נפשות מניין ת"ל לכל עון, קרבנות מניין ת"ל ולכל חטאת, למכות מניין ת"ל בכל חטא אשר יחטא, לכל ולכל בכל לרבות להעלות לכהונה ולהוריד מן הכהונה ולרבות את האשה, וכי מאחר שסופינו לרבות לכל דבר מה ת"ל באיש, לומר לך באיש אינו קם אבל קם הוא באשה להשיאה דברי רבי יהודה, רבי יוסי אומר לעון אינו קם אבל קם הוא לשבועה.

ולמדנו מכאן שעד אחד שיודע בחבירו עון, דבר שאין ראוי להשביעו, שלא יקום להעיד עליו, ואם קם והעיד עליו לוקה דשום ביש הוא דקא מפיק עליה, כדאמרינן בערבי פסחים (פסחים קיג:): טוביה חטא אתא זיגוד קמסהיד עליה נגדיה רבא לזיגוד, פירש משום לאו דלא יקום, אמנם אותו מלקות מדרבנן היה שהרי במסכת סנהדרין (י.) למדין מכות מדיני נפשות בגזירה שוה דרשע רשע, ודיני נפשות אין דנין אלא בזמן שסנהדרי נוהגת.

ומה שמצינו בקידושין בפרק האומר (סו.) באותו סומא שהעיד שליח שזינתה אשתו, א"ל מר שמואל אי מהימן ליה כבי תרי זיל אפקה, ולא גער ביה מר שמואל על מה שהעיד ביחודי, ובפרק הניזקין (גיטין נד:) גרסינן ההוא דאתא לקמיה דרבי אמי א"ל ספר תורה שכתבתי לפלוני אזכרות שלו לא כתבתם לשמן, ובפרק הכותב (כתובות פה.) דאמרה ליה בת רב חסדא לרבא ידענא בה בההיא אתתא דחשודתא אשבועתא ולא גער בה – יש לומר הפרשת איסורא שאני¹⁰... - מכאן ואילך ממשיך הסמ"ג בענין אחר.

רבינו יונה: סימן רטו: ודע, כי אם יראה איש כי עבר חבירו על דבר תורה בסתר והוא גלה על חטאותיו על שער בת רבים, אשום אשם על זה, כי אולי החוטא ההוא שב מדרכו הרעה, ויגוניו ברעיוניו, ולב יודע מרת נפשו, ולא נכון לגלותם זולתי לחכם צנוע אשר לא יספר ליתר ההמון, רק הרחק ירחיק מחברתו עד אשר יודע אליו כי שב מדרכו הרעה. ואם החוטא תלמיד חכם ואיש ירא חטא, ראוי לחשוב עליו כי באמת עשה תשובה, ואם יתקפו יצרו פעם אחת נפשו מרה לו אחרי כן.

(...) **סימן רכ:** ואמרו רבותינו (פסחים קיג:): כי המעיד יחידי על חבירו בדבר עבירה מלקים אותו מכת מרדות, אך יוכל לגלות הדבר בהצנע לרבו ולאיש סודו, אם ידע כי יאמינו דבריו כדברי שני עדים, ואם יש שני עמו ישמעו השופטים דבריהם ליסר החוטא בהצנע, ולא ילבינו פניו ברבים, כמו שנאמר (ויקרא יט יז) הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא.

==לבאר כאן שיטת רבינו יונה ==

והרה"ג מהרז"ו מנישוועז שליט"א העירני דבאמת אף שהסמ"ג כתב 'ואם קם והעיד עליו לוקה דשום ביש הוא דמפיק עליה' אבל הרא"ם בספר יראים לא כתב תיבות אלו 'ואם קם והעיד עליו לוקה', וא"כ שפיר י"ל דדעת היראים שלא ללקות על לאו דלא יקום, והכי נמי על לאו דלא תלך רכיל לא לקי כהרמב"ם רפ"ז מהל' דעות, ומה שכתב היראים 'מיהו ההוא מלקות מדרבנן הוא דהא איתקש' וכו', חדא ועוד קאמר ורצונו לומר דעל כרחך צריך לומר דנגדיה רבא לזיגוד מדרבנן הוא אפילו אי אמרינן דלקי אלאו שאין בו מעשה ומטעם דהא איתקש וכו', וזה אליבא דכו"ע ונכון. עכ"ל תועפות ראם.

בכל סימן זה השווה עם דברי הסמ"ג ל"ת רי"ג מובאים לקמן >?... =הענין מובא בהגהות מיימוני פ"ה עדות ומשם מעתיקו הדרכי משה בחו"מ סי' כ"ח ובשו"ע שם עיי"ש. =

=בענין החילוק של הפרשת איסור - צ"ל דבגמ' פסחים היתה עדות על זנות של פנויה משא"כ אם היתה אשת איש (כגמ' קידושין) היה צריך לבוא להעיד (אם נאמן כב' תרי לבעל).

=לכאורה הראיה מגמ' גיטין (שלא כתב לשמה) הוא רק שרואים שקבלו עדות של עד אחד, אבל לא שייך לשאול למה לא היה מלקות כי הרי מעיד על עצמו... ועיין בגירסת הסמ"ג שלא מוכרז בראיה זו מלקות.

10. סמ"ג: ==מבוסס עם ספר יראים לעיל בסמוך ?? =

חֲרָדִים: פרק כד: מצוות לא תעשה מן התורה התלויות בפה בקנה ואפשר לשמרן בכל יום: סימן ל: לא יקום עד אחד באיש, אזהרה לבית דין שלא יחתכו הדין על פי עד אחד, (ממנין תרי"ג). לא: ונראה דגם העם עצמו מזהר בכך כדאמרינן בפסחים (ק"ג) טוביה חטא וזיגוד מינגד, והרי רב פפא הלכה לזיגוד על שהעיד יחיד על טוביה, ואין עד אחד כשר אלא לענין חיוב שבועה ששנים מחייבים את האדם ממון ואחד מחייבו שבועה, (רשב"ץ, ענף מצוה).

שְׁבִלֵי הַלֵּקֶט: ח"ב: סימן מז: דין ענין תוכחות: ולהרב ר' אברהם ב"ר דוד מצאתי, הרואה דבר מגונה בחבירו חייב להוכיחו... ואם מכיר בו שממנו לא יקבל תוכחת ילך אצל הגדול ממנו. ואם רואה בו דבר ערוה ומהימן ליה לאותו גדול כבי תרי יאמר לו, ואותו גדול יוכיחנו בינו לבין עצמו אבל לא בפני רבים, שהוא לא שמע מפי עדים, אע"פ שמן ההלכה אינו נראה שעל זה הגדול להוכיחנו, שלא נתנו לו רשות לתלמיד לומר לרבו אלא למסנייה, כדגרסינן (פסחים ק"ג): מהו למימר ליה לרביה ומסנייה, אמר ליה, אם מהימן ליה לרביה כבי תרי לימא ליה ואם לא לא לימיר ליה.

...ובאה דאמרינן בפסחים מהו למימר ליה לרביה ומסנייה, א"ל אי מהימן עליה כבי תרי לימא ליה ואי לא, לא לימא ליה, לאו דוקא רביה, אלא לכל אדם בין רבו בין חבירו, ואי מאמד עצמו דמהימן ליה כבי תרי לימא ליה, ואין בזה משום הרואה דבר ערוה בחבירו ומעיד בו יחידי.

רִיטְב"א: שבועות ל: [תלמיד חכם היודע עדות וזילא ביה מילתא לא ליזיל להעיד] אבל באיסורא אין חכמה וגו' לנגד ה', ודוקא במילתא דמקבלין סהדותיה כגון דאיכא אחריןא בהדיה, או במקום שעונשים על פי אחד (נ"א: על פי תלמיד חכם) לעשות סייג לתורה, הא לאו הכי הוא אסור להעיד יחידי¹¹ כדאיתא בעובדא דזיגוד וטוביה במסכת פסחים (ק"ג):.

רֵא"ש: שו"ת: כלל ז סימן ז: ושאלתם: ראובן שנתחייב לשמעון שבועה, ושאל שמעון מן הדיינין שיכתבו לו פתקא, שיחרימו בבית הכנסת אם שום אדם יודע שעבר ראובן על השבועה, כדי שיפסלוהו, אם שומעין לו.

תשובה: חלילה וחס לא תהא כזאת בישראל לבייש בן ברית ברבים, ואף התובע החרם ראוי לנזיפה, שמוציא קול ולעז עליו, שהזכיר עליו שום פסול. כי אף היודע שחבירו עבר עבירה והעיד עליו לבדו לוקה, לפי שאינו נאמן יחיד והוציא עליו קול דברים ושמן. כדאמרינן (פסחים ק"ג) טוביה חטא וזיגוד מנגד, אלא אם יש לו עדים יביאם ויעידו אבל לא נצוה להחרים לו.

רֵא"ש: שם כלל יז סימן ד: שאלה: ראובן אומר שיש לו תרעומת על שמעון שחייב לו מצות, ועוד שעושה לו דברים שלא כהוגן והוציא עליו דיבה רעה, ואומר שרוצה להתרעם ממנו בדיני עובדי אלילים (מכחישי השם). בא שמעון לבית דין והזמין לראובן ואמר לבית דין הנני מזומן לירד לפניכם לדין ולהתחייב בכל אשר תחייבו אותי, ומעתה תתרו בו שלא יוציא עלי אלו הדיבות ושלא יתבעני בדיני עובדי כוכבים.

יראה כי ראובן אינו אלא כמוציא דיבה ולעז על שמעון, ועובר משום לא תשא שמע שוא@, וכן כל השומע דבריו, ואם יתרעם עליו בפני אומות עובדי אלילים יש לו דין מסור לענשו בידים, ואם יגזם ויאמר אלך ואומר לפני האנסין דבר שיוכל לבא ממנו הפסד לשמעון, משעת דיבורו יצא מכלל ישראל בני ברית, ונתן רשות לכל יראי השם וחרד על דברו לענשו. אשר בן ה"ר יחיאל זצ"ל.

==צריך הסבר כאן למה נקט פסוק לא תשא שמע שוא, והאם דוקא בבית דין??- שהוא עד אחד ??==מובא

11. ריטב"א: עמש"כ עליו ב"בית דור" ו"שדי חמד" ==

גם במקורות בפרק קבלת לשון הרע, =כפילות??

רשב"א: שו"ת חלק ב: סימן קפד: ...ולענין המוציא לקול והוא יחידי וגם הוא העיד על עצמו שלא נתברר אצלו ולהפחיד אותם אמר, הרי זה מוציא דיבה, ואפילו אומר אמת כל שאין שם עד אלא הוא אסור לו להעיד עליהם יחידי, ומדין הגמרא בר מלקות דרבנן הוא וכדאמר בפרק ערבי פסחים ת"ר שלשה הקדוש ברוך הוא שונאן המדבר אחד בפה ואחד בלב והיודע עדות לחברו ואינו מעיד לו והרואה דבר עברה בחברו ומעיד בו יחידי, אמר ליה רב אחא בריה דרבא לרב אשי מהו למימר ליה לרביה למשנייה, אמר ליה אי מהימן ליה כבי תרי נימא ואי לא לא נימא ליה, כי הא דטוביה חטא אזיל זגוד אמר לרב פפא, אתייה רב פפא נגדיה, אמר ליה טוביה חטא זיגוד מינגד, אמר ליה אין, דאת לחודך קא מסהדת ביה. ושום ביש בעלמא קא מפקת ביה, וכתיב לא יקום עד [אחד] באיש.

רס"ג: משלי י יח: מכסה שנאה שפתי שקר, ומוציא דיבה הוא כסיל: ...וקביעתו שהמוציא דיבה כסיל הוא בשני אופנים גם יחד, בין אמת בין שקר, השקר הרי כמו שעשו המרגלים, והאמת כמו שעשה יוסף, ואפילו העיד עליו עדות והוא יחיד, עבירה היא בידו וחייב הוא בעונש, ודבר זה במי שמעיד על אחיו באחת מן העבירות כשהוא יחיד, אבל אם העיד עליו בממון או באחת העסקות, אינו חייב עונש, לפי שיש לעדותו מקום, או לחייב שבועה או זולתה כמו שמבואר בתלמוד.

קידושין טו: איבעיא להו אשתו זינתה בעד אחד ושותק מהו, אמר אביי

נאמן, רבא אמר אינו נאמן הוי דבר שבערוה ואין דבר שבערוה

פחות משנים.

אמר אביי מנא אמינא לה דההוא סמיא דהוה מסדר מתנייתא קמיה דמר שמואל, יומא חד נגה ליה ולא הוה קאתי, שדר שליחא אבתריה, אדאזיל שליח בחדא אורחא אתא איהו בחדא, כי אתא שליח אמר אשתו זינתה, אתא לקמיה דמר שמואל א"ל אי מהימן לך זיל אפקה ואי לא לא תפיק, מאי לאו אי מהימן עלך דלאו גולנא הוא. ורבא, אי מהימן לך כבי תרי זיל אפקה, ואי לא לא תפקה.

רש"י: אשתו זינתה בעד אחד, כלומר אמר לו עד אחד אשתך זינתה והוא שותק מהו

ליאסר העד עליו. ולא הוה אתי, ההוא סמיא לעת הקבוע לו לפני שמואל. שדר,

שמואל שליח בתריה שימהרנו לבוא. מאי לאו אי מהימן לך, האי עד כשאר עד אחד דידעת

ביה שאינו מפסולי עדות דלאו גולנא הוא. אפקה, הואיל ולא הכחישתו.

רי"ף: [איבעיא להו זינתה אשתו בעד אחד מהו] אמר רבא הוי דבר שבערוה ואין דבר

שבערוה פחות משנים וכן הלכה והני מילי בדיני אדם אבל בבא לצאת ידי שמים

אי מהימן ליה כבי תרי מחייב לאפוקה ומיהב לה כתובה

מאירי: קדושין טו ...[אמר לו אחד אשתך זנתה], אף על פי שהוא שותק לו אינו אסורה

עליו, ואפילו היה אותו עד מוחזק בעיניו כאדם כשר, ואפילו הוא מאמין בדבר,

שמכל מקום אין דבר שבערוה פחות משנים, ומכל מקום אם היה אותו העד מוחזק בעיניו

לנאמן בכל דבר כשני עדים אסורה לו לצאת ידי שמים, לא שיהיו מוציאין אותה בית דין

מתחת ידו בכך אלא שאם בא לצאת ידי שמים מוציאה, הא כל שאינו נאמן אצלו לכל דבר כשנים אפילו היה מוחזק לו בכשר והגון אינו כלום, ואפילו שתק לו, ואפילו היה הוא מאמין בענין בתוך לבו שכך הוא, שהרי המאמין בעד אחד שאינו גולן ושהוא כשר והגון מאמין הוא הענין ואעפ"כ כל שאינו מאמין כשנים אינו כלום...

הערת הרב סופר: רבינו תנא דמסייע למהרי"ק (??) שפסק כדבריו הרמ"א אהע"ז קטו ז ולא כרשב"א, עיי"ש פתחי תשובה סקל"ה וסקמ"ב ובתשובות רע"ק המצויינות בפ"ת שם:

כתובות י. ההוא דאתא לקמיה דרב נחמן אמר ליה פתח פתוח מצאתי, אמר ליה רב נחמן אסבוהו כופרי, מברכתא חביטא ליה, והא רב נחמן הוא דאמר מהימן, מהימן ומסבינן ליה כופרי, רב אחאי משני כאן בבחור כאן בנשוי.

רש"י: אסבוהו כופרי, הלקוהו מלקיות במקלות חריות של דקל שיש בהן עוקצין כמין קוצין כדאמרינן בסוכה (דף לב) ואימא כופרא דרכיה דרכי נועם כתיב. מברכתא חביטא ליה, זונות העיר הזאת ששמה מברכתא חבוטות ושוכבות תמיד לפניו לזנות מאחר שהוא בקי בפתח פתוח. בחור לא מהימן, ומסבינן ליה כופרי על שמעיו פניו נשוי מהימן ולא מסבינן ליה כופרי.

רשב"א: כתובות י. רבי אחאי משני כאן בבחור כאן באלמון. פירש"י ז"ל בבחור אינו נאמן ומסבינן ליה כופרי בנשוי נאמן ולא מסבינן ליה כופרי, ודוקא להפסידה כתובתה אינו נאמן אבל לאוסרה עליו נאמן דאע"פ שהוא פנוי הא קאמר דקים ליה ושויה חתיכה דאיסורא, וכן פירש הראב"ד ז"ל דבחור אינו נאמן והיינו דמלקינן ליה דכיון שאינו נאמן שם רע הוא דמפיק עלה ודומה לאותה שאמרו (פסחים ק"ג ב') הרואה דבר עבירה בחבירו ומעיד בו יחידי לוקה וכמעשה דזיגוד וטוביה, ור"ח ז"ל פי' שהוא נאמן, והראשון נ"ל עיקר דהא מעיקרא הוה ס"ד דלא הימניה כלל ואקשינן והא איהו אמר הימנוהו רבנן ופרקינן מהימן ומסבינן ליה כופרי והדר אמרי' אבע"א לא הימניה כדקס"ד וכאן בבחור וכאן בנשוי, כנ"ל.

מאירי: כתובות י. כל שביארנו בטענת פתח פתוח שנאמן, דוקא באדם שכבר הורגל בענינים אלו עד שהדבר מצוי להיות בקי בענינים אלו, ואף על פי שאף בזה אפשר שאינו ברור לו כמו שכתבנו למעלה מכל מקום סתמו שהוא בקי, כגון שהיה נשואי כבר או אדם שידוע בכך, אבל בחור סתם אינו נאמן שאי אפשר לו בבקיות זה, ולא עוד אלא שמלקין אותו מדברי סופרים בחריות של דקל וכיוצא בהם על שהעיו בכך, וזהו ענין אסבוהו כופרי, והטעם שמאחר שאינו נאמן אלא כמוציא שם רע ודנין בו כרואה דבר ערוה בחבירו ומעיד בו יחידי, כך ראיתיה לכל הפוסקים ולכל המפרשים. ומכל מקום אני מפרש כאן בבחור כאן בנשואי, שהנשואי נאמן ולא מסבינן ליה כופרי, ובבחור נאמן ומסבינן ליה כופרי, ולפירוש זה שלש חלוקות בדבר שאם היה נשואי כבר נאמן ואין בו מרדות ואם הוא בחור שלא אמרה מתורת בקיות אלא שכך נראה לו מסברתו אינו נאמן ואין בו מרדות הא בחור שאמרה בבירור ומתורת בקיות נאמן ומלקין אותו על שנעשה חשוד ופורץ גדר והדברים נראים:

רשב"ש: שו"ת סימן תקיא: [במי שהוציא שם רע של זנות על אשה, ומסיק שהוא בנידוי מתקנת הגאונים]... ובפרק ערבי פסחים אמרו טוביה חטא וזיגוד מנגד, אמר ליה את לחודך קא מסהדת עליה שם רע בעלמא מפקי עלויה וכתוב לא יקום עד אחד באיש, אלמא מוציא שם רע על חבירו חייב מכת מרדות, ואע"פ שיש מפרשים אותה משום דאסהיד יחידי ביה והמלקות לא היה על שם רע, אבל קצת מפרשים כתבו בפ"ק דכתובות

(י.) גבי ההוא דאתא לקמיה דרב נחמן וכו' ואמר ליה פתח פתוח מצאתי, ואמר רב נחמן אסבוח כופרי [-הלקהו במקל], דהא דהלקהו רב נחמן לאו משום דחשוד על העריות הוא אלא משום דהוי מוציא שם רע על בנות ישראל, וכן משמע מדברי הרי"א"ף ז"ל וכן פירש"י ז"ל וכן כתב הרי"א"ש ז"ל בפסקיו, על זה [-לכן] מן הדין ומן תקנת הגאונים והסכמת האחרונים ז"ל בר נדוי הוא...

כתובות פה. ההיא איתתא דאיחייבא שבועה בי דינא דרבא, אמרה ליה בת

רב חסדא ידענא בה דחשודה אשבועה, אפכה רבא לשבועה אשכנגדה, זימנין הוו יתבי קמיה רב פפא ורב אדא בר מתנא אייתו ההוא שטרא גביה א"ל רב פפא ידענא ביה דשטרא פריעא הוא, א"ל איכא איניש אחרינא בהדיה דמר א"ל לא, א"ל אף על גב דאיכא מר עד אחד לאו כלום הוא, א"ל רב אדא בר מתנא ולא יהא רב פפא כבת רב חסדא, בת רב חסדא קים לי בגווה מר לא קים לי בגווה, אמר רב פפא השתא דאמר מר קים לי בגווה מילתא היא, כגון אבא מר ברי דקים לי בגווה קרענא שטרא אפומיה, קרענא סלקא דעתך, אלא מרענא שטרא אפומיה.

רש"י: דאיחייבא שבועה, שהיה אדם תובעה ממון והיא כופרת. בת רב חסדא, אשתו של רבא. לשבועה אשכנגדה, התובע אותה ישבע ויטול כדתנן (שבועות דף מד:) ואלו נשבעין ונוטלין שכנגדו חשוד על השבועה. זימנין, פעם אחרת. כבת רב חסדא, שהאמנת לחשוד את האשה על השבועה. דקים לי בגווה, דלא משקרא. קרענא ס"ד, וכי אחד נאמן להוציא שטר חתום מיד המחזיק בו אפוקי ממנא הוא ותרי בעינן. מרענא, ולא אודקק לגבות באותו שטר ומקרע נמי לא קרענא ליה.

רי"ף: ההיא איתתא דמחייבה שבועה בי דינא דרבא אמרה בת רב חסדא ידענא בה דחשידא אשבועתא אפכה רבא אשכנגדה... אמר רב פפא השתא דאמור רבנן קים לי בגווה מילתא היא כגון אבא בר מר דקים לי בגווה קרענא שטרא אפומיה קרענא סלקא דעתך אלא מרענא שטרא אפומיה. ולא מפרע מידי מיניה אלא בשבועה אי נמי בשודא דדייני יהבינא לההוא דלא איתרע שטריה.

וחזינן לגאון דקאמר דהאידינא לא אפשר ליה לדיין למימר קים ליה בגווה דלא בריר לן קים לן בגווה היכי הוי הלכך לית ליה לאורועי שטרא או לאפוכי שבועה אלא בעדות ברורה ואעפ"כ בעדות אדם נאמן מחמיצין את הדין ודורשין וחוקרין עד שיתברר הדבר ויצא הדין לאמיתו:

=== להעתיק כאן לשון הרמב"ם סנהדרין פרק כד א-ב בקיצור,

ריטב"א: כתובות פה ידענא בה דחשידא אשבועתא. פירשו הגאונים ז"ל שהיתה שומעת ממנה שנשבעת כל היום לבטלה ולשווא.

תשובות גדולי אחרונים בנאמנות עד אחד (כדי לפרסם חוטאים)

❖ אין אשה נאמנת להוציא לעז על אנשים כשרים, דין קול, וענין מלקין על לא טובה השמועה

מהר"י ברונא: סימן קסח: זאת לדעת דאכת' לי עובד' ביש' דעבד' חדא איתתא משטערנבערק דהוה נסיבא לר' שמואל בר נחמן, ההיא אתתא סטדת אפ"ק מפומה למישדי זיהרא ביני גוברייא מהימני אינשי מעלי ר' משה אחוהי דה"ר אבנר שי' ובנו הנר' ענדל שי' ובנו ח"ר אברם ויתר אינשי מעלי דלא נפיק עלייהו שום ביש, פערה פיה ושויה נפשה חתיכא דאיסורא, ואמרה איך תנית' עמהון בעודה תחת בעלה, עפרא בפומה, ואשלח לי סהדותא רבתא מאנשי שם דלא אתחזי בהנהו גוברין דלעיל שום נגרי בריית' ולא רמו כיעור כלל, ואמינא מילתא דנא רמיא על אהובי הרב המופלג מהר"ר אליה יצ"ו לתקן ולהרים המכשלה.

אמנם טעמא בידי אכתוב לי וק"ל ומטיבותיה דמר אמינא, דהך אתתא חזיא [ראויה] לעונשים חמורים על דמפקת שום ביש מפומא, ולא מיבעי דלגבי בעלה כ"ע לא מהימני כלל אלא אף לגבי נפשה לא מהימנה, דמשנה שלימה היא בסוף מסכת נדרים (=) האשה שאמרה טמאה אני לך תביא ראיה לדבריה שמא עיניה נתנה באחר, וה"נ מייתי לה בס"פ ב"ש (יבמות קיב.), והלכה רווחת היא בישראל (סוטה ב:) שאין האשה נאסרת על בעלה אלא בקינוי וסתירה, ופרש"י בפ"ק דכתובות (ט.) ב' עדים על הקינוי וב' עדים על הסתירה, ומועיל על הטמאה אפילו אשה, וכן פרש"י בהדיא בפרק הנשרפין לר' יהושע דאמר מקנים על פי שנים.

והא דאמרי התוספות בפרק אף על פי (כתובות סג:) דהיכא דאמרה טמאה אני לך, אין להתירה כיון דשויה חתיכה דאיסורא, כבר שאלתי דבר זה לגאוני ישראל מהר"ו ז"ל ומהר"י מרפור"ק יצ"ו מאי דהוה קשה לי מן התוס' בפ"ק דכתובות ובפ"ב דיבמות ובפרק אעפ"י, ותירצו היטב, ואין נפקותא השתא בדין הזה כיון דאיגרשא מבעלה שלומיאל, והוקשה אשה לאיש לכל עונשים שבתורה (קדושין לה.),

וגם איש כה"ג חייב מלקות כדאמרינן בפרק ערבי פסחים (פסחים קיג:) הרואה דבר ערוה בחבירו ומעיד עליו יחידי, כי האי דטוביא חוטא, אתא זיגוד אסהיד עליה קמיא דרב פפא נגדיה רב פפא לזיגוד, א"ל טוביא חטא וזיגוד מינגד, א"ל אין את לחודך מסהדת ביה שם רע בעלמא קא מפקת עילויה.

הך איתתא קחייבת עונשים חמורים על שהוציאה שם רע לאחרים, וליכא למיחש כלל למילתא בישא דידה, דכ"ש [הך] איתתא אפילו איש כה"ג פסול גמור כדאיתא בפרק (זה בורר) ובפ"ב דיבמות (כה.) פלוני רבעני לאונסי הוא ועד מצטרפים להורגו, פלוני רבעני לרצוני רשע הוא והתורה אמרה אל תשת ירך עם רשע, ואפילו לרבא דאמר אפילו לרצוני מצטרפין, היינו משום דפלגינן דבורא, ומאי דאמר רבעני לרצוני לא מהימן משום דאין אדם משים עצמו רשע ואדם קרוב אצל עצמו, ופרש"י הא דאמרינן הודאת בעל דין כמאה עדים דמי היינו למימון אבל לעונשין ולמלקות ולפסולו לא, א"כ אמירה דהך איתתא מידי ממשא אית בה [בתמיה], חלילה וחס לא תהא כזאת בישראל להאמין לקבל לשון הרע,

ואל יטעה שום אדם לומר הא קחזינן דקלא מילתא היא כדאמרינן בנדה ס"פ האשה (סא.) הנהו בני גליל דנפקא עלייהו קלא דקטלי נפשא אתא לקמיה דרבי טרפון א"ל ליטמרונהו מר ואי לא אטמרינהו קטלי להו, ואם אטמרינהו הא אמרי רבנן האי לישנא בישא מיחש חוש לה, ופרש"י שמא הרגו אותה ואסור להצילם, הא כבר פירשו התוס' והאשירי דמיירי שהמלך צוה שלא לקבל רוצחים, והיה ירא רבי טרפון שלא יתחייב ראשו למלך שעבר בגזרתו ואסור ליכנס עצמו בסכנה.

וכן יש לפרש דעת רש"י, אבל כתב האשירי חלילה וחס להאמין שום לשון הרע כלל, ואפשר רבי טרפון ירא טפי לפי דנפק עליה קלה דקטיל נפשא בפ"י יוחסין (סב.), ובהאי עובדא דנדרים (??), והאי דאמרו רבנן לישנא בישא מיחש חוש ליה, מיירי כה"ג כי האי גדליה בן אחיקם שיכול לבוא לידי סכנה והיזק ולא בענין אחר.

ואל יטעה אדם הא דאמרינן בפרק עשרה יוחסין (קדושין פא.) מלקינן על לא טובה השמועה, פרש"י מי שיצא עליו קול שהוא עובר עבירות, דכתיב אל בני, לאו יש בדבר, אלמא על קלא בעלמא מלקין, ח"ו לא אמר כן, דהתם מיירי דאיכא רגלים לדבר, ורגיל תדיר בשאר עבירות, כדמשמע לשון רש"י עבר עבירות ולא כתב עבר עבירה. אלא בדאיכא כה"ג מוכח.

וע"כ כן הוא דבפרק זה בורר (סנהדרין כו:) איכא מ"ד חשוד על העריות כשר לעדות, הקשו התוס' בפרק זה בורר ובפרק ב' דיבמות (כה: ד"ה ואין) והא נרבע לרצונו פסול לעדות, ומתריצים הא דחשוד כשר לא שבא בודאי על הערוה אלא שהוא פרוץ ומתיחד עם העריות, והא דפריך ארבעים בכתפיה וכשר היינו משום דמלקין על לא טובה השמועה עכ"ל. אלמא דוקא בכה"ג דרגיל בכך ליחד מלקין, אבל בסתם בני אדם כשרים חלילה להאמין כלל.

ובכמה דוכתיה אשכתן דחיישינן לקלא בגין ההוא דבפרק ב' דכתובות (כו:) ובפרק חזקת הבתים (ב"ב לב.) נפיק עליה קלא דבן גרושה הוא ואחתינן, שאני התם משום דמעלה עשו ביוחסין כדפרש"י בהדיא, ואדרבה מוכח דבעלמא כל קלא לאו כלום היא, וכן פירש רשב"ם בהדיא דקלא לאו ערעור הוא. וההיא דלייט רוכל (??), וההיא דפרק המגרש (גיטין פט.) כדי דלא ליהווי כל ימיה באיסור, וההיא דפרק ארוסה בסוטה (כו.) ובפרק ט"ו דמיימוני יצא עליה קול שהיא מזנה חוששים לה משום זונה, היינו לכהונה כדפירשת, וברגילה ובפנוייה ולכתחלה דווקא להשיאה לכהן ולא בענין אחר כאשר הסכימו כל חכמי אשכנז ואין להאריך.

ותו דלא חשיב קלא קול הברא כדאיתא בהמגרש (שם) אלא היכא דאיכא רגלים לדבר וכגון דאחזק בבי דינא וכגון דלא אפקוה אויביים וכגון דאמר שמענו מתרי דשמעו מתרי דהלכו למדינת הים וכדפירש האשירי, וכ"ש הכא דאיהי הפרוצה אפקא לקלא לאו כלום הוא,

וכ"ש הואיל והרב המופלג מה"ר אליהו והר"ר ביני"ש וכל חברים שם ביטלוהו לקלא דבטל ומבוטל הוא, ואנן קי"ל דמבטלינן קלא כרב (גיטין שם) כדפסק האשירי...

ומעשים בכל יום דלא משיבין ב"ד על ככה, לא מיבעיה דלא שיילינן בתר פסלות דרך כלל ובסתמא, אלא אפילו על דבר מסויים ועל פרט' לא מכרוזינן לפסול אינשי, דכל אינשי בחזקת כשרות עד דאתו סהדי ופסלי להו, ומה מאד היה מחמיר הגאון מהרי"ו ז"ל בדבר זה.

ויש בני אדם דאמרי (ב"ב קסד:) אבק לשון הרע אין אדם ניצול בכל יום, וכי אמרי כך אמר פלוני על פלוני וכך היה מעשה, וסברי דזה חשוב אבק לשון הרע ולא חיישי ח"ו עוון גדול זה דאפילו אבק לשון הרע אסור כדאיתא בסמ"ג. ועוד דהאי קרי ליה הממלא אחד הממלא, וראיתי בתשובת הר' משה תק"ו דנענש באותו שהוציא מתחלה,

ונ"ל כשמכוין לגנאי ולהעביר הקול יותר כדמשמע במיימוני (רמב"ם דעות ז) דאפילו מילתא דמתאמרא באפי תלתא ביה משום לישנא בישא כדאיתא בפרק חזקת הבתים (ב"ב לט.) ובכמה דוכתי, מכל מקום אם מכוין אדם להעביר הקול יותר, אסור, ועונשו דמוציא שם רע מפורש בערכין (טו.).

ואי קשייא לך כיון דמלקינן על לא טובה השמועה (קדושין פא.) וכגון דרגיל להתייחד עם העריות, אם כן הא דמלקינן על הייחוד אצטריך? ונ"ל הא דמלקינן על לא טובה השמועה אפילו באשת איש מיירי וליכא בזה הוצאת לעז כיון דרגיל בכמה נשים, אבל ההיא דמלקינן על הייחוד איירי דווקא בפנויה אבל באשת איש לא, דהתם מוציא לעז על בניה כיון דבאשה אחת ידועה מיירי כדפירשו התוס' בפ"ק דכתובות (יג. ד"ה מעלה).

והא דלוקין על הייחוד נ"ל דווקא על ידי עדים דהא בפרק ערבי פסחים (ק"ג). לוקיה לזיגוד ולא לטוביה אע"ג דאיכא עד אחד, אבל מלקינן על לא טובה השמועה אפי' על ידי נשים קלא דלא פסיק כיון דרגיל בעבירה, כנ"ל ישראל מברונא.

ומה שכתבתי למעלה משם הטור חושן [-משפט?] כן כתב לי מהרי"ו ז"ל משם ספר אגודה מפרק הבא על יבמתו, והביא ראייה ממהר"מ על ששאלה מעשה באשה א' שאמרה על בעלה שהוא רועה זונות ומכלה את ממונו.

❖ בענין נאמנות עד א' לשנאותו ולביישו / בסוגיא דפסחים ק"ג / קבלת לשון הרע

מהרי"ק: שורש קפח: [בענין ר' אהרן שהיה נרדף בעירו מפני אשה אחת שהוציאו לעו בענין זנות, ועל ידי זה סבל מבזיונות, והסכימו הקהל שלא לקרותו בתורה, והרעיש עליהם מהרי"ק שעון

גדול הוא להאמין לדברי האשה הארורה הזאת]

ראיתי דברי הרבנים הראשונים והאחרונים והנה דבריהם שווים ומכוונים כי זה רבי אהרן ריסקי"א יצ"ו נרדף על לא חמס בכפו, והדברים פשוטים אפילו לתינוקות של בית רבן דאין בדברי האשה הארורה הזאת ממש, דאע"ג דהלכתא כרבא דאומר אין אדם משים עצמו רשע גבי פלוני רבעני לרצוני ופלאגין לדיבוריה, היינו דוקא להצטרף עם עד אחד כדקאומר התם הוא ואחר מצטרפין להורגו כו', אבל בלא צירוף עד אחד פשיטא כביעותא בכותחא דאפילו עד כשר לא מהימן, וכל שכן האשה הארורה הזאת, כדגרסינן בקדושין פרק האומר (סה) דפריך ותסברא עד אחד בהכחשה מי מהימן.

וגרסינן נמי פרק ערבי פסחים (ק"ג): טוביה חטא אתא זיגוד הוה קא מסהיד עליה קמיה דרב פפא נגדיה וכו' עד טוביה חטא זיגוד מנגיד א"ל אין את לחודך קא מסהדת ביה שום ביש בעלמא הוא דקא מפקת עליה. ופירש שם רבינו שמואל ז"ל: 'מאחר שאין אתה נאמן עליו ולא יתקבל עדותך ואין עליך מצוה להעיד הרי אתה עובר על לא תלך רכיל', משמע משם שאין להאמין עד אחד לשום דבר, דאם יש להאמינו לשום ענין לבייש או להרחיק אותו שיהא מעיד עליו שחטא, אמאי נגדיה ואמר ליה שום ביש בעלמא כו', והא שפיר עבד דאסהיד ביה כיון דמהמנין ליה לבייש או להרחיק ואין כאן משום לא תלך רכיל, אלא פשיטא דלא מהימן מידי אפילו לבייש או להרחיק.

ולא מבעיא דאין לבייש ולהרחיק על פי עד אחד, אלא אפילו לשנאותו בלב מתוך עדות עד אחד אסור, כדמוכח שם בהדיא דגרסינן שם: אמר רב [שמואל ב"ר יצחק] מותר לשנאותו דכתיב כי תראה חמור שונאך כו', עד אי דאיכא תרי סהדי כולי עלמא נמי מסנא סנו ליה מאי שנא איהו אלא לאו כה"ג דחזא ביה איהו דבר ערוה (עכ"ל), הרי לך ראייה ברורה דאע"ג דחזא ביה דבר ערוה דלא מהימנין ליה למסנייה, דאי מהמנא ליה למסנייה מאי משני דחזא ביה איהו כו', סוף סוף יקשה כו"ע מסנא סנו ליה כדהקשה מעיקרא, אלא ודאי פשיטא דאפילו חזא ביה דבר ערוה, דדוקא איהו שרי למסנייה, שהרי ידע בו בודאי שהוא רשע כדפירש שם רבינו שמואל מותר לשנאותו הרואה יחידי דבר ערוה בחבירו שאין רשאי להעיד שמותר הוא לשנאותו שאע"פ שאין נאמן בעינינו, לעצמו הוא נאמן, שהרי יודע בו בודאי שהוא רשע עכ"ל, משמע בהדיא דדוקא הוא שיודע בו בודאי שהוא רשע מותר, אבל לכו"ע דלא ידעי דודאי אסור למסנייה דעד אחד אינו קם לכל עון ולכל חטאת.

< מובא בחפץ חיים כלל ו יא במ"ח לא

ואפילו היה העד ההוא אדם כשר ונאמן אין להאמינו כלל אפילו למסנייה כדמוכח שם, דאמר ליה רב אחא בריה דרבא לרב אסי מהו למימר ליה לרביה כי היכא דליסנייה, א"ל אי מהימן ליה לרביה כבי תרי לימא ליה ואי לא לא לימא ליה.

כל שכן וכל שכן על פי אשה כזאת אשר פרשה מדרכי בנות ישראל הצנועות דלא מהימנא אפילו כחדא ולא כפלגא דחדא, ואפילו לשנאותו על פיה היה אסור כדפירשתי, ק"ו בן ק"ו שאסור לביישו ולהרחיקו מפני דברי האשה הזאת, והמביישו יבקש רחמים על עצמו בהיות

כבוד בני אברהם יצחק ויעקב קל בעיניו, ובודאי כי תועבת ה' יתברך כל עושה אלה ורב עונשו מאד, וכ"ש לביישו ברבים כאשר נעשה להעני הזקן רבי אהרן יצ"ו אשר ביישהו והכלימהו ועכבוהו שלא לקרוא בתורה בצבור, ואין לך מלבין פני חבירו [ברבים] גדול מזה. ולו חכמו ישכילו המביישים, יכירו וידעו, כי גדול מה שנאמר במלבין פני חבירו ברבים ממה שנאמר בבא על אשת איש כמו שהשיב דוד לדואג ואחיתופל שהבא על אשת איש מיתתו בחנק ויש לו חלק לעה"ב, והמלבין חבירו ברבים אין לו חלק לעה"ב, וראו כמה יש לו לאדם להזהר שלא להלבין פני חבירו ברבים על חנם, וראוי לחקור ולדרוש בכמה דרישות וחקירות קודם שיעשו מעשה כזה, והמקיל בזה דמו בראשו בלי ספק.

מותר רק למיחש ולא להאמין

ואע"ג דאמר האי לישנא בישא אף על גב דלקבוליה לא בעי למיחש מיהא בעי, דבר פשוט הוא לפני כל יודעי דת ודין דלא אמרו למיחש ליה כדי לעשות שום מעשה נגד מי שמספרים עליו לישנא בישא, כדמוכח בהדיא בנדה פרק האשה (נדה סא). דגרסינן שם [הנהו בני] גלילא נפק עליהו קלא דקטלא נפשא, אתו לקמיה דרבי טרפון אמרו לטמרינהו מר, אמר להו היכי אעביד ליה לא ליטמרינהו הא קחזו לכו ליטמרינהו הא אמרו רבנא וכו', זילו אייתו איטמרו נפשייכו (עכ"ל),

ולא מיבעיא לפירוש השאלות שפירשו הא אמור רבנן כו', ושמה הרגתם ואם אטמין אתכם חייבתם את ראשי למלך, דודאי פשיטא שיש לדקדק דהא אי לא הוה עליה אימת דמלכותא היה מצילם, וכל שכן שלא היה מענישם מפני חששא דלישנא בישא, אלא אפילו לפירוש"י שפירש שמה הרגתם ואסור להצילכם, מכל מקום דבר פשוט הוא דלא חשש אלא שלא לעשות מעשה ההצלה דשמה הרגו אבל לעשות להם שום עונש לא עלה על לבו, שהרי השיאם עצה להסתיר עצמם כדמשמע התם דאמר להו זילו אייתו איטמרו נפשייכו, ופשיטא שאם היו ראויין להענש, לא עונש רבא ולא עונש זוטא, שלא היה משיאם עצה אלא היה מסתלק מהם לגמרי, אלא ודאי פשיטא ופשיטא דלקבולי לא בעי לענין עשיית שום מעשה ולא שום ביוש לא קטן ולא גדול, [דאם כן קרינן ביה 'לקבוליה' ולא 'למיחש'], וזה פשוט וישר.

מתי חוששין לקול

ואם יאמר אדם להחמיר עליו מדגרסינן בשילהי קדושין (דף פא) מלקין על לא טובה השמועה, הלא דבר פשוט הוא דהיינו דוקא בקול שהרבים מסכימים עליו ואינו פוסק דמסתמא יש לומר שלא על חנם יצא קול זה, אבל היכא שידוע לנו שהקול יצא ממי שאינו ראוי להאמינו, כיוצא בנדון הזה שהדבר ידוע שהיא הארורה הוציאה הקול ואין ראוי להאמינה כלל וכלל מכמה טעמים שפירשתי למעלה, פשיטא ופשיטא שאין בקול זה ממש, אלא הוי קול ושוברו עמו, ואין להאריך בזה כי פשוט הוא אפילו לתינוקות של בית רבן, דהיאך יטעה אדם לומר שמחמת קול הברה היוצא מחמת אשה כזאת שנלקה אדם שהוא בחזקת כשרות, חלילה וחס לא תהיה כזאת בישראל דאם כן לא הנחת בן לאברהם אבינו שלא ילקה ויחזור וישנה, ואם כן לקתה מדת הדין ח"ו כי בני פריצי עמינו יתנשאו להוציא דיבה על כל אדם אשר ישנאוהו, ובאיבה יהדפוהו, ומתוך כך יצא הקול, ואם כן ילקה כל העולם כולו ח"ו.

ועוד שהרי כתב רבינו משה בפרק כ"ד דהלכות סנהדרין וז"ל: וכן יש לבית דין בכל מקום ובכל זמן להלקות אדם ששמועתו רעה כו', והוא שיהיה קול שאין פוסק כמו שביארנו ולא יהיו אויבים ידועים שמוציאים עליו שמועה רעה עכ"ל.

והנה ראיתי כתב ידי הח"ר אליה יצ"ו בן מהר"ר שמואל ז"ל אשר העיד מפי הנכבד אמו מב"ת שהיא השיאתה עצה לומר לרבי אהרן שממנו נתעברה כדי להשתיק רבי אהרן זה שהיה מחזיק הקול שיצא עליה ומביישה לפי דבריה, ואם כן הוא אין לך אויבים מפקי לקלא יותר מזה, דהתם טעמא מאי דכיון שהדבר ידוע שאויביו הם אין להאמינה מאחר

שאינן כאן עדות ברורה ויש לו לתלות שמחמת שנאה עשו כן, כל שכן הכא שאין כאן עדות גם כן כדפירשתי לעיל, וגם ידוע שהיא הוציאה הקול להשתיקו וגם לקחת נקמתה ממנו על שהיה מחזיק הקול, כמו שלמדתי מתוך דברי החר"ר אליה יצ"ו בכתב ידו.

מתי נאמר שעונשין כדי לעשות סייג

וגם אם יאמר האומר דבית דין מכין ועונשין שלא מן התורה כדי לעשות סייג לתורה (סנהדרין מו.), הלא כתב רב אלפס דדוקא גדול הדור כמו רב נחמן דהוה חתניה דבי נשיאה, או טובי העיר [שהמחוס] רבים עליהם, ואפילו לדבר החולקים עליו ואומרים דהוא הדין בית דין של ג' הדיוטות, מכל מקום בנדון הזה לא ראיתי שום רב שהבדילו לזה רבי אהרן כלל, ואפילו מהר"ר יודא לנד"א יצ"ו לא כתב שהיה הוא מבדילו, ולפי הנשמע כי אותם שהבדילוהו לא נתמנו דיינים, לא מבעיא [מומחים] לרבים כמ"ש רב אלפס אלא אפילו להיות כבית דין דג' הדיוטות כמו שכתבו החולקים עליו, דפשיטא דלכל הפחות בעינן שיהיו ממונים לדיינים כבית דין של ג' הדיוטות וזה פשוט.

ועוד דפשיטא ופשיטא דאפילו [לבית] דין הגדול שבירושלם אין כח להכות ולענוש שלא מן התורה אלא היכא שבדאי יש שם קצת דררא דאיסורא, כי היא שרכב על סוס בשבת, וכן ההוא שהטיח באשתו תחת התאנה וכו', שהיו עדים בדבר אלא שלא היו ראויין לאותו עונש, אם לא מכח הוראת שעה, אבל בלא עדות ברורה לא.

והנה זה העני הזקן רבי אהרן עומד וצווח שמעולם לא הלך עמה בייחוד כי הם היו ג' באותו הדרך שהלך עמה, ואם כי מלשון הפוסקים משמע דבעינן ג' תלמידי חכמים מכל מקום מלשון הפוסקים האחרונים כגון הסמ"ג וכן בטור אבן העזר משמע דסגי בג' כשרים, ולא בעינן שיהיו תלמידי חכמים, וכן נראה דעת רבינו אלפס שהשמיט ההיא דרב ורב יודא הוה קא אזלי באורחיה וכו', ולא כתב כי אם לא שנא אלא בכשרים וכו', משמע דסגי בכשרים ולא בעינן ת"ח, ואפילו אם ימצא שלא היו עמו ג' כשרים כל כך מכל מקום מאחר שפשוט הדבר עכשיו ללכת עם ג' אנשים כל דהו וכהתירא דמי להו, אע"ג דלאו מן אולפנא הוא, מכל מקום דבר פשוט הוא שאין לנדות וגם לא להבדיל או לבייש על כך כי אם אחר ההתראה וההזהרה.

ואף אם יבוא בית דין לענוש על כן בלא התראה להוראת שעה לעשות גדר וסייג לתורה, פשיטא שיש להו להשוות מדותיהן ולא להטיל עונש על אדם אחד, ומשאר עמי הארץ אשר נוהגין תמיד לעשות המנהג הרע הזה העלם יעלימו את עיניהם, חלילה מעשות כדבר הזה, שאין זה סייג לתורה אלא חלול התורה, כי יאמרו העולם שמחמת שנאה ואיבה החמירו על זה יותר מעל שאר אנשים ונמצא שם שמים מתחלל ח"ו.

סוף דבר נראה לעניות דעתי שהמרחיקין ומבדילין זה רבי אהרן הזקן לא טוב עשו אלא חטאו חטאה גדולה, ואפשר כי בשוגג היה, ואם ח"ו יוסיפו סרה מכאן ולהבא אחרי ראותם כתב הרבנים יצ"ו אשר עמם בגליל, ועוד יתנו כתף סוררת למען ספות הרוה את הצמאה ח"ו, יבקשו רחמים על עצמן כי גדול מאד העונש המבייש והמלבין פני חבירו ברבים חנם כמו שכתבתי למעלה, וגרסינן בגיטין פרק הנזקין (נז) תניא אמר ר"א בא וראה כמה גדול כח של בושא שהרי סייע הקב"ה את בר קמצא כו', ועל דבר זה ידו כל הדווים שלא לבייש בני אברהם יצחק ויעקב מחזיקין בדת האמת על חנם ועל לא חמס.

ואל קהילה קדושה פדוא"ה בקשתי לצרף זה ר' אהרן לכל דבר שבקדושה ולא תהיה זאת עוד לכם לפוקה, ובמה שעשו כבר דים והותר, ואלמלא פניהם אני נושא כי קהל חשוב הוא הייתי מרחיב הדבר בזה בדרך לא היתה תפארתם כאשר לא שמעו לקול רבותינו אשר בגלילותיהם כולם שוים לטובה לזכות זה הזקן אהרן יצ"ו ולהקפיד על עלבוננו, שהרי גם מהר"ר יודא לנד"א יצ"ו הקפיד על הנעשה לו מתחילה ובסוף. ועל הסגן של ק"ק פדוא"ה יצ"ו אומר שהוא ראוי להתנדות אם לא יקרא זה רבי אהרן וסקיא"ה יצ"ו לקרא בתורה בהגיע תור שלו כשאר בני ברית הכשרים, ובפרט כי כבר קא צווח כי כרוכיא היותו מוכן

לקבל את הדין רבותינו אשר שם אם ח"ו ימצא לו שום פשע ואשם, ועוד הוא עומד וצווה על כך.

ועל פי הדברים האלה אני גוזר עליו בכת נח"ש שבשבת ראשון שיגיע זה הזקן רבי אהרן בבית הכנסת מהאשכנזים מק"ק פדואה יצ"ו בשעת קריאת התורה, שיקראוהו לעלות לקרא לספר תורה כשאר בני ברית, ולא יסרב עוד על דברי רבותינו אשר שם אשר כתבו לקרבו ולא להרחיקו, וגם לא תהא עוד המכשלה הזאת תחת ידו להלבין פני חבריו ברבים חנם, אשר אמרו רבותינו ז"ל על זה שאין לו חלק עולם הבא, ואם שמע ישמע שלום יהיה לו ועליו תבא ברכת הטוב¹²:

מתי סומכים על אומדנה

מהרי"ק: שורש קכט: [בענין אשה שטוענת על איש אחד שבא עליה בשעת עילופה וכו', ותובעת ממנו בושת ופגם, והוא מכחיש לגמרי, ובתוך דבריו כותב מהרי"ק...]

... (אות ב) ואם כי כתבת שיש אמתלאות רבות מראות על הענין, הלא ידוע הוא שפסקו רב אלפס ורבינו משה מיימון והסמ"ג דאין הלכה כרבי אחא אלא כרבנן דאומרים דאפילו זה מנוגח וזה מועד ליגח זה מנושך וזה מועד לישך אין לומר בידוע שזה נגחו כו' אלא אמרין המוציא מחבריו עליו הראיה, והוא הדין בכל אמתלא שבעולם ואפילו כגון כביצא דההיא דשמעון בן שטח דאמר אראה בנחמה אם לא ראיתי שרץ אחר חבריו לחורבה ורצתי אחריו ומצאתי חרב בידו ודם מטפטף והרוג מפרפר, דבכי האי גוונא לא מחייבין ליה כדמוכח בסנהדרין פרק אחד דיני ממונות...

[ובסוף כותב:] ... דאין להקשות דהא קיימא לן בכולה תלמודא דאזלינן בתר אומדנא כי ההיא דר' אלעזר בן עזריה דריש פרק אף על פי (נה) דלא כתב לה אלא על מנת לכונסה וקיימא לן כוותיה וכן ההיא דרבי שמעון בן מנסיא דשמע שמת בנו וכו' כל נכסיו לאחרים וכו' קיימא לן נמי כוותיה בפרק מי שמת (קמו) וכן בפרק אלמנה נזונית (צז) גבי זבין ולא אצטריכו ליה זוזי וכן גבי שכיב מרע שכתב כל נכסיו בלא שיעור ועמד דחזור וכן בכמה מקומות בתלמוד ואפילו גבי אסורא דמסוכן שאומר כתבו גט לאשתי שכותבין ונותנין... וכן גבי מסוכן סמכינן אאומדנא אפילו לענין אסור ערוה ולא אמרין העמידנה בחזקת אשת איש,

אפילו הכי לא קשה מידי דודאי דכל היכא שהמעשה מבורר אצל הדיינים אלא שאנו מסופקין באומדן דעת הנותן או המוכר או המגרשה אזלינן בתר אומדנא, אבל היכא דלא נתברר גוף המעשה אצל הדיינים, כי ההיא דגמל אוחר כו', דאין ידוע לנו אם נגחו ואם לאו אלא מתוך אומדן, בהא ודאי פליגו רבנן עליה דרבי אחא וקיימא לן כוותיהו לדעת הפוסקים הנזכר למעלה. ותדע דכן הוא דלא דמי האי אומדנא דרבי אחא לשאר אומדנא שבתלמוד שהרי בריש המוכר (צג) ... [מובא בסוף ספר חפץ חיים]

12. מהרי"ק: הנוסח על פי הוצאת אורייתא תשמ"ח (עם הוספות מכת"י). השוה עם דברי שאילתות בביאור גמ' פסחים. דברי מהרי"ק יסוד בדין קבלת לשה"ר, מובאים בחפץ חיים לה"ר כלל ו' סי"א, וע"ע בית דוד חו"מ סי' ו' ועוד, ועיין בין אדם לחבירו כרך א' עמודים 40, 42 בדברי מהרי"ק ובדברי אחרונים שהביאו ולמדו ממנו. השוה גם לדבריו בסימן לג בשוחט שהעיד עליו עד א' ששחט שלא כהוגן והלה מכחישו וכתב בתוך דבריו דמבואר בגמ' קידושין שלולי הטעם של אפרושי מאיסורא היה ללקות לאותו עד בהוציאו שם רע על אותו שוחט משום לא יקום עד א' באיש וגו' כדכתב הסמ"ג אההיא דטוביה חטא וזיגוד מנגיד, ודבריו אלו הם סעיף בשו"ע ביו"ד סי' א' סעיף כט עיי"ש. = וע"ע סי' קכט קטע חשוב בענין מתי סומכים על אומדנא דברי מהרי"ק מובאים בחפץ חיים בכמה מקומות, ועיין כלל ו' במ"ח ס"ק ל-לא, ומסיים שם: וכן כתב בתשובת רשד"ם בחלק יו"ד סי' רטו כמהרי"ק.

❖ המוציא שם רע אינו פסול לעדות ושחיתתו כשרה

אמרי יושר: ח"א סימן קנו: [להג"ר מאיר אריק ז"ל]: ...מכתבו הגיעני, ועל דבר הר' מיכאל [שו"ב] בעירו אשר הגיד על שו"ב אחד בכפר הסמוך כי הראה לו סכיניו ואינם כשרים לשחוט בו, והגיד זאת לכמה בעלי בתים מהכפר הנ"ל על כן מנעו לאכול משחיתתו, ושלחוהו לשו"ב מובהקים והראה לפניהם סכיניו והעידו כי הוא על צד היותר טוב, ועתה כ"ת לכו נוקפו על השו"ב הנ"ל [-הר' מיכאל] כי הוציא דיבה ושם רע, וגם רגיל בכך להגיד זאת על שו"ב כי אין סכינים יפה.

והנה לכאורה לפי דעת הרמב"ם שביו"ד סי' ב' דבחשוד ורגיל לעבור עבירה אחת צריך בדיקת סכין, והכא נמי כן, אך כבר כתבו המחברים דהרמב"ם כוונתו בעבירה שנפסל בו לעדות, ומוציא שם רע אף דנקרא רשע כדאיתא בחו"מ סי' ת"ך, מכל מקום לא אשכחן דנפסל לעדות בשביל זה דהוא לאו שאין בו מעשה, דאף דאמרו בכתובות מ"ו דאזהרה למוציא שם רע מקרא דלא תלך רכיל, מכל מקום אין לוקין דהוי לאו שאין בו מעשה, ובלאו שאין בו מעשה לא נפסל לעדות, ועי' תומים סי' ל"ד. וגם נראה דאזהרה זו היינו במוציא שם רע ממש כגון על אשתו שזינתה, כמו שנראה מדעת תוס' כתובות שם ד"ה ר"י שהקשו שם על רש"י דא"כ כל אדם שהוציא שם רע על אשתו שזינתה ילקה עיי"ש, והכא אינו הוצאת שם רע רק אמר שאין לו הרגשה בבדיקת הסכין, ואין בזה כל כך משום מוציא שם רע...

...וגם בר מן דין הא אין שום בירור שהשו"ב הר' מיכאל הגיד שקר דדילמא באמת הסכינים שהראה לו לא היו טובים, אף שהסכינים שהראה אח"כ לשו"ת אחרים היו טובים, דילמא מעיקרא לא כיון לכו דעיקר הרגשה תלויה בכוונת הלב כמ"ש הר"י הובא ביו"ד סי' י"ח.

אך לפי מ"ש כת"ר, הגיד השו"ב [-ר' מיכאל] הדבר הזה שהסכינים לא טובים אחר זמן רב שראה הסכינים ומצאה הקפידא מקום לחול, שאם כדבריו כן היה לו להגיד תיכף לאפרושי מאיסורא, ונראה דשקר הדבר ומחמת שנאה שנתהוה ביניהם אח"כ חיפה הדברים, וא"כ ראוי לקנוס השו"ב ולהעבירו על זמן קצר כפי ראות עיני כת"ר.

כך מקודם צריכין לשמוע מה בפי השו"ת הר' מיכאל אולי יש לו התנצלות על זה ששתק זמן רב, ואם אין לו התנצלות מקובל יש לקנסו בממון או להעבירו על זמן מה, אבל אין מקום ח"ו לפוסלו או להצריכו בדיקת סכין כמ"ש לעיל.

וגם הא כתב התבואת שור סי' ב' סעיף י"ט מתשובות מהרי"ל דמידי דקיל בעיני אינשי כגון מבזה ת"ח, כיון דקיל בעיני העולם כשר לאכול משחיתתו אף בלי בדיקת סכין עיי"ש, והכא נמי לשון הרע קיל בעיני אינשי טובא כמו שהמליצו על זה מאמר חז"ל (???) לית דעניא מכלבא דהיינו לשון הרע, על כן ח"ו לירד לחיותו של השו"ב הר' מיכאל, והנלענ"ד כתבתי.

שלחן ערוך: חושן משפט סימן כח: ...הגה: ועד אחד לא יעיד אלא בדבר ממון שמביא

אחד לידי שבועה או בדבר אסור ואפרושי מאיסורא, אבל אם כבר נעשה

האסור לא יעיד דאינו אלא כמוציא שם רע על חבירו¹³ (הגהות מיימוני עדות פרק ה).

❖ מחלוקת סמ"ג ורשב"ם על מה לקי ונפק"מ ביניהם

בית דוד: חו"מ סי' לה: [להג"ר יוסף דוד פילוסוף אב"ד שלוניקי, (דף ט:), נדפס שנת ת"ק]

...וראיתי הפרש בין סמ"ג לרשב"ם ז"ל באיסור זה של עדות יחיד, דהסמ"ג

ז"ל כתב שעובר על לא יקום עד אחד באיש, ורשב"ם כתב שעובר על לא תלך רכיל,

13. רמ"א: אפשר להביא כאן דרכי משה הארוך והסברו של יד הלוי במבגרגר ח"ב חו"מ סו צילום

ונראה ודאי טעמו של רשב"ם דלא יקום עד אחד באיש הוא אזהרה לבית דין שלא ידונו בעדות עד אחד, לא לעד, וזה שכתב רשב"ם לא יקום כלומר המקרא מעיד שאין אתה נאמן וכו' [עב"ל רשב"ם], ועוד דלא יקום עד אחד לא משמע שם רע, וגמרא קאמר שם רע בעלמא קמפקת עליה, לכך פירש משום לא תלך רכיל, ונראה דנפק"מ בינייהו חדא בין פירוש הסמ"ג לפירוש רשב"ם, דלסמ"ג ז"ל אם קראהו בית דין שיעיד לא לקי משום לא יקום, שהרי בית דין אמרו לו שיעיד, ומה יעשה הוא, ולפירוש רשב"ם לקי משום הקול שהוציא מקודם, שעבר על לא תלך רכיל.

❖ ביאור המשך הגמרא: מהו למימרא לרביה למשניה וכו'.

ובפרק ערבי פסחים שם א"ל רב אחא בריה דרבא לרב אשי מהו למימרא ליה לרביה למשניה, א"ל אי ידע דמהימן לרביה כבי תרי לימא ליה ואי לא לא לימא ליה, משמע דצריך שידע בודאי דמהימן ליה כבי תרי כדי שיהא מותר לו לאומרו, אבל על הספק אסור לאומרו, וקשה למה לא גמר ממר שמואל באותו שליח (קידושין סו) ורב אמי באותו שאמר אזכרות לא כתבתי לשמן, שהרי לא היו נאמנין בודאי כבי תרי, ויש לחלק בין אפרושי מאיסורא למשניה, דלאפרושי מאיסורא אין צריך שידע בודאי שנאמן לו כשנים אלא על הספק שמא יאמן כשנים יש לו לאומרו כדי להציל מאיסור, אבל למשניה בעלמא לא אלא אם כן ידע בודאי שהוא נאמן לו כשנים.

וזה היה ספקו של שואל מהו למימרא ליה למשניה, כלומר אי חשיב זה כאפרושי מאיסורא או לא, והשיב לו דלא חשיב כאפרושי מאיסורא ומ"מ אי ידע בודאי דנאמן כבי יאמר לו דהוי קצת אפרושי מאיסורא כיון דמצוה לשנאתו.

והנה לשון הגמרא זה סובל ג' פירושים: א': דהאי רביה דקאמר הוא רבו של הרואה, ושאל אם הרואה שמצוה עליו [לשנאותו] יוכל לאומרו לרבו של עצמו דודאי לשאר בני אדם אסור לשנאותו [ולאומרו דהוי שם רע, אבל לרבו שודאי סומך עליו יהא מותר לאומרו שיש תועלת באמירתו שישנאהו ויקיים מצוה, והשיב לו אם מהימן הרואה לרבי כבי יאמר לו שאז מצוה על רבו לשנאתו ואי לא מהימן כבי אינו מצוה לשנאתו ולכן לא יאמר לו כי אין תועלת והוי שם רע.

הב': דהאי רביה הוא רבו של החוטא דמסתמא רבו אוהבו כיון שהוא תלמידו ונמצא עובר הרב על מצות שנאת רע יותר מאחרים כי הוא אוהבו אדרכא, והשיב לו שאין קפידא בזה שהוא אוהבו כיון דליכא עדות גמורה עליו, אלא שאם יודע הרואה שרבו של החוטא מאמין את החוטא כשנים, יאמר לו משום דזהו אפרושי מאיסורא גדול שכיון שמאמינו כבי יבוא לעשות מעשה על פי עדותו לבר, לכך יאמר לו כדי שלא יעשה מעשה על פיו שהוא איסור גדול.

הג': דרביה קמא קאי לחוטא, ורביה תנינא קאי לרואה, ר"ל אי מהימן הרואה לרבו של חוטא כבי תרי, או בהיפך דרביה קמא קאי לרואה ורביה בתרא קאי לחוטא, כלומר אי מהימן החוטא לרבו של רואה כבי תרי.

❖ המעיד יחידי בבית דין עובר בלאו דלא יקום עד אחד באיש

חפץ חיים: פתיחה לאוין אות י: מקור חיים: ואם קם (י) והעיד עליו לפני בית דין בדבר איסור ביחידי, כיון שאין יכול לבוא מזה שום תועלת לענין ממון ושבועה ולא לענין לפסול את האיש הזה מחזקת כשרותו, כיון שהוא עד אחד בדבר, אם כן שם ביש בעלמא הוא דקא מפיק עליו, ועובר על ידי זה גם כן על לאו דלא יקום עד אחד באיש לכל עוון ולכל חטאת, וצריכין בית דין להלקותו עבור זה הדבר.

באר מים חיים: (י) ואם קם והעיד עליו ביחידי וכו' הוא ממ"ש בפסחים (קיג) דטוביה חטא ואתא זיגוד לחודיה ואסהיד ביה קמיה דרב פפא נגדיה לזיגוד א"ל טוביה חטא וזיגוד מינגד אמר ליה אין דכתיב לא יקום עד אחד באיש לכל עון ולכל חטאת את לחודיה אסהדת ביה שם רע בעלמא הוא דקא מפקת ביה, ואף שבפירוש רשב"ם שם בדיבור המתחיל שם רע וכו' הרי אתה עובר על לאו דלא תלך רכיל בעמך, ובד"ה דכתיב לא יקום וכו', משמע דעיקר הלאו דלא יקום נאמר רק להורות שאין נאמן בעדותו ביחידי ולא יקבלו בית דין את דבריו, וכן משמע מספר המצות להרמב"ם במצוה רפ"ח שעיקר לאו זה נאמר רק על בית דין –

מכל מקום העתקתי לאו זה מפני שיטת הסמ"ג בסימן רי"ג והיראים בסימן רמ"ד שזה לשונם: לא יקום עד אחד באיש תניא בספרי אין לי אלא בדיני ממונות דיני נפשות מנין ת"ל לכל עון קרבנות מנין ת"ל ולכל חטאת וכו' וכי מאחר שסופנו לרבות הכל מה ת"ל וכו' ר' יוסי אומר לעון אינו קם אבל קם הוא לשבועה ע"כ לשון הספרי. ולמדנו מכאן שעד אחד שידוע בחבירו עון דבר שאינו ראוי להשביעו שלא יקום להעיד עליו ואם קם והעיד עליו היה לוקה דשם ביש בעלמא קמפיק עליה כדאמרין בפסחים במעשה הנ"ל דנגדיה רב פפא לזיגוד ופי' משום לאו דלא יקום, אמנם אותו מלקות מדרבנן היה, שהרי במסכת סנהדרין (י) למדין מכות מדיני נפשות בגזירה שוה דרשע רשע ודיני נפשות אין דנין אלא בזמן שסנהדרין נוהגת, עכ"ל הסמ"ג והיראים הנ"ל.

משמע בהדיא מדבריהם דבזמן הבית היה זיגוד חייב מלקות מן התורה משום לאו הנ"ל, והנפקא מיניה בין הדיעות האלו הוא רק לענין מלקות דאורייתא אבל מכות מדרבנן לכולי עלמא היה חייב כמו שהעתקתי בפנים וראיה ממעשה דזיגוד הנ"ל.

ודע דלאו זה שייך אפילו ברכילות כגון אם הוא קם והעיד עליו לפני בית דין מה שהוא עשה לפלוני או שדיבר על פלוני רעה, והעד יודע שעדותו לא יתקבל בבית דין כדי לחייב עי"ז להשכנגדו אפילו שבועה, או מטעם שאין שייך בדבר זה שבועה, או מטעם שהוא גרמא בעלמא, נמצא דעל ידי עדותו לא יצא שום תועלת רק לעורר מדנים בין איש לרעהו ע"כ עובר על לאו זה, דכלל כללה לנו התורה שאסור לקום ולהעיד עליו בדבר שלא יבוא תועלת מעדותו בין בבין אדם למקום ובין בין אדם לחבירו רק שיתעורר על ידי זה מדנים עליו, אפילו הוא יודע בעצמו שהדבר אמת.

וכן מצאתי בהדיא בביאור הגר"א על חו"מ בסימן כ"ח שאפילו בדיני ממונות אם לא יבוא מזה תועלת להשכנגדו אף לענין שבועה, אסור להעיד מן התורה, ולא זו שייך אפילו אם הוא יודע בעצמו שהדבר הזה הוא אמת, כמו שמוכח שם בפסחים ממעשה הנ"ל ולמספר (לפי שיטת היראים והסמ"ג) וכ"ש לב"ד שלא יקבלו את דבריו ביחידי שעליהם בוודאי נאמר הלאו זה כמו שכתב הרמב"ם בספר המצות מצוה רפ"ח ובהלכות עדות פ"ה עיין שם. ולא זו שייך כי אם בפניו דאין מקבלין עדות שלא בפני בעל דין.

❖ עד אחד לאפרושי מאסורא צריך לגלות

חפץ חיים: כלל ד: מקור חיים ד בהג"ה: וכל זה שכתבנו באלו הסעיפים הוא בשאין הדבר הזה מועיל לאפרושי מאסורא, אבל אם הוא (יט) מועיל לאפרושי מאסורא, כגון, שראה לאשת איש שזנתה, דמן הדין נאסרה עבור זה להבעל, אפלו ראה דבר זה ביחידי, צריך (כ) לגלות כדי להפרישו מאסור, ודוקא אם ראה בעצמו שזנתה, דמן הדין נאסרה על ידי זנות להבעל, אבל אם שמע זה מאנשים אחרים, דמן הדין לא נאסרה על ידי זה להבעל, או שאר אפנים כיוצא בזה - אסור לגלות. ואפלו אם ראה בעצמו שזנתה, לא יגלה רק אם הוא משער (כב) שאפשר שהבעל יאמין לו כבי תרי ויפרוש על ידי זה ממנה, אבל בלאו הכי אסור לו לגלות דבר זה להבעל וכל שכן לזולתו.

באר מים חיים: (יט) מועיל לאפרושי מאיסורא, בחו"מ סימן כ"ח ס"א בהג"ה.
 (כ) לגלות, ולענין לגלות לו עם מי זינתה, תלוי בזה אם הוא משער שאפילו אם לא יגלה לו עם מי גם כן יאמינו כבי תרי על עיקר הדבר, לא יגלה לו עם מי דמאי נפקא מיניה מזה, אם כן שם ביש בעלמא הוא דקא מפיך עליה דפלניא, אבל אם הוא רואה שאם לא יגלה לו עם מי לא יאמין לו הבעל מותר לגלות.
 (כא) להבעל, ואם הבעל אינו מאמינו אסור לו לגלות שוב דבר זה לשום אדם אפילו לבית דין, תשובת נודע ביהודה מהדורא קמא חלק או"ח סימן ל"ה <?> עי"ש.
 (כב) שאפשר, תשובת נודע ביהודה שם <?>.

===חסר כאן מקור חיים ה' ובמ"ח שם

✦ עיין בדברי היראים <?> ובתועפות ראם שם בהערה דדעת היראים דמעיד יחידי עובר משום לא תלך רכיל, דלא כרשב"ם ועוד, ועיין לעיל העמק דבר <?> דעובר משום לא תשא שמע שוא. =
 =נדמה לי שיש מאירי בקידושין במעשה שהיה, ויוכוח עם הרשב"א לעיין ולראות אם שייך לכאן=
 =עיין אריכות בדברי המאירי קידושין טו בסוגיא שם, ובשו"ת חמדת שלמה או"ח טו-יז במה שהשיג על הנודע ביהודה ובפירושו בגמ' פסחים כאן

לגלות חטא כשנוגע להפריש מאיסורא והמסתעף

נודע ביהודה / רב פעלים

נודע ביהודה: קמא: או"ח סימן לה: תשובה לק"ק פלונית להרב המופלא מוהר"ר פלוני נר"ו אב"ד דק"ק הנ"ל, תק"ל: מכתבו על הבי דואר מן ט' דנא הגיעני יום אתמול ואף כי כעת טרידנא עדיין בטרדות התלמידים מצורף לזה טרדות זמנים הללו עם כל זה הואיל והדבר נוגע לפתח שבים אמרתי שערי תשובה לעולם פתוחים, ובפרט שמזכיר במכתבו שהוא לצורך בר בי רב.

והנה שורש השאלה שאחד נכשל באשת איש כמה שנים, שלש שנים רצופות, שהיה בכיתה, ועתה נתעורר בתשובה ואשרי לו שתורתו עמדה שלא ישתקע בטומאה, ונפשו לשאול הגיע שהוא עתה חתן האשה הזאת שנשא בתה אם מחויב להודיע לחמיו שיפרוש מאשתו הזונה או שתיקתו יפה כי המה אנשי השם ויש להם בנים חשובים בתורה ובמשפחה יקרה ויש לחוש לפגם משפחה, ומשום כבוד הבריות רשאי הבעל תשובה להיות בשב ואל תעשה שלא להודיע לחמיו כלל¹⁴, ושוב שאל אם יתן הדין שמחוייב להודיע אם יודיע לחמיו ולא ישגיח אם מחוייב לבוא לבית דין ואם יש כח ביד הבית דין להכריחו לפרוש ע"ח וידוי של חתנו. וגם שאל לסדר לו תשובה לאיש הזה ע"פ כחו כי הוא אדם חלוש מאוד ומתמיד בתורה הרבה¹⁵.

והנה למען עשות רצונו הנני משיב על ראשון ראשון ועין שביקש מעלתו שלא לדחות הזמן לכן הנני משיב בקצרה כי לא רציתי לאחר כלל, וזה החלי. היודע באשת איש שזנתה תחת

14. נודע ביהודה: הגהות שכר טוב: נ"ב עי' תשובות דברי חיים ח"א או"ח סי' ל"ח. ועיין בשו"ת האלף לך שלמה חלק או"ח סי' י"ז שפסק כרבנו.

15. הגהות ויאמר שלום: נ"ב עי' תשובות שמן רוקח ח"א סי' י' מאלו הענינים ומה שסותר דבריו ע"ש. ותמהני מדוע לא הביא מרמ"א אהע"ז סי' ב' ס"ה שכתב והיודע פסולה אינו רשאי לגלותה וכו' ומ"מ כשר הדבר לגלות לצנועין ועי' בב"י שם באריכות מזה, ח"ל שם אעפ"י שאם הי' נדבקים בהם בלא ידיעה לא הי' שם איסור כלל, והוא דומה לנדון זה וצ"ע, כן יש להעיר ממה שחייבה תורה את המצורע וטמא טמא יקרא ועי' מס' מו"ק ה שהוא משום שיפרשו ממנו ולא יכשלו בו, וגם שם אצלו הוא בשב ואל תעשה, ואצל האחר בקום ועשה ומ"מ חייבה התורה אותו להודיע וצ"ע.

בעלה אם מחויב להודיע לבעלה להפרישו מאיסור במקום שיש פגם משפחה יקרה ומיוחסת בישראל ויש להם בנים חשובים אם שייך בזה גדול כבוד הבריות שדוחה ל"ת שבתורה.

❖ בסוגיא דגדול כבוד הבריות ומתי נחשב שב ואל תעשה

הנה הדבר פשוט דלא אמרינן גדול כבוד הבריות אלא בשב ואל תעשה ולא בקום עשה, ומה שכתב מעלתו שגם זה נגד הבעל תשובה הזה מקרי שב ואל תעשה שלא יקום ויודיע להבעל ואף שהבעל עושה מעשה וכו' את אשתו האסורה לו מ"מ כיון שהבעל אינו יודע ממילא הוא שוגג ואינו עושה מעשה במזיד, דבר זה פלוגתא דרבוותא הוא ונחלקן בזה הרמב"ם והרא"ש, ומחלוקתם תלוי בחילוף גרסאות בגמ' דברכות דף י"ט ע"ב אר"י א"ר המוצא כלאים בבגדו פושטו אפילו בשוק, ומקשה שם מכמה סוגיות דכבוד הבריות דוחה איסורים וסוף הסוגיא שב ואל תעשה שאני, נמצא דבלובש כלאים שהוא בקום עשה לא משגחינן בכבוד הבריות משום שהוא בקום עשה.

❖ מחלוקת הרמב"ם והרא"ש ==

וברין זה נחלקו הרמב"ם והרא"ש, הרמב"ם (כלאים י כט) גורס בדברי רב יהודה המוצא כלאים בשוק ואינו גורס בבגדו וקאי על המוצא על חבירו כלאים בשוק שמחוייב לפשוט מעל חבירו נמצא אף שלגבי המוצא מיחשב זה שב ואל תעשה מ"מ הואיל וגבי הלובש הוא קום עשה מחוייב זה לפשוט מעליו. והרא"ש גורס המוצא כלאים בבגדו וקאי על המוצא עצמו לבוש בכלאים בשוק שמחוייב לפשוט מפני שהוא עובר בקום עשה שהולך לבוש כלאים. ולכן פסק הרא"ש בהלכות כלאים (נדה פ"ט הל' כלאי בגדים סימן ו) שאם מוצא על חבירו כלאים בשוק אם הלובש הוא שוגג לא מקרי לגביה קום עשה, ולגבי המוצא שרואהו לבוש ושותק הוא שב ואל תעשה.

והנה הרמב"ם פוסק דינו אפילו הלובש שוגג שהרי הטור יו"ד בסי' ש"ג הביא דברי הרא"ש בלשון פלוגתא על הרמב"ם וגם בשו"ע שם ובהג"ה הוא שתי דעות והמחבר שם פסק כהרמב"ם והרמ"א מביא דעת הרא"ש בהג"ה, וא"כ נדון דידן הוא ממש דוגמא זו שהבעל שעובר בקום עשה וכו' אשתו הטמאה הוא שוגג, וזה היודע מזנותה מקרי שב וא"ת שנמנע מלהודיע. וא"כ לדברי הרא"ש רשאי לשתוק מפני כבוד המשפחה ולדברי הרמב"ם חייב להודיעו ולמנעו מן האיסור, ואף שיש מקום לומר שגם לדעת הרב רבינו אשר מחוייב להודיע כדי שיגרש את אשתו כדי למנוע האשה מעבירה שהרי היא יודעת שזנתה ועוברת ויושבת תחת בעלה, מ"מ יש לומר דנשי לאו דינא גמירי ואינה יודעת שנאסרה על הבעל ואומר מותר לא גרע עכ"פ משוגג¹⁶,

❖ מחלוקת רש"י ותוס' ==

ויש מקום אתי לומר אפילו להרמב"ם אכתי אין הדבר מוחלט שחייב להודיע ואכתי הדבר תלוי גם לדעתו באשלי רב רבכי כמה שנחלקו רש"י ותוס' שם בכרכות בסוגיא ההיא, דרש"י שם בדף כ. בד"ה שב ואל תעשה כו' וטומאה גופה שהותרה לנזיר וכהן במת מצוה דקא מיעקר בידים מפני כבוד הבריות וכו' דהתם לאו כבוד הבריות דדחי ל"ת דידה דמעיקרא כשניתן הל"ת דידה לא ניתן לגבי מ"מ כדרך שלא ניתן על הקרובים וכו', אבל התוס' שם בד"ה שב וא"ת וכו' השיגו על רש"י בזה ומסקי שגם זה ניתן לדחות אלא דנזיר שאני שכן ישנו בשאלה וכהן שאני שכן לאו שאינו שוה בכל. נמצא דלרש"י אפילו בלאו שאינו שוה בכל וכן אפילו דבר שישנו בשאלה אפ"ה קום עשה אינו נדחה מפני כבוד הבריות, ולהתוס' דבר שישנו בשאלה או שהוא לאו שאינו שוה בכל נדחה מפני כבוד הבריות אפי' בקום עשה.

16. הגהות שכר טוב: נ"ב ע"י עין זוכר יעיר און להחיד"א ז"ל מערכת ה' אות כ"ט שהקשה מדברי מהרי"ק המובאים ברמ"א אה"ע סי' קע"ח ס"ג, ועי' מהדר"ת חיו"ד סי' קס"א ד"ה והנה, שרבנו לא נהירין לי' דברי מהרי"ק.

ואומר אני דאשה שזנתה ונאסרה על הבעל איסור זה יש לדמותו לאיסורי נזיר שישנו בשאלה, שהרי הטעם שנחשב קולא מה שישנו בשאלה הוא משום שבידו לעקור זה האיסור מעיקרו. וגם בבעל מצינו כזה והוא ע"פ מ"ש התוס' במס' גיטין (לג.) בד"ה ואפקעינהו רבנן וכו', הקשה הר"ש א"כ יחפה על בת אחותו וכו', ואומר ר"י דאין לחוש אלא כשמחפה שלא כדין אבל הכא כדין יחפה, וע"ש בסוף הדבור שגם הם דימו דבר זה לנזיר השותה יין שישאל על נזירותו. וא"כ הרי ביד הבעל לעקור הקדושין למפרע ותהא מותרת לו והוה דומיא דנזיר, ולדעת התוס' באיסור כזה דחינן מפני כבוד הבריות אפילו בקום עשה,

ואף דכל זה כתבו התוס' לרשב"ג דסובר ביטלו אינו מבוטל אבל אנן דפסקינן כר"י דביטלו מבוטל א"כ לא משכחת להבעל שיהיה בידו לגרום לעקור הקדושין למפרע דלהוי דומיא דנזיר, אמנם כבר כתבו שם התוס' בדף לב: בד"ה ורב נחמן וכו' דאפילו לרבי אם ביטלו בפני שנים לרב ששת או בפני א' לרב נחמן אמרינן מה כח ב"ד יפה ואינו מבוטל וא"כ גם כן צריכין לומר דאפקעינהו רבנן לקדושין והוי דומיא דנזיר ומה שכתבו התוס' בפני אחד לאו דוקא בפני אחד אלא גם בפני שנים זה שלא בפני זה כמבואר באה"ע סי' קמ"א סעיף ס' בהג"ה, ועיין בב"ש שם ס"ק צ"ג.

אמנם כל זה לשיטת הר"י אבל ר"ת שמסיק שם דף לג. בסוף ד"ה ואפקעינהו דאי ידעינן דלכך נתכווין לא מיעקרו הקדושין כלל, א"כ לא הוה דומיא דנזיר שבידו לעקור הנזירות ברצונו על ידי שאלה אבל זה אין בידו לעקור הקדושין ברצונו, ממילא לשיטת הר"י שם בתוס' הוי שפיר דומיא דנזיר וא"כ הדבר תלוי בפלוגתא דרש"י ותוס' שם בברכות בד"ה שב ואל תעשה וכו"ל.

❖ דעת הרמ"א בשו"ע

והנה לכאורה נראה דרמ"א הכריע כדעת התוס', שהרי כהן שהוא בבית שטומאת המת בתוכו ועומד שם ואינו יוצא החוצה מקרי קום עשה שעושה מעשה בידים ששוה במקום הטומאה דומיא דלבוש כלאים שקוראהו בגמ' קום עשה, אף שכבר נתלבש בו מה שאינו פושטו והולך בו מקרי קום עשה. ועיין במסכת מכות דף כא: בתוס' ד"ה ואפילו לא שהה מבואר שם בהדיא דשוהה בבית שהטומאה בתוכו לא גרע מלבוש כלאים ואינו פושט ואולי עדיף מיניה להתחייב על שהייתו יותר מזה על שאינו פושט הבגד ועכ"פ לא גרע מיניה וגם זה מקרי קום עשה, וא"כ איך פסק רמ"א ביו"ד סי' שע"ב סעיף א' בהג"ה בכהן השוכב ערום באוהל המת דאין להגיד לו עד שילבש תחילה והרי זה נקרא קום עשה ולרש"י לא הותר אפילו טומאת כהנים בקום עשה מפני כבוד הבריות, אלא ודאי שרמ"א הכריע כתוס' דגם נזיר וכהן הותרו לטמא מפני כבוד הבריות נזיר מפני שישנו בשאלה וכהן מפני שאינו שוה בכל.

אבל אחר הישוב אדרבה רמ"א פסק כרש"י דאי כתוס' א"כ למה כתב רמ"א שם שאם כבר הגידו לו אינו רשאי להמתין עד שילבש והרי לתוס' מותר לטמא בידים מפני כבוד הבריות ואין לך זלזול כבוד יותר מלנוס ערום החוצה, אלא ודאי שהכריע כרש"י, והא דפסק שאם אינו יודע לא יגידו לו עד שילבש עצמו היינו משום דהרמ"א לשיטתו אזיל שפסק בסי' ש"ג כהרא"ש שגם בכלאים אם הלובש שוגג לא יגידו לו.

ועוד נלענ"ד דאפי' לדעת התוס' אפילו נימא כשטת הר"י שיכול לעקור הקדושין אפי"ה לא מקילינן באיסור זה מה שלא הקילו בשאר חייבי לאוין דליתנהו בשאלה שהרי איסור זה עכ"פ חמור מכל חייבי לאוין ודומה לחייבי כריתות, שהרי כל ח"ל אינם דוחים היבום ומדאורייתא עולים ליבום אלא שגזרו ביאה ראשונה אטו ביאה שניה ועכ"פ חולצת וכדמפורש ביבמות דף כ' ע"א וע"ב, ואילו אשת איש שזנתה ונאסרה על בעלה פוטרת צרתה מחליצה ומיבום והרי היא כערוה ממש, ואילו שאר ח"ל יש שאסורין לבעליהן ומותרים ליבמיהן כמפורש ביבמות, וא"כ איסור זה חמור מכל ח"ל ואם שאר ח"ל לא ניתנו לידחות מפני כבוד הבריות בקום עשה ק"ו לאיסור זה.

באופן שלדעת הרמב"ם בודאי מחוייב להודיע דומיא דרואה חבירו לובש כלאים בשוק והלובש שוגג שמחוייב לפשוט מעליו.

ועדיין יש מקום אתי לומר שגם לדעת הרמב"ם יש לחוש על כבוד הבריות ולא להודיע, והא דפסק בלובש כלאים שפושט מעל חבירו אפילו בשוק, כלאים בשוק שאני, שכל הרואה יראה בעיניו שזה לובש כלאים, אף שהלובש שוגג מ"מ הכל רואים שהוא לובש כלאים ואין הכל יודעים שהוא שוגג ויש כאן חילול השם ולכן אין חולקין כבוד. וכן דיין לישנא דרב יהודא אמר רב שם בברכות דף י"ט המוצא כלאים וכו' מ"ט אין חכמה ואין תבונה ואין עצה נגד ה' כל מקום שיש חילול השם אין חולקין כבוד לרב, הרי דוקא במקום שיש חילול השם, ועל זה הוא דמסיק לחלק בין קום עשה לשב ואל תעשה, אבל במקום דלא שייך חילול השם אפילו בקום עשה חולקין כבוד ואמרינן גדול כבוד הבריות לדחות ל"ת שבתורה אפילו בקום עשה.

וכיון שבנדון דידן אין שום אדם יודע שהאשה זנתה ונאסרה לבעלה רק זה הנואף, ואם הוא ישתוק אין אדם יודע ואין כאן חילול השם כלל, וכיון שכן ישתוק מפני כבוד המשפחה, אומר אני דהא ליתא דעבירות העבירה מה שנעשה האיסור קורא רב יהודה חילול השם בין אם ירבו הרואים ובין לא, דאל"כ מאי מקשה הגמ' שם מוהתעלמת פעמים שאתה מתעלם וכי הרואה יכול להבחין אם זה רואה את האבירה ועושה עצמו כאינו רואה או שבאמת אינו רואה וא"כ אין כאן חילול השם. ועוד מאי מקשה ממת מצוה והרי מת מצוה היינו בשדה שאם הוא קורא ויש לו עונה אינו מת מצוה ומת מצוה קונה מקומו וקוברו שם בשדה וא"כ אין כאן חילול השם ולכך נדחה טומאת כהן וניזיר מפני כבוד הבריות ואיך מקשה מזה על רב יהודה דכלאים, אלא ודאי עשיית האיסור קורא רב יהודה חילול השם.

באופן שלהרמב"ם אין חכמה ואין תבונה ומחוייב להודיע, אלא שיכול האומר לומר כדאי הרא"ש לסמוך עליו ובפרט שהרמ"א סי' ש"ג ושע"ב פסק כוותיה.

אלא שאחר הדיוק בלשונו של הרא"ש, גם להרא"ש מחוייב להודיע, וזה לשון הרא"ש בהל' כלאים הביאו הבית יוסף בי"ד סי' ש"ג וז"ל: וכתב עוד הרא"ש: ירושלמי (כלאים ריש פ"ט) הרי שהלך בשוק ונמצא לובש כלאים תריץ אמוראין חד אמר אסור וחד אמר מותר מאן דאסר דבר תורה ומאן דמתיר כו' זירא דאמר גדול כבוד הבריות שדוחה את המצוה בלא תעשה שעה אחת [עכ"ל], הרי שגם המתיר לא התיר מפני הכבוד כי אם שעה אחת, דהיינו זה שלבוש בכלאים בשוק שתיכף שיבואו לביתו יפשטנו מעליו ושוב לא ילבשו כלל, אבל בנדון דידן שעל ידי שתיקתו של זה, נמצא זה בועל אשתו כל ימיו באיסור ודאי שאין כבוד הבריות דוחה האיסור כל הימים אפילו להרא"ש.

והנה לכאורה אכתי יש מקום לבעל דין לחלוק ולומר שלדעת הרא"ש לא יהא חייב להגיד להבעל ודברי הירושלמי הם ענין אחר, שהירושלמי הזה מיירי שהלבוש בכלאים הוא עצמו מצאו והוא עתה שוב מזיד והותר לו מפני הכבוד לכך התנה דוקא לשעה לפי שהוא עובר בקום עשה, אבל אם הוא שוגג ואחר הוא שיודע נגד זה האחר הוא שב ואל תעשה שנמנע מלהודיע, וכיון שהבעל עצמו שוגג אין לחלק בין שעה אחת או בין ימים ושנים¹⁷.

אומר אני שתי תשובות בדבר חדא שהרי מסברא אי לאו שמצינו לחכמי הש"ס שאמרו גדול כבוד הבריות וכו' אין להתיר שום איסור אפילו בשב ואל"ת מפני כבוד הבריות אלא שמצינו שחז"ל אמרו דבר זה ומעולם לא מצינו להם להתיר לשתוק מפני כבוד הבריות אלא לשעה, ומצינו בירושלמי מפורש שיש חילוק בין לשעה לזמן מרובה אם כן אין לנו כח להתיר שום דבר שאינו לשעה כיון שלא מצינו שום סמך להתיר יותר.

17. ויאמר שלום: כיון שהבעל אינו יודע ממילא הוא שוגג נ"ב ע' תוס' שבועות ל: ד"ה אבל, דכשעושין איסור על ידו לא מיקרי שוא"ת, וע' מלא הרועים סוגיא כבוד הבריות מן אות ט"ו והלאה.

❖ ביאור דברי הירושלמי

ועוד שהרי אנו צריכין להבין דעת המתיר בירושלמי כיון שהירושלמי מיירי שהוא עצמו לבוש איך שייך להתיר איסור תורה בקום עשה מפני כבוד הבריות ולומר שחולק בזה על הגמ' דידן הוא דוחק. ועוד שצריכין אנו להבין דברי המתירין בירושלמי דקאמר גדול כבוד הבריות שדוחה את המצוה בלא תעשה שעה אחת, הנה מה כוונתו באמרו בלא תעשה, אם כוונתו למה שאמרו בתלמודא דידן שדוחה ל"ת שבתורה א"כ לא היה לו לומר בלא תעשה, כבי"ת השימוש, אלא שדוחה ל"ת. ועוד שהרי אמר שדוחה את המצוה וא"כ למה זה כפל הלשון שדוחה את המצוה לא תעשה ודי באמרו שדוחה ל"ת,

אלא ודאי כך כוונת הירושלמי גדול כבוד הבריות שדוחה את המצוה ועל זה הטיל תנאי אימת דוחה המצוה בלא תעשה דהיינו בשב ואל תעשה ולא בקום עשה, ודברי הירושלמי הם ממש דברי הגמ' דקאמר שב ואל תעשה שאני וגם בזה לא התיר אלא לשעה, ומעתה קשה כיון דהירושלמי מיירי שהלובש עצמו מצאו איך קורא זה שב ואל תעשה ובגמ' מקרי זה קום עשה.

ולכן נלע"ד דהני אמוראי בירושלמי פליגי בפלוגתא דאמוראי בתלמודא דידן במס' מכות דף כא: אמר רב ביבי פושט ולובש וכו', רב אשי אמר אפילו לא שהה אלא כדי לפשוט וכו', ומעתה לרב אשי זה מה שלבש בו ואינו פושטו מקרי קום עשה שהולך לבוש בכלאים, דאי לאו דמקרי קום עשה איך לוקה על השהיה והא אין לוקין על לאו שאין בו מעשה, ולא היה לו להתחייב מלקות רק על הלבישה הראשונה שנתלבש בו מתחלה ולא על השהיה בפני עצמו, אלא דגם זה מיחשב מעשה, ורב ביבי סבר שזה לא מקרי מעשה ולכך אומר שאינו לוקה על כל אחד בפ"ע כי אם בפושט ולובש ופושט ולובש שצריך לעשות בכל פעם מעשה הלבישה ממש, אלא שנסתפק אם סגי בבית יד אונקלי שלו,

ומעתה האוסר בירושלמי סובר כרב אשי דזה מקרי מעשה וקום עשה אינו נדחה מפני כבוד הבריות, והמתיר סובר כרב ביבי דזה מקרי אין בו מעשה ומיחשב שב ואל תעשה שאינו פושט הכלאים מעליו, ושפיר קאמר גדול כבוד הבריות שדוחה המצוה בלא תעשה שאף שמצוה לפשוט הכלאים מעליו מ"מ מקרי שב ואל תעשה שיושב ואינו פושט.

ומעתה זכינו שהמתיר סובר שזה מקרי שב ואל תעשה ואפ"ה הטיל בה תנאי לשעה אחת שלא הותר רק לשעה, א"כ מינה גם הרואה את חברו כיון שמצוה עליו להפריש חברו מאיסורא אלא שנדחה מפני כבוד הבריות אינו נדחה אלא לשעה אבל לא לכל הימים ולא לזמן מרובה.

❖ תלוי אם הבעל יאמין לדבריו

א"כ פשוט הדבר שחייב להגיד לבעל האשה להודיעו שאשתו זנתה שיפרוש ממנה, אלא שעתה איכא לספוקי במה שנסתפק גם מעלתו במכתבו, לו יהיה שחייב להודיע, שמא דוקא במקום שיועילו דבריו בודאי, והמשל כגון חברו לבוש כלאים דיכול להראות לו, או אם זנתה האשה בשני עדים, אבל כאן הלא גם אם יגיד אולי לא יהיה מהימן בעיני הבעל כבי תרי ואז לא יועילו דבריו כי אין האשה נאסרת אלא בקינוי וסתירה או בעדים ברורים ומנ"ל שיהיה מוטל עליו בזה להודיע כלל.

נראה שגם זה אינו שהרי כיון שאם היה ברור לו שיאמינו הבעל ויעשה פעולה להפרישו מהאיסור היה חייב להודיעו כנ"ל, א"כ גם עתה שאינו ברור לו איהו מחויב למעבד את שלו, ולא גרע ממצות הוכח תוכיח שאמרו במס' שבת אם לפניך גלוי לפנייהם מי גלוי עיין שם דף נ"ה ע"א.

וכל זה להתלמד במקום אחר כגון איש נכרי היודע באשת איש שזנתה, אבל כאן בעובדא הדין שזהו עצמו הנואף והוא עצמו את בעל האשה שהוא בעבירה עם אשתו כל הימים ובא לחזור בתשובה, פשיטא שמחויב להסיר המכשלה אשר הכשיל וכל טצדקי דאפשר ליה למיעבד שלא יחטא עוד חברו על ידו מחויב לעשות, והרי על כיוצא בו

אמרו במס' חגיגה דף ט: הבא על אשת איש ואסרה על בעלה נטרד מן העולם, וא"כ כל זמן שזה נכשל על ידו הוא נטרד ח"ו, ואם בכל מקום שדברו רז"ל כן להגדיל העונש עם כל זה לא לחלוטין אמרו וזה כלל גדול שאין דבר עומד בפני התשובה, אלא שכיוונו בזה שתשובתו חמורה, אבל עכ"פ איהו מחויב לעשות מה שבידו, ואם בעל האשה לא יקבל דבריו אפילו הכי יצפה לתשובה ויקבל בעל הרחמים תשובתו ברחמים.

❖ להודיע לבית דין

אמנם מה שנסתפק מעלתו אם יודיע להבעל ולא יקבל את דבריו אם מחויב לבא לפני בית דין ולהודיע גם להבית דין, הדבר פשוט שסגי שיוודיע להבעל לברו וממ"נ אם יקבל הבעל דבריו יפרוש מן האשה וטוב לו, ואם לא יקבל הבעל דבריו ולא יאמינו מה תועלת בפועל ריק שיבוא לפני הב"ד הלא אין הבעל מחויב להאמינו ומה יעשו הב"ד בזה. ולא מבעי' שאינו מחויב לבא לפני הבית דין ואולי אפילו אינו רשאי אח"כ לבוא לפני הב"ד כלל וחייב אפילו מלקות מדברי סופרים דומיא דעובדא דטוביה וזיגוד בערבי פסחים דף קיג: דהוי כמוציא שם רע.

ואף שכתב רמ"א בחו"מ סימן כ"ח סעיף א' בהג"ה דעד דוקא באיסור שכבר נעשה מיחשב מוציא שם רע אבל אם הוא לאפרושי מאיסורא יכול להעיד, והיינו אפילו אם יש ספק אם יאמינו דבריו, ששורש דבר זה הוא מן הסמ"ג ל"ת רי"ג וז"ל: לא יקום עד אחד וכו' ולמדנו מכאן שעד אחד היודע בחבירו עון דבר שאין ראוי להשביע שלא יקום להעיד עליו ואם העיד לוקה דשום ביש הוא דאפיק וכו', ומה שמצינו בקדושין באותו סומא שהעיד השליח שזנתה אשתו וא"ל מר שמואל אי מהימן לך כבי תרי אפקה ולא גער בו מר שמואל על זה שהעיד יחידי וכן בפרק הניזקין וכו' יש לומר הפרשת איסורא שאני עכ"ל הסמ"ג בקיצור.

והרי אפילו בדבר שאינו ברור שיקובלו דבריו גם כן לא גער בו מר שמואל, והרי שם בקדושין שלמר שמואל אמר השליח שאשתו של הסומא זנתה ולא להסומא שהרי כך איתא שם כי אתא שליח אמר אשתו זנתה, ואי להסומא היה מדבר הל"ל אשתך זנתה, אלא ודאי דלמר שמואל הודיע השליח שאשתו של הסומא זנתה ולא גער בו מר שמואל שהיה לו להגיד לבעל ולא להבית דין. יש לומר דשם איתא שהסומא אזיל בחדא אורחא והשליח בחדא אורחא ולא מצאו וכשבא השליח למר שמואל אולי עדיין לא מצא את הסומא והגיד למר שמואל שהיה סבור שהסומא יאמינו, אבל אם העד כבר הודיע לבעל וראה שאינו מאמינו א"כ אין בהגדתו לפני בית דין שום תועלת לאפרושי מאיסורא ושום ביש הוא דמפיק וחייב ללקות.

ומה שנסתפק מעלתו אולי אם יתודה לפני בית דין מיחשב רגלים לדבר ויכופו לבעל שיגרשנה אף דלא מהימן ליה כבי תרי, והביא סמוכים לזה מדברי החוות יאיר בתשובה סי' ע"ב שכתב וכן אם התודה הבעל וכו', הנה אף אם היה החוות יאיר פוסק כן ואטו כל מה שנמצא בתשובות האחרונים נחליט להלכה והלא חיך אוכל יטעם ואם דבריו לא נהירין מאן משגח בהו, אבל לדעתי גם החו"י אדלעיל קאי שהאשה עצמה אמרה שזנתה שאמרינן שענינה נתנה באחר ומצד המשנה הראשונה היתה נאמנת אלא שמשנה אחרונה אמרה ענינה נתנה באחר ובזה מועיל רגלים לדבר וקאמר התם החו"י שאם התודה האשה כן בחליה מקרי רגלים לדבר, וקאמר אח"כ שאפילו האשה לא אמרה דרך וידוי כלל אלא שאמרה לבעלה טמאה אני לך והבעל התודה מקרי וידוי הבעל רגלים לדבר, וביבמות דף כד: הואיל ומכוער הדבר תצא, רוב הפוסקים פירשו מן הרוכל תצא ולא מן הבעל, ואפילו להשאלתות שפירש תצא מן הבעל היינו בשני עדים על הכיעור אבל כאן איזה רגלים לדבר יש כ"א דברי המתודה ומה לנו ולוידוי שלו להאמינו על האשה.

❖ אם יגיד לבעל שהוא הנואף

ולכן העצה היעוצה בזה שהנואף יגיד רק לבעל האשה בהצנע, והנה אופן ההגדה עפ"י הדין לא היה לו לומר לו רק שידע שזנתה אשתו, כי כי מה לו להבעל עם מי זנתה הלא עכ"פ אסורה היא לו, וא"כ למה יפרסם הנואף את עונו בחנם וכבר אמרו ביומא דף פ"ו ע"ב בחטא שאינו מפורסם כתיב אשרי נשוי פשע כסוי חטאה, וגם חציף מאן דמפרש חטאיו. אמנם כיון שמצד הסברא יותר יכנסו דבריו בעיני הבעל כשיראה שמתודה על עצמו בבכי ובאנחה וניכרים דברי אמת, ולכן טוב לו שיתודה בצינעא בפני בעל האשה שהוא עתה חמיו, ואם יתבייש בזה בפני חמיו טוב לו שיתבייש, ועובר עבירה ומתבייש בה מוחלין לו.

וגם נלע"ד שחייב עכ"פ לבקש על עצמו מאת חמיו, שהרי עון זה שעבר על אשת איש יש בזה שני חלקי עבירה חלק אחד בינו למקום שעבר עבירה חמורה ובוה מועיל תשובה ויוה"כ, אבל יש בזה חלק שני עבירות שבין אדם לחבירו שהרי גורם לו לאסור אשתו עליו, והרי בעבירות שבינו לחבירו אין יוה"כ ולא תשובה מועיל וצריך עכ"פ לפייסו בדבר שאינו מועיל תשובה והרי אפילו בגזל והשיב את הגזילה צריך גם כן לפייסו על הצער ק"ו בזה שאי אפשר להכשיר נזקו שצריך לפייסו.

❖ בכה"ג הבעל לא חייב לגרשה

ובזה שלא יפרסם בפני בית דין רק בפני בעל האשה, ממילא יצאנו גם ידי חובת כבוד המשפחה כי אין כאן פגם כיון שמזכיר מעלתו במכתבו שהבעל כבר הוא זקן ובא בימים ולא יהיה להוט לישא אחרת אף אם זו אסורה לו, ולגרש את הזונה אינו מחויב עפ"י הדין ורשאי להחזיקה בביתו, ואינו חשוד שיבוא עליה באיסור שכיון שזנתה מאוסה היא בעיניו, וכמבואר באה"ע סי' קי"ז סוף סעיף א' בהג"ה, והב"ש שם סק"ח פסק דאפילו בלא עדים רשאי להחזיקה בביתו.

ואין לומר דכל זה אם בודאי זנתה דהיינו בשני עדים אבל כאן שלא אמר לו רק עד אחד א"כ אינו ודאי לו שזנתה ודמי לסוטה שצריכה ב' עדים שישמרו שלא יבא עלי' בדרך וכמבואר בב"ש שם, אמנם אין הנדון דומה לסוטה עכ"פ אסורה לו שהכתוב אסרה על הספק כודאי, ולהבעל אינו ברור שזנתה ולכן צריך ב' עדים שלא יבא עליה באיסור, אבל בנדון דידן אין צריך עדים, ממ"נ אם מאמין לדברי העד כבי תרי א"כ ברור לו שזנתה ומאוסה היא לו ואינו חשוד לבא עליה, ואם אתה אומר שהדבר ספק לו ואינו מאוסה א"כ ממילא מותרת לו עפ"י הדין¹⁸, ולכן הדבר פשוט שרשאי להחזיקה בביתו ולדעת הב"ש אינו צריך אפילו עדים, אמנם זה פשוט שלא יתיחד עמה בחדר שזה דומה לאש בנעורת וא"כ אין אדם שירגיש בדבר ואין כאן שום פגם¹⁹.

והנה מה שביקש מעלתו ממני לסדר לבעל תשובה זה תשובה על עונו...

❖ בענין פסק הנודע ביהודה הנוכר לעיל

רב פעלים: שו"ת ח"א: אבה"ע סימן א: שאלה: איש אחד זינה עם אשת איש כמה פעמים ואח"כ חזר בתשובה, ובא לשאול מחכם אחד סדר תיקון תשובה לעון זה וסיפר לו הענין כמו שהוא שנכשל עם אשה פלונית אשתו של פלוני, ועתה נפל הספק בזה אם זה הנואף חייב להגיד לבעל האשה שאשתו זינתה עמו, אולי יאמין לו ויפרוש ממנה ולא יבעול בעילות אסורות לפי תומו. וכן אם זה הנואף לא ירצה בשום

18. רב"פ: נ"ב יש לדחות דדלמא בתחלה יאמין ובמשך זמן ישנתה דעתו להיות מסופק ועכ"ז כבר נאסרה עליו כי שויה אנפשיה חד"א.

19. ==עיינן רב פעלים בסמוך, ועיינן עוד שו"ת חמדת שלמה או"ח סי' טו והלאה, ובחפץ חיים כלל ד' סימן ד' בהג"ה ובבמ"ח שם, ==וב"תשובות והנהגות" לגר"מ שטרנבוך ח"ג סימן תי: בוג בעלת תשובה שמודה האשה שלפני שחזרו בתשובה זנתה תחת בעלה ועכשיו השאלה אם לספר בכמה צדדים בשאלה חמורה זו.

אופן לעשות כך להגיד לבעל מחמת כמה סיבות, אם זה החכם שהודה לפניו מחויב להגיד לבעל, אולי יאמין ויפרוש, או דילמא כיון דדבר זה סופו לבא לידי ריב ומחלוקת, שאם יאמין ויפרוש מוכרח שיאמר הסיבה, ואז אשתו תכחיש בודאי ואתו לידי קטטות ומריבות, ובפרט אם היא יש לה בנים ובנות מבעלה ויש בזה פגם משפחה ומי יודע מה יולד מן המריבה הזאת, על כן צריך לראות אם יש צד היתר לסמוך עליו שלא לגלות או לאו.

תשובה: ראיתי להגאון נודע ביהודה ח"א סי' ל"ה שנשאל שאלה כיוצא בזה באחד שנכשל באשת איש ואח"כ חזר בתשובה והנה הוא עתה חתן האשה ההיא כי נשא בתה אח"כ, ונפשו לשאול הגיעה אם מחוייב להודיע לחמיו שיפרוש מאשתו הזונה או שתיקתו יפה, כי המה אנשי השם ויש להם בנים חשובים בתורה ובמשפחה יקרה ויש לחוש לפגם משפחה, ומשום כבוד הבריות רשאי בעל תשובה זה להיות בשב ואל תעשה שלא להודיע לחמיו כלל.

והשיב הגאון המחבר להרב השואל על זה דהדבר פשוט דלא אמרינן גדול כבוד הבריות אלא בשב ואל תעשה, לא בקום עשה. ומה שכתבת שגם זה נגד בע"ת מקרי שב ואל תעשה שלא יקום ויודיע לבעל ואף שהבעל עושה מעשה וכו' אשתו האסורה לו, מכל מקום כיון שהבעל אינו יודע ממילא הוא שוגג ואינו עושה מעשה במזיד, הנה דבר זה הוא פלוגתא דרבוותא ונחלקו בזה הרמב"ם והרא"ש בדין המוצא על חבירו כלאים בשוק, ונידון הנזכר הוא ממש דוגמה זו שהבעל שעובר בקום עשה וכו' אשתו הטמאה הוא שוגג, וזה היודע מזנותה מקרי שב ואל תעשה שנמנע מלהודיע, וא"כ לדברי הרא"ש רשאי לשתוק משום כבוד המשפחה, ולדברי הרמב"ם חייב להודיע ולמנעו מן האיסור וכו', יע"ש.

והנה לפ"ד הגאון נו"ב הנזכר שבא לדמות נידון דידן לדין הכלאים למילף הא מהא, הנה נ"ל בס"ד דיש לחלק, דהתם איירי ברואה מעשה האיסור בעיניו שרואהו לובש כלאים, אבל הכא אין רואהו עושה איסור, דאינו בועל אשתו בפניו, דאולי אינו בועל את אשתו כלל מחמת סיבה אחרת שיש לו שאינו יכול לבעול, ומה גם דנידון הגאון הנז' הכי מוכח בהשערת השכל, דהא התם איירי שהבעל כבר הוא זקן ובא בימים וכמפורש שם בד"ה ובזה, וגם עוד איכא ספק אחר דאולי אם יגלה לו הדבר לא יאמין לו ולא יועיל, וכאשר נרגש בזה הגאון ז"ל בעצמו, וא"כ השתא יש בזה ספק ספיקא אולי הבעל אינו בועל אשתו ולא אתי לבעול כלל מחמת איזה סיבה, ואת"ל בועל אולי אם יגלה לו הדבר לא יאמין ולא יפרוש כלל.

וגם על מה שיצא הגאון ז"ל לחלק בחיוב ההגדה בין הנואף עצמו, דעל ידו באה המכשלה לבעל האשה ובין איניש דעלמא, גם על זה י"ל דאין הדבר ברור שבאה על ידו המכשלה, דאולי זינתה קודם ממנו עם איש אחר, וכבר נטמאה ונאסרה על בעלה בזנות אחרים, ולא הוסיפה בזנות של זה איסור לבעל, וגם יש עוד מקום לפלפל בעיקר הראיה שהביא הגאון הנז' מן הכלאים, ואין עתה פנאי להאריך.

וכעת אמרתי בחפזי דכל כהא דאיכא פגם משפחה ויש בזה טעם דגדול כבוד הבריות, וגם שמא לא יאמין ולא יפרוש, יש למצוא היתר הן לנואף הן להחכם שהודה לפניו, שלא יגלו הדבר, והוא שראיתי להגאון מה"ר יוסף שאול ז"ל בשואל ומשיב (קמא ח"א סי' רס"ב דף ק"א) דיש פוסקים ראשונים שסוברים אם לא זינתה האשה בעדים אינה נאסרת על בעלה, ואין בעילתו עמה נקראת בעילה של איסור, ושם ציין על ספר בני אהובה פרק כ"ד מהל' אישות להגאון מה"ר יהונתן ז"ל שהאריך והרחיב הדיבור בזה יעו"ש,

ולפ"ז בנידון השאלה של הגאון נו"ב הנזכר דהאיש בעצמו אינו יודע מזנות אשתו, והיא זינתה שלא בעדים, אין זה הנואף מחוייב להגיד לבעל, דיש לו לסמוך על סברת הגדולים דסברי אין כאן איסור לבעל כל שלא היו עדים, וכ"ש בצירוף אותם הטעמים הנז"ל, דאיכא פגם משפחה, ויש בזה טעם דגדול כבוד הבריות, ועוד שהוא אינו רואה בעיניו שהבעל בועל את אשתו, דאולי יש לו סיבה שאינו יכול לבעול, וגם עוד אינו ברור לו דיאמין

ויפרוש. ותמהני על הגאון נו"ב שלא זכר בתשובתו ענין זה דמהרי"ש, דיש גדולים דס"ל
אם זינתה שלא בעדים אינה נאסרת על בעלה...

מיהו מכח אותם הסוברים דאם זינתה שלא בעדים אינה נאסרת, ואין בעילתו חשיבה
בעילת איסור, יש לסמוך בצירוף כל אותם הטעמים הנז"ל. ועל כן בנידון השאלה דידן
יכולין הנואף וכ"ש החכם שהודה לפניו לפטור עצמן, לבלתי יגידו לבעל מכח טעמים
הנז' דכולהו שייכי הכא. והשי"ת ברחמיו יאיר עינינו באור תורתו אכי"ר.

למסור למשטרה על אדם שמחזיק בית זונות
האם נחשב מוסר ועוד ח"ב תשכז
לשון הרע על תינוק שנשבה / על קראים
ורפורמים ח"ג תעח
נהג יהודי הרגיל לנסוע במהירות מופרות האם
מותר למסרו למשטרה ח"א תתג
בזוג בעלת תשובה שמודה האשה שלפני שחזרו
בתשובה זנתה תחת בעלה ועכשיו השאלה אם
לספר וכו' וכו' / ח"ג סימן תי
כשיוצאים שמועות רעות על מלמד מוטל על
המנהל לחקור ולדרוש ולברר הדברים כי יש לו
אחריות על הילדים ועוד ח"ה שצח
תחומין, מכון צומת
הוצאת דיבה בתביעה בבית דין מאת הרב זלמן
נחמיה גולגברג חלק כ עמוד 15
הלשנה ודיווח על עבירות תנועה מאת הרב יונה
פורדור חלק כא 319
לסלק אדם ממשרתו משום שמועה / ביאור ענין
קלא דלא פסיק - המאמר: השעיית חשוד
ופתיחת תיק חקירה, מאת הרב ח' שלמה שאנן
חלק טז עמ' 340

גור אריה, מהר"ל

יעקב אבינו קבל דיבת יוסף כי היה נאמן עליו
כבי תרי (ויוסף טעה במה שראה באחים, עיי"ש)
פרשת וישב ??

הליכות עולם, =אהרמן=

קדוש ישראל סימן ט

המדרש כהלכה, =

שלא יגרום על ידי זה חילול השם, עמוד סח

יד הלוי, שו"ת ר' יצחק דב במברגר

ראה א' אוכל טריפה אם מותר להגיד לרב מרא
דאתרא, ובדברי הרמ"א חו"מ סי' כ"ח שאם כבר
נעשה האיסור לא יעיד, ח"ב סי' ס"ז

ישרון, קובץ

דיווח לרשויות במקרים של התעללות בילדים,
עורך הרב צבי גרטנר, חלק טו עמוד תרלד

סיני, קובץ

מאמר: על לשון הרע ועל הענישה עליה במשפט
העברי, מאת ר' נחום רקובר, דן בסוגיית דפסחים
(טוביה חטא) ועוד. חלק נא עמוד קצז והלאה

תשובות והנהגות, ר' משה שטרנבוך

(ב) דיווח שליח בית דין לבין דין אינו לשון הרע

הקדמה לסוגיא: =====
=====

דבי דינא ואתי ואמר לא מיתחזי כלישנא בישא דכתיב העיני האנשים ההם תנקר, ומגלן דמשמתינגן... ומגלן דמחרמינגן... דאכיל ושתי בהדיה וקאי בארבע אמות דידיה... דפרטינגן חטאיה בציבורא... ומגלן דמפקרינגן נכסיה... ומגלן דנצינגן ולייטינגן ומחינגן ותלשינגן שיער ומשבעינגן... ומגלן דכפתינגן ואסרינגן ועבדינגן הרדפה...

אמר רבא מגלן דמשדרינגן שליחא דבי דינא ומזמנינגן ליה לדינא, דכתיב (במדבר טז) וישלח משה לקרא לדתן ולאבירם בני אליאב, ומגלן דמזמנינגן לדינא דכתיב ויאמר משה אל קרח אתה וכל עדתך, לקמי גברא רבה דכתיב לפני ה', את ופליגא דכתיב אתה והם ואהרן, דקבעינגן זימנא דכתיב מחר, זימנא בתר זימנא דכתיב קראו שם פרעה מלך מצרים שאון העביר המועד, ומגלן דאי מתפקר בשליחא

מועד קטן טז. ומגלן דאי מתפקר בשליחא דבי דינא, ואתי ואמר, לא מיתחזי כלישנא בישא, דכתיב (במדבר טז) העיני האנשים ההם תנקר.

ר"ף: ומנא לן דאי מתפקר בשליחא דבי דינא דאתי ההוא שליחא ואמר ולא מתחזי כלישנא בישא, דכתיב העיני האנשים ההם תנקר לא נעלה. גרסינגן בפרק הגזול (ב"ק קיב.) אמר רבא שליחא דבי דינא מהימנן כבי תרי, והני מילי לשמתא אבל לפתיחה לא, מאי טעמא ממנא הוא דקא מחסר ליה, דבעי למיתב ליה זוזא לפתיחה.

רש"י: (הנדפס בש"ס): דאי מתפקר בשליחא דרבנן, כלומר שחירף שליח בית דין, ושליחא אמר חירפני. העיני האנשים ההם תנקר, אי לאו דשליח דאמר ליה למשה, משה לא הוה ידע.

רש"י: (ברי"ף): מתפקר אפקורתא בשליחא, שהעיוז פניו בשליח בית דין וחירף בית דין ובא השליח ואמר לבית דין, לא הוי רכיל, דכתיב העיני וכו', ואותן שלוחים אמרו למשה, דמשה דכתביה לקרא מנא הוה ידע אי לא דאמרי ליה. נכך גם גירסת כתי"י פירש"י הרצאת קופפר]. שליחא דבי דינא, שליח דרבנן שהולך להזמין איש לדין וחוזר לבית דין ואמר אינו רוצה לבוא. מהמנינגן ליה כבי תרי, דלא משקר ליה לבית דינא. פתחיא, לקרוע שמתא דכי שרו ליה שמתא לא שרו ליה עד דיהיב זוזי דפתיחא לספרא.

ריב"ן: דאיתפקרי, שהעיוז פניו וחירף הבית דין ובא השליח והגיד לבית דין. דכתיב העיני האנשים וגו', משה מנא הוה ידע דכתיב בתריה 'ויחר למשה מאד', אלא לאו דאמרי ליה.

רא"ש: ומגלן דאי מתפקר כלפי גברא דבה, ואתא שליח ואמר לא מיתחזי כלישנא בישא, דכתיב העיני האנשים וגו', גרסינגן בפרק הגזול (קיב) אמר רבא שליחא דבי דינא

מהימן כבי תרי, וה"מ לשמתא אבל לפתחא לא מאי טעמא ממונא הוא דמחסר ליה דקא בעי למיתב זוזי לספרא.

קיצור פסקי הרא"ש: ואם מחציף פניו כנגד השליח יכול השליח לאומרו, והוא נאמן עליו, אבל לכתוב פתיחה עליו אינו נאמן.

ריטב"א: דכתיב העיני האנשים ההם תנקר לא נעלה, פירוש ואלמלא שאמר לו כן השליח מנין ידע משה בדבר, ובודאי כי שלוחו של משה כשר היה ואלמלא שיש לו רשות לומר לא היה אומר, וטעמא דליכא בהא משום לישנא בישא משום דליזדהר כל איניש דלא ליתפקר בבי דינא.

ר"י מפאריש: מכון הרי פישל: ומנלן דאי מתפקר בשלוחא דבי דינא ואתי אמר דלא מתחוי כלישנא בישא, שאם יסרב לבוא ויחרף את השליח²⁰ ואם בא השליח והשיב לשולחיו לומר כך וכך אומר שאין כאן משום מספר לשון הרע, שכן מצינו בריש פרק עשרה יוחסין (קדושין ע.) בשליחא דרב יהודה בר יחזקאל²¹ דהוא גברא חרפו ואמר לו מאן יהודה בר שויסקאל דשקיל בשרא מקמאי והשליח [החזיר] דבריו לרב יהודה, ושמתייה.

חידושי הר"ן: מכון הרי פישל: ומנלן (דאי אתעקר) [דאיתפקר] בשליחא דבי דינא, כלומר אם מעיז פניו ויחרף הבית דין בפני השליח בית דין דאתי ההוא שלחא ואמר ולא מיתחזי כלישנא בישא. שנאמר העיני האנשים ההם תנקר לא נעלה, ורצה לומר על משה רבינו ע"ה אלא שכינה הכתוב, ובא השליח והגיד למשה שהרי כתבו משה רבינו בתורה, נמצא שהגיד לו היאך כתבו בתורה אלא ללמד ממנו הלכה למעשה.

נימוקי יוסף: דאתפקר, שהעיז פניו ויחרף הבית אותי שליח ואמר לבית דין, דכתיב העיני האנשים ההם, ואמשה קאמר אלא שכינה הכתוב [וכתיב] ויחר למשה, משמע דאמרו ליה. עיין בסמוך במהרש"א

מאירי: ענין הנדוי וחרם הנמשך עמו יש בענינו חלק אחד שהוא בא על תביעת ממון לפני ב"ד כגון שמזלזל בב"ד ואונס את חבריו אחר גמר דינם והתראתם, ופרטים שבדבר זה כך הם, כבר ידעת שיש כח ביד ב"ד להזמין לפניהם לדין על ידי שלוחם איזה אדם שחבירו קובל עליו שיבא לפניהם לדין, וצריך שיאמר השליח הרי אני מזמין לדין לפני ב"ד פלוני, וצריך שיודיעו מי הוא הקובל עליו, כלומר הריני מזמין לדין על תביעת פלוני שקובל עליך ושתבאו לפני פלוני הדיין אתה והוא, וקובע לו זמן, לא שיהא מבהילו לבא לאלתר ואם לא בא לזמן ראשון אין מנדין אותו מיד אלא שמזמין אותו פעם אחרת לזמן אחר, ואם העיז נתבע זה פניו לפני השליח ונתפקר באותו הבית דין רשאי השליח להודיע לב"ד ואין כאן משום לשון הרע...

====רמב"ם סנהדרין פרק כה ח-יא ===לברר מה להביא כאן

20. מועד קטן: ר"י מפאריש: כתב בהגהות המו"ל (הרב מרדכי י"ל זק"ש): כך פירש"י לפנינו ובעין יעקב, אבל ברש"י שבר"י ונמוקי יוסף וריב"ב פירוש שחירף הבית דין (ועיין ברש"י בסמוך), ונראה דתלוי בשני הפירושים שהביא הנמוקי יוסף בשם הראב"ד אם משה היה שליח בית או בית דין (ובקונדריסין כתב: שהרי משה היה בית דין וכו'), עכ"ל.

21. עוד כתב הנ"ל: ויש ללמוד מכאן דאף בדלא אויל בשליחות בית דין אין זה לשון הרע, ועי' בעיון יעקב קידושין שם שכתב כן מדעתו בתירוץ אחד, עכ"ל. (ועיין רש"י בסמוך).

מהרש"א: לא מתחזי כלישנא בישא דכתיב העיני האנשים ההם תנקר וכו', לפי פשוטו שעל עצמם אמרו כן וכתולה קלתו בחבירו כפרש"י בחומש לא משמע מיניה אפקורתא ולא לישנא בישא, והר"ן [נמוק"י בסמוך] פירש העיני האנשים אמה קאמר אלא שכינה הכתוב ויחר למשה משמע דא"ל עכ"ל, ור"ל שקללו את משה בניקור העין והכתוב כינה לכתוב האנשים ההם כאילו על אחרים אמרו.

רש"ש: מנ"ל דאי מתפקר בשליחא דבית דין, פרש"י שחירף שליח בית דין וכו', נראה דלאו דוקא אלא דר"ל הבית דין עצמו, וברא"ש הגירסא דאי מתפקר כלפי גברא רבה, וכן בנמוקי יוסף שהעיו וחירף הבית דין, וכן בלשון רש"י דשם וכעובדא דדתן ואבירם. וכן בקידושין בעובדא דרב יהודה קרי לההוא נהרדעי ציער שליחא דרבנן אע"ג דלא חירף אלא את רב יהודה עצמו ע"ש.

ואתי ואמר וכו' דכתיב העיני האנשים ההם תנקר, פרש"י דחוק. והא איתא במגילה (ז.) אסתר ברוח הקודש נאמרה שנאמר ויאמר המן בלבו וע"ש בפרש"י, ומשה ודאי לא גרע ח"ו מכותבי המגילה. ולענ"ד דהדיוק הוא מלשון הכתוב בנוכח דהם ודאי השיבו בלשון נסתר כי העלנו וכו', כי ישתרר, וכן כולן, אלא ע"כ דזהו הלשון שאמר השליח למשה והגמרא נקטא סיום דבריו, ונכון בס"ד.

מלא הרועים: שם: דכתיב העיני האנשים וכו', נ"ב: קשה מנ"ל דילמא לעולם איכא משום לישנא בישא ושאי הכא דמותר לומר לשון הרע על בעלי מחלוקת כדאיתא בסנהדרין (ירושלמי פאה) ויליף מואני אבא אחריך ומלאתי את דבריך.

שלחן ערוך: חו"מ: ח ה: הג"ה: והשליח בית דין יכול להגיד לבית דין ואין בזה משום לשון הרע (מיימוני פכ"ה סנהדרין וגמרא פרק אלו מגלחין).

המחבר עצמו בסימן יא כתב: ...ואין שליח בית דין חייב באמירת דברים משום לשון הרע. **סמ"ע:** חו"מ: סימן ח ס"ק כד: ...ויליף לה בגמרא ר"פ אלו מגלחין (טז.) מדכתיב גבי משה העיני האנשים האלו תנקר וכו', ואין ידע משה זה אם לא שהשליח הגיד לו דבריהן, ואי הוה ביה משום לשון הרע לא היה משה רבינו ע"ה כותבו בתורה ע"ש. ובש"ך: חו"מ סימן ח ס"ק ו: ואין בזה משום לשון הרע, עיין תשובות ר"א ן' חיים ר"ס קיא.

==עיין חידושי הפלאה חו"מ סימן ח במש"כ בביאור הגמרא מו"ק. ==עיין בשו"ת ר"א בן חיים האם יש חידושים ???

❖ בחפץ חיים ח"א כלל ב במ"ח א ד"ה וכדי שלא, מוכיח מגמ' מו"ק הנ"ל לאיסור אפי תלתא. שם כלל ח במ"ח יז הקשה דתיפוק ליה שהיו דתן ואבירם בעלי מחלוקת, ותירץ דלא הותר רק אם תושקט עי"ז המחלוקת. עוד שם כלל י במ"ח סק"ב מביא ראייה מגמ' זו לענינו עיי"ש. וע"ע ח"ב כלל א' במ"ח סק"ט דאפילו אם שונא לו מתמול שלשום דמשה רבינו ודאי שנא את דתן ואבירם דהיו רשעים עיי"ש.

שלחן ערוך

❖ ציונים נוספים

בסוגיא דמועד קטן, ח"א אר"ח סי' רי"ג

נחלת שלמה, קובץ

בהיתר דשליח בית דין, הרב יהודה א. שוורץ,
עמוד לה

אוצרות ירושלים, קובץ

היתר לשון הרע ורכילות לשליח בית דין / הרב
אברהם יש' טורצין תשס"ד עמ' 659

יהודה יעלה, ר' מהר"י אסאד

נאמנות שליח בית דין / ב"ק קיב

דאתא לבי דינא לא קרעינא ליה, ואף על גב דאמר אתינא אתינא. **על דלא ציית לבי דינא**, שאמרו [לו] צא תן לו ולא קיים. **עד דציית דינא**, ויפרע לו. **לא מקרעינן ליה**, ואף על גב דאמר פרענא. **ולא היא כיון דאמר דצייתנא קרענא**, לאלתר דדלמא לית ליה זוזי השתא וטרח אבל באתא לדינא כל כמה דלא אתי אפקרותא הוא.

רמב"ם: הלכות סנהדרין פרק כה: הלכה ה: אסור לנהוג קלות ראש בשליח בית דין והרי השליח נאמן כשנים לענין הנידוי, שאם אמר פלוני הקלני או הקלה הדיין או לא רצה לבא לדין משמתין אותו על פיו, אבל אין כותבין פיתחא עליו עד שיבאו שנים ויעידו עליו שנמנע לבא לבית דין.

הלכה ו: אין שליח בית דין חייב באמירת דברים משום לשון הרע, וכל המצער שליח בית דין יש לבית דין רשות להכותו מכת מרדות.

הלכה ז: שליח שאמר פלוני שלחני בשם אחד מן הדיינים ולא רצה בעל דין לבא אין כותבין עליו פיתחא של שמתא עד שיאמר משם שלשתן, במה דברים אמורים שהלך השליח ביום שאינו ידוע לישיבת הדיינים, אבל ביום הידוע שהדיינים יושבים בו לדין הכל יודעים שכל הדיינים מקובצין ואף על פי שבא השליח בשם אחד כאילו בא בשם שלשתן.

הלכה ח: מי ששלחו לו בית דין לבוא ולא בא לדין מגדין אותו וכותבין עליו פיתחא ונותן שכו הסופר ובעת שיבא קורעין הפיתחא, כתבו לו פיתחא מפני שלא קבל הדין כיון שאמר הריני מקבל הדין קורעין נידויו, קבעו לו בית דין זמן שיבא היום ולא בא כל אותו היום כותבין עליו פיתחא לערב, במה דברים אמורים כשהיה במדינה ומרד ולא בא, אבל אם היה בכפרים ויוצא ונכנס קובעים לו זמן שני וחמישי ושני, ואם שלם יום שני ולא בא אין כותבין עליו פיתחא עד למחר.

בבא קמא קיב: אמר רבינא האי שלוחא דרבנן מהימנינן ליה כבי תרי, והני מילי לשמתא אבל לפתיחא כיון דממונא קא מחסר ליה, דקא בעי ליה למיתב ליה זוזי לספרא, לא.

אמר רבינא יהבינן זימנא אפומא דאיתתא ואפומא דשיבבי, ולא אמרן אלא דליתיה במתא (דף קיג). אבל איתיה במתא לא, דאמרינן אימר לא אמרו ליה דאמרי אשכחניהו שליחא דב"ה ואמר ליה, ולא אמרן אלא דלא חליף אבבא דבי דינא אבל חליף אבבא דבי דינא לא, אמרי אשכחיה בי דינא ואמרי ליה ולא אמרן אלא דאתי ביומיה אבל לא אתי ביומיה לא אימא אישתלויי אשתלי.

אמר רבא האי מאן דכתיב עליה פתיחא על דלא אתי לדינא עד דאתי לדינא לא מקרעינן ליה על דלא ציית לדינא עד דציית לא מקרעינן ליה ולא היא כיון דאמר צייתנא קרעינן ליה.

רש"י: שליח דרבנן, שהלך להזמין איש לדין וחזר ואמר לב"ד אינו רוצה לבא. **מהימנינן ליה כבי תרי**, דלא משקר כבי דינא. **פתיחא**, שטר שמתא וכי שרו ליה שמתא לא שרו ליה עד דיהיב זוזא דפתיחא לספרא. **יהבינן זמנא**, מזמנין בעל דין ליום פלוני לדין. **על פי אשה**, ההולכת אצלו לפי דרכה או ע"פ שכיניו וסמכינן עלייהו דעבדין שליחותיהו אי לא אתי מחזקינן באפקרותא ומשמתין ליה. **אלא דליתיה במתא**, שאין אותו פלוני עכשיו בעיר שב"ד בה ואמר לשכניו כשישוב פלוני אמרו לו לבא. (דף קיג). **אבל איתיה במתא לא**, משמתין ליה דהנהו איתתא ושיבבי לא עבדי שליחותם. **דאמרי שליחא דבי דינא אשכחיה ואמר ליה**, אלא משדרינן ליה עוד שליחות אחרינא בתריה. **ולא אמרן אלא דלא חליף אבבא דבי דינא**, כי אתי ההוא פלוני לביתיה לית ליה אורחא לבבא דבי דינא אבל חליף אבבא דבי דינא לא סמכינן אשיבבי דאמרי בי דינא אמרי ליה. **אישתלי**, שכחו שליחותם קודם ששב אותו פלוני לביתו. **עד**

==חסר==

רבינו יונה: שליחא דבי דינא. ששלחוהו בית דין להעמידו לדין וחזר השליח לבית דין ואמר אינו רוצה לבוא מהימנין ליה כבי תרי דאימת בית דין עליו ולא משקר להו ועל פי דבורו משמתין ליה מיד כדין מי שנשמט מבית דין עד שיבוא לבית דין שיהא בשמתא...

תשב"ץ

נימוקי מהר"מ מירזבורג

מובאים בגליוני הש"ס ב"ק שם

ע"ע לרעך כמוך עמודים 193 והלאה

(ג) מפרסמים החנפים

הקדמה לסוגיא: =====
=====

יומא פו... מפרסמין את החנפין מפני חילול השם, שנאמר (יהזקאל ג) ובשוב צדיק מצדקו ועשה עול ונתתי מכשול לפניו.

רש"י: מפרסמין את החנפין, שהן רשעים ומראין עצמן כצדיקים, אם יש מכיר במעשיו מצוה לפרסמו מפני חילול השם, שבני אדם למידין ממעשיו, שסבורין עליו שהוא צדיק, ועוד, כשבא עליו פורענות בני אדם אומרים: מה הועיל לו זכותו. קרוב לזה ברבינו אליקים כאן

מאירי: החנפים והם הרשעים המראים עצמם כצדיקים, מצוה לפרסמם מפני חילול ה' שמא ילמדו בני אדם ממעשיהם...

ר' יונתן מלוניל: ומפרסמין את החנפים מפני חילול השם, ודרך החנף שאין פיו ולבו שוין ואם יש איש שהוא מוחזק בעיני רוב האדם שהוא חסיד והוא עובר עבירות בסתר, אם יש בעיר מי שיודע בתועבותיו, חייב להודיע לרבים הזהרו בבלוני שאין תוכו כברו, מפני חילול השם שאם יבואו עליו יסורין מן השמים, יתמהו בני אדם ויאמרו למה אדם יגע במצות ראו פלוני שלמד תורה הרבה כמה הוא מעונה ביסורין, לפיכך כששמעו דברי המעידים עליו, לא יתמהו.

ומיירי כגון שיעיד זה העד למי שמאמינין בו, כגון רבו ואביו והדומה להם, אבל לאדם אחר אין לו לומר שהרי הוא כמוציא שם רע עליו כדהוא מעשה דטוביא חטא אתא זיגוד ואיסהיד עליה וכו'. אי נמי יש לומר שמירי בשני עדים. אי נמי בחד ולא יאמר כך וכך עשה בפירוש אלא שאין תוכו כברו כדפרישית.

רבינו יונה: שערי תשובה: ג ריט: ...ואם החוטא איש אשר איננו ירא מלפני האלקים, כמו הפורק מעליו עול מלכות שמים ואינו נזהר מעבירה אחת, אשר כל שער עמו יודע כי היא עבירה, מותר להכלימו ולספר בגנותו. כך אמרו רבותינו ולא תונו איש את עמיתו, עם שאתך בתורה ובמצות אל תונהו בדברים, ואשר לא שת לבו אל דבר ה' מותר להכלימו במעלליו ולהודיע תועבותיו ולשפוך בוז עליו. ועוד אמרו מפרסמים את החנפים מפני חלול השם. בפירושו למשלי כד כח <?> =יש מילים יותר חזקות עיי"ש.

מגן אבות: לרשב"ץ: אבות ד ד: אחד שוגג ואחד מזיד בחילול השם ...וכן אמרו על כיוצא בזה באחרון מיומא (פו) מפרסמין את החנפים מפני חילול השם כדי שלא יאמרו פלוני שבאו עליו ייסורין למה, והם לא ידעו כי אין נסתרו כגלויו, ומן השמים מפרסמין אותו, שנאמר (יחזקאל ג כ) ובשוב צדיק מצדקתו ועשה עול ונתתי מכשול לפניו. [=גם מהפסוק משמע דמן השמים מפרסמים אותו].

מנהגי מהר"ש: ר' שלום מנוישטט: סימן ריד: ...ואותם החנפים ההולכים בסרבל ארוך ומיטרון שלהם משונה לפניהם, ונראים כחסידים ועושים נבלות, מצוה לגלות פשעם ברבים, כי הרואה אותם עושים דברים מגונים חושב בלבו ודאי זהו חסיד וכו', ואותו שאינו מגיד עליו יש בו משום חילול השם.

◀ לציון לדבריו של רבינו יונה == או להביאם כאן ?? ==

❖ חפץ חיים ח"א כלל ד' מקור חיים ס"ו ובמ"ח ל: מותר לפרסם את הרשעים ואין צריך לחשוש שמא עשו תשובה. ==עיי' "חידושים וביאורים" פאה א סימן י"ח: יש להסתפק אם איירי בגוונא דהחנפים כבר יצאו מכלל עמיתך... או דאיירי אף בגוונא שהם עדיין בגדר עם שאתך... דמ"מ... משום חילול השם מצוה לפרסמם... עיי"ש עוד

(ד) סני שומעניה / מגילה כה

(ה) יומא לח / ואלו לגנאי

= יומא לח = ואלו לגנאי וכו' על הראשונים נאמר זכר צדיק לברכה ועל אלו אמר ושם רשעים ירקב... == מאירי תוי"ט מהרש"א == ירושלמי

מאירי: יומא לח: מצוה לאדם שיספר בשבחן של צדיקים כל זמן שמזכירם כדי לקרב שאר בני אדם למעשיהם, וכן מותר לאדם לספר בגנותם של רשעים, לא לכוונת לשון הרע אלא להרחיק שאר בני אדם ממעשיהם, דרך הערה אמרו זכר צדיק לברכה. זהו שנאמר וה' אמר המכסה אני מאברהם, וכתוב בתריה ואברהם היה יהיה וכו', ושם רשעים ירקב זהו ויאהל עד סדום ואנשי סדום רעים וכו'.

= חפץ חיים לשון הרע כלל ד מק"ח ח (נתיבות חיים עמוד צט), == עיי' לעיל קובץ שיעורים (בענין מרבה בשבח)

עיונים: יש לומר שהיה אחרי מותם ולא שייך לשון הרע וצ"ע

(ו) בדברי המאירי: מותר לספר בגנות העבריינים (רשעים)

מאירי: שבת לג: ...יש צד אחר בלשון הרע שהוא מותר, ויש בו צד מצוה, והוא שיספר בגנות חבירו שהוא רשע כדי להבאיש מעשיו על השומעים שלא ילמדו ממנו כאמרו ע"ה שונאי השם יהללו רשע ושומרי תורה יתגרו בו.

מאירי: שבת מ: כבר ידעת שלשון הרע מגונה ביותר, ומכל מקום כל שמספרו כדי להבאיש מי ששמועותיו רעות ומספר בגנותו כדי להרחיק אחרים מעליו שלא ללמוד ממעשיו תבא עליו ברכה, ואף בעבירה של דברי סופרים מותר לקרותו עבריין ולספר בגנותו, שאלמלא דברי סופרים אף דברי תורה אין מתקיימים, והנוגע בהם כנוגע בכבת עינה של תורה.

מאירי: יומא לח: מצוה לאדם שיספר בשבחן של צדיקים כל זמן שמזכירם כדי לקרב שאר בני אדם למעשיהם, וכן מותר לאדם לספר בגנותם של רשעים, לא לכוונת לשון הרע אלא להרחיק שאר בני אדם ממעשיהם, דרך הערה אמרו זכר צדיק לברכה...

מאירי: יבמות צו: כבר ביארנו במקומו באיסור לשון הרע שהותר מכללו כל שאדם מספר בגנות בעל עבירות או בעל מדות מגונות בכונה שיהיו השומעים מתרחקים ממנו עד שלא יהיו למדים ממעשיו, ועל דרך זה היו אצל רבותינו משלים וחידות נאמרות באיסורי ביאה כדי להפליג בספור גנותן עו שיהיו השומעים נזהרים בכך, אלא שמתוך צחות המשלים הוזכרו מהם אף בביאות של היתר, ועל דרכים אלו נאמר בסוגיא זו הרבה משלים שצריכים ביאור.

הראשון, אח מאב דלא מאם והוא בעלה דאם ואנא ברתא דאינתתיה... השני, אח הוא בר הוא אחתיה אנא אמיה אנא דהאי דדרינא ליה, כלומר אשה שמוליכה תינוק על כתפה ואומרת תינוק זה שאני מוליכתו אחי הוא ובני הוא ואני אחותו ואמו וכו'... והשלישי, הוא באשה שאומרת לאחר שלמא עלך ברי בת אחתך אנא וכו'...

מאירי: אבות סוף פ"ה: ובכאן נשלמו משניות המסכתא... תניא רבי יהודה הנשיא אומר עז פנים לגינהם ובשת פנים לגן עדן, עז פנים רבי אליעזר אומר ממזר רבי יהושע אומר בן הנדה רבי עקיבא אומר ממזר ובן הנדה רבי אלעזר בן יעקב אומר אף לא עמדו רגלי אבותיו על הר סיני.

ובמסכת כלה אמרו על זו של רבי עקיבא: אמרו לו לרבי עקיבא עקיבא היאך תנוח דעתך לחלוק על חבריך, בין כך עבר אחד לפנייהם בקומה זקופה, הלך רבי עקיבא אצל אמו אמר לה אם תגלה לי מה שאני שואל לך אני מביאך לחיי העוה"ב, אמרה לו השבע לי נשבע לה ובטל בלבו, אמר לה מה טיבו של וילד זה, אמרה לו כשנכנסתי לחופה פירסתי נדה ופירש ממני בעלי ובעלני שושביני, קרא על עצמו סוד ה' ליראיו.

התירו לעצמם דבר זה להזהיר האדם מאלו המדות שהם סיבת המות הנצחי והאבדון, ויחוש כל אדם בעצמו שלא לבא לידי חשד כ"ש בדברים מכוערים, וזה חלק אחד מחלקי לשון הרע המותרים, ר"ל לספר בגנות החוטא לסיבת אזהרת האחרים שלא יכשלו בעון ההוא, כמו שביארנו בחיבור התשובה.

מותר לספר בגנות החוטאים להבאיש ריחם

חיבור התשובה למאירי: מאמר א פרק ד: [עמוד 97] ...ואמנם הסיפור בגנות המידות או בגנות בעליהן על כוונת הרחקתם והרחוק מושב הנוכחים מן הקונים אותם להבזותם בעליהן בעיניהן ולהבאיש ריחם לפני כל יודע דת דין עיין שערי תשובה ריח, ריט), זה ממה שראוי לכל מקנא לכבוד השם, קל וחומר ליחידים ולחכמים,

לא להחניף לרשעים

ואשר ימנע מזה בבלי סיבה ראויה למנעו יקרא חנף, והוא הנכלל בכת חנפים, הן אם יחריש בראותו פעל מגונה וימנע עצמו מן התוכחת או אם יהלל בעל המידות המגונות, אע"פ שלא ישבח פרטי פעליו, או שישמור מלשבחו בעין האחרים לבעבור לא ילמדו בדבריו אבל שישבחנו בינו לבין עצמו, ויהיה זה סיבה להשקיעו במעשיו, כאמרו (משלי יא ט) בפה חנף ישחית רעהו, או שלא יכשל בכל זה אבל שיתחבר עמו יתמיד בחברתו, ואין צריך לבאר במי שישבח גוף הפעל הרע היוצא מתחת ידי הרשע או שיעזרהו או שישתדל לכסותו ולמשול בו משלים וחידות, סוף דבר לא הותר מכל זה דבר זולתי בהיות יד הרשע תקפה ודואג עליה פן תזיק לו ותגרום לו הפסד, הותר לכבדו מעט עד שלא יחזיקהו הרשע כמתרחק ממנו, לא לדבר טוב עליו ולא לשבח ענינו חלילה, ולא ירד ממעלתו להשתקע בחברתו, אלא לגור שם, וזה [עמוד 98] מה שהותר באמרם (סוטה מא. ועיין מאירי שם) מותר להחניף את הרשעים בעולם הזה, אבל מכל מקום ראוי לספר בגנות המידות על כונת תוכחת.

איך להוכיח הרשעים

וגם בזה הורו חכמי המוסר במוסר המוכיח להוכיח דרך כלל אולי ירגיש הנכוה בעבירה ההיא וישוב, ולא יתמיד להזכיר העובר בפרט עד יראה מה יועיל לו בהוכיח דרך כלל. ולמדו זה ממידותיו ית', חטא ישראל גם גנבו גם כחשו וגו' (יהושע ז, סנהדרין יא.), ולא הזכיר בפרט המועל בחרם, וארון הנביאים ע"ה אמר (דברים יב) לא תעשון ככל אשר אנחנו עושים בה היום איש כל הישר בעיניו, כלל עצמו עם שאר החוטאים על דרך המוסר, וכן אמר (עזרא י ב) ויען שכניה בן יחיאל ויאמר אנחנו מעלנו בה' ונושב נשים נכריות, אלא שהבחירה ביד המוכיח להוכיח בכל ענין שיוכל למנוע בדבריו המעשים המכוערים, לא על צד הליצנות ויתרון הלשון, רק לכוונת תוכחת והתרחק המפעלים המגונים.

=====
גמרא שבת לג בענין אסכרא ומפרשים שם מובא לקמן בחלק אגדתא
=====

==גמרות קטנות ??

❧ פרק יג: לשון הרע על בעל מחלוקת ❧

הקדמה לסוגיא:
=====

(ו) לשון הרע על בעל מחלוקת

ירושלמי פאה: רבי שמואל בר נחמן בשם רבי יונתן מותר לומר לשון הרע על בעלי מחלוקת, ומה טעם (מלכים-א א יד) ואני אבוא אחריו ומלאתי את דבריו. רבי זעירא בעא קומי רבי יסא מפני מה נהרג אדוניה בן חגית, מפני שתבע את אבישג השונמית? אמר ליה, עילא היו מבקשין להתיר דמן של בעלי מחלוקת.

יפה מראה: ומה טעם ואני אבוא, נראה דלשון הרע היינו מ"ש שאמרו יחי המלך אדוניהו, עם שלא נזכר זה בגוף המעשה, כנראה דנתן הנביא המציא זה כדי שיקצוף דוד ויתחזק לבטל מחשבתו, כי בשאר דברים שהגיד ליכא לשון הרע רק סיפור מה שהיה, ואע"ג שהמכוון למלוך, לא יהיה זה לשון הרע מאחר שבפרסום עשה ולכל מילתא דמתאמרא כאנפי תלתא לית ביה משום לישנא בישא, ועוד פשיטא שהיה ראוי לנתן להודיע זה לדוד כדי לבטל מחשבת אדוניהו, ולא שייך בהא מצות מניעת לשון הרע, ומהאי טעמא לא מייתי ראייה ממה שדיבר נתן הנביא לכת שבע רע על אדוניהו.

פני משה: מה טעם ואני אבוא אחריו, ולא הוה ליה לומר אלא ואדבר כדבריו ומאי ומלאתי וכו', ללמדך מכאן שמותר לומר לשון הרע על בעלי מחלוקת, וזהו ומלאתי את דבריו שאמלא בפיו לדבר עליו ויתקיימו דבריו. מפני מה נהרג אדוניה בן חגית, וכי מפני שתבע את אבישג השונמית לאשה ואף שלא היתה ראויה לו שאין הדיוט משתמש בכלי של מלך, מכל מקום מה עשה בתביעה בעלמא, א"ל עילא היו מבקשין וכו', ואף שבשביל תביעה זו לא היה חייב מיתה, בשביל מחלוקת שבראשונה התירו את דמו.

בפוסקים

רבינו יונה: שערי תשובה: שער ג: סימן נח: [-שם] ולא יהיה כקרח וכעדתו, אמרו רז"ל (סנהדרין קי.) כל המחזיק במחלוקת עובר בלאו, שנאמר ולא יהיה כקרח וכעדתו. ומותר לספר לשון הרע על בעל המחלוקת, שנאמר (מ"א א כו) ולי אני עבדך ולצדוק הכהן ולבניהו בן יהוידע ולשלמה עבדך לא קרא.

סמ"ג ומפרשיו

סמ"ג: לא תעשה י: שלא יקבל אדם לשון הרע ... עוד גרסינן בירושלמי דפאה (א א) רבי שמואל ברבי נחמני בשם רבי יוחנן אמר מותר לומר לשון הרע על בעלי מחלוקת שנאמר (מלכים-א א יד) ואני אבוא אחריו ומלאתי את דבריו. דבריו מובאים בהגהות מיימוני

== דעות ==

דינא דחיי: לסמ"ג ל"ת י: (בסוף דבריו): ...עוד גרסינן בירושלמי דפאה ר"ש בר נחמני בשם ר' יהונתן אמר מותר לומר לשון הרע על בעלי מחלוקת, לא נתפרש לי מה ענין זה לכאן שכתבו הרב המחבר במצוה זאת, שמצוה זו איירי במקבל לשון הרע ודברי הירושלמי הם באומר לשון הרע, ובמצוה הקודמת שמדברת באומר לשון הרע שם הוא מקומו והיה לו לרב המחבר לכתבו שם ⁹². וכן יש לתמוה על הסמ"ק שלא כתבו במצוה קכ"ב במצוה שלא לספר לשון הרע וכתבו בסימן רל"א במצוה שלא לקבל לשון הרע.

⁹². דינא דחיי: וכן הקשה ב"ברית משה" (סמ"ק ל"ת י) ובעוד מפרשים ?? ?? =

ובהגהות מיימוני ראיתי שעל זה שכתב הרמב"ם ז"ל שלשה לשון הרע הורגת האומרו כו', הגיהו על מלת האומרו בירושלמי אמרינן מותר לומר לשון הרע על בעלי המחלוקת וכו', וכן האמת שנאמר ואני אבוא אחריך ומלאתי את דבריך וכו', לא ידענא מה ראייה מיייתי מהכא שמותר לומר לשון הרע על בעלי מחלוקת. והרב ביפה מראה ז"ל פירש דלשון הרע היינו מה שאמר שאמרו יחי המלך אדוניהו עם שלא נזכר זה בגוף המעשה כנראה דנתן הנביא המציא זה כדי שיקצוף דוד ויתחזק לבטל מחשבתו. ולא נהירא דא"כ היה לו להביא פסוק זה ויאמרו יחי המלך אדוניהו, ועוד שאין זה לשון הרע דכיון דכל מה שעשה אדוניהו הכונה היתה למלוך אמר נלך? למלך ויאמרו יחי המלך אדוניהו שכיון שהיו קוראים אצלו ודאי שהודה במלוכה.

ונראה לי דמוכח שמותר לומר לשון הרע על בעלי מחלוקת מקרא דואני אבוא אחריך, מפני שנתן הבטיח לבת שבע למלאות דבריה ומי יודע אם בת שבע תוסיף דברים רבים על אדוניהו שאינו מענינן המלוכה, כגון שתאמר למלך שהיה אדוניהו רוצה להרוג את אביו כדרך שהיה אבשלום רוצה להרוג, והיאך הבטיח נתן את בת שבע למלאות דבריה, אלא ודאי שמותר לומר לשון הרע על בעלי מחלוקת, ועל זה סמך נתן לומר ואני אבוא אחריך ומלאתי את דבריך, שאפילו שתוסיף בת שבע דברים רבים ימלא את דבריה, דדינא הכי הוי.

אי נמי יש לפרש דמיייתי ראייה דמותר לומר לשון הרע על בעלי מחלוקת ממה שאמר ואני אבוא אחריך ומלאתי את דבריך, דאם אינו מותר אלא שכונת נתן להודיע למלך שמלך אדוניהו מה צורך אל נתן לצוות את בת שבע שתבוא אל המלך והוא יבוא אחריה למלאות את דבריה, כשילך הוא אל המלך להגיד לו את דבר המלוכה אשר מלך אדוניהו מבלי שתלך בת שבע או שתלך בת שבע לבדה להגיד למלך מבלי שיכנס אחריה למלאות את דבריה היה די להודיע למלך כי מלך אדוניהו, אלא ודאי מוכרח דמותר לומר לשון הרע על בעלי מחלוקת, ובשביל זה יעץ נתן אל בת שבע שתבוא היא תחילה אל המלך ואח"כ כי יכנס הוא אחריה למלאות את דבריה כדי לחזק הענין ויעלה חמת המלך על אדוניהו.

מהר"ז זק: סמ"ג ל"ת ט: ז"ל הסמ"ג: גרסינן בפרק קמא דגיטין (ז) דשלח רבי אלעזר למר עוקבא אמרתי אשמרה דרכי מחטוא בלשוני (תהלים לט ב), אע"פ שרשע לנגדי ומצערני אשמרה לפי מחסום אלא השכס והערב לבית המדרש והם כלים מאליהם, עכ"ל. וכתב מהר"ז זק: **אשמרה דרכי מחטוא בלשוני**, לשון פסוק הוא, כלומר כן תאמר לעצמך ולא תלשין עליו. ואע"ג דגניבא פלגאה הוה כדאמר בגיטין (לא): ניקום מקמי פלגאה, והוא היה שמצער למר עוקבא, ובסמוך אמר דמותר לספר לשון הרע על בעלי מחלוקת, יש לומר באותו ענין עצמו כעובדא דאדוניה דסיפור לשון הרע הוה מיניה וביה, ועוד למוסרו למיתה ובידי גוים לא שמעת.

מגן אברהם: או"ח סי' קנ"ו סק"ב: ... (בירושלמי מותר לומר לשון הרע על בעלי המחלוקת מ"ט ואני אבא אחריך ומלאתי את דבריך [הג"מ]) ודוקא למלך כשר כמו נתן לדוד [הגהות סמ"ק].

שו"ע הרב: אורח חיים: סימן קנ"ו סעיף יב בהג"ה: ...ועיין עוד מ"ש הגמ"י שם סק"ג בירושלמי [פאה א] מותר [לומר לשון הרע על בעל מחלוקת], והוא גם כן בילקוט ח"ב רמז קס"ו, ועיין מג"א בשם הגהת סמ"ק [סי' ח: ודוקא למלך כשר כמו נתן לדוד], ועיין מ"ש בהלכות נזקי ממון ס"ז [מסור או הרגיל להכות הבריות] ובשו"ע חו"מ סי' תכ"א סוף סעיף י"ג [המכה את חברו], דבכהאי גוונא דהתם מיירי בירושלמי.

חתם סופר: הגהות לאו"ח סימן קנו: במגן אברהם סק"ב: מותר לומר [לשון הרע על בעל מחלוקת], נ"ב: נראה לי דוקא פעם אחת להודיע שהוא בעל מחלוקת שלו, כמו נתן לדוד שהודיעו מחלוקתו של אדוניהו, אבל אח"כ אסור לומר שאר דברים ואפילו על בעל מחלוקת. דאלת"ה קשה אש"ס דמו"ק דף טז. דאמרינן שלוחא דבי דינא דאמר דהאי דמתפקר לית ביה משום לישנא בישא ויליף ליה מדכתיב העיני האנשים ההם תנקר ע"ש, ופסק כן בשו"ע חו"מ סי' י"א סעיף א' ע"ש, ואם איתא דילמא שאני דתן ואבירם שהיו בעלי מחלוקת, אלא ע"כ כנ"ל וק"ל. כעת מצאתי קושיא זו בספר ככר לאדן. וכן הקשה במלא הרועים מו"ק שם <?> ועוד מחברים דנו בשאלה זו == ==

גליון הש"ס: בירושלמי פאה / לג"ר יוסף שאול נטנון: לשון הרע על בעל מחלוקת, עיין מגן אברהם סימן קנ"ו סק"ב, והטעם בזה כדי להשקיט המחלוקת כמו התם דהגידו לדוד ענין אדוניהו שסיבב מחלוקת על מלכותו של שלמה וכשנודע לדוד נשקע הריב, אבל פשיטא להוסיף תבערה להגיד לאותו אדם לשון הרע מהמחלוקת פשיטא דאיסור גמור הוא.

ובזה נתיישב מה ששמענו מקשים בשם הגאון מופת הדור מוהר"מ סופר נ"י באי דאמרי במו"ק (טז) וקיי"ל כן בשו"ע חו"מ דשליח בית דין יכול להגיד לבית דין כל החירופין ובזיונות שאמר לו הבעל דין ואין בזה משום לשון הרע, והש"ס יליף לה מדכתיב העיני האנשים ההם תנקר ופרש"י דאי לאו דשליח לא אמרו למשה מנא הוא ידע, ואיך מוכח משם, דשאני דתן ואבירם שהיו בעלי מחלוקת דמשה, ולפמ"ש"כ אתי שפיר דשם פשיטא שלא היה לו להגיד דהרי מגדיל המדורה וע"כ דשליח בית דין מותר כנ"ל, והרבה יש להאריך בזה ואכ"מ.

ע"ע בתשובותיו שואל ומשיב תליתאה ח"א סי' פ' (מובא בח"ח כלל ח אות יז) ביישוב קושיית החת"ס מדין שליח ב"ד, ועוד

העמק שאלה: שאילחות: סימן כח: ס"ק א: ...ובירושלמי פאה פ"א [איתא] מותר לומר לשון הרע על בעלי מחלוקת, ומה טעם ואני אבוא אחריך ומלאתי את דבריך, והוא הדין כל בעלי עבירה, אלא קמ"ל אע"ג דהוא ירא ה' ועמית בתורה ומצות וסלקא דעתך עון המחלוקת עצמו אינו זדון דלביה אנסיה שהצדק אתו, קמ"ל דמכל מקום לעשות מחלוקת בישראל עון גדול ואינו עמיתו בתורה ומצות.

והא דהוכיחו בגמרא במו"ק דף טז מדתן ואבירם דשליחא דבית דין לא מתחזי כלישנא בישא ולא אמרו דשאני התם שהיו בעלי מחלוקת, דהתם אין ההוכחה ממה שהיה מספר, דודאי רשאי היה לספר על דתן ואבירם אפילו בלא עון מחלוקת שהרי הכחישו בתורת משה ואין אפיקורסות יותר מזה, אלא הראיה היא ששליח דבית דין נאמן. והכי איתא ברי"ף שם שהביא על זה המאמר הא דאיתא בבא קמא פרק הגוזל בתרא האי שליחא דבית דין מהימן, והיינו דמדייק הגמרא לא מתחזי כלישנא בישא, פירוש שהוא כדאיתא בפסחים דף קיג. דתלמיד שהוא מהימן כבי תרי לרביה אין בו משום לישנא בישא, והכא נמי שליחא דבית דין אין בזה לישנא בישא שודאי אמת, אבל משום איסור לשון הרע לא היה בזה אפילו לא היה נאמן, משום מחלוקת ואפיקורסות דהוי בהו, והכי דייק בפירוש רש"י ע"ש.

בעל הטורים: רכיל בעמך, ...בירושלמי (פאה א) מותר לומר לשון הרע על בעלי מריבה שנאמר לא תלך רכיל אבל לא תעמוד על דם רעך, וכן מצונו בנתן הנביא ואני אבא אחריך ומלאתי את דבריך.

כלי יקר: קדושים: בצדק תשפט עמיתך... וכן לא תלך רכיל בעמך, היינו דוקא בעושה מעשה עמך אבל מותר לומר לשון הרע על בעלי מחלוקת, ויש אומרים מצוה כדי שידע זה להשמר ממנו, ואם לא עשה כן הרי הוא עובר בלא תעמוד על דם רעך, שפירש רש"י לראות במיתתו ואתה יכול להצילו וכו', כי כן הדבר הזה, לכך נסמכו פסוקים הללו. כעין זה בפנים יפות קדושים שם שהלימוד הוא ממילת "בעמך" עיי"ש עוד.

קובץ הערות: יבמות סי' תרנ"ה: ...וכן בלאו דלא תלך רכיל מותר לספר לשון הרע על בעל מחלוקת כדי להשקיט המריבה == בענין ההיתר לתועלת באיסורי בין אדם לחבירו עיי"ש ==

בענין לשון הרע על בעל מחלוקת עיין לעיל פנים יפות, הכתב והקבלה >?=?, מלא הרועים >?=?, שו"ע הרב או"ח קנו >?=?, פתחי תשובה (איסורין) לקמן >?=?, ובשאלת שלמה (ורטהיימר) היחס לסוגיא של מו"ק שליח בית דין ---
אחרונים הקשו דלא מצונו שהרמב"ם הביא הלכה זו שמותר לספר לשון הרע על בעל מחלוקת וניסו ליישב בכמה אופנים עיין ?? ?? ואורח נאמן או"ח קנו, ועוד
ברית משה מעיר למה הסמ"ג הביא דין זה בל"ת י' (איסור קבלת לשה"ר) ולא בל"ת ט (לא תלך רכיל)

ציונים ועיונים נוספים: לשון הרע על בעל מחלוקת

לשון הרע על בעל מחלוקת ח"ב עמ' ריג	אורח נאמן, ר' מנחם נ"נ אוירבאך
נחל איתן, ר' אברהם משכיל לאיתן	לשון הרע על בעל מחלוקת או"ח סימן קנו, דף יג:
הרמב"ם השמיט דין הירושלמי כי סוגיא דמו"ק לא ס"ל כך, דעות פ"ז	באר יהודה, ר' חיים יהודה דייטש
נחלת שמעון, ר' שמעון קרסנר	לשון הרע על בעל מחלוקת עמ' 07-17
לשון הרע על בעל מחלוקת, ביאור הסוגיא ב	באר משה, ר' משה שטרן
עולת יצחק, ר' יצחק ציוני	לגלות כתובי פלסתר ופאסקוילין גנותם בארוכה / לגלות בעלי מחלוקת ו 150 והלאה
לשון הרע על בעל מחלוקת, ח"א סימן ט	בני בנים, ר' י.ה. הנקין
קובץ על יד	בעל מחלוקת, חלק ג' סימן יח
לשון הרע על בעל מחלוקת, הרב יהודה אריה שווארץ נחלת סירוקה, =חשוב עמ' ב	יהודה יעלה, ר' מהר"י אסאד
שאלת שלמה, ר' שלמה אהרן ורטהימר	שליח בית דין ובעל מחלוקת, ח"א או"ח סי' רי"ג
בענין סיפור לשון הרע על בעל מחלוקת, השגה על החפץ חיים דמותר לומר לשון הרע ("סיבת שטותו גרם לו), צ"ע אם הותר לשון הרע משום דרכי שלום ח"א סי' נ"ח	ילקוט הגרשוני, ר' גרשון שטערן
שו"ע הרב, הגר"ז מלאדי בעל התניא	לשון הרע על בעל מחלוקת, או"ח קנ"ו
הדין שמותר לדבר לשון הרע על בעל מחלוקת היא בכה"ג של חו"מ סי' תכ"א סעיף יג דהיינו מי שמכה את הצבור וכו' שמותר גם למסור למלכות ורק כה"ג יכול לספר עליו או"ח קנו יב בסופו	כלי חמדה, רמ"ד פלוצקי
שו"ת לחפץ בחיים, ר' שלמה רוזנר	בעל מחלוקת, פרשת מצורע 96-97
דין בעל מחלוקת, ח"ב סימן ה	מילי דחסידותא, ר' אברהם דוד בוטשאטש
	לשון הרע על בעל מחלוקת, סימן מר
	מענה לשון, קובץ
	לה"ר בבעל מחלוקת, הרב משה לוי, ח"ה עמ' צט
	לה"ר בבעל מחלוקת, הרב מסיקה, ח"ה עמ' קה
	מרבא לשון, ר' רפאל המבורגר
	הרמב"ם לא הביא היתר בעל מחלוקת ועוד, הוצאה חדשה עמוד הידאה עמוד לג
	משפטי בני אדם, ר' ראובן גליק

❦ פרק יד: ראשונים (א) רמב"ם ❦

דברי הרמב"ם בעניני לשון הרע

ספר המצוות

רמב"ם: לא תעשה שא: שהזהירנו מרגל והוא אמרו לא תלך רכיל בעמך. אמרו (תו"כ קדושים) לא תהא רך בדברים לזה וקשה לזה, דבר אחר לא תהא כרוכל מטעין דברים והולך. ובכלל לאו זה האזהרה מהוצאת שם רע.

לא תעשה רפא: שהזהיר השופט שלא לשמוע דברי אחד מבעלי הדין שלא בפני בעל דינו והוא אמרו יתעלה (משפטים כג) לא תשא שמע שוא. שברוב אמנם יהיו דברי הבעל דין שלא בפני בעל דינו שוא, והזהיר השופט משמוע אותם הדברים כדי שלא תכנס לנפשו צורה אין יושר לה ולא אמתות. ולשון מכילתא לא תשא שמע שוא אזהרה לדיין שלא ישמע מבעל דין עד שיהא בעל דינו עמו, אזהרה לבעל דין שלא ישמיע את דבריו לדיין עד שיהא חבירו עמו. ולהזהיר מזה הענין בעצמו אמר (שם) מדבר שקר תרחק, כמו שהתבאר ברביעי משבועות (לא). ובכלל לאו זה גם כן אמרו אזהרה למספר לשון הרע ומקבל לשון הרע ומעיד עדות שקר, כמו שהתבאר במכות (כג).

עשה ריט: דין מוציא שם רע, כלומר שצונו להלקותו, ושתשאר אשתו עמו, לפי שבא בו גם כן ולו תהיה לאשה לא יוכל לשלחה כל ימיו. וכבר התבאר בגמרא מכות (טז). גם כן בלאו זה (ל"ט שנט; שמוציא שם רע לא יגרש) כמו שהתבאר באונס, רוצה לומר שזה לאו שקדמו עשה, וכבר התבארו משפטי מצוה זו גם כן בשלישי ורביעי מכתובות.

הלכות דעות פרק ז

פרטי המצוות: ריש ספר היד: לא תעשה ש"א: שלא לרגל שנאמר לא תלך רכיל. ריש הלכות דעות: (ט...) שלא להלוך רכיל...

רמב"ם: דעות: פרק ז: הלכה א: המרגל בחבירו עובר בלא תעשה שנאמר לא תלך רכיל בעמך, ואע"פ שאין לוקין על לאו זה עוון גדול הוא וגורם להרוג נפשות רבות מישראל, לכך נסמך לו לא תעמוד על דם רעך, צא ולמד מה אירע לדואג האדומי.

הלכה ב: אי זהו רכיל, זה שטוען דברים והולך מזה לזה, ואומר כך אמר פלוני, כך וכך שמעתי על פלוני, אע"פ שהוא אמת הרי זה מחריב את העולם: יש עוון גדול מזה עד מאד, והוא בכלל לאו זה, והוא לשון הרע, והוא המספר בגנות חבירו אע"פ שאומר אמת, אבל האומר שקר נקרא מוציא שם רע על חבירו, אבל בעל לשון הרע זה שיושב ואומר כך וכך עשה פלוני וכך וכך היו אבותיו וכך וכך שמעתי עליו, ואמר דברים של גנאי, על זה אמר הכתוב יכרת ה' כל שפתי חלקות לשון מדברת גדולות.

ראב"ד: אבל בעל לשון הרע זה שיושב ואומר כך עשה איש פלוני וכו', אמר אברהם לא כי אלא קשה הראשון מן השני, שהראשון הוא תליתאי והורג נפשות, והשני תניין ואינו הורג אלא את עצמו, בינה זאת.

◀ ביאור שיטות הרמב"ם והראב"ד באריכות בפרק ד:

הלכה ג: אמרו חכמים שלש עבירות נפרעין מן האדם בעולם הזה ואין לו חלק לעולם הבא, עבודה זרה וגילוי עריות ושפיכות דמים, ולשון הרע כנגד כולם, ועוד אמרו חכמים כל המספר בלשון הרע כאילו כופר בעיקר, שנאמר אשר אמרו ללשוננו נגביר שפתינו אתנו מי אדון לנו, ועוד אמרו חכמים שלשה לשון הרע הורגת, האומרו, והמקבלו, וזה שאומרין עליו, והמקבלו יותר מן האומרו.

הלכה ד: ויש דברים שהן אבק לשון הרע, כיצד, מי יאמר לפלוני שיהיה כמות שהוא עתה, או שיאמר שתקו מפלוני איני רוצה להודיע מה אירע ומה היה, וכיוצא בדברים האלו, וכן המספר בטובת חבירו בפני שונאיו הרי זה אבק לשון הרע, שזה גורם להם שיספרו בגנותו, ועל ענין זה אמר שלמה (משלי כו כד) מברך רעהו בקול גדול בבקר השכם קללה תחשב לו, שמתוך טובתו בא לידי רעתו.

וכן המספר בלשון הרע דרך שחוק ודרך קלות ראש, כלומר שאינו מדבר בשנאה, הוא ששלמה אמר בחכמתו (משלי כו יח) כמתלהלה היורה זקים חצים ומות כן איש רמה את רעהו ואמר הלא משחק אני.

וכן המספר לשון הרע דרך [רמיות] [רמאות], והוא שיספר לתומו כאילו אינו יודע שדבר זה שדיבר לשון הרע הוא, אלא כשממחין בו אומר איני יודע שאלו מעשיו של פלוני, או שזה לשון הרע.

הלכה ה: אחד המספר בלשון הרע בפני חבירו או שלא בפניו, והמספר דברים שגורמים אם נשמעו איש מפי איש להזיק חבירו בגופו או בממונו, ואפילו להצר לו או להפחידו, הרי זה לשון הרע, ואם נאמרו דברים אלו בפני שלשה, כבר נשמע הדבר ונודע, ואם סיפר הדבר אחד מן השלשה פעם אחרת אין בו משום לשון הרע, והוא שלא יתכוין להעביר הקול ולגלותו יותר.

הלכה ו: כל אלו הם בעלי לשון הרע שאסור לדור בשכונתם, וכל שכן לישוב עמהם ולשמוע דבריהם, ולא נחתם גזר דין על אבותינו במדבר אלא על לשון הרע לבד.

==הערות ברמב"ם: א) למה השמיט כאן דין קבלת לשון הרע והביאו רק דרך אגב בהל' סנהדרין עיי"ש, וגם מש"כ בספר המצות זה סניף בקבלת שקר וכו', ויש לעיין = עיין מאמר של ר"י ליבוביץ ישיבת רמייליס = ב) למה השמיט דברי הירושלמי שמותר לספר לשון הרע על בעל מחלוקת, כי נראה מדבריו שהביא מקצת ההלכות מתוך הירושלמי כגון דין לשון הרע דרך רמאות וכו', ולמה השמיט מימרא מפורשת? ==חידוש: מלשון הרמב"ם עצמו משמע "בעל לשון הרע", היינו שמתמיד ומתעמק על אדם אחד ומבוזהו מכל הבחינות, הוא רשע, אבותיו רשעים, וגם כולם אומרים שהוא רשע, ודו"ק בלשוננו, ודלא כחפץ חיים שבעל לשון הרע הכונה שרגיל בכך... ועיין עוד

עוד מקומות ביר החזקה

רמב"ם: דעות: ה ז: תלמיד חכם לא יהא צועק... ודן את כל אדם לכף זכות, מספר בשבח חבירו ואינו מספר בגנותו כלל, אוהב שלום ורודף שלום... כללו של דבר אינו מדמדבר אלא או בגמילות חסדים או בדברי חכמה.
צ"ע מה הדין המיוחד בתלמיד חכם ועיין עבודת המלך.

דעות: ו ג: מצוה על כל אדם לאהוב את כל אחד ואחד מישראל כגופו שנאמר ואהבת לרעך כמוך, לפיכך צריך לספר בשבחו ולחוס על ממונו כאשר הוא חס על ממון עצמו ורוצה בכבוד עצמו...

תשובה: ג ו: ואלו שאין להם חלק לעולם הבא אלא נכרתים ואובדין ונודונין על גודל רשעם וחטאתם לעולם ולעולמי עולמים... ומטילי אימה על הציבור שלא לשם שמים ושופכי דמים ובעלי לשון הרע...

תשובה: ד ה: [ברשימת עשרים וארבעה דברים המעכבין את התשובה]: ומהן חמשה דברים העושה אותם ימשך אחריהם תמיד וקשים הם לפרוש מהן, לפיכך צריך אדם להזהר מהן שמא ידבק בהן, והן כולן דעות רעות עד מאד. ואלו הן: רכילות ולשון הרע...

רמב"ם: נערה בתולה: ג א: המוציא שם רע על בת ישראל ונמצא הדבר שקר לוקה, שנאמר (דברים כב ח) ויסרו אותו ואזהרה שלו מלא תלך רכיל בעמך, ונותן לאביה משקל מאה סלעים כסף מזוקק ואם היתה יתומה הרי הן של עצמה.

כסף משנה: שם: המוציא שם רע על בת ישראל וכו' לוקה שנאמרו ויסרו אותו, ברייתא פרק נערה שנתפתתה (כתובות מה:). ומ"ש ואזהרה שלו מלא תלך רכיל בעמך, שם, ואיכא מאן דאמר התם דאזהרתיה מונשמת מכל דבר רע, כלומר דהשמר פן ואל אינו אלא לא תעשה, ורבינו עדיף ליה לאתויי מלא תלך רכיל דהוי לאו מפורש...

✦ לגלות אוןן חבירו ולהודיעו על סכנה הידועה לו משום לא תעמוד על דם רעך

רמב"ם: רוצח: א יד: כל היכול להציל ולא הציל עובר על (ויקרא יט טז) לא תעמוד על דם רעך, וכן הרואה את חבירו טובע בים או ליסטים באים עליו, או חיה רעה באה עליו ויכול להצילו הוא בעצמו או שישכור אחרים להצילו ולא הציל, או ששמע גוים או מוסרים מחשבים עליו רעה או טומנין לו פח ולא גלה אוזן חבירו והודיעו, או שידע בגוי או באנס שהוא קובל על חבירו ויכול לפייסו בגלל חבירו ולהסיר מה שבלבו ולא פייסו, וכל כיוצא בדברים אלו, העושה אותם עובר על לא תעמוד על דם רעך.

רמב"ם: הלכות סנהדרין: [בפרטי המצוות ריש הפרק: ... (כז) שלא לישא שמע שוא...]
הלכות סנהדרין: כא ז: אסור לדיין לשמוע דברי אחד מבעלי דינין קודם שיבוא חבירו או שלא בפני חבירו, ואפילו דבר אחד אסור שנאמר שמוע בין אחיכם, וכל השומע מאחד עובר בלא תעשה שנאמר לא תשא שמע שוא, ובכלל לאו זה אזהרה למקבל לשון הרע ומספר לשון הרע ומעיד עדות שקר, וכן בעל דין מוזהר שלא ישמיע דבריו לדיין קודם שיבא בעל דין חבירו, וגם על זה וכיוצא בו נאמר מדבר שקר תרחק.

רמב"ם: סנהדרין: כב ז: אסור לאחד מן הדיינים כשיצא מבית דין לומר אני הוא המזכה או המחייב וחברי חולקין עלי אבל מה אעשה שהם רבו עלי ואם אמר כן הרי הוא בכלל הולך רכיל מגלה סוד, ומעשה בתלמיד אחד שהוציא דברים שנאמרו בבית המדרש לאחר שתיים ועשרים שנה והוציאוהו בית דין מבית המדרש והכריזו עליו זה מגלה

סוד הוא.

שם: הלכה ח: שאל אחד מבעלי דינים לכתוב לו פסק דין כותבין לו כך בא פלוני לבית דין של פלוני עם פלוני בעל דינו שטענו בכך ויצא זכאי או חייב ונותנין לו ואין מזכירין שם המזכין ולא שם המחייבין אלא בית דין של פלוני מדבריהם נזדכה פלוני.

שם הלכה ט: כך היה מנהגם של אנשי ירושלים, מכניסין בעלי דינים ושומעים דבריהם וטענותיהם ומכניסים העדים ושומעים דבריהם ומוציאין כל אדם לחוץ, והדיינים נושאים ונותנים ביניהם בדבר וגומרין את הדבר ואחר כך מכניסין בעלי דינים וגדול שבדיינים אומר איש פלוני אתה זכאי איש פלוני אתה חייב כדי שלא ידע אחד מבעלי דינים אי זה דין הוא מי שזכה אותו ולא אי זה דין הוא שחייבו.

רמב"ם: סנהדרין: כה ה: אסור לנהוג קלות ראש בשליח בית דין והרי השליח נאמן כשנים לענין הנידוי, שאם אמר פלוני הקלני או הקלה הדיין או לא רצה לבא לדין משמתין אותו על פיו, אבל אין כותבין פיתחא עליו עד שיבאו שנים ויעידו עליו שנמנע לבא לבית דין.

שם: הלכה ו: אין שליח בית דין חייב באמירת דברים משום לשון הרע, וכל המצער שליח בית דין יש לבית דין רשות להכותו מכת מרדות.

כסף משנה: הלכה ו: ואין שליח בית דין חייב וכו', פרק אלו מגלחין ומנה לן דאי מתפקר בשליח בית דין ואתי ואמר, לא מתחזי כלישנא בישא, דכתיב העיני האנשים ההם תנקר, ופרש"י ואי לאו דשליחא אמר למשה משה לא הוה ידע.

לשון הרע וצרעת

מעשה מרים, מופת הצרעת וגנות הליצנות המביאה ללשון הרע

רמב"ם: טומאת צרעת: טז י: הצרעת הוא שם האמור בשותפות כולל עניינים הרבה שאין דומין זה לזה, שהרי לובן עור האדם קרוי צרעת, ונפילת קצת שיער הראש או הזקן קרוי צרעת, ושינוי עין הבגדים או הבתים קרוי צרעת,

וזה השינוי האמור בבגדים ובבתים שקראתו תורה צרעת בשותפות השם אינו ממנהגו של עולם אלא אות ופלא היה בישראל כדי להזהירן מלשון הרע, שהמספר בלשון הרע משתנות קירות ביתו, אם חזר בו יטהר הבית, אם עמד ברשעו עד שהותץ הבית משתנין כלי העור שבביתו שהוא יושב ושוב עליו, אם חזר בו יטהרו, ואם עמד ברשעו עד שישרפו משתנין הבגדים שעליו, אם חזר בו יטהרו ואם עמד ברשעו עד שישרפו משתנה עורו ויצטרע ויהיה מובדל ומפורסם לבדו עד שלא יתעסק בשיחת הרשעים שהוא הליצנות ולשון הרע, = עיין בסמוך בדבריו במורה נבוכים]

ועל ענין זה מזהיר בתורה ואומר השמר בנגע הצרעת זכור את אשר עשה ה' אלהיך למרים בדרך, הרי הוא אומר התבוננו מה אירע למרים הנביאה שדיברה באחיה שהיתה גדולה ממנו בשנים וגידלתו על ברכיה וסכנה בעצמה להצילו מן הים, והיא לא דברה בגנותו אלא טעתה שהשותו לשאר נביאים, והוא לא הקפיד על כל הדברים האלו שנאמר והאיש משה ענו מאד, ואע"פ כן מיד נענשה בצרעת,

קל וחומר לבני אדם הרשעים הטפשים שמרבים לדבר גדולות ונפלאות, לפיכך ראוי למי שרוצה לכוין אורחותיו להתרחק משיבתן ומלדבר עמהן כדי שלא יתפס אדם ברשת רשעים

וסכלותם, וזה דרך ישיבת הלצים הרשעים, בתחילה מרבין בדברי הבאי כענין שנאמר וקול כסיל ברוב דברים, ומתוך כך באין לספר בגנות הצדיקים כענין שנאמר תאלמנה שפתי שקר הדוברות על צדיק עתק, ומתוך כך יהיה להן הרגל לדבר בנביאים ולתת דופי בדבריהם כענין שנאמר ויהיו מלעיבים במלאכי האלהים ובוזים דברים ומתעתעים בנביאיו, ומתוך כך באין לדבר באלהים וכופרין בעיקר כענין שנאמר ויחפאו בני ישראל דברים אשר לא כן על ה' אלהיהם, והרי הוא אומר שתו בשמים פיהם ולשונם תהלך בארץ, מי גרם להם לשית בשמים פיהם לשונם שהלכה תחילה בארץ, זו היא שיחת הרשעים שגורמת להן ישיבת קרנות וישיבת כנסיות של עמי הארץ וישיבת בתי משתאות עם שותי שכר, אבל שיחת כשרי ישראל אינה אלא בדברי תורה וחכמה, לפיכך הקדוש ברוך הוא עוזר על ידן ומזכה אותן בה, שנאמר אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו ויקשב ה' וישמע ויכתב ספר זכרון לפניו ליראי ה' ולחושבי שמו. סליקו להו הלכות טומאת צרעת.

צ"ע הקשר בין מעשה מרים לענין ליצנות, שודאי מרים ואהרן לא דברו בליצנות. וגם למדנו שתופס מושג לשון הרע בביטול ובו לדברים חשובים, ולכאורה כנ"ל לשון הרע על חבירו שמבטלו ומבוזהו, ועיין בזה.

בענין צרעת ולשון הרע

בענין מה שהצרעת היא אות ומופת עיין דברי הספורנו סוף פרשת תזריע (שנהג רק בזמן שעם ישראל היו במדרגה גבוה של השגחה פרטית ושם מובאים יסודות חשובים בזה עיי"ש

=צ"ע קצת המובא בתוספתא נגעים פרק ח שרבי טרפון טהר מצורעים בזמנו (סוף בית שני).

להביא דברי חפץ חיים עיין שמירת הלשון שער הזכירה פרק איך שייך צרעת בזמן הזה = ספר הקנה שהכוונה לעניות

דברי יד הלוי (הורוביץ) ספר המצוות ל"ת ?? לשון הרע שבזמן הזה לא שייך צרעת כי כולם יהיו מחוץ למחנה ושם ידברו ושייך סוג אחר של הפרשה מהחברה == עיי"ש.

עוד בענין מופת הצרעת: בספר "הגות בפרשיות התורה" לר' יהודה נחשוני, תזריע עמוד 451 והלאה, מביא דעת הרמב"ם ועוד וכנגד מביא דעת רלב"ג ואברבנל שהוא דבר בטבע, וכן מדברי רש"י הירש עיי"ש.

עיין לקמן ליקוט מדברי רש"י בקשר שבין צרעת ולשון הרע

בקובץ סיני (קכא) (מצולם) התפרסם קטע חדש מפירוש רס"ג לתורה ושם קטע מעניין בהסבר איך דיני צרעת מתאימים לחטא לשון הרע מידה כנגד מידה עיי"ש.

עיין מאמר: השמר בנגע הצרעת לשמר מאד ולעשות, רבי שמואל רוזנטל, קובץ נחלת שלמה עמוד עו בכמה פרטים למשל האם השומע לוקה בצרעת ועוד עיי"ש.

עיין מאמר: טעמי טומאת צרעת, פרשת תזריע מצורע, הרב אלחנן סמט, צילום, ובתוך קובץ, מקבץ מפרשים המנסים לזהות מהיא הצרעת ומציע הסברים בכל הענין.

❖ עוד בענין צרעת שהיא אות ומופת

רמב"ם: פירוש המשנה: נגעים יב ה: [לשון המשנה:] כיצד ראיית הבית... וצוה הכהן ופינו את הבית... אמר רבי מאיר וכי מה מטמא לו, אם תאמר כלי עציו ובגדיו ומתכותיו, מטבילין והם טהורין, על מה חסה התורה על כלי חרסו... ואם כך על של רשע קל וחומר על של צדיק. ופירש הרמב"ם [תרגום הרב קאפח] –

...ואמרו 'אם כך על של רשע' על פי יסוד נבארנו לך, והוא שהצרעת הזו האמורה בתורה אמרו שאינה אלא עונש לבעל לשון הרע כדי שיפרוש מבני אדם וינוחו מגזקי לשונו... ודבר זה על דרך האות והמופת כמו מי סוטה, הנך רואה שהם דברים שאינם טבעיים ואין ההגיון מחייבם כלל, כי הבגדים והבתים דוממים והשנוי הנולד בהם אינו צרעת, אלא שהתורה קראתו כך כפי האופן שהזכרנו, וכן נגעי אדם אתה רואה שעשה את הנתקים צרעת והוא "דא אלת'עלב" [-חולי המשיר את השער], וטיהר הפך כולו לבן והוא תכלית הצרעת והקשה והחמור שבה, אלא הם דברים תורניים כפי שהזכרנו. ולפי היסוד הזה קראו רשע.

רמב"ם: מורה נבוכים: ח"ג פרק מז: ...אבל טומאת צרעת כבר בארנו ענינה, ורבותינו ז"ל גם כן בארוהו והודיעו אותו, והעקר המוסכם עליו שהוא עונש על לשון הרע, ושהשנוי ההוא יתחיל בכותלים, ואם עשה תשובה הוא המכוון, ואם עמד במריו

יתפשט השנוי ההוא לכלי משרתיו וכלי ביתו, אם עמד במריו יתפשט אל בגדיו ואח"כ לגופו, וזהו מופת מקובל באומה כמו סוטה, ותועלת זאת האמונה מבוארת, מצורף אל היות הצרעת מתדבקת וכל בני אדם מואסים אותה ובודלים ממנה וכמעט שהוא בטבע,

פירוש המשנה בחלקי הדיבור האסור והמותר

רמב"ם: פירוש המשנה: אבות א טז: ולא מצאתי לגוף טוב משתיקה, כבר אמר החכם (משלי י יט) ברוב דברים לא יחדל פשע, וטעם הדבר כי רוב הדברים מיותרים וחסטאים כמו שנבאר עתה, כי כאשר מרבה האדם דבריו, חוטא בהחלט, לפי שודאי יהיה בדבריו לפחות מילה אחת שאינה ראויה להיאמר, ומסימני החכמים מיעוט הדיבור, אמרו (אבות ג יג) סייג לחכמה שתיקה, וריבוי דברים מסימני הכסילים, (קהלת ה ב) וקול כסיל ברוב דברים. וכבר אמרו החכמים כי מיעוט הדיבור מורה על כבוד המשפחה והיות האדם מיוחס, אמרו (קידושין עא): מיחסותא שתיקותא.

❖ דברי חכמי המידות בחלקי הדיבור

אמרו בספר המידות (ע' מבחר הפנינים שער השתיקה) שאחד החכמים נראה שמרבה בשתיקה עד שלא היה מדבר אלא מעט מאד, אמרו לו מדוע אתה מרבה לשתוק, אמר בחנתי את הדיבור ומצאתיו נחלק לארבעה חלקים. החלק הראשון, דיבור שהוא כולו נזק בלי שום תועלת, כגון קללת בני אדם ודברי נבלה וכיוצא בהם, שהדיבור בזה שטות מוחלטת. והחלק השני, דיבור שיש בו נזק מצד אחד ותועלת מצד אחר, כגון לשבח אדם כדי ליהנות ממנו ויהיה באותו השבח מה שמרגיז את שונאו, ונמצא מזיק לזה ששבחו, לפיכך צריך לחדול מזה בגלל זה ולא לדבר גם בחלק הזה מן הדיבור.

החלק השלישי, דיבור שאין בו תועלת ולא נזק, כגון רוב סיפורי ההמון, היאך נבנית חומת העיר והיאך נבנה ארמון פלוני ותיאור יופי בית פלוני ושפע פירות מדינה פלונית, וכיוצא בזה מדברים שהם אך למותר. אמר, כי גם הדיבור בחלק הזה מיותר ואין בו תועלת. והחלק הרביעי, הם דברים שכולם תועלת, כגון הדיבור במדעים ובמעלות, ודיבור האדם בענינים הנוגעים לו ממה שיש בו קיום חיותו והתמדת מציאותו, ובה ראוי לדבר.

אמר, כל זמן שאני שומע דבר, אני בוחנו, אני מצאתיו מן החלק הזה הרביעי דיברתי בו, ואם היה מן השאר שתקתי ממנו. אמרו בעלי המידות התבונן באדם הזה וחכמתו שהשמיט שלשת רבעי הדברים. וזו חכמה שראוי להתנהג בה.

❖ חמשת חלקי הדיבור לפי התורה ודינים

ואני אומר כי הדיבור נחלק לפי חובת תורתנו לחמשה חלקים – מצווה בו, ומוזהר עליו, ומרוחק, ורצוי, ורשות.

החלק הראשון והוא המצווה בו, הוא קריאת התורה ולימודה והעיון בפירושה, וזו מצות עשה שנצטוינו בה 'ודברת בס', והיא כמו כל המצוות [נ"א: שקולה כנגד כל המצוות]. וכבר נאמר בחזקת ובזירוז על הלימוד מה שלא יכיל חיבור זה אפילו את מקצתו.

והחלק השני הוא הדיבור אשר נאסר והוזהרנו עליו, כגון עדות שקר, והכזב, והרכילות, והריגול, והגידופים, וכמה מקראות בתורה מורים על החלק הזה, ובכלל זה נבלות הפה ולשון הרע.

והחלק השלישי הוא הדיבור המרוחק והוא הדיבור שאין בו תועלת לאדם עצמו, לא משמעת ולא מרי, כגון רוב סיפורי ההמונים מה אירע ומה היה והיאך התנהגות מלך פלוני בארמונו, ומה היתה סיבת מותו של פלוני או עושרו של פלוני, וזה נקרא אצל החכמים 'שיחה בטלה', והחסידיים משתדלים מאד להתרחק מדברים אלה, אמרו על רב תלמיד ר'

חייא שלא שח שיחה בטלה מימיו. וכן מן החלק הזה שיגנה האדם מעלה או ישבח מגרעת, בין שהיתה מידותית או הגיונית.

והחלק הרביעי הוא הרצוי, והוא הדיבור בשבח המעלות ההגיוניות והמידותיות, ובגנות המגרעות משני הסוגים יחד, ולעורר את הנפש לזה בנאומים ובשירים, והרחקתה מהם באותם הדרכים עצמם. וכן שבח החכמים וסיפור חשיבות מעלותיהם, כדי לחבב הנהגותיהם בעיני בני אדם וילכו באורחותם, ולגנות את הרשעים ומגרעותיהם כדי להמאיס מעשיהם וזכרם בעיני בני אדם ויבדלו מהם ולא ילכו באורחותיהם. ויש שנקרא החלק הזה, כלומר לימוד המידות הטובות וההתרחקות מן המידות השפלות, 'דרך ארץ'.

והחלק החמישי והוא הרשות, הוא הדיבור במה שנוגע לאדם במסחרו ופרנסתו ומאכלו ומשתתו ומלבושו ויתר כל צרכיו, וזה רשות איננו לא רצוי ולא מרוחק, אלא אם רצה רשאי לדבר בו כמה שירצה, ואם רצה ישתוק, ובחלק הזה נבחר לאדם מיעוט הדיבור, וספרי המוסר מזהירים מלהרבות בו.

אבל האסור והמרוחק, הרי אין צריך לומר ואין צריך לצוות [-באבות כאן] שראוי לשתוק ממנו לגמרי. אבל המצווה והרצוי, אם יוכל האדם לדבר בהם כל ימי חייו, הרי זו היא התכלית. אלא שהוא צריך עם זה שני דברים, האחד שיהו מעשיו מתאימים לדברים, כמו שאומרים 'נאים הדברים היוצאים מפי עושיהם', ועל זה נאמר כאן [-במשנה הזאת] לא המדרש הוא העיקר אלא המעשה, והחכמים אומרים לחסיד המלמד את המידות הנעלות, 'דרוש ולך נאה לדרוש', ואמר הנביא רננו צדיקים בה' לישרים נאוה תהילה. והענין השני הוא הקיצור, שישתדל להרבות את הענינים בדברים מעטים, לא שיהא הדבר להיפך, והוא אמרם לעולם ישנה אדם לתלמידו דרך קצרה... [-נשמט כאן קטע בענין שירים ופיוטים במסיבות שנבחנו לפי עניניהם כחילוקים הנוכחים לעיל, ואין חילוק אם הם בעברית או שפה אחרת ועוד עיי"ש].

✧ מה נקרא לשון הרע

...וכיון שהזכרנו לשון הרע בחלק הדיבור האסור, הריני מבארו, ואזכיר בו מקצת דברי חכמים, לפי שבני אדם בזה בעוורון עצום, והוא העבירה החמורה ביותר שאדם נכשל בו תמיד, ובפרט במה שאמרו חכמים שאבק לשון הרע אין אדם ניצול ממנו בכל יום, והלואי ולא יהא לשון הרע עצמו.

ולשון הרע הוא סיפור מגרעות בני אדם ומומיהם, והשפלת אדם מישראל באיזה אופן שיהיה מן ההשפלה, ואפילו היה שפל כמו שאמר, לפי שאין לשון הרע שישקר על האדם וייחס לו מה שלא עשה כי זה נקרא מוציא שם רע על חברו, אלא לשון הרע הוא גינוי האדם ואפילו במעשיו שעשה אותן בודאי. והאומרו חוטא והשומעו חוטא. אמרו (===) שלשה לשון הרע הורגת, האומרו והשומעו ושואמרינן עליו, ואמרו (===) המקבלו יותר מן האומרו.

ואבק לשון הרע הוא הרימוז במומי האדם מבלי לאמרם בפירוש, אמר שלמה במי שמרמז והיות המרמז מראה שאינו יודע מה שהבינו מדבריו ושהוא לא נתכוון לכך אלא נתכוון לענין אחר, אמר (משלי כו יח-ט) כמתלהלה היורה זקים חצים ומות, כן איש רמה את רעהו ואמר הלא משחק אני. ופעם שבחו אחד החכמים (ב"ב קסד:) כתב של סופר מסויים שהראו לו במסיבה גדולה, ומחה הרב בזה ששבח כתב אותו הסופר ואמר לו 'כלך מלשון הרע', רוצה לומר כי במה שאתה משבחו ברבים אתה גורם לו בזיון שיש בהם אוהביו ויש בהם שונאיו ויצטרך שונאו כשישמע שבחו לספר מגרעותיו, וזו הרחקה גדולה מלשון הרע.

ולשון המשנה (ערכין ג ה) לא נחתם גזר דין על אבותינו במדבר אלא על לשון הרע, כלומר ענין המרגלים שאמר בהם ויוציאו דיבת הארץ רעה וכו', ואמרו עליהם השלום ומה אלו שהוציאו שם רע על העצים ועל האבנים בלבד נתחייבו מן העונש מה שנתחייבו, המדבר בגנות חברו על אחת כמה וכמה. ולשון התוספתא (פאה א) על שלשה דברים נפרעין מן האדם בעולם הזה ואין לו חלק לעולם הבא, עבודה זרה וגלוי עריות ושפיכות דמים ולשון

הרע כנגד כולם. ואמרו בתלמוד (ערכין טו.) נאמר בעבודה זרה מילת גדול, והוא אמרו אנא חטא העם הזה חטאה גדולה, ונאמר גם בעוון גילוי עריות מילת גדול והוא אמרו ואיך אעשה הרעה הגדולה הזאת, ונאמר גם בעוון שפיכות דמים מילת גדול והוא אמרו גדול עיוני מנשוא, ונאמר בלשון הרע מילת גדולות רוצה לומר שהוא כנגד שלשתן והוא אמרו (===) לשון מדברת גדולות. ודברו בעוון הזה הארור הרבה מאד מאד. ותכלית מה שאמרו כל המספר בלשון הרע כפר בעיקר שנאמר (תהלים יב ה) אשר אמרו ללשוננו נגביר שפתינו אתנו מי אדון לנו.

והבאתי לך מקצת מה שאמרו בעוון הזה ואע"פ שהארכת, כדי שיתרחק ממנו האדם כפי יכולתו וישים מטרתו לשתוק מן החלק הזה שבדיבור.

===דבריו מזכרים בבאים אחריו: -חיבור התשובה למאירי ?? ארחות צדיקים ?? ועוד ???

רמב"ם: פירוש המשנה: הקדמה לאבות: ...וכן דברי האדם כולם לא יזדקק לדבר אלא במה שיביא לעצמו בו תועלת, או יסלק נזק מנפשו או מגופו, או בלמידת מעלה או בשבח מעלה או אדם גדול, או בגנות מגרעת או רשע, לפי שקללת בעלי מגרעת וגינוי זכרם, אם היתה המטרה בכך להשפילם בעיני בני אדם כדי שיקחו מהם תוכחת ולא יעשו כמעשיהם, הרי זה חובה, וזו מעלה.

הלא תראה אמרו יתעלה (-) כמעשה ארץ מצרים אשר ישבתם בה וכמעשה ארץ כנען וכו', וסיפור הסדומים וכל מה שבא במקרא בגנות האנשים בעלי הרעות והמגרעות וגינוי זכרם, ושבח הצדיקים ורוממותם, אין הכונה בהם אלא כמו שאמרתי לך, כדי שילכו בני אדם בדרכם של אלו ויתרחקו מדרכם של אלו.

פירוש המשנה סוף עדיות

===בתוך דבריו איך שחז"ל נשמרו מלשון הרע ולא הזכירו את המשפחות לגנאי עיי"ש
==

מפרשי הרמב"ם דעות פרק ז

הלכה א"ב

◀ כל הקשור להגדרת רכילות ולשון הרע ומחלוקת הרמב"ם והראב"ד עיין פרק ג <?>

מיס חיים: רמב"ם דעות ז א: אע"פ שאין לוקין על דבר זה, נ"ב לפי שהוא לאו שאין בו מעשה ועוד דהוי לאו שבכללות. הלכה ב: אבל האומר שקר נקרא מוציא שם רע, נ"ב: וגם מוציא שם רע בכלל לאו זה, דהא אזהרה למוציא שם רע מפקינן מקרא דלא תלך רכיל, וכמ"ש הרב בראש פרק ג' מהלכות נערה בתולה ועיי"ש.

הלכה ג:

רמב"ם דעות: הלכה ג: אמרו חכמים שלש עבירות נפרעין מן האדם בעולם הזה ואין לו חלק לעולם הבא, עבודה זרה וגילוי עריות ושפיכות דמים, ולשון הרע כנגד כולם, ועוד אמרו חכמים כל המספר בלשון הרע כאילו כופר בעיקר, שנאמר אשר אמרו ללשונו נגביר שפתינו אתנו מי אדון לנו, ועוד אמרו חכמים שלשה לשון הרע הורגת, האומר, והמקבלו, וזה שאומרים עליו, והמקבלו יותר מן האומר.

כסף משנה: אמרו חכמים על שלש עבירות וכו' שלשה לשון הרע הורגת וכו', בפרק יש בערכין (טז).

בית יעקב: הלכה ג: והמקבלו יותר מן האומר וכו', ברור הוא אם לא היה מקבל זה הלשון הרע לא היה נהרג שום אחד מהם, ויש מי שכתב דדוקא לא יקבל לשון הרע אם לא ראה דבר גנאי מאותו לשון הרע, אבל אם ראה דברים ניכרים רשאי לקבל ולהאמין בו כדאמרינן בשבת פרק במה בהמה יוצאה.

הגהות מיימוני: (ב) דבכולהו נאמר גדולה, עבודה זרה חטא העם הזה חטאה גדולה, שפיכות דמים גדול עוני, גילוי עריות הרעה הגדולה, ובלשון הרע מדברת גדולות ע"כ: (ג) בירושלמי: מותר לומר לשון הרע על בעלי מחלוקת מאי טעמא ואני אבא אחרין ומלאתי את דבריך: [סמ"ג לאוין י' אומר שאזהרה למקבלו מקרא דכתיב לא תשא שמע שוא ומייתי נמי הא דאמרינן בסנהדרין (ד) אסור לדיין שישמע דברי בעל דין קודם שיבוא בעל דין חבירו]: (ד) ואם רואה דברים ניכרים רשאי להאמין ולקבל כדאמר פרק במה בהמה מדוד ע"ש ע"כ.

עבודת המלך: אמרו חכמים שלש עבירות נפרעין מן האדם בעולם הזה ואין לו חלק לעולם הבא וכו'. והא דנפרעין היא ברייתא בתוספתא וירושלמי פ"א דפאה שהבאנו ואבות דר"נ פרק ארבעים, ולפנינו הנוסחא והקרן קיימת לעוה"ב, אבל עי' לרבינו בפ"י המשנה פ"ק דאבות וכן הסמ"ג העתיקו לשון התוספתא על ג' עבירות וכו' ואין לו חלק לעוה"ב כנוסח רבינו ובאמת גבי לשון הרע הרי כבר הבאנו לשון הפרקי דר"א פנ"ג וכן הוא להדיא במס' דרך ארץ רבה פ"א ומספר לשון הרע אין לו חלק לעוה"ב.

ושפיכות דמים. עי' מ"ש בפ"ג מהל' תשובה. ועוד אמרו חכמים וכו' כאלו כופר בעיקר. שם בגמרא ובירושלמי שם ובמדרשים ועי' מדרש שוח"ט פ"ב.

והמקבלו יותר מן האומרו. ר"ל שהרי דואג נהרג הוא לבדו ושואל הוא ובניו כ"כ הרב כנסת הגדולה ואינו מוכרח, והרי תנו רבנן על חמש חטאות נהרג אותו צדיק שנאמר וכו' ועי' ויקרא רבה פכ"ו ומדרש שוח"ט ז' ותנחומא אמור ובאגדת שמואל פכ"ד, ומאן לימא לן דמשום חומרא דמקבלו הוא, ויש שרוצים להוכיח כן מאמרם בשבת נ"ו אלמלא קיבל דוד לשון הרע לא נחלקה מלכות בית דוד ולא עבדו ישראל עבודה זרה ולא גלינו מארצנו ומדתלי הדבר בדוד שקבל ולא בהאומר ש"מ שזה חמור וגם זה אינו מוכיח כלל, אבל מדברי רבינו בפ"י המשנה פ"א דאבות שכתב ואמרו והמקבלו יותר מן האומרו נראה שהיה לפניו המאמר כמו שהוא, וכך נראה ברור מלשון הסמ"ג לא תעשה ט' שהיה כן לפניו בנוסחת הגמ' דערכין שם.

==במה שכתב הרמב"ם כל המספר לשון הרע כאילו כופר בעיקר כתב בשו"ת ציץ אליעזר ח"כ סימן ו' להשוות עם רמב"ם סוף הל' צרעת דעל ידי דיבור לשון הרע (וליצנות) "מתוך כך באין לדבר באלקים וכופרים בעיקר" וכו', והדברים משלימים אתה את השני.

==במה שכתב הרמב"ם שאין לו חלק לעולם הבא עיין נחל איתן דעות כאן (להר' אברהם משכיל לאיתן).

◀ הלכה ד' מובאת בפרק אבק לשון הרע ???

הלכה ה

רמב"ם דעות פרק ז: הלכה ה: אחד המספר בלשון הרע בפני חבירו או שלא בפניו, והמספר דברים שגורמים אם נשמעו איש מפי איש להזיק חבירו בגופו או בממונו, ואפילו להצר לו או להפחידו, הרי זה לשון הרע, ואם נאמרו דברים אלו בפני שלשה, כבר נשמע הדבר ונודע, ואם סיפר הדבר אחד מן השלשה פעם אחרת אין בו משום לשון הרע, והוא שלא יתכוין להעביר הקול ולגלותו יותר.

כסף משנה: ומה שכתב אחד המספר לשון הרע בפני חבירו וכו', בפרק ג' דערכין (שם) אמר רבא כל מילתא דמתאמרא באפי מרה לית בה משום לישנא בישא, א"ל [אביי] כל שכן חוצפא ולישנא בישא, א"ל כר' יוסי דאמר מימי לא אמרתי דבר וחזרתי לאחורי, ויש לתמוה על רבינו למה כתב דלא כרבא. דברי אחרונים כאן בפרק ?? אפי מרה

ומה שכתב והמספר דברים שגורמים אם נשמעו איש מפי איש וכו', בעובדא דיהודא בן גרים בפרק במה מדליקין (שבת לג).

כסף משנה: ואם נאמרו דברים אלו בפני שלשה וכו', בפ"ג דערכין (טז) וכתבה הרי"ף פרק במה מדליקין כל מילתא דמתאמרא באפי תלתא לית בה משום לישנא בישא מ"ט חברך חברא אית ליה. וכתב רבינו והוא שלא יתכוין וכו', כלומר שזה שהתרנו היינו שאם יבוא במקרה לדבר בענין אינו אסור לאומרו, אבל לא שיתכוין לגלות הדבר יותר, ולא הוצרך רבינו לפרש שאם האומר הזהירם מלגלותו שהם אסורים לגלותו, דהא אין שם טענת חברך וכו' שכל אחד יזהר מלגלות סודו.

הגהות מיימוני: (ו) סנהדרין פרק זה בורר מנין לדיין שלא יאמר אני מזכה וחברי מחייבין ת"ל לא תלך רכיל: (ז) ואם האומר מזהיר שלא לומר אפילו אמרו בפני רבים יש בו משום לשון הרע כדאמר בפרק זה בורר (לא). ההוא תלמידא דגלי מילתא דאיתמר בבי מדרשא בתר עשרים ורתתין שנין ואפקיה ר' אמי מבי מדרשא ואמר דין גלי רזיא. ספר המצות (סמ"ג ל"ח ט): (ח) פרק קמא דיומא (ד). גרסינן מנין לאומר לחבירו דבר שהוא בכל יאמר עד שיאמר לך אמור, ת"ל מאהל מועד לאמר לא אמור בדברים ע"כ: [פרק בתרא דמגילה (כח) מר זוטרא כי הוה סליק לפורייה אמר שרי ליה לכל מאן דצערן].

===בהגהות מיימוניות דפוס קושטא, נדפסו ברמב"ם פרנקל (מדע) עמוד רכ-רכא, מובאים בנוסח אחר יותר ארוך גם עם סמ"ק ועוד עיי"ש

דעת ומחשבה: לגר"מ שטרנבוך שליט"א: דעות ז ה: והמספר דברים שגורמים אם נשמעו איש מפי איש להזיק חברו בגופו או בממונו ואפילו להצר לו או

להפחידו הרי זה לשון הרע. משמעות הרמב"ם כאן, שאם בלשון הרע שלו לא יגיע נזק לחבירו אין אסור לשון הרע, ואף שאם מערב טוב ברע כדרך מספרי לשון הרע, שמחפין על לשון הרע שדיברו גם טוב ולא הגיע שום נזק, נראה שזה אסור מה"ת כיון שעכ"פ מספר רע, אבל אם ברע גופא אין לחבירו נזק כלל בגופו או בממונו משמעות הרמב"ם שאין בזה אסור לשון הרע.

והנה ה"חפץ חיים" זצ"ל פשיטא ליה שאסור לשון הרע אף אם משער שבדבורו לא יגיע לחבירו שום נזק, עיין בדבריו כלל ג' ובבמ"ח שם, ומוכיח כן מסתימת הרמב"ם ריש הפרק שאסור לספר בגנות חברו ולא פירש שמדובר כשחבירו ניזוק בזה דוקא, ודבריו צ"ב שסתם ופירש אחר כך שהאסור כשגורם לו נזק דוקא וכמו שמבאר כאן.

וביותר מביא שם הוכחה שהאסור אף שלא מתכוון לגרום נזק לחבירו ממעשה דיהודה בן גרים בשבת (ל"ג:): שסיפר על רשב"י בביתו ולא נתכוון להרע לו ומ"מ נענש, ואני תמה דאף שלא נתכוון להרע לרשב"י יש ליזהר שלא לדבר דברים שעלולים להזיק לחבירו, ואזנים לכותל שמוסרים הלאה, אבל באופן שמדבר מחבירו רע ולא יגיע לו מזה שום נזק לא שמענו שאסור, ומגלן שיש בזה אסור לשון הרע.

והרמב"ם מפרש האסור כשסיפורו יזיק בגופו או בממונו או יפחידו או יצער אותו, ומסתברא שאפילו יגרום לו פחיתות כבוד עד שמצטער מזה אין לספר מעשיו הרעים ויש בזה אסור לשון הרע, אבל כשאין לו מזה שום נזק כלל לא שמענו שיש בזה אסור לשון הרע, אבל בלאו הכי מכח המצות עשה "ואהבת לרעך כמוך" מפורש ברמב"ם לעיל פ"ז (ה"ג) שמצוה לספר בשבח חברו ולחוס על כבודו, ואם כן יש ליזהר לא לפגום בכבודו אף שאינו מצער.

❖ פרק טו: ראשונים (ב) רבינו יונה ❖

שערי תשובה

❖ אזהרה שלא לקבל לשון הרע

שער ג: סימן מב: [-הדרגה הרביעית לאו שאין בו מעשה:] **לא תשא שמע שוא**, הוזהרנו בזה שלא לקבל לשון הרע, וכמו שאמר התרגום, לא תקבל שמע דשקר.

❖ אזהרה למוציא שם רע ועונשו מיתה בידי שמים

שער ג: סימן נה: [לאו שאין בו מעשה: מן האזהרות התלויות בלשון] **לא תלך רכיל בעמך**¹, אמרו רז"ל (כתובות מו.) כי בכלל האזהרה הזאת שלא להוציא שם רע על איש מבני עמנו, וענשו חמור בידי שמים, כאשר יתבאר במדרגת חייבי מיתה [בסמוך, סימן קיא]. עוד אמרו רז"ל (שם) לא תלך רכיל בעמך, אזהרה לדיין שלא יהא רך לזה וקשה לזה.

שער ג: סימן קיא: [-המדרגה השישית מיתה בידי שמים, (בסימן קט כתב: ויש אשר ביארו אותם רז"ל בגמרא ובמדרשים ורובם יש ללמוד אותם מן הפסוק)...]

סימן קיא: והמוציא שם רע, שנאמר (במדבר יד לו) וימותו האנשים מוציאי דיבת הארץ רעה במגפה לפני ה', אמרו רז"ל (ערכין טו.) אם המוציא שם רע על הארץ ענשו במיתה, המוציא שם רע על איש ישראל שנתחייב בתורה ובמצוות על אחת כמה וכמה², ונאמר (דברים כב יט) וענשו אותו מאה כסף ונתנו לאבי הנערה כי הוציא שם רע וגו', הנה לא הזכיר הכתוב חטאו על אשר היה מבקש נפש האשה ומסבב להמיתה בבית דין בעידי שקר אשר הביא על זנותה, והזכיר עון הוצאת שם רע, כי הוא העון הגדול יותר מן המבקש נפש לספותה, כי צער הכלימה מר ממות³. וכן אמרו רז"ל (כתובות מו.) על הוצאת שם רע חייבו הכתוב מלקות וממון, לא על דבר אשר בקש להמיתה. ואמרו רז"ל (ירושלמי ב"ק ח ז) כי המוציא שם רע בדברי פגם משפחה אין לו כפרה עולמית, כי לא דיו במחילת החיים אשר המה חיים עדנה, כי סבב להחפיר ולהבאיש מולדתם אשר הולידו. ועוד אנחנו מוסיפים באור בזה בבאור חומר עון ארבע כיתות. סימן רח

1. **סימן נה:** כתב כאן ב"זה השער": לא תלך רכיל וכו', כלומר דרכילות מהלאוין התלויות בלשון, ומה שכתב אחר כך כי בכלל האזהרה: וכו', הוא ענין נוסף, עכ"ל. = להסביר

2. **סימן קיא:** עיין זרע חיים (פתיחה לאוין א ד) שמבאר דברי ר"י כאן ומציע מקורו מתוספתא ערכין א ו. וכן עמד שם על עצם הדמיון לחטא המרגלים שלא מובן איך משווים חטא חמור כמרגלים שהביא תוצאות חמורות וקשות להוצאת שם רע שכל אדם על חבירו.

3. יתכן להוסיף שרבינו יונה לשיטתו (שער ג' סימנים קלט-קמא, ובעוד מקומות) בחומרה של הלבנת פנים בכלל, שסובר שהוי בכלל אבק רציחה, ונאמר עליו יהרג ואל יעבור, עיי"ש, ולפי"ז יותר מובן שכולל מוציא שם רע בחיובי מיתה בידי שמים. [אולם יש לחלק שהלבנת פנים החמורה היא דוקא בפניו ומוציא שם רע הוי אפילו שלא בפניו].

ביאור דברי עוונות ארבע כיתות

שערי תשובה: סימן קעב: ארבע כיתות: באור דברי עונות ארבע כיתות: אמרו רז"ל (סוטה מב.) ארבע כיתות אין מקבלות פני השכינה, כת ליצנים, כת שקרים, כת חנפים, כת מספרי לשון הרע. כת ליצנים דכתיב (הושע ז ה) משך ידו את לוצצים, כת שקרים דכתיב (תהלים קא ז) דובר שקרים לא יכון לנגד עיני, כת חנפים דכתיב (איוב יג טז) כי לא לפניו חנף יבוא, כת מספרי לשון הרע דכתיב (תהלים ה ה) כי לא אל חפץ רשע אתה לא יגורך רע.⁴

סימן קעג: עתה נאזין עד תכונת עניניהם ותכונת אופניהם, להשכילך בינת מבחר עמקיהם, ונחלק אותם לחלקיהם ונחשוף סוף חומר ענשי עלילות נגעלות, ותשיג במערכי החלקים הרבה תועלות כי אולי טרם עמדת על דברינו, לא בחנת טוב טעם כוכד פשע כל חלק מחלקיהם, וחזות קשה וחומר העונש אשר בכל אחד מהם לא חזית, ואולי קצוה ראית וכולו לא ראית. וכל חלק אשר נסדר ראשון הוא חמור מן השני, ומתוך דברינו גם בחלקים הקלים אשר נזכיר תכיר בלהות צלמות, ותדע כי אחריתם דרכי מות, ואולי מאז לא פתחה אזנך, היו כמו דרך ישר לפניך, ועתה כי נכתוב עליהם מרורותם, תביא מגורתם ברעיוניך, גם יבואו חדרי רוחך המוסרים הנכונים, בראותך כי אעידה לי עדים נאמנים, השכל והמקראות, ודברי חכמים וחדותם הנפלאות, והיו לעד ולאות. ובוזה האמת אליך יבחן, ויערה עליך ממרום חן, ובערת הימדות הרעות מקרבך, ויתמך דברים נברים לבך.

❖ כת הלצים

סימן קעד: וזה דבר כת הלצים. נחלקה ליצנות על חמשה חלקים. החלק האחד - איש לשון הנותן דופי בבני אדם, כענין שנאמר (תהלים נ כ) תשב באחיך תדבר בבן אמך תתן דופי, ונקרא לץ שנאמר (משלי כא כד) זד יהיר לץ שמו עושה בעברת זדון, פירוש שתי המדות הרעות שהם הזדון והגאווה נקבצו ונתחברו באדם הלץ, כי מבלי היות לו תועלת בדבר הוא גורם נזק עצום לחבריו אשר יבאיש את ריחם בעני האדם, וזה תכלית הזדון יותר מן הגזול והחומס שעושה להרבות לו ממון, וגם הוא יהיר, כי השפל והנכנע כאשר יכיר מגרעת עצמו ומומיו לא יתלוצץ על בני אדם. ואמרו רז"ל (תענית ח.) לעתיד לבוא מתקבצות כל החיות אצל הנחש ואומרות לו ארי דורס ואוכל זאב טורף ואוכל אתה מה הנאה יש לך, אמר להם ומה יתרון לבעל הלשון שנאמר (קהלת י יא) אם ישוך הנחש בלא לחש ואין יתרון לבעל הלשון. וזה החלק גם הוא מחלקי כת מספרי לשון הרע.⁵

בפירוש רבינו יונה על אבות (ג ב, ...הרי זה מושב לצים) חזור על יסוד זה בקצת תוספת וז"ל: שני ענינים נקראו ליצנות, האחד לשון הרע, המדבר רע על חבירו להכלימו ולבזותו בין אנשים, ולהחזיקו נבזה בעיניהם, וזהו מן החטאים הגדולים אשר יחטא האדם ואשם. ואין מידה זו כי אם בגבר רוע מעללים בלבד ועליו אמר שלמה בחכמתו (משלי כא כד) זד יהיר לץ שמו עושה בעברת זדון, רצונו לומר כי שתי מידות אלו הרעות, זדון ויהיר, שתייהן נכללו בלץ, וזד הוא המדבר על חבירו ומבזה אותו בפני העולם, ויהיר הוא במחשבה שאין אדם נחשב לפניו לכלום, ומדבר אליו בדרך הבזיון – והמוכתר בשני דברים הללו לץ שמו...

סימן קעה: החלק השני, מי שלועג לבני אדם כי יבוז להם בלבו לקוצר השגתם במעלות או בהצלחות הזמן בכבוד ושררה, או יבוז אותם לענים ורישם... (עד סימן קעז)

סימן קעח: וזה דבר כת שקרים, ... (עד סימן קפו)

סימן קעז: וזה דבר כת החנפים, ... (עד סימן קפט)

4. סימן קעב: ===ביאור הלימוד מפסוק זה ==

5. סימן קעד: ביאר בזה השער' שבחלק זה (סימן קעד) הוא מספר מומי בני אדם לאחרים ובחלק השני (סימן קעה) רק לועג להם בלבו שאינם חכמים או מוצלחים.

(א) כת מספרי לשון הרע / למה נחשב ככופר בעיקר

סימן ר: וזה דבר כת מספרי לשון הרע. אמרו רז"ל (ערכין טו): כל המספר לשון הרע כאילו כופר בעיקר שנאמר (תהלים יב ה) אשר אמרו ללשונו נגביר שפתינו אתנו מי אדון לנו,

ועל כן חשבוהו כאילו כפר בעיקר, כי הוא מסבב וגורם נזק גדול ורעה רבה לחביריו בהבאישם את ריחם בעיני העם או שאר דרכי הפסד. ולא יתכן אשר יכין אדם לחבירו כלי משחית ונזק מר ממות, מבלי שיועיל לעצמו בזה תועלת וריוח ממון, בלתי אם לכד יצרו את נפשו ופרק עול שמים מעליו ונתק המוסרות, כמו שנאמר (תהלים נד) בא הזיפים ויאמרו לשאול וגו' כי זרים קמו עלי ועריצים בקשו נפשי לא שמו אלקים לנגדם, ופירשו רז"ל (מדרש תהלים נד) לא שמו אלקים לנגדם, כי נתכוונו שיברך אותם שאול, כמו שאמר להם (שמואל א כג כא) ברוכים אתם לה' כי חמלתם עלי, לא שמו אלקים לנגדם, שכתוב בתורתו (דברים כז כד) ארור מכה רעהו בסתר, ונאמר (קהלת י יא) ואין יתרון לבעל הלשון.

ונאמר על דואג (תהלים נב ד ה) הוות תחשוב לשונך, אהבת רע מטוב שקר מדבר צדק סלה, ופירשו (מדרש תהלים נב) מה יתרון לך ומה בצע כי ספרת לשון הרע, הלא לממון לא היית אתה צריך אך עשרת, כמו שנאמר עליו (שמואל א כא ה) אביר הרועים אשר לשאול, אין זה כי אם אהבת את הרע מן הטוב, ושקר מדבר צדק, כי פרקת עלו,

ונאמר (משלי ו ל) לא יבוזו לגנב כי יגנוב וגו', ונאמר אחריו (שם פסוק לב) נואף אשה חסר לב וגו', רצונו לומר, כי הוא רע מן הגנב שהוא צריך למלא נפשו כי ירעב. ואמרו רז"ל (מדרש תהלים קכ) כי בעל לשון הרע משניהם רע, כי יחטא חטאה גדולה מבלי הנאה, כמו שנאמר (תהלים קכ ג) מה יתן לך ומה יוסיף לך לשון רמיה.

סימן רא: והשנית, על כן נחשב המספר לשון הרע כאילו כפר בעיקר, לפי שאומר בלבבו כי שפתיו ברשותו, ומפני שאין בה מעשה, וכי הוא השליט על לשונו, וגמר בדעתו כי אין לו לכלוא את רוח שפתיו מדבר העולה על רוחו, וכי האברים המה לבדם אינם ברשותו לחטוא בהם, כענין שנאמר (תהלים יב ה) שפתינו אתנו מי אדון לנו, ולא יאמר איה אלוך עושי אשר כל תנועות יצירותיו נתונות הנה לו, אחת מהנה לא נעדרה, כולם לעשות רצונו משועבדות רק אין דבר, וארשת שפה ברשותנו, לא כן הרשעים החוטאים בשאר עבירות, כי יודעים הם כי רע ומר עזבם את השם, אך נמשכים אחר תאותם ויצרם המתגבר, וצר להם על זה.

ואמרו רבותינו (ערכין טו): שקולה לשון הרע כנגד שלש עבירות, ואלו הן עבודה זרה גלוי עריות ושפיכות דמים. בעבודה זרה נאמר (שמות לב לא) אנא חטא העם הזה חטאה גדולה, בגלוי עריות נאמר (בראשית לט ט) ואיך אעשה הרעה הגדולה הזאת, בשפיכות דמים נאמר (בראשית ד יג) גדול עוני מנשוא, ואילו על לשון הרע נאמר (תהלים יב ד) יכרת ה' כל שפתי חלקות לשון מדברת גדולות.

סימן רב: והנה אנו צריכים לפרש לך היאך יתכן כי יהיה עון לשון הרע יתר על השלש האלה, הלא על כל אחת מהן אמרו רז"ל (סנהדרין עד.) יהרג אדם ואל יעבור עליהן, ואמרו (חולין ה.) חמורה עבודה זרה שכל המודה בה ככופר בכל התורה, ואמרו (שם) כי המומר לעבודה זרה מומר לכל התורה כולה. וכאשר תשים לבך למאמרם ז"ל, תמצא לו כמה שרשים וכמה פנים.

סימן רג: האחד, כי בעל הלשון הוא שונה באולתו, עשר פעמים ביום יכלים ויבאיש ויחפיר וידבר שפת יתר ויכה בסתר, ומי יתן קץ לענשו, כי בעל הלשון לא ישים קנצי למילין, בשגם עבירה קלה כבדה מאד על השנות האולת פעמים רבות, כאשר הקדמנו, אף כי חטאה גדולה ורעה חולה. וכאמרם רז"ל שקולה לשון הרע כנגד שלש עבירות, רצונם

לומר כנגד עובר אותן לעת שיתקפו יצרו, ולא כנגד המשומד והיוצא מן הכלל לעבור עליהן בכל עת.

סימן רד: והשני, כי בעל הלשון תשובתו קשה, אחרי אשר למד לשונו דבר שקר ופיו שלח ברעה, מרוב ההרגל איננו שליט ברוחו, וכאילו לשונו גורם המחשבה, כענין שנאמר (תהלים נב ד) הוות תחשוב לשונך, ונאמר (קהלת י יב) ושפתות כסיל תבלענו, ונאמר (משלי יח ז) פי כסיל מחתה לו, מחתה לשון יראה ומגור, רצונו לומר, כי הכסיל יירא ויגר מזעם לשונו פן יוקש בו כאשר יירא מאויבו, כי אין שפתיו ברשותו.

סימן רה: והשלישי, בעל הלשון חטאו נקל בעיניו, כי יאמר אך דבר שפתים הוא, ולא פנה אל נזקיו הרבים, על כן לא ישוב מדרכו הרעה, ואם שוב ישוב אין תשובתו שלמה, כי לא יכיר גודל חטאו, כי התשובה השלימה להנקות מפשע רב, כי יקד יקוד היגון בנפשו כיקוד אש.

סימן רו: ואמר שלמה עליו השלום (משלי כא כד) זד יהיר לץ שמו עושה בעברת זדון, פירוש הלץ אשר גבר זדונו להכות בלשונו בגאותו וגאונו ועברתו וחרונו, אל תאמר כי בלשונו לבד יכה ולא במעשה, כי ידוע תדע כי הוא עושה בעברת זדון, רצונו לומר, כי אם לא יוכל להכות את אויבו בלשונו ויוכל הכות בו במעשה, יכה בעברה ולא יחמול, כאשר אמרו רז"ל (סנהדרין ירושלמי פרק י הלכה ב) בענין דואג, כי כאשר צוה שאול להכות בכהנים וימאנו אנשיו להכותם, אמר לדואג אתה הכית בלשון, אתה תכה בחרב, שנאמר (שמואל א כב יח) טוב אתה ופגע בכהנים.

סימן רז: והרביעי, אם ישוב בעל הלשון בתשובה צריך לבקש מחילה לאשר מוצק לו מזעם לשונו, והוא לא יזכור מספר כלם, כי רבים מכאובים הכאיב וכמה נפשות הדאיב, גם רבים מאשר זכר, כי אותם עכר, והם לא ידעו כי הדיח עליהם את הרעה, יתבייש להודיעם ולגלות אזנם על אשר גמלם רעה, כי הוא מכה ואין מכתו ידועה, כענין שנאמר (תהלים קכ) מה יתן לך ומה יוסיף לך לשון רמיה חצי גבור שנונים, על כן נמשל לשון הרע לחץ, כי המושך בקשת פעמים רבות ישלח חציו באדם ולא נודע מי הכהו.

סימן רח: ועוד על ענין אחר נמשל לחץ, כי שולף החרב אם נכמרו רחמיו על האדם בהתחננו אליו ישיב חרבו אל נדנה, לא כן זורק החץ, כי אין בידו להשיבה, כן בעל לשון הרע אחר אשר יצא הדבר מפיו לא יוכל לתקן. ופעמים שידבר על פגם משפחה והזיק כל הדורות הבאים אחריו, ולא תגיע עליו מחילה מזה, על כן אמרו רז"ל (ירושלמי ב"ק סוף פרק ח) כי המדבר בפגם משפחה אין לו כפרה עולמית. והנה המשלח לשונו גם על הקדושים אשר בארץ המה ידבר, כי על מי לא עברה רעתו תמיד. וכבר אמרו רז"ל (סנהדרין ז) כי האפיקורס אין לו חלק לעולם הבא.

סימן רט: והחמישי, כי לשון הרע תביא את בעליו לתת את פיו לדבר על השם, תועה, כמו שנאמר (תהלים עג ט) שתו בשמים פיהם ולשונום תהלך בארץ, ואין בכל העבירות אשר ישיג ענשם לעונש המטיח דברים. ואמרו רבותינו (ערכין טו) עשר נסיונות נסו אבותינו ובכלם לא נתחתם גזר דינם אלא על לשון הרע, שנאמר (במדבר יד כח) אם לא כאשר דברתם באזני כן אעשה לכם, ונאמר (דברים א לד) וישמע ה' את קול דבריכם ויקצוף וישבע לאמר, ונאמר (מלאכי ב יז) הוגעתם ה' בדבריכם.

ואמר דוד עליו השלום (תהלים נ טז-כ) ולרשע אמר אלקים מה לך לספר חקי ותשא בריתי עלי פיך, אם ראית גנב ותרץ עמו, פיך שלחת ברעה ולשונוך תצמיד מרמה תשב באחיך תדבר. הנה למדת מזה, כי אין התורה מגינה על בעלי לשון הרע ועל המשומד לגנוב ונאוף, וכי אינם ראויים לעסוק בתורה. ואמרו רז"ל (סוטה כא) דואג, כיון שסיפר לשון הרע אף חכמתו לא עמדה לו ולא הגינה עליו תורתו. ומה שאמרו רז"ל (שם) עבירה מכבה מצוה ואין עבירה מכבה תורה, שנאמר (משלי ו כג) כי נר מצוה ותורה אור, על העובר עבירה דרך מקרה אמרו, ולא על הפורק עול אזהרת העבירה מעליו.

סימן רי: והתבונן כמה יגדל עון בני אדם המספרים לשון הרע, המעט מהם עונם הגדול כי יכלו שפתייהם וחשכו לשונם מדבר בדברי תורה, עד כי השחת ישחיתון לדבר בלשון הרע. ואמר דוד עליו השלום (תהלים קיט כג) גם ישבו שרים בי נדברו עבדך ישיח בחקיך, פירוש הם בטלים מלשיח בחקיך ומדברים לשון הרע ונדברים בי, בעוד אשר אשיח בחקיך. ואמרו רבותינו (ערכין טו). מרפא לשון הרע להנצל ממנו שיעסוק אדם בתורה, שנאמר (משלי טו ד) מרפא לשון עץ חיים, וזהו שנאמר (תהלים לט ב) אשמרה לפי מחסום, ופירשו רז"ל (מדרש תהלים לט) כי המחסום הוא העסק בתורה.

ואמרו רבותינו (ילקוט תהלים תשכא) כנסת ישראל בקולה אהובה ובקולה שנואה, בקולה אהובה, שנאמר (שיר השירים ב יד) השמיעני את קולך כי קולך ערב, ובקולה שנואה, שנאמר (ירמיה יב ח) נתנה עלי בקולה על כן שנאתיה. וזהו שנאמר (משלי יח כא) מות וחיים ביד לשון ואוהביה יאכל פריה פירוש ואוהביה יאכל פריה אוהב הלשון והוא האיש החפץ לדבר תמיד, העצה הנכונה אליו שיאכל פריה, שלא ידבר בדברי בטלה אך בדברי תורה חכמה ומוסר, והבאת שלום בין אדם לחבירו להצדיק הרבים, ולשבח הטוב, ולגנות את הרע, ולקנא אל האמת, כי זכיות אין קץ יוכל לקנות לנפשו בלשונו, וכאשר הקדים כי חיים ביד לשון.

(ב) כת מספרי לשון הרע / ששה חלקים

❖ חלק א: לשון הרע בדברי שקר

סימן ריא: והנה כת מספרי לשון הרע נחלקה לששה חלקים: החלק הראשון, כאשר יתן מום באדם והמום לא יהיה בו, פעמים תחת יופי יתן דופי. והנה זה לבו יקפץ⁶ פיו ממדת שתי הכתות הרעות, מהן כת שקרים וכת מספרי לשון הרע. והנה הוזהרנו מן התורה שלא לקבל לשון הרע, אולי הנה הוא שוא ודבר כזב, שנאמר (שמות כג א) לא תשא שמע שוא⁷. ואמר שלמה עליו השלום (משלי יז ד) מרע מקשיב על שפת און שקר מזין על לשון הוות, פירוש שתי כתות מקבלות לשון הרע: האחת, איש מרע ובעל זדון, מלשון (ישעיה ט טז) כי כולו חנף ומרע, כי הוא חושד בכשרים ואוהב למצוא פגם ואשם על חבירו וקלון על כבודו, והיה כשמעו כי יגיד עליו רעו לשון הרע זדון לבו השיאו להאמין כי הדברים כנים. והכת השנית, איש שקר, גם הוא מאזין ומאמין על לשון הוות, כי אחרי אשר לא ירחק מדבר שקר, לא יחוש אם תקבל נפשו כזב ואם תשא שמע שוא, על כן ימהר לקבל לשון הרע. 'שקר מזין' כמו איש שקר, וכן (ירמיה ט ה) שבתך בתוך מרמה, בתוך אנשי מרמה. וכן (תהלים קט ד) ואני תפלה, איש תפלה⁸.

[בפירושו למשלי שם כתב כעין דבריו כאן עיי"ש, ובסוף סיים: ...והמידה ההגונה בענין הזה – שישנא האדם להקשיב ולהאזין על לשון הרע, ואם ישמענו לא יאמין בו ולא יספרנו, ולא ימנענו באהבת חבירו ובכבודו מספק עד שיתברר אליו באמת, אכן יחוש לדבר בלבו וישמור מאשר נאמר עליו הלשון הרע, וכן אמרו רז"ל לשון הרע אע"פ שאין ראוי לקבלו אך יש לחוש אליו. -עכ"ל]

6. סימן ריא: זה השער: לבו יגרום לפיו לקפוץ להגיד לשון הרע.

7. בספר אורחות צדיקים (שער לשון הרע, לפי נוסח דפוס ראשון, שמקור דבריו הם דברי רבינו יונה כאן): מביא דברי ר"י בתוספת הסבר, ח"ל: כת מספרי לשון הרע... מי שהוא אומר רע על בני אדם שכן עשו לו, ולפעמים יאמר דופי על אדם כשר ונקי, אז הוא משקר וגם מספר לשון הרע, והוזהרנו מן התורה שלא לקבל לשון הרע אולי הוא שקר, ומי שמספר לשון הרע גם הוא מקבל לשון הרע, עכ"ל. לכאורה הרגיש בקושי בדברי רבינו יונה, שהביא אזהרת קבלת לשון הרע (ולא עצם איסור הדיבור), שבסיפורו מוכיח שקבל את הדבר לאמת, אלא שעדיין צ"ע. ועיין זרע חיים ?? ?? בשיטת רבינו יונה באריכות.

8. =לציין לדברי רבינו יונה בפירוש פסוק זה במשלי שם (יז ד) שהוא דומה מאד ובמילים אחרות, ולציין ליד הקטנה <> שגם מפרש קצת אחרת עיי"ש ==

סימן ריב: ודע כי כאשר יודה השומע על לשון הרע, אחת דתו ומנת מדיו עם המספר לשון הרע, כי יאמרו אמור הנה קבלו השומעים את הדבר, ואות הוא כי הנה אמת הנה נכון, גם אם הטה אוזן השומע והראה את נפשו כמקשיב קשב ומאמין לדברים ההם בפני בני אדם, גם זה עוזר לרעה וגורם קלון לחבירו ומחזק ידי המביא את דיבתו רעה אל הבריות.

ואמר שלמה עליו השלום (משלי כה, כג) רוח צפון תחולל גשם ופנים נזעמים לשון סתר, פירוש כאשר רוח צפון תפזר העבים ותמנע הגשם, כן פנים נזעמים ימנעו לשון הרע, כי בראות המגיד את פני השומע והנם זועפים, יחדל קול המון גשם דבריו, אבל אם יראה כי השומע ישמע לו, ישתה כמים עולה ולא יחשוך פיו משקריו, והיה כזה יום מחר, כי שנה באולתו לספר תמיד לשון שקר, ושב לשונו אחר גשם כוביו. תחולל מלשון חלילה, וכן (במדבר ל ג) לא יחל דברו, לא יבטל. וכן (בראשית ד כו) אז הוחל לקרא, אז נמנע.⁹

סימן ריג: עוד אמר שלמה עליו השלום (משלי כו כח) לשון שקר ישנא דפיו, פירוש האיש העניו ודכא ושפל רוח ישנא את לשון שקר, לא יאבה לו ולא ישמע אליו¹⁰, כי העניו חפץ ביקר הבריות וצר לו על בשתם וקלונם. וי"ו 'דכיו' במקום ה"א השורש, כ-וי"ו עניו. ויש מפרשים בעל לשון שקר ישנא מדכיו ומוכיחיו, ולא יוסיף להביא אליהם דיבת בני אדם רעה, והנה הוזהרנו במה שכתוב (שמות כג א) לא תשא שמע שוא, שלא נאמין בלבנו סיפור לשון הרע להחזיק במחשבתנו כי הדברים אמת ולהבזות בעינינו את מי שנאמרו עליו.

9. סימן ריא ריב: א) ב"חפץ חיים": כלל ו הגיה לסעיף ג. מרחיב הביאור בענין זה וכותב: ובאמת נוכל לראות זה בחוש, שמי שהוא שומע לשון הרע, אף שאין בדעתו לקבלה, הוא נותן יד לפושעים על ידי זה, כי אם פעם אחת יראה אשר השומע ישמע לו, לא יחשוך פיו מזה תמיד והיה כזה יום מחר ישנה עוד באולתו לספר תמיד דברי גידוף על חבירו ולהעליל עלילות עליו, לא כן אם היה משיבו 'אין רצוני לשמע דבר שלא ראיתי בעצמי', או לפחות היה מראה לו פנים זעומים עבור זה, על ידי זה היה שומר את עצמו על להבא שלא לספר בגנות של חבירו, בראותו כי סיפורו לקלון יהיה לו, שיחזיקו אותו לבעל לשון הרע עבור זה, וכמו שנזכר ברבנו יונה במאמר רי"ב, עכ"ל.

ב) ב"זה השער" מסכם דברי רבינו יונה בלשון זה: יש ב' דינים בקבלת לשון הרע. א) שלא נאמין בלבנו שהסיפור הוא אמת, כי על ידי זה יבזה בעינינו מי שנאמר עליו, אפילו אם לא יסכים לו בפירוש לסיפורו, ועל חלק זה בא עיקר האזהרה ד'לא תשא' כמו שכתב רבינו בסימן ריא ובסימן ריג.

ב) מה שרבינו מחדש בסימן הזה (ריב), דאם מודה בפירוש על לשון הרע, הרי חוץ מה שעובר על קבלת לשון הרע אם מאמין לדבריו, יש לו חלק נמי בעון סיפור לשון הרע, כי יאמרו אמור מדקבלו השומעים את הדבר סימן הוא שזה אמת מה שסיפר, ונמצא דגורם בזה בויין להאיש שסיפר עליו. ולפי זה אם אפילו בלבנו לא קבל את הלשון הרע ולא עבר על לא תשא, מכל מקום יש לו עון על השמיעה והודאה, כאשר נתבאר. וכן פסק החפץ חיים כלל ו' סעיף א' ה"ל: אפילו אם לא יסכים לו בפירוש לסיפורו, דאל"ה הרי הוא שונה את העון בכפליים שהוא מספר ומקבל.

[ומה שכתב] 'גם אם הטה אוזן השומע, כלומר שרק הטה אוזן לשמוע, ונדמה למספר ולשומעים שגם הוא מאמין לדבריו אף שלא הסכים בפירוש על לשון הרע, וגם לא קבל הלשון הרע בלב שאינו עובר בלא תשא, מכל מקום הוא עוזר לרעה, ונטפל לעושה עבירה כעושה עבירה' כדתנן בסוף מכות.

[ומה שכתב] 'וגורם קלון וכו', הוא גורם ב' דברים, א' שחבירו מתגנה על ידי שהראה כאילו הוא נמי מאמין, ב' שמסייע ידי עוברי עבירה, דמחזק את ידי המספר לשון הרע לספר גם בפעם אחר, עכ"ל.

4. חפץ חיים כלל ו' סעיף א במ"ח א, ב (ד"ה ומצאתי ברבינו יונה) / מביא דבריו.

10. סימן ריג: א) כתב באן ב"זה השער": אפשר דבא להוסיף בזה דאפילו על שמיעה לבד, שטטה אוזנו לשמוע, אף שאין דעתו לקבל את הדבר, נמי אסור, דצריך לשנוא את הלשון שקר. ונבאמת החפץ חיים כלל ו' סעיף ב' חידש בזה חידוש גדול שבאופן זה עוברים בלאו דלא תשא וכתב הטעם דשמא ירשמו הדברים בלב, ומקור לדבריו מביא משבועות לא דאסור לדיין לשמוע דברי בעל דין קודם שיבוא בעל דין חבירו, ומביא דברי החרדים דכתב כן (אמנם לא מביא דברי רבינו אלו) וכתב וז"ל ומצאתי ברבינו יונה במאמר רי"ג שכתב והוזהרנו מן התורה שלא נאמין וכו', ומשמע לכאורה מדבריו דעל השמיעה לבד אין איסור, אך יש לדחות בפשיטות... [מביא המשך דברי חפץ חיים], עכ"ל.

ב) עוד פירוש בפסוק עיין רש"י משלי: מי שמקבל לשון הרע שונא את הנדכאים תחתיו שכן על לשון הרע רדף שאול לדוד והרג נוב:

❖ חלק ב: לשון הרע שאין בו שקר

סימן ריד: החלק השני, המספר לשון הרע וירחק בו מדבר שקר. ואל זה כווננו באמרם כת מספרי לשון הרע, אף על פי שאינם מן הכת של שקרים. והנה אם יזכיר אדם לחבירו בינו לבין עצמו מעשה אבותיו הרעים, הנה הוא עובר על מה שכתוב בתורה (ויקרא כה יז) ולא תנונו איש את עמיתו, באונאת דברים דבר הכתוב כמו שהקדמנו, ונאמר (יחזקאל יח כ) בן לא ישא בעון האב, ואם יכלימהו על מעשה אבותיו בפני אחרים, על זה אמרו רבותינו (בבא מציעא נח): כי המלביץ פני חבירו ברכים הוא מן היורדים לגיהנם ואינם עולים, ואם יספר ויודיע את תועבות אבותיו בפני בני אדם שלא בפניו להבאיש את ריחו ולהבוותו בעיני בני עמו, על זה אמרו (סוטה מב.) אשר כת מספרת לשון הרע אין מקבלת פני השכינה. וכן אם היה בעל תשובה והוא מספר עליו עונות ראשונים¹¹.

סימן רטו: ודע, כי אם יראה איש כי עבר חבירו על דבר תורה בסתר והוא גלה על חטאותיו על שער בת רבים, אשום אשם על זה, כי אולי החוטא ההוא שב מדרכו הרעה, ויגוניו ברעיוניו, ולב יודע מרת נפשו, ולא נכון לגלותם זולתי לחכם צנוע¹² אשר לא יספר ליתר ההמון, רק הרחק ירחיק מחברתו עד אשר יודע אליו כי שב מדרכו הרעה. ואם החוטא תלמיד חכם ואיש ירא חטא, ראוי לחשוב עליו כי באמת עשה תשובה, ואם יתקפו יצרו פעם אחת נפשו מרה לו אחרי כן.

סימן רטז: והמספר לשון הרע שתיים הנה קוראותיו הנזק והבושת אשר יגרום לחבירו, ובחירתו לחייב ולהרשיע את חבירו¹³ ושמחתו לאדם¹⁴. ועל צד אחד יגדל עון המספר לשון הרע על דבר אמת, מן המספר על דבר שקר, כי יאמין העם בספרו על חבירו דברים כנים, ויעלה באשו לפניהם, ויהיה לבוז בעיניהם, אחר אשר נחם על רעתו ונסלח לו מחטאותיו¹⁵.

סימן ריז: ואמר שלמה עליו השלום (משלי יד ט י) אוילים יליץ אשם ובין ישרים רצון. לב יודע מרת נפשו ובשמחתו לא יתערב זר, פירוש האויל יליץ חובה, כי יחפש מומי בני אדם ואשמתם ויתן בהם דופי ולא ידבר לעולם בשבח ודבר טוב הנמצא בם. והמשל על זה, כי הזובכים לעולם באו ונחו כולם על מקומות הכלוך, ואמר אוילים יליץ לשון יחיד על כל אחד ואחד מן האוילים, כמו (בראשית מט כב) בנות צעדה עלי שור, ואמרו רבותינו (קידושין ע.) כל הפסול פוסל ואינו מדבר בשבחו של עולם, ודרכו לפסול בני אדם במומו, ובין ישרים רצון, כי דרך הישרים לכסות על כל פשעים ולשבח האדם כי נמצא בו דבר טוב. וזכרו במוסר כי אדם אחד וחכם עברו על הנבלה, אמר האדם כמה מוסרחת נבלה זו, אמר החכם כמה לבנות שניה, וכתוב אחרי זה לב יודע מרת נפשו, וכל חכם יודע כי לא הביא שלמה בתוך המוסרים הנבחרים דברים אין בם מועיל, אבל בא הענין על דבר הפסוק הראשון, להגיד רעת האויל המליץ אשם, כי יתכן שהחוטא שב מדרכו ונפשו מרה לו, ואין יודע מרת נפש האדם ולא שמחתו, זולתו, והוא נשוא עון, כי עיקר התשובה לפי מרירות הלב, על כן יחטא ואשם האויל המזכיר עונו.

11. סימן ריד: < חפץ חיים כלל ג במ"ח א, מביא דבריו. ולומד מסימן זה ומסימן רכח שלשון הרע אסור גם בפניו. וע"ע כלל ד סעיף א במ"ח א. ולומד מכאן שאסור אפילו שלא בכוונה ועיי"ש בכל דברי באר מים חיים. ועיין הערות הגר"י הוטנר ספר הזכרון עמוד שכת.

12. סימן רטו: עיין ב"זה השער" כאן בתו"ד... ורבינו מפרש דמה דנקט (בגמרא פסחים) "לרביה" לפי דצנוע הוא ולא יספר ליתר ההמון, עכ"ל. ונמצא דרבו לאו דוקא.

13. סימן רטז: < חפץ חיים כלל ג סעיף ו במ"ח ז, מביא דבריו, ולומד מכאן ומסימן ריז שאסור לספר דברי גנות אף אם דבריו לא יזיקו ומכלל עון לא יצא.

14. ב"אורחות צדיקים" מוסיף כאן תוספת דברים ו"ל: ועוד יש עונש ששמח בקלון חבירו, וכתוב ואהבת לרעך כמוך, וכמו שאוהב בכבוד עצמו כן יאהב בכבוד חבירו, וכתוב (משלי יז ה) שמח לאיד לא ינקה.

15. ב"אורחות צדיקים" מוסיף כאן ו"ל: אבל לשון הרע על שקר, יבינו כל העולם שהוא שקר ולא יאמינו, אבל לעולם רוב עניני השקר יש בו עונש יותר מן האמת, עכ"ל. בהמשך דברי אורחות צדיקים מביא עוד דרגה בכת זה והוא המספר לשון הרע על גבאי צדקה וציבור עיי"ש.

סימן ריח: ועליך לדעת, כי עונש האויל המליץ אשם איננו זולתי כי יתן דופי באיש ירא חטא אשר יתקפו יצרו ויעבור ואשם, כי מנהגו ודרכו להתחרט על חטאיו, וכל שכן אם נודע הדבר כי חזר בתשובה, אבל האיש אשר תדע ובחנת את דרכו כי אין פחד אלקים לנגד עיניו ותמיד יתיצב על דרך לא טוב, מצוה לספר בגנותו ולגלות על חטאותיו ולהבאיש בעלי עבירות בעיני בני אדם, ולמען תגעל נפש השומעים את המעשים הרעים. ונאמר (משלי כט כו) תועבת צדיקים איש עול, ונאמר (שם ח יג) יראת ה' שנאת רע. ואמרו (סנהדרין נב.) רשע בן צדיק, מותר לקרותו רשע בן רשע, צדיק בן רשע, מותר לקרותו צדיק בן צדיק.

והנה כי תראה אדם אשר ידבר דבר או יעשה מעשה, ויש לשפוט דברו ומעשהו לצד טובה ולצד הזכות, אם האיש הוא ירא אלקים, נתחייבת לדון אותו לכף זכות על דרך אמת, גם כי יהיה הדבר קרוב ונוטה יותר אצל הדעת לכף חובה, ואם הוא מן הבינונים אשר יזהרו מן החטא ופעמים יכשלו בו, יש עליך להטות הספק ולהכריעו לכף הזכות, כמו שאמרו רז"ל (שבת ככו:) הדין את חבירו לכף זכות המקום ידינהו לכף זכות, והוא מצות עשה מן התורה, שנאמר (ויקרא יט טו) בצדק תשפוט עמיתך, ואם הדבר נוטה לכף חובה יהיה הדבר אצלך כמו ספק ואל תכריעהו לכף חובה, ואם האיש הוא רוב מעשיו לרוע או בחנתו כי אין יראת אלקים בלבבו, תכריע מעשיו ודבריו לכף חובה, שנאמר (משלי כא יב) משכיל צדיק לבית רשע מסלף רשעים לרע, וכבר הקדמנו לך פירושו.

סימן ריט: ואמר שלמה עליו השלום (משלי כד כח-כט) אל תהי עד חנם ברעך וְהִפְתִּיתָ בשפתֶיךָ, אל תאמר כאשר עשה לי כן אעשה לו או אשיב לאיש כפעלו, פירושו לא הוצרך להזהיר לאמר אל תהי עד שקר אבל אמר אל תהי עד חנם, כי אם נוקש רעך בחטא אל תעיד עליו ואל תגלה על חטאו חנם ללא תוכחת, כי האמנם¹⁶ אם גזל האדם או עשק את עמיתו חייב להעיד על זה כדי שישלב הגזלה אשר גזל על פי שנים עדים, ואם אין שם זולתי עד אחד, שבועה תהיה בין שניהם,

אבל אם ראה כי נכשל חבירו בדבר ערוה או באחת מן העבירות אין ראוי שיעיד על זה חנם, רוצה לומר ללא תוכחת, גם כי יש אתו עד שני להקים דבר. ואם החוטא ירא חטא ראוי לו לדבר על לבו, כי באמת עשה תשובה, גם ראוי שיירא לנפשו ויאמר בלבו אחרי כי האיש ירא שמים אולי זכותיו מרובות מעונותיו, ואמרו רבותינו (קידושין ט:.) כי האיש אשר זכותיו מרובות מעונותיו הנה הוא מעדת צדיקים.

אמנם אם החוטא הוא מן האוילים¹⁷ אשר משפטם לשנות באולתם, טוב כי יגידו אל השופטים ליסרו להפרישו מן האיסור, אבל אם הוא עד אחד, לא טוב היות האדם לבדו מעיד עד חנם, כי עדותו חנם, לפי שאין סומכים עליו, שנאמר (דברים יט טו) לא יקום עד אחד באיש, לכן מוציא שם רע יחשב. ומלת והפתית במשקל הכבד, רצונו לומר כי בשפתֶיךָ אתה טוחן פניו בגלותך מסתר עונו, ואמר אחר כן אל תאמר כאשר עשה לי כן אעשה לו, כי אם גלה על חטאיך לא תקום ולא תטור לעשות לו כאשר עשה לך. וזה מוסר נכבד ומעיקרי היראה.

ואם החוטא איש אשר איננו ירא מלפני האלקים, כמו הפורק מעליו עול מלכות שמים ואינו נזהר מעבירה אחת, אשר כל שער עמו יודע כי היא עבירה, מותר להכלימו ולספר בגנותו. כך אמרו רבותינו (בבא מציעא נט.) (ויקרא כה יז) ולא תונו איש את עמיתו, עם שאתך בתורה ובמצות אל תונהו בדברים, ואשר לא שת לבו אל דבר ה' ¹⁸ מותר להכלימו במעלליו ולהודיע תועבותיו ולשפוך בוז עליו. ועוד אמרו (יומא פו:) מפרסמים את החנפים מפני חלול השם. אבל אם נכשל בחטא על דרך מקרה, ורוב הימים דרכו להשתמר מעונו, אין לגלות על חטאו, כאשר בארנו.

16. סימן ריט: חפץ חיים כלל ד סעיף ד במ"ח טז, מביא דבריו.

17. < חפץ חיים כלל ד סעיף ה ובמ"ח כג, מביא דבריו.

18. < חפץ חיים כלל ד סעיפים ה-ז / כלל ד סעיף ז ובמ"ח ל, מביא דבריו.

ויתכן לפרש אל תהי עד חנם ברעך להעיד עליו על עבירות אשר גם אתה חלית בהן כמוהו, על כן יקרא רעהו. ויורה על זה אומרו אחרי כן אל תאמר כאשר עשה לי כן אעשה לו, כי אף על פי שהיא מצוה לפרסם את החוטאים בנפשותם ואת החנפים, אבל החוטא אם לאיש כמוהו רשעו ולבן אדם חטאתיו, אין לפרסמו¹⁹, כי אין כונתו בגלותו מסתרי לטובה, כי אם לשמוח לאיד, והשנית, כי איך בוש לא יבוש להזכיר על זולתו דופי המעשים ההם והוא אוחד בהם, ונאמר (הושע א ד) ופקדתי את דמי יזרעאל על בית יהוא, הנה כי אף על פי שעשה יהוא מצוה בהכריתו בית אחאב, נשא עונו, כי גם הוא היה רב פשע²⁰.

סימן רכ: ואמרו רבותינו (פסחים ק"ג): כי המעיד יחידי על חברו בדבר עבירה מלקים אותו מכת מרדות, אך יוכל לגלות הדבר בהצנע לרבו ולאיש סודו, אם ידע כי יאמינו דבריו כדברי שני עדים, ואם יש שני עמו ישמעו השופטים דבריהם ליסר החוטא בהצנע, ולא לבינו פניו ברבים, כמו שנאמר (ויקרא י"ז) הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא.

סימן רכא: ודע כי בדברים שבין אדם לחבירו²¹, כמו גזל ועושיק ונזק וצער ובושת ואונאת דברים, יכול לספר הדברים לבני אדם, גם היחיד אשר יראה יגיד, כדי לעזור לאשר אשם לו²² ולקנא לאמת. והנה אמרה התורה שיעיד עד אחד בבית דין על תביעת ממון לחייב את הנתבע שבועה, אמנם יש עליו להוכיח את האיש תחלה²³.

❖ חלק ג: הולך רכיל

סימן רכב: החלק השלישי, הולך רכיל. והזוהרנו על זה מן התורה, שנאמר לא תלך רכיל בעמיק. וגם זה נקרא לשון הרע, והוא בכלל כת מספרי לשון הרע, כמו שזכרו רז"ל על דואג האדומי שהיה בעל לשון הרע כי הגיד לשאול ויאמר לו בא דוד אל בית אחימלך (תהלים נב).

ונזק הרכילות חדל לספור כי אין מספר, כי הוא מרבה שנאה בעולם ומכשיל את בני אדם לעבור על מה שכתוב בתורה (ויקרא י"ז) לא תשנא את אחיך בלבבך. והנה העולם קיים על השלום (אבות א). ומפני השנאה נמוגים ארץ וכל יושביה, כאשר הקדמנו. ופעמים רבות יתן הרכיל חרב ביד חברו להרוג את רעהו, כמו שכתוב (יחזקאל כ"ט) אנשי רכיל היו בך למען שפך דם, ונאמר (ירמיה ו' כח) כולם סרי סוררים הולכי רכיל נחשת וברזל כולם משחיתים המה. וקראו רבותינו (ירושלמי פאה א) את הרכילות לשון שלישי מפני שהוא הורג שלשה האומרו, והמקבלו, ומי שנאמר עליו, כמו שידעת מענין דואג שנטרד בסבת הרכילות ונהרגו הכהנים ונענש שאול אשר קבל את הרכילות.

סימן רכג: ואמרו רז"ל (נדה ס"א). על ענין הרכילות, אף על פי שאסור לקבלה ולשנוא את חברו בגללה, אבל אל יהי בז לדבר, אך את נפשו ישמור ויחוש לדברים. ואמרו רז"ל (ירושלמי שם) דורו של שאול היו בהם דילטורין כמו דואג והזיפים, ועל ידי כן היו יורדים למלחמה ונופלים. דורו של אחאב לא היו בהם דילטורין, כמו שידעת מענין הנביאים שהיו מתחבאים מפני איזבל, כמו שכתוב (מלכים א' י"ח כ"ב) אני נותרתי נביא לה' לבדי, ועובדיה החביא מהם מאה נביאים ולא גלה אדם כי יש נביא בישראל זולתי אליהו, ועל ידי כן היו יורדים למלחמה ונוצחים, אף על פי שהיה אחאב עובד עבודה זרה.

19. < חפץ חיים כלל י סעיף ג ובמ"ח יג, מביא דבריו.

20. סימן רכ: < חפץ חיים כלל ז במ"ח ז (בסופו), מביא דבריו.

21. סימן רכא: < חפץ חיים כלל ו סעיף א במ"ח א / כלל ז במ"ח יב / כלל י סעיף יא במ"ח, מביא דבריו.

22. < חפץ חיים כלל י סעיף ד במ"ח יד, מביא דבריו.

23. < חפץ חיים כלל י סעיף ב (שיוכיח החוטא...), ובמ"ח ז, מביא דבריו.

סימן רכד: והמסכסך אחים ואוהבים ומביא שנאה ביניהם, קשה מכל חלקי לשון הרע, שנאמר (משלי ו יט) ומשלח מדנים בין אחים, ואמרו רבותינו (ויק"ר מצורע טו) כי השביעית קשה מכולן²⁴ כאשר הקדמנו לך בשערי יראת חטא.

הסתרת סוד חבירו

סימן רכה: וחייב האדם להסתיר הסוד אשר יגלה אליו חבירו דרך סתר אף על פי שאין בגלוי הסוד ההוא ענין רכילות²⁵, כי יש בגלוי הסוד נזק לבעליו וסבה להפר מחשבתו, כמו שנאמר (משלי טו כב) הפר מחשבות באין סוד, והשנית, כי מגלה הסוד אך יצא מדרך הצניעות והנה הוא מעביר על דעת בעל הסוד,

ואמר שלמה עליו השלום (שם כ יט) גולה סוד הולך רכיל, רצונו לומר אם תראה איש שאינו מושל ברוחו לשמור לשונו מגלוי הסוד, אף על פי שאין במחשופו הסוד ההוא ענין רכילות בין אדם לחבירו, תביאהו המדה הזאת להיות הולך רכיל שהוא מארבע כתות הרעות, אחרי אשר אין שפתיו ברשותו לשמור. עוד אמר (שם יא יג) הולך רכיל מגלה סוד, רצונו לומר אל תפקיד סודך למי שהולך רכיל, כי אחרי אשר אינו שומר שפתיו מן הרכילות אל תבטח עליו בהסתר סודך, אף על פי שמסרת דבריך בידו דרך סוד וסתר²⁶.

והוזהרנו מן התורה שלא לקבל לשון הרע²⁷, שנאמר (שמות כג א) לא תשא שמע שוא, ונאמר (משלי כט יב) מושל מקשיב על דבר שקר כל משרתיו רשעים, ופירשו חז"ל (מדרש תהלים נד) כאשר המושל מקבל לשון הרע ודברי רכילות יעשו משרתיו רשעים והולכי רכיל למצוא חן בעיני אדוניהם.

והנה לאלה שלשת החלקים אשר זכרנו כווננו בזכרם רבותינו ז"ל (סוטה מב.) "כת מספרי לשון הרע".

❖ חלק ד: אבק לשון הרע

סימן רכו: החלק הרביעי, אבק לשון הרע. אמרו רבותינו (בבא בתרא קסה.) רוב העולם נכשלים בגזל, ומיעוטם בעריות, וכולם באבק לשון הרע. ואמרו כי ענין אבק לשון הרע כאשר יסבב האדם בדבריו שיספרו בני אדם לשון הרע²⁸. ואמרו (ערכין טז.) לעולם אל יספר אדם בטובתו של חבירו, שמתוך טובתו בא לידי גנותו. והנה אנחנו צריכים לבאר המאמר הזה, כי ידוע הדבר כי מן המדות הנאות לספר בשבח החכמים והצדיקים, כמו שנאמר (משלי כה כז) וחקר כבודם כבוד, ואמרו על האויל שאינו מדבר בשבח של עולם. אבל זאת תכונת הענין הזה, כי אין לספר בטובת האדם זולתי בד בבד, רוצה לומר כאשר ידבר איש אל רעהו, ולא בקהל עם ובמושב רבים, עד אשר יודע אליו כי אין במעמד ההוא שונא ומקנא לאיש אשר ידבר טוב עליו, ואם יחפוץ לשבח אדם אשר כבר הוחזק לבני עמו ונודע אשר הוא אדם כשר ולא תמצא בו רעה ואשמה²⁹, גם על פני שונא

24. סימן רכד: ==להסביר שתחילת הפסוק שש הנה ... ==ורס"ג משלי שם ==

25. סימן רכה: סימן רכה: < חפץ חיים רכילות כלל ח סעיף ה במ"ח ז, מביא דבריו.

26. וזה לשון רבינו יונה במשלי שם (יא יג): אם תראה אדם שהוא רכיל ומסכסך בדברי בויון וקצף שישמע על אדם, תדע כי הוא מגלה סוד ואל תגלה אליו סודך ואל תבטח בו, כי אחרי שתמסור אליו הדבר יגלהו, כי מי שאינו שומר ברוחו מן הרכילות לא יזהר בהסתרת הסוד. ונאמן רוח מכסה דבר, טעם נתן לדבר, כי אין הסוד בלתי לנאמני רוח, ומי שהוא נאמן רוח הלא הוא מכסה דבר שאינו ראוי לגלותו, אף על פי שלא כסהו האומר, ולא יגלה [ויילך] רכיל. ואמר במקום אחר (כ יט) גולה סוד הולך רכיל, והוא על דרך הזה כאשר יתבאר.

27. בדפוסים הרגילים אין כאן [-והוזהרנו] פיסקה חדשה אולם בשערי תשובה הוצאת הרא"א דסלר ב"ב תשס"ג (ע"פ כת"י) מתחיל כאן פיסקה חדשה, וכן מסתבר שהדברים שייכים למעלה ולא רק לענין מגלה סוד. < חפץ חיים רכילות כלל ח סעיף א במ"ח א (בסופו), מביא דבריו.

28. סימן רכו: < חפץ חיים רכילות כלל ט במ"ח א (בסופו), ד"ה וכדבריו כתב רבינו יונה, מביא דבריו. ובהג"ה שם מקשה עליהם עיי"ש.

29. < חפץ חיים כלל ט סעיף ב במ"ח ז, מביא דבריו.

ומקנא יש לשבחו, כי לא יוכל לגנותו, ואם יגנהו ידעו הכל אשר פיו דיבר שוא, ותהי לשונו מוקש לנפשו.

סימן רכז: עוד זכרו זכרונם לברכה על ענין לשון הרע, ואמרו (ערכין טו:): הנה אם שאלה אשה משכנתה לחתות אש מיקוד, ותען ותאמר איה איפה גחלי אש כי אם בבית פלוני אשר תמיד יצלה בשר ויאכל, זה והדומה לו אבק לשון הרע³⁰. ונאמר (משלי כז יד) מברך רעהו בקול גדול בבקר השכם קללה תחשב לו, ופירשו רבותינו (שם) המקרא הזה על המשבח את חבריו בשבח הבא לידי הפסד, כענין האורח אשר יצא אל רחוב העיר ויקרא בקול גדול ויספר את אשר גמלו בעל הבית טובה, כי טבח טבח והכין לאורח הבא אליו, ויהי בהשמע דבר האורח יתלקטו אנשים ריקים ויסורו אל בית בעל הבית.

בכלל אבק לשון הרע שלא להביא עצמו לידי חשד שמספר לשון הרע

וחייב האדם לשמור פיו ולשונו שלא יחשד בדבריו ולא יתנו אותו כמספר לשון הרע, ואם יביא עצמו לידי החשד בזה הנה השחית מוסרו, ויחשב לאיש הזה אבק לשון הרע.

סימן רכח: ועתה השתונן בכליותיך לעמוד על עיקר הדבר הזה. הנה הקדמנו כי מותר לספר בגנות החוטא על חמס אשר בכפיו, אם נודע הדבר כי לא עזב דרכו, כמו הגוזל והחומס, או המזיק והמציק, או המלבין פנים ומבאיש ומחפיר³¹, והמספר לשון הרע, ולא השיב את הגיזלה³², ולא שלם נזקו, ולא בקש פני חבריו להעביר את עונו.

ואמנם המטיבים דרכם דבר ידברו בראשונה את החוטא, אולי יוכלו הועיל בדרך תוכחה להשיבו מדרכו הרעה, ואם מאן ימאן אז יודיעו לרבים את דרכיו ומעלליו. ועתה כאשר יחפש אדם על מעשה חבריו על דבר אשר הזיד על רעהו, ויספר מעשהו לבני אדם, ויגלה חובת החוטא, ויגנה מעשהו מטענות רבות, הנה יחשד המספר בזה ויתן אותו כמספר לשון הרע, ויאמרו אמור, כי גם אם אמת היה הדבר היה ראוי לגלות און החוטא למוסר בתחלה, ועל דבר אשר לא קדם לו תוכחות יחשדנו שומעו לאמר, כי לא היה אומר כל אלה בפני חבריו, וכי הוא מחניף לו, כענין שנאמר (הושע ד ד) אך איש אל ירב ואל יוכח איש, ונהנה לדבר באשמת העם, אשר בהעוותם ישמח ובקלונם יתכבד שלא בפניהם, ודומה לבעל לשון הרע, ובו דבק מן האבק³³. ועוד יאמרו בני אדם אין הדברים כנים ומלבו הוא בודאם, ואם לא איפוא, מדוע לא גלה על עונו בפניו ראשונה והעלים ממנו על כן אמרו רבותינו (ערכין טו:): כל דבר אשר יאמר בפני בעליו אין בו דרך לשון הרע, רצונם לומר כי אם הקדים לחבירו תוכחת מגולה על מעשהו ולא הקשיב על דבריו, אחרי כן יוכל להודיע לבני אדם אשמת האיש ורוע מוסרו, ולא יחשד כי יחפוץ לתת דופי בחבירו.

וכן אם המספר מוחזק לרבים³⁴ כי לא ישא פני איש ואל אדם לא יכנה, ואת כל אשר יאמר שלא בפני חבריו, אותו ידבר בפניו ולא יגור מפני איש, והוחזק גם כן בתוך עמו אשר לא ידבר רק אמת, אין לחשדו בדברו על אשמת אדם לחבירו שלא בפניו. וכן זכרו בדבריהם ז"ל על הענין הזה ואמרו (ערכין טו:): אמר רבי יוסי מימי לא אמרתי דבר וחזרתי לאחורי, רצונו לומר לא אמרתי דבר על אדם שלא בפניו וכבשתי אותו בהיותי בפניו. עוד אמרו (שם טז א) כל דבר אשר יאמר בפני שלשה אין בו דרך לשון הרע, רצונם לומר אחרי כי ברבים היו עמו בעת אשר ספר הדברים, אכן נודע הדבר לחבירו, והנה זה כאילו אמר הדברים בפניו.

30. סימן רכז: < ב"חפץ חיים": כלל ט הג"ה לסעיף ג. ושם מסיק כפי משמעות ראשונים אחרים שהוא לשון הרע גמור ולא אבק. עיין עוד כלל י סעיף ז (כמ"ש במ"ח כג)

31. סימן רכח: חפץ חיים כללי י במ"ח כ, מביא דבריו.

32. < חפץ חיים כלל י סעיף א במ"ח ב,ג, מביא דבריו.

33. < חפץ חיים כלל ט סעיף ג וחייב אדם... ובמ"ח ט, מביא דבריו.

34. < חפץ חיים כלל י סעיף ט במ"ח כו, מביא דבריו.

סימן רכט: החלק החמישי, נבלות הפה ...

סימן רל: ואמרו רבותינו (פסחים ג.) לעולם אל יוציא אדם דבר מגונה מפיו...

❖ הנרגן, דרכו לחפש חסרונות ודיבוריו מכים ומתלהמים בזולתו

סימן רלא: החלק הששי - נרגן: אמר שלמה עליו השלום (משלי יח ה) דברי נרגן כמתלהמים והם ירדו חדרי בטן, פירוש הנרגן הוא האיש אשר דרכו וחוקו להתאונן ולהתרעם וימצא תנאות על חבירו תמיד, על מעשיו ועל דבריו, ואף על פי שחבירו בתומו מתהלך עמו ולא זד עליו בדבר, וידון כל דבר לחובה ולא לזכות, וכל שגגה ישים לזדון, והנה יתן עצמו כמו עשוק והלום, וכאילו כבד חטאת חבירו עליו, והוא המכה וההולם, כי דבריו יורדים חדרי בטן. כי מי שילין תלונות על חברו כאשר לא נגעו וכאשר עשה עמו רק טוב, זה סער מתחולל על הלב, והנה הוא כיוורה זיקים יורדים חדרי בטן. מילת 'כמתלהמים' כמו מתלהמים, וכמו שמלה - שלמה, מלשון (משלי כג לה) הלמוני בל ידעתי, וכאילו אמר דברי נרגן כמתלהם, ואמרו מתלהמים לשון רבים, כי נרגן כולל הנרגנים, כמו (ירמיה יא טז) ובשר קדש יעברו מעליך, (ישעיה מה, ח) ויפרו ישע.

עוד אמר שלמה המלך עליו השלום (משלי טז כח) ונרגן מפריד אלוף, רצונו לומר כי יפריד מעליו אוהב ורע, כי לא יוכלון שאת חברתו. ואמרו רבותינו (מסכת דרך ארץ זוטא פרק ט) אל תרכה בתרעומות שלא תבא לידי חטא. ופעמים רבות הנרגן כפוי טובה, גם יחשבה לרעה וישיב רעה תחת טובה, ונאמר (משלי יז יג) משיב רעה תחת טובה לא תמוש רעה מביתו. ופעמים יחשוב על חסדי ה' כי הם לנקם ושלם, כענין שנאמר (דברים א כז) ותרגנו באהליכם ותאמרו בשנאת ה' אותנו הוציאנו וגו'. על כן התרחק מדרך הנרגנים, כי נתיבותיהם עקשו להם, כל דורך בה לא ידע שלום, ולדון לכף זכות למד לשונך, והיה צדק אזור מתניך. (סוף שער ג')

❖ מותר לספר לשון הרע על בעל מחלוקת

שערי תשובה: שער ג: סימן נח: [-לאו שאין בו מעשה] ולא יהיה כקרח וכעדתו, אמרו רז"ל (סנהדרין קי.) כל המחזיק במחלוקת עובר בלאו, שנאמר ולא יהיה כקרח וכעדתו. ומותר לספר לשון הרע על בעל המחלוקת, שנאמר (מ"א א כז) ולי אני עבדך ולצדוק הכהן ולבניהו בן יהוידע ולשלמה עבדך לא קרא.

❖ יענש על לשון הרע אע"פ שלא התכוין לבזות את חבירו

שער ג: סימן עד: [-לאו שאין בו מעשה, מן האזהרות התלויות בקפיצת יד והמנע מן המעשה] כי תדור נדר לה' אלקיך לא תאחר לשלמו (דברים כג כב), הנה יש עונש באחור הנדרים והצדקות אף על פי שמשלם אותם אחרי כן. ואם נדר אדם לתת צדקה לעניים חייב לשלם אותו מיד, ואם מדרך השכחה יארע לו אחור הנדרים אף גם זאת ענוש יענש, כי אחרי שהוא יודע שהשכחה מצויה באדם היה לו לזכור נדריו ולהעלותם על לבו תמיד לבלתי ישכחם, כענין שנאמר (משלי כ כה) מוקש אדם ילע קדש ואחר נדרים לבקר, על כן ענשו חמור על פשיעתו, שנאמר (קהלת ה ה) אל תתן את פיך לחטיא את בשרך ואל תאמר לפני המלאך כי שגגה היא, למה יקצוף האלקים על קולך וחבל את מעשה ידך. פירוש אל תתן את פיך לחטיא וגו', למה תדור אם אינך זהיר בנדרריך ותביא עליך אשם, וכבר הקדמנו לבאר המקרא הזה בשערי גדרי הזהירות, ואמרו רז"ל (שבת לב:) בעון נדרים בניס מתים שנאמר וחבל את מעשה ידיך. עוד יתפרש המקרא על ענין לשון הרע, כי יענש על הפשיעה בה אף על פי שלא נתכוין לבזות חבירו³⁵.

35. סימן עדי: עיין 'זה השער' שהוא מדרש רבה תצא ו ה רבנן אמרי המקרא הזה מדבר בבעלי להשון הרע, ובמדרש תהלים מזמור נב. < חפץ חיים כלל ג סעיף ג ובמ"ח ב לומד מכאן שאסור גם בלא כוונה.

עליות דרבינו יונה³⁶: הוצאת הגר"מ הרש"ל: ואמר רבא כל מילתא דמתאמרא באפי

תלתא לית ביה משום לישנא בישא, כשאומר בפרהסיא, פירשוה

רבתינו ז"ל כגון בדבר שיש לשמוע בו שני פנים וכיון דמתאמרא באפי תלתא כו' אין כוונת זה שאמרה לגנות מאחר שאמרה בפרהסיא, אבל ודאי דדבר של גנות כל שכן שיש בו משום לישנא בישא כשאמרו בפרהסיא.

ויש לפרש דמייירי בדברים שמותר לאומרם אם הם אמת, כגון מי שקבל על חבריו בעבירה שעושה חבריו בפני בני אדם על חמס שעשה לו, או שמספר בנזקים שעושה לו חבריו, כי אע"פ שאסור מן התורה לספר במעשים הראשונים שעשה חבריו כדתניא (ב"מ נט.) לא תונו איש את עמיתו באונאת דברים הכתוב מדבר הא כיצד היה בן תשובה לא יאמר לו זכור מעשיך הראשונים, ותניא (קדושין ע.) כל הפוסל פסול ואינו מדבר בשבחה של עולם, אבל ודאי בדברים שבינו לחבריו שאין לו תקנה עד שיעשה השבון או ירצה את חבריו והוא אינו מרצהו או בשאר עבירות שאוחז בהם ועושה אותם במזיד ועודנו מחזיק בהם ולא במקרה אבל הם מדרכיו ולמודו, מצוה לגנותו בפני כל אדם, שנאמר עוזבי תורה יהללו רשע ושומרי תורה יתגרו בו, כדי שיתרחקו בני אדם מדרך רשע, כמו שנאמר ושומרי תורה יתגרו בו, וכדי שישוּב גם הוא מדרכיו ויתקן מעשיו.

ועל זה אמרו כל מילתא דמתאמרא באפי תלתא לית בה משום לישנא בישא ומותר לו לאומרה אם הוא יודע שהדבר אמת, דאלו בפני אחד או שנים (אמר הדבר) אפילו אם הדבר אמת מיחזי דמשום לישנא בישא קאמר, לפי שהוא שמח ליתן פגם בחבריו ונהנה לספר לשון הרע, אבל כשאומר בפני שלשה דבפרהסיא הוא, יש לתלות שהוא מתכוון שיגיעו הדברים לאזניו ויתקן מעשיו, כגון שיוודע בו שאינו מקבל תוכחתו ולא יוסר בדבריו, וכשישמע שבני אדם מרננים עליו, יתכן שישוּב מדרכיו, ועוד שיזהרו חבריו מללכת בדרכיו כשהן שומעים שהבריות מגנים פועלי האון.

ועוד מטעם אחר איכא משום לישנא בישא כשאומר בפני אחד או שנים, דמחזי שהוא מתכוון שלא יגיעו הדברים לאזניו ורוצה להחניפו ולגנוב דעתו, ובסתר הוא מגנהו ונראה כנהנה בסיפור לשון הרע.

וכל זה כשאין עליו אימה מן האיש ההוא שמדבר עליו אבל אם יש עליו אימה שיש לאל ידו להרע עמו מותר שכבר אמרו (סוטה מא.) מותר להחניף את הרשעים.

ועוד מטעם אחר איכא משום לישנא בישא כשאומר בפני אחד או שנים, דאתו למחשדיה שמא אין הדברים אמת, אבל כשאמרו בפרהסיא והמספר הוא אדם כשר, הכל יודעים שאין אדם כשר מספר בדברי שקר ברבים ואין לשומעים לחשדו אבל יש להם לחקור הדברים ולהוכיח את האיש ההוא שמספרים עליו אותם דברים רעים.

ועיקרא דהא מילתא דרבה בר רב הונא מתאמרא בערכין.

וגרסינן נמי התם כל מילתא דמתאמרא באפי מרה לית בה משום לישנא בישא, אמר ליה כל שכן חוצפא ולישנא בישא, אמר ליה אנא כי האי סבירא לי דאמר רבי יוסי מימי לא אמרתי דבר וחזרתי לאחורי. פירוש קס"ד בדברי גדופים קאמר, כגון שמזכיר מעשי חבריו הראשונים, כיון דמתאמרה באפי מרה לית ביה משום לישנא בישא, והיינו דמתמה עליה ואמר כל שכן דאיכא חוצפא ולישנא בישא, שהרי אונאת דברים אסורים מן התורה. אמר ליה אנא כי האי סבירא לי כו', כלומר כענין דברי רבי יוסי דברו אמורים, דאמר רבי יוסי

36. עליות דר"י: הנוסח על פי הוצאת הגר"מ הרש"ל, עם קצת ציונים לנוסח השטמ"ק כאן.

מימי לא אמרתי דבר וחזרתי לאחורי, פירוש מעולם לא האשמתי אדם שלא בפניו אלא אם כן ידעתי בעצמי שאפילו היה כאן הייתי אומר בפניו ולא הייתי בוש ממנו ולא מחניף לו, וגם הייתי נזהר שיהא דבר ברור אצלי ולא הייתי מאשים אדם מספק. והמידה הזאת מוכחת על האדם שאינו מתכוון ליהנות בנתינת פגם בחבירו, אלא מתכוון הוא שישמע (עצה) שהבריות מגנות אותו וישוב מדרכו, וגם כדי לגנות המעשים הרעים בני אדם.

ועל ענין זה אני אומר כל מילתא דמתאמרה באפי מרה לית בה משום לישנא בישא, כלומר או באפי מרה או באפי רבים שיגידו לו, וכגון שאינו כאן או שאינו נשמע לו, הוא אומר דעתו שלא יחזור לאחוריו מפניו, כן נראה בעיני פירוש דברים אלו.

ויש לומר עוד הא דאמר רבא בר רב הונא כל מילתא דמתאמרא באפי תלתא על ענין רכילות דכיון שאמר בפרהסיא בפני שלשה מותר לספרה לפני מי שנאמרה עליו או על ענין גלוי הסוד היא אמורה, אבל האי מימרא דאמרינן כל מילתא דמתאמרה באפי מרה כו', צריך אתה לפרשה על דרך שכתבנו.

ספר היראה: [הוצאת הגר"ב זילבר]: קלה: וירחק מדבר שקר, ומחברת אנשים רעים וממושב לצים, ואם יצטרך לשבת עמהם פן ילעיגו ויתלוצצו עליו ויראה

כעושה עצמו חשוב, אל יכנס לתוך דבריהם ואל ישיב להם כי אם בקוצר רוחו...

קמ: ואם ישמע מוציאי דיבה על איש אל יאמין להם כי שמא הם שונאיו, אלא יעשה עצמו כמאמין ואל יאמין.

קמד: ואל יוציא דיבה על שום אדם ואפילו הוא שונאו.

קפ: ושלא לספר לשון הרע כי לכל יש רפואה חוץ מלשון הרע. קפא: ושלא לקבלו שנאמר לא תשא שמע שוא...

רנז: אל תשבח אדם בפני שונאו, שמתקנא בו, ומתוך שבחו בא לידי גנותו, ואל תגנהו בפני אוהבו.

רנח: אל תגנה מקח חברך בפניו, ואל תשבחהו, אלא שתוק למה תשיב ותחניף.

אגרת התשובה: [אות כא, בהוצאת הגר"ב זילבר]: ויזהר אדם שלא ידבר לשון הרע, שכך אמרו רז"ל כל המספר לשון הרע כאילו כפר בעיקר שנאמר אשר

אמר ללשונינו נגביר שפתינו מי אדון לנו. וכן אסור לו לאדם לקבל לשון הרע שנאמר לא תשא שמע שוא, ואמרו רז"ל (סוטה מב.) ארבע כתות אין מקבלות פני השכינה ואלו הן, כת לצים כת חנפים כת שקרים וכת מספרי לשון הרע, ויזהר אדם שלא ידבר אחד בפה ואחד בלב שנאמר נצור לשונך מרע ושפתיך מדבר מרמה, ויזהר אדם מן הרכילות שנאמר לא תלך רכיל בעמך.

רבינו יונה משלי: משלי ג ג-ד: חסד ואמת אל יעובך קשרם על גרגרותיך כתבם על לוח לבך. ומצא חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם: הנה התחיל עתה לדבר

על דרכי עבודת ה', ופתח להזהיר על המידות האלה והם חסד ואמת... וענין האמת שלא יאמר לרע טוב ולטוב רע, ולא יחניף לבריות... וכן בכללו שלא יקבל לשון הרע ולא יאמין כל מה שישמע, פן יאמין בדברי שקרים, אך ישים הדברים בספק עד היותם נחקרים אצלו, ונאמר (משלי יז ד) שקר מזין על לשון הוות, ונאמר (יד טו) פתי יאמין לכל דבר.

משלי יז טו: מְצַדִּיק רָשָׁע וּמְרַשֵּׁע צַדִּיק תוֹעֵבֶת ה' גַּם שְׁנִיָּהֶם: במקום אחר אומר (משלי כד כד) 'אומר לרשע צדיק אתה יקבֹּהוּ עמים', והוא מענין החנופה, ועתה ידבר על מצדיק רשע ומהפך בזכותו שלא בפניו, ולא מדרך חנופה, רק באהבתו אותו ומאשר יקר בעיניו, ואומר כי תועבת ה' הוא, כי האדם חייב לשנוא אויבי ה' כמ"ש הלא משנאיך ה' אשנא,

וחייב להקלותם כמו שנאמר (ש"א ב ל) [כי מכבדי אכבד] ובוזי יקלו, וזה האיש לא די שלא ישנאם ולא יקלם אך יאהבם ויכבדם ויצדיקם, וכמה לו עונות וחטאות, כי בכבוד הרשעים תחזקנה ידי החוטאים, ולא ישקצו בני אדם את העבירות ולא יגנו את החטא, גם תמשול יד הרשע בסיבת הכבוד ויהיו דבריו נשמעים וימשוך רבים אחריו, גם ישפיל הצדיקים והחכמים כל יעצרו כח להשיב רבים מעון כמ"ש (משלי כט כז) ותועבת רשע ישר דרך, וכתוב (שם יד יא) בית רשעים ישמד ואוהל ישרים יפריח, ובהנתן כבוד לרשעים ושפל לצדיקים אין המון העם מהדרים עבודת השם, וזה תכלית אובדן הנפשות כי העולם בראו השי"ת לכבודו... תועבת ה' גם שניהם, מילת 'גם' תבוא להורות כי אע"פ שיחטא ואשם יותר מרשיע צדיק מן המצדיק רשע, שניהם תועבת ה'.

משלי כד כח-כט: אל תהי עד חנם ברעך והפתית בשפתך: אל תאמר פאשר עשה לי פן אעשה לו אשיב לאיש קפעלו: אל תהי עם חנם ברעך, להעיד על עבירה שראית בו, חנם, שלא לצורך, כגון שאתה בא להעיד עליו יחידי, שאינו נפסל בכך לעדות, ונמצא שאין כוונתך זולתי להוציא שם רע, ואמרו ז"ל על ענין זה (פסחים קיג:): טוביא חטא וזיגוד מינגד, ואמרו (שם) כי רשאי התלמיד לגלות לרבו על עבירה ראו עיניו ביד חבירו, ובזמן שהתלמיד נאמן לרבו כשנים.

ולא הותרה זאת בזמן שיראה תלמיד חכם שחטא כמו שאמרו ז"ל (מו"ק יז). כסהו כלילה, ואף בקרב לבו אין להרהר עליו כמו שאמרו ז"ל (ברכות יט:): אם ראית תלמיד חכם שעבר עבירה כלילה אל תהרהר אחריו ביום כי בודאי עשה תשובה, אחרי כי הוא מוחזק לירא חטא ודואג ומתאבל כאשר יתקפו יצרו.

ואם הוא רשע ואין בני אדם מכירין בו והוא מחזיק [אצ"ל מוחזק] כאיש צדיק ביניהם, אין לוחשין על מעשיו באזני הצנועים בלבד, אבל מצוה לפרסמו עד אשר רוע פעולותיו יודעו לרבים, כי יש נזקים גדולים בכבוד הרשעים כי ידיחו רבים מדרך טובה וישפילו כבוד הצדיקים ויקרבו החטאים, אף כי יש חילול השם בכבודם כי מקצת בני אדם מכירים במעשיהם ואומרים כי אין שפלות לאיש בעבירות ולא נגרע מערכו במעשיו הרעים ואין כח בחטאים להשפיל [כבוד] בני אדם, והוא ששנינו (יומא פו:): מפרסמין את החנפים מפני חילול השם. ואם יש לאיש חבר בעל עבירות ומעשיו כמעשיהו, לא נאווה לו לפרסם עונותיו, אך אם יתפרסמו על ידי אחרים נאווה לו לגנותו, ועל זה נאמר אל תהי עד חנם.

והפתית בשפתך, הוא מבעלי הכפל והם שני משקלים, הפתי והפתות, והענין פרסום החטא הלבנת פני אדם וטחינתם כאשר כתוב (ישעיה ג טו) ופני עניים תטחנו. ויתכן כי הוא מורכב מן הפתית מבנין הדגוש ומן הפתית מהבנין הנוסף, והענין כי תעשה כזאת פותה שפתך [משלי כ יט: ולפותה שפתיו] ותאבד מוסריך.

משלי יב יח: יש בוטה כמדקרות חרב ולשון חכמים מרפא, יש מציק ומזיק במבטא שפתיו כמדקרות חרב, בדברי גאוה ובוז נוגעים עד הנפש ומלבנים הפנים, או שיספר לשון הרע על חבירו ונסמכו השומעים על דבריו וכענין שאמרו ז"ל (ירושלמי ב"ק פ"ח) לעז משפחה אין לו כפרה עולמית, והנה הודיענו בזה כי עונש לשון הרע כמעשה הנוקים וכמדקרות חרב. ולשון חכמים מרפא, החכמים ירפאו נזק לשון הרע, כי יעציבו האומר ויגערו ויבטלו את דבריו ויודיעו עונש המקבל לשון הרע, והרבה מפורש בדבריהם ז"ל עונש המקבל לשון הרע @.

צ"ע למה הדגיש עונש "המקבל" לשון הרע, ואזיל לשיטתו ועיין ==

דרשות רבינו יונה: פרשת בהר: ... וזה שאמרו רבותינו לענין נגעים שהנגעים באים על צרות העין שנאמר ובא אשר לו הבית, אמרו ז"ל (ויק"ר יד ג) מי שמייחד בית לו [אינו פותח את ביתו לאחרים], וכן אמרו שהנגעים באים על לשון הרע שנאמר זאת תהיה תורת המצורע ודרשו בו תורתו של מוציא שם רע, והנה אלו השני

דברים אינם מצוות מן התורה בפירוש³⁷ אלא שלשון הרע הוא בכלל לא תלך רכיל בעמך, וצרות העין היא בכלל לא תאמץ את לבבך ולא תקפוץ את ירך, ותראה כמה צריך אדם להזהר מהם שמביאין עליו הנגעים להיות מחוץ למחנה מושבו ובגדיו פרומים וראשו פרוע וטמא טמא יקרא...

ובהמשך הדרשה (עמוד שז) כותב: ...וכן בשאר לאוין כגון לא תלך רכיל שהיא אזהרה למוציא שם רע וללשון הרע אין נזהרין בזה ודברנו בזה בפרשיות אחרות...

פרשת ויגש: ...אל תצא לריב מהר פן מה תעשה באחריתה בהכלים אותך רעך, ריבך ריב את רעך וסוד אחר אל תגל, פן יחסוך שומע ודבתך לא תשוב (משלי כה ח-י) כלומר גם כאשר יתברר כי גמלך רעה, יש לך להזהר שלא תגלה בריבך עמו סוד אדם אחר שאין לך תלונה, או סוד אחד שמסר לך הוא שאינו מענין התלונה ההיא, ואמר הנזק המגיע מזה מאמרו פן יחסוך שומע, כלומר יהיה לך גילוי הסוד ההוא לחרפה ובוז בפני השומעים...

❖ ביאור חילוקי הדינים של רבינו יונה בפרסום חוטאים ודיני לדון לכף זכות = ועוד =

יד הקטנה: דעות: לא תלך רכיל: ... (כא) עתה השתונן בכליותך לעמוד עוד על יתר עיקר הדברים בזה. הנה כי תראה אדם אשר ידבר דבר או יעשה מעשה, ויש לשפוט דיברו ומעשהו לצד חובה ולצד הזכות, אזי אם האיש הוא ירא אלקים, נתחייבת לרון אותו לכף זכות ודאי, ואף גם כי יהיה הדבר קרוב ונוטה יותר אצל הדעת לכף חובה, ואם הוא מן הבינונים אשר יזהרו מן החטא ופעמים יכשלו בו, אזי אם הדבר קרוב ונוטה לכף חוב יהיה הדבר אצלך רק כמו ספק ואל תכריעהו לכף חוב, ואם הדבר הוא באמת אצלך על הספק בשוה נתחייבת להטות הספק ולהכריעו לכף הזכות, וכבר אמרו שזאת נכנס בציוות העשה של אומרו יתברך בצדק תשפוט עמיתך, ואמרו הדן את חבירו לכף זכות המקום דינהו לכף זכות, אבל אם האיש ההוא רוב מעשיו לרוע ובחנת כי אין יראת אלהים בלבבו, תכריע מעשיו ודבריו לכף חובה, שנאמר (משלי כא יב) מסלף רשעים לרע (לג).

(לג) כל זה הסעיף לשון רבינו יונה שם.

(כב) אם תראה לאיש שחטא נגד חבירו בדברים שבין אדם לחבירו, כמו הגזול ועושק ומזיק ומציק ומצער ומבייש, ונודע לך הדבר אשר לא תיקן את אשר עיוות, כי לא השיב את הגזילה, ולא שלם נזקו, ולא בקש מחילה מחבירו, אזי דבר ידבר בראשונה את החוטא אולי יוכל הועיל בתוכחתו להשיבו מדרכו הרעה, את נזקו לשלם, את מבוישו לפייס ולבקש פניו, ואם מאן ימאן, אז חייב לגלות חטאו ולפרסם למען הוציא ממנו בדין הנזק והצער והבושת, או לחייבו בשבועה אם הוא רק עד אחד (לד).

(לד) כל הסעיפים האלו מלוקטים מרבינו יונה.

(כג) אבל אם ראוהו נכשל בדבר ערוה או באחת מן העבירות שבין אדם למקום, אזי אם החוטא הוא בינוני, היינו שעל הרוב דרכו להשתמר ולהזהר מן החטא ועון ולפעמים יכשל בם במקרה, הרי זה מותר ומצוה להוכיחו בינו לבין עצמו ועל דרך תוכחה, אבל צריך ליזהר מאד מאד לדבר בדברי רכות ובהשכל לבל יכלימנו אפילו בינו לבינו ויעבור על לאו שבתורה לא תונו איש את עמיתו, ואמרו שבאונאת דברים הכתוב מדבר, כי אולי כבר שב מדרכו הרעה ושפך נפשו לפני ה' ונטהר,

אבל אם אין לו דרך שיוכיחנו בינו לבין עצמו, אזי אסור לגלות הדבר ולפרסם, ואף אם כוונתו להפרישו מן האיסור, ואף גם כי יש אתו עד שני להקים את הדבר. ואם גילה ופרסם הדבר בפני אחרים, הרי זה מלבין פני חבירו ברבים והוא מן היורדין לגיהנם ואין

37. דרשות ר"י: ==חזקת לדברי נתיבות חיים שלדעת רבינו יונה לשון הרע אינו אסור מעיקר הדין ורק מידה גרועה עיי"ש, אלא יתכן מש"כ בכלל לאו זה היינו דאורייתא ממש ועיין.

עולין, כי אפשר ואולי כבר שב לה' מחטאו אשר חטא, ויגונו ברעיוניו, וכבר נשא השם לעונו, ואין בזה מכיר כי עיקר התשובה לפי מרירות הלב, על כן יחטא ואשם האויל המזכיר עונו. ואם ספר יספר הדבר בפני בני אדם שלא בפניו למען הבאיש ריחו ולהבזותו בעיני בני עמו, אזי אשם אשמו על זה בעון לשון הרע ועד שמים שיאו עונו, והרי זה אסור לגלות ולספר הדבר בפני שום אדם, כי אם לחכם צנוע וירא אשר לא יספר ליתר ההמון, מותר לגלות אם יש איזה צורך בדבר, והוא דידיע בעצמו ודאי, והוא דמהימן ליה כבי תרי, והוא גם הוא הרחק ירחיק מחברתו עד אשר יודע אליו ודאי כי שב מדרכו הרעה, אבל לשנאותו אסור כי שמא שב.

(כד) ואם החוטא הוא תלמיד חכם וירא חטא, אזי אסור כלל ואפילו להוכיחו³⁸ בינו ובינו ואפילו על דרך תכוחת מוסר ויראה, כי אסור להרהר אחריו כלל, ולא מפני שמא עשה תשובה אלא מפני שודאי עשה תשובה. ואף אם יצרו תקפו פעם, נפשו מרה לו אח"כ ולבבו ירא וחרד מאד ודאגתו לאשמתו ויגונותיו לעונותיו, גם כי הרואה ראוי שיירא לנפשו ולאמר בלבו אחרי כי האיש ירא שמים אולי זכויותיו מרובין מעונותיו, וכבר אמרו חכמינו הקדושים שהאיש אשר זכויותיו מרובין מעונותיו הנה הוא מעדת צדיקים, וכמה גדול חטאו של מי שלא שם כבוד והידור לצדיקים ואף גם על אחת כמה וכמה אם ביזה אותו מה.

(כה) אמנם אם החוטא נגרע ערכו מן הבינונים³⁹, וקרוב לרשעים ענינו, אשר לא שם אל לבו להשתמר מן החטא והעון, והרואה יודע ומכיר בו אשר משפטו לשנות באולתו, אזי יגלה הדבר אל השופטים לייסרו ולהפרישו מן האיסור, והוא אם יש אתו עד שני, אבל אם ראה יחידי הרי זה יוכיחנו בינו לבין עצמו, אבל אסור לפרסמו או להעיד עליו, ואע"פ שמוותר ואפילו מצוה לשנאותו.

ואם העיד יחידי מכין אותו מכות מרדות, כדמצינו בתלמוד (פסחים ק"ג): גבי הא דטוביה חטא ואתא זיגד ואסהיד עלה קמיה דרב פפא, נגדיה רב פפא לזיגוד, אמר ליה טוביה חטא וזיגוד מנגד, אמר ליה אין התורה אמרה לא תקום עד אחד באיש לכל עון ואת לחודך קא מסהיד ביה שום ביש בעלמא קא מפקת עלוהי, והרי אין זה אלא לשון הרע. ואמרינן שם שאעפ"כ מותר לשנאותו שנאמר כי תראה חמור שונאך מי שרי למישינה אלא דאיכא סהדי דעביד איסורא שונאך שונא דכולא עלמא הוא, אלא שראה בו דבר עבירה והוא יחידי, רב נחמן אמר אפילו מצוה לשנאותו ואמרינן שם מהו למימר ליה לרביה למשנא ליה, אמר ליה אי ידע בעצמו דמיהמן הוא לרביה כבי תרי לימא ליה ואם לאו אסור למימר ליה, והנה כל זה הסוגיא מייירי בענין חוטא כזה שביארנו.

(כו) עוד יש דרך אשר אפילו אם החוטא הוא ירא חטא ואפילו הרואה ראה רק יחידי שמוותר לגלות, כגון לאפרושי מאיסורא, ולא על דרך לאפרושי מאיסורא שדלעיל אשר ביארנו שם שאפילו על בינוני אסור לגלות, כי שם ענינו הוא שכוונתו להפרישו מזה האיסור שראה בו שלא יעשהו עוד פעם שנית, ולכך אמרינן שם שאסור לגלות כי שמא כבר עשה תשובה, ובלאו הכי לאו יחזור עוד לאיסורו, ואסורין לחשדו בכך,

אבל כאן הכוונה הוא להפריש מאיסור אחר שהוא ודאי, כגון מה שמצינו בתלמוד (קדושין טו) באותו סומא שהעיד שליח שזינתה אשתו ובא לפני מר שמואל, אמר ליה אי מהימן לך כבי תרי זיל אפקא, ולא גער בו מר שמואל על שהעיד יחידי, ועוד שהוא אפילו רשע כי עבר על לאו שבתורה לא יקום עד אחד באיש, אלא על כרחך בלאפרושי מאיסורא שאני, והיינו כי כאן אם לא יגלה, יהיה נעשה איסור ודאי, כי אף אם אמנם שאשת הסומא יראת

38. יד הקטנה: חפץ חיים כלל ד במ"ח סק"ח = ושם חולק עליו להביא כאן תמצית == וע"ע ספ"ל בצדק תשפוט?

39. מחדש כאן עוד סוג בינוני, ועיין חפץ חיים כלל ד מקור חיים בהג"ה שחולק ובבין אדם לחבירו כרך א' מה שכתבנו שם ==

חטא והיא ודאי עשתה תשובה וכבר נשא ה' עונה, סוף כל סוף כבר היא נאסרה לבעל וכל תשובתה לא יועיל לה לזה, לפיכך בלאפרושי מאיסורא כזה וכל כיוצא בזה מותר להעיד אפילו יחידי.

וכל זה דוקא אם ידע בנפשיה דמהימן ליה לבעל כבי תרי, ואפילו הוא מסופק ואפשר שיאמין לו כבי תרי, אבל אם יודע בודאי שלא יאמין ליה כבי תרי הרי זה ודאי אסור לגלות כי אין זה אלא מוציא שם רע בלבד.

וכל זה שאמרנו שהוא מותר להעיד יחידי היינו (כלומר) שאין בו איסור ואין גוערין בו, אבל בכל זאת מדינא אין אנו מאמינים לו אפילו בלאפרושי מאיסורא (לו), אלא שאם הבעל בא לצאת ידי שמים אי מהימן ליה כבי תרי מחייב לאפוקה אם היא רוצה ויהיב לה כתובה (לו).

מנחת עני: (לו) הסמ"ג בלאו רי"ג ואני ביארתי הענין יותר. (לו) לשון הרא"ש שם בקידושין דף סו ועי' בשו"ע אבן העזר סימן קט"ו סעיף ד' וסימן קע"ח סעיף ט'.

(כז) אם החוטא הוא איש אשר אין פחד אלהים לנגד עיניו ותמיד יתיצב על דרך לא טוב, כמו הפורק עול, ושאינו נזהר מעבירה אחת אשר כל שער עמו יודעים כי היא עבירה, אזי אפילו מצוה לספר בגנותו ולפרסמו על חטאותיו ולהכלימו במעלליו ולשפוך בוז עליו ולהבאיש בעלי עבירות בעיני בני אדם למען תגעל נפש השומעים את המעשים הרעים, כענין שנאמר תועבת צדיקים איש עול, ונאמר יראת ה' שנאת רע, ואמרו מפרסמין את הרשעים והחנפים מפני חילול השם, ואמרו ולא תונו איש את עמיתו את שעמך בתורה ובמצות,

וכל זה אם הרואה יותר טוב ממנו, אבל אם הרואה חוטא כמותו והוא גם הוא חלה בעבירות אלו כמוהו, הרי זה אסור לפרסמו, כי כבר אין כוונתו בגלותו מסתרי לטובה וליראה, כי אם לשמוח לאיד ולבזותו ולהכלימו, ואמר יאמר בזה ולרשע אמר מה לך לנקום נקמתי, וכבר נאמר בכזה הענין ופקדתי את דמי יזרעאל על בית יהוא, הנה כי אע"פ שעשה יהוא מצוה בהכריתו בית אחאב, בכל זאת נשא עונו כי גם הוא היה רב פשע (לח).

(לח) הכל לשון רבינו יונה בשינוי הסדר.

(כח) גדול החכמים [-שלמה המלך] אמר במוסרו בענין זה העון 'אוילים יליץ אשם ובין ישרים רצון, לב יודע מרת נפשו ובשמחתו לא יתערב זר', וענינו אשר כל אחד שהוא מן האוילים יליץ חובה תמיד כי יחפש תמיד מומי בני אדם ואשמתם ויתן בהם דופי, ונהנה לדבר באשמת העם ובהעותם ישמח ובקלונם יתכבד, ולא ידבר לעולם בשבח ודבר טוב הנמצא בה כמו הזבובים אשר דרכם לעולם לבוא ולנוח רק על מקומות הלכלוך, ואמרו רבותינו כל הפסול פוסל ואינו מדבר בשבח של עולם ודרכו לפסול בני אדם במומו, אבל לא כן בני אדם הטובים אשר בין ישרים רצון, כי דרך הישרים לכסות על כל פשטים ולשבח האדם בדבר טוב אשר נמצא בו. וזכרו במוסר כי אדם אחד וחכם עברו על הנבילה, אמר האדם כמה מוסרחת נבילה זו, אמר החכם כמה לבנים שיניה,

הרי דרך אחד מן העלילות הנשחתות להבעל לשון הרע, אשר בחירתו לחייב ולהרשיע את חבירו ולשמוח באידם, ועוד שנית הנזק והבושת אשר יגרום לחבירו בבזותו בעיני העם ויעלה באשו לפניהם, והוא אפשר כבר ניחם על רעתו ונסלח לו חטאתו, והוא אמרו לב יודע מרת נפשו כו', כלומר כבר יתכן שהחוטא שב מדרכו ונפשו מרה לו ואין יודע במרת נפש האדם ולא בשמחתו כי אם לבבו ולא זולתו, על כן יחטא ואשם הזמכיר עונו כי כבר נמחל ונסלח לו, כי עיקר התשובה לפי מרירות הלב (לט).

(לט) הכל לשון רבינו יונה בשינוי הסדר.

(כט) [עיין רבינו יונה סימן ריב] כבר ביארנו אשר המקבל לשון הרע הוא בכלל בעל לשון הרע, וענינו (מ) כי השומע אחת דתו ומנת מדיו עם המדבר, כי אם הטח אוזן והראה את נפשו כמקשיב קשב, יאמר אמור הנה קבלו השומעים את הדבר ואות היא כי הוא אמת

ונכון, גם כי הוא עוזר לרעה וגורם קלון לחבירו ומחזק ידי המביא את דבתם רעה אל הבריות, ולו היה השומע מדכא דבריו וגוער ומואס בו כבר היתה נסתתם ונתבלבל פה הדובר ונמוג לבבו, ואף השומעים נעלו בה.

וכבר אמר גדול החכמים (משלי כה כג) בזה: רוח צפון תחולל גשם ופנים נזעמים לשון סתר, ואמרו בפירושה כמו שהרוח הצפון תשבר ותפזר העבים ותמנע הגשם, כן פנים נזעמים משברים ומונעים לשון הרע, כי בראות המגיד את פני השומע והנם זועפים הרי הזעה מחוללו ומדכאו ופוסק הדברים בפיו, ויחדל דברו, אבל אם יראה כי השומע ישמע לו וישתה כמים עולה הרי נפש המדבר יונעם ולא יחשוך פיו משקריו, ועוד והיה כזה יום מחר כי ישנה באולתו לספר תמיד לשון שקר, ישב לשונו אחר גשם כזביו, הרי הענין של לשון הרע נגמר מן המדבר והשומע יחד, ושניהם שוין בה, לכן השומע והמדבר לאחד יחשב. (מ) הכל מלוקט מלשון רבינו יונה

(ל) [עיין רבינו יונה סימן ריא] עוד אמר גדול החכמים בזה הענין: (משלי יז ד) מרע מקשיב על שפת און שקר מזין על לשון הוות, וענינו (מא), כי כבר נראה בכללות ספר המשלי אשר על הרוב הוא מכנה לבעל לשון הרע ורכיל בשם 'לשון', כמו לשון שקר, לשון הוות, לשון רמיה, לשון סתר, ועוד רבים כיוצא בהם, וכל שאר עניני איסורי דיבור כמו החנופה ושקר וליצנות וניבול, לכולם בשם אחד יקראו, כמו דברי נרגן, פה חלק, שפתי און, ועוד רבים כיוצא בהן. אבל לא בשם 'לשון' יכנס.

לכן אמר יאמר החכם אשר בשתיקה, ירצה אם בלשון הרע ורכילות ואם בשאר איסורי הדיבור, בכולם שוה בהן השומע למדבר, כי כל סיבתו של המדבר הוא המקבל, ואף גם זאת לולא לא היה המקבל איש און כמו המדבר ונפשו אוהב הוות כאלה, לא היה מקבל דבריו ואזניו לא הטו להם, וזאת היא אמרו 'מרע' כמו איש מרע, מלשון כי כלו חנף ומרע. מקשיב על שפת און, כלומר זה שמקשיב לכל עניני איסורי הדיבור כמו החנופה וליצנות וניבול ושאר, זאת היא לפי שהוא בעצמו כך, והוא בעצמו איש מרע, כמו כן שקר, מזין על לשון הוות כלומר המקבל לשון הרע ורכילות הוא לפי שהוא בעצמו כך והוא בעצמו איש שקר ולשון מרע ושקר כמו איש מרע ואיש שקר, על דרך שבתך בתוך מרמה, בתוך אנשי מרמה, ואני תפילה, איש תפילה, ותכלית הכוונה אשר בכל איסורי הדיבור אם בלשון הרע אם בשאר האיסורין ככולן שוה המקבלו להאומר, ועון ופשע אחד להם.

(מא) תוכן זה הענין מבואר ברבינו יונה כי אם שהוא מפרש הפסוק במקצת בדרך אחר.

❖ ביאור שיטת רבינו יונה (לשון הרע על עבירה כשהוא אמת יש בו רק מידה טובה) ועוד נקודות חשובות

ארץ צבי: שו"ת: ח"א סוף סימן ד: [להג"ר אריה צבי פרומר]: ...וכעין זה כתבתי עמש"כ בספר חפץ חיים כלל ד' דין ג' והלאה דגם כשרואה בחבירו שעשה עבירה אסור לספר משום לשון הרע והוכיח זה משערי תשובה לרבינו יונה סי' רט"ו, ויען הרבה בני אדם נכשלים בזה מהראוי ללמד זכות. ונלענ"ד הקלושה דאין זה איסור גמור, ולא כתב רבינו יונה ז"ל רק למידת חסידות בעלמא.

והנה בשערי תשובה סימן רי"ד כשדיבר מכת מספרי לשון הרע כתב: ואם יספר ויודיע תועבות אבותיו בפני בני אדם שלא בפניו להבאיש את ריחו ולבזותו בעיני עמו על זה נאמר כת לשון הרע אינה מקבלת פני השכינה, וכן אם היה בעל תשובה והוא מספר עליו עוונות ראשונים...

ואח"כ מתחיל סימן רט"ו וז"ל: ודע כי אם יראה שעבר על דבר תורה בסתר והוא גילה על חטאתיו, אשר יאשם על זה כי אולי החוטא ההוא שב מדרכו הרעה ויגונו ברעיוניו וכו' ולא נכון' לגלותו זולת לחכם צנוע [לשון 'ולא נכון' יורה בעליל שאין בזה איסור גמור וכש"כ שאין בזה חומר עון לשון הרע, רק שאינו מן הישר והטוב] וכו', ואם החוטא חכם וירא חטא ראוי לחשובה שבאמת עשה תשובה וכו' יוע"ש,

משמע דבאיש בינוני אין צריך להחליט שבאמת עשה תשובה דהרי מפורש בפסחים (קיג:) דמותר לשנאותו, וכל איסור לשון הרע הוא מצד שנאת חנם דפתח בה, כמבואר להדיא להמעין בש"ס יומא [ט:] יעוש"ה. והנה ברש"י שבת (לג:) כתב שנאת חנם שלא ראה בו דבר עבירה שיהיה מותר לשנאותו עבור זה יעו"ש. ואם כן בראה בו דבר עבירה דמותר לשנאותו הוא הדין דלית ביה איסור לשון הרע.

ויעויין בספר אגרת הקודש שבסוף ספר תניא סוף פרק כב וז"ל: ואיש את רעת רעהו בלבבכם אל תחשובו וכו', כי גדולה לשון הרע כנגד עבודה זרה ג"ע ושפ"ד, ואם בדיבור כך וכו' (עכ"ל), הנה כתב להדיא דבמחשבה חמיר יותר מדיבור ולמד בקו"ח, ולכאורה תמוה דבמחשבה מה לשון הרע איכא, ומזה ראייה למש"כ מהגמרא יומא דעיקר עוון לשון הרע מצד שנאת חנם דפתח בה ועיקר השנאה היא בלב, על כן מחשבת השנאה חמור יותר.

[ולכאורה יש לדון דהוי ספיקא דאורייתא שמא עשה תשובה דכה"ג אמרינן המקדש...]

עוד שם ברבינו יונה סימן רי"ט: אבל אם נכשל בחטא על דרך מקרה ורוב הימים דרכו להשמר מעוונות 'אין לגלות' על חטאו (עכ"ל), הנה לא כתב אסור לגלות על חטאו רק אין לגלות, ולשון זה אין בו משמעות איסור רק זהירות בעלמא⁴⁰, וכן בסימן רכ"ו ולא ילבינו פניו ברבים, לא כתב ואסור להלביץ פניו, רק ואין להלביץ פניו, הנה דאין בזה איסור גמור, וכעין זה ממש דין הטו"ז יו"ד סי' קפ"ב...

ובזה יש ליישב מה שהקשה בספר יד הקטנה על הכתוב לא תשא שמע שוא הוא אזהרה לשון הרע, וקשה הא לשון הרע אסור אף על אמת, ועי' שבת לג: דאסכרה בא על לשון הרע ויליף מדכתיב כי יסכר וגו' דוברי שקר והקשה מהרש"א הא לשון הרע אסור על אמת גם כן.

עוד מבואר בכמה מקומות דלשון הרע היינו שקר, עיין סוטה לה כל לשון הרע שאין בו אמת בתחילתו אינו מתקיים בסופו, משמע להדיא דלשון הרע הוא שקר, כן במדרש רבה פרשת נשא חושב על עשרה דברים נגעים באין וכו' האומר על חבירו דבר שאינו והביא ראייה ממש רע"ה שאמר הן לא יאמינו וגו', והאומר שקר ממרים ואהרן שדברו על משה רע"ה עי"ש, וידוע דשני אלו היו לשון הרע ומכל מקום אמר במדרש החטא רק מחמת שאמר דבר שאינו או דבר שהוא שקר, ולכאורה קשה כנ"ל הרי לשון הרע אסור גם על אמת.

ולפי מה שכתבנו יש לומר דדוקא לשון הרע שאינו על עבירה שעשה חבירו רק על עוולה בעלמא או חסרון מעלה או דבר של גנאי, בכל זה אסור לשון הרע אפילו על אמת, אבל לשון הרע על עבירה שעשה חבירו, בזה אין איסור רק כשהוא שקר דאם לא כן כיון דאפילו לשנאותו מותר, הוא הדין לדבר מותר כנ"ל⁴¹, ואין בזה רק משום מידת חסידות, וכן מוכח להדיא בערכין טז: בעובדא דרב הונא וחייא בר רב עי"ש.

וגדול אחד הקשה על זה דבפסחים דף קיג: שלשה הקב"ה שונאן ואחד מהן הרואה דבר בחבירו ומעיד בו יחיד, וקשה הא הקב"ה יודע שהאמת כדבריו שראה בו עבירה וא"כ מותר לו לדבר לשון הרע עליו, ולמה שונאו, וי"ל דבגדה דף טז: ארבעה הקב"ה שונאן ואחד הנכנס לבית חבירו פתאום, ובודאי אין בזה לא איסור דאורייתא ולא איסור דרבנן ומכל מקום הקב"ה שונאו משום שהוא דבר שאינו הגון, וגם בנידון דידן מודינא דדבר שאינו הגון הוא כמ"ש רבינו יונה ואין נכון לגלותו.

40. ארץ צבי: לדעתו שיטת רבינו יונה שהאיסור לספר על רשע הוא רק מידת חסידות וחולק על הבנת החפץ חיים, ובתו"ד שעיקר קפידת לשון הרע הוא משום השנאת חנם המונח בו, ועוד נקודות עי"ש

41. ודעת החפץ חיים (כלל ד ?? ובמ"ח ??) באמת לחלק בין שנאה לדיבור לשון הרע, שאע"פ שהותרה השנאה אבל לשון הרע לא הותר ואסור לדבר עליו.

❖סיכום שיטת רבינו יונה:

להשוות איך שדבריו מובאים (א) אורחות צדיקים (ב) מנורת המאור אלנקאוו, מנורת המאור אבוהב, (ג) לציין הבנת יד הקטנה ואיפה שחולק עם חפץ חיים מצד אחד מחמיר מאוד במוציא שם רע שחייב מיתה, ומצד שני לא משייך לא תלך רכיל לסתם לשון הרע, ותמיד מדגיש איסור קבלה שנאסר בתורה בלאו דלא תשא שמע שוא, ועיין דרשות ר"י שכלולים בתוך לא תלך רכיל כמו שמידת כילות כלול בלאו דלא תקפוץ = וצריך בירור טוב מה נכלל ברכיל לדעתו בביאור שיטת רבינו יונה עיין הליכות עולם "קדוש ישראל" סימן ג עמוד יד וסימן ה'

פרק טז: ראשונים (ג)

(א) מוני המצוות: יראים, סמ"ג, סמ"ק, חינוך

ספר יראים: (לפי נוסח "תועפות ראם") בתוך עמוד ה: "איסורים שרע לשמים ולבריות ואינו גוזל ונהנה ממונן" וו ד: "חייבי לאוין":

סימן קצא: [בדפוס ישן: מא] רכיל לא תלך. צוה היוצר בפרשת קדשים (יט טו) לא תעשו עול במשפט@, (יט טז) לא תלך רכיל בעמך, ואמרינן בנערה שנתפתה (כתובות מו.) אזהרה למוציא שם רע [מנין] מלא תלך רכיל בעמך, ר' נתן אומר ונשמרת מכל דבר רע, ור' נתן מאי טעמא לא אמר מלא תלך רכיל, ההוא אזהרה לדיין שלא יהא רך לזה וקשה לזה, (ר' אומר) [דבר אחר]¹ כרוכל שמטעים את דבריו, מנין לדיין שלא יאמר אני מזכה וחברי מחייבים אבל מה אעשה שחברי רבו עלי לך נאמר לא תלך רכיל בעמך.

ולדברי המוציא אזהרה למוציא שם רע מכאן, הווקתי לכתוב מה שפירשו חכמים בערכין (טו:): היכי דמי לישנא בישא כגון דאמר לא משתכח נורא אלא בפלניא דשכיחי בשרא וכוורי, פירוש אפילו זה הוי לשון הרע כיון [דמפיק] ביה בלשון לישנא בישא הוא, כל שכן האומר גנאי².

וקי"ל כרבי יוסי³ דתניא ר' יוסי אומר מעולם לא אמרתי דבר וחזרתי לאחורי, פירוש לראות אם יבא [אותן] פלוני שאמרתי עליו שלא אמרתי דבר שלא הייתי אומר בפני בעלים, דהכי קי"ל דהא קם ליה רבא כוותיה, דאמר רבא פרק יש בערכין להקל (דף טו) כל מילתא דמיתאמרא באפי תלתא⁴ לית ביה משום לישנא בישא, אמר ליה אביי כ"ש חוצפא [ולישנא] בישא א"ל אנא כר' יוסי סבירא ליה [לי] דאמר ר"י וכו'.

1. כתב תועפות ראם כאן אות א: 'דבר אחר' – כך הגירסא לפנינו וביראים הנדפס, ובירושלמי פ"ק דפאה ר' נחמיה אמר לה.

2. כתב כאן ב"סביב ליראיו": פירוש, כיון דמפרשינן דאזהרה [דלא תלך רכיל] הוא על מוציא שם רע דהוא דבר שקר, בע"כ ד'לשון הרע' הוא אפילו כשאומר אמת, א"כ מאי טעמא קראו לשון 'הרע', וכעין שאמרו בש"ס היכי דמי לישנא בישא כגון האומר היכא איכא נורא אלא בי פלניא דשכיח בשרא וכוורא, אע"ג דאמת הוא וגם אינו לשון גנאי, אפילו הכי כיון דאפיק בלישנא בישא הוה זה לשון הרע, ועיין בהגהמ"י וכסף משנה פ"ד מהל' דעות, וכל שכן כשאומר לחבירו דבר גנאי, עכ"ל.

3. כתב תועפות ראם אות ג: וקי"ל כרבי יוסי וכו', דלא כהרמב"ם פ"ז מהל' דעות ה"ה שפסק דלא כרבא ותמה עליו בכסף משנה שם: שם חדש. ובשו"ת מהר"י מברונא סי' ל"ח <?> כתב דלא קי"ל כרבי יוסי אלא כדפסקינן בפרק חזקת הבתים כל מילתא דמתאמרא באפי תלתא לית בה משום לישנא בישא עכ"ל. ובספר חפץ חיים הל' איסורי לשה"ר כלל ג' בבאר מים חיים אות א' ביאר דברי רבינו [היראים] שפסק כר' יוסי דאיירי בענין דאין בו משום לשה"ר עיי"ש באורך.

4. כתב תועפות ראם אות ג בתו"ד: ומש"כ רבינו [היראים] פירוש וכו', כן פרש"י שם בלשון א', וראיית רבינו דהכי קי"ל דהא קם ליה רבא כוותיה, לפנינו 'אמר רבה', גם כתב רבינו 'דאמר רבא וכו' כל מילתא דמיתאמרא באפי תלתא לית בה משום לישנא בישא וכו', ולפנינו א"ר שם כל מילתא דמתאמרא באפי מרה לית בה משום לישנא בישא, ואהא א"ל אביי כל שכן וכו', וא"ל אנא כר"י ס"ל. ובאמת כתב השם חדש יש טעות סופר הניכר בלשון רבינו וכצ"ל: כל מילתא דמתאמרא 'באפי מרא', עכ"ל. ואני אומר דאין להגיה, דגירסת רבינו כך היתה שמה, וכן נראה שהיתה גירסת התוס' דב"ב לט: ד"ה לית (השני) שכתבו: פירוש לאותו שאומר לפני ג' דבפרק יש בערכין מייתי עלה הא דא"ר יוסי וכו', והיינו כגירסת רבינו הרא"ם. והגאון רש"י בכ"ב שם הגיה בדברי התוס' ולא ראה גירסת היראים, ועל פי זה אתי שפיר דברי התוס' ככתבתן.

וטעמא דר' יוסי סבירא ליה מדכתיב (ירמיה ו כה) הולכי רכיל נחשת וברזל, פירוש שאומר עצמו אוהבו והוא שונאו לומר עליו רעות שלא בפניו, ומשמע [בנדפס: ומשמע] בשני ענינים נחשת וברזל⁵. ונלמוד נמי מרכילותו של ציבא דכתיב וירגל בעבדך אל אדני המלך [והתם] שלא בפני מפיבושת הוה ולא היה רוצה ציבא לומר בשעה שישמע מפיבושת, וילמוד סתום מן המפורש⁶.

ואפילו על עסקי חבירו וממונו אסור להוציא דיבה, כגון שרוצה לתת מתנה לחבירו ובא אחר וגינה אותו על שקר ונמצא מוציא דיבה⁷ כדאמרינן בערכין פרק יש בערכין להקל (שם) לא נחתם גזר דינים של אבותינו אלא בשביל שהוציאו דיבה על הארץ. ואמר ר' שמעון בן לקיש וימותו מוציאי דיבת הארץ רעה במגפה לפני ה' על דבת הארץ מתו. ותניא ר' אליעזר [בן] פרטא אומר בא וראה כמה גדול כחו של לשון הרע מנלן ממרגלים ומה מוציא שם רע על העצים ועל האבנים כך המוציא שם רע על חבירו על אחת כמה וכמה.

תולדות לשון הרע: דאמר רב פפא בבבא בתרא (קסד:) אמר רב דימי אחוה דרב ספרא לעולם אל יספר אדם בגנותו של חבירו שמתוך שמרבה בשבחו בא לידי גנותו, פירוש אל ירבה לספר כי מתוך שירבה לספר בא לומר זה הגנות שלו, אבל סיפור טובה בלא ריבוי מותר כדתנן (אבות ג ח) חמשה תלמידים היו לרבן יוחנן בן זכאי הוא היה מונה שבחן⁸ [השוה עם סמ"ג ל"ת ט בסמוך].

5. כתב תועפות ראם אות ה' וז"ל: וכתב השם חדש: הפירוש שהביא רבינו לא מצאתיו לא בש"ס ולא בילקוט אמנם כוונת רבינו לומר שהוא נראה בפניו כאוהב ושלא בפניו אורבו ושונאו לומר עליו רעות, והוא בדמיון הנחשת שהוא מאיר ומצהיב כדכתיב נחשת קלל, הכא נמי נראה בפניו כאוהב ושלא בפניו אומר עליו רעות כדמיון הברזל שממית, וזה שאמר רבינו 'ומשמע ב' ענינים נחשת וברזל' עכ"ל [-שם חדש]. ונראה לי עוד שלדברי רבינו יתפרש הכתוב 'סרי סוררים' דהיינו שבפני הבעלים הם סרים מסוררים ומראים עצמם כאוהבים, ושלא בפניו הולכי רכיל, ועל זה אמר 'נחשת וברזל', וגירסת הכת"י לפנינו כאן 'ומשמע בשני ענינים', אבל בנדפס הגירסת 'ומשמע שני ענינים'.

6. כתב תועפות ראם אות ו': בספר חפץ חיים הל' איסורי רכילות כלל ג' במ"ח אות ב' בהגהה נתקשה בדברי רבינו דאם היה אמת מה שציבא דיבר על מפיבושת בודאי היה מותר אפילו לא היה רוצה שישמע מפיבושת ומצוה רבה היא לומר לדוד כדי שישמור את עצמו בזה, אלא על כרחך דשקר דיבר עליו ציבא, וא"כ בודאי בכל גווני אסור והיכי יליף ר' יוסי מענין ציבה לעלמא לדבר אמת כיון דעכ"פ מוכרחין אנו לומר דבענין ציבא בכל גווני אסור. ובהל' איסורי לשה"ר כלל ג' בבמ"ח אות א' בהגהה כתב יישוב לזה דאפשר לומר דלסימן בעלמא נקט דרגילות הוא להזהר ברכילות שלא לומר בפניו והכא נמי בלשון הרע אם נזהר מלומר בפניו סימן הוא שלא נתכוין בקנאתו עבור האמת שמיצר בהיזק או בבזיון חבירו רק נהנה לספר בגנותו, עכ"ל. ולי נראה דרבינו למד משם לר' יוסי פירוש לשון 'רכיל' דהוא שלא בפני הבעלים, מדאמר מפיבושת וירגל בעבדך, ולא אמר וישקר, דהא שקר אמר ציבא, אלא מדאמר שלא בפניו על זה אמר וירגל, אלמא דרכיל ורגל מקרי שלא בפני הבעלים.

וע"ע בזרע חיים [כלל ג' ס"א] שמפרש דעת היראים, ומקדים שכדבריו מבואר באריכות בנתיבות עולם למהר"ל נתה"ל פ"ז > וכן משמע דעת הכסף משנה במה שנשאר בתימה על הרמב"ם למה פסק דלא כרבא, וכן מבואר בערוך לנר על יבמות ק"ה ד"ה נצטרע אבדן >, דאיכא למ"ד שבפניו לא הוי לשה"ר. ועיי"ש בהמשך דבריו שמיישב שיטה זו ומאריך בענין זה.

7. =פירוש בענין לשה"ר על חפציו שמוריד ערך החפץ בעיניו וזה הלימוד ממרגלים שהפחיתו בחשיבות הארץ וכו' / לציון חפץ חיים זרע חיים כלל ה' ז

8. כתב תועפות ראם אות ט: ומה שכתב רבינו דאמר רב פפא, בב"ב ליתא לפניו ר"פ, וגירסת הנדפס בב"ב בפרק ג"פ וכו'. והפירוש שכתב רבינו אל ירבה לספר, כן פירש הרשב"ם שם ורש"י ערכין טז. ד"ה בא, והרי"ף פרק במה מדליקין, והסמ"ק סי' קכ"ד, אבל הרמב"ם פ"ז מהל' דעות כתב בפני שונאיו אסור, וכ"כ הסמ"ג לאוין ט' עיי"ש שסיים אבל בפני אוהביו מותר כדתנן חמשה תלמידים וכו' הוא היה מונה שבחן עכ"ל. ולפי דעת הסמ"ג מדויק מ"ש במשנה הוא היה וכו', פירוש הוא בפני עצמו, שלא במקום שהרבים מצויים שם בדוכתא דאיכא למיחש דילמא איכא התם מאן דסני ליה ומשתעי בכשתיה, כמו שכתב הרמ"ה בספר יד רמה לב"ב שם דההוא דפסיק סידרא לקמיה דרבי במקום שהרבים מצויים שם היה, וכן כתב הגאון רחיד"א בפתח עינים לב"ב שם דמפירוש המשניות להרמב"ם ספ"ק דאבות מוכח דס"ל דהמעשה היה בקהל רב דיש שם אוהבים ושונאים, ומיושב בזה תמיהת הסדר דורות אות יו"ד יהודה חייטא, שתמה על הסמ"ג דהא רבי לא היה שונאו של ר' יהודה חייטא, ולפמ"ש"כ רבינו מדויק לשון המשנה 'מונה שבחן' פירוש מונה מעט לא בריבוי ולכן לא אמר הוא היה מספר

◀ יראים סימן קצב: לא תשא שמע שוא (שלא יקבל לשון הרע) נעתק בפרק ?? . סימן רה: לא יקום עד אחד וכו', נעתק בפרק ??

סמ"ג: [בסימנים בתחילת הספר:] **לא תעשה ט:** שלא לרגל בחבירו שנאמר לא תלך רכיל בעמך, שם ביארנו הלכות לשון הרע.

סמ"ג: **לא תעשה ט:** שלא לרגל בחבירו⁹ שנאמר לא תלך רכיל בעמך, ואע"פ שאין לוקין על לאו זה עון גדול הוא וגורם להרוג נפשות רבות מישראל, לכך נסמך לו לא תעמוד על דם רעך, וכתוב (יחזקאל כב ט) הולכי רכיל היו כך למען שפוך דם. צא ולמד מה אירע לדואג האדומי.

איזהו רכיל המגלה לחבירו דברים שדיבר ממנו אדם בסתר. ותניא במסכת סנהדרין (לא.) מניין לדיין שלא יאמר אני מזכה וחבירי מחייבין אבל מה אעשה שחבירי רבו עלי, לכך נאמר לא תלך רכיל בעמך. ויש עון אחר שהוא גדול מזה והוא בכלל לאו זה והוא [לשון הרע והוא] המספר בגנות חבירו אע"פ שאומר אמת, וכל שכן האומר שקר ומוציא שם רע על חבירו.

ועיקרי הלכות לשון הרע מפרש בפרק יש בערכין (ערכין טו.). ותניא אמר רבי אליעזר בן פרטא בא וראה כמה גדול כחה של לשון הרע מנלך ממרגלים, ומה המוציא שם רע על העצים ועל האבנים כך, המוציא שם רע על חבירו על אחת כמה וכמה.

ואמרין בירושלמי דמסכת פאה (א א) ובתוספתא דפאה (א ב) על שלש עבירות נפרעין מן האדם בעולם הזה ואין לו חלק לעולם הבא, עבודה זרה וגילוי עריות ושפיכות דמים, ולשון הרע כנגד כולם. וכן בפרק יש בערכין אומר שבעבודה זרה הוא אומר (שמות לב לא) אנא חטא העם הזה חטאה גדולה, ובגילוי עריות אומר (בראשית לט ט) איך אעשה הרע הגדולה הזאת, ובשפיכת דמים כתיב (שם ד יג) גדול עוני מנשוא, ובלשון הרע כתיב (תהלים יב ד) לשון מדברת גדולות, ללמדך שהוא כנגד כולם. וכן יש במדרש (במד"ר יט י) ובירושלמי (פאה א א) שבימי אחאב היו נוצחין המלחמות מפני שלא היה בהן לשון הרע שלא הלשינו

שבחן דסיפור הוא בריבוי.

ועל פירוש היראים שהוא כפרש"י כתב המג"א באו"ח סי' קנ"ו דצ"ע מההיא דב"ב דף קס"ד דהלא לא הרבה כלום אלא שהיה אומר יהודא חייטא כתביה, וכן פירש במחצית השקל שם ודלא כמ"ש בפירוש ברית עולם לספר חסידים סי' ס"ד ואחריו נמשך המנחת חינוך בקומץ מנחה מצוה רל"ז שהמג"א הקשה לפירוש הרמב"ם ולכן יישבו קושייתו עפ"י הנ"ל דהתם היו שונאים ליהודא חייטא עיי"ש, וטעות הוא בידם. ומעתה מה שכתב השם חדש וז"ל: עיין להפ"ח בספר מיים חיים בהל' דעות שכתב על הכסף משנה בזה הלשון: כתב הכסף משנה דמפרש רבינו דהיינו בפני שונאיו ולא משמע הכי בפרק גט פשוט דף קס"ד עכ"ל, ולפקד"נ דהשגה זו היא כוונת הגמ"י שכתב וז"ל: אכן רשב"ם פירוש לא יספר יותר מדאי וכו' עכ"ל השם חדש. ובמחכ"ת אדרבא על פירוש רשב"ם קשה יותר וכנ"ל, ועיין בגאון רש"ש ערכין טז.

והנה במגילה דף כה: אמרו האי מאן דשפיר שומעניה שרי לשבוחיה ומאן דשבחיה ינוחו ברכות על ראשו, ועיי"ש בחידושי אגדות מהרש"א ובשו"ת חתם סופר ח"ו תשובה נ"ט פירש דוקא התם בפרק גט פשוט דאוקמיה במילי דעלמא בשבח יופי הכתיבה דאמר יהודה חייטא כתביה, בהא חשש רבי ללשון הרע שיבוא לידי גנותו אבל אה"נ אם ישבחה את הצדיק בצדקתו וחכמתו כמו שהיו רגילין חז"ל משבחה ליה ר' פלוני לר' פלוני דאדם גדול הוא כיון דמצוה היא מגנת היא עליו שלא יבוא לספר בגנותו, וז"ש הש"ס האי מאן דשפיר שומעניה שרי לשבוחי ולא חיישינן שיבוא לידי גנותו, והטעם הוא משום דמאן דשבחיה ינוחו לו ברכות על ראשו וא"כ לא יאונה לו כל און, ולכאורה הוא דלא כדברי היראים כאן דהא ר' יוחנן בן זכאי היה שבמח תלמידיו בצדקתן וחכמתן ואפ"ה כתב רבינו דדוקא בלא ריבוי מותר וכנ"ל, ויש לומר דגם כוונת רבינו הרא"ם כמש"כ החתם סופר דריבוי קרי ליה מילי דעלמא דאין להם עיקר כלל וכל מה שסיפר בכלל ריבוי יקרא, אבל סיפור צדקת הצדיק וחכמתו לא מיקרי ריבוי, ואתי שפיר לפי"ז תיבת 'מונה' שהוא לשון חשיבות משא"כ לשון סיפור קאי על כל סיפור מילי דעלמא ודו"ק. עכ"ל תועפות ראם.

9. סמ"ג: =====

על עובדיה שהחיה את הנביאים, ובסוף ימי שאול שהיה בהם לשון הרע היו נופלין אע"פ שלא היו עובדי עבודה זרה כמו שהיו בימי אחאב.

גרסינן בערכין (שם) כל המספר לשון הרע כאילו כפר בעיקר שנאמר (תהלים יב ה) אשר אמרו ללשונינו נגביר שפתינו אתנו מי אדון לנו. ועוד אמרו ג' לשון הרע הורגתן, האומרו והמקבלו ואתו שאמרו עליו, והמקבלו נענש יותר מהאומרו. ואמרינן עוד בפרק יש בערכין היכי דמי לישנא בישא כגון דאמרי היכא איכא נורא [אלא] בי פלניא דשכיחי בישרא וכוררי, פירוש אפילו זה לשון הרע.

ויש דברים שהן אבק לשון הרע כגון שיאמר שתקו מן פלוני איני רוצה להודיע מה שאני יודע ממנו, וכן כל כיוצא בזה. ואמר בפרק גט פשוט (ב"ב קסד:) תני רב דימי לעולם אל יספר אדם בטובתו של חבירו, שמתוך טובתו בא לידי רעתו, פירוש אל יספר בטובתו בפני שונאיו ועל זה אמר שלמה (משלי כו כד) מברך רעהו בקול גדול קללה תחשב לו, אבל בפני אוהביו מותר כדתנן (אבות פ"ב ח) חמשה תלמידים היו לו לרבן יוחנן בן זכאי הוא היה מונה שבחן.

גרסינן ביומא פ"ק (ד:) אמר רבי מוסיא מניין לאומר לחבירו דבר שהוא בכל יאמר עד שיאמר לו לך ואמור, ת"ל מאהל מועד לאמר, לאו אמור בדברים (הללו) אלא אם כן נתן לו רשות.

גרסינן בפרק קמא דגיטין (ז:) דשלח רבי אלעזר למר עוקבא אמרתי אשמרה דרכי מחטוא בלשוני (תהלים לט ב), אע"פ שרשע לנגדי ומצערני אשמרה לפי מחסום אלא השכם והערב לבית המדרש והם כלים מאליהם.

עוד גרסינן בפרק יש בערכין (ערכין טו.) אמר רבא כל מילתא דמתאמרא באפי תלתא לית בה משום לישנא בישא, וכתב רבינו משה והוא שלא יתכוין להעביר הקול ולגלותו יותר. ואם האומר הדבר הזהיר שלא לאומרו אפילו אמרו בפני רבים יש בו משום לשון הרע כדאמר בפרק זה בורר בסנהדרין (לא.) דההוא תלמידא דגלי מילתא דמתאמרא בבי מדרשא בתר עשרין ותרתין שנין ואפקיה רבי אמי מבי הדרשא ואמר דין גליא רזיא.

◀ סמ"ג ל"ת י: לא תשא שמע שוא, (קבלת לשון הרע) נעתק בפרק ?? ל"ת ריג: לא יקום עד אחד באיש, נעתק בפרק ??

❖ קבלת לשון הרע / לא תשא שמע שוא

סמ"ג: [בסימנים בתחילת הספר:] **לא תעשה י:** לא תשא שמע שוא, אזהרה למקבל לשון הרע, ואזהרה לדיין שלא ישמע דברי בעלי דין עד שיבוא בעל דין חבירו.

לא תעשה י: שלא יקבל אדם לשון הרע דכתיב בפרשת משפטים (שמות כג א) לא תשא שמע שוא וגו', וגרסינן בפרק ערבי פסחים (פסחים קיח.) אמר רב ששת משום רבי אלעזר בן עזריה כל המספר לשון הרע [וכל המקבל לשון הרע וכל המעיד עדות שקר בחבירו] ראוי להשליכו לכלבים שנאמר (שמות כב ל) לכלב תשליכון אותו, וכתיב בתריה לא תשא שמע שוא אל תשת ירך עם רשע להיות עד חמס, קרי ביה לא תשא וקרי ביה לא תשיא. עוד דרשינן מיניה בשבועות (לא.) ובסנהדרין (ז:) אסור לדיין שישמע דברי בעל דין קודם שיבא בעל דין חבירו.

גרסינן בנדה פרק האשה (סא.) אמר רבא האי לישנא בישא אע"ג דלקבולי לא מבעי, למיחש ליה מיבעי, דכתיב (ירמיה מא ט) והבור אשר השליך שם ישמעאל את כל פגרי האנשים אשר היכה בידי גדליה בן אחיקם, וכי גדליה בן אחיקם הרגן והלא ישמעאל הרגן, אלא מתוך שהיה לו לחוש לעצת יוחנן בן קרח ולא חש, מעלה עליו הכתוב כאילו הרגן.

ואם אדם רואה בחבירו צדדים ועניינים שנראה הדבר אמת, רשאי להאמין ולקבל, כדאמר בשבת פרק במה בהמה (נו.) לא קיבל דוד לשון הרע מאי טעמא דברים ניכרים חזא ביה במפיבושת.

עוד גרסין בירושלמי דפאה (א א) רבי שמואל ברבי נחמני בשם רבי יוחנן אמר מותר לומר לשון הרע על בעלי מחלוקת שנאמר (מלכים א א יד) ואני אבוא אחריך ומלאתי את דבריך.

סמ"ג: לא תעשה ר"ח: לא תקח שוחד: ...אסור לדיין לשמוע דברים מבעלי דינין זה שלא בפני זה שנאמר (דברים א טז) שמוע בין אחיכם, ואם עבר ושמע עובר משום (שמות כג א) לא תשא שמע שוא, ובכלל לאו זה אזהרה למעיד עדות שקר ומקבל לשון הרע ומספר לשון הרע, והזכרתיו למעלה (ל"ת י) אצל לא תלך רכיל, וכן בעל דין מוזהר שלא ישמיע דבריו לדיין קודם שיבא בעל דין חבירו קרי ביה לא תשיא.

◀ עיין מפרשי הסמ"ג לקמן ר"א שטיין <??>, מהרש"ל <??>, דינא דחיי <??>, פרשת דרכים ???

סמ"ק: [בתוך: לאוין התלוין בפה]: **סימן קכד: שלא לילך רכיל דכתיב לא תלך רכיל, ובכלל זה נמי אזהרה לדיין שלא יהא רך לזה וקשה לזה, רכיל פירוש רך לוי¹⁰.**

ואמרין בירושלמי (פאה א א) שלש עבירות אדם אוכל פירותיהן בעולם הזה והקין קיימת לו לעולם הבא, ואלו הן, עכו"ם וגלוי עריות ושפיכות דמים ולשון הרע כנגד כולן, דבכולהו כתיב גדול, בעכו"ם כתיב (שמות לב) אנא חטא העם הזה חטאה גדולה, ובשפיכות דמים כתיב (בראשית ד) גדול עוני מנשוא ובגלוי עריות כתיב (בראשית לט) ואיך אעשה הרעה הגדולה הזאת ובלשון הרע כתיב (תהלים יב) יכרת ה' כל שפתי חלקות לשון מדברת גדולות, וכתיב (תהלים קכ) מה יתן לך ומה יוסיף לך לשון רמיה. אמר הקב"ה לשון בראתי לך שתי חומות, אחת של עצם ואחת של בשר, ועוד שכל אברים מבחוץ ואתה מבפנים, ועוד שכל אבריו של אדם זקופין ואתה מיושב מה יכולין להוסיף לך. וכתיב (שם) חצי גבור שנונים עם גחלי רתמים, אמר הקב"ה אני מלמעלה וגיהנם מלמטה לדונו.

עוד מצינו בדורות הראשונים (ירושלמי שם) יש דור שרובם עכו"ם, כגון דורו של אחאב יורדין למלחמה ונוצחין, לפי שלא היה בהם דילטורם שהרי אליהו מכריז (מלכים א יט) אני נותרתי נביא לה' לבדי ואין איש מגיד, כי חמשים נביאים החביא עובדיה במערה אחת וחמשים במערה אחרת, ועל כרחך אנו צריכין לומר שהרבה מישראל היו יודעין שאם לא כן מאין היה מספיק להם מזון, אלא שהיה שואל מהרבה בני אדם, ודורו של שאול הי' בעלי תורה והיו יודעים לדרשה במ"ט פנים ואפילו התינוקת של שטים עשרה שנה, והיו יורדין למלחמה וניצוחין, לפי שהיו בהן דילטורין שנאמר (תהלים נד) בבוא הזיפים ויאמרו לשאול הלא דוד מסתתר עמנו,

ואומר במדרש (ב"ר פ"ב) שלעתיד לבא הקב"ה שואל לגזלן למה גזלת ממון בני והגזלן עונה פלוני ישראל הלשינו, מיד הגזלן דוחה את ישראל לגיהנם, שנאמר (תהלים קה) איש לשון כל יכון בארץ איש חמס רע יצודנו למדחפות,

וגם כתיב (קהלת י) אם ישך הנחש וגומר, ודרשו רבותינו (ערכין טו) לעתיד לבא מתקבצות החיות אצל הנחש, ואומרים לו ארי דורס ואוכל וזאב טורף ואוכל אלא אתה מה הנאה יש לך, אומר להם כמו כן מה יתרון לבעל הלשון שאומר כאן וממית באספמיה, וכן הנחש נושך בעקבו של אדם וכל גופו מרגיש. ולפי שהיה ראשון לכל מספרי לשון הרע השליטיהו להפרע מכל המספרים, ולכך לשון הנחש שותת לארץ לפי שהיא גרמה לו.

ואמרו רבותינו (שם) שהלשון גורם להרוג שלשה בני אדם, האומרו והמקבלו ומי שנאמר עליו. וגם דרשו רבותינו (פסחים ק"ח). שראוי להשליכו לכלבים שנאמר לא תשא קרי ביה לא תשיא, וכתיב לכלב תשליכון אותו. וגם לוקה בצרעת כדדרשינן (ערכין טו) זאת תהיה תורת המצורע המוציא שם רע ולכך מביא בטהרתו צפורים המצפצפים תמיד,

10. סמ"ק: =====

ומה תקנתן של מספרי לשון הרע יעסוק בתורה שנאמר (משלי טו) מרפא לשון עץ חיים. וגם מצינו שענש הכתוב מוציא שם רע בכפלים ממאנס. וגם בספר קינות (איכה) מצינו שהקדים פ"ה לעי"ן לפי שהקדימו פיהם לעיניהם לומר מה שלא ראו בעיניהם. וגם אמרו חכמים (ערכין שם) שהוא ככופר בעיקר, שנאמר (תהלים יב) אשר אמרו ללשונינו נגביר שפתינו אתנו מי אדון לנו,

ועוד אמרו רבותינו (ערכין טז) אסור לספר בשבחו של חבירו יותר מדאי שמתוך שבחו בא לידי גנותו. וכתוב (דברים כד) זכור את אשר עשה ה' למרים, זהו מצות עשה שלא יספר לשון הרע פן ילקה בצרעת כמרים.

סמ"ק: [לאוין התלוין בפה]: סימן רכה: לשפוט צדק כדכתיב (ויקרא יט) בצדק תשפוט עמיתך. ודרשו רבותינו (שבועות ל) שלא יהא אחד מבעלי דינין עומד ואחד יושב, ואחד אומר לו דבר כל צרכך ואחד אומר לו קצר דבריך, גם יש בזה לאו דלא תלך רכיל (פירוש רך לזה וקשה לזה), ודרשינן (שם) עמיתך עם שאתך בתורה ובמצות השתדל לדונו יפה, פירוש להקריב דינו, ועמדו שצריכין הבעלי דינים לעמוד... ==האם כאן המקום לקטע זה???

ספר החינוך: מצוה רלו: שלא לרגל: שנמנענו מן הרכילות¹¹, שנאמר לא תלך רכיל. והענין הוא שאם נשמע אדם מדבר רע בחבירו, שלא נלך אליו ונספר לו פלוני מדבר כך וכך, אלא אם כן תהיה כונתנו לסילוק הנזקין ולהשבית ריב. ואמרו ז"ל בפירוש רכיל, רך לזה וקשה לזה, דבר אחר לא תהא כרוכל מטעין דברים והולך. משרשי המצוה, כי השם חפץ בטובת הבריות אשר ברא, וצונו בזה כדי להיות שלום בינינו, כי הרכילות סיבה לריב ומצה.

פרטי המצוה ורוב האזהרות שהזהירונו זכרונם לברכה על הרכילות ועל לשון הרע שותפו, יתבארו במקומות מהתלמוד ובמדרשות בפזור. ובפירוש אמרו בלשון הרע, שממית האומרו והמקבלו והנאמר עליו, והמקבלו יותר מכולן. והזהירו הרבה עליו, עד שאמרו (ב"מ נט): דרך משל מאן דאית זקיפא ברוקתיה לא לימא ליה זקוף בינתא@, ואמרו (ערכין טז): כי בכלל אבק לשון הרע הוא המשבח חבירו בפני שונאו, שנאמר (משלי כז יד) מברך רעהו וגו'.

מי שיש לו תלוי במשפחתו לא יאמר לעבדו או בן ביתו תלה לי דג זה, שכל שם תלייה גנאי הוא, רש"י שם. וחידוש שמביא ממירא זו מסוגיית אונאת דברים (ב"מ שם) מצות "לשון הרע" (ולא מוכירה במצות "אונאת דברים" מצוה של"ח), וצ"ע.

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות, ועובר עליה ורגל על לשונו עובר על לאו, והוא כעובר על מצות מלך ואין בו מלקות לפי שהוא לאו שאין בו מעשה, וכמה שלוחים למקום להלקות מלבד רצועה של עגל ושל פרות.

❖ לפעמים יש בלשון הרע חיוב מיתה והוא דין מוסר בשקר

ואע"פ שאין בלאו הזה מלקות לפי שאין בו מעשה, פעמים שיש בו חיוב מיתה כמו שידוע מדין מוסר בשקר, וזה הדין התירו חכמים לעשות אפילו בחו"ל לתיקון העולם, מוטב שימות איש אחד ולא יזיק ויאבד לרבים גופם או אפילו ממונם, ואכתוב לך בני מעט ממה שיש בגמרא בענין זה, גרסינן בפרק הגוזל בתרא (ב"ק קטז:): ההוא גברא דאחוי כריא דחיטי... ודעת הרמב"ם ז"ל שכתב בדין מוסר כך הוא... ואסור לאבד ממון מוסר... ספר החינוך: בעיקר דבריו נמשך אחר דברי הרמב"ם שלא מנה מצות ל"ת ייחודית למקבל לשון הרע אלא כלול בתוכו. ומה שכתב בסוף דבריו שנשים אינן דנות אבל מזהירות להרחיק מכל שקר לכאורה כוונתו שמצוות גם על קבלת לשון הרע (אף שלא מפורש בדבריו) וקצ"ע שלא הזכיר זאת בפירוש==

===== ◀

11. ספר החינוך: =====

(ב) שאלות

◀ שאלות סימן כז (בנאמנות עד אחד ועוד) מופיע בפרק ?? ?? אצל גמרא פסחים קיג

שאלות: פרשת וישב, שאלתא כח: שאלתא דאסיר להון לדבית ישראל לאישתעווי

לישנא בישא חד על חבריה, דתניא דבי ר' ישמעאל (ערכין טו) כל המספר לשון הרע מגדיל עונות כנגד עבודה זרה וגילוי עריות ושפיכות דמים שנאמר יכרת ה' כל שפתי חלקות לשון מדברת גדולות, עבודה זרה איקרי גדולה דכתיב אנא חטא העם הזה חטאה גדולה, גילוי עריות איקרי גדולה דכתיב ואיך אעשה הרעה הגדולה הזאת, שפיכות דמים איקרי גדול דכתי' גדול עוני מנשוא, אבל לשון הרע איקרי גדולות דכתיב לשון מדברת גדולות, אימא גדולות גדולות תרתי [ותו לא], א"כ להידא מפקעת לה.

=העירו אחרונים (זרע חיים??) למה לא הביא השאלות פסוק המפורש לא תלך רכיל, ועיין

[וכי] היכי דאסיר ליה לאישתעווי הכי אסיר לקבוליה, דאמר רב ששת משום רבי אלעזר בן עזריה כל המספר לשון הרע וכל המקבלו וכל המעיד עדות שקר לחבירו ראוי להשליכו לכלבים [וכמאן דלא חזי לקבורה] שנאמר לא תשא שמע שוא וסמיך ליה לכלב תשליכו אותו, קרי ביה נמי לא תשיא (פסחים קיח).

וכי אסיר לקבוליה למעבד ביה מעשה אבל למיחש ליה מיבעי, דאי אמרין ליה פלניא קא מהדר בתרך למקטלך או לצעורך מיבעי ליה לנטוריה נפשיה מיניה, דאמר מר (נדה סה) האי לישנא בישא אע"ג דלקבוליה לא מיבעי למיחש ליה מיבעי, דהכי אשכחן בגדליה בן אחיקם דאמר ליה יוחנן בן קרח עליוהי ישמעאל בן נתניה ולא חש למילתיה ואיענש דכתיב והבור אשר השליך שם ישמעאל את כל פגרי האנשים אשר הכה ביד גדליה, וכי גדליה הרגן והלא ישמעאל הרגן, אלא מתוך שהיה לו לחוש לעצת יוחנן בן קרח ולא חש ואיענש והעלה עליו הכתוב כאילו הרגן.

ולא מיבעייה מילתיה דליתיה דאסיר ליה לאיניש למימר דהוא שקרא, אלא אפילו מילתא דאיתיה ואמר ליה ההוא מאן דהוא ולא יהיב ליה רשותא למימר לאחרינא, אסיר ליה למימר, דאמר ר' מנסיא בריה דר' מנסיא משמיה דרבי מנסיא רבה מניין לאומר דבר לחבירו שהוא בכל יאמר עד שיאמר לו לך ואמור שנאמר וידבר ה' אל משה לאמר דבר אל בני ישראל לאמר, ויאמר ה' אל משה אמור אל הכהנים, אמור ואמרת אל זקני ישראל (יומא ד:). [לשאלות גירסה חדשה בגמרא יומא עיין שאלת שלום והעמק שאלה כאן].

ברם צריך אילו היכא דאמרה למילתא קמי ביה תלתא מהו למיזל למימרא ליה למריה או לאחריני, כיון דאמר מר עד שיאמר לו לך ואמור בי תלתא נמי כיון דלא אמר להו לך ואמור לא, או דילמא הני מילי כי צריך למימר ליה לך ואמור היכא דלא אמר קמי ביה תלתא ואמרה בצניעא אבל היכא דקא אמר קמי ביה תלתא הויה כי פרהסיא וכמן דאמר ליה לך ואמור דמי, ת"ש דאמר רבה בר רב הונא כל מילתא דמתאמרה באפי בי תלתא אין בו משום לישנא בישא כי אזיל ואמר ליה למריה דהוה ליה כי פרהסיא¹².

פרשת שלח, שאלתא קכט: שאלתא דאסיר להון לדבית ישראל לאישתעווי לשון הרע
וכי היכי דאסיר לאשתעווי הכי אסיר לקבוליה, דהכי אשכחן במרגלים דבדיל לשון הרע דאישתעו להון לדבית ישראל וקבלוהו ישראל איענשו עלה דמילתא.

12. שאלות: להעיר שלא כתב מפורש דעובר ב"לא תלך רכיל" ויתכן שדעתו שרק ברכילות עובר ולשה"ר הויה רק מידה טובה. אולם עיין סימן קל שהזכיר פסוק לא תלך רכיל. בכל דבריו עיין גם העמק שאלה ולעיל בסוגיא דב"ב לט שמוכר בדברי ספר השלמה ועוד =

וחמיר עונשא דלשון הרע יותר מן העושה מעשה כדתנן המוציא שם רע להקל ולהחמיר כיצד אחד המוציא שם רע על גדולה שבכהונה ועל קטנה שבישראל נותן מאה סלע נמצא האומר בפיו חמור יותר מן העושה מעשה, ממאי דילמא משום דהוה גרים לה קטלא אמר רבא אמר קרא כי הוציא שם רע על בתולת ישר' על שם רע שהוציא, וכן מצינו שלא נתחתם גזר דין על אבותינו במדבר אלא על לשון הרע שנאמר וינסו אותי זה עשר, ודילמא משום דאכתי לא מלא סאתן, אמר רבי שמעון בן לקיש אמר קרא וינסו אותי זה עשר פעמים זה על זה נתחתם גזר דינן.

ואמר רבי אלעזר בן פרטא בא וראה כמה גדול כח לשון הרע ומה אם המוציא שם רע על העצים ואבנים כך המוציא שם רע על חבירו להרגו לא כל שכן ודילמא על דבר גדול דאמר רב חנינא דבר גדול דברו מרגלים באותה שעה דכתיב כי חזק הוא ממנו כביכול אפילו בעל הבית אינו יכול להוציא כליו משם, אלא אמר רבא ואיתימא ריש לקיש מוציא דיבת הארץ רעה, על עסקי דיבה שהוציא.

ואמר רב ששת משום רבי אליעזר בן עזריה כל המספר לשון הרע וכל המקבל לשון הרע וכל המעיד עדות שקר על חבירו ראוי להשליכו לכלבים שנאמר לכלב תשליכון אותו וסמך ליה לא תשא שמע שוא קרי ביה נמי לא תשיא.

ברם צריך למימר אמור רבנן אסור לקבולי לשון הרע למיעבד ביה מעשה אבל למיחש ליה בעי לפרהווי ליה אי לא, מי אמרינן כי אסיר לקבוליה למיעבד ביה מעשה אבל למיחש ליה בעי לפרהווי נפשיה מיניה, היכי דמי כגון דאמרו ליה פלניא קא מסגי בניכלא בהדך, מי בעי למיחש ליה ופרהווי נפשיה מיניה או דילמא אי חייש קא חשיד ליה ואמר מר החושד בכשרים לוקה בגופו ואסיר.

ת"ש דאמר רבא האי לישנא בישא אע"ג דלקבוליה לא מיבעי למיחש ליה מיבעי דכתיב והבור אשר השליך שם ישמעאל את כל פגרי האנשים אשר הכה ביד גדליהו וכי גדליהו הרגן והלא ישמעאל הרגן אלא מתוך שהיה לו לחוש לעצת יוחנן בן קרח ולא חש מעלה עליו הכתוב כאלו הוא הרגן, הנהו בני גלילא דנפק קלא עליהו דקטלו נפשא אתו לקמיה דרבי טרפון אמרו ליה אטמירנן מר אמר להו אמור רבנן לישנא בישא אע"ג דלקבולי' לא מיבעי ליה למיחש ליה מיבעי דילמא איתא למילתא ולא מסתייעא מילתיכו וגרמיתון צערא לדילי נמי איזילו אתון אטמירו נפשיכו.

◀ שאילתות סימן פח בענין צרעת ואהנו מעשיו מופיע בפרק ?? ??

פרשת קרח, שאילתא קל: שאילתא דאילו מאן דאית ליה מילתא דדינא בהדי חבריה יהיב ליה זימנא לבית דין ושמע דינא בהדיה, וצריך למימר ליה זימנן בהדיה פלן לקדם בית דין פלן ליום פלן, דהכי אשכחן בקרח ועדתו דבשעתא דאמרו ליה לאהרן משה מן דעתיה הוא דיהיב לך כהונה ולא מרשותיה דקודשא בריך הוא ואנן נמי בעינן למיהוי כהני דכתיב ובקשתם גם כהונה, אמר להם משה זימניכון לקמי קודשא בריך הוא בהדי אהרן מחר, דכתיב ויאמר משה אל קרח אתה וכל עדתך וגו', ואי משתעי מילתא בישא כלפי בי דינא ואתי שליחא ואמר לית ביה משום לא תלך רכיל, דכתיב וישלח משה לקרא לדתן ולאבירם בני אליאב ויאמרו לא נעלה, למימרא דאהדר שליחא (על פי מו"ק טז): [-עיין כאן העמק שאלה בגירסתו בגמ' מו"ק, ואי מיחייב לשמותיה משמיתין ליה...]

(ד) קדמונים ובעלי אזהרות

רס"ג: מנין המצוות: לא תעשה לה: ...הנזרו פן תשבעו לשוא ולשקר, ולא תחללו שם אדון, לא תענה שוא, ותשא שמעו, ותשת ידך לחנף ורבי מדון.

לא תעשה ס: ...חדלו לכם מכל אלה ושאת חטא וחרש לחרף, משנוא, ומרצוח, ורכיל, ומעמוד על דם טרף. עיין לקמן <?> ביאור הגר"י פערלא

אזהרות רבינו אליהו: משפט גר צוני לא אטה בלשוני, לבל לכת רכיל בסתר מלשוני.

הלכות גדולות: מניין תרי"ג מצוות: ...לא תשא שמע שוא... לא תלך רכיל¹³...

ערוך: ערך 'דלטור': אמרו לו וכי דלטור אני (סנהדרין מג). והנחש היה ערום, התחיל אמר דלטוריא לבוראו (ב"ר ב). על ידי שהיה בהן דלטורין (פסיקתא פרה). דלטורין פירושו רכיל בלשון רומי ובלשון לעז. חנף יבוא (איוב יג טז), תרגום – 'דילטור ייעול'.

ערך 'חש' (א): לשכת חשאים... הקטרת מכפרת על לשון הרע, יבוא דבר שבחשאי וכפר על מעשה חשאי (יומא מד, ערכין טו),

ערך 'לא': ... לא אמרתי דבר וחזרתי לאחורי (ערכין טו), פירוש כשהייתי אומר דבר על שום אדם לא הוצרכתי לחזור ראשי לאחור ולראות שלא יהא שם בעל הדבר, שאפילו יהיה שם לא הייתי חושש שאני משקר ואיני אומר לשון הרע. [-לשון רבינו גרשום ערכין]

ערך 'לשון': ... במערבא אמרי לישן תליתאי קטל תליתאי הורג למספרו ולמקבלו ולמספרין עליו (ערכין טו). היכי דמי לישנא בישא וכו', (ערכין שם). למה נקרא שמו שלישי וכו' עד בימי שאול הרג וכו', (ירושלמי פאה). אשכבה לזהטים (תהלים נו ה: אֶשְׁכְּבָה לְהִטִּים בְּנֵי אָדָם שְׁנֵיהֶם חֲנִית וְחֻצִים וְלִשְׁנָם חֶרֶב חֲדָה) זה דואג ואחיתופל שהיו להוטים אחר לשון הרע וכו' (ירושלמי פאה). האי לישנא בישא אע"ג דלקבולי לא ליבעי למחיש ליה ליבעי (נדה סא). בעלי חצים (בראשית מט), לא תלך רכיל (ויקרא יט) תרגום ירושלמי – לישן תליתאי¹⁴.

ערך 'פט': הוא עושה מעשה פטיט לפיכך אמרה תורה יביא קרבן פטיט (ערכין טז), פירוש פטפט והשמיע קולו בלשון הרע לפיכך יביא קרבן פטיט, צפורים שמשמיעין קול בכל שעה... [-לשון רבינו גרשום ערכין שם].

ערך 'קטיגור': ...אין קטיגור נעשה סניגור (ר"ה כו), פירוש מלשון רכיל [-וכן כתב רבינו חננאל שם 'קטיגור מלשון רכיל']. דור שבן דוד בא בו קטיגוריא בתלמידי חכמים (כתובות קיד).

ערך 'קרץ' (ג): בפרק הרואה בברכות בגמרא מקום שנעקרה (ברכות נח) 'אכל קורציה ביה מלכא', פירוש קרא עליו מלשינות. וכן תרגום (ישעיה נח) קרא בגרון – 'אכלי קורצין', לא תלך רכיל – 'לא תיכול קורצין'. [-עיין פרק מפרשי התורה הערה ???]

ערך 'רכל': הרוכלין המחזירין בעיירות (מעשרות ב). המוצא קופת הרוכלין (שבת צ). רבים היו פצעי רוכל (יבמות סג). פירוש – מוכר בשמים, מלשון (שה"ש ג ו) מכל אבקת רוכל.

(ג) לקט מדברי רש"י

רש"י: (גיטין נז:) והיינו דאמר רבי אלעזר, הא דאמרין לעיל שעל ידי לשון הרע חרב הבית ונהרגו כמה רבבות.

(סנהדרין כו.) ידרכון קשת כוננו חצם וגו', על שם שעל ידי החץ הוא מבקש להמית את אדוניו בלשון הרע הכתוב שם.

(סנהדרין קג.) לא יגורך רע, היינו מספרי לשון הרע דכתיב בתריה תאבד דוברי כזב איש דמים וגו', ועוד דכתיב בתריה קרבם הוות קבר פתוח גרונם וגו'.

13. בה"ג: =להעיר שלא מנה העשה של זכור למרים, ספר יראים נמשך אחריו, עיין בכל זה בפרק י זכור למרים.

14. ערוך: וישטמוהו בעלי חצים (בראשית מט כג, בברכת יעקב ליוסף), בתרגום ירושלמי שם: אכלו קרצוהי קדם פרעה וכו' אמרו עליו 'לישן תליתאי' בפלטרין דפרעה וכו'. ובפסוק לא תלך רכיל תירגם: לא תהוון בתר לישנא תליתאי' על חבריכון.

קרח דיבר לשון הרע

רש"י: (יומא מד.) על לשון הרע, כי ההיא דקרח לשון הרע הוה, דכתיב (במדבר יז) אתם המיתם את עם ה', וסתם לשון הרע בחשאי הוא. (זבחים פח:) דבר שבקול, פעמונים שבו. [ויכפר] על העם, במחלוקת קרח שהוא לשון הרע [שנאמר] אתם המיתם וגו'.

בענין דואג האדומי

רש"י: (שמואל א כד י) ויאמר דוד לשאול למה תשמע את דברי אדם לאמר הנה דוד מבקש רעתך, למה תקבל עלי לשון הרע של דואג. סוטה ט: דואג, אביר הרועים וגדול שבתלמידים היה ונתקנא בדוד שראהו נכון דבר ואיש תואר ומראה פנים בהלכה כדכתיב (שמואל א טז) הנה ראיתי בן לישי בית הלחמי וגו' ואמר באגדה דחלק (סנהדרין צג:) דכל ההזה דואג אמרו בלשון הרע. (סנהדרין צג:) לא אמרן דואג, לקמן מפרש האחד מן הנערים היינו דואג. אלא בלשון הרע, שהיה מספר בשבחו של דוד כדי שיקנא בו שאול ויהרגהו. (סנהדרין צה.) נטרד דואג האדומי, שספר לשון הרע על דוד שנתקנא בו שאול, ולפי שקבל אחימלך את דוד בנוב אמר ליה שאול סוב ופגע בכהני ה', נמצא שעל ידך נהרגו ואתה נכשל, ובחטא זה נהרג שאול ושלשת בניו במלחמת פלשתים. (סנהדרין קו:) אמר לו הקב"ה לדואג והלא גבור אתה בתורה, למה תתהלל לספר לשון הרע על דוד.

קבלת לשון הרע של שאול

רש"י: (קהלת ז כא) גם לכל הדברים אשר ידברו אל תתן לבך אשר לא תשמע את עבדך מקללך, לפי שנדבר בשאול שקבל לשון הרע על נוב עיר הכהנים, ועליו נאמר אל תרשע הרבה, אמר גם לכל הדברים אשר ידברון אליך הולכי רכיל אל תתן לבך לקבלן.

חיבור התשובה: למאירי: משיב נפש: מאמר א פרק ד:

דברי המאירי כאן סובבים על ביאור הברייתא שיש עשרים וארבע דברים המעכבים את התשובה, שמהם ג' העבירות "רכילות", "לשון הרע" ו"ליצנות". לעיל (תחילת פ"ד עמ' 75) הקדים המאירי שיש חמש סיבות לכך שעוונות אלו קשים לתשובה, הסיבה השניה היא משום "קלות העוון כי לרוב היותו קל בעיניו לא ירגיש לשוב ממנו אע"פ שהוא גוף עבירה", והסיבה הרביעית "שהם דברים אין בהם גוף עבירה... והמה פחיתות ודעות רעות עד מאד קשות לפרוש וימשכו עמהם עבירות גדולות וכו'". כאן מבאר שה"רכילות" היא ממין הסיבה השניה, ולשון הרע וליצנות הן מהסיבה הרביעית.

❖ רכילות היא מהעבירות המעכבים את התשובה כי הם קלים בעיני החוטא

[סוף עמוד 92]... אבל מה שראוי אצלי להחזיר [-לכלול] במין הסיבה השנית [-קל בעיני החוטא] , אף על פי שהר"ם ז"ל [-רמב"ם תשובה ד ה] כללו ברביעית, הוא ענין הרכילות, כי הרכיל אי אפשר שידמה היותו בלתי חוטא כלל עם מה שנאמר לא תלך רכיל, אבל יהיה העוון קל בעיניו כמעט שלא ירגיש בו בספרו דבר אמת, אף כי לפעמים תבוא מידתו זאת בתחבולות דברים, יאמרוהו בצדק או בהצנע, לא ירגיש על חטאו בדיבור ההוא, והוא הוא שורש הרכילות והמלשינות.

כמו שהעידו בירושלמי (פאה א א) אמרו ז"ל זה נוסח דבריהם שם: חד זמן צמות בי מלכא, לא הוה תמן חד גברא דשמיא קופד, אמר חד מיניהו יומא כי האידינא לית קופד ולית חובין, אמר ר' יוחנן זה לשון הרע בהצנע. חד זמן צמות בי מלכא, לא הוה תמן חד בר נש דשמיא יוחנן, אמר חד מיניהו נלך ונבקך את ר' יוחנן, אמר ר' יוחנן זה לשון הרע בצדק.

פירוש, צמות בי מלכא, שנאספו כל העם במצות המלך ונפקד מהם איש היה שמו חובין, ומאן לבוא במצות המלך, אבל לא הרגישו בני המלך על העדרו ולא פקדוהו בהפקד מושבו, וזה רצה לגלות ענינו בענין שלא ירגישו עליו היות כונתו לרע, ורצה להזכיר על

ידי תחבולה לשון חובץ כדי שיעלו על לבם שם האיש ההוא הנעדר, ואמר אפשר שביום כזה והוא יום התאסף ראשי העם בבית המלך לא נאכל בשר או גבינה, כי הבשר בלשון ארמי 'קופד' והגבינה יקראו לה 'חובץ', וכן במעשה השני אמר הנלך לבקר את ר' יוחנן שהוא חולה, ואז הרגישו על הנעדרים. והנה זה האחרון הלשינו בענין היה נראה ממנו היותו דובר צדק וגמילות חסד. וכל זה עם היותו עז, הוא קל בעיניו לא ירגיש לו ולא יתעורר לתשובתו,

חטא החושבים שמותר לגלות כל זמן שלא הוזהרו מפורש שלא לומר

וכן מבני אדם קצת אנשים לא יחזיקו עצמם כהולכי רכיל בספרם איזה דבר אם לא הוזהרו על הסתרו ולא יתעוררו על זה, ועל זאת המידה אמר החכם השלם ע"ה (משלי יא ג) הולך רכיל מגלה סוד וגו', ייחס גילוי הסוד לרכיל, והעתיק מילת סוד במידת נאמן רוח אל מילת דבר, להורות שהרכיל ממדותיו ומפעולותיו לגלות סוד, ר"ל אף מה שהוזהר עליו להסתירו ולכסותו, אבל נאמן רוח לא דיו לכסות סוד, ר"ל מה שהוזהר ממנו, אבל אפילו הדברים ששמע במקרה מבלי שיוזהר על [עמוד 94] הסתרים, אחר שידע ויכיר שיש צורך בהסתרים יכסה אותם ויסתירם, והוא ענין מה שהעתיק מילת סוד אל מידת דבר.

כבר התבאר זה על פי קצת מפרשים, הוא שאמרו ז"ל במסכת יומא (ד) מכאן לאומר לחבירו דבר שהוא בבל יאמר עד שיאמר לו לך אמור, רצו בזה שכל ענין רכילות אע"פ שלא הוזהר על הדבר ההוא [-שלא לגלותו] הוא בכלל לא תלך רכיל, כי סיבת הריסת כל מצב אהבה והפר ברית ויסכב תכלית שואה ביניהם עד שאפשר להביאם לידי שפיכות דם, והוא אמרו אנשי רכיל היו כך למען שפוך דם (יחזקאל כב ט).

ומזה פירשו רבים באמרו לא תלך רכיל בעמך ולא תעמוד על דם רעך, רצו בו אע"פ שהמספר אינו הורג, הוא סיבת הריגתו, כי הוא השתדל להיות נותן חרב ביד האחד להרגו בשנאתו אשר הכניס ביניהם, ומפני זה החמירו ז"ל הרבה בענינו על המספר ועל המקבל דבריו, כמו שבא בתורה לא תשא שמע שוא, ובא בתרגומו 'לא תקבל שמע דשקר',

ואמר החכם השלם ע"ה (משלי כט יב) 'מושל מקשיב על דבר שקר כל משרתיו רשעים', רצה בו כשהמושל מקשיב על שפת שקר ר"ל לדברי רכילות ומקבל אותם, כל משרתיו רשעים, כי אחר שידעו מנהגו יתרוצו אליו תמיד בראשי העניים ויסכסכו אותם עמהם, ואפילו בספרו דבר אמת קראו שפת שקר, כי יראה בעצמו בהוליכו רכילותו שהוא עושה זה לאהבתו האיש אשר דברו בו, ולא היה ענין צפון לבבו רק להשניאם זה עם זה ולהרקיד שטן ביניהם, והוא יתיצב מנגד, ואמר שהוא בקבלו הדברים יעשה כל משרתיו רשעים, ואילו לא יקבלם אבל שיגער באמרם גם לכל הדברים אשר ידברו לא יתנו לבם להשיבם אליו.

וזה רצה אצל קצת מפרשים (ע"י אבן עזרא) באמרו (משלי כה כג) רוח צפון תחולל גשם ופנים נזעמים לשון סתר, ובא הנה תחולל מלשון חלילה לעבדיך, וביאורו, כמו שהרוח צפון תחולל הגשם, כן הראות פנים זעומות למסכסכים ימנע לשון הרכילות, והוא הנקרא לשון סתר, ואל זה נטה יונתן בן עוזיאל בענין והיה צדק אזור מתניו (ישעיה יא ה) שתרגם [עמוד 95] ויהוה צדיקיא סחור סחור ליה, רצה בו שבזמן שהוא יבטל ענין הקנאה והתחרות אשר הרכילות ממין פעלתם ולא יעמדו סביבו רק צדיקים, בהפך המושל המקשיב על דבר שקר.

ומשלי הערב הגידו בנועם מוסריהם כי הלשין איש רע ובליעל באיש אחד והיה המלך מחסידי המלכים, ויאמרו לו המלך התרצה שאשמע אמרתך בו וששמע גם כן מה שיאמר גם הוא עליך, ויפחד המלשין ויאמר לא ארצה אדני המלך, ויאמר לו המלך ברח מן הרע ותשיג הטוב ובקש השלום ותשכב בחק הבטחון. ואמרו הטוב שבשבחים היוצא מפי המשובחים והטוב שבמעשים המתוק באחריתו והטוב שבמלכים מי שלא יאמין בשוא, ואמרו גם כן אל תשיאכם לשון רכיל וקורץ על האוהבים כי לולא אמונת אהבתם לא השתדלו המקנאים עליהם.

❖ "לשון הרע" ו"ליצנות" אין בהם גוף עבירה

אבל בעל לשון הרע ובעל ליצנות ובעל מחשבה רעה והמתחבר לרשע, הם ממין הסיבה הרביעית, שאין גופם של אלו גוף עבירה @ =הערה: ס"ל דהוי מידה טובה ולא איסור ממש== והנה רוב העבירות נמשכות עמהם. והנה העידו ע"ה באבדן כת לצים וכת מספרי לשון הרע כמו שאמרו ז"ל (סנהדרין קג.) ארבע כיתות אינם מקבלות פני שכינה כת לצים כת שקרים כת חנפים כת מספרי לשון הרע, ומן פעולותיו.

ואמנם קושי הפרדו מבעליו הוא להיות הליצנות והלשון הרע ערב על בעליו, ונמשך בו מאד ומתענג בהשתעשעו בהם, קשה מאד לפרוש הימנו, וכל שכן בחשבו בלתי היותו עושה מעשה עבירה, אף כי יאמרוהו לפעמים דרך הצנע או דרך התחסדות כמו שבארנו ברכילות שהוא מענין לשון הרע, כענין המשבח את חבירו במה שאין בו, או המשבח במה שיש בו לכונה שיספרו השומעים בגנות האיש ההוא, והיה תכלית כונת שבחיו לבעבור סבב גנותו, כאמרם ז"ל מתוך שבחו וכו'. ורבותינו ז"ל אמר אחד מהם על אדם מאריך בשבחי חבירו 'כלך מלשון הרע' (ב"ב קסד).

❖ ביאור עבירת "לשון הרע"

ואמנם עיקר לשון הרע הוא המתמיד לספר בגנות האחרים ויתן דופי בענינם, או שילעג להם למעוט הצלחתם בקנינים ויחשדם היות זה בחסר שכל ושפלות דעת, ואל זה אמר ע"ה (משלי טז ה) לועג לרש [עמוד 96] חרף וגו', כלומר שהראה בלעג ההוא היות ההצלחה ביד האדם להשתדלו בקנינים ולתכלית שמרו אותם אחר שקנאם, כאמרו כחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה, על דרך מה שביארו בו קצת מפרשים לגזור מילת עצם ידי מלשון עוצם עיניו (ישעיה לג טו), כאילו אמר כחי בהשתדלות על הקנינים ועצם ידי, ר"ל קפיצת ידי והשמרי מהרחיב יד לפזר הוני, עשה לי את החיל הזה, ולא ה' פעל כל זאת, והנה הוא חרף עושהו בזה וכפר על היות הכל מאתו, והוא שאמר וזכרת את ה' אלקיך כי הוא הנותן לך כח לעשות חיל,

ומעין זה מי שילעג על חבירו למיעוט השגתם בידיעה, ולא לכוונת תוכחת והערה, אבל לכוונת לעג וליצנות, כאילו השיג הוא עד תכליתה, ואילו ידע היה מרגיש במה שיחסר לו מן הידיעה ולא התלוצץ על אחרים. וכלל: כל אשר יתן מום באדם בשוט לשונו ללא כוונת ענין נבחר, הוא ענין לשון הרע, אם שיהיו האנשים אשר דיבר בהם משחתם בהם מום בם, אם נקיים המה מאשר עמס עליהם.

ואומר [שלמה] ע"ה (משלי יד ט) אוילים יליץ אשם ובין ישרים רצון, רצה בו כי האויל יליץ ויספר מומי בני אדם ולא יספרו בו רק האשם והחטא על מנהג הזכוב, כמאמר החכם שאמר על מחפשי המומין שהם כמו הזכוב שלא ינוח עד עת מצוא הנגעים, וההיפך בישרים שלא יספרו רק בנרצה והמבוקש והוא השבחים במה שאפשר לספרם ויחרישו מהפכם, והוא אמרו ובין ישרים רצון, והעידו משלי הערב על אחד מחכמיהם עובר עם תלמידיו בדרך וראו נבלה אחת ואמרו הלתמידים כמה מסרחת נבלה זו והחכם גער בהם ואמר להם כמה לבנים שניה, הורה שאין לספר במומי בני האדם על דרך לעג וליצנות אם לא יעשה כן לגלות על חטאיו והבאיש רוע הפעולות בעיני העמים, או לאיזה כוונה לא על צד פחיתות הכוונה, ותמנע הלשון בספר מומי בני האדם. (השווה לשערי תשובה ג ריו)

❖ אבק לשון הרע ומספר בטובת חבירו

ואמנם אמרם ז"ל (ערכין טז) אל יספר אדם בשבחו של חבירו שמתוך שבחו הוא בא לידי גנותו, וכן מה שהשיב [עמוד 97] החכם אל המשבח 'כלך מלשון הרע' הוא נקרא אצלם אבק לשון הרע, והוא ענין כל דיבור שממנו יתפשט איזה גנות בחבירו, ועליו אמרו ז"ל (ב"ב קסה.) רוב העולם נכשלים בגזל ומעוטו בעריות וכולו באבק לשון הרע, ואמנם אמרם שלא לספר בשבח האדם, עם היות ממידות המוסר להפליג בשבח מי שראוי לכך כאמרו

וחקר כבודם כבוד (משלי כה כז), פירשו ענינו באדם שיש להכריע בענינו או שישבחוהו במעמד שונאיו ומקנאיו.

ועל צד השתקע האדם בענין לשון הרע אמרו עליו שהוא קשה מעריות ועבודה זרה ושפיכות דמים (ערכין טו): להיותו תשובתו יותר קשה ויותר רחוקה (עיין שערי תשובה ג' רג"ד), והוא הוא ענין הליצנות ושרשו, ונכלל בליצנות השיחה הבטלה אשר היא שורש פורה לכל אלו המידות,

מותר לספר בגנות החוטאים להשאיש ריחם

ואמנם הסיפור בגנות המידות או בגנות בעליהן על כוונת הרחקתם והרחוק מושב הנוכחים מן הקונים אותם להבזותם בעליהן בעיניהן ולהבאישי ריחם לפני כל יודע דת דין, זה ממה שראוי לכל מקנא לכבוד השם, קל וחומר ליחידים ולחכמים, (שערי תשובה ג' ריח ריט)

לא להחניף לרשעים

ואשר ימנע מזה בבלי סיבה ראויה למנעו יקרא חנף, והוא הנכלל בכת חנפים, הן אם יחריש בראותו פעל מגונה וימנע עצמו מן התוכחת או אם יהלל בעל המידות המגונות, אע"פ שלא ישבח פרטי פעליו, או שישמור מלשבחו בעין האחרים לבעבור לא ילמדו בדבריו אבל שישבחנו בינו לבין עצמו, ויהיה זה סיבה להשקיעו במעשיו, כאמרו (משלי יא ט) בפה חנף ישחית רעהו, או שלא יכשל בכל זה אבל שיתחבר עמו יתמיד בחברתו, ואין צריך לבאר במי שישבח גוף הפעל הרע היוצא מתחת ידי הרשע או שיעזרוהו או שישתדל לכסותו ולמשול בו משלים וחדות, סוף דבר לא הותר מכל זה דבר זולתי בהיות יד הרשע תקפה ודואג עליה פן תזיק לו ותגרום לו הפסד, הותר לכבדו מעט עד שלא יחזיקוהו הרשע כמתרחק ממנו, לא לדבר טוב עליו ולא לשבח ענינו חלילה, ולא ירד ממעלתו להשתקע בחברתו אלא לגור שם, וזה [עמוד 98] מה שהותר באמרו (סוטה מא. ועיין מאירי שם) מותר להחניף את הרשעים בעולם הזה, אבל מכל מקום ראוי לספר בגנות המידות על כוונת תוכחת. (שערי תשובה ג' ריח ריט)

איך להוכיח הרשעים

וגם בזה הורו חכמי המוסר במוסר המוכיח להוכיח דרך כלל אולי ירגיש הנכוה בעבירה ההיא וישוב, ולא יתמיד להזכיר העובר בפרט עד יראה מה יועיל לו בהוכיח דרך כלל. ולמדו זה ממידותיו ית', חטא ישראל גם גנבו גם כחשו וגו' (יהושע ז, סנהדרין יא.), ולא הזכיר בפרט המועל בחרם, וארון הנביאים ע"ה אמר (דברים יב) לא תעשון ככל אשר אנחנו עושים בה היום איש כל הישר בעיניו, כלל עצמו עם שאר החוטאים על דרך המוסר, וכן אמר (עזרא י ב) ויען שכניה בן יחיאל ויאמר אנחנו מעלנו בה' ונושב נשים נכריות, אלא שהבחירה ביד המוכיח להוכיח בכל ענין שיוכל למנוע בדבריו המעשים המכוערים, לא על צד הליצנות ויתרון הלשון, רק לכוונת תוכחת והתרחק המפעלים המגונים.

ארבע מדרגות של הדיבור

ודרך כלל בענין כל הדברים שהדיבור טוב בהם ושהוא רע בהם, העידו חכמי המוסר (עיין רמב"ם פהמ"ש אבות א יז אבל בסגנון אחר) על אחד מחכמיהם שהיה ממעט בדיבור מאד ושאלוהו מה היא סיבת שתיקותך ברוב עם רוב חכמתך, ואמר בחנתי בדברים ומצאתים נחלקים לארבעה חלקים, הראשון דברים אין תקוה תועלת בהם ויש יראת נזק, וזה כל דבר נבלה [כהוצאת] דיבה ולשון הרע ודומיהם, ועזיבת החלק הזה מבוארת. והשני, דברים שבהם תקוה תועלת ויראת נזק, כהרבות בכבוד אוהב על אף שונא, לכוונת התנשאות לזה והכעסה וקטרוג למתנגדיו, ועזיבתו ראויה אולי יקדם הנזק ויתאחר התועלת. והשלישי, באין תקוה תועלת ואין יראת נזק, כרוב סיפורי המאורעות איך היה זה הענין ואיך סודר על זה הסדר, ובכלל כל ענין שיחה בטלה ודבר יושבי קרנות. והחלק הרביעי, בחכמות ובמעלות ובצרכי האדם ההכרחיים ובמוסרים ובמידות ומה שהוא ממינם, כשבח המידות הטובות והדבקים בהם, כדי לעורר השומע לקנותם, וכן בגנות המידות הרעות והבזות בעליהם

[עמוד 99] והכניע מידותיהם למען יסורו השומעים מעל אהלי האנשים החטאים ולא יספו בחטאתיהם, ואמר כשאני שומע הדברים אני בוחן אותם ואם אמצאם בזה המין אענה אף אני חלקי, ואם יהיו משאר החלקים אחריש מהם.

והנה כלל בזה כל מה שבארנו במה שראוי לדבר עליו ובמה שהוזהר להחריש ממנו, והם שלשת חלקי הדיבורים, והם נכללים בשלשה שביארנו, ר"ל רכילות וליצנות ולשון הרע, ויהיה זה החלק הראשון ענין לשון הרע שבו יראת נזק מאין תקוה ותוחלת, והשני ענין רכילות אולי יכוין בו תועלת מן המקבל דבריו ובו יראת נזק מן המסופר עליו, והשלישי ענין הליצנות, אשר חלק ממנו שיחה בטלה וישיבת קרנות שאין בו צד תועלת לא יראת נזק, והיא המביאתו לכל האחרות ומוציאה את האדם מן העולם.

(ה) ראשונים נוספים

אורחות חיים להרא"ש: אות ה: [להתרחק...] וכן מן הרכילות.

אות י: שלא יספר לשון הרע ושלא יקבלו.

אות פג: אל תוציא דיבה ולשון הרע על שום בריה @ ולא לזות ורכילות.

ללמוד מכאן לענין גוי ==

תשובות הגאונים: (קרוניל) סימן קז: [-הוריות יג:]... ר' מאיר ור' נתן לא הוה בההיא

שעתא בבית המדרש כד אתא ר' מאיר ור' נתן לא קמו מקמיהו אמרו מאי טעמא אמרו להון דהכי תקון רבן גמליאל אמר ליה ר' מאיר לר' נתן את אב ב"ד ואנא חכם תא ונתקן כי הא מלתא למחר נימא ליה פתח ותני בעוקצין ואמר לית זכרי נימא ליה מי ימלל גבורות ה' ישמיע כל תהלתו למי נאה למלל גבורות ה' למי שיוכל להשמיע כל תהלתו ונהוי מר נשיא ואנא אב ב"ד שמעינהו ר' יעקב לא יכיל לחזיה לרבן גמליאל משום שנאמר לא תלך רכיל¹⁵ אזל גרסה לעוקצין להדי כותא דעיליתא דהוה יתיב בה רבן גמליאל יהב דעתה ונמרה, למחר אמרו ליה לידרשו לן מר בעוקצין פתחו תנו אמר להו אי לא ידענא הוה כספתון לי אפקינהו...

(ו) ספר חסידים

❖ אפילו על דבר אמת הוי לשון הרע

ספר חסידים: ארבע כתות אין מקבלות פני שכינה... מספרי לשון הרע שנאמר (תהלים

ה ה) כי לא אל חפץ רשע אתה לא יגורך רע, לא יגור אתך רע לא יכנס במחיצתך... לשון הרע מספר בגנות של חבירו אפילו דבר אמת, וגם משל הדיוט הוא¹⁶.

סימן מד

15. תשובות הגאונים: ==בגירסתנו בגמ' ליתא למילים אלו, רק נאמר שר' יעקב שמע ואמר דלמא ח"ו איתא מילתא לידי כסופא אזל... פשט, גרס ותנא, גרס ותנא וכו', ע"כ, אלא שכאן מוסיף ביאור למה לא גילה ר' יעקב דברים כהויתם לר"ג והיינו משום לא תלך רכיל על ר' מאיר ור' נתן, ומצא דרך לגלות הענין בלי לספר את כל המעשה, ועיין מפרשים שם ולא עיינתי כעת כל הצורך ==

16. ספר חסידים: בפירוש קדמון כאן כתב: וגם משל הדיוט הוא, ר"ל גם משל הדיוט שהנ"ל [-לספר על אמת] נמי בכלל הנ"ל [-הבריייתא דר' כיתות]. וע"ע חפץ חיים לשה"ר כלל ב במ"ח אות יז שהביא הפירוש הדנפס בשם "פירושו" ח"ל: רצונו לומר זה הגנאי הוא מורגל בפי כל והוא למשל בפיהם ואע"פ כן אסור לספר בגנותו, עי"ש, וכבר העיר בזה בשבילי חיים שם. [וע"ע משנת אברהם סמ"ג ל"ת ט ==]

❖ מוציא שם רע אין לו מחילה עולמית

...מי שהוציא שם רע על חבריו או חרפו בחרפות שלא היה חשוד בה ולא הכיר אדם בה מעולם וזה גילהו¹⁷, אין עונו מתכפר, מפני שאינו יכול לתקן את אשר עותו ואינו יכול להחזיר חרפת חבריו, וזה מה שאמר שלמה בחכמתו [אל תצא לריב מהר פן מה תעשה באחריתה בהכלים אותך רעך, ריבך ריב את רעך וסוד אחר אל תגל] פן יחסדך שומע ודבתך לא תשוב (משלי כה ח-י), וכן שנו בתלמוד ירושלמי (בבא קמא פ"ח) מי שסרח על חבריו תחילה והלך ובקש ממנו מחילה... יעשה שורות של בני אדם... אבל הוציא שם רע אין לו מחילה עולמית..

❖ גנב שהחזיר אין לפרסמו ולביישו

מי שגנב או גזל, והחרימו מי שיש בידו שיחזרנו לבעלים, והחזיר, או שלא החרימו ויש עדים שגנב והחזיר, אין לספר בגנותו ולפרסמו, ואפילו אם נשבע ואח"כ השיב אין לביישו כדי שלא לנעול דלת בפני השבים¹⁸. סימן תקצד, פארמא כ אדם שגנב לחבירו, כגון ראובן ושמעון, ראובן גנב או גזל או רימהו לשמעון ובא לעשות תשובה ומחזיר לו לשמעון, אין לשמעון לגלות על ראובן מפני תקנת השבים, כי מפני הכובשת לא ישיבו. ומפני שלא יחשידו את אחרים, מצוה על ראובן שיודיע [-שהוא גנב] שלא יהיו אחרים נחשדים והוא חייב. סימן תרל, וע"ע תרכב ובפארמא עד, פט

=ללמוד מכאן לענין תשובה על חטא לשון הרע =תיקון המעוות

ראובן שהוציא שם רע על צדיק ומתחלל שם שמים שמאמינים ובא ראובן וביקש מחילה משמעון ומחל לו, צריך ראובן לומר שקר דברתי עליו, ואם כבר הלכו השומעים למדינת הים אין לראובן מחילה עולמית ומועלת לו שמחל מלנקום מהרה נקמה מראובן. תרלא פארמא צא

...ומי שאמר טובה על רעים, על רמאי איש נאמן הוא, והאמינו לרמאי וכפר, כאילו הוא גזל, ששיבח את הרמאי, ועוד מדבר שקר תרחק שאומר לרע טוב...

פארמא צא

אדם שמספר רע על בני אדם אל תכריעו [לכף זכות; פארמא], אלא הרב מספר לתלמידיו כדי שלא יעשו כך. ודע שכל המספר על בני אדם רע תוכל לחשדו בדבר זה רע שמספר על אחרים, שהרי אמרו כל הפוסל פסול ובמומו הוא פוסל, ולמה אמרו במומו הוא פוסל כי הלב של הפוסל לא יוכל לחשוב מום לחבירו, אלא במה שמצוי בו אומר לאחרים. סימן תרלב, פארמא צב

הערה: בהערות המו"ל של כת"י פארמא כותב: בנדפס 'אל תכריעו' וכוונתו כי מדברי המספר בל יכריע את מי שמספרים עליו לכף חובה כי אין להאמין למספר, ולפי גירסת הכ"י קאי 'אל תכריעו' על המספר, כי לא ידין את המספר לכף זכות, וכוונת שניהם אחת היא. וע"ע משנת אברהם כאן (עמוד סח). שמפרש שאדם שמספר לשון הרע ועשה איזה מעשה אחר של ספק זכות או חובה אל תדיננו אלא לכף חובה כי כל הזכויות שלו נמסרו לחבירו כמש"כ בחז"ל? עיי"ש.

אדם תבע את חבריו בפני קהל ואמר לו למה דברת עלי דברים שלא ראית ואמרת כי חברתי עם רשעים והלכתי עמהם ושחקתי עמהם, השיב לו הרי אתה בעצמך מעיד על מעשיך ועל מחשבותיך. סימן תרנג, פארמא קז

17. ממש"כ "והוא גילהו" משמע שמגלה דבר אמת, רק שלא נודע לרבים, והוא חידוש שיש בו חומרת מוציא שם רע, ועמד בזה ב"משנה אברהם" (סמ"ג ל"ט ט אות כ"א). רבינו חזר על ענין זה לקמן בסי' תרי"ג בתור"ד עיי"ש, ושם כתב בסוף דבריו: עד כאן העתקתי מספר שיסדר רבינו סעדיה גאון.

18. עיין בפירוש קדמון שמדובר שהחזיר בלית ברירה משום העדים או החרם ולא עשה תשובה שלימה ובכ"ז אומר שלא יפסמו משום תקנת השבים, דאם חזר בתשובה שלמה פשיטה דאין לביישו ועובר בלאו דאונאת דברים. =ומש"כ בסימן תר"ל בסמוך עדיין צ"ע במה מדובר בדיוק ועיין שם בכל המקומות ובמפרשים.

❖ לא ינקה את עצמו על ידי שמאשים את חבירו

מי שחטא בדבר אחד ואחרים נחשדים צריך לומר אני הוא שחטאתי, כדי שלא יחטאו העולם על ידו שיהיו חושדים בכשרים. ואם הוא בחבורת בני אדם ונעשה דבר אחד שלא כהוגן ולא נודע מי החוטא צריך שיאמר אני הוא שחטאתי אע"פ שלא חטא. ועל ידי שיתודה החוטא לא יבוש כמעשה דר' מאיר מעשה באשה אחת שבאה לבית מדרשו של ר"מ אמרה להם אחד מכם קדשני בביאה עמד ר"מ וכתב גט כריתות ונתן לה [וכן עשו כולם]...

=מובא בחפץ חיים כלל י סעיף יז בסופו עיי"ש בכל הפרטים

וראובן שמכר לשמעון שום חפץ או קונה ממנו, וראובן אמר לשמעון אם תחפוץ תראה לתגר שתדע שאיני מרמה אותך, ושמעון אומר אראה ללוי, וראובן הלך ואמר ללוי אל תגיד לשמעון שום דבר מאותו מקח, אל ישמע לו לוי לראובן אלא יגיד, ואם היה יהודה עומד אצל לוי ואמר יהודה לשמעון אל תקנה ונראה כך ללוי וראובן אמר ללוי למה אמרת לשמעון שלא יקנה, לא יאמר לוי אני לא הגדתי לו אלא יהודה הגיד לו, מפני שהולך רכיל. פארמא תתכר

בענין קבלת לשון הרע

...כל מי שנתקוטט עם אדם והגיד עליו מה שלא הגיד מעולם אל תאמין לו. כלליו של דבר אל כל הדברים אשר ידברו אל תתן לבך אלא עשה עצמך כמאמין, ולא תאמין לאיש מהנה את חבירו והוא מטיב לדבר טובות עליו אל תאמן כי שמא בשביל ההנאה על אשר מהנה אותו דיבר עליו. סימן סד

להרחיק רכיל

אל יגדל אדם יתום רכיל כי אין לו זכות. ואל יניח בין תלמידיו רכיל כי לעולם לא יהא להם שלום מפני רכילותו. ולא יהיה לאדם שפחה ועבד רכילים¹⁹. סימן תקפז

◀ עוד מדברי ספר חסידים מובאים בכמה פרקים בספר ?? ?? ??

== == == (t)

מהר"ח אור זרוע: דרשות: סימן ט: פרשת עקב: דין שלא לספר לשון הרע ושלא להונות את רעהו אבל אם הונהו מותר: ...שומר פיו ולשונו שומר מצרות נפשו (?), נאמרה כאן שמירה ונאמרה גבי כל התורה כולה שמירה שנאמר והיה עקב תשמעון [ושמר], ונשמרת מכל דבר רע וגו', לומר שלשון הרע שקול כנגד כל העבירות. ולא מבעי שלא יספר, אלא אפילו אם שמע מחבירו שסיפר לשון הרע לא יספר, ונאמר לא תונו איש את עמיתו, עם שאיתך בתורה ובמצות,

19. במקור חסד מציין לגמ' סנהדרין לא. דהוציא תלמיד מבית המדרש כי הוא היה מגלה סודות דין גליא רזא, וקידושין מט. שפחה מגדלה, בתוס' בשם ר"ח מתוך שהולכת מבית לבית לקלוע שערות מספרת כל הדברים ממנו. וכתב כאן ביעלוו חסידים: ועם כי ניחא ליה להרב שיגלו התלמידים זה על זה מומין שביניהם כדי לייסרם ולהתקנם, וכן ניחא לה לבעל הבית שיגלו לו משרתי הבית אם יש ביניהם עושה עוול כדי להשמר, מ"מ יעשה באופן שגילו לו בסתר ולא יודע הדבר מהיכן יצאו הדברים, כדי שלא יהיה מחלוקת ביניהם ולא ילמדו לשקר ולהוציא דיבה זה על זה מתוך שנאה ותחרות. וכל כי הא כל ערום יעשה בדעת יכלכל דבריו במשפט. ע"כ.

ואפילו הונאת דברים לא יספר כגון אם הוא בעל תשובה לא יאמר לו זכור מעשיך הראשונים ואם הוא גר אל יאמר לו פה שאכל נבילות וטריפות יעסוק בתורה שניתן מפי הגבורה, וכן אם הוא קובר את בניו אל יאמר לו כמו שנאמר באיוב הלא יראתך כסלתך תקותך וגו'. וכתב בספר המצות [-סמ"ג] אבל אם הוא דבר לך הונאת דברים גם אתה מותר לדבר לו הונאת דברים דאינו איתך בתורה ובמצוות, ומי שיצא עליו שם רע שהוא אמת אומר בספר [-בגמרא] במגילה (כה): מותר לגדפו בגמ"ל ושי"ן, ופי' לשם בן גויה ושפחה אע"פ שאמו ישראלית.

אורחות צדיקים: שער לשון הרע²⁰: שער כה: לשון הרע הוא המספר בגנות חבריו

אף על פי שאומר אמת, אבל האומר שקר נקרא מוציא שם רע, אבל בעל לשון הרע זה שיושב ואומר כך וכך עשה פלוני, וכך וכך היו אבותיו, וכך וכך שמעתי עליו, ואומר דברים של גנאי, עליו הכתוב אומר (תהלים יב ד) יכרת ה' כל שפתי חלקות לשון מדברת גדולות. =השוה עם לשון הרמב"ם

אמרו רז"ל כל המספר לשון הרע כאילו כפר בעיקר שנאמר (תהלים יב ה) אשר אמרו ללשונו נגביר שפתינו אתנו מי אדון לנו, ולכן [חשבוהו כאילו כפר בעיקר] כי הוא עושה רעה גדולה לחבירו, שהוא מבאיש ריחו בעיני העם ובשאר הפסדות, ואין [לן] ריוח [בזה], ובודאי הרגיל בלשון הרע פרק עול שמים מעליו, כי הוא חוטא בלי הנאה, והוא רע יותר מגנב ונואף, שהם רודפים אחר הנאתם ואין פריקת עול כמו לשון הרע.

ועוד אמרו רז"ל שקולה לשון הרע כנגד עבודה זרה וגילוי עריות ושפיכות דמים, ודבר זה תימה מאד ששקולה לשון הרע כנגד אלו העבירות, ועל כל אחת מהן יהרג ואל יעבור, ואמרו (חולין ה.) חמורה עבודה זרה שכל המודה בה ככופר בכל התורה כולה, ואמרו (חולין ד:) מומר לעבודה זרה הוי מומר לכל התורה כולה. ויש ליתן טעם בדבר - כי בעל הלשון שונה באיולתו, עשר פעמים ויותר בכל יום מכלים ומבייש בני אדם, מלבד מה שמזיק למי שאומר עליו. ואפילו עבירה קלה, כשאדם עובר עליה כמה פעמים, היא נעשית כבידה. כי אפילו שער אחד שהוא רך וחלש מאד, כשתקבץ הרבה שערות יחד, תעשה מהם חבל חזק. =השוה עם לשון שערי תשובה

ומה שאמרו ששקולה לשון הרע כנגד אותן שלוש עבירות, הפירוש כנגד העובר על אותן שלוש עבירות פעם אחת מחמת רוב היצר, ולא כנגד המשומד היוצא מן הכלל לעבור עליהן בכל עת. ועוד בעל לשון הרע קשה לו לעשות תשובה, כיון שהוא רגיל בכך ולימד לשונו לדבר רע. ועוד החטא קל בעיניו, כי יאמר לא עשיתי רק דיבור בעלמא, ולא יתן לב לרוב הנזק שיעשה, ולא ישוב. ואפילו אם ישוב אין תשובתו שלימה, כי אינו מכיר גודל החטא אשר עשה. ועוד הוא צריך מחילה מאותם שדיבר עליהם והוא אינו זוכר מי הם כולם. ויש שדיבר עליו ועשה לו רעה והזיק לו ושכח מה דיבר על אותו אדם, כי לשון הרע מכוסה ומכה בסתר, הוא בכאן ומכה בלשונו אחד הרחוק ממנו, וזה החוטא מתבייש ממנו להודיעו שגמלו רעה.

ופעמים ידבר על פגם משפחה, ויזיק לדורות הבאים אחריו, ואין לו מחילה לזה, כי אמרו רז"ל המדבר בפגם משפחה אין לו מחילה עולמית. ועוד מי שהוא רגיל בלשון הרע, פעמים ידבר דברים כלפי מעלה, דכתיב (תהלים עג ט) שתו בשמים פיהם ולשונם תהלך בארץ, ואין בכל העבירות עונש כעונש מי שמטיח דברים כלפי מעלה. ואמרו רז"ל עשרה נסיונות ניסו אבותינו, ובכולם לא נחתם גזר דינם אלא על לשון הרע, שנאמר (במדבר יד כח) אם לא כאשר דברתם באזני כן אעשה לכם, ואומר (דברים א לד) וישמע ה' את קול דבריכם ויקצוף וישבע.

20. אורחות צדיקים: לציין שבסוף שער השתיקה מתחיל לפרש ענין ארבע כיתות, ושם מפרש כת לצנים, ולאחריו שער השקר (שקרנים) ואח"כ שער החניפות (חנפים), וכאן בשער לשון הרע מפרש הכת האחרון.

ואין התורה מגינה על בעלי לשון הרע. דואג האדומי, כיון שסיפר לשון הרע, לא עמדה לו חכמתו ולא הגינה עליו תורתו (סנהדרין קו), ומה שאמרו רז"ל (סוטה כא) עבירה מכבה מצוה ואין עבירה מכבה תורה שנאמר (משלי ו כג) כי נר מצוה ותורה אור, על העובר דרך מקרה אמרו, ולא על הפורק עול אזהרת עבירה.

ואמרו רז"ל (שחר טוב לט) כנסת ישראל אהובה בקולה שנאמר (שיר השירים ב יד) השמיעני את קולך כי קולך ערב, ושנואה בקולה שנאמר (ירמיה יב ח) נתנה עלי בקולה על כן שנאתיה, [אמור מעתה] (משלי יח כא) מות וחיים ביד לשון, ונאמר ואוהביה יאכל פריה, פירוש אוהב הלשון הוא האיש החפץ לדבר תמיד, עצה הגונה ונכונה אליו שיאכל פריה, פירוש שלא ידבר דברים בטלים, רק ידבר בדברי תורה, והבאת שלום, וללמד לרבים לעשות טובה, ולהורות להם הטוב, ולהרחיקם מן הרע ולקנא אל האמת, כי אין קץ למצוות שיוכל לעשות בלשון, וזהו מות וחיים ביד לשון.

כת מספרי לשון הרע נחלקת לששה חלקים, האחד מי שאומר רע על בני אדם כן עשו [ולא עשו]. ולפעמים יאמר דופי על אדם כשר ונקי, אז הוא משקר וגם מספר לשון הרע. והוזהרנו מן התורה שלא לקבל לשון הרע, אולי הוא שקר, [שנאמר לא תשא שמע שוא]. ומי שמספר לשון הרע, גם [ימהר] לקבל לשון הרע.

ודע כאשר יודה השומע על לשון הרע, אז הוא כמו המספר, כי כל השומעים שהוא מודה יאמרו כיון שהוא מודה, אם כן אמת הוא הדבר, ואפילו אם לא יודה, אלא שומע ומראה עצמו כמקשיב אל הדברים ומאמין לדברים [ההם] בפני בני אדם, בזה יאמינו גם אחרים. והוא מסייע למספר לשון הרע, כי אם היה גוער במספר לשון הרע, היה מונע עצמו מלספר לו יותר. אבל עתה שהוא מקשיב ומראה לו פנים, אז הוא גורם לו לדבר יותר. והנה הוזהרנו במה שכתוב (שמות כג א) לא תשא שמע שוא, שלא נאמין סיפור לשון הרע בלבבנו, להחזיק במחשבותינו שהדברים אמת ולהבזות בעינינו את מי שנאמרו עליו.

השני, כשאומר לשון הרע שהוא אמת. אם יזכיר לו בינו לבין עצמו מעשה אבותיו הרעים, עובר על מה שכתוב בתורה (ויקרא כה יז) לא תונו איש את עמיתו, באונאת דברים הכתוב מדבר (בבא מציעא נח).

השלישי, אם יכלים אותו על מעשה אבותיו בפני אחרים, על זה אמרו רז"ל כל המלבין פני חבירו ברבים אין לו חלק לעולם הבא.

הרביעי, אם הוא מודיע תועבות אבותיו בפני בני אדם שלא בפניו לביישו בעיני בני אדם, על זה אמרו (סוטה מב) כת מספרי לשון הרע אין מקבלים פני השכינה.

החמישי, אם הוא בעל תשובה ומספר עליו עוונות ראשונים, בזה יש לו עונש גדול (בבא מציעא נח) כי השב מעוונותיו עוונות שלו נעשים כזכיות וזה מביישו בעבירות שהן זכיות. ועוד הוא נותן מכשול לפניו, כי מחשב בלבו כמו שביישני גם אני אביישנו, וייכנס עמו במחלוקת, ומתוך כך יתקלקל בתשובתו, ויחזור לענין הראשון. ועוד אחרים השומעים הבושה של זה יימנעו ולא יעשו תשובה, נמצא שזה נועל דלתי התשובה.

ודע, שאם יראה איש שחבירו עבר על דבר תורה בסתר, והוא גילה לרבים, יש לו חטא בזה, כי אולי החוטא שב מדרכו הרעה, ולא היה לו לגלות אלא לחכם צנוע שלא יביישנו, כדי שיחזיר בתשובתו. [רק הרחק ירחיק מחברתו], עד שיודע כי שב מדרכו הרעה. ואם החוטא תלמיד חכם ואיש ירא חטא, ראוי לחשוב עליו בכירור שעשה תשובה, ואם תקפו יצרו פעם אחת, נתחרט אחרי כן. ומספר לשון הרע נענש על הנזק שהזיק לחבירו, ועוד על ששמח בקלון חבירו, דכתיב (ויקרא יט יח) ואהבת לרעך כמוך, וכמו שאוהב בכבוד עצמו כן יאהב בכבוד חבירו, וכתיב (משלי יז ה) שמח לאיד לא ינקה.

ויש צד שיגדל עוון המספר לשון הרע על דבר אמת מן המספר על דרך שקר. כי כשאדם מספר דברים כנים על חבירו, יאמינו לו, ויהיה לבוז בעיניהם אחר שנתחרט ועשה תשובה

על חטאתו. אבל לשון הרע על דרך שקר, יבינו כל העולם שהוא שקר ולא יאמינו. אבל לעולם רוב עניני השקר יש בו עונש יותר מן האמת.

==הששי המספר לשון הרע על גבאים, שהם כשרים וגובים באמונה ומחלקים ליראי שמים. המספר לשון הרע עליהם, שהם גונבים הצדקה ונושאים פנים ונותנים למי שהם רוצים ולקרוביהם, זהו לשון הרע אין ערך לעונשו, כי גורם שאותם גבאים יסתלקו ויתמנו אחרים רעים במקומם. ונמצא שמונע טוב מן הנותנים צדקה וגוזל העניים הטובים, כי אותם אחרים הרעים לא יחמלו על הטובים. ונמצא שזה ביטל עבודת הקדוש ברוך הוא ובייש עבדי הקדוש ברוך הוא ובניהם וקרוביהם, כי תחת אשר היה לו לכבדם, לא די שלא כיבדם אלא גם הרע להם. ומונע שאר יראי שמים מלהיות גבאים, כי יחשבו למה נעשה דבר שיחשדו אותנו, כאשר נחשדו פלוני ופלוני יראי שמים==

ואמרו רז"ל לשון הרע הורג שלשה בני אדם האומרו והמקבלו ואתו שנאמר עליו. והמקבלו נענש יותר ממי שאמרו. מספרי לשון הרע אסור לדור בשכונתם, וכל שכן לישב עמהם ולשמוע דבריהם.

בעין מתכבד בקלון חבירו

עוד יש רעה בלשון הרע, כי כשמספר לשון הרע על חבירו, אז הוא מתגאה, ויראה עצמו צדיק בעיניו, כי יחשוב פלוני עשה כך וכך, ואני לא עשיתי, נמצא שהוא מתגאה ומחזיק טובה לעצמו. ואילו יעשה מצוה והחזיק טובה לעצמו היה רע מאד, כל שכן וכל שכן שעושה עבירה גדולה בלשון הרע ומחזיק טובה לעצמו. ואם אדם מספר לשון הרע על היתומים ועל האלמנות, אז עונשו עוד יותר, כי בלאו הכי הם מצטערים, והוא מצער אותם יותר.

==

בוא וראה איך צריך אדם ליזהר בלשון הרע, מי שאומר לחבירו היכן יש אש, אלא בבית פלוני דשכיח ביה בשר ודגים, אפילו זה הוא לשון הרע (ערכין טו:). ועוד יש אבק לשון הרע, כגון שאומר שתקו מפלוני, איני רוצה להודיע מה שאני יודע בו, וכן כל כיוצא בזה. ועוד אמרו רז"ל אל יספר אדם בטובתו של חבירו שמתוך טובתו בא לידי רעתו, פירוש אם תספר טובתו בפני שונאו, אז הוא ישיב איך תשבחהו והוא עושה כך וכך, ועל זה נאמר (משלי כו יד) מברך רעהו בקול גדול בבקר השכים קללה תחשב לו, אבל בפני אוהביו מותר, דתנן (אבות ב ח) חמשה תלמידים היו לו לרבן יוחנן בן זכאי והוא היה מונה שבחן.

המספר דרך שחוק

וכן המספר לשון הרע דרך שחוק ודרך קלות ראש, כלומר שאינו מדבר בשנאה, הוא ששלמה אמר בחכמתו (משלי כו יח) כמתלהלה היורה זקים חצים ומות, כן איש רמה את רעהו ואמר הלא משחק אני. וכן המספר לשון הרע דרך רמאות, והוא שמספר לתומו, כאילו אינו יודע שדבר זה לשון הרע הוא, אלא כשמוכיחים בו אומר איני יודע שאלו מעשיו של פלוני. או שזהו לשון הרע, המספר דברים שגורמים היזק לחבירו, הן בגופו הן בממונו, ואפילו להצר לו או להפחידו, הרי זה לשון הרע.

אסור לגלות סוד חבירו / דבר הנאמר בפני ג'

האומר דבר לחבירו, אסור לגלותו בלא רשותו (יומא ד:). וכל הנאמר בפני שלשה, אז הוא כמו ידוע לכל, ואם סיפר אחד מן השלשה, אין בו משום לשון הרע (ערכין טו:), אבל אם הוא מתכוין לגלותו יותר, יש בו משום לשון הרע. ואם האומר הזהיר השומעים שלא יגלו, אפילו אמרו בפני רבים, יש בו משום לשון הרע, [כההוא] מעשה בתלמיד אחד שגילה דבר שנאמר בבית המדרש אחר עשרים ושתים שנה, והוציאו אותו מבית המדרש, ואמרו זה מגלה סודות (סנהדרין לא:).

ועוד יש עבירה אחת הנקראת רכילות. איזהו רכיל, זה שטוען דברים והולך מזה לזה ואומר כך אמר פלוני, כך וכך שמעתי על פלוני, אף על פי שהוא אמת, הרי זה מתריב את העולם.

והזוהרנו על זה, כדכתיב (ויקרא יט טז) לא תלך רכיל בעמך. ואיזוהי רכילות, המגלה לחבירו דברים שדיברו ממנו בסתר, ותניא (סנהדרין לא) מנין לדיין לכשיצא שלא יאמר אני מזכה וחבירי מחייבים, אבל מה אעשה שחבירי רבו עלי, לכך נאמר לא תלך רכיל בעמך, ואומר (משלי יא יג) הולך רכיל מגלה סוד. השווה עם סמ"ג

...אם תראה אדם אשר ידבר דבר או יעשה מעשה, ויש לדון דבריו ומעשיו לצד חובה ולצד זכות, אם הוא ירא אלהים נתחייבת לדונו לכף זכות על דרך אמת, אפילו אם הדבר נוטה לחובה יותר מלזכות. ואם הוא בינוני אשר נזהר מן החטא ופעמים ייכשל בו, יש עליך להטות הספק ולהכריעו לכף זכות, [ואמרו רז"ל הדין את חבירו לכף זכות], המקום, יתעלה, ידינהו לכף זכות. והיא מצות עשה מן התורה, שנאמר בצדק תשפט עמיתך. ואם הדבר נוטה לצד חובה, [יהיה הדבר אצלך כמו ספק, ואל תכריעהו לכף חובה]. ואם האיש רוב מעשיו לרעה, וידעת כי אין יראת השם, יתעלה, בלבו, תכריע מעשיו ודבריו לכף חובה. אם גילה אדם על חטאתך, אל תאמר כמו שגילה חטאתי גם אני אגלה חטאתו שנאמר לא תקום ולא תטור. וגם לא תתפאר אף על פי שהוא גילה עלי, אני לא אגלה עליו, כי בזה הדיבור גלית החצי, וזה הדבר עיקר גדול ביראת שמים.

ואם החוטא אינו ירא שמים, כמו הפורק עול מלכות שמים מעליו, ואינו נזהר לעבירה אחת אשר כל בני עירו יודעים שהיא עבירה, מצוה לספר בגנותו, ולגלות חטאיו, ולהבאיש בעלי עבירות בעיני בני אדם, בעבור שישמעו העם וימאסו בו וירחיקו עצמם מן העבירות, שנאמר (משלי כז) תועבת צדיקים איש עול, ונאמר (משלי ח יג) יראת ה' שנאת רע. ואמרו (סנהדרין נב) רשע בן צדיק מותר לקרותו רשע בן רשע, צדיק בן רשע מותר לקרותו צדיק בן צדיק. ==ודוקא על דרך זו מותר להכלימו לשם שמים. אבל למי שמתקוטט עמו, ומכוין לחרפו להנאתו לבד ולא לשם שמים, אין לו לגלות חטאתו.== וכן אם המגלה הזה הוא חוטא, אין לו לגלות פשע של חוטא אחר, כי בוודאי אין מגלה מסתרי לטובה, ודבר שפתים אך למחסור (משלי יד כג).

אך מיעוט פעמים שלשון הרע מצוה, כגון שני רשעים שנתייעצו לעשות רעה, מותר לגרום בלשון הרע שישנאו זה את זה ויעשו רע זה לזה, שלא יעשה רע לטובים. וכן נואף המחזר אחרי נואפת, מצוה לדבר לשון הרע שלא יעשו העבירה. ופעמים אפילו כשהחוטא רשע גמור, אין להכלימו ברבים במקום שיש לדאוג שמא יצא לתרבות רעה.

אהל מועד: שער ראשית חכמה הארוך: דרך י: וזה דבר כת מספרי לשון הרע, אמרו ז"ל המספר לשון הרע כפר בעיקר, וענין לשון הרע הוא שיתן מום באדם ואמנם לא יהיה בו, והמספר לשון הרע אף על פי שהוא אמת כגון שיזכור לאדם מעשה אבותיו הרעים בינו לבין עצמו, ובכלל [זה] ההולך רכיל, ונזק הרכילות חדל לספור, ומאבק לשון הרע שישבב כדי שיספרו בני אדם לשון הרע, ואמרו לעולם אל יספר אדם בטובתו של חברו שמתוך טובתו בא לידי גנותו,

ומכלל לשון הרע הוא נבלות הפה ואמרו רבותינו ז"ל המנבל פיו מעמיקים לו גיהנם, וכן בכלל לשון הרע המשים שגגה לזדון ודן חברו לחובה ועליה נאמר ונרגן מפריד אלוןף (משלי טז כח), ועל כן לדון לכף זכות למד לשונך, והצדק יהיה אזור מתניך ובמנהג היושר תתנהג בכל ענייך, ואם תעשה כן תזכה ליכנס במחיצתו של הקב"ה כי תהיה מהכת אשר נאמר עליהם אך צדיקים יודו לשמך ישבו ישרים את פניך (תהלים קמ יד).

=מתוך ספר הארוך של אהל מועד יצא לאור על ידי ר' י"ש שפיגל ספר הזכרון לרב נסים, סדר שלישי ירושלים תש"מ= ונמצא במאגר פרויקט השו"ת

===???=מובא גם בפרק אפי מרה =וצ"ע עם להכפילו כאן משום החידוש של לשה"ר על אמת ועניני קבלת לשון הרע ועוד ????

מהר"י ברונא: שו"ת סימן לח: נשאלתי אם אדם רשאי לומר על חבירו דברים שהם אמת: והשבתי אינו רשאי, אע"ג דבפרק כל כתבי (ק"ה): א"ר יוסי תיתי לי מעולם לא אמרתי דבר וחזרתי לאחורי, ופרש"י אם בא ושאל אותי אם אמרתי דבר זה עליו לא הוצרכתי לחזור מדברי לפי שאמרתי אמת, וקסבר ר' יוסי כל מילתא דמתאמרה באפי מרה לית בה משום לישנא בישא (ערכין טו:), אלמא דאמת שפיר דמי. נראה לי דצריך פירוש לפירוש, דאם כן מאי רבותיה דר' יוסי דלא אמר לשון הרע, דאפילו לקבולי אסור, [כדאמרין] בפרק במה אשה (שבת נו). גבי קבל דוד לשון הרע, כ"ש שלא יאמר לשון הרע דעונשו מיתה שנאמר מלשני בסתר רעהו אותו אצמית, וכתוב יסכר פי דוברי שקר, ומיתתו באסכרה בפרק במה מדליקין (לג:).

אלא ר' יוסי מיירי כגון דאמר פלוני גזלנא הוא דאכיל לארעא בגזלנותא, ואע"ג דר"י ידע דפלוני אוכל קרקעותיו בגזילה ומצוה לשנאותו ולפרסם, מכל מקום נזהר ר"י מלאומרו, והיה נפסד קרקע שלו, אא"כ דידעו סהדי ואית ליה עדים דאז מותר לומר כך שלא בפני אותו פלוני קודם שתובעו לדין כיון דמתאמרה באפי מרה.

א"נ ראובן אמר בפני שמעון גזלנא וכיון דמתאמר בפני שמעון כך מותר לספר, מ"מ היה נזהר ר' יוסי. א"נ כשהיה לו להזהיר אדם לא אמר פלוני עשה דבר זה, אלא בסתם מזהירו, אעפ"י שהיה מותר לאומרו בפירוש דכל מילתא דמתאמרא באפי כו', מכל מקום היה נזהר ר"י כו'.

אכן נ"ל דלא צריכין לכל זה, דלא קיי"ל כר"י אלא כדפסקין בפרק חזקת הבתים (לט:). כל מילתא דמתאמרה באפי תלתא לית בה משום לישנא בישא. ולא מבעיית מי שבודה מלבו דברים כדפירש"י בפרק במה מדליקין [=שבת לג: וז"ל: פה גומר לשון הרע והוא בא על כך לפיכך מתחיל במעיים ומסיים בפה שהלב מבין לספר לשון הרע ובודה דברים מלבו, עכ"ל], אלא אפילו דברים אמיתיים לא יאמר אפילו להוציא את עצמו מן החשד לא יאמר פלוני עשה, אלא יאמר אני לא עשיתי כדפירשו התוס' [אולי צ"ל רשב"ם] פרק גט פשוט בהדיא דחשיב לשון הרע.

ולעולם ירחיק אדם את עצמו מן החשד, דאי עביד דברים ניכרים מותר לחושדו, והראייה מדוד דאמרין בגמרא (שבת שם) קבל דוד לשון הרע ומשני דברים ניכרים חזיה ביה בפרק במה אשה. ואל תקשה עלי מהנהו עובדי דפרק מפנין (קכו:). גבי ההיא רבית' דאשכיב תחת מרגלותיו ור' יהושע סגר הדלת, משום דמילתא דעביד לאיגלויי הוא, ועוד דברים של טעם הוא גלוי לכל למה עשה כן, א"נ שאני ר' יהושע דקים להו בגויה ולא חשדוהו כלל. ותדע דהא תנן בפרק ר' אליעזר דמילה (קל). ובסכנה מביאהו ע"פ עדים שלא יחשדוהו אעפ"י דבמצוה קא עסיק, וכן בכמה דוכתין בפרק במה בהמה ובמה אשה ע"ש. נאם ישראל מברונא.

✦ דברי מהר"י ברונא מובאים בחפץ חיים כלל ג במ"ק אות א ד"ה ועורני ה', ועדיין צריך עיון להבין עיקר דבריו של ר"י ברונא כאן ועיין ==.

❦ פרק יז: סיפור לשה"ר; אחרונים ❦

חרדים: פרק כד: מצוות לא תעשה מן התורה התלויות בפה בקנה ואפשר לשמרן בכל יום: ס"ק לה-לו: לא תלך רכיל בעמך, כמשמעו אזהרה לכל אדם שלא יטעון דברים מזה לזה, (ממנין תרי"ג). וגם מכאן אזהרה שלא להוציא שם רע. ס"ק לו: גם דרשוהו לשון נוטריקון כאילו כתוב רך לזה, אזהרה לדיין שלא יהא רך לזה וקשה לזה, כלומר שלא יכבד אחד מבעלי דינין יותר מחבירו בדברי טענותיהם, (ענף מצוה).. ס"ק לח: לא תלך רכיל וסמך ליה לא תעמוד על דם רעך, פירש בספר מנחת יהודה בשם רבינו משה מקוצי, לא תלך ברכילות ותטעון דברים מאדם לחבירו של חרפה או גנות שאמר עליו, אבל אם שמעת אדם שאמר להרוג את חבירו אסור עליך להמנע מהיות רכיל מלהגיד לו וישמור נפשו ולא ימיתנו, וכן פירש נמי רבינו יונה (שער ג אות נה).

של"ה: פרשת קדושים: תורה אור: בצדק תשפוט עמיתך (ויקרא יט טו), הוי דן לכף זכות את זה שכנגדו, אם לא מי שלבו מאמץ כו', סמך לא תלך רכיל אזהרה לדיין כו'. ועיין בפרק אלו טריפות בעובדא דמגרומתא עביד לך תרתי כו', דמוכח בהדיא דאם אדם אומר אלו הייתי דיין בכבר לא הייתי דן כך, הוא גם כן בכלל לא תלך רכיל. גם רומז למי שהוא רכיל בטבעו כדת מה יעשה שלא יבוא לידי כך, לא ילך בתוך עמיו, כי אז שומע ומרכיל רק ישב בביתו. לא תעמוד על דם רעך, רצונו לומר לא יהיה לך עמידה, כי לשון הרע הורג שלושתן, על כן נקרא לישנא תליתא.

שם: דרך חיים תוכחת מוסר: שלא ילך רכיל, שנאמר לא תלך רכיל בעמך. טעם מצוה זו, לפי שהורג שלושה, ומביא עמו כל אבקת רוכל. ואונקלוס תירגם לא תיכול קורצין, רמז שמאכילין הרכיל כדי שירגיל לבא לספר לשון הרע, ואמר קורצין כמו ששנינו קרצו כלומר בשחיטה מכליהו בלשונו. [הגהה: בגימ"ק מתחלה גימ"ל בכ"ף, וברכות מדבר כדי שישמעו ויקבלו דבריו.]

ומותר לדבר לשון הרע על בעלי מחלוקות, אעפ"י שאמר לא תלך רכיל, אם ברכילות אתה מצילו לא תעמוד על דמו.

ואמר לא תלך, לומר שנענש אף על ההליכה, היפך וילכו ויעשו [הגה"ה: בפסח מצרים קבלו שכר על ההליכה ועל העשיה] לכך לא תלך רכיל.
==חפץ חיים ?? נתיבות חיים ==חקרי לב

של"ה: שער האותיות: אות שתיקה: וכן מספרי לשון הרע, אין הכוונה דווקא המוציא שם רע על חבירו, אלא אפילו כבר יצא השם רע והוא מזכירו, ולא דווקא שם רע, אלא אפילו דבר קטן וקל שהוא גנאי, נקרא לשון הרע, כדאיתא בערכין (טו:): והביאו הסמ"ג בריש ספרו, היכי דמי לישנא בישא דאמר היכא משתכחא נורא אלא בי פלניא דאיכא בשרא וכוורא כו'.

ואמרו רז"ל (ב"מ נט:): המלבין פני חבירו והמכנה שם לחבירו אין לו חלק לעולם הבא, ופריך בגמרא מכנה היינו מלבין, ומתריך אפילו דש ביה, רוצה לומר אפילו כינוהו אחרים כך, ואפילו שלא בפניו אסור. ותימא גדולה על עוורון ושגעון העולם החוטאים בזה ומאבדין את עצמן והיו לדראון, כמו שאמרו הכל יורדין לגיהנם ועולין חוץ מאלו שיורדים ואין עולין, המכנה כו' והמלבין כו', על כן שומר נפשו ירחק,

ואם נכשל אזי יתחרט על העבר ויבקש באנא שא נא את חבירו, ויעשה תשובה על זה, ויהיה נזהר כל ימיו ואז טוב לו. וגודל הלשון הרע הוא הרכילות.

ואסור להאמין לרוכל, לקבל הרכילות, ובפרק אלו הן הלוקין (כג.) ובפרק ערבי פסחים (קיה.) אמר רב ששת משום רבי אלעזר בן עזריה כל המספר לשון הרע וכל המקבל לשון הרע וכל המעיד עדות שקר ראוי להשליכו לכלבים שנאמר לכלב תשליכון אותו, וסמין ליה לא תשא שמע שוא. ואף על פי שלא יאמין להרוכל, מכל מקום למיחוש מיהא בעי, רשאי לשמור את עצמו כמבואר בדברי רז"ל: === יש שם עוד וצריך לדעת מה להעתיק ===

מגן אברהם: סימן קנו ב: המרגל בחבירו עובר בל"ת שנאמר לא תלך רכיל בעמך, איזה רכיל זה שטוען דברים והולך מזה לזה ואומר כך אמר פלוני כך וכך שמעתי על פלוני אע"פ שהוא אמת הרי זה מחריב העולם, יש עון גדול מזה והוא לשון הרע והוא מספר בגנות חבירו אע"פ שאמר אמת (כגון דאמר היכא איכא נורא אלא בי פלניא דשכיח בשרא וכוורי אפילו זה הוי לשון הרע וכגון דאפיק ליה בלשון הרע), אבל האומר שקר נקרא מוציא ש"ר על חבירו, אבל בעל לשון הרע זה שיושב ואומר כך וכך עושה פלוני כך וכך היו אבותיו כך וכך שמעתי עליו.

בעל מחלוקת לעיל ??

...והמקבלו גרע יותר מהאומרו. [ואם רואה דברים ניכרים רשאי להאמין ולקבל כדאמרינן פרק במה בהמה בדוד ע"ש] [הגהות מיימוני].

אבק לשון הרע לעיל ??

...אבק לשון הרע כיצד, שאמר מי יאמר לפלוני שיהי' כמות שהוא עתה או שיאמר שתקו איני רוצה להודיע מה אירע ומה היה וכיוצא בדברים אלו,

אבק לשון הרע כיצד, שאמר מי יאמר לפלוני שיהי' כמות שהוא עתה או שיאמר שתקו איני רוצה להודיע מה אירע ומה היה וכיוצא בדברים אלו, וכל המספר בטובת חבירו בפני שונאיו ה"ו אבק לשון הרע שהוא גורם להם שיספרו בגנותו (אבל בפני אוהביו מותר) [ס"ח], אכן רש"י פירש לא יספר יותר מדאי בטובתו דמתוך שמספר ומונה מדותיו אי אפשר שלא יבא לידי גנותו [הג"מ], וצריך עיון דבב"ב דף קס"ד איתא שהיה אומר כמה נאה כתב זה ואמר ליה ר"ש לאו אנא כתביה אלא יהודה חייטיה ואמא ליה כלך מלשון הרע.

וכן המספר לשון הרע דרך שחוק ודרך קלות ראש כלומר שאינו מדבר בשנאה, הוא ששלמה אמר (משלי כו יח) כמתלהלה היורה זיקים חיצים ומות וגו' ואמר הלא משחק אני, וכן המספר לשון הרע דרך רמאות.

...פ"ק דיומא מנין לאומר לחבירו דבר שהוא בכל יאמר עד שיאמר לו לך אמור וכו', ואם האומר מזהיר שלא לו' אפי' אמרו בפני רבי' יש בו משום לשון הרע, כדאמרי' פז"ב ההו' תלמידא וכו' [הג"מ].

ובב"ב דף ל"ט בתוס' פירש כל מתלא דמתאמרא באפי ג' לית ביה משום לישנא בישא להאומר דהוי כאלו אומרה בפני בעליו דלית ביה משום לשון הרע ע"ש, שכן מוכח בגמרא, וכתבו התוס' בערכין פ"ו כגון כה"ג דנורא בי פלניא דאיכא למשמע דלא אמרה משום לישנא בישא, אבל אם הוא אמר דבר קינטור על חבירו אפי' היה בפניו אית ביה משום לישנא בישא. == עיי' מחצית השקל אם יש חידושים ועוד ==

===== יתכן שכל המג"א כאן מיותר ורק במקומות שמחדש להביא === ועל הרמב"ם לכתוב שמובא במג"א...

מה"ר אייזיק שטיין: סמ"ג ל"ת ט: ... והוא בכלל לאו זה כו', גם בכלל לאו זה דלא תלך רכיל שלא יאמר אחד לנידון 'הדיין עשה לך שלא כדין במה שחייב אותם', כדאמרינן בהגוזל קמא (צט:) בההוא מגרומתא דאתי לקמי דרב וכו'. = דיבור זה מופיע גם בביאור מהרש"ל לסמ"ג בסמוך ובש"ך חו"מ יט מביאו בשם ר"א שטיין ועיי"ש שמסיים שאין ראייתו מהגמרא מוכרחת].

עמודי שלמה: ביאור מהרש"ל לסמ"ג: לא תעשה ט: מנין שלא יאמר הדיין, וה"ה שבכלל לאו זה שאיש אחר אל יאמר לו 'הדיין עשה לך שלא כדין', כדאמרינן בהגוזל קמא (ב"ק צט:): כי היא מגרומתא דאתא לקמיה דרב¹.

המוציא שם רע על עצים ואבנים, פירוש ארץ אוכלת יושביה, ותלוי ביושב הארץ, אבל מה שאמרו ערים גדולות ובצורות אינו שם רע, וק"ל.

כאילו כפר בעיקר, וזהו גרוע יותר מעבודה זרה, וק"ל. והמקבלו נענש יותר מהאומר, דעל ידו נגמר לשון הרע, ודו"ק.

הלכות קטנות: ה"א סימן רעו: שאלה: מה שנוהגים לכתוב על גב האגרות 'ופגיין' -ר"ת: ופורץ גדר ישכנו נחש] אם יש בו ממש. תשובה: בלאו הכי נראה

שיש איסור לבקש ולחפש מסתוריו של חברו, ומה לי לא תלך רכיל לאחרים או לעצמו.

עיין לקמן פרק טו עוד תשובה <?> ובכל ענין חרם דרבינו גרשום בפתחית מכתבים.

מסילת ישרים: מידת הנקיות: ...הרכילות ולשון הרע, כבר חומרו נודע וגודל ענפיו כי רבו מאד, עד שכבר גזרו אמר חכמים ז"ל במאמר שכבר הזכרתי (ב"ב

קסה) וכולם באבק לשון הרע. ואמרו (ערכין טו) היכי דמי לשון הרע כגון דאמר היכא משתכח נורא אלא בי פלניא, או שישפר טובתו לפני שונאיו, וכל כיוצא בזה, אף על פי שנראים דברים קלים ורחוקים מן הרכילות, הנה באמת מאבק שלו הם. כללו של דבר, הרבה דרכים ליצר. אבל כל דבר שיוכל להולד ממנו נזק או בזיון לחבירו בין בפניו בין שלא בפניו, הרי זה בכלל לשון הרע השנאוי ומתועב לפני המקום, שאמרו עליו (שם): כל המספר לשון הרע כאילו כופר בעיקר, וקרא כתיב (תהלים קא): מלשני בסתר רעהו אותו אצמית.

משנת חכמים: הלכות דעות: סימן ח: שלא להיות כרוכל, והיינו שטוען דברים והולך

מזה לזה ואומר כך אמר או עשה פלוני, ואף שהוא אמת, ויש עון גדול והוא המספר בנגות חבירו דהוי לשון הרע, ואף שאומר אמת, ואם אומר שקר הוי לשון הרע והוי מוציא שם רע, וכל שכן אם מלשין על חבירו. ואם עבר על זה הרי זה עובר בלאו דכתיב לא תלך רכיל וכו', ואף שאין לוקין על לאו זה עונשו גדול שהוא מחריב את העולם ואין לו חלק לעוה"ב שכל המספר לשון הרע הרי הוא כאילו כופר בעיקר.

ועון גדול הוא על המקבל לשון הרע, ואזהרתו מלא תשא שמע שוא, והסמ"ג מנאו ללאו זה כאן והרמב"ם מנאו בהלכות סנהדרין דילפינן מיניה שלא ישמע הדיין לאחד מבעלי דינים קודם שיבוא חבירו. וחומר עון זה שהוא גורם לאדם נפשות וסמכו ענין לו לא תעמוד על דם רעך וגו'².

צפנת פענח: [מסקנות ופסקי דינים שנתבארו ביבין שמועה] (א) ס"ל להפוסקים דאיסור שלא

יהא הדיין רך לזה וכו' היינו מבצדק תשפוט ולא כמ"ד דילפינן מלא תלך רכיל, והוא

1. עמודי שלמה: דיבור זה מופיע גם בר' אייזיק שטיין כאן וצ"ע אם מהרש"ל אומר או מהרא"ש, ועיין לקמן בדברי הש"ך חו"מ סי' שמביאו בשם ר"א שטיין וכותב שאינו מוכרח מהגמ' עיי"ש.

2. משנת חכמים: נראה מתחילת דבריו שעשה ג' דרגות, (א) טוען דברים והולך (ב) מספר בנגות חבירו (ג) אומר שקר, וצ"ע מה גדר איסור (א) ...

דעת התורה כהנים, [ובספר המצוות] להרמב"ם ז"ל ס"ל לפרושי מילתא כתורת כהנים, ואינו מן ההלכה.

===סימנים ב – ט מובאים בפרק ?? לשון הרע בפסק בית דין ==

(י) בארתי הטעם דלשון הרע חמור מרכילות שיש בו שני לאוין, דהוא לא תשא וכו', ולא תלך רכיל, וגם נענש המקבל לשון הרע דקרינן לא תשיא. =צ"ע לשונו שהמקבל לא צריך הדרשה של לא תשיא...

....

(לט) לשון הרע חמור מרכילות דעל לשון הרע עובר בב' לאוין משא"כ ברכילות.

(מ) הא דמצינו שקלל דוד לשונאיו, אף דאמר יתמו חטאים ואמרינן דלא אמר יתמו חוטאים רק שבקש רחמים שישובו בתשובה, י"ל דעבר ושנה, דאז נועלין דרכי תשובה ויכול להתפלל שיקבלו עונש, כן נראה.

..(מב) מוסר אם כבר עשה כאשר זמם אסור למסרו למלכות, וי"ל קצת דהא דשלח מר עוקבא (גיטין ו) בני אדם העומדים עלי ובידי [למסרם למלכות] וכו', ושלחו לו אשמרה לפי מחסום בעוד רשע וכו', כלומר דאם כבר מסר ועשה אשר זמם ודאי דאין למסרו, אבל ברשע לנגדו הוה אמינא דמותר למסרו, אפילו הכי מידת חסידות שישמור לפי מחסום.

... (מד) הבאתי (ביבין שמועה ריש הסימן) דיין שאמר רבו עלי חבירי הוא בכלל הולך רכיל, ועיין מתניתין במסכת אבות פ"ד החושך עצמו מן הדין פורק ממנו איבה וגזל וכו' הוא היה אומר אל תהי דין יחידי שאין דן יחידי וכו', ועיין ברע"ב ובתוי"ט, ונראה קצת דבא התנא לומר דעצה טובה קמ"ל לחשוך עצמו מהדין, ועכ"פ לא ישב יחידי בדין כי אולי יגמול לצד אחד לא טוב, ואם ישב בדיבוק חברים לא יהא נודע לבע"ד שאולי רבו עליו חביריו ולא ינטור לשום אחד, משא"כ כשישב יחידי, כן נראה קצת לומר לשון החושך עצמו כלומר שאינו יושב יחידי בדין. ובביאור למסכת אבות אמרתי ...

יבין שמועה: [בירור ההלכה] (א) והיינו שטוען דברים וכו', הנה בתורת כהנים פרשת קדושים פרק ד הלכה ה איתא להדיא לא תלך רכיל בעמיך שלא יהא רך לזה וקשה לזה, דבר אחר שלא תהא כרוכל מטעים דברים והולך, כן הוא הגירסא שלפנינו, ועיין בספר קרבן אהרן שכתב דלפי שנאמר לאו זה בין שאר אזהרות הנאמרות לדיינים לכן ס"ל להספרי דלאו זה סמכו ענין לו דאף זה אזהרה לדיין, וס"ל לספרי נמי לדרוש נמי נוטריקון שלא יהא רך לזה וכו', ואמר שוב דבר אחר שלא תהא כרוכל וכו', ליישב לשון המקרא לפי פשוטו, כן הוא דעת התורה כהנים.

והרמב"ם וכל המחברים מוני מצוות ס"ל דלאו זה קאי על מספרי לשון הרע, ולא ס"ל לדרוש סמוכין לומר דלאו זה אזהרה לדיין כדעת הספרא, ופשוט דס"ל להמחברים כתלמודא דידן דפליגי ב' תנאים וס"ל דקיי"ל כמ"ד דלאו זה קאי אלשון הרע. ואבאר, דהנה במסכת כתובות (מו). אמרינן אזהרה למוציא שם רע מנלן אמר ר' אלעזר מלא תלך רכיל, רבי נתן אומר מונשמרת מכל דבר רע וכו', ומהדר הש"ס ור' אלעזר מאי טעמא לא אמר מהאי ומשני ההוא מבעי ליה וכו', ור' נתן מאי טעמא לא אמר מהאי ומשני ההוא מבעי ליה אזהרה לבית דין שלא יהא רך לזה וקשה לזה וכו' ע"ש, הרי להדיא דמבואר מתלמודא דידן דאין סברא כלל לומר דתרתיה שמעינן מיניה, אלא דמאן דמפיק אזהרה לבית דין מלא תלך רכיל צריך לימוד אחר לאזהרת מוציא שם רע וכן היפך.

ועיין ברמב"ם פרק י"ג מהל' נערה בתולה הלכה א' שכתב אזהרה למוציא שם רע מלא תלך רכיל והיינו כר' אלעזר, והתורה כהנים צ"ל דס"ל כרבי נתן, וע"כ דס"ל להרמב"ם דלא קיי"ל כר' נתן כי אם כר' אלעזר, וכן הוא מבואר להדיא ברמב"ם פכ"א מהל' סנהדרין הלכה א' שכתב מצות עשה לשפוט צדק וכו' שנאמר בצדק תשפוט, ולא יסבר פנים לאחד מהם ויגיד לו רכות וכו' ע"ש, הרי להדיא דמבואר מדברי הרמב"ם דאם הסביר פנים ודיבר עם אחד מבע"ד רכות דעובר על מצות עשה אבל אין עובר בלאו, ולדעת [התורה]

כהנים] דס"ל לדרוש מלא תלך רכיל שלא יהא רך לזה וכו', עובר הדיין אף בלאו, ועיין רפ"ז מהל' דעות, וכל זה מבואר להדיא דהרמב"ם לא ס"ל כתורת כהנים כנ"ל.

אלא דבספר המצוות לרמב"ם ז"ל סי' ש"א כתב וז"ל: הזהיר וכו' והוא אמרו לא תלך רכיל וכו' לא תהא רך לזה וכו', דבר אחר שטוען דברים והולך, ובכלל לאו זה האזהרה מהוצאת שם רע, עיי"ש, הרי דס"ל לרמב"ם דתרתני שמעינן מיניה, ומבואר גם כן דס"ל לגירסא בתורת כהנים דלא כגירסא שלפנינו דס"ל דלאו אדיין קאי שלא יהא מטעים דבריו והולך, והיינו שלא ילמוד טענה לבע"ד וכדומה, דנראה פשוט דאף דדין דין אמת משנה שלימה שנינו (אבות ??) אל תעש עצמך כעורכי הדיינים, ואף שרבו בזה הפירושים עיין במפרשים מסכת אבות, מ"מ עיקר הדברים שלא ילמד טענות לאחד מבע"ד על ידי שמסדר לפניו הבע"ד טענות, מכל מקום נ"ל דמידת חסידות שנו כאן דמהראוי להזהר בזה, אבל אם עבר אין כאן איסור לאו אם מסדר הבע"ד לפניו הטענו, ועיין בפירושי המשניות לרמב"ם שם ובתוס' יו"ט שם.

ולהדיא אמרינן במסכת כתובות (פו) עשינו עצמנו כעורכי הדיינים, ומעיקרא מאי קסבר מבשרך אל תתעלם, ואי ס"ד דהדיין דמסביר פנים לאחד מבע"ד ומשיאו עצה הוא עובר בלאו וכי ס"ד דמשום עצה טובה שנאמר ומבשרך אל תתעלם יעבור אלאו שבתורה, ואף שיש לחלק ולומר דהמשיא עצה לבע"ד כדת מה לעשות להציל את עצמו מפסידא אין בו אזהרה לאו שלא תהא רך וכו' רק שומר נפשו ירחק ממנו וממדת חסידות, אבל לסדר טענות מבע"ד א' שלא בפני חבריו שמתוך כך ילמוד לשקר, י"ל דאית ביה איסור תורה, אלא דבאמת אינו כן ועיין ברמב"ם הל' סנהדרין.

ואין לומר דלאו זה קאי על בע"ד שלא יטעין דבריו והולך, והיינו שלא יטעין קודם שיבוא בע"ד חבירו, וזה אינו דבפרק שבועת העדות (שבועות לא). ילפינן מקרא דלא תשא שמע שוא דקרינן ביה לא תשיא או מדבר שקר תרחק, ולא ילפי מלא תלך רכיל ע"ש, ולהדיא איתא במס' סנהדרין דלאו דלא תלך רכיל בא להזהיר אלשון הרע דאמרינן שם במתני' (סנהדרין כט) מנין לכשיצא הדיין לא יאמר אני מזכה וחבירי מחייבים אבל מה אעשה שחברי רבו עלי ת"ל לא תלך רכיל, הרי להדיא דס"ל לתלמודא דידן דילפינן מלא תלך רכיל על ענין רכילות ולשון הרע, וצ"ל דמה שכתב בספר המצוות על פי הספרא היינו לדרשא בעלמא נקטיה, אבל בחיבורו [ביד החזקה] צדקו דבריו על פי אמת לאמיתו שכן הלכה לפי המבואר בתלמודא דידן.

===המשך הקטע מודפס בפרק ?? לשון הרע בפסק בית דין

(ב) ויש עון גדול וכו', הא דלשון הרע חמור מרכילות מבואר בדברי הרמב"ם פרק ז' מהלכות אלו, אלא דהראב"ד השיג עליו דאדרבא רכילות חמור מלשון הרע שאמרו דלישנא תליתאי קטיל וכו' ולשון הרע אינו אלא תניין דהיינו שעובר המספר וכו' ע"ש, והנה במהות חומר לשון הרע מצינו דבלשון הרע עובר בב' לאוין, דאיתא בירושלמי פ"א דפאה אזהרה ללשון הרע מנין וכו' דבי ר' ישמעאל תני לא תלך רכיל אזהרה לרכילות וללשון הרע, וע"ש עוד מה שאמר כרוכל וכו', ועוד אמרינן במסכת פסחים (ק"ח:): אזהרה ללשון הרע מלא תשא שמע שוא, ודחיקא מילתא טובא לומר דהירושלמי פליג אתלמודא דידן, אלא דמר אמר חדא וכו', ובאמת המספר עובר בב' לאוין, ומ"ש הראב"ד דלשון הרע תניין, והיינו דרכילות איכא עונש גם על המקבלו כמ"ש הכסף משנה אבל המספר בגנות חבריו אין השומע נענש כי לא יתפעל בגנות האחר ואין שום חשש שהנאמר עליו יהרוג למקבל, עיין באריכות בכס"מ, ובאמת איכא אזהרה למקבל לשון הרע מלאו דלא תשא וכו' דקרינן לא תשיא.

ובחידושי על התורה פרשת וישב בפסוק שאמר יעקב כי ארד אל בני אבל שאולה... [שהכוונה שדאג מה שיוסף סיפר לשון הרע על אחיו וגם מה שהוא קבלו, אולי יפסידו חלקם בעולם הבא ח"ו...]

ויבואר מזה דלשון הרע חמור טובא טפי מרכילות, וגם המקבלו עובר בלאו, ואף נאמר דלישנא תליתאי קאי על הרכילות ולא לשון הרע אם לשון הרע חמור מיניה ?? כמ"ש, ועולה שפיר לשון הרמב"ם דיש עוון גדול והוא המספר לשון הרע, ועיין עוד במה שאכתוב לקמן... [כאן מאריך בדיני שמיעת בעל דין שלא בפני בעל דין חבירו ונעתק בפרק ??]

(ג) ואף שאומר אמת, הוא פשוט ומבואר, ועיין בהא דאמרינן (פסחים ק"ג) טוביה חטא וזינגוד מנגיד וכו', דהיינו שראה דבר עבירה ביחידי בחבירו ואמרו דהוי כמוציא לשון הרע, כן אמרינן בכמה פעמים בש"ס.

והאריכו בעונש המספר לשון הרע ואמרו בש"ס סיפר אין לו תקנה שכבר כרתו דוד ברוח הקודש יכרת ה' כל וכו', ופשוט דהוכיח כן מדמיליט לייט דוד ואמר יכרית ה' וכו', והלא בפ"ק דברכות אמרינן מי כתיב יתמו חוטאים וכו' יתמו חטאים, ומהראוי שיבקש אדם רחמים על חבירו שיחזור וישוב בתשובה, אמרו בזה הרבה בחידושי אגדות, ומדקילל אותם דוד יכרית וכו' ע"כ דאין להם תקנה כלל, ועולה לשון הרע דאמר תחילה אם תלמיד חכם הוא וכו', ר' אבא אמר סיפר אין לו תקנה דאל"ה למה קיללם דוד, טפי הוי לו להתפלל שישובו בתשובה, אלא ע"כ שצפה ברוח הקודש דאין להם תקנה והוא מהכח שנועלים דרכי תשובה לפניהם, עיין ברמב"ם הל' תשובה וקצת מזה שמעתי אומרים ולהיות שהארכתי בזה בדרוש וכאן קצרתי.

(ד) וכ"ש אם מלשין וכו', דיני מוסר הוא מבואר בש"ס ופוסקים, ואקדים דהנה בפ"ק דגיטין אמרינן שלח ליה מר עוקבא לר"א בני אדם העומדים עלי... [כאן מאריך המחבר בדיני מוסר ולא נביאם כאן]

◀ סימן (ה) בענין קבלת לשון הרע נעתק בפרק ?? קבלת לשון הרע עיי"ש

במפתחות ומהדורא בתרא (בסוף הספר) כתב עוד בזה וז"ל: (כא) להציל את חבירו מסכנה ולהכניס עצמו בספק סכנה הבאתי הא דאמרינן נדה ברבי טרפון שאמר זילו אטמורו, וי"ל קצת דכיון שהיו יכולין לטמור עצמן הוי כמו ספק סכנה, לכן לא רצה רבי טרפון להכניס עצמו בספק דהו"ל ספק וספק דאולי לא יגיע להם היזק אי הוו מוטמרי את עצמן, כן נראה ועדיין צ"ע.

❖ משעה שמחליט לספר הרכילות עובר בלא תלך רכיל

חקרי לב: יו"ד סימן פ: הנידון שם במי שנשבע שלא לדבר ועבר על שבועתו אי דיבור חשיב מעשה ולקי או דילמא לא חשיב מעשה ולא לקי, בתוך דיון בסוגיית עקימת פיו הוי מעשה. וז"ל:

...אך ראיתי לו [לרמב"ם] בפרק ו' מהלכות דעות הלכה ח' בלאו דמלכין פני חבירו, דלא לקי, וע"כ הטעם הוי דהוי לאו שאין בו מעשה אע"ג דאיכא עקימת פיו, וגם שם בפרק ז' בלאו דהולך רכיל כתב דלא לקי, וע"כ מה"ט דהוי לאו שאין בו מעשה, אע"ג דאיכא עקימת פיו, ויש לדחות דמלכין פני חבירו לא לקי דאפשר שלא יקפיד חבירו ואין זה עובר אם לא יקפיד על דבריו וא"כ האיסור תלוי בדעת שכנגדו, וכן בהולך רכיל, משעה ששמע דברי חבירו ודעתו להגיד לשכנגדו עבר הלאו, והרי באותה שעה אין בו מעשה, והוי כמ"ש בהך סוגיית שאני מגדף הואיל וישנו בלב.

רכיל נקרא מעת שקנה הסחורה ואף שעדיין לא מכר, השווה עם שלי"ה ועוד ==

אלה המצות: מהר"ם חגיו: מצוה רלו: לא תלך רכיל: שלא להגיד לחבירו דברים הרעים ששכנגדו דיבר עליו שלא בפניו, שנאמר לא תלך רכיל בעמך, אמנם אם הוא דבר שיש בו סילוק הנזק והבאת שלום בהיותו מגיד לחבירו, אזי מצוה לגלות את

אזנו, זכר לדבר לא תעמוד על דם רעך, וסמיך ליה אני ה', שהוא יתברך לבדו הידוע למה [לאיזה] תכלית הוגד לו הדבר ההוא.

שו"ע הרב: אורח חיים: סימן קנ"ו סעיף י: המרגל בחבירו עובר בלא תעשה שנאמר לא תלך רכיל בעמך (רמב"ם דעות רפ"ז סמ"ג לאוין ט'), איזהו רכיל זה שטוען דברים והולך מזה לזה, ואומר כך וכך אמר פלוני, כך וכך שמעתי על פלוני, אע"פ שהוא אמת ואינן דברים של גנאי כלל, וגם אותו פלוני לא מכחישם כלל (כס"מ שם), הרי זה מחריב את העולם, שמזה יוכל לבוא לפעמים לידי שפיכת דמים כמו שאמרו במעשה דואג עם אחימלך.

(ולשון הכסף משנה כך הוא: שרכיל היינו האומר פלוני ופלוני אמר עליך כך וכך, או עשה לך כך וכך כו', וז"ל הסמ"ג שם איזהו רכיל המגלה לחבירו דברים שדיבר ממנו אדם בסתר, והביא ראיה מהמשנה פרק ג' דסנהדרין והגמרא שם דף ל"א א', וכן משמע בערוך סוף ערך לשון וז"ל: לא תלך רכיל תרגום ירושלמי לישנא תליתאי, ועיין פ"ג דעירובין דף ט"ו ע"ב בגמרא ופירש"י ד"ה לישנא תליתאי, והתוספות שם פירשו בענין אחר, ובהראב"ד בהלכות דעות ריש פ"ז משמע כפרש"י, וכן משמע במדרש רבה ריש פרשת אמור. (סי' ב: ולמה קורא שלישי שהוא הורג שלשה האומרו והמקבלו והנאמר עליה)).

והמקבלו נענש יותר מן האומרו, אלא אם כן הוא רואה דברים הניכרים (שבת נו. יראים סי' קצ"ב, סמ"ג שם, הגה"מ שם אות ד),

ובכלל לאו זה הוא לשון הרע והוא המספר בגנות חבירו אע"פ שאמר אמת, ואפילו אמר היכן מצוי אור תדיר אם לא בבית פלוני שמצוי אצלו בשר ודגים, הרי זה לשון הרע אם הוציאו בדרך לשון הרע שנתכוין לגנות שהוא בזוללי בשר למו, אבל האומר שקר על חבירו נקרא מוציא שם רע, ועיין פרק ד' דכתובות מו.

סעיף יא: אחד המספר בלשון הרע בפני חבירו או שלא בפניו, והמספר דברים שגורמים אם נשמעו איש מפי איש להזיק חבירו בגופו או בממונו או לצערו או להפחידו, אף על פי שאינן דברים של גנאי על חבירו, הרי זה לשון הרע, ואם נאמרו דברים אלו בפני שלשה כבר נשמע הדבר ונודע ואם סיפר הדבר אחד מן השלשה פעם אחרת אין בו משום לשון הרע (ערכין טז. ובפרק חזקת הבתים דף לט. והביאם הרי"ף בפרק במה מדליקין, הרמב"ם שם) והוא שלא יתכוין להעביר הקול ולגלותו יותר, ואם האומר מזהיר שלא לאומרו אפילו אמר בפני רבים יש בו משום לשון הרע,

במה דברים אמורים כשמספר בפני חבירו או בפני שלשה יש בו משום לשון הרע להאומר, כשאומר דבר של קנטור וגנאי, או דבר שיכול לגרום לו נזק או צער, אבל דבר שיש לומר שאין כוונתו ללשון הרע, כגון היכן מצוי אור בבית פלוני שמצוי לו בשר, אין בו משום לשון הרע אם אומר כן בפניו, וכן אם אמר בפני שלשה (עי' תוס' בערכין שם ד"ה כל מילתא) שהרי זה כאומר בפניו שאי אפשר שלא יגיע הדבר באזניו (ועי' תוס' פרק ח"ה דף לט: ד"ה לית ביה, יש לפרשו גם כן כהתוס' דערכין).

סעיף יב: אבק לשון הרע כיצד, מי יאמר לפלוני שיהיה כמו שהוא עתה, או שיאמר שתקו מפלוני איני רוצה להודיע מה אירע ומה היה, וכיוצא בדברים האלו, וכל המספר בטובתו של חבירו בפני שונאיו או בפני רבים מהעם שיש לחוש שיש בהם אחד משונאיו (רמב"ם בפירוש המשנה ספ"ק דאבות סד"ה החלק הה' דבכ"ג מיירי בב"ב דף קסד סע"ב) הרי זה אבק לשון הרע, שהוא גורם ששונאו יספר בגנותו, אבל בפני אוהביו מותר לספר בשבחיו ובלבד שלא ירבה יותר מדאי, מתוך שמספר ומונה מדותיו אי אפשר שלא יבוא לידי גנות (רשב"ם ב"ב שם), וכן המספר לשון הרע דרך רמאות, והוא שמספר לתומו כאילו אינו יודע שדבר זה שדיבר לשון הרע הוא או שזה עשה פלוני.

ועיין עוד מ"ש הגמ"י שם סק"ג בירושלמי [פאה א] מותר [לומר לשון הרע על בעל מחלוקת], והוא גם כן בילקוט ח"ב רמז קס"ו, ועיין מג"א בשם הגהת סמ"ק [סי' ח: ודוקא למלך כשר כמו נתן לודד], ועיין

מ"ש בהלכות נזקי ממון ס"ז [מסור או הרגיל להכות הבריות] ובשו"ע חו"מ סי' תכ"א סוף סעיף י"ג [המכה את חבירו], דבכהאי גוונא דהתם מיירי בירושלמי:

סעיף יג: אורח אינו רשאי לשבח את בעל הבית שהוא טוב עין (ערכין טז. כפי' הב' ברש"י שם ד"ה ושמעין, ראשית חכמה פרק דרך ארץ שער ג, מג"א ד"ה פרק קמא), שמא ירבו עליו אורחים ויאכלו כל אשר לו, ועל זה נאמר מברך רעהו בקול גדול בבוקר השכם קללה תחשב לו (במשלי סימן כז יד) ועיין עוד מפסוק זה באבות דרבי נתן סוף פרק י"א (ה"ג כשמספר שהוא עשיר גורם שלסטים יאנסוהו, כפירוש הראשון ברש"י דלעיל):

סעיף יד: כל האומר דבר לחבירו הוא בכל יאמר עד שיאמר לו לך אמור. (יומא ד: סמ"ג לאוין ט, הגהמ"י סוף הל' דעות, מג"א.).

❖ היחס שבין אונאת דברים ולשון הרע

שו"ע הרב: חושן משפט: הלכות אונאה: סעיף כז: כשם שאונאה במקח וממכר כך אונאה בדברים, שנאמר ולא תונו איש את עמיתו ויראת מאלקיך, זו אונאת דברים, וגדולה אונאת דברים מאונאת ממון שזו ניתנה להשבון וזו לא ניתנה להשבון וזו בממונו וזו בגופו, והצדק על אונאת דברים נענה מיד לפי שהיא צער הלב וקרוב להוריד דמעות (רש"י ב"מ נה).

סעיף כח: כיצד היא אונאת דברים (כרייתא שם), היו חמרים מבקשים ממנו תבואה לקנות לא יאמר לכו אצל פלוני והוא יודע שאין לו אלא שמתכוין להתל בו דרך בזיון או בחמרים, ואע"פ שיכול להתנצל לומר לו הייתי סבור שיש לך, הרי זה דבר המסור ללב, ועל זה נאמר ויראת מאלקיך אני ה'. וכן לא יאמר לחבירו בכמה תמכור חפץ זה והוא אינו חפץ לקנותו או שאין לו דמים אלא שכוונתו להטעות את חבירו ואח"כ כשלא יקנה יכיר חבירו שנתכוין להטעותו ויצר לו (פסחים קיג:).

ואין צריך לומר שלא יאמר לו דברי קינטור, אע"פ שאין בהם גנות ודופי שיש בו עתה, שזה אסור משום לשון הרע (רמב"ם הל' דעות פ"ז), אלא שמזכיר לו מה שכבר היה, כגון אם היה בעל תשובה לא יאמר לו זכור מעשיך הראשונים, אם היה בן גרים לא יאמר לו זכור מעשה אבותיך.

או שמזכיר לו מה שהוא עתה שלא בלשון גנאי ודופי אלא בלשון תוכחה, כגון אם היו יסורים באים עליו לא יאמר לו כדרך שאמרו חביריו לאיוב הלא יראתך כסלתך וגו' זכור נא מי הוא נקי אבד וכו', והם אמרו לאיוב לפי שהיה מצדיק עצמו ומרשיע מדת הדין (רא"ש שם סי' כ"ב).

או שאומר דבר אחר שעל ידי זה ניכר גנותו של חבירו, כגון אם נשאלה שאלה בדבר חכמה לא יאמר למי שאינו יודע באותה חכמה מה תשיב בדבר זה או מה דעתך בדבר זה (רמב"ם פ"ד מהל' מכירה),

וכן כל כיוצא בדברים אלו שהם צער הלב, אע"פ שאינו מחרפו בגנאי ודופי שיש בו עתה, ואינו מכנהו בשם רע ולא מביישו ברבים, ואין צריך לומר המחרפו בדברי גנאי ודופי אפילו ברמז (שו"ע סי' ת"כ סעיף ל"ח בהג"ה), ואפילו הוא אמת, אלא שאינו עון וחטא אשר חטא בענין שראוי לבזותו ע"ד שנתבאר, שיש בזה איסור אונאת דברים מלבד מן איסור לשון הרע שהוא אפילו כשאומר כן שלא בפניו (ע' רמב"ם הל' דעות פ"ז ה"ב).

וכן המקללו בפניו יש בו משום אונאת דברים לבד מאיסור קללה לשום אדם מישראל שהוא אפילו שלא בפניו כמ"ש לא תקלל חרש.

==צע"ג להבין שיטתו בחילוקו בין אונאת דברים ללשון הרע, והחילוק בין גנות ודופי שיש בו עתה וכו'.

יד הקטנה: דעות פרק ט: לא תעשה ו: שלא להלוך רכיל שנאמר לא תלך רכיל בעמך:

(א) יש בכלל לאו זה כמה ענינים וכל ענין בפני עצמו הוא עון גדול וחמור למאד, וכלל השוה בכל, שגורם רעות רבות בזה ובבה. ענין אחד הוא רכיל, ואיזה הוא רכיל זה שטוען דברים והולך מזה לזה ואומר כך אמר ראובן עליך או כך עשה לך, כך וכך שמעתי על ראובן שהיה אומר עליך, או אפילו לא אמר בפני הנוגע לו כגון האומר בפני חברו כך וכך שמעתי על ראובן שהיה אומר על שמעון, דברים אלו וכיוצא בהן שגורמים אם נשמעו איש מפי איש לעורר מדנים בין ראובן האומר ובין פלוני הנאמר עליו, הרי זה רכיל, ועל זה נאמר לא תלך רכיל בעמך...

◀ המשך דבריו עד סימן ז נעתקו לעיל בפרק ?? גררי לשון הרע ורכילות

◀ סימנים ח-יא בענין קבלת לשון הרע ולא דלא תשא שמע שוא נעתקו בפרק ??

❖ למה נחשב מספר לשון הרע ככופר בעיקר

... (יב) מה מאד הפליגו החכמים הקדושים בחומר זה העון. ואמרו כל המספר לשון הרע מגדיל עונות עד לשמים, ואמרו אמר הקב"ה לשר גיהנם אני עליו לדונו מלמעלה ואתה מלמטה, ואמרו ראוי להשליכו לכלבים, ואמרו שגדול עונו יותר מעבודה זרה וג"ע וש"ד אשר על כל אחת מהן אמרו יהרג ואל יעבור, ואמרו שהוא כופר בעיקר ואין לו חלק לעולם הבא, ואמרו שזכות התורה אינה מגינה עליו וכאשר מצינו בדואג אשר כל גדול חכמת תורתו לא הגינה עליו, ואף שאמרו עבירה מכבה מצוה ואין עבירה מכבה תורה שנאמר כי נר מצוה ותורה אור, אבל לא בעבירה גדולה כזאת, וכבר מצינו שטף גגדול מכבה אפילו אור (כב).

(כב) כל המאמר בתלמוד ערכין, וגם בסנהדרין פרק חלק וכולם מביאם מנורת המאור.

(יג) הנה לכל אלה הדברים לבב כל איש יתפלא הפלא ופלא במה איפוא יכבד ויגדל העון הזה על כל עבירות שבתורה, אבל תוכן ענינו הוא כאשר אומר, והוא כי איש אשר לבבו יחמוד לדבר בגנות הבריות אחרי אשר רק יתחיל למד לשונו דבר כזאת ופיו ישלח ברעה, הרי לגודל קלות תנועות הלשון ובשגם חטאו נקל בעיניו למאוד, כי יאמר אך דבר שפתיים הוא, חיש קל מהר ילכדהו היצר להרגלהו חפש מומי בני אדם ואשמתם ויתן בהם דופי תמיד ולא ידבר לעולם בשבח ודבר טוב הנמצא בס, והנה הוא מואס בעדת ישראל סגולת עם ה', וכאילו יאמר אשר אין טוב בהם, אין גם אחד, ולו יתברך אין שוה בס כלל כי אם באחד המיוחד והמובחר שבהם,

מואס בכנסת ישראל

וכל זה ההיפך מחפצו ורצונו יתברך, כי רק בס בכללות העם בחר ה', ולו חפץ ה' באחד המובחר, מי היה לנו גדול ממשע עבד ה' אשר היה מבחר מין האנושי ומלפניו לא היה ואחריו לא קם כמוהו, וכבר מצינו בהיפך מכל זה אשר כל יקר וגדולת משה היתה רק למען הכללות, ואמרו לך רד אמר הקב"ה למשה לך רד מגדולתך כלום נתתי לך גדולה אלא בשביל ישראל ועכשיו שחטאו אתה למה לי, ואף גם באמרו יתברך ויחר אפי בהם ואכלם, נאמר ואעשה אותך לגוי גדול, כי כל עיקר חפץ ה' דוקא בכללות אומה ולא ביחידים. עוד מפורש אמרו יתברך אתם נצבים היום כולכם לפני ה' ראשיכם וגו' כל איש ישראל טפכם נשיכם וגרך מחטב עציך עד שואב מימך לעברך בכרית ה', הרי הוא יתברך רוצה דוקא בכללות.

ועל כן צייתה והזהירה התורה ברוב מצותיה מהאהבה והעזר ולמשנא ומלהרע איש ברעהו למען יתקיים כללות האומה יחד, והוא יתברך מתעלה ומתהלל בעולמו דוקא בכללות

ישראל כענין שנאמר ויהי בישורון מלך בהתאסף ראשי עם יחד שבטי ישראל, ונאמר נדיבי עמים נאספו וגו' מאד נעלה.

והנה זה הנבל מואס באוהבי וסגולת ה' ומבאיש אותם תמיד וכאילו אין חפץ בקיומם וחברתם, והרי הוא ברוע לבבו והוות לשונו כאילו מפר חפצו ורצונו יתברך, לכן מכת המינים והפיקורסים וכופר בעיקר יחשב, ולא יאהבה ה' סלוח לו והבדילו ה' לרעה והכרת יכרת מיקר תפארת כללות ישראל וירד שאול ואבדן נפשו עם נפשות הרשעים ובני הנכר אשר לא מעם ה' המה (כג).

(כג) זה הטעם הראשון הוצאתי ולמדתי מגדולי חכמי מפרשי התורה.

(יד) עוד יש טעמים נכבדים בזה. והוא לאשר שהוא מסבב וגורם נזקים גדולים ורעות רבות לחבירו בהבאישו את ריחם בעיני העם או בשאר דרכי הפסד והוא חטא חטאה גדולה מבלי שום הנאה, וכבר לא יתכן שיכין אדם לחבירו כלי משחית ונזק מר ממות מבלי שיועיל לעצמו בזה שום תועלת וריוח בלתי אם לכד יצרו את נפשו ופרק עול שמים והעבודה ויראה מעליו ונתק המוסרות, על כן עונשו גדול למאוד.

וכבר נאמר בזה הענין (תהלים נד ה) [ועריצים] בקשו נפשי ולא שמוך לנגדם, ירצה אשר אין פחד אלהים לנגדם כלל, ואמר נבל בלבו אין אלהים, ונאמר בדואג הוות תחשוב לשונך וגו' אהבת רע מטוב שקר מדבר צדק סלה, ואמרו בזה מה יתרון לך ומה בצע כי ספרת לשון הרע, הלא לממון וכבוד לא היית צריך כי כבר נאמר עליו אביר הרועים אשר לשאול, אין זה כי אם אהבתך את הרע מן הטוב והשקר מדבר צדק, והוא מגודל פריקת העול אשר פרקת (כד).

מנחת עני: (כד) כל הענינים שמכאן עד סוף הפרק את הכל למדתי ולקחתי ולקטתי מדברי רבינו יונה בשער התשובה שם, וכאשר תחפש בכל דבריו שם מרישא לסיפא ותדקדק בכל דבריו היטב תמצא הכל, וכל זה הסעיף לשון רבינו יונה בשינוי הסדר.

(טו) עוד חמור עונו למאד, כי כאשר למד לשונו דבר הוות ופיו שלח ברעה הרי מרוב קלות ומהירת תנועת מעשהו נטבע בהרגל, וכבר שפתיו אינם ברשותו ואין לו עוד שלטון לכלוא אותם, ואף גם ברוחו ומחשבתו איננו שולט וכאילו לשונו גורם המחשבה, כענין שנאמר הוות תחשוב לשונך, לכן אין קץ להוות לשונו, ולא ישים קנצי למילין, והוא שונה באולתו עשר פעמים ביום, יכלים ויבאיש ויחפיר ויידבר שפת יתר ויכה בסתר, והנה אף בשגם העבירה היא קלה, כבדה מאד על השנותה פעמים רבות, אף כי החטאה היא גדולה ורעה למאד,

ואף גם זאת אשר תשובתו קשה עד מאד כי חטאו נקל מאד בעיניו באמרו כלום עשיתי מה ואך דבר שפתים הוא, ולא פנה אל נזקיו הרבים ולרב מכאוביו אשר הכאיב, על כן לא ישוב מדרכו הרעה, ואף אם שוב ישוב אין תשובתו שלימה כי לא יכיר גודל חטאו, ועיקר התשובה השלימה להנקות מפשע ולכבסו הרב, וכי יקד יקד יגון היגון בנפשו כיקד אש,

גם אם ישוב צריך לבקש מחילה לכל אשר מוצק מזעם לשונו והוא לא יזכיר מספר כולם כי רבים חללים הפיל וכמה נפשות הדאיב, ואף גם רבים אשר זכר כי אותם עכר אבל הם לא ידעו כי הוא הדיח עליהם הרעה ויחבייש להודיעם ולגלות אזנם אשר הוא גלמם רעה כי הוא מכה ואין מכתו ידועה, ועל כן נמשל לשון הרע לחץ כענין שנאמר לשון רמיה חצי גבור שנונים, כי המושך בקשת פעמים רבות ישלח חציו באדם ולא נודע מי הכהו, ועד על ענין אחר נמשל לחץ, כי שולף החרב אם נכמרו רחמיו בהתחננו אליו ישיב חרבו אל נדנה, ולא כן זורק החץ כי אין בידו להשיבה, כן בעל לשון הרע אחר שיצא הדבר מפיו לא יוכל לתקן עונו. גם פעמים שידבר על פגם משפחה והיזק כל הדורות הבאים אחריו, הנה כבר לא תגיע אליו מחילה על זה, ועל כן אמרו כי המדבר בפגם משפחה אין לו כפרה עולמית, וגם המשלח לשונו באפס עצור גם על הצדיקים והקדושים אשר בארץ המה ידבר, כי על מי לא עברה עברת לשונו, גלל כל אלה עד לשמים גדול עונו ואין לו חלק לעולם הבא (כה).

(כה) כל זה הסעיף לשון רבינו יונה בשינוי הסדר.

❖ תקנתו של מספר לשון הרע

(טז) אמרו חכמים מה תקנתו של מספר לשון הרע, אם תלמיד חכם הוא יעסוק בתורה שנאמר מרפא לשון עץ חיים, ואם עם הארץ הוא ישפיל דעתו שנאמר וסלף בה שבר ברוח, ואמרו (תהלים לט ב) אשמרה לפי מחסום, אשר המחסום הוא העסק בתורה, ואמרו (מדרש תהלים לט) כנסת ישראל בקולה שנואה ובקולה אהובה (כו).

(כו) ערכין (טז) ומביאו מגורת המאור שם.

אבל כל זה הוא למי שלא הורגל בה כי אם לכד היצר במקרה, ולפעמים והוא חיש מהר מתעורר לבבו בחיל ורעדה לבל ישטפנו שבולת מים הזדונים האלה ולבל יבלענו מצולתה, אז עוד יש רפואה למכתו, אבל אם התמיד והורגל בדבר, כבר אין רפואה למכתו ואבדה תקותו, ועל זה אמרו סיפר אין לו תקנה שכבר כרתו דוד ברוח הקודש, לפיכך האיש החפץ חיים ולהמלט נפשו מיד שאול סלה ישמור פיו ולשונו במאד מאד, וכבר נאמר מות וחיים ביד הלשון ואוהביה יאכל פריה (כז) מגורת המאור שם. ירצה, האוהב הלשון והוא האיש החפץ לדבר תמיד, העצה הנכונה אליו שיאכל פריה, שלא ידבר בדברי בטלה כי אם בדברי תורה וחכמה ומוסר והבאת שלום בין אדם לחבירו ומצדיק הרבים ולשבח הטוב ולגנות הרע ולקנא אל האמת, כי זכויות אין קץ יוכל לקנות לנפשו בלשונו, וכאשר הקדים כי חיים ביד הלשון (כח) לשון רבינו יונה שם.

◀ סימנים יז - כ בענין ההיתר של אפי תלתא נעתקו בפרק ??

◀ סימנים כא - כח בענין לשון הרע על חוטאים נעתק בפרק ?? אצל שיטת רבינו יונה

◀ סימנים כט - ל בענין קבלת לשון הרע נעתקו בפרק ??

◀ סימן לא בענין זכור למרים נעתק בפרק ??

ספר המצוות הקצר: למרן החפץ חיים: לא תעשה עז: מצות לא תעשה שלא להגיד

לחבירו דברים שכנגדו דבר עליו שנאמר לא תלך רכיל בעמך,

ואף על פי שהוא אומר אמת, הרי זה מתריב העולם. ועוון גדול הוא וגורם להרוג נפשות מישראל כדמצינו בדואג האדומי.

ויש עוון גדול מזה עד מאד והוא בכלל לאו זה, והוא לשון הרע, וזהו המדבר בגנות חבירו אף על פי שאומר אמת, והאומר שקר נקרא מוציא שם רע. ולשון הרע הוא האומר כך וכך עשה פלוני, כך וכך היו אבותיו, וכך שמעתי עליו, ואומר דברים של גנאי, על זה אמר הכתוב (תהלים יב ד) יכרת ה' כל שפתי חלקות לשון מדברת גדולות, ואמרו חז"ל (ירושלמי פאה פ"א) שלש עבירות נפרעין מן האדם בעולם הזה ואין לו חלק לעולם הבא עבודה זרה, גילוי עריות ושפיכות דמים, ולשון הרע כנגד כולם. ועוד אמרו חז"ל (ילקוט תהלים תרנ"ו) המספר לשון הרע, כאלו כפר בעיקר, ועוד אמרו (דברים רבה ה') לשון הרע הורגת שלשה האומרו והמקבלו והנאמר עליו, והמקבלו יותר מהאומר.

ויש דברים שהם אבק לשון הרע כגון מי יאמר לפלוני שיהיה כמו שהוא עתה, או שיאמר שתקו מפלוני אינני רוצה להודיע מה אירע בו, וכן המספר בטובת חבירו בפני שונאו, שזה גורם שיספרו בגנותו, וכן המספר לשון הרע דרך שחוק, וכן המספר דרך רמאות כאילו אינו יודע שדבר זה הוא לשון הרע.

אחד המספר לשון הרע בפני חבירו או שלא בפניו, והמספר דברים שגורמים אם נשמעו איש מפי איש להזיק חבירו בגופו או בממונו, ואפילו להצר לו או להפחידו, ואין צריך לומר המלשין חבירו לפני השר וגורם שלוקח ממונו, דהוי כאלו ממיתו ואשתו ובניו

התלויין בו שהוא מוסר וגיהנם כלה והוא אינו כלה (ועיין בספר חפץ חיים ושמירת הלשון גדול העון הזה של לשון הרע ועונשו). ונוהג בכל מקום ובכל זמן בזכרים ובנקבות.

אין איסור בהודעת אופים של תלמידי חכמים למי ששואל וצריך זהירות יתירה

חזון איש: אגרות: ח"ב סימן קלג: ... בדברי ביום ו' עש"ק העבר דברתי בהתמרמות נגד דרכי לותר לו את כל מפני גדלו בתורה באמת ולבו שלם בדרך התורה, ואך הדברים ששמעתי האלצוני להודות על חלק רפה, ואח"כ לא היתה מנוחתי שלמה פן נכשלתי בלשון הרע ח"ו.

אם כי דעתי, כי ראוי להמחזיקים בתורה ה' לדעת את גדוליה באופים האמיתי, ואם הותר לדבר לשון הרע על אומן באומנותו להאיש הדורש עליו לצורך, על מי שתורתו אומנותו לא כל שכן שמותר להודיע להמחזיקים בתורה וצריכים לדעת, כי הידיעה של חכמי הדור, לבם ומידותם, הן הן גופי תורה, מכל מקום צריך לזה זהירות יתירה ופן משנה הדבר בקצו של יוד ונמצא מוציא שם רע על תלמיד חכם...

עוד מכתבים ועבודות מהחזון"א ב"מעשה איש" ח"ג עמוד רא, ח"ו עמוד כו, ח"ח דרשו עמוד 325

אגרות משה: יו"ד ב: סימן קג: ובדבר אם ראוי המלמד לומר לתלמידים שאם יודעין מי עשה את דבר הגנאי יודיע לו, הוא דבר מכוער לעשות כן דזה יגרום שיקילו

בלשון הרע, אף שהדמיון להא דאמר הקב"ה ליהושע וכי דילטור אני לך בסנהדרין דף מ"ג לא דמי דהתם הרי יודע בעצמו על ידי הגורל ויקויים העונש, והכא אפשר שלא יודע שלכן אם היה זה לכוונת תוכחה לשמה משום שע"ז יענש ויטיבו דרכם היה שייך להתיר כדמצינו בערכין דף ט"ז שאמר ריב"נ הרבה פעמים לקה עקיבא על ידי שהייתי קובל עליו לפני ר"ג ברבי, עיי"ש שהיתה זה תוכחה לשמה והוצרך שידע מזה ר"ג, וכן ודאי הוא גם עובדא דר"ה וחי"א בר רב שאמר לשמואל שהיה בשביל שלהתוכחה הוצרך ששמואל ידע זה, אבל הא שייך זה כשמתעורר מעצמו לספר להרב כדי שיוכיחו, ולא כשהרב יגזור על תלמידיו שיספרו לו אם יודעים דבר מגונה אף כשהתלמידים הם גדולי עולם, ואצלינו לא שייך להחשיב בכלל שהוא לשמה אף בגדולים וכ"ש שלא שייך זה בקטנים.

==העוסקים בשאלה זו: זרע חיים ?? ??, הרב מונק בספרו ??, קות התורה (נד עמוד נט) מאמרו של הרב חיים יהודה כהן, מנחת אשר (ווייס) קדושים בפסוק אות ד, הליכות עולם (אוצה"ח) עמוד לו בספר בהערה שם, ==

אגרות משה: יו"ד ד: סימן ל: בעניין הענשת תלמידים ואיום עליהם: בע"ה עש"ק א' דהגבלה תשמ"א. מע"כ ידידי הרה"ג מוה"ר מאיר מונק שליט"א.

א. ביאור מה שכתבתי שדבר מכוער הוא שהמלמד יאמר לתלמידו שיגלו לו מי עשה דבר גנאי. ראשית אתרץ מה שכתבתי בח"ב דיו"ד סימן ק"ג דדבר מכוער הוא שהמלמד יאמר להתלמידים שאם יש מי שיודע מי עשה דבר הגנאי יודיע לו, וגורם שיקילו בלשון הרע, שהוקשה לכתר"ה ודעימיה דהא הוא משום שהרב סובר שישפיע על התלמיד שלא יעשה עוד דבר הגנאי. וגם יתכן שאם התלמיד ידע שהרב יודע במעשיו ימנע מעשות יותר. ודימה להא שכתב הח"ח באיסורי לשון הרע (כלל ד' סעיף ו') שמותר לספר לאנשים שדבריהם נשמעים לו כשיוכיחוהו. הנה כתבתי שם דהיתר לכוונת תוכחה לשמה, כעובדא דרבי יוחנן בן נורי בערכין ט"ז ע"ב, דאמר מעיד אני עלי שמים וארץ שהרבה פעמים לקה עקיבא על ידי שהייתי קובל עליו לפני רבן שמעון ברבי גמליאל, ורב הונא וחי"א בר רב שם, שרב הונא סיפר בגנותו של חי"א בר רב בפני שמואל, הוא שייך דווקא כשמתעורר מעצמו לספר להרב כדי שיוכיחו, אבל לא שהרב יגזור על תלמידו שיספרו לו אם יודעים דבר מגונה על אחד. ומצד החשש דאם לא יגלה ולא ידעו לענשו אפשר

לא יחושו מלעבור על דבר הגנאי, הרי כשמצווה להם לגלות הרי הוא כמיקל להו איסור לשון הרע החמור מאוד. ולעניין מניעת העבירה שעשה התלמיד הא יכול לבאר - אף בלא ידעו מי עשה שממילא לא יענש - חומר האיסור וגנאי הדבר. ואף אם בלא עונש לא יועיל בידיעת חומר האיסור, נמי לא שייך להתיר איסור לשון הרע, דמאן מפסי להעדיף איסור אחד על חבירו.

❖==מתי מותר לגלות מי עשה את העוול כדי לנקות את עצמו

קובץ שיעורים: בנא בתרא: סימן תקצה: כלך לך מלשון הרע הזה, ופירש רשב"ם לא היה לך להטיל אשמה עליו, היה לך לומר אני לא כתבתיו, והנה הכא אילו אמר כן ודאי היה מאמינו, ולא היה צריך להגיד מי כתבו, אבל במקום שאין מאמינין לו שהוא לא עשה אלא אם כן יגיד שם אחר העושה, בזה חקר בספר חפץ חיים סוף הלכות לשה"ר בבאר מים חיים עיי"ש,

וז"ל ר"ח אור זרוע בשו"ת סימן קמ"ב: ואפילו יחיד שבא מחמת כן לידי עלילה, שסבורין הגויים שהוא עשה זה המעשה, וידוע להם בודאי שיהודי אחד עשה כן, אכן אינם יודעים מי עשהו, ובאים להעליל על זה אתה עשית, מותר לו לומר לגויים פלוני עשה ולא אני, ואפילו אם העושה לא נתכוין לרעה אלא לדבר מצוה, כעובדא דרבינו יצחק שמל גרים, ומתוך כך באו הקהל לידי עלילה, והמעשה כתוב באור זרוע עכ"ל,

ועיין לעיל באות תקמ"ט, וצריך לחלק מהא דתנן תרומות פרק ח' יהרגו כולן ואל ימסרו להן נפש אחת מישראל, וביחדו פליגי ר"י ור"ל, ופסק הרמב"ם דדוקא בחייב מיתה כשבע בן בכרי אבל בלאו הכי גם ביחדו אסור, ואפשר דדעת אור זרוע לפסוק כר"י שלא כדעת הרמב"ם.

❖ פרק יח: זכור למרים ❖

פרשת מרים ואהרן שדברו במשה וצרעת מרים

במדבר יב: (פרשת בהעלתך) (א) ותדבר מרים ואהרן במשה על אדות האשה הכשית אשר לקח כי אשה כשית לקח: (ב) ויאמרו הרק אף במשה דבר ה' הלא גם בנו דבר וישמע ה': (ג) והאיש משה ענו מאד מכל האדם אשר על פני האדמה: (ד) ויאמר ה' פתאם אל משה ואל אהרן ואל מרים צאו שלשתכם אל אהל מועד ויצאו שלשתם: (ה) וירד ה' בעמוד ענן ויעמד פתח האהל ויקרא אהרן ומרים ויצאו שניהם: (ו) ויאמר שמעו נא דברי אם יהיה נביאכם ה' במראה אלי ואתודע בחלום אדבר בו: (ז) לא כן עבדי משה בכל ביתי נאמן הוא: (ח) פה אל פה אדבר בו ומראה ולא בחידת ותמנת ה'

יביט ומדוע לא יראתם לדבר בעבדי במשה: (ט) ויחר אף ה' גם וילך: (י) והענן סר מעל האהל והנה מרים מצרעת כשילג ויפן אהרן אל מרים והנה מצרעת: (יא) ויאמר אהרן אל משה בי אדני אל נא תשת עלינו חטאת אשר נואלנו ואשר חטאנו: (יב) אל נא תהי כמת אשר בצאתו מרחם אמו ויאכל חצי בשרו: (יג) ויצעק משה אל ה' לאמר אל נא רפא נא לה: (יד) ויאמר ה' אל משה ואביה ירק ירק בפניה הלא תכלם שבעת ימים תסגר שבעת ימים מחוץ למחנה ואחר תאסף: (טו) ותסגר מרים מחוץ למחנה שבעת ימים והעם לא נסע עד האסף מרים: (טז) ואחר נסעו העם מחצרות ויחנו במדבר פארן:

עיקר דברי רש"י מלוקטים מחז"ל במדרשים (ספרי ותנחומא) =מקבלים השקפת חז"ל בפרשה=

רש"י: (א) ותדבר מרים ואהרן, היא פתחה בדבור תחילה, לפיכך הקדימה הכתוב תחלה, ומנין היתה יודעת מרים שפרש משה מן האשה, רבי נתן אומר, מרים היתה בצד צפורה בשעה שנאמר למשה אלדד ומידד מתנבאים במחנה, כיון ששמעה צפורה, אמרה אוי לנשותיהן של אלו אם הם נזקקים לנבואה שיהיו פורשין מנשותיהן כדרך שפרש בעלי ממני, ומשם ידעה מרים והגידה לאהרן. ומה מרים שלא נתכוונה לגנותו, כך נענשה, קל וחומר למספר בגנותו של חבירו: האשה הכשית, מגיד שהכל מודים ביפיה, כשם שהכל מודים בשחרותו של כושי: כושית, בגימטריא יפת מראה: על אדות האשה, על אודות גירושיה: כי אשה כשית לקח, מה תלמוד לומר אלא יש לך אשה נאה ביפיה ואינה נאה במעשיה, במעשיה ולא ביפיה, אבל זאת נאה בכל: האשה הכשית, על שם נויה נקראת כושית כאדם הקורא את בנו נאה כושי, כדי שלא תשלוט בו עין רעה: כי אשה כשית לקח, ועתה גרשה.

(ב) הרק אך, עמו לבדו דבר ה': הלא גם בנו דבר, ולא פרשנו מדרך ארץ.

(ד) פתאום, נגלה עליהם פתאום, והם טמאים בדרך ארץ, והיו צועקים מים מים, להודיעם שיפה עשה משה שפרש מן האשה, מאחר שנגלית עליו שכינה תדיר ואין עת קבועה לדבור: צאו שלשתכם, מגיד ששלשתן נקראו בדבור אחד, מה שאי אפשר לפה לומר ולאוזן לשמוע.

(ח) פה אל פה, אמרתי לו לפרוש מן האשה. והיכן אמרתי לו, בסיני (דברים ה כז) לך אמור להם שובו לכם לאהליכם, ואתה פה עמוד עמדי. ... בעבדי במשה, אינו אומר בעבדי משה, אלא בעבדי במשה, בעבדי אף על פי שאינו משה, במשה אפילו אינו עבדי, כדאי הייתם לירא מפניו, וכל שכן שהוא עבדי ועבד מלך מלך, היה לכם לומר אין המלך אוהבו חנם. ואם תאמרו איני מכיר במעשיו, זו קשה מן הראשונה.

(יד) ואביה ירק ירק בפניה, ואם אביה הראה לה פנים זועפות הלא תכלם שבעת ימים, קל וחומר לשכינה י"ד יום, אלא דיו לבא מן הדין להיות כנדון, לפיכך אף בנוזפתית תסגר שבעת ימים: ואחר תאסף, אומר אני כל האסיפות האמורות במצורעים על שם שהוא משולח מחוץ למחנה, וכשהוא נרפא נאסף אל המחנה לכך כתוב בו אסיפה לשון הכנסה.

==חומר חדש גמרא שבת משה פירש מדעתו עיין קובץ "משה פירש"==

לקט מפרשים בפרשת מרים ואהרן

❖ מי זאת האשה הכושית ומה הפירוש "כי אשה כושית לקח": פירוש א) הכוונה לצפורה, עיין גמרא מו"ק טז: וכי כושית שמה והלא צפורה שמה, אלא מה כושית משונה בעורה אף צפורה משונה במעשיה, ע"כ. ובאונקלוס: "אתתא שפירתא דנסיב - רחיק", והיינו צפורה, ושפירש ממנה. וכן כתב רש"י (ומש"כ רש"י 'שגרשה' לאו דוקא, עיין נחלת יעקב ופשוט). וכן הסכים אבן עזרא אלא שפירש שהיתה כהת עור כמו שאר המדינים. (רש"י הירש מציע פירוש: אשר לכנות נישואין שבהן הבעל פורש מאשתו שכאילו התחתן עם כושית שאנשים נמנעים להתקרב אליהם).

פירוש ב) יונתן בן עוזיאל וסייעתו: אין הכוונה לצפורה אלא למלכת כוש שלפי המסופר משה רבינו היה מלך כבוש ונשא אותה שם, וכן כתבו רשב"ם, ר"י בכור שור ועוד מבעלי התוספות.

❖ למה פירש ממנה ואין זה נודע: לפירוש א': לפי הספרי (בהעלותך) מרים ראתה שצפורה אינה מתקשטת וכו', ולפי ספרי וטא (בהעלותך) ותנחומא (מצורע) נודע כאשר חינכו השבעים זקנים ואמרה צפורה אוי לנשותיהן וכו' (עיין רש"י). וע"ע אבן עזרא וחזקוני (בהעלותך) שפירש ממנה כי היתה כעורה וצ"ע. לפירוש ב): ==לפי בכור שור הטענה היתה שהיא בת ערל ולמה לקח אשה מהגויים, וכ"כ העמק דבר ושמצא כך בפענח רזא... =להשלים=

❖ מה הלשון הרע שדברה מרים: לפירוש א' סיפרו שמשה ריחקה של כהוגן (בספרי יש לשון שאמרו שהוא "בעל גאווה") גם הם נביאים וכו'. ב"טור" עה"ת (בשם יש מפרשים) כתב שהוכיחו אותו על שלא היתה מיוחסת ואמרו שיש להם מעלה על משה מצד אשתו וכו', וב"משנה כסף" לר' יוסף כספי, כתב שמרים טענה שלא היה לו לקחת אשה שניה על צפורה ודי באשה אחת..

לפירוש ב' בכור שור מפרש שטענו שהיה לו לקחת אשה מבנות ישראל, עיין לעיל עיין דרשות הר"ן (דרשה שמינית, בתחילה) שאמרו שכל זמן שמשה היה טרוד בהנהגת ישראל ועוסק במצוה פטור מן המצוה הם הבינו שפירש מאשתו, אמנם עכשיו שנבחרו שבעים הזקנים היה חייב במצוה זו והיה צריך לחזור לאשתו... עיי"ש.

❖ האם מרים דברה בפני משה: עיין ספרי פסקא צט: שדברה בינה לבין עצמה, אולם שם בפסקא ק וישמע ה', מלמד שלא היה שם בריה אלא בינו לבין עצמו דברו בו וישמע ה', רבי נתן אומר אף בפניו של משה דברו בו שנאמר וישמע ה' והאיש משה, אלא שכבש משה על הדבר, ע"כ. (וקצת משמע קצת אח"כ שנראה שמשה היה בתוך המשכן ויקרא אהרן ומרים ויצאו שניהם, ושם בספרי אף משה היה עמהם...). ורמב"ן כאן מביא את שתי הדעות. ועיין גם אור החיים שדברו בפניו בדרך תוכחה עיי"ש.

❖ האם גם אהרן נצטרע: עיין גמרא שבת צז. מחלוקת תנאים, רבי עקיבא ור"י בן בתירא, ממה שכתוב "בם", ולדעה השניה היינו לנויפה בעלמא, וגם בספרי איתא מחלוקת תנאים ות"ק שם ס"ל דאהרן נצטרע מהפסוק "ויפן אהרן" שפנה מצרעתו עיי"ש. ובספרי וטא: אף אהרן היה ראוי לכך, ולכך נאמר "בם", אלא שהיה לובש את המעיל שהוא מכפר על לשון הרע (וכ"כ במשנת רבי אליעזר (פרק ט). וע"ע בספרי וטא ד"ה והענן סר, 'נסתכל אהרן בנגעו והלך לו', דבר אחר אמר הקב"ה אם נצטרע אהרן אין כהן בעל מום יכול להקריב וכו' אלא הוא יראה אחותו ויתמה ויתוכח מעצמו שנאמר ויפן אהרן אל מרים וכו', (ועיין פרקי דרבי אליעזר (פרק נד 'ירידה שמינית' בזה). וע"ע מהרש"א שבת בביאור הענין.

❖ חידוש המלבי"ם: מרים נתרפאה מיד כאשר משה התפלל עליה ומה שהלכה חוץ למחנה משום הנויפה (וצ"ל שעצם הלימוד ממה שלקתה בצרעת ולא מה שהיתה חוץ למחנה, אלא שלשון הפסוק "תסגר" מחוץ למחנה לא משמע כדבריו, ועיין רלב"ג "רצה השי"ת שתסגר מרים ז' ימים מחוץ למחנה כמשפט המצורע ביום טהרתו", ועיין בזה).

❖ ירוק ירק בפניה: לרש"י לאו דוקא, אלא משל לנויפה עיין בלשונו בשתי מקומות, וכ"כ רבינו בחיי, וממפרשים אחרים משמע יריקה ממש, ועיין.

===חסר כאן כל הסוגיא של שבת פז 'משה פירש מדעתו, ומהלך רבינו תם (תוספות שבת פז ויבמות סב) שמרים ואהרן התרעמו וכעסו על משה על הקל וחומר שדן מעצמו עיי"ש, והשוה עם רש"י כאן פסוק ח' שמפסוק פה אל פה נודע כי הקב"ה ציווה אותו, ולסכם את הדעות והשיטות שם בפירוש הגמרא שפירש

לקט מפרשים

מעצמו ומה ההוכחה לכך עיין קובץ במחשב בענין... ..

==עיין רש"ר הירש מסביר שלא כתוב בפסוק "שגרשה" ומבאר שמילת "אודות" בתנ"ך תמיד בא על קיפוח ודבר שצריך תיקון, ולא רק "בענין" וכו', ולכן רמזו כאן עוולה כלפה והיינו שגרשה...

פרשת זכור למרים בתורה

(ז) פי ימצא איש גנב נפש מאחיו מבני ישראל והתעמר בו ומכרו, ומת הגנב ההוא ובערת הרע מקרבך: ס
 (ט) זכור את אשר עשה ה' אליך למרים, בדרך בצאתכם ממצרים: ס
 (י) כי תשה ברעך משאת מאומה, לא תבא אל ביתו לעבט עבטו: (יא) בחוץ תעמד, והאיש אשר אתה נשה בו יוציא אליך את העבוט החוצה: (יב) ואם איש עני הוא, לא תשכב בעבטו: ...

כי תצא: דברים כד ח-יא

השומר בנגע הצרעת לשומר מאד ולעשות, ככל אשר יורו אתכם הכהנים הלויים פאשר צויתם תשמרו לעשות: זכור את אשר עשה ה' אליך למרים, בדרך בצאתכם ממצרים:

דברים כד ח, ט

אונקלוס: הוי דכיר ית דעבד ה' אלהך למרים באורחא במפקכון ממצרים.

תרגום יונתן: הוו זהירין דלא למחשד חד בחבריה¹ דלא ילקי הוו דכירין מה דעבד ה' אלהכון למרים דחשדת למשה במלתא דלא הות ביה ולקת בצורעא ואתעכבת בארחא במפקכון ממצרים.

(א) הסוברים שהפרשה מצווה בענין צרעת בלבד

רס"ג: לשמור וכו', ושמור חוקיו מאד ועשה בו ככל אשר יורו אתכם. זכור, הוי זכור [לעשות] כדרך שעשה ה' אלהיך במרים כמוהו² בדרך.

רש"י: השומר בנגע הצרעת, שלא יתלוש סימני טומאה, ולא תקוץ את הבהרת. ככל אשר יורו אתכם, אם להסגיר אם להחליט אם לטהר. זכור את אשר עשה ה' אליך למרים, אם באת להזהר שלא תלקה בצרעת, אל תספר לשון הרע³. זכור העשוי למרים שדברה באחיה ולקתה בנגעים.

1. יונתן בן עוזיאל: חידוש, שהפסוק מזהיר על ענין חושד בכשרים עיין אחרונים שעמדו בזה (נושאי כלי יונתן וגרי"ח סופר ועוד, ובאמת צ"ע למה ריש לקיש בגמ' שבת לא הביא גם ענין זה להוכיח שחושד בכשרים לוקה בגופו אלא ש"ל שמה שפירש מאשתו לא היו יכולים לדעת טעם הדבר ונשגב מבינתם ולכן אינו נחשב חושד בכשרים ועיין ==

2. רס"ג: כלומר תסגר מחוץ למחנה, הערת הרב קאפח.

3. רש"י: כנראה כך למד בכונת הספרי ועיין ==

רשב"ם: השמר בנגע הצרעת לשמור מאד ולעשות, שאפילו הוא מלך כעוזה לא יכבדוהו אלא יסגר שבעת הימים וישלחוהו ובודד ישב: ככל אשר יורו אתכם, שהרי תזכור את אשר עשה ה' אלהיך למרים שאע"פ שהיתה נביאה ואחות משה לא חלקו לה כבוד אלא תסגר שבעת ימים: בדרך בצאתכם ממצרים, שאע"פ שהיו טרודים ללכת, העם לא נסע עד האסף מרים וכל שכן שאר בני אדם.

אבן עזרא: למרים, הנה ראייה על דרש (ערכין טו) אל תקרי מצורע אלא מוציא שם רע.

רלב"ג: השמר בנגע הצרעת, הזהיר להשמר בענין נגע הצרעת... שישב מחוץ למחנה... ולא יעלים איש נגעו... זכור את אשר עשה ה' אלהיך למרים, אמר זה להעיר שאין ראוי לנטות ימין ושמאל ממה שצותה התורה מענין המצורע, הלא תראה כי גם מרים עם גדול מעלתה ומעלת אחיה, לא הסכים ה' ית' להעביר לה מדיני הצרעת אבל הוכרחה להיותה נסגרת שבעת ימים עד שנתרפאה, ואע"פ שנמשך מהסגרה עיכוב ישראל... וסמך דבר מרים לענין הנגעים לבאר שהנגעים על לשון הרע וזולתו מן התטאים, ולזה סמך דבר הנגעים לענין גונב נפש.

[ובסוף הפרשה כתב]: ...התועלת התשיעית והוא במצוות, והוא מה שהזהיר מלנטות בית דין בדיני הצרעת מדרכי התורה... וכאילו הזהיר מלשון הרע במה שנזכר מה שעשה השם ית' למרים כמו שביארנו.

חזקוני: השמר בנגע הצרעת, שלא תהדר פני גדול לפטור מלשלחו חוץ לשלש מחנות שהרי זכור את אשר עשה ה' אלוקיך למרים שהיתה אחות למלך וכהן גדול ואעפ"כ נסגרה חוץ למחנה שבעת ימים. וכ"כ בבכור שור עיי"ש וצ"ע אם להעתיקו =

דעת זקנים: השמר בנגע הצרעת, הוצרך לכפול אזהרה זו לפי שהיא מכה משתלחת בכל אדם אפילו במלכים כדאשכחן בעוזהו מלך יהודה שנצטרע ובושה גדולה היא לכך צריך לומר שאפילו נצטרע המלך צריך להרחיקו ולעשות לו ככל אשר יורו הכהנים ולכך נמי סמך לכאן זכור את אשר עשה ה' אלהיך למרים שהיתה אחות המלך ואחות כהן גדול ואפילו הכי הרחיקה והסגירה כשאר המצורעים⁴.

(ב) הסוברים שיש גם ציווי על ענין לשון הרע

❖ שיטת הרמב"ן (בפירושו על התורה ובהשגות לספר המצוות) שהפסוק הוא מצות עשה לזוהר מלשון הרע

רמב"ן: זכור את אשר עשה ה' אלהיך למרים, אם באת לזוהר שלא תלקה בצרעת לא תספר לשון הרע, לשון רש"י. ולפי דעתי שהיא מצות עשה ממש, כמו זכור את יום השבת לקדשו (שמות כ ה), זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים (שם יג ג), זכור את אשר עשה לך עמלק (דברים כה יז), כולם מצוה, אם כן גם זה כמותם. והיא אזהרה מלדבר לשון הרע, יצוה במצות עשה שנזכור העונש הגדול שעשה ה' לצדקת הנביאה, שלא דברה אלא באחיה גמול חסדה אשר אהבתו כנפשה, ולא דברה בפניו שיבוש ולא בפני רבים, רק בינה לבין אחיה הקדוש בצנעה, וכל מעשיה הטובים לא הועילו, גם אתה אם תשב באחיך תדבר בכך אמך תתן דופי לא תנצל.

ולשון ספרא (בחקותי), כשהוא אומר ולא תעשו את כל המצות האלה (ויקרא כו יד) הרי מה שכתוב בתורה אמור, אם כן למה נאמר ואם לא תשמעו לי, להיות עמלים בתורה. וכן

4. דעת זקנים: כן כתבו בעלי התוספות כאן ובפירוש הרא"ש ומושב זקנים.

הוא אומר זכור את יום השבת לקדשו, יכול בלבך, כשהוא אומר שמור הרי שמירת הלב אמורה, הא מה אני מקיים זכור שתהא שונה בפין. וכן הוא אומר זכור אל תשכח וגו'. וכן הוא אומר זכור את אשר עשה ה' אלהיך למרים, יכול בלבך, כשהוא אומר השמר בנגע הצרעת לשמר מאד ולעשות (פסוק ח) הרי שמירת הלב אמורה, הא מה אני מקיים זכור שתהא שונה בפין. וכן הוא אומר זכור את אשר עשה לך עמלק, יכול בלבך, כשהוא אומר לא תשכח הרי שכחת הלב אמורה, הא מה אני מקיים זכור שתהא שונה בפין. ופירושה כי אצלם השמר בנגע הצרעת, מנגע הצרעת, לשמר מאד, שלא תבואך, ולעשות, בה ככל אשר יורו אתכם הכהנים, וזכור את אשר עשה ה' אלהיך למרים, שתהא מזכיר זה בפה תמיד.

ומכאן נראה שרבותינו יעשו אותה מצוה, לא סיפור ועצה בלבד להנצל מן הנגעים. ואין יתכן שלשון הרע שהוא שקול כשפיות דמים לא תהיה בו בתורה לא תעשה גמור⁵ או לאו הבא מכלל עשה, אבל בכתוב הזה אזהרה גדולה בו, להמנע ממנו בין בגלוי בין בסתר בין במתכוין להזיק ולהבזות בין שאין מתכוין להזיק כלל. וזו מצוה מכלל תרי"ג מצות, ושכחה בעל הלכות גדולות וכל המונים המצות אחריו.

שם: בסוף הפרשה: פסוק יז: זכור את אשר עשה לך עמלק וגו', כבר הזכרתי המדרש שדרשו בו בספרא, יכול בלבך כשהוא אומר לא תשכח הרי שכחת הלב אמורה, הא מה אני מקיים זכור שתהא שונה בפין. וכן בספרי זכור את אשר עשה לך עמלק, בפה, לא תשכח, בלב. ולא ידעתי מה היא הזכירה הזו בפה, אם לאמר שנקרא פרשת עמלק בציבור, ונמצאו למדין מן התורה בשניה זכור (מגילה כט.) ויהיה סמך למקרא מגילה מן התורה.

והנכון בעיני שהוא לומר שלא תשכח מה שעשה לנו עמלק עד שנמחה את שמו מתחת השמים, ונספר זה לבנינו ולדורותינו לומר להם כך עשה לנו הרשע, ולכך נצטוינו למחות את שמו. וכן במעשה מרים נצטוינו להודיעו לבנינו ולספר בו לדורות, ואע"פ שהיה ראוי גם להסתירו שלא לדבר בגנותן של צדיקים, אבל צוה הכתוב להודיעו ולגלותו כדי שתהא אזהרת לשון הרע שומה בפיהם, מפני שהוא חטא גדול וגורם רעות רבות ובני אדם נכשלים בו תמיד, כמו שאמרו (ב"ב קסה.) והכל באבק לשון הרע.

רמב"ן: שכחת העשין: מצוה שביעית שנצטוינו לזכור בפה ולהשיב אל לבנו מה שעשה ית' למרים כשדברה באחיה עם היותה נביאה ואחיה גמול חסדה ועל ידה ניצל,

5. רמב"ן על התורה: א) צ"ע למה מתעלם מל"ת מפורש דלא תלך רכיל (כמ"ש בפירושו פרשת קדושים), והחפץ חיים (ככלל א במ"ח אות א') כתב: "משמע מדבריו שהלאו דלא תלך רכיל אינה אזהרה רק לרכילות" וכו', וכתב שהאריך במקום אחר והוא בהשמטה שנדפס בהוצאת שבילי חיים עיי"ש אות ב'. ובי"ח דושים וביאורים" לגר"ש גריינימן שליט"א (פאה סימן א' אות טז) מסביר הענין יותר וכתב בדעת הרמב"ן ז"ל: ולמדנו מדבריו ז"ל דאע"ג דאמרו כתובות מו. דאזהרה דמוש"ר הוא מלא תלך רכיל, דמ"מ אין בכלל זה אזהרה ללשון הרע כעין דמרים, דרכילות היא רק כעין מלשינות מאדם לחבירו כמרגל ומספר מזה לזה, וגם מוצש"ר כן הוא שכשאומר לאב שבתו זנתה ואת אביה היא מחללת הרי זה כמספר לו שבתו עשתה לו כך וכך, והיינו רכילות ממש דעיקרו שפלוני דיבר עליך או עשה לך רעה, אבל ראובן שאומר לשמעון שיהודה החמיר יותר מדאי כעין עובדא דמרים, אין כאן דררא דרכילות ולא שייך למילף ביה אזהרה מלא תלך רכיל" וכו', עכ"ל, עיי"ש עוד בזה.

בשבילי חיים (עשה א 22) שהרמב"ן רוצה למצוא אזהרה מיוחדת לענין לשון הרע שלא תלך רכיל כולל גם רכילות וחרחור ריב, ומצא כן ביד הקטנה (כעת לא מצאתיו), וכ"כ הגר"ח סופר במאמרו "??, ועיין גליוני הש"ס כתובות מו שהקשה כעין זה על מהר"ל (בסמוך ובהערה שם)

ב) במה שחולק על רש"י דס"ל דהוי רק עצה להשמר מצרעת, יש לפרש מחלקותם שתלוי גופא בשני המקומות בחז"ל, שרש"י נמשך כאן אחרי הספרי ששואל מה ענין צרעת לכאן ומסיים שלמדנו שקשור לצרעת... ולא מזכיר כלל ענין של זכירה בפה, והרמב"ן נמשך אחר התו"כ בחוקתי שדורש מפוסק זה שיש מצוה של זכירה בלב וגם זכירה בפה בענין לשון הרע, וד"ק.

ג) שיטתו מוזכרת ברבינו בחיי (ע"ה"ת וכד הקמח, בסמוך), חרדים, יד הקטנה, חפץ חיים עשין א' ל"ת ג' ועוד=, ועיין אהלי יהודה (רי"י נאגור לספרי, צילום), והסכמת רבני ווילנא (בסמוך) הנושאים ונותנים בדבריו ==

כדי שנתרחק מלשון הרע, ולא נהיה מאשר נאמר עליהם (תהלים נ) תשב באחיך תדבר בכך אמך תתן דופי והוא אמרו יתברך ויתעלה (תצא כד) זכור את אשר עשה ה' אלהיך למרים⁶. ולשון ספרי זכור את אשר עשה ה' אלהיך למרים וכי מה ענין זה אצל זה ללמדך שאין נגעים באים אלא על לשון הרע, והלא דברים ק"ו ומה מרים שלא דברה אלא שלא בפניו של משה ולהנייתו של משה ולשבחו של משה ולבניינו שלעולם כך נענשה המדבר בגנותו שלחבירו ברבים על אחת כמה וכמה.

ושנינו בספרא (ר"פ בחוקתי) זכור את אשר עשה ה' אלהיך למרים, יכול בלבבך כשהוא אומר השמר בנגע הצרעת לשמור מאד ולעשות הרי שמירת הלב אמורה הא מה אני מקיים זכור שתהא שונה בפיו וכן הוא אומר זכור את אשר עשה לך עמלק בדרך בצאתכם ממצרים יכול בלבבך ת"ל לא תשכח הרי שכחת הלב אמורה הא מה אני מקיים זכור שתהא שונה בפיו.

ופירוש זה שהם דורשים מרובי הפסוק השמר בנגע הצרעת לשמור מאד שנשמר מנגע הצרעת שלא תבואנו והיא אזהרה ממנה כלומר מלשון הרע הגורם אותה עם האזהרה ולעשות ככל אשר יורו הכהנים כלומר שלא יקוץ בהרתו, ואח"כ הזהיר בזכור את אשר עשה ה' אלהיך למרים גם בזכירת הפה.

והנה כאשר נצטוינו בזכירת מה שעשה לנו עמלק כדי לדעת שלא על חנם ימחה ה' יתע' שמו רק מחמתו עלינו לנקום החמס שעשה לנו ושלא היה ירא ממנו יתעלה, כך נצטוינו בזכירת מה שעשה למרים להשמר מלשון הרע שלא יבואנו ככה.

וכן עוד דרשו (שם) זכור את אשר הקצפת את ה' אלהיך במדבר, יכול בלבבך וכו', ולא ידעתי אם היא אזהרה למקציפים עצמם כלומר אנשי דור המדבר ואולי היא מצוה לדורות לדעת חסד האלהים עלינו ושמרו ברית אבותינו ולתת הודאה לשמו ולברך אותו על הכל, וכענין שהנביא מזכירם (מיכה ו) עמי זכור נא מה יעץ בלק מלך מואב ומה ענה אותו בלעם בן בעור מן השטים עד הגלגל למען דעת צדקות ה'. ואם כן ראוי למנותה מצוה מן המצוות.

רבינו בחיי: עה"ת שם: זכור את אשר עשה ה' אלהיך למרים, זו מצות עשה על ענין לשון הרע, יאמר שנזכור לשון הרע של מרים והעונש שאירע לה על שדברה במשה וחל עליה עונש הצרעת, ולכך נסמך פסוק זה לפסוק שלמעלה שאמר השמר בנגע הצרעת, ואם כן הכתוב אזהרה על לשון הרע והוא לאו הבא מכלל עשה.

ויש לנו ללמד בזה ק"ו לגודל העונש שיש למספרי לשון הרע, אם מרים הצדקת הנביאה שלא דברה אלא באחיה, והיתה גדולה ממנו וגדלה אותו ומסרה נפשה עליו בענין היאור ודברה שלא בפניו, נעשה עונש גדול על דבור כזה ולא הועילו לה כל זכויותיה מן העונש, וגם הדבור שדברה לא היה לשון הרע ממש אלא שעשאתו שוה לשאר הנביאים, ק"ו לשאר בני אדם שמספרין לשון הרע ממש על הגדולים מהם ובפניהם שיתביישו, שענשם כפל ומכופל.

6. רמב"ן שכחת העשין: א) השווה לדבריו בפירושו על התורה. ובשיטתו צ"ע איך מקיימים את הזכירה בפה, האם צריך בכל יום או פעם בשנה כמו מחיית עמלק.

ב) גם הרמב"ם (הל' צרעת) מסכים לגוף הענין שיש דין דאורייתא לזכור מעשה מרים, (נעתק בסמוך <?>), ועיין סמ"ק ?? בסופו שמוזכר שיש מצות עשה של זכור למרים שלא לדבר לשה"ר עיי"ש.

ג) עיין בח"ח עשין א' ובאר מים חיים שם אות א' ובשבילי חיים ונתיב חיים שם. גם סמ"ק סובר כך ובשב"ח מביא גם רבינו בחיי, מגן אברהם בשם האר"י ז"ל ומהר"ש סריליו ועוד עיי"ש.

ד) ה"חפץ חיים" בפתחה מנה גם מצות לא תעשה "השמר בנגע הצרעת" בדעת הרמב"ן, וצ"ע באמת להבין שיטת הרמב"ן כי בתוך דבריו משמע שיש לאו של "השמר", עיין גם בדבריו בשכחת העשין. וגם צריך עיון שבספר המצוות מונה לאו של קציצת סימני טומאה (שם על דברי הרמב"ם ל"ת שו, שח), וגם בסוף השגותיו כשמונה מנין התרי"ג שמשמיט לאו א' ממנין הרמב"ם ובמקומו שם ל"ת דלא יהיה קקרח, ולא משייך הלאו לענין לשון הרע. וצריך לומר שבאמת יש לו רק עשה אחת במנין המצוות = ולהאריך כאן יותר

ומפני זה אסרה תורה חברת הכסילים ויושבי קרנות שהם מדברים דברים בטלים, כענין שכתוב (קהלת ה ב) וקול כסיל ברוב דברים, ומתוך אותן דברים בטלים יבאו לספר לשון הרע מהמון עם, ומתוך שמספרים מן ההמון יבאו לספר מן הצדיקים כענין שכתוב (תהלים לא יט) תאלמנה שפתי שקר הדוברות על צדיק עתק, ומתוך כך יבא לספר מן הנביאים שנאמר (דה"ב לו טו) ויהיו מלעיבים במלאכי האלהים ובוזים דבריו ומתעתעים בנביאיו, ומתוך כך ידברו בהקב"ה שנאמר (תהלים עג ט) שתו בשמים פיהם וגו', מי גרם להם ששתו בשמים פיהם, לשונם שתהלך בארץ.

צירף דברי הרמב"ן עם דברי הרמב"ם הל' צרעת, והשוה עם דבריו בכד הקמח (בסמוך)

רבינו בחיי: כד הקמח: ערך לשון הרע: זכור את אשר עשה ה' אלהיך למרים בדרך בצאתכם ממצרים, זו מצות עשה שבתורה מכלל תרי"ג מצוות שנצטוונו

בהם, והוא כלשון זכור את היום אשר יצאתם ממצרים, שהיא מצות עשה, וכן זכור את יום השבת לקדשו, ויזהיר משה רבינו בכתוב הזה על מידת לשון הרע שהיא מידה מגונה עד מאד שכל המחזיקים בה אינם מקבלים פני שכינה, ויאמר שנזכור בענין המידה המשוקצת הזאת מה שאירע בשבילה למרים הנביאה שלא דברה לשון הרע אלא באחיה אשר גדלה אותו, ולא דברה לאחרים אלא בינה ובין אהרן אחיה, ולא דברה בפני משה שיתבייש ויכלם מזה, ואעפ"כ נענשה בצרעת וכל מעשיה הטובים לא הגינו לה מן העונש.

והנה זה ודאי קל וחומר לשאר בני אדם שהרי בידוע אם מרים אחות משה שהיתה גדולה ממנו בשנים ונתנה נפשה עליו בענין היאור [וגדלה אותו], וגדולה מזו כי משה לא היה מקפיד בדבריה, וגדולה מזו שלא דברה לשון הרע לגמרי אלא שטעתה במה שהיתה מדמה אותו לשאר הנביאים, נענשה בצרעת, קל וחומר לשאר בני אדם המספרים לשון הרע לגמרי על גדולים מהם בחכמה ובשנים, ועל המקפידים בדבר, שענשם כפול ומכופל.

ועל זה אסרה תורה חברת יושבי קרנות שאינם מדברים אלא דברים בטלים וכענין שכתוב (קהלת ה ב) כי בא החלום ברוב ענין וקול כסיל ברוב דברים, כי כשם שהחלומות רובן הבלים ודברים בטלים כן הכסילים רוב דבריהם דברים בטלים, וידוע כי כל הרגיל לדבר דברים בטלים מתוך אותם דברים בטלים יבוא לספר לשון הרע מהמון העם, ומתוך כך יספר לשון הרע מן הצדיקים שנאמר (תהלים לא יט) תאלמנה שפתי שקר הדוברות על צדיק עתק, ומתוך כך יבוא לדבר בנביאים ויתן דופי בדבריהם שנאמר דב"ה-ב לו טו) ויהיו מלעיבים במלאכי האלהים וגו', ומתוך שהרגיל את עצמו לספר בגנות הבריות שבארץ יספר בגנות של מעלה לכפור בעיקר, והוא שכתוב (תהלים עג ט) שתו בשמים פיהם ולשונם תהלך בארץ, לשונם שהלכה בארץ גרמה להם ששתו בשמים פיהם.

ולגודל חומר העבירה הזאת אין המחזיקים בה מקבלים פני שכינה והוא שדרשו רז"ל במסכת סוטה (מב.) ארבע כתות אין מקבלות פני שכינה...

יד רמה: סנהדרין קו: ...מה לך לספר חוקי, כשאתה מגיע לפרשת מרצחים, טובא איכא באורייתא, ופרשת מספרי לשון הרע, דכתיב ותדבר מרים ואהרן במשה, וכתוב זכור את אשר עשה ה' אלהיך למרים, מה אתה דורש בהן.

רש"י הירש: זכור וגו', זו אזהרה לזכור תמיד את המאורע המסופר במדבר יב, מרים הנביאה החליפה דברים בארבע עינים עם אהרן אחיה על משה שהוא אחי שניהם, דברים אלה לא היו נקיים מלשון הרע ומהתנשאות, ולפיכך נגעה בה אצבע אלהים וסימנה אותה בנגע לעיני כל העם. אזהרה זו מעידה לכל הדורות על המשמעות המוסרית גרידא של תורת הנגעים, כי הנגעים לא באו אלא להזהיר את האדם ולטהר אותו ממידות רעות ומעבירות חברתיות. יחד עם זה אזהרה זו מזכירה את חומרת האחריות על מילה הגובלת בלשון הרע, שהרי אפילו למרים לא ויתרו על כך משמים, אף על פי שלא

אמרה את הדברים מתוך כוונה רעה. ובסופו של דבר למדנו מכאן את החשיבות של קיום הלכות נגעים, שהרי העם כולו הפסיק בגללן את מסעו למולדת המובטחת, בדרך בצאתכם ממצרים, והמתין למרים במשך שבעה ימים.

העמק דבר: זכור וגו', אם באת להיזהר שלא תלקה בצרעת אל תספר לשון הרע וזכור וגו' רש"י בשם ספרי, ואינו לפי פשט ענין הכתוב, שהרי אינו מדבר בענין לשון הרע אלא בשמירת דיני צרעת. ורשב"ם פירש שלא יהיה עליך שמירת דיני צרעת למשא שהרי גם מרים נהגה כך.

ולי נראה על פי שביארנו בספר במדבר (יב יא) דאחרן ביקש ממשה שלא יחשוב לעון מה שנואלנו והוציאנו שם רע, וזה העון חמור מלשון הרע לחוד, ואינו מתכפר אלא בתורת המצורע ולא בצרעת לחוד. והנה הקב"ה לא קיבל בקשת אחרן ואמר תסגר מרים ודן אותה בעונש מוציא שם רע, אף על גב שבשוגג וטעות דיברה על משה בשקר, דבטאיים שבין אדם לחבירו אדם מועד לעולם בין שוגג בין מזיד, וזהו דבר הכתוב כאן שלא יקל בעצמו ויחשוב דכבר יש לו כפרה בצער צרעת לחוד, ואין צריך עוד לטיפול דיני צרעת, לא כן הדבר זכור את אשר עשה וגו' שגם היא חשבה לדון בעון הקל ולא הועיל לה.

✦ =לסכם= יש ראשונים שהאזהרה היא לשמור דיני הצרעת, ובוה יש שפירושו (רשב"ם חזקוני ועוד) שהציווי הוא לבית דין (או לכהנים) לנהוג דיני מצורע בשילוח מחנות (גם לאדם עשיר וחסוב) וכו', ויש לפרש שהאזהרה היא על המצורע עצמו שלא יעשה דבר שיגרום שלא יוכלו הכהנים להורות כדן למשל על ידי קציצת בהרת או לתלוש סימנים טומאה בתוך הנגע [עיי' מלבי"ם שם] כן ונראה לו הדרך השניה על פי חז"ל. ועוד יש המהלך של הרמב"ם שמצווה על לשון הרע. ועיי' עוד הסכמת רבני ווילנא ובהמשך האחרונים בפרק אח"כ.

מצות הזכירה בדברי חז"ל

ספרי: פרשת כי תצא: פיסקא רע"ה: זכור אשר עשה ה' אלהיך למרים, וכי מה ענין זה לזה, נתנו הענין לו ללמדך שאין נגעים באים אלא על לשון הרע, והלא דברים קל וחומר ומה מרים שלא דברה אלא שלא בפניו של משה ולהנייתו של משה ולשבחו של מקום ולבנינו של עולם כך נענשה, המדבר בגנותו של חבירו ברבים על אחת כמה וכמה שיענש.

תורת כהנים: פרשת תזריע: פיסקא ???: (ז) אשר לו הבית... לאמר, יאמר לו הכהן דברי כיבושים⁷, בני אין הנגעים באים אלא על לשון הרע שנאמר השמר בנגע הצרעת לשמור מאד ולעשות, זכור את אשר עשה ה' למרים, וכי מה ענין זה לזה אלא מלמד שלא נענשה אלא על לשון הרע. (ח) והלא דברים קל וחומר ומה אם מרים שדברה שלא בפניו של משה כך, מדבר גנאי של חבירו בפניו על אחת כמה וכמה.

7. תו"כ תזריע: עיי' הסכמת רבני ווילנא (לקמן <>) שלמדו מ"דברי כיבושים" של הכהן פירוש בפסוק הראשון ככל אשר יורו אתכם הכהנים הלוויים, שגם הוא נדרש לענין לשון הרע, עיי"ש. וכעין זה במלבי"ם (פרשת מצורע סימן עט) בפסוק 'זהגיד לכהן לאמר' וז"ל: וכבר ביארנו שמילת 'לאמר' יש לה כמה הוראות ואחת מהוראותיו שישב תשובה להאומר. ומזה פירשתי בדרך צחות מ"ש 'לאמר' היינו שעל ידי כן יאמר לו הכהן דברי כבושים. שהנגע בא על חטא לשון הרע, ורמז על זה 'השמר בנגע הצרעת לשמר ולעשות ככל אשר יורו אתכם הכהנים הלוויים זכור את אשר ה' למרים', ר"ל שהכהנים יורו אתכם ויאמרו לכם מוסר שתזכור את אשר עשה ה' למרים שלקתה בצרעת על שדברה באחיה שלא בפניו.

אבות דרבי נתן: נוסחא ב: פרק מא: בעון לשון הרע הצרעת נשלחת בבני אדם שנאמר זכור את אשר עשה ה' [אלהיך] למרים. והרי הדברים ק"ו ומה מרים הנביאה שלא היתה כוונתה אלא לשבחו של משה ולכבודו של משה אף על פי כן נענשה עונש גדול אבל לא דבר מועט המדבר בגנאי של חבירו והמבקש רעתו על אחת כמה וכמה שיתבע הדבר מידו.

"זכור שתהא שונה בפ"ך"

תורת כהנים: ריש פרשת בחקותי: ... (ג) וכן הוא אומר זכור את יום השבת לקדשו יכול בלבך, כשהוא אומר שמור הרי שמירת לב אמורה, הא מה אני מקיים זכור שתהיה שונה בפ"ך, וכן הוא אומר זכור ואל תשכח את אשר הקצפת את ה' אלהיך במדבר, יכול בלבך כשהוא אומר אל תשכח הרי שכיחת לב אמורה, הא מה אני מקיים זכור שתהא שונה בפ"ך, וכן הוא אומר זכור את אשר עשה ה' אלהיך למרים, יכול בלבך כשהוא אומר השמר בנגע הצרעת לשמור מאד ולעשות הרי שיכחת לב אמורה, הא מה אני מקיים זכור שתהיה שונה בפ"ך, וכן הוא אומר זכור את אשר עשה לך עמלק, יכול בלבך כשהוא אומר לא תשכח הרי שכיחת לב אמורה הוא מה אני מקיים זכור שתהיה שונה בפ"ך.

ראב"ד: תו"כ שם: שתהא שונה בפ"ך, פירוש הלכות שבת, זכור את אשר עשה ה' אלהיך לפרעה ולמצרים⁸, שתהא שונה בפ"ך הלכות נגעים, זכרון עמלק שתהא שונה בפ"ך הלכות מגילה.

ר"ש משאנץ: תו"כ שם: הא מה אני מקיים זכור שתהא שונה בפ"ך, תהא שונה הלכות שבת. זכור את אשר הקצפת, במעשה העגל. שתהא שונה בפ"ך, הלכות עבודה זרה. זכור את אשר עשה למרים, שתהא שונה בפ"ך הלכות נגעים. זכור את אשר עשה לך עמלק, שתהא שונה בפ"ך הלכות מגילה. אי נמי, כגון ושננתם לבניך, שתקבע זמנים להיות קורא בתורה בכל אלו הענינים, ומאלו נלמד לאחרים, בין לפירוש ראשון בין לפירוש אחרון⁹.

רבינו הלל: תו"כ שם: יכול בלבך, האי דכתיב זכור תזכרהו לשבת בלבך, כשהוא אומר שמור וכו', שתהא שונה בפ"ך, כלומר שתהא עוסק בפ"ך מצות יום השבת. יכול בלבך, תהא זכור מה שהקצפת את ה' אלהיך במדבר, כשהוא אומר לא תשכח כו', שתהא שונה בפ"ך, ענין מה שהקצפת את ה' אלהיך במדבר מן היום אשר יצאתם ממצרים עד באכם אל המקום הזה, דהיינו בערבות מואב, בפ"ך. זכור את אשר עשה ה' אלהיך למרים, שלקתה בצרעת בעון לשון הרע, יכול שתהא זכור בלבך ולא תהא שונה בפ"ך, כשהוא אומר השמר בנגע הצרעת הרי שמירת הלב אמור, שישמור בלבו על לשון הרע שלא יוציא מפיו, שלא ילקה בצרעת, הא מה אני מקיים וכו'.

קרבן אהרן: תו"כ שם: ג. וכן הוא אומר וכו', כל אלו שהביא הוא להראות שכפל הדיבור בזה הוא להראות ב' דברים בענין, והדיבור השני מורה על פירוש הדיבור הראשון, מלבד דאתה לאשמועינן שכמו שבדברים אשר יפול בהם המעשה לא יספיק בהם

8. ראב"ד: צריך עיון כוונתו ואולי חסרים מילים ועיין ===

9. ר"ש משאנץ: שני פירושים בענין "שונה" או לשון לימוד ההלכות או לשון קריאה בתורה ועיין עוד.

העיון והידיעה בהם לשמרם בלב אלא צריך לעשותם, כך הדברים שאין אחר הידיעה בהם המעשה לא יספיק המחשבה בהם בלב והידיעה, אלא במקום המעשה צריך להוציא מה שבלבו בפיו ולהגותו בפה, לפי שזה תיקון גדול לבטל השכחה מהלב.

ובזה יתירו לנו מה שהוקשה לריב"ע שאמר שהשכחה הוא דבר טבעי מצוי ואין האדם שולט בה בבחירתו איך יבוא עליה מצוה, ובוה שאמרנו יתורץ זה שהמצוה היא על עשיית התקנה כדי שלא יבוא לידי שכחה, ולזה בכל פעם ופעם שיצוה על השכחה יצוה על התקנה אליה שהיא הזכירה בפה או המעשה בדבר שיפול בו מעשה.

יכול בלבך שיהיה שמור בכח הזכור שלא ישכח ממנו, כשהוא אומר בזה הענין בעצמו שמור וגו', הרי השמירה בזוכר אמור וא"כ הזכירה אינו אלא הזכרה בפה שתהיה שונה ועוסק בהלכות שבת כדי שיהיו מצות שבת יותר נזכרים ונעשים. יכול בלבך, כלומר אילו אמר זכור את אשר הקצפת ותו לא הייתי דורש זכירה זו בלב ובמחשבה, וכשהוא אומר אל תשכח הנה זה מורה על שמירת הלב הדבר, ולזה בהכרח [בפירוש] מילת זכור שהוא על ההזכרה בפה שיהיה שונה תמיד ענין מה שהקצפת את ה' במדבר להצדיק דין שמים ולהזהר עוד בדבר הזה.

זכור את אשר עשה ה' אלהיך [למרים] וגו', יכול בלבך שתהיה שומר בלבך סיבת צרעת מרים שהוא לשון הרע אשר דיברה במשה, ואילו [לא] אמר אלא זה הייתי אומר שהוא השמירה בלב, כשהוא אומר השמר בנגע הצרעת, שירצה השמר בסיבת נגע הצרעת שהוא לשון הרע שלא תחטא בו שלא תבוא להלקות בצרעת, זה שמירת הלב וכו', ואם כן זכור הוא שתהיה שונה פרשה זו בפין.

זית רענן: ילקוט בחוקתי שם: להיות שונה לומר בפה, והיינו קידוש היום. זכור אשר הקצפתם, פירוש לזכור מה שהקציפו אבותינו במעשה עגל שהפשע שמור לדורות וכמ"ש הרב בית יוסף באו"ח סי' ל"ב שמה"ט עושים שער עגל בתפילין, וכן לזכור מעשה מרים ליזהר מלשון הרע, ומעשה עמלק גם כן מצוה לזכור כדאיתא במגילה דף יח, וממעשה עמלק נלמד לכל זכירות שמצוה לזכור אותם פעם א' בשנה וא"כ די כשקורין אותו בפרשה בשבתו, אך חז"ל קבעו זכירה בפני עצמה למעשה עמלק סמוך לפורים כדי לסמוך מעשה עמלק למעשה המן.

והרמב"ן בפרשת כי תצא גבי מעשה מרים מנה גם כן מצות הללו לזכור אותם, וגבי עמלק כתב מצוה לספרם לבנינו שידעו להיזהר עיי"ש, ובשל"ה כתב שמצוה לזכור אותם בכל יום, וכן כתב בכתבי האר"י. וב"א [ברית אברהם]¹⁰ פירש שמחויב להיות שונה הלכות שבת והלכות עבודה זרה והלכות נגעים והלכות מגילה עכ"ל, ולא ידעתי מה נשתנה הלכות אלו משאר הלכות, לכן נראה לי כמ"ש דלא קאי על הלכות רק על מעשים כמ"ל.

◀ גם רמב"ן (על התורה ושכחת העשין <?>), ומהר"ל <?>, עסקו בפירוש התורה כהנים

עוד מדברי הפוסקים והמפרשים

רמב"ם: טומאת צרעת טז י: הצרעת הוא שם האמור בשותפות כולל עניינים הרבה שאין דומין זה לזה, שהרי לובן עור האדם קרוי צרעת, ונפילת קצת שיער הראש או הזקן קרוי צרעת, ושינוי עין הבגדים או הבתים קרוי צרעת,

10. זית רענן: ביאור על ילקוט שמעוני, להג"ר אברהם גדליה (ליוורנו תי)

וזה השינוי האמור בכגדים ובכתים שקראתו תורה צרעת בשותפות השם אינו ממנהגו של עולם אלא אות ופלא היה בישראל כדי להזהיר מלשון הרע, שהמספר בלשון הרע משתנות קירות ביתו, אם חזר בו יטהר הבית, אם עמד ברשעו עד שהותץ הבית משתנין כלי העור שבביתו שהוא יושב ושוכב עליהן, אם חזר בו יטהרו, ואם עמד ברשעו עד שישרפו משתנין הכגדים שעליו, אם חזר בו יטהרו ואם עמד ברשעו עד שישרפו משתנה עורו ויצטרע ויהיה מובדל ומפורסם לברו עד שלא יתעסק בשיחת הרשעים שהוא הליצנות ולשון הרע.

ועל ענין זה מזהיר בתורה ואומר השמר בנגע הצרעת זכור את אשר עשה ה' אלהיך למרים בדרך¹¹, הרי הוא אומר התבוננו מה אירע למרים הנביאה שדיברה באחיה שהיתה גדולה ממנו בשנים וגידלתו על ברכיה וסכנה בעצמה להצילו מן היס, והיא לא דברה בגנותו אלא טעתה שהשותו לשאר נביאים, והוא לא הקפיד על כל הדברים האלו שנאמר והאיש משה ענו מאד, ואע"פ כן מיד נענשה בצרעת, קל וחומר לבני אדם הרשעים הטפשים שמרבים לדבר גדולות ונפלאות... [המשך דבריו לעיל פרק ?? <>]

סמ"ק: [לאוין התלוין בפה]: סימן קכד: שלא לילך רכיל: דכתיב לא תלך רכיל.... וכתיב (דברים כד) זכור את אשר עשה ה' למרים, זהו מצות עשה¹² שלא יספר לשון הרע פן ילקה בצרעת כמרים. עיין כל דבריו לעיל <>

ספר החינוך: מצוה של: [מצות ספירת השנים עד יובל]: ...כי כל ענין התורה תלוי בפירוש המקובל... וכן באתנו הקבלה שצווי וספרת דיובל צריך מִן בפה, וצווי הספירה הכתוב בזב וזבה אינו אלא השגחה בימים, ומנהגן של ישראל בכל מקום כך הוא, ואף על פי שאינם נביאים, בני נביאים הם. וכעין ענין זה מצאנו בתורה בלשון זכירה, דכתיב בענין עמלק זכירה, ועל דבר מרים זכירה, וכתיב גם כן זכירה בענין יציאת מצרים, ועל זכירת מצרים באתנו הקבלה לעשותה בפה, וכמו שאמרו ז"ל (ברכות כא.) בברכת אמת ויציב דאורייתא, ושאר הזכירות די לנו בהם בזכירת הלב לבד¹³ והשגחתנו על הדברים.

מהרי"ל: מנהגי מהרי"ל: הלכות עשרת ימי תשובה: אות יד: ועל כן במאד מאד יזהר האדם בלשון הרע שלא לספר, הלא עבירה גדולה היא כאחד ראשי עבירות דעבודת אלילים וגילוי עריות ושפיכות דמים. ויש בה לאו ועשה, דכתיב (דברים כד ח) השמר בנגע צרעת, ר"ל השמר מלשון הרע המביא לידי צרעת, וכי תימא מנלן דהזהיר כאן על לשון הרע הלא על שבע עבירות נגעים באים, יש לומר משום דסמך ליה זכור את אשר עשה ה' אלהיך למרים וגו', והיא לקתה בצרעת על שסיפרה לשון הרע באחיה משה רבינו ע"ה.

ובעי התם, יכול בלב, כשהוא אומר השמר בנגע צרעת הלא בלב אמור, ר"ל דהשמר לאו הוא וכל אדם יכול לומר בלבו שלא לעשות דבר וזבה קיים הלאו, הא מה אני מקיים זכור, הוי אומר בפה שלא לספר לשון הרע.

והדברים קל וחומר, ומה מרים אחות משה שעשתה לו כמה טובות שעמדה עליו להעלותו

11. רמב"ם הל' צרעת: =אף דאינו מונה בתור עשה בכ"ז מדינא דאורייתא לא נפיק =לשון חפץ חיים ??

12. סמ"ק: בצביון העמודים (סמ"ק שם: אות לט) הסביר דשיטת הסמ"ק במנין המצוות כאשר יש עשה ול"ת באותה מצוה שמונה רק א' במנין התרי"ג, אע"ג דטובר דהוי עשה גמור מן התורה. ועוד הביא שם אמנות יוסף (ירושלמי פאה א) שהעשה בא לרבות אפילו כאשר כוננת המספר לטובה, כמו מרים, וזה לא ידענו מלא תלך רכיל וכו' (-לא דוקא בשיטת הסמ"ק), =עיי"ש אם יש עוד =

13. חינוך: =צ"ע שהחינוך בעצמו בסימן תרג כותב שזכירת עמלק היא בפה =וזה לשונו= =ועמדו על דבריו רבונתינו האחרונים: עיין אהלי יהודה (לגר"י נאגר, לספרי תצא שם), שורשי היים ??, ציץ הקודש ח"א סי' נא אות ד, מובא ב"בצל החכמה" ח"ו סימן מח וב"ועין יוסף" (גרינוולד) או"ח סימן תח. =ועוד =

כשהיו משליכין אותו היאור, [שנאמר (שמות ב) ותצב אחותו מרחוק לדעה מה יעשה לו, ושאר הרבה טובות עשתה לו], ורבות כאלה כדרך אחות לאח, מכל מקום על ספרה על לשון הרע עליו פרחת בה צרעת, המספר לשון הרע על חבירו על אחת כמה וכמה¹⁴.

משיב נפש: רבינו יוחנן לוריא: דברים כה יז: זכור את אשר עשה לך עמלק וכו', איתא בסמ"ק וז"ל: לזכור מעשה עמלק דכתיב זכור את אשר עשה לך עמלק, וזהו בשבת שלפני פורים, עכ"ל סמ"ק. וז"ל סמ"ג: ותניא זכור בפה יכול בלב, כשהוא אומר אל תשכח, הרי שכחת הלב אמור, ומה אני מקיים זכור, בפה, עכ"ל.

ולזה תמהתי כל ימי, כי לפי = צריך כאן תיקון לשון = קבעו מזה שבת זכור לקיים מצוה זו, מה תיקנו לזכור מעשה מרים שנאמר גם כן זכור את אשר עשה ה' אלהיך למרים וכו', אכן לשם אינו נאמר 'לא תשכח', לפי הברייתא, אמנם מה תיקנו לזה שנאמר 'זכור אל תשכח את אשר הקצפת את ה' אלקיך במדבר', וטרחתי ליישב בדוחק.

אמנם מצאתי בתורת כהנים פרשת בחוקותי וז"ל: זכור את יום השבת לקדשו, יכול בלב, כשהוא אומר שמור את יום השבת, הרי שמירת הלב אמור, הא (ידעת שאינו אומר זכור את יום השבת אלא) שתהא שונה בפיו, וכן הוא אומר זכור אל תשכח את אשר הקצפת את ה' אלקיך במדבר, יכול בלבך כשהוא אומר אל תשכח, הרי שכחת הלב אמור הא מה אני מקיים זכור, שתהא שונה בפיו, וכן הוא אומר זכור את אשר עשה ה' אלקיך למרים, יכול בלבך כשהוא אומר השמר בנגע הצרעת, הרי שכחת הלב אמור, הא מה אני מקיים זכור, שתהא שונה בפיו, וכן הוא אומר זכור את אשר עשה לך עמלק, יכול בלב, כשהוא אומר לא תשכח, הרי שכחת הלב אמור, הא מה אני מקיים זכור שתהא שונה בפיו, עכ"ל תורת כהנים.

אם כן הדרא קושיא לדוכתא שלא קבעו זכירה למרים ולהקצפה כמו שקבעם לעמלק, גם הסמ"ג מנה במנין העשה והלאו זכירת עמלק ושלא לשכוח ואינו מונה אלו, ושאל אביך ויגדך.

חרדים: פרק ט: מצוות עשה מן התורה התלויות בלב ואפשר לקיימן בכל יום: סימן מה: זכור את אשר עשה ה' אלהיך למרים (דברים כד ט), וסמיך ליה השמר בנגע צרעת, כלומר השמר פן תשכח לדבר לשון הרע ותלקה כמותה, ודרשו בספרי (תו"כ בחקותי) השמר בלב זכור בפה, וקיימא לן השמר הכתוב אצל המצוות עשה היא נמי מצוות עשה, הלכך מצוה על האדם להעלות על לבו כל יום דיבור מרים ועונשה כדי שיסגור פיו ויחרד מלדבר לשון הרע, וזה עוון גדול ועליו נאמר (איוב יט) גורו לכם מפני חרב, והמשכיל ידום, כדאיתא בזוהר (ח"ג נב): ממנין תרי"ג לענ"ד.

פרק יב: מצוות עשה מן התורה התלויות בפה ובקנה ואפשר לקיימן בכל יום: סימן כד: זכור את אשר עשה ה' אלהיך למרים, וסמיך ליה השמר בנגע הצרעת, כלומר שלא תדבר לשון הרע ותענש כמרים, ודרשו בספרי השמר בלב זכור בפה, הלכך צריך לזכור בכל יום ענין מרים כדי שיזהר מלשון הרע. ממנין תרי"ג לרמב"ן ורשב"ץ.

14. מהרי"ל: א) דברי מהרי"ל מובאים בגליוני הש"ס (ענגל) כתובות דף מו. וכתב עליהם: וצ"ע מדוע לא הביא קראי המובאים בגמ' כאן לא תלך רכיל, ונשמרת וגו', והא דלא הביא בגמ' כאן קרא דהשמר שהביא הוא ז"ל י"ל דלא יתכן לר' יהודה דבריייתא דלא דריש סמוכין ודו"ק, ועי"ל דקרא דידידה קאי רק אלה"ר לא אהוצאת שם רע, ומי"ש ז"ל ובעי התם, הוא בתו"כ ריש בחקותי ע"ש דלכאורה הפירוש שם באופן אחר שלא ישכח מעשה מרים בלב ויהיה זכור אותו בפיו עש"ה ועי' מגילה יח. וצע"ק, עכ"ל. וכן מקשים המפרשים בדברי הרמב"ן שזכור למרים הוי עשה על לשון הרע שלא יתכן שאין איסור מפורש בתורה ועיין שם בהערה בדברי האחרונים.. ועי' "תרנן לשוני" להג"ח סופר (אוצה"ח) עמ' פ"ה.

ב) כעת נראה חידוש בדברי המהרי"ל "הוי אומר בפה שלא לספר לשון הרע", שזה גופא שלא לדבר לשון הרע זה עיקר המצוה, ולא כמשמע משאר מפרשים שצריך להזכיר בפה ענין מרים וכו' ועיין.

פרק כא: מצוות לא תעשה מן התורה התלויות בלב ואפשר לקיימן בכל יום: **סימן יד:** שלא לשכוח צרעת מרים כדי שזוהר מלשון הרע שנאמר השמר בנגע הצרעת, וסמך ליה זכור את אשר עשה ה' אלהיך למרים. רמב"ם רשב"ץ, ממנין תרי"ג¹⁵.

מגן אברהם: או"ח סימן ס סק"ד: ...איתא בכוונות ובכתבים והזכירות הללו הם מצוות עשה לכן כשיאמר 'ובנו בחרת' יזכור מתן תורה, 'וקרבתנו' מעמד הר סיני, 'לשמך הגדול' מעשה עמלק שאין השם שלם, 'להודות לך' הפה לא נברא רק להודות ולא לדבר לשון הרע, וזהו זכירת מעשה מרים¹⁶, וזכרתם את כל מצות ה' זהו שבת ששקולה כנגד כל המצוות, וכשאומר והביאנו לשלום מארבע כנפות הארץ יניח הכנפות של הטלית שעל כתפיו ליפול למטה עכ"ל,

ובילקוט פרשת בחקותי מביא גם כן זכור את אשר הקצפת את ה' אלהיך במדבר וגו' זכור בפה ע"ש בשם ספרי, ונ"ל שיזכור זה כשיאמר באהבה לאפוקי באותו פעם לא היו אוהבין השם.

וצריך טעם למה תיקנו לקרות פרשת עמלק מה שלא תיקנו בזכירות אחרים עיין סוף סימן תרפ"ה, וי"ל דמתן תורה יש לנו חג עצרת והוא הדין שבת, ומעשה מרים ומעשה עגל לא תקנו מפני שהי' גנותן של ישראל.

שו"ע הרב: או"ח סימן ס סעיף ד: זכירת מעמד הר סיני, ומעשה עמלק, ומעשה מרים, ומעשה העגל, הן מצוות עשה של תורה, וגם זכירת שבת יש אומרים שמצותה בכל יום, וטוב לזכרן אצל קריאת שמע, שכשיאמר ובנו בחרת יזכור מתן תורה, וקרבתנו – להר סיני, לשמך הגדול – מעשה עמלק, שאין השם שלם עד שימחה זרעו, להודות לך – הפה לא נברא אלא להודות ולא לדבר לשון הרע, וזהו זכירת מעשה מרים, וזכרתם את כל מצות ה' – זו היא שבת ששקולה כנגד כל המצוות, ומעשה העגל יש מי שאומר שיזכור כשאומר (ליחדך) באהבה, ולא כאותה שעה שעשו את העגל שלא היה באהבה עם הקב"ה.

מנחת חינוך: סוף ח"ג בשיטת הרמב"ן המונה עשה זכור למרים: ...והסכים עמו בעל מגילת ספר. ולא נתבאר אימתי חייבים בעשה זו, כמו שחקר הרב המחבר בחינוך מצוה תר"ג גבי זכירת עמלק, ונראה דבכל פעם שמדבר לשון הרע ביטל עשה זו גם כן ואז כשירצה לדבר חלה עליו המצוה, וצ"ע שלא פירשו לנו הראשונים דיני המצוה.

רבני ווילנא: הר"ר יוסף ב"ר רפאל, והר"ר בצלאל הכהן, בהסכמתם לספר שמירת הלשון: גרסינן בתורת כהנים ריש פרשת בחקותי: זכור את אשר עשה ה' אלקיך למרים כו', יכול בלב, כשהוא אומר השמר בנגע כו' הרי שמירת הלב אמור ומה אני מקיים זכור שתהא שונה בפיך ע"ש.

והנה נודע כי הרמב"ן ז"ל בספר המצוות במצוות עשה שהוסיף על מספר הרמב"ם ז"ל כתב במצוות עשה ז' שם שהיא מצוות עשה ממש כמו מצוות עשה דזכירת שבת ויציאת מצרים ודעמלק, לזכור עונש מרים בפה למען להשמר מעון לשון הרע על ידי זה ע"ש, וכן כתב בפירושו על התורה פרשת תצא ע"ש.

ולכאורה דברי התו"כ הנ"ל צריכים עיון במש"כ דמ'השמר' הנ"ל נפקא לן לשמירת הלב על זכירת מעשה מרים, שהרי נודע דעיקר הך קרא הוא ללא תעשה על קוצץ בהרתו, וכדאיתא בשבת קל"ג ובמכות כ"ב ובספרי במקומו ע"ש, ואם נאמר דהתו"כ פליג באמת

15. חרדים: חידוש שמונה שתי מצוות עשה, אחד בלב ואחד בפה וגם מצות לא תעשה ועיין.

16. מגן אברהם: השווה עם דבריו בזית רענן, ועיין מחצית השקל, ובספר עצה ותושיה שהאריז"ל בא לפרש רק המצוה של זכירה בלב אבל לכוון כנ"ל בברכת ק"ש לא יוצאים מצות זכירה בפה עיי"ש. ועיין במאמר של הגרי"ח סופר ועוד

על הספרי הנ"ל בזה, א"כ צריך עיון לכאורה על הרמב"ן ז"ל הנ"ל שהביא דעת התור"כ הנזכר להלכה וכמ"ש.

וקצת היה אפשר לומר דבאמת הרמב"ן ז"ל לטעמיה דמצות ל"ת ש"ח לא מנה כלל ללאו דהשמר ללאו בפני עצמו לקוצץ בהרתו, רק דנפק"ל מלא יגלח דכתיב בנתקין ע"ש, ואם כן שפיר י"ל לדידיה דעיקר קרא דהשמר הוא למעשה מרים, וכדתור"כ הנ"ל.

וי"ל גם כן לפי זה דמשום הכי לא מנה הרמב"ם ז"ל למ"ע הנ"ל כלל, דס"ל דהתור"כ הנ"ל הוא דלא כהילכתא, מהספרי והש"ס דילן הנ"ל דנפק"ל מהשמר לקוצץ בהרתו, ולטעמיה בזה דחשיב ליה ל"ת בפני עצמו בל"ת ש"ח ע"ש. (ואף דבסוף הלכות טומאת צרעת הביא שם הך קרא דהשמר וזכור כו', וסיים על זה הרי הוא אומר התבוננו מה אירע למרים וכו' ולקתה בצרעת וכו' ע"ש, י"ל לדידיה לאו לעשה גמור הוא באמת רק להתבוננות בלב בלבד כתוב בתורה כן, וכמ"ש הרי הוא אומר התבוננו כו', ודלא כהתור"כ הנ"ל).

אך מדברי הרמב"ן ז"ל בל"ת ש"ח הנזכר נראה דגם לדידיה עיקר קרא ד'השמר' ודאי לקוצץ סימני טומאה הוא, רק דהו"ל כעין פרט וכלל לל"ת דלא יגלח ע"ש.

רק י"ל דעיקר דברי התור"כ הנ"ל אסיפא דקרא הוא דקא סמין, דכתיב נמי שם 'תשמרו לעשות' וסמין ליה זכור כו', ומסמוכין דרשינן ליה על זכירת מעשה מרים בפה גם כן, (וי"ל דדרשינן להו איפכא דזכור בלב ומלעשות גם בפה דעקימת שפתים הו"ל כמעשה בזה), ואע"ג דמלעשות נפקא לן בשבת שם ובספרי הנ"ל דעושה הוא בסיב וכו' (כ"ה הגר"א ז"ל שם ואתי שפיר דמוק"ל רבא בשבת שם כר"ש דסתם ספרי ר"ש), י"ל דמלעשות קמא דכתיב נמי בהך קרא, לשמור מאד ולעשות, שפיר נפק"ל להך דעושה בסיב וכו', ומלעשות בתרא הנ"ל לכדאמרן.

אך למ"ש התוס' בשבת קל"ב ד"ה האי עשה, דחד 'לעשות' אתי לעשה דקוצץ בהרתו (וע"ש בהגהות רש"ל ז"ל בזה), א"כ נסתר לכאורה מ"ש, אלא דבאמת כבר נודע מ"ש המשנה למלך בפ"י מהלכות טומאת צרעת הלכה ה' דלרב אשי בשבת קל"ב נראה דס"ל דאין עשה בקוצץ בהרת ע"ש, (וכן נראה מדרב אשי שם קל"ג דס"ל דמילה שלא בזמנה אינה דוחה לעשה ול"ת, וע"ש במהרש"א ז"ל בתוד"ה האי עשה הנ"ל ובב"א ז"ל שם, ולרבא דנפק"ל התם מלבדו י"ל דס"ל באמת דאיכא גם עשה בקוצץ בהרת וא"ש דאיצטריך קרא ביו"ט לדידיה ודלא כהתוס' שבת כ"ה ד"ה ולא בזה ע"ש), וא"כ י"ל דהתור"כ הנ"ל ס"ל גם כן דליכא עשה בקוצץ בהרת כלל, ו'לעשות' אתי לזכירת מעשה מרים לבד ואתי שפיר.

אך צריך לפרש לפי זה מ"ש בהך קרא גם כן 'ככל אשר יורו הכהנים' כו', דאקוצץ בהרתו אתי שפיר בפשיטות דטומאת נגעים על ידי כהנים לבד הם מגזירת הכתוב כמ"ש בפרשת תזריע, אבל בזכירת מעשה מרים להשמר מלשון הרע לכאורה אין זה ענין לכהן כלל.

אולם בתור"כ פרשת מצורע אקרא דוהגיד לכהן לאמר כנגע וכו', איתא שם: לאמר, יאמר לו הכהן דברי כבושין, (ובתוספתא נגעים פ"ו הוסיף בזה שאומר לו הכהן בני צא ופשפש במעשיך וחזור בך), בני אין הנגעים באים אלא על לשון הרע שנאמר השמר בנגע כו' זכור כו', וכי מה ענין זה לזה אלא מלמד שלא נענשה אלא על לשון הרע כו' ע"ש, והנה מ"ש"כ בתור"כ דמסמוכין נפק"ל דעונש מרים היה בשביל לשון הרע, הוא תמוה לכאורה דבהך קרא לא נזכר עון לשון הרע כלל ובמרים עצמה הרי מפורש בתורה שדיברה לשון הרע על משה רבינו ע"ה, (ובדוחק יל"ק). אך נראה דצ"ל בתור"כ להיפך, וכמ"ש בספרי פרשת תצא בזה, דמה ענין זה לזה כו', ללמד שאין נגעים באין אלא על לשון הרע וכו' ע"ש, ור"ל דלמד מסמוכין בהיפך דלכן נענש זה בצרעת מפני שדיבר לשון הרע כמרים.

(ומ"ש בר"ש ז"ל נגעים פ"ב מ"ה בדעת התור"כ הנזכר שכן מצינו במרים שנענשה על לשון הרע שנאמר השמר כו' זכור כו' ללמד שנענשה כו' ע"ש, וכן הוא בליקוט ע"ש, נראה דטעות סופר הוא גם כן וצ"ל כמ"ש בספרי הנ"ל, ובתור"כ לא גרסינן הך שכן כו' הנ"ל).

הוא והוצרכו ללמוד בש"ס דילן בערכין ט"ו דנגעים באין על לשון הרע מקרא דדברי קבלה דכתיב מלשני בסתר כו' אותו אצמית כו', י"ל דאי מסמוכין וממרים הנ"ל אפשר דלא הוה ידעינן רק דעונשו של בעל לשון הרע כי אם במצורע מוסגר לבד כמו במרים דכתיב ותסגר מרים כו', ומקרא דאותו אצמית הרי ילפינן דעונשו גם במוחלט כדיליף שם מקרא דלצמיתות דמתרגמינן לחלוטין, ותנן אין בין מוסגר למוחלט כו'.

(אך בזבחים ק"ב אמרינן אמר הקב"ה אני חולטה כו', ופשוט דמשכח"ל החלט גם בסוף שבוע א' ובכל הנגעים כדתנן בנגעים פ"ג מ"ג דה"ו ע"ש ודלא כמהרש"א ז"ל בח"א שם שכתב דהחלט הוא בשבוע שני לבד ע"ש, רק דטהרה בהסגר ראשון לבד לא משכח"ל רק בשחין ומכוה כדתנן במ"ד שם).

ועכ"פ אתי שפיר מ"ש בקרא דהשמר ככל אשר יורו הכהנים כו', דגם באזהרת עון לשון הרע היה הכל על פי דברי כבושיו ותוכחות מוסר של דברי הכהן הרואה את הנגעים וכמ"ש מדברי התו"כ הנ"ל, ולזה הביא התו"כ הנ"ל קרא דהשמר כו' וסמך בזה רק אסיפא דאשר יורו הכהנים כו', וכמ"ש בעז"ה.

ועל כן הנה גם אנחנו נאמר בזה כי עלינו להחזיק הלום באמת הודאה רבה וברכה מרובה להרב המאוה"ג המפורסם בתורתו ויראתו הקדושה מהכהנים הנגשים אל ה', המוציא עתה לאורה את החלק השלישי מספר הקדוש חפץ חיים המכונה בשם שמירת הלשון, אשר רוח ה' דיבר בו כו', ובלהבת אש קודש חוצב שמה באמרי קדשו בכל מקצועות תורתנו הק' בבבלי וירושלמי ובמדרשי רבותינו ז"ל ובזוה"ק, מכל המקומות הנוגעים לאזהרת שמירת החטא הגדול מכל העבירות היותר חמורות שבתורה הוא עון לשון הרע אשר שקול כנגד ג' עבירות כו' וכנודע, ואשר נכללו כולם בפירושא דקרא דזכור הנ"ל וכנודע, ואשרי המחזיק בידו נזהר בהם בשמרם כו'.

וחפץ ה' יצליח נא בידי הרב הכהן הג' המחבר נ"י, אשר יתקבלו נא דברי תוכחות מוסריו הנחמדים הנאמרים באמת, גם בשמירת הלשון מבלי להכשל בזה לעולם ח"ו, וגם באבקו של העון החמור הזה, וגם במרפא הלשון על ידי עץ החיים זו לימוד תורתנו הקדושה וכדכתיב מרפא לשון כו', והוא על ידי לימוד כל ההלכות והאגדות הנוגעים לדבר עון החמור הזה, וככל אשר הורה בזה הכהן הגדול מאחיו בספרו הקדוש שמירת הלשון הנ"ל באורך בכל דבריו כיד ה' הטובה עליו יהיה בעזר כל המחזיקים בידו בדבר מצוה רבה הזאת. ויהא רעוא דתתקבל מילין חסדאין דידיה בעלמא ואתו כולי עלמא ושקלי מיניה כו' ולזכות הרבים מישראל יהיה בזה אי"ה עד ביאת גואל צדק בב"א.

הבאים על החותם בדבר מצוה הגדולה הזאת, יום ג', ז"ך שבט, שמר פיו ולשונו כו' לפ"ק פה ק"ק ווילנא, נאום יוסף במהור"ר רפאל זללה"ה מפה ק"ק הנ"ל, נאום בצלאל ב"ר ישראל משה הכהן זלה"ה מק"ק הנ"ל

✧ המספר לשון הרע עובר על לאו של השמר בנגע הצרעת

חפץ חיים: מקור חיים: פתיחה לא תעשה ג: ועובר נמי (ג) המספר במה דכתיב (דברים כד ח), השמר בנגע הצרעת לשמר מאד ולעשות, ופירשו בספרא (בחקתי פרשה א) דמה שכתבה התורה לשמר מאד, הכונה שלא לשכח מלהזהר מלשון הרע, שלא תבוא עליך הצרעת על ידי ספור הזה.

באר מים חיים: (ג) ועובר נמי וכו', מקור הדברים הוא בספרא [ריש פרשת בחקותי] הביאו הרמב"ן בפרשת תצא וז"ל: זכור את אשר עשה ה' אלהיך למרים וגו', יכול בלבך כשהוא אומר השמר בנגע הצרעת לשמר מאד ולעשות הרי שמירת הלב אמור הא מה אני מקיים זכור שתהא שונה בפ"ך: וכתב הרמב"ן על זה וזה לשונו: ופירושה, כי אצלם השמר בנגע הצרעת - מנגע הצרעת, לשמר מאד שלא תבואך, ולעשות בה ככל אשר יורו אתכם הכהנים, וזכור את אשר עשה ה' אלהיך למרים שתהא מזכיר זאת בפ"ך עכ"ל.

ואף שאפשר לומר דאף לדברי רמב"ן איננו לאו גמור רק מריבויה בעלמא דלשמור מאוד דריש הספרא, ועיקר הלאו דהשמר וכל שמירה הוא לא תעשה אתי לקציצת בהרת שהוא לאו גמור לכל מוני המצוות, עכ"פ דינא דאורייתא הוא מריבויה דקרא שציונו הש"י לשמור מאוד שלא להסיח מלבנו מלהזהר מלשון הרע כדי שלא יביא אותנו האיסור לצרעת.

ומה שמנינו אותו בגררא דלאוין, אף דקי"ל השמר דכתיב אצל עשה - עשה, והכא כתיב אצל זכור שהוא עשה כדלקמן בעשין אות א', וכן משמע בספר חרדים, משום דלענ"ד נראה דהכא שאני כיון דעיקר קרא זה אתי ללאו גמור והוא לאו דקציצת בהרת, אפשר דגם זה נכנס בכלל לאו, ובפרט לפי מה שכתב המהרש"א בשבועות (ס) בחידושי אגדות דכל היכי דיש בענין הזה לאו גם כן אז חוזר הענין לכללו דכל היכי דכתיב שמירה הוא לא תעשה, א"כ בענין לשון הרע דיש גם כן לאו דלא תלך רכיל כמו שכתב הרמב"ם אתי גם כן האי שמירה ללאו.

ומה שסתמנו הדברים וכללנו לאו זה אף ברכילות, משום דבאמת רכילות מביא גם כן לידי צרעת כדמוכח בערכין (טז). בגמרא דמשני הא דאהנו מעשיו נגעים באים עליו פירש"י שנתקוטטו על ידו. ועוד ראה מדואג שנענש בצרעת כדאיתא בסנהדרין (קו): ודואג ווכל היה כדאיתא בכמה מקומות.

וכללנו נמי אף שלא בפניו, ממעשה דמרים, דהיתה גם כן שלא בפני משה כדאיתא בספרי פרשת תצא ואעפ"כ נענשה בצרעת, ובוודאי על אמת גם כן העונש הזה כדאיתא ברז"ל ג' אמרו אמת דואג ובני רמון הבארותי וכו' ואעפ"כ נענש דואג וכו"ל, ואין חילוק בין איסור רכילות ללשון הרע וכו"ל. אך על המקבל צריך עיון אם הוא שותק ואינו מסייע לו בשום דיבור רק שהוא מאמין לו בלבד אם גם הוא נלקה בצרעת עבור זה וצ"ע.

❖ המספר לשון הרע מבטל עשה של זכור למרים

חפץ חיים: מקור חיים: פתיחה עשין א: ועתה אתחיל בעזרת ה' יתברך לבאר כמה מצוות עשין שעובר על ידי הספור לשון הרע ורכילות כמו שיעדנו לעיל, וזה החלי בעזרת צורי וגואלי: המרגל בחבירו, מלבד הלאוין שמנינו לעיל, עובר גם כן על כמה עשין, ואבארם בעזרת ה' יתברך אחד לאחד.

(א) עובר על ידי זה על מצות עשה זכור את אשר עשה ה' אלהיך למרים בדרך וגו', שהזהירנו התורה בזה שנזכר בפה תמיד העונש הגדול אשר עשה ה' יתברך לצדקת מרים הנביאה, שלא דברה אלא באחיה אשר אהבתהו כנפשה וגדלתהו על ברכיה וסכנה עצמה להצילו מן הים, והיא לא דברה בגנותו אלא מה שהשותה אותו לשאר נביאים, ולא דברה בפניו שיבוש ולא בפני רבים רק בינה לבין אחיה הקדוש בצנעה, והוא לא הקפיד על כל הדברים האלו שנאמר והאיש משה ענו מאד, ואף על פי כן לא הועילו כל מעשיה הטובים ונענשה בצרעת על זה, קל וחמר לשאר בני אדם הטפשים, המרכים לדבר גדולות ונפלאות על חבריהם, שבודאי יענשו על זה מאד.

באר מים חיים: (א) המרגל בחבירו וכו' עובר על ידי זה על מצות עשה זכור וכו', זה לשון הרמב"ן מצוה ז' ממצותיו: נצטונו לזכור בפה ולהשיב אל לבנו מה שעשה יתעלה למרים כשדברה באחיה עם היותה נביאה... נעתק לעיל <?> עכ"ל הטהור בספר המצות, ועי"ש במגילת אסתר שגם הוא הסכים לדבריו שראוי למנותה במצות עשה מאחר שכך נמצא בספרי.

והרמב"ן בחומש פרשת תצא על פרשת זכור וכו' גם כן כתב כזה וזה לשונו:

ולפי דעתי שהיא מצות עשה ממש כמו זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים, זכור את יום השבת לקדשו, זכור את אשר עשה לך עמלק, כולם מצוה, אם כן גם זה כמותם. והיא אזהרה מלדבר לשון הרע, יצוה במצות עשה שנזכר העונש הגדול שעשה ה' לצדקת הנביאה שלא דיברה אלא באחיה גמול נפשה, אשר אהבתו כנפשה,

ולא דברה בפניו שיבוש ולא בפני רבים, רק בינה לבין אחיה הקדוש בצנעה, וכל מעשיה הטובים לא הועילוה, גם אתה אם תשב באחיך תדבר בכן אמך תתן דופי לא תנצל –

והביא על זה ראייה ברורה מספרי, וסיים על זה בזה הלשון: מכאן נראה שרבותינו יעשו אותה מצוה ולא ספור ועצה בלבד להנצל מן הנגעים, ואיך יתכן שלשון הרע שהיא שקולה כשפיכת דמים לא תהיה בו בתורה לא תעשה גמורה או לאו הבא מכלל עשה (מזה משמע מדבריו שהלאו דלא תלך רכיל אינה אזהרה רק לרכילות, אבל מהרמב"ם בריש פרק ז' מהלכות דעות לא משמע הכי והארכנו במקום אחר¹⁷) אבל בכתוב הזה אזהרה גדולה להמנע ממנו בין בגלוי בין בסתר בין במתכוין להזיק בין שאין מתכוין להזיק כלל, וזו היא מצוה מכלל תרי"ג מצות, עכ"ל [-הרמב"ם].

והסמ"ק מנה גם כן את זכור למצות עשה. והרמב"ם אף על פי שלא הביאה בספר המצות אף על פי כן בספר המשנה תורה שחיבר הביא זה, וזה לשונו בסוף הלכות טומאת צרעת: וזה השינוי האמור בבתים שקראתו תורה צרעת בשותפות השם אינו ממנהגו של עולם אלא אות ופלא היה בישראל כדי להזהיר מלשון הרע שהמספר בלשון הרע משתנות קורות ביתו, אם חזר בו יטהר הבית אם עמד ברשעו עד שהותין הבית משתנות כלי העור שבביתו שהוא יושב ושוכן עליהם אם חזר בו וכו' ואם עמד ברשעו עד שישרפו משתנה עורו ויצטרע ויהיה מובדל ומפורסם לבדו עד שלא יתעסק בשיחת הרשעים שהוא ליצנות ולשון הרע.

ועל ענין זה מזהיר בתורה ואומר השמר בנגע הצרעת זכור את אשר עשה ה' אלהיך למרים הרי הוא אומר התבוננו מה אירע למרים הנביאה שדיברה באחיה שהיתה גדולה ממנו בשנים וסיכנה עצמה להצילו מן הים והיא לא דברה בגנותו אלא מה שהשוותו לשאר נביאים והוא לא הקפיד על כל הדברים האלו שנאמר והאיש משה עניו מאוד ואף על פי כן נענשה מיד בצרעת קל וחומר לשאר בני אדם הרשעים והטפשים המרבים לדבר גדולות ונפלאות לפיכך ראוי למי שרוצה לכוין אורחותיו להתרחק משיבתם ומלדבר עמהן כדי שלא יתפש ברשת רשעים וסכלותם, עכ"ל.

הרי שמפרש פשטיה דקרא דזכור כהרמב"ן, ואם כן ממילא מי שמדבר לשון הרע או רכילות בודאי שוכח בשעת מעשה ענין עונשה של מרים הנביאה (דאם לא ישכח ויעבור גרע הרבה יותר דהוא כמומר לדבר זה) ועובר להרמב"ן על זו.

ומה שכתבנו בפנים דעובר היינו בד' אופנים הראשונים כמו שביררנו למעלה מהגמ' דגם על רכילות יש עונש צרעת ובין בפניו ובין שלא בפניו ורק המרגל לבד.

שמירת הלשון: שער התבונה פרק י"ב: בו יבואר מה שאמרה התורה שזכירת מעשה מרים היא תועלת להנצל על ידי זה מעון המר.

ויש עצה כללית להנצל מעון המר ומענשו, והוא מה שלמדנו ה' יתברך בפרשת תצא (דברים כד ח) השמר בנגע הצרעת לשמר מאד ולעשות ככל אשר יורו אתכם הכהנים וגו', וסמין לה זכור את אשר עשה ה' אלקיך למרים בדרך בצאתכם ממצרים. ושנינו בספרי זכור את אשר עשה וגו' יכול בלבבך, כשהוא אומר השמר בנגע הצרעת לשמר מאד ולעשות הרי שמירת הלב אמור (דהספרי מפרש השמר בנגע הצרעת - מנגע הצרעת, והכוונה שלא נסיה לבנו מלשמר מעון המביא לזה), הא מה אני מקים זכור, שתהא שונה בפוך.

הגה"ה: ואם כן משמע לכאורה מפשטה דקרא שצריך לזכור בפה את העונש שנעשה למרים, ואין נוהגין להזהר בזה, וצריך עיון.

17. ח"ח עשה: =הקטע המסוגר הוא מדברי החפץ חיים, וכוונתו למש"כ בכלל ג' ?? ועיי"ש בהשמטות שלו ובשבילי חיים ועוד

הרי דרצון התורה שנזכר את גודל עונש עון המר בלב וגם בפה כדי להועיל לנפשותינו בזה, וכמו שכתב הרמב"ן במצוה ז' ממצותיו וזה לשונו.

נצטוונו לזכר בפה ולהשיב אל לבנו, מה שעשה ה' יתעלה למרים כשדברה באחיה, עם היותה נביאה, כדי שנתרחק מלשון הרע ולא נהיה מאשר נאמר עליהם (תהלים נ כ) תשב באחיך תדבר בבן אמך תתן דפי. עד כאן לשונו.

כי באמת זכירת האיסור וגודל ענשו מביא לידי שמירה ממנו, כמו שזכירה במצוות עשה מביאה לידי קיומן, כמו שכתוב (במדבר טו מ) וזכרתם את כל מצות ה' ועשיתם אתם, וכדפירש רש"י שם.

ואל יתמה האדם הרי אנו רואים בחוש שאחרי אמירת זכור, ולפעמים אף בעת אמירתו, הוא מדבר לשון הרע, ואיה איפוא היא עצת התורה. אמנם באמת הלא בדברי תורה כתיב (דברים לב מז) כי לא דבר רק הוא מכם, ואם ריק הוא, מכם הוא ריק. ונתקיים בנו, בעונותינו הרבים, מה שאמר ישעיה הנביא עליו השלום (ישעיה כט יג) יען כי ניגש העם הזה, בפיו ובשפתיו כבדוני ולבו רחוק ממני, כי אנו אומרים זכור רק בפינו, ואין אנו זוכרין בעת מעשה, ואילו היה האדם מעלה על לבו לקים הזכירה כפי מה שציונו ה' יתברך, בודאי היתה תועלת גדולה להנצל מעון זה.

ונבאר דרך אגב הפסוק הזה היטב וממנו יראה כל בן דעת כי כנים דברינו. והוא דהתורה הקדושה פרשה לנו במצות הזכירה ד' ענינים, א) זכור את אשר עשה, היינו מה שעשה. ב) למי עשה, למרים. ג) באיזה מקום עשה, בדרך. ד) באיזה זמן היה הדבר הזה, בצאתכם ממצרים. ומה יחדה לנו התורה בהזכירה אלו ד' דברים? מה נפקא מינה לנו אם היה עונש אחר לא עונש הצרעת? ואם היה דבר זה למרים או לאיש אחר? ואם היה דבר זה בבית או בדרך? ואם היה דבר זה בזמן אחר לא בעת צאתם ממצרים?

אמנם אלו הד' פרטים הכרחיים לזכירה ותועלת גדולה למתבונן בהם. ולזה כתיב זכור את אשר עשה, היינו שיוזכר ויתבונן את גודל העונש שנעשה לה עבור דיבורה במשה רבינו ע"ה והוא עונש הצרעת שהוא עונש קשה עד מאד, ואי אפשר להרפא ממנו אם לא שיתנהג עמו הקב"ה למעלה מדרך הטבע וירפאנו, וכדאיתא (ויקרא רבה טז) וצוה הכהן ושחט את הצפור האחת, למה שוחט אחת ומניח אחת, לומר לך, כשם שאי אפשר לשחוט לחזור כך אי אפשר לנגעים לחזור וכו'. וטמאתו חמורה עד מאד, שהוא צריך לישוב חוץ לשלש מחנות, מה שאין כן שאר הטמאים. וגם מטמא כל מי שבא באהלו, כמו שכתוב בקרא (רמז לכל מי שנטפל לבעל לשון הרע יטמא כמוהו). וגם הוא חשוב כמת כמו שאמרו חז"ל (נדרים סד:). והוא מה שכתוב, זכור את אשר עשה וגו'.

ולמי עשה – למרים, שהיתה צדקת גדולה, שהיתה הבאר עולה בזכותה, וגם נביאה כמו שכתוב (שמות טו כ) ותקח מרים הנביאה ארות אהרן וגו', ולא דברה אלא באחיה אשר אהבתו כנפשה, וסכנה עצמה להצילו מן המים, ולא דיברה בגנותו אלא מה שהשונה אותו לשאר נביאים (כמו שכתב הרמב"ם בסוף הלכות טמאת צרעת), ולא דיברה בפניו שיבוש, ולא בפני רבים רק בינה לבין אחיה הקדוש בצנעה, וכוונתה היתה לבנינו של עולם, והוא לא הקפיד על כל הדברים האלה, שנאמר והאיש משה ענו מאד, ואף על פי כן לא הועילו לה כל מעשיה הטובים ונענשה בצרעת על זה.

ובאיזה מקום נעשה לה הענש – בדרך, כי לא תלו לה גודל זכיותה להקיף לה עד בא בני ישראל לחנות באיזה מקום, כי אז לא היה ניכר כל כך, אבל עתה שנענשה תיכף בדרך בעת הליכתם כמו שכתוב והעם לא נסע עד האסף מרים, ממילא נתפרסם גודל כלימתה לכל כמו שכתוב הלא תכלם וגו'.

ובאיזה זמן היה המעשה – בצאתכם ממצרים, שהמעשה היה אז בתחילת שנה שניה לצאתם ממצרים, ועדיין לא נודע לכל גודל העונש המגיע עבור זה (ומה שכתוב אצל

משה רבינו עליו השלום, תכף ומיד הוסר ממנו כמו שכתוב (שמות ד ז) והנה שבה כבשור) מה שאין כן אחר כך בעת שהיו צריכין להכנס לארץ ונתקלקל על ידי הלשון הרע של המרגלים היה העון הרבה יותר גדול, שראו ענשה של מרים ולא לקחו מוסר, ולכך נסמכה פרשת שלח לפרשת מרים וכפירוש רש"י שם.

והנה מכל זה יוכל האדם להתבונן בקל וחומר, שהיום שכולנו כאזובי קיר לגבי מרים הנביאה, וגם ידוע לכל מהעונש הגדול המגיע עבור זה ממעשה מרים ומרגלים, אם לא ישמור את עצמו מלשון הרע, אפילו אם לא יהיה רק כעין מעשה מרים, ובפרט אם בכוונה ידבר את הלשון הרע כדי לגנות חבירו ולבישו, בודאי לא יהיה נקי מעונש הגדול של הצרעת או ענשים אחרים תמורתם (וכמו שכתוב לעיל שער א' פרק ה'), ולא יקיפו לו עד לאחר זמן. והשומע ומקיים תמיד לזכור באופן זה בודאי ינצל מעון זה.

וממילא יובן מכל זה, דצריך כל איש ישראל לידע פרטי דיני לשון הרע, כדי שידע ממה להזהר, דאם לא כן מה תועיל לו זכירת מעשה מרים, אם היצר מפתהו שאין דיבור זה נכנס בכלל לשון הרע, או שעל איש כזה לא צותה התורה באסור לשון הרע.

עיין בסמוך בפתחת רבינו לספרו "זכור למרים" שהסביר עוד בכוונת הפסוק

זכור למרים: למרן החפץ חיים: הקדמה: כתיב בקרא (ירמיה ח) הצרי אין בגלעד אם רופא אין בה כי מדוע לא עלתה ארוכת בת עמי, ביאורו, גלעד היתה עיר גדולה מאד והיו מצויים בתוכה כל מיני רפואות שבעולם ובה ישבו רופאים גדולים מאד, ועל כן מתמה הנביא מדוע לא נרפאה המחלה הלוא מצויים רופאים ורפואות.

והנה ידוע שעל העונות הנפש חולה לפי ערך החטא... ועוד ידוע כי התורה אשר נתן לנו השי"ת היא רפואת הנפש ועל מתמיהים אנחנו מאד על נפשותינו... הצרי אין בגלעד, היינו התורה הקדושה שהיא מקור הרפואות האם לא נמצאים בה סמי הרפואות למחלה זו... ויסוד כל הרפואות הוא מאמר הקב"ה שאמר לנו זכור את אשר עשה ה' אלקיך למרים בדרך בצאתכם ממצרים, והיא הרפואה האמיתית, ואם ירצה ה' בפנים נבאר בהרחבה איך להשתמש בסמי הרפואה למחלה זו ובודאי תועיל בעזר ה'. וקראתי שם הקונטרס "זכור למרים" על שם הרפואה.

פתיחה: קודם לכל נבאר פירוש הפסוק: זכור את אשר עשה ה' אלקיך למרים בדרך בצאתכם ממצרים, ואף שנתבאר כבר בספרי שמירת הלשון, מכל מקום אין מדרש בלא חידוש וכאשר אבאר.

זכור - היינו אם עוסק בדיבורים עם בני אדם ועלול לשכוח ולבטא דיבורים אסורים, אז המצוה לזכור מה שנעשה למרים אודות דיבוריה. ועל ידי זה ימנע למדבר דיבורים אסורים (והוא על דרך מה שאמרו חז"ל (ביצה טו) על הפסוק זכור את יום השבת לקדשו, פירושו, זכרהו מאחר שבא להשכיחו, וכפירוש רש"י שם עיין שם=).

זה לשון רש"י: כשבא יום טוב בערב שבת, קרוב השבת להשתכח מחמת יום טוב שמרבה בסעודת היום ואינו מניח לשבת כדי כבודו, והזהיר הכתוב לזכרו, וכשמערב עירובי תבשילין נמצא שזכרו שהרי אינו עושה אלא מחמת שבת (וע"ע בדיבור שלפניו שהכל אסמכתא דעירובין תבשילין דרבנן).

את אשר עשה - היינו עונש הצרעת, שמשפטו לישב בדד חוץ לשלש מחנות, ופעמים הוא מוחלט שם לעולם עד שיתרפא. ואפילו שאר טמאים אינם יושבים עמו. ובגדיו יהיו פרומים וראשו יהיה פרוע ועל שפם יעטה כאבל, וטומאתו חמורה כטמא מת, ומי שבא לאהלו תיכף נטמא, ועוד שמשמיע לכל שהוא טמא כדי שיפרשו ממנו.

ה' אלקיך למרים - הכל לפי המבייש והמתבייש, שמרים היתה חשובה, אחת בכל העולם, שהיתה הבאר לכל ישראל בזכותה, וגם סכנה את עצמה להציל את משה מן היס, וגם בדיבורה לא נתכוונה לגנותו ח"ו, ואף על פי כן לא הועילו לה כל זכיותיה.

בדרך בצאתכם ממצרים - שלא תאמר שהזמן גרמא והיתה אז שעת הזעם ח"ו, אלא להיפך הדבר היה בעת רצון, בצאתם ממצרים, שהיתה אז שעת חדוה כדכתיב (שמות כד) כעצם השמים לטוהר, וכפירוש רש"י שם דכשנגאלו היה אור ושמחה לפניו, ואף על פי כן נענשה כך בבזיון נורא, כמו שאמר הכתוב ואביה ירוק ירק בפניה וגו' הלא תכלם וגו', קל וחומר בזמן אחר, ובן בנו של קל וחומר באדם פשוט, שאין לו כל כך זכיות כמותה אפילו אחד מיני אלף, בודאי שלא ינקה מעונש.

זכור למרים: פרק כז: בביאור מצות זכירת מרים: הנה בחסד ה' יתברך הגעתי לגבורות, וכמעט כל ימי לא הסחתי דעתי מלהתבונן אודות חלק הדיבור בכללו שיש בזה כמה לאוין ועשין והוא כעין הפקר להרבה מההמונים וחושבים בדעתם כי זה רק מנהג טוב וישר להיזהר מזה, ובאתי לעורר רק לנבונים שבאומה שיש להם ידיעה בתורה ומכל מקום לא שווה בדעתם איסור זה לאיסור מרק נבילה וטריפה, שאם נודמן לו בשגגה מרק של נבילה וטריפה, נפעם לו לבו על זה כמה חדשים והוא שונא גמור לאיש המכשילו בזה על כמה שנים, מה שאין כן באיסור זה של לשון הרע.

ולמשל אם קיבל אחד לשון הרע על חברו, שסיפר לו איש אחד שאיש פלוני ופלוני עשה מעשה פלוני ופלוני, ועל סמך זה הלך וביזה אותו לפני רבים ואח"כ נתברר הדבר שלא היו דברים מעולם ולא עשה פלוני ופלוני אותו מעשה כלל, מכל מקום אינו מצוי שיכעוס על האיש ההוא שגרם לו הרבה איסורים (קבלת לשון הרע, וסיפור לשון הרע, ושנאת חנם) על משך זמן רב כמו באיסור נבילה וטריפה, רק לכל היותר על איזה ימים. וסיבת הדבר הוא, מפני שאיסור זה נעשה הפקר בעיני ההמון ואינם שמים לבם עליו כלל, וממילא עי"ז נעשה האיסור לענין קל גם לנבונים שאינם שמים לב הרבה לאיסור זה.

והנה מצאתי לרבינו הרמב"ן ז"ל בסוף פרשת תצא על הפסוק זכור את אשר עשה ה' אלקיך למרים וגו' שכתב וזה לשונו:

נצטוינו להודיעו לבנינו ולספר בו לדורות, ואף על פי שהיה ראוי גם להסתירו שלא לדבר בגנותן של צדיקים, אבל ציוה הכתוב להודיעו ולגלותו כדי שתהא אזהרת לשון הרע שומה בפייהם, מפני שהוא חטא גדול וגורם רעות רבות ובני אדם נכשלים בו תמיד עכ"ל. הורה לנו בזה שמלבד שכל אחד ואחד מחוייב להיזהר בעצמו מלשון הרע ורכילות ושאר דיבורים אסורים, עוד מחוייב להודיע לבניו ולספר בו לדורות גדול הגנות של עון זה, והכל כדי שתהא אזהרת לשון הרע שומה בפייהם מפני שהוא חטא גדול וגורם רעות רבות ובני אדם נכשלים בו תמיד.

וזה דבר חדש שלמדנו מתורתו של רבינו הרמב"ן ז"ל בביאור המקרא זכור וגו'. ואם כן ממילא כאשר יקיים האדם מצות זכור את אשר עשה וגו' להודיעו לרבים ולפרסם הדבר, ממילא יהיה זה סיוע גדול גם לעצמו שלא ידבר דיבורים אסורים.

וידוע מה שאמרו חז"ל בכמה מקומות, תלמוד גדול שמביא לידי מעשה. על כן יראה כל אדם לקבוע זמן מיוחד שילמוד בספר חפץ חיים ושמירת הלשון וכי האי גוונא, המדברים בגודל החטא של איסור לשון הרע והשכר הגדול המגיע לאדם השומר ממנו, ומחלקו יהיה חלקנו.

שם: חתימת הספר: נשלם בספר החמישי המדבר בענין איסור לשון הרע, ואלו הם (א) חפץ חיים (ב) שמירת הלשון ח"א (ג) שמירת הלשון ח"ב (ד) חובת השמירה עם המאמר הנכבד הנקרא 'כבוד שמים' (ה) הקונטרס הנוכחי הנקרא 'זכור למרים'. ובכל חמשת ספרים אלו הקורא והשונה בהם מקיים בזה מאמר השם יתברך זכור את אשר עשה ה' אלקיך למרים וגו', וכמו שהאריך בזה הגאון ר' בצלאל הכהן ז"ל מוילנא בהסכמתו לספר חפץ חיים עיין שם.

=הערה: הח"ח בחובת השמירה פרק ג: בו מבאר שיהיה לאדם עת קבוע ללימוד ההלכות והמוסרים השייכים לענין לשון הרע, והשמירה מביאה לידי מעשה, ומאריך בזה, וקצ"ע שלא מזכיר שם שמקיים בזה גם העשה של זכור למרים, ועיין.

רש"י: דברים א א: וחצרות, ...דבר אחר, אמר להם היה לכם ללמוד ממה שעשיתי למרים בחצרות (במדבר פרק יב) בשביל לשון הרע, ואתם נדברתם במקום. (ספרי, ועיין מזרחי במה דיברו)

הוספות: תנחומא ומשנת רבי אליעזר לקמן בפרק מדרשים, תחילת הספרי כי תצא, ספרי דברים "וחצרות", חרדים פרק ט סימן מה (על פי זוהר הרקיע ורמב"ן), פרק יב סימן כד, ופרק כא סימן יג יד, מאמר הגרי"ח סופר מקבציאל, אור הצפון (הסבא), לקט שיחות מוסר (ר' אייזיק שר), מאמר הרב בורדיאנסקי (מרפא לשון), קרית ספר הלכות צרעת (למה לקתה מיד בצערת בגופה), מג"א סימן ס' סעיף ?? וערוך השלחן שם סעיף ג-ה (עוד מפרשי שו"ע שם??), ואספתי כעת עוד ספרים עיין קלסר צילומים זכור למרים (עבד המלך, אגרות משה...) ...
====עבודת המלך לעיל ד"ה והנה הרב חפץ חיים====

רשימת ספרים בענין זכור למרים

בדברי חז"ל

שבת צו. (לענין אהרן)	ספרי זוטא בהעלותך	תנחומא צו
תורת כהנים בחקותי	אבות דר' נתן ט	ילקוט שמעוני
ספרי דברים	אבות דר' נתן נ"ב מא	ילקוט תלמוד תורה ??
ספרי בהעלותך	משנת ר' אליעזר	פסיקתא זוטרתא ??
ספרי כי תצא	פרקי דרבי אליעזר (נד?)	

מפרשים כולל מה שמובא בפנים

אבן עזרא כי תצא	כתבי אר"י	קול מבשר (בר אילן)
אגרות משה	לקט שיחות ר' אייזיק שר	קרבן אהרן בחקותי
אהלי יהודה ספרי תצא	לרעך כמוך	קרבן אורה (ברכות)
אור החיים כי תצא	מגילת אסתר (סה"מ)	ר"ש משאנץ בחקותי
אור הצפון	מגן אברהם סימן ס	ראב"ד בחקותי
אינציקלופדיה תלמודית "זכיותהז"ל מנהגים	מים חיים (הלוי)	רבינו בחיי כי תצא
אמונת יוסף (פאה א)	מלבי"ם מצורע	רבינו הלל בהעלותך
ארחות חיים לוניל (סמ"ק)	מלבי"ם בהעלותך	רבינו הלל בחקותי
בית ארזים (קליין) ה' שבתמלבי"ם בהעלותך	מלבי"ם כי תצא	רבני ווילנא (בהסכמתם)
בעלי תוספות כי תצא	מנחת חינוך	רלב"ג כי תצא
בצל החכמה (שו"ת)	מקבציאל הגיר"ח סופר	רמב"ם צרעת
דעת זקנים כי תצא	מקור חיים בכרך או"ח ס	רמב"ן השגות
העמק דבר כי תצא	מרפא לשון (ב' מאמרים)	רמב"ן כי תצא
הרב הוטנר הערות	משיבת נפש (לוריא) כי תצאש"י דברים א וחצרות	רס"ג תצא
הרב הוטנר ספר הזכרון	משנת הדעת (רבינוביץ) ה' צרעתי בהעלותך	
ויען יוסף	נתיבות חיים (מצולם)	רש"י כי תצא
זוהר הרקיע	סידור בית יעקב עמדין	רש"י הירש
זית רענן	סמ"ק	רשב"ם כי תצא
זכור למרים	ספרי דבי רב (פארדו)	שאגת אריה (סי' יג)
זכרון מאיר (מגיד)	ספרי כתר כהונה (וולך)	שדי חמד
חזקוני כי תצא	ספרי תולדות אדם (=לבדוק)שו"ע הרב	של"ה
חינוך: של, תרג	עבודת המלך (דעות)	שמירת הלשון תבונה יב
חלקת בנימין (ח"ח)	עצה ותושיה (הומינר)	שש זכירות (בוגץ)
חפץ חיים עשין ולאויין	ערוך השלחן או"ח ס	תרגום אונקלוס בהעלותך
חפץ חיים כלל ג	פרי בנימין	תרגום יהונתן בהעלותך
חפץ חיים כלל ח במ"ח א	צביון העמודים	תרנן יעקב (סופר)
חרדים ג' מקומות	ציץ הקודש (??)	* * *
טור עה"ת בהעלותך	קדושת לוי	
יד הקטנה	קובץ שיעורים	נחלת שלמה, עמוד צה מאמר של
יד רמה (סנהדרין קו:	קול התורה ר"ר גרודזינסקי מ. גלוי, שם עמוד קיז מאמר	
יוסף אומץ (האן)	קול התורה רח"ש קויפמן (חשמאל זיאת, שם עמוד קלג מאמר	
יוסף אומץ (חיד"א)	עמוד קטז)	יעקב לבקוביץ,
כד הקמה		
כף החיים (או"ח ס)		

==למה לא מופיע כאן הספרים הנוספים בצורת "ציונים ועיונים" = כמו בכל הפרקים ??
עם סיכום המאמרים ??

משה פירש מדעתו

שבת פז. דתניא שלשה דברים עשה משה מדעתו והסכים הקב"ה עמו, הוסיף יום אחד מדעתו, ופירש מן האשה, ושבר את הלוחות.

... ופירש מן האשה מאי דריש, נשא קל וחומר בעצמו, אמר ומה ישראל שלא דיברה שכינה עמהן אלא שעה אחת וקבע להן זמן אמרה תורה והיו נכנים וגו' אל תגשו, אני שכל שעה ושעה שכינה מדברת עמי ואינו קובע לי זמן על אחת כמה וכמה, ומנלן דהסכים הקב"ה על ידו דכתיב לך אמר להם שובו לכם לאהליכם, וכתיב בתריה ואתה פה עמד עמדי, ואית דאמרי פה אל פה אדבר בו. = מובא גם ביבמות סב. =

רש"י: ופירש מן האשה, לגמרי לאחר מתן תורה מיד משפירש עם חביריו שוב לא חזר לתשמיש. אף היום, צריך להיות לילו עמו, והא לא אפשר. וקבע להם זמן, אימתי ידבר עמהם. אמרה תורה והיו נכונים וגו', פירשו מנשותיהן. ולא קבע לי זמן, לדיבורו שאוכל לפרוש קודם לכן. לאהליכם, להתיר נשותיכם לתשמיש שאסרתי לכם.

תוספות: ואתה פה עמוד עמדי, וא"ת מנלן דפירש משה מדעתו קודם ושוב הסכים הקב"ה על ידו שמא זה הוא צווי גמור שצוה לו לפרוש, ותירץ ר"ת דאם איתא דמתמת צווי הקב"ה פירש ולא מדעתו היאך היה מערער אהרן ומרים דכתיב ותדבר מרים ואהרן במשה, אלא ודאי מתחלה פירש ממנה לגמרי משה מדעתו ואף על גב דהסכים הקב"ה על ידו מכל מקום נתרעמו עליו לפי שאילו לא פירש מדעתו לא היה הקב"ה מסכים דברך שאדם הולך בה מוליכין אותו, שהרי לאהרן ומרים לא אמר לפרוש אף על גב שגם עמהם היה מדבר.

ומיהו קשה דמשמע במדרש שלא ידעו זמן גדול שפירש ממנה, גבי אלדד ומידד שהיו מתנבאים שאמרה מרים אשרי נשותיהן של אלו שנתמנו בעליהן פרנסין על הציבור, אמרה צפורה אוי להם לנשותיהם של אלו שמיום שנתייחדה שכינה עם אחיך פירש ממני, מיד ותדבר מרים ואהרן במשה, משמע שלא ידעו קודם לכן, וכי לא ידעו הא דכתיב ואתה פה עמוד עמדי, ואומר רבינו תם דודאי ידעו אבל היו סבורין שפירש על פי הדבור עד שאמרה להם צפורה שמדעתו פירש ממנה מתחלה.

רמב"ן: פירש מן האשה והסכים הקב"ה על ידו, יש לשאול מנלן דמדעתו עשה, שמא לא פירש עד שאמר לו הקב"ה ואתה פה עמוד, ויש מפרשים: 'ואתה' כדעתך 'פה עמוד עמדי' בשם ר' משה בר' יוסף ז"ל, ואינו מחוור.

ויש לומר אלולי שמדעתו עשה, שכינה למה לא אמרה לו כן עד לאחר מתן תורה, והלא עמו היה בדיבור מקודם לכן כלאחר מיכן, אלא שמע מינה שלא נצטוה עד שפירש הוא מדעתו מק"ו. ומיהו ק"ו גופיה לאו דוקא הוא, דהא מצי משמש וטובל ומדבר בכל יום, אלא הוא מדעתו שנשא ק"ו בעצמו להתקדש שיהא ראוי לדיבור בכל עת. וכן משיבור הלוחות אינו מחוור היאך עשה מדעתו והלא ק"ו דרש, אלא חומרא בעלמא הוא שעשה לומר שלא יהא נתפס בשבירתן, אבל אינו ק"ו, דאדרבה צריכין הם לתורה כדי שיחזרו ויעשו תשובה אף על פי שאין אוכלין בקדשים עכשיו...

הובא בריטב"א, ועיין הקדמה לעונג יום טוב סימן כב

ריטב"א: פירש מן האשה מאי דרש וגו', וא"ת אי ק"ו הוא, לא עשה מדעתו, י"ל דק"ו פריכא הוא דהתם לא הוצרכו פרישה משום בעלי קריין דהא ניתנה תורה לטבולי

יום ופרישה היינו משום פולטת שכבת זרע, אלא דמשה ע"ה דרש מעצמו דכיון דכתיב לכולם והיו נכונים שאפילו לאנשים איכא תוספת טהרה, אלא לפי שישראל מרובים אי אפשר למנוע תורה לטבולי יום דילמא איכא חד דחזי קרי בלילי שבת, אבל כלפי משה תוספת טהרה הוא שלא לדבר עמו שכינה בטבול יום, ועוד שלא יתעכב לו הדיבור עד שירד ויטבול.

ומנא לן דהסכים הקב"ה על ידו דכתיב ואתה פה עמוד עמדי. ק"ל כי הדיבור הזה נאמר למשה מיד לאחר מתן תורה כשהותרו ישראל, ולא ראינו למשה שפירש מן האשה אלא לאחר מכאן וא"כ מנין לנו כי משה עשה זה מדעתו ודרש בזה כלום הרי לא עשה אלא על פי הדיבור, תירץ הרב ר' משה בר יוסף ז"ל דלישנא יתירא דרשינן דהוה ליה למימר ואתה עמוד עמדי, מאי פה, אלא הכי קאמר אתה שבדעתך פה עמוד עמדי כמו שדרשת לעצמך, והנכון דסברא הוא דאי לא מאי שנא דלא אזהריה קרא בהכי קודם מתן תורה שהרי גם כן הדיבור היה עמו תדיר, אלא ודאי לפי שהסכים הקב"ה למה שדרש משה על עצמו בשעת מצות פרישה.

תוספות הרא"ש: ואתה פה עמוד עמדי, וא"ת מנא לן דמדעתו פירש שהרי עם כל ישראל פירש קודם מתן תורה וכשהיה לו לחזור עם כל ישראל צוה

לו הקב"ה ואמר לו ואתה פה עמוד עמדי, ותירץ ר"ת מהא דכתיב ותדבר מרים ואהרן במשה על אודות האשה, ואי ס"ד בצויו של מקום פירש היאך ערערו על הדבר, אלא ודאי מתחילה פירש מעצמו ועשה לה אהל בפני עצמה או שנתן לה גט ואח"כ הסכים הקב"ה על ידו. וא"ת כיון דהסכים אכתי היאך ערערו, וי"ל משום דמתחילה פירש והסכים הקב"ה על ידו, דבדרך שאדם רוצה לילך בה מוליכין אותו,

מיהו תימה דמשמע במדרש שלא ידעו שפירש עד מעשה דאלדד ומידד שהיו מתנבאים אמרה מרים אשרי נשותיהם של אלו שנתמנו בעליהן פרנסים על הציבור אמרה צפורה אוי לנשותיהם שמיום שנתחד הדיבור עם אחיך פירש ממני, מיד ותדבר מרים ואהרן במשה, והלא כבר היו יודעים מה שנאמר לו למשה ואתה פה עמוד עמדי, ואומר ר"ת שלא היו יודעים שפירש מדעתו קודם לכן ועל אותה פרישה ערערו, דעל ידי אותה פרישה הסכים הקב"ה על ידו.

ר"ן: פירש מן האשה. וא"ת ומנא דמעצמו פירש שמא לא פירש עד שאמר לו הקב"ה פה עמוד עמדי י"ל שאלמלא מדעתו עשה כן למה לא אמר לו שכינה כך עד לאחר מתן תורה והלא אף מתחלה היה מדבר עמו בכל שעה אלא ש"מ שמפני שהוא גדר עצמו בכך אמר לו הקב"ה ואתה פה עמוד עמדי אי נמי כיון שדברו עליו אהרן ומרים כשפירש מן האשה כדכתיב הרק אך במשה דבר השם משמע שמעצמו התחיל לפרוש שאלו לא פרש עד שאמר לו הקב"ה לא היו מדברים עליו אלא מעצמו פירש ולא הודיע שהסכים הקב"ה על ידו עד משנה תורה לפי שכיון שלא היה ציווי ממש לא היה צריך להודיע:

הר"ן (מיוחס): ואתה פה עמוד עמדי. פי' פירש מן האשה גמרא בלחוד הוא דגמירא להו הכי וקרא דואתה פה עמוד עמדי ליכא ראי' מיני' למשה דהא לא אמרו משה עד שחזר כל התורה בעבר הירדן, וכן פירשו בתוספות:

ספר הישר: לר"ת (חידושים) סימן רסח: ר' עקיבא. ר' עקיבא אומר שלשה דברים עשה משה מדעתו וכו' פירש מן האשה. כיון שצוה הקב"ה לפרוש מן האשה נתן דעתו שלא לשוב אליה עוד מדעתו, פי' שנתן בדעתו לדרוש קל וחומר והיקישא קודם שלא נאמרו לו בסיני והסכים הקב"ה על ידו לדרוש כמותו.

תוספות רי"ד: פירש מן האשה, פי' נתן בלבו לפרוש שעדיין לא היתה שהות לפרוש כיון שדרש לעצמו ק"ו מפרישת ישראל:

מהרש"א: ומנין דהסכים כו', דאי כפשטיה לא לכתוב רק שובו לכם או שובו לאהליכם וכתוב בתריה ואתה פה עמוד עמדי וגו', דאי כפשטיה לא לכתוב רק פה עמוד ול"ל לכתוב עמדי אי לאו להך דרשה לפרוש מן האשה, ובמסכת מגילה דריש נמי מיתורא דעמדי דהרב יהיה עומד עם התלמיד ושקולים הם, וכתבו התוס' ואם תאמר מנלן דפירש מדעתו קודם כו' נימא זה הוא צווי גמור שצוה לפרוש כו' ע"ש גם בתוס' פרק הבע"י בקצת שנוי באורך וק"ל:

פה אל פה אדבר בו כו', בסוגיא דפרק הבע"י ל"ג ליה ורש"י בחומש פירש פה אל פה אמרתי לו לפרוש מן האשה והיכן אמר לו בסיני לך אמור להם שובו לכם לאהליכם וגו' עכ"ל אבל מלשון התלמוד הכא ואית דאמרי כו' משמע שהוא מלתא וראיה אחריתא והיינו דמה שא"ל הקב"ה לא כן עבדי משה וגו' פה אל פה אדבר בו וגו' הרי הסכים הקב"ה עם משה על שהתרעמו עליו שפירש מן האשה וק"ל:

פני יהושע: בד"ה ואתה פה עמוד עמדי, וא"ת מנ"ל דפירש משה מדעתו וכו' שמא זה הוא צווי גמור וכו', ותירץ ר"ת דאי איתא דמחמת צווי הקב"ה וכו' האיך היה מערערין אהרן ומרים וכו' עד סוף הדיבור. ולכאורה אין זה מספיק דשמא אהרן ומרים לא הוי ידעי מה שאמר הקב"ה למשה ואתה פה עמוד עמדי, דהכי משמע פשטא דקרא בפרשת בהעלותך שם שהשיב הקב"ה לאהרן ומרים לא כן עבדי משה פה אל פה אדבר בו, ופרש"י בחומש דהיינו דמה שאמר למשה פה אל פה לפרוש מן האשה והיינו מה שאמר ואתה פה עמוד עמדי.

ולולי דברי התוס' היה נראה לי לפרש בענין אחר, דהא דאמרינן דמשה פירש מן האשה מדעתו היינו דאפילו לאחר שצויה הקב"ה למשה שיאמר לישראל מצות פרישה, אפ"ה לא שייך האי ק"ו לגבי משה עצמו שיפרוש מן אשתו אף לאחר מתן תורה כיון דתו ליכא למיחש לפולטת שכבת זרע דאשתו, ואי משום משה עצמו שפיר היה יכול לטבול לקריו כיון דמסקינן לעיל דניתנה תורה לטבולי יום ואמרינן נמי דכל עליותיו של משה היו בהשכמה ובלילה לא דיבר הקב"ה עמו, אם כן שפיר היה יכול לטבול בלילה, ומדאשכחן שאמר הקב"ה למשה לאחר מתן תורה לך אמור להם שובו לכם לאהליכם ואתה פה עמוד עמדי, ולמשה עצמו לא אמר לא היתר ולא איסור, על כרחך היינו משום שכבר ידע הקב"ה שמשה בעצמו היה מחמיר לדרוש הק"ו לפרוש לגמרי שלא יעלה לדבר עם השכינה בעודו טבול יום, כן נראה לי נכון לולי שהתוס' לא פירשו כן.

ובזה יתיישב ג"כ הא דילפינן מקרא דאתה פה עמוד עמדי שהסכים הקב"ה למשה ולכאורה אכתי לא מוכח מידי דבלא"ה הוצרך הקב"ה לאמר למשה ואתה פה עמוד עמדי כדי שיעלה להר מיד לאחר ירידתו באותו היום עצמו כדאיתא בפ"ק דיומא (ד: ד) דלרבי יוסי דאמר בשבעה בחודש ניתנה התורה בשבעה ניתנה ובשבעה עלה. ולמאי דפרישית אתי שפיר ודוק היטב:

חפץ ה': גמרא, ואית דאמרי פה אל פה. פירוש מדקא עביד קודשא בריך הוא חילוק והפרש בינם לבנינו, משמע דכדין עבד משה שפירש. ומה שלא אמר אית דאמרי מקרא דמדוע לא יראתם וכו', דהוה אמינא על לשון הרע שדברו אף להיותו אמת, דלשון הרע אף דאמת אסור, ומכ"ש להיותם נוגעים בכבוד הרב וכו', ופשוט.

מפרשים מיבמות סב.

תוספות: מדעתיה הוא דעבד, אף על גב דק"ו קאמר אין זה ק"ו גמור, דאטו מפני שצוה פעם אחד לבטל יבטל לעולם פרו ורבו, אי נמי דוקא אז אמר לבטל משום עשרת הדברות.

דכתיב אמור להם, וא"ת ומנלן שפירש מדעתו והלא משעה שנאסר במתן תורה עם ישראל שוב לא הותר לו כדכתיב ואתה פה עמוד עמדי, ויש לומר דאי לאו דפירש מדעתו למה כעסו עליו אהרן ומרים, אלא ודאי כששמע מפי הגבורה אל תגשו אל אשה נשא ק"ו בעצמו וגלה לה דעתו ועשה לה אהל בפני עצמו או נתן לה גט ולפיכך כעסו עליו. וא"ת ולמה המתינו כל כך שלא כעסו עליו אלא בחצרות שהוא זמן גדול אחר מתן תורה, וי"ל שלא נתגלה להם אלא באותה שעה כדתניא בספרי שבשעה שאמר הקב"ה למשה ליקח ע' זקנים מישראל אמרה מרים אשרי נשותיהן של אלו שנתבקשו לגדולה אמרה צפורה אוי להן לנשותיהן של אלו שמיום שדברה השכינה עם אחיך פירש ממני. וא"ת ולמה כעסו עליו מאחר שהסכים לו המקום וי"ל משום דאמרינן (במכות דף י:): בדרך שאדם רוצה לילך מוליכין אותו וסייעוהו בבא לטהר.

קרבן אורה: תוספות בד"ה דכתיב אמור להם כו', וא"ת ומנא לן שפירש מדעתו כו'. מדבריהם נראה דתחילת הפרישה היה בשעת מתן תורה. והיה נראה דמיד שדיברה שכינה עמו במצרים פירש, משום שהיה מיוחד לדבור, אלא דמהקל וחומר לא משמע כן.

ערוך לנר: בגמרא פירש מן האשה ושיבר את הלוחות, י"ל דאם אמנם בפירש מן האשה מוכח דמדעתו עשה מדכעסו עליו אהרן ומרים כמש"כ התוס' ובשיבר את הלוחות מוכח כן מדאמר לו הקדוש ברוך הוא יישר כחך ששברת מכ"מ בהוסיף יום א' מנ"ל שמדעתו עשה דהא משה קרא קדרש והתוס' נדחקו בזה וכתבו דאין זה דרשה גמורה דהיום משמע היום ממש אכן מנ"ל לברייתא לומר כן כיון דמשה דרש הכי.

עוד בענין פרשת מרים

רש"י במדבר פרק יב

(ו) שמעו נא דברי - אין נא אלא לשון בקשה:

אם יהיה נביאכם - אם יהיו לכם נביאים:

ה' במראה אליו אתודע - שכנית שמי אין נגלית עליו באספקלריא המאירה אלא בחלום וחזיון:

(ח) פה אל פה - אמרתי לו לפרוש מן האשה. והיכן אמרתי לו, בסיני (דברים ה, כז) לך אמור להם שובו לכם לאהליכם, ואתה פה עמוד עמדי: ... בעבדי במשה - אינו אומר בעבדי משה, אלא בעבדי במשה, בעבדי אף על פי שאינו משה, במשה אפילו אינו עבדי, כדאי הייתם לירא מפניו, וכל שכן שהוא עבדי ועבד מלך מלך, היה לכם לומר אין המלך אוהבו חנם. ואם תאמרו איני מכיר במעשיו, זו קשה מן הראשונה:

(ט) ויחר אף ה' במ וילך - מאחר שהודיעם סרחונם גזר עליהם נדוי, קל וחומר לבשר דם שלא יכעוס על חבירו עד שיודיענו סרחונו:

(י) והענן סר - ואחר כך והנה מרים מצורעת כשלג, משל למלך שאמר לפדגוג, רדה את בני, אבל לא תרדנו עד שאלך מאצלך, שרחמי עליו:

(יא) נואלנו - כתרגומו לשון אויל:

(יב) אל נא תהי - אחותנו זו:

כמת - שהמצורע חשוב כמת, מה מת מטמא בביאה, אף מצורע מטמא בביאה:

אשר בצאתו מרחם אמו - אמנו היה לו לומר, אלא שכינה הכתוב. וכן חצי בשרו, חצי בשרנו היה לו לומר, אלא שכינה הכתוב. מאחר שיצאה מרחם אמנו היא לנו כאילו נאכל חצי בשרנו, כענין שנאמר (בראשית לז, כז) כי אחינו בשרנו הוא. ולפי משמעו אף הוא נראה כן, אין ראוי לאח להניח את אחותו להיות כמת:

אשר בצאתו - מאחר שיצא זה מרחם אמו של זה שיש כח בידו לעזור ואינו עוזרו, הרי נאכל חצי בשרו, שאחיו בשרו הוא. דבר אחר אל נא תהי כמת, אם אינך רופאה בתפלה, מי מסגירה ומי מטהרה, אני אי אפשר לראותה, שאני קרוב ואין קרוב רואה את הנגעים, וכהן אחר אין בעולם, וזהו אשר בצאתו מרחם אמו:

(יג) אל נא רפא נא לה - בא הכתוב ללמדך דרך ארץ, שהשואל דבר מחבירו צריך לומר שנים או שלשה דברי תחנונים ואחר כך יבקש שאלותיו:

לאמר - מה תלמוד לומר, אמר לו השיבני אם אתה מרפא אותה אם לאו, עד שהשיבו ואביה ירק ירק וגו'. רבי אלעזר בן עזריה אומר בארבעה מקומות בקש משה מלפני הקדוש ברוך הוא להשיבו אם יעשה שאלותיו אם לאו, כיוצא בו (שמות ו, יב) וידבר משה לפני ה' לאמר וגו', מה תלמוד לומר לאמר, השיבני אם גואלם אתה אם לאו, עד שהשיבו עתה תראה וגו'. כיוצא בו (במדבר כז טו - טז) וידבר משה אל ה' לאמר יפקד ה' אלהי הרוחות לכל בשר, השיבו קח לך (במד' כז יח). כיוצא בו (דברים ג, כג) ואתחנן אל ה' בעת ההיא לאמר, השיבו רב לך:

רפא נא לה - מפני מה לא האריך משה בתפלה, שלא יהיו ישראל אומרים אחותו נתונה בצרה והוא עומד ומרבה בתפלה [דבר אחר שלא יאמרו ישראל בשביל אחותו הוא מאריך בתפלה, אבל בשבילנו אינו מאריך בתפלה]:

(יד) ואביה ירק ירק בפניה - ואם אביה הראה לה פנים זועפות הלא תכלם שבעת ימים, קל וחומר לשכינה י"ד יום, אלא דיו לבא מן הדין להיות כנדון, לפיכך אף בנויפתי תסגר שבעת ימים:

ואחר תאסף - אומר אני כל האסיפות האמורות במצורעים על שם שהוא משולח מחוץ למחנה, וכשהוא נרפא נאסף אל המחנה לכך כתוב בו אסיפה לשון הכנסה:

(טו) והעם לא נסע - זה הכבוד חלק לה המקום בשביל שעה אחת שנתעכבה למשה כשהושלך ליאור, שנאמר (שמות ב, ד) ותתצב אחותו מרחוק וגו':

גור אריה במדבר פרשת בהעלותך פרק יב

(ח) אמרתי לו לפרוש מן האשה. כך דרשו בספרי, דאם לא כן, היאך מצאנו התשובה שהשיב להם על שהיה פורש מן האשה, כיון שהם דברו עליו בשביל האשה (כ"ה ברא"ם). ועוד, דהוי למכתב גם כן שנבואת אהרן ומרים לא היה פה אל פה, כמו שאמר שנבואתם דרך משל וחידה (פסוק ו), הוי ליה לומר גם כן שאין הנבואה שלהם פה אל פה. אלא לא בא הכתוב להגיד שהיה נבואת משה פה אל פה. וכך הפירוש; "פה אל פה" דברתי לו לפרוש מן האשה:

ומכל מקום קשה לפרש "פה אל פה אדבר בו" כך, שהרי הוא כתוב אחר "בכל ביתי נאמן הוא" (פסוק ז), וזה מורה כי גם "פה אל פה אדבר בו" הוא מענין "בכל ביתי נאמן הוא". ואחריו גם כתוב "במראה ולא בחידות". ונראה לי לפרש, שרז"ל (שבת פז). גם כן בודאי מפרשים כפשוטו, אלא מה שאמר "פה אל פה אדבר בו", ממילא התשובה על מה שאמרו שלא היה לו לפרוש, כי אחר שהקדוש ברוך הוא מדבר עמו פה אל פה, אין ספק שכל מעשיו אין בהם דבר שלא כראוי, כי נביא השם כזה, שהוא מדבר עמו פה אל פה, כל מעשיו הם על פי ה':

דרשות הר"ן הדרוש השמיני

השם יתברך רצה להוכיח אהרן ומרים על אשר דיברו עתה במשה, כמו שכתוב (במדבר יב א) ותדבר מרים ואהרן במשה על אודות האשה הכושית אשר לקח, והודיע אליהם כי עם היות שהיתה כונתם לשמים, שגו כשדיברו בו.

ואמנם מה שנתעוררו עתה ולא קודם לכן, הטעם אצלי, מפני שעד עתה היו חושבים מפני טרדת משה רבנו ע"ה בהנהגת ישראל, היה כל זמנו עוסק במצוה שהוא פטור ממצוה אחרת (סוכה כה א), ולזה דנוהו עד עתה לזכות, אבל עתה שביקש מאת השם יתברך שיצטרפו עמו אחרים בהנהגת ישראל ולא ישאר הוא לבדו (במדבר יא יד), וצירף עמו שבעים איש מזקני ישראל (שם כד), חשבו שהוא עכשיו מתחייב במצוה הזאת, ולכן דיברו בו.

ואמנם עם היות כונתם לשמים, חטאו, מפני שדיברו שניהם בו זה עם זה, ולא שאלו ממנו טעמו של דבר. וגם מפני שהשוו נבואתם עם נבואתו, ולא חלקו לו כבוד כראוי, ואמרו (שם יב ב) הרק אך במשה דבר ה' הלא גם בנו דבר. והשם יתברך השיבם כי משה עשה מה שעשה כראוי, והם חטאו בו. והודיעם, שיש הבדל רב בין נבואתם לנבואתו, אשר מצד ההבדל ההוא ראוי אליו לפרוש מן האשה, כמו שנפרש.

העמק דבר במדבר פרק יב

(א) כי אשה כושית לקח. לפי הפשט משמעות כושית גויה, אלא שנתגיירה, וכסבורים אהרן ומרים דמשום הכי פירש משה ממנה, משום שאינה לפי כבודו של משה, שתהיה אשתו שלא מיחוסו ישראל, ודברו בזה שמכל מקום אינו נכון, אחר שכבר לקח וידע שהיתה גויה ולא הטעתו, ואם כן אינו ראוי לצערה ולפרוש ממנה, [אחר כך ראיתי שפירש כן בספר פענח רזי לפי דרכו שמפרש כושית שחורה]:

(ב) ויאמרו. שאין לומר דלא משום זה פירש מאשתו, אלא משום שהנבואה גורמת לזה, זה אי אפשר שהרי הרק אך במשה וגו'. כפל לשון, לכלול בזה שתי כונות, חדא כמשמעו שלא עם משה בלבד דבר ה', והרי גם המה היו במצרים נביאים, ושנית דודאי הבינו דנבואת משה רבה מהם, מכל מקום הלא זה אינו משום מעלת עצמו, אלא משום זכות כל ישראל, ויהיה פירוש וכי אך במשה דבר ה' עמו, הלא גם בנו, היינו בזכותנו דבר ה' עם משה, והיינו דתניא בספרי והלא עם אבותינו דבר ה' ולא פירשו מן האשה, ולא נתבאר היכן רמוז בענין אבותינו אברהם יצחק ויעקב, אבל לפי דברינו מבואר דמה נפ"מ במה שאמרו דבזכות כל ישראל דבר ה' עם משה, היינו להגיד שהרי אברהם יצחק ויעקב גדולים היו ממשה, שהרי נדבר עמם בזכות עצמם, ומכל מקום לא פירשו מנשותיהם:

פרק יט: איסור קבלת לשון הרע

(א) מקור האיסור, (ב) 'למיהש' צריך, (ג) דברי ה"חפין חיים", (ד) שמיעת לשה"ר

(א) מקור האיסור

(א : א) בתורה: לא תשא שמע שוא

<p>(ג) וְדַל לֹא תִהְדָּר בְּרִיבוֹ: ס (ד) כִּי תִפְגַּע שׁוֹר אֵיבֶךָ אוֹ תִמְרוּ תַעֲה, הַשָּׁב תִּשְׁכַּנּוּ לוֹ: ס (ה) כִּי תִרְאֶה חֲמוֹר שֹׁנֵאֲךָ רֹבֵץ תַּחַת מִשְׁאוֹ וְחִדַּלְתָּ מֵעֹב לוֹ, עֹב תַּעֲזֹב עִמוֹ: ס (ו) לֹא תִשָּׂה מִשְׁפַּט אֶבְיָנֶךָ בְּרִיבוֹ: (ז) מִדְּבַר שֶׁקֶר תִּרְחַק, וְנָקִי וְצַדִּיק אַל תִּהְדָּג כִּי לֹא אֶצְדִּיק רָשָׁע: (ח) וְשָׁחַד לֹא תִקַּח... (ט) וְגַר לֹא תִלְחָץ... (י) וְשֵׁשׁ שָׁנִים תִּזְרַע אֶת אֲרָצְךָ... (יד) שְׁלֹשׁ רְגָלִים תִּהְיֶה לִּי בַשָּׁנָה... פ</p>	<p>פרשת משפטים: (שמות פרק כב): ... פ (כד) אִם כִּסֵּף תִּלְוֶה אֶת עַמִּי... (כה-כו) אִם חָבַל תִּחַבֵּל שְׁלֵמַת רֵעֶךָ... ס (כז) אֲלֵהִים לֹא תִקַּלְל, וְנָשִׂיא בְעַמֶּךָ לֹא תֵאָר: (כח-כט) קוֹלְאֲתֶךָ וְדַמְעֶךָ לֹא תֵאָחֵר, בְּכוֹר בְּנֶיךָ תִתֵּן לִי... (ל) וְאֲנָשִׁי קֹדֶשׁ תִּהְיוּ לִי, וּבָשָׂר בִּשְׂדֵה טָרֶפֶה לֹא תֵאָכְלוּ לְכָלֵב תִּשְׁלַכּוּן אֹתוֹ: ס (פרק כג): (א) לֹא תִשָּׂא שְׁמַע שׁוֹא, אֶל תִּשָּׂא יָדְךָ עִם רָשָׁע לְהִית עַד חֲמַס: ס (ב) לֹא תִהְיֶה אֲחֵרֵי רַבִּים לְרַעַת, וְלֹא תַעֲנֶה עַל רַב לְנֹטֵת אֲחֵרֵי רַבִּים לְהַטֹּט:</p>
---	--

פ=פרשה פתוחה ס=פרשה סתומה

לֹא תִשָּׂא שְׁמַע שׁוֹא,

אֶל תִּשָּׂא יָדְךָ עִם רָשָׁע לְהִית עַד חֲמַס. שמות כג א

❖ בהבנת הפסוק ודברי המפרשים יש לשים לב לשלושה נושאים: א) האם הפסוק מדבר על בית דין ודיינים או גם לכל אדם ב) מה פירוש "שוא" ג) מה פירוש 'לא תשא' האם הכוונה לקבלה או גם לדיבור

אונקלוס: לא תקבל שמע דשקר¹, לא תשווי ידך עם חייבא למהוי ליה סהיד שקר.

תרגום יונתן: עמי בני ישראל לא תקבלון מילי שיקרא מגברא דייכול קורצין בחבריה קדמך, ולא תשווי ידך עם רשיעא דיהי סהיד שקר.

רש"י: לא תשא שמע שוא, כתרגומו לא תקבל שמע דשקר, אוהרה למקבל לשון הרע, ולדיין שלא ישמע דברי בעל דין עד שיבא בעל דין חבירו (מכילתא): **אל תשת ידך עם רשע**, הטוען את חבירו תביעת שקר שהבטיחהו להיות לו עד חמס.

רס"ג: לא תשא, לא תקבל דבר שקר.

1. אונקלוס: נחלקו המפרשים בהבנת דברי אונקלוס, האם כוונתו שהפסוק מדבר על כל אדם (לאסור קבלת לשון הרע) עיין רש"י, או על דיינים ובעלי דין, עיין דינא דחיי לקמן. ועיין עוד רבינו בחיי כאן, ובשערי תשובה ש"ג סימן מב. דברי התרגום מבואים גם במהרש"א וערוך לנר לקמן בגמרא מכות-פסחים, ועיין ביאור רס"ג לגר"פ פערלא. ==ע"ע לשון המהר"ל נתיב הצניעות פ"ב שהתרגום מתרגם כל לשון שמיעה - קבלה (למשל: שמע ישראל, קבילו ישראל), ואולי נפק"מ גם לכאן??.

פסוק זה מתפרש לארבעה פנים: (א) שלא לקבל לשון הרע כמו שאמר סנבלט (נחמיה ו 1) בגוים נשמע וגשמו אומר וכו'. (ב) שלא יקבל אדם סיפור של שקר כמו שקבל יהושע מן הגבעונים. (ג) שלא ישמיע בעל דין דבריו לדיין עד שיהא בעל דינו עמו. (ד) שלא ישמע הדיין מבעל דין עד שיהא בעל דינו עמו. [מפירושו של רס"ג לתורה, הוצאת הרב קאפח]

משלי יז ד: מרע מקשיב על שפת און שקר מזין על לשון הוות, [המרע מקשיב לדברי און ומאזין אל השוא...]. יודע שהוא שקרן ושומע לו, וכבר הזהיר ה' מלקבל שקר שנאמר לא תשא שמע שוא. [מפירושו של רס"ג למשלי]

אבן עזרא: לא תשא שמע שוא, בפירושו הקצר: שלא יוציא מלבו² דבר שוא להוציא דיבה. בפירושו הארוך: שלא יוציא מלבו דבר שוא, ולא יזכיר דבר שלא נתברר.

רבינו מיוחס: לא תשא שמע שוא, אזהרה למקבל לשון הרע ואפילו הוא אמת, אבל לחוש בו מותר, שהרי מצינו נביאים שחשו בו, וכגון שיש בו מיתה או עונש, אבל אין בו חשש מיתה³ אסור להכניסו בלבו כלל.

רבינו בחיי: לא תשא שמע שוא, לא תקבל שבועה ממי שיראה בעיניך שיעבור עליה עד שתחקור הדבר היטב שמא לשוא הוא נשבע⁴. דבר אחר לא תשמע דברי בעל דין אחד שמא שוא הוא מדבר עד שיבא בעל דין חבירו ואם אולי ישקר בדבריו יכחישנו, וכן אמר שלמה (משלי יח יז) צדיק הראשון בריבו ובא רעהו וחקרו, ודעת רבותינו ז"ל שהכתוב הזה אזהרה למקבל לשון הרע וכן אמר התרגום – לא תקבל שמע דשקר.

הפסוק מדבר על דיין

רבינו אברהם בן הרמב"ם: לא תשא שמע שוא וגו', פשטיה דקרא שלא יקבל בעל התורה את השקר אלא כמו שאסורה עליו אמירת השקר אסורה עליו קבלת השקר, ובכללו מה שביארה הקבלה שלא ישמע הדיין דברי אחד מבעלי הדין לפני שיהא בעל דינו עמו, וגם בעל הדין לא ישמיע דבריו לדיין אלא בפני בעל דינו כמו שנתבאר בשלימות בהלכה.

...מדבר שקר תרחק (פסוק ז): כולל ענינים רבים ובתוכם: ...שלא ישמע טענת אחד מבעלי הדין לפני בוא השני, מפני שאפשר שהראשון משקר בטענתו וישתקע בלב הדיין שטענתו אמת ככתוב (משלי יח יז) צדיק הראשון בדינו.

רשב"ם: לא תשא שמע שוא, כמו שהעד מוזהר לא תענה ברעך עד שקר, כמו כן הדיינים מוזהרין שלא לקבל עדות ולשמוע שקר, אלא ודרשת וחקרת, ואפילו אם יש שני עדי שקר לא תצטרף עמהם להעיד כמותם ואע"פ שיוגמר על פיהם כי אין מכחישם.

רלב"ג: לא תשא שמע שוא, וזאת האזהרה היא לדיין, ויורה על זה האזהרות הנלוות לזה, ועוד כי אם ישמע איש אחר שמע שוא לא יזיק⁵, אבל האזהרה היא לדיין שלא ישמע דברי אחד מבעלי דין שלא בפני בעל דין אחר כדי שלא יקח בדמיונו מה

2. אבן עזרא: מפרש 'תשא' לשון הוצאה, לא 'יוציא' מלבו, והיינו להמציא דבר שקר, ולהפיצו. לפי"ז לא מדובר בקבלה אלא בסיפור ועיין. =להשוות עם פירושו בפסוק לא תשא שם ה' א' לשוא, ועוד מקומות ??

3. ר' מיוחס: לכאורה ס"ל שרק בחשש נפשות או פגיעה בגוף מותר לחשוש ולא בסתם הפסד ממון, ויש שיטות כאלו בסוגיא דנדה לקמן, ועיין קונטרסו של ר"י לייבוביץ באריכות.

4. ר' בחיי: עיין מכילתא שאבא חנן מפרש הפסוק בענין שבועה ועיין ערוך לנר מכות לקמן.

5. רלב"ג: צ"ע לא למה 'לא יזיק' הרי מקבל לשה"ר על אדם כשר, ואולי כוונתו שאיש פרטי לא יושב בדין ולא יוכל להוציא ממון על פי שמועה, ואולי כוונתו רק על איסור שמיעה שאסור לדיין אפילו לשמוע בעל דין לבד וזה לא שייך באדם פרטי.

שהוא שקר, כי זה יהיה סיבה אל שלא יוכל להאמין היפך הדברים ההם ויצא מפני זה המשפט מעוקל, והנה קראה התורה זה הענין 'שמע שוא' כי ברוב יהיו כמו אלו הדברים דברי שוא ולולי זה לא היה מקדים להקדים דבריו לדיין.

תשא היינו בדיבור, שלא ישא שקר על שפתינו

רמב"ן: שמות כ ז: לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא, כבר נתפרש זה הכתוב בדברי רבותינו (שבועות כא.) שהוא אוסר להשבע בשם הנכבד לריק... ועל דרך הפשט יאסור עוד שלא ישא על שפתינו השם הנכבד על חנם⁶, כלשון (שמות כג א) לא תשא שמע שוא, (תהלים טז ד) ובל אשא את שמותם על שפתי, כי הדיבור יקרא כן בעבור שישא בו קול, וכן (זכריה ט א) משא דבר ה', וכן (ישעיה ג ז) ישא ביום ההוא לאמר לא אהיה חובש, שישא קולו לאמר כן. ובאמת שגם זה אסור ונקרא בלשון חכמים מוציא שם שמים לבטלה...

ר"י בכור שור: לא תשא, על פיך, שמע שוא, לא תשא שמותם על פיך⁷ כלומר לא תוציא מפין דבר שקר אפילו ביחודי, וכל שכן שלא תשת ידך עם רשע להצטרף עמו לעדות שקר וחמס כי אז יבוא לידי מעשה, ורבותינו דרשו לא תשא שמע שוא, שלא תקבל לשון הרע.

... (ז) מדבר שקר תרחק, הרחק מעליך דוברי שקרים ודכילים שעליו כבר הזהיר לא תשא שמע שוא, ואז ונקי וצדיק אל תהרוג, כי השקרנים גורמים להרוג נקיים וצדיקים...

חזקוני: לא תשא שמע שוא, על פיך, דוגמא (תהלים טז ד) ובל אשא את שמותם על שפתי, פירוש אל תוציא מפין דבר שקר. אל תשת ידך עם רשע, וכל שכן אני מזהירך שלא תצטרף עם רשע בעדות שקר וחמס.

הכתב והקבלה: שמע שוא, אזהרה למקבל לשון הרע (מכילתא). מילת שוא יש לו שתי הוראות, הא' שקר, הב' חנם ללא יועיל, ולשתי לשונות אלה לא ידעתי לכוין ענין לשון רע, שהוא המדבר בגנות חבירו אף שהוא אמת, דכשהוא שקר הנה הוא מוציא שם רע (עיין רמב"ם רפ"ז מדעות ובכ"מ שם, ובפירושו למשנה ספ"ק דאבות).

ונראה לדעתי כי שם שוא משותף בהוראתו לענין יום שואה ומשואה (צפניה א טו) שפירושו לרש"י חורבן ושממון, ומזה אמר (איוב טו) אל יאמן בשוא נתעה כי שוא תהיה תמורתו, שוא הראשון ענין כזב ושקר, והשני ענין חורבן ושממון, וטעמו ההולך תעה בדרך שוא ושקר לא יאמן כי גמולו ותמורתו יהיה חורבן ושממון.

והנה כלל ענין חורבן ושממון הוא קלקול שלמות הדבר, שחסר בו ענין מה עד שאינה בשלמותו הראוי אליו, כמו עריכם יהיו חרבה (בחקותי כו), שלמות העיר איננה רק כשיש בה יושבים, וכשהיא ריקה מהם נקראת חרבה. שלמות ההרים והגבעות היא להיותם מרעה לבהמות וכשהם חסרים צמיחות הדשאים עד שאינם ראויים למרעה הבהמות נקראו חרבה, כמו אחריב הרים וגבעות (ישעיה מב), שלמות בני המדינה היא להתחבר במסחרם עם שכניהם סביבותם וכשהם חסרים מזה נאמר (שם ס) והגוים חרב יחרבו, וכן פן תהיה הארץ שממה (שמות כט) כלומר מקולקלת בהחסר בה שלמות יושביה.

ולהיות שאין לך דבר המקולקל בעצמותו ומקלקל כל הענינים המחבורים אליו כמו השקר והכזב, לכן ישמש שם שוא גם על הכזב והשקר. ולהיות שהדבר המקולקל ומחוסר בו שלימתו, אין בו התועלות המקווה ממנו, לכן ישמש שם שוא גם על החנם ושליטת התועלת.

6. רמב"ן: ברבינו בחיי כאן בהביאו דברי הרמב"ן מוסיף: 'והזכיר לא תשא ולא אמר לא תשבע לפי שהוא כולל עוד שלא ישא אדם על שפתינו...'

7. בכור שור: כוונתו להוכיח מפסוק תהלים טז ד שפירוש לא תשא היינו בדיבור עיין חזקוני בסמוך

כלל הדבר כל המקולקל ומחוסר שלמותו נקרא שוא, אמר (ישעיה ל) להנפה בהנפת שוא, אם נקבי' אינם דקים וקטנים היא מחוסרת שלמות הראוי לנפה (מאנגעלהאפטע שווינגע). שלמות המנחה היא כשהמקריב מכוין בה כוונה רצויה, וכשהיא חסרה משלמות זה הנה היא מקולקלת, ואמר עלי' (ישעיה א) לא תוסיפו הביא מנחת שוא, וכן כל מעשה מקולקל המחוסר שלמות האדם המעלה נקרא שוא. (מאנגעלהאפט, טאדעלהאפט),

מזה אמר (תהלים לה) השיבה נפשי משואיהם, כי ידבר מכאב לב על לישנא בישא שהשוואים משמיעים עליו, כאמרו בחנפי לעגי מעוג חרוק עלי שנימו, לכן התפלל המשורר החסיד השיבה נפשי משואיהם. כלומר שסייענו הש"י להשיג המדרגה הנשגבה והיא, למצוא משיבת נפש ונחת רוח בכל דברי גנות שמוציאים עליו שונאיו (לאסס מינע זעללע זיך לאבען פאן איהרעם טאדעל), משואיהם, כלומר מדברי גנות שלהם. שלא ירגיש נפשו מאומה ולבבו לא יכאב כלל ממה שמגנים אותו ופוחתים כבודו, בלשון הרע, אבל ישמח ויהנה בזה. (והיא המדרגה הנפלאה שהשיגה אחד מן החסידים המעולים, שזכר הרמב"ם בפירושו למשנה מאד מאד הוי שפל רוח, (פ"ד דאבות)

וכן כאן שמע שוא פירושו שמע גנות (געריכט דעס טאדעלנס) דבור המשמיע קלקול בן אדם, יודיע בו פחיתות שלמות חבירו להיותו מקולקל במעשיו, והוא לשון הרע.

ורש"י פירש שמע שוא כתרוממו שמע דשקר אזהרה למקבל לשון הרע, לא ידעתי, דלשון הרע אסור אף כשהוא אמת, ועוד מנין יודע שהוא שקר, ואם ידע אין צריך לאזהרה כי מי זה יקבל ויאמת דבר, שהפוכו נתברר לו: ובשבת (לג:) מייתי לשון הרע מקרא כי יסכר פי דוברי שקר, וזה צריך ביאור.

פנים יפות: לא תשא שמע שוא, פירש רש"י אזהרה למקבל לשון הרע ולדיין שלא ישמע וכו', מה שכתב לשון שוא, היינו דבר הניכר שהוא שוא שהיה בענין כלומר על האבן שהוא עץ כפירוש רש"י בפרשת יתרו (כ ז) בפסוק לא תשא,

ועוד יש לפרש לשוא לשון חנם, כמו לשוא יגעתי⁸, לענין קבלת הרכילות, שהיה דרכם להאכיל לבעלי רכיל כדכתיב (תהלים לה טז) בחנפי לעגי מעוג וגו', כפירוש רש"י שם, ובגמרא גיטין נו. אכל קורצא ביה מלכא, ובזה יש לומר שהוא אומר שקר בשביל הנאתו, אבל כשהוא אומר רכילות בחנם אין לחשוד אותו בשביל הנאתו אפילו הכי לא יקבל ויהיה בעיניו כשקר גמור, וגבי אזהרת הדיין פירושו כפשוטו שטענתו בחנם כיון שאין מי כנגדו שם הרי השמיע על חנם.

רש"ד הירש: מכללות תוכנם של פסוקים א-ב אתה למד שגם המצוה הראשונה לא תשא [שמע] וגו', פונה בראש ובראשונה אל בית הדין, נציגותו של הכלל.

המצוות האמורות בשני הפסוקים מחייבות את בית הדין לנהוג בדרך שתמנע אותם ככל שאפשר מלהוציא דין מעוות. לפיכך מדברות המצוות האלה בהליכי הדיון בבית הדין על כל שלביהם: שמיעת הצדדים והעדים (פסוק א), קביעת הדין והוצאת פסק הדין (פסוק ב).

לא תשא שמע שוא, משמעו הקונקרטי של 'נשא' הוא לקחת וליטול, ובהשאלה ביחס לחיי הרוח לקבל דבר לתוך תחום המחשבה, לתשומת הלב וכו'. מכאן 'נשא ראש' – לספור, ובהוראה מיוחדת לגבי בית הדין 'נשא פנים' – לקבל את פני הצדדים, דהיינו את אישיותם לתוך תחום המחשבות והשיקולים, להתחשב באישים ולא רק בעניין גופו. 'נשא שמע', לקלוט את הדברים המושמעים, דהיינו את היגדי הצדדים, לתוך תחום המחשבה, הווה אומר: לשמוע מסירת דברים כהווייתם.

8. פנים יפות: בישיבה מט ד: ואני אמרתי לריק יגעתי וגו', אולם מצאנו כמה פסוקים בספר ירמיה כדברי המחבר ששוא פירושו חנם: (ירמיה ב ל) לשוא הכיתי את בינכם מוסר, (שם ד ל) לשוא תתיפי, (ו כט) לשוא צרף צרף, (יח טו) לשוא יקטירו, (מו יא) לשוא הרביתי רפאות.

בדין האזרחי אפשר לקבוע דברים כהווייתם, בהעדר עדים, גם על ידי שמיעת דברי הצדדים המתדיינים, ואילו בדין הפלילי אין הולכים אלא אחר היגדי העדים בלבד. המצוה הראשונה אמורה לגבי שמיעת דברי הצדדים, והיא מטילה חובה על הדיין להישמר ככל שאפשר מקבלת דברים שאינם אמת 'אזהרה לבית דין שלא ישמע דברי בעל דין קודם שיבא בעל דין חברו' (סנהדרין ז:), ולא יטה לב הדיין לדברי הצד האחד ולא יקבע הדיין לעצמו דעה מוטעית על העניין הנידון. ומכלל זה אזהרה גם לבעל הדין: 'אזהרה לבעל דין שלא יטעים דבריו לדיין קודם שיבא בעל דין חברו' (שם).

(ואם כי איסור זה חל בראש וראשונה על שמיעת דברים בבית הדין, למדו אותו גם ביחס למשא ומתן בין אדם לחברו: 'כל המספר לשון הרע וכל המקבל לשון הרע... ראוי להשליכו לכלבים, דכתיב לכלב תשליכון אותו, וסמין ליה לא תשא שמע שוא'. הדיבור הוא פנינת מעלתו של האדם, וכל המשתמש בו לרעה, מקפח את כבוד האדם שבו ויורד מתחת למדרגת הבהמה).

העמק דבר: לא תשא שמע שוא. שאין בו תועלת, והיינו דאיתא בפסחים דף ק"ג דתלמיד שראה דבר עבירה אם הוא מהימן לרביה כבי תרי לימא ואם לא לא לימא, שהוא שמועה בלי תועלת והרי זה שמע שוא.
פירוש: אל תקשיב לדבר שממילא לא תוכל לקבל וממילא הוא שוא, שמועת חינם.

פירוש הפסוק לדעת המכילתא שהוא אזהרה ללשון הרע

בירורי המדות: מכילתא שם: לא תשא שמע שוא, לשון הרע שהוא שמע שוא שלא לתועלת. דבר אחר אזהרה לדיין, שגם זה שמע שוא שלא לתועלת אחר שאין בעל דין השני עמו, ורש"י ז"ל מפרש במסכת שבועות שלא בפני בעל דין טוען שוא ושקר.

מלבי"ם: לא תשא שמע שוא, מענין לקיחה כמו (מיכה ב ב) [וחמדו שדות וגזלון] ובתים וְנִשְׁאָאוּ, שמקבל לשון הרע, וכן הוא בפסחים (ק"ח) והביאו הסמ"ג בסימן י, וכן שלא יקבל דברי בעל דין אחד, ושלא ישמע דבריו לדיין, מענין התחלת הדיבור כמו (ישעיה ג) ישא ביום ההוא לאמר לא אהיה חובש, אמר בסנהדרין (ז) ושבועות (לא) לא תשא – לא תשיא. (ועיין ברמב"ם פ"א מהל' סנהדרין). ור' אלעזר מפרש מענין שבועה כמו (שמות כ) לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא, (מלכים א ח) ונשא בו אלה, אם משביעו ושומע השבועה לא יהיה שבועת שוא בשלא יענה אמן.

◀ בענין לא תשא אם פירושו קבלה או דיבור, עיין לקמן: מהרש"א וערוך לנר בגמרא פסחים ק"ח

סיכום מפרשי התורה / הנושאים העקריים בפירוש הפסוק:

- (א) מצוה לדיין או לכל אדם (לשה"ר) / במפרשי התורה ובאחרונים בדעות מוני המצוות רמב"ם וסמג, איזה חלק הוא העיקר ואיזה הטפל, כעת אני זוכר דינא דחיי ??
(ב) "תשא" דיבור או שמיעה / מפרשי התורה / מהרש"א (תשא לשון קבלה) וערוך לנר (תשא לשון דיבור) בגמרא מכות לקמן = "להרים" "לקבל" לעצמו או לאחרים =
(ג) "שוא" מה פירושו: שקר, דבר לא מבוסס או ללא תועלת, דבר שלא היה ולא נברא

ביאור המילה "שוא"

- (א) בתנ"ך, עיין רשימת פסוקים בדף: מנחת שוא, חבלי שוא, נפת שוא, לשאו תחיפי, לשוא יקטירו, לשוא הרבתי רפואות, חזון שוא, החוזים שוא, אלות שוא, חבלי שוא, שוא שקד שומר, ועוד ועוד

(ב) **מכילתא דרשב"ם**: יתרו כז: אין שוא אלא דבר שלא היה ולא נהיה ולא עתיד להיות
(ג) **מלבי"ם**: יתרו: שקר יש בו הטעיה שמטעה אנשים לחשוב שהדבר אמת, שוא לא היה
ולא נברא.

(ד) **רד"ק שרשים**: שוא: ...ענין מילה זאת כענין שקר, אך לפעמים ענינה כענין חנם, כמו
שקר שפעמים ענינו ענין חנם, אך לשקר שמרתי, והכל ענין אחד כי השקר הבל ותוהו
ודבר שאינו...

בירורי המדות: שוא מתפרש או כדבר ללא תועלת או כשקר
רש"ר הירש: שוא = ללא צורך וללא תוצאה (תועלת)
העמק דבר: שוא = אין בו תועלת

רשב"ם: בעניני בית דין, שוא היינו לא מבוסס, ותשא היינו דיבור
אבן עזרא: מדובר על דיבור... ושוא היינו "דבר שלא נתברר"
ר"א בן הרמב"ם: מטעם איסור שקר

(א: ב) מקור האיסור בחז"ל ובפוסקים

מכילתא: משפטים (קצו): לא תשא שמע שוא, הרי זה אזהרה למקבל לשון
הרע. דבר אחר, הרי זה אזהרה לדיין שלא ישמע מבעל דין עד
שיהא בעל דינו עמו שנאמר (שמות כב ה) עד האלהים יבא דבר שניהם. דבר
אחר, הרי זה אזהרה לבעל דין שלא ישמיע דבריו לדיין עד שיהא בעל דינו
עמו שנאמר (דברים יט יז) ועמדו שני האנשים.

אבא חנן [אומר] משום רבי אלעזר להביא שבועת הדיין שתהא באמן שאם
אינו עונה אמן אחריו עושה אותו שבועת שוא.

(ג) דרשת רבי אלעזר בן עזריה / ראוי להשליכו לכלבים

אלהי מסכה לא תעשה לך וסמך ליה את חג
המצות תשמור.

ואמר רב ששת משום ר' אלעזר בן עזריה כל
המספר לשון הרע וכל המקבל לשון הרע וכל
המעיד עדות שקר ראוי להשליכו לכלבים דכתיב
לכלב תשליכון אותו וסמך ליה לא תשא שמע
שוא וגו' קרי ביה נמי לא תשיא:

[בפסחים מופיעים רק שתי המימרות האחרונות]

מכות כג. אמר רב ששת משום רבי אלעזר בן
עזריה מנין לרצועה שהיא של עגל דכתיב ארבעים
יכנו וסמך ליה לא תחסום שור בדישו.

ואמר רב ששת משום רבי אלעזר בן עזריה מנין
ליבמה שנפלה לפני מוכה שחין שאין חוסמין
אותה דכתיב לא תחסום שור בדישו וסמך ליה
כי ישבו אחים יחדו.

ואמר רב ששת משום ר' אלעזר בן עזריה כל
המבזה את המועדים כאילו עובד עכו"ם דכתיב

מכות כג. פסחים קיח. ואמר רב ששת משום ר' אלעזר בן עזריה כל המספר לשון
הרע וכל המקבל לשון הרע וכל המעיד עדות שקר, ראוי להשליכו
לכלבים דכתיב (שמות כב) לכלב תשליכון אותו, וסמך ליה לא תשא שמע
שוא וגו', קרי ביה נמי לא תשיא.

רשב"ם: פסחים: המקבל לשון הרע, שמקבלו ומאמינו על חבירו, אע"ג דלקבוליה לא
מבעי ליה, למיחש ליה מיבעי כדמפרש במסכת נדה (סא.). וקרי ביה לא תשיא,

נראה בעיני דלא גרסינן ליה⁹, דכולהו משתמע מלא תשא שכשמספר או מעיד הרי נושא בפיו שמע שוא.

ריב"ן: מכות: אל תשת ידך עם רשע להיות עד חמס, היינו מעיד עדות שקר¹⁰.

מאירי: מכות: כל המספר לשון הרע והמקבלו וכל המעיד עדות שקר ראוי להשליכו אחר מיתתו לכלבים, שכל כיוצא בזה אינו בצורת האדם העצמית ואינו ראוי להקרא אדם אחר המות נמשל כבהמות נדמה¹¹.

מהרש"א: מכות: כל המספר לשון הרע וכל המקבל לשון הרע וכל המעיד כו' ראוי להשליכו כו', לפי מ"ש שאין הקב"ה מקפח שכר כל בריה שנאמר ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו, שאפילו כלב הזה שאינו בן דעת לא יחרץ לשונו, וזה האיש החורץ לשונו לדבר בחבירו ישראל, וגם המקבל ממנו, על כן ראוי במידתו להשליכו לכלבים הללו. ופירש רשב"ם פרק ערבי פסחים (פסחים קיח.) קרי ביה לא תשיא, נראה בעיני דלא גרסינן ליה דכולהו משתמע מלא תשא, שכשמספר או מעיד הרי נושא בפיו שמע שוא, עכ"ל, אבל בכל נוסחות גמרות שלנו בהך דרשה, ובפרק קמא דסנהדרין (ז.) ובפרק שבועת העדות (לא.) איתא כן 'קרי ביה לא תשא', משום דתשא אינו מלשון נושא כפיו, אלא מלשון קבלה, וכן תרגומו בכל מקום תשא – מקבל, ולהכי צריך למדרש על המספר ועל המעיד לא תשיא, שלא תגרום להתקבל [ממך] לשון הרע, וק"ל. עיין ערוך לנו בסמוך

ערוך לנו: מכות: בגמרא קרי ביה לא תשיא. המהרש"א בחידושי אגדות הביא הרשב"ם שמחק זה, דהכל נשמע מלא תשא כשמספר ומעיד, והוא קיים הגירסא משום

דהתרגום תשא לשון קבלה ולכן דרש על המספר והמעיד לשון לא תשיא ע"ש. ולענ"ד קשה אם נאמר כן דלא תשא קרינן גם כן לא תשיא, אם כן גבי (שמות כ ז) לא תשא את שם אלקיך לשוא, גם כן נימא הכי שמי שתובע את חבירו ונשבע הנתבע שלא לומר ושבועתו שקר שיתחייב התובע, מפני שגם שנשבע לשקר, וכן כיוצא בזה. ועוד דכיון דכתיב לא תשא מהיכי תיתי לומר קרי ביה לא תשיא.

ולכן לולא דבריהם היה נלענ"ד לקיים הגירסא, איפכא מפירוש המהרש"א, דודאי לא תשא הוא לשון דיבור כמו (תהלים טז ד) ובל אשא את שמותם על שפתי, וכמו (שמות כ ז) לא תשא את שם אלקיך לשוא, אכן מדכתב התרגום, שכל דבריו דברי קבלה מדברי רבי אליעזר ורבי יהושע, 'לא תקבל', ע"כ שקבלו שגם מקבל לשון הרע הוא בכלל זה. ואפשר דילפי כן מדכתב שמע שוא, ולא תשא הוא לשון מדבר, ושמע לשון שמיעה, ולכן שניהם בכלל, השומע והמדבר, ולענין שומע קרינן לא תשיא, דהיינו שעל ידי שמקבל גורם שחבירו מדבר ועובר על לא תשיא, ואם כן בכלל זה המספר והמקבל, אכן המעיד עדות שקר לפי מה שכתב הריב"ן יליף מסיפא דקרא אל תשת ידך עם רשע להיות עד חמס.

◀ מפרשי המכילתא בירורי המדות, ומלבי"ם מובאים לעיל אצל מפרשי התורה שבות יהודה, ומדרש אליעזר מובאים לקמן ב"אחרונים"

9. רשב"ם: הוזה עם דברי רב כהנא (שבועות לא, סנהדרין ז) ...לא תשא - לא תשיא, ולציין שבשאלות סימן קכט ובסמ"ג ל"ת י גרסו כבגמרא. אולם רשב"ם כאן מוחק הגירסא מסברא, ומהרש"א (מכות, מובא בסמוך) משיג עליו ועיין רבינו חננאל (פסחים) שהשמיט המילים 'קרי ביה' וכו', ועיין עיר הצדק לקמן, ומצוות המוסר עמ' 166.

10. ריב"ן: לכאורה כך היתה גירסתו בגמרא והיינו שסוף הפסוק הוא המקור למעיד עדות שקר ולא נלמד מ"לא תשיא", עיין דינא דחיי (ד"ה וכתוב בתריה), ערוך לנו וגר"פ פערלא בסמוך.

11. מאירי: ולפי"ז הכוונה להשליכו לכלבים אחר מיתה; עינים למשפט.

איסור שמיעת בעל דין שלא בפני חבירו - שבועות לא. סנהדרין ז.

שבועות לא. תנו רבנן... מניין לדיין שלא ישמע דברי בעל דין (חבירו) קודם שיבא בעל דין חבירו, תלמוד לומר מדבר שקר תרחק. מניין לבעל דין שלא יטעים דבריו לדיין קודם שיבא בעל דין חבירו, תלמוד לומר מדבר שקר תרחק. רב כהנא מתני מלא תשא (שמות כג א) - לא תשיא.

רש"י: לא תשא, אזהרה למקבל. קרי ביה לא תשיא, אזהרה לבעל דין. שמע שוא, שהמטעים דבריו שלא בפני בעל דינו אינו בוש מדברי שקר:

סנהדרין ז: שמע בין אחיכם ושפטתם (דברים א טז) אמר רבי חנינא אזהרה לבית דין שלא ישמע דברי בעל דין קודם שיבא בעל דין חבירו, ואזהרה לבעל דין שלא יטעים דבריו לדיין קודם שיבא בעל דין חבירו קרי ביה נמי שמע בין אחיכם, רב כהנא אמר מהכא מלא תשא (שמות כג א) - לא תשיא.

רש"י: שמוע בין אחיכם, כשיהיו שניהם יחד שמעו דבריהם ולא תשמעו דברי זה בלא זה, שמסדר דברי שקר כדברי אמת, לפי שאין מכחישן, ומכיון שלב הדיין נוטה לו לזכות, שוב אין לבו מהפך בזכות השני כל כך. שמע, דברין בין אחיכם, כשתהיו שניכם יחד משמע. לא תשא, לא תקבל שמע שוא - אזהרה לדיין, וקרי ביה נמי לא תשיא - אזהרה לבעל דין.

ירבעם בן יואש לא קיבל לשון הרע

עמוס פרק ז: (י) וישלח אמציה כהן בית אל אל ירבעם מלך ישראל לאמר, קשר עליך עמוס בקרב בית ישראל לא תוכל הארץ להכיל את כל דבריו: (יא) כי כה אמר עמוס בקרב ימות ירבעם, וישלח אל ירבעם מלך ישראל לאמר, קשר עליך עמוס בקרב בית אל לאמר, קשר עליך עמוס בקרב בית ישראל לא תוכל הארץ להכיל את כל דבריו: (יג) ובית אל לא תוסיף עוד להנבא, כי מקדש מלך הוא ובית ממלכה הוא: ס

פסחים פז: ...אמר רבי יוחנן מפני מה זכה ירבעם בן יואש מלך ישראל להמנות עם מלכי יהודה, מפני שלא קבל לשון הרע על עמוס. מנלן דאימני דכתיב (הושע א א) דבר ה' אשר היה אל הושע בן בארי בימי עזיה יותם אחז יחזקיה מלכי יהודה ובימי ירבעם בן יואש מלך ישראל, ומנלן דלא קיבל לשון הרע, דכתיב (עמוס ז ז) וישלח אמציה כהן בית אל אל ירבעם מלך ישראל לאמר, קשר עליך וגו', וכתיב (שם שם יא) כי כה אמר עמוס בחרב ימות ירבעם וגו', אמר חס ושלום אמר אותו צדיק כך, ואם אמר מה אעשה לו, שכינה אמרה לו.

ע"ע תנא דבי אליהו (רבה פרק יז) בענין ירבעם בן יואש הנ"ל ואולי להעתיק קצת ??

רש"י: הושע א: (א) ובימי ירבעם בן יואש, מבני יהוא, ואף הוא מלך עם עוזיה ויותם, אלא שגרמא לו זכות להמנות עם הצדיקים הללו לפי שלא קבל לשון הרע על עמוס כמו שמפורש בפסחים בפרק האשה (פח) שנאמר (עמוס ז) וישלח אמציה וגומר קשר עליך עמוס וגו':

רד"ק: עמוס ז: (י) וישלח, עמוס היה מתנבא בבית אל אלה הנבואות ואמציה שהיה כהן עכו"ם בבית אל שמע נבואתו ושלח אל ירבעם קשר עליך עמוס, וירבעם לא היה אז בבית אל, ושלח לו אמציה במקום שהיה שם כי עמוס היה מתנבא עליו לרעה והוא מאנשי מלכותו כי תקוע היה מבני אשר וחיוב מיתה שזכר על המלך שימות בחרב והנה הוא קושר ומורד עליך...

(יא) כי כה וגו' ימות ירבעם, והוא לא אמר שירבעם ימות בחרב ולא ראינו זה שירבעם מת בחרב אלא בית ירבעם אמר אלא שאמציה שנה הדבר לרעה כדי שימיתהו ירבעם ושלח לו כי על ירבעם עצמו אמר שימות בחרב להגדיל קצפו עליו וירבעם לא קבל לשונו הרע ולא הרע לעמוס על זה:

מאירי: פסחים פז: ולעולם יזהר מלשון הרע הן שלא לאמרו הן שלא לקבלו, דרך הערה אמרו מפני מה זכה ירבעם בן יואש לימנות עם מלכי יהודה, כלומר שנכתב בפרשה אחת עם עזיהו יותם, מפני שלא קבל לשון הרע, כדכתיב וישלח אמציה כהן בית אל אל ירבעם מלך ישראל קשר עליך עמוס וכו', אמר חס ושלום לא אמר אותו צדיק כך ואם אמר שכינה אמרה לו ומה אעשה לו:

מהרש"א: פסחים פז: שלא קבל לשון הרע כו', קרי ליה לשון הרע לפי שכבר הובטח יהוא לאמר (מלכים ב י ל) בני רבעים ישבו לך על כסא [ישראל], וגם עמוס לא ניבא שיהרג ירבעם בן יואש אלא שאמר וקמת על בית ירבעם בחרב, דהיינו שיהרג זכריה בנו של ירבעם, וזה אמציה אמר לשון הרע לשקר לירבעם כי כה אמר עמוס בחרב ימות ירבעם גו', ועל זה אמר ירבעם ח"ו שיאמר אותו צדיק כן עלי שאהרג שהרי אני בני שלשים מיהוא, ואם אמרו שאהרג כמו שאמרת לי מה אעשה שכינה אמר ליה כן ושמא יגרום החטא לחזור מהבטחת בני רבעים ישבו וגו', וק"ל:

✦ בחפץ חיים ח"א כלל ו ס"ב לומד מכאן דבמקום שיכול לדון את חבירו לכף זכות ולא דנו נחשב מקבל לשון הרע.

עונש המקבל לשון הרע: הורג שלשה... והמקבלו

=חסר==גמרא ערכין טז. "ולמקבלו"..."
 ירושלמי פאה "שאול שקבלו"..."
 לשון הרמב"ם "והמקבלו יותר מן האומר" גם בסמ"ג
 רבינו יונה בעונש המקבל ??
 ארח מישרים ביאור אות כג למה המקבל יותר גרוע
 עיין מפרשי סמ"ג רבינו העשיל, מהרש"ל...

דרך ארץ שלא לעשות מעשה על פי דברי יחיד

שמות רבה: כי תשא: פרשה מו סימן א: ויאמר ה' אל משה פסל לך (שמות לד א) הה"ד (איוב יא) ויגד לך תעלומות חכמה, אתה מוצא בשעה שאמר לו הקב"ה לך רד כי שחת עמך היה תופס בלוחות ולא היה מאמין שחטאו ישראל, אמר אם איני רואה איני מאמין, שנאמר (שמות לב) ויהי כאשר קרב משה אל המחנה, שלא שברן עד שראה בעיניו, אי להם לבני אדם שהם מעידיים מה שאינם רואים, אפשר שלא היה משה מאמין בהקב"ה שאמר לו כי שחת עמך, אלא הודיע משה דרך ארץ לישראל אפילו שיהא אדם שומע דבר מן יחיד נאמן אסור לקבל עדותו לעשות דבר על פיו אם אינו רואה¹².

12. שמות רבה: שאינו ראוי להאמין ליחיד לעשות מעשה, אבל מותר להאמין לשון אל לבו; פירוש מהרז"ו. ב"מסורת המדרש" כאן שציין לירושלמי תענית (ד ה), וז"ל: "ויהי כאשר קרב אל המחנה וירא את העגל ומחולות, אמר רב חלקיה בשם ר' אחא מיכן שלא יהא אדם דן אומדות".

ראשונים: איסור קבלת לשון הרע

רמב"ם: ספר המצוות: לא תעשה רפא: שהוזהר הדיין שלא לשמוע דברי אחד מבעלי הדין שלא בפני בעל דינו, והוא אמרו יתעלה (משפטים כג) לא תשא שמע שוא, לפי שעל הרוב יהיו דברי הבעל דין שלא בפני בעל דינו שוא, ולפיכך הזהיר הדיין מלשמוע אותם הדברים כדי שלא יהיה בדעתו מושג בלתי נכון ובלתי אמת. ולשון מכילתא לא תשא שמע שוא אזהרה לדיין שלא ישמע מבעל דין עד שיהא בעל דינו עמו, אזהרה לבעל דין שלא ישמיע את דבריו לדיין עד שיהא חבירו עמו. ובאזהרה על ענין זה עצמו אמר (שם) מדבר שקר תרחק כמו שהתבאר ברביעי משבועות (לא). ובכלל לאו זה אמרו עוד אזהרה למספר לשון הרע, ומקבל לשון הרע, ומעיד עדות שקר, כמו שנתבאר במכות 13 (כג.).

רמב"ם: יד: הל' סנהדרין: בפרטי המצוות ריש הפרק: ... (כז) שלא לישא שמע שוא...

סנהדרין כא ז: אסור לדיין לשמוע דברי אחד מבעלי דינין קודם שיבוא חבירו או שלא בפני חבירו, ואפילו דבר אחד אסור שנאמר (דברים א טו) שמוע בין אחיכם, וכל השומע מאחד עובר בלא תעשה שנאמר לא תשא שמע שוא, ובכלל לאו זה אזהרה למקבל לשון הרע ומספר לשון הרע ומעיד עדות שקר, וכן בעל דין מוזהר שלא ישמיע דבריו לדיין קודם שיבא בעל דין חבירו, וגם על זה וכיוצא בו נאמר (שמות כג ז) מדבר שקר תרחק.

מפרשי היד

כסף משנה: אסור לדיין לשמוע דברי אחד מבעלי דינין וכו', בפ"ק דסנהדרין (ז):

שמוע בין אחיכם ושפטתם... ובפרק שבועת העדות (לא) תניא מנין לדיין שלא ישמע... וקשה שנראה מפשט לשון רבינו שאיסור הדיין נפיק מלא תשא אבל לא איסור הבעל דין, דאי לא ליערביניהו וליתניניהו.

ונ"ל שרבינו רצה להביא שתי הדרשות, דרשת מדבר שקר תרחק ודרשת לא תשא, והקדים לא תשא להיותה יותר מפורשת לדרשה בדיין ולא בבעל דין משום דנפיק מלא תשיא, וההיא אסמכתא היא, ולהכי לא ערביניהו אלא כתב וכן בעל דין מוזהר וכו', וכן בעל דין נפיק מהאי קרא, וכתב 'וגם על זה' כלומר בין על אזהרת הדיין בין על אזהרת הבעל דין נאמר מדבר שקר תרחק, ומה שכתב או שלא בפני חבירו כלומר שאפילו בא חבירו ואח"כ יצא אסור להשמיע דבריו שלא בפניו. עיין שבות יהודה לקמן **לחם משנה:** וכן בעל דין מוזהר וכו', קשה על הרב בכסף משנה שתמה דאמאי לא קאמר רבינו דבעל דין עובר משום לא תשא דקרי ביה לא תשיא, אמאי לא קשיא ליה דעובר נמי משום שמוע בין אחיכם דר' חנינא דמפיק דיינן מהתם מפיק נמי בעל דין דקאמר קרי ביה שמע.

לכך נראה ודאי כוונת רבינו דבתחילה כתב הדרשות הפשוטות, כדכתב הרב בעל כסף משנה, ושמוע בין אחיכם ולא תשא פשטא דקראי הוי אזהרה לדיין, ולכך כתב רבינו גבי דיין, אבל בעל דין דנפיק מקרי ביה שמע קרי ביה לא תשיא כתב אח"כ רבינו ז"ל וכן בעל דין מוזהר וכו', כלומר אתרי קראי דכתב תחלה הוא מוזהר, מקרא דשמוע דקרי ביה שמע, ומקרא דלא תשא דקרי ביה לא תשיא.

13. רמב"ם: לציין שבמנין המצוות לרמב"ם לא נכנס "מדבר שקר תרחק" כמצוה בפני עצמה בתרי"ג.

בשיטת הרמב"ם בכלל יש לציין א) ברשימת המצוות ריש ספר היד מביא מצוה זו רק לענין שמיעת בעלי דינים ואין זכר לענין קבלת לשון הרע. ב) הרמב"ם ביד החזקה (הלכות דעות) אינו מזכיר כל עיקר איסור קבלת לשון הרע, ומוזכירו רק בדרך אגב בהלכות סנהדרין (פרק כא), וגם אינו מזכיר את ההיתרים של למיחש (גמרא נדה) ודברים הניכרים (גמרא שבת).

רמב"ם: פירוש המשנה: אבות א טז: ולא מצאתי לגוף טוב משתיקה, [בתו"ד]... וכיון שהזכרנו לשון הרע בחלק הדיבור האסור, הריני מבארו... ולשון הרע הוא סיפור מגרעות בני אדם ומומיהם... והאומרו חוטא והשומעו חוטא. אמרו (ערכין טז) שלשה לשון הרע הורגת, האומרו והשומעו ושואמרין עליו, ואמרו המקבלו יותר מן האומרו.

נחשב ללאו שבכללות'

ספר המצוות: שורש ט: בענין לאו שבכללות ביחס למנין התרי"ג: ...ודמיון זה הלאו גם כן, כלומר 'לא תאכלו על הדם', אמרו 'ולפני עור לא תתן מכשול' כי הוא גם כן כולל ענינים רבים כמו שנבאר, וכן אמרו 'לא תשא שמע שוא' הנה הוא גם כן כולל ענינים רבים כמו שנבאר ¹⁴...

נחשב ללאו שאין בו מעשה'

סנהדרין יח א: אלו הן הלוקין... וכן כל העובר על לאו שיש בו מעשה כגון אוכל בשר בחלב או לובש שעטנז, אבל לאו שאין בו מעשה כגון הולך רכיל, ונוקם ונוטר, ונושא שמע שוא, אינו לוקה.

יראים, סמ"ג, סמ"ק

יראים: סימן קצב: לא תשא שמע שוא: בישן אינו: הנוסח כאן לפי "תועפות ראם": הזהיר היוצר בפרשת ואלה המשפטים שלא יקבל אדם לשון הרע דכתיב לא תשא שמע שוא ¹⁵, ואמרינן (נדה סא.) האי לישנא בישא אע"ג דלקבולי לא מקבלינן מיחש חיישינן לה. ואם אדם רואה בחבירו דברים וענינים שנראה שהדבר אמת רשאי להאמין (ולא לקבל) [ולקבל] כדאמרינן בשבת פרק במה בהמה (נו.) לא קבל דוד לשון הרע אלא דברים ניכרים חזא ביה במפיבושת.

סמ"ג: [בסימנים בתחילת הספר:] לא תעשה י: לא תשא שמע שוא, אזהרה למקבל לשון הרע, ואזהרה לדיין שלא ישמע דברי בעלי דין עד שיבוא בעל דין חבירו.

לא תעשה י: שלא יקבל אדם לשון הרע: דכתיב בפרשת משפטים (שמות כג א) לא תשא שמע שוא וגו', וגרסינן בפרק ערבי פסחים (פסחים קיח.) אמר רב ששת משום רבי אלעזר בן עזריה כל המספר לשון הרע [וכל המקבל לשון הרע וכל המעיד עדות שקר בחבירו] ראוי להשליכו לכלבים שנאמר (שמות כב ל) לכלב תשליכון אותו, וכתיב בתריה לא תשא שמע שוא אל תשת ירך עם רשע להיות עד חמס ¹⁶, קרי ביה לא תשא וקרי ביה לא תשיא. עוד דרשינן מיניה בשבועות (לא.) ובסנהדרין (ז:) אסור לדיין שישמע דברי בעל דין קודם שיבא בעל דין חבירו.

14. עיין מאירי ב"מ קטו לקמן, לציין לדינא דחיי (ל"ת ז) שמקשה על החינוך שכתב שאין לוקין שאין בו מעשה הרי בין כך הוא לאו שבכללות כמו שכתב הרמב"ם שורש ט, עיי"ש. גם צ"ע מש"כ שלפי עור הוא לאו שבכללות הרי הכל ענין אחד של נתינת מכשול וצ"ע.

15. יראים: סמ"ג ל"ת י בסמוך נמשך אחריו. להעיר שאחרונים (דינא דחיי ומשנת חכמים) כתבו שלסמ"ג עיקר הפסוק אזהרה למקבל לשון הרע דלא כרמב"ם שעיקר הפסוק הוא לבעלי דינים, לציין שלא ראו דברי יראים השלם שלא נדפס בימיהם ממפורש להדיא שכך עיקר הלאו ולא מוכיר בכלל ענין בעלי דינים. [גם החפץ חיים בפתחה ללאן לא הזכיר את היראים כי עדיין לא נדפס].

16. סמ"ג: ממה שהביא הסמ"ג סיום הפסוק דייקו אחרונים שכך היה גירסתו בגמרא וס"ל שמעיד עדות שקר נלמד מחלק זה של הפסוק וכ"ה בריב"ן מכות יג. ד"ה אל תשת, עיין גר"פ פערלא ובתורה שלמה כרך יח עמוד 150 - מתוך הערת המגידה של סמ"ג הרצאת מכון ירושלים.

גרסינן בנדה פרק האשה (סא). אמר רבא האי לישנא בישא אע"ג דלקבולי לא מבעי, למיחש ליה מיבעי, דכתיב (ירמיה מא ט) והבור אשר השליך שם ישמעאל את כל פגרי האנשים אשר היכה בידי גדליה בן אחיקם, וכי גדליה בן אחיקם הרגן והלא ישמעאל הרגן, אלא מתוך שהיה לו לחוש לעצת יוחנן בן קרח ולא חש, מעלה עליו הכתוב כאילו הרגן.

ואם אדם רואה בחבירו צדדים ועניינים שנראה הדבר אמת, רשאי להאמין ולקבל, כדאמר בשבת פרק במה בהמה (נו). לא קיבל דוד לשון הרע מאי טעמא דברים נכרים חזא ביה במפיבושת...

סמ"ג: לא תעשה רח: לא תקח שוחד: ...אסור לדיין לשמוע דברים מבעלי דינין זה שלא בפני זה שנאמר (דברים א טז) שמוע בין אחיכם, ואם עבר ושמע עובר משום (שמות כג א) לא תשא שמע שוא, ובכלל לאו זה אזהרה למעיד עדות שקר, ומקבל לשון הרע, ומספר לשון הרע, והזכרתיו למעלה (ל"ט י) אצל לא תלך רכיל, וכן בעל דין מוזהר שלא שמיע דבריו לדיין קודם שיבא בעל דין חבירו קרי ביה לא תשיא.

◀ עיין לקמן בדברי אחרונים (דינא דחיי, שבות יהודה, מדרש אליעזר ומשנת חכמים) בביאור שיטת הסמ"ג ובהבדל בין הסמ"ג והרמב"ם מה עיקר כוונת הפסוק, אזהרת לבעלי דינים ודיין או איסור קבלת לשון הרע.

סמ"ק: [לאוין התלוין בדינין]: **סימן רלד:** שלא לשמוע דברי בעל דין עד שיבא בעל דין חבירו כדכתיב (שמות כג) לא תשא שמע שוא, ובכלל זה שלא לקבל לשון הרע, וכל המקבלו והמספרו ראוי להשליכו לכלבים שנאמר לא תשא שמע שוא קרי ביה לא תשיא וסמ"ך ליה לכלב תשליכון אותו, ואמר רבא (נדה סא) דלמיחש ליה מיהא מבעי, ואם ראה אדם בחבירו מענייניו שנראה הדבר אמת ראוי (להאזין) [להאמין] ולקבל כדאמר בשבת (נו) שקבל דוד לשון הרע משום דדברים ניכרים חזא ביה במפיבושת.

רבינו יונה

רבינו יונה: שערי תשובה: חלק ג סימן מב: לא תשא שמע שוא, הוזהרנו בזה שלא לקבל לשון הרע, וכמו שאמר התרגום: לא תקבל שמע דשקר.

שם: סימן ריא: והנה כת מספרי לשון הרע נחלקה לששה חלקים: החלק הראשון, כאשר יתן מום באדם והמום לא יהיה בו, פעמים תחת יופי יתן דופי. והנה זה לבו יקפץ¹⁷ פיו ממדת שתי הכתות הרעות, מהן כת שקרים וכת מספרי לשון הרע. והנה הוזהרנו מן התורה שלא לקבל לשון הרע, אולי הנה הוא שוא ודבר כזב, שנאמר (שמות כג א) לא תשא שמע שוא¹⁸. ואמר שלמה עליו השלום (משלי יז ד) מרע מקשיב על שפת און שקר מזין על לשון הוות, פירוש שתי כתות מקבלות לשון הרע: האחת, איש מרע ובעל זדון, מלשון (ישעיה ט טז) כי כולו חנף ומרע, כי הוא חושד בכשרים ואוהב למצוא פגם ואשם על חבירו וקלון על כבודו, והיה כשמעו כי יגיד עליו רעו לשון הרע, זדון לבו השיאו להאמין כי הדברים כנים. והכת השנית, איש שקר, גם הוא מאזין ומאמין על לשון הוות, כי אחרי אשר לא ירחק מדבר שקר, לא יחוש אם תקבל נפשו כזב ואם תשא שמע שוא, על כן

17. סימן ריא: כתב ב"זה השער": לבו יגרום לפיו לקפוץ להגיד לשון הרע.

18. בספר אורחות צדיקים (שער לשון הרע, לפי נוסח דפוס ראשון, שמקור דבריו הם דברי רבינו יונה כאן): מביא דברי ר"י בתוספת הסבר, ח"ל: כת מספרי לשון הרע... מי שהוא אומר רע על בני אדם שכן עשו לו, ולפעמים יאמר דופי על אדם כשר ונקי, או הוא משקר וגם מספר לשון הרע, והוזהרנו מן התורה שלא לקבל לשון הרע אולי הוא שקר, ומי שמספר לשון הרע גם הוא מקבל לשון הרע, עכ"ל. לכאורה הרגיש בקושי בדברי רבינו יונה, שהביא אזהרת קבלת לשון הרע (ולא עצם איסור הדיבור), שבסיפורו מוכיח שקבל את הדבר לאמת, אלא שעדיין צ"ע. ועיין זרע חיים ?? בשיטת רבינו יונה באריכות.

ימהר לקבל לשון הרע. 'שקר מזין' כמו איש שקר, וכן (ירמיה ט ה) שבתך בתוך מרמה, בתוך אנשי מרמה. וכן (תהלים קט ד) ואני תפלה, איש תפלה¹⁹.

סימן ריב: ודע כי כאשר יודה השומע על לשון הרע, אחת דתו ומנת מדיו עם המספר לשון הרע, כי יאמרו אמור הנה קבלו השומעים את הדבר, ואות הוא כי הנה אמת הנה נכון, גם אם הטה און השומע והראה את נפשו כמקשיב קשב ומאמין לדברים ההם בפני בני אדם, גם זה עוזר לרעה וגורם קלון לחבירו ומחזק ידי המביא את דיבתו רעה אל הבריות.

ואמר שלמה עליו השלום (משלי כה, כג) רוח צפון תחולל גשם ופנים נזעמים לשון סתר, פירוש כאשר רוח צפון תפזר העבים ותמנע הגשם, כן פנים נזעמים ימנעו לשון הרע, כי בראות המגיד את פני השומע והנם זועפים, יחדל קול המון גשם דבריו, אבל אם יראה כי השומע ישמע לו, ישתה כמים עולה ולא יחשוך פיו משקריו, והיה כזה יום מחר, כי שנה באולתו לספר תמיד לשון שקר, ושב לשונו אחר גשם כזביו. תחולל מלשון חלילה, וכן (במדבר ל ג) לא יחל דברו, לא יבטל. וכן (בראשית ד כו) אז הוחל לקרא, אז נמנע²⁰.

סימן ריג: עוד אמר שלמה עליו השלום (משלי כו כח) לשון שקר ישנא דפיו, פירוש האיש העניו ודכא ושפל רוח ישנא את לשון שקר, לא יאבה לו ולא ישמע אליו²¹, כי העניו חפץ ביקר הבריות וצר לו על בשתם וקלונם. וי"ו 'דכיו' במקום ה"א השורש, כ-וי"ו עניו. ויש מפרשים בעל לשון שקר ישנא מדכיו ומוכיחיו, ולא יוסיף להביא אליהם דיבת בני אדם

19. לציין לדברי רבינו יונה בפירושו לפסוק זה (משלי יז ד) שדומה מאד, ולציין ליד הקטנה <?> שמפרש קצת אחרת עיי"ש

20. סימנים ריא ריב: א) ב"חפץ חיים": כלל ו הג"ה לסעיף ג. מרחיב הביאור בענין זה וכותב: ובאמת נוכל לראות זה בחוש, שמי שהוא שומע לשון הרע, אף שאין ברעתו לקבלה, הוא נותן יד לפושעים על ידי זה, כי אם פעם אחת יראה אשר השומע ישמע לו, לא יחשוך פיו מזה תמיד והיה כזה יום מחר ישנה עוד באולתו לספר תמיד דברי גידוף על חבירו ולהעליל עלילות עליו, לא כן אם היה משיבו 'אין רצוני לשמע דבר שלא ראיתי בעצמי', או לפחות היה מראה לו פנים זעומים עבור זה, על ידי זה היה שומר את עצמו על להבא שלא לספר בגנות של חבירו, בראותו כי סיפורו לקלון יהיה לו, שיחזיקו אותו לבעל לשון הרע עבור זה, וכמו שנוכר ברבנו יונה במאמר רי"ב, עכ"ל.

ב) ב"זה השער" מסכם דברי רבינו יונה בלשון זה: יש ב' דינים בקבלת לשון הרע. א' שלא נאמין בלבנו שהסיפור הוא אמת, כי על ידי זה יבחה בעינינו מי שנאמר עליו, אפילו אם לא יסכים לו בפירוש לסיפורו, ועל חלק זה בא עיקר האזהרה ד'לא תשא' כמו שכתב רבינו בסימן ריא ובסימן ריג.

ב') מה שרבינו מחדש בסימן הזה (ריב), דאם מודה בפירוש על לשון הרע, הרי חוץ מה שעובר על קבלת לשון הרע אם מאמין לדבריו, יש לו חלק נמי בעון סיפור לשון הרע, כי יאמרו אמור מדקבלו השומעים את הדבר סימן הוא שזה אמת מה שסיפר, ונמצא דגורם בזה בזיון להאיש שסיפר עליו. ולפי זה אם אפילו בלבו לא קבל את הלשון הרע ולא עבר על לא תשא, מכל מקום יש לו עון על השמיעה והודאה, כאשר נתבאר. וכן פסק החפץ חיים כלל ו' סעיף א' ו"ל: אפילו אם לא יסכים לו בפירוש לסיפורו, דאל"ה הרי הוא שונה את העוון בכפליים שהוא מספר ומקבל.

[ומה שכתב] גם אם הטה און השומע, כלומר שרק הטה און לשומע, ונדמה למספר ולשומעים שגם הוא מאמין לדבריו אף שלא הסכים בפירוש על לשון הרע, וגם לא קבל הלשון הרע בלב שאינו עובר בלא תשא, מכל מקום הוא עוזר לרעה, ונטפל לעושה עבירה כעושה עבירה' כדתנן בסוף מכות.

[ומה שכתב] 'וגורם קלון' וכו', הוא גורם ב' דברים, א' שחבירו מתגנה על ידי שהראה כאילו הוא נמי מאמין, ב' שמסייע ידי עוברי עבירה, דמחזק את ידי המספר לשון הרע לספר גם בפעם אחר, עכ"ל.

א חפץ חיים כלל ו' סעיף א במ"ח א, ב (ד"ה ומצאתי ברבינו יונה) / מביא דבריו.

21. סימן ריג: א) כתב באן ב"זה השער": אפשר דבא להוסיף בזה דאפילו על שמיעה לבד, שטעה און לשומע, אף שאין דעתו לקבל את הדבר, נמי אסור, דצריך לשנוא את הלשון שקר. ונבאמת החפץ חיים כלל ו' סעיף ב' חידש בזה חידוש גדול שבאופן זה עוברים בלאו דלא תשא וכתב הטעם דשמה ירשמו הדברים בלבד, ומקור לדבריו מביא משבועות (דף לא) דאסור לדיין לשמוע דברי בעל דין קודם שיבוא בעל דין חבירו, ומביא דברי החרדים דכתב כן (אמנם לא מביא דברי רבינו אלו) וכתב ו"ל ומצאתי ברבינו יונה במאמר רי"ג שכתב והזהרנו מן התורה שלא נאמין וכו', ומשמע לכאורה מדבריו דעל השמיעה לבד אין איסור, אך יש לדחות בפשיטות... [מביא המשך דברי חפץ חיים], עכ"ל.

ב) עוד פירוש בפסוק עיין רש"י משלי: מי שמקבל לשון הרע שונא את הנדכאים תחתיו שכן על לשון הרע דרף שאול לדוד והרג נוב:

רעה, והנה הוזהרנו במה שכתוב (שמות כג א) לא תשא שמע שוא, שלא נאמין בלבנו סיפור לשון הרע להחזיק במחשבותינו כי הדברים אמת ולהבזות בעינינו את מי שנאמרו עליו.

...סימן רכה: וחייב האדם להסתיר הסוד אשר יגלה אליו חבירו דרך סתר אף על פי שאין בגלוי הסוד ההוא ענין רכילות, כי יש בגלוי הסוד נזק לבעליו וסבה להפר מחשבתו, כמו שנאמר (משלי טו כב) הפר מחשבות באין סוד, והשנית, כי מגלה הסוד אך יצא מדרך הצניעות והנה הוא מעביר על דעת בעל הסוד,

ואמר שלמה עליו השלום (שם כ יט) גולה סוד הולך רכיל, רצונו לומר אם תראה איש שאיננו מושל ברוחו לשמור לשונו מגלוי הסוד, אף על פי שאין במחשופו הסוד ההוא ענין רכילות בין אדם לחבירו, תביאהו המדה הזאת להיות הולך רכיל שהוא מארבע כתות הרעות, אחרי אשר אין שפתיו ברשותו לשמור. עוד אמר (שם יא יג) הולך רכיל מגלה סוד, רצונו לומר אל תפקיד סודך למי שהולך רכיל, כי אחרי אשר איננו שומר שפתיו מן הרכילות אל תבטח עליו בהסתר סודך, אף על פי שמסרת דבריך בידו דרך סוד וסתר, והוזהרנו מן התורה שלא לקבל לשון הרע, שנאמר (שמות כג א) לא תשא שמע שוא, ונאמר (משלי כט יב) מושל מקשיב על דבר שקר כל משרתיו רשעים, ופירשו חז"ל (מדרש תהלים נד) כאשר המושל מקבל לשון הרע ודברי רכילות יעשו משרתיו רשעים והולכי רכיל למצוא חן בעיני אדוניהם.

והנה לאלה שלשת החלקים אשר זכרנו כיוונו בזכרם רבותינו ז"ל (סוטה מב.) "כת מספרי לשון הרע".

ספר היראה: [עמ' לט הוצאת הגר"ב זילבר]: קמ: ואם ישמע מוציאי דיבה על איש אל יאמין להם כי שמא הם שונאיו, אלא יעשה עצמו כמאמין ואל יאמין²².

חינוך, ספר חסידים וראשונים

ספר החינוך: מצוה עד: שלא לשמוע טענת בעל דין שלא בפני בעל דינו: שלא ישמע הדיין טענת האחד שלא בפני בעל דינו, שנאמר (שמות כג א) לא תשא שמע שוא, והטעם לפי שבני אדם ידברו דברי שוא שלא בפני בעל דינם, וצווה הדיין על זה כדי שלא יכניס בנפשו כזביו של אחד מהם, וכן בא במכילתא שאזהרה זו של לא תשא וגו' על זה נאמרה. ועוד אמרו שם שהיא אזהרה גם לבעל הדין שלא יטעון גם הוא טענותיו לדיין שלא בפני בעל דינו, ואפילו ירצה לשמוע אותן הדיין, ועל זה נאמר גם כן (פסוק ז) מדבר שקר תרחק. ועוד אמרו ז"ל (מכות כג.) שזה הלאו כולל מספר לשון הרע ומקבלו ומעיד עדות שקר.

שורש המצוה ידוע, כי השקר נתעב ונאלח בעיני הכל, אין דבר מאוס ממנו, והמארה והקללות בבית כל אוהביו, מפני שהשם יתברך אל אמת וכל אשר אתו אמת, ואין הברכה מצויה וחלה אלא במתדמים אליו במעשיהם, להיותם אמיתיים כמו שהוא אל אמת, ולהיותם מרחמים כמו שידוע שהוא רחום, ולהיותם גומלי חסדים כמו שהוא רב החסד, אבל כל

²² ספר היראה: עיין 'מקור היראה' כאן ובערות שם עמ' פ"ג שהכוונה לא יאמין כלל, עיי"ש. וע"ע בספר אהל יוסף (ביאור לספר היראה לרב יוסף אשכנזי, וילנא תרכ"ה, עמוד עז: עה.) שדן באריכות בדברי רבינו יונה ומסיק שכאן מיירי ששמע מרבים ושם ששמע מיחיד עיי"ש. ועיין ספר חסידים סימן סד (בסמוך): ...כל מי שנתקוטט עם אדם והגיד עליו מה שלא הגיד מעולם, אל תאמן לו, כללו של דבר אל כל הדברים אשר ידברו אל תתן לבך אלא עשה עצמך כמאמין ואל יאמין, עכ"ל. ובפירוש קדמון שם: ר"ל שתעשה עצמך כמאמין בפני זה שאומר לך דברים אלו להוציא הדברים מלבו ולא יגיד לאחרים, אבל באמת ולא תאמין כנ"ל, עכ"ל. וזה דלא כהבנת מקור היראה שם. להעיר האם יש לדקדק מלשונו "כי שמא הם שונאיו", שאם יודע בודאי שאינם שונאיו שאו מותר להאמין, ויש לעיין.

מי שמעשיו בהפך מדותיו הטובות, והם בעלי השקר שהם בהפך מדותיו ממש, כמו כן תנוח עליהם לעולם מה שהוא הפך מדותיו, והפך מדת הברכה שהיא בו היא המארה והקללה, והפך שמחה והשלום והתענוג שהם אתו הוא הדאגה והקטטה והצער, כל אלה חלק אדם רשע מאלהים.

ועל כן הזהירנו התורה להרחיק מן השקר הרבה, כמו שכתוב מדבר שקר תרחק, והנה הזכירה בו לשון ריחוק לרוב מיאוסו מה שלא הזכירה כן בכל שאר האזהרות, ומצד הריחוק הזהירנו שלא נטה אוזנו כלל לשום דבר שנחשוב שהוא שקר, ואף על פי שאין אנו יודעין בבריא שיהא אותו הדבר שקר, וכעין מה שאמרו ז"ל (חולין מד): הרחק מן הכיעור ומן הדומה לו. ובאמרי מדות בהקב"ה יתעלה, אני נמשך בדבר אחר דברי רבותינו ז"ל שיחסו אליו ברוך הוא שם מדות על צד המקבלים, אבל הוא ברוך הוא לגדלו ויחודו מצד עצמו אין לייחס אליו מדות, כי הוא וחכמתו וחפצו ויכלתו ומדותיו אחד בלי שום שיתוף ופירוד בעולם.

מדיני המצוה, מה שאמרו ז"ל (שבועות ל): שכל דיין שיודע בדין שהוא מרומה שחייב להסתלק ממנו, ולא יאמר אחתכנו ויהא קולר תלוי בצואר העדים, והשבחים הגדולים שמשבחים חכמים בבקשת האמת והרחקת השקר בדין, ויתר רובי הפרטים, מבוארים בסנהדרין ובמדרשים כמו כן.

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן, בזכרים אבל לא בנקבות לפי שאינן דנות ולכך אינן בכלל אזהרה זו שלא לקבל טענת בעל דין אחד שלא בפני בעל דינו, אבל מכל מקום בכלל לאו זה הן שלא יטעימו טענותן לדיין שלא בפני בעל הדין, וכן מוזהרות להרחיק מכל שקר כמו האנשים. ועובר עליה הרי הוא כעובר על מצות מלך אבל אין לוקין על לאו זה לפי שאין בו מעשה.

❖ מותר לשמוע כדי להוציא הדברים הכבדים מלבו אולם לא יאמין

ספר חסידים: סימן סד: לא תשא [שמע שוא], אזהרה למקבל לשון הרע, אפס אם יבוא איש אצלך צועק על חברו [פרמא: או מפני ששונא אותו או] מפני שהוא הוכיחו בפניך, ולבו חרה לו ואומר כי זה שהוכיחו עושה כך וכך, ואומר עליו דברים שלא כהוגן, ואתה יודע בזה כי אחר שיגיד לך לא ילך להגיד אחרים, כי אינו חושש להודיע לרבים, אך להוציא הדברים מלבו שהם כבדים עליו להגיד – מצוה לשמעו, ומה שתוכל לתקן כנגד חברו לחבכו תעשה ותתקן [פרמא: אם תוכל להכריע חבירך לכף זכות], ותאמר לו פלוני אוהב אותך ולמה אתה מדבר כדברים האלה, אם יקבל מוטב, ואם לאו אע"פ ששמעת לדבריו אל תאמין ואל תגיד לאחרים להסירם מלבו²³, שאותן האחרים יהיו מקבלי שמע שוא ויאמינו לו, ומה יעשו ילכו ויגידו לאותו האיש הלעז שזה הוציא עליו ויבא גם הוא להתקוטט עמו נמצא שהמריבה באה על ידך על אשר לא שמעת אליו,

אבל אם הוא מגיד גם לאחרים, כי הוא מתכוון להוציא עליו שם רע, לא תאבה לו ולא תשמע אליו אלא גער בו והוציאו מלפניך בניזיפות ותלך לאותן שסיפר אליהם ותאמר אל תאמינו לו ששקר הוא מדבר על רעהו.

הביאו החפץ חיים כלל ו מקור חיים אות ד.

23. ספר חסידים: כאן יש דיון בנוסח ספר חסידים ועיין מפרשים (פירוש קדמון, ברית עולם) == ובנוסח פארמא: ואם לאו שמע דבריו ואל תאמן ואל תגיד לאחרים מה שזה מגיד עליו שאם לא תקבל דבריו ילך ויגיד לאחרים ויהיה בושט ויאמינו לו, או יאמרו להבירו ויתקוטט עמו, אבל אם מגיד לך וגם מגיד לאחרים אל תשמע לו ותגער בו ותאמר לאותם שהוא אומר להם שקר מדבר על חברו, ע"כ.

אזהרות: לרבינו אליהו הזקן: ...זכור משמוע שוא, תשב ריב תחקרהו, מלשא לשוא שם ה' תיקרהו:

רס"ג: עשרת הדברות: לא תגנוב: ...המלשין שת פיהו לא תשא שמע שוא במילולים, לכן ינוגע בעור הבשר מיד ובהרת להסגיר פעמים או בפשיונה להכלים, וסת יועיל מוציא שם רע כי יצטרע בשאתו עד פרחו בכולו להשלים, נכונו ללצים שפטים ומהלומות לגו כסילים.

אזהרות: לר"ש אבן גבירול: חלק ל"ת: י, (ח,ט) וסור משמע שוא והאמן בשוא, ולא תשא לשוא שמותיו היקרים:

זוהר הרקיע: לתשב"ץ: שם: לא תשא שמע שוא, פירוש במכילתא שהיא אזהרה לדיין שלא ישמע אחד מבעלי דיניו עד שיהיה בעל דינו עמו, וגם כן אזהרה לבעל דין שלא ישמע דבריו לדיין עד שיהיה חברו עמו כדי שלא יטעימו לדיין טענות של שקר. ובפרק ד' משבועות (לא) דרשו זה מאמרו מדבר שקר תרחק, על כן כתבתיה מצוה עשה (לעיל חלק עשה באות נט) שזה הפסוק הוא מצות עשה באה במנין, והזהיר בזה בלאו ועשה. ויש בכלל לאו זה אזהרה למספר לשון הרע ומקבל לשון הרע ומעיד עדות שקר כמו שהתבאר במכות.

ועל זה סמך לזה 'והאמן בשוא', כלומר כשתסור משמע שוא תהיה נאמן וחזק בשווי ובאמיתות, מפני זה אמר זה בלשון צווי ואם הוא (אולי צ"ל שהוא) לאו להתרחק משקר לפי שהוא נתינת טעם אל הלאו נמשך המשורר לכוונת התורה שחזק הלאו זה במצות עשה באמרו מדבר שקר תרחק²⁴.

'ולא תשא לשוא', ענין נשיאת שוא הוא הנשבע לשנות את הידוע לאדם כגון על עמוד של אבן שהוא של עץ, וכן הנשבע לאמת הידוע כגון על עמוד של אבן שהוא של אבן וכיוצא בו. וכן הנשבע על ביטול מצוה או הנשבע על דבר שאי אפשר לקיימו, שכל זה בשעה שיצאה מפיו שבועה, יצאה לשוא.

לא תשא שמע שוא יש בה גם אזהרה למקבל לשון הרע וכלן הוי לאו שבכללות

מאירי: בבא מציעא קטו: ...וממה שצריך שתדע בכלבול ענינים אלו הוא, שכל אלו שאין לוקין עליהם יש מהם שאין נמנין בכלל המצות, כגון לאו לא תאכלו על הדם, לפי מה שראיתי במנינם אצל גדולי המחברים, ואזהרות שבו לא נאמרו אלא דרך רמז, וכן לא תשא שמע שוא, שפירשו בו אזהרה לדיין שלא ישמע דברי בעל דין אחד עד שיבא השני, וכן יש בו אזהרה למקבל לשון הרע ולמעיד עדות שקר ולבעל דין שלא ישמע דבריו לדיין קודם שיבא חברו, ולא ראיתי שהכניסוהו בכלל המצות, ומכל מקום אני תמה לדעת זה למה הכניסו לפני עור לא תתן מכשול שהוא בא לכמה ענינים וכו' ...

המוציא דיבה עובר משום לא תשא שמע שוא, וכן כל השומע ממנו

שו"ת הרא"ש: כלל יז סימן ד: שאלה: ראובן אומר שיש לו תרעומת על שמעון שחייב לו מעות, ועוד שעושה לו דברים שלא כהוגן והוציא עליו דיבה רעה, ואומר שרוצה להתרעם ממנו כדיני עובדי אלילים (מכחישי השם). בא שמעון לבית דין והזמין לראובן ואמר לבית דין הנני מזומן לירד לפניכם לדין ולהתחייב בכל אשר תחייבו אותי, ומעתה תתרו בו שלא יוציא עלי אלו הדיבות ושלא יתבעני כדיני עובדי כוכבים.

²⁴ זהר הרקיע: =הלשון מגומגם, כי אולי כוונת המשורר לסור מלהאמין בשוא, וע"ע פירוש נר מצוה (לר"מ פיזאנטי, צילום) שדן בדברי זוה"ר ומפרש (וכנראה גורס) והאמן בשוא, והיינו רק כששניהם עומדים לפניך בשוא, ואולי כך פירש בדברי זוהר הרקיע כאן ועדיין צ"ע.

יראה כי ראובן אינו אלא כמוציא דיבה ולעז על שמעון, ועובר משום לא תשא שמע שוא²⁵, וכן כל השומע דבריו, ואם יתרעם עליו בפני אומות עובדי אלילים יש לו דין מסור לענשו בידיים, ואם יגזם ויאמר אלך ואומר לפני האנסיך דבר שיוכל לבא ממנו הפסד לשמעון, משעת דיבורו יצא מכלל ישראל בני ברית, ונתן רשות לכל יראי השם וחרד על דברו לענשו. אשר בן הר"ר יחיאל זצ"ל.

אם לא מאמין בכולה מאמין בחציה

רש"י: בראשית רבה²⁶ נו כד: לא תיעול מילא כולא, תיעול פלגא, כשאומרים לו לאדם דבר אחד של לשון הרע, אף על פי שאינו מאמין בכולה, מאמין בחציה, שאם לא נכנס הדבר באזניו כולו, יכנס חציו.

אחרונים: באיסור קבלת לשון הרע

מהר"ל: נתיב הלשון פ"ז: ...ובפרק ערבי פסחים (ק"ח). אמר ר"א בן עזריה כל המספר לשון הרע והמקבל לשון הרע... ראוי להשליכו לכלבים... וכן המקבל לשון הרע גם כן דינו ומשפטו כן, כי המקבל יש לו משפט האומר בכל דבר שכן אמרו (סוכה לה:): כי השומע הוא כמו העונה²⁷, ובפרט כאשר השומע שייך אל הדבר כמו העונה כמו שהוא בענין זה, שהרי אין סיפור לשון הרע בלא מקבל לשון הרע, ומפני כך שניהם יש להם משפט אחד...

חרדים: פרק כא: מצוות לא תעשה מן התורה התלויות בלב ואפשר לשמרן בכל יום: ס"ק כד: לא תשא שמע שוא תרגומו לא תקבל, הזהיר שלא לקבל ולהאמין רע על חברו, ובשעה שדוד המלך ע"ה האמין לציבא ואמר למפיבושת אתה וציבא תחלקן את השדה יצאת בת קול ואמרה רחבעם וירבעם יחלקו את המלכות, מיהו אעפ"י כן אם יאמרו לו פלוני רוצה להורגך ולהזיקך יש לו לחוש ולהשמר, וכן אמרו רוצה פלוני להרוג או להזיק פלוני יש לו להודיעו שישמר, סמ"ג ממנין תרי"ג: ובכלל אזהרה לדיין שאם שגג ושמע דברי אחד מבעלי דינין קודם שבא חברו שירחיק הדבור מלבו ולא יאמין כלל ובבואם לפניו שניהם יהיו שוין לפניו:

פרק כג: מצות לא תעשה שבתורה התלויות באזנים: ס"ק ג: לא תשא שמע שוא דהוזהרנו בו שלא לקבל לשון הרע כלומר שלא להאמין בלב אם כבר שמע כדכתיבנא לעיל, גם בכלל לאו זה שלא לשמוע באזניו שום לשון הרע ודברי גנות על חברו, והוזהרנו בזה נמי במצות עשה שנאמר (דברים כג יד) ויתד תהיה לך על אזניך, כדכתיבנא לעיל (פרק יא ג, נעתק בסמוך) דיכוף אצבעו באזנו כדי שלא ישמע, ענף מצוה:

25. שו"ת הרא"ש: צ"ע למה מביא פסוק זה ועיין מש"כ לעיל בפרק ראשונים ??

26. רש"י לבראשית רבה: זה לשון המדרש שם: ויאמר יצחק אל אברהם אביו ויאמר אבי, בא לו סמאל אצל אבינו אברהם אמר ליה סבא סבא אובדת לבך בן שניתן לך לקי שנה אתה הולך לשחטו... וכיון שלא הועיל ממנו כלום בא לו אצל יצחק אמר לו ברא דעלובתא הולך הוא לשחטך, א"ל על מנת כן, אמר ליה אם כן כל אותן הפרגויות שעשת אמך, לישמעאל שנאיה דביתה ירותא, ואתה אינך מכניס בלבך, כד לא תיעול מילא תיעול פלגא, הה"ד ויאמר יצחק אל אברהם אביו אבי, למה אבי אבי ב' פעמים, כדי שיתמלא עליו רחמים...

27. מהר"ל: =להסביר קצת והשווה עם אשל אברהם בוטשטש (או"ח ריד) צילום שלא לענות בפה כאשר שומע חשד על חברו...

[זוה לשונו שם]: **פרק יא:** מצוות עשה מן התורה התלויות באוזן: **ס"ק ג:** ויתד תהיה לך על אזנך (דברים כג יד), דרשו בפ"ק דכתובות (ה) אל תקרי אזנך אלא אוזניך, שאם ישמע אדם דבר שאינו הגון יניח אצבעו באזניו, ופרש"י אצבעו שהיא שפועה כיתד, והביאה סמ"ג²⁸, ענפי מצוה:

פרק כג: ס"ק ד: גם בכלל לאו זה אזהרה לדיין שלא ישמע דברי בעל דין קודם בוא בעל דין חבירו ולעיל כתבנו דיש בכלל נמי אם כבר שמע הדיין בשגגה איזה דבור ממנו שירחיקנו מלבו ולא יאמין כדי שלא תהיה דעתו נוטה אחריו אלא בכואם יחדיו יהיו שניהם שוים לפניו, ענפי מצוה:

פרק כד: מצוות לא תעשה מן התורה התלויות בפה בקנה ואפשר לשמרן בכל יום: **ס"ק לג:** לא תשא שמע שוא, אמרו ז"ל דקרינן נמי לא תשיא, אזהרה לכל אדם שלא יספר לשון הרע. (ענף מצוה): **(ס"ק לד)** ואזהרה נמי לבעל דין שלא ישמיע דבריו לדיין עד שיהא חבירו עמו. (רשב"ץ, ענף מצוה):

◀ דברי ספר חדרים (פרק כג ס"ק ג) הם המקור החזק של החפץ חיים לאסור שמיעת לשון הרע עיין ?? ??

מפרשי המכילתא (מובא לעיל עמוד ???)

שבות יהודה: מכילתא: [לא תשא שמע שוא, הרי אזהרה] למקבל לשון הרע, ופירוש לא תשא, לא תקבל, ולזה כיון רש"י בחומש, וכן תרגם יונתן 'לא תקבלון מילי דשקרא מגברא דייכול קורצין בחבריה', וקורצין תרגומו של רכיל הוא. ובפסחים דף קיט אמר רב ששת משום ראב"ע כל המספר לשה"ר וכל המקבל לשה"ר וכל המעיד עדות שקר בחבירו ראוי להשליכו לכלבים וכו' וכתב בתריה לא תשא וגו' וקרי ביה לא תשיא, דכולהו משמע מלא תשא וכו' ע"ש. וכן משמע הכא [-במכילתא] מדקתני לקמיה דבר אחר אזהרה לבעל דין שלא ישמיע וכו', ולא קתני קרי ביה לא תשיא, אבל רש"י בפרק קמא דסנהדרין דף ז: ובפרק שבועת העדות דף לא, גריס לה, וכן הוא גירסת הסמ"ג.

ומה שכתב רשב"ם שכשמספר או מעיד וגו', אע"ג דעדות שקר בהדיא כתיב אל תשת ידך וגו', ההוא אזהרה למקבל פיסולי עדות הוא, אבל למעיד גופיה מלא תשא נפקא לן, אבל ריב"ן חתנו של רש"י בפרק הלוקין דף כג. פירש דמעיד מ'אל תשת ידך' נפקא לן, ועיין מה שכתב שם הרב חידושי אגדות (מהרש"א) שם ע"ש.

האם דרשה דאורייתא או רק אסמכתא

דבר אחר אזהרה לבעל דין שלא ישמיע דבריו וכו', בילקוט לא גרסינן בבא זו, וכן משמע לכאורה מדלא קתני נמי אזהרה למספר לשון הרע, משום דתנא איירי בדאורייתא, אבל מספר לשון הרע ובעל דין המשמיע דבריו, תרוייהו נפקא לן מדקרי ביה לא תשיא, ואינו אלא אסמכתא.

אבל הרמב"ם פרק כ"א מהלכות סנהדרין כתב: אסור לדיין לשמוע דברי אחד מבעלי דינין קודם שיבוא חבירו... שנאמר שמוע בין אחיכם, וכל השומע מאחד עובר בלא תעשה שנאמר לא תשא שמע שוא, ובכלל לאו זה אזהרה למקבל לשון הרע ומספר לשון הרע ומעיד עדות שקר, וכן בעל דין מוזהר שלא ישמיע דבריו לדיין קודם שיבא בעל דין חבירו, וגם על זה וכיוצא בו נאמר מדבר שקר תרחק.

28. חרדים: בסמ"ג לא מצאתי, אולם עיין ספר החינוך מצוה תקסו לתקין יתד במחנה, שמיסים: ... זוה הפסוק הואיל שבא לדינו נכתוב עליו המדרש שסמכו לו חז"ל בגמרא שאמרו למה אצבעותיו של אדם עשויין כיתדות, כלומר שהן משופין, שאם ישמע אדם דבר שאינו הגון יתן אצבעו לתוך אוזנו שנאמר ויתד תהיה לך על אזנך אל תקרי אזנך אלא אוזניך.

וממה שכתב 'ובכלל לאו זה' וכו', מוכח דעיקר הלאו הוא לדיין ואיך אסמכתא הוא, דאי כולהו אסמכתא ליערבינהו ולתנינהו, ותו דאם כן גופיא דקרא למאי אתא, ועיין מה שכתב הרמב"ם בספר המצוות לאוין מ"ה, ובמה שכתב הרא"ם פרשת ראה גבי לא תתגודדו ע"ש. ==להביא כאן תמצית דבריהם ==

וראיתי לו שם בלאוין רפ"א שכתב הזהיר השופט שלא ישמע אחד מבעלי דין וכו' והוא אומר לא תשא וכו', ולשון מכילתא לא תשא וכו' אזהרה לדיין וכו' ואזהרה לבעל דין וכו' ובכלל לאו זה גם כן אזהרה למספר לשון הרע וכו' ע"ש. הרי שגורס כגורסתו כאן ושעיקר הלאו לדיין ולבעל דין, ומספר לשון הרע נכלל בו על דרך האסמכתא, וקצת נראה דלא גרס כאן הרמב"ם אזהרה למקבל לשון הרע.

נמצינו למדין דאפילו מאי דנפיק מלא תשיא, דאורייתא הוא, אלא דסבירא ליה להרמב"ם דמכל מקום עיקר קרא לדיין ובעל דין, דבר הלומד מענינו דכתיב אל תשת ירך וגו' שהוא אזהרה לדיין שלא לקבל עדות הפסולין.

ובסוף פרק הנחנקין דף פט אמרינן והאיש אשר לא ישמע, קרי ביה לא ישמע וקרי ביה לא ישמע ומחייבין מיתה בידי שמים ע"ש,

וצריך עיון על מה שכתב מרן כסף משנה שם דאזהרת בעל דין דמלא תשיא, אסמכתא היא ע"ש, דאם כן לא הוה ליה להרמב"ם לומר וכן בעל דין מוזהר וכו', אלא וכן בעל דין שלא ישמע דבריו וכו', דנהוי משמע דקאי וכן בעל דין אמה שכתב ובכלל לאו זה אזהרה וכו', אי נמי הוה ליה לומר בכלל לאו זה אזהרה לבעל דין וכו' ולמקבל לשון הרע, אך מדפליגנהו וכתב לשון 'מוזהר' מוכח דארישא דעובר בלא תעשה קאי, וכן מוכח מלשונו בספר המצוות הנזכר.

ומה שהקשו דאם כן ליערבינהו, יש לומר דאי ערבינהו והיה כותב ?? ובכלל לאו זה וכו', לא הוה אתי שפיר לכתוב אחר זה 'וגם על זה וכיוצא בו נאמר מדבר שקר תרחק' דהוה משמע דקאי נמי אמקבל לשון הרע וכו', ואין לומר דמכל מקום הוה ליה לכתוב וגם על זה וכו' קודם אבכלל לאו זה וכו', דלא אתי שפיר לכתוב אחר מדבר שקר תרחק ובכלל לאו זה, אבל בספר המצוות שם דסדר הלאוין הוא מונה, כתב מדבר שקר תרחק קודם ובכלל לאו זה, ובא זה וגילה על דבריו שבחיבור, שהרי שם ערבינהו ותנינהו לדיין ולבעל דין ע"ש, וההיא דהנחנקין נמי קשיתה למרן ז"ל.

ובסמ"ג לאוין י' עשה עיקר הלאו במקבל לשון הרע וכו', וכתב ועוד דרשינן מיניה לדיין וכו', ולא הזכיר בעל דין ע"ש, ומשמע דס"ל שהוא כולל למקבל לשון הרע ודיין, אבל בעל דין דנפקא לן מלא תשיא אינו אלא אסמכתא, ודמייתי התם למספר לשון הרע מלא תשיא, מימרא דרב ששת הוא מעתיק, וטעמו משום דבמכילתין אקדמיה למקבל לשון הרע ברישא. שוב ראיתי לו בלאוין ר"ו דמייתי לבעל דין מלא תשא ואע"פ שכתב שם אסור לדיין וכו' ובכלל לאו זה אזהרה למעיד שקר ולמקבל לשון הרע וכו', לשון הרמב"ם העתיק כמנהגו, וליה לא סבירא ליה כי כבר גילה דעתו בלאוין י' וכדכתיבנא. וראיתי לרב דינא דחיי הניח צריך עיון ע"ש, ותימא עליו שהוא עצמו בלאוין פ"א גבי שאר כסות ועונה כתב שהסמ"ג תפס לשון הרמב"ם כמנהגו וליה לא סבירא ליה ע"ש.

שוב ראיתי מה שכתב הרמב"ם פרק י"א מהלכות גירושין בכלל לאו זה שכל אשה שזנתה תחת בעלה נאסרה עליו ולוקה עליה ע"ש.

מדרש אליעזר: פירוש הר"ר אליעזר נחום (מרבתינו של החיד"א) למכילתא: לא תשא שמע שוא הרי זו אזהרה למקבלי לשון הרע, בפרק הלוקין ובפסחים אמרו כל המספר לשון הרע וכל המקבל לשון הרע וכל המעיד עדות שקר לחבירו ראוי להשליכו לכלבים שנאמר לכלב תשליכון אותו וכתוב בתריה לא תשא שמע שוא קרי ביה נמי לא תשיא, ומכלתין לא הזכיר אלא המקבל, שלא תפס אלא פשוטו של מקרא שאירי במקבל

כדכתיב לא תשא, ואזהרה דמעיד עדות שקר בהדיה כתיבא אל תשת ירך עם רשע להיות עד חמס, וכתיב לא תענה ברעך עד שקר, אבל בש"ס דקעסיק בעונשין דראוי להשליכו לכלבים הזכיר מעיד עדות שקר.

אבל מכל מקום יש כאן מקום שאלה לפי הגירסא שלפנינו, דדריש בסמוך תשא ותשיא אזהרה לדיין שלא ישמע מבעל דין קודם שיבוא בעל דינו, ואזהרה לבעל דין עצמו שלא ישמיע דבריו עד שיבא בעל דינו עמו וההוא נפקא לן מלא תשיא וכמ"ש בפ"ק דסנהדרין י אמר ר' חנינא אזהרה לב"ד שלא ישמע דברי בעל דין קודם בעל דין חבירו, ואזהרה לבעל דין שלא יטען דבריו לדיין קודם שיבא בעל דין חבירו וכו', רב כהנא אמר מהכא מלא תשא לא תשיא, ופרש"י לא תשא לא תקבל שמע שוא אזהרה לדיין, וקרי ביה אזהרה לבעל דין לא תשיא ע"כ,

אבל ראיתי בילקוט דלא גריס כי אם אזהרה לדיין, ונראה שזה היה כוונת רש"י ז"ל [-עה"ת] שכתב וז"ל לא תשא שמע שוא כתרגומו לא תקבל שמע דשקר, אזהרה למקבל לשון הרע, ולדיין שלא ישמע דברי בעל דין עד שיבא בעל דין חבירו ע"כ, הרי שלא הזכיר לא המספר ולא המשמיע דבריו לדיין וכו', כאמור בש"ס, בעבור שתפס דברי מכלתין שהן פשוטו של מקרא, שאין מוזכר בו כי [אם] המקבל והדיין, וגם לפי הש"ס צריך לומר כי מה שהזכיר המספר והמשמיע אינו אלא על דרך אסמכתא בעלמא, כי מה הכרח יש לקרות גם כן לא תשיא.

ואולי נאמר דכיון דמצינו שהשוה הכתוב השומע והמשמיע גם יחד לפי דברי מכלתין שדורש עד האלהים יבא דבר שניהם אשר ירשיעון וכו', דמשמע דהכי קאמר אם לא יבא דבר שניהם ביחד אין לדונם ולהרשיעם כי צדק הראשון בריבו, וכן ועמדו שני האנשים לפני ה', והם הבעלי דינים לדברי מכלתין, לפני ה' אלו הדיינים, ומשמע דהכי קאמר ששניהם יחד יעמדו לדין, לא זה קודם זה, והוא צווי לבעלי הדין, אם כן מסתברא דכשם דלענין העשה דעד האלקים יבא דבר שניהם ועמדו שני האנשים, הם שוין, גם לענין הלאו הם שוין, ואין זה כדאי.

ומדברי הרמב"ם ז"ל בפרק כ"א מהלכות סנהדרין נראה דעיקר קרא אתי לדיין, וכולהו הנך, דהיינו אזהרת בעל דין ומקבל לשון הרע והמספרו, כולהו אסמכתא ניהו, שכתב וז"ל: אסור לדיין לשמוע דברי אחד מבעלי דינין קודם שיבא חבירו או שלא בפני חבירו, ואפילו דבר אחד אסור, וכל השומע מאחר עובר בלא תעשה שנאמר לא תשא שמע שוא, ובכלל לאו זה אזהרה למקבל לשון הרע ומספר לשון הרע ומעיד עדות שקר, וכן בעל דין מזהר שלא ישמיע דבריו לדיין קודם שיבא בעל דין חבירו, וגם ע"ז וכיוצא נאמר מדבר שקר תרחק ע"כ. וכן נראה מדברי הכסף משנה ז"ל שם.

אמנם מה שכלל גם כן בכלל זה מעיד עדות שקר, לא ידעתי מהו, דהא אזהרה דידיה בהדיה כתיבא דאל תשת ירך עם רשע לא תענה ברעך עד שקר, וכן כתב הרב ז"ל בפרק י"ז מה' עדות וז"ל וכל המעיד מפי אחרים הרי זה עד שקר ועובר בל"ת שנא' לא תענה ברעך עד שקר ע"כ, ובגמרא לא הזכירו מעיד עדות שקר אלא שראוים להשליכו לכלבים דסמין ליה לכלב תשליכון אותו, לא לענין אזהרה, וצריך יישוב.

שיטת הסמ"ג לעומת הרמב"ם

דינא דחיי: סמ"ג לאוין י: דכתיב לא תשא שמע שוא, הרב המחבר [-הסמ"ג] סובר
שעיקר אזהרת הפסוק אתא שלא יקבל לשון הרע, ומה שאמרו בסנהדרין שבא להזהיר לדיין שלא ישמע דברי בעל דין קודם שיבוא חבירו, הוא שנכלל גם כן בלאו זה, אבל עיקר הפסוק אתא שלא יקבל לשון הרע. וכן נראה ממכילתא שאמרו: לא תשא שמע שוא, הרי זה אזהרה למקבל לשון הרע, דבר אחר הרי זה אזהרה לדיין שלא ישמע

מבעל דין עד שיבוא בעל דינו, דמשמע דעיקר קרא אתא לאזהרה שלא יקבל אדם לשון הרע. וממ"ש בפרק ערבי פסחים כל המספר לשון הרע וכל המקבל לשון הרע וכו' ראוי להשליכו לכלבים וכו', נראה גם כן שעיקר הפסוק אתא לאזהרה שלא יקבל לשון הרע. ולא עוד אלא שנראה משם שאזהרה לדיין שלא ישמע דברי בעל דינו קודם שיבוא חבירו, לא נפיק מהאי קרא, שאם כן למה לא אמרו גם כן שכל דיין שישמע דברי בעל דין קודם שיבוא בעל דין חבירו ראוי להשליכו לכלבים.

אבל הרמב"ם ז"ל בספר המצות סימן רפ"א במצות ל"ת, ובהלכות סנהדרין פרק כ"א, וכן הסמ"ק בסימן רל"ח, כתבו שעיקר הפסוק הזהיר שלא ישמע הדיין דברי בעל דין קודם שיבוא חבירו, אלא שבכלל זה נכלל גם כן אזהרה למספר לשון הרע והמקבלו כו'. וסמוכות שלו ממ"ש בפ"א מסנהדרין ובפ"ד ממסכת שבועות אזהרה לב"ד שלא ישמע דברי בע"ד קודם שיבוא חבירו, ואזהרה לבע"ד שלא יטעים דבריו לדיין קודם שיבוא בעל דין חבירו, רב כהנא מתני מלא תשא, לא תשיא. ולפי דבריו צריך לומר שבפרק ערבי פסחים, המחודשות נקט, אותם שהם נכללים בלאו זה, אבל אותם שהם מפורשות בפסוק לא הוצרך לבאר. וראיתי להרב המחבר ז"ל בלאוין ר"ח כתב כדברי הרמב"ם ז"ל ולא ידענא מאי אידון ביה.

ואונקלוס שתרגם לא תקבל שמע דשקר, אין הכרח בדבריו, שדבריו יסבלו ב' הדברים, שלא יקבל לשון הרע ושלא ישמע דברי בע"ד קודם שיבוא חבירו, שזה מביאו לשמוע שקר, שהמטעים דבריו קודם שיבוא בעל דינו אינו בוש מדבר שקר כמ"ש רש"י בפרק שבועות בעדות. וכן נראה מדברי רש"י בפרשת משפטים שבדברי אונקלוס אפשר לפרש ב' הדברים. מיהו הא דמפקינן גם כן מהאי קרא דאזהרה לבע"ד שלא יטעים דבריו לדיין קודם שיבוא חבירו ושלא להעיד שקר כמ"ש הרמב"ם בספר המצות, אי אפשר לומר שלזה כיון אונקלוס, שהוא תרגם לא תקבל שמע דשקר, דמשמע דמזהר לדיין, וכל זה הוא אזהרה לבעל דין ולעד, לא לדיין.

וקרוב אלי לומר שאונקלוס לא כיון אלא למ"ש שהיא אזהרה לדיין שלא ישמע דברי בע"ד קודם שיבוא חבירו, מפני שמביאו לשמוע שקר, וזהו שתרגם לא תקבל לשמע דשקר, דאי פירושו גם כן שלא יקבל לשון הרע, מה לי שיהא שמע דשקר מה לי שיהא שמע פתגם ?? כיון שהוא לשון הרע, אבל מה שתרגם לא תקבל יתיישב יותר באזהרת לשון הרע מאזהרת דיין, וזה נראה בעיני יותר.

וכתוב בספר משמרת מצות להחכם השלם הרב אחי נר"ו: הזהירנו משמוע טענות בעל דין אחד שלא בפני בע"ד חבירו והוא אמרו לא תשא שמע שוא וכו', ולחייבם בעשה הזהיר על אלו מדבר שקר תרחק כמ"ש התשב"ץ ז"ל ע"כ. ואמת הדבר שכן כתב התשב"ץ ז"ל בפירושו האזהרות, וגם בסוף ספרו הכניסם במנין מצות עשה, וכן הרב המחבר ז"ל מנאה למצות עשה בעשין ק"ו, אבל החכם השלם אחי נר"ו כיון שהוא הולך על סדר הרמב"ם ז"ל היה לו לבאר שהרמב"ם ז"ל לא מנאו למצוה, וגם הרמב"ם ז"ל לא השיג עליו ולא סתם דבריו שנראה שאין מי שיחלוק על זה וכולם שוים למנותה למצוה בפני עצמה.

וכתיב בתריה לא תשא שמע שוא, אל תשת ידך עם רשע להיות עד חמס, הא דכתב הרב המחבר ז"ל אל תשת ידך עם רשע להיות עד חמס, סיומא דקרא הוא דנקט, ולא שבא לומר דמאל תשת ידך עם רשע להיות עד חמס נפיק המעיד עדות שקר לחבירו, דהא קרא דאל תשת ידך עם רשע אתי לאזהרה שלא נקבל עדות רשע אפילו עדותם אמת, כמ"ש הרמב"ם ז"ל בהלכות עדות פרק י' והרב המחבר לאוין רי"ד, ועוד אי מאל תשת ידך עם רשע להיות עם חמס נפיק המעיד עדות שקר ראוי להשליכו לכלבים, מ"ש דנקט הני תלתא ולא נקט נמי לא תהיה אחרי רבים לרעות ולא תענה על ריב לנטות וכו', דסמיכי לכלב תשליכון אותו, אלא ודאי שהרב המחבר סיים הפסוק, אבל אין דעתו דמיניה נפיק המעיד עדות שקר, או שטעות סופר נפל בדברי הרב המחבר וצריך למחוק אל תשת ידך עם רשע להיות עד חמס.

וכן בפרק ערבי פסחים ובפרק אלו הלוקין אמרו וכתוב בתריה לא תשא שמע שוא ותו לא, ומשום הכי נקט הני תלתא ותו לא, משום דהני תלתא הם נכללות בלאו דלא תשא שמע שוא כמו שיתבאר, והוא סמוך לו ממש, דסיים לומר לכלב תשליכון אותו וכתוב בתריה לא תשא שמע שוא, אבל אל תשב ידך עם רשע להיות עד חמס אינו סמוך לו דא"כ נימא שכל האזהרות שבפרשה נסמכות לו. אבל רש"י ז"ל בפרק אלו הלוקין כתב אל תשת ידך עם רשע להיות עד חמס היינו מעיד עדות שקר.

קרי ביה לא תשא וקרי ביה לא תשיא, פירוש קרי ביה לא תשא כפשוטו והיא אזהרה שלא יקבל לשון הרע, וקרי ביה לא תשיא שהיא אזהרה למספר ולמעיד עדות שקר בחבירו. ורשב"ם כתב בפרק ערבי פסחים וקרי ביה לא תשיא נראה בעיני דלא גרסינן ליה דכלהו משתמע מלא תשא שכשמספר או מעיד הרי נושא בפיו שמע שוא.

משנת חכמים: דעות סימן ח: שלא להיות כרוכל... ועון גדול הוא על המקבל לשון הרע, ואזהרתו מלא תשא שמע שוא, והסמ"ג מנאו ללאו זה כאן, והרמב"ם מנאו בהלכות סנהדרין דילפינן מיניה שלא ישמע הדיין לאחד מבעלי דינים קודם שיבוא חבירו...

יבין שמועה: (בתוך דבריו): ...ובאמת הא דיש בו איסור דאורייתא שלא לשמוע [דברי בע"ד שלא בפני בעל דינו], ולמדו מלא תשא וגו', לא מבעיא לדעת הרמב"ם דמנה לאו זה בהלכות סנהדרין וע"כ ס"ל דעיקר האזהרה אתא שלא ישמע הדיין וכו', לכן הביא לאו זה בהלכות סנהדרין, אלא דאף להסמ"ג שמנה לאו זה כאן וס"ל דעיקר אזהרה היינו שלא לקבל לשה"ר לכן הביא בהלכות דעות, מכל מקום י"ל דתרתו שמעינן מיניה, ועיין בספר המצוות להרמב"ם סימן רפא שכתב הזהיר השופט וכו', משמע דפשטיה דקרא אדיין קאי, שלא ישמע, כן נראה...

יבין שמועה: (בסוף הסימן): הסמ"ג שהביא כאן הלאו דלא תשא שלא לקבל לשון הרע, והרמב"ם הביא דין זה בהלכות סנהדרין דעיקר הלאו אזהרה לבית דין שלא ישמעו טענת הבעל דין שלא בפני חבירו, ומשמעות דורשין איכא בינייהו, דלהסמ"ג ס"ל דעיקר קרא אתי שלא לקבל לשון הרע, ולהרמב"ם ס"ל דעיקר קרא אתי לאזהרה לבית דין שלא ישמעו טענות צד אחד, ויבואר בזה בס"ד בכללים באריכות חילוק דעות שביניהם, ויבואר עוד בלאוין שלפנינו בס"ד.

במפתחות מוסיף: (ה) הנה למדו מלאו דלא תשא שמע וכו' שלא לקבל לשון הרע ושלא לשמוע דברי בעל דין קודם שיבוא בעל דין חבירו, והסמ"ג מנאו בהלכות דעות והרמב"ם מנה בהל' סנהדרין, ועיין במחברים שהבאתי שלא לפסול הדיין בדיעבד כששמע דברי אחד, ויש לומר דלהסמ"ג עיקר קרא שלא לקבל לשון הרע, ודיין שלא ישמע דנקטו מלאו זה היינו לאסמכתא, לכן תפס במניינו להביא הלאו בהלכות דעות, משא"כ להרמב"ם עיקר קרא אדיינין קאי, לכן הביא במניינו בהלכות סנהדרין, כן נראה קצת.

הלאו דלא תשא שמע שוא נאמר רק בלשון הרע ולא ברכילות

משנת חכמים: דעות ח: שלא להיות כרוכל: והיינו שטוען דברים והולך...ועון גדול הוא על המקבל לשון הרע, ואזהרתו מלא תשא שמע שוא, והסמ"ג מנאו ללאו זה כאן והרמב"ם מנאו בהלכות סנהדרין דילפינן מיניה שלא ישמע הדיין לאחד מבעלי דינים קודם שיבוא חבירו. וחומר עון זה שהוא גורם לאדם נפשות וסמכו ענין לו לא תעמוד על דם רעך וגו'.

צפנת פענח: ... (י) בארתי הטעם דלשון הרע חמור מרכילות שיש בו שני לאוין שהוא לא תשא וכו' ולא תלך רכיל, וגם נענש המקבל לשון הרע דקרינן לא תשיא. (לט) לשון הרע חמור מרכילות דעל לשון הרע עובר בב' לאוין משא"כ ברכילות.

יבין שמועה: (ב) == עיקר דבריו מובאים בפרק ג "אזהרה מנין" וצריך לראות בפנים את כל הקטע ולכן לא כפולתי להביאו שוב== ונראה שעיקר ראיותיו הם שדברי ראב"י בפסחים נאמרו על "לשון הרע" ונקט שהכוונה דוקא לשה"ר ולא רכילות, ועוד עיי"ש ==

יד הקטנה: דעות ט: לשון הרע:... (ח) המקבל לשון הרע הוא בכלל בעלי לשון הרע, ואמרו אשר בכלל אזהרות הלאו של לא תשא שמע שוא, כבר נכנס בה גם כן אזהרה למקבל לשון הרע, וכך אמרו במכילתא: לא תשא שמע שוא הרי זו אזהרה למקבל לשון הרע מנחת עני: (יד) הסמ"ג בלאו י' וכן מביאה הרמב"ם בספר המצוות לאו רפ"א. וענינו, כל כל דיבור האסור הנמאס והנתעב אע"פ שהוא אמת נקרא שוא ושקר, כלומר שאין בו ממש ויסוד ואין טוב נמצא בו כי אם רע, כענין שנאמר (תהלים כד) אשר לא נשא לשוא [נפשין], וענינו לענינים רעים, וזאת היא אמרו יתברך לא תשא שמע שוא, ירצה שכאשר הדיבור הנתעב אסורין לדברו כמו כן אסורין לשמעו ולקבלו²⁹, ואמרו כל המקבל לשון הרע ראוי להשליכו לכלבים שנאמר לכלב תשליכון אותו, וכתוב בתריה לא תשא שמע שוא, ואמרו דוד על שקיבל לשון הרע נחלק' המלכות וירבעם מפני שלא קיבל זכה לימנות עם מלכי (ישראל ו)יהודה. (טו) ביאור הדבר.

ארח מישרים: סימן ח: שלא לילך רכיל: סעיף יג: גם המקבל לשון הרע, שמאמין להאומרו, עובר בלאו שנאמר (כו) לא תשא שמע שוא.

ביאור: (כו) לא תשא, מפשטיה דקרא ומהתרגום משמע שאינו עובר אלא אם כן שהנאמר הוא שקר אכן מסתמא איכא גם שקר כמו שכתב הכסף משנה פרק כא מסנהדרין לענין המטעים דבריו לדיין שלא בפני בעל דינו והוא הדין בלשון הרע שלא בפני הנאמר עליו, ועי' סעיף טו.

עיר הצדק: סמ"ג ל"ת י: לא יקבל אדם לשון הרע דכתיב לא תשא שמע שוא, ואמר רב ששת משום רבי אליעזר בן עזריה... ועיין פסחים קיח. דגרסתינו קרי ביה לא תשיא, [והרשב"ם שם] כתב דלא גרסינן ליה לדעתו ד[כולהו משתמע] מלא תשא... וכוונתו דנושא בפיו דברים המסורים לשמיעת האוזן, ומכל שכן דהשומע והמקבל איכא למישמע מלשון תשא 'שמע', וכפירוש רש"י על התורה והתרגום עיי"ש. ובסמ"ג גריס עוד אחר תיבות לא תשא שמע שוא: 'אל תשב ירך עם רשע להיות עד חמס', ע"כ, משמע דלא דרשו מלא תשא רק להמקבל והאומר לשון הרע, ועיין בראב"ע [-אבן עזרא] שכתב שהוא אזהרה שלא יוציא מלבו דבר שוא להוציא דיבה עכ"ל, והרשב"ם [-על התורה] פירש כמו שהעד מוזהר לא תענה ברעך עד שקר כמו כן הדיינים מוזהרין שלא לקבל עדות ולשמוע שקר אלא ודרשת וחקרת ע"כ, ודבריו נכונים מכח הסמיכות ומכח הלשון.

ביאור רס"ג: לגרי"פ פערלא: לא תעשה לה: לא תענה שוא ותשא שמעו: כתיב בפרשת משפטים לא תשא שמע שוא, והוא אזהרה לדיין לא ישמע דברי אחד מבעלי הדין עד שיהא בעל דינו עמו, וגם אזהרה לבעל דין שלא ישמיע דבריו לדיין שלא בפני בעל דינו, כדאיתא במכילתא (פרשת משפטים), וגם אמרו שם שהיא אזהרה למקבל לשון הרע, עיי"ש ובפרק שבועת הדיינין (לא), ומנאו גם הרמב"ם (בסה"מ לאוין רפ"א) והביא שם המכילתא וסוגיא דפרק שבועת העדות, וכתב שם עוד שבכלל לאו זה גם כן אזהרה למספרי לשון הרע והמקבלו והמעיד עדות שקר, והוא על פי מאי דאמרינן (בפ"ג דמכות כג.) אמר ר"ש משום ראב"ע כל המספר לשון הרע וכל המקבל לשון הרע וכל המעיד עדות שקר ראוי להשליכו לכלבים דכתיב לכלב תשליכון אותו, וסמין ליה לא

29. יד הקטנה: לציין להכתב והקבלה" בביאור ענין שוא. דברי יד הקטנה מובאים בחפץ חיים כלל ו במ"ח סקכ"א בהגה"ה, ובח"ב כלל ו במ"ח סק"ח.

תשא שמע שוא וגו', קרי ביה נמי לא תשיא עיי"ש, וכן כתב החינוך (מצוה עד), והרשב"ץ (בזהר הרקיע לאוין סי' י') עיי"ש.

אבל מפירוש רש"י שם [ריב"ן] שכתב וז"ל: אל תשת ירך עם רשע להיות עד חמס, היינו מעיד עדות שקר עכ"ל, נראה דס"ל דעדות שקר אינה בכלל לאו דלא תשא שמע שוא, אלא אסיפא דההוא קרא סמ"ך, דכתיב אל תשת ירך עם רשע להיות עד חמס, וכן מתבאר מדברי הסמ"ג (לאוין י') שמסיים שם בהדיא כוליה קרא עיי"ש, ונראה שכן היתה גירסתו בגמרא שם, וכן נראה מדברי הסמ"ק (סימן רל"ג) שלא הביא שם אלא כל המספר לשון הרע והמקבלו ראוי להשליכו לכלבים עיי"ש, והיינו משום דמהך לאו דלא תשא שמע שוא דמיירי ביה התם ליכא למשמע אלא הנך תרתי בלבד.

אבל הרשב"ם ז"ל (בפרק ערבי פסחים קיח). כתב דגם מעיד עדות שקר נפקא לן מלא תשא שמע שוא עיי"ש, ובסמ"ג (לאוין ר"ח) נמשך אחר דברי הרמב"ם דכל הני תלתא נפקי מלאו דלא תשא שמע שוא עיי"ש, ודבריו סותרים זה את זה, אע"פ שהסמ"ג גופיה שם הראה מקום למש"כ כאן עיי"ש בדבריו, והוא תימא, ומיהו בלא"ה דברי הסמ"ג אלו סותרים זה את זה גם מצד אחר, כמו שתמה כבר הר"ב כנסת הגדולה בדינא דחיי כאן עיי"ש. ועכצ"ל דשם לא העתיק אלא לשון הרמב"ם ז"ל כדרכו, אבל אין דעתו כן אלא כמש"כ לעיל (בלאו י').

והנה לפרש"י והסמ"ג וסמ"ק עכצ"ל דמאי דמייתי עדות שקר מקרא דאל תשת ירך עם רשע, אין זה אלא אסמכתא בעלמא דרך דרש של אגדה, אבל עיקר קרא אפילו בעדות אמת מיירי, וכמו שיתבאר לפנינו בסמוך, וזה נראה דעת רבינו הגאון ז"ל, דלדעת הרמב"ם וסייעתו דקרא דלא תשא שמע שוא כולל נמי אזהרה לעדות שקר א"כ לפי דרכו של רבינו הגאון ז"ל דאחר שמנה לאו הכללי שוב אינו מונה לאו שבא להזהיר על אחד מפרטי הכלל, א"כ כאן כיון שהוא מונה לאו דלא תשא שמע שוא, שוב לא היה לו למנות לאו דלא תענה ברעך עד שוא, אבל לפרש"י והסמ"ג וסמ"ק נוחא שפיר.

ואמנם גם לפי זה עדיין צריך עיון לכאורה, דלפי דרכו ז"ל [-של הרס"ג] אחר שמנה לאו דלא תשא שמע שוא למה מנה לקמן (לאוין ס') לאו דלא תלך רכיל, שהוא אזהרה למספר לשון הרע, וכבר נכללה אזהרה למספר לשון הרע בלאו דלא תשא שמע שוא כמבואר במכילתא ובגמרא שם. אבל גם זה לא קשה מידי דלאו דלא תלך רכיל כולל נמי אזהרה לדיין שלא יהא רך לזה וקשה לזה כדאמרינן בפ"ד דכתובות (מו). ובספרא (פרשת קדושים פ"ד) וכ"כ בסמ"ג (לאוין ט) ובסמ"ק (סי' קכ"ד) וביראים (סי' מ"א) והרשב"ץ (בזה"ר לאוין סי' ל"ב) עיי"ש, ומשום זה הוצרך למנות, ובלא"ה לפמש"כ הרמב"ם ז"ל (כפ"ז מהלכות דעות) לשון הרע ורכילות שני ענינים מיוחדים וחלוקים בפני עצמם הם, ואין זה בכלל זה, ועי' מש"כ בזה הר"ב כנסת הגדולה בדינא דחיי (לאוין ט) עיי"ש היטב.

◀ כאן שייכים דברי ה"חפץ חיים" בענין איסור קבלת לשון הרע ומובאים לקמן עמוד ?? ??

נספח: "פנים נזעמים לשון סתר" על פי המפרשים

==== לסדר המפרשים לפי הסיכום === ספ"ל לבן

רוח צפון תחולל גשם, ופנים נזעמים לשון סתר:

משלי כה כג

רש"י: שם: רוח צפון תחולל גשם, תוליד ותברא את הגשם. ופנים נזעמים, תחולל לשון סתר, לשון הרע גורם שיהיו פני הקב"ה נזעמים, וכן דמיון פתרון המקרא – רוח צפון עשויה לחולל גשם, ולשון סתר עשויה לפנים נזעמים.

רס"ג: שם: כמו שהרוח הצפון מסלקת הגשמים, כך הדברים הרכים לפנים הזועמים. חלילת הגשם הוא השבתתו, ופירשתי לשון סתר הדברים הרכים... כך הסוד והדברים הרכים משקיטים החרון ומטיבים הפנים הזועמים...

אבן עזרא: תחולל, דבק בפסוק פנים ואחור, והוא מן חלילה כלומר תמנע. פירוש אחר: מן (איוב לט א) חולל אילות, (מ"ב ג יט) כענין תכאיבו באבנים, (תהלים צד ד) ראתה ותחל הארץ, (תהלים כט ח) יחיל ה' מדבר קדש, כלומר אחזה חיל. וכך פירושו: רוח צפון היא תביא חול לגשם ותכריעהו עד שיכלא ולא ירד על הארץ, כי תפזר העבים לפאות, וכן פנים נזעמים יחוללו לשון סתר, שמדבר הרכילות בסתר יתנו לה הפנים חיל, בהראות הזעם בהם, עד אשר ימנענה מן הרכילות, וזה דרך מוסר שלא יקבל אדם לשון הרע:

רלב"ג: רוח צפון, הנה כמו שהרוח הצפונית תברא הגשם בירושלים, כי היא תביא שם האידים העולים מהים כי הים הוא צפוני לה, כן לשון סתר שיספר אדם לחבירו דברי רכילות, יברא פנים נזעמים ויחדשו, והנה הזהיר בכאן מזה הדיבור המגונה בזה האופן:

רבינו יוסף קמחי: ספר חוקה: רוח צפון תחולל גשם, תמנע הגשם, מלשון חלילה, ופנים נזעמים תסיר ותמנע [אותם] לשון סתר, דברים בהצניע שלא בפני אדם, שידבר לו אחד מנאמניו ויוכיחהו בסתר, ישוב מקצפו. ולשון סתר בכאן לשון שבח.

פירוש אחר, כשהמלך או השר זעום פנים כנגד המלשין וגוער בו, פעם אחרת לא יבוא לפניו, והפנים נזעמים יסורו לשון סתר, ולשון סתר יהיה גנאי כמשמעו בכל מקום.

מאירי: שם: ידוע שרוח צפוני הוא הרוח הזך המונע את הגשם, והוא שנאמר עליו (איוב לו כב) מצפון זהב יאתה, כלומר שהוא זך כזהב, ונקרא בלשון לועזית שיר"ץ, ואם כן תחולל מלשון (בראשית מד ז) חלילה לעבדיך, כלומר תמנע הגשם ותפסיקהו, והוא הערה ואזהרה שלא לקבל לשון הרע ורכילות, ולהרהיק המביא דיבה וסכסוך על שום אדם, והענין כמו שרוח הצפוני תמנע הגשם ותפסיקהו, כן פנים נזעמים ימנעו לשון סתר, ר"ל שאותו שביבאו לפניו הדיבה והסכסוך יראָה להם פנים נזעמים, כמי שקשה בעיניו כשיביאו שום דיבה לפניו וכל שכן שלא יקבל דבריהם... ויש מפרשים תחולל כמו מכאיב, מלשון (ימיה ו כד) חיל כילודה, והענין הוא כראשון בגשם, כלומר שתכאיבנו שלא וכל לרדת...

ויש מפרשים: (רס"ג) לשון סתר, מענה רך, ונקרא כן להיות הדיבור נמוך ושלא בצעקה וצווחה, כאילו הוא נסתר, ואמר שבמענה רך ישיבו פנים נזעמים כענין (משלי טו א) מענה רך ישיב חימה.

ויש מפרשים תחולל ענין יצירה, מלשון (תהלים צ ב) ותחולל ארץ ותבל, כלומר שהוא סיבת הגשם, וכן פנים נזעמים לשון סתר, כלומר שהם סיבות ללשון סתר, כי בראות הרכיל שהוא מאמין לדבריו, עד שישבו פניו נזעמים, יתמיד בכך. והוא נאות, אלא שאין לומר שרוח צפון תסובב הגשם, אלא שאפשר להיות כן במקומות ידועים.

ר' יוסף נחמיאש: שם: טעם תחולל כמו תמנע מגזירת חלילה, כלומר רוח צפונית מונעת הגשמים כי מפזרת העננים בכל פאות, וכן פנים נזעמים מונעים לשון הרע הנאמר בסתר, וכן אמרו במסכת יומא (מד.) קטורת מכפרת על לשון הרע, יבוא דבר שבחשאי ויכפר על דבר שבחשאי, כי כשיבוא הרכיל לדבר לשון הרע ומראה לו האחר שכנגדו פנים נזעמים, ימנע למדברו. כלל הדברים אזהרה שלא לקבל לשון הרע.

דבר אחר, כמו שהרוח הצפון תמנע הגשמים כן לשון סתר מונע פנים נזעמים, כי הזועם והכועס ובא חבירו ומוכיחו בסתר על מידת הכעס, לא זו מוכיח עד שמסיר כעס מלבו. וכן דרשו חז"ל בפרק א' מתענית (ז:): תחולל מענין המניעה, וז"ל: אמר רבי שמעון בן פזי אין הגשמים נעצרין אלא בשביל מספרי לשון הרע שנאמר רוח צפון וגו'.

ויש מפרשים תחולל מגזירת (תהלים צ ב) ותחולל ארץ ותבל, מענין הבריאה והלידה, כלומר רוח צפון תביא ותוליד הגשם, כן לשון הרע יחולל ויוליד פנים נזעמים, שיחרה אף השם בו. דבר אחר, לשון סתר יוליד פנים נזעמים, כי הרכיל יקבוהו עמים וזעמוהו (יזעמו) לאומים, אין אדם מקבלו בסבר פנים יפות. דבר אחר, פנים נזעמים יוליד לשון סתר, כי האדם שפניו נזעמים ידעו בני אדם פני לשון סתרו, שיגון מסתתר בלבו, ולכך פניו זועמים. דבר אחר, פנים נזעמים יולידו לשון סתר, כי המראה לחבירו פנים נזעמים ישתדל האחר להכותו בלשון כדי להודיע מומיו.

מנורת המאור: (ר"י אבוהב) פרק שלישי: אות נג: המקבל לשון הרע הוא סיבה למספרים אותו כי מאחר שרואים שמקבלו בסבר פנים יפות מרגילים עצמן בדבר... וגם מצינו במדרש משלי רוח צפון תחולל גשם וגו', כמו שהרוח הצפונית משברת העבים ומפזרתן ולא ימטירו, כך כשאדם מספר לשון הרע לחבירו אם יראה לו השומע פנים נזעמים הוא מחולל ומדכאו ופוסק דבריו הרעים בפיו ולא יניחנו לספר לשון הרע.

תענית ז: אמר רבי שמעון בן פזי אין הגשמים נעצרין אלא בשביל מספרי לשון הרע שנאמר (משלי כה כג) רוח צפון תחולל גשם ופנים נזעמים לשון סתר.

רש"י: תחולל, תבטל כמו (במדבר ל) לא יחל דברו, כדאמרינן ביבמות (עב.) דרוח צפון ברור הוא ומביא אורה לעולם, מה שגשמים נעצרין ופנים נזעמים שמראה הקב"ה שאינו מביא מטר לעולם, מפני לשון שקר, רכילות. ופשט המקרא; כשם שרוח צפון תחולל גשם, כך פנים נזעמים מפני לשון שקר.

סיכום

באיזה ענין מדובר בפסוק

קבלת לשון הרע: (א) פנים זעומות מונעים לשה"ר: אבן עזרא, שערי תשובה, ר"י קמחי (פירוש ב) (זעמת פני השר ימנע לשה"ר), מאירי פ"א ימנע לשה"ר. (ב) פנים זעומות יגרמו לעוד לשה"ר כי רואה שהוא מקבל דבריו, מאירי פ"ג, מי שיש לו פנים זעומות יודעים שכל דבריו הם לשה"ר, ר"י נחמיאש פ"א.
דיבור לשון הרע: (א) המדבר לשה"ר יביא פנים זעומות להקב"ה, רש"י ור"י נחמיאש פ"א. (ב) לשון הרע גורם סיכסוך וזעם בין אנשים, רלב"ג
תוכחה: תוכחה בסתר תועיל, ר"י קמחי פירוש א'.
כעס: מענה רך ישקיט הכעס, רס"ג (מאירי פירוש א', ר"י נחמיאש פירוש א')

פירוש "תחולל"

יביא ויברא: רש"י, רלב"ג, מאירי פ"ב בשם מפרשים, ר"י נחמיאש פ"א
שובר ומפסיק: רס"ג, רש"י תענית פ"א, אבן עזרא, רבינו יונה ש"ת, ר"י קמחי, מאירי פ"א, ר"י נחמיאש פ"ב

(ב) למיחש מבעי

(ב: א) מקור הדין בגמרא ופוסקים

פרשת גדליה בן אחיקם

בספר ירמיה (פרק מ) מסופר שאחר חורבן הבית והארץ, נתן מלך בבל רשות לשארית העם להישאר בארץ והפקיד עליהם את גדליה בן אחיקם. העם התאספו במצפה עם ירמיהו הנביא, וגם התאספו היהודים אשר ברחו לעמון ולאדם ושאר מקומות והתיישבו במצפה. יוחנן בן קרח היה אחד השרים של גדליה שם. ואח"כ כתוב -

ישמעאל: (ד) ויהי ביום השני להמית את גדליהו, ואיש לא ידע: (ה) ויבאו אנשים משכם משלו ומשמרון שמנים איש מגלחי זקן וקרעי בגדים ומתגדדים, ומנחה ולבונה בידם להביא בית ה': (ו) ויצא ישמעאל בן נתניה לקראתם מן המצפה הלך הלך ויבכה, ויהי כפגש אתם ויאמר אליהם באו אל גדליהו בן אחיקם: (ז) ויהי כבואם אל תוף העיר, וישחטם ישמעאל בן נתניה אל תוף הבור הוא והאנשים אשר אתו: (ח) ועשרה אנשים נמצאו כם ויאמרו אל ישמעאל אל תמתנו כי יש לנו מטמנים בשדה חטים ושערים ושמן ודבש, ויחידל ולא המיתם בתוף אחיקם: (ט) והבור אשר השליך שם ישמעאל את כל פגרי האנשים אשר הכה ביד גדליהו הוא אשר עשה המלך אסא מפני בעשא מלך ישראל, אתו מלא ישמעאל בן נתניהו חללים: (י) וישב ישמעאל את כל שארית העם אשר במצפה את בנות המלך ואת כל העם הנשארים במצפה אשר הפקיד נביון אדון רב טבחים את גדליהו בן אחיקם, וישבם ישמעאל בן נתניה וילך לעבר אל בני עמון:

ירמיה פרק מ: ... (יג) ויוחנן בן קרח וכל שרי החילים אשר בשדה, באו אל גדליהו המצפה: (יד) ויאמרו אליו הידע תדע פי בעליס מלך בני עמון שלח את ישמעאל בן נתניה להפתך נפש, ולא האמין להם גדליהו בן אחיקם: (טו) ויוחנן בן קרח אמר אל גדליהו בסתר במצפה לאמר אלכה נא ואכה את ישמעאל בן נתניה ואיש לא ידע, למה יכּה נפש ונפצו כל יהודה הנקבצים אליך ואבדה שארית יהודה: (טז) ויאמר גדליהו בן אחיקם אל יוחנן בן קרח אל תעשה את הדבר הזה, פי שקר אתה דבר אל ישמעאל:

ירמיה פרק מא: (א) ויהי בחדש השביעי בא ישמעאל בן נתניה בן אלישמע מנרע המלוכה ורבי המלך ועשרה אנשים אתו אל גדליהו בן אחיקם המצפה, ויאכלו שם לחם יחדו במצפה: (ב) ויקם ישמעאל בן נתניה ועשרת האנשים אשר היו אתו ויכו את גדליהו בן אחיקם בן שפן בתרב וימת אתו, אשר הפקיד מלך בבל בארץ: (ג) ואת כל היהודים אשר היו אתו את גדליהו במצפה ואת הפשדים אשר נמצאו שם, את אנשי המלחמה הכה

הוספות ועיונים בפרשת גדליה בן אחיקם: (א) אחיקם אביו הציל את ירמיה (פרק כז) ושפן סבו עזר ליאשיהו ???, ומובן לפי"ז למה ירמיהו הצטרף אליו. (ב) בפי חז"ל ראש השנה יח: נקרא צדיק כי שם נאמר על צום השביעי (צום גדליה) "ללמדך ששקולה מיתת צדיקים כשריפת בית אלקינו, עיי"ש ובמהרש"א. ג) לפי "סדר עולם" ובפשטות לשון הגמרא גדליה נהרג בג' בתשרי אולם דעת רד"ק ורבינו ירוחם נהרג בראש השנה והתענית נקבעה בג' תשרי עיין גם בית יוסף ??? ד) מה היו המניעים של ישמעאל בן נתניהו: בפסוק עצמו "מזרע המלוכה" ורד"ק ומלבי"ם שם שקנא בגדליה שמינהו מלך בבל, (רבי אביגדור מילר מרחיב הדבר לשנאה של בית המלכים הרעים לחוג החרדים והנביאים), גם עשה שותפות עם מלך מואב להדיח את גדליה ושרי הכשדים עיין בפסוק (מ יד) כי בעליס מלך עמון שלח את ישמעאל בן נתניה להכותך נפש. ==אולי צריך להביא כל לשון הגמרא בראש השנה יח: בענין צום השביעי ומיתת צדיקים עם מהרש"א ???

נדה סא. תנא הוא הבור שמילא ישמעאל בן נתניה חללים דכתיב (ירמיהו מא) והבור אשר השליך שם ישמעאל את כל פגרי אנשים אשר הכה ביד גדליה, וכי גדליה הרגן והלא ישמעאל הרגן, אלא מתוך שהיה לו לחוש לעצת יוחנן בן קרח ולא חש מעלה עליו הכתוב כאילו הרגן. אמר רבא האי לישנא בישא אע"פ דלקבולי לא מבעי, מיחש ליה מבעי. הנהו בני גלילא דנפק עלייהו קלא דקטול נפשא, אתו לקמיה דרבי טרפון, אמרו ליה לטמרינן מר, אמר להו היכי נעביד אי לא אטמרינכו חזו יתייכו, אטמרינכו הא אמור רבנן האי לישנא בישא אע"ג דלקבולי לא מבעי מיחש ליה מבעי, זילו אתון טמירו נפשייכו. [-עיין המשך הגמרא להלן עמוד ??]

רש"י: מיחש ליה מיבעי, ושמא הרגתם ואסור להציל אתכם.

תוספות: אטמרינכו הא אמור רבנן האי לישנא בישא כו', פירש בקונטרס ושמא הרגתם ואסור להצילכם ובשאלות דרב אחאי (פרשת שלח; מובא בסמוך) מפרש שמא הרגתם ואם אטמין אתכם חייבתם ראשי למלך³⁰ והיינו מיחש מיבעי ליה למיחש שיש לחוש ללשון הרע להאמינו לגבי זה שיזהר שלא יבא לו הפסד ולא לאחרים.

ר"א"ש: שם סימן ה: אמר רבינא האי לישנא בישא אע"ג דלקבולי לא מיבעי למיחש ליה מיבעי... פירוש רש"י למיחש מיבעי ושמא הרגתם ואסור להציל אתכם. ותימה הוא לפרש כן וכי אם יצא קול על אדם שחטא בשביל קול בעלמא יהא אסור להציל נפשו, ונראה דברי רבינא אחאי שפירש בשאלות (פרשת שלח) אם הרגתם חייבתם ראשי למלך שהתרה מלקבל רוצחין, וכענין זה דוקא יש לחוש ללישנא בישא היכא שיכול לבוא לידי היוק לו או לאחרים * אם לא יחוש לו, כהך עובדא וכההיא דגדליה בן אחיקם, אבל בענין אחר אסור אפילו לחוש ללשון הרע ולהאמינו כלל. [בתוספות הרא"ש: יכלל וכלל].

מעדני יו"ט: ר"א"ש שם: [לבוא לידי היוק לו] * או לאחרים, כן כתבו התוספות, וממילא משמע דכמו דמבעי ליה לחוש אם יכול להיות שיבוא היוק לעצמו, הוא הדין נמי אם יכול להיות שיבוא היוק לאחרים, דמאי שנא וכו', ועובדא דגדליה העלה עליו הכתוב כאילו הרג לכל הנהרגים ביד ישמעאל ואע"פ שהור"ל לחוש לעצמו, לא הזכיר הכתוב להא והזכיר שלא היה חש לאחרים.

שאלות: פרשת וישב: שאילתא כח: שאילתא דאסיר להון לדבית ישראל לאישתעווי לישנא בישא חד על חבריה... כי היכי דאסיר ליה לאישתעווי, הכי אסיר לקבוליה, דאמר רב ששת משום רבי אלעזר בן עזריה כל המספר לשון הרע וכל המקבלו וכל המעיד עדות שקר לחבירו ראוי להשליכו לכלבים שנאמר לא תשא שמע שוא, וסמך ליה לכלב תשליכון אותו, קרי ביה נמי לא תשיא.

וכי אסיר לקבוליה למעבד ביה מעשה אבל למיחש ליה מיבעי, דאי אמרין ליה פלגיא קא מהדר בתוך למקטלך או לצעורך, מיבעי ליה לנטוריה נפשיה מיניה, דאמר מר האי לישנא בישא אע"ג דלקבוליה לא מיבעי, למיחש ליה מיבעי, דהכי אשכחן בגדליה בן אחיקם דאמר ליה יוחנן בן קרח עילויה ישמעאל בן נתניה ולא חש למילתיה ואיענש דכתיב והבור אשר השליך שם ישמעאל את כל פגרי האנשים אשר הכה ביד גדליה, וכי גדליה הרגן

30. תוספות נדה: ** כן כתב ברא"ש בסמוך. להעיר שבנוסח השאלות פרשת שלח שלפנינו אין מילים אלו רק "וגרמיתון צערא לדילי נמי". ויש לעיין במשמעות הדבר.

והלא ישמעאל הרגן, אלא מתוך שהיה לו לחוש לעצת יוחנן בן קרח ולא חש ואיענש והעלה עליו הכתוב כאילו הרגן....

שם: פרשת שלח: שאילתא קכט: שאילתא דאסיר להון לדבית ישראל לאישתעווי לשון הרע וכי היכי דאסיר לאשתעווי הכי אסיר לקבוליה, דהכי אשכחן במרגלים דבדיל לשון הרע דאישתעו להון לדבית ישראל וקבלוה ישראל מינייהו איענשו עלה דמילתא... כאן מביא ענין המרגלים... ואמר רב ששת משום רבי אליעזר בן עזריה כל המספר לשון הרע וכל המקבל לשון הרע וכל המעיד עדות שקר על חבירו ראוי להשליכו לכלבים שנאמר לכלב תשליכון אותו וסמיך ליה לא תשא שמע שוא קרי ביה נמי לא תשיא.

ברם צריך למימר אמור רבנן אסור לקבולי לשון הרע למיעבד ביה מעשה אבל למיחש ליה בעי לפרהווי ליה אי לא, מי אמרינן כי אסיר לקבוליה למיעבד ביה מעשה אבל למיחש ליה בעי לפרהווי נפשיה מיניה, היכי דמי כגון דאמרו ליה פלניא קא מסגי בניכלא בהדך, מי בעי למיחש ליה ופרהווי נפשיה מיניה או דילמא אי חייש קא חשיד ליה ואמר מר החושד בכשרים לוקה בגופו@, ואסיר.

@בספר חלקת בנימין עמוד קצ מדויק מכאן דס"ל שמוחר להסתפק ממש דאל"כ אין כאן חשד, עיי"ש.

ת"ש דאמר רבא האי לישנא בישא אע"ג דלקבוליה לא מיבעי למיחש ליה מיבעי דכתיב והבור אשר השליך שם ישמעאל את כל פגרי האנשים אשר הכה ביד גדליהו וכי גדליהו הרגן והלא ישמעאל הרגן אלא מתוך שהיה לו לחוש לעצת יוחנן בן קרח ולא חש מעלה עליו הכתוב כאלו הוא הרגן, הנהו בני גלילא דנפק קלא עליהו דקטלו נפשא אתו לקמיה דרבי טרפון אמרו ליה אטמירנן מר, אמר להו אמור רבנן לישנא בישא אע"ג דלקבולי לא מיבעי ליה למיחש ליה מיבעי, דילמא איתא למילתא ולא מסתייעא מילתיכו וגרמיתון צערא לדילי נמי, איזילו אתון אטמירו נפשיכו.

מאירי: נדה שם: לשון הרע אף על פי שאסור לקבלו כמו שביארנו במקומו מכל מקום כל שיש בו מקום חשש סכנה ראוי למי שספרוהו לו שיחוש עליו ויזהר מאותו שספרו לו עליו, דרך הערה אמרו והבור אשר השליך שם ישמעאל... אלא מתוך שהיה לו לחוש לעצת יוחנן בן קרח מעלה עליו הכתוב כאילו הרגן, וכן אמרו בבני גלילא דנפק עליהו קלא דקטול נפשא ואתו לקמיה דר' טרפון אמרו ליה לטמירנן מר ואמר להו אנא לא מטמירנא לכו, דהא אמור רבנן האי לישנא בישא אע"ג דלקבולי לא מיבעי למיחש ליה מיהא מבעי, כלומר ושמא הדבר אמת ואיני רוצה לסכן עצמי, אלא זילו אינכו וטמירו נפשיכו, וגדולי הרבנים מפרשים למיחש ליה מבעי שמא הדבר אמת ואסור להשתדל בהצלתכם, וכן מצינו באברהם שחשש לדבריו של עוג וערך מלחמה על פיו כדכתיב ויבא הפליט ויגד לאברהם העברי, ואמרו עליו זה עוג שפלט מדור המבול, ר"ל שברח לארץ ישראל שלא נשטפה בדור המבול כדכתוב ולא גושמה ביום זעם, וכן הביאזה בזבחים (ק"ג).

◀ עיין יראים, סמ"ג, רבינו יונה לעיל עמוד ??

◀ עיין השמטת הרמב"ם דברי הגמרא כאן

◀ עיין לעיל רבינו מיוחס שמות כג א, ורשב"ם בפסחים ק"ח

עמודי שלמה: ביאור מהרש"ל לסמ"ג ל"ת י: שהיה לו לחוש לעצת יוחנן כו': פירוש שהזהיר אותו ואמר אני אהרוג אותו ולא הניחו גדליה ואמר שקר אתה דובר עליו ולא רצה להאמין כלל ולהשמר ממנו והיה לו לומר לא תהרגנו אלא נשמור ממנו את עצמנו, ודו"ק.

מהרש"א: נדה: אשר הכה ביד גדליה כו' וכי גדליה הרגן כו', מילתא באנפי נפשיה הוא ואגב דמייתי רישא דהאי קרא מפרש ליה כולו, וקאמר שהיה לו לחוש לעצת יוחנן כו', גם כי יפה עשה שלא קיבל דבריו של יוחנן להרוג את ישמעאל מכל מקום לא היה לו לומר ליוחנן שקר אתה דובר אלא היה לו לחוש לעצמו להשמר ממנו שלא יהרגנו, וק"ל.

דינא דחיי: סמ"ג לאוין י: אע"ג דלקבולי לא מיבעי, להאמינו אמונה אומן, למיחש ליה מיבעי, על הספק ישים בלבו שמא אמת הוא וישמור מכל צדדיו, כענין גדליה שהיה לו למיחש לדברי יוחנן בן קרח ולשמור עצמו מישמעאל, וכהנהו בני גלילא דאמרינן בנדה פרק האשה דנפק עליהו קלא דקטיל נפשא אתו לקמיה דרבי טרפון א"ל ליטמרינן מר, א"ל היכי נעביד אי לא אטמרינו חזו יתיכו אטמריכו הא אמור רבנן האי לישנא בישא אע"ג דלקבולי לא מיבעי מיחש ליה מיבעי, זילו אתון טמרו נפשיכו, שחשש רבי טרפון לאותו לשון הרע שמא אמת הוא ונשמר עצמו שלא להטמינם פן יודע הדבר למלך ויהרגהו כמו שפירש בשאלתות דרב אחאי, ולפרש"י חשש שמא אמת הוא ונשמר שלא לחטוא להצילם.

וכי גדליה בן אחיקם הרגם והלא ישמעאל הרגם וכו', אע"פ שכוונת הפסוק הוא אשר הכה את האנשים שהופקדו ביד גדליה בן אחיקם, מכל מקום מדלא פירש כן בפירוש דרשינן שמתוך שהיה ליה לחוש לעצת יוחנן בן קרח ולא חש, מעלה עליו הכתוב כאילו הרגן.

◀ נוסח כל התשובה נדפסת בפרק ?? עיי"ש. בענין ר' אהרן שהיה נדרף בעירו מפני לעו שהוציאה עליו אשה אחת, ועל ידי זה סבל מבזיונות, והסכימו הקהל שלא לקרותו בתורה, והרעיש עליהם מהרי"ק שעון גדול הוא להאמין לדברי האשה

מהרי"ק: שורש קפח: ...ואע"ג דאמר האי לישנא בישא אף על גב דלקבוליה לא בעי למיחש מיהא בעי, דבר פשוט הוא לפני כל יודעי דת ודין דלא אמרו למיחש ליה כדי לעשות שום מעשה נגד מי שמספרים עליו לישנא בישא, כדמוכח בהדיא בנדה פרק האשה (גדה סא). דגרסינן שם [הנהו בני] גלילא נפק עליהו קלא דקטילא נפשא, אתו לקמיה דרבי טרפון אמרו לטמרינהו מר, אמר להו היכי אעביד ליה לא ליטמרינהו הא קחזו לכו ליטמרינהו הא אמרו רבנא וכו', זילו אייתו איטמרו נפשיכו (עב"ל),

ולא מיבעיא לפירוש השאלתות שפירשו הא אמור רבנן כו', ושמא הרגתם ואם אטמין אתכם חייבתם את ראשי למלך, דודאי פשיטא שיש לדקדק דהא אי לא הוה עליה אימת דמלכותא היה מצילם, וכל שכן שלא היה מענישם מפני חששא דלישנא בישא, אלא אפילו לפירש"י שפירש שמא הרגתם ואסור להצילכם, מכל מקום דבר פשוט הוא דלא חשש אלא שלא לעשות מעשה ההצלה דשמא הרגו אבל לעשות להם שום עונש לא עלה על לבו, שהרי השיאם עצה להסתיר עצמם כדמשמע התם דאמר להו זילו אייתו איטמרו נפשיכו, ופשיטא שאם היו ראויין להענש, לא עונש רבא ולא עונש זוטא, שלא היה משיאם עצה אלא היה מסתלק מהם לגמרי, אלא ודאי פשיטא דלקבולי לא בעי לענין עשיית שום מעשה ולא שום ביוש לא קטן ולא גדול, [דאם כן קרינן ביה 'לקבוליה' ולא 'למיחש'], וזה פשוט וישר.

==דבריו הובאו בשו"ת בית אפרים יו"ד סימן א' (ומשום לפתחי תשובה יו"ד סימן קיט סק"ד ==עיי"ש אם יש דברים להעתיק כאן להשלים הענין ??

מסילת ישרים: פרק כ: משקל החסידות: ...והנה מה שצריך להבין הוא כי אין לדון דברי החסידות על מראיהן הראשון, אלא צריך לעיין ולהתבונן עד היכן תולדות המעשה מגיעות, כי לפעמים המעשה בעצמו יראה טוב ולפי שהתולדות רעות יתחייב להניחו, ולו יעשה אותו יהיה חוטא ולא חסיד.

הנה מעשה גדליה בן אחיקם גלוי לעינינו, שמפני רוב חסידותו שלא לדון את ישמעאל בן נתני' לכף חובה, או שלא לקבל לשון הרע, אמר ליוחנן בן קרח שקר אתה דובר על ישמעאל, ומה גרם, גרם שמת הוא, ונפזרו ישראל, וככה גחלתם הנשארה, וכבר ייחס הכתוב הריגת אנשים אשר נהרגו אליו כאילו הרגם הוא, וכמאמרם ז"ל (נדה סא) על הפסוק את כל פגרי האנשים אשר הכה ביד גדליה.

הדין של "למיחש" נלמד מסברה

ארח מישרים: סימן ח: שלא לילך רכיל: סעיף יג: גם המקבל לשון הרע, (כד) (כה) שמאמין להאומרו, עובר בלאו שנאמר (כו) לא תשא שמע שוא. **סעיף יד:** אכן כשגם שאסור לקבל לשון הרע, מכל מקום לא לבד שמותר אלא שצריך לחוש (כז) לו, להיות נזהר ונשמר מן הנאמר עליו שלא יגיע לו או לאחרים הפסד ונזק על ידו.

ביאור: (כו) לחוש, מה דאמרינן בנדה שם דמיחש ליה מיבעיה, לא ממעשה דישמעאל בן נתניה גמר, דאי מהתם מצינו לדחויי דשאני התם דפיקוח נפש נגעה בו דאפילו ספק דוחה שבת החמורה עי' ס"ק ח, ועל כן היה לו לחוש לעצת יוחנן בן קרח, משא"כ בעלמא, אלא מסברא אמרינן כן, וטעמא כיון שאנו מצויין להציל ממון וגוף חברינו כמו שהבאתי שם, אם כן צריך למיחש ללישנא בישא שלא יעבור על עשה והשבותו לו, ובמקום סכנה על לא תעמוד על דם רעך, כיון שאינו עובר על לא תשא אלא במקבלו שמאמין אבל לא אם אינו רק חושש לו, ועי' ס"ק כד. ומעשה ההוא הביא לדמיון שכבר היה מעשה שהיה ממש בדברים הנאמרים ועל שלא חש להם נעשה ונגמר המעשה הרע ונאשם גם הנאמר לו.

מהר"ץ חיות: גמרא אטמרינכו הא אמור רבנן האי לישנא בישא למיחש מיבעי, אע"ג דרבי טרפון קדים הרבה לרבא בעל האומר דבר זה דלמיחש מיבעי, ע"כ צריך לומר דגם בזמן קודם היה נודע מאמר זה מדרש המקרא אשר הכה ביד גדליה ורק רבא הזכיר הנשכחות, ועי' תוס' חולין ב: ד"ה אנא.

== למה רבי טרפון לא הציל בני הגליל ==

בדעת רש"י

חתם סופר: זילו אתון טמרו נפשיכו, לפרש"י צריך לומר דהכי קאמר היה מן הראוי שאפילו אי טמרו נפשיכו, להגיד עליכם ולגלות מצפוניכם אל המלך אלא כיון דהאי לישנא בישא לא בעינן לקבולי אי אפשר למסור אתכם, ומכל מקום משום חששא בעלמא דלמיחש מיבעיא לא בעינא למיעבד עובדא להצילכם בידיים. ובלאו הכי נמי לר' טרפון קשה למסרם למלכות אפילו אי הרגו בודאי דהא רבי טרפון חייש שמא במקום סייף נקב [הוה] כדאמר ספ"ק דמכות, כתבתי זאת כי לא הבנתי דברי בעל חוות יאיר סימן קמ"ו היטב.

ערוך לנר: בתוספות ד"ה אטמרינכו, ואסור להצילכם, הרא"ש הוסיף בזה וז"ל ותימא הוא לפרש כן וכי אם יצא קול על אדם שחטא בשביל קול בעלמא יהא אסור להציל נפשו ולכן כתב שנראה לו פירוש רב אחא, ולענ"ד י"ל שגם כוונת רש"י כפירוש השאלות, ומה שכתב ואסור להציל אתכם, אין הפירוש שעל פי דין תורה אסור להצילכם, אלא על פי חוק המלכות וא"כ אכנס בסכנה, או אפילו על פי דין תורה על ידי זה אסור להצילכם אם אבוא לידי סכנה משום ונשמרתם מאוד לנפשותיכם, דחיי קודם לחיי חבירו כדאמרינן בבבא מציעא (סא).

דברי יציב: חו"מ סימן עט: ... (יח) בש"ס נדה ס"א ע"א, הנהו בני גלילא... ופרש"י מיחש ליה מיבעי, ושמא הרגתם ואסור להציל אתכם עכ"ל. ובתוס' בשם השאלתות... וכן ברא"ש שם, והקשה על פרש"י וכי אם יצא קול על אדם שחטא בשביל קול בעלמא יהא אסור להציל נפשו עיי"ש. ואולי י"ל בדעת רש"י דכיון שמדין המלכות אין להטמינו, ודינא דמלכותא דינא כשהדין על פי היושר והחוק, עיין חו"מ סי' שס"ט ס"ח וסי"א, לזה כיון דלמיחש מיבעי הוי על פי יושר ואסור להטמינו מחמת הקול ודו"ק.

אם יודעים בבירור שרצח - אין להצילו

מהרש"ל: תוספות ד"ה אטמרינכו, ובשאלתות דרב אחאי מפרש כו', נ"ב: אין ראייה מכאן להציל ההורג אפילו בעת שבטלו דיני נפשות מכל מקום אסור להציל וכן יאבדו כל אויבי ה' וידינו אל תגע בהם, אלא להכי שרי להציל דספק הוי וספק נפשות להקל, ועוד שמעמידים האדם על חזקת כשרותו ואימור בודאי לא הרג, ודו"ק.

ר"א שטיין: לסמ"ג ל"ת ט: ...בנדה פרק האשה אמר רבא, לשון האשרי לשם: הנהו בני גלילאה דנפק... פרש"י שמא הרגתם ואסור להציל אתכם... ונראה דברי רב אחאי שפירש בשאלתות... עכ"ל. ובתוספות לשם הביאו גם לשון רש"י ושאלתות ולא הכריעו ביניהם כמו שעשה האשרי, ואף לפי האשרי משמע שאסור להציל רוצח ודאי מדקאמר וכי בשביל קול בעלמא יהא אסור להציל נפשו, משמע הא אם היה יודע שעשה הרציחה, הוי פירוש רש"י נחא.

רע"ק איגר: הא אמור רבנן האי לישנא וכו', ברא"ש הקשה על רש"י דתימה לומר דמשום קלא בעלמא יהא אסור להצילו, משמע דבבירור גמור אסור להצילו.

נקודות לבירור בסוגיא

יעב"ץ: תוספות ד"ה אטמרינכו וכו', ואם אטמין אתכם חייבתם ראשי למלך, אינו ברור, דאם כן כי נמי לא הרגו מצי לאשתמוטי בכה"ג מפני הסכנה כי היכי דהויא סכנתא לגבי בני גלילא גופייהו דהא קבעי לאטמורי [שהם מפחדים שמלכות יהרגם אפילו אם באמת לא הרגו ואם כן ממה נפשך מכניסים את ר"ט לסכנה], ואי הכי מאי איריא משום דליחש ללישנא בישא מיבעי, וק"ל.

המשך הגמרא בנדה / לימוד מאברהם ועוג

נדה סא. (המשך) ויאמר ה' אל משה אל תירא, מכדי סיחון ועוג אחי הוו דאמר מר סיחון ועוג בני אחיה בר שמחזאי הוו, מאי שנא מעוג דקמסתפי ומאי שנא מסיחון דלא קמסתפי, אמר רבי יוחנן אר"ש בן יוחי מתשובתו של אותו צדיק אתה יודע מה היה בלבו, אמר שמא תעמוד לו זכות של אברהם אבינו שנאמר ויבא הפליט ויגד לאברהם העברי, ואמר רבי יוחנן זה עוג שפלט מדור המבול.

תוספות: זה עוג שפלט מדור המבול, ...ומייתי ליה משום דמחזי כלישנא בישא, דאמר במדרש עוג אמר בלבו אלך ואומר לאברהם וילחם וימות ואשא שרה אשתו, אפילו הכי היה ירא משה שמא תעמוד לו זכות אברהם.

תוספות הרא"ש: ...ותימא מה שייך לאיתויי הכא, וי"ל משום דאיירי בלישנא בישא שיש לחוש, וכן עוג כיוון לרעה מה שהגיד לאברהם שנשבה לוט כי אמר בלבו אלך ואגיד לאברהם וילחם עם המלכים ויהרגוהו ואשא שרה אשתו ואפילו הכי ירא משה שמא תעמוד לו זכות של אברהם.

מאירי: [נעתק כולו לעיל בסמוך] לשון הרע אף על פי שאסור לקבלו כמו שביארנו במקומו מכל מקום כל שיש בו מקום חשש סכנה ראוי למי שספרוהו לו שיחוש עליו... וכן מצינו באברהם שחשש לדבריו של עוג, וערך מלחמה על פיו, כדכתיב ויבא הפליט ויגד לאברהם העברי, ואמרו עליו זה עוג שפלט מדור המבול ר"ל שברח לארץ ישראל שלא נשטפה בדור המבול כדכתוב ולא גושמה ביום זעם וכן הביאווה בזבחים (ק"ג).

ערוך לנר: בגמרא ויאמר ד' אל משה, הא דמייתי זה כאן כתבו התוספות דדמי להא דלעיל בהא דמיחזי כלישנא בישא, ולא זכיתי להבין מה לישנא בישא שייך בזה, ולולא דבריהם היה נלענ"ד שבתחלה מייתי הא דגדליה שניתן בו דופי על שבטח ולא נתיירא מפני ישמעאל, ואח"כ מייתי הא דר' טרפון שנתירא ולא רצה להטמין לבני גלילא, להשמיענו שכדין עשה שהיכא דשכיח היזקא צריך לירוא ולא לכנוס בסכנה, ושוב מייתי הא דמשה שבו היו שניהם יחד שמפני סיחון לא נתיירא ומפני עוג נתיירא, ובשניהם כדין שמפני סיחון לא נתיירא שבטח בהקב"ה שאמר לו להלחם, אבל מפני עוג נתיירא לא מפני גבורתו אלא מפני זכותו.

(ג) מספר "הפיץ חיים"

באיסור קבלת לשון הרע ודין למיחש

הקדמה: [ד"ה ולבר] ...ולבר זה חסרה להרבה אנשים ידיעה בענין איסור קבלת לשון הרע, שאיסורו הוא אפילו להאמין בלב לבד, רק לחוש מיבעי, ועוד הרבה ענינים כיוצא בזה בענין קבלת לשון הרע ורכילות אשר אי אפשר לבארם פה...

פתיחה: [ד"ה ומתחילה] ...ומתחילה צריך לידע הכללים... דגם אין חילוק בין מספר למקבל כמו שנבאר הכל לקמן, ומקבל מקרי במה שמאמין בלבו להסיפור שמספר לו חבריו אפילו אין מסייע לו בהסיפור רק שמאמין בלבו להסיפור לשון הרע ורכילות ששמע, בזה מקרי נושא שמע שוא ועובר על ידי זה אלאו דלא תשא שמע שוא...

❖ המספר או מקבל לשון הרע עובר בלאו "לא תשא שמע שוא"

חפץ חיים: פתיחה לאוין ב: מקור חיים: (ב) ועובר נמי (ב) המספר או המקבל בלאו דלא תשא שמע שוא (שמות כג א), וקרי בה נמי לא תשיא, ואם כן לאו זה כולל לשניהם.

באר מים חיים: פתיחה ל"ת ב: (ב) ועובר נמי וכו', כן איתא להדיא בפסחים (ק"ח). עיי"ש, וכן כתב הרמב"ם להדיא בפרק כ"א מהלכות סנהדרין הלכה ז' וז"ל: אסור לדיין שישמע דברי בעל דין קודם שיבוא בעל דין חבריו וכו' שנאמר לא תשא שמע שוא ובכלל לאו זה אזהרה למקבל לשון הרע ומספר לשון הרע וכו'. וכן כתב גם כן כלשון הזה בספר המצוות שלו מצוה רפ"א.

(ובסמ"ג לאוין י' משמע דעיקרו דהאי לאו קאי לענין לשון הרע עיי"ש, וכן משמע במכילתא כהסמ"ג שזה לשון המכילתא לא תשא שמע שוא הרי זה אזהרה למקבל לשון הרע, דבר אחר הרי זה אזהרה לדיין שלא ישמע מבעל דין קודם שיבוא בעל דין חבריו משמע דעיקר קרא אתי אזהרה לקבלת לשון הרע (עכ"ל). ועיין בספר דינא דחיי לבעל כנסת הגדולה שהאריך בזה),

ופשוט הוא דלאו זה כולל אפילו לשון הרע על דבר אמת, כיון דלאו זה כולל נמי שלא ישמע דבריו לדיין קודם שיבוא בעל דין חבריו כדאיתא בשבועות (לא). ובסנהדרין (ז'): ושם בוודאי אפילו על אמת אסרה התורה ואעפ"כ קראתו התורה שמע שוא, או משום השומע שלא ידע את הדבר הזה שהוא אמת ואתה משיאו להאמין דבר שהוא אסור להאמין, או משום שהתורה ירדה לסוף דעת המספר שכיון שהוא מספר טענותיו שלא בפני בעל דינו אי אפשר שלא יערב בתוך הטעמת דבריו דבר שאיננו אמת כל כך, ועיין בשבועות (לא). ברש"י ד"ה שמע שוא,

ואם כן פשוט הוא דהוא הדין לענין לשון הרע, וקל וחומר בזה, שבזה בוודאי לא יבוא בעל דין שכנגדו להכחישו ולהראותו שמה שסיפר עליו איננו אמת כל כך, על כן בוודאי לא יבוש לערב בתוך הסיפור דבר שאיננו אמת כדי להטעים את הדבר לפני השומע, וכן כתב בספר יד הקטנה בפרק ט' מהלכות דעות שלו דלאו זה כולל בכל גווני עיי"ש.

ולאו זה כולל נמי להמקבל גם כן כנ"ל ובין על לשון הרע ובין על רכילות כמו שמבואר בהדיא בשערי תשובה לרבינו יונה במאמר רי"ג ובמאמר רכ"ה עיי"ש, וידוע דאיסור לשון הרע הוא בפניו ושלא בפניו כדלקמן, הרי דלאו זה כולל בכל השמונה אופנים.

לשה"ר כלל ו:

בכלל זה יבואר איסור קבלת לשון הרע ושמיעת לשון הרע, ואיך יתנהג אדם בענינים אלו לכתחילה, וגם אם נתפס בחבורה רעה של בעלי הלשון איך יתנהג לצאת בזה על פי התורה, ועוד הרבה ענינים, ובו י"ב סעיפים:

לשה"ר: כלל ו: מקור החיים: סעיף א: אסור לקבל לשון הרע מן התורה, בין שהוא מהדברים שבין אדם למקום או מהדברים שבין אדם לחבירו, דהיינו (א) שלא נאמין בלבנו שהסיפור הוא אמת, כי על ידי זה יבוזה בעינינו מי שנאמר עליו. ואפילו אם לא יסכים לו בפרוש לסיפורו, דאי לאו הכי הרי הוא שונה את העון בכפליים, שהוא מספר ומקבל. והמקבל עובר בלא תעשה שנאמר לא תשא שמע שוא, ואמרו חכמינו ז"ל במכילתא שזו היא אזהרה למקבל לשון הרע, ולכך שאר לאוין ועשין המצטרפים לזה כמו שכתוב לעיל בפתיחה עיין שם. ואמרו חז"ל שכל המקבל לשון הרע ראוי להשליכו לכלבים שנאמר לא תשא שמע שוא וסמך לה לכלב תשליכון אותו, עוד אמרו שגדול עונש המקבלו יותר מן האומרו:

◀ סעיפים ב' עד ו' בענין "איסור שמיעת לשון הרע" נעתקו לקמן עמודים 48-52

סעיף ז: ודע דכשם שכתבנו בשם הפוסקים דמן התורה אסור להאמין דברי גנות שמספרים על חבריהם, כן הדין אפילו אם יודע שהדברים שסיפר לו הוא אמת אך יש בהם לצדד לכאן ולכאן, והמספר לו דן אותו לכף חוב ועל ידי זה הוא מגנה אותו, וידוע דמצוה להשומע לדון אותו לכף זכות (והוא דינא דגמרא בשבועות (דף ל) ומצות עשה דאורייתא לכמה פוסקים), והעובר על זה ואינו דן אותו לכף זכות והוא מסכים להמספר בגנותו, לא די שעבר על בצדק תשפוט עמיתך, אלא הוא גם כן נכלל (כ) בשם מקבל לשון הרע, כיון דעל ידי שלא דן אותו לכף זכות, ממילא נשתרכב עליו הדברי גנות:

סעיף ח: וכל זה אפילו אם הסיפור היה על איש בינוני אשר דרכו ליוזר מן החטא ופעמים יכשל בו, וכל שכן אם הסיפור היה על איש ירא אלהים שעליו שייך יותר מצות עשה דבצדק תשפוט עמיתך (כמבואר ברמב"ם פרק א' דאבות משנה ו'), ובשערי תשובה לרבנו יונה במאמר ר"ח) והוא עובר על זה ודן אותו לכף חוב ומסכים להמספר בגנותו, בודאי עובר על איסור קבלת לשון הרע* [עיין הגה"ה בהערות].

כלל ו: סעיף א: (א) שלא נאמין וכו', שערי תשובה ג ריג, רשב"ם פסחים קיח. ספר חרדים. כי על ידי זה יבוזה וכו', מלשון רבינו יונה שם, ונראה לי שכוונתו הוא כי אם הוא רואה שאם יאמין עליו שעשה או שדיבר דבר פלוני לא יהיה לו עליו צד זכות, הוא מצווה שלא להאמין להמספר כדי שלא יתבוזה פלוני בעיניו. אבל אם יש עליו צד זכות בלאו הכי, כגון שנוכל לומר שהדין עמו או שלא היה יודע את איסורו, וגם בענין דיבור נוכח למצוא אלו צדדי זכות, וגם עוד צד זכות שלא כיון בדיבורו למה שאמר עליו המספר וכיוצא בזה, בכל אלו איננו מצווה להרחיק את דברי המספר מכל וכל ולחשוב עליו ששקר דיבר על פלוני, רק בדרך כלל שלא יתקבל ברעיוני גנות על מי שסיפר וכו"ל. עובר בלא תעשה, סמ"ג ל"ת י, ורמב"ם הנ"ל, וביאור דברי כסף משנה שם.

סעיף ז: (כ) בשם מקבל לשון הרע, כשם שדבר זה נחשב לשה"ר אצל המספר כן בודאי הוא לענין המקבל. ומביא ראה מגמרא פסחים פז לענין ירבעם בן יואש, ומשאלו שלא דן את אחימלך לזכות שנחשב מקבל לשון הרע.

דוגמה לקבלת לשון הרע - היוצא מבית דין חייב ומתרעם על הדיינים

הגה"ה: ועתה נבאר מה שנכשלין בזה בעונותינו הרבים בענין קבלת לשון הרע בלי ראות, ואציר ציור אחד וממנו יקיש המשכיל לכל כיוצא בזה. והוא מה שמצוי כשאחד יוצא מבית דין חייב והוא מספר לחבירו ומסדר דברי זכותו לפניו לאמר, ראה בעצמך איך שהדין עמי ובית דין פסקו מהיפך להיפך, ואם היה בא דין שלי לפני רב פלוני ופלוני שהוא מפורסם לחכם, בודאי היה מבין האמת עם מי ולא היה פוסק פסק מהופך ומקולקל כזה. ומדבר עוד על הבית דין עבור זה דברי חירופין וגידופין אשר אין להעלות על הכתב. ואם חבירו משיבו אינני מאמין שיפסקו כן, יאמר לו ראה את הפסק וקרא אותו היטב ותראה בעצמך אשר לא בדעת ובהשכל נעשה, והוא מראה את הפסק וקורא אותו פעם אחר פעם, ובכל פעם הוא מתפלא יותר ומוצא גם כן בהפסק דברים אשר לא נראו לו לפי דעתו, נכידוע

סעיף ט: כשם ששייך איסור קבלת לשון הרע באם המספר סיפר לו על אחד שעשה עתה דבר שאינו הגון, שנצטוינו על זה שלא להחליט בלבנו שהדבר אמת וכנ"ל בסעיף א', כן שייך גם איסור קבלת לשון הרע לענין שאר חלקי איסור לשון הרע שביארנו לעיל, (כגון לבזותו (כא) במעשה אבותיו או במעשיו הראשונים, כיון שהוא (כב) מתנהג עתה כשורה, או בחסרון חכמה, הן בתורה והן בעניני עולם, וכנ"ל בכלל ד' וה' וכיוצא בזה), בכל דבר שהוא גנות עליו, שנצטוינו גם כן שלא להתקבל דברי המספר לפנינו להתבזות על ידי זה בעינינו את מי שנאמרו עליו. כללו של דבר (כג) כל דבר שיש על המספר איסור עבור דיבורו, (כד) יש על המקבל איסור עבור קבלתו:

סעיף י: אף על פי שביררנו דקבלת לשון הרע, דהיינו להחליט בלבו שהדבר אמת, אסור מן התורה, מכל מקום אמרו חז"ל דלחוש מיהו בעי. וביאור הדבר, דצריך לקבל את הדבר (כה) בדרך חשש בעלמא, היינו רק כדי לשמור את עצמו ממנו שלא יגיע לו היזק על ידו, ולא יהיה זה הדבר אפילו בגדר ספק, דמעמידין לאדם בחזקת כשרות, ולכן מחויב עדיין (כו) להיטיב עם הנידון בכל הטובות שציותה התורה לשאר אנשים מישראל, כי לא נגרע ערכו בעינינו על ידי הלישנא בישא לשום דבר, * [עיינ הגה"ה בסמוך] רק שהתורה התיירה לחוש ללישנא בישא לענין לשמור את עצמו ואת אחרים ממנו, ועל כן כתבו הפוסקים

שפסקי בעלי בתים אינן שוין לפסקי התורה הקדושה, עד שנחלט בעיני שניהם שהרב או הבית דין שבעיר הזאת אין להם שקול הדעת לידע איך לפסוק דין על בוריו:

ועתה נבוא לענינו, ראה איך בשאט נפש עבר על לאו דלא תשא שמע שוא, ועל עשה דבצדק תשפט עמיתך, ועוד שארי לאוין המבוארין לעיל בפתיחה, ואילו היה השומע הולך בדרך התורה הקדושה, כשבא אחד לפניו בענין כזה, בודאי החיוב מוטל עליו אם יכול להוציא אף מלב הבעל דין שלא יהיה לו תרעומת על הבית דין ולהרחיב לפניו בדברי אמתלאות שעל הבית דין אין שום עולה חס ושלום שהם פוסקין כפי המבואר בתורה הקדושה על פי הטענות, ואין לו לדיין אלא מה שענינו רואות...

ואם רואה שדבריו לא יועילו, על כל פנים יש לו להתחזק על עצמו שלא לקבל לדברי הגנות והתרעומת של חבריו שהוא מתרעם על הבית דין שבעיר, כי האיסור של קבלת לשון הרע והמצוה דבצדק תשפט עמיתך הוא נאמר אפילו על סתם אנשים מישראל, וכל שכן על מי שמוחזק בעיר לתלמיד חכם ובדידיה המצוה דבצדק תשפט הוא אפילו אם הדרך לכף חוב מכריע הרבה יותר מלכף זכות...

והעובר על דברינו אלה, דהיינו שמחליט בלבו אחר סיפורו של חבריו שהרב או שהבית דין לא דנו את הדין יפה וטעות היה בהוראה זו, בלי דרישה וחקירת טעם הדבר מהבית דין עצמו, עובר על כמה גופי תורה, ובפרט על איסור קבלת לשון הרע ועל לאו דלא תשא עליו חטא לפירוש הרמב"ם. וכל הדין את חבריו לכף זכות דנין אותם מן השמים לכף זכות:

סעיף ט: (כא) במעשה אבותיו, על פי דיוק ברמב"ם דעות פרק ז הלכה ב' וג'. ובהג"ה מוסיף דמשמע מסתימת לשון הרמב"ם אפילו אם המקבל יודע בעצמו ג"כ שכך וכך עשו אבותיו, ושכן כתב בספר יד הקטנה שכל דיבור נמאס נכלל באיסור שמיעת לשון הרע. ומוסיף שהבא לגנות את חבריו במעשה אבותיו הרעים הוא באמת שקר ושוא כי בן לא ישא בעוון אבותיו.

(כב) מתנהג עתה, עיין כלל ד במ"ח ס"ק ג. (כג) כל דבר שיש על וכו', כולל כל ציורי לשון כמו על ידי כתיבה, או אם לפי הנראה לא יוכל לבוא היזק להנידון ע"י דיבורו.

(כד) יש על המקבל, פירוש בזה בודאי יש על המקבל איסור. ופעמים הרבה יש שלמספר אין איסור, כגון בדברים שבין אדם למקום וכוונתו לקנא האמת, ועל המקבל יש איסור אם הוא מאמין בהחלט כי הוא אינו יודע אם אמת הוא.

סעיף י: (כה) בדרך חשש בעלמא, ולא בגדר ספק דמעמידין לאדם בחזקת כשרותו. כאן מאריך להוכיח דבריו ומביא הגמרא בנדה סא, רש"י, ותוספות שם, ובמהרש"ל שם על התוספות כתב שכאן מותר להציל את האנשים שיצאו עליהם קול רציחה כי הקול הוא רק ספק וספק נפשות להקל, ועוד שמעמידים לאדם בחזקת כשרות ואימור בודאי לא הרג, עכ"ל. וכתב שמוכח ברא"ש שם כתירוף ב' של מהרש"ל דמעמידין לאדם בחזקת כשרות. ומביא עוד גמרא כתובות לו: דקול נחשב רק חשש בעלמא ולא ספק ממש. ולכן נקטינן כתירוף ב' של מהרש"ל.

(כו) להיטיב עם הנידון, אפילו אם המספר אומר שאדם זה שהוא מספר עליו יצא מכלל עמיתך, אסור להאמינו כלל.

דמה שמותר לחוש היינו היכא שיוכל לבוא לידי היזק (כט) לו או לאחרים אם לא יחוש לו, (דבר זה דלאחרים צריך ביאור רחב, ועיין פה בבמ"ח ולקמן בחלק ב' כלל ט' כי שם נרחיב בזה בע"ה), אבל בענין אחר אסור לחוש ללשון הרע ולהאמינו כלל. *

*** הגה"ה:** ולא מבעי היכא דבלאו הלישנא בישא הוא כשאר אנשים מישראל, אלא אפילו אם בלא הכי גם כן נתחזק בעיר לאדם רשע על ידי מעשיו הרעים, אך שעל ידם לא יצא עדיין לגמרי מכלל שאר אנשים מישראל, כגון (כז) להשיב לו אבדה וכדי לתן לו צדקה או לפדותו וכיוצא בו, ועתה נשמע עליו עוד מאנשים שיצא לגמרי מכלל עמיתך, כגון דשביק היתרא ואכיל איסורא, כיון שלא נתברר דבריהם בבית דין רק שאמרו אנשים בדרך סיפור בעלמא (כח) אין לקבל דבריהם לאמת כדי למנוע את עצמו על ידי זה מפדיונו, אם נשבה וכיוצא בו.

סעיף יא: ויש הרבה דברים שנכשלין בו העולם בענין לחוש וראוי לדבר בזה הרבה אך אין כאן מקום להאריך בו, ואכתוב אותן אם ירצה ה' לקמן בכלל האחרון. אך כללו של דבר דמה שאמרו דצריך לחוש ללישנא בישא, היינו רק לענין לשמור את עצמו מהנדרון, אבל לא ח"ו (ל) לעשות לו שום מעשה או לגרום לו שום הזק או ביוש עבור זה, גדול או קטן, אפילו אם הלישנא בישא יצא עליו על ידי עד אחד כשר, שהעיד עליו כן בבית דין, לא מהני רק לשבועה. ויותר מזה (לא) שאפילו רק לשנוא אותו בלב עבור זה, אסור גם כן מן התורה, וכל שכן שאינו יכול לפטור את עצמו על ידי הלישנא בישא (לב) מהחויבין שהוא מחויב להנדרון * [הגה"ה בהערות]:

(כט) לו או לאחרים, פירוש 'לו' כמו אצל ר' טרפון שהיה חשש סכנה מהמלך, ו'לאחרים' היינו כמו אצל גדליה שאחרים היו בסכנה. ומביא דברי מעדני יו"ט שם. ומסיק לעיין היטב בסוף במ"ח אות ל' ושם כתב שדוקא אם לא יגיע להנידון שום היזק מזה רק הם ישמרו עצמם, אבל אם יראה לפי ענין השומעים שהם יקבלו הדבר לאמת גמורה ויזיקו או יביישו להנידון, או יסובב מזה מחלוקת, אז אין לו לספר כלל, דכמו שאני מצווה לאהוב את זה כך אני מצווה לאהוב את שכנגדו. ויותר מזה שמצוי שהשומע יריע עמו יותר מכפי הדין שהיה מחוייב הנידון על זה אפילו אם אמת הדבר, על כן צריך להזהר מאד המגלה ענין כזה לראות את הנולד ושב ואל תעשה עדיף.

בהג"ה: (כו) להשיב לו אבדה, כגון שהוא מומר לתיאבון דעדיין בכלל ישראל. וראיות לכך.

בהג"ה: (כח) אין לקבל דבריהם אמת, על פי גמרא גיטין מו: שרב אמי לא הסכים לפדות אדם שאמרו עליו שהוא מומר להכעיס דשביק היתירא ואכל איסורא, ורש"י שם כתב שהיו עדים שהעידו עליו כך שאכל נבילות להכעיס. ומדייק החפץ חיים שאם לא היו עדים ורק בדרך סיפור בעלמא לא היה רב אמי מקבל דבריהם. ומסתפק שם בהבנת לשון רש"י (עיי"ש שמאריך בזה גם מגמרא נדה סא ועיין גם בהג"ה שם ד"ה ואם נאמר), ובסוף מסיק שדעתו נוטה שמדי ספק לא נפיק ואם אין עדים אין למנוע לפדותו עכ"פ משום ספיקא דאורייתא של לא תעמוד על דם רעך.

סעיף יא: (ל) לעשות לו שום מעשה, על פי תשובת מהרי"ק שורש קפח (מובא לעיל במקורות ??). המשך דברי במ"ח מובאים לעיל בסמוך בבמ"ח ס"ק כ"ט.

(לא) שאפילו רק לשנוא אותו, על פי שו"ת מהרי"ק הנ"ל, ורשד"ם חיו"ד סימן רטו.

(לב) מהחויבין שהוא מחוייב להנידון, כגון שהוציאו לשה"ר על אחד ממשרתיו שגנב ממנו והוא מקבל הדבר לאמת גמורה ועל ידי זה מעכב לשלם את שכירותו, דענין למיחש הוא רק חשש בעלמא והיאך יפטור עצמו על ידי זה מחיוב. וראה מגמרא כתובות.

הגה"ה: ...כגון שיש בעיר אנשים שמוחזקים לעניים וצריך לתן להם צדקה, וארע שאחד הוציא עליהם דיבה שהם באמת אינם עניים אך שעושים עצמם כעניים כדי לרמות בני אדם, ועל ידי הדיבה מונעים אחר כך הרבה אנשים מליתן להם את קצבתם אשר נהגו בהן מאז ומקדם: ועל פי דין תורה הוא עוולה רבה, כי דבר זה נכנס בכלל מקבל לשון הרע ממש, כי אם היה הולך על פי התורה שאין להאמין לשון הרע רק לחוש, לא היה פוטר את עצמו לעת עתה מן העני הזה כי עדיין הוא עומד בחזקתו שנתחזק מקדמת דנא לאיש עני, כל זמן שלא נתברר בהפכו, ומחויבין אנשי העיר לפרנסו, וגדולה מזה אמרו הרי שבא ואמר פרנסוני אין בודקין אחריו, וכל שכן בזה שנתחזק עד עתה לאיש עני, היתבטל חזקתו וחיובו מאנשי העיר עבור זה המוציא דיבה, ורק צריך לחוש לדברי המספר ולדרוש אחר זה היטב, ובודאי כל זמן שלא יתברר הדבר לאמתו אין רשאי לפטור את עצמן מדין חיוב צדקה, ועל זה וכיוצא בזה אמרו רז"ל על פסוק אל תגזל דל כי דל הוא, שקאי על הרגיל לתן צדקה לעני אחד ופוסק ואינו נותן לו, נקרא עבור זה גזול הדל:

סעיף יב: ואם כבר עבר ושמע לשון הרע והאמין בלבו, בין שהוא מחלקי הגנות שבין אדם למקום ובין שבין אדם לחבירו, (לג) תיקונו, שיתחזק להוציא הדברים מלבו שלא להאמינם, ויקבל על עצמו על להבא שלא לקבל עוד לשון הרע על אדם מישראל, ויתודה על זה, ובוזה יתקן הלאוין והעשין שעבר על ידי קבלת לשון הרע כמבואר לעיל בפתיחה, (לד) אם עדיין לא ספר לאחרים:

רכילות כלל ה:

בכלל זה יבואר איסור קבלת רכילות ושמיעתו בכל פרטיו, וגם אם נכשל בזה כיצד יתקן החטא הזה, ובו ד' סעיפים:

רכילות: כלל ה: מקור החיים: סעיף א: כשם שאסור לקבל לשון הרע מן התורה כך (א) אסור לקבל רכילות מן התורה שגם היא בכלל לשון הרע. דהיינו, שלא יאמין בלבו שמה שסיפר לו שכך וכך עשה לו פלוני או דיבר עליו פלוני הוא אמת. והמקבל עובר בלא תעשה שנאמר לא תשא שמע שוא, לבד שאר לאוין ועשין המצטרפין לזה כמבואר לעיל בפתיחה עיין שם. ואמרו חז"ל שלשה לשון הרע הורגתן, האומרו והמקבלו ומי שנאמר עליו, (כמו שידוע מענין דואג שנטרד מעולם הבא בסיבת הרכילות ונהרגה נוב עיר הכוהנים אשר נאמר עליהם הרכילות, ונהרג שאול אחר כך עבור שקיבל את הרכילות), והמקבלו יותר מן האומרו. ואמרו חז"ל שכל המספר לשון הרע והמקבל לשון הרע ראוי להשליכו לכלבים שנאמר לא תשא שמע שוא וסמך לה לכלב תשליכון אותו:

סעיף ב: ואף על שמיעת רכילות בלבד (ב) גם כן יש איסור גדול כמו בלשון הרע, וכנ"ל בחלק א' [כלל ו' סימן ב'], אף דבעת השמיעה לא נגמר עדיין בדעתו אם יאמין או לא. ומכל מקום איסור קבלה חמור ממנו, דלענין שמיעה היכא דהוא מבין מתחלת הסיפור שתהיה ידיעת דבר זה נוגע לו על להבא אם אמת הוא, כגון שהוא רואה שחבירו רוצה לספר לו איך שפלוני רוצה להזיקו בגופו או בממונו וכיוצא בזה, בודאי (ג) מותר לשמוע לכתחלה כדי לידע איך לחוש ולהשמר ממנו. אבל לקבל בהחלטה אסור מן התורה בכל גווני רק דרך חשש בעלמא, וכדי שיזהר את עצמו בלבד, כמו שאמרו חז"ל דלישנא בישא אף על גב דלקבולי לא מבעי למיחש מבעי, ועיין לעיל בהלכות איסורי לשון הרע בכלל ו' תראה איך להתנהג בענין השמיעה לצאת ידי שמים, והוא הדין כאן:

סעיף ג: ואם הוא רואה בחבירו דברים הניכרים שהוא רוצה להזיקו בגופו או בממונו, אפילו לא שמע עליו עד עתה דבר זה משום אדם, מכל מקום מותר לדרוש ולחקור אחר זה אצל אנשים אם מחשבתו להזיקו בענין פלוני ופלוני (ד) כדי לידע (ה) איך להשמר ממנו, ואין לו לחוש שעל ידי זה יסובב שיספרו בני אדם בגנותו:

סעיף יב: (לג) תיקונו שיתחזק, כמו איסור גזל, כשמשיב הגזילה עוקר את הלאו מעיקרו, ובכל זאת צריך ודוי וקבלה להבא. (לד) אם עדיין לא, ואם סיפר אין לו תקנה עד שיפייס להנידון או שיוציא הדבר מלב השומעים.

רכילות כלל ה: סעיף א: (א) אסור לקבל רכילות מן התורה, רמב"ם סנהדרין כא ז אזהרה למקבל לשון הרע וכו', ושם לשון הרע כולל רכילות, ומוכיח זה מכמה מקומות. וכן מוכח מרבינו יונה בשערי תשובה.

סעיף ב: (ב) ג"כ יש איסור, (ג) מותר לשמוע, הכל כמבואר בחלק לשה"ר כלל ו' בכמ"ח ב' וג'.

סעיף ג: (ד) כדי לידע, נלמד מק"ו מדין דברים הניכרים בגמ' שבת נו. והוסיף דאפשר דאפילו לא ראה עליו דברים הניכרים רק שמע מאחד שפלוני רוצה להזיקו, גם כן מותר לדרוש ולחקור אצל אנשים איך להשמר ממנו, דאף דלענין לחוש די לו אפילו אם לא שמע רק מאחד מכל מקום כשישמע מהרבה אנשים יחוש יותר. אך יזהר של יקבל דבריהם בהחלט רק ישמור את עצמו ממנו.

(ה) האין להשמר ממנו, ויותר נ"ל דאפילו שמע רק דברים הניכרים במקצת שיש לפלוני שנאה עליו שמותר לדרוש ולחקור אצל אנשים לידע סיבת הדבר. ואין לחוש פן יספרו בגנותו אך יזהר שלא יקבל דבריהם בהחלטה רק ישמור את עצמו. וקצת ראייה לזה מענין דוד ומפיכוש עיי"ש.

הערה לסעיף ג': סעיף זה לא מדבר על קבלת לשה"ר מאדם אחר שמספר לו, אלא כשראה בעצמו דבר ויש לו דברים ניכרים שרוצה פלוני להזיקו, שמתר לו למסוך על פי זה ולחקור ולדרוש כדי שלא יגיע לו היזק.

סעיף ד: ודע עוד דכל הכללים שכתבנו לעיל בחלק א' בכלל ו' אצל קבלת לשון הרע לענין לחוש (ו) כן הוא הדין בענין לחוש אצל רכילות. ולכן צריך לזהר מאד כששמע שאחד דבר עליו או עשה לו כך וכך או רוצה לעשות לו כך וכך, שלא להאמין בדבר רק בדרך חשש בעלמא, דהיינו לשמור את עצמו ממנו ולא בגדר ספק, דמעמידין לאדם בחזקת כשרות ומסתמא לא עשה לו רעה ולא גינהו. ועל כן אסור לעשות לו שום מעשה או לגרום לו שום היזק או ביוש עבור זה, לא גדול ולא קטן, ואפילו רק לשנוא אותו בלב, אסור גם כן מן התורה, וכל שכן (ז) שלא לפטור את עצמו על ידי הרכילות ממה שהוא מחויב להגדון. ומחויב הוא גם כן עדיין להטיב עמו בכל הטובות שציותה התורה לשאר אנשים מישראל, כי לא נגרע ערכו בעינינו על ידי זה לשום דבר. וכלל כתבו הפוסקים דאין מותר לחוש רק לענין לשמור את עצמו על להבא שלא יבוא לידי היזק ממנו, אבל בענין אחר אסור לחוש כלל:

סעיף ה: ומזה תראה כמה נואלו הרבה מבני אדם שטבעם תמיד לדרוש מחבריהם מה דיבר פלוני אודותם, ואפילו אם מידיעת דבר הזה אין נפקא מינה להם על להבא, וכשהם אינם רוצים לגלות להם מפצירים בהם הרבה עד שמגלים להם מה שדיבר פלוני אודותם, ויש באלו הדברים ענין גנאי עליהם, ומקבלים את הדבר לאמת גמורה ועל ידי זה נעשו שונאים גמורים. והנה אם נבוא למנות את גודל הקלקולין וחשבון הלאוין והעשין שרגיל לעבור מי שמוטבע במידה המגונה הזאת, קצרה היריעה מהכילם, ועיין לעיל בפתחה ותבין את דברינו, כי באמת איסור קבלת לשון הרע ורכילות הוא אפילו אם אחד סיפר להם מעצמו דבר שנוגע לו על להבא, ציותה התורה שלא להאמין בזה רק לחוש, וכשאינו נוגע על להבא אסורה אפילו השמיעה לבד וכנ"ל בסעיף ב', ועל אחת כמה וכמה לעמוד על חבירו ולהפצירו עד שיבוא המספר לכלל סיפור רכילות והשומע לאיסור קבלת רכילות, דאסור, והוא חוטא ומחטיא את חבירו. על כן צריך האדם מאד מאד להתרחק מלדרוש ענין כזה, אם לא שברור לו שנוגע לו הדבר הזה על להבא לידע היאך לשמור את עצמו מפלוני:

סעיף ו: ודע דיש עוד חילוק באיסור קבלת רכילות וכמו שאבאר, שאפילו אם נתברר לו שהוא אמת מה שסיפרו לו שאחד דיבר עליו, או עשה מעשה נגד רצונו, (ח) אך יש בדבר הזה לשפטו לצד הטוב ולצד הזכות שלא היתה כוונתו להקניטו בזה, רק ענין אחר שלפי הענין ההוא לא יהיה תו עוולה עליו, וידוע דמצוה מן הדין לדון אותו לכף זכות, והוא על ידי שלא רצה לדון אותו לכף זכות ממילא נשתרבע עליו ענין זה לעוולה מה שדיבר עליו או עשה מעשה נגדו, ונקט לה בלבו עליו עבור זה, לכן נקרא משום זה בשם מקבל רכילות, (ועיין לקמן בכלל ו' ס"ג בהערה מה שצירנו שני ציורים לענין קבלת רכילות והכל בא על ידי זה שלא דן אותם לכף זכות):

(ו) כן הוא הדין, כמו שנתבאר בחלק לשון הרע הסברות והראיות שייך כאן ברכילות.

(ז) שלא לפטור, פירוש, אפילו היה לו היזק בממון וסיפרו לו שהוא עשה לו ההיזק, אין לו לפטור את עצמו משום זה מהממון שהוא מחוייב להנידון. ומה שכתב שמחוייב עדיין להטיב עמו בכל הטובות וכו', היינו אפילו אם היה לו היזק ע"י מלשינות וסיפרו לו על אחד שהוא עשה לו, דאסור להאמין. ולענין אם רק גינה אותו שלא בפניו, אפילו אם נתברר לו שהדבר אמת, עדיין מחוייב להטיב עמו ולהלוות לו כשאר ישראל ואם ימנע עובר בלא תקום ולא תטור דגנות שלא בפניו לא נחשב "צערא דגופא" להתיר נקימה ונטירה.

סעיף ו: (ח) אך יש בדבר לשפטו לצד הזכות וכו', ואיירי שהכף חוב אין מכריע יותר, דאף דמצוה איכא שלא להכריעו לחוב מכל מקום אם עבר על זה אינו בכלל לשון הרע, אבל אם הזכות והחוב שווים אין לו להחליט לגנאי ולבוזיון, ונלכד ברשת מספר לשון הרע, עיי"ש.

סעיף ז: ואם כבר עבר וקיבל רכילות (ט) תיקונו, שיתחזק להוציא הדבר מלבו שלא להאמינם. ואפילו אם קשה לו הדבר לחשוב שהמספר בדה את כל הדברים מלבו, יחשוב אולי הוסיף המספר, או גרע איזה פרט מהמעשה או איזה תיבות מהדיבור שאמר פלוני עליו, או אמר בניגון אחר שעל ידי זה נשתנה הענין משוב לרע, ויקבל על עצמו על להבא שלא לקבל עוד לשון הרע ורכילות על אדם מישראל, ויתודה על זה. ובזה יתקן האיסור שעבר אם לא סיפר הדבר עדיין לאחרים:

מקומות נוספים בדברי החפץ חיים

מותר לחקור ולדרוש לפני שנכנסים לשותפות

לשה"ר: כלל ד: מקור החיים סעיף יא: ודע עוד עיקר גדול בענינים אלו, אם אחד רוצה להכניס את חברו בעניניו, כגון לשכרו למלאכתו או להשתתף עמו או לעשות שידוך עמו וכל כהאי גוונא, אפילו לא שמע עליו עד עתה שום רעה, אפילו הכי מותר לדרוש ולחקור אצל אנשים על מהותו וענינו, אף דיכול להיות שיספרו לו גנותו, אפילו הכי מותר כיוון דכוונתו לטובת עצמו לבד, כדי שלא יצטרך אחר כך לבוא לידי היזק ולידי (מד) מצה ומריבה וחילול ה' ח"ו. אך נראה לי שצריך שיודיע למי ששואל מאיתו עליו שרוצה לעשות שידוך עמו או כל עניני השתתפות וכו', ובזה לא יהיה עליו שום חשש איסור, לא מפני שאלתו, שהוא אין מתכוון לגנותו רק לטובת עצמו כאשר ביארנו, (אך ייזהר שלא יאמין את תשובתו בהחלטה מפני קבלת לשון הרע רק דרך חשש בעלמא לשמור את עצמו),

וגם אין לו שום איסור מפני תשובת חברו דנימא דעבר בזה על לפני עיור לא תתן מכשול, כי אף אם יספר עליו חברו את עוצם גנותו אין הוא עושה בזה איסור גם כן, כיון שגם הוא אינו מתכוון בתשובתו לספר גנותו של חברו, רק הוא אומר האמת בכדי להיטיב עם זה השואל מאתו עצה בענין זה, כאשר ביארנו במקום אחר דזה מותר מן הדין, אך מאוד ייזהר שלא לגזם את הדבר יותר מכפי שהוא יודע את בירור הדבר, ועוד איזה פרטים הנצרכים לזה, ועיין לקמן בכלל ט' בהלכות רכילות מענין זה:

אבל אם לא יודיע לחבירו את סיבת דרישתו ויעשה עצמו כמתנכר כדי שיודע לו בטוב מהותו של אותו האיש, נראה פשוט דעובר בזה על לפני עור, שעל ידו יעשה חברו איסור אם יספר עליו דברים של דופי, אפילו אם אמת הוא, כאשר ביארנו במקום אחר דאיסור לשון הרע הוא אפילו על אמת לכל הפוסקים, ולא ניתן להאמר רק אם מכוון שעל ידי סיפורו בגנותו (מה) יצמח מזה טובה לאחר, אבל בלאו הכי לא, ואף שעל ידי סיפורו נסבב טובה לאחר מכל מקום (מו) הוא לגנותו התכוון, על כן צריך לעשות כמו שכתבנו * [הגה"ה בהערות:

(ט) תקונו, מקורו לעיל בחלק א כלל ו סעיף יב ובבמ"ח שם.

לשה"ר כלל ד: (מד) מצה ומריבה, ראייה מגמרא שבועות דף לט. שצריך לדקדק מתחילה שלא למסור ממונו ביד מי שאינו נאמן, והכוונה שהיה לו לדרוש ולחקור אחרי מהותו של שותפו אם איש נאמן הוא ולא למהר ולהשתתף עמו. ואין סברא שתכריח אותו התורה להשתתף עם איש אשר לא נדע מתמול שלשום את מהותו בלי דרישה וחקירה. וגם יוכל לבוא אח"כ למריבות גדולות.

(מה) יצמח מזה, כמבואר לקמן כלל י ובחלק רכילות כלל ט'

(מו) והוא לגנותו נתכוין, וזה שגורם לחבירו לספר לשון הרע בלי כוונה לתועלת דומה לנתכווין לאכול בשר חזיר ועלה בידו בשר טלה דצריך כפרה. ועוד נוכל לומר דמקרי עלה בידו בשר חזיר כי בענינים אלו העיקר הוא הכוונה, וכדברי רש"י בבא מציעא דף נח: "והוא לגנותו התכוין".

לא לברר אצל שונא

הגה"ה: עוד זאת צריך ליוהר מאוד, שלא ידרוש את מהותו וענינו אצל מי שהוא משער שהוא שונאו, ואפילו איננה שונאה גמורה רק שגם הוא באותו אומנות ובאותו עסק, כידוע בעונותינו הרבים,

לשה"ר: כלל ח: מקור החיים סעיף ו: ודוקא אם שמע מהם בעצמו דברי אפיקורסות אבל אם אחרים אמרו לו, אסור לסמוך על זה לגנותם, בין בפניהם ובין שלא בפניהם, וגם אין לו להחליט דבר זה בלב כדין איסור קבלת לשון הרע וכנ"ל בכלל ו', רק צריך לו לעת עתה לחוש לעצמו (יב) וגם להזהיר לאחרים בסתר, שלא יתחברו לעת עתה עימם, עד שיתברר הדבר. וכל זה דוקא בשמיעה בעלמא אבל אם (יג) מוחזקין בעיר לאפיקורסים דינו כאילו מכירם בעצמו:

...שם: סעיף יג: ועתה נבאר דין קבלת לשון הרע: ענין קבלת לשון הרע שהזהירה לנו התורה מזה, דהיינו שלא להאמין בלב שהדבר אמת. ואין צורך לנו להאריך ולבאר את מהותו של המקבל ואת האיש שהוא מקבל עליו, כי כמעט לא נמצא בו חילוק. אלא כלל

שכל אומן וכו', כי מלבד שלא יבוא לו שום תועלת מזה, דרגיל הוא לשקר לגמרי או לפחות לגזם את הדבר מחמת שנאתו, עוד הוא מביאו בזה ללשון הרע גמורה, כי הוא בודאי יכוון בתשובתו מחמת שנאה, הגם שיאמר לך בפיו שתשובתו איננה מחמת שנאה, רק שלא יוכל לראות ברעה שיגיע על ידי זה אבל בלבד לא כן יחשב:

הגה"ה: ואל ישיב עלי הקורא שהוא דבר שקשה מאוד לעמוד בו שכיון שהשואל יגלה לו שהדבר נוגע לו לאיזה ענין לא ירצה להשיב לו כלום. אף אני אשיב לו, לו יהי שהדבר כן, וכי מותר להושיט כוס יין לנזיר בשביל שישתכר מעות או שאר הנאה, וכן הכא בעניינינו דהלא איסור לשון הרע על כל פנים איננו גרוע משאר איסורי התורה, וכי בשביל שיגיע לו מזה תועלת יביא את חבירו לאיסור (וכבר ביררנו לעיל בפתיחה באות ד' דלאו דלפני עיור הוא אפילו אם אינו רוצה שחבירו יעשה איסור רק כיון שהוא מכין לו סיבת העבירה עובר בלאו זה):

ואולם באמת אין אנו צריכין לתשובה זו כלל, שכאשר יבוא לחבירו ויאמר לו אחי אמור לי ענין אחד שאני רוצה לדרוש מעמך, ולא תגזם את הדבר רק תאמר לי כפי מה שאתה יודע, ולא יהיה עליך איסור אם תגלה לי כי כוננת שנינו הוא רק לתועלת ולא לגנות למי, ואני מבטיחך שלא יודע ממני דבר, ואחר כך יציע לו את הענין, בודאי ישיב לו האמת בזה. ורוב העולם נכשלים בזה בעונותינו הרבים בענין שידוך וכדומה שרוצים לידע עצם מהותו של המשתתף עמם, ורוצים לדרוש ולחקור, הם מתנכרים ועושין עצמן כאילו אין נוגע להם מזה שמץ דבר, ועושין בזה איסור שמביאין את חבריהן ללשון הרע, ועוד יותר עושין שאין מתחילין לשאול על מי שרוצים להשתתף עימו, רק על אנשים אחרים, הכל כדי שלא יבינו שיש להם שום נגיעה בזה, ומתוך זה מביאין לחבריהם לדבר לשון הרע גמורה על הרבה אנשים שאין שום תועלת נצמח מזה, על כן צריך לעשות כמו שכתבנו. אך בעצם הדין איך להשיב ומתי להשיב וכל פרטיו יתבאר לקמן אי"ה בחלק ב' כלל ט' בארוכה:

[אין לדרוש על קרובו בעיר אחרת ללא תועלת]

וכן יקרה כמה פעמים שאחד דורש על בנו או קרובו הדר בעיר אחרת את מצבו וענינו, ובתוכם שואל גם כן על תורתו אם הוא לומד עדיין או לא, הנה על פי דין הוא כך, אם דעתו בשאלתו הוא כדי שיהיה מזה תועלת על להבא, דהיינו אם יודע לו שפרש מן התורה יזרזנו על להבא, בודאי מותר ונכון הדבר, וגם הנשאל צריך להשיב לו האמת (וכזה איתא בערכין ט"ז ע"ב הרבה פעמים לקה עקיבא על ידי וכו'), ובלבד שיודיענו השואל מתחילה שהוא קרובו ורוצה לידע האמת, שבזה יוסר עון לשון הרע מן המשיב ולפני עיור מן השואל,

אבל מה שרגילין העולם כשאחד עוקר דירתו מעירו לעיר אחרת, ואחר כך כשרואה את אחד מעירו הראשונה הוא חוקר ודורש אחר כל אנשי העיר בכלל, ובפרט על מצבם ותהלוכתם בדברים, שבין אדם למקום ובבין אדם לחבירו, אם הם לטובה או לרעה, ובפרט שואל על בני בעלי בתים בעלי תורה אשר היו לפניו, האם לומדים עדיין תורה או פרשו הימנה, ובסיפור כזה אין שום היתר מהיתרים הנ"ל, כי השואל אין כוננתו כדי שילך אחר כך ויוכיח את אנשי עירו הישנה, ובפרט המשיב לו בודאי אין כוננתו לזה, וסיפור כזה הוא מעורב בלשון הרע מראשו ועד סופו, כי הוא דורש אחר כל אחד ואחד מאנשי עירו, ויש לו מידה מיוחדת על כל אחד ואחד איך לתארו ביראת ה' יתברך ואיך להגבילו במידותיו:

הבט נא וראה למעלה בפתיחה כמה לאוין ועשין עובר, כשמספר או מקבל לשון הרע על אחד מישראל, ובפרט בהסיפור הנ"ל כל שיתרבו האנשים בעיר, ויתרבה הסיפור, ירבו הלאוין והעשין עליו, ועל כל אחד ואחד יצטרך ליתן דין וחשבון, על כן השומר נפשו ירחק מזה עד מאד:

לשה"ר כלל ח: סעיף ו: (יב) וגם להזהיר, כמבואר ברא"ש ומעדני יו"ט נדה (דף סא) שצריך לחוש גם לאחרים. (יג) מוחזקין וכו', עיין כלל ז סעיף ה ובמ"ח ס"ק ח.

הדברים בקיצור הוא כך, כל איש ישראל מצווה שלא לקבל לשון הרע על (כו) שום אדם מישראל חוץ מעל אפיקורסים ומלשינים וכיוצא באלו אותם שיצאו מכלל עמיתך:

שם: סעיף יד: גם אין חילוק באיסור קבלת לשון הרע בין אם הוא שומע מאנשים אחרים או מאביו ואמו ואנשי ביתו, ויותר מזה (כו) מצינו בתנא דבי אליהו פרק כ"א שאם רואה אדם לאביו ולאמו ולאמו שמדברים דברים יתירים כגון לשון הרע וכדומה, לבד שמוזהר שלא לקבל דבריהם, אלא הוא צריך גם כן למנוע אותם מזה, (וייזהר שיהיה זה בדרך כבוד וכמו שכתבתי בכאר מים חיים). ואם החריש להם נענש הוא והם עבור זה בעונש גדול. ואמרינן במסכת שבת (נד:) כי מי שיש לו למחות באנשי ביתו...

לא לקבל אפילו מאשתו

רכילות: כלל ז': סעיף ה: ולענין איסור קבלת רכילות דינו הוא כמו בלשון הרע בחלק א' בכלל ח' בסעיף י"ג י"ד עיין שם. על כן יש ליהדר מאוד שלא לקבל רכילות משום אדם ואפילו מאשתו. וכאשר נתבונן היטב נמצא שבמה שהוא מקבל רכילות מאשתו במה שסיפרה לו שפלוגי דיבר עליו כך וכך, לבד העוון העצמי של קבלת רכילות, הוא מביא לעצמו על ידי זה צרות רבות, כי בראותה שבעלה מקבל דבריה בסבר פנים יפות, תספר לו תמיד מענינים כאלו, ומביאתו על ידי זה לידי כעס ומצה ומריבה ודאבון נפש, על כן הנכון מאוד לבעל נפש לגעור באשתו כשמספרת לו מענינים כאלו:

קבלת לשה"ר ורכילות גורמת לקטטות ומבטלת השלום

שמירת הלשון: ח"א שער הזכירה: פרק יב: יבואר בו ענין הזהירות מעון לשון הרע ורכילות: ודע עוד דמי שרוצה לזכות במידת השלום צריך לשמור

את עצמו גם כן מענין קבלת לשון הרע ורכילות, דמלבד עצם העונש שיש על זה כמו שאמרו חז"ל כל המקבל לשון הרע ראוי להשליכו לכלבים... עוד בא האדם על ידי זה לידי שנאת חנים וקטטות ומריבות לבסוף. כי מכיון שמקבל את הדבר תחילה לאמת שפלוגי דיבר עליו או עשה לו ענין פלוגי ופלוגי, כמעט אי אפשר לאדם שימנע עצמו מלצער אחר כך את חברו ולהתקוטט עימו עבור זה, ולבסוף נסבב הדבר שעל ידי זה נעשים שונאים גדולים שכל אחד רוצה לבלוע דמו של חברו ושמה לאידו. וכל זה נעשה על ידי הקבלה שקיבל את הדבר מתחילה לאמת גמור.

ואילו היה הולך בדרך התורה לא היה בא לזה, כי כשבא אחד אצלו וסיפר לו איך שפלוגי עשה לו וסיפר עליו כך וכך, יש לו לחשב בדעתו אולי הדבר שקר מעיקרו, או הוסיף בו מעט שקר, ועל ידי זה נשתנה הדבר בכולו, או אפילו אם המספר לא הוסיף בזה הענין כלל אולי לא סיפר כל הענין כמות שהוא וגרע בו איזה תיבות, או אמר בניגון אחר, ועל ידי זה נשתנה הדבר לגמרי או לחשב איזה צד זכות אחר על האיש, שבשגגה היה הענין וכיוצא בזה, ומימילא לא היה בא הדבר לידי קטטה ומריבה ולידי שנאת חנים: * הגה"ה

*** הגה"ה:** אך בענין כזה היצר הרע שרוצה שיקבל האדם לשון הרע בא אל האדם ומסיתו לאמר: איך אחשד את המספר שיאמר דבר אשר לא היה ושיקך מעיקרו, או יוסיף בה מעט מן השקר ויעבור על מדבר שקר תרחק, אף אתה השב לו: טוב לי לחשוד את המספר הזה שאמר דבר שקר על חברו משאמין מה שסיפר לי. כי הלא אם היית רואה אדם שהוא לובש שעטנז ומקיף פאת ראשו וזקנו, ואחר כך היה בא אליך ומספר על אחד מחבירך שדיבר עליך איזה רעה, בודאי לא היית מקבל את הדבר לאמת, והיית משיב לו לך ממני לא אאמינך על חברי, אחרי שהופקר אצלך שאר לאוין דאורייתא בודאי הותר לך גם איסור שקר. והלא אף בענינינו כן הדבר, שזה המספר

סעיף יג: (כו) שום אדם מישראל, ואפשר דאפילו על בעלי מחלוקת שי"א שמותר לספר עליו לשה"ר גם כן אין לקבל לשון הרע דאינו יוצא מכלל עמיתך בשביל זה, ואף שהוא איסור גדול יש מקום לטעות. ורק לענין סיפור התירו כדי להשקיט המריבה, אם לא שהלשון הרע שנשמע עליו הוא מעין המחלוקת ומהמחלוקת ניכר שהלשון הרע הוזהר היא אמת. ועיין כלל ז' בענין דברים הניכרים.

סעיף יד: (כו) מצינו, מביא לשון תנא דבי אליהו. וכתב אך יזהר שלא לומר להם שעברו על דברי תורה אלא יאמר בלשון רכה ודרך כבוד.

אפילו אם כדבריו כן הוא, עבר על לאו דאורייתא לא תלך רכיל, שהוא איסור גדול עד מאוד, והוא אפילו על אמת כמבואר בכל הפוסקים, אם כן חשוד הוא גם כן לברות שקר מעיקרו מלבד, או על כל פנים לערב בתוך הענין מעט מן השקר ועל ידי זה נשתנה הדבר מראשו לסופו:

שמירת הלשון: ח"ב: פרק טז: ...וראה עוד, שמטהרתו [-של המצורע] יש להתבונן על גודל חטאו, שהצריך הכתוב ליתן מיתר השמן אשר על כפו על ראש המיטה, מה שלא מצינו כן בשום מקום, והוא מפני שעבר בודאי על קבלת לשון הרע גם כן, ואיסור קבלת לשון הרע הוא מפני שמאמין בדעתו ללשון הרע בהחלטה, שעבר בזה על לאו דלא תישא שמע שוא, וכמו שביררנו דבר זה בספר חפץ חיים בשם הראשונים, ואם כן בודאי מלאה דעתו פגמים וגנות על כמה אנשים, ולזה הצריכה התורה לטהר את ראשו וכדי שמכאן ולהבא לא ילך בדרך הזו עוד, וידין הכל לכף זכות:

השגות על שיטת החפץ חיים בענין "לחוש" בקבלת לשון הרע

פאת שדך: לגרש"ד מונק ח"א סימן כט: שאלה: היאך אפשר לצאת ידי שמים באיסור קבלת לשון הרע שאסור להאמינו: תשובה: פסק בספר חפץ חיים הלכות לשה"ר כלל ר' סעיף י' על מ"ש האי לישנא בישא וכו' למיחש מיהא בעי, שאין פירושו שיחזיק הדבר בספק שמא הוא אמת אלא יקבל הדבר בדרך חשש בעלמא לשמור עצמו מהיזק. אבל חילוק זה הוא דחוק, ובבמ"ח ס"ק ד' כתב דהתם מיירי שלבו נוטה קצת שהדבר אמת, (ויחקור כדי לברר), וקשה להבין דבר זה היאך לבו נוטה קצת שהוא אמת ומכל מקום אין לו ספק שמא הוא אמת, וכי מי יאמר זכיתי לבי להזהר בחילוקים דקים כאלה.

ועיקר הדבר צריך עיון טובא, שהרי הוכיח אדוננו שם בכמה ראיות דאיסור קבלת לשה"ר נאמר לא רק בשמיעת האוזן אלא אף בקבלת והאמנת הלב, וכל טעמו שהחמיר שלא להחזיק הדבר בספק שמא הוא אמת אינו אלא משום דאוקי גברא בחזקת כשרות, וקשיא טובא נהי דאין עושין מעשה מספק משום דאוקי גברא בחזקת כשרות מכל מקום בלבו רשאי לחשוב דאפשר שהדבר הוא אמת, דמאי שייכא חזקת כשרות בהאמנת הלב, נהי דגזרה תורה בגזרת המלך דאוקי מילתא אחזקיה מכל מקום אין כאן סברא שנתברר הדבר אלא גזירת הכתוב דילפינן מבית המנוגע או הלכה למשה מסיני כמ"ש בפ"ק דחולין, ואין עושין מעשה ואין פוסקין פסק על הספק, ובשעה שאנו דנין ומוריין הלכה למעשה נותנים לו דין כאילו נתברר שלא נשתנה ואע"ג דאפשר דכלפי שמיא גליא שנשתנה באמת, וא"כ לא שייכא חזקה כלל בהאמנת הלב.

(וממו"ר הגאון ר' יחיאל שלעזינגער זללה"ה שמעתי ראייה שאין זו סברא שנתברר הדבר, שהרי הזורק גט לאשתו ספק קרוב לו ספק קרוב לה מעמידין אותה בחזקת אשת איש ואטו נימא כיון שעד עכשו היתה אשת איש נתברר הדבר שהגט נפל קרוב לו, ובאמת הוא דבר פשוט ואין צריך שום ראייה).

ועוד אם אדם כשר אמר לבעל שאשתו זנתה ולא מהימן ליה כבי תרי אבל לבו נוקפו שמא אמת הוא ומבקש לגרשה, אטו נימא ליה דאיסורא קעביד (לולא חרם דר"ג). ואמנם רמ"א פסק בשם מהרי"ק שאינה נאסרת על פי אחד אלא אי מהימן ליה אף בשאר דברים, אבל בנמוקי יוסף שלהי נדרים יש הגהה ארוכה מר' מרדכי הלוי ומפקפק בזה, ואף מהרי"ק לא מיירי אלא בחיוב לגרשה ולא אם רשאי. (וגיסי הר"ר מרדכי קרטמן שיחי' השיב דלענין אשתך זנתה מותר לחוש אף לדברי בעל חפץ חיים, שהרי מותר לחוש לשמור עצמו מהיזק ואף מילתא דאיסורא בכלל היזק).

ואין זו סברא כלל לומר דמאן דמהימן כבי תרי יהא מותר להאמינו, ומאן דלא מהימן כולי האי נחזיקנו לשקרן בודאי ויהא אסור להסתפק שמא אומר אמת, והרי לבו של אדם אונסו להחזיק הדבר בספק שמא הוא אמת.

(וגם עיקר ההיתר להאמין למאן דמהימן כבי תרי או להאמין לשה"ר בדברים הניכרים לאו מקרא ילפינן, ואין זו קולא שהקילה תורה באיסור קבלת לשה"ר, אלא טעמא כיון שכן הדעת נותנת שהדברים הם אמת הרי לכו של אדם אונסו להאמין בהם ולא שייך כלל לאסור קבלת לשה"ר כי האי גוונא).

וכבר הצעתי ספק זה לפני אדונינו בעל חזון אי"ש זללה"ה והשיב (בעל פה ע"י שליח) מי יכול לעמוד בזה אין זה אלא לומדות עכ"ל, הרי אמר להדיא שאי אפשר לעמוד בזה, אלא שלא הכריע אם הוא מותר מעיקר הדין, ואולי לא רצה להורות נגד הספר חפץ חיים דמאריה סייעיה.

ועיין מה שכתב עליו בתשובות והנהגות לגר"מ שטרנבוך ח"א תקנה, עלי באר עמ' קס, ובזרע חיים ?? ??, ובח"ח הוצאת דרשו עמוד ??

(ד) שמיעת לשון הרע

(א) חידוש החפץ חיים לאסור אפילו שמיעה

לשה"ר: כלל ו: מקור החיים: סעיף ב: אף על (ב) שמיעת לשון הרע לכד גם כן יש איסור מן התורה, אף דבעת השמיעה אין בדעתו לקבל את הדבר, כיון שמטה

לשה"ר כלל ו: סעיף ב: [אות זה נעתק בשלימותו-] (ב) שמיעת לשון הרע וכו', דבר זה אבאר בעז"ה היטב את מקור מוצאו מגמרא ופוסקים ולא אתעצל מלבאר כל הסברות והספקות שהיה לי בדין זה בתחילה כדי שעל ידי זה יהא רווחא שמעתא ועל ידי זה יתבאר הרבה מהספיקות שיפלו תחת סוג הזה. ואען ואומר, בדין זה של שמיעת לשון הרע ובעת השמיעה אין בדעתו לקבל, מדרבנן לא קמבעי לי דאסור וראיה מכתובות (ה) דדרש בר קפרא ויתד תהיה לך על אונן אל תקרא על אונן אלא על אונן שאם ישמע אדם דבר שאינו הגון יניח אצבעו באזניו וכן אמר ר' אלעזר שם ע"ש, ות"ר אל ישמיע אדם לאזניו דברים בטלים שהם נכוות תחלה לאיברים אלמא דאף שמיעה בעלמא אסור, כי קמבעי לי לענין אם יש בזה איסור דאורייתא של לא תשא שמע שוא דזה הדרשא של ויתד וכו' משמע דאסמכתא בעלמא היא, וקרא אתא לגופיה ונמנה לעשה גמורה וכמו שמפורש ברמב"ם בהלכות מלכים פרק ו', (תדע דאסמכתא היא לפי מה שנבאר לקמן בכלל זה ראייה מפסחים דף כ"ה דאם ישב בחבורת אנשים והתחילו לדבר דברי לשון הרע והוא לא ניחא ליה בשמיעת אלו הדברים אך שאי אפשר להשמט מהם מטעם הידוע לו די בזה מן התורה ע"ש, אם כן מה שאמר הכא דצריך להניח אצבעו באזניו אסמכתא בעלמא הוא):

ולחיפך אין להביא ראייה דשרי מדאורייתא מדאיצטריך האסמכתא דויתד וכו', דנוכל לאמר בפשיטות דהגמרא קמ"ל יותר רבותא דלא מיבעי לכוין לשמוע דאסור, אלא אפילו דצריך לעשות מעשה בהפכו להראות שאינו רוצה לשמוע דברי שטותם. ועוד דהגמרא סתמא קאמר דבר שאינו הגון וכולל גם שאר חלקי הדיבורים שאינם הגונים שאינם לשון הרע, וכמו שביאר הרמב"ם כל חלקי הדיבורים בפ"א דאבות, ונוכל לומר דכולל נמי דברים בטלים, והוא מה שמביא אחר כך ת"ר לעולם אל ישמיע אדם לאזניו דברים בטלים וכו' אבל לשמוע לשון הרע גמורה אימא דמדאורייתא אסור:

וגם אין להביא ראייה ממה שכתב הרמב"ם בפרק ז' מהלכות דיעות וז"ל כל אלו הם בעלי לשון הרע שאסור לדור עמהם בשכונתם וכל שכן לישב עמהם ולשמוע דבריהם, ומשמע דאף על השמיעה לבד יש איסור מדלא קאמר ולקבל דבריהם, דאפשר דמדרבנן קאמר:

ומצאתי ברבינו יונה במאמר ר"ג שכתב והוזהרנו מן התורה שלא נאמין וכו', ומשמע לכאורה מדבריו דעל השמיעה לבד אין איסור, אך יש לדחות בפשיטות שהוא כולל אפילו היכא שהדבר שסיפר לו חבירו נוגע לו על להבא אם אמת הוא וכמו שציירתי בפנים בסעיף ב' דבודאי מותר לשמוע לכתחלה כדי לחוש לזה ולהשמר ממנו בלבד, וכמ"ש בנדה ס"א האי לישנא בישא אף על גב דלקבולי לא מיבעי למיחש מיהו בעי, ובודאי דמותר לשמוע לכתחלה בענין זה כיון דמה שהוא רוצה לשמוע אין כונתו לשמוע גנותו של חבירו רק שהוא רוצה להציל את עצמו שלא יבוא אחר כך לידי היזק ולידי מצה ומריבה וכה"ג וכנ"ל בכלל ד' ס"א ע"ש, ולזה כתב רבינו יונה דאפילו בכה"ג הקבלה בהחלט אסור מן התורה,

וכן מ"ש רבינו יונה במאמר רכ"ה לענין רכילות וז"ל והוזהרנו מן התורה שלא לקבל לשון הרע וכו' גם כן אין ראייה דשמיעה בעלמא מותר לכתחלה, דאפשר גם כן כונתו אפילו היכא שהסיפור נוגע לטובתו כגון שפלוני רוצה להזיקו בגופו או בממונו וכל כה"ג דבודאי מותר לשמוע לכתחלה כדי לחוש לזה ולהשמר ממנו אפ"ה אסור לקבל בהחלט וכו"ל.

וכן אין להביא ראייה מחז"ל דבכל מקום נקטו לשון 'מקבל' לשון הרע ולא 'שומע', דאפשר מילתא פסיקתא נקטו לכלול אפילו היכא דמותר לשמוע וכנ"ל, אפילו הכי לקבל אסור. ומטעם זה גופא נימא לך דמגמרא דשבת (נו) דאמרינן שם ודוד מאי טעמא קבל לשון הרע ולא קאמר מאי טעמא שמע, גם כן אין ראייה כלל, דשם היה הדבר נוגע לו לעצם מלכותו וכמו שכתוב בקרא. והוא הדין אם מכוין בשמיעתו תועלת לאחרני גם כן שרי (וכמו שמוכח מהרא"ש בנדה ס"א לענין לחוש עיין במעדני יו"ט שם אם כן ה"ה בזה). אבל היכא דאינו מכוין בשמיעתו שום תועלת לא לו ולא לאחרני אימא לך

אזניו לשמוע, אך יש חילוק בין שמיעה לקבלה בכמה ענינים, דבשמיעה אין איסור רק אם אין הדבר נוגע לו על להבא, אבל אם הדבר נוגע לו על להבא, אם אמת הוא, כגון שהוא מבין מתחלת הסיפור שהוא רוצה להראותו בסיפורו איך שפלוני אינו איש מהימן וכהאי גוונא, והיה בדעתו מתחלה להכניסו בעסקו או להשתתף עמו או לעשות שידוך עמו וכל כהאי גוונא, (ג) מותר לכתחילה לשמוע כדי לחוש לזה ולהשמר ממנו, כיון דמה שהוא

דמדאורייתא אסור אפילו השמיעה לבד:

וחפשתי ומצאתי בעזה"י ראייה ברורה לדין זה דאסור מן התורה, והוא ממה דגרסינן בשבועות (לא) אסור לדיין לשמוע דברי בעל דין קודם שיבוא בעל דין חבירו וכו' רב כהנא מתני מלא תשא ולא תשיא, והרי זה הפסוק גופא דרשו בפסחים (ק"ח). לענין לספר לשון הרע ולקבל, וכן איתא ברמב"ם פכ"א מהלכות סנהדרין הלכה ז' שהוא כללם נמי בחדא מחתא, וז"ל שם: אסור לדיין לשמוע דברי בעל דין קודם שיבוא חבירו או שלא בפני חבירו, ואפילו דבר אחד אסור שנאמר שמוע בין אחיכם, וכל השומע מאחד עובר בלא תעשה שנאמר לא תשא שמע שוא ובכלל לאו זה אזהרה למקבל לשון הרע ומספר לשון הרע [* הגה"ה] ומעיד עדות שקר, וכן בעל דין מוזהר שלא ישמע דבריו לדיין קודם שיבוא בעל דין חבירו וכו' עכ"ל.

*** הגה"ה:** קשה לי הא לשון הרע מלא תלך רכיל נפקא כדאיתא בפרק ז' מהלכות דעות שהוא בכלל רכיל וגדול ממנו ובשלמא בגמרא איכא למימר דמשום הכי דרשו מלא תשיא כדי למיסמכיה לכלכל תשליכון אותו כדי לדרוש מזה שראוי להשליכו לכלבים אבל הכא קשה וצ"ע.

ואם כן כי היכי דלענין דיין אסור אפילו לשמוע לבד כדי שלא יכניס צורת הדברים לאזניו, ושוב יהיה קשה להוציא הדברים מלבו וכמו שכתב הרמב"ם בספר המצות מצוה רפ"א, כן הוא הדבר בזה. ואין לומר דשם היינו טעמא דאמרינן דכוונת התורה בלאו דלא תשא לאסור בכל גוונא שלא יכנס הדבר לאזניו ויבוא להטות הדין מה שאין כן בענין שמיעת לשון הרע, דזה אינו, כיון דאסרה התורה האמנה בלב בגנותו של חבירו וכמו שכתבנו לעיל בשם ר' יונה וזה עוולה בעצמותו, אם כן הוא הדין דאף לשמוע אסור שלא יבוא לידי האמנה בלב, ומנין לנו לחלק בזה, אחת, דהלאו דלא תשא כולל שניהם וכנ"ל, ועוד דבאמת קל וחומר הוא מהתם, ומה התם דאחר כך יבוא בעל דין חבירו ויכחישנו ואפ"ה אסרה התורה השמיעה משום דצדיק הראשון בריבו ושוב קשה אחר כך להוציא דבריו מדעתו וכל שכן בזה דלא יבוא השכנגדו להכחישו בהמעשה שסיפר דאסור גם כן השמיעה,

ואין לומר דשאני התם דכיון דבדעתו להיות דיין בדבר יוקבע הדבר בדעתו ולכך אסרה התורה אפילו השמיעה לבד, מה שאין כן בענינינו אפשר דלא חיישינן שיוקבע בדעתו על ידי שמיעה לבד, גם זה אינו, דאף בשלא היה דעתו מתחלה להיות דיין בדבר נפסק גם כן בח"מ בסימן י"ז סעיף ה' דאם נתרצה מותר, ופירש באורים ותומים דהיינו שהודיע לבעל דין ונתרצה בדבר ואי לאו הכי לא, ואפילו אם היו מקילינן בדין של האורים ותומים אין ענין לנידון דידן, דהתם לענין לישוב עתה בדין כיון דיוודע שלא עשתה השמיעה שום רושם של אמנות הדברים בלבו מותר לישוב, ועל השמיעה אין בידו איסור כיון דבשעת מעשה לא היה בדעתו לישוב בדין (ואין להקשות היכי שרי שם לשמוע מאחד על חבירו מה שעשה לו נגד הדין, דזה אינו, דלשון הרע מענין זה יש הרבה אופנים דמותר לשמוע וכמו שכתבנו בסעיף ב' וכמו שנבאר אי"ה לקמן בדין לשון הרע שבין אדם לחבירו) מה שאין כן הכא דאיידין לענין לשמוע לכתחלה ושאינן בהשמיעה ההיא שום תועלת אף השמיעה לבד אסורה מן התורה ובעל לשון הרע נקרא עבור זה:

וכן נראה מפשטא דלישנא דפרקי דרבי אליעזר וז"ל בצוואתו לבנו הורקנוס בני אל תשב בחבורת האומרים גנאי מחבריהם כי כשהדברים עולים למעלה בספר נכתבין וכל העומדים שם נכתבין בשם חבורת רשע ובעלי לשון הרע ע"כ, הרי שלא קאמר וכל מי שקיבל דבריהם רק סתם וכל העומדים שם וכו', משמע דאף בשמיעה לבד נכתב למעלה בספרן של רשעים ונכלל להקרא עבור זה בשם אנשי רשע ובעלי לשון הרע.

ואחר כך מצאתי בהדיא בספר חרדים דגם שמיעת לשון הרע לבד נכלל בלאו זה של לא תשא שמע שוא, ואולי מקורו הוא מכל מה שכתבנו, וז"ל בפרק שלישי במצות לא תעשה שבתורה התלויות באזנים: לא תשא שמע שוא דהוזהרנו בו שלא לקבל לשון הרע כלומר שלא להאמין בלב אם כבר שמע כדכתיבנא לעיל, גם בכלל לאו זה שלא לשמוע באזניו שום לשון הרע ודברי גנות על חבירו וכו' ע"כ:

(ג) מותר, וזה מותר רק בשני אופנים (א) אם נוכל לומר שגם המספר מכווין לתועלת ולא מצד שנאה, דאי לאו הכי הרי הוא מכשיל בשמיעתו למספר הזה, וגם המספר מתוך שנאה אינו נזהר ג"כ ביתר הפרטים המבוארים לקמן (ב) אם התחיל לספר דבר זה לפני אנשים אחרים קודם בואו, דבאופן זה לא עבר בלאו דלפני עור וכדלעיל בפתיחה ל"ת ד.

רוצה לשמוע, אין כוונתו לשמוע גנותו של חבירו, רק הוא רוצה להציל את עצמו כדי שלא יבוא אחר כך לידי היזק או לידי מצה ומריבה וכהאי גוונא.

והוא הדין היכא דאין נוגע לו שום טובה מהשמיעה רק על ידי שמיעתו יסובב טובה לאחרים, גם כן מותר, כגון שרוצה לשמוע דבר זה (ד) כדי לחקור אחר כך אם אמת הוא ולהוכיח לפלוני על זה, ואולי על ידי זה יהיה סיבה שישוב החוטא מחטאו או שישב את הגזלה לבעליו או שיפס למי שחירף וגידף וכיוצא בזה, דמותר, והטעם כנ"ל. אבל לקבל, דהיינו, להחליט הדבר בלבו שהוא אמת (ה) אסור בכל גווני:

סעיף ג: ואל יהיה לפלא בעיני הקורא, אם כן איך נוכל לצאת בזה ידי שמים, כיון שגדרת עלינו את הדרך דאפילו השמיעה לבד בגנות חבירו אסור, ופן יהיה נוגע לי זה בעניני עסקי וכיוצא בזה. תשובה לדבר, הרוצה לצאת ידי שמים בעניני השמיעה, יתנהג כך, אם איש אחד בא אליו ורוצה לספר לו על חבירו, והוא מבין שרוצה לספר עליו דברי גנות, ישאלנו מתחילה אם הענין שאתה רוצה לספר לי יהיה נוגע לי על להבא, או שאוכל לתקן את הדבר בהוכחה או כיוצא בזה וכנ"ל, אם יאמר אליו שנוגע לו על להבא, או שהוא יכול לתקן את הדבר וכנ"ל, מותר לשמוע, ולא יאמין לעת עתה רק לחוש, עד שיתברר הדבר, אבל אם יבין מתשובתו שלא יהיה תועלת מזה, או שיבין שהוא רק דברי חירופין וגידופין בעלמא, שהוא מעליל עליו עלילות ברשע ומגנה אותו מחמת גודל שנאתו אותו, אסור אפילו לשמוע: * הגה"ה בהערות:

סעיף ד: ולפעמים (ו) מצוה לשמוע מה שאחד מספר דברי גנות על חבירו, כגון שהוא משער שעל ידי שמיעתו את הענין בשלמות יהיה אחר כך בכוחו להראות לפני המספר או שאר השומעים שאין המעשה כן כמו שנאמר עליו או שאר עניני זכות: ** הגה"ה בהערות:

ועוד יש אופן אחר גם כן דמצוה לשמוע, כגון אם בא אחד לפניו לקבול על חבירו מאיזה דבר שעשה נגדו, והוא מכיר בהמספר שבזה שיתן אוזן לדבריו יהיה יכולת בידו להשקיט את אפו מעליו, ולא ישוב עוד לספר לאנשים אחרים, (כי אולי האחרים יאמינו לדבריו

(ד) **כדי לחקור**, ודע דכאן מיירי שלבו נוטה קצת שהדבר אמת, דאי לאו הכי אינו מחוייב להאמין כלל שיהא מחוייב להוכיחו, כאשר ביארנו בשם רבינו יונה. (ה) **אסור בכל גווני**, על פי גמרא נדה סא.

* **הגה"ה:** ובאמת נוכל לראות זה בחוש שמי שהוא שומע לשון הרע אף שאין בדעתו לקבלה, הוא נותן יד לפושעים על ידי זה, כי אם פעם אחת יראה אשר השומע ישמע לו לא יחשך פיו מזה תמיד, והיה כזה יום מחר ישנה עוד באולתו לספר תמיד דברי גדות על חבירו ולהעליל עלילות עליו, לא כן אם היה משיבו אין רצוני לשמוע דבר שלא ראיתי בעצמי, או לפחות היה מראה לו פנים זעומים עבור זה, על ידי זה היה שומר את עצמו על להבא שלא לספר בגנות של חבירו, בראותו כי סיפורו לקלון יהיה לו, שיחזיקו אותו לבעל לשון הרע עבור זה, וכמו שנוכר ברבנו יונה במאמר ר"ב:

סעיף ד: (ו) **מצוה לשמוע וכו' להראות לפני וכו'**, כעין זה בגמרא עבודה זרה (יח): לדעת רבי נתן שמתור ללכת לאיצטדיון (מקום שמנגחין את השור - נגד אנשים - ואין בזה משום מושב ליצים כדעת תנא קמא), מפני שצווח ומציל, ומפרש רש"י אם רואה שיגחיו יהודי צועק ומתחנן להם ומצילו, והוא הדין כאן יכול לשמוע את הסיפור כדי להצדיק את המדובר או ללמד עליו זכות.

** **הגה"ה:** וזה גם כן באמת עצה היעוצה בענין שאם נכשל באיסור שמיעת לשון הרע, תיכף יחפש עליו בכל כוחותיו זכות בפני המספר, וישתדל להוציא מה שיש בלבו עליו, ועל ידי זה יתקן את האיסור למפרע [עיי' לקמן סעיף יב (ז) תיקון למי שנכשל באיסור קבלת לשון הרע]. וכל זה בסתמא, אבל אם הוא מכיר את רוע טבעו של המספר שכל מה שיכריעהו לכף זכות, הוא יגנהו יותר, בודאי השתיקה בשעת מעשה טוב יותר בזה, ורק אחר כך כשילך המספר מאת השומעים, מצוה שיסביר אחד מהשומעים לפני שאר השומעים את כל הענין לזכות, ולהשתדל עבור זה להוציא מלבם הגנות שנאמר עליו, כדי שלא יתפשו הוא והם לעתיד לבוא בשם חבורה של אנשי רשע ובעלי לשון הרע:

בהגה"ה: (ז) **תיקון למי שנכשל וכו'**, שם בסעיף יב מדובר על אחד שהאמין לסיפור לשה"ר, וכתב שיתחזק להוציא הדברים מלבו ויקבל על להבא לתקן הלאו דלא תשא שמע שוא, אמנם בסעיף זה (כאשר שומע להוציא מלב המספר) יש גם עבירה של לפני עור שעל ידו עבר המספר באיסור לשה"ר, אבל אם ישתדל להוציא השנאה גם מלב המספר הרי תיקן לאו זה גם כן, כי משום זה מותר אפילו לכתחילה לדרוש מחבירו סיבת השנאה שיש לו על חבירו אם הוא משער שבדיו לתקן הדבר.

ויהיו מקבלי לשון הרע), ובזה יתרבה השלום בישראל. אך בכל ההיתרים שאמרנו בענין השמיעה, יזהר בנפשו מאד שלא יאמין בעת השמיעה בהחלט רק לחוש לזה בלבד, כדי שלא ילכד גם הוא ברשת עוון קבלת לשון הרע:

❖ איך להתנהג לענין שמיעה כאשר נמצא בחבורה שמדברים לשון הרע

סעיף ה: ועתה נחזור לעניננו הנ"ל, דמה שכתבנו בסעיף ב' דאפילו שמיעת לשון הר הוא איסור תורה, היינו לילך ולשמוע, אבל אם ישב בחבורת אנשים שנתקבצו (ח) לענין מה, והתחילו לדבר דברים אסורים, והוא משער (ט) שדברי תוכחתו לא יועילו להם מאומה, תלוי בזה, (י) אם אפשר לו לילך ממסיבתם, או להניח אצבעו באזניו, מצוה רבה הוא עושה בזה, כמו שאמרו חז"ל בכתובות (דף ה), אבל אם אי אפשר לו להשמט ממסיבתם ומשער בעצמו שעצה זו הנהחת אצבעו באזניו גם כן קשה לו מאד (יא) מפני שילעגו עליו, ובודאי לא יעשה עצה זו, על כל פנים יראה אז לזרז את עצמו ולהעמיד על נפשו בעת צרה כזו וללחום מלחמת ה' עם יצרו, כדי (יב) שלא ישל על כל פנים באיסור דאורייתא של שמיעת וקבלת לשון הרע. ולזה צריך ג' פרטים שיזהר בהן מאד וינצל על ידי זה על כל פנים מהאיסור תורה, שיש בהעוון הנ"ל:

(א) יחליט בנפשו בהסכם גמור (יג) שלא להאמין להדברי גנות שמספרין על חבריהם: (ב) (יד) לא יהיה ניחא לה בשמיעת סיפוריהם האסורים האלה: (ג) (טו) גם יעמיד על עצמו שלא להראות לפני המספרין שום תנועה שיראה ממנה שהוא מסכים לדבריהם, אך ישב כאבן דומם. ואם יוכל להראות לפנייהם פנים נזעמים שיבינו ממנו שהוא אינו מסכים לדבריהם ההבלים בודאי הוא טוב יותר:

סעיף ה: (ח) לענין מה, לאפוקי אם יודע ענין קבוצתם שהוא לליצנות או לשה"ר אף שבתחילה הם עסוקים באכילה ושתייה וכיו"ב, בודאי אסור לו לכנס לתוך חבורתם.

(ט) שדברי תוכחתו וכו', דאם היה מועיל תוכחתו בודאי הוא מחוייב בה, ואפילו אם הוא משער שלא יועיל אבל לא יזיק חייב להוכיח, וכאן מדובר שהוא משער שאם יוכיחם יוסיפו עוד לגנות יותר.

(י) אם אפשר לו, החיוב לעזוב את חברתם הוא חיוב גמור, אבל העצה של הנחת אצבעות באזניו אינו חיוב גמור, ועיין סעיף ו לקמן.

(יא) מפני שילעגו עליו [בודאי לא יעשה עצה זו], כי לכאורה עצה זו קשה מאד כי יחזיקו אותו כשוטה ופתי וקיי"ל בברכות יט: דבאיסור דרבנן כבוד הבריות דוחה אפילו בקום ועשה, כי אם לא יאמין ולא יהיה ניחא ליה ביארנו לקמן שהוא רק איסור דרבנן, אולם אפשר דאין לסמוך על היתר זה כאן (עיין בפנים), על כן העצה הטובה לצאת כל הספיקות הוא לקום ולצאת מזאת החבורה.

(יב) שלא ישל עכ"פ וכו', דהך דרשה דויתד וכו' היא אסמכתא והיא מצוה מדרבנן בעלמא

(יג) שלא להאמין, דאל"ה תיכף עובר בלאו דלא תשא שמע שוא.

(יד) לא יהיה ניחא ליה וכו', על פי סוגיא דפסחים כה: בדין הנאה הבאה לאדם בעל כרחו, לפי מה דקיי"ל כרבי שמעון שדבר שאינו מתכוין מותר, ולפי הסבר הר"ן שמדובר שהנאה באה ממילא לאדם ולא הלך לשם כדי להינות, יוצא להלכה שגם אם 'אפשר' ללכת בדרך אחרת (וכ"ש אם 'אי אפשר' לו), אם אינו מתכוין להנאה מותר לו ללכת דרך אותו מקום. וכן לענין שמיעת לשון הרע כיון דלכתחילה לא בא לחבורה בשביל שמיעה רק לענין אחר, וגם אתה לא ניחא ליה בשמיעת הדברים, לא עבר על איסור שמיעה. ואינו נחשב לפסיק רישא (דקיי"ל דבשאר איסורים פסיק רישא דלא ניחא ליה הוא איסור דאורייתא) שזה רק כאשר עושה מעשה, אבל כאן שעל ידי השמיעה אינו עושה שום מעשה ובעת הליכתו לישוב בין החבורה עדיין אינו מוכרח שידברו לשה"ר, אבל כיון דאינו ניחא ליה, שרי. -כאן מאריך בהגה"ה להסביר ולבסס את דבריו (בדברי הש"ך וחכמת אדם ועוד) עיי"ש].

ואין להקשות על יסוד זה מגמרא בבא בתרא נו: לענין המסתכל בנשים בשעה שעומדות על הכביסה דאם איכא דרכא אחרינא נקרא רשע, דנראה לומר דבעריות מפני שנפשו של אדם מחמתן, צריך להחמיר יותר, דהגם שעתה חושב שלא ניחא ליה בהנאה זו, פן יתגבר יצרו בעל כרחו ויבוא לידי הרהור.

(טו) גם יעמיד על עצמו [שלא להראות שום תנועה שהוא מסכים], דאם כן אפילו אם בלבו אינו מאמין הרי הוא בכלל מסייע לדבר עבירה, וגם עובר באיסור חנופה.

סעיף ו: במה דברים אמורים אם בעת שישב ביניהם לא דיברו או דיבורים האסורים, וגם עתה אינו יכול להשתמט מהם, אבל אם בעת שהוא רוצה לישב ביניהם (טז) כבר התחילו לדבר דבורים האסורים, או שהוא (יז) יכול להשמט ולילך מאיתם, והוא מתעצל בזה, או שהוא מכיר מלכתחילה לאלו האנשים בטבעם שהם מבעלי הלשון שתשוקתם תמיד לדבר מגנות חבריהם והוא הולך ויושב ביניהם, אף שלא יסיע לדבריהם כלל ולא ניחא לה בהם, אף על פי כן פושע מקרי כמותם, (יח) שעבר על דברי חז"ל שצוו להתרחק משמיעת דברים שאינם הגונים. וכל שכן (יט) אם הוא מכוין לשמוע את דבריהם, גדול עונו מנשוא, ויחקק עבור זה למעלה בספר הזכרונות בשם איש רשע ובעל לשון הרע, וכדאיתא בפרקי דר' אליעזר בצואת ר' אליעזר הגדול שצוה לבנו הורקנוס, וזה לשונו: בני אל תשב בחבורת האומרים רע מחבריהם כי כשהדברים עולים למעלה, בספר נכתבים, וכל העומדים שם נכתבים בשם חבורת רשע ובעלי לשון הרע, על כן צריך האדם להתרחק מאד מאד מחבורה רעה כזו:

סעיפים ז - יב: -נעתקו לעיל בסוף פרק "למיחש" (עמוד ??)

יניח אצבעותיו באזניו / דין או רק מידה טובה

כתובות ה. דרש בר קפרא מאי דכתיב (דברים כג יד) ויתד תהיה לך על אזנך, אל תקרי אזנך אלא על אוזנך שאם ישמע אדם דבר שאינו הגון [דף ה:] יניח אצבעו באזניו,

והיינו דאמר ר' אלעזר מפני מה אצבעותיו של אדם דומות ליתידות, מאי טעמא אילימא משום דמחלקן כל חדא וחדא למילתיה עבידא, דאמר מר זו זרת זו קמיצה זו אמה זו אצבע זה גדול, אלא מה טעם משופות כיתידות, שאם ישמע אדם דבר שאינו הגון יניח אצבעותיו באזניו.

תנא דבי רבי ישמעאל מפני מה אוזן כולה קשה והאליה רכה שאם ישמע אדם דבר שאינו הגון יכוף אליה לתוכה, ת"ר אל ישמע אדם לאזניו דברים בטלים מפני שהן נכוות תחלה לאיברים.

סעיף ו: (טז) כבר התחילו לדבר וכו', דכיון דבשעה שהוא עושה מעשה, דהיינו בעת שהוא מקרב עצמו לישב ביניהם, כבר התחיל האיסור והוא אינו אוטם אזניו א"כ הוא פסיק רישא ממש. ==יש כאן הגה"ה שצריך לסכם ==

(יז) יכול להשמט וכו' או שהוא מכיר וכו', דכיון שעל פי דין (הגמרא בכתובות) לכתחילה צריך לעשות מעשה להיפך, והיינו שיניח אצבעו באזניו, והוא מתעצל בזה, אף דלא ניחא ליה בשמיעתם, פושע מקרי שעבר על דברי חז"ל. מלבד מה שכתבנו בהגה"ה הקודמת דהיכא שמכירם שהם בעלי לשון קרוב שהוא עובר על עשה של 'זבו תדבק'. ואינו דומה למבואר בגמרא כתובות נא: גבי נשים שנשבו שאם יש להן אפשרות לברוח ומעצמן מתעכבות שהן אסורות, דשם אין סיבה להן להישאר, משא"כ בענייננו אין עיקר כוונתו לישב איתם משום שמיעת לשון הרע ומתעכב משום ענין אחר, ולכן אפילו אם יוכל בפועל להישמט מהם כיון דעכשיו לא ניחא ליה, מותר להשאר. אף שמצוה עליו לעזוב או להניח אצבעו באזניו.

(יש בענין זה שתי הגהות (ד"ה ולבר זה, וד"ה ואין להקשות) שלא הובאו כאן ועיי"ש)

(יח) שעבר על דברי חז"ל, כמבואר בגמרא כתובות דף ה שאם ישמע דבר שאינו הגון יניח אצבעו באזניו, ובענייננו גם תיכף לילך מהחבורה וזה עדיף בזמננו לעשות.

יש חילוק בין ג' המקרים שהוזכרו כאן == == לסכם == ==

(יט) אם הוא [מכווין לשמוע] וכו', ועובר באיסור שמיעת לשה"ר מדאורייתא, ואם מאמין עובר משום לאו דלא תשא שמע שוא, מלבד שאר הלאוין המבוארים בפתיחה.

רש"י: יניח אצבעו, שהיא שפוייה כיתד. מאי טעמא, כלומר במאי דומות כיתדות. אי נימא דמחלקן, שמחולקות זו מזו ואינן מחוברות יחד. חדא חדא למילתיה, קושיא היא כל אחת יש בה צורך ואף בצורכי גבוה. זו זרת, מן הקטנה מודדין זרת של חושן. זו קמיצה, מאצבע שאצל הקטנה מתחילין לקמוץ חופה שלש אצבעות על פס ידו הקמיצה והאמה והאצבע וקומץ. זו אמה, מהגדולה מודדין אמת בנין ואמת כלים. זו אצבע, למתן דמים של חטאת דכתיב ביה באצבעו. זה גודל, לבהן יד דאהרן ודמצורע. משופות, אגוישיד"ש בלעז. אליה, בשר שבסוף האוזן. נכויית תחילה לאברים, רכות ודקות ליכוות מכולם, והכי נמי אמרינן במסכת עבודה זרה (לה) האי עובד כוכבים דחריך רישא שרי למיכל אפילו מריש אודניה ואף על פי שממהר ליבשל.

מאירי: לעולם יהא אדם נזהר שלא לישב במושב ליצים שלא להשמיע לאזנו דבר שאינו הגון ודברים בטלים שלא יהו מושכות אותו ומבטלות הימנו תלמוד תורה, ד"ק צחות אמרו ויתד תהיה לך על אזניך אל תיקרי אזניך אלא אזניך שאם ישמע אדם דבר שאינו הגון יניח אצבעותיו באזניו:

חינוך: מצוה תקסז: להתקין יתד במחנה, להיות לכל אחד מבני החיל יתד תלויה עם כלי מלחמתו, או כלי אחר שראוי לחפור בו... פירוש אזניך כלי הזין... וזה הפסוק הואיל ובא לידינו נכתוב עליו המדרש שסמכו לו ז"ל בגמרא שאמרו למה אצבעותיו של אדם עשוין כיתדות, כלומר שהן משופין, שאם ישמע אדם דבר שאינו הגון יתן אצבעו לתוך אזנו, שנאמר ויתד תהיה וגו', אל תקרי אזניך אלא אזניך.

פסקי ריא"ז: כתובות: פ"א ה"ב: ב. והשומע דבר שאינו הגון יניח אצבעו באזנו שלא ישמע, ורמז בו הכתוב ויתד תהיה לך על אזניך, אל תקרי אזניך אלא אויזניך.

שערי תשובה: שער ג סימן סו: ומדברי רבותינו על חוש השמע (כתובות ה:) אל ישמע אדם לאזניו דברים בטלים שהם נכונים תחילה לאברים, ועל המאזין לכל פה דובר נבלה נאמר (משלי כב יד) שחזה עמוקה פי זרות...
==לכאורה לא למד שמדובר בענין שמיעת לשון הרע, ועיין.

מנורת המאור: (ר"י אבוהב) פרק שלישי: אות נג: המקבל לשון הרע הוא סיבה למספרים אותו כי מאחר שרואים שמקבלו בסבר פנים יפות מרגילים עצמן בדבר, ועל כן הזהירו רבותינו שלא לקבלו כדגרסינן בפרקא קמא דכתבות (ה). דרש בר קפרא מאי דכתיב ויתד תהיה לך על אזניך...

לשון מליצית להזהיר על מידה טובה

מורה הנבוכים: חלק ג פרק מג: ...ונחלקו בני אדם בדרשות לשני חלקים, החלק האחד ידמה שהם אמרום על צד ביאור ענין הפסוק ההוא, והחלק השני הוא מבזה אותם ויחשבה לשחוק אחר שהוא מבואר נגלה שאין זה ענין הפסוק, והחלק הראשון נלחם ונתגבר לאמת דרשות לפי מחשבתו ולשמרם ויחשוב שהם ענין הפסוק ושמשפט הדרשות כמשפט הדינין המקובלים,

ולא הבינה אחת משתי הכיתות שהם על צד מליצת השיר אשר לא יספק ענינם על בעל שכל, והתפרסם הדרך ההוא בזמן ההוא והיו עושים אותה הכל כמה שיעשו המשוררים מזמרי השיר, אמרו רז"ל תני בר קפרא ויתד תהיה לך על אזניך, אל תקרי אזניך אלא אזניך מלמד שאם ישמע אדם דבר מגונה יתן אצבעו בתוך אזנו, ואני תמיה אם זה התנא אצל אלו הסכלים כן יחשוב בפירוש זה הפסוק, ושזאת היא כוונת זאת המצוה ושהיתד הוא האצבע ואזניך הם האזנים, איני חושב שאחד ממי ששכלו שלם יחשב זה, אבל היא מליצת שיר נאה מאד, הזהיר בה על מידה טובה, והוא כי כמו שאסור לומר דבר מגונה

כן אסור לשמעו, וסמך זה לפסוק על צד המשל השיר, וכן כל מה שיאמר במדרשות אל תקרי כך אלא כך, זהו ענינו...

הקשר לתחילת הפרשה, שגם שם מדובר גם על דיבור רע

מהרש"א: אל תקרי **אזנך**, דלפי פשוטו הוה לי למימר על זיונך, ודריש ליה דקאי ארישא דמילתא דכתיב ונשמרת מכל דבר רע גו', שדרשו בו במסכת עבודה זרה בפרק קמא (כ:): ונשמרת מכל דיבור רע³¹, והזהיר על השומע שיניח אצבעו כו' מלהשמע:

כלי יקר: **דברים פרק כג יד:** ויתד תהיה לך על **אזנך**, במסכת כתובות (ה.) דרש בר קפרא מאי דכתיב ויתד תהיה לך על אזנך אל תקרי **אזנך** אלא **אוזניך**... אך דברי בר קפרא צריכין ביאור כי מה ראה על ככה להוציא הפסוק מפשוטו מכל וכל ואין לו קשר לא למעלה ולא למטה, ומה שדרש **אזנך** לשון **אוזן** הוא דבר שאין האוזן יכול לשמוע:

והקרוב בעיני שראה לדרוש פסוק זה אמה שנאמר כי תצא מחנה על אויביך ונשמרת מכל דבר רע, ודרשו חז"ל (ספרי תצא ק"ט) דיבור רע, דהיינו שישמור עצמו מלשון הרע, ובילקוט (רמז תתקלג) מביא על זה פסוק בשוט לשון תחבא (איוב ה כא). וטעמו של דבר פירש הרמב"ן כדי שלא ירבה ביניהם מחלוקת ויכו ביניהם מכה רבה יותר מן האויבים. והיה קשה לבר קפרא שנאמר ונשמרת מכל דבר רע דיבור רע, ולא פירש במה יהיה נשמר ממנו על כן ראה לומר שפסוק ויתד תהיה לך מבאר מהות השמירה, והיא כדרך שנאמר בשוט לשון תחבא, והיינו שיחביא ויסתיר את עצמו כמסתיר פנים ממנו ולעשות עצמו כלא שומע ולהיות מן הנעלבים ולא מן העולבין שומעין חרפתם ואינן משיבים ובזה ישקיט הריב. כדרך שאמר חכם אחד מעולם לא חרפני אדם כי אם פעם אחת, פירוש שלא השיב למחרפיו ועל ידי זה השתיקו שלא חזר לגלות על ערותו שנית ובזה כיסה את צאתו דהיינו חרפת קלונו שנמשל לקיא צואה בלי ספק, וזה הוא עיקר כלי זיינו של אדם כי בשתיקה ינצח ולא כשישיב לו:

ולהנחה זו יהיה **אזנך** כפשוטו כלי זיין, ובו"ו של ויתד נרמז כל דרוש זה כי כל ו"ו מוסיף על ענין ראשון לומר לך שהשמירה מכל דיבור רע של לשון הרע הוא שיניח אצבעו הדומה ליתד לתוך אוזנו וזהו כלי זיינו המצילו משוט לשון, ואמר הכתוב שכדומה לו יש עוד יתד נוסף על סתם כלי זיינו אשר בו יחפור בארץ לכסות צאתו כך הו"ו מרבה בכיציא בו אצבע הדומה ליתד אשר בו יחפור באוזן לעשות עצמו כלא שומע ובזה יכסה קלונו וצאתו, כמו שנאמר (משלי יב טז) וכוסה קלון ערום. והאצבע הוא כלי זיינו נוסף על סתם כלי זיינו אשר בהם ילחם בסתם מלחמה שבידים, אבל במלחמה הבאה משוט לשון אין טוב כי אם להחבא באצבע וזהו כלי זיינו כנגד פי המדבר בלשון הרע ויורו המורים בחץ שחוט לשונם ואין כתריס בעדם כי אם השתיקה, ובדרך זה אין צורך לשנות מילת **אזנך** כי היא כלי זיין כפשוטו. וסמך הצלה זו לפסוק המדבר בכיסוי צואה כי שניהם ענין אחד:

בכלל לאו דלא תשא שמע שוא שלא לשמוע לשה"ר, וגם ענף למצות עשה של ויתד תהיה לך על **אזנך**

חרדים: פרק יא: מצוות עשה מן התורה התלויות באוזן: **ס"ק ג:** ויתד תהיה לך על **אזנך** (דברים כג יד), דרשו בפ"ק דכתובות (ה) אל תקרי **אזנך** אלא **אוזניך**, שאם ישמע אדם דבר שאינו הגון יניח אצבעו באזניו, ופירש רש"י אצבעו שהיא שפועה כיתד, והביאה סמ"ג @ [ג-לא מצאתי כעת ואולי כוונתו לספר החינוך מצוה תקסו המובא לעיל], **ענפי מצוה:**

פרק כג: מצוות לא תעשה שבתורה התלויות באזנים: **ס"ק ג:** **לא תשא שמע שוא** דהוזהרנו בו שלא לקבל לשון הרע כלומר שלא להאמין בלב אם כבר שמע כדכתיבנא לעיל, גם בכלל

31. מהרש"א כתובות: = לא מצאתי שם לשון זה, ועיין לעיל לשון ספרי שופטים ועוד ??? = בעיקר דבריו השווה עם כלי יקר

לאו זה שלא לשמוע באזניו שום לשון הרע ודברי גנות על חבירו, והוזהרנו בזה נמי במצות עשה שנאמר (דברים כג יד) ויתד תהיה לך על אזניך, כדכתיבנא לעיל (פרק יא ג) דיכוף אצבעו באזנו כדי שלא ישמע, ענף מצוה:

אין איסור לשמוע לשון הרע אלא ישמע ויחוש

ארה מישרים: סימן ח סעיף יד: אכן כשגם שאסור לקבל לשון הרע, מכל מקום לא לבד שמותר אלא שצריך לחוש (כו) לו, להיות נזהר (כה) ונשמר מן הנאמר עליו שלא יגיע לו או לאחרים הפסד ונזק על ידו.

ביאור: (כה): מכאן משמע שאם שומע לשון הרע אין צריך להסיר אזנו משמוע, אלא ישמע ויחוש לו, ודלא כהחסיד בעל מנורת המאור פרק נג שהביא דרשה דבר קפרא ודר"א ותנא דבי ר' ישמעאל דכתובות ה. על ענין לשון הרע עיי"ש, [-שישים אצבעו באזנו], רק התם איירי בדברים אחרים שאינם הגונים כגון ליצנות וניבול פה וכה"ג עיין שם בכרייתא, שדברים כאלו לא ישמיע לאזניו כלל, אבל לשון הרע יכול לשמוע ולחוש לו אבל לא יאמין. ונראה שבעל מנורת המאור על דברים שאינם להזהיר השומע כתב כן, גם לבלתי לישב ולשמוע דברי בעלי לשון הרע הרגילים לדבר לשון הרע כדלקמן, או אם שומע לשון הרע ממי שיודע בו ששקר דובר, ועיין סימן יא סעיף ו.

== מקורות של גמרא פסחים כה וחכמת אדם ועוד ==

ציונים: איסור שמיעת לשון הרע

<p>== מצולם == לימודי דעה, ר' אליעזר יעקב פייבלזון שמיעת לשה"ר בלי קבלה, סימן נה, לרעך כמוך, הרב דוד אריאב פרק ד: קבלת לשון הרע, עמוד 153 - 207 מועדים וזמנים, ר' משה שטרנבוך קבלת לשון הרע ובענין הנאה הבאה לאדם בעל כרחו חלק ז סימן רד מענה לשון, == =משה לוי, שטינמץ= מרפא לשון, == =הרב זקס= נתיבות חיים, == == עלי באר, רונר == עמק הלשון, == == עקדת יצחק, == ציבא שיקר בתחילה ולא היה לדוד להאמינו פרשת מצורע שער סב</p>	<p>אוהב ימים, ר' שלמה הולט באיסור שמיעת לשון הרע, עיונים סימן ג בקש שלום, ווייס == ברכת יצחק, ר' יצחק ברכה שמיעת לשון הרע, עמוד קצח והלאה דרכי חיים, הרב ג. א. ויונפלד == דרשו, == == הליכות עולם, ==אהרמן שמיעה אסורה רק "כשמאזין", קדוש ישראל המפתח לחפץ בחיים, ר"ש רונר ועוד שמיעת לשון הרע, הרב חיים עבאדי עמדו עז ויבנו במקרא, ר' משה מרדכי קארפ בענין שמיעת וקבלת לשה"ר, פרשת משפטים חוט שני, פסקי הגי"ר נסים קרליץ קבלת ושמיעת לשה"ר, יוה"כ שנג-ד, שסט; יום טוב חלקת בנימין, == == כליל הכלת, צבי גוטליב</p>
--	--

שמיעת לשון הרע בידע שהסיפור אמת, מאת
ר' שמואל לאפיר, ח"ד עמוד עז-פ
מאמר הרב אלנר

== פתגמי אורייתא, ==

===

קונטרס שמירת הלשון, כולל שמירת הלשון

ציונים והוספות נוספות עיין בסוף קובץ 20

פרק כ: מתי מותר לקבל לשון הרע

(א) דברים הניכרים

פרשת דוד ומפיבושת

[א] דוד מבטיח לעשות חסד עם מפיבושת

שמואל-ב פרק ט: (א) ויאמר דוד הכי יש עוד אשר נותר לבית שאול, ואעשה עמו חסד בעבור יהונתן: (ב) ולבית שאול עבד ושמו ציבא ויקראו לו אל דוד, ויאמר המלך אליו האתה ציבא ויאמר עבדך: (ג) ויאמר המלך האפס עוד איש לבית שאול ואעשה עמו חסד אלהים, ויאמר ציבא אל המלך עוד בן ליהונתן נכה וגלים: (ד) ויאמר לו המלך איפה הוא, ויאמר ציבא אל המלך הנה הוא בית מכיר בן עמיאל בלו דבר: (ה) וישלח המלך דוד, ויקחהו מבית מכיר בן עמיאל מלו דבר: (ו) ויבא מפיבושת בן יהונתן בן שאול אל דוד ויפל על פניו וישתחו, ויאמר דוד מפיבושת ויאמר הנה עבדך: (ז) ויאמר לו דוד אל תירא כי עשה אעשה עמך חסד בעבור יהונתן אביך והשבתי לך את כל שדה שאול אביך, ואתה תאכל לחם על שלחני

תמיד: (ח) וישתחו ויאמר מה עבדך, כי פנית אל הכלב המת אשר כמוני: (ט) ויקרא המלך אל ציבא נער שאול ויאמר אליו, כל אשר היה לשאול ולכל ביתו נתתי לכן אדניך: (י) ועבדת לו את האדמה אתה ויבניך ועבדך והבאת והיה לכן אדניך לחם ואכלו ומפיבושת בן אדניך יאכל תמיד לחם על שלחני, ולציבא חמשה עשר בנים ועשרים עבדים: (יא) ויאמר ציבא אל המלך ככל אשר יצוה אדני המלך את עבדו בן יעשה עבדך, ומפיבושת אכל על שלחני כאחד מבני המלך: (יב) ולמפיבושת בן קטן ושמו מיכא, וכל מושב בית ציבא עבדים למפיבושת: (יג) ומפיבושת ישב בירושלם כי על שלחן המלך תמיד הוא אכל, והוא פסח שתי וגליו:

[ב] הלשנת ציבא והעברת הנכסים לציבא

[בפרק הקודם (טו) מתואר מרד אבשלום, והחלטת דוד לברוח מירושלים:]

שמואל-ב פרק טז: (א) ודוד עבר מעט מהראש והנה ציבא נער מפיבושת לקראתו, וצמד חמרים חבשים ועליהם מאתים לחם ומאה צמוקים ומאה קנין ונבל יין: (ב) ויאמר המלך אל ציבא מה אלה לך, ויאמר ציבא החמורים לבית המלך לרכב

והלחם והקנין לאכול הנערים והיין לשותות היער במדבר: (ג) ויאמר המלך ואיה בן אדניך, ויאמר ציבא אל המלך הנה יושב בירושלם כי אמר היום לשיבו לי בית ישראל את ממלכות אבי: (ד) ויאמר המלך לציבא הנה לך כל אשר למפיבושת, ויאמר ציבא השתחיתני אמצא חן בעיניך אדני המלך:

[ג] דוד מחלק את השדה בין מפיבושת וציבא

[אחרי דיכוי מרד אבשלום, ודוד כבר חזר לירושלים:]

שמואל-ב פרק יט: ... (כה) ומפיבושת בן שאול ירד לקראת המלך, ולא עשה וגליו ולא עשה שפמו ואת בגדיו לא כבס למן היום לכת המלך עד היום אשר בא בשלום: (כו) והיה כי בא ירושלם לקראת המלך, ויאמר לו המלך למה לא הלכת עמי מפיבושת: (כז) ויאמר אדני המלך עבדי רמני, כי אמר עבדך אהבשה לי החמור וארפב עליה ואלף את המלך כי פסח עבדך: (כח) וירגל בעבדך

אל אדני המלך, ואדני המלך כמלאך האלהים ועשה הטוב בעיניך: (כט) כי לא היה כל בית אבי כי אם אנשי מנות לאדני המלך ותשת את עבדך באכלי שלחנך, ומה יש לי עוד צדקה ולזעק עוד אל המלך: ס
(ל) ויאמר לו המלך למה תדבר עוד דבריך, אמרתני אתה וציבא תחלקו את השדה: (לא) ויאמר מפיבושת אל המלך גם את הכל יח, אחרי אשר בא אדני המלך בשלום אל ביתו:

[ד] מפיבושת נקרא מריב בעל (מרי בעל)

דברי הימים א פרק ח: (לג) וַיֵּן הַחֹלִיד אֶת קִישׁ וְקִישׁ הַחֹלִיד אֶת שְׂאוֹל, וְשְׂאוֹל הַחֹלִיד אֶת יְהוֹנָתָן וְאֶת מְלָכִי שׁוּעַ וְאֶת אַבְיָנָדָב וְאֶת אֲשַׁבְּעֵל: (לד) וַיֵּן יְהוֹנָתָן מְרִיב בְּעַל הַחֹלִיד אֶת מִיכָה:

שם פרק ט: (מ) וַיֵּן יְהוֹנָתָן מְרִיב בְּעַל, וְמִרִי בְּעַל הַחֹלִיד אֶת מִיכָה:

בענין מפיבושת וציבא

פסיקתא רבתי: פיסקא כא: ...מפני מה נאמרו עשרת הדברות בלשון יחידי, מפני שהיחידים בטלו אותם, אנכי - ביטל מיכה, לא יהיה לך - ביטל ירבעם, לא תשא - ביטל [מקלל, זכור - ביטל] מקושש, כבוד - ביטל אבשלום, לא תרצח - ביטל יואב, לא תנאף - ביטל זמרי, לא תגנוב - ביטל עכן, לא תענה - ביטל ציבא³², לא תחמוד ביטל אחאב הרצחת וגם ירשת.

רס"ג: הרכילות היא על שני אופנים. או בדברי אמת או בדברי שקר. השקר כגון רכילות ציבא במפיבושת בן שאול שדיבר עליו דבריו שלא נמצאו בו כלל, והוא אמרו הנה יושב בירושלים כי אמר היום ישיבו לי בית ישראל את ממלכות אבי (ש"ב טז ג), אמר עליו שכשראה עניני השלטון מבולבלים, נתאוה למלכות, וכיון שהדבר כן איך הותר לדוד לחלק ביניהם את השדה, ואני אומר שלא נתבאר לנו בבירור כי שדה זו היא של מפיבושת בירושה חלק מאבותיו ואבות אבותיו משבט בנימין, אלא אפשר שבאה לשאול בדיני המלך ועברה אחרי שאול לדוד, ואע"פ שנתן דוד ממנה חלק למפיבושת או ציבא, הרי זה רק חסד מצדו ואינו חייב בכך³³. והרכילות שהיא בדברי אמת...

רש"י: שמואל ב ט: ט) נתתי לבן אדניך, המלך רשאי להעביר נחלה שנאמר (שמואל א ח יד) במשפט המלוכה את שדותיכם ואת כרמיכם יקח ונתן לעבדיו:

רש"י: תהלים: קטז: י) האמנתי כי אדבר, האמנתי את דברי ציבא שאמר על מפיבושת כשאדבר הנה לך כל אשר למפיבושת, אז אני עניתי מאד, דברתי קשה ונעניתי לך: (יא) אני אמרתי בחפזי, לנוס מפני אבשלום, כל האדם כוזב, ובוגד באוהב בו, כי ראיתי את בני בוגד בי ומבקש את נפשי וכל ישראל גומלים לי רעה תחת טובה, לפיכך האמנתי לציבא ואמרתי אף מפיבושת כוזב ובוגד, כל לשון כזב אינו אלא לשון חסרון מבטח שבטחו עליו...

32. פסיקתא: דעת הפסיקתא שציבא שיקר. הנוסח על פי הוצאת איש שלום. לציין שגם בפסיקתא זוטרותא (לקח טוב) ואתחנן הנוסח: לא תענה ביטל ציבא שנאמר וירגל בעבדך, בהדר זקנים על התורה יתרו (עייין גם תוספות עה"ת עמוד עה) 'ציבא לא תענה'. אולם בילקוט שמעוני ואתחנן (רמז תתל, בשם תנא דבי אליהו) גורס: 'לא תענה ביטל עדי נבות'.

33. רס"ג: מתוך פירושו ר' אברהם בן שלמה לספר שמואל. המלבי"ם כאן (ט ז) כיון לדברי רס"ג ו"ל: המפרשים נדחקו בזה אם נתן לו חלקו מהו החסד ואם נתן לו חלק אחיו איך העביר נחלה, עיין רש"י ורד"ק. והנכון בעיני שהיה הבדל בין קניני המלך ואחוזתו מנחלת אבותיו שדינו בהם ככל אדם בקנינו ושדה אחוזתו, ובין קניני המלך שהיו לו מחוקי המלוכה. ששדות וכרמים הון ואוצרות שהגיעו לידו בסיבת מלכותו, בעת הועבר ממלכותו היה של המלך המולך בעת ההיא, כי היה רק לצורך המלכות לא לצורך המלך, וכמ"ש עוד בפרטות אצל כרם נבות, ושאוול היה עני תחלה, ואצר הון ושדות ממשפטי המלוכה, ובעת ניתנה המלוכה לדוד זכה דוד בכל הקנינים שהיו שייכים אל המלוכה לצורך המלוכה, בפרט כי כבש בית שאול במלחמה, עכ"ל המלבי"ם.

רד"ק: שם: ט: (ב) ולבית שאול עבד, עבד כנעני היה והיה לשאול ולביתו אחריו כמו שכתוב והתנחלתם אותם לבניכם אחרים, ובני ציבא ועבדיו כולם עבדים לבית שאול כמו שאמר וכל מושב בית ציבא עבדים למפיבשת, כי העבדים הם ובניהם וכל אשר להם היו לאדוניהם, וכן נראה מדברי רז"ל (ירושלמי יבמות ב) כי ציבא עבד כנעני היה, וכן נראה מהפסוקים. וא"ת אם כן מה נתן לו דוד באמרו (טז ד) הנה לך כל אשר למפיבשת, והלא כל מה שקנה עבד קנה רבו, אף על פי כן מצות המלך היה והמלך יכול לקחת מזה ולתת לזה:

... (ד) בלו דבר, שם מקום: ... (ז) שדה שאול, שדה שם כלל לנחלתו, וכן תרגם יונתן אחסנת שאול. ומהו זה החסד אם שלו נתן לו, כי מפבישת יורש היה נחלת שאול ולא היה שם יורש אחר מיהונתן, ובני רצפה בת איה היו גם כן יורשים של שאול ואעפ"י שהם בני פילגש, אם כן היאך היה כח ביד דוד לתת הכל למפיבשת, וא"ת מלך יש לו רשות להעביר נחלה מזה ולתת לזה כמו שכתוב במשפט המלוכה, מה חסד עשה אם נטל משאר יורשים ונתן למפיבשת, אם היה נתן לו משלו זה היה חסד, ועוד שאמר והשיבותי לך מלמד כי קודם זה נטלה ממפיבשת נחלתו ומשאר היורשים, ועוד כי מ"ש במשפט המלוכה ואת שדותיכם ואת כרמיכם יקח כבר כתבנו בפירושים מה שפירשו בו רז"ל כי אינו אומר אלא על פירותיהם לפי שעה... ויתכן לפרש כי דוד זכה בכל נחלת שאול לפי שאיש בשת ובית שאול היו מורדים במלכות כי ידוע היה בכל ישראל כי דוד היה מלך אחרי מות שאול ונמשח על פי ה' ומורד במלכו הוא וכל נכסיו נתחייבו וכן כתוב ואתנה לך את בית אדניך וכיון שהכל שלו ומן הדין זכה בו ואמר להשיב הכל למפיבשת חסד גדול עשה עמו ועוד שנתנו באוכלי שלחנו כל הימים: [-עיי' מלבי"ם ט ז מפרש קצת אחרת]

רד"ק: יט ל: תחלקו את השדה, השדה כולל לכל הנחלה, ובדברי רבותינו ז"ל כשאמר דוד אתה וציבא תחלקו השדה יצאת בת קול ואמרה ירבעם ורחבעם יחלקו את המלכות, כי קבל לשון הרע מפי ציבא ולא קבל הצטדקות מפבושת לפניו ואמר לו למה תדבר עוד דבריך, והכתוב מעיד עליו ולא עשה רגליו ולא עשה שפמו ואת בגדיו לא כבס:

רלב"ג: שם יט: (ל) ויאמר לו המלך למה תדבר עוד דבריך, לפי שקבל דוד זה הלשון הרע מציבא לא יכול לצאת מהאמנתו לגמרי בדברי מפבישת ולזה שם הענין ממוצע בין האמנה ובין בלתי האמנה, ואמר שהוא וציבא יחלקו את השדה:

רלב"ג: שם יט: (בסוף הענין)... [התועלת] ה"ס"ג הוא במדות והוא להודיע שראוי להתרחק מלקבל לשון הרע, הלא תראה כי על לשון הרע שסיפר ציבא על מפבישת ענש דוד מפבישת ונתן לעבדו את השדה אשר היה לשאול, וכאשר נתבאר שקרות הדברים ההם הוכרח להשאיר מהעונש שהוא קצתם משני ההטבות ?? שהיטיב לו ציבא בעת היותו נרדף, והנה הסכימו ז"ל שעל מה שאמר דוד למפיבשת אמרתי אתה וציבא תחלקו את השדה נענש דוד כשנחלק המלכות קצתו לרחבעם וקצתו לירבעם, והיה זה כן לפי שעוון קיבול לשון הרע קשה מאד הלא תראה מפני מה שקבלו ישראל לשון הרע מאבשלום כנגד דוד מתו כמה נפשות מישראל:

רבינו ישעיה: שם יט ל: אמרתי אתה וציבא תחלקו את השדה, פירוש אמרתי כבר, ויצא מפי 'הנה לך כל אשר למפיבשת' ואיני יכול לחזור אחרי מכל וכל, תחלקו את השדה בין שניכם.

==סיכום: לרלב"ג לא האמין לגמרי למפיבשת ולכן פסק יחלוק, לפי ר' ישעיה האמין למפיבשת לגמרי רק לא היה יכול לחזור בו מכל וכל... ולפי רש"י בגמרא שבת מה שאמר בתחילה היה רק על תנאי ולא בדרך פסק...

מלבי"ם: (כה) ומפיבשות. כבר בארתי (טז ג) שמה שקבל דוד דברי ציבא היה מצד שני ענינים, א] שהיה נראה כדבריו ממה שלא הלך מפבישת עם המלך להצטער

בצרתו. בן ממה שלא התיירא לשבת בירושלים והוא מאוהבי דוד. וסיפר פה כי בבואו לפני דוד, ניכר היטב כי עבדו דבר עליו לשון שקר, כי הראיה ממה שלא הצטער בצרתו, נראה שקרותה ממה שלא עשה שער רגליו ושפמו ולא כבס בגדיו מיום לכת המלך עד שובו, כי התאבל ונצטער על צרת אדוניו. וכן הראיה השנית ממה שישב בירושלים בלא פחד ג"כ שקר, כי – (כו) ויהי כי בא ירושלים לקראת המלך, ר"ל שבאמת ישב מפיבושת עד עתה חוץ לעיר נחבא ונסתר, וכי בא עתה ירושלים בעת שבא דוד ושם קבל פניו. וכאשר כבר נראה צדקתו ושאל לו המלך למה לא הלך עמו, השיב:

(כז-כח) עבדי רמני, שלא די שלא חבש לי החמור, עוד רגל בעבדך. ואין אני צריך להתנצל על שקריו, כי אדוני המלך כמלאך האלהים, שידע הכל מעצמו בחכמתו. ועוד שהתנצלות תהיה כדי להשיב לי השדה ושיחזור המלך מדברו, ואיני רוצה בזה רק ועשה הטוב בעיניך:

(כט) כי, ר"ל אחר שהשדה שנתת לי הוא צדקה, וכן הוספת צדקה וחסד אחר מה ששמתני מאוכלי שולחנך (תחת שכל אנשי שאול היו ראויים למות): איך אבקש צדקה. אחרת שהיא השדה, וכ"ש איך אזעוק, כאילו לקחת ממני את שלי:

(ל) אמרתי, דוד הכיר כי הלשין עליו, רק שדבר המלך אין להשיב, רק פירש דבריו שהיתה כונתו שיחלקו שניהם בשדה, וז"ש אמרתי ר"ל כן היה דעתי, ובזה לא חזר מדבריו, וגם לא היה בזה עול נגד מפיבושת אחר שציבא ובניו עובדים את השדה מגיע להם החצי כאריס היורד למחצה: (לא) ומפיבושת השיב שכל כך ישמח לבו על ביאת מלכו עד שלא ירע בעיניו גם אם יקח את הכל. וחז"ל אמרו שנענש דוד על זה שקבל לשון הרע, ועי"ז נחלקה מלכות בית דוד. ולכן נסמך ענין מפיבושת לענין שמעי, כי שם נשא פשע המורד ומקלל מלכו, ופה האשים לאיש שלומו ובריתו שלא כמשפט:

המספיק לעובדי ה': ר' אברהם בן הרמב"ם: פרק על אריכות אפיים: ...ודוד משיח ה' לא ביקש להרוג את נבל אלא בשל כעסו עליו... ולא בא לידי קבלת לשון הרע שאמר ציבא על מפיבושת אלא מחמת כעסו עליו, ובא לידי התנהגות שלא עלה בקנה אחד עם גודל חסידותו ונדיבותו במה שלא קיבל את הצטדקותו, ואמר אליו למה תדבר עוד דבריך אמרתי אתה וציבא תחלקו את השדה, ואמרו חז"ל בשעה שאמר דוד למפיבושת אתה וציבא תחלקו את השדה יצאה בת קול ואמרה רחבעם וירבעם יחלקו את המלכות...

מחלוקת רב ושמואל האם קבל דוד לשה"ר

שבת נו. אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן כל האומר דוד חטא אינו אלא טועה... אמר רב, רבי דאטי מדוד, מהפך ודריש בזכותיה דדוד...

אמר רב כי מעיינת ביה בדוד לא משכחת ביה בר מדאוריה, דכתיב (מלכים-א טו ה) רק בדבר אוריה החתי. אביי קשישא רמי דרב אדרב, מי אמר רב הכי והאמר רב קיבל דוד לשון הרע, קשיא.

גופא, רב אמר קיבל דוד לשון הרע דכתיב (שמואל-ב ט ד) ויאמר לו המלך איפוא הוא, ויאמר ציבא אל המלך הנה הוא בית מכיר בן עמיאל [בלון] [בלא] דבר, וכתיב (שם שם ה) וישלח המלך ויקחהו מבית מכיר בן עמיאל [מלון] [מלא] דבר, מכדי חזייה דשקרא הוא כי הדר אלשין עילויה מאי טעמא קיבלה מיניה, דכתיב (שם טז ג) ויאמר המלך (אל ציבא) וְאֵיהּ בֶן אֲדוֹנֶיךָ, ויאמר ציבא אל המלך הנה יושב בירושלים וגו'. ומנא לן דקיבל מיניה דכתיב (שם שם

ד) ויאמר המלך [לצבא] הנה לך כל אשר למפיבשת, ויאמר ציבא השתחוויתי אמצא חן [בעיניך אדני] המלך.

ושמואל אמר לא קיבל דוד לשון הרע, דברים הניכרים חזא ביה, דכתיב (שם יט כה) ומפיבשת בן שאול ירד [לקראת] המלך ולא עשה רגליו ולא עשה שפמו ואת בגדיו לא כבס וגו', וכתיב (שם שם כו) ויהי כי בא ירושלים לקראת המלך ויאמר לו המלך למה לא הלכת עמי מפביבשת, (שם שם כז) ויאמר אדני המלך עבדי רמני כי אמר עבדך אחבשה לי החמור וארכב עליה ואלך את המלך כי פסח (דף נו:), עבדך, (שם שם כח) וירגל בעבדך אל אדני המלך ואדני המלך כמלאך האלהים ועשה הטוב בעיניך, (שם שם ל) ויאמר לו המלך למה תדבר עוד דבריך אמרתי אתה וציבא תחלקו את השדה, (פסוק לא) ויאמר מפביבשת אל המלך גם את הכל יקח אחרי אשר בא אדני המלך בשלום אל ביתו, אמר לו אני אמרתי מתי תבא בשלום ואתה עושה לי כך, לא עליך יש לי תרעומות אלא על מי שהביאך בשלום, היינו דכתיב (דה"א ח לד) ובן יהונתן מריב בעל, וכי מריב בעל שמו והלא מפביבשת שמו, אלא מתוך שעשה מריבה עם בעליו [הקב"ה], יצתה בת קול ואמרה לו נצא בר נצא, נצא הא דארמן, בר נצא דכתיב (שמואל-א טו ה) ויבא שאול עד עיר עמלק וירב בנחל, אמר רבי מני על עסקי נחל.

אמר רב יהודה אמר רב בשעה שאמר דוד למפיבשת (שמואל-ב יט ל) אתה וציבא תחלקו את השדה, יצתה בת קול ואמרה לו רחבעם וירבעם יחלקו את המלוכה. אמר רב יהודה אמר רב אילמלי לא קיבל דוד לשון הרע לא נחלקה מלכות בית דוד, ולא עבדו ישראל עבודה זרה, ולא גלינו מארצנו.

◀ צילום הגמרא בסוף החוברת / הערה: בילקוט שמעוני שמואל הפסוקים יותר קצרים

רש"י: בלא דבר, אינו חכם בתורה, והוא מצאו מלא דבר וחכם בתורה. חזייה דשקרא הוה, מתחילה מצאו שקרן בכך. כי הדר אלשין עליה, ציבא על מפביבשת, כשהיה דוד בורח מפני אבשלום, מאי טעמא קביל מיניה: איה בן אדוניך ויאמר הנה יושב בירושלים, כי אמר היום ישיבו לי את ממלכת אבי.

דברים הניכרים חזא ביה, במפיבשת, כשנהרג אבשלום וחזר דוד למלכותו ובא לפניו, לא עשה רגליו ולא עשה שפמו, כסבור דוד שניכרים דברי ציבא, שנצטער על שחזר דוד ולא קישט עצמו, ועוד היה מצפה [גירסת מהרש"ל: ועד עתה היה מצפה] שכשישיבוהו במלכות יתנאה ויסתפר, לכך לא קבל דבריו, ואמר לו אתה וציבא תחלקו השדה, והוא השיבו קשה, אין לי לצעוק אלא על מי שהביאך הלום, הנה שמצטער על שובו, ואם לא שראה בו דברים הניכרים היה חוזר ממה שאמר הנה לך כל אשר למפיבשת, ואף על פי שמיהר ואמר לו מתחלה הנה לך כל אשר למפיבשת, אין זו קבלה, כי כל זמן שלא היה דוד שב למלכותו יודע היה שאין מתנתו מתנה³⁴, ולא אמר לו אלא על תנאי, אם יראה אמת בדבריו.

על עסקי נחל, ומה על נפש אחת אמרה תורה הבא עגלה ערופה בנחל, נפשות הללו על אחת כמה וכמה, אם גדולים חטאו, קטנים מה חטאו.

34. רש"י: צ"ע שהרי מלך גמור היה, ואולי רש"י לשיטתו שבזמן שברח מפני אבשלום חשב שנפסקה מלכותו, דעיין שמואל-ב יט כב, בזמן שמצאו שמעי בן גרא וקללו אמר דוד "מה לי ולכם בני צרויה כי תהיו לי היום לשטן היום יומת איש בישראל? כי הלוא ידעתי כי היום אני מלך על ישראל", וכתב שם רש"י: כי היום אני מלך, עד עכשיו הייתי סבור לא ולול בי אדם גדול כזה אלא אם כן נפסקה מלכותי מאת המקום והוא אמר לו קלל את דוד, אבל עכשיו שהוא מתחרט ידעתי כי מלך אני, עכ"ל. ועיין גם רש"י תהלים קטו, מובא לעיל עמוד 54, שראה שכולם בוגדים בו ולכן חשד במפיבשת.

ולא עבדו ישראל עבודה זרה, שעל ידי שנחלקה המלכות העמיד ירבעם העגלים, שלא יעלו ישראל לירושלים לממשלתו של רחבעם.

מאירי: שבת שם: לשון הרע מידה פחותה ומגונה עד מאד וגורמת להשחתת כל חיבה, והריסת כל מצב, ולא סוף דבר שהאומרה נענש עליה אלא אף המקבלה, דרך הערה אמרו אלמלא לא קבל דוד לשון הרע לא נחלקה מלכות בית דוד ולא עבדו ישראל עבודה זרה ולא גלינו מארצנו, והוא שציבא הלשין על מפיושת ודוד קבל עד שאמר אתה וציבא תחלקו את השדה, ודרשו ז"ל באותה שעה יצתה בת קול ואמרה רחבעם וירבעם יחלקו את המלכות, כלומר שנענש על כך מידה כנגד מידה:

פוסק כרב ולא מזכיר היתר של דברים ניכרים

פסקי ריא"ז: שבת שם: ד. בוא וראה כמה קשה לשון הרע, כי מפני שקיבל דוד לשון הרע מציבא ואמר למפיושת אתה וציבא תחלקו השדה, יצתה בת קול ואמרה רחבעם וירבעם יחלקו מלכותך, ואילמלא לא קיבל דוד לשון הרע לא נחלקה מלכות בית דוד ולא עבדו אבותינו עבודה זרה ולא גלינו מארצנו.

פוסק כרב ולא מזכיר היתר של דברים ניכרים

רס"ג: הרכילות היא על שני אופנים. או בדברי אמת או בדברי שקר. השקר כגון רכילות ציבא במפיושת בן שאול שדיבר עליו דבריו שלא נמצאו בו כלל, והוא אמרו הנה יושב בירושלים כי אמר היום ישיבו לי בית ישראל את ממלכות אבי (ש"ב טז ג), אמר עליו שכשראה עניני השלטון מבולבלים, נתאוה למלכות, וכיון שהדבר כן איך הותר לדוד לחלק ביניהם את השדה, ואני אומר שלא נתבאר לנו בבירור כי שדה זו היא של מפיושת בירושלם חלק מאבותיו ואבות אבותיו משבט בנימין, אלא אפשר שבאה לשאול בדיני המלך ועברה אחרי שאול לדוד, ואע"פ שנתן דוד ממנה חלק למפיושת או ציבא, הרי זה רק חסד מצדו ואינו חייב בכך. והרכילות שהיא בדברי אמת...

מתוך פירוש ר' אברהם בן שלמה לספר שמואל. המלבי"ם כאן (ט ז) כיון לדברי רס"ג וז"ל: המפרשים נדחקו בזה אם נתן לו חלקו מהו החסד ואם נתן לו חלק אחיו איך העביר נחלה. עיי' רש"י ורד"ק. והנכון בעיני שהיה הבדל בין קניני המלך ואחוזתו מנחלת אבותיו שדינו בהם ככל אדם בקנינו ושדה אחוזתו, ובין קניני המלך שהיו לו מחוקי המלוכה. ששדות וכרמים הון ואוצרות שהגיעו לידו בסיבת מלכותו, בעת הועבר ממלכותו היה של המלך המולך בעת ההיא, כי היה רק לצורך המלכות לא לצורך המלך, וכמ"ש עוד בפרטות אצל כרם נבות, ושאל היה עני תחלה, ואצר הון ושדות ממשפטי המלוכה, ובעת ניתנה המלוכה לדוד זכה דוד בכל הקנינים שהיו שייכים אל המלכות לצורך המלוכה, בפרט כי כבש בית שאול במלחמה, עכ"ל המלבי"ם.

חכמת שלמה: מהרש"ל: רש"י בד"ה דברים הניכרים כו', [ולא קישט] עצמו, ועד עתה היה מצפה כשיבא וישיבוהו במלכות יתנאה ויסתפר, לכך לא קבל דבריו כו', כצ"ל, ונ"ב: פירוש של מפיושת, ודו"ק. בא"ד והוא השיבו קשה כו', נ"ב: פירוש זה מוכיח על הדברים הניכרים שראה. גמרא: ויאמר לו המלך למה תדבר עוד דבריך כו', כצ"ל, ונ"ב: היינו שלא רצה לקבל התנצלות שלו, ומ"ש אמרתי אתה וציבא כו', היינו מה שאמר בתחילה הנה לך כל אשר למפיושת, כלומר כל אשר למפיושת יהא לך וברשותך כמו לו, והיינו תחלקו וק"ל, והמפרש בענין אחר טועה, נראה לי.

עמודי שלמה: סמ"ג ל"ת י: ...דברים ניכרים, פירוש שלא עשה את רגליו כדלקמן, והא דאמרינן אלמלא לא קבל דוד לשון הרע לא נחלק מלכותו לעולם, פליגי הך תרי אהדדי [אגדות חלוקות, מכ"י] כדאיתא לשם להדיא, ודו"ק.

מהרש"א: קבל דוד לשון הרע כו' דכתיב הנה הוא בית כו' וכתיב וישלח כו', פרש"י בלא דבר אינו חכם והוא מצאו מלא דבר עכ"ל, ובכל הספרים בקרא בלו דבר בו"ו וכן מלו דבר, ונראה לפרש בלו דבר ר"ל שהיה לו דברים עליך דהיינו לישנא בישא, והוא מצאו מלו דבר שהיה נקי מזה מדבר עליו, וניחא השתא דקאמר מכדי דחזייה דשיקרא כי הדר אלשין כו', דלפירש"י קשה מאי כי הדר אלשין³⁵ כו', וק"ל.

דברים הנכרים חזא ביה דכתיב לא עשה את רגליו גו', ופרש"י אע"פ שמקודם זה אמר הנה לך כל אשר למפיבושת אין זו קבלה כו' דלא א"ל אלא על תנאי אם ירצה אמת כו' עכ"ל.

וקצת משמע כן דעל תנאי א"ל כן אם יראה אמת בדבריו, ממה שאמר ציבא אמצא חן בעיניך גו' בלשון עתיד ולא אמר מצאתי חן בעיניך, מיהו קצת דחוק כיון דעיקר מילתיה דרב דקבל לשון הרע הוא מהאי קרא דהנה לך כל אשר למפיבושת מאי קאמר שמואל דחזא ביה דברים נכרים ממה שנעשה אח"כ, וי"ל דרב נמי דמייתי מקרא דהנה לך כל אשר למפיבושת סמך אדבתר הכי שהאמין לציבא וא"ל שיחלקו השדה, ואהא השיב שמואל שפיר דדברים נכרים חזא ביה ופרש"י דהיינו דחזא ביה דברים נכרים שבא לפניו ולא עשה את רגליו ושפמו כסבור כו'. אבל ממאי דמייתי תלמודא כל הני קראי בדברים שנפלו ביניהם נראה דדברים נכרים ממש חזא ביה. דממה שלא עשה רגליו גו' עדיין היה מסתפק בו אם על שנצטער על חזרתו כדברי ציבא אם בהיפך שהיה מצטער על שנטרד דוד ממלכותו עד שבא בשלום, וא"ל דוד למה לא הלכת גו' והשיב לו עבדי רמני גו', לפי פשוטו חסר מן הכתוב הרמאות,

ונראה לפרש דוירגל אינו מלשון רכילות אלא מלשון הולך רגל, שאמר כי עבדו ציבא רמוהו שא"ל לחבוש לו החמור כדי לרכוב עליו אחר המלך כי פסח אני וא"א לי להלוך ברגל, אבל הוא לא רצה בכך ולקח החמורים עמו כמפורש בקרא ויאמר ציבא החמורים לבית המלך לרכוב גו' וירגל בי, דהיינו שאלך אני ברגלי בדבר שא"א לי כי פסח אני, ואדוני המלך כמלאך אלקים לידע שהאמת אתי שכן הוא כדברי ולא כדברי עבדי. ובכל הדברים אלו היה דוד מסתפק בדבריהם עם מי האמת, וא"ל למה תדבר עוד דבריך גו' שאין אתה מדמה האמת בדברים אם אין לך עדים בדבר שכן הוא, וע"כ אמרתי כמסתפק שאתה וציבא תחלקו את השדה כי ממון המוטל בספק חולקין. והיה לו למפיבושת לבקש עוד מן המלך אבל אמר בדרך מריבה אחר שאתה נוטל החצי גם את הכל יקח אחרי אשר בא גו', שאין ענין זה לזה, וכי משום שבא המלך בשלום יקח את הכל, וע"כ אמרו שאמר כן בדרך תרעומת ומריבה על מי שהביאך בשלום, דהיינו מריבה כלפי שמיא.

ובאלו דברים נכרים חזא ביה שלבו כל עמו ודברי העבד אמת הן, ועל כן הניח הדבר במוחלט שיחלקו השדה, והיינו דכתיב ובן יונתן מריב בעל וכי כו', כיון דמצינו בקרא בספר שמואל דהיה לו ליהונתן בן נקרא מפיובושת ובדברי הימים לא חשיב בן ליהונתן רק מריב בעל, אם כן על כרחנו דהיינו מפיובושת היינו מריב בעל, ועל שם שעשה מריבה כו'...

בשעה כו' א"ל רחבעם וירבעם יחלקו כו', והיינו במידה שאמר שיחלקו השדה האדון והעבד, כן יחלקו המלכות המלך והעבד, וק"ל:

מהר"ל: חידושי אגדות: שבת שם: דברים נכרים [חזא] כו', נראה דמייתי ראיה דמשום דברים נכרים בלבד עשה דוד, שהרי שאלו למה לא הלכת עמי [מפיובושת], ועל זה אמר דוד הלא אמרתי אתה וציבא תחלקו השדה וגו', אם כן מפני דברים נכרים שלא הלך עמו עשה דוד ולא שסמך על לשון [הרע].

35. מהרש"א: עיין ארח מישרים סימן ח ביאור אות כה שמתרץ דברי רש"י "דגם מה שאמר שאינו חכם הוי מלשינות שהרי סיפר בגנותו של מפיובושת, ואפילו מוציא שם רע הוי שחמור ממלשין כיון ששקר סיפר שהרי דוד מצאו מלא דבר וחכם בתורה,

דינא דחיי: סמ"ג לאוין י: ואם אדם רואה בתבירו צדדים וענינים שנראה הדבר אמת רשאי להאמין ולקבל, בלא צדדים וענינים למיחש ליה מיבעי, לקבולי לא מיבעי, אבל כשרואה הדברים ניכרים שאמת הדבר שסיפר המספר, ולא מלכו הוא בודאם, רשאי לקבלו ולהאמינו אמונה אומן, כמו שהאמין דוד האמנה גמורה.

מאי טעמא דברים הניכרים חזא ביה במפבושת, נראה לי שהדברים הניכרים דחזא ביה הוא מה שמפרש שם בפרק במה בהמה שאמר לו גם את הכל יקח אחרי אשר בא אדוני המלך אל ביתו, אין לי לצעוק אלא על מי שהביאך בשלום, אבל רש"י ז"ל פירש דברים הניכרים חזא ביה שלא עשה רגליו ולא עשה שפמו, כסבור דוד שנצטער על חזרתו ולא קישט עצמו, ועוד היה מצפה שכשישיבוהו במלכות יתנאה ויסתפר, ונראין דברי רש"י ז"ל עיקר שהרי קודם שאמר לו מפיבושת גם את הכל יקח וכו' אמר לו דוד אתה וציבא תחלקו את השדה, ואם לאו דראה דוד דברים הניכרים לא היה אומר כן, ולכך צריך לפרש בהכרח דברים הניכרים חזא ביה, לא עשה רגליו ולא עשה שפמו.

שפת אמת: שבת נו: רב אמר קיבל דוד לשון הרע כו' מכדי חזיה דשיקרא הוא כו', עי' פירוש רש"י, ולולי דבריו יש לפרש דמצאו שקרן במה שהחזיק לעצמו בנכסי מפיבושת, דאח"כ כשבא אל דוד כתיב שצוה דוד שיעשה בנכסים עבור מפיבושת, משמע דמקודם החזיק לעצמו, דאם לא כן לא היה דוד צריך לומר לו ועבדת לו את האדמה, [אכן לפירוש הרד"ק שם דמתחילה זכה דוד בנחלת שאול משום דבית שאול היו מורדים במלכות ע"ש, לא החזיק ציבא בנכסי מפיבושת]:

ושמואל אמר כו' דברים הניכרים חזא ביה, פשטא דלישנא משמע דשמואל סבירא ליה דבאמת היה כן שמפיבושת היה סובר שיחזור המלכות אליו [וכן משמע בתוס' ישנים ביומא (כב): דרב נמי ס"ל דברים הניכרים חזא ביה אלא שהיה שקר, מכלל דשמואל ס"ל שכן הי' אמת], ורש"י לא פירש כן:

דברים הניכרים / בראשונים

◀ לציין: שאילתות, רי"ף, רמב"ם, רבינו יונה משמיטים כל הנושא של דברים הניכרים. גם בראשונים מפרשי הנ"ך (רד"ק, רלב"ג, רש"י??) כותבים שדוד חטא שקבל לשה"ר כרב, ורק ספר יראים מחדש קולא זו מתוך דברי שמואל, ומשם נעתק לסמ"ג, הגהות מיימוניות, מגן אברהם, שו"ע הרב, יד הקטנה, חפץ חיים, וצ"ע.

רמב"ם: גולה ואבדה: ה יג: וכן מלך שכעס על אחד מעבדיו ושמשיו מבני המדינה ולקח שדהו או חצרו אינה גזל ומותר ליהנות בה והלוקח אותה מן המלך הרי היא שלו ואין הבעלים מוציאין אותה מידו, שזה דין המלכים כולם ליקח כל ממון שמשיהם כשכועסין עליהם והרי המלך הפקיע שעבודן ונעשית חצר זו או שדה זו כהפקר וכל הקונה אותה מן המלך זכה בה. אבל מלך שלקח חצר או שדה של אחד מבני המדינה דרך חמס שלא כדינין שחקק הרי זה גזלן והלוקח ממנו מוציאין הבעלים מידו.

קריית מלך: לגר"ח קניבסקי שליט"א: הלכות גזלה ואבדה שם: וכן מלך שכעס כו', עי' שבת נו: אתה וציבא כו' ואף על פי שנענש היינו משום שכעס שלא כדין. אבל מלך שלקח כו', ממעשה דנבות, וכ"ה בחידושי ר"י מיגש ב"ב נד:.

בית יעקב: ר"י בירב: על רמב"ם דעות ו ג: והמקבלו יותר מן האומרו וכו', ברור הוא אם לא היה מקבל זה הלשון הרע לא היה נהרג שום אחד מהם, ויש מי שכתב דדוקא לא יקבל לשון הרע אם לא ראה דבר גנאי מאותו לשון הרע, אבל אם ראה דברים ניכרים רשאי לקבל ולהאמין בו כדאמרינן בשבת פרק במה בהמה יוצאה.

דברים הניכרים / באחרונים

מגן אברהם: קנו ג: ...והמקבלו גרע יותר מהאומרו. [ואם רואה דברים ניכרים רשאי להאמין ולקבל כדאמרינן פרק במה בהמה בדוד ע"ש] [הגהות מיימוני].

שו"ע הרב: אורח חיים: סימן קנו סעיף י: המרגל בחבירו עובר בלא תעשה... והמקבלו נענש יותר מן האומרו, אלא אם כן הוא רואה דברים הניכרים (שבת נו. יראים סי' קצ"ב, סמ"ג שם, הגה"מ שם אות ד).

הערה חשובה: במקום אחר לכאורה מוכח שהרב חזר בו ממש"כ בשו"ע שלו כאן והכריע שאין לסמוך על דברים ניכרים דעיין בשו"ת שארית יהודה (להר"ר יהודה ליב אחיו של אדמו"ר הזקן ז"ל, בהוצאה חדשה עמוד תיא) וז"ל שם:

...על פי מה ששמעתי מפה קדוש רבינו הגאון אהמו"ר ז"ל [אחי מו"ר (אדמו"ר הזקן)] במה שאמרו חז"ל על דוד המלך ע"ה שלא קיבל לשון הרע משום דדברים הניכרים חזא ביה, ואמר שאין ללמוד מזה קולא לכל אדם לקבל לשון הרע על פי דברים הניכרים, דשאני דוד המלך ע"ה שהיה מלך ישראל ומלך דן על פי אומדנא כמ"ש הרמב"ם סוף פ"ג מהלכות מלכים, עכ"ל.

ובספר שו"ת הרב (להר"ר שלמה הלוי סגל) כותב בהערה שם שזה דלא כמו שכתב בעצמו בשו"ע הרב, ואפשר דפסק כך משום שהרמב"ם לא הזכיר דין דברים הניכרים ועדיין צ"ע, עכ"ל.

נזירות שמשון: או"ח: סימן קנו: מגן אברהם סק"ב: [ואם רואה דברים ניכרים רשאי להאמין ולקבל] כדאמרינן פרק במה בהמה בדוד ע"ש, וצריך עיון דבגמרא משמע דרב סבירא ליה דאסור לקבלו אפילו בדברים ניכרים, וקיי"ל הלכתא כרב באיסורי, ובפרט שהוא מחמיר מנלן להקל כשמואל.

בגדי ישע: במגן אברהם: סימן קנו: אם רואה דברים ניכרים מותר לקבלו וראיתו הוא מדוד שקיבל, וקשה הלא נענש על כך והאיך יביא ראיה שמותר, אלא שהגמרא מתרץ קצת לדוד המלך ע"ה האיך קיבל אבל דבאמת מדנענש שמע מינה שאפילו בדברים ניכרים אין לקבל, וכן ראינו בעינינו שכמה פעמים רואין דברים ניכרים, אפילו הכי שקר מעיקרא הוא, וכפי שהיה המעשה גבי דוד המלך עליו השלום.

באר שמואל: סימן א אות ז: (לר' שמואל רוזנברג, קראקא תרפ"ג): ומה שתמה על מה שכתב המג"א בסימן קנ"ו שאם רואה דברים ניכרים מותר לקבל לשה"ר... ותמה שהרי אמרו אלמלא לא קבל דוד לשה"ר לא נחלקה מלכות בית דוד, אלמא דחטא, אישטמיטתי גמרא ערוכה דדברי המג"א הם דברי שמואל, ופליגי רב ושמואל התם בהדיא... והני מימרות של חלוקת מלכות בית דוד הם דברי רב לשיטתיה דס"ל דלא חזא ביה דברים הניכרים, דודאי לא פליגי רב ושמואל בזה עצמו אי מותר לקבל בנכרים הדברים, דאם כן היה להם לפלוגי בדרך הוראה לדינא רב אמר אסור לקבל וכו', אלא ודאי כמו שכתבנו. [ע"ע בסמוך בדברי ארח מישרים מש"כ על מנורת המאור].

ארח מישרים: סימן ח: שלא לילך רכיל: ...סעיף טו: ואם רואה דברים הניכרים רשאי להאמין קצת (כט) אחר ששמע טענת הנאמר עליו, אבל משום שהמלשין אומר דבר אמת בתחילה אין להאמינו משום זה שכך דרכם של מספרי לשון הרע לומר דבר אמת בתחילה כדי שיקבלו דבריהם.

ביאור: (כט) אחר ששמע, כן נראה פשוט שדוקא אחר ששמע טענת הנאמר עליו, שהרי מה שאמר תחילה לציבא 'הנה לך כל אשר למפיבושת' רק על תנאי אמר שאם יראה שהאמת כדבריו כפירוש רש"י שם, ומשפטו החרוץ לא אמר רק אחר ששאל למפיבושת למה לא הלכת עמי ושמע מה שהשיב, וא"כ כיון שכל ראיית הגהות מיימוני אינו אלא מהא אין לנו להתיר אלא בדומה לו לגמרי, ועוד שמוע בין אחיכם ושפטתם צדק כתיב. גם לקבל ולהאמין לגמרי אין נראה כל כך ראייה משם שהרי דוד אע"ג דחזא ביה דברים ניכרים מכל מקום אמר שיחלקו השדה מטעם ספק כדלעיל ס"ק כד.

ודברי בעל מנורת המאור פרק נג תמוהין שכתב 'ואם בנדון זה שאמרו דברים ניכרים חזא ביה להאמין הדבר יצאה פרצה גדולה כזאת בסיבת קבלת לשון הרע על אחת כמה וכמה' וכו' עכ"ל, והיינו שיצאה בת קול ואמרה רחבעם וירבעם יחלקו המלכות עיי"ש, שזה אינו אלא לשיטת רב שאמר קבל דוד לשון הרע והוא אמר הך דיצאה בת קול אבל לשמואל שאמר לא קבל דוד לשון הרע לא מצאנו שאמר כן, ושמואל הוא דאמר דברים הניכרים חזא ביה. וכן נראה מיומא כב: דדוקא לרב שסבירא ליה קבל דוד לשון הרע אית ליה דאיפרעו מיניה בחלוקת המלכות אבל לא לשיטת שמואל דאית ליה שלא קבל דוד לשון הרע עיי"ש.

ואפשר גם בזה במה שאמר דוד לחלוק השדה ללמד זכות על דוד שלא לבד שהיה ביכלתו לעשות כן שהמלך רשאי להעביר נחלה עיין שמואל ב ט בפירוש רש"י, אלא שבשגם שלא האמין לציבא לחלוטין במה שאמר שמפיבושת אמר 'היום ישיבו לי בית ישראל את מלכות אבי' מכל מקום היה צריך לחוש לדבריו כסעיף יד, ועל כן אמר שיחלקו השדה כדי שלא יהיו למפיבושת כל כך עושר ונכסים לרוב אשר על ידם יכול לפעול נגד מלכות דוד וכסאו.

◀ לציין פאת שדך (בסוף דבריו בסוגריים) שהיתר דברים הניכרים הוא "סברא" ולא נלמד מפסוק עיי"ש.

ברכת אברהם: הרב אברהם ארלנגר: שבת נה: לא קבל דוד לשון הרע... נראה לבאר דיסוד איסור קבלת לשון הרע הוא להאמין למספר מפני שהוא סיפר, והרי אסור לקבל דבריו לאמת רק לחשוש... ונראה דגדר הדברים הניכרים, כמו שאחד מגלה לי הצופן של כתב סתר מה שכתב אחר על ידי א"ת ב"ש ג"ר וכיו"ב, ושוב רואה הוא הכל כתוב ברור, באופן זה נראה דאין כאן ענין שמאמין לשני אלא דאחרי ששמע את סוד הדבר הרי רואה בעצמו, אבל אינו 'מאמין' לשני אלא 'רואה' בעצמו על ידי גרמת השני. ולפי זה מובן מאד דאינו מקבל שום דבר רע מהשני ורק נתעורר להסתכל טוב. ודו"ק.

יומא כב: אמר רב הונא... שאול באחת ועלתה לו, דוד בשתים ולא עלתה לו, שאול באחת מאי היא, מעשה דואג... דוד בשתים מאי נינהו, דאוריה ודהסתה... והא אמר רב קבל דוד לשון הרע, כשמואל דאמר לא קבל דוד לשון הרע, ולרב נמי דאמר קבל דוד לשון הרע, הא איפרעו מיניה, דאמר רב יהודה אמר רב בשעה שאמר לו דוד למפיבושת אמרתי אתה וציבא תחלקו את השדה יצאה בת קול ואמרה לו רחבעם וירבעם יחלקו את המלכות.

רבינו חננאל: דאוריה: דכתיב ואתו הרגת בחרב בני עמון. (ושם גורס בחטא השני: זמעשה דתמר, ותמה שם במגיה עיי"ש): רש"י: ודהסתה: שהוסת למנות את ישראל בסוף ימיו וגרם לבוא עליהם דָּבָר.

יומא כב:

תוספות ישנים: ולדברי האומר [רב] **קיבל** [דוד לשה"ר] וגו',... ובשלמא ממאי דקאמר קבל דוד לשון הרע לא קשיא מידי מקרא (מלכים א טו: ולא סר מכל אשר צוהו ה' רק באוריה החתי), שאינו חשובה כל כך עבירה [-מה שקבל לשה"ר] כיון דדברים הניכרים חזא ביה, ואע"פ ששקר היה, שוגג היה, ואע"ג דחשיב ליה הכא [-בגמרא יומא] עוון, היינו משום דחשיב נמי מעשה דשאול דאגג לעוון ואע"פ ששוגג היה שהיה דורש ק"ו דלעיל.
הערה: ס"ל לתוספות שגם רב מודה שהיו דברים ניכרים אבל בכל זאת נחשב מקבל לשה"ר אף שאינו נחשב לחטא גמור, עיין שפת אמת שבת לעיל.

◀ כאן שייכים דברי ה"חפץ חיים" בענין "דברים הניכרים" המובאים לקמן עמוד ?? ??

(ב) 'נאמן כבי תרי' / 'לאפרושי מאיסורא'

=====הארכנו להביא כל הסוגיא דפסחים אע"פ שכבר מופיע לעיל בפרק פירסום עוללות, אבל כאן חשוב לענין נאמן כבי תרי וכו' ==ועדיין צ"ע.

(א) עדות עד אחד / נאמן כבי תרי

פסחים קיג: שלשה הקב"ה אוהבן, מי שאינו כועס ומי שאינו משתכר ומי שאינו מעמיד על מדותיו. שלשה הקב"ה שונאן, המדבר אחד בפה ואחד בלב, והיודע עדות בחבירו ואינו מעיד לו, והרואה דבר ערוה בחבירו ומעיד בו יחיד. כי הא דטוביה חטא ואתא זיגוד לחודיה ואסהיד ביה קמיה דרב פפא, נגדיה לזיגוד, א"ל טוביה חטא וזיגוד מינגד, א"ל אין, דכתיב (דברים יט) לא יקום עד אחד באיש, ואת לחודך אסהדת ביה, שם רע בעלמא קא מפקת ביה.

אמר רבי שמואל בר רב יצחק אמר רב, מותר לשנאתו, שנאמר (שמות כג) כי תראה חמור שנאך רובץ תחת משאו, מאי שונא, אילימא שונא נכרי והא תניא שונא שאמרו שונא ישראל ולא שונא נכרי, אלא פשיטא שונא ישראל, ומי שריא למסניה והכתיב (ויקרא יט) לא תשנא את אחיך בלבבך, אלא דאיכא סהדי דעביד איסורא, כולי עלמא נמי מיסני סני ליה מאי שנא האי, אלא לאו כי האי גוונא דחזיא ביה איהו דבר ערוה. רב נחמן בר יצחק אמר מצוה לשנאתו, שנאמר (משלי ח) יראת ה' שנאת רע.

אמר רב אחא בריה דרבא לרב אשי מהו למימרא ליה לרביה למשנייה, א"ל אי ידע דמהימן לרביה כבי תרי לימא ליה, ואי לא לא לימא ליה.

◀ צילום הגמרא בסוף החוברת

רש"י: מותר לשנא אותו, הרואה דבר ערוה בחבירו יחידי אע"פ שאינו רשאי להעיד מותר לשנאתו:

רשב"ם: פסחים שם: חטא, בעבירה: שם רע הוא דקא מפקת עליוה, מאחר שאין אתה נאמן בעדות לא יתקבל עדותך אין לך עליך מצוה להעיד הרי אתה עובר על לאו דלא תלך דכ"ל³⁶. דכתיב לא יקום עד אחד וגו', כלומר המקרא מעיד שאי אתה נאמן

³⁶ רשב"ם: אחרונים עמדו על מחלוקת בין רשב"ם ליריאים (וסמ"ג) בפירוש הגמרא, לרשב"ם המלקות משום לא תלך רכיל, וליריאים וסמ"ג משום לא יקום עד אחד באיש. עיין לקמן דברי היראים (סימן רה), סמ"ג (ל"ת ריג), פרשת דרכים, בית דוד, ובאחרונים המובאים בתועפות ראם (מובאים בהמשך). יש לציין לדברי שו"ת הרי"ף בסמוך שכתב 'והאי שם רע הוא דמפיק עליה, וכתיב במוציא שם רע ויסרו אותו', ובפשטות ס"ל כרשב"ם, ומוסיף בהבנת הדבר שאף דאין לוקין על לא תלך רכיל (דלאו שאין בו מעשה הוא כקושית האחרונים הנ"ל) אבל חז"ל כאן דימו הדבר למוציא שם רע שלוקה מן התורה, וכיוונו לזה כמה אחרונים בשיטת היראים וסמ"ג עיין תועפות ראם בסמוך (שמביא מהספרים ווי העמודים, ומעיין החכמה). יש שהעירו שיתכן שמחלוקת רשב"ם ויראים תלויה בשינוי בגירסאות בש"ס עצמו שלכאורה לרשב"ם היתה גירסא אחרת מהש"ס שלנו שמקדים המשפט 'שם רע הוא דקא מפקת' לפני המילים 'דכתיב לא יקום עד אחד'. ח"ל הגרי"פ פערלא (בביאורו לרס"ג עשין עשה צו, לא יקום עד אחד): ...וכול שכן לפי מה שנראה מדברי הרשב"ם דגירסתו היתה 'אמר ליה אין דאת לחודך אסהדת ביה שם רע בעלמא הוא דקא מפקת עליוה דכתיב

בעדות זו. מותר לשנאתו, הרואה יחידי דבר ערוה בחבירו אע"פ שאינו רשאי להעיד לו, מותר לשנאתו, שהרי הוא יודע בודאי שהוא רשע. מאי שנא, כלומר מי הוא שונא שאמר הכתוב: ה"ג אי נימא שונא ישראל, כלומר שהוא שונא ישראל, מי שרי למיסנייה, ומסתמא לאו ברשיעי איירי קרא.

מאירי: שלשה הקב"ה שנאן, המדבר אחת בפה ואחת בלב, והיודע עדות לחבירו ואינו מעיד, והרואה דבר ערוה בחבירו יחידי ומעיד בו, שהרי לא עלתה בידו אלא הוצאת שם רע עליו, ומכל מקום אע"פ שאין ראוי לו להעיד מותר לשנאתו ולהשניא למי שסומך על דבריו ³⁷ ומאמין בו, והוא שאמר כי תראה חמור שונאך, שונא מאן, אילימא גוי והתניא שונא שאמרו שונא ישראל ולא שונא גוי, על הדרך שביארנו במקומה בשני של מציעא, אלא שונא ישראל, היכי דמי, אי דלא עבד איסורא מי שרי למשנייה, אי דעבד איסורא כולי עלמא שני ליה, אלא כי האי גוונא דחזא ביה דבר ערוה.

מכאן נראה דלאו דוקא מהימן כבי תרי, ואולם עיין מאירי קידושין סו לקמן שלענין לפרוש מאשתו צריך דוקא מהימן כבי תרי, ויש לחלק אולי שלענין שנאה סגי כשמאמינו.

❖ בענין נאמנות עד א' לשנא ולבייש על פיו

שאלות: וישב סימן כז: שאילתא, דאסיר להו לדבית ישראל למישנא חד חבריה דכתיב לא תשנא את אחיך בלבבך... ת"ר לא תשנא את אחיך בלבבך, יכול לא יכנו ולא יקללנו ולא ימרטטנו, ת"ל בלבבך, בשנאה שבלב הכתוב מדבר. למימרא דשנאה בעלמא קאסר רחמנא ואע"ג דלא קא עביד מידעם...ודאסיר למשנייה היכא דקא נהיג כשורה, אבל לא נהיג כשורה שרי למשנייה ולמלטייה ולמעבד ביה מעשה, דכתיב ונשיא בעמך לא תאור, בעושה מעשה עמך.

ברם צריך, היכא דהוא ידע ביה דלא קא נהיג כשורה לחודיה וסהדי אחרני ליכא דידעי ביה, מי שרי למשנייה אי לא, מי אמרינן כיון דלאו בר מעבד ביה דינא הוא מישנא נמי לא, או דילמא לענין דינא הוא דאמר רחמנא עד דאיכא שני עדים אבל למשנייה אפילו בכל דהוא ³⁸. ואם תמצא לומר היכא דידע ביה הוה שרי למשנייה, היכא דאמר ליה עד אחד מהו למסמך עליה ומשנייה.

האם אפשר לסמוך על עד אחד לשנא את חבירו

היכא דקים ליה בגויה לא תיבעי לן דכמאן דידע ביה הוא דמי, מן מעשה דבת רב חסדא (כתובות פה.) דסמיך עלה [רבא], אמרה ליה ההיא איתתא דחשידא על שבועת שוא ואפכא רבא משבועתא אשכנגדה, אמר כיון דקים לי בה דלא מי שקרא כמאן דקא סמכינא אנפשי דמי. כי קא מיבעיא לן עד אחד דלא קים לן ביה, כי איצריך רחמנא שני עדים לחייבוה ממון אבל לחייבו שבועה אפילו בעד אחד, דתניא לא יקום עד אחד באיש לכל עון ולכל

לא יקום עד אחד באיש, וכן הוא גירסת הילקוט (בפרשת שופטים) עיין שם, וכזה הוא גירסת ש"ס כתי"ב כמש"כ בדקדוקי סופרים שם עיין שם, דלפי גירסא זו ודאי מתבאר להדיא דאין האיסור אלא משום מוציא שם רע על חבירו, ובפרט לפי גירסת קצת ראשונים ז"ל דלא גרסי שם כלל מאי דאיתא בגירסא שלפנינו 'דכתיב לא יקום עד אחד באיש', כמש"כ בהגהות דקדוקי סופרים שם עיין שם, דלפי גירסא זו אין שום רמז כלל לסברת היראים והסמ"ג מהתם, עכ"ל הגרי"פ. (עיין גם מאמרו של ר' נחום רקובר סיני נא עמוד רג הערה 15).

==להעיר שבנוסח השאלות לגמ' פסחים לא מופיע פסוק לא יקום עד א' באיש ועיין ³⁷ מאירי: מכאן נראה דלאו דוקא מהימן כבי תרי, ואולם עיין מאירי קידושין סו לקמן שלענין לפרוש מאשתו צריך דוקא מהימן כבי תרי, ויש לחלק אולי שלענין שנאה סגי כשמאמינו. ועמד בזה נתיבות חיים ?? ??

³⁸ שאלות: לעיל בשאלתא סי' ב' הוכיח הנצי"ב דעת השאלות דמי"ש בגמ' ב"ק כח. "עביד איניש דינא לנפשיה" היינו דוקא היכא דיכול לברר הדבר לפני ב"ד דהדין עמו, וזה מ"ש כאן בצד הראשון "כיון דלאו בר מעבד דינא הוא", ולפי"ז יהיה אסור לשנאותו כי אין לו עדים, והצד השני הוא דשנאה קיל מהוצאת ממון, עיי"ש בנצי"ב.

חטאת, לכל עון ולכל חטאת הוא דאינו קם אבל קם הוא לשבועה, ושנאה לשבועה מדמינן ליה וסגיא בעד אחד, או דילמא שנאה נמי כעון וכחטאת דמיא ובעינן שני עדים³⁹.

ת"ש דת"ר (פסחים ק"ג): שלשה הקב"ה שונאן, המדבר אחד בפה ואחד בלב, והיוודע עדות לחבירו ואינו מעיד לו, והרואה דבר ערוה בחבירו ומעיד בו יחידי, כי הא דטוביה חטא אתא זיגוד לחודיה ואסהיד ביה, נגדיה רבא לזיגוד, אמר זיגוד טוביה חטא וזיגוד מנגד, א"ל אין דלחודך את ושם רע הוא דקא מפקת עליוה, ואמר רב שמואל בר רב יצחק מותר לשנאותו, אלמא סמיך על נפשיה ושני ליה⁴⁰, דכתיב כי תראה חמור שונאך, מאי שונאך, אילימא שונא עכו"ם והא תניא שונא שאמרו שונא ישראל ולא שונא עכו"ם, אלא פשיטא שונא ישראל ואי דקא עביד שפיר מי שרי למשנייה הא כתיב לא תשנא את אחיך בלבבך, ואי דאית ביה שני עדים דמיגלייא מילתא שונאך הוא ולא שונא דכולי עלמא הוא, שונא מיבעי ליה למיכתב ביה, כדכתיב (דברים כא) האחת אהובה והאחת שנואה, אלא לאו כי האי גוונא שמע מינה. רב נחמן בר יצחק אמר (מותר) [מצוה] לשנאותו דכתיב יראת ה' שנאת רע. ואי דאית ביה שני עדים צריכא למימר? השתא מעשה עבדינן ביה שנאה מיבעיא, אלא לאו כי האי גוונא ש"מ. אמר ליה רב אחא בריה דרבא לרב אשי מהו למימר ליה לרביה ומשנייה, היכי דמי, אי דידע ביה ברביה דמהימן ליה כי בי תרי וקים ליה, לימא ליה, ואי לא לא לימא ליה.

שמע מינה דעל עד אחד לא סמכינן למימרא, דשנאה נמי כעון וכחטאת דמי, דאמר רחמנא לא יקום עד אחד באיש לכל עון ולכל חטאת, וכן הילכתא.

שו"ת הרי"ף: סימן שב: שאלה: מי שחירף את חבירו באחד מן העבירות חייב להלקותו

ולנדונו עד שיתברר מה שאמר על חבירו או לא. וכן יש בדבר הפרש בין על שאמר על דרך (חובה) [חרפה] ובין שאמר על דרך עדות כגון שנתכוין להעיד עליו, וכן מי שמעיד על אשת איש או פנויה עדות גמורה בדבר והוא עד אחד ולא נמצא עד אחר מלקין אותו משום שהוציא שם רע או לא. תשובה: מי שהעיד יחידי בדבר עבירה או על אשת איש מנגדינן ליה כמ"ש רז"ל במעשה דזיגוד וטוביה.

=== יש עוד תשובה שם וצריך לבדוק אם להעתיקו ===

רי"ף שם ח"ב: סימן מ: תשובה: מי שהעיד על איש או אשה בדבר עבירה מנגדינן ליה כמו שאמרו רז"ל במעשה דזיגוד וטוביה בערבי פסחים, והטעם שאין עדות מתקיימת אלא על פי שנים והאי שם רע הוא דמפיק עליה וכתיב במוציא שם רע ויסרו אותו⁴¹, וכן

39. פירוש, בידינו ממונות מצאנו שעד אחד אינו נאמן להוציא ממון אבל נאמן לחייב שבועה, וע"ז מסתפק כאן איך הדין באיסור שנאה, ד"ל שעד א' אינו בירור גמור אבל מעורר ספק ולענין שנאה זה מספיק.

ויש להוסיף בהסבר, דעד אחד אין בכוחו שיעשו מעשים על פיו, להוציא ממון וכיו"ב, אבל יכול לערער נאמנות הבעל דבר, ועד שלא ישבע מקבלים דברי העד אחד. ולפ"ז השאלה כאן לענין איסור שנאה, אם השנאה נחשבת כמו מעשה, דהיינו כמו שמוזיקו או מוציא ממנו ממון, או שאינו נחשב כמעשה וקביעות עובדא בממונות רק מערער שמו הטוב ונאמנותו של הבעל דבר, וממילא מתעוררת שנאה בלב כנגדו, אבל אינו כמוזיקו ממש. ומסיק, דאינו נאמן, דדמי להוצאת ממון, והתרת השנאה נחשבת כחזיק והפסד וצריך לזה שני עדים. [ועיין בסוגיא ז' תשובה על עון השנאה] בענין חיוב הפיוס לחבירו כששב על איסור השנאה, וחילוק בין שנאה גלויה ונסתרת, וכל הענין. [ולא ברור מה שפירש בזה בנצי"ב דעד א' מעורר חשד וזה גורם לשנאה].

40. מפרש הנצי"ב דזה מדברי השאילתות ופושט ספיקו הראשון דהיכא דידע ביה בעצמו דמותר לשנאותו, ומפרש עוד המילים "סמיך על נפשיה" דאע"ג דאפשר להצדיקו בדרך רחוקה דלא חטא, יכול לסמוך על שיקול דעתו ולשנאותו, ולא אמרינן בדדמי. [ובהמשך פושט את הספק השני שאין עד א' נאמן].

41. שו"ת הרי"ף: סבירא ליה כרשב"ם שהמלקות משום לא תלך רכיל שהוא אוהרת מוציא שם רע, עיין לעיל הערה ?? ויש להעיר עוד, דלפי הדמיון למלקות של מוציא שם רע, יתכן שהחמירו כך רק במקרים דומים למוציא שם רע החמורים, שנוגעים לאישות וזנות ואולי פסולי ייחוס. וכאן בסוגיא "דבר עבירה" בסתם היינו כנ"ל. ויש לצרף לדברי הרי"ף (בשו"ת הרי"ף, הוצאת מכון ירושלים ח"ג סימן פו) שדין הקורא לחבירו ממור סופג את הארבעים (קידושין כח). הוא "רק אם היתה כוונתו לאסור אותו מלבוא בקהל אבל אם היתה

אין ראוי להשביע לנחשד בדבר אם עשהו אם לאו, אבל אם יתברר בעדים שעשאו אז משביעין אותו שלא ישנה באותה עבירה כדכתיב (נחמיה יג כה) ואריב עמם ואקללם ואכה מהם אנשים [ואמרטם] ואשביעם באלהים.

יראים וסמ"ג

יראים: סימן רה: (ישן: רמד): לפי נוסח "תועפות ראם": צוה הקב"ה בפרשת שופטים (דברים יט טו) לא יקום עד אחד באיש לכל עון ולכל חטאת בכל חטא אשר יחטא, ותניא בספרי (שם) לא יקום עד אחד באיש אין לי אלא בדיני ממונות דיני נפשות מניין ת"ל בכל חטא אשר יחטא, להעלות לכהונה ולהוריד מן הכהונה מניין ת"ל לכל עון ולכל חטאת, אין לי אלא [לעדות] איש לעדות אשה מניין ת"ל לכל חטאת אשר יחטא, אם סופנו לרבות אשה מה ת"ל איש (לעון) [לאיש] הוא דאינו קם אבל קם הוא באשה להשיאה דברי ר' יהודה, ר' יוסי אומר לעון אינו קם אבל קם הוא לשבועה.

למדנו מכאן, עד אחד שיודע בחבירו דבר שאינו ראוי להשביעו אינו [רשאי] להעיד עליו דשם ביש הוא דמפיק עליה, כדאמרינן בערכי פסחים (ק"ג): טוביא חטא אתא זיגוד קא מסהיד עליה ביחידי נגדיה רבא לזיגוד, פירוש [משום] לאו דלא יקום עד אחד באיש, [מיהו] ההוא מלקות מדרבנן הוא דהא איתקיש בסנהדרין (לג): מכות ודיני נפשות בגז"ש דרשע רשע, ודיני נפשות אין נוהגין בהן אלא בזמן שסנהדרין נוהגות.

ודוקא שאין בו הפרשת איסור ועבירה, אבל עבר אדם עבירה ויש בו ממשול לאחרים כגון פסולי עדות, והקדשות וזונות שנאסרות לבעליהן, או איסורי מאכלות שחבירו נכשלים בהן, או חטא אדם וגרם להיות נחשד על השבועה, ואיסורי תורה ומצות – מצוה לאדם להגיד ולפרסם, והשומע ישמע והחדל יחדל. ואין בלאו [דלא] יקום עד אחד באיש, כדאשכחן בקדושין בפרק האומר (סו). בההוא סמיא שהעיד שליח שזינתה אשתו וא"ל שמואל אי מהימן לך כבי תרי זיל אפקה, ולא מצינו שגער בו מר שמואל על מה שהעיד ביחידי, ומצינו בגיטין פרק הנוזקין (נד): ההוא דאתא לקמיה דרב אמי ספר תורה שכתבתי לפלוני אזכרות שבו לא כתבתיו לשמן וכו', ולא הלקוהו ולא גערו בו, ובכתובות בהכותב (פה). שאמר בת רב חסדא לרבא ידענא דההיא איתתא דחשידא אשבועתא וכו'.

ואם יודע הפרשת איסור כגון זנות או אנוסה שאסורה בבעלה, ויודע בפירוש שהבעל לא יאמין ולא יחוש לדברי אחרים שאינו נכשל בדבר כי אם הבעל אחרי שיודע שעדותו לא יועיל להפרשת איסור, שם ביש הוא דמפיק עלה ולא יותר, וקם ליה בלאו דלא יקום עד אחד באיש, וקם ליה נמי בלאו [תועפות ראם כותב שצריך להיות 'בלאו דלא תלך רכיל'] כמו שפרשתי למעלה. [סימן קצא - לא תלך רכיל]

סמ"ג: לא תעשה ריג: לא יקום עד אחד באיש: כתוב בפרשת שופטים (דברים יט טו) לא יקום עד אחד באיש לכל עון ולכל חטאת בכל חטא אשר יחטא, ותניא בספרי (שופטים פסקא מה) לא יקום עד אחד באיש, אין לי אלא בדיני ממונות בדיני נפשות מניין ת"ל לכל עון, קרבנות מניין ת"ל ולכל חטאת, למכות מניין ת"ל בכל חטא אשר יחטא, לכל ולכל בכל לרבות להעלות לכהונה ולהוריד מן הכהונה ולרבות את האשה, וכי מאחר שסופינו לרבות לכל דבר מה ת"ל באיש, לומר לך באיש אינו קם אבל קם הוא באשה להשיאה דברי רבי יהודה, רבי יוסי אומר לעון אינו קם אבל קם הוא לשבועה.

כוונתו לייחס אליו העוות כמו שהוא מנהג הזקנים כשיראו בחור עו פנים יקראוהו זנימי בהוראת חצוף, על כגון זה אינו חייב מלקות. [ולפי"ו יתורץ קושיית "בעי חיי" (בסמוך) למה בת רב חסדא לא היתה חייבת מלקות, אולם בכמה תשובות מצאנו שדימו חיוב המלקות כאן גם בעבירות אחרות וצ"ע].

ולמדנו מכאן שעד אחד שיודע בחבירו עון, דבר שאין ראוי להשביעו, שלא יקום להעיד עליו, ואם קם והעיד עליו לוקה דשום ביש הוא דקא מפיק עליה, כדאמרינן בערבי פסחים (פסחים ק"ג:) טוביה חטא אתא זיגוד קמסהיד עליה נגדיה רבא לזיגוד, פירש משום לאו דלא יקום, אמנם אותו מלקות מדרבנן היה שהרי במסכת סנהדרין (י.) למדין מכות מדיני נפשות בגזירה שוה דרשע רשע, ודיני נפשות אין דנין אלא בזמן שסנהדרי נוהגת.

ומה שמצינו בקידושין בפרק האומר (סו.) באותו סומא שהעיד שליח שזינתה אשתו, א"ל מר שמואל אי מהימן ליה כבי תרי זיל אפקה, ולא גער ביה מר שמואל על מה שהעיד ביחידי, ובפרק הניזקין (גיטין נד:) גרסינן ההוא דאתא לקמיה דרבי אמי א"ל ספר תורה שכתבתי לפלוני אזכרות שלו לא כתבתים לשמן, ובפרק הכותב (כתובות פה.) דאמרה ליה בת רב חסדא לרבא ידענא בה בההיא אתתא דחשודה אשבועתא ולא גער בה – יש לומר הפרשת איסורא שאני... [=מובא בהגהות מיימוני עדות ה ב]

הסוברים שמודה היראים לרשב"ם שהמלקות הוא משום לא תלך רכיל

תועפות ראם: ביאור ליראים: אות ט בתו"ד: ...והנה מפירוש הרשב"ם שם ד"ה שם רע, וד"ה דכתיב לא יקום, משמע דעיקר הלאו דלא יקום נאמר רק

להורות שאין נאמן בעדותו ביחידי ולא יקבלו בית דין את דבריו, וכן משמע בסה"מ להרמב"ם ל"ת רפ"ח שעיקר לאו זה נאמר רק על בית דין, אולם דעת היראים כאן והסמ"ג אינו כן, כן כתב בספר חפץ חיים בכמ"ח לפתיחה אות י', ובחידושי מהרד"מ לסה"מ שם, ועיין בספר דרך מצותיך ח"ב להמשנה למלך שהאריך בזה.

ובספר מעין החכמה יישב דעת היראים והסמ"ג עיי"ש שכתב בזה"ל: ומה שהקשה עליו דאמאי כתב שלוקה הרי הוא לאו שאין בו מעשה, אפשר לומר דדעת הסמ"ג כיון שטעם האיסור משום לישנא בישא הרי הוה בכלל מוציא שם רע שאזהרתו מלא תלך רכיל, ולוקה על אזהרה זו כדכתיב ויסרו אותו אע"פ שאין בו מעשה, רק אי לאו אזהרה דלא יקום הוה אמינא דזה אינו בכלל לשון הרע משום שראוי לצירוף כשיבוא עוד אחד להעיד על המעשה, אבל אחר שהזהיר הכתוב על זה הרי הוא עובר על לאו דלא תלך רכיל עכ"ל.

וכן כתב הווי העמודים וז"ל: והפרשת דרכים תמה על הסמ"ג בזה דהא קיי"ל לאו שאין בו מעשה אין לוקין עליו, ולא קשה מידי דבכלל מוציא שם רע הוא כמ"ש דשום ביש מפיק עליה ומוציא שם רע לוקה אע"ג דלא עשה מעשה כמו שפסק הרמב"ם בפ"ג מהל' נערה והסמ"ג עשין נ"ה עכ"ל.

ובזה אומר אני מה שכתב היראים כאן בסוף הסימן 'וקם ליה נמי בלאו כמו שפרשתי למעלה', דלכאורה הדברים מיותרים דהרי מקודם לזה כתב וקם ליה בלאו דלא יקום עד אחד באיש, לכן נראה דצריך להיות בסוף 'וקם ליה נמי בלאו [דלא תלך רכיל] כמו שפרשתי למעלה' [סימן קצ"א], והדברים ראויים לרבינו כמ"ש המעיין החכמה והווי העמודים.

פרשת דרכים: דרך מצותיך ח"ב: ... == להביא עוד מדבריו וצ"ע כמה == ודע

שהסמ"ג כתב בסימן רי"ג... והנה בדבריו אלו איכא לאתמוהי טובה, חדא

דנראה מדבריו דס"ל דאזהרה זו דלא יקום היא אזהרה לעד שלא יעיד כשהוא אחד, והרמב"ם בסימן רפ"ח כתב הזהיר הדיין שלא לזכור הגדרים או לחייב ממון בעדות עד אחד... הרי דס"ל דאזהרה זו אינה אלא לדיין...

חרדים: פרק כד: מצוות לא תעשה מן התורה התלויות בפה בקנה ואפשר לשמרן בכל יום: סימן

ל: לא יקום עד אחד באיש, אזהרה לבית דין שלא יחתכו הדין על פי עד אחד,

(ממנין תרי"ג). לא: ונראה דגם העד עצמו מוזהר בכך כדאמרינן בפסחים (ק"ג) טוביה

חטא וזיגוד מינגד, והרי רב פפא הלקה לזיגוד על שהעיד יחיד על טוביה, ואין עד אחד כשר אלא לענין חיוב שבועה ששנים מחייבים את האדם ממון ואחד מחייבו שבועה, (רשב"ץ, ענף מצוה).

❖ מחלוקת סמ"ג ורשב"ם על מה לקי ונפק"מ ביניהם

בית דוד: חו"מ סי' לה: [להג"ר יוסף דוד פילוסוף אב"ד שלוניקי, שנת ת"ק]... וראיתי הפרש בין סמ"ג לרשב"ם ז"ל באיסור זה של עדות יחיד, דהסמ"ג ז"ל כתב שעובר על לא יקום עד אחד באיש, ורשב"ם כתב שעובר על לא תלך רכיל, ונראה ודאי טעמו של רשב"ם דלא יקום עד אחד באיש הוא אזהרה לבית דין שלא ידונו בעדות עד אחד, לא לעד, וזה שכתב רשב"ם לא יקום כלומר המקרא מעיד שאין אתה נאמן וכו' [עכ"ל רשב"ם], ועוד דלא יקום עד אחד לא משמע שם רע, וגמרא קאמר שם רע בעלמא קמפקת עליה, לכך פירש משום לא תלך רכיל, ונראה דנפק"מ ביניהם חדא בין פירוש הסמ"ג לפירוש רשב"ם, דלסמ"ג ז"ל אם קראוהו בית דין שיעיד לא לקי משום לא יקום, שהרי בית דין אמרו לו שיעיד, ומה יעשה הוא, ולפירוש רשב"ם לקי משום הקול שהוציא מקודם, שעבר על לא תלך רכיל.

❖ ביאור המשך הגמרא: מהו למימרא לרביה למשניה וכו'.

ובפרק ערבי פסחים שם א"ל רב אחא בריה דרבא לרב אשי מהו למימרא ליה לרביה למשנייה, א"ל אי ידע דמהימן לרביה כבי תרי לימא ליה ואי לא לא לימא ליה, משמע דצריך שידע בודאי דמהימן ליה כבי תרי כדי שיהא מותר לו לאומרו, אבל על הספק אסור לאומרו, וקשה למה לא גמר ממר שמואל באותו שליח (קידושין סו) ורב אמי באותו שאמר אזכרות לא כתבתי לשמן, שהרי לא היו נאמנין בודאי כבי תרי, ויש לחלק בין אפרושי מאיסורא למשנייה, דלאפרושי מאיסורא אין צריך שידע בודאי שנאמן לו כשנים אלא על הספק שמא יאמן כשנים יש לו לאומרו כדי להציל מאיסור, אבל למשנייה בעלמא לא אלא אם כן יודע בודאי שהוא נאמן לו כשנים. וזה היה ספקו של שואל מהו למימרא ליה למשנייה, כלומר אי חשיב זה כאפרושי מאיסורא או לא, והשיב לו דלא חשיב כאפרושי מאיסורא ומ"מ אי ידע בודאי דנאמן כבי יאמר לו דהוי קצת אפרושי מאיסורא כיון דמצוה לשנאתו.

והנה לשון הגמרא זה סובל ג' פירושים: א': דהאי רביה דקאמר הוא רבו של הרואה, ושאל אם הרואה שמצוה עליו [לשנאותו] יוכל לאומרו לרבו של עצמו דודאי לשאר בני אדם אסור לשנאותו [ולאומרו דהוי שם רע, אבל לרבו שודאי סומך עליו יהא מותר לאומרו שיש תועלת באמירתו שישנאהו ויקיים מצוה, והשיב לו אם מהימן הרואה לרבי כבי יאמר לו שאז מצוה על רבו לשנאתו ואי לא מהימן כבי אינו מצוה לשנאתו ולכן לא יאמר לו כי אין תועלת והוי שם רע.

הב': דהאי רביה הוא רבו של החוטא דמסתמא רבו אוהבו כיון שהוא תלמידו ונמצא עובר הרב על מצות שנאת רע יותר מאחרים כי הוא אוהבו אדרכא, והשיב לו שאין קפידא בזה שהוא אוהבו כיון דליכא עדות גמורה עליו, אלא שאם יודע הרואה שרבו של החוטא מאמין את החוטא כשנים, יאמר לו משום דזהו אפרושי מאיסורא גדול שכיון שמאמינו כבי יבוא לעשות מעשה על פי עדותו לבר, לכך יאמר לו כדי שלא יעשה מעשה על פיו שהוא איסור גדול.

הג': דרביה קמא קאי לחוטא, ורביה תנינא קאי לרואה, ר"ל אי מהימן הרואה לרבו של חוטא כבי תרי, או בהיפך דרביה קמא קאי לרואה ורביה בתרא קאי לחוטא, כלומר אי מהימן החוטא לרבו של רואה כבי תרי.

רבינו יונה: ש"ת: ש"ג: סימן רטו: ודע כי אם יראה איש כי עבר חבירו על דבר תורה בסתר והוא גלה על חטאותיו על שער בת רבים, אשום אשם על זה, כי אולי החוטא ההוא שב מדרכו הרעה, ויגוניו ברעיוניו, ולב יודע מרת נפשו, ולא נכון לגלותם זולתי לחכם צנוע אשר לא יספר ליתר ההמון, רק הרחק ירחיק מחברתו עד אשר יודע אליו כי שב מדרכו הרעה. ואם החוטא תלמיד חכם ואיש ירא חטא, ראוי לחשוב עליו כי באמת עשה תשובה, ואם יתקפו יצרו פעם אחת נפשו מרה לו אחרי כן.

...סימן ריט: ... אבל אם ראה כי נכשל חבירו בדבר ערוה או באחת מן העבירות אין ראוי שיעיד על זה חנם, רוצה לומר ללא תוכחת, גם כי יש אתו עד שני להקים דבר, ואם החוטא ירא חטא ראוי לו לדבר על לבו, כי באמת עשה תשובה... אמנם אם החוטא הוא מן האולים אשר משפטם לשנות באולתם, טוב כי יגידו אל השופטים ליסרו להפרישו מן האיסור, אבל אם הוא עד אחד, לא טוב היות האדם לבדו מעיד עד חנם, כי עדותו חנם, לפי שאין סומכים עליו, שנאמר (דברים יט טו) לא יקום עד אחד באיש, לכן מוציא שם רע יחשב⁴²...

סימן רכ: ואמרו רבותינו (פסחים קיג): כי המעיד יחידי על חבירו בדבר עבירה מלקים אותו מכת מרדות, אך יוכל לגלות הדבר בהצנע לרבו ולאיש סודו, אם ידע כי יאמינו דבריו כדברי שני עדים, ואם יש שני עמו ישמעו השופטים דבריהם ליסר החוטא בהצנע, ולא ילבינו פניו ברבים, כמו שנאמר (ויקרא יט יז) הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא.

◀ כאן שייכים דברי יד הקטנה ס"ק כו עיי"ש ==להעתיק לכאן ??

שבלי הלקט: ח"ב: סימן מז: דין ענין תוכחות: ולהרב ר' אברהם ב"ר דוד מצאתי, הרואה דבר מגונה בחבירו חייב להוכיחו... ואם מכיר בו שממנו לא יקבל תוכחת ילך אצל הגדול ממנו. ואם רואה בו דבר ערוה ומהימן ליה לאותו גדול כבי תרי יאמר לו, ואותו גדול יוכיחנו בינו לבין עצמו אבל לא בפני רבים, שהוא לא שמע מפי עדים, אע"פ שמן ההלכה אינו נראה שעל זה הגדול להוכיחנו, שלא נתנו לו רשות לתלמיד לומר לרבו אלא למסנייה, כדגרסין (פסחים קיג): מהו למימר ליה לרביה ומסנייה, אמר ליה, אם מהימן ליה לרביה כבי תרי לימא ליה ואם לא לא לימר ליה.

...ובאה דאמרין בפסחים מהו למימר ליה לרביה ומסנייה, א"ל אי מהימן עליה כבי תרי לימא ליה ואי לא, לא לימא ליה, לאו דוקא רביה, אלא לכל אדם בין רבו בין חבירו, ואי מאמד עצמו דמהימן ליה כבי תרי לימא ליה, ואין בזה משום הרואה דבר ערוה בחבירו ומעיד בו יחידי.

ריטב"א: שבועות ל: [תלמיד חכם היודע עדות וזילא ביה מילתא לא ליזיל להעיד] אבל באיסורא אין חכמה וגו' לנגד ה', ודוקא במילתא דמקבלין סהדותיה כגון דאיכא אחרנא בהדיה, או במקום שעונשים על פי אחד (נ"א: תלמיד חכם) לעשות סייג לתורה, הא לאו הכי הוא אסור להעיד יחידי כדאיתא בעובדא דזיגוד וטוביה בפסחים (קיג):.

רא"ש: שו"ת: כלל ז סימן ז: וששאלתם: ראובן שנתחייב לשמעון שבועה, ושאל שמעון מן הדיינין שיכתבו לו פתקא, שיחרימו בבית הכנסת אם שום אדם יודע שעבר ראובן על השבועה, כדי שיפסלוהו, אם שומעין לו.

תשובה: חלילה וחס לא תהא כזאת בישראל לבייש בן ברית ברבים, ואף התובע החרם ראוי לנזיפה, שמוציא קול ולעז עליו, שהזכיר עליו שום פסול. כי אף היודע שחבירו עבר

42. רבינו יונה סימן ריט: סובר כרשב"ם שהמלקות משום מוציא שם רע, ולא כיראים...
שם סימן רכ: דבריו מובאים להלכה בחפץ חיים כלל ד סעיף ה, ובתוספת ביאור בבאר מים חיים שם ס"ק כח ועוד ==לבדוק אם להעתיק כאן מדבריו? =הערה ברבינו יונה שיש מצוות באופן שאין פה

עבירה והעיד עליו לבדו לוקה, לפי שאינו נאמן יחיד והוציא עליו קול דברים ושמץ. כדאמרינן (פסחים ק"ג) טוביה חטא וזיגוד מנגד, אלא אם יש לו עדים יביאם ויעידו אבל לא נצוה להחרים לו.

רא"ש: שם כלל יז סימן ד: שאלה: ראובן אומר שיש לו תרעומת על שמעון שחייב לו מעות, ועוד שעושה לו דברים שלא כהוגן והוציא עליו דיבה רעה, ואומר שרוצה להתרעם ממנו בדיני עובדי אלילים (מכחישי השם). בא שמעון לבית דין והזמין לראובן ואמר לבית דין הנני מזומן לירד לפניכם לדין ולהתחייב בכל אשר תחייבו אותי, ומעתה תתרו בו שלא יוציא עלי אלו הדיבות ושלא יתבעני בדיני עובדי כוכבים.

יראה כי ראובן אינו אלא כמוציא דיבה ולעז על שמעון, ועובר משום לא תשא שמע שוא***, וכן כל השומע דבריו, ואם יתרעם עליו בפני אומות עובדי אלילים יש לו דין מסור לענשו בידים, ואם יגזם ויאמר אלך ואומר לפני האנסיך דבר שיוכל לבא ממנו הפסד לשמעון, משעת דיבורו יצא מכלל ישראל בני ברית, ונתן רשות לכל יראי השם וחרד על דברו לענשו. אשר בן ה"ר יחיאל זצ"ל.

**צריך הסבר כאן למה נקט פסוק לא תשא שמע שוא...

רשב"א: שו"ת חלק ב: סימן קפד: ...ולענין המוציא לקול והוא יחידי וגם הוא העיד על עצמו שלא נתברר אצלו ולהפחיד אותם אמר, הרי זה מוציא דיבה, ואפילו אומר אמת כל שאין שם עד אלא הוא אסור לו להעיד עליהם יחידי, ומדין הגמרא בר מלקות דרבנן הוא וכדאמר בפרק ערבי פסחים ת"ר שלשה הקדוש ברוך הוא שונאן המדבר אחד בפה ואחד בלב והיודע עדות לחברו ואינו מעיד לו והרואה דבר עברה בחברו ומעיד בו יחידי, אמר ליה רב אחא בריה דרבא לרב אשי מהו למימר ליה לרביה למשנייה, אמר ליה אי מהימן ליה כבי תרי נימא ואי לא לא נימא ליה, כי הא דטוביה חטא אזיל זגוד אמר לרב פפא, אתייה רב פפא נגדיה, אמר ליה טוביה חטא זיגוד מינגד, אמר ליה אין, דאת לחודך קא מסהדת ביה. ושום ביש בעלמא קא מפקת ביה, וכתיב לא יקום עד [אחד] באיש.

מהרי"ק: שורש קפח: [-עיקר התשובה נעתק בפרק ??? עיי"ש]... וגרסינן נמי פרק ערבי פסחים (ק"ג): טוביה חטא אתא זיגוד הוה קא מסהיד עליה קמיה דרב פפא נגדיה וכו' עד טוביה חטא זיגוד מנגיד א"ל אין את לחודך קא מסהדת ביה שום ביש בעלמא הוא דקא מפקת עלויה. ופירש שם רבינו שמואל ז"ל: 'מאחר שאין אתה נאמן עליו ולא יתקבל עדותך ואין עליך מצוה להעיד הרי אתה עובר על לא תלך רכיל', משמע משם שאין להאמין עד אחד לשום דבר, דאם יש להאמינו לשום ענין לבייש או להרחיק אותו שיהא מעיד עליו שחטא, אמאי נגדיה ואמר ליה שום ביש בעלמא כו', והא שפיר עבד דאסהיד ביה כיון דמהמנין ליה לבייש או להרחיק ואין כאן משום לא תלך רכיל, אלא פשיטא דלא מהימן מידי אפילו לבייש או להרחיק.

ולא מבעיא דאין לבייש ולהרחיק על פי עד אחד, אלא אפילו לשנאתו בלב מתוך עדות עד אחד אסור, כדמוכח שם בהדיא דגרסינן שם: אמר רב [שמואל ב"ר יצחק] מותר לשנאתו דכתיב כי תראה חמור שונאך כו', עד אי דאיכא תרי סהדי כולי עלמא נמי מסנא סנו ליה מאי שנא איהו אלא לאו כה"ג דחזא ביה איהו דבר ערוה (עכ"ל), הרי לך ראייה ברורה דאע"ג דחזא ביה דבר ערוה דלא מהימנין ליה למסנייה, דאי מהמנא ליה למסנייה מאי משני דחזא ביה איהו כו', סוף סוף יקשה כו"ע מסנא סנו ליה כדהקשה מעיקרא, אלא ודאי פשיטא דאפילו חזא ביה דבר ערוה, דדוקא איהו שרי למסנייה, שהרי ידע בו בודאי שהוא רשע כדפירש שם רבינו שמואל מותר לשנאתו הרואה יחידי דבר ערוה בחבירו שאין רשאי להעיד שמותר הוא לשנאתו שאע"פ שאין נאמן בעינינו, לעצמו הוא נאמן, שהרי יודע בו בודאי שהוא רשע עכ"ל, משמע בהדיא דדוקא הוא שיודע בו בודאי שהוא רשע מותר, אבל לכו"ע דלא ידעי דודאי אסור למסנייה דעד אחד אינו קם לכל עון ולכל חטאת.

ואפילו היה העד ההוא אדם כשר ונאמן אין להאמינו כלל אפילו למסנייה כדמוכח שם, דאמר ליה רב אחא בריה דרבא לרב אסי מהו למימר ליה לרביה כי היכא דליסנייה, א"ל אי מהימן ליה לרביה כבי תרי לימא ליה ואי לא לא לימא ליה. דבריו מובאים בחפץ חיים כלל ו יא במ"ח לא

כל שכן וכל שכן על פי אשה כזאת אשר פרשה מדרכי בנות ישראל הצנועות דלא מהימנא אפילו כחדא ולא כפלגא דחדא, ואפילו לשנאתו על פיה היה אסור כדפירשתי, ק"ו בן ק"ו שאסור לביישו ולהרחיקו מפני דברי האשה הזאת, והמביישו יבקש רחמים על עצמו בהיות כבוד בני אברהם יצחק ויעקב קל בעיניו, ובודאי כי תועבת ה' יתברך כל עושה אלה ורב עונשו מאד, וכ"ש לביישו ברבים כאשר נעשה להעני הזקן רבי אהרן יצ"ו אשר ביישהו והכלימהו ועכבוהו שלא לקרוא בתורה בצבור, ואין לך מלביץ פני חבירו [ברבים] גדול מזה.

קידושין טו. איבעיא להו אשתו זינתה בעד אחד ושותק מהו, אמר אביי

נאמן, רבא אמר אינו נאמן הוי דבר שבערוה ואין דבר שבערוה

פחות משנים.

אמר אביי מנא אמינא לה דההוא סמיא דהוה מסדר מתנייתא קמיה דמר שמואל, יומא חד נגה ליה ולא הוה קאתי, שדר שליחא אבתייה, אדאזיל שליח בחדא אורחא אתא איהו בחדא, כי אתא שליח אמר אשתו זינתה, אתא לקמיה דמר שמואל א"ל אי מהימן לך זיל אפקה ואי לא לא תפיק, מאי לאו אי מהימן עלך דלאו גולנא הוא. ורבא, אי מהימן לך כבי תרי זיל אפקה, ואי לא לא תפקה.

רש"י: אשתו זינתה בעד אחד, כלומר אמר לו עד אחד אשתך זינתה והוא שותק מהו ליאסר העד עליו. ולא הוה אחי, ההוא סמיא לעת הקבוע לו לפני שמואל. שדר, שמואל שליח בתריה שימהרנו לבוא. מאי לאו אי מהימן לך, האי עד כשאר עד אחד דידעת ביה שאינו מפסולי עדות דלאו גולנא הוא. אפקה, הואיל ולא הכחישתו.

רי"ף: [איבעיא להו זינתה אשתו בעד אחד מהו] אמר רבא הוי דבר שבערוה ואין דבר שבערוה פחות משנים וכן הלכה והני מילי בדיני אדם אבל בבא לצאת ידי שמים

אי מהימן ליה כבי תרי מחייב לאפוקה ומיהב לה כתובה

מאירי: קדושין טו... [אמר לו אחד אשתך זנתה], אף על פי שהוא שותק לו אינו אסורה עליו, ואפילו היה אותו עד מוחזק בעיניו כאדם כשר, ואפילו הוא מאמין בדבר, שמכל מקום אין דבר שבערוה פחות משנים, ומכל מקום אם היה אותו העד מוחזק בעיניו לנאמן בכל דבר כשני עדים אסורה לו לצאת ידי שמים, לא שיהיו מוציאין אותה בית דין מתחת ידו בכך אלא שאם בא לצאת ידי שמים מוציאה, הא כל שאינו נאמן אצלו לכל דבר כשנים אפילו היה מוחזק לו בכשר והגון אינו כלום, ואפילו שתק לו, ואפילו היה הוא מאמין בענין בתוך לבו שכן הוא, שהרי המאמין בעד אחד שאינו גולן ושהוא כשר והגון מאמין הוא הענין ואעפ"כ כל שאינו מאמינו כשנים אינו כלום...

הערת הרב סופר: רבינו תנא דמסייע למהרי"ק שפסק בדבריו הרמ"א אהע"ז קטו ז ולא כרשב"א, עיי"ש פתחי תשובה סקל"ה וסקמ"ב ובתשובות רע"ק המצויינות בפ"ת שם:

בעי חיי: שו"ת לבעל 'כנסת הגדולה': חו"מ סימן כ... דאיתא בקידושין פרק האומר ההוא

סמיא... אמר ליה שמואל אי מהימן לך כבי תרי זיל אפקה ואי לא לא, ומקשו

הכא למה לא הלקה שמואל לאותו העד שהעיד יחידי, גם בפרק הכותב (כתובות פה נעתק בסמוך) אמרה ליה בת רב חסדא קמיה דרבא ידענא בהאי איתתא דחשידא אשבועתא והמנה

רבא ואפקה לשכנגדה, ולא מצינו שגער רבא באשתו על היותה מעידה ורק היא יחידה. אלא שהדברים ברורים דהיא דטוביא חטא בא להעיד עליו שכבר עבר עבירה ובא לפסלו או להלקותו, ולזה נגדיה רבא דכיון דאינו נאמן לפסלו או להלקותו משום דהוי עד אחד, שום ביש הוא דמפקת עליו, אבל ההיא דההוא סמיא ובת רב חסדא הוי לאפרושי מאיסורא, בההוא סמיא להוציאה מבעלה שאסורה עליו כיון שזנתה תחתיו ובת רב חסדא כדי שלא תשבוע האשה על שקר, וכמ"ש הסמ"ג בלאוין ריג והגהות מיימוני פ"ד מהלכות עדות והרב בעל המפה בחו"מ סימן כח...

◀ עיין לקמן "יד הלוי" שמוסיף להסביר חילוק זה / עיין כל התשובה בחלק הצילומים בסוף החוברת:

כתובות י. ההוא דאתא לקמיה דרב נחמן אמר ליה פתח פתוח מצאתי, אמר ליה רב נחמן אסבוהו כופרי, מברכתא חביטא ליה, והא רב נחמן הוא דאמר מהימן, מהימן ומסבינן ליה כופרי, רב אחאי משני כאן בבחור כאן בנשוי.

רש"י: אסבוהו כופרי, הלקוהו מלקיות במקלות חריות של דקל שיש בהן עוקצין כמין קוצין כדאמרינן בסוכה (דף לב) ואימא כופרא דרכיה דרכי נועם כתיב. מברכתא חביטא ליה, זונות העיר הזאת ששמה מברכתא חבוטות ושוככות תמיד לפנינו לזנות מאחר שהוא בקי בפתח פתוח. בחור לא מהימן, ומסבינן ליה כופרי על שמעיו פניו, נשוי מהימן ולא מסבינן ליה כופרי.

רשב"א: כתובות י. רבי אחאי משני כאן בבחור כאן באלמון, פירש"י ז"ל בבחור אינו נאמן ומסבינן ליה כופרי בנשוי נאמן ולא מסבינן ליה כופרי, ודוקא להפסידה כתובתה אינו נאמן אבל לאוסרה עליו נאמן דאע"פ שהוא פנוי הא קאמר דקים ליה ושויה חתיכה דאיסורא, וכן פירש הראב"ד ז"ל דבחור אינו נאמן, והיינו דמלקינן ליה דכיון שאינו נאמן שם רע הוא דמפיק עלה, ודומה לאותה שאמרו הרואה דבר עבירה בחבירו ומעיד בו יחידי לוקה וכמעשה דזיגוד וטוביה. ור"ח ז"ל פירש שהוא נאמן, והראשון נ"ל עיקר, דהא מעיקרא הוה ס"ד דלא הימניה כלל ואקשינן והא איהו אמר הימנוהו רבנן ופרקינן מהימן ומסבינן ליה כופרי והדר אמרינן אבע"א לא הימניה כדקס"ד וכאן בבחור וכאן בנשוי, כן נראה לי.

מאירי: כתובות י. כל שביארנו בטענת פתח פתוח שנאמן דוקא באדם שכבר הורגל בענינים אלו עד שהדבר מצוי להיות בקי בענינים אלו, ואף על פי שאף בזה אפשר שאינו ברור לו כמו שכתבנו למעלה מכל מקום סתמו שהוא בקי כגון שהיה נשואי כבר או אדם שידוע בכך אבל בחור סתם אינו נאמן שאי אפשר לו בבקיותו זה, ולא עוד אלא שמלקין אותו מדברי סופרים בחריות של דקל וכיוצא בהם על שהעיו בכך, וזהו ענין אסבוהו כופרי, והטעם שמאחר שאינו נאמן אלא כמוציא שם רע ודנין בו כרואה דבר ערוה בחבירו ומעיד בו יחידי (פסחים ק"ג:), כך ראיתיה לכל הפוסקים ולכל המפרשים. ומכל מקום אני מפרש כאן בבחור כאן בנשואי שהנשואי נאמן ולא מסבינן ליה כופרי, ובבחור נאמן ומסבינן ליה כופרי, ולפירוש זה שלש חלוקות בדבר שאם היה נשואי כבר נאמן ואין בו מדרות, ואם הוא בחור שלא אמרה מתורת בקיותו אלא שכך נראה לו מסברתו אינו נאמן ואין בו מדרות, הא בחור שאמרה בבירור ומתורת בקיותו נאמן ומלקין אותו על שנעשה חשוד ופורץ גדר, והדברים נראים:

רשב"ש: שו"ת סימן תקיא: [בענין מי שהוציא שם רע של זנות על אשה, ומסיק שהוא בנידוי מתקנת הגאונים]... ובפרק ערבי פסחים אמרו טוביה חטא וזיגוד מנגד, אמר ליה את

לחודך קא מסהדת עליה שם רע בעלמא מפקי עלויה וכתוב לא יקום עד אחד באיש, אלמא מוציא שם רע על חבירו חייב מכת מרדות, ואע"פ שיש מפרשים אותה משום דאסהיד יחידי ביה והמלקות לא היה על שם רע, אבל קצת מפרשים כתבו בפ"ק דכתובות (י.) גבי ההוא דאתא לקמיה דרב נחמן וכו' ואמר ליה פתח פתוח מצאתי, ואמר רב נחמן אסבוה כופרי, דהא דהלקהו רב נחמן לאו משום דחשוד על העריות הוא אלא משום דהוי מוציא שם רע על בנות ישראל, וכן משמע מדברי הרי"ף ז"ל וכן פירש"י ז"ל וכן כתב הרא"ש ז"ל בפסקיו, על זה [לכן] מן הדין ומן תקנת הגאונים והסכמת האחרונים ז"ל בר נדוי הוא...

===רמב"ם ?? שו"ע אבן העזר סימן סח סעיף י בהגהה

כתובות פה. ההיא איתתא דאיחייבא שבועה בי דינא דרבא, אמרה ליה בת רב חסדא ידענא בה דחשודה אשבועה, אפכה רבא לשבועה אשכנגדה, זימנין הוו יתבי קמיה רב פפא ורב אדא בר מתנא אייתו ההוא שטרא גביה א"ל רב פפא ידענא ביה דשטרא פריעא הוא, א"ל איכא איניש אחרינא בהדיה דמר א"ל לא, א"ל אף על גב דאיכא מר עד אחד לאו כלום הוא, א"ל רב אדא בר מתנא ולא יהא רב פפא כבת רב חסדא, בת רב חסדא קים לי בגווה מר לא קים לי בגווה, אמר רב פפא השתא דאמר מר קים לי בגווה מילתא היא, כגון אבא מר ברי דקים לי בגווה קרענא שטרא אפומיה, קרענא סלקא דעתך, אלא מרענא שטרא אפומיה.

◀ צילום הגמרא בסוף החוברת

רש"י: שם: דאיחייבא שבועה, שהיה אדם תובעה ממון והיא כופרת. בת רב חסדא, אשתו של רבא. לשבועה אשכנגדה, התובע אותה ישבע ויטול כדתנן (שבועות דף מד:) ואלו נשבעין ונוטלין שכנגדו חשוד על השבועה. זימנין, פעם אחרת. כבת רב חסדא, שהאמנת לחשוד את האשה על השבועה. דקים לי בגוה, דלא משקרא. קרענא ס"ד, וכי אחד נאמן להוציא שטר חתום מיד המחזיק בו אפוקי ממונא הוא ותרי בעינן. מרענא, ולא אזדקק לגבות באותו שטר ומקרע נמי לא קרענא ליה.

ר"ף: שם: ההיא איתתא דמחייבה שבועה בי דינא דרבא אמרה בת רב חסדא ידענא בה דחשידא אשבועתא אפכה רבא אשכנגדה... אמר רב פפא השתא דאמור רבנן קים לי בגויה מלתא היא כגון אבא בר מר דקים לי בגויה קרענא שטרא אפומיה קרענא סלקא דעתך אלא מרענא שטרא אפומיה. ולא מפרע מידי מיניה אלא בשבועה אי נמי בשודא דדיני יחייבא לההוא דלא איתרע שטריה.

וחזינן לגאון דקאמר דהאידינא לא אפשר ליה לדיין למימר קים ליה בגויה, דלא בריר לן קים לן בגויה היכי הוי, הלכך לית ליה לאורועי שטרא או לאפוכי שבועה אלא בעדות ברורה, ואף על פי כן בעדות אדם נאמן מחמיצין את הדין ודורשין וחוקרין עד שיתברר הדבר ויצא הדין לאמיתו:

ריטב"א: שם: ידענא בה דחשידא אשבועתא, פירשו הגאונים ז"ל שהיתה שומעת ממנה שנשבעת כל היום לבטלה ולשוא.

מאירי: שם: כבר ביארנו בששי של שבועות שמי שהוא חשוד על השבועה אין משביעין אותו שום שבועה בעולם... וכן ביארנו בשביעי של שבועות על חשד זה שאינו

חשד עד שיבאו עדים ויעידו שעבר על שבועתו או עבר עבירה פלונית... וכל שכן שפסולי עדות אין עושין את האדם חשוד על פיהם, ומכל מקום אם היה הדיין עצמו יודע שהוא חשוד, רשאי להפכה לשכנגדו על סמך ידיעתו, ולא עוד אלא אפילו העידה אשת הדיין לדיין שהוא חשוד על השבועה, כל שהוא ברור בה שאין משקרת לו, הופכה על פיה, וכן בבנו ותלמידו ובכל שהדיין יודע בודאי ובבירור שהוא יכול לסמוך עליו, והרי זה כידעית עצמו, הא כל שאין ברור לו בכך אינו עושהו חשוד על פי עד אחד ואפילו היה העד גדול שבגדולים, לא נאמר דבר זה אלא מדין קים ליה בגויה שהוא כידעית עצמו. וקצת גאונים כתבו שכל שאדם רגיל להוציא שם שמים לבטלה נקרא חשוד:

רמב"ם: הלכות סנהדרין פרק כד הלכה א: יש לדיין לדון בדיני ממונות על פי הדברים

שדעתו נוטה להן שהן אמת והדבר חזק בלבו שהוא כן אף על פי שאין שם ראיה ברורה ואין צריך לומר אם היה יודע בודאי שהדבר כן הוא דן כפי מה שידוע, כיצד הרי שנתחייב אדם שבועה בב"ד ואמר לדיין אדם שהוא נאמן אצלו ושדעתו סומכת על דבריו שזה האיש חשוד על השבועה יש לדיין להפוך השבועה על שכנגדו וישבע ויטול הואיל וסמכה דעתו של דיין על דברי זה, אפילו היתה אשה או עבד נאמנים אצלו הואיל ומצא הדבר חזק ונכון בלבו סומך עליו ודן, ואין צריך לומר אם ידע הוא עצמו שזה חשוד.

וכן אם יצא שטר חוב לפניו ואמר לו אדם שסמך עליו אפילו אשה או קרוב זה פרוע הוא אם סמכה דעתו על דבריו יש לו לומר לזה לא תפרע אלא בשבועה, או אם היה עליו שטר חוב לאחר יתן לזה שלא נפגם שטרו כלל ויניח זה שנפגם שטרו בדברי האחד או ישליך השטר בפניו ולא ידון בו כפי מה שיראה,

וכן מי שבא וטען שיש לו פקדון אצל פלוני שמת בלא צוואה ונתן סימנין מובהקין ולא היה זה הטוען רגיל להכנס בבית זה האיש שמת, אם ידע הדיין שזה המת אינו אמוד להיות לו חפץ זה וסמכה דעתו שאין זה החפץ של מת מוציא מן היורשין ונותנו לזה האמוד בו ונתן סימנים,

וכן כל כיוצא בזה שאין הדבר מסור אלא ללבו של דיין לפי מה שיראה לו שהוא דין האמת, אם כן למה הצריכה תורה שני עדים שבזמן שיבואו לפני הדיין שני עדים ידון על פי עדותן אף על פי שאינו יודע אם באמת העידו או בשקר.

הלכה ב: כל אלו הדברים הן עיקר הדין אבל משרבו בתי דינין שאינן הגונים ואפילו היו הגונים במעשיהם אינן חכמים כראוי ובעלי בינה הסכימו רוב בתי דיני ישראל שלא יהפכו שבועה אלא בראיה ברורה, ולא יפגמו שטר ויפסידו חזקתו בעדות אשה או פסול וכן בשאר כל הדינין ולא ידון הדיין בסמיכת דעתו ולא בידיעתו כדי שלא יאמר כל הדיוט לבי מאמין לדברי זה ודעתי סומכת על זה, וכן אין מוציאין מן היתומים אלא בראיה ברורה לא בדעת הדיין ולא באומדן המת או הטוען, ואעפ"כ אם העיד אדם נאמן בדבר מכל הדברים ונטתה דעת הדיין שאמת הוא אומר ממתין בדין ואינו דוחה עדותו ונושא ונותן עם בעלי דינין עד שיודו לדברי העד או יעשו פשרה או יסתלק מן הדין.

הלכה ג: ומנין לדיין שהוא יודע בדין שהוא מרומה שלא יאמר אחתכנו ויהיה הקולר תלוי בצוארי העדים...

מרדכי: כפי המובא בהגהות אשרי חולין פרק א סימן יד: והשווה לדברי מרדכי עצמו ריש

חולין... והקשה באור זרוע היאך נאמין לשוחט והא עד אחד אינו נאמן באיסורין היכא דאיתחזק איסורא ובהמה בחייה בחזקת איסור עומדת, ובשלמא היכא שנמצאת הבהמה שחוטה כהוגן אלא שאין ידוע אם מומחה שחטה ואם לאו אמרינן רוב מצוין אצל שחיטה מומחין הן, אבל היכא שנתנו לו בשר לאכול ולא ראה בית השחיטה היאך נאמין לו ניהוש שמא הרגה בקופיץ, בשלמא היכא שבעצמו אכל איכא למימר שאינו חשוד לאכול נבילות אבל היכא שאחרים אוכלין ולא הוא היאך נאמין לו, וליכא למימר דמהימן משום דלא

עבר אלפני עור לא תתן מכשול כדמוכח באורך, ובאור זרוע לא תירץ כלום.

אבל רבינו אליעזר ממי"ץ תירץ דהא דאמרינן דעד אחד אינו נאמן היכא דאתחזק איסורא היינו דוקא באנשים ריקים ופוחזים דומיא דשנים שהאמינה תורה כמו שהן, ובההיא אין עד אחד נאמן, אבל בעד מהימן וכשר סמכינן עליה, ואפילו אשה כדאמרינן פרק בא סימן ר' ישמעאל מוסר לאמו ור' יוסי ור' יהודה לא פליגי עליה ולא איירי אלא בשאר נשים שהן מן הרוב אבל באמו של ר' ישמעאל מודו, ולהכי סמכינן נמי בשחיטה בכהן המקריב [-שלא פיגל] ובטבילת נדה שאינה יודעת אלא על פי אחרים בכולהו סמכינן אעד אחד. כללו של דבר כל שהוא בחזקת איסור מן התורה אין קטן נאמן ולא אשה ולא גדול דלא מהימן כבי תרי, אבל בדרכנן כגון בשר שנמלח שדם מלוח אינו אלא מדרכנן, כדאמר זעירי במנחות ויין נסך וכיוצא בו, אפילו קטן וכל אדם מהימן כדאמרינן בפרק קמא דפסחים גבי בדיקת חמץ.

ומיהו כל זה לפירוש רא"ם דפירש כל שבידו דבר שעתה בידו לתקן אבל לפירוש רבינו תם דבר שכבר היה בידו לא צריכנא לכולי האי ולרבינו ברוך נראה כיון דרוב מצויין אצל שחיטה מומחין הן לא בעינן תרי אף על גב דאיתחזק איסורא. קצתו מדברי רבינו ברוך. מרדכי:

◀ == עיין גמרא ב"ק קיב: שליח בית דין נאמן כבי תרי והסבר היחס לכאן ==

◀ תשובות המהרי"ק בענין זה נעתקו לעיל ???

אפרושי מאיסורא ==

שלחן ערוך: חושן משפט סימן כח: ...הגה: ועד אחד לא יעיד אלא בדבר ממון שמביא אחד לידי שבועה או בדבר אסור ואפרושי מאיסורא, אבל אם כבר נעשה האסור לא יעיד דאינו אלא כמוציא שם רע על חבירו, (הגהות מיימוני עדות פרק ה).
==== אולי להביא כאן דרכי משה הארוך שקצת יותר מאריך וגם מביא ר' ירוחם ==

יד הלוי: שו"ת: חו"מ סימן סו: (לר' יצחק דב הלוי במברגר, אב"ד וירצבורג): על דבר שאלתו דמר בענין עד אחד שראה באחד שעבר איסור, כגון שאכל טרפות, מהו להגיד הדבר להרב מרא דאתרא או לאחרים, או דלמא משום דאית ביה משום לישנא בישא כדאיתא בפסחים ק"ג: ובשו"ע חו"מ כח א, ופלפל מר בפירוש כוונת רמ"א במה שכתב אם כבר נעשה האיסור לא יעיד.

אומר אני דלענ"ד כוונת הרמ"א פשיטא, דאם האיסור כבר נעשה ואין נפקא מיניה בהודעת הדבר לאחרים, אז לא יגיד, דמה יועיל לו, אדרבה אך למותר היא דהוי לשון הרע. אמנם אם בהודעת הדבר לאחרים יש נפקא מיניה, כגון אם מי שעבר האיסור הוא ממונה על דבר שצריכים אנו נאמנותו ועל ידי עבירה שעשה אבד נאמנותו, או בנידון שמביא הט"ז ביו"ד סי' א' ס"ק כ"ג [ועיין ב"י יו"ד סימן ל"ט ושו"ת תשב"ץ ח"ב ס' פ"ט], אז יש חילוק – אי מהימן המגיד למי שמגיד לו כבי תרי, פשיטא דמחוייב לגלות אצלו למען הפרישו מאיסורא, ואין חילוק אם להרב או לאחר יגלה, כי לכל מי שיש נפקא מיניה בדבר חייב לגלות לאפרושי מאיסורא. וזה מוכרח, דשורש דברי רמ"א הוא בהגהות מיימוני (פ"ה מהלכות עדות סי' א') והוא מביאה בשם הסמ"ג, ושם נאמרה בפירוש גם ראית מכ"ת מקדושין (דף סו), ועוד הוסיף מפרק הנזקין (גיטין נד) ומכתובות (דף פה), על כן אף אם כבר נעשה האיסור כיון שיש נפקא מיניה לאפרושי מאיסורא להבא, אל יחד הדבר, (ופשיטא שיהא זהיר ברוחו שתהיה כל כוונתו זכה לשם שמים ולא לריב).

אמנם אם מסופק אי מהימן כבי תרי יש סברא לכאן ולכאן, אם נאמר מאחר דמסופק יהיה בשב ואל תעשה, או נאמר הוא יעשה את שלו, השומע ישמע והחדל יחדל, והדעת מכרעת דמחוייב להגיד, ובפרט בנידון של הט"ז הנ"ל. ועיין מר בפסחים שם 'מהו לגלות לרבו' וכו', דהדיוקא אי מהימן כו' אי לא מהימן כו' לכאורה סתרי אהדדי, ויש לעיין אי נאמר נעשה וכו' כבכמה דוכתי בש"ס ונאמר אי מהימן יגיד, אי מסופק נעשה כמו שלא מהימן, או נאמר תברא כדמצינו בכמה דוכתי, ומסתבר להחמיר בדאורייתא.

✦ המעיד יחידי בבית דין עובר בלאו דלא יקום עד אחד באיש

חפץ חיים: פתיחה לאוין אות י: מקור חיים: ואם קם (י) והעיד עליו לפני בית דין בדבר איסור ביחידי, כיון שאין יכול לבוא מזה שום תועלת לענין ממונ ושבועה ולא לענין לפסול את האיש הזה מחזקת כשרותו, כיון שהוא עד אחד בדבר, אם כן שם ביש בעלמא הוא דקא מפיק עליו, ועובר על ידי זה גם כן על לאו דלא יקום עד אחד באיש לכל עוון ולכל חטאת, וצריכין בית דין להלקותו עבור זה הדבר.

באר מים חיים: (י) ואם קם והעיד עליו ביחידי וכו' הוא ממ"ש בפסחים (ק"ג) דטוביה חטא ואתא זיגוד לחודיה ואסהיד ביה קמיה דרב פפא נגדיה לזיגוד א"ל טוביה חטא וזיגוד מינגד אמר ליה אין דכתיב לא יקום עד אחד באיש לכל עון ולכל חטאת את לחודיה אסהדת ביה שם רע בעלמא הוא דקא מפקת ביה, ואף שבפירוש רשב"ם שם בדיבור המתחיל שם רע וכו' הרי אתה עובר על לאו דלא תלך רכיל בעמך, ובד"ה דכתיב לא יקום וכו', משמע דעיקר הלאו דלא יקום נאמר רק להורות שאין נאמן בעדותו ביחידי ולא יקבלו בית דין את דבריו, וכן משמע מספר המצות להרמב"ם במצוה רפ"ח שעיקר לאו זה נאמר רק על בית דין –

מכל מקום העתקתי לאו זה מפני שיטת הסמ"ג בסימן רי"ג והיראים בסימן רמ"ד שזה לשונם: לא יקום עד אחד באיש תניא בספרי אין לי אלא בדיני ממונות דיני נפשות מנין ת"ל לכל עון קרבנות מנין ת"ל ולכל חטאת וכו' וכי מאחר שסופנו לרבות הכל מה ת"ל וכו' ר' יוסי אומר לעון אינו קם אבל קם הוא לשבועה ע"כ לשון הספרי. ולמדנו מכאן שעד אחד שיודע בחבירו עון דבר שאינו ראוי להשביעו שלא יקום להעיד עליו ואם קם והעיד עליו היה לוקה דשם ביש בעלמא קמפיק עליה כדאמרינן בפסחים במעשה הנ"ל דנגדיה רב פפא לזיגוד ופי' משום לאו דלא יקום, אמנם אותו מלקות מדרבנן היה, שהרי במסכת סנהדרין (י) למדין מכות מדיני נפשות בגזירה שוה דרשע רשע ודיני נפשות אין דנין אלא בזמן שסנהדרין נוהגת, עכ"ל הסמ"ג והיראים הנ"ל.

משמע בהדיא מדבריהם דבזמן הבית היה זיגוד חייב מלקות מן התורה משום לאו הנ"ל, והנפקא מיניה בין הדיעות האלו הוא רק לענין מלקות דאורייתא אבל מכות מרדות מדרבנן לכולי עלמא היה חייב כמו שהעתקתי בפנים וראיה ממעשה דזיגוד הנ"ל.

ודע דלאו זה שייך אפילו ברכילות כגון אם הוא קם והעיד עליו לפני בית דין מה שהוא עשה לפלוני או שדיבר על פלוני רעה, והעד יודע שעדותו לא יתקבל בבית דין כדי לחייב עי"ז להשכנגדו אפילו שבועה, או מטעם שאין שייך בדבר זה שבועה, או מטעם שהוא גרמא בעלמא, נמצא דעל ידי עדותו לא יצא שום תועלת רק לעורר מדנים בין איש לרעהו ע"כ עובר על לאו זה, דכלל כללה לנו התורה שאסור לקום ולהעיד עליו בדבר שלא יבוא תועלת מעדותו בין בבין אדם למקום ובין בין אדם לחבירו רק שיתעורר על ידי זה מדנים עליו, אפילו הוא יודע בעצמו שהדבר אמת.

וכן מצאתי בהדיא בביאור הגר"א על חו"מ בסימן כ"ח שאפילו בדיני ממונות אם לא יבוא מזה תועלת להשכנגדו אף לענין שבועה, אסור להעיד מן התורה, ולא זה שייך אפילו אם הוא יודע בעצמו שהדבר הזה הוא אמת, כמו שמוכח שם בפסחים ממעשה

הנ"ל ולמספר (לפי שיטת היראים והסמ"ג) וכ"ש לב"ד שלא יקבלו את דבריו ביחידי שעליהם בוודאי נאמר הלאו זה כמו שכתב הרמב"ם בספר המצות מצוה רפ"ח ובהלכות עדות פ"ה עיין שם. ולא זו אף שייך כי אם בפניו דאין מקבלין עדות שלא בפני בעל דין.

❖ כאן שייכים דברי ה"חפץ חיים" בענין נאמן כבי תרי המובאים לקמן עמוד ?? ??

❖ עד אחד לאפרושי מאיסורא צריך לגלות

חפץ חיים: כלל ד: מקור חיים ד בהג"ה: וכל זה שכתבנו באלו הסעיפים הוא בשאין הדבר הזה מועיל לאפרושי מאסורא, אבל אם הוא (יט) מועיל לאפרושי מאסורא, כגון, שראה לאשת איש שזנתה, דמן הדין נאסרה עבור זה להבעל, אפלו ראה דבר זה ביחידי, צריך (פ) לגלות (פא) להבעל כדי להפרישו מאסור, ודוקא אם ראה בעצמו שזנתה, דמן הדין נאסרה על ידי זנות להבעל, אבל אם שמע זה מאנשים אחרים, דמן הדין לא נאסרה על ידי זה להבעל, או שאר אפנים כיוצא בזה - אסור לגלות. (השמטות: ואין להקשות על זה מתוספות כתובות דף ב. ד"ה שאם היה וכו', דיש לתרץ בכמה גווני, אח"כ מצאתי בע"ה בתשובות חמדת שלמה חלק או"ח בסימנים טז יז יח שמוכח שם בהדיא שעל כל פנים אין להתיר יותר מכל מה שכתבנו). ואפלו אם ראה בעצמו שזנתה, לא יגלה רק אם הוא משער (כב) שאפשר שהבעל יאמין לו כבי תרי ויפרוש על ידי זה ממנה, אבל בלאו הכי אסור לו לגלות דבר זה להבעל וכל שכן לזולתו.

באר מים חיים: (יט) מועיל לאפרושי מאיסורא, בחו"מ סימן כ"ח ס"א בהג"ה.

(כ) לגלות, ולענין לגלות לו עם מי זינתה, תלוי בזה אם הוא משער שאפילו אם לא יגלה לו עם מי גם כן יאמינו כבי תרי על עיקר הדבר, לא יגלה לו עם מי דמאי נפקא מיניה מזה, אם כן שם ביש בעלמא הוא דקא מפיק עליה דפלניא, אבל אם הוא רואה שאם לא יגלה לו עם מי לא יאמין לו הבעל מותר לגלות.

(כא) להבעל, ואם הבעל אינו מאמינו אסור לו לגלות שוב דבר זה לשום אדם אפילו לבית דין, תשובת נודע ביהודא מהדורא קמא חלק או"ח סימן ל"ה נעתק בסמוך בקיצור, עיי"ש. (כב) שאפשר, תשובת נודע ביהודא שם.

נודע ביהודה: קמא: או"ח סימן לה: תשובה לק"ק פלונית להרב המופלא מוהר"ר פלוני נר"ו אב"ד דק"ק הנ"ל, תק"ל... היודע באשת איש שזנתה תחת בעלה אם מחויב להודיע לבעלה להפרישו מאיסור במקום שיש פגם משפחה יקרה ומיוחסת בישראל ויש להם בנים חשובים אם שייך בזה גדול כבוד הבריות שדוחה ל"ת שבתורה.

❖ תלוי אם הבעל יאמין לדבריו

...א"כ פשוט הדבר שחייב להגיד לבעל האשה להודיעו שאשתו זנתה שיפרוש ממנה, אלא שענה איכא לספוקי במה שנסתפק גם מעלתו במכתבו, לו יהיה שחייב להודיע, שמא דוקא במקום שיועילו דבריו בודאי, והמשל כגון חבירו לבוש כלאים דיכול להראות לו, או אם זנתה האשה בשני עדים, אבל כאן הלא גם אם יגיד אולי לא יהיה מהימן בעיני הבעל כבי תרי ואז לא יועילו דבריו כי אין האשה נאסרת אלא בקינוי וסתירה או בעדים ברורים ומנ"ל שיהיה מוטל עליו בזה להודיע כלל.

נראה שגם זה אינו שהרי כיון שאם היה ברור לו שיאמינו הבעל ויעשה פעולה להפרישו מהאיסור היה חייב להודיעו כנ"ל, א"כ גם עתה שאינו ברור לו איהו מחויב למעבד את שלו, ולא גרע ממצות הוכח תוכיח שאמרו במס' שבת אם לפניך גלוי לפנייהם מי גלוי עיין שם דף נ"ה ע"א.

וכל זה להתלמד במקום אחר כגון איש נכרי היודע באשת איש שזנתה, אבל כאן בעובדא הדין שזהו עצמו הנואף והוא עצמו הוא המכשיל את בעל האשה שהוא בעבירה עם אשתו כל הימים ובא לחזור בתשובה, פשיטא שמחויב להסיר המכשלה אשר הכשיל וכל טעדיקי דאפשר ליה למיעבד שלא יחטא עוד חבירו על ידו מחויב לעשות, והרי על כיוצא בו אמרו במס' חגיגה דף ט: הבא על אשת איש ואסרה על בעלה נטרד מן העולם, וא"כ כל זמן שזה נכשל על ידו הוא נטרד ח"ו, ואם בכל מקום שדברו רז"ל כן להגדיל העונש עם כל זה לא לחלוטין אמרו וזה כלל גדול שאין דבר עומד בפני התשובה, אלא שכיוונו בזה שתשובתו חמורה, אבל עכ"פ איהו מחויב לעשות מה שבידו, ואם בעל האשה לא יקבל דבריו אפילו הכי יצפה לתשובה ויקבל בעל הרחמים תשובתו ברחמים.

❖ להודיע לבית דין

אמנם מה שנסתפק מעלתו אם יודיע להבעל ולא יקבל את דבריו אם מחויב לבא לפני בית דין ולהודיע גם להבית דין, הדבר פשוט שסגי שיוודיע להבעל לברו וממ"נ אם יקבל הבעל דבריו יפרוש מן האשה וטוב לו, ואם לא יקבל הבעל דבריו ולא יאמינו מה תועלת בפועל ריק שיבוא לפני הב"ד הלא אין הבעל מחויב להאמינו ומה יעשו הב"ד בזה. ולא מבעי' שאינו מחויב לבא לפני הבית דין ואולי אפילו אינו רשאי אח"כ לבוא לפני הב"ד כלל וחייב אפילו מלקות מדברי סופרים דומיא דעובדא דטוביה וזיגוד בערבי פסחים דף קיג: דהוי כמוציא שם רע.

ואף שכתב רמ"א בחו"מ סימן כ"ח סעיף א' בהג"ה דעד אחד דוקא באיסור שכבר נעשה מיחשב מוציא שם רע אבל אם הוא לאפרושי מאיסורא יכול להעיד, והיינו אפילו אם יש ספק אם יאמינו דבריו, ששורש דבר זה הוא מן הסמ"ג ל"ת רי"ג וז"ל: לא יקום עד אחד וכו' ולמדנו מכאן שעד אחד היודע בחבירו עון דבר שאין ראוי להשביע שלא יקום להעיד עליו ואם העיד לוקה דשום ביש הוא דאפיק וכו', ומה שמצינו בקדושין באותו סומא שהעיד השליח שזנתה אשתו וא"ל מר שמואל אי מהימן לך כבי תרי אפקה ולא גער בו מר שמואל על זה שהעיד יחידי וכן בפרק הניזקין וכו' יש לומר הפרשת איסורא שאני עכ"ל הסמ"ג בקיצור.

והרי אפילו בדבר שאינו ברור שיקובלו דבריו גם כן לא גער בו מר שמואל, והרי שם בקדושין שלמר שמואל אמר השליח שאשתו של הסומא זנתה ולא להסומא שהרי כך איתא שם כי אתא שליח אמר אשתו זנתה, ואי להסומא היה מדבר הל"ל אשתך זנתה, אלא ודאי דלמר שמואל הודיע השליח שאשתו של הסומא זנתה ולא גער בו מר שמואל שהיה לו להגיד לבעל ולא להבית דין. יש לומר דשם איתא שהסומא אזיל בחדא אורחא והשליח בחדא אורחא ולא מצאו וכשבא השליח למר שמואל אולי עדיין לא מצא את הסומא והגיד למר שמואל שהיה סבור שהסומא יאמינו, אבל אם העד כבר הודיע לבעל וראה שאינו מאמינו א"כ אין בהגדתו לפני בית דין שום תועלת לאפרושי מאיסורא ושום ביש הוא דמפיק וחייב ללקות...

====הדנים בנושא זה: הסוברים שאין צריך להודיע לבעל: דברי חיים ח"א סימן לה, כתב סופר אה"ע סימן ז, חמדת שלמה או"ח סי' יז-יט, שו"ת מהרש"ג ח"ג סימן סה, רב פעלים אה"ע א א (בספר לימוד), באר משה ח"ח סימן רלו, מנחת שלמה תנינא סימן קל, ושם האם האשה מחוייבת לגלות, אבן ישראל או"ח טז יז יח, תשובות והנהגות ח"ג סימן תי.

בענין נאמן כבי תרי ותלמיד לרבו

אגרות משה: או"ח: חלק א סימן נג: בדבר נאמן לרבו כבי תרי לומר על אחד שראה בו דבר ערוה: כ"ב אדר תשט"ז. מע"כ בני אהובי מר שלו' ראובן נ"י.

הנה מש"כ בס' חפץ חיים כלל ד' סעי' ה' שיכול אחד שיוודע בחברו דבר ערוה לומר לרבו שמאמין אותו כבי תרי ומותר רבו לשנוא אותו ולהתרחק מחברתו עד אשר יודע לו ששב מדרכו הרעה, והוא מגמ' פסחים דף קי"ג, נראה פשוט שהוא לא שמאמין לו כבי

תרי משום שהוא שומר תורה ומדקדק במצוות ומתנהג בחסידות, דבשביל זה אף שהוא גדול מאד אין זה אלא מדין חזקה שהוא כשר לעדות, שמצד חזקה זו יש לו נאמנות רק כדין עד אחד ולא יותר ואסור להאמין לו מה שאומר על חברו, אלא הוא איש שיודע בידיעה גמורה שניסה לו בנסיונות וכדומה שהיה עמו יחד כמה שנים וראה שאינו משקר בשום אופן, את זה רשאי להאמין כבי תרי שהוא ידיעה ברורה לו שאינו משקר ועדיף זה מחזקה בעלמא.

וראיה גדולה לזה מכתובות דף פ"ה שרבא על פי עדותה של אשתו בת רב חסדא שהאיתתא דאיחייבא השבועה היא חשודה אשבועה, אפכה לשבועה אשכנגדה, וזימנא אחרינא העיד ר"פ על שטרא דפריעה הוא, אמר לו רבא אף על גב דאיכא מר עד אחד לאו כלום הוא והקשה ר' אדא בר מתנא ולא יהא ר"פ כבת ר"ח, והשיב רבא בת ר"ח קים לי בגווה דלא משקרא מר לא קים לי בגוויה.

והא זה ברור דר"פ היה גם רבא סובר שהוא גדול טובא מבת רב חסדא, דאם רבא היה סובר שבת ר"ח גדולה מר"פ לא היה מקשה ר' אדא בר מתנא בדרך תימה ולא יהא ר"פ כבת ר"ח, ואף אם היה שייך להסתפק לא היה מקשה בלשון זה אלא בלשון וכי בת ר"ח גדולה מר"פ, אלא ודאי משמע דזה היה ברור לכו"ע אף לרבא שאינה שייכת למדרגת ר"פ ומ"מ אמר רבא דר"פ לא קים לי בגוויה ובת ר"ח קים לי בגווה. והטעם הוא כדבארתי דמה שמכיר רבא שהוא ת"ח גדול והוא מהאמוראים הגדולים שהוא ירא שמים ויש בו כל המעלות ומדות טובות מ"מ כיון שלא מכיר אותו בנסיון, הוא רק מדין חזקה כשרות שאיש כר"פ לא ישקר, ולכן הוא כדין חזקה שיש על כל אדם כשר שהאמינה תורה רק בדין עד אחד, אבל בת ר"ח שמכיר אותה רבא בידיעה ברורה ע"י כמה נסיונות שנודמן לו שלא משקרא אין זה מדין חזקה אלא ידיעה ודאית שלכן רשאי להאמינה כבי תרי, וזהו גם מה שאמר ר"פ על אבא מר בריה דקים ליה בגוויה.

ולכן גם כאן רק כשמאמין לו רבו כבי תרי באופן זה שיש לו ידיעה ברורה שלא משקר רשאי להאמין לו לשנאתו ולהתרחק מחברתו וממילא רשאי הוא לומר לרבו, אבל לא כשמאמין לו כבי תרי משום דהוא ת"ח ויר"ש שזהו עכ"פ רק מדין חזקה שנאמן רק כדין עד אחד, שאינו נאמן להעיד על אדם שעבר עבירות לפוסלו ולשנאתו.

והנה התם בכתובות (פה) א"ר פפא כגון אבא מר ברי דקים ליה בגוויה קרענא שטרא אפומיה, ומקשה קרענא ס"ד אלא מרענא שטרא, פרש"י ולא אזדקק לגבות באותו שטר ולמקרקע נמי לא קרענא, והטעם בזה פשוט דנהי שר"פ יודע שאבא מר בריה לא משקר בידיעה ברורה, מ"מ הא ב"ד אחר שאין מכירין בידיעה ברורה לא את ר"פ ולא את אבא מר בריה אין רשאים להאמין להם אלא מדין חזקה שהוא רק בדין ע"א שאינו כלום אף להרע השטר והיו גובין ע"פ השטר, לכן אי אפשר לו לקרוע השטר, ורק שר"פ שיודע בו שאינו משקר שהוא כידוע בעצמו שהוא פרוע אינו יכול להזדקק לגבות בהשטר כיון שיודע שהוא דין מרומה.

וא"כ יש ללמד מזה דאף שהרב האמין לו כשני עדים אינו יכול לפסוק עליו שהוא רשע ופסול מאחר דידיעתו הוא רק מידיעת עצמו שלכל העולם הרי גם הוא אינו נאמן יותר מעד אחד.

אך מה שכתב בבאר מים חיים דרבו אסור לגלות אח"כ למי שמאמין לו כדברי שני עדים משום דודאי כשיתודע להשני שלא ראה בעצמו רק ששמע מאחר לא יאמין לו תו כדברי שני עדים על עצם המעשה מטעם שהמספר הראשון אינו נאמן לו כ"כ, אינו דין מוחלט, דאם המאמין להרב כשני עדים היה מאמין לו גם על זה, שתלמידו פלוני הוא נאמן כבי תרי, יכול לומר, ורק אם לזה לא היה מאמין להרב כבי תרי משום שחושב שהרב אפשר לו לטעות, בזה אסור לו לומר כסברתו בבאר מים חיים.

ועיין בבאר מים חיים בכלל ז' בסעי' ח' (במ"ח ס"ק יד) שכתב הטעם דדבר זה אינו תלוי רק בהשערה ואינו מצוי שהשומע הזה יהיה קים ליה טובא בהשערותו של המספר הזה שלא

יפול בו טעות בשום אופן, הרי גם הוא כתב משום שלזה אינו מאמין לו כבי תרי, אבל הכוונה במה שכתב שהוא רק בהשערה, אינה בהשערה מצד צדקתו וחסידותו, אלא שגם זה שמכיר אותו בידיעה ברורה שאינו משקר הוא ג"כ רק השערה דיש לפעמים לחלק דבר מידיעתו שלא שיקר לו בדברים אחרים. אך זה שרשאי הרב לסמוך על זה הוא כענין הוראה שג"כ הוא בדמיון מלתא למלתא ולכן גם אחרים רשאים לסמוך על הרב שהשערתו אמת כמו שסומך על הוראותיו אבל אולי רשאי גם שלא לסמוך על השערתו והוראתו בזה כסברתו בבאר מים חיים.

ולענ"ד מסתבר לחלק בין אדם שהגיע להוראה לאנשים אחרים, ובין הגיע להוראה לרבו שמחוייב לסמוך על הוראתו, דבסתם אנשים שלא הגיעו להוראה אין השערתם ודמיונם ראוי לסמוך, ולכן אף שמאמין לו כבי תרי אסור לו לספר להמאמינו, וניחא מה שאמר בגמ' דמהימין לרביה כבי תרי לימא לו, ולא נצטרך לומר דה"ה לכל אדם, רק אורחיה דמלתא נקט או לומר שנקט רביה משום דצריך שיהיה המאמין לו איש סוד וצנוע כדכתב בבאר מים חיים בכלל ד', אלא משום דלסתם אדם שלא הגיע להוראה אין השערתו ודמיונו ראוי לסמוך ואין האמנתו כדין לכן אסור להגיד לו רק לרבו וכן לכל חכם שהגיע להוראה שיש לסמוך על הוראתו ודמיונו מותר להגיד כשמאמין לו כבי תרי.

אבל יש חילוק בין סתם חכם שהגיע להוראה לרבו ממש, לענין אחרים שאין מכירין את המספר ומכירין את החכם שנאמן כבי תרי, שאחרים שאין מחוייבין לסמוך על הוראתו אפשר אף אם סומך עליו גם בזה אסור, כיון דאם היה אחד מסביר לו שאין לדמות לשאר דברים שלא כסברת החכם לא היה סומך עליו ולכן אין סמיכתו בזה כלום וממילא אסור להגיד לו. אבל ברביה שסמך עליו משום שנאמן לו כבי תרי רשאי לומר לתלמידו אחר שלו שמאמין לרביה כבי תרי אף שאינו מכיר להמספר משום שהוא מחוייב לסמוך על הוראת רבו במה שמדמה לשאר דברים שיודע בו שאינו משקר, ולענין עצם הגדתו הא נאמן לו כבי תרי, ועדיין צ"ע למעשה בזה.

עכ"פ כשמאמין לו כבי תרי באופן שכתבתי שרשאי היה להאמין לו והאמת היה ששיקר לו משום שנתקלקל מכפי שהיה מכיר אותו רבו, יהיה נידון כאנוס על קבלת לשון הרע ועל שעבר על לא תשנא מאחר שעשה כדין שלא היה מחוייב לחוש לזה.

ומה שאמרתי שאם אחד מתחסד ואינו סומך על סתם חזקת כשרות כדין התורה אלא סומך על איזה אנשים שבחר בעצמו לא מצד שיודע ומכיר אותם בברור, אלא מצד טעמים קלושים שנדמה לו שהוא יותר נאמן ונמצא שרימוהו יתחשב קצת כמזיד, הוא ג"כ דבר אמת, דכיון שאינו בדרך קים לי בגויה אלא מצד שנדמה לו שמתנהג בחסידות יותר שהוא ג"כ רק מדין חזקה ואין חלוק בינו לאחרים שג"כ נאמנים מדין חזקה, והוא הא לא סמך על דין התורה, איך שייך להחשיבו אנוס על מה שסמך על סברת עצמו, דבשלמא כשעשה כדין התורה שאמרה לסמוך על חזקה ולהאמין לעד אחד על איסורין לא עבר כלום אף שכלפי שמיא גליא דהיה איסור והעד שיקר לו, אבל זה שלא סמך על דין התורה אלא על סברת עצמו אין להחשיבו אנוס, וליכא סתירה כלל לשני הדינים.

אביך אוהבך, משה פיינשטיין

==הערה: לא ראה הגר"מ את דברי החפץ חיים בהל' רכילות כשדן באורך בהיתר זה, כלל ו מקור חיים סעיפים ה-ז ושם בבאמ"ח ס"ק יב העתיק דברי מהרי"ק ממש ככל אשר כתב כאן הגר"מ. וע"ע שם בסעיף ז כתב שכל זה בזמן התלמוד משא"כ האידנא וכו', והגר"מ לא התייחס לזה. =ובכלל לא הביא הגר"מ רק כשדיבר החפץ חיים בהיתר שנאה אבל גם במקום שמדבר בהיתר קבלת לשה"ר, כלל ז הלכה ז ושם בבאמ"ח סקי"ב גם שולח להל' רכילות הנ"ל, וגם זה לא ראה הגר"מ.

ציונים והוספות בענין נאמן כבי תרי

מאמרו של הרב משה לוי מענה לשון ח"ה עמוד יז-יח.

=פאת שדך" לכאן

=חקרי לב = כאן בסוף הקובץ בהוספות

=מהרי"ק סימן פב, בענין עד אחד שמעיד שאשת איש (ילדה בת שתי עשרה) הודתה שזנתה ברצון ועכשיו מכחשת, דודאי אינו נאמן ואין לבית דין להוציאה, אבל גם הבעל לא יכול להוציאה בטענה שמאמין לעד רק אם הוא מכיר את העד הזה וגיס ביה, ומכיר בו שאינו משקר, כעין מה שהאמין רבה לבת רב חסדא, ומביא ראיה משו"ת הרשב"א ועוד. מובא בדרכי משה ובית שמואל, ועיין מה שכתב בשו"ת חמדת שלמה שסמ"ג ואולי רמב"ם חולקים על מהרי"ק, והר"ר אברהם שם השיג עליו, ויש לבדוק ==

והגר"מ שטרנבוך ח"ב סימן תל חולק ==

קול התורה, קובץ תורני

ר' מאיר מנחם מגיד, בענין קבלת לשה"ר, ומאת נאמן כבי תרי, חלק גה עמוד סה

מענה לשון, כולל קרית ספר

נאמן כבי תרי, ר' שמריהו גרוסנס, ה עמודו עג בענין נאמן כבי תרי מביא דברי אגרות משה ח"א סימן נד שהבן יכול לסמוך על אביו חילוני אם נאמן לו לאכול אצלו כשאומר שזה כשר,

ציונים מתוך אוסף הצילומים וספרים מסביב לחפץ חיים

(ג) שאר "היתרים"**(ג: א) מסיח לפי תומו**

בבא קמא קיד: משנה: (דף קיד.) נאמנת אשה או קטן לומר מכאן יצא נחיל זה... **גמרא:** (דף קיד:) א"ר יוחנן בן ברוקה נאמנת אשה וקטן וכו', אשה וקטן בני עדות ניהו, אמר רב יהודה אמר שמואל הכא במאי עסקינן כגון שהיו בעלים מרדפין אחריהם ואשה וקטן מסיחין לפי תומם ואומר מכאן יצא נחיל זה, אמר רב אשי אין מסיח לפי תומו כשר אלא לעדות אשה בלבד, א"ל רבינא לרב אשי ולא והרי נחיל של דבורים מסיח לפי תומו הוא, שאני נחיל של דבורים דקנין דרבנן הוא, ודאורייתא לא והאמר רב יהודה אמר שמואל מעשה באדם אחד שהיה מסיח לפי תומו ואומר זכורני כשאני תינוק ומורכבני על כתיפו של אבא והוציאוני מבית הספר והפשיטוני את כתנתי והטבילוני לאכול בתרומה לערב, ורבי חנינא מסיים בה הכי וחבירי בדילין ממני והיו קורין אותי יוחנן אוכל חלות והעלהו רבי לכהונה על פיו, בתרומה דרבנן, ואכתי דאורייתא לא, והא כי אתא רב דימי אמר רב חנא קרטיגנא ואמרי לה רב אחא קרטיגנא משתעי מעשה בא לפני ריב"ל ואמרי לה מעשה בא לפני רבי בתינוק אחד שהיה מסיח לפי תומו ואמר אני ואמי נשבינו לבין העכו"ם יצאתי לשאוב מים דעתי על אמי ללקוט עצים דעתי על אמי והשיאה רבי על פיו לכהונה, בשבויה הקילו.

רש"י: קנין דרבנן הוא, דאין כאן גזל אלא מפני דרכי שלום דהא דהפקר ניהו ותניא (חולין קמא:) יוני שובך ויוני עלייה אין בהן משום גזל אלא מפני דרכי שלום. מרדפין אחריהם, קודם דיבור הקטן דרגלים לדבר דשלו הם. לעדות אשה, שמע מן התינוקות שהיו אומרים הרי אנו הולכין לספוד ולקבור איש פלוני בפרק בתרא דיבמות (קכא:). והטבילוני, לפי שדרכו של תינוק לטפח בשרצים ובטומאות. בדילין ממני, מפני תרומתי. בתרומה דרבנן, בזמן הזה דרבי לאחר חורבן היה ואיכא מ"ד לא קידשה לעתיד לבוא. והשיאה רבי לכהונה, ואף על גב דאיסורא דאורייתא היא משום זונה. בשבויה הקילו, דספיקא בעלמא היא.

מסיח לפי תומו בנאמנות נכרי בטעימת איסור

שולחן ערוך: יורה דעה: צח א: איסור שנתערב בהיתר מין בשאינו מינו כגון חלב שנתערב בבשר, יטעמנו נכרי, אם אומר שאין בו טעם חלב או שאומר שיש בו טעם אלא שהוא פגום, מותר... וצריך שלא ידע שסומכין עליו [היינו שאומר במסיח לפי תומו] ...על פי גמרא חולין צו. צו: שסומכים על 'קפילא ארמאה' היינו נחתום (רש"י) או מבשל (ערוך)

נכרי, לטעום תבשיל שיש בו תרעובת איסור לדעת אם טעמו האיסור ניכר.

ט"ז: יורה דעה: שם ב: ...והך יטעמנו עובד כוכבים, משמע אפילו לאו קפילא, שכן דקדק ב"י מלשון [הראב"ד] שכתב עכו"ם ולא זכר קפילא, וא"כ עיקר ההיתר מכח מסיח לפי תומו כמבואר בב"י בשם הרשב"א, ובבדק הבית להרא"ה הקשה על זה דאין מסיח לפי תומו נאמן אלא לעדות אשה שאינו אלא כגילוי מילתא בעלמא...

ונ"ל דהרשב"א והרא"ש [-שכתבו שסומכים על גוי מסיח לפי תומו אף דתערובת כזה הוא איסור דאורייתא] ס"ל דהא דאמרינן בהגוזל דאין מסיח לפי תומו נאמן במילי דאורייתא היינו במידי דבעי עדות דוקא, משא"כ באיסור והיתר שפיר מהני, דבזה לא בעינן עדות גמורה אלא באם יש לנו הוכחה סגי, תדע דהא עד אחד נאמן באיסורין להתיר, ואם כן הכי נמי מסיח לפי תומו דמזה יש לנו סברא שאין שם איסור וסגי בזה, והא ראייה שקפילא מהני אפילו באינו מסל"ת מטעם דלא מרעא חזקתו ובמידי דבעינן עדות ודאי לא מהני דבר כזה, אלא ע"כ דבאיסורין לא צריך רק הוכחה. כנ"ל ליישב דעת הרשב"א והרא"ש, אבל לענין הלכה כבר פסק בטור ושו"ע סי' ש"ו לענין בכור דלא מהני מסל"ת, ואם כן לא מהני בשום דוכתא דאיכא איסור דאורייתא:

ש"ך: יורה דעה: שם ב: יטעמנו עובד כוכבים כו', וצריך שלא ידע שסומכין עליו, בבית יוסף פסק דאעובד כוכבים דלאו קפילא סמכין עליה במסיח לפי תומו דוקא, ואקפילא סמכין אפילו אינו מסיח לפי תומו דלא משקר שלא יפסיד אומנותו, ונתבאר לך דכאן מיירי בעובד כוכבים שאינו קפילא ולכך צריך שלא ידע שסומכין עליו. ומכל מקום קשיא לי כיון דפסק בס"ב דמין בשאינו מינו אסור מדאורייתא כל שנותן טעם א"כ איך יהיה עובד כוכבים נאמן במסיח לפי תומו והלא ש"ס ערוכה היא בפרק הגוזל בתרא (ב"ק קיד) דאין עובד כוכבים מסל"ת נאמן באיסור תורה אלא בעדות אשה לבד...

==מקשה קושיית הט"ז ומרחיב להסביר שקשה גם למחבר ... ומביא תרומת הדשן ועוד ... ואח"כ כותב:

ויש שהיו רוצים לתרץ דהא דאמרינן בהגוזל דאין עובד כוכבים מסל"ת נאמן בשאר דברים היינו היכא דאתחזק איסורא משא"כ הכא דלא ידעינן אי אית ביה טעם כלל, ודוחק, ועוד דהתם פרכינן עלה מהא דהתירו שבויה על פי קטן מסל"ת ומשני בשבויה הקלו, והשתא מאי פריך הא בשבויה לא אתחזק איסורא...

לכך נראה לי לחלק דדוקא היכא דליכא למיקם עלה דמילתא הוא דאין עובד כוכבים מסל"ת נאמן באיסור תורה, אבל במין בשאינו מינו כיון דאיכא למיקם עלה דמילתא להטעימו לקפילא סמכין עליה, וחילוק זה מוכח בריב"ש שם (סימן תקלג)...

חוות דעת: שם: ביאורים א: יטעמנו גוי, עיין ט"ז ס"ק ב', עד היינו במידי דבעי עדות דוקא וכו'. ולכאורה תמוהין דבריו מאד דהא בש"ס (ב"ק קיד) פריך שם משבויה ותרומה, ובשבויה ותרומה ג"כ עד אחד נאמן, ולדברי הט"ז בדבר שאין צריך שני עדים ועד אחד נאמן עליו, אף מסיח לפי תומו נאמן, מאי מקשה הש"ס.

ונראה לפרש כוונת הט"ז, דהנה יש הוכחה ברורה דודאי בהא דקאמר הש"ס אין מסיח לפי תומו נאמן אלא בעדות אשה, אינו מוציא שאר איסורין במקום דלא איתחזק איסורא... ועל כרחק לא ממעט אלא מידי דבעי עדות דוקא, כמו שכתב הט"ז.

ופירושו של דברים, דבכל הנך דמייתי התם, דהיינו תרומה ושבויה, מהימן מטעם עדות דוקא, תדע דהא בעי הגדה לפני בית דין דוקא, דהא עד מפי עד פסול בהן כמבואר בשו"ע באה"ע סימן ז' סעיף ב בהגה ע"ש, והוא מטעם דעד הראשון לא הגיד בפני בית דין, אלמא דבעינן הגדה בבית דין דוקא. ואפילו בעדות אשה גופיה, אף דעד מפי עד כשר דמשום עיגונא אקילו, מכל מקום בעינן שיעיד השני בבית דין דוקא, כדמוכח ביבמות (פז) דבעינן דוקא שתינשא ברשות בית דין, ובדאיכא שני עדים קרי לה התם ניסת שלא ברשות בית דין.

וכן בשבויה, למאן דמכשיר עד מפי עד דסבירא ליה דהוי כעדות אשה, בעינן הגדה בבית דין כמו בעדות אשה, דודאי במקום דאכשר רחמנא עד אחד כגון לשבועה ובסוטה, וכן בעדות אשה להירושלמי (סנהדרין ג ט) דמפיק ליה מקרא, וכן גבי קרבן, ודאי דבעי הגדה בבית דין דוקא, דכל זמן שאינו מגיד בבית דין לאו שם עד עליו, כמבואר בחו"מ (סימן כח סעיף א) לענין עד אחד לשבועה, ומסתמא בכל מקום דהימנא רחמנא לעד אחד חד דינא אית ליה, בכל מקום דקרי ליה רחמנא עד בעינן בית דין, דבלא בית דין לא שם עד עליו.

וכן בכל מקום דמהימן עד אחד מדרבנן, כעין דאורייתא תיקנו ובעי בית דין דוקא, כדמוכח מהא דתרומה ושבויה דאין עד מפי עד כשר בהו. ובעדות אשה דהימנוהו אפילו חוץ לבית דין, משום אשה דייקא ומשום עיגונא, מכל מקום תיקנו שיהיה בית דין בגמר ההגדה, שיהא קצת כעין דאורייתא. אבל באיסורין הא דמהימן עד אחד, הן מכח סברת רש"י ביבמות שם (פח, א ד"ה ואמר) והן מכח סברת התוספות (שם ד"ה ברי) מקרא דוספרה (ויקרא טו, כח), לא קרי רחמנא בשם עד כלל ולא מטעם עדות הוא, דהא אין צריך שם הגדה בבית דין כלל.

וזהו כוונת הט"ז דלא אתי לאפוקי רק מידי דבעי עדות דוקא, דהיינו שיהיה שם עדות עליו דבעינן שיגיד בבית דין, מה שאין כן באיסורין דלא בעי עדות כלל רק הוכחה, דהא עד אחד מהימן אפילו בלא בית דין.

ובזה אתי שפיר דברי הרא"ש (בכורות פ"ג סימן ג) במה שכתב גבי בכור שעובד כוכבים מסיח לפי תומו אינו נאמן בעדות בכור לומר שביכרה משום טעם להשביח מקחו, משמע דבלאו האי טעמא מהימן מסיח לפי תומו, משום דזה הוי כשאר איסורין. ומתרומה יש ללמוד דמסיח לפי תומו מהימן, דהא בתרומה אין עד מפי עד נאמן אפילו בתרומה דרבנן, ואפילו הכי מסיח לפי תומו מהימן, ומכל שכן באיסורין דעד מפי עד נאמן מכל שכן דמסיח לפי תומו מהימן.

אבל במקום דאיתחזק איסורא, ודאי דאין מסיח לפי תומו מהימן, דבאיתחזק איסורא בדבר דאינו בידו בעינן שני עדים דוקא, ואפילו במקום דעד אחד מהימן אין מסיח לפי תומו נאמן במידי דבעי עדות, מכל שכן במידי דבעי שני עדים. וסברא דבידו לא שייך גבי מסיח לפי תומו, דסברא דבידו הוא שבידו לעשות כמו שאומר ומסתמא אומר אמת, ומסיח לפי תומו שאינו מתכוין על הדבר לא שייך סברא זו כלל. אבל בלא איתחזק איסורא כי הכא שהיה לו חזקת היתר רק דאיתרע החזקה מחמת שנפל לתוכו איסור, זה לא מקרי איתחזק איסורא, ומהימן במסיח לפי תומו, כן נראה לי:

===== מלא הרועים ערך 'נאמנות עכו"ם' וכו' מסיח לפי תומו =====

◀ כאן שייכים דברי ה"חפץ חיים" בענין מסיח לפי תומו המובאים לקמן עמוד ?? ??

ג: (ב) קול שלא פוסק

יבמות כד: הנטען על אשת איש [והוציאנה מתחת ידו, אע"פ שכנס יוציא], אמר רב ובעדים, אמר רב ששת אמינא כי ניים ושכיב רב אמר להאי שמעתתא, דתניא הנטען על אשת איש והוציאנה על ידו ונתגרשה מתחת ידי אחר אם כנס לא יוציא, היכי דמי אי דאיכא עדים כי אתא אחר ואפסקיה לקלא מאי הוי, אלא לאו דליכא עדים וטעמא דאתא אחר ואפסקיה לקלא הא לאו הכי מפקינן, אמר לך רב הוא הדין דאע"ג דלא אתא אחר ואפסקיה

לקלא, אי איכא עדים מפקינן אי ליכא עדים לא מפקינן, והכי קאמר דאע"ג דאתא אחר ואפסקיה לקלא לכתחלה לא יכנוס.

מיתיבי בד"א כשאין לה בנים...

ואי בעית אימא הני מתנייתא רבי היא, דתניא רוכל יוצא ואשה חוגרת בסינר אמר רבי הואיל ומכוער הדבר תצא רוק למעלה מן הכילה אמר רבי הואיל ומכוער הדבר תצא, (דף מה.) מנעלים הפוכים תחת המטה אמר רבי הואיל ומכוער הדבר תצא, מנעלים הפוכים ליחזי דמאן ניהו אלא מקום מנעלים הפוכים (תחת המטה א"ר הואיל ומכוער הדבר תצא)

והלכתא כוותיה דרב והלכתא כוותיה דרבי, קשיא הלכתא אהלכתא, לא קשיא הא בקלא דפסיק הא בקלא דלא פסיק, קלא דלא פסיק וליכא עדים כרבי, קלא דפסיק ואיכא עדים כרב.

וקלא דלא פסיק עד כמה אמר אביי אמרה לי אם דומי דמתא יומא ופלגא ולא אמרן אלא דלא פסק ביני וביני אבל פסק ביני וביני הא פסק, ולא אמרן אלא דלא פסק מחמת יראה אבל פסק מחמת יראה מחמת יראה הוא, ולא אמרן אלא דליכא אויבים אבל איכא אויבים הוא דאפקו ליה לקלא.

מועד קטן יח: ואמר רב משום רבי ראובן בן איצטרובילי... אין אדם נחשד בדבר אלא אם כן עשאו, ואם לא עשה כולו עשה מקצתו, ואם לא עשה מקצתו הרהר בלבו לעשותו, ואם לא הרהר בלבו לעשותו ראה אחרים שעשו ושמח.

מתיב רבי יעקב (מלכים ב יז) ויחפאו בני ישראל דברים אשר לא כן על ה' אלהיהם, התם להכעיס הוא דעבוד. תא שמע (תהלים קו) ויקנאו למשה במחנה לאהרן קדוש ה', רב שמואל בר יצחק אמר מלמד שכל אחד קינא לאשתו ממשה, התם משום שנאה הוא דעבוד. תא שמע אמר רבי יוסי יהא חלקי עם מי שחושדין אותו בדבר ואין בו, ואמר רב פפא לדידי חשדון ולא הוה בי, לא קשיא הא בקלא דפסיק, הא בקלא דלא פסיק.

וקלא דלא פסיק עד כמה, אמר אביי אמרה לי אם דומי דמתא יומא ופלגא. והני מילי דלא פסק ביני ביני, אבל פסק ביני ביני לית לן בה. וכי פסק ביני ביני לא אמרן אלא דלא פסק מחמת יראה, אבל פסק מחמת יראה לא. ולא אמרן אלא דלא הדר נבט, אבל הדר נבט לא. ולא אמרן אלא דלית ליה אויבים, אבל אית ליה אויבים הוא דאפקוה לקלא.

רש"י: מו"ק: נחשד בדבר, עבירה. להכעיס עבוד, וידעי דלא היה. בקלא דפסיק, לא היה ביה. קלא דלא פסיק, היה ביה. דומי, חשד, כמו לא ישא בת דומה (סוטה כז.). אבל הדר נבט, דבתר דפסיק התחיל קלא, נבט נשמע, דמיון כמו במסכת תענית (ד.) האי צורבא מרבנן דמי לפרצידיא דתותי קלא, כיון דנבט נבט, ופירוש זה וזה לשון צמח.

מאירי: מו"ק: לעולם יזהר אדם שלא יביא עצמו לידי חשד ולא יספיק לו היותו נקי מפעולות הרע מהשם לבד אלא שיהא נקי מה' ומישראל דרך אזהרה אמרו אין אדם... אא"כ עשאו, ואם לא עשאו כולו עשאו מקצתו, ואם לא עשה מקצתו הרהר בלבו לעשותו, ואם לא הרהר בלבו לעשותו ראה אחרים שעשאוה ושמח, כלומר שנהנה גופו והתענג טבעו לשמועת אותן העברות ומה יעשה בעשייתן.

ומכל מקום יצא מכלל זה כל שחושדין אותו מחמת קנאה או שנאה, שאם לא כן לא הנחת בן לאברהם אבינו, וכבר ידעת על אדון הנביאים שחשדוהו הסכלים מחמת קנאתם, וכל שחושדין אותו ונתברר שאין בו ופסק הקול, ראוי לו להתעורר על גוף החשד ולהתבונן שמצד עונש הגיע אליו כן, ועל זה הצד אמרו יהא חלקי עם מי שחושדין אותו ואין בו.

(ג: ג) סני שומעניה

מגילה כה: אמר רב אשי האי מאן דסנאי שומעניה שרי ליה לבזוייה בגימ"ל ושי"ן, האי מאן דשפיר שומעניה שרי לשבוהיה ומאן דשבחיה ינוחו לו ברכות על ראשו.

רש"י: מגילה שם: דסני שומעניה, שיוצאות עליו שמועות רעות ושנואות שהוא נואף: בגימ"ל ושי"ן, בר גיורתא – זונה, שמה סרייא – שם מוסרח, כך הוא בתשובות הגאונים מותר לבזות גם את אמו שילדתו, ורבותי מפרשים גיופא שייטא שטייא. (וברש"י עין יעקב: גייפא שטייא):

רמב"ם: סנהדרין כד ה: וכן יש לבית דין בכל מקום ובכל זמן להלקות אדם ששמועתו רעה והעם מרננים עליו שהוא עובר על העריות והוא שיהיה קול שאינו פוסק כמו שביארנו ולא יהיו אלו אויבים ידועים שמוציאין עליו שמועה רעה, וכן מבזין את זה ששמועתו רעה ומחריפין את יולדתו בפניו.

שיטת הרמב"ם שכל הדין הוא הוראת שעה וכן בסמ"ג לקמן ודלא כספר יראים שבונה מכאן יסוד ביחס לכל חוטא, עיין חפץ חיים.

סמ"ג: ל"ת קע"א: אל תונו איש את עמיתו, ... ומביאה בפרק הזהב שבאונאת דברים הכתוב מדבר... תניא בפרק הזהב לא תונו איש את עמיתו ויראת מאלקיך, עם שאתך בתורה ובמצות אל תונו, למדנו שלא הזהיר הכתוב באונאת דברים אלא על יראי ה', ואמרינן במדרש שאם הונה אותך אתה רשאי להנותו שאינו קרוי עמיתך, ואמרינן במגילה (כח). האי מאן דסני שומעניה, פירוש שיצא עליו שם רע בודאי, שרי לבזוייה בגימ"ל ושי"ן, פירוש גייפא שייטא, פירוש אחר בן גויה או בן שפחה, פירוש אחר גערת שמתא כמו ששינונו במועד קטן (טז). ברב יהודה שנדה לאותו תלמיד דסני שומעניה, ואמרינן (שבת ס). נמי האי מאן דעבר אדרכנן שרי למיקריה עבריינא.

סמ"ג: ל"ת ר"ח: [לא תקח שוחד] ... אע"פ שאמרה תורה לא תטה משפט, הרשות ביד בית דין לגדור פרץ להוראת שעה כפי הצורך דתניא בפרק נגמר הדין (סנהדרין מ). א"ר אליעזר בן יעקב שמעתי שבית דין מכין ועונשין שלא מן התורה... וכן אמרינן (קידושין פא). שמלקין על לא טובה השמועה, ואמרינן במגילה (כה): האי מאן דסני שומעניה שרי לבזוייה כו':

כסף משנה: שם: וכן יש לבית דין בכל מקום וכו' להלקות אדם ששמועתו רעה וכו', בסוף קידושין (פא) אמר רב מלקין על לא טובה השמועה שנאמר אל בני כי לא טובה השמועה אשר אנכי שומע, ופירש"י מי שיצא עליו קול שהוא עובר עבירות מלקין אותו ולא טובה השמועה לאו הוא דכתיב בבני עלי אל בני לאו יש כאן על לא טובה השמועה ע"כ. ומלקין אותו אלאו דקאמר, אסמכתא בעלמא הוא, והתם נמי מייתי דמר זוטרא הוה מותיב לה אפסירא אכתפיה ומקרי ליה אל בני, ופירש"י להודיע שעל לאו זה הוא לוקה. ומ"ש והוא שיהא קול שאינו פוסק וכו'. נלמד ממה שאמרו בפרק ב' דיבמות

גבי טוען ונתבאר בהלכות אישות פרק כ"א ובהל' סוטה פרק ב':

וכן מבזין וכו'. סוף פרק שלישי מגילה (כה) האי מאן דסני שומעניה שרי לבזוייה בג' ש', בן עכו"ם בן שפחה, וכתב הר"ן דה"מ באיניש דעלמא אבל צורבא מרבנן לא אלא כסהו כלילה וכבר כתב רבינו דיני ת"ח בהל' תלמוד תורה:

◀ כאן שייכים דברי מהרי"ק שורש קפח ד"ה ואם יאמר אדם, בענין נאמנות קול

חפץ חיים: לשה"ר: כלל ז: מקור החיים סעיף ד: והוא הדין אם יצא (ח) קול על אחד

שעשה מעשה או שדיבר דבר שלא כראוי על פי התורה, בין שהוא איסור חמור ובין שהוא איסור קל, אפלו הכי אסור לקבלו להאמינו בהחלטה, רק לחוש, עד שיתברר הדבר, ועל אחת כמה וכמה שיזהר מאד אם רוצה לספר את הדבר לאחרים (ט) שלא יכווין להעביר הקול ולגלותו יותר, וכמו שבארנו לעיל בכלל ב' סעיף ג' עיין שם היטב:

סעיף ה: וכל זה שדברנו הוא בסתם איש ישראל, אבל אם (י) נתחזק מכבר בלאו הכי לאדם רשע, מפני שנתפרסם עליו כמה פעמים, שעבר בשאט נפש על איסורין הידועין לכל ישראל שהוא אסור, כניאוף וכיוצא בזה, על איש כזה מותר לקבל לשון הרע:

באר מים חיים: (ח) קול, ממה שכתוב בנדה (סא) הנהו בני גלילא דנפק עלייהו קלא דקטול נפשא אתו לקמיה דר' טרפון א"ל לטמרינן מר וכו' אי אטמרינכו הא אמור רבנן האי לישנא בישא אף על גב דלקבולי לא מיבעי למיחש ליה מיבעי, הרי דגם בקול איתא האי דינא דאיסור קבלת לשון הרע:

ואין להקשות על זה ממה שכתוב בסנהדרין (לא) בההוא תלמידא דנפק עליה קלא דגלי מילתא דאיתמר בבי מדרשא בתר עשרין ותרתין שנין אפקיה ר' אמי ואכריזו עליו ואמר דין גלי רזיא, הרי דעל קלא דנפק עליו הוציא והוציא והוציא וכ"ש שמותר להאמין בלבד, עי' בגירסת הרי"ף והרא"ש דלא גרסי דנפק עליה קלא רק דאפיק וכו', משמע דדבר ברור היה, ואף ברמב"ם פכ"ב מהל' סנהדרין בדין זה משמע גם כן דאיירי בדבר ידוע,

ונ"ל דאף לפי גרסתנו כוונת הגמרא בזה דנתברר אחר כך לר' אמי שהוא גילה את הדבר, והא דנקט הגמרא 'דנפק עליה קלא' להשמיענו דמשום דנפק עליה קלא בבי מדרשא דהוא גילה את הדבר אם כן ידעו הכל מעוולה הזו והיה חילול השם בדבר ולכך הוכרח ר' אמי להרחיקו מביהמ"ד, וגם כדי שיתרחקו כל התלמידים עוד ממדה רעה הזו, וכענין שמצינו במשה רבנו ע"ה דעל מה שאמר אם את כל דגי הים וכו' אף שהוא עון חמור חיסך עליו הכתוב משום שהיה בצינעה, אבל של מי מריבה שהיתה בגלוי לא חיסך עליו הכתוב וכפירוש רש"י בפ' בהעלותך:

ואין להקשות על דברינו ממ"ש בסוף פרק הקורא את המגילה האי מאן דסני שומעניה שרי לבזויי בגימל ושיין, ועי' ברש"י שם גיפא שטיא ושם מוסרח או בן שפחה בן גיורת, ואם כדברינו שאסור להאמין ולקבל אפילו כששמע מהרבה אנשים או שקול יוצא וכמ"ש בסעיף ג' וד' (וממילא הוא הדין דאסור לשנוא אותו וכמו שכתבתי בכלל ו' בס' י"א דכיון שאסור לקבל אסור לשנוא אותו עבור זה וגם אסור לבזותו לא ביוש גדול ולא ביוש קטן ע"ש), אם כן האיך התירה הכא הגמרא לסמוך על הקול ולבזותו בידים:

דנראה פשוט דסני שומעניה מקרי מי שיוצאות עליו שמועות רעות שעובר עבירות כמה פעמים, פעם יוצא עליו קול שעשה כך ופעם כך, עד שעל ידי זה נתחזק בעיר לחשוד על העבירות הללו, ובודאי כל אנשי העיר לא יטעו תמיד, לכן שרי להסכים ולהחליטו לרע ולבזותו אפילו מי שאינו מכירו בעצם, מה שאין כן אם במקרה נשמע על אדם שעשה דבר שלא כהוגן ולא נתחזק עד עתה לזה, אפילו שמע זה מהרבה אנשים, אסור לסמוך על זה ולשנוא אותו וכ"ש לדבר עליו לשון הרע ולבזותו.

וראה שכל דברינו אלה כולל רש"י במילותיו הקצרות, שז"ל במגילה (כה): ד"ה דסני שומעניה: שיוצאות עליו שמועות רעות ושנואות שהוא נואף, הרי שלא כתב שיצא עליו שמועה רעה, רק שיוצאות וכו', משמע דדרך אדם זה מפני מעשיו הרעים לצאת עליו כמה שמועות רעות, וכענין זה פירש רש"י בקדושין (פא) ד"ה מלקין על לא טובה השמועה, וז"ל: מי שיצא עליו קול שהוא עובר עבירות, ולא כתב מי שיצא קול עליו שעבר עבירה, משמע ג"כ כמו שכתבתי דדוקא בענין זה אוחזין הקול למשות קצת אבל בלאו הכי לא וכמ"ש למעלה:

וכמ"ש מוכח גם כן בשו"ע אבן העזר סימן קע"ח סעיף כ' וז"ל אשת איש שטוענת על איש שהוא רודף אחריה והוא מכחיש אין להאמינה כדי לייסרו וכו' ואם הוא מוחזק בעיניהם לחשוד על העריות וכו' וידחוהו בשתי ידיים וכמו שאמרו רז"ל מלקין על לא טובה השמועה עכ"ל. הרי שלא כתב בשו"ע ואם נשמע בעיר שהוא חשוד על העריות סתם אלא ואם הוא מוחזק בעיניהם וכו' ומשמע כמו שכתבנו למעלה, וכן ביו"ד בסימן של"ד סמ"ב וז"ל ואי סני שומעניה כגון שמתעסק בספרי אפיקורסים וכו' או שחביריו מתביישים מחמת שמועתו וכו' הרי שלא כתב שנתביישו, וכן שאר לשונות הכל לשון הוה ולא לשון עבר, להורות שכמה פעמים נשמע עליו שעבר על זה, וכענין שאמרו בסנהדרין י"ז התם כתיב ויתנבאו הכא כתיב מתנבאים שעדיין מתנבאים הן:

וכן משמע גם כן בסמ"ג לאוין (ל"ח קע"א) שכתב גם כן האי מימרא האי מאן דסני שומעניה וכתב על זה שיצא עליו שם רע בודאי, ומוכח שכונת הסמ"ג דודאי על קול בעלמא אין לסמוך שיהא מותר לבזותו כדמשמע מגמרא דנדה הנ"ל.

וגם מכתובות (כו:): בגמרא ואתא עד אחד ואסקיניה משמע גם כן דקול גרע מעד אחד כמו שפירש"י שם וא"כ כיון דאמרין בפסחים (ק"ג): במעשה דטוביה דעל דברי עד אחד אין לסמוך כלל חוץ מלענין שבועת ממון כל שכן על קול בעלמא, על כן הוסיף הסמ"ג תיבת בוודאי, ופי' שנתברר על ידי כמה דברים מכוערים שרואין בו תמיד, והוא כעין דברים הניכרים לענין זה או שנשמע עליו תמיד וכנ"ל לפירוש רש"י.

וכן אין להקשות על דברינו ממ"ש במו"ק (טז) ברבי שדרש ואמר שדברי תורה יהיה בסתר נפק ר' חייא ודרש בשוקא שמע רבי ואיקפד ונזף עי"ז לר' חייא התם נמי איירי שנתברר לרבי ששמועתו הוא אמת או דמותר להאמין משום דמילתא דעבידא לאיגלווי לא משקרי אינשי כדאמרין בר"ה (כב:):

(ט) שלא יכוין להעביר הקול וכו', ולא שייך על זה היתירא מטעם שכבר נתפרסם הדבר באפי תלתא דכבר ביררנו לעיל בכלל ב' בשם הרמב"ם דכיון שהוא נתכוין לגלות הדבר יותר אסור:

(י) נתחזק וכו' כמה פעמים וכו', ובדבר שמוחזק לנו עד עתה שנתפקר בזה, ובא אחד וסיפר שעבר עתה עוד הפעם על זה, ודאי דמותר להאמין, אחרי דנתחזק עד עתה בעבירה זו. ואפילו באיסור אחר שלא נתחזק עד עתה גם כן נראה דמותר להאמין עליו, אחרי דיצא מכלל עמיתך. וראיה לזה ממה שביארנו לעיל בסק"ח המימרא האי מאן דסני שומעניה וכו' שהתירו רז"ל בכה"ג אפילו לחרפו ולבזותו ועל כרחך שאיננו בכלל עמיתך כמו שכתב בעל ספר יראים במצוה סימן ו' [ק"פ בחדש] וכמו שנפסק בחו"מ בדין אונאת דברים בסימן רכ"ח בשם הנמ"י, וה"ה לספר עליו תועבותיו שלא בפניו וכמ"ש"כ לעיל בכלל ד', וכל שכן לקבל עליו לשון הרע לבד שמותר. ואף על פי שיש לדחות דלענין קבלת לשון הרע לא נזכר בתורה עמיתך מכל מקום לא מסתברא להחמיר במקבל יותר ממספר:

הגה"ה: ואם נשמע עליו רק פעם אחת שעבר עבירה של ניאוף וכיו"ב מאיסורין המפורסמין לכל, אף שהיה קלא דלא פסיק דהיינו יום ומחצה לעזו עליו כל העיר, וגם אין לו אויבים בעיר שנוכל לומר עליהם שהם הוציאו הקול דאל"ה לא מתחשב

קלא דלא פסיק וכההיא דיבמות כ"ה ע"א] צ"ע אם זה בכלל סני שומעניה שיהא מותר לבזותו עבור זה, או אפילו לקבל דבר זה ולהחליט בלב שהיא אמת, ואין ראייה מיבמות כ"ה הנ"ל דשם הוא מדרבנן בעלמא כמבואר בפוסקים:

ולכאורה מדברי רש"י הנ"ל במגילה משמע שאין זה בכלל סני שומעניה דאל"ה לוקמיה אפילו בשמועה אחת רעה אך שהיא קלא דלא פסיק. אך מדברי הרמב"ם פרק כ"ד מהלכות סנהדרין הלכה ה' לכאורה לא משמע כן דז"ל שם וכן יש לב"ד וכו' להלקות אדם ששמועתו רעה והעם מרננים עליו שהוא עובר על העריות והוא שיהא קול שאינו פוסק כמו שביארנו ולא יהא לו אויבים ידועים שמוציאים עליו את הקול [פ"י דאם יש לו אויבים אמרינן מסתמא שהם הוציאו הקול כן מוכח ביבמות כ"ה בגמרא וכן פסקו האחרונים באה"ע בסי' י"א עיי"ש] וכן מבזין את זה ששמועתו רעה ומחרפין את יולדתו בפניו עכ"ל הרי דמתיר הרמב"ם לבזות אותו מחמת קלא דלא פסיק לבד, ומשמע מסתימת לשונו לכאורה דאפילו רק על פעם אחת מותר:

אך אם כן יקשה מאוד שהרמב"ם סותר את דברי עצמו שבפרק ו' מהלכות דיעות שכתב שם בענין תוכחה הרואה חבירו שחטא וכו' אם לא חזר בו בסתר מכלימין אותו ברבים ומפרסמין חטאו ומחרפין אותו עד שיחזור למוטב וכו' עיי"ש ואם כן בענינינו אמאי מתיר הרמב"ם לבזותו יוכיחנו מתחלה, ובוודאי לא מיירי הרמב"ם בדין זה דלבזותו דוקא בבית דין דנתרץ על זה דלבית דין כדי לגדור גדר שאני כי ידוע דדין זה של הרמב"ם הוא מהמימרא האי מאן דסני שומעניה והאי מימרא איירי בכל אדם כמו בשאר מימרות דלעיל מזה עיי"ש בגמרא, אלא וודאי אנו מוכרחים לומר דכוונת הרמב"ם שרינון העיר הוא שהוא עובר תמיד על העריות לא שעבר פעם אחת לבד, וכן משמע לישנא דהרמב"ם למי שמדייק בו, ומסתמא רינון כזה אינו יוצא בבת אחת רק פעם אחת לפי עניני הכיעור שרואין בו תמיד ואם כן לא פליגי עם רש"י וכאשר פירשנו למעלה דברי רש"י:

ואם כן תוסר גם כן הקושיא שהקשינו עליו בענין הוכחה דכיון שנשמע עליו תמיד בעיר ענינים מכוערין כאלו עד שנתחזק על ידי זה בעיר לאדם רשע תו לא הוי בכלל עמיתך ואין אנו מחוייבין להוכיחו דהוכח תוכיח את עמיתך כתיב [ועייין לקמן בענין זה במה שנכתוב בביאור דברי הר' יונה שבשיטה מקובצת שלא יהא סותר דברי עצמו שבשערי תשובה] וממילא דמותר גם כן לבזותו דלא תונו איש את עמיתו כתיב, ואשר לא שת לבו לדבר ה' מותר להכלימו במעלליו ולהודיע תועבותיו ולשפוך בוז עליו וכמו שכתב ר' יונה בשערי תשובה במאמר רי"ט עיי"ש, ובחזו"מ בסי' רכ"ח בהגה"ה דלא נצטוינו על אונאת דברים אלא ליראי השם והכוונה לסתם איש ישראל, וגם מטעם אחר אין מחוייב להוכיחו לאיש כזה דכיון דרינון יוצא תמיד עליו בעיר והוא שונה באולתו ואינו חושש לזה הוא בכלל הלצים שאין אנו מחוייבין להוכיחם כמו שכתוב אל תוכח לץ פן וכו' ולכן התיר הרמב"ם לבזות אותו ולחרף יולדתו בפניו עד שיחזור למוטב והוא כעין שכתב שם בפ"ו מהלכות דיעות.

ומה שלא השיג מהרי"ק בשורש קפ"ח על הרודפין את הנחשד ר' אהרן דלא נחשד כי אם פעם אחת ואם כן בענין זה לא נקרא קלא דלא פסיק, דעדיפא השיג עליהם דהתם אויבים אפקוהו לקלא ולא נחשב לקול כלל:

ודע עוד דלא נקרא קלא דלא פסיק כי אם בקול שהרבים מסכימים עליו, אבל אם ידוע לנו שרק אחד הוציא את הקול מתחלה ועל ידו נשתרבו זה הקול בעיר אין מונח עליו שם קלא דלא פסיק, ובוודאי אסור לסמוך על הקול הזה חס ושלום ולבזותו מחמת זה, כי זה נקרא קול ושוברו עמו, וכן כתב מהרי"ק בשורש קפ"ח והעתקתי לקמן את כל התשובה. וה"ה לענין לקבולי או לשנוא אותו אפילו אם האחד הראשון שהוציא הקול עליו הוא עד כשר וכל שכן אם המוציא הקול הוא מאנשי ריבו, ואפילו הוא דר עתה בעיר אחרת ושם אין לו שום אויב, וגם בעיר זו נשמע הקול עליו, אפילו הכי אין שום ממש בקול זה לשום דבר אפילו הוא עתה קלא דלא פסיק כיון דידוע

לנו שבראשונה אפקוהו אויבים ומשם נשתרבו הקול לכאן:
 ודע דכל אלו הדברים שהארכנו הוא אפילו שלא להפסידו בענין ממון, אבל מה שיהיה
 נוגע בענין ממון פשיטא ופשיטא דאין שום קול מועיל לזה אם לא על פי שנים עדים
 וכדמוכח בכתובות (לו:): בגמרא דנפק עלה קלא דזנאי וכו' וכן נפסק בטור אבן העזר
 סימן קע"ז]:

ג:ד) מילתא דעבידא לאגלווי

יבמות צג: טעמא דעד אחד נאמן לענין עדות אשה משום דעבידא לאגלווי או משום
 דייקא ומנסבא, ובר"ן על הרי"ף תחילת הפרק שם מביא דברי ריטב"א בשם רא"ה שעיקר
 הטעם שסמכו על עד אחד בעדות אשה משום דעבידא לאגלווי ומשמע שהוא טעם
 בדאורייתא, ועוד... ==
 ש"ך בסוגיא של מסיח לפי תומו חיכא ד"איכא למיקם עלה דמילתא", גוי נאמן גם
 בדאורייתא עיי"ש ==

באר מיים חיים כלל ז סוף סימן ח (עמוד קמה)

...וכן אין להקשות על דברינו ממ"ש במו"ק (טז) ברבי שדרש ואמר שדברי תורה
 יהיה בסתר נפק ר' חייא ודרש בשוקא שמע רבי ואיקפד ונזף עי"ז לר' חייא התם נמי
 איירי שנתברר לרבי ששמועתו הוא אמת או דמותר להאמין משום דמילתא דעבידא
 לאיגלווי לא משקרי אינשי כדאמרינן בר"ה (כב:):

בשבילי חיים שם

חפץ חיים עמוד רמ"ו במ"ח ס"ק לו

חפץ חיים עמוד ק"נ במ"ח בתו"ד

זרע חיים עמוד רצ"ט לענין עתונים / זרע חיים עמוד של"ה / זרע חיים עמוד שע"ג

"נחלת שלמה" מאמר הרב הלל זקס, מפתח לחפץ בחיים סימן כו (מי שדורש ברבים...)

חלקת בנימין עמוד רט

"נחלת שלמה" מאמר הרב הלל זקס, מפתח לחפץ בחיים סימן כו (מי שדורש ברבים...)

=== עיין ערך ב"מלא הרואים" ===

== יש קטע בענין זה במשנת חכמים דפוס חדש עמוד פו ד"ה אלא דעדיין (בענין הגמרא
 יבמות עז שמואל ובית דינו קיים) וגם ד"ה מהדו"ב והנה נכון שרק אם יבורר הדבר
 בודאי... ==

(ד) מתי מותר לקבל לשה"ר – בדברי מרן ה"חפץ חיים" ז"ל

◀ דברי החפץ חיים בעיקר איסור קבלת לשה"ר (לשה"ר כלל ו רכילות כלל ה, ועוד) מובאים בפרק הקודם
אות ??? עיי"ש

מתי מותר לקבל לשון הרע / לשה"ר כלל ז

בכלל זה יבואר איסור קבלת לשון הרע, אם נאמר בפני שלשה או בפניו. ודין אם שמע הסיפור
מהרבה אנשים, או שקול יוצא בעיר, או ממסיח לפי תומו, או ממהימן לה כבי תרי, וכו' י"ד
סעיפים:

לשה"ר: כלל ז: סעיף א. איסור קבלת לשון הרע הוא אפילו אם המספר מספר את
הדברים בפרסום (א) לפני כמה אנשים, אף על פי כן אין להחליט
מחמת זה שהדבר אמת, רק יש להשומעים לחוש לזה ולחקור את הדבר, ואם יתברר להם
שהדבר אמת יוכיחוהו על זה:

סעיף ב: אין שום היתר להאמין בלשון הרע אפילו אם המספר סיפר עליו (ב) הלשון הרע
בפניו, כיון שלא שמענו הודאה על זה מפי הנידון, וכל שכן אם אין מספר עתה בפניו רק
אומר שהיה אומר את הדברים אלו בפניו, דאסור להאמינו מטעם זה, ובעונותינו הרבים
העולם נכשלין בזה מאד. (ג) ואפילו אם הוא שותק עתה בשעה שאומרים עליו הדברי
גנות בפניו, אפילו הכי אין ליקח מזה שום ראיה להחליט שהדבר אמת, ואפילו אם טבעו
תמיד שלא לשתוק כשאומרים לו דבר שלא כרצונו וכו' הפעם הוא שותק, כי אולי נתגבר
עתה על טבעו וגמר בדעתו שלא לענות על ריב, או מפני שראה שבודאי יאמינו יותר
לדברי המספר מלדבריו, כמנהג הרע של העולם שמוסכם אצלם שאם רק יספר את הדברים
בפניו, אפילו אם השכנגדו יכחישנו מאה פעמים, לא יאמינו לו שוב, ולכך הסכים אז

לשה"ר כלל ז: סעיף א: (א) לפני כמה אנשים, דבר זה נתבאר לעיל בכלל ב במ"ח אות ב.

סעיף ב: (ב) הלשון הרע בפניו, בדבר זה נכשלין העולם ולכן נבארו בהרחבה. קודם יש ראיה מדין
סיפור בפני ג' שאסור לקבל והוא הדין לסיפור בפניו כי לשניהם אותו דין. גם ראיה מלשון הרמב"ם
הל' דעות עיי"ש. והדבר גם פשוט בסברה שאפילו אם נניח שמותר לספר לשה"ר בפניו זה דוקא המספר
שיודע שהדבר אמת אבל לא המקבל דאינו יודע שהוא אמת ולמה יחליט שהוא אמת. ואין לסמוך על
הסברא דאין אדם מעיז לספר שקר בפני הנידון, כי אין בכח סברה זו להוציא אדם מחזקת כשרות שלו,
ואפילו אם נתקבל עדותו בבית דין אין סומכים עליו רק לחייבו שבועה אבל לא שמענו שעל ידי עדותו
נפסל הנידון לעדות ויוצא מחזקת כשרותו, עיין חו"מ סימן כח בהגה"ה. ורק אם שמענו הודעה מפיו
או שרואה שהנידון מתנצל מותר להאמין. (וע"ע ס"ק (ג))

(ג) ואפילו אם הוא שותק אין ליקח מזה שום ראיה וכו', כאן מביא הח"ח השווה לדין עד אחד המעיד
על אשתו שזינתה והיא שותקת (המבואר בשו"ע אה"ע קע"ט ט) שלדעת השו"ע שם אם אין דעתו
סומכת על העד כבי תרי אשתו מותרת, ומוכח שלא סומכים על סברת שתיקה כהודאה, ואפילו לדעת
החולקים (מהרש"ל) זה דוקא לענין זנות שאין לה לשתוק בענין שכזה אבל בסתם לשון הרע אין
מהשתיקה שום ראיה. ומביא עוד דין (המבואר שם בסימן ב סעיף ד בהג"ה) דאם קרו לו ממזר ושותק
אין מהשתיקה ראיה, אמנם שודאי שלחשוש צריך. והאריך עוד בזה. ומביא עוד שגם בדין אשה שאמרה
לבעלה גירשתני נאמנת מטעם חזקה אין אשה מעיזה פניה בפני בעלה, שבשו"ע שם כתב שבזמן הזה
שרבחה החוצפה אינה נאמנת אלא להחמיר.

בסוף מוסיף שאם המספר הזה סיפר דבר האסור משום איסור סיפור לשה"ר הרי אז הוא נעשה רשע
ואין בכוחו להוציא את חבירו מחזקת כשרותו. (וכן כתב לקמן במקור החיים סעיף ג)

בנפשו שטוב יותר לשתוק על זה ולהיות מהנעלבים, על כן אסור לקח ראייה מזה להחליט שהדבר אמת:

סעיף ג: כשם שאסור לקבל לשון הרע אם שמע מאחד, כן הדין (ד) אפילו אם שמע משנים או יותר, ולא מבעי בדבר (ה) שנעשו רשעים על ידי סיפורם, בודאי אין להאמינם אם סיפרו לו, כיון דאפילו לפי דבריהן שפלוני עשה שלא כהוגן עברו על לאו דלא תלך רכיל שהוא אפילו על אמת, אם כן רשעים הם, איך נאמינם על ישראל זה שהוא בחזקת כשר גמור לעת עתה, דהחשוד על לאו דלשון הרע חשוד לשקר ולהחליף ולהוסיף, ומה בכך שהם תרי, אפילו הרבה יותר, קשר רשעים אין מן המנין, אלא אפילו אם הוא דבר שאין נעשין רשעים על ידי סיפורם אם האמת איתם, אפילו הכי (ו) אסור לקבל דבריהם (ז) ולהאמינם בהחלטה, דאין חל שם עדות אפילו על שנים ויותר אלא בבית דין, אבל חוץ לבית דין לא, דאפילו אם יאמרו שקר אינם נקראים עדי שקר כי אם מוציא שם רע בעלמא, (וכדאיתא בספר מצות קטן לא תעשה רלה), וכל זה להחליט, אבל לחוש מותר אפילו אם לא שמע רק מאחד וכנ"ל:

סעיף ד: == מופיע לעיל עמוד ?? והוא הדין אם יצא (ח) קול על אחד שעשה מעשה או שדיבר דבר שלא כראוי על פי התורה, בין שהוא איסור חמור ובין שהוא איסור קל, אפילו הכי אסור לקבלו להאמינו בהחלטה, רק לחוש, עד שיתברר הדבר, ועל אחת כמה

סעיף ג: (ד) אפילו אם שמע משנים, ראייה לקמיה מגמרא

(ה) שנעשו רשעים על סיפורם, כגון אם סיפר דברי גנות בין אדם למקום שאין הנידון יוצא על ידי זה מכלל עמיתך, או בדברים בין אדם לחבירו שאין תועלת על להבא.

(ו) אסור לקבל דבריהם, וראיה ממעשה גדליה שהיו רבים שאמרו לו שמחשבת ישמעאל היא להרגו, ומשמע שהיה צודק במה שלא האמין (והטענה עליו היתה שהיה לו לחשוש וכו'), ומסתמא טעם הדבר הוא דאין חל שם עדות כי אם בבית דין וחוץ לבית דין הוא לשון הרע, וכן כתב האבן עזרא בפסוק לא תהיה אחרי רבים לרעות, (וז"ל: אם ראית רבים יעידו על דבר שלא ידעתו לא תאמר בלבך אלה לא יכזבו).

הגה"ח: מביא ראייה מחו"מ (עה כה) שהטוען דבר ששמע מפי שנים לא נקרא טענת ברי, עיי"ש עוד, וכתב אח"כ דאף אם נאמר דמה ששמע משנים נחשב כטענת ברי היינו רק בדבר שאין דרך האדם לשקר או להוסיף בו דברים כגון לומר לאשה שמת בעלה, אבל בעניני לשון הרע ורכילות שהדבר נעשה כהפקר ומצוי לשקר ולהגזים, ולא מדויקים באמת, בודאי אסור להאמין אפילו אם סיפרו לו שנים ויותר, ומותר רק לחוש.

(ז) ולהאמינם בהחלטה, מה שכתוב בגמרא פסחים ק"ג: דאם יש עדים שעבר עבירה מותר לשנאותו, היינו שנתחזק עדותם בבית דין. ומה שכתוב שם שלרבו מותר להאמין אם נאמן לו כבי תרי, כוונת הגמרא אם נאמינם לו כבי תרי המעידים בבית דין ולא כשני אנשים סתם, וכן נראה בלשון רבינו יונה.

סעיף ד: (ח) קול, ראייה מגמרא נדה סא הנהו בני גלילא וכו', דגם בקול יש איסור קבלת לשון הרע. ומה שכתוב בגמרא סנהדרין (דף לא) שהוציאו תלמיד שיצא עליו קול שגילה סוד, עיין רי"ף ורא"ש שגרסו בגמרא 'דאפיק' דמשמע דהיה דבר ברור, וגם לגרסתנו נראה דנתברר אחר כך שכן היה. ומה שכתוב בגמרא מגילה (כה:): אמי מאן דסני שומעניה שרי לבזויי וכו', נראה פשוט דסני שומעניה הכוונה מי שיוצאות עליו הרבה שמועות שעבר כמה פעמים ועל ידי זה נתחזק בעיר לחשוד על עבירות, ובודאי כל אנשי העיר לא יטעו תמיד, לכן שרי להסכים ולהחליטו לרע ולבזותו אפילו מי שאינו מכירו בעצמו, משא"כ אם במקרה נשמע על אדם שעשה דבר שלא כהוגן אפילו שמע זה מהרבה אנשים אסור לסמוך על זה ולשנאותו ולדבר עליו לשה"ר או לבזותו, וכן משמע מלשון רש"י שם. וכן מוכח בשו"ע אה"ע (קע"ח כ) שרק אם מוחזק שחשוד מרחיקים אותו, וכן מוכח בשו"ע יו"ד (שלד מב), ומלשון הסמ"ג שכתב שיצא עליו שם רע "בודאי" והיינו שנתברר על ידי כמה דברים מכוערים שעשה והוא כעין דברים הנכרים לענין זה. וגם בכתובות (כו:): משמע דקול גרע מעד אחד, וכבר נתבאר בפסחים ק"ג שעל עד אחד אין לסמוך לשנא ולספר.

ואין להקשות מגמרא מו"ק (טו). שרבי שמע שר' חייא עבר על דבריו ודרש דברי תורה בשוק וכו', והקפיד עליו רבי ונזף לר' חייא, התם נמי איירי שנתברר לרבי ששמועתו הוא אמת או משום שהוא מילתא דעבידא לאיגלויי דלא משקרי אינישי כדאמרין בגמרא ר"ה (כב:): לענין קידוש החודש.

וכמה שיזהר מאד אם רוצה לספר את הדבר לאחרים (ט) שלא יכוין להעביר הקול ולגלותו יותר וכמו שביארנו לעיל בכלל ב' סעיף ג', עיין שם היטב:

סעיף ה: וכל זה שדברנו הוא בסתם איש ישראל, אבל אם (י) נתחזק מכבר בלאו הכי לאדם רשע, מפני שנתפרסם עליו כמה פעמים שעבר בשאט נפש על איסורין הידועין לכל ישראל שהוא אסור כניאוף וכיוצא בזה, על איש כזה מותר לקבל לשון הרע:

סעיף ו: ואם אחד בא אצלו ומספר לו את עניניו ובתוך סיפורו סיפר לו איזה דבר שהוא גנות לעצמו ולחבירו, אינו מותר להאמינו רק על עצמו (יא) ולא על חבירו:

סעיף ז: ועתה נתחיל לבאר בעזרת ה' דין קבלת לשון הרע מאיש שהוא מהימן כבי תרי, או ממסיח לפי תומו, או אם יש לו על הסיפור ההוא דברים הניכרים שהוא אמת, ואף שברוב הדינים הם שווין, אף על פי כן חילקתי אותם כל אחד ואחד בסעיפין בפני עצמן מפני שיש פרטים אחדים שמשנתנה כל אחד בדינו מחבירו, וגם שלא יתערבבו עיני הקורא מפני רובי הענפים שמתפשטים מכל אחד ואחד. וזה החלי בעזרת החונן לאדם דעת:

מהימן כבי תרי

איסור קבלת לשון הרע הוא אפילו אם שמע מאיש שהוא מהימן לו כדברי שני עדים, ומה שכתבנו לעיל בכלל ד' סעיף ה' דמותר לגלות הענין בהצנע לרבו ולאיש סודו אם ידע אשר יאמין דבריו כדברי שני עדים, ומותר לרבו לקבל דבר זה ולשנוא אותו ולהתרחק מחברתו עד אשר יודע לו ששב מדרכו הרעה, היינו שם שהוא דבר אשר לפי האמת מותר לספר בגנותו עבור זה, אם לא עשה תשובה, כיון שעבר במזיד על עוון דבר המפורסם בישראל שהוא איסור שאין לתלות עליו עוד שום זכות (כגון יב) במעשה דטוביה בפסחים (קיג) שהוא ענין ניאוף וכיוצא בזה), לא כן (יג) בדבר שיש לתלות עליו זכות, כגון בחסרון ידיעת איסור המעשה, או אולי בשגגה בא לידו, או לספר עליו דברי דופי וגנאי בעלמא, או בענין שלילת המעלות, וכנ"ל בכלל ה' סעיף ב', או לזכור עליו מעשי אבותיו וקרוביו או מעשי הראשונים, בודאי לא שייך בזה מהימן כבי תרי, דמאי הוי אם הדבר הזה אינו שקר מעיקרו, אף על פי כן אסרה התורה להמספר לספר בגנותו עבור זה רק לדונו לצדק בענין הזה וכנ"ל בכלל ד' סעיף ג', ולהמקבל גם כן אסור להחליט בלבו את חבירו לגנות עבור זה וכנ"ל בכלל ו' סעיף ז',

(ומלבד איסור הקבלה עובר על לאו דלפני עור לא תתן מכשול, עם כמה עשין ולאויין המבוארין לעיל בפתיחה, כיון שהמספר בודאי עובר על איסור לשון הרע כמבואר בכל הפוסקים דלשון הרע הוא אפילו על אמת, והוא בשמיעתו הביאו לאיסור זה, דאילו לא

(ט) שלא יכוין להעביר הקול וכו', כך כתב הרמב"ם בדין אפי תלתא דכיון שהוא נתכוין לגלות הדבר יותר, אסור, עיין לעיל כלל ב'.

סעיף ה: (י) נתחזק וכו' כמה פעמים וכו', ואם כבר נתחזק בעבירה ובא אחד וסיפר שעבר עוד פעם ודאי דמותר להאמין, ונראה שגם בעבירה שלא נתחזק בה מותר להאמין כי יצא מכלל עמיתך. וראיה מדין שני שומעניה שכתב היראים שאינו בכלל עמיתך כמו שפסק בשו"ע (ח"מ רכח) בענין אונאת דברים, והוא הדין לספר עליו לשון הרע שמוותר. ואע"פ שיש לדחות דלענין קבלת לשה"ר לא נזכר בתורה 'עמיתך' מכל מקום לא מסתברא להחמיר בהמקבל יותר מהמספר.

הגה"ה: ===הגה"ה ארוכה בענין נאמנות קול ===

=====

סעיף ו: (יא) ולא על חבירו, ראיה מגמרא כתובות (כג): באשה שנשבת שאמרה אני וחברתי טמאה, שנאמנת על עצמה ואינה נאמנת על חברתה. שלחברתה יש חזקת כשרות, והכי נמי לענין קבלת לשון הרע כל סתם איש מישראל עומד בחזקת כשרות ואינו נאמן המספר רק על עצמו ולא על חבירו.

סעיף ז: (יב) במעשה דטוביה, [-שהוא דבר המפורסם בישראל שאסור], ואם הוא דבר שאינו מפורסם, צריך לדונו לכף זכות שלא ידע את האיסור ואסור להחליטו לגנאי עבור זה. ולקמן באיסור רכילות ביארנו שהדעת נוטה דלא שייך בזמן הזה דין 'נאמן כבי תרי', ובכל אופן אסור לקבל ומותר רק לחוש.

(יג) בדבר שיש לתלות, עיין ח"ב כלל ה ס"ו ובבמ"ח שם, ולשה"ר כלל ו במ"ח ס"ק כ'.

היה רוצה לשמוע מאתו לא היה חבירו בא לכלל איסור, וכל שיתקבל יותר לפניו דברי המספר ויהיה 'אהנו מעשיו', יהיה יותר גרוע להמקבל גם כן שעל ידו בא חבירו לאיסור גדול כזה):

סעיף ח: ואפילו בכגון מעשה דטוביה הנ"ל, אינו מותר לקבל סתם רק בהצטרף אל זה שני הפרטים, שצריך לזוהר בהם בענין הקבלה: (א) דוקא אם סיפר לו שראה דבר זה בעצמו, אבל אם (יד) שמע מפי אחרים אין להמספר הזה שום יתרון כלל: (ב) אפילו אם סיפר לו שראה בעצמו, אין מותר רק להאמינו ולהרחיק את עצמו מחברתו עד אשר יודע ששב מדרכו הרעה, אבל לא לילך ולספר דבר זה לאחרים, וכמו שכתבנו לעיל בכלל ד' סוף סעיף ה', ומכל שכן שאין (טו) להפסידו בממון או להכותו ח"ו על ידי זה:

מסיח לפי תומו

סעיף ט: ואם מי שסיפר לו הלשון הרע על אחד היה (טז) מסיח לפי תומו בדבר זה, (ומה נקרא לפי תומו יתבאר בבאר מים חיים) דינא הכי, אם יש בענין הזה אפילו אם הוא אמת לשפטו לצד הזכות, או שענין זה הוא בעניני שלילת המעלות או אחד משאר פרטים שביארנו לעיל בסעיף ז', או שזה המספר (יז) לא ראה דבר זה בעצמו רק שמע מפי אחרים, בודאי אסור לקבל הימנו ולהחליט בלבו לגנאי על חבירו, ואפילו אם אין בו אחד מאלו הפרטים, (יח) מכל מקום גם כן יש לזוהר שלא לקבל מאיש זה המסיח לפי תומו דברי

סעיף ח: (יד) שמע מפי אחרים, דשמא אותם אחרים שיקרו. ואפילו אם אמר המספר שמי שסיפר לו הוא נאמן לו כבי תרי, אסור להאמין, 'דאינו מצוי שהשומע הזה יהיה קים ליה טובה בהשערותו של המספר הזה שלא יפול בו טעות בשום אופן', וכל שכן לפי מה שביארנו לקמן שבזמן הזה לא סומכים על היתר נאמן כבי תרי.

(טו) להפסידו ממון וכו', ראייה מדין עד שאומר שאשתו זינתה האם העד נאמן לבעל כבי תרי היא אסורה עליו אבל לא נאמן להפסידה כתובתה. וכן כתב מהר"ק שהוא דבר פשוט.

סעיף ט: (טז) מסיח לפי תומו, יש להבין איזה ציור נקרא מסיח לפי תומו לענין לשה"ר שנרצה לרדן אם אפשר להאמינו. דלענין עכ"ם, שנאמן במסיח לפי תומו לומר על אשה שמת בעלה איתא בשו"ע אה"ע (יז יד) דרק אם סיפר לפי תומו האיך היה המעשה נאמן, אבל אם בא לבית דין להעיד אפילו אם היה מסיח לפני תומו, אינו נאמן דשמא כוונתו להעיד, וכן לענין לשה"ר כל שרואים שאין כוונתו לגנות או לעורר מדנים רק אם מספר מעשה שהיה.

ועוד שם (בעכו"ם) מבואר שאם שאלוהו מתחילה איה פלוני, ואמר להם שהוא מת, אינו נחשב למסיח לפי תומו, ואפילו אם לא שאלוהו אלא שמע שמדברים על פלוני יהודי אם הוא חי או לא ואמר להם שהוא מת, אין זה נחשב למסיח לפי תומו. וכן בענין לשה"ר רק אם לא היו מדברים אודות האיש ההוא בשבחו או בגנותו.

ועוד, דמבואר שם (סעיף יד) דאם יש איזה צד שהעכו"ם ירוויח במה שהוא מספר שמת, כבר לא נקרא מסיח לפי תומו, והכא נמי בלשה"ר הרבה פעמים מתכוין בסיפור לכבד את עצמו וכדומה, ובפרט אם יודעים שהוא שונא, כמבואר שם לענין ה' נשים שאינן נאמנות, וק"ו לכאן, ששם לענין אשה יש סברא של עבידא לאגלויי.

ועוד, דאם לא נתברר בבירור דנחשב מסיח לפי תומו, והוי רק ספק, יש להחמיר דספיקא דאורייתא הוא, ואסור מן הדין להאמין אפילו בלב. ולפי"ז יוצא שקשה מאד למצוא מציאות של מסיח לפי תומו לדינא, ובפרט שעל פי דין יש ספק גדול ועצום אם מהני כלל (מסיח לפי תומו) אפילו לענין להאמין בלב (כמו שיבואר בהמשך במ"ח יח), ולכן כל השומר נפשו ירחק מזה.

(יז) ולא ראה דבר זה וכו', דמי יודע שהראשון הסיח לו לפי תומו.

(יח) מכל מקום גם כן יש לזוהר וכו', דמוכח בגמרא ב"ק קיד: דבדין דאורייתא אין אנו מחליטים הדבר לאמת על ידי מסיח לפי תומו, וכאן לענין לשה"ר הוא דין דאורייתא.

ומש"כ בגמרא מו"ק טו. שבר קפרא ור' שמעון ברבי למדו ענין קשה ור"ש אמר לבר קפרא 'דבר זה צריך רבי', ובר קפרא ענה לו 'זמה רבי אומר בדבר זה', ופירש רש"י אין רבי בעולם היודע דבר זה, ואח"כ אמר זה ר"ש לאביו [לרבי], ופירש רש"י 'לפי תומו ולא משום לשינא בישא'. ואביו הקפיד על בר קפרא, עיי"ש, ומשמע דדבר ששמע במסיח לפי תומו מותר להאמין ולקבל, וזה אינו, (א) שמע רבי האמין בבנו כבי תרי שאינו משקר, וגם רבי הקפיד עליו משום תועלת להבא, או (ב) באופן יותר נאות שכוונת רבי שאמר 'איני מכירך' היה לבדוק מה בר קפרא ישיב, ואם ישתוק סימן שהוא אמת, ואינו בכלל מקבל לשון הרע, וכעין מה שכתב רש"י בגמרא שבת נו. שדוד אמר לציבא שיחלקו השרה

גנות על חבירו, וכל שכן שאסור לסמוך על זה לילך אחר כך (יט) ולספר דבר זה לאחרים, או (פ) לבזותו בדברים עבור זה, וקל וחומר בן בנו של קל וחומר לענין (פא) להפסידו עבור זה בממון או להכותו ח"ו דודאי אסור מן התורה:

דברים הניכרים

סעיף י: ואם יש עליו (פב) דברים הניכרים שנראה על ידי זה שמה שמספרין עליו הוא אמת, דינא הכי, אם יש בענין הזה אפילו אם הדבר אמת (פג) לשפטו לצד זכות, או בעניני שלילת המעלות, או בכל שאר הפרטים המבוארים לעיל בסעיף ז', לא שייך בזה דברים הניכרים, דודאי אנו מחויבין לדוננו לכף זכות (כד) כיון שהוא איש בינוני, כדי שלא יתבזה על ידי זה בעינינו וכנ"ל, אבל אם הוא דבר אשר אין למצוא צד זכות על העושקו (כה) מותר להאמין ולקבל:

הגה"ה: ובכל זאת צריכין להזהר מאד ולחקור בשבע חקירות אם הם באמת דברים הניכרים, וליזהר בכל התנאים שצריך לזה וכדלקמן, כי היצר מטעה את האדם בזה מאד ומראה לו כמה דברים הניכרים שהם אמת, כדי שיאמין בזה וילכדנו על ידי זה ברשת של עון קבלת לשון הרע, ועל כן אל ימהר להקל בזה:

רק אם יראה בסוף שיש ממש בדבריו ולא היה בכלל מקבל לשה"ר. == ואין דומה למה שכתבנו בהלכות רכילות כלל ו דאפילו אם שותק אין לקבוע שהדבר אמת == כלל העולה מדברינו דמדברי רש"י אין ראיה כלל להקל בדין זה ואם כן מנין לנו לחדש קולא מדעתנו, ובפרט שעשינו סמוכין לדברינו מתחלה ממ"ש אין מסיח לפי תומו כשר אלא לעדות אשה בלבד, ואף שיש לדחות קצת דאולי לענין קבלת לשון הרע שאני על כל פנים מנין לנו לחלק בזה כדי להקל ובפרט דאיסור תורה הוא על כן כתבתי בפנים דיש ליזהר בזה ועיין לעיל בסוף ס"ק ט"ז: == חסר קטע בהתחלה שהוא בתוך סוגריים == ==

== הגה"ה באמצע באר מים חיים == כל זה כתבנו לפי דברי מהרש"ל בכלל ב'

(יט) **ולספר דבר זה לאחרים**, [נעתק כלשוננו] דלא יהא עדיף מאם ראה בעצמו דברי גנות על חבירו שאסור לגלותו וכדלעיל בכלל ד' ס"ד ואף (דלעיל איירינן) [אם נימא דאיירינן] בדברים שבין אדם לחבירו ורוצה לספר כדי לקנא בזה לאמת ולעזור לאשר אשם לו גם כן יזהר שלא לספר דבר זה בדרך ודאי רק שמעתי אומרים כן ואפילו באופן זה צריך עיון ועי' במה שכתבנו לקמן בחלק ב' כלל ט' ס"ק ט' בבאר מים חיים, ויותר טוב שיחקור מתחלה את הדבר עד שיחבר לו שאמת הוא, וגם ידע שלא יהיה מועיל לו הוכחה להנידון בינו לבין עצמו, ויתר הפרטים שצריך לזה עיין לקמן בחלק ב' כלל ט':

ולענין אם המספר לו הוא מהימן ליה כבי תרי והוא בדברים שבין אדם לחבירו, והוא רוצה אחר כך לילך ולספר לאחרים כדי לקנא לאמת, אף דלדינא אפשר לצדד דמותר כמו אם ראה בעצמו, מכל מקום אחרי שכתבנו לקמן בהלכות רכילות כלל ו' שהדעת נוטה דהשתא ליכא לדינא דמהימן ליה כבי תרי על כן יזהר מתחלה לחקור את הדבר אם אמת הוא, ועיין לקמן בחלק ב' כלל ט' שיש כמה פרטים אפילו אם ראה בעצמו דבר עולה שעשה אחד לחבירו מתי צריך לקנא לאמת וכל שכן בזה:

(כ) **לבזותו בדברים**, דאין להפקיע איסור דאורייתא של אונאת דברים ע"י נאמנות של מסיח לפי תומו, ותדע שבגמרא ב"מ (נח:): גדולה אונאת דברים מאונאת ממון וכו', ולענין ממון בודאי לא סומכים על סברא של מסיח לפי תומו להוציא ממון, וכ"ש לענין אונאת דברים.

וגם אם המספר נאמן לו כבי תרי, דעתי הקלושה נוטה דלא הותר להונותו משום זה, ואף דבגמרא פסחים כתוב דמותר לשנואתו, זה רק לענין שנאה דאינו עושה לו שום דבר בפועל משא"כ אונאת דברים שמבזהו בידיים, אין היתר, וכדברי מהרי"ק שעל ידי נאמן כבי תרי אסור להפסיד לאחרים, וה"ה לענין אונאת דברים.

(כא) **להפסידו על זה בממון**, כמש"כ בב"ק קיד: ופשוט שהוא הדין להכותו

סעיף י: (כב) דברים הניכרים, =לשון החפץ חיים עצמו=מתחלה אבאר מקור ההיתרא דדברים הניכרים ואחר כך אבאר בעז"ה כל הפרטים שכתבתי בפנים טעמן ומקום מוצאן:

הנה שריותא על ידי דברים הניכרים הוא בסמ"ג לאוין י' ובהגהות מיימוני בפרק ז' מהלכות דעות ומקורו משבת נ"ו דאיתא שם בגמרא ושמואל אמר לא קיבל דוד לשון הרע דברים הניכרים חזא ביה ועד כאן לא פליג רב אלא משום דלא מחשיב דבר זה לדברים הניכרים או משום דמכל מקום עולה היה מדוד מתחלה במה שקיבל דבריו של ציבא מדאמר הנה לך כל אשר למפיבושת ואז לא ראה עדיין על מפיושת דברים ניכרים ולכך הביא רב לראיה זה הפסוק הנה לך וכו', ולא סבירא ליה כמו שתירץ רש"י לשמואל דידוע היה דוד שלא יתקיימו דבריו לעת עתה ועל תנאי השיב אם יראה אמת בדבריו:

הגה"ה: ולבד זה הלא נשארה הגמרא מתחלה בקושיא שמן מימרא אחרת דרב משמע שלא קיבל דוד לשון הרע ע"ש וע"כ משום דדברים הניכרים חזא ביה וכיון דיש ספיקא בדברי רב גופא הכי סבירא ליה אין לנו לדחות דברי שמואל מהלכה וכלל זה כתב בספר יד מלאכי בסימן קנ"א בשם הראשונים:

ואין להקשות א"כ דלרב לא היה שם המעלה דדברים הניכרים מ"ט קאמר שם בתחלה רב אמר קיבל דוד לשון הרע דכתיב וכו' מכדי חזייה דשיקרא הוה כי הדר אלשין עליה מ"ט קיבלה מיניה וכו' למה צריך להניח ההקדמה הזו אפילו אם לא חזייה דשיקרא הוה גם כן אסור לקבל ממנו ולהאמינו בהחלט רק לחוש בעלמא לשמור את עצמו אבל לא להפסיד עי"ז לאחריים וכנ"ל בכלל ו' ס"א ובשלמא לשמואל דדברים הניכרים חזא ביה אף דבעלמא אסור להפסיד עי"ז לחבירו וכמו שנבאר לקמן דמן התורה אף שאנו משערים שהאמת עם האחד אסור להפסיד את חבירו הפסד ממש כי אם ע"י עדים מ"מ הכא דמלך הוא שאני מפני חוק המלכות ובתורת קנס לא ע"פ ב"ד (וראיה דאל"ה מאי שייך ע"ז שפסק דוד לבסוף שיחלקו ביניהם את השדה ומה שייך דוקא לציבא) ויש למלך רשות לעשות כן מפני הצורך כמו שראיתי ג"כ בכעין זה באדרת אליהו ב' משפטים דהריגת שמעי בן גרא היה ג"כ על פי חוק המלוכה בלבד אבל לעת עתה שלא ידעה הגמרא מדברים הניכרים רק תמיה בעלמא איה בן אדוניך בוודאי לא היה לו לפסוק תיכף קנס על מפיושת כיון שלעת עתה לא נתברר בדעתו שיש עולה על מפיושת מה שייך בזה שקנסו דוד ע"פ חוק המלוכה וכ"ש לפי מה שהשיב מפיושת עבדי רמני וכו' והכחישו לציבא בוודאי אין כאן שום דברים ניכרים ואם כן אפילו לא מצאו מתחלה לציבא דשקרן הוא ג"כ יהא אסור לקבל ממנו ד"ל דלהגדיל הפלא על דוד קאמר מכדי חזייה דשיקרא הוא וכו':

ויש לומר עוד באופן אחר והוא דרב אף דלא ס"ל הדברים הניכרים של שמואל מ"מ היה שם דבר הניכר קצת במה שלא בא מפיושת עם ציבא בשעת מעשה וכמו ששאלו דוד בעצמו איה בן אדוניך וס"ל לרב דעי"ז לבד היה מותר ג"כ לדוד להאמין לציבא על מפיושת רק מפני שמצא כבר בפעם אחרת שקרן לציבא ס"ל לרב דשוב אין לו להאמינו לציבא ע"י דברים ניכרים קצת כאלו ולכך קאמר מכדי חזייה דשיקרא הוא כו' ושמואל השיבו דדברים הניכרים גמורים חזא ביה כמו שנכתוב לקמן בס"ק כ"ו (וא"כ יהיה ראייה דע"י דברים ניכרים קצת ג"כ מותר לקבל לשה"ר ודלא כמ"ש בפנים) ויש לתפוס כתירוצן הראשון לדינא דספיקא דאורייתא הוא ובכל גווני אין להאמין אם לא ע"י דברים ניכרים ממש:

הגה"ה: ועוד אפשר לומר דרך אחר בזה דמה שלא בא מפיושת עם ציבא לדוד היה חשוב אצל דוד דברים הניכרים ממש כי הלא היה מאוכלי שולחנו כמ"ש בקרא ועכשיו בא ציבא לבדו אצלו ולכך אם לא מצאו לציבא בפעם אחר שאין לבו שלם עם מפיושת ממילא היה מוכח מזה שלא בא עמו מפיושת שאין לבו שלם עם דוד כי מסתמא אם היה רוצה לבוא אף שפסח היה, היה מצוה לציבא לחבוש את החמור לרכוב עליו אבל כיון דחזייה דשיקרא הוא דהרי כששאלו דוד איפה הוא והוא השיב לו בית מכיר בן עמיאל בלא דבר פירוש שאיננו חכם בתורה נמצא שקרן בזה שמצאו דוד מלא בתורה אם כן מוכח מזה דכל רצונו הוא להקטין את מעלת מפיושת בעיני דוד אף במילתא דעבידא לאיגלויי וגם לא שאלו דוד כלל על זה (וזהו כוונת רש"י בד"ה חזייה וכו' במה שדקדק וכתב מתחלה מצאו שקרן בכך):

אם כן איתרעו ליה הדברים הניכרים לגמרי כי הלא פסח היה והיה לו לדוד לדנונו למפיושת לכף זכות לחשוב שמניעת ביאתו היה על ידי ציבא באיזה סיבה כמו שהיה האמת לבסוף שעבדו רימחו, ולזה קאמר הגמרא מכדי חזייה דשיקרא הוא כו' דעל ידי זה מגדיל רב הפלא על דוד דקבלה הראשונה שהאמין לציבא וקבל דבריו שהרי השיב לו הנה לך כל אשר למפיושת גם כן שלא כדן היה ולכך הביא פסוק הראשון, ושמואל סבירא ליה דמתחלה על תנאי היה כמ"ש רש"י ומה שלא חזר דוד לבסוף מדבריו כשהשיב לו מפיושת על מניעת ביאתו משום דאחר כך ראה בו דברים הניכרים בעצמו]:

סעיף יא: ודוקא אם הם ניכרים ממש, דהיינו (כו) שהם מגיעות לענין הסיפור, וגם ראה את הדברים הניכרים בעצמו, אבל אם הם רחוקין מזה רק הוא כעין דבר הניכר קצת, או שלא ראה את הדברים הניכרים בעצמו (כז) רק שמען מפי אחרים, אין לו בזה שום יתרון כלל:

אבל זה אין לתרץ דלהכי קאמר מכדי חזייה וכו' משום דרב ס"ל ג"כ כשמואל דהיה שם דברים הניכרים אך משום דכבר בפעם אחרת מצאו שקרן בדבר ס"ל לרב דלא מהני דברים הניכרים (ויולד מזה דין חדש דלא כמ"ש לקמן בס"ק כ"ה דהלכה כרב באיסורי) דא"כ הו"ל לשמואל לומר לא קיבל דוד לשה"ר דהא דברים הניכרים חזא ביה ומדקאמר דברים הניכרים וכו' משמע דשמואל הוליד סברא זו מזה הפסוק וא"כ אנו מוכרחין לומר דלרב לא היה שם דברים הניכרים וא"כ מ"ט קאמר מכדי חזייה אלא ע"כ כנ"ל:

היוצא מכל דברינו דבלא דברים הניכרים ממש אסור להאמין אפילו אם לא נמצא עד עתה שקרן בדבר, וכדברים ניכרים ממש מותר אפילו נמצא שקרן בפעם אחרת, ושם בגמרא מיירי לענין רכילות ומסתמא ה"ה בלשה"ר, וכן משמע פשטא דלישנא דסמ"ג והגהות מיימוני, ועפ"ז כתבתי היתירא דדברים הניכרים בסוף סעיף י"א, ועתה נבוא לבאר כל דברינו שבפנים כל פרט על מקומו וכדרכנו בעז"ה:

=== זה כתבתי תחילת סיכום הקטע == על פי סוגיא דשבת דף נו, מובא בסמ"ג והגהות מיימוני, במחלוקת רב ושמואל אם מה שדוד נתן חצי שדה שאול לציבא, על פי דברי ציבא שמפיבושת מרד בו, נחשב לקבלת לשון הרע, דלדעת שמואל היה מותר לדוד כי ראה דברים הניכרים במפיבושת, וגם לרב דמחשיב החלוקה לקבלת לשה"ר, היינו מפני שלא מחשיב הדברים שם לדברים הניכרים אבל הוא מודה במקום שבאמת יש דברים ניכרים שמותר לקבלם.

ואין להקשות על רב דס"ל לא היו שם דברים הניכרים מתחילת דברי הגמרא שמקשה על דוד הרי כבר הוחזק ציבא לשקרן בדבר אחר (כאשר אמר שמפיבושת אינו תלמיד חכם, עיי"ש), דגם אם לא שיקר מתחילה לא היה לדוד להאמין לו, בשלמא לשמואל י"ל דהפסידו דוד על פי קנס חוק המלכות לא ע"פ בית דין ===

(כג) לשפטו לצד זכות, כמו שביארנו לעיל כלל ו ס"ז, וכלל ה' מס"ב

(כד) כיון שהוא איש בינוני, [נעתק כלשונן] זה שייך אם הוא מספר עליו שעשה או שדיבר דבר שאינו הגון ואפילו אם הוא בעניני שלילת המעלות פשוט הוא דהמטה אזנו לשמוע את דברי המספר בהציעו את גודל חסרונותיו של אחד בחכמה או בשארי דברים ועי"ז נתבזה בעיניו אף אם הוא יודע ג"כ שהדבר אמת בכלל מקבל לשה"ר הוא מצד רוע בחירתו לחייב את חבירו ולשמוח לגנותו וכמ"ש ר' יונה במאמר רי"ז כי דרך הישר לכסות על כל פשעים ולשבח את האדם כי נמצא בו דבר טוב ודרך האויל לחפש מומי בני אדם ואשמתם ויתן בהם דופי ולא ידבר לעולם בשבח ודבר טוב הנמצא בו וכמ"ש לעיל בכלל ו' בס"ט דכל שיש על המספר איסור עבור ספורו יש על המקבל איסור עבור קבלתו:

(כה) מותר להאמין ולקבל, ודע דכל זה אם יש בשמיעה ההיא תועלת על להבא להזהר מאיש זה ולהתרחק מחברתו, דבאופן זה אין על המספר איסור לשה"ר, דאם אין תועלת אסור להטות אזנו שמביא את המספר לידי איסור וכנ"ל בכלל ד סעיף ד. ודע עוד שהיתר זה הוא אפילו אם המספר הוא עבד או אשה וגם נמצא שקרן בעבר, אפ"ה כיון דדברים הניכרים גמורים חזא ביה בהנחשד מותר להאמין, וראיה מגמרא שבת דציבא היה עבד.

סעיף יא: (כו) שהם מגיעות, [נעתק כלשונן] הוא מדברי מהרש"א בחידושי אגדות בשבת (נו.) ד"ה דברים הניכרים חזא ביה עיי"ש בפירושו ובאמת גם מדברי רש"י ז"ל בד"ה דברים הניכרים משמע גם כן דלא סמך דוד על זה לחוד דלא כיבס מפיובושת בגדיו ולא עשה שפמו מדכתב רש"י שם בא"ד והוא השיבו קשה אין לי לצעוק אלא על מי שהביאך הלום הנה שמצטער על שובו עכ"ל משמע בהדיא דמזה הוכיח דוד שמה שלא כיבס בגדיו היה מפני צערו על שחזר דוד ובוה נשלם הדברים הניכרים אבל בלא זה לא נקרא עדיין דברים ניכרים ממש אף דהוי דברים ניכרים קצת, ומה שהשיבו דוד מתחלה למה תדבר עוד דברין וכו' תחלקו את השדה דעת דוד היה אז כדי לשמוע ממנו מה יתנצל עוד בזה כדי להבין מה היה כוונתו במה שלא כיבס בגדיו אם שנצטער על צרת דוד או להיפך וכמו שכתב מהרש"א עיי"ש, וכן מצאתי בהדיא במהרש"ל ב"ה והוא השיבו קשה וכו' ג"כ פירוש זה מוכיח על הדברים הניכרים שראה עכ"ל, משמע מיניה בהדיא דדעת רש"י ג"כ כדברי מהרש"א ועיין במהרש"א שם, ובלאו הכי דברי מהרש"א מסתברא מאוד לדינא, ובפרט בענינו דאיסור דאורייתא הוא בודאי אין להקל בזה נגד המהרש"א והמהרש"ל אף שנראה שהם מחולקין בפירוש"י להמעין במהרש"א שם, עכ"פ לדינא הם שניהם מסכימים לדעת אחת:

(כז) רק שמען מפי אחרים, פשוט הוא דזה גופא אסור להאמין רק לחוש.

סעיף יב: ודע דאפילו דברים הניכרים ממש אינו מועיל רק לענין שעל ידי זה יהיה מותר להאמין בעצמו את הדבר שמספרין לו, אבל לענין לילך אחר כך ולספר דבר זה לאחרים לא מהני, דלא עדיף מאם ראה בעצמו דבר גנות על חבריו (כח) שאסור לספר אחר כך לאנשים, וכמו שמבואר לעיל בכלל ד' סעיף ג' וד'. ודע עוד (פט) דבכל אופן אסור לסמוך על היתר זה של דברים הניכרים ממש (ל) להפסידו על ידי זה בממון (לא) או להכותו:

סעיף יג: ולפעמים (לב) ניתן רשות לבית דין מפני צורך שעה, כגון שאחד בא לצעוק לפנייהם על דבר גינבה שנגנב ממנו, והוא משער בודאי בדברים הניכרים ממש שפלוני גנב ממנו החפץ, וגם הבית דין רואין את הדברים הניכרים, או שעדים העידו לפנייהם על הדברים הניכרים, ניתן להם רשות להכותו כדי שיוודה, אבל ליחיד, או אפילו לבית דין רק שלא נתברר להם הדברים הניכרים כי אם על ידי התובע, לא נתן רשות הזה:

סעיף יד: ומזה תראה כמה אנשים טועין בענינים אלו, שאם נגנב להם חפץ ויש להם על אחד חשד, אומרים לטובי העיר שיש להם על אחד דברים הניכרים והם מכים ועונשין שלא מן הדין כדי שיוודה. ובאמת הוא שלא כדיון, דלו יהא דדברים הניכרים הוא כמו ראייה לעצם המעשה, וטובי העיר חשיבי כמו בית דין, הלא צריך שידעו מתחילה שנגנב, וגם עדים להדברים הניכרים, או שהם בעצמם יראו (כמו במעשה דמר זוטרא), אבל לא לסמוך על התובע ולהכות את ישראל בחנם. ואפילו רק להאמין לתובע בלבו שאיש זה גנב מאיתו, אסור מפני קבלת לשון הרע, ועל אחת כמה וכמה לסמוך על זה ולהכותו, דאסור גדול עושים בזה ועוברים על לאו דלא יוסיף:

סעיף יב: (כח) שאסור לספר אח"כ, [נעתק כלשונן] אם לא שהוא מוחזק בעיר מפני רוע מעשיו לאדם רשע וכמ"ש לקמן בכלל ח' בס"ז, או שהוא בדברים שבין אדם לחבירו שצריך לקנא לאמת ולעזור לאשר אשם לו, וכמ"ש ר' יונה במאמר רכ"א ורכ"ח וכפי מה שנבאר אי"ה לקמן בכלל י' היטב את הענין הזה באיזה אופן מותר זה הדבר, ואז אפילו אם לא ראה זה הדבר בעצמו רק אחרים הגידו לו שפלוני עשה עולה לפלוני והוא יש לו על זה דברים הניכרים ממש שהוא אמת נ"ל שהוא מותר לספר דבר זה לאחרים ולהסביר לפנייהם האין שנראה בעיניו ג"כ שהוא דבר אמת כדי שיע"ז יתעוררו לעזור לאשר אשם לו ולקנא לאמת:

(כט) **דבכל אופן,** אפילו במקום דמותר לספר לאחרים כגון לקנא לאמת וכנ"ל בס"ק כח אפילו הכי אסור להפסידו.

(ל) **להפסידו על ידי זה,** [נעתק כלשונן] ואיירי בדין זה (וה"ה בדינים הראשונים דהיינו מסיח לפי תומו ומהימן ליה כבי תרי) כגון שיצא דבה עליו בדבר שאם היה אותו הדבר אמת גם ממונו מותר להפסידו, כגון שיצא קול עליו בענין מלשינות וכדומה לזה (ואף דממון מלשין אסור לאבדו בידים כמבואר בח"מ בסימן שפ"ח עכ"ז נ"מ לענין לשמור את עצמו שלא להזיקו להמלשין הזה דלא אמרו רק דאסור לאבדו בידו והטעם כמבואר בב"ק קי"ט ע"ש אבל לא ככה"ג) ויש דברים הניכרים לזה שהוא אמת, מכל מקום כיון דלא נתברר הדבר אסור להפסידו:

ואם תרצה לידע שורש הדברים עיין לקמן בח"ב בהלכות רכילות כלל ו' בבאר מים חיים ס"ק כ' שם ביררנו דין זה מהפוסקים לענין רכילות, דהיינו שהיה לו היזק גדול בעיסקא ויצא קול על אחד שהוא עשה לו ההיזק הזה ויש על זה דברים ניכרים ממש, מכל מקום אסור לתפוס ממנו ממון אפילו שלא בעדים בשביל זה כל זמן שלא נתברר הדבר, רק יכול לתובעו שילך עמו לדין, והוא הדין בעניננו:

(לא) **או להכותו,** פשוט הוא דאין להכות חבירו על ידי השערה אומדין דעת לבד. ואין להקשות מגמרא בבא מציעא (דף כד.) שנגנב כוס כסף וראה מר זוטרא אחד שניגב ידיו בכגד חבירו וכפה אותו ע"י מכות עד שהודה (רא"ש שם), דהכלי שנגנב לא היה של מר זוטרא אלא של בעל האכסניא ומר זוטרא עשה כך בתור דיין, דלבית דין מותר להכות לפי צורך השעה, אבל ליחיד כה"ג אפילו אם יש לו אומדנא גדולה גנב ממנו החפץ ויכול לברר על פי עדים שהוא שלו, אפ"ה אסור לו להכות את חבירו, וכ"כ שם בספר תורת חיים (ב"מ שם).

סעיף יג: (לב) ניתן רשות וכו', על פי מעשה דמר זוטרא בס"ק הקודם. וצ"ל ששם נחשב לדברים הניכרים ממש שכל שאר אנשי הבית היו בחזקת כשרים לגמרי, משא"כ אם יש חשד שאחד מאנשי העיר גנב אי אפשר לדקדק שכל שאר אנשי העיר הם כשרים לגמרי ונוהרים מאד בממון חבריהם, ורק אם יש דבר הניכר על עצם הגניבה.

מתי מותר לקבל רכילות / רכילות כלל ו

בכלל זה יבואר איסור קבלת רכילות, אם נאמר בפני שלשה או בפניו, ודין אם היה לו היזק וקול יוצא בעיר שהוא גרם לו היזק הזה, או שאחד סיפר לו לפי תומרו בזה, או מהימן כבי תרי, ושאר פרטי דיני רכילות, וכו' * סעיפים:

רכילות: כלל ו: מקור החיים: סעיף א: אסור לקבל רכילות אפילו אם המספר סיפר את הדבר בפירסום (א) לפני כמה אנשים, אף על פי כן אין להחליט מחמת זה שהדבר אמת, רק יש לחוש אחר זה ולחקור את הדבר (ב) אם נוגע לו זה על להבא:

סעיף ב: כשם שביארנו לעיל בחלק א' בכלל ז' סעיף ב' דלשון הרע אסור לקבל מן הדין אפילו אם סיפר עליו (ג) בפניו, כן הדין ברכילות. דהיינו שאמר לו בפניו אתה דברת עליו כך וכך, ואפילו אם שותק עתה בשעה שסיפר עליו הרכילות בפניו גם כן אסור לקבל, ואין ליקח מזה שום ראיה שהדבר אמת, ואפילו אם טבעו של זה האיש שלא לשתוק בשאר דברים ובזה הוא שותק, אף על פי כן אין זו ראיה להחליט שהדבר אמת וכמו שביארנו הכל למעלה עיין שם:

וכל זה (ד) אפילו אם המרגל אינו עובר לדבריו על לאו דלא תלך רכיל בעמך, כגון שמספר לו שישמור עצמו מפלוגי שרוצה להזיקו וכל כיוצא בזה, וכמו שנבאר לקמן, וכל שכן אם מספר עליו דברי לשון הרע ורכילות בעלמא, הלא כבר ביררנו לעיל בשם הפוסקים דלשון הרע ורכילות אסור בין בפניו ובין שלא בפניו ואפילו על דבר אמת, ואם כן אפילו אם הכל אמת כדבריו שדיבר עליו פלוגי כך וכך, אף על פי כן הוא רשע גמור לפי סיפורו בעצמו שעבר על לאו דלא תלך רכיל בעמך, ולא תשא שמע שוא, ושאר לאוין ועשין המבוארין לעיל בפתיחה, ואם כן מפני רשע זה נוציא לאידך מחזקת כשרותו ולומר שעבר על איסור לשון הרע וכיוצא בזה? בודאי החשוד על לאו דרכילות ולשון הרע חשוד גם כן לשקר ולהוסיף דברים ולהחליף מסופו ותחילתו:

סעיף ג: ואם היה לו [-לשמוע] היזק בעסקו ולא נודע לו סיבתו, כגון שמחזיק הארענדע [-חכירה] מהשר וסילק אותו השר ולא נודע לו אם אחד הלשין עליו או שהשר מצד עצמו העבירו, וכיוצא בזה, אסור לו לחשוד לאחד מישראל, (אם לא שיש לו עליו דברים הניכרים, וכפי מה שיתבאר לקמן [סעיף ט] מה נקרא דברים הניכרים, אז מותר להחליט בלבו עליו, אבל לא להפסידו על ידי זה וכדלקמן) דאחזוקי אנשי ברשעי לא מחזקינן. ועל זה נאמר בצדק תשפט עמיתך [* עיין הגה"ה]:

ואפילו אם שמע שהוא סיבב לו ההיזק, אף על פי כן אין מותר לו רק לחוש ולא להחליט הדבר בדעתו שהוא אמת, ואפילו אם אנשים עשו מריבה עבור זה עם הנחשד ואמרו לו שעוולה גדולה עשה במה שנשמע עליו שהוא סיבב ההיזק להישראל, ושתק, אף על פי כן אין לו להחליט מטעם זה שהדבר אמת, כי הגם שבאמת מצוה להציל עצמו מן החשד ולהציע לפני החושדו איך שנקי הוא מן החשד, וכמאמר הכתוב והייתם נקיים מה' ומישראל, (ה) מכל מקום פן ראה לפי הענין שקיבלו עליו לישנא בישא כל כך ונחלט ברעיונותיהם

רכילות כלל ו: סעיף א: (א) לפני כמה אנשים, נתבאר לעיל לשה"ר כלל ב בבמ"ח ס"ק ב.

(ב) אם נוגע לו זה וכו', כגון שסיפר לו שפלוגי עשה לו היזק, או גינה אותו, צריך לידע לפעמים האמת כדי לידע איך לשמור את עצמו.

סעיף ב: (ג) בפניו וכו' ואפילו אם שותק עתה וכו', מבואר לעיל לשה"ר כלל ז

(ד) וכל זה אפילו וכו' עד סוף הסעיף, מוזכר גם לעיל בבאר מים חיים [-לשה"ר כלל ז סוף במ"ח ג'], אלא שם כתוב לענין לשה"ר וכאן הוא לענין רכילות.

סעיף ג: (ה) מכל מקום פן ראה וכו', ואפילו אם יצא עליו קול שהוא עשה לו את הדבר הזה, אעפ"כ אסור להחליט בלבו שהדבר אמת ולהיות לו שונא עבור זה כל זמן שלא העידו עליו בבית דין. (וכל שכן שאסור לו לגמול לו כמעשהו) ומותר רק לחוש.

לדבר אמיתי, עד שלא יקבלו ממנו שום תשובה, ועל כן קיבל על עצמו שטוב יותר לשתוק בזה ולהיות מהנעלבים ואינם עולבים שומעין חרפתן (ו) ואינן משיביין:

***הגה"ה:** ובעונותינו הרבים כמה מכשולין באין על ידי מידה גרועה הזו של קבלת רכילות. ואציר בזה שני ציורים קטנים מה שמצוי בעונותינו הרבים, אולי יתן ה' ברחמיו שיועיל מעט על ידי שנגלה את תרמית היצר ומוזה יקיש המשכיל לכל כיוצא בזה:

(א) בענין השר הנ"ל וכיוצא בזה בניכרים המעלילים עליו, שכאשר הוא שואל מאיתם למה תעשו לי כך וכך לירד לחיי? והם משיבים כדי לסלק האשמה מאיתם, לא עלינו תלונותיך פלוני היהודי הלשין עליך. ותיכף נכנס הדבר באזניו ומקבל את הדבר לאמת גמורה וחושב את היהודי למלשין, ואת הנכרי חושב בלבו שאינו משקר בדיבורו ולא מחליף ולא מוסיף, ועבור זה נוטר ליהודי שנאה בלבו. והיה כזה יום מחר ילך גם הוא וילשין על חבריו ונעשה על ידי זה מלשין גמור:

(ב) (וכיוצא בזה מצוי כגון שנכרי קבע אצל יהודי אחד לקנות ממנו משקה וכיוצא בזה, וגמר את המקח והניח לו גם כן כליו בביתו, ויש מהקונים שאף אחר שגומרין המקח עם אחד לגמרי, אחר כך הולכין למוכרין אחרים מזה המין לדרוש מהם המקחים של אלו הסחורות אולי יוכלו להשיג מעט בפחות מהמקח הראשון, ויחזרו ממנו, ואין מספרין להמוכר השני שום דבר מזה איך שגמר בזה מתחלה עם אחר. וכשהמוכר השני אינו יודע מזה לפעמים ארע שמתרצה במקח פחות מעט מהמקח של המוכר הראשון כידוע, וכשהוא שואלו, למה אתה עושה לי ככה? וכדי לסלק העולה מעל עצמו הוא משיבו, פלוני המוכר פגעני ואמר לי למה אין אתה רוצה לקנות ממני סחורה? הלא אצלי הסחורה טובה הרבה יותר משל פלוני וגם המקח אוזיל לך ממנו. ותכף מקבל את זה לאמת גמורה וחושב את היהודי לעני המהפך בחררה וכו' שנקרא רשע, ונוטר להיהודי שנאה בלבו, ולמחר יזלזל נגד חבריו הרבה במקחים עד שיווד פשוט לחייו, ונעשים על ידי זה שונאים גמורים שכל אחד רוצה לבלוע את חבריו ולראות את דמו והכל אצלם כהתירא ולשם מצוה בחשבם שחבירו עשה לו גם כן ככה):

ראה כמה לאוין עבר על ידי זה - לא תשא שמע שוא, ולא תשנא את אחיך וכו', ולא תקום ולא תטור, ועוד הרבה לאוין ועשין המבוארין לעיל בפתיחה, ולפעמים גם כן מלשין גמור על פי התורה. וכל אלו נעשו על ידי קבלת רכילות שחשב שסיפר לו דברי אמת. והלא על פי דין איסור קבלת רכילות הוא אפילו אם יהודי סיפר לו בפניו, וגם אין לו שום נגיעה בדבר, והוא שתק גם כן, אפילו הכי אסור להחליט בלבו שהדבר אמת, (וכמו שביירנו לעיל בחלק א' מכל הפוסקים), וכל שכן בזה שהמספר הוא אינו יהודי (ועיין בבא בתרא דף מ"ה). וגם בסיפורו הוא דורש את טובת עצמו כדי לדחות את העולה מעליו, והוא נוגע בדבר זה, על אחת כמה וכמה שאסור לקבל את דבריו ולהאמינו. ויותר טוב היה לו בנדון זה להחזיק את הנוגע בדבר לשקרן, ולדון את הישראל לכף זכות [בציור הראשון]:

ובציור השני היה לו גם כן לחשב, שהיהודי לא היה יודע שקבע אצלו מתחילה וגמר אתו לקנות ממנו, והיה ניצול בזה מכמה לאוין, ובראשם היה מקיים מצות עשה דכצדק תשפט עמיתך, וממילא כשהיה חבריו רואה שדן אותו לכף זכות ואינו נוטר לו שנאה עבור זה, בודאי היה הוא גם כן נוהר מכאן ולהבא מלהפסידו בשום דבר, ולא היה יוצא, חס ושלום, שום קלקול לשניהם על ידי מלשינות והורדת המקחים וכדומה, ועל ידי זה היה טוב לשניהן בעולם הזה ובעולם הבא, ועל זה וכיוצא בזה נאמר מי האיש החפץ חיים (פירוש בעולם הבא) אוהב ימים לראות טוב (פירוש בעולם הזה) נצור לשונך מרע, ובודאי שלא לקבל גם כן, כי גדול עון המקבלו יותר מהאומר, ה' ישמרנו:

סעיף ד: ודע עוד דאיסור קבלת רכילות הוא אפילו אם שמע (ו) משנים ויותר, או שיצא קול בעיר שפלוני דבר עליו, או עשה לו כך וכך, אפילו הכי אסור לקבל ולהחליט הדבר בלבו שהוא אמת, אפילו אם כוונת המספרים לפי דבריהם הם לטובתו של זה על להבא שאין נעשין רשעים על ידי סיפורם וכנ"ל בסעיף ב':

(ו) ואינן משיביין, וכמש"כ בחולין (דף פט) שהעולם קיים על מי שבולם את פיו בשעת מריבה.

סעיף ד: (ז) משנים ויותר וכו' או שיצא עליו קול וכו', הכל מבואר לעיל לשה"ר כלל ז סעיפים ג ד. ואם נתחזק מכבר בעיר לאדם רשע נלענ"ד דאפשר דמותר לקבל עליו רכילות כמ"ש לעיל כלל ז ס"ה לענין לשון הרע.

סעיף ה: איסור קבלת רכילות הוא אפילו מאיש דמהימן לה כשנים, ואפילו אם אין בדבר ההוא (ח) שום צד זכות עליו. והני מלי שאין לו מדיענת ענין הזה תועלת על להבא, אבל אם (ט) יש לו מזה תועלת על להבא, כגון שסיפר לו שפלוני רוצה להזיקו בגופו או בממונו וכל כיוצא בזה, ועל כן ישמור עצמו ממנו, מותר לקבל דבר זה ממנו ולהאמין בו. אבל (י) לא יגלה זה לאחרים ואפילו לאנשי ביתו אם לא שיש לו בהגלוי ההוא תועלת על להבא. וכל זה אם הוא מספר לו ששמע ממנו דבר זה בעצמו, אבל אם הוא (יא) שמע מאיש אחר שאמר לו ששמע ממנו, אין לו שום יתרון משאר אדם:

סעיף ו: ואפילו באופן המועיל הני מלי דקים לה בגויה דאיש ההוא טובא דהיינו (יב) שמכיר היטב את טבע האיש ההוא שאינו משקר בשום אופן, ואינו מגזם בדבר, ודעתו סומכת עליו כל כך עד שנאמנים לו דבריו (יג) בזה, וגם כן בשאר דברים תמיד כשני עדים המעידים בבית דין שאין אחריהם שום ספק [*הגה"ה] אבל אם בשאר דברים אינו מאמינו כל כך ורק בזה משום דמתקן לו רגבי לשון הרע ורכילות גומר בנפשו הדבר שהוא מאמינו כבי תרי, בודאי אסור, דאדרבה כל שיותר יאמין ויחליט הדבר שהוא אמת יותר יכנס בכלל מקבל לשון הרע ורכילות:

[*הגה"ה]: ודע דאפילו יתקבצו כל חלקי ההיתר של מהימן ליה כבי תרי, אין מועיל רק לענין להאמין בעצמו, אבל לא להפסידו בממון (יד) או להכותו ח"ו או לגנותו בדברים עבור זה, דלאו כל כמיניה להאמין לזה כבי תרי ולגרע בזה לאחר.

סעיף ז: וכל זה הוא בזמן התלמוד, אבל היום לפי מה (טו) שהסכימו הפוסקים שאין לו לאדם לומר שפלוני מהימן לה כבי תרי דלא משקר, על כן אסור לו לקבל דבריו בשום אופן רק לחוש בלבד. ובלאו הכי אין מצוי שיושלמו כל התנאים הנזכרים בסעיף ה' ו'. ומזה תראה כמה אנשים טועין בענין זה, שהם נוהרין מאיסור סיפור לשון הרע ורכילות, וקבלתם אם הם שומעין זה מאחרים, ולא אם הם שומעין זה מאביהם ואמם ונשיהם,

סעיף ח: (ח) שום צד זכות עליו, דהיינו על מי שסיפר לו שדיבר עליו או עשה מעשה נגדו. והטעם כמו שכתבתי לעיל (לשה"ר כלל ו במ"ח ס"ק כא בהג"ה) בשם יד הקטנה, דכל שיש איסור על המספר יש איסור על המקבל, ומלבד זה יש בזה גם איסור לפני עור לא תתן מכשול.

(ט) יש לו מזה תועלת, כמו שכתבתי בתחילת כלל ה' (סעיף ב) בכלל זה, דבענין זה מותר לשמוע רכילות ולחוש עיי"ש, לכך אם הוא מהימן ליה כבי תרי, מותר גם כן להאמין בהחלטה. וראיה לזה מגמרא פסחים (קיג): דאי מהימן ליה לרביה כבי תרי, לימא ליה וכו', והיינו שאז מותר לרבו לשנאותו, וא"כ כל שכן דמותו להאמין לאדם שנאמן לו כבי תרי, והוא הדין לענין קבלת רכילות.

(י) לא יגלה [זה לאחרים], דאפילו אם חרפו בפניו אסור לו לילך ולספר לאחרים.

(יא) שמע מאיש אחר, כיון שגם הוא בעצמו אסור לו לקבל ולהאמין לו.

סעיף ו: (יב) שמכיר היטב וכו', ולא מספיק שמאמינו כבי תרי משום שהוא מוחזק אצלו בחסידות. וכן איתא במהרי"ק (שורש פב) שהנאמנות הוא רק "כגון אדם שהוא מצוי אצלו תדיר וגם ביה בגוויה טובא וכו' ואע"ג שהוא מוחזק הרבה לאדם כשר והגון", וראיה מהגמרא כתובות פה"ף דלא האמין רבא לרב פפא ואמר עליו "מר לא קים ליה בגויה". ועוד כבר הבאנו לעיל (לשה"ר כלל ז במ"ח ז) לשון רבינו יונה דבענין שיאמין דבריו כדברי שני עדים ולא כדברי שני אנשים סתם. ועיי"ש שהאריך עוד קצת בזה.

(יג) בזה וגם כן בשאר דברים וכו', על פי מהרי"ק ורבינו יונה בס"ק הקודם.

(יד) להפסידו וכו' לגנותו בדברים וכו', כל זה מבואר לעיל לשה"ר כלל ז במ"ק טו כ.

סעיף ז: (טו) שהסכימו הפוסקים [שהאידינא אין לומר על אדם שנאמן כתרי], מדברי הרי"ף והרא"ש (כתובות ח ו) וז"ל: וחזינן לגאון דקאמר והאידינא לית ליה לדיין לומר קים ליה בגויה דלא בריא לן קים ליה בגויה היכי הוי, ומובא להלכה בשו"ע חו"מ (טו ה). ואע"ג דלענין להפריש מאשתו לא נזכר דבר זה (שו"ע אהב"ע קטו) היינו משום דלהפרישו מאיסורא החמירו, אבל הכא אם לא נקבל הלשה"ר והרכילות בהחלט מה בכך, הלא לחוש ולשמור עצמו בלאו הכי מותר. ובלאו הכי אינו מצוי אפילו כמעט אחד מאלף שנוכל לומר על אדם, בדברים כאלו, שדבריו נאמנים אצלו כבי תרי, שלא לגרוע ושלל להוסיף אפילו תיבה אחת ושאיין שום צד זכות בדבר ויהיה תועלת על להבא.

בחשבם שאלו בודאי לא ישקרו להם, וזוהי טעות גמורה כי (טז) אין חלוק בזה. ועיין לעיל בחלק א' בכלל ח' סעיף י"ד ולקמן בכלל ז' סעיף ח':

סעיף ח: דין איסור קבלת רכילות (יז) הוא אפילו ממסיח לפי תומו, דהיינו שהוא רואה שהמספר לא כיוון בזה לעורר מדנים על חברו, רק שבמקרה יצא דבר זה מפיו. וכל יתר פרטיו מבואר לעיל בחלק א' בכלל ז' בסעיף ט' לענין לשון הרע, והוא הדין לענין רכילות:

סעיף ט: ואם ראה עליו דברים הניכרים, שנראה על ידם שאמת הוא מה שסיפרו לו עליו, שהוא עשה לו, או דיבר עליו כך וכך, אם מותר להאמין מחמת זה עליו או לא, עיין לעיל בחלק א' בכלל ז' מסעיף י' עד סעיף י"ד, כי שם ביארנו בעזרת ה' כל הפרטים ששייכים בזה. אך כדי להקל על הקורא אכתוב בקצור היוצא משם, דצריך לזה אלו החמשה פרטים:

(א) (יח) שהענין שהדברים הניכרים מורים עליו שהוא אמת לא יהיה בו במה לשפטו לצד הזכות, דאי לאו הכי, מה שייך בזה דברים ניכרים שהוא אמת, אפילו אם הוא אמת אין להחליט בלב על הנדון משום זה לרע, וכדלעיל בכמה מקומות:

(ב) שיהא דבר הניכר ממש שיגיע לענין הסיפור, לא דבר הניכר קצת:

(ג) שיראה את הדברים הניכרים בעצמו ולא שישמע אותן מפי אחרים:

(ד) דוקא אם יוכל להיות לו מידיעת הסיפור הזה תועלת על להבא, דאי לאו הכי אסור להטות אזנו ולשמוע את הסיפור, וכמו שכתבנו בכמה מקומות:

(ה) אחר כל זה אינו מועיל ענין זה דדברים הניכרים רק לענין להאמין ולקבל בלבו את הדבר הזה לאמת, (יט) אבל לא לילך ולספר דבר זה לאחרים, (כ) ובכל אופן אסור לסמוך על דברים הניכרים ממש לענין להפסידו על ידי זה בממון או להכותו ח"ו ועיין לעיל שם בסעיף י"ד שהארנו בזה:

סעיף י: ועל פי זה תראה בחוש במה שנכשלין בעונותינו הרבים, שאם אחד יש לו היזק בעסקו מצד מלשינות וכדומה, ויש לו על ישראל דברים הניכרים שהוא עשה לו את הדבר הזה, על זה הסמך הוא הולך אחר כך ומלשין אותו גם כן, כי מרגלא בפומיהו דאינשי שאם אחד הלשין על חברו מותר הוא גם כן אחר כך להלשינו, ובאמת היא טעות גמורה מכמה טעמים:

(א) דדין זה הוא דוקא אם על ידי מלשינות השניה תהיה תועלת על להבא, שהשכנגדו לא יחזור וילשינו עוד, ואי אפשר להציל עצמו בדרך אחרת, אז מותר. אבל אם הוא מתכוון רק לנקום נקם, בודאי איסור גמור הוא, וכמבואר בחושן משפט (בסימן שפ"ח סעיף ט')

(טז) אין חלוק בזה, דלא מצי שיהיו דבריהם בצמצום אמיתי כדברי שני עדים המעידים בבית דין.

סעיף ח: (יז) אפילו ממסיח לפי תומו, מבואר הכל לעיל לשה"ר כלל ז ט ובכמ"ח שם.

סעיף ט: (יח) שהענין שהדברים וכו' שיהא דבר הניכר ממש וכו', עי' לשה"ר כלל ז סעיף י והלאה.

(יט) אבל לא לילך [ולספר דבר זה לאחרים], דאפילו אם שמע בעצמו שפלוגי ביזה אותו אסור לספר דבר זה לאחרים אם לא שיש תועלת להבא שלא יעשה לו עוד כך או שלא יגנה אותו יותר, דבאופן זה גם כאן אפשר דמותר.

(כ) ובכל אופן [אסור לסמוך על דברים הניכרים להפסידו], אפילו במקום שכוונתו לתועלת על להבא שלא יעשה לו עוד, כיון דלא נתברר לו דבר זה על פי עדים בבית דין. וראיה מגמרא ב"ב (דף צג) ונפסק בשו"ע חו"מ סימן תח דאין הנויקין משתלמין אלא בראיה גמורה. וכתב המהרי"ק בשורש קכט דאפילו אם יהיה אומדנא גדולה על המעשה כמו בציוור שאחד רץ אחרי חברו לחורבה ומצאו אח"כ עם חרב בידו והרוג מפרפר (סנהדרין לו:), אין לחייבו דעל פי שני עדים אמר רחמנא.

ואפשר לצייר עוד ציוור כגון שנגנב כסף מבית שמעון וראובן לן שם באותה לילה ובדק שמעון תיכף תיבתו ומצאה פרוצה, אסור לתפסו אפילו תפיסה שלא בעדים ומותר רק לתבעו שילך עמו לדין ושם ישיביעהו היסת על זה.

הגה"ח: וכן הוא להדיא בחו"מ סימן עה בש"ך ס"ק סד וגם הט"ז שם בסעיף יז הסכים לדינא לדברי הש"ך דלא יוכל לתפוס ממנו אפילו שלא בעדים מטעם זה, דלא כהסמ"ע עיי"ש.

ולענין לגנונו בדברים מחמת דברים הניכרים צריך עיון גדול.

בהגה"ה: (ב) ועוד דכל זה אם הוא רואה בעיניו שהלשינו, אבל לא לסמוך על דברים הניכרים, אפילו אם הם דברים ניכרים ממש וראה אותן בעצמו, וכנ"ל. וכל שכן אם רק אנשים סיפרו לו שהוא הלשינו, דבזה אפילו להחליט בלבו שהדבר הזה אמת גם כן אסור, כל זמן שלא העידו עליו בבית דין (או אפילו חוץ לבית דין, רק שנתברר בברור, שאין אחריו ספק), ועל אחת כמה וכמה שאסור לסמוך על זה ולהפסיד לחבירו הפסד כל שהוא, אפילו אם הוא מכויץ בזה לתועלת על להבא:

שאר דברי חפץ חיים לעיל עמוד 47 - 49 ==

ציונים ועיונים נוספים: איסור קבלת לשון הרע והמסתעף

בנין אב, ר' אליהו בקשי דורון
לא תשא שמע שוא, היחס בין דיני דיינים לאיסור לשה"ר לכל אדם, דיין יכול לשמוע כללות הדיון מפי אחד כי עדיין לא יושב בדין, אין ללכת סתם לשמוע דיונים בבית דין כי עוברים בשמיעת לשון הרע, ח"ג סו
בקש שלום, ==

ברית משה, ר' משה חיים
אות א: שוי"ט בחילוק בין הרמב"ם והסמ"ג מה עיקר המצוה ומה רק "נבלל" בה (דינא דחיי), וכן מו"מ במקורות השונים מכילתא, פס"ז, גמ' שבועות ל וסנהדרין ז. אות ב: אם מעיד עדות שקר נלמד מהמשך הפסוק או מלא תשיא (דינא דחיי) סמ"ג ל"ח ט

ברכת אברהם, ר' אברהם ארלנגר
קבלת לשון הרע בענין דוד וציבא, ובענין דברים הניכרים מעצמם מתוך הסיפור, שבת נו
ברכת יצחק, ר' יצחק ברכה
שמיעת לשון הרע, עמוד קצח והלאה
לא תשא שמע שוא, פתיחה עמוד ה' והלאה
דרכי חיים, ר' גרשון אברהם ויונפלד
== כמה הערות == עמוד כג והלאה

הליכות עולם, ==אזהרמן
קבלת לשון הרע, בהרבה נקודות עיי"ש סימן ו
שמיעת לשון הרע אסור רק "כשמאזין", שם
מסיח לפי תומו, קדו"י עמוד סא
המליץ בינותם, ר' צבי פישביין
ביאור דעת תרגום יונתן ועוד, משפטים
המפתח לחפץ בחיים, ר"ש רוזנר ועוד
שמיעת לשון הרע, הרב חיים עבאדי עמוד עז
== == ==

העמק שאלה, הנצי"ב מוולאזין
קבלת לשון הרע קט עיי"ש
למיחש כח את ב
ויבינו במקרא, ר' משה מרדכי קארפ
בענין שמיעת וקבלת לשה"ר, פרשת משפטים

אבן ציון, (ספר זכרון), ישיבת חברון
קבלת לשון הרע, רבי ראובן גרוזובסקי ז"ל,
(מופיע גם בקובץ קול התורה), עמ' תקמב
אהל רמ"א, חבורת דרשו
בענין קבלת לשון הרע ובדברי הגר"י הוטנר,
מאת ר' יצחק מרדכי דרשוביץ, סנהדרין דף כט
אוהב ימים, ר' שלמה הולט
באיסור שמיעת לשון הרע, עיונים סימן ג

אום אני חומה, ר' מרדכי גרוס
סיפור וקבלת לשה"ר בין בעל ואשתו, ובענין
להפגי הצער, ח"ב סימן פג
אוצרות ירושלים, (קובץ)
לפני עור כלפי לאו דלא תשיא, הרב יחיאל מיכל
לובצקי תשס"א עמ' 368

אז נדברו, ר' בנימין זילבר
האם צריך פיוט בעושה תשובה, ובענין עיתונים,
חלק יא עמודים קב-קד
אני הים, ר' יהודה ליב אדל
גמרא שבת נו ובענין מפיבושת ודוד, שבת נו
אנצקלופדיה תלמודית
ערך "לא תשא שמע שוא"

ארח מישרים, ר' מנחם טריווש
למה המקבל גרוע מהמספר ביאור כד, בכל
שמועה מסתמא יש שקר ביאור כו, 'למיחש'
הוא סברא ביאור כז, שמיעה בעלמא מותרת
ותירוץ בדברי מנורת המאור ביאור כח, אפשר
לסמוך על דברים הניכרים רק אחר שחקר ושמע
טענת הנאמר עליו, אות טו וביאור אות כט, סימן
ח ס"ק יג, יד, טו ובביאור

אשל אברהם, הרב מבוטשטש
לא יאמר שמסכים לחדש משום שומע כעונה,
השווה עם מהר"ל, או"ח ריד
ביאורי ענינים, ר' משה בויאר
באיסור קבלת לשון הרע ==לסכם
בית אהרן וישראל, קובץ
דיין ששמע צד אחד בלבו חבירו, הרב משה
שלום שור, שנת כב גליון ה

קבלת לשה"ר מקטן, ר' מאיר כהן, ז' עמוד קכב
קבלת לשון הרע ממסיח לפי תומו, ר' יואל הזוז,
ה עמוד מג
נאמן כבי תרי, ר' שמריהו גרוסנס, ה עמוד עג
==,
==,
==,

מצוות המוסר, ר' יוסף דוד עפשטיין
בענין למיחש בקבלת לשון הרע, עמ' 4-221
לפני עור בקבלת לשון הרע, עמ' 63-68
מצוות העצה, ר' יוסף דוד עפשטיין
קבלת לשון הרע כדי להפיג צערו של המספר,
עמ' שיא

מרפא לשון, קובץ
קבלת לשון הרע, הרב הלל זקס, חוברת א והמשך
בחוברת ב
הלאו דלא תלך רכיל ולא תשא שמע שוא מאת
ר' שלמה גולדשטיין, חלק ז עמוד 9
שיעורו של הרב א"י קוק, ח"ד עמוד 7

משנת אברהם סמ"ג, ר' אברהם אהרן פרייס
קבלת לשון הרע, = כמה נושאים עיי"ש ל"ת י
נחלת אליהו, ר' אליהו דושניצר

בתחילת הספר בתוך "הנהגות הרה"צ רבי
אליהו דושניצר": היה מעשה ואחד מהמקורבים
אליו שפך לבו על איזה עוול גדול שנעשה לו
על ידי פלוני ופלוני, רבינו כאילו האזין לדבריו
ולא הפסיקו, לבסוף אמר לו - דע לך כי לא
קבלתי ואיני מקבל כלל את הלשון הרע
שדיברת עליהם, ומה שלא הפסקתי אותך
מלדבר כי ראיתי סערת לבך הכואב על ענין זה
והייתי בטוח שאם לא אניח לך לדבר לפני לא
תירגע ותלך לאחורים ותצעק מרה, וחוששני
שמא האחרים יקבלו דברייך ותהיה חוטא וגם
מחטיא את אחרים, לכן שמעתיך אני! אבל דע
כי לא קבלתי הלשון הרע ולא אקבל כאמור.
עמ' יט

נחלת שלמה, קובץ
קבלת לשון הרע, הרב הלל זקס, עמוד א
דברים הניכרים, הרב הלל זקס, עמוד א
עבידי לאתגלויי, הרב הלל זקס, עמוד א
איסור קבלת לשה"ר לא תשא שמע, הרב
אברהם רובין אב"ד רחובות, עמוד לב
קבלת לשון הרע, הרב אברהם ב"ש, עמוד לט
בענין למיחש, הרב אברהם ב"ש, עמוד מג
איסור קבלת לשון הרע, חכם אחד, עמוד נג
למיחש, הרב זאב פיינשטיין, עמוד נו
גדר איסור קבלת לשה"ר, חגי שנהב, עמוד רט
לא תשיא שמע שוא, הרב שץ, עמוד ריא

ניב שפתים, ר' נחום ירוב
איסור קבלת לשון הרע יסודו הוא באיסור קבלת
שקר, ח"א כלל ה'
נפלאות מתורת ה', ר' צבי שלעו
ביאור בפסוק ובפרשה, מלכי ישראל פרק נו
נר מצוה, ר' משה פיזאנטי
באזהרות ר"ש גבירול ובדברי זהר הרקיע
נר מצוה, ר' יהודה סיד

חוט שני, פסקי הג"ר נסים קרליץ
קבלת ושמיעת לשה"ר, יו"כ שנג-ד, שסט; יום טוב
עמוד רצד
גם מאביו ואמו, =
==

חורב, רש"ר הירש
קבלת לשון הרע, עמוד 56
חידושים וביאורים, ר' חיים גריינמן
בסוג לשה"ר של נזק אין איסור שמיעה, פאה א
סימן ??

היחס למצות בצדק תשפוט, שם
חלקת בנימין, חפץ חיים
== כלל ו =,
==,
==,

חפץ חיים הוצאת דרשו,
== כלל ו =,
==,
==,
==,

יביע אומר, ר' עובדיה יוסף
לקבל עדות שלא בפני בעל דין בדבר איסור (לא
ממון) האם מותר או דהוי לא תשיא קבלת לשון
הרע, ח"א יו"ד סי' א

למודי דעה, ר' אליעזר יעקב פייבלון
לא תשא שמע שוא, סימן א, שמיעת לשה"ר בלי
קבלה, סימן נה, למיחש, סימן נו, אופנים דמותר
לשמע לשה"ר, סימן נו

לרעך כמוך, הרב דוד אריאב
פרק ד: דיני קבלת לשון הרע, עמודים 153 - 207.
מאדם מהימן או נאמן כבי תרי, סעיפים כט ל.
מסיח לפי תומו, סעיף לג. דברים הניכרים, סעיף
לד לה. עבידיא לאגלויי, סעיף לו. נאמר בפרהסיא,
סעיף ד. לשה"ר שיש בה חשש נזק או לשה"ר
של גילוי סוד מותר להאמין, 155. מותר להאמין
לעצם העובדות (אם לא מתעורר גנות), סעיף ג
סעיף ח. קבלת לשה"ר על רשע, סעיף י. להאמין
לשמעות, סעיף יב יג. איסור שמיעה, סעיף טו.
מגנה עצמו וחבירו, סעיף יד. למיחש, סעיף טז יז.
נאמנות שליח בית דין, או ממונה סעיף לא לב.
בפניו של המדובר, סעיף ה. נאמר על ידי שנים,
סעיף ז. לתועלת: להרבות שלום, סעיף כד.
שיחורר מעוקה, סעיף כה. להוציא מלב
השומעים סעיף כו.

מועדים וזמנים, ר' משה שטרנבוך
קבלת לשון הרע ובענין הנאה הבאה לאדם בעל
כרחו, חלק ז סימן רד

מטה יחיאל, ר' יחיאל שלזינגר
== סדר החפץ חיים =,

מנחה חדשה, ר' יוסף פופרש
== מצוה עד

מנחת חיים, ר' חיים מנחם היילברון
= כלל ו =,
==,

מענה לשון, כולל קרית ספר
עיונים בקבלת לשה"ר, ר' ישראל וינמן ה עמוד ט
בנתחזק ומהימן כתרי, הרב משה לוי, ה עמוד טז

להאמינו, ח"א סימן ג
 מזה נחשב דברים ניכרים, ח"ג סימן יג (עמוד רסח)
 לקבל לשה"ר על בעל עבירה שעשה עוד פעם,
 ח"ג סימן ז (עמוד רמט)
 קבלת לשון הרע בספק, עמוד ר' סימן טז
 למיחש, האם מותר להאמין מספק, ח"ד סימן ט
שירי ברכה, החיד"א
 לא תשא שמע שוא או"ח קנ"ו
שערי זבולון, ר' זבולון שוב

====,====
תורת הלשון, קונטרס, קובץ
 גדר למיחש בלשון הרע מאת הרב משה אלנר
 שליט"א, ושם בסוף הקונט' עמ' נח מאמר אחר
 "לשון הרע למיחש ליה בעי" מאת ר' אברהם
 צופיאף

תאוה לעינים, ר' נסים שלמה אלגאזי
 קבל דוד לשון הרע יומא 106
תורה שלמה, ר' מנחם מנדל כשר
 בפסוק לא תשא שמע שוא משפטים
תוספות השלם, == ==
 לא תשא שמע שוא משפטים
תורת האדם לאדם, קובץ תורני במצוות שב.א.ל.
 לא תשא שמע שוא כאזהרה לאיסור לשון הרע,
 ובהיתר לתועלת, מאת הרב אריאל חיון קובץ
 ה' עמ' 187

תשובות והנהגות, ר' משה שטרנבוך
 בדברי החפץ חיים באיסור קבלת לשון הרע,
 ח"א סימן תקנה

תשובות והנהגות, ר' משה שטרנבוך
 מנהל חייב לשמוע טענות שהעלו על מלמד
 כי עיקר חובתו לשמור על נפשותיהם של
 התלמידים, וצריך לחשוש אפילו לדבר שאינו
 מצוי ויש נדנד ספק. ועיקר איסור סיפור
 וקבלת לשון הרע הוא אם נובע מכך ששונאו
 או מקנא בו ואין כוונתו לשם שמים, אבל
 כשכוונתו טהורה חייב לחשוש לכל טענה או
 ריגון על מנת למנוע נזקים, והחשש המופרך
 מאיסור לשון הרע עלול לגרום לקלקול
 הרבים, ==אפשר להעתיק עוד משום
 דברים נחוצים == ח"ה סימן שצח, "שמעית רינונים
 וחשדות"

-- דברים הניכרים --

==יש קובץ צילומים על דה"נ וענין ציבא
ברכת אברהם, ר' אברהם ערלנגר
 יסוד בענין דברים הניכרים: שבת נו
באר שמואל, ר' שמואל רוזנברג
 גם רב מודה לעצם הדין רק שם לא היו דברים
 הניכרים, דא"ל ליפלגי בדרך הוראה דברים
 הניכרים רב אוסר ושמואל מתיר... סי' א' אות ז
הליכות עולם, ==אהרמן

==== סימן ו
לרעך כמוך, הרב דוד אריאב
 דברים הניכרים, פרק ד: סעיפים לד לה,

בנושא האם לא לוקין משום דאין בו מעשה או
 משום לאו שבכללות, כפילות לאווין באיסור
 לשון הרע הוא מפני חומר האיסור, ל"ת קז

נתיבות הפשט, ר' יעקב פרץ
 קבלת לשה"ר וביאור הפסוק לא תשא שמע

נתיבות חיים, ר' משה קופמן
 זהירות מקבל לשון הרע בעיתונים, זרע חיים (רצט)
 גדר איסור קבלת לשה"ר, זרע חיים (שס-שסו)
 גדר למיחש, שם (שסו-שעג)

דברים הניכרים, שם שעו, שפג-שפח
 מסיח לפי תומו, שם שפ,
 עוד בענין קבלת לשה"ר, זרע חיים תכג
 נאמן כבי תרי בזמננו, זרע חיים תכד
 באיסור לא תשיא (בסיפור לשה"ר), זרע חיים
 פתיחה לאוין ב (רפג, רפד), כלל א ס"א (רפז), ס"ד (רצא).

נתיבות עולם, ר' שמואל גלאנטי
 לשון הרע וקבלת לשון הרע ל"ת ט' י'

נתן פריו, ר' נתן גשטטנר
 בגמרא מכות ובמה שצריך ב' פסוקים לאיסורי
 לשון הרע, ל"ת רכיל ול"ת שמע, מכות כג

עטרת עט"ר, האדר"ת
 ==הערות בגמ' פסחים==, שמות כא

עלי באר, ר' שלמה ר' חנר
 ==כלל ו ==,====
 ==,====

עמק הלשון, ר' ראובן שורץ
 שיטת הרמב"ם בקבלת לשה"ר, סימן כה
 הערות בהיתרים של קבלת לשה"ר, סימן כו

פחד יצחק, ר' יצחק הוטנר
 הדין שאסור לקבל לשון הרע הוא רק כשהוא
 "שוא" כלשון האיסור לא תשא שמע שוא אבל
 כשיש תועלת מותר. אגרות נט

פרי בנימין, ר' יוסף וואלף
 לא תשא שמע, רמב"ם ל"ת רפ"א

פתגמי אורייתא, ר' שמואל יוסף פוגלבלט
 ==

צביון העמודים, ר' == שפירא
 ==,====

קול התורה, קובץ תורני
 הרב ראובן גרוזובסקי, קבלת לשון הרע אם עובר
 בכל רגע, אומר בפיו ובלבו לא מאמין, ובאיסור
 לא תשיא, חלק נה עמוד נג

ר' מאיר מנחם מגיד, בענין קבלת לשה"ר, ומאת
 נאמן כבי תרי, חלק נה עמוד סה

קונטרס חוששין בלשון הרע, ר' יהודה לייבוויץ
 מאירך לחלוק על פסק החפץ חיים, השמטת
 הרמב"ם, ושעיקר ההיתר בגמרא נדה הוא רק
 משום פיקוח נפש, ועוד, קובץ ישיבת רמז"ל נצח
 ישראל עמודים 103-149

קונטרס שמירת הלשון, כולל שמירת הלשון
 שמיעת לשון הרע בידוע שהסיפור אמת, מאת
 ר' שמואל לאפיר, ח"ד עמוד עז-פ

ש"ת לחפץ בחיים, ר"ש רוזנר מהדורה ד
 ילד המסיח לפי תומו גנאי על מורה האם אפשר

מענין דברים הניכרים, שבת נו (עמוד לו בתוך הספר)
נתיבות חיים, ר' משה קופמן
 דברים הניכרים, שם ש"ע, שפג-שפח
פתגמי אורייתא, ר' שמואל יוסף פוגלבלט
 =כמה נושאים צילום==

משנת אברהם,
 לא תעשה ?? עמוד נג
נחלת שלמה, קובץ
 דברים הניכרים, הרב הלל זקס, עמוד א
נתיב ישר, ר' אברהם הורוביץ
שו"ת לחפץ בחיים, =רוזנר
 ==

הוספות

❖ עוד בסמ"ק, ובחילוק בין שנאה גלויה למעיד עליו בבית דין

חקרי לב: יו"ד ח"ג סימן פ: ... ובר מן דין קשיא לי לדבריו - [של הסמ"ק] דכי הותר לשנא את הרשע היינו שנאה גלויה, א"כ היכי אסיקנא שם בפסחים דעד יחידי הרואה דבר ערוה לחבירו דהותר לשנאותו, ואי בשנאה גלויה הו"ל מעיד בו שראה בו דבר ערוה, וכבר אמרו שם ג' הקב"ה שונאן וחד מינייהו עד יחיד הרואה דבר ערוה בחבירו ומעיד בו, ומה גם דכי שונאו שנאה גלויה יהיה רשע בעיני הבריות דקעבר בלא תשנא ועל עשה דואהבת לרעך, ואם ינצל עצמו באומרו ראיתי בו דבר ערוה הו"ל עד יחיד כי ע"כ ע"כ דכי התירה התורה שנאה ברשע היינו גם שנאת לב ובעד יחיד שרי לשנאותו בלב שהוא דבר מסור בינו לבין קונו וידינו אל תהי בו.

ולזה נ"ל ליישב שדעת הרב דשנאה גלויה אינו מסור לב"ד, דהרי התירה התורה בעד יחיד הרואה דבר ערוה שמותר לשנאותו וא"כ כל שונא יאמר ראיתי בו דבר ערוה, וכי אמרו דג' הקב"ה שונאן עד יחיד שראה דבר ערוה בחבירו ומעיד בו, היינו דברים כהוייתן שהולך לב"ד להעיד על עון שראה בו, וכ"נ מתשובת התשב"ץ ח"ב סימן נ"ה עי"ש, אבל אם אינו מעיד ושונאו, לא חשיב מעיד, שאין חבירו יכול להחזיק את זה לרשע דלמא השונא הוא הרשע דעבר בלא תשנא ולא ראה בו שום איסור דכולם בחזקת כשרים ומאי חזית דסמכת אהאי, ומ"מ אינו יכול לשנא את השונא כיון שהתורה נתנה לו רשות לשנא לעד יחיד.

וכ"נ להכריח מעיקר הסוגיא במ"ש מהו למימר ליה לרביה למיסנייה אי ידע דמהימן ליה כבי תרי לימא ליה ואי לאו לא לימא ליה, וקשה דכי מהימן ליה סוף סוף עד אחד בהכחשה הוא ולא כלום הוי כמ"ש בקדושין דף ס"ו אי דקא מכחיש ליה מי מהימן, ואף שגבי עד אחד המעיד באשתו שזנתה אמרינן שם דחייב לגרשה כמ"ש בטור אה"ע סי' קט"ו וע"ש בכ"י, התם אין איסור לגרשה לכ"ע בכה"ג, אבל הכא דלצדיק אסור לשנאותו וכל ישראל בחזקת כשרים הם א"כ כי מעיד תלמידו ומהימן ליה נמי מי התירו מהלאו והיכן כתיבא דבר זה, אך למ"ש ל"ק דאיסור זה שנייא הוא דלא נמסר לב"ד לייסרו או להוכיחו אם שונא לחבירו וקמי שמיא גליא וכל כי האי אי לא מהימן ליה כבי תרי הו"ל חד וחד ואוקי גברא אחזקתיה, אבל אי מהימן ליה כבי תרי סמי חדא מקמי תרי ואין לו עון.

❖ בדברי מהרי"ק

וראיתי להרי"ק [מהרי"ק] שורש קפ"ח שהכריח בעד יחיד דמעיד בחבירו דאסור לביישו על פי עדותו ואפילו לשנאותו בלב אסור, ממ"ש בפסחים ומי שרי למסנייה... הרי נראה דלא מהימנין ליה למסנייה דאי שרי למסנייה על פיו אכתי תיקשי כ"ע נמי מסנא סני לי, אלא ודאי דדוקא איהו שרי למסנייה שהרי ידע בו בודאי שהוא רשע כפירושו הרשב"ם שם ע"ש. הנה מבואר דנקיט בפשיטות נגד דברי הסמ"ק, דאי לדבריו הלא בשנאת לב בכ"ג אסור, וק"ק דהי"ל להזכיר דלא קי"ל בהא כסמ"ק.

גם מתוך דבריו דן אנכי דקאי בשיטת הר"ם והחינוך, דאי לשאר הפוסקים דלאו דלא תשנא הוי בין לשנאת לב ושנאה גלויה לא היה לו להזכיר שנאת לב, וי"ל ע"פ מ"ש לעיל [ד"ה גם מתוך דבריהם] דלדבריהם שנאת לב ר"ל שאינה בפועל שמכהו או מחרפו אבל שנאה אפילו גלויה מקרי שנאת לב.

ומ"מ בעיקר ראייתו קשה דנראה דלא מכרעא, שי"ל דאה"נ שגם עד יחיד אם העיד שרי למסנייה על פיו, ומ"ש אלא דחזי ביה דבר ערוה היינו עפ"י מה שנתבאר לעיל שהעד אסור לו להעיד, וא"כ שפיר קאמר שונאך, דבסתם קרא בכשר איירי שאינו מעיד עליו וא"כ כ"ע היכי ישנאוהו, אבל אה"נ דאם עבר והעיד כנ"ד דשרי למסנייה. ולדידי הראיה לדינו הוי מ"ש שם דאסור להעיד דכתיב לא יקום עד אחד באיש שאינו נאמן וא"כ הו"ל הולך רכיל כמ"ש רשב"ם וא"כ כיון דהתורה לא האמינו ואי שונאו קאי בלאו דלא תשנא א"כ היכי יהיה מותר למסנייה על פיו, ודברי הרב קשים בעיני.

מנורת המאור: פרק שלישי: אות נג: המקבל לשון הרע הוא סיבה למספרים אותו כי מאחר שרואים שמקבלו בסבר פנים יפות מרגילים עצמן בדבר, ועל כן הזהירו רבותינו שלא לקבלו כדגרסינן בפרקא קמא דכתבות (ה.). דרש בר קפרא מאי דכתיב ויתד תהיה לך על אונך, אל תקרי אונך אלא אונך שאם ישמע אדם דבר שאינו הגון יניח אצבעו באזנו, והיינו דאמר רבי אלעזר מפני מה אצבעותיו של אדם דומות ליתדות... שאם ישמע אדם דבר שאינו הגון ישים אצבעו באזנו, ותנא דבי רבי ישמעאל מפני מה אונן כולה קשה ואליה שלה רכה שאם ישמע אדם דבר שאינו הגון יכוף אליה לתוכה, תנו רבנן אל ישמע אדם לאזניו דברים בטלים מפני שהן נכוות תחילה לאיברים.

ומצינו במכילתא מדבר שקר תרחק, הרי זו אזהרה למדבר לשון הרע, לא תשא שמע שוא הרי זו אזהרה למקבל לשון הרע. וגם מצינו במדרש משלי רוח צפון תחולל גשם וגוי, כמו שהרוח הצפונית משברת העבים ומפזרתן ולא ימטירו, כך כשאדם מספר לשון הרע לחבירו אם יראה לו השומע פנים נזעמים הוא מחוללו ומדכאו ופוסק דבריו הרעים בפיו ולא יניחנו לספר לשון הרע... [אח"כ מביא דברי ראב"י שראוי להשליכו לכלבים, וגמ' פסחים פז שירבעם בן יואש לא קבל לשה"ר].

וגם מצינו שעל שקיבל דוד לשון הרע מפי ציבא על מפרכות נחלקה מלכות בית דוד, כדגרסינן במסכת שבת אמר רב יהודה אמר רב בשעה שאמר דוד למפרכות אתה וציבא תחלקו את השדה יצתה בת קול ואמרה לו רחבעם וירבעם יחלקו את המלכות, ואם בנידון זה שאמרו דדברים הנכרים חזא ביה להאמין הדבר יצתה פרצה גדולה כזאת בסיבת קבלת לשון הרע, על אחת כמה וכמה שיש לו לאדם להרחיק עצמו ולסתום אזניו מלשמוע לשון הרע שמספרים בכל יום על אנשים נקיים מהדבר הרע הזה שאומרים עליהם. והנצול מזה שכרו גדול וינקה מדינה של גיהנם:

שו"ת אגרות משה יורה דעה חלק ב סימן קכז ד"ה ומלתא דעבידא

ומלתא דעבידא לאגלויי שלא צריך דין עדים הוא רק בדבר שאפשר להודיע עתה ולברר שקרו כהא דאשתמודעינהו דאחיה דמיתנא מאבא הוא שאפשר שיפגשוהו בנ"א המכירין לאיש הזה שיוודעים את אביו ואת אחיו, וכן עדות דמת בעלה שאם הוא חי אפשר שיבא לכאן ויתגלה שקרו אבל להעיד על דבר שעבר וא"א עתה להתגלות שקרו רק בזה שיכחישוהו הב"ד לומר שלא גירוהו שזה אינו גילוי גמור שמשקר, דהא בכה"ג באחד נגד אחד איתא ברא"ש כתובות דף ע"ב בהא דאמרה פלוני תיקן לי את הכרי ואזיל שייליה ואשתכח שיקרא דבמכחישתו אינו נאמן, וכן פסק הטור והש"ע /אהע"ז/ בסימן קט"ו

סעיף א' דבעינן דוקא שיעידו עדים שבאותה שעה שאמרה שפלונני תיקן לה את הכרי לא היה אותו פלונני בעיר, ולכן אף שהוא נגד שנים ויותר שלא יהיה נאמן הוא רק מצד הדין ששנים עדיפי שאין להחשיב זה עבידא לאגלויי לומר שחזקה שלא ישקר כשידע שיתכחש משנים כיון שעדיין יכול הוא לומר שהוא אומר אמת והם המשקרין מצד שכחה או במזיד אף שלא יהיה נאמן. ואף הרמב"ן שהביא הר"ן בכתובות שם /דף ע"ב/ שפלונני שתלתה בו נאמן נמי לא יפלוג לומר שיתחשב זה כנתגלה שקרה, אלא דכיון דתלתה בו יש לו יותר נאמנות וכדאיתא ברא"ש שבועות דף ל"ב דודאי הוא נאמן יותר מן הבא בטענתו, אבל ודאי גם לדידיה אינו ברור שמשקר האומר משמו ולכן אין זה בכלל החזקה שלא ישקר. ועיין בתשובת רעק"א סימן קכ"ד שכתב בפירושו אף דבקל ימצאו הרבה יודעים אם ראוהו חי מבערב מ"מ יש לומר דעבידי לאגלויי לא הוי ע"י עדות העדים דמ"מ יכול להכחישם ששקר אותם דאף דהתורה האמינה מ"מ בכלל עבידי לאגלויי אפשר דלא מיקרי גלוי לפנינו לעיני כל עד שיבא הבעל בעצמו לפנינו והוא סברת החו"ד והסכים לו רעק"א והרי מפורש כדכתבתי.

מתי סומכים על אומדנה

מהרי"ק: שורש קכט: [בענין אשה שטוענת על איש אחד שבא עליה בשעת עילופה וכו', ותובעת ממנו בושת ופגם, והוא מכחיש לגמרי, ובתוך דבריו כותב מהרי"ק...]

... (אות ב) ואם כי כתבת שיש אמתלאות רבות מראות על הענין, הלא ידוע הוא שפסקן רב אלפס ורבינו משה מיימון והסמ"ג דאין הלכה כרבי אחא אלא כרבנן דאומרים דאפילו זה מנוגח וזה מועד ליגח זה מנושך וזה מועד לישך אין לומר בידוע שזה נגחו כו' אלא אמרין המוציא מחבריו עליו הראיה, והוא הדין בכל אמתלא שבעולם ואפילו כגון כביוצא דההיא דשמעון בן שטח דאמר אראה בנחמה אם לא ראיתי שרץ אחר חבריו לחורבה ורצתי אחריו ומצאתי חרב בידו ודם מטפטף והרוג מפרפר, דבכי האי גוונא לא מחייבין ליה כדמוכח בסנהדרין פרק אחד דיני ממונות...

[ובסוף כותב:] ...דאין להקשות דהא קיימא לן בכולה תלמודא דאזלינן בתר אומדנא כי ההיא דר' אלעזר בן עזריה דריש פרק אף על פי (נה) דלא כתב לה אלא על מנת לכונסה וקיימא לן כוותיה וכן ההיא דרבי שמעון בן מנסיא דשמע שמת בנו וכו' כל נכסיו לאחרים וכו' קיימא לן נמי כוותיה בפרק מי שמת (קמו) וכן בפרק אלמנה נזונית (צז) גבי זבין ולא אצטריכו ליה זוזי וכן גבי שכיב מרע שכתב כל נכסיו בלא שיעור ועמד דחוזר וכן בכמה מקומות בתלמוד ואפילו גבי אסורא דמסוכן שאומר כתבו גט לאשתי שכותבין ונותנין... וכן גבי מסוכן סמכין אאומדנא אפילו לענין אסור ערוה ולא אמרין העמידנה בחזקת אשת איש,

אפילו הכי לא קשה מידי דודאי דכל היכא שהמעשה מבורר אצל הדיינים אלא שאנו מסופקין באומדן דעת הנותן או המוכר או המגרשה אזלינן בתר אומדנא, אבל היכא דלא נתברר גוף המעשה אצל הדיינים, כי ההיא דגמל אוחר כו', דאין ידוע לנו אם נגחו ואם לאו אלא מתוך אומדן, בהא ודאי פליגו רבנן עליה דרבי אחא וקיימא לן כוותיהו לדעת הפוסקים הנזכר למעלה. ותדע דכן הוא דלא דמי האי אומדנא דרבי אחא לשאר אומדנא שבתלמוד שהרי בריש המוכר (צג) ... [מובא בסוף ספר חפץ חיים]

אולי אפשר ללמוד מכאן לענין קבלת לשון הרע כאשר ברור שהמעשה היה ויש רק ספק בכוונה או בפרטים אחרים ועיין ==

איסור לשמוע בעל דין שלא בפני בע"ד חבירו / בפוסקים ומפרשי שו"ע

מהרי"ל: שו"ת סימן קצה: ומה שנוהגין לשמוע דברי בעל דין שלא בפני חבירו, לא ראיתי נוהגין, אך שרבים גדולי הדור נוהגין לשמוע קבלת ראובן, היינו משום דלאו דייני גינהו ואינם יכולים לכוף את שמעון [לדון לפניו ולקבל] דינו אלא לכופו לדין על פי בית דין השוה, ואין שומעין בדרך דין אלא בדרך קבלה ועצה, ונותנין עצה לראות מה לעשות, ושולחין אחר שמעון שליח להזמין לבית דין על פי טענות ומורה השוה.

וממקצת רבותינו ראיתי שאינם פוסקים אלא שמקבלין קניין לקיים דבריו והוי כמו נאמן עלי רועי בקר, ואפילו אם יתרצה שמעון אחר כך לקיים דינו של הרב הנשאל כבר ושמע דברי חבירו, מכל מקום לא עבר הרב ששמע דברי בעל דין כיון שבשעה ששמע לא שמע דרך דיינות לדון עליו אלא בשמיעה בעלמא, גם למחר ירצה שמעון את דבריו אם ירצה שמורה זה ידון על דבריהם, וכבר המורה הסיח דעתו מדברי ראובן ולא נכנס שום זכות ודין של ראובן בלבו, אלא ישמיענו שנית במעמד חבירו וידון. ודאי אם קבלו שניהם לקיים דין של הרב והלך אחד מהן והגיד דבריו להרב והרב ידע שידין להם שקבלו הם עליהם, הא לא יתכן, אך ח"ו לרבותינו שי' ושהיו קלים לעשות כזה, ושארית ישראל [לא יעשו עולה] וגו'. וברייאתא [דקתני] מניין לדיין [שלא ישמע] כו' [מוכח כדפירשתי].

טור: חו"מ סימן יז: ...1) אסור לדיין לשמוע בעל דין האחד קודם שיבוא חבירו או שלא בפני חבירו. 2) וכן הבעל דין מוזהר שלא ישמיע דבריו לדיין קודם שבא חבירו...

דרכי משה: הקצר חו"מ שם: (ד) בתשובת מהרי"ל סימן קצ"ה הא דאסור לשמוע דבריו היינו שהדיין יודע שהוא יהיה דיין בדבר ובעל דין השני יצטרך לעמוד לפניו לדין, אבל יכול אחד לשמוע קבילות בעלי הדין אם אינו יודע שיהיה דיין בדבר ואם אח"כ ירצה השני לדון לפניו הרשות בידו ועיין שם...

כנסת הגדולה: שם הגהות הטור: יג: אסור לדיין לשמוע דברי בעל דין האחד קודם שיבוא חבירו וכו', ג"כ: איסור זה מדאורייתא, הרד"ך בית כו והרשד"ם חלק יו"ד סימן קנג בשם מהר"י פורמן ז"ל, וכתב הראנ"ח ז"ל ח"א סימן ד דאין חילוק בזה בין דיין יחידי או בית דין השוה לשניהם לבירורים שזה בורר לו אחד וזה בורר לו אחד. ...טו: ...וכתב בעל המפה ז"ל ודוקא שיודע הדיין שיהיה דיין בדבר, אבל אם שמע טענות האחד ואח"כ נתרצה הב' לעמוד לפניו, מותר להיות דיין בדבר, ע"כ. והוא מדברי מהרי"ל בתשובה סימן קצ"ה. וכתב הסמ"ע ודוקא שיודע הדיין וכו', פי' ויודע גם כן שבעל דין השני יצטרך לעמוד לפניו, ואז לא ישמע לכתחלה שמא לא ירצה השני שידון בדבר שכבר שמע טענה של שכנגדו, וגם כשיודע שיהיה דיין בדבר נכנסו דבריו באזנו, מה שאין כן כשאינו יודע שיהיה דיין בדבר מותר לו לשמוע, ואח"כ לא ידון אלא א"כ נתרצה גם השני לדון לפניו אף שכבר שמע על פה, ועיין בב"ח.

...יט. כתב המרדכי ז"ל, תקנת הקהלות שתקן ר"ח מוינא עם גדולי הארץ, כל רב שיפסוק דין בלי שמיעת בעלי דינין אלא כשיבא אחד אצלו ויאמר תשמע דברי וכתוב הנראה בעיניך ויכתוב, הדיין ההוא לא ידון שום דין, ע"כ. וכתב הרד"ך ז"ל בבית כ"ו חדר ה', וכל שכן שלא לפסוק על פי טענת אחד מבעלי דינים. והריב"ש בסי' ה' וקע"ט כתב, אין מדרך בעלי הוראה להורות בדין שנפל בין שתי כתות אם לא בהיותו נשאל מן השני הכתות או מן הדיין, פן יטעום האחד דבריו לחכם וצדיק הראשון בריבו ובא רעהו וחקרו, וצריך לסתור הדין ואיכא זילותא דבי דינא, גם כי יש לחוש שמא מתוך תשובת החכם ילמדו לשקר. גם הרב בעל תרומת הדשן בכתביו סימן ס"ב וע"ב ורס"ז כתב שלא ענה על דברי ממונות אפילו ע"ד תשובה ושאלה בעלמא, וכ"כ הר"ם מפדוה ז"ל בסימן מ', ועיין בתשובות רש"ל ז"ל סי' כ"ד. וכתב הרשד"ם ז"ל בי"ד סי' קנ"ג וכתבתיו למעלה

אות ט"ו, דדוק' מי שמקובל לדיין לשתי כתות, אבל חכם שנשאל דרך שאלה לית ביה איסור, ומ"מ בענין ממון יש מדות חסידות, ובאפרושי מאיסור' אפי' מד' חסידו' ליכא, ע"כ. ואין נראה כן מדברי הפוסקים שכתבתי...

ובזמנינו זה המנהג פשוט שחכם שנשאל על דבר אחד אפילו שנשאל מן הצד האחד, להשיב דרך תשובה ושאלה. ויראה שסמכו דכיון דאותו הדין לא יבוא לפניו לידון לית ביה חששא, ומכל מקום מדברי הריב"ש ז"ל יראה דאף זה אסור. ורבים מהמורים ראיתי נוהגים לשמוע דברי האחד קודם שיבוא חבירו אף על פי שהדין הזה עתיד לידון על ידם, ושרי להו מרייהו. גם ראיתי לאחד מזקני הדור פוס' הדין ולהחרים על ידי כתב אחד מבעלי דינין שכך היה המעשה, מבלי דרישה וחקירה ומבלי קיום לחתימות העדים, על זאת תאבל הארץ.

בית חדש: שם: (ו) אסור לדיין לשמוע וכו'. פירוש דוקא כשיודע הדיין שקבלוהו שניהם עליהם לקבל דינו, אז אסור לו לשמוע וכו', דמשעת שמיעה קעבר על לא תשא, וגם האחר יכול לחזור מקבלתו ולומר אדעתא דהכי שישמע דברי בעל דין האחד שלא בפני חבירו ויכנסו דבריו באזניו לא קבלתיו עלי לדיין, אבל אם שמע טענות האחד בדרך קבולה, שאינו יודע שיקבלוהו שניהם לדיין, לא קעבד איסורא, וגם מותר לו להיות דיין אם נתרצה השני אחר כך לידון לפניו, והוא הדין היכא שיודע הדיין שיהיה דיין בדבר מותר לו להיות דיין אם נתרצה השני אחר כך, אלא דמכל מקום עבר אלאו משעת שמיעה כיון שהיה יודע שיהיה דיין בדבר, כן כתב מהרי"ל בתשובה סימן קצ"ה. וכתב עוד שם דראה ממקצת רבותיו שכששמעו דברי בעל דין האחד ואחר כך נתרצה גם השני שיהיה דיין בדבר לא רצו לפסוק ביניהם אלא על ידי שמקבלין קנין לקיים דבריהם והוה ליה כמו נאמנים עלי רועי בקר (סנהדרין כד):

שלחן ערוך: חושן משפט: יז ה: אסור לדיין לשמוע דברי בעל דין האחד שלא בפני בעל דין חבירו. הגהה: ודוקא שיודע הדיין שיהיה דיין בדבר אבל אם שמע טענות האחד ואחר כך נתרצה השני לידון לפניו מותר להיות דיין בדבר (תשובת מהרי"ל קצ"ה)... וכן הבעל דין מוזהר על כך...

סמ"ע: ס"ק י: אסור לדיין כו'. נלמד מדכתיב [דברים א' ט"ז] שמוע בין אחיכם, גם כתיב לא תשא שמע שוא, דכשישמע דברי האחד שלא בפני השני לא יבוש מלטעון שקר ושוא:

ס"ק יא: ודוקא שיודע הדיין כו'. פירוש, ויודע ג"כ שבע"ד השני יצטרך לעמוד לפניו, וכ"כ בהדיא שם [המהרי"ל המובא בציונים אות ה']. ואז לא ישמע לכתחילה שמא לא יהא ניחא להשני שידון בדבר שכבר שמע טענה של שכנגדו, וגם כשיודע שיהיה דיין בדבר נכנסו דבריו באזניו. משא"כ כשאינו יודע שיהיה דיין בדבר מותר לו לשמוע, ואח"כ לא ידון אא"כ נתרצה גם השני לידון לפניו אף שכבר שמע. והשתא א"ש מ"ש מור"ם ז"ל, אבל אם שמע טענות האחד ואח"כ כו', דקשה דאין לשון זה (הוא) דבר והיפוכו עם מ"ש לפני זה, והל"ל אבל אם אינו יודע שיהיה דיין מותר לשמוע. אלא ודאי השמיעה מצד עצמה לית בה איסור, אלא במה שהוא דיין ויצטרך הלה לעמוד לפניו הוא דאסור, וע"ש בתשובת מהרי"ל:

ש"ך: ס"ק (ט) אסור לדיין לשמוע כו'. אבל אם שמע מותר, עיין בתשובת ן' לב ספר ג' סי' צ"ז, וכ"כ ר"ש מדינא סי' ב' [ד"ה ומעתה]. אכן אם כבר נשאל מדיין וכתב לו פסק ודעתו עליו, אין רשאי לפסוק דחשיב כנוגע. כ"כ שם. וכ"כ ר"ל ן' חביב באגרת הסמיכה אשר לו [ד"ה ולא לבד]:

פתחי תשובה: (ח) אסור לדיין לשמוע. כתב כנה"ג אות י"ג וז"ל, איסור זה מדאורייתא.

הרד"ך בית כ"ו [כ"ב חדר ה' ד"ה והנה] והרשד"ם חיו"ד סי' קנ"ג בשם מהר"י פורמון. וכתב הראנ"ח ח"א סי' ד' דאין חילוק בזה בין דיין יחידי או ב"ד השווה לשניהם לברורים שזה בורר לו אחד וזבל"א וכו'. ועיין עוד [בכנה"ג] באות י"ד דדוקא לכתחילה אבל בדיעבד אינו פסול. מהריב"ל ח"ג [ריש] סי' [צ"ז], רשד"ם חו"מ סי' ב' [ד"ה ומעתה] וכן מוכיחין דברי הסמ"ע. וצ"ע אם חולקין על הרד"ך שסובר שאיסור זה מדאורייתא, ולדידה אפשר שאפילו בדיעבד פסול, עכ"ל.

ועיין בספר ארעא דרבנן אות קפ"ג שכתב בפשיטות דמדברי מהריב"ל ח"ג דכתב דדוקא לכתחילה אבל בדיעבד אינו פסול, נראה שחולק על הרד"ך וס"ל דאין האיסור אלא מדרבנן, דהא בדאורייתא אין חילוק בין לכתחילה לדיעבד, עכ"ד. ובהגהות עפרא דארעא שם כתב דפשוט כדברי הרד"ך דאיסורו מדאורייתא דהא ילפינן לה מקרא, ומדברי מהריב"ל אין ראיה, שהרי מצינו אין דנין בלילה דאיסורו מן התורה, ואף על פי כן הרבה מהפוסקים סוברין דבדיעבד דינו דין, וכן טבילת גר בלילה אף על גב דמשפט כתיב ביה כו', ע"ש.

עיינן בספר ברכי יוסף אות ד' מענין זה אי בדאורייתא איכא לאפלוגי בין לכתחילה לדיעבד. ושם באות ח' כתב תוכחת מגולה על הדיינים שאין נזהרים בזה ושומעים בע"ד אחד לבדו הבא אל ביתם, והביא דברי הזוהר פרשת וישב דף קמ"ט ע"ב [קע"ט ע"ב] דאיתא שם, כל דינא דקביל מבר נש מלה עד לא ייתי חבריה כאילו מקבל עליה טעווא אחרא למהימנותא כו'. וכתב ומאנה הנחם נפשי על זה וכיוצא בזה שראיתי לאיזה מורים, וכבר ארז"ל [בראשית רבה כ"ו ח'] כל פירצה שאינה מן הגדולים אינה פירצה. ועיין להרב שמלה חדשה [בכור שור] [סוף סוטה] שהוכיח בקצת דברים שנוהגים הדיינים והראשים, עש"ב. וכתב עוד [ברכי יוסף אות י'] אף אם הבע"ד אחד אומר לדיין טענותיו וטענות חבירו אסור לשמוע, ולזה איצטריכו תרי קראי מדבר שקר ושמוע בין אחיכם. עדות ביהוסף ח"ב סי' א' [דף ד' ע"א], והדין דין אמת ופשוט מאד, ע"ש:

(ט) לשמוע דברי בע"ד. עיין בתשובת זכרון יוסף (חו"מ ס"ב אות ו) שכתב דודאי מותר להדיין לשמוע בדרך קובלנא היולי, וחומר אופן התביעה, אמנם לא צורתה ואיכותה ומהותה על גדר מרכז הויתתה. על דרך משל אם קיבל אחד לפני מי שידוע שיהיה דיין בדבר קבען פלניא, אסור לחקור ולומר לו איך קבעך ובמה ומתי קבעך ובפני מי וכדומה לזה כו'. ומיהו מלשון מהרי"ל שהביא בדרכי משה סק"ד משמע קצת דאפילו קובלנא בעלמא אסור לשמוע, עכ"ל, ע"ש:

ערוך השולחן: סעיף ז: כתיב שמוע בין אחיכם ושפטתם וגו', מכאן שהדיין צריך לשמוע הטענות כששני הבע"ד עומדים לפניו, ואסור לשמוע טענות

מאחד כשאין השני אצלו.

ובזוהר וישב כתוב דכל דינא דקביל מבר נש מלה עד לא ייתי חבריה כאלו מקבל עליו טעווא אחרא וכו'.

ועל זה נאמר לא תשא שמע שוא, כי טענות של הראשון נקבע בלבו ויוכל להיות שמזה לא יצא הדין לאמתו.

ואם אירע שאחד סיפר טענותיו לפני חכם שלא ידע שיהיה דיין בדבר ואח"כ בקשוהו לדון בזה, צריך החכם להגיד להשני שכבר שמע טענות הראשון ואם עכ"ז נתרצה השני רשאי להיות דיין בדבר, דכיון שזה קיבל עליו לא גרע מקבלת קרוב או פסול, ועוד דמאחר שלא ידע שיהיה דיין בדבר לא נקבעו הדברים בלבו שיטה אחריהם.

ומי שהוא דיין קבוע מהנכון ליזהר שלא לקבל דברים מאדם דרך סיפור כשמבין הדיין שיש לו דין תורה בזה, ויכול לומר להמספר לו דע לך שבשמעי המעשה ממך אי אפשר לי להיות דיין בדבר.

וכשם שאסור לדיין לשמוע מבע"ד אחד שלא בפני חבירו כמו כן חל האיסור על הבע"ד, ולכן מהראוי ששני הבע"ד יבואו יחד לפני הדיינים ולא יבא האחד קודם כדי שלא יהא

נראה כמקדים לסדר טענותיו, ואם אירע שבא קודם לא ישוב אצל הדיינים, ואפילו תלמיד שיש לו דין לפני רבו לא יקדים לבא א"כ היתה לו עת קבוע ללמוד עם רבו שרי דבזה ליכא חשדא:

===האם יש עוד להעתיק מתוך ספר ברכי יוסף
 ===עיינין ישועות ישראל, ועוד אחרונים
 ===חסר אריכות משנת חכמים, צפנת פענח, אם פסול בדיעבד או לא

צדיק הראשון בדינו / בפסוק ומפרשים

מִתֵּן אָדָם יִרְחִיב לוֹ, וְלִפְנֵי גְדֹלִים יִנְחֶנּוּ: צְדִיק הָרִאשׁוֹן בְּרִיבוֹ,
 וְכֹא (יבא) רְעֵהוּ וַחֲקֹרֵהוּ:

משלי פרק יח טז-יז

אבן עזרא: מתן, צדיק, ב' דבקים, ומתן רמז לשחד שיתן יוציאהו למרחב מצרתו: ולפני גדולים ינחנו, הם לוקחי השוחד שלא יכשל לפניהם בדין: צדיק, שיצדיקוהו הגדולים: הראשון, הוא הנותן המתן: ובא, אף על פי שיבא רעהו ויחקרהו בדין לא יוכל להרשיעו:

רלב"ג: מתן אדם, הנה האדם שיצטרך לו בעסקיו ללכת לפני גדולים הנה אם יתן להם מתן ירחיב לו הדרך וינחנו זה המתן לפני גדולים לעשות חפציו: צדיק הראשון, ולזה ראוי לפזר בזה האופן בעת הצורך, ובזה עוד תועלת לו בהכנסו לפניהם קודם הכנס בעל ריבו, כי מדרך האנשים להאמין בסיפור המנגד להם ראשונה, ולזה יהיה אצל השופט האיש הראשון שיבא לפניו צדיק בדברי ריבו, כי יאמין לדבריו, וכאשר יבוא רעהו להגיד לו הפך הדברים ההם לא יאמינהו כי אם אחר החקירה השלימה, והנה לזאת הסיבה מנעה התורה שלא ישמע הדיין דברי בעל דין קודם שיבא בעל דין חברו, כי זה יהיה סיבה אל שתהיה דעתו יותר קרובה אל מי שישמע דבריו בראשונה, וכאילו העיר על זה גם כן החכם בזה הפסוק:

רד"ק: צדיק הראשון, מזהיר את הדיין שלא יפסוק הדין על דברי הבא לפניו תחילה, לפי שסידר לפניו כל זכותו ולא אמר מה שהוא לו כנגדו, כי אין אדם משים עצמו רשע, אבל ימתין עד שיבוא רעהו ויטעון טענותיו כמו שעשה הראשון, ואחר כך יחקור על דברי כל אחד מהם וידע האמת, ואחר כך יפסוק הדין.

מתוך ספרו של אפרים תלמג' "פירושים לספר משלי לבית קמחי" ירושלים תשנ"א

רבינו יונה: צדיק הראשון בדינו, המקדים ללכת לפני בית דין ומגיד לפניהם טענותיו, יצדק בדבריו, כי אין דרך בני אדם להגיד חובתם רק זכותם, ובא רעהו וחקרו, מה הועיל [לו] כאשר הקדים טענותיו והטעים טענותיו ודבריו לשופט שלא בפני בעל דינו – והנה כאשר יבוא רעהו יחקרהו הדיין וישמע טענותיו [פעם שנית] והנה לא הואיל הראשון מאומה בהקדמת טענותיו, אבל הפסיד, כי הביא נפשו לידי חשד, כי אולי יחשדהו כי על דבר אשר טענות שקר בידו בחר לטעון דבריו בארוכה אל השופט לפני בעל דינו, כי לא היה מוצא את לבו להטעים דבריו בארוכה אל השופט לפני בעל דינו שהוא יודע כי שקר בידו. וכבר אמרו ז"ל כי אסור לבעל דין להטעים דבריו לדיין שלא בפני בעל דין חברו. מפרש שדברי שלמה המלך הם דברי חכמה ועצה שלא ירויח מהקדמת טענותיו, ואח"כ מביא שחז"ל עשו בזה איסור להטעים.

ויחכן לפרש 'וחקרו' כי הוא ציווי על השופט שיחקור היטב את רעהו בבואו ולא יסמוך על דבר מדברי הראשון ולא תעלינה דבריו בלבם עד שמעו דברי השני, ויבחנו האמת, ואז"ל כי אסור לשופט לשמוע דברי בעל דין שלא בפני בעל דין חבירו.

מצודת דוד: צדיק, הבא ראשון בריב ידמה לצדיק בריבו כי יוכל להטעים דבריו ולהכניסם בלב הואיל ולא אמר מי בחלופי, וכאשר יבא רעהו ויאמר החלופי ידמהו לשקרן וירבה לחקור בדבריו:

מלבי"ם: צדיק הראשון בריבו וכו', מדינים ישבית הגורל וכו', אח נפשע וכו', בא ללמד שלא יתעצם בדינא ודיינא, כי גדול ההפסד מן השכר, וטוב יותר שיתפשר, ועכ"פ בדבר המסופק יעשו גורל ביניהם וכפי הגורל כן יקום. אמר אם תרצה לדון ותחשוב כי תצדק אצל השופט, הנה באמת צדיק הראשון בריבו, אבל הלא בא רעהו וחקרו, ולא ידעת מה יטעון כנגדך ואיך יסתור טענותיך, לכן טוב כי מדינים ישבית הגורל, שאם יש ספק אצליכם ומדון ודין מי יקח חלק זה ומי חלק זה, יושבת ע"י גורל...

אגרות משה יו"ד ח"א סימן נד = אפשר לסמוך לענין איסורין על נאמן כבי תרי גם בזה"ז, והשגת הרב שטרנבוך ==

קושיא מפרשת נבל איך דוד קבל רכילות על נבל וכבר היה מכון להרוג אותו ==

גם יש שהתייחסו לקבלת לשון הרע של יעקב מיוסף ותירצו: עיין מושב זקנים: תימא מיעקב שהיה צדיק איך קבל לשון הרע, לכך נאמר וישראל אהב את יוסף, עכ"ל, וצריך להבין מה תירץ ואולי חסר שם כמה מילים?? ובגור אריה תירץ שהיה כדי להוכיחם ועיי"ש עוד

בעיונים: מחקר "שוא" בתנ"ך עיין דף ==

=== נושא לרעך כמוך ממונה על הציבור, או ממונה מטעם כל גוף וכו'

=== "מאזנים לתורה" הרואה בסוף הפסוק "ולא תעמוד על דם רעך" ענין קבלת לשון הרע עיי"ש.

תיקונים:

עמוד 24 = חסר שאר דברי ביאור בתוך ארץ מישרים אותיות כג, כד, כה

אהל משה, ר' אליעזר משה (הורוביץ) מפינסק ==, שבועות לא. ד"ה גמרא לבעל דין שלא יטעים

פרק כא: חובה לגלות במקום הצורך

(א) הקשר להמשך הפסוק לא תעמוד על דם רעך

לא תלך רכיל בעמך – אבל – לא תעמוד על דם רעך אני ה'.

רלב"ג: לא תעמוד על דם רעך, זכרה התורה זאת האזהרה אחרי הלאו הקודם להורות שהרכילות מביאה להריגת נפשות, והנה ענין זאת האזהרה שמי שיוכל למלט מהמות איש אחד, אם בדבריו אם בהשתדלותו אם בפעולותיו, הנה הוא עובר על זאת האזהרה.

ר"י בכור שור: לא תלך רכיל בעמך, כי אז לא תעמוד על דם רעך, אבל אם תלך רכיל אז תעמוד, ואילו כתב ולא תעמוד היה משמע שהוא מצוה לבדה ועל כרחין מצוה אחת היא לא תלך רכיל כדי שלא תעמוד על דם רעך, כי כשתאמר איש פלוני מוציא עליך שם רע, קשה עליו והורגו, ויחזקאל פירש אנשי רכיל היו בך למען שפך דם, אלמא שהרוכלין מביאין לידי שפיכות דמים, וכן אמרו רבותינו לשון תליתאי קטיל תליתאי, אם תראהו עובר עבירה אל תאמר מי יתן יוסיף על חטאתו פשע, אלא הוכח.

חזקוני: לא תלך רכיל... דבר אחר: לא תלך רכיל – לא תעמוד, אילו נאמר ולא תעמוד בוי"ו הייתי אומר שתי מצוות הן, עכשיו שכתוב לא בלא וי"ו על כורחין שניהם מצוה אחת, וכך הפירוש לא תלך רכיל כדי שלא תעמוד על דם רעך, שכשתאמר לרעך פלוני הוציא דיבה עליך, אותו הנאמר עליו עומד עליו והורגו. ויחזקאל בא ופירש אנשי רכיל היו בך למען שפוך דם. דבר אחר, לא תלך רכיל אבל אם שמעת עצה על חברך להרגו לא תעמוד על דמו אלא הודע לו העצה.

פענח רזא: לא תלך רכיל וגו', לא תעמוד על דם וגו', כללינהו בחד קרא לומר דהאי לא תעמוד גם לענין לא תלך רכיל נאמר לעשותן מצוה אחת, דסיפיה דקרא מפרש רישיה, לא תלך רכיל כדי שלא תשפוך דם רעך, כאמרם ז"ל לשון תליתאי קטיל, וכן אמר יחזקאל אנשי רכיל היו בך למען שפוך דם.

בעלי תוספות: ריב"א: ...לא תעמוד על דם רעך, יש מפרשים לא תלך רכיל בעמך אע"פ שהזהרתיך על לשון הרע, לא תעמוד על דם רעך, שאם אמר לך אדם אחר שיהרגנו אל תעמוד עד שתודיע לו. עוד יש מפרשים לא תלך רכיל כדי שלא תעמוד על דם רעך, כשתאמר לאדם פלוני הוציא עליו שם רע שמא יקום עליו ויהרגנו, כך מצאתי בפשטי ר"ם מקוצי. [ר' משה הדרשן, לפי מ"ש בשער הספר]

מושב זקנים: לא תעמוד על דם רעך, יש מפרשים מדלא כתיב ולא תעמוד על דם רעך, שהכל לאו אחד וסופה דקרא פירושה דרישא, לא תלך רכיל כדי שלא תעמוד על דם רעך, כי ההולך רכיל על חבריו יבוא המקבל ויהרגנו כמו שאחז"ל שלשון הרע הורג ג' בני אדם.

דבר אחר, לא תלך רכיל, כלומר לפי הפשט אם אדם שומע מחבירו שמדבר רעות מאיש אחד, אל יספר לו הדברים מעכשיו יש ביניהם שנאה ואיבה, אבל אם שומע ממנו שרצונו להורגו, צריך הוא לגלות כדי לשמור עצמו ממנו ואין כאן משום רכילות שהרי כתיב לא תעמוד על דם רעך.

פירוש הטור: לא תעמוד על דם רעך, מדלא כתיב ולא תעמוד י"מ שהוא הכל לאו אחד וסיפא דקרא פירושא דרישא, לא תלך רכיל כדי שלא תעמוד על דם רעך, כי ההולך רכיל על חבירו יבוא המקבל ויהרגו כמו שאמרו חכמים שלשון הרע הורג שלשה.

ר' חיים פלטיאל: ...לא תעמוד על דם רעך, שאם תלך רכיל סופך לעמוד על דם רעך שיבא לידי רציחה. אי נמי, לא תלך רכיל ואפילו הכי לא תעמוד על דם רעך, אם שמעת אדם שרוצה להרוג את חבירו לא תעמוד על דמו ותלך ותגיד לו.

אור החיים: לא תעמוד וגו', לצד שצוה על הרכילות התנה בו שלא יעמוד על דם רעך, שאם ראה כת אחת שרוצין לרצוח חייב להודיעו לבעל דבר כדי שיציל נפשו, ולא יאמר הרי זה רכילות, הא למדת שאם לא גילה אוזן חבירו והרגוהו¹⁸³ בטל אזהרת לא תעמוד וגו', צא ולמד ממעשה גדליה בן אחיקם שגילו לו וכשלא חש היה מה שהיה (ירמיה מ יד).

¹⁸³. אור החיים: א) לכאורה גם כשלא הרגוהו בטל העשה, ויל"ע. ב) לעיל (בראשית כו מו) פירש שרבקה גילתה ליעקב שיעשו רוצה להרגו משום לא תעמוד על דם רעך, אבל ליצחק היא אמרה טעם אחר, שאין לקחת אשה מבנות חת, ולא גילתה מה ששמעה משום איסור רכילות, עיי"ש.

העמק דבר: לא תעמוד וגו', אפילו אין אתה הרכיל וגורם נטילת נפשו, אלא הוא על פי סיבה מעצמו עומד בסכנת נפש, אסור לך לעמוד על דם רעך, אבל רכילות אסור אפילו לא יהא נוגע לנפשו ודמו ממש אלא הזיק וכדומה מכל מקום הרי הוא מוכרו לכך. ועוד נכלל בסמיכות אזהרות אלו שאף על גב שאזהרה לא תלך רכיל מכל מקום לא תעמוד על דם רעך, היינו אם יודע שאיש אחד רוצה לירד לחייו של אדם אחר, הרי זה מחויב להודיע, ואסור לעמוד על דם רעך.

תורת כהנים ומפרשים

תורת כהנים: קדושים: (ח) ומנין שאם אתה יודע לו עדות אין אתה רשאי
לשתוק עליה תלמוד לומר לא תעמוד על דם רעך, ומנין אם ראית טובע בנהר או ליסטים באים עליו או חיה רעה באה עליו חייב אתה להצילו [בנפשו]
תלמוד לומר לא תעמוד על דם רעך...

קרבן אהרן: ומנין שאם אתה יודע לו עדות וכו', מדאסמכיה ל'לא תלך רכיל' דריש ליה, וזה שבתחילה הזהירו שלא יגלה סוד חבירו לשום אדם ולזה הוצרך לומר שאם הוא עדות שיוודע לכשנגדו, שהוא חייב לגלות העדות ולהגידו, ופירוש הפסוק לא תלך רכיל ומגלה סוד בעמך ועם כל זה לא תעמוד ותשתוק על דם רעך, שאם אתה יודע לו שום עדות לקבל ממונו אין אתה רשאי לשתוק, והכי קאמר קרא לא תעמוד ותשתוק על חיוב רעך, ודרשו לא תעמוד כמו (איוב לב טז) עמדו לא ענו עוד.

רמב"ם: ספר המצוות: ל"ת רצז: שהזהירו מהתרשל בהצלת נפש אחד מישראל כשנראהו
בסכנת המות או ההפסד ויהיה לנו יכולת להצילו, כמו שיהיה טובע במים ואנחנו נדע לשחות ונוכל להצילו, או יהיה גוי משתדל להרגו ואנחנו נוכל לבטל מחשבתו

או לרחות ממנו נזקו. ובאה האזהרה מהמנע להצילו באמרו יתעלה לא תעמוד על דם רעך. וכבר אמרו שמי שיכבוש עדות תכללהו גם כן זאת האזהרה, כי הוא רואה ממון חברו או בד וזהו יכול להחזירו אליו באמרו האמת, וכבר בא בזה הענין גם כן (ע' מ"ע קעח) אם לא יגיד ונשא עונו...

עיונים נוספים: הגרי"ח סופר (מנוחת שלום חי"ב סימן פג) מביא דברי טהרת המים שרק במקום סכנה מותר (מצוה) לגלות אולם "אם שמע מראובן שדעתו לעשות לשמעון בויז או נזק ממון, או מפני הספק, שלא יגיד כלל לשמעון ולא כיש חולקים בזה", ובשיורי טהרה מסביר עוד "דשמא ראובן אומר זה בדרך הגזמה בלעמא ועביד איניש דגזים ולא עביד, ואיך יהיה זה הולך רכיל ומוציא דיבה על שמעון", עכ"ד. והגרי"ח סופר חולק עליו ומביא גם דברי רמב"ם (מבוססים על ת"כ) שגם בענין ממון אמרינן לא תעמוד על דם רעך. ועיין מאמרו של ר' יהודה ליבבוין באורך (ישיבת רמ"ל)

(ב) בפוסקים

✧ לגלות אחון חברו ולהודיעו על סכנה הידועה לו משום לא תעמוד על דם רעך

רמב"ם: הלכות רוצח: א יד: כל היכול להציל ולא הציל עובר על לא תעמוד על דם רעך, וכן הרואה את חברו טובע בים או ליסטים באים עליו, או חיה רעה באה עליו ויכול להצילו הוא בעצמו או שישכור אחרים להצילו ולא הציל, או ששמע גוים או מוסרים מחשבים עליו רעה או טומנין לו פח ולא גלה אוזן חברו והודיעו, או שידע בגוי או באנס שהוא קובל על חברו ויכול לפייסו בגלל חברו ולהסיר מה שבלבו ולא פייסו, וכל כיוצא בדברים אלו, העושה אותם עובר על לא תעמוד על דם רעך. יש לעיין בלשון הרמב"ם למה נקט 'ששמע גוים'... 'בגוי או באנס'...

✧ לגלות במקום הצורך / "שלא בלשון רכילות"

ספר היראה: ??? :...אל תהי צדיק הרבה, ראית אשה טובעת בנהר אל תאמר אנוס ולא אראנה וכיוצא בזה, שמעת איש אומר להכות חברו אל תאמר לא אגלה לו ואהיה רכיל, לא תעמוד על דם רעך ואמור לו כפי יכולתך שלא בלשון רכילות [=חידוש!], ואז את נפשך הצלת.

ספר חסידים: פארמא סימן תתנ"ז: אם יהודים טובים הולכים לעיר אחרת ואתה משם, והוא שואל למי אאמין כספי – אם אותם שואלים בדוקים לך שלא יגלו עליך לשון הרע, שלא יאמרו אותו פלוני הגיד לנו שאינך נאמן ויבוא לידי קטטה, יאמר אל תאמין לאותו פלוני ופלוני ואל יהא לך משא ומתן עמו כי ירמה אותך, ואפילו גוי מעריפא שלך [-שותף שלך, ושואל אותך מי נאמן, תאמר לון כדי שלא יתחלל שם שמים, אבל כשהזהרתו לא יהא חילול השם – אבל אם אין בדוקים לך, תאמר לו על נאמן עם אותו [-איתו] יהיה לך משא ומתן וכידו תפקיד, ואם היה לי משא ומתן או להפקיד לא הייתי עושה כי אם עם איתו.

ואם בתוך העיר ושואל לך יהודי או גוי על פלוני, ואתה יודע שרמאי הוא, אתה מגיד לו כדי שלא יתחלל שם שמים, ואם יאמר לך אם כן תמכור אתה לי, זה לא יתכן שלא יחשדך שבשביל עצמך אמרת, אבל אם הוא מכירך שלא בשבילך אתה אומר מותר, ואם אתה רחוק ואתה ירא פן תשלח יד בהם אמור האמת דחוק אני וירא אני שממונך יעשני גזלן ויתקדש שם שמים על ידך.

סימן תת"פ"ז: ישראל ונכרי שהם יחדיו והנכרי אומר לו אני רוצה ללכת למקום פלוני ושם יהודים ואני ירא פן ירמו אותי תגיד לי מי הוא נאמן ומי אינו נאמן, אותו ישראל יאמר לו אל יהי לך עסק עם פלוני ופלוני. פארמא תתתנו

סימן תת"פ"ז: אם רואה אדם שמפקידים ביד אביו או אמו או רבו והוא מכירם שלא יעשו נאמנות, אם המפקיד חכם והגון יאמר לו שלא יתן בידם ויגלה לו האמת, ואם המפקיד אינו חכם והגון לגלות לו, יאמר לא תתן בידם, ואל יאמר על אביו ועל אמו ועל רבו רשע הוא אלא לטובים יאמר האמת. ואם יודע שהם נאמנים אל יודיע שהם בקיאים להרויח כל כך כמו אחרים ואם המפקיד הגון יאמר לו האמת ואם אינו הגון יזהר שלא יביאנו לידי שבועה?? פארמא תתתנו

פארמא תתת"ל: אם אמרו לאדם בכל תאמר אנו רוצים להזיק לפלוני ופלוני צדיק, יזהיר אותו ואין זה לשון הרע, ואם צדיק שאל לך אני רוצה להתחתן בפלוני הגד לי אם שמעת עליו שום דבר פגם, אם אתה מכיר בו שהוא צדיק ואפילו אם מחר יתקוטט עמו, לא יזכיר לו אותו פגם לביישו ולא יודיע לאחרים יגיד לו [=צ"ע דבריו ואולי חסר=], ואם לאו יאמר לו תחקור מאחרים כדי שלא יבוא תקלה על ידך.

סימן תרל"א: ...ומי שאומר טובה על הרעים ואומר על רמאי נאמן הוא והאמינו לרמאי וכפר כאלו גזל ששיבח את הרמאי, ועוד מדבר שקר תרחק (שמות כג ז) שאומר לרע טוב. ==ע"ע לקמן אונאה בשידוכים שיש לגלות פגם מחשש קידושי טעות...

סימן תתת"ג: ==עייש איך לחקור כאשר רוצה לעשות שותפות עם אדם עיי"ש ==

חז"דים: פרק כד: מצוות לא תעשה מן התורה התלויות בפה ובקנה ואפשר לשמרן בכל יום. ... (לח) לא תלך רכיל, וסמיך ליה לא תעמוד על דם רעך, פירש בספר מנחת יהודה בשם רבינו משה מקוצי, לא תלך ברכילות ותטעון דברים מאדם לחבירו של חרפה או גנות שאמר עליו, אבל אם שמעת אדם שאמר להרוג את חבירו אסור עליך להמנע מהיות רכיל מלהגיד לו וישמור נפשו ולא ימיתנו, וכן פירש נמי רבינו יונה. (פא) כתב בספר החינוך: אמרו רז"ל דבכלל לאו דלא תעמוד על דם רעך איכא שלא יכבוש אדם עדות שלא יאבד חבירו ממון, דהמענות נקראים דמים, הכי איתא בספרא מנין שאם יודע לו עדות שאינו רשאי לשתוק עליה שנאמר לא תעמוד על דם רעך, (ענף מצוה).

❖ עול גדול למנוע מלהודיע לחבירו בשעת הצורך

פתחי תשובה: להגרי"א איסרלין, מו"ץ בוילנא שנת תרל"ה: או"ח סימן קנו: ילך לעסקיו וכו', המגן אברהם כאן האריך באיסור לשון הרע, ובתשובת מהר"י מברונא (סימן לח) דאפילו להוציא עצמו מן החשד לא יאמר פלוני עשה אף שהוא אמת, אלא יאמר אני לא עשיתי ע"ש.

וראיתי להזכיר פה ע"ד אשר כל הספרי מוסר הרעישו העולם על עון לשון הרע ואנכי מרעיש העולם להיפך, עון גדול מזה וגם הוא מצוי יותר, והוא מניעת עצמו מלדבר במקום הנצרך להציל את העשוק מיד עושקו. דרך משל, במי שראה באחד שהוא אורב על חבירו בערמה על הדרך במדבר להרגו, או שראה חותר מחתרת בלילה בביתו או בחנותו, היתכן שימנע מלהודיע לחבירו שיזהר ממנו משום איסור לשון הרע, הלא עונו גדול מנשוא שעובר על לא תעמוד על דם רעך, וכן בענין ממון הוא בכלל השבת אבידה, ועתה מה לי חותר מחתרת או שרואה משרתיו גונבים ממנו בסתר, או שותפו גונב דעתו בעסק, או שחבירו מטעהו במקח וממכר, או שלוח מעות והוא גברא דלאו פרענא הוא, וכן בעניני שידוך והוא יודע שהוא איש רע ובליעל רוע להתחתן עמו, כולן בכלל השבת אבידת גופו וממונו.

ועתה איה לנו הגדר והגבול לומר עד פה תדבר ולא יותר. והכלל בזה שהדבר מסור ללב, אם כוונתו לרעת האחד הוא לשון הרע, אבל אם כוונתו לטובת השני להצילו ולשמרו, הוא מצוה רבה.

וזהו לדעתי עומק כוונת הירושלמי שהביא המגן אברהם דמותו לדבר לשון הרע על בעלי המחלוקת, ולכאורה קשה על זה מהא דאמרינן מועד קטן (טז) דיליף דבשליח בית דין אין בו משום לשון הרע מדהגיד למשה העיני האנשים ההם תנקר וכו', ומאי ראייה הא עדת קורח ה"ה בעלי מחלוקת. והוא אשר דברתי, דודאי גם על בעל מחלוקת אין לספר בחינם, רק בדבר המחלוקת שהוא צופה רעת חבריו אז מותר לגלות גנותו להצלת חבריו, ולפי"ז מוכיח שפיר דמה שאמר למשה מה שאמרו עדת קורח הוא בלא תועלת וע"כ הוא רק משום דשליח ב"ד מותר. שוב מצאתי כן בגליון הש"ס על הירושלמי.

ועתה כמה פעמים אנו רואים תקלת חברינו בהרשת הפרושה לרגליהם מאדם רע וכובשים פנינו באמרינו מה לנו להכניס בדבר אשר אינו נוגע לנו. ועי' תשובת מקום שמואל (סי) צא) אהא דמתאמרי באפי מרא לית ביה משום לישנא בישא, היינו דוקא במתכוין לשם תוכחה אבל לא לקנתור עי"ש. ובדברים כאלו וכיו"ב כבר אמרו חז"ל בדבר המסור ללב נאמר ויראת מאלקיך.

דבריו מובאים בספר זה השלחן (חלק א: הגהות והערות לספר חפץ חיים עמ' סב) לההר"ר שריה דבליצקי שליט"א, והוסף שם להסביר וז"ל:

יש הרבה אנשים נכשלים בענין זה, שבדרך כלל אינם נזהרים כל כך מלשון הרע ועל פי רוב מדברים ככל העולה על רוחם, וכששואלים אותם אודות שידוך וכדומה והם יודעים חסרונות, נעשים כאלם לא יפתח פיו, ומשתמטים בכל היכולת מלהשיב בטענם למה לי להכניס ראשי להיות סיבה לקלקל הענין המדובר. והנה זה בכלל מה דאיתא בוידוי של רבנו נסים גאון את אשר אסרת התרתי ואשר התרת אסרתי, וזה כדוגמת איש אחד שילך בחשך ואפילה בדרך של בורות עמוקים ומכשולות, וחבירו יודע מזה ויאמר בדעתו למה דוקא אני צריך למנוע אותו מליפול בבור העמוק, היש דעת יותר משובשת מזה.

ומה עוד, שידוע שבענינים כאלו כעניני שידוך והשתתפות במסחר, אם לא יגלו להמעונין, את חסרונות מצד השני, יכול לצאת מזה בכיה לדורות והפסד ממון, ולפעמים מרוב צער יורד אפילו לקבר ח"ו, ובפרט עוונות עצומים של לשון הרע מחלוקת שנאת חנם וגזל ושפיכת דמים, כידוע ומפורסם, ובודאי שלעתיד לבוא יהיה להמונע עצמו למגלות, חלק גדול בכל העבירות הנ"ל שנגרמו על ידי שתיקתו.

==להביא כאן מעשה של מהר"ש קלוגר שמתאונן בהקדמה לספרו נדרי זריון איך שרימו אותו אנשים בקשר לשידוך =דברים חריפים מאד וקללות == לצטט מטעם ודעת, ותשובות והנהגות לגר"ם שטרנבוך ==

ליקח אשה צריך לשאול עליה (ולספר בגנותה ??) אם יש לה חסרון להודיע לו, לכך אם ישאל לצדיק על האשה לא יודיע לו חסרונה בשביל ששומר עצמו מלשון הרע, וגם הצדיק אינו יודע חסרונה, אבל אותן הולכי רכיל שנמשלו לבלבים, שיגלגלו לעתיד בבלבים כנוודע, הם המדברים בגנות האדם תמיד, יודעים חסרונן של כל אדם.

לכך כשאדם הולך ליקח אשה ישמע קל כלביא מנבחין, היינו כשהולך ליקח אשה צריך לשמוע לאותן בעלי לשה"ר, וזהו מצית מה אינון

טעם ודעת, ר' משה שטרנבוך שליט"א

במקום סכנה ומכשול חייב להודיע לחבירו גם אם יש בזה דברי רכילות / פרשת קדושים בפסוק **רב יובי,** ר' יעקב יוסף בן יהודה לייב (תלמיד המגיד ממזריש)

איתא במדרש ב"ר סוף פרשה נט: לעת ערב לעת צאת השואבות, אמר רב הונא בשעה שאדם הולך ליקח אשה ושמע קל כלביא מנבחין, הוא מצית מה אינון אמרין.

נראה לפרש בעז"ה, דהנה אסור לספר לשון הרע ואסור לשמוע ולקבל לשון הרע, אמנם אם הולך

עניא מכבלא', שהכוונה לאיסור לשון הרע], רב ייבי, הוצאת מכון ארץ חיים צאנז, ח"ב עמוד שכו.

תשובות והנהגות, ר' משה שטרנבוך
 לפעמים מצוה לספר לשון הרע ח"א תקנח
 כשיוצאים שמועות רעות על מלמד מוטל על
 המנהל לחקור ולדרוש ולברר הדברים כי יש לו
 אחריות על הילדים ועוד ח"ה שצח

אמרינן, גם שאסור לשמוע תמיד לשה"ר, מכל מקום מחמת שצריך לידע מעשה האשה אם אין לה גנות, צריך לשמוע לאותן בעלי לשה"ר שנמשלו לבלבים, כדי שיודיעו לו גנותה, ואז יחקור על דבריהם אם הוא אמת.

[הערה: לדעת החפץ חיים צריך להודיע קודם ששואל משום שידוך וכו']. הערה: לצרף כאן דברי הגר"א הידועים בגמרא שבת קנה'לית

❖ פרק כב: לשון הרע בשידוכין ❖

❖ אונאה בשידוכים

ספר חסידים: סימן שע"ט: ...אמרו לאחד אשה פלונית יפה במקום פלוני היא חפצה כך, שמע לעצתנו ולך שמה ותצבע שעריך בשחור ותהיה סבורה שאינך זקן, אמר להם חלילה לי להטעות אותה, אלא תראה שאני זקן [והיא תאמר מה שבלבה אם חפצה בי]. פארמא תתשו

סימן שפ"ח: שארית ישראל לא יעשו עולה ולא ידברו כזב ולא ימצא בפייהם לשון תרמית (צפניה ג יג), אם יש לאדם בן או בת, לא יאמר כך וכך רוצים ליתן שהייתי נותן בתי לאיש פלוני או בני לבת פלוני, או יאמר כך וכך רוצים לתת לי בסחורה שלי, ולא היו דברים מעולם. פארמא תתשמ

סימן תק"ז: לא יכסה אדם מום בני ביתו אם צריכים בניו או קרוביו להזדווג, אם יש להם חולי שאילו היו יודעים אותם המזדווגים עמהם אותו חולי לא היו מזדווגים, יגלה להם פן יאמרו קידושי טעות היו¹, אלא יפרידם ולא יהיו ברע יחדיו. או אם יש מעשים רעים להם שאילו היו יודעים לא היו מתחתנים בהם לכך יפרסם. וכן לענין צדקה שאם היו יודעים לא היו נותנים להם הרבה, יגיד לנותנים. פארמא תתשסג

הסתרת מומים בשידוכין וחשש אונאה

אמרי יושר: ח"ב סימן קיד: [להג"ר מאיר אריק ז"ל]: על דבר שאלתו באשה אחת, אשת איש, שהיתה דרה בכפר ונתגרשה מבעלה בהיותה מעוברת, כי הבעל אמר אז שזה שלשה שנים שלא קרב אליה מחמת קטטות, רק שהיתה בכיתו, והוולד אינו מאתו...

❖ בענין רמאות בשידוכין: חייב לגלות חסרונות המשוך לצד השני

...ח) והנה מתוך כותלי כתבו של כת"ר נראה שהמשוך לה אינו יודע כלל מזה וסובר שהיא בת ישראל בלי פקפוק, וכת"ר רוצה לעשות כל טצדקי שלא יודע לו, ובעניות הענין קשה למאוד להטעות אותו, אף שמשורת הדין כשירה מטעם ספק ספיקא הרי הספק הוא דלמא מנכרי, והרי גם מנכרי אף שהוולד כשר, פגום מיהו הוי, וגם עכ"פ בת דומה היא, נהי שיש להתירה למי שיודע הענין שכן ורוצה לישא אותה, אבל להטעות אותו בדבר שהוא קפידא רבה לישא בת ספק מנכרי וגם עכ"פ בת דומה היא, כל המסייעו לזה הוי עכ"פ כיועץ עצה רעה דעובר משום לפני עור לא תתן מכשול.

1. **ספר חסידים:** ב"מקור חסד" (להג"ר מרגליות) כאן כתב שבספר משנת חסידים (להר"ר יקותיאל קמלהר) העיר מגמ' יבמות דף מה. זיל איטמר וכו' ופרש"י לך למקום שלא יכרוך וכו' הרי שלא חיישי לשמא יאמרו קידושי טעות היו, וחכם אחד העירני שכוונת רבינו היא רק על מום בנותיו אבל התם האיש איטמר לא חיישי, דבכל דהו ניחא לה. ובעבודת הגרשוני כתב דקדושי טעות שייך רק במומי הגוף ונדירים וכה"ג דבנודע המום בטלי קידושין אבל בפסולי קהל לא שייך קידושי טעות והמקדש חייבי לאוין אפילו בטעות מקודשת כמ"ש בגמ', ועי' נו"ב תנינא אהע"ז סי' פ', בית מאיר סי' קט"ז ובניחבות לשבת סי' יח, וא"כ ביבמות שם דמיירי בפסולי יחסין לא חשש לקידושי טעות, עכ"ל. ועיין לקמן בדבריהם של אמרי יושר > וקהלות יעקב > ובמקורות והראות בספר חסידים החדש ==

ואף דאמרינן ביבמות (מה) בהאי דאתא לקמיה דר"י דא"ל זיל איטמר ופרש"י שם שילך למקום שאין מכירין אותו וישא בת ישראל כי במקום שמכירין לא יתנו לו, ולא חש על זה שיטעה את האשה, די"ל דאיתתא בכל דהו ניחא לה כעין דאמרינן בב"ק ק"י טב למיתב טן דו, וגם יש לומר דשם היינו שילך למקום רחוק שלא יוודעו לעולם אם הוא בן נכרי, אבל הכא להטעות האיש דלא שייך לומר עליה בכל דהו ניחא ליה, וגם הרי בזה העיר בוודאי יוודע לו אח"כ ויתבייש, הוי ודאי בכלל עצה רעה, וגם שם אמר לו ברמז זיל איטמר, אבל לעשות מעשה הב"ד להטעות אותו כבנ"ד שאם אינה מנכרי היא ספק ממזרת עכ"פ, והמעליותא היא דנתלי מנכרי, וכל זה קפידא רבה.²

ואף דאמרינן בהוריות י"א הכל רצין לישא גיורת אף דבאה מנכרים, התם עכ"פ אין יצירתה עבירה, משא"כ בת ישראל מנכרי, ועוד דרש"י פירש שם הכל רצין לישא גיורת יותר ממשוחררת, אבל עכ"פ בת ישראל עדיפא ליה, וכמו בנ"ד דיש עליה חשש ממזרת וההיתר מס"ס דלמא מנכרי, הוי קפידא רבה. ובשגם דדעת מהרש"א קדושין סח דנכרי הבא על בת ישראל הבן צריך גירות ואף שרבים חולקים על זה עכ"פ הוי גם כן ריעותא דגריעא מגיורת שהרי זו לא נתגיירה.

וגם עיקר ההיתר בעניוטי אינני אומר שההיתר מורווח רק מחמת גודל הענין בפרט בזמנינו שאם נאסרה לבוא בקהל בוודאי תפרוץ בזנות בין הנכרים ודי לנו להתיר לאיש שיוודע מהענין, ורוצה לישא אותה אבל לא להטעותו, ועכ"פ מצד הב"ד ואנשים אחרים ודאי אין לעשות שום נוצדקי בזה להטעותו.

סיומא דפסקא לענ"ד יש להתיר אותה מצד ס"ס הנ"ל לאיש הרוצה לישא אותה, אבל לא להטעותו בגוף הענין כי חוששני בזה מלאו דלפני עור לא תתן מכשול, וגם בכתובה אין לכתוב שם אבוא כלל... עיין קהלות יעקב בסמוך ובהערה שם

❖ בחשש אונאה בשידוכין

קהלות יעקב: יבמות סימן מד: בענין חשש אונאה בשידוכין: ע"ד אחד שמחמת חולי נטלו ממנו הרופאים את הביצה השמאלית והאחרונים ז"ל מכשירין אותו לבא בקהל על פי שיטת ר"ת ז"ל וספר התרומה דלהלכה כשר בביצה אחת, ובצירוף שיטת הרמב"ם ז"ל דעל ידי חולי חשוב בידי שמים, עיין אבן העזר סי' ה' בפתחי תשובה סק"ז תשובת הגר"ח ז"ל מוולוז'ין, אמנם אין ההיתר ברור לכו"ע, ומ"מ בשעת הדחק כזה דאל"כ אין לו תקנה התיירוהו, וכבר הותר האי גברא על פי הוראות גדולי הרבנים, ושאל אם מחוייב עכ"פ להגיד ענינו להמשודכת שהיה בו עסק זה, והשאלה נחלקת לשנים א' שמא אם לא יגיד יהא חשש קידושי טעות, והב' את"ל שאין כאן חשש קידושי טעות שמא עכ"פ מחוייב להגיד שלא יהא אונאה וגונב דעת אחרים להנשא בחזקת כשר גמור בלא שום פקפוק.

ולענין שאלה הא', הנה הפתחי תשובה ביו"ד סי' ל"א סק"ב הביא דברי החתם סופר לענין היכא שמתירין בהפסד מרובה, שאין זה אלא לגבי בעל הבהמה אבל למכור לאחרים וכו', וכתב החתם סופר ז"ל: וקרוב ודאי שמחוייב להודיעם ואם לא הודיעם ומכר סתם אפשר הוה מום במקח וחוזר עכ"ל. וא"כ לפי זה ה"ה נידון דידן אפשר דהוי בו צד מקח טעות וחוזר.

אכן נראה לענ"ד דאין כאן בית מיחוש למקח טעות, שהרי רב הונא סובר בגמרא כתובות דף קא: דחייבי לאוין שלא הכיר בה אית להו כתובה, ולדידיה פשיטא דהוי קידושי ודאי דבקידושי ספק הא אין לה כתובה ע"י כתובות דף עג: ואפילו לפום מא דקיי"ל כרב יהודה דחייבי לאוין שלא הכיר בה אין לה עיקר כתובה, כתב הנוב"ת בסימן קס"ב במסקנתו

2. עיין בסמוך ב"קהלות יעקב" שבונה היתר ע"פ הגמ' הנ"ל ביבמות ומסביר החילוק בין שידוך למו"מ, ובהערה על ספר חסידים לעיל.

בהשמטות דהוי מוקדשת ודאית, וכן מסיק באחיעזר אה"ע סי' י' עיי"ש, וכיון דאפילו חייבי לאוין דאורייתא הוי קידושי ודאי כש"כ דנ"ד דאינו אלא חשש דחיי"ל.

ואפילו לפי דעת התפא"צ והבי"ע שהביא באחיעזר שם דחיי"ל שלא הכיר בה אינו אלא קידושין דרבנן, וכן מצאתי בחזו"א סי' ע"ט סקי"ז דהאי גט דצריך בחיי"ל שלא הכיר בה אינו אלא מספק או מדרבנן מאחר דאין לה כתובה ובגמרא פרק המדיר מוכח דמדמינן גט לכתובה עיי"ש, מ"מ כל זה אינו אלא בחייבי לאוין אבל בחייבי עשה מבואר ברמב"ם ז"ל פרק כ"ד מאישות ה"ד דאית לה כתובה אע"פ שלא הכיר בה משום דהאיסור קיל עיי"ש, [ועיי"ן אור שמח שם ראייה גדולה להרמב"ם ז"ל], וכן פסק בשו"ע סי' קט"ז [ועיי"ש בביאור הגר"א ז"ל], וכיון דאפילו חייבי עשה שלא הכיר בה הוי קידושין ודאי, כש"כ נד"ד שהותר לגמרי על פי שיטת רוב הפוסקים ז"ל, ודאי אין כאן חשש קידושי טעות.

ומ"מ נראה דאין מכאן סתירה לדברי החתם סופר שכתב דאפילו מה שמתירין בהפסד מרובה אפשר דאם לא הודיעו הוי מקח טעות, דאין לדמות טעות במקח וממכר לטעות בקידושין ונישואין, דהא חזינן דהמוכר דבר האסור הוי מקח טעות גמור כמבואר בבכורות דף לז, ואפילו מכר דבר האסור מדרבנן הוי מקח טעות וחוזר כמבואר בהרמב"ם ז"ל ושו"ע חו"מ סי' רל"ד, ואילו חייבי לאוין שלא הכיר בה לדעת רב הונא אין זה מקח טעות, ואפילו לרב יהודה עכ"פ חייבי עשה שלא הכיר הוי קידושי ודאי ולא חשיב מקח טעות וכנ"ל.

וטעמא נראה, דגבי לוקח חפץ אין הלוקח רוצה דוקא חפץ זה או חתיכה זו, שהרי לא איכפת ליה באחרת כיוצא בה, ומשום הכי כשאית ביה צד ריעתא ודאי מחשבא אצלו מום במקח, דלמה לו דבר זה והרי באותם דמים יכול לקנות אחרת כיו"ב בלא מום, אבל גבי שידוכין אשר קשה לזווגם כקריעת ים סוף, וכשהצדדין מסכימים להנשא נחשב אצלם שמחה גדולה ולא יסכימו להנשא לאדם סתם אלא למי שבוחרין בהם ומוצא חן בעיניהם, ומשום הכי סתם ריעתא שיש בהם לא חשיב מום לבטל הקדושין אא"כ הוא מום גמור אשר ידוע שמחמתו לא היו מתרצים בשום אופן.

ולשאלה הב' אם מחוייב עכ"פ להודיע שלא להונות את המשודכת, הנה בחו"מ סימן רכ"ח סעיף ו' מבואר דאוסר לרמות בני אדם במקח וממכר או לגנוב דעתם, כגון אם יש מום במקח צריך להודיע ללוקח וכו', והיינו אפילו מום כזה שאינו מבטל את המקח דמ"מ גניבת דעת איכא ע"ש בסמ"ע, וא"כ לכאורה ה"נ בנ"ד צריך להודיע, [וא"כ כמעט שא"א לו להשתדך כי בתחילת השידוכין כל דבר קטן מקלקל].

ונראה לכאורה ראייה גדולה שאין צריך להודיע, מיבמות דף מה דקיי"ל עכו"ם ועבד הבא על בת ישראל הולד כשר, ומ"מ היו מקפידין מאוד על זה וכדאמרינן התם ואף רב יהודה מורה להתירא כדי אתא לקמיה דר"י א"ל זיל איטמר, פירש רש"י ז"ל לך במקום שלא יכירוך ושא בת ישראל שאילו יכירוך לא יתנו לך, וכי אתא לקמיה דרבא א"ל גלי או נסיב בת מינך דאל"כ לא יתנו לו אשה, וכדאמר התם רב אפילו אי הוה כיהושע בן נון לא יהיבנא ליה ברת, ומ"מ התירו לו להנשא במקום שאין מכירין אותו מבלי להגיד ענינו, דהא אי ידעי לא יהבי ליה אשה, אלמא דכה"ג שהוא כשר על פי דין תורה אינו מחוייב להגיד פגמו.

וטעמא דלא אסרינן כה"ג משום גניבת דעת, י"ל כעין הנ"ל דגבי כל מקח אפילו מום שאינו מבטל המקח [היינו שאין אדם מקפיד כ"כ להיות גברא הדרנא עבור כיו"ב] מ"מ אילו בא המוכר מרצונו להחזיר לו הדמים ולבטל המקח היה ניחא ליה, אבל גבי נישואין בדיעבד לאחר שכבר נישאו אפילו אילו היה הצד השני מסכים מרצונו הגמור לבטל המקח, היינו להתגרש, מ"מ אומדנא הוא שלא היה רוצה בזה אחרי שכבר נתקשרו בחיבה וקשין הגירושין, ומי יודע מה יזדמן לו עוד, ומשום הכי כל כה"ג שבדיעבד לא ירצה לוותר על הקנין אע"פ שיש בו מום זה, לא חשיב גונב דעת במה שלא סיפר כל מומיו.

וגם אפשר דאיסור זה דגניבת דעת [היינו לא שמרמה בפירוש רק שאינו מספר חסרונותיו] אינו אלא מדרבנן, והספר חרדים חשבו במצות ל"ת מדרבנן בפ"ד ממל"ת מדברי קבלה עיי"ש, ובמקום חשש ביטול פריה ורביה ושאר מכשולות לא גזרו חכמים, ואיך שיהא הטעם מ"מ מבואר מסוגיא דיבמות דף מה הנ"ל שאינו מחוייב להגיד פגמו כל היכא שאינו אסור על פי דין³.

ומה שהשיב מעכ"ת שליט"א דאפשר דדוקא בההיא דיבמות שפסול יוחסין מצוי ורגילים לחקור על זה משום הכי כשבא למקום שאין מכירין ולא שאלוהו על יחוסו הוי כמוותרים ונכנסים לרצונם לבית הספק, אבל פסול פצוע דכה שאין עולה על דעת אדם לחשוש ל זה אפשר דמהא דלא שאלוהו ודרשו על זה אין ראייה כלל שנתרצו לזה, ובאמת סברא זו מצאנו בתוס' חולין צד: ד"ה אינהו ע"ש.

מכל מקום נראה דאין זה לכו"ע דהמגיד משנה פרק ט"ו ממכירה ה"ג כתב בשם יש מי שכתב שאם היה דבר שהלוקח יכול להבחין לאלתר [כגון שקנה חבית יין והיה יכול לטעום ולא טעם] כגון שיכולין לנסותו ולטועמו ולא הקפיד לעשות כן, והמוכר מכר לו סתם, אינו חוזר, ועיין משנה למלך שם שהרי"ף ז"ל והרמב"ם ז"ל חולקים על זה ע"ש, וא"כ לדעת הרי"ף ז"ל ודעימיה הכא נמי בההיא דגלי למקום שאין מכירין ונשא אשה במקום שאין מכירין אע"פ שהיו יכולים לשאול ולא שאלו מ"מ אין זה כמוותר על המומין להנשא לו אפילו אם הוא מנכרי הבא על בית ישראל [ומדשרי להנשא במקום שאין מכירין מוכח דכה"ג אין זה בגדר מאנה וגונב דעת כיון שמדינא כשר הוא וכנ"ל], ורק לשיטות הסוברים דכשיכול לברר ולא בריר לא חשיב מקח טעות אפשר לומר דהכא נמי ההיא דגלי או נסיב ב"מ מהאי טעמא הוא דשרי מדלא חקרו על הדבר, אך מ"מ אינו מוכרח דמגלן דזה מצוי לחשוש על סתם ישראל שהוא נולד מנכרי הבא על בת ישראל ושמיניעת הדרישה עליו הו"ל כמסכימים על פגם זה, וכיון שאיסור גניבת דעת כה"ג אינו אלא איסור דרבנן כנ"ל בשם ספר חרדים נראה דבשעת הדחק כזה יכול לסמוך על שיטת הרי"ף ז"ל והרמב"ם ז"ל דלפי שיטתם הוא מוכח מיבמות דף מה הנ"ל שאין צריך להגיד וכמשנ"ת, וגם אינו מוכרח דמניעת הדרישה ביוחסין ה"י כהסכמה וכנ"ל.

ומה שחשש מעכ"ת מצד מום בגופו שאינו ראוי להוליד להסוברים דהוי פצוע דכה כה"ג, ונהי דאיסורא שרינן מטעם ספק ספיקא מ"מ שמא במציאות אינו ראוי להוליד וזה הא הוה מום גמור כדחזינן גבי איילונית דהוי מום, נראה לכאורה דמאחר שעל פי דין תורה סמכינן אס"ס דלאו פצו"ד הוא וגם ר"ת ז"ל כתב דמעשים בכל יום שמולידים עיין רמב"ן ז"ל יבמות דף עה ושאר פוסקים שם, וגם בזמנינו מקובל אצל העולם ע"פ דברי הרופאים שמוליד, כמדומה שאילו ידעה האשה ענינו לא היתה חוששת לחשש אינו מוליד, ואין זה בגדר מקח טעות לגבי דידה.

[כל סימן זה נכתב רק להעיר ובלא עיון הראוי ואנני אומר להלכה למעשה, והמעייין יבחר ויקרב, ושור"ר בתשובות חות יאיר סי' רכ"א מש"כ בענין קדושי סריס ע"ש אך אינו ענין כלל לנד"ד כאשר יראה המעיין].

כתב על דבריו הג"ר משה שטרנבוך שליט"א: (בערותיו לספר 'שיעורי תורה לרופאים' ח"א עמוד 582): וז"ל: מביא מה שכתב מרן הגרי"י קניבסקי בענין העלמת מוצא הייחוס ושאר מומין בשידוכין, דכיון שבדיעבד אילו יתגלה לה זאת לאחר שכבר נישאו לא תרצה

3. עיין לעיל בסמוך בדברי "אמרי יושר" שדוחה הראיה מגמ' יבמות הנ"ל וגם להעיר דמ"ש דכה"ג הוי גניבת דעת מדרבנן ע"פ דברי חרדים צ"ע כי חילקו בזה אחרונים שיש הבדל בין הטעיה במקח וממכר ממש לבין החזקת טובה בדרך מתנה עיי"ש ספר קובץ ונתיבות חיים. ובאוסף של גדולי הפוסקים בנשמת אברהם דלכאורה מסיקים דלא כקהלות יעקב ואולי מודים רק בפגישות ראשונות עיי"ש. (ועיין גם דברי הגרי"מ שטרנבוך (בשיעורי תורה לרופאים לגר"י זילברשטיין ח"א?? עמוד ?? וב"עלון המשפט" דליון 43 להרב יוסף פליישמן אסף הרבה חומר בנושא הנ"ל (מדברי "דברי מלכיא"ל) ועוד

להתגרש בגלל זה, אינו צריך החתן לגלות זה קודם הנישואין, דאומדנא היא שהיא לא תרצה גירושין אחר שכבר נתקשרו בחיבה, וקשין הגירושין, ומי יודע מה יזדמן לה עוד, ומשום הכי כיון שבדיעבד לאחרי הנישואין יהא ניחא לה בקיום הנישואין על אף המום אינו חייב לגלות המום קודם הקידושין.

ואני תמה, דבודאי בחסרון גדול שכולם מחשיבים כן למום ואילו היה נודע לה קודם הנישואין לא היתה מסכמת בשום פנים ואופן להינשא לו, בודאי חייב לגלות קודם השידוך, אף שבדיעבד אילו יתודע לה אחר הנישואין ניחא לה שלא להתגרש, דמכל מקום כשאינו מגלה הוא מאנה אותה, שהרי היא מקפדת בתוקף על כך שלא להינשא למי שיש בו מום כהאי... ורק אם יש בו חסרון קטן שאינו מקפדת על זה כל כך, ורק שאילו יתודע קודם השידוכין לא ישתדכו עמו... בזה כיון שעל המום גופא לא איכפת לה בדיעבד... אין זו אונאה כשהעלים ממנה...

והא דאמר רבי יהודה (יבמות מה.) להנולד מעכו"ם שילך למקום שאין מכירין אותו, היינו שילך למקום שאין יודעין ייחוסו וגם הוא מקום שאין מדקדקין כל כך על ייחוס [שהרי במקום שמקפידין על ייחוס בודאי לא ישתדכו עם מי שאין ייחוסו ידוע], ורק כשיודעין בפירוש שאינו מיוחס נמנעים לכתחילה להשתדך עמו, ועל כן כיון שאין מקפידין ביותר על הייחוס ובדיעבד לא איכפת לה מכך, מותר להעלים שהוא נולד מעכו"ם, אבל במשפחות מיוחסות בזמנינו שמקפידים על זה בודאי חייב לגלות שהוא נולד מעכו"ם.

עיונים נוספים בענין חשש לשון הרע בשידוכין

אבל לא להסתיר מומים ב"מ ס.	אבן ישראל , הגרי"י פ"ש
הליכות עולם , =אהרמן	לגלות שהכלה אינה בתולה חלק ט סימן קלג
סימן יז למחותים, סימן יח לאחרים	אגרות משה ,
הנשואין כהלכתן , ר' בנימין אדלר	אונאה בשידוכין יותר קלה מאונה במקח וממכר
מתי מותר לגלות פגמים וחסרונות ומתי חייב==	אה"ע ח"ג סימן כג / ח"ד סימן כד?
פ"ג יא והלאה	לגלות מום בשידוכין או"ח ד' סימן קיח
ואין למו מכש ל , ר' אברהם ישראל	אמרי יושר , ר' מאיר אריק
פרק "הצלה בשידוכין"	לגלות לצד השני שיש חשש פסלות וכשרה רק
זה השלחן ,	בדיעבד, בענין לפני עור ועוד סברות, דוחה
	ראייה מגמ' יבמות שמביא הקהלות יעקב
חלקת יעקב , ר' יעקב ברייש	באר משה , ר' משה שטרן
?? ח"ג סימן ז	לגלות בשידוכים מום גדול למשל שיש לחתן
רופא שיודע שיש לחתן מחלה מסוכנת חייב	מחלה מסוכנת וכו' ח 102
להודיע, ודיון בכל הנושא ח"ג סימן קלו	ברכה לאברהם , קובץ
חפץ חיים ,	לגלות על מחלה לבן זוג אחרי שהתחתנו, מאת
=לציין המקומות בענין שידוכין וביולות ט ח	הרב יצחק שטינברג, עמוד 341 והלאה
חמדת משה , ר' משה פרלמוטר	דברי יציב , אדמו"ר מצאנז ז"ל
ביטול שידוך בטעה שיש במשפחה מי שאבד	אונאה בשידוכין ח"ה אבה"ע טו
עצמו לדעת ובענין חרשות לאחי המשודכת	דברי משפט , קובץ כמה מחברים
אה"ע סימן קע	לגלות לחתן שהכלה נבעלה כשהיתה צעירה /
יד הלוי , ר' יצחק דב במברגר	הרב גרוסמן מצדד שאין לגלות לו כי הוא אף
האם צריכים לתת עצה לאב על קרובה של	פעם לא ידע ואין בזה נפק"מ, והרב אלישיב
המשודכת שנשתמדה כאשר האב יודע את	משיב שנפק"מ לענין של יהיה ערך לכתובה
המעשה, מצות עצה טובה, ח"ב אה"ע סי' ס	ועוד יש בזה משום אונאה ורמאות עיי"ש ח"ד
ילקוט יוסף ,	עמ' קלט והלאה
לשקר בשידוכין חלק ?? עמוד תצה	מאמרו של הרב אלעזר נידם, מביא יעלוז
כתב סופר ,	חסידים ומעשה מהסטייפלר ?? עמוד קפה
?? אה"ע סימן ז	הגהות יעבץ , ר' יעקב עמדין
	מותר לפרסם ולפזר את הבת לצורך שידוכין

לשון חיים, ר' שמואל דב איזנבלאט

לגלות על חטא קודם, לענין שידוכין, עמ' סז

מבני מדרשא, ??

מהרב זילברשטיין שליט"א, מתי רופא צריך לגלות מומים, ובענין שבועת הרופא ועוד בתוך קובץ הבאר ?? מצולם

מהרש"ם,

איך לכתוב בכתובה כשנודע שהיא לא בתולה, נתפת על ידי גוי, ח"ו סימן קנב

מוות וחיים ביד הלשון, קונטרס

בירורי שידוכים כהלכה ע"י הקרן למורשת החפץ חיים, בקלסר

מנחת יצחק, ר' יצחק וייס ז"ל

לגלות מום בשידוכים, ח"ו קלט, ח"ו ז, ושם קז לגלות שהיא בעולה מנכרי, ח"ג קטז

מרפא לשון, קובץ

לפני עור בשידוכין הרב יוחנן ריינר ח"ח עמוד כה

משנה הלכות, ר' מנשה קליין

לגלות מום בשידוך... חלק ה סימן רנד

משפטי השלום, ר' יצחק סילבר

לשון הרע בשידוכים פרק כ פרק ב

נשמת אברהם, ר' פרופ' אברהם

אוסף פסקים מגדולי הפוסקים בענין גילוי מומים ח"ג אבן העזר סימן ב אות א מספר 6

נתיבות חיים, ר' משה קאופמן

קונטרס בהרבה נושאים עיי"ש, קונטרס מי מנוחה, ועוד מקומות בספרו

ספר חסידים,

לא יכסה מומי בניו בשידוכין תקז
=עוד פרטים שפה, תקז, שעט

עין יצחק ר' יצחק אלחנן ספקטור

יודע על אשה שאינה בתולה להודיע לבעל אהב"ע ח"א סימן סז

עלון המשפט,

גניבת דעת בשידוכין והתרמות מאת הרב יוסף פליישמן, ובתוכו הרבה מראה מקומות גליון 43

עת דודים, קונטרס לר' שלמה גרוס

גילוי מומים בשידוכין

פעמי יעקב, קובץ

הסתרת מידע אודות מחלה נפשית בשידוכין הרב מאיר ברנדסדורפר קובץ נב עמוד סב

צלעות הבית, בעל בית מאיר

חילוק אם הפגם לפני השידוך או אחריו סימן ו

קובץ תשובות, לגרי"ש אלישיב

=חשוב מאד = והשוה עם המובא בשמו בדברי משפט ח"א סימן קנט

קנה בשם, ר' מאיר ברנדסדורפר

חלק א סימן קכא

תוכחת חיים,

מצולם

תשובות והנהגות, ר' משה שטרנבוך

לא צריך לספר בשידוכין שהצד השני יש בו פגם של בן נדה / העיקר לבדוק במידות טובות ועוד בשם החזו"א א' תשלג

לגלות מומים בשידוכים כמה ציורים ב' תרכד

לפעמים מצוה לספר לשון הרע א' תקנח

צריך להודיע ששואל עבור שידוך / וצ"ע למה דהוי דבר שמותר בעצם ולמה יהיה בזה לפני

עור ג' תעט

מחלה שיש לחתן או לכלה האם מחויב לגלותו

א' תהעט

בחשש גניבת דעת בשידוכין / וע"ע ספ"ל גניבת דעת

לא הפגילו ביותר, ועוד נקודות ח"ב סימן סג

שבט הלוי,

נשרו שערותיה ועתידים לחזור האם צריך להודיע לצד השני, ח"ו סימן רה

תתן אמת ליעקב, ר' יעקב פיש

=בעיקר בעניני גניבת דעת פרק ה סימן לח

דברי מלכיאל,

כשמתירים בדיעבד אדם שיש לו חשש פצוע דכה האם צריך להודיע לאשה חלק ג סימן צ

חבצלת השרון, ר' דוד מ.מ. באבד

צד החתן רוצה לבטל השידוך כי גיל המדוברת יותר ממה שחשבו ומסיק שאסור לביישה אם

✻ פרק כג: לשה"ר על שוכני עפר ✻

(ב) שלא להוציא לעז על שוכני עפר

ראבי"ה: מועד קטן סימן תת"מ: ענין פסקי נידוי... שעל כ"ד דברים מנדין על כבוד הרב... והמבזה את הזקן אפילו לאחר מיתה צריך נידוי, וכולהו מפיק לה מתם ממתניתין, ואף על גב דקאמר הכא 'אפילו לאחר מיתה' דמשמע דכל שכן בחייהם, במדרש תנחומא בפרשת ואתחנן משמע דמשה נענש על שאמר לישראל (במדבר לב יד) תרבות אנשים חטאים, ומסיק התם אמר ליה ממך למדתי וכו', אמר ליה אני אמרתי להם ואתה אמרת לאבותיהם, משמע דעונש חירוף מתים גדול יותר מן החיים. וכן נהגו הקדמונים לומר חרם שלא להזכיר לרעה את שוכני עפר. ואמרינן (חולין ז): גדולים צדיקים במיתתן יותר מבחייהם, ומיהו המקביל פני החיים גדול יותר מן המקביל ורואה אותם במיתתם כדאיתא במסכת (תענית) [חגיגה]. (עיין חגיגה ה: ומה הרואה חכמים במיתתן יחיה בחייהן על אחת כמה וכמה).

ראבי"ה: מסכת יומא: סימן תקכח: ירושלמי (יומא פ"ח ה"ז) תני יום מיתה כיום תשובה... ונהגו אבותי שתקנות קדמונים וחרם שלא להוציא לעז על המתים שהם שוכני עפר, ורבים תמהו מה ראו על ככה, ודבר ריק הוא מהם, כי כיוונו לאגדה דרבי תנחומא דגרסינן בפרשת ואתחנן אמר משה לפי הקב"ה רבש"ע כל הכעס הזה עלי למה וכו', עד חטאת בששה עונות, אמרת שלח נא ביד תשלח, ומאז באתי, לא ה' שלחני, אם בריאה יברא, שמעו נא המורים, והנה קמתם תחת אבותיכם תרבות אנשים חטאים, אברהם יצחק ויעקב חטאים היו שאמרת לבניהם כך, אמר לפניו ממך למדתי שאמרת את מחתות החטאים האלה, אמר לו אני אמרתי בנפשותם ולא באבותם וכו'.

אור זרוע: הלכות יום הכיפורים סימן רעז: [ב] נהגו הקדמונים שבקהילות ריינוס שאומרים שתקנת הקדמונים וחרם שלא להוציא שם רע על המתים שהן שוכני עפר, ורבים תמהו מה ראו על ככה, ואמר מורי רבינו אב"י העוזי כי כווננו להגדה דרבי תנחומא דגר' פרשת ואתחנן אמר משה לפני הקב"ה... א"ל הקב"ה אני אמרתי בנפשותם ולא באבותם.

מרדכי: יומא אות תשכ"ד: ונהגו רבותינו ואמרו שתקנת קדמונינו וחרם שלא להוציא שם רע על המתים שהם שוכני עפר... ==.

מרדכי בבא קמא אות קו: ...ונהגו אבותינו ואמרו... ==.

ים של שלמה: ב"ק פ"ח סימן מ"ו: דין מהו השם רע על שוכני עפר, ואם קרא לחבירו מלשין בן מלשין או כה"ג. ודין ממזר אינו כפוגע בכבוד שוכני עפר, אבל ממזר בן ממזר הוי כפוגע על כבוד שוכני עפר. ודין מי שהוא ראוי לטעון בכבוד שוכני עפר.

וזהו השם רע על שוכני עפר – כגון שמפרש אבותיו ואמר אביך או אמך עשו כך וכך באחד מן השם רע שכתבתי לעיל. אפילו אמר על אבות אבותיו כמה דורות הכל שוה, וק"ו אם אמר אביך או אבי אביך ממזר היה. והא לך הכלל: כל פעם שאדם פוגע בכבוד

שוכני עפר, הקרוב הראשון הוא הגואל ועומד עם המבייש לדין, אפילו קורבא קלישה ורחוקה אם אין שום קרוב יותר ממנו הוא מעמידו לדין, ואם אין שום קרוב המעמידו לדין ראוי לב"ד שהן קרוביהם ואביהם שכל יתמי ישראל לגעור בו בנזיפה ולהענישו לפי ראות עיניהם אבל לא להחמיר עליו כ"כ.

ואם מדבר על ת"ח שוכני עפר מנדין אותו אפילו בדבר קל וגנאי מועט כאשר אפרש לקמן, ק"ו בדבר שם רע שראוי להחמיר אפילו בלא טוען בעבורו כאילו בנו עומד וטוען לפנינו בעבורו כי הב"ד טוענים עבורו ודנין עליו.

אבל אם אמר לו אתה ממזר, אין הוא כפוגם על כבוד שוכני עפר דדעתו היה רק לפסולו, אע"פ שמתוך זה נפסלה ונפגמה אמו מ"מ יכול לומר לאו אדעתאי ולא היה דעתי רק עליך להקניטך ולא לפגוע בכבוד אבותיך. אף שמתשובת מהררי"ו לא משמע הכי הנראה בעיני כתבתי.

וכן מהר"ם לא חשיב פוגם בכבוד שוכני עפר בקבר אלא באחד שקרא לחבירו ממזר בן ממזר אבל ממזר לחוד לא חשיב כפוגם בקבר. אע"פ שלענין עדים אמרינן הכי כגון שהבעל הביא עדים על אשתי שזנתה והאב הביא עדים והזימום לעידי הבעל וחזר הבעל והביא עדים והזימום לעידי האב, א"כ עידי האב נהרגים שהיה מחשבה שיהרגו ב' עידי הבעל ומשלמין ממון לבעל ק' כסף שהיו רוצים להפסידו, ולא אמרינן גם כן שיכולו העדים לומר דעתינו ה ה רק על הבעל להפסיד מאה כסף אבל לא להרוג העדים אלא אנו מקיימים בהם כאשר זמם ונאמר דבודאי הם יודעים שגם כן יהרגו העדים בהזמתם. א"כ ה"נ נימא מסתמא יודע שאם הוא ממזר א"כ אמו נטמאה, שאני התם שלא היה דרך מריבה ולא היה לעדים זוממים מריבה עם הבעל שיוכלו לומר דעתינו היה על הבעל להכעיסו, לאפוקי הכא שהוא מריב עמו לעין כל יכול לומר שפי' להקניטך היה דעתי ולא על אבותיך. ועוד התם מאחר שעדי הבעל כבר באו להרוג את האשה בב"ד והם באו להזימם אותם א"כ ממילא ידעו שיהרגו אם יזומו והם באים להזימם א"כ דעתם היה גם כן עליהם, וכן פי' התוס' בפרק קמא דסנהדרין (??), משא"כ בנדון דידן דאמינא לאו אדעתיה. ועוד דילמא לאו אאמו קאמר אלא ממשפחת אביו שהם ממזרים, ואם תאמר אביו דילמא על אמו קאמר שנטמאה, וזיל הכא קמדחית ליה וזיל הכא וכו' הילכך אין עליו דין אלא לפייסו אותו בלבד. ומ"מ אם אמר ממזר בן ממזר הוה כאילו קרא לאביו בהדיא ממזר.

ואם אמר לחבירו גנב בן גנב או רשע בן רשע או משומד בן משומד או מלשין בן מלשין, אין זה כפוגע בכבוד אבותיו, דהא אם היה מלשין או רשע מותר לקרותו רשע או משומד בר משומד שפוגע בכבוד אביו, אפילו היה אביו צדיק גמור כמו שמסקינן בפ"ד מיתות (גב.) כמאן קרינא השתא לרשיע בר צדיקא רשיע בר רשיע וכו'. ומזה פסק בלקוטי מרדכי שאם קרא אחד לחבירו מלשין בן מלשין ונמצא שהוא היה מלשין אף שאביו היה צדיק, פטור מהאי טעמא, א"כ היכא דקרא אותו משומד בר משומד שאם הוא היה משומד לא היה עליו דין במה שהוסיף ואמר משומד בן משומד, א"כ השתא נמי אין צריך לעשות דין רק לזה שקראו משומד או כה"ג ואינו כפוגם בכבוד שוכני עפר. אבל כשמזכיר אותו בפרטות כגון שאמר אבותיך עשו כך, אזי הוא כפוגע בכבוד שוכני עפר, או שאמר ממזר בן ממזר דלא דמי לרשיע בן רשיע.

שם: ב"ק פ"ח סימן נ: דין איך להחמיר על הפוגע בכבוד שוכני עפר וכו'. מי שפיגם בכבוד שוכני עפר אפילו לא אמר לו בהדיא אמך עשתה כך וכך אלא קראו בן ממזרת ואמו מתה, או קראו ממזר בן ממזר, או אפילו בן ממזר לבד ואביו מת, וכל כה"ג, אין לו די בזה המחילה ופיוס הנ"ל, אלא יקבץ מניין בני ברית אנשים חשובים וילך על קברו יחף, כן נמצא כתוב. אפילו אם הוא בתוך ג' פרסאות ויבקש מחילה מילה במילה על קברו כנ"ל.

ויש פוסקים שאין צריך לילך על קברו וכן מצאתי כתוב וז"ל: אם מביישין את האדם אחר מותו אין צריך לילך על קברו ולבקש ממנו אלא במקום שמביישין אותו. וראייה

מפרק ב' דיומא (כב) 'אמר רב נחמן בר יצחק ואימא כבן שנה מלוכלך בטיט ובצואה, אחזי ליה סיוטא (פי' פחד) בחלמא, למחר אמר נעניתי לכם עצמות שאול בן קיש מלך ישראל'. ולא מצינו שהלך רב נחמן על קבר של שאול, וכן פסק מה"רר יחיאל ז"ל, ע"כ בפסקי מרדכי קצר.

ורחוק הוא בעיני דא"כ לדבריו לא צריך שום תשובה ותעניות וק"ו מלקות רק די במה שאמר נעניתי וכו'. ומהר"ם החמיר בפוגע בכבוד שוכני עפר יותר מאילו חיים, וכן נכון כאשר כתבתי לעיל. ועוד הלא נדון דין אין דומה כלל למעשה דיומא, חדא דהתם קרא קדריש ותורה היא וללמוד היה צריך ולא דרך שם רע סיפר. וגם קצת הסברא היתה נותנת שלא האריך במלכותו ולא קיבל ה' תפילתו ועל פי סברתו אמר. וכן החכמים שבקשו למנות שלמה ע"ה אף שטעות היה בידם מכל מקום לבם היה נוטה לזה ולא השגיחו בדיוקנו של דוד, ובכמה נסים עד שחזרו במ פת ובידיעה שלימה, ק"ו בענין זה. ועוד הלה בלשון דילמא אמר, דלעיל מיניה דרש רב הונא שאול בן שנה במלכו מה בן שנה בלא חטא אף שאול בלא חטא מתקיף לה רב נחמן בר יצחק ואימא כבן שנה וכו'. כלומר אין הכרח הפסוק. ועל מה שהראוהו לו מן השמים סיוטא בחלמא, משום כבודו של שאול, והוא גם כן אמר נעניתי וכו' משום כבודו להראות למלמדיו שהיה צדיק גמור. אבל מי שמוציא שם רע להדיא פשיטא שצריך להחמיר ולהחמיר.

ואם הוא רחוק יותר מג' פרסאות די לו בזה שהוא שולח שליח על אותו הקבר, ושם יקבץ מנין השליח, ויאמר הנני השליח של פלוני מודה ברכים איך שהמשלחני מבקש מה' אלהי ישראל כנ"ל. וכן מצאתי בתשובות.

וגם כן נמצא כתוב שאסור לבן למחול על כבוד אבותיו ולהעביר על מדותיו אם לא במילתא דיליה ולא במילתא דאבוה ואמיה, כמו שמסקינן בפרק קמא דקידושין (?). הכא תורה דיליה בתמיה, פי' רש"י מאחר שהכבוד תלוי בתורה אינו יכול למחול כלל. ומכל מקום אם עמד בדין עם אחד מהבנים אין צריך לעמוד יותר עם שאר אחים.

ואם זה הפלוני הפוגם בכבוד שוכני עפר חוזר לסורו בפעם שנית צריך להחמיר עליו לפי ראות עיני הדיין בפיוסים יותר מבפעם הראשון וישב במקום האבלים ז' ימים או יותר או ילבש שחורים.

מצאתי כתוב: מי שאומר לחבירו שרוצה לפנות על קברי אבותיו שהשיב המורה שצריך לילך לג' קהילות ולבקש שם מחילה ואח"כ על הקבר, והחמיר מאד, ולי נראה שלא להחמיר יותר ממי שפוגם בשם רע כמו שכתבתי.

שו"ת מהרש"ל: סימן קא: עיי"ש =====

שולחן ערוך או"ח סי' תרו ס"ג: שם בבית יוסף ובשו"ע מובא דברי מרדכי עיי"ש

שולחן ערוך ורמ"א: חושן משפט סימן תכ סעיף לח: רקק בחבירו, חייב. אבל רקק בבגדיו, או שביישו בדברים, פטור; ויש לבית דין בכל מקום ובכל זמן לגדור כפי מה שיראו. ויש אומרים שמנדין אותו עד שיפייס המבוייש.

הגה: וי"א דמכין אותו מכת מרדות. והמוציא שם רע על חבירו, הוי בכלל המבייש בדברים... המדבר רע על שוכני עפר, צריך לקבל עליו תעניות ותשובה ועונש ממון כפי ראות בית דין (מרדכי פרק החובל), ואם קבורים בסמוך לו ילך על קבריהם ויבקש מהם מחילה ואם הם רחוקים ישלח שם שלוחו (מהר"ם מריזבורג)...

מהר"ל: נתיב הלשון פרק ט: הרחקת לשון הרע, צריך שיהיה מרחיק מאוד לגודל החומר שלו. ויש עוד לשון הרע שהוא חומר יותר מי שהוא מדבר לשון הרע על המתים אשר

כבר מתו ובפרט בת"ח, וכך אמרו במסכת ברכות בפרק מי שמתו (יט). והא אמר רב פפא חד אשתעי מלתא בתריה דמר שמואל ונפל קניא מטללא ובזעא ארנקי דמוחא ע"כ.

...אמנם בדורות הללו טרם יקרא והוא יענה דיבה והוצאת שם רע על אבותיו ואבות אבותיו עד עשרה דורות, וגם בימי הקדמונים התחילה הנגעה הזאת עד שעשו הקדמונים תקנה וחרם שלא להוציא לעז על שוכני עפר, כמו שכתב מהר"ם ז"ל בתשובתו והביא במרדכי בפ' החובל (סי' קה). ובדורנו אין משגיחין על הכל עד כי הורגלו כל הנערים ברחובות קריה יקראו זה לזה דברי בזוי ולגנות קדושים אשר בארץ. ויותר מזה לא די להם רק כי יבזו את המתים אשר הם לאלפים ולרבבות עד אין קץ ותכלית, וכמו כן החיים אשר הם עודם חיים אלפים ורבבות בכל גלות ישראל. ועתה מה יעשו בני אדם כאשר יראו דברי חכמים הנאמנים בדבריהם ובתורתם ונמשכו בדבריהם אחר הש"י אשר ברא ותקן הלשון, כאשר ראו גודל כח הלשון כמו שהתבאר למעלה, עד שנאמר על הלשון מה יתן לך ומה יוסיף לך לשון רמיה חצי גבור שנונים עם גחלי רתמים. וכך עשו חכמים בדבריהם ובאזהרתם, לא תמצא חטא שהאריכו לספר בו כמו חטא זה, בודאי באמת אם כל בני אדם לבלרין לא יוכלו לכתוב פחיתות הלשון ולכך באו חכמים לתקן חסרון הלשון והאריכו בזה, ובאולי יקחו מוסר אנשי לשון בגודל אזהרה שלהם אשר המביין דבריהם י תומם.

...לכן אנחנו גוזרין בגזירת ב"ד עליון ובגזירת ב"ד התחתון על דעת המקום ועל דעת הבריות, על כל איש ואשה שלא יוציאו עוד שם פגם של נאדלי"ר על שום אדם מישראל, לא ברמז ולא בפירוש לא מכלל לאו ולא מכלל הן כמו שדרכן של מוציאי דיבה לכסות ולהעלים דיבתם בדברי חדודים, לא בפניו של המתבייש ולא שלא בפניו ואף בחדרי חדרים עם אחיו וחביריו לא יוציא דיבה זאת. כלל הדבר אם יובן לבני אדם דברי המוציא דיבה שרצה לקנתר ולבייש אף ברמז רחוק, יהיה בחרם בנדוי ובשמטת באלה ובקללה הכתובה בספר התורה, ותכף ומיד כשיצא מפיו הדבור שממנו נשמע הדיבה הזאת יהיה נלכד בחרם בנדוי ובשמטת וממנו לא יצא. ויהיה לו דין העובר על החרם שנקרא חשוד על השבועה כדפסק ר"ת והרא"ש ז"ל, ויהיה פסול לעדות ושבועה ויהיה מובדל ומופרש מכלל ישראל. ואנו גוזרין על כל ש"צ בישראל שלא יוציא אותו בתפלה ובשום דבר קדושה. ועוד אנו גוזרין על כל דיין בישראל שכאשר יהיה נתבע מוציא הדיבה הזאת לפניו ויסקים דעתו של דיין שהיה מכוון הנתבע אל דיבה זאת, שיאמר לו הדיין הרי את נלכד במצודת החרם ולא יהיה מתיר לו כי אם על ידי שלשה חכמים זקנים בעלי הוראה אנשי השם. אך יפרסמו מה שעבר חרם ברבים תחלה ואחר כך יפרשו תשובתו ותקונו במה שמעל ועבר חרם וגזירה. אך אם יש שורש פורה ראש ולענה יאמר בשרירות לבי אלך לשוני אגביר מי אדון לי כי זרועי רמה, או אעשה בהעלמה, יהי שמו נמח מן האדמה, יהיה לזעוה ולשמה, וזכרו יכרת מן החיים, ויהיה לחרם מתחת שמים, עורי צפון להפתח משם אליו רעה, ויבא מתימן אליו חלחל וזעוה, ממערב יחשך לו חושך צלמות ולא סדרים, ממזרח יזרח לו צרעת ממארים, מלמעלה יפקד עליו קללה,

והשומעים לדברי מורים, ומדברי נרגן נזהרים, הם זרעם זרע זרעם יעמדו לדור דורים, ויזכו לבנין אריאל בראש הרים, דברי המדבר דברים ברורים. יהודה ליואי בן לא"א בצלאל זלה"ה.

חפץ חיים: כלל ח מקה"ח ט: ודע עוד, דאפלו (כב) לבזות ולחרף את המתים גם כן אסור, וכתבו הפוסקים, דיש תקנה וחרם קדמונים, שלא להוציא לעז ושם רע על המתים. וכל זה אפלו אם המת עם הארץ, וכל שכן אם הוא תלמיד חכם, בודאי המבזה אותו - עון פלילי הוא, וחייב נדוי על זה, כמו שנפסק ביורה דעה בסימן רמ"ג סעיף ז'. ואסור של המבזה תלמיד חכם הוא אפלו אם מבזה אותו בעצמו, (כג) וכל שכן שאסור לבזות את דברי תורתו.

באר מיים חיים: (כב) לבזות ולחרף וכו'. הוא מדברי המרדכי ריש פרק החובל ע"ש. ומ"ש דיש תקנה וכו', כן כתב המרדכי שם באותו הפרק והובא דין זה באו"ח סימן תר"ו.

(כג) וכל שכן וכו'. ומה שנמצא לפעמים בדברי הגאונים בדורות שלפנינו שאחד מקנטר לחבירו, היינו רק בויכוחים שהיה ביניהם בדברי תורה וכונתם היתה לשם שמים, לפי שראו שהדבר אינו מוסכם להלכה וכדי שלא יסמכו העולם על זה ויצא מכשול מזה על כן כתבו מה שכתבו, אבל לא נתכוונו ח"ו מעולם להלעיג ולהתלוצץ אחד מחבירו, כי אפילו אם הלעג ההוא היה אמת, הלא ידוע הוא דאסור לגנות אפילו על אמת.

בענין מספר אחר המת עיין בברכות יט. רבי יצחק אומר כל המספר אחר המת כאילו מספר אחרי האבן, איכא דאמרי דלא ידעי, ואיכא דאמרי דידעי ולא איכפת להו, איני והא אמר רב פפא חד אישתעי מילתא בתריה דמר שמואל ונפל קניא מטללא ובזעא לארנקא דמוחיה, שאני צורבא מרבנן דקוב"ה הוא תבע ביקריה. אמר רב יהושע בן לוי כל המספר אחר מטתן של תלמידי חכמים נופל בגיהנם שנאמר (תהלים קכה) והמטים עקלקלותם יוליכם ה' את פועלי האון שלום על ישראל.
 רש"י: המספר אחר המת, בגנותו של מת אחר מיתתו. ובתוספות ד"ה אפילו בשעה ששלום על ישראל, והיינו לאחר מיתה דלא אתו לאנצויי בהדי המספרים בגנותם, מהכא משמע דאיירי לאחר מיתה.

עיין ארח מישרים סימן ח ביאור אות כ' מה שכתב בענין זה ==

כללי לשון הרע == נושא בענין לשון הרע דברי הח"ח (פתיחה ועוד) שתערוכת של קצת שקר הוא כבר נכלל במוציא שם רע, ועיי"ש בחלקת בנימין בכמה מקומות ודו"ק

=== זרע חיים ?? אסור רק מדרבנן אלא שצ"ע א) אם מדבר מתוך שנאה ולהשמיץ את זכרו למה לא יהיה לשה"ר ב) יש בדרך כלל פגם למשפחתו או תלמידיו וכו'

❖ פרק כד: אגדה ומוסר ❖

(א) גמרא ערכין

חלקנו את הסוגיא לשבע קטעים / בהמשך יבוא כל קטע עם דברי המפרשים

[א]

ערכין טו. משנה: במוציא שם רע להקל ולהחמיר, כיצד, אחד שהוציא שם רע על גדולה שבכהונה ועל קטנה שבישראל, נותן מאה סלע. נמצא האומר בפיו חמור מן העושה מעשה, שכן מצינו שלא נתחתם גזר דין על אבותינו במדבר אלא על לשון הרע, שנאמר וינסו אותי זה עשר פעמים וגו'.

גמרא: ממאי דלמא משום דקא גרים לה קטלא דכתיב ואם אמת היה הדבר וגו' והוציאו את הנערה וגו', אמר רבא אמר קרא כי הוציא שם רע, על שם רע שהוציא:

וכן מצינו שלא נתחתם גזר דין וכו'. ממאי, דלמא דאכתי לא מלא סאתן, דאמר רב המנונא אין הקב"ה נפרע מן האדם עד שתתמלא סאתו, שנאמר במלאת ספקו יצר לו. אמר ר"ל, אמר קרא וינס אותי זה עשר פעמים, על זה נתחתם גזר דין.

תניא, א"ר אלעזר בן פרטא בוא וראה כמה גדול כח של לשון הרע, מנלן ממרגלים, ומה המוציא שם רע על עצים ואבנים כך, המוציא שם רע על חברו על אחת כמה וכמה. ממאי דלמא משום דר' חנינא בר פפא, דאמר רבי חנינא בר פפא דבר גדול דברו מרגלים באותה שעה, דכתיב כי חזק הוא ממנו, אל תיקרי כי חזק הוא ממנו אלא ממנו, כביכול בעל הבית אין יכול להוציא כליו משם, אלא אמר רבה אמר ר"ל, אמר קרא וימותו האנשים מוציא דיבת הארץ רעה, על דיבת הארץ שהוציאו.

תניא אמר ר' יהודה, עשר נסיונות ניסו אבותינו להקב"ה שנים בים, ושנים במים, שנים במן, שנים בשליו, אחת בעגל, ואחת במדבר פארן... במדבר פארן כדאיתת.

[ב]

ערכין טו:... אמר רבי יוחנן משום רבי יוסי בן זימרא מאי דכתיב מה יתן לך ומה יוסיף לך לשון רמיה, אמר לו הקב"ה ללשון כל אבריו של אדם זקופים ואתה מוטל, כל אבריו של אדם מבחוזן

ואתה מבפנים, ולא עוד אלא שהקפתי לך שתי חומות, אחת של עצם ואחת של בשר, מה יתן לך ומה יוסיף לך לשון רמיה.

אמר ר' יוחנן משום ר' יוסי בן זימרא כל המספר לשון הרע כאילו כפר בעיקר, שנאמר אשר אמרו ללשוננו נגביר שפתינו אתנו מי אדון לנו.

ואמר ר' יוסי בן זימרא כל המספר לשון הרע נגעים באים עליו, שנאמר מלשני בסתר רעהו אותו אצמית, וכתיב התם לצמיתות ומתרגמינן לחלוטין, ותנן אין בין מצורע מוסגר למצורע מוחלט אלא פריעה ופרימה.

אמר ריש לקיש, מאי דכתיב זאת תהיה תורת המצורע זאת תהיה תורתו של מוציא שם רע.

ואמר ריש לקיש מאי דכתיב אם ישוך הנחש בלא לחש ואין יתרון לבעל הלשון, לעתיד לבוא מתקבצות כל החיות ובאות אצל נחש ואומרות ארי דורס ואוכל, זאב טורף ואוכל, אתה מה הנאה יש לך, אומר להם וכי מה יתרון לבעל הלשון.

ואמר ריש לקיש כל המספר לשון הרע מגדיל עונות עד לשמים שנאמר שתו בשמים פיהם ולשונם תהלך בארץ.

אמר רב חסדא אמר מר עוקבא כל המספר לשון הרע ראוי לסוקלו באבן, כתיב הכא אותו אצמית, וכתיב התם צמתו בבור חי וידו אבן בי.

ואמר רב חסדא אמר מר עוקבא כל המספר לשון הרע אמר הקב"ה אין אני יכולין לדור בעולם, שנאמר מלשני בסתר רעהו אותו אצמית גבה עינים ורחב לבב אותו לא אוכל, אל תיקרי אותו לא אוכל אלא אתו לא אוכל. ואיכא דמתני לה על גסי הרוח.

אמר רב חסדא אמר מר עוקבא כל המספר לשון הרע, אומר הקב"ה [לשר של] גיהנם אני עליו מלמעלה ואתה עליו מלמטה נדוננו, שנאמר חצי גבור שנונים עם גחלי רתמים, אין חץ אלא לשון, שנאמר חץ שחוט לשונם מרמה דבר, ואין גבור

אלא הקב"ה, שנאמר ה' כגבור יצא, גחלי רתמים היינו גיהנם.

אמר רבי חמא בר' חנינא מה תקנתו של מספרי לשון הרע אם תלמיד חכם הוא יעסוק בתורה, שנאמר מרפא לשון עץ חיים, ואין לשון אלא לשון הרע, שנאמר חץ שחוט לשונם, ואין עץ אלא תורה שנאמר עץ חיים היא למחזיקים בה, ואם עם הארץ הוא ישפיל דעתו שנאמר וסלף בה שבר רוח.

רבי אחא ברבי חנינא אומר סיפר אין לו תקנה, שכבר כרתו דוד ברוח הקדש, שנאמר יכרת ה' כל שפתי חלקות לשון מדברת גדולות, אלא מה תקנתו שלא יבא לידי לשון הרע אם תלמיד חכם הוא יעסוק בתורה, ואם עם הארץ הוא ישפיל דעתו, שנאמר וסלף בה שבר רוח.

תנא דבי רבי ישמעאל כל המספר לשון הרע מגדיל עונות כנגד שלש עבירות עבודת כוכבים וגילוי עריות ושפיכות דמים, כתיב הכא לשון מדברת גדולות, וכתוב בעבודת כוכבים אנה חטא העם הזה חטאה גדולה, בגילוי עריות כתיב ואיך אעשה הרעה הגדולה הזאת, בשפיכות דמים כתיב גדול עוני מנשוא. גדולות, אימא תרתי, הי מינייהו מפקא.

[ג]

במערכא אמרי לשון תליתאי קטיל תליתאי, הורג למספרו ולמקבלו ולאומרים עליו.

א"ר חמא ברבי חנינא מאי דכתיב מות וחיים ביד לשון, וכי יש יד ללשון לומר לך מה יד ממיתה, אף לשון ממיתה. אי מה יד אינה ממיתה אלא בסמוך לה, אף לשון אינה ממיתה אלא בסמוך לה ת"ל חץ שחוט לשונם. אי מה חץ עד ארבעים וחמשים אמה, אף לשון עד ארבעים וחמשים אמה ת"ל שתו בשמים פיהם ולשונם תהלך בארץ. וכי מאחר דכתיב שתו בשמים פיהם, חץ שחוט לשונם למה לי הא קמשמע לך, דקטיל כחץ. וכי מאחר דכתיב חץ שחוט לשונם, מות וחיים ביד לשון למה לי לכדורבא, דאמר רבא דבעי חיים בלישניה, דבעי מיתה בלישניה.

[ד]

היכי דמי לישנא בישא [אמ רבה] כגון דאמר איכא נורא בי פלניא. אמר ליה אביי מאי קא עביד גלויי מילתא בעלמא הוא, אלא דמפיק בלישנא בישא, דאמר היכא משתכח נורא אלא בי פלניא [דאיכא בשרא וכוורין].

אמר רבה כל מילתא דמיתאמרא באפי מרה, לית בה משום לישנא בישא. אמר ליה [אביי] כל שכן חוצפא ולישנא בישא, אמר ליה אנה כרבי יוסי סבירא לי, דאמר רבי יוסי מימי לא אמרתי דבר

וחזרתי לאחורי.

אמר (ערכין טז.) רבה בר רב הונא כל מילתא דמיתאמרא באפי תלתא, לית בה משום לישנא בישא, מאי טעמא חברך חברא אית ליה, וחברא דחברך חברא אית ליה.

[ה]

כי אתא רב דימי אמר מאי דכתיב מברך רעהו בקול גדול בבוקר השכם קללה תחשב לו, כגון דמיקלע לאושפיזא וטרחו קמיה שפיר, למחר נפיק יתיב בשוקא ואמר רחמנא ניברכיה לפלניא דהכי טרח קמאי, ושמעין אינשי ואזלין ואנסין ליה.

תני רב דימי אחוה דרב ספרא לעולם אל יספר אדם בטובתו של חבירו, שמתוך טובתו בא לידי רעתו. איכא דאמרי רב דימי אחוה דרב ספרא חלש, על רב ספרא לשיולי ביה, אמר להו תיתי לי דקיימי כל דאמר רבנן. א"ל הא מי מקיימת לעולם אל יספר אדם בטובתו של חבירו, שמתוך טובתו בא לידי גנותו אמר להו לא שמיעא לי, ואי הוה שמיעא לי קיימתה.

[ו]

א"ר שמואל בר נחמני א"ר יוחנן על שבעה דברים נגעים באין – על לשון הרע, ועל שפיכות דמים, ועל שבועת שוא, ועל גילוי עריות, ועל גסות הרוח, ועל הגזל, ועל צרות העין.

על לשון הרע, דכתיב מלשני בסתר רעהו אותו אצמית. על שפיכות דמים, דכתיב ואל יכרת מבית יואב זב ומצורע וגו'. ועל שבועת שוא, דכתיב ויאמר נעמן הואל קח ככרים, וכתוב וצרעת נעמן תדבק בך וגו'. ועל גילוי עריות, דכתיב וינגע ה' את פרעה נגעים וגו'. ועל גסות הרוח, דכתיב ובחזקתו גבה לבו עד להשחית וימעול בה' אלהיו, והצרעת זרחה במצחו. ועל הגזל, דכתיב וצוה הכהן ופנו את הבית, תנא הוא כונס ממון שאינו שלו, יבא הכהן ויפזר ממונו. ועל צרות העין, דכתיב ובא אשר לו הבית [וגו'], ותנא דבי ר' ישמעאל מי שמיחד ביתו לו.

איני והא אמר ר' ענני בר ששון למה נסמכה פרשת בגדי כהונה לפרשת קרבנות לומר לך מה קרבנות מכפרין אף בגדי כהונה מכפרין.

כתונת מכפרת על שפיכות דמים, דכתיב ויטבלו את הכתנת בדם. מכנסים מכפרים על גילוי עריות, דכתיב ועשה להם מכנסים בד לכסות בשר ערוה. מצנפת מכפרת על גסי הרוח, כדרכי חנינא דא"ר חנינא יבוא דבר שבגובה ויכפר על מעשה גובה. אבנט מכפרת על הרהור הלב, אהיכא דאיתיה, (דכתיב והיה על לב אהרן). חושן מכפר על הדינין, דכתיב ועשית חושן משפט. אפוד מכפר על עבודה

שפיכות דמים אשפיכות דמים לא קשיא הא ידיע מאן קטליה, הא דלא ידיע מאן קטליה, ידיע מאן קטליה בר קטלא הוא, במזיד ולא אתרו ביה. לשון הרע אלשון הרע לא קשיא, הא בצינעא, (ערכין טז:) הא בפרהסיא.

[ז]

בעא מיניה רבי שמואל בר נדב מרבי חנינא, ואמרי לה רבי שמואל בר נדב חתניה דרבי חנינא מרבי חנינא, ואמרי לה מרבי יהושע בן לוי, מה נשתנה מצורע שאמרה תורה בדר ישב מחוץ למחנה מושבו, הוא הכדיל בין איש לאשתו בין איש לרעהו, לפיכך אמרה תורה בדר ישב וגו'.

אמר רבי יהודה בן לוי מה נשתנה מצורע שאמרה תורה יביא שתי ציפרים לטהרתו, אמר הקב"ה הוא עושה מעשה פטיט, לפיכך אמרה תורה יביא קרבן פטיט.

זרה, דכתיב אין אפוד ותרפים. מעיל מכפ על לשון הרע, אמר הקב"ה יבא דבר שבקול ויכפר על מעשה הקול. ציץ מכפר על מעשה עזי פנים, כתיב הכא והיה על מצח אהרן, וכתיב התם ומצח אשה זונה היה לך,

לא קשיא, הא דאהנו מעשיו הא דלא אהנו מעשיו, אי אהנו מעשיו אתו נגעים עליה, אי לא אהנו מעשיו מעיל מכפר.

והא"ר סימון אמר רבי יהושע בן לוי שני דברים לא מצינו להם בקרבנות כפרה, בדבר אחר מצינו להם כפרה, שפיכות דמים ולשון הרע, שפיכות דמים בעגלה ערופה, ולשון הרע בקטרת, דתניא ר' חנינא למדנו לקטרת שמכפרת, דכתיב ויתן את הקטרת ויכפר על העם, ותנא דבי רבי ישמעאל על מה קטרת מכפרת על לשון הרע, אמר הקב"ה יבא דבר שבחשאי ויכפר על מעשה חשאי, קשיא שפיכות דמים אשפיכות דמים, קשיא לשון הרע אלשון הרע,

גמרא ערכין

[א] האומר בפה חמור מהעושה מעשה

ערכין טו. משנה: במוציא שם רע להקל ולהחמיר. כיצד, אחד שהוציא שם רע על גדולה שבכהונה ועל קטנה שבישראל, נותן מאה סלע. נמצא האומר בפיו חמור מן העושה מעשה¹, שכן² מצינו שלא נתחתם גזר דין על אבותינו במדבר אלא על לשון הרע, שנאמר (במדבר יד כב) וינסו אותי זה עשר פעמים וגו'.

גמרא: ממאי דלמא משום דקא גרים לה קטלא דכתיב (דברים כב כ-כא) ואם אמת היה הדבר וגו' והוציאו את הנערה וגו', אמר רבא אמר קרא כי הוציא שם רע, על שם רע שהוציא.

וכן מצינו שלא נתחתם גזר דין וכו'. ממאי, דלמא דאכתי לא מלא סאתן, דאמר רב המנונא אין הקב"ה נפרע מן האדם עד שתתמלא סאתו, שנאמר (איוב כ כב) במלאת ספקו יצר לו. אמר ר"ל, אמר קרא וינסו אותי זה עשר פעמים, על זה נתחתם גזר דין.

תניא, א"ר אלעזר בן פרטא בוא וראה כמה גדול כח של לשון הרע, מנלן ממרגלים, ומה³ המוציא שם רע על עצים ואבנים כך, המוציא שם רע על חבירו על אחת כמה וכמה. ממאי דלמא משום דר' חנינא בר פפא, דאמר

1. גמרא ערכין: בשיעורי הגר"ד סולובייציק הביא קושיית הגר"ז שמוציא שם רע רצה להרגה ולכן אין דמיון, ועיי"ש מה שתירץ...

2. לקמן בגמרא ובשאלות גורס: וכן.

3. הר"ף <?> גורס: ומה מרגלים שהוציאו דיבה על העצים ועל האבנים וגו'. ועיין בתוספתא בסמוך.

רבי חנינא בר פפא דבר גדול דברו מרגלים באותה שעה, דכתיב (במדבר יג לא) כי חזק הוא ממנו, אל תיקרי כי חזק הוא ממנו אלא ממנו, כביכול בעל הבית אין יכול להוציא כליו משם, אלא אמר רבא אמר ר"ל אמר קרא (במדבר יד לו) וימותו האנשים מוציאי דיבת הארץ רעה, על דיבת הארץ שהוציאו.

רש"י: משנה: נמצא האומר בפיו חמור, דנותן מאה סלע והעושה מעשה דאונס בתולה לא יהיב אלא נ'. גזר דין, שלא ליכנס לארץ. ז עשר פעמים, גבי מרגלים כתיב דמשמע על זה נתחתם.

גמרא: ממאי דאומר בפיו חמור דמשמע דמשום לשון הרע בלבד קא יהיב להו דלמא משום הכי חמיר האי לשון הרע דגרים לה ביה קטלא. על שם רע, משום לשון הרע בלבד. במלאת ספקו יצר לו, כשתמלא סאתו בעונות הרבה אז יצר לו תבא עליו צרה. על זה נתחתם, ולא משום צירוף דאחריני. בעל הבית, הקדוש ברוך הוא. על דיבת הארץ, שהוציאו קאמר דמתו... (דף טו:)... במדבר פארן, מעשה מרגלים.

רמב"ם: פירוש המשנה: כוונתו על כך שאותו שעשאה בלתי בתולה בפעולתו, כלומר אונס ומפתה, נותן חמשים כסף, והאומר עליה שאינה בתולה נותן מאה ולוקה. ולמד במה שאמר ה' וינסו אותי וכו', להשמיעך שהיו להם עוונות קודמים לפני ענין המרגלים, אבל לא נתחתם עליהם גזר דין שימותו במדבר אלא בעון לשון הרע, והוא אמרו (במדבר יג לב) ויוציאו דיבת הארץ אשר תרו אותה וגו'.

רבינו גרשום: מתני': נמצא האומר בפיו חמור מן העושה מעשה, שהאומר בפיו שפלונית פגומה חמור מן הפוגמה בעצמו שזה נותן חמשים שקל וזה מאה. וכן מצינו, [באבותינו] כדכתיב וינסו אותי זה עשר פעמים וכתיב בתריה אם יראו את הארץ וגו' שעל כל אותן עשר פעמים [שנסו] שלא בטחו בהקב"ה לא נגזרה עליהן גזרה שיפלו במדבר עד שאמרו לשון הרע על הארץ.

גמרא: על שם רע שהוציא, וענשו אותו מאה כסף. במלאות ספקו, כשימלא עונות כמו שמספקות המידה להכיל יצר לו, פורע מיד. על עצים ועל אבנים, כדכתב ב ערים גדולות ובצורות בשמים, וארץ אוכלת יושביה היא... במדבר פארן כדאיתיה, בשעת ביאת מרגלים.

שפת אמת: במשנה וכן מצינו שלא נתחתם כו', נראה דגם המקבל לשון הרע חמור כל כך, דהא דור המדבר לא אמרו לשון הרע רק המרגלים ורק משום שקיבלו לשון הרע נענשו, וכן משמע מלשון הרמב"ם (דעות ז ו) שכתב כל אלו בעלי לשון הרע כו' ולשמוע דבריהם ולא נתחתם גזר דינם כו', ע"ש.

תוספתא: ערכין: פרק ב הלכה י: ראה כמה החמירה תורה בין חומסי חמס⁴ לאומרי לשון הרע, שאונס ומפתה וחומס חמס נותן חמש סלעים ואינו לוקה, המוציא שם רע לוקה ונותן מאה סלע. החמירה תורה דברים מן המעשה, נאמר ומכה אביו ואמו מות יומת, ונאמר ומקלל אביו ואמו מות יומת, זה בסקילה וזה בחניקה, החמירה תורה דברים מן המעשה.

הלכה יא: ר' אלעזר בן פרטא אומר הרי הוא אומר וימותו האנשים מוציאי דיבת הארץ וגו', על מה הוציאו שם רע על עצים ועל אבנים, והלא דברים קל וחומר ומה אם אלו שלא הוציאו שם רע אלא על עצים ועל אבנים נענשו,

4. ==עיינן פירוש ר"ד פרדו וחזון יחזקאל ==

ולא עונש מועט אלא עונש מרובה, ולא עונש לשעה אלא עונש לדורות, המוציא שם רע על חבריו כיוצא בו על אחת כמה וכמה.

[ב] השקפת חז"ל בחומרת לשון הרע

ערכין טז. אמר רבי יוחנן משום רבי יוסי בן זימרא מאי דכתיב (תהלים קכ א) מה יתן לך ומה יוסיף לך לשון רמיה, אמר לו הקב"ה ללשון כל אבריו של אדם זקופים ואתה מוטל, כל אבריו של אדם מבחוץ ואתה מבפנים, ולא עוד אלא שהקפתי לך שתי חומות, אחת של עצם ואחת של בשר, מה יתן לך ומה יוסיף לך לשון רמיה.

אמר⁵ ר' יוחנן משום ר' יוסי בן זימרא כל המספר לשון הרע כאילו כפר בעיקר⁶, שנאמר (תהלים יב ה) אשר אמרו ללשונו נגביר שפתינו אתנו מי אדון לנו.

ואמר⁷ ר' יוסי בן זימרא כל המספר לשון הרע נגעים באים עליו, שנאמר (תהלים קא) מלשני בסתר רעהו אותו אצמית, וכתיב התם (ויקרא כה ל) לצמיתות, ומתרגמינן לחלוטין, ותנן אין בין מצורע מוסגר למצורע מוחלט אלא פריעה ופרימה.

אמר⁸ ריש לקיש מאי דכתיב (ויקרא יד ב) זאת תהיה תורת המצורע, זאת תהיה תורתו של מוציא שם רע.

ואמר ריש לקיש מאי דכתיב (קהלת י יא) אם ישוך הנחש בלא לחש ואין יתרון לבעל הלשון, לעתיד לבוא מתקבצות כל החיות ובאות אצל נחש ואומרות ארי דורס ואוכל, זאב טורף ואוכל, אתה מה הנאה יש לך, אומר להם וכי מיתרון לבעל הלשון.

ואמר ריש לקיש כל המספר לשון הרע מגדיל עונות עד לשמים שנאמר (תהלים עג ט) שתו בשמים פיהם ולשוונם תהלך בארץ.

5. הרי"ף גורס: ואמר.

6. השווה עם ירושלמי פאה (א): רבי יסא בשם רבי יוחנן זה שהוא אומר לשון הרע אינו אומר עד שהוא כופר בעיקר, ומה טעמא אשר אמרו ללשונו נגביר שפתינו אתנו מי אדון לנו, ע"כ. הרמב"ם הל' צרעת לכאורה מפרש שיביא לידי כפירה ע"י ישיבת הליצנים עיי"ש בלשונו, =לכאורה רק ב"בעל לשון הרע" וכ"כ החפץ חיים ??? שמירת הלשון ?? = וע"ע הסבר הענין ברבינו יונה בכמה טעמים. =מובא בחפץ חיים כלל א ד ובמ"ח ו

כתב הריב"ש: (סימן קע"א בתו"ד): ומה שאמרת שהגאונים והרשב"א ז"ל כתבו שהעובר על החרמים והשבועות הוא בכלל לא ינקה, והיינו כעובד ע"ג דכתיב בה ולא ידבק בידך מאומה מן החרם ע"כ, אם הפליגו להגדיל העון ההוא, כמו שעשו חז"ל שאמרו (שבועות לט) שבכל עברות שבתורה נאמר בהן ונקה וכאן לא ינקה, וכן שנפרעין ממנו ומכל העולם, לא אמרו בו שיהרג ואל יעבור כמו באותן ג' עברות, וזה לא עלה על דעת שום אדם ולא חשב אנוש, אלא שדרך החכמים להפליג בהגדלת העונות כדי שישמר אדם מהכשל בהן. אמרו בפרק יש בערכין (טו): כל המספר לשון הרע מגדיל עונות כנגד שלש עברות ע"ג וגלוי עריות ושפיכות דמים וכו', וכן במסכת נדרים (מ) יצא ר' עקיבא ודרש כל שאינו מבקר את החולה כאלו שופך דמים, ובפרק ר"א דאורג (שבת קה): אמרו הקורע בגדיו בחמתו וכו' יהיה בעיניך כעובד ע"ג, היאמר אדם באלו וכיוצא בהם יהרג ואל יעבור, הא ליכא למימר, עכ"ל. [דבריו מובאים בשו"ת פני יהושע ח"ב סימן מד ד"ה והשאלה השניה, לענין לשון הרע].

7. הרי"ף גורס: ואמר ר' יוחנן משום ר' יוסי וכו' וכ"כ שטמ"ק.

8. ברי"ף: והיינו דאמר ר"ש בן לקיש, וכן הביא בשטמ"ק כאן.

אמר רב חסדא אמר מר עוקבא כל המספר לשון הרע ראוי לסוקלו באבן, כתיב הכא אותו אצמית, וכתיב התם (איכה ג נג) צמתו בבור חיי וידו אבן בי. ואמר רב חסדא אמר מר עוקבא כל המספר לשון הרע אמר הקב"ה אין אני והוא יכולין לדור בעולם, שנאמר (תהלים קא ה) מלשני בסתר רעהו אותו אצמית גבה עינים ורחב לבב אותו לא אוכל, אל תיקרי אותו לא אוכל אלא אתו לא אוכל. ואיכא דמתני לה על גסי הרוח.

אמר רב חסדא אמר מר עוקבא כל המספר לשון הרע, אומר הקב"ה [לשר של] גיהנם אני עליו מלמעלה ואתה עליו מלמטה נדוננו, שנאמר (תהלים קכ ד) חצי גבור שוננים עם גחלי רתמים, אין חץ אלא לשון, שנאמר (ירמיהו ט) חץ שחוט לשונם מרמה דבר, ואין גבור אלא הקב"ה, שנאמר (ישעיהו מב) ה' כגבור יצא, גחלי רתמים היינו גיהנם. @==השווה עם ירושלמי פאה

אמר רבי חמא בר' חנינא מה תקנתו של מספרי לשון הרע אם תלמיד חכם הוא יעסוק בתורה⁹, שנאמר (משלי טו ד) מרפא לשון עץ חיים, ואין לשון אלא לשון הרע, שנאמר חץ שחוט לשונם, ואין עץ אלא תורה שנאמר (משלי ג יח) עץ חיים היא למחזיקים בה, ואם עם הארץ הוא ישפיל דעתו שנאמר (משלי טו שם) וסלף בה שבר רוח.

רבי אחא ברבי חנינא אומר סיפר אין לו תקנה¹⁰ שכבר כרתו דוד ברוח הקדש, שנאמר (תהלים יב ד) יכרת ה' כל שפתי חלקות לשון מדברת גדולות, אלא מה תקנתו שלא יבא לידי לשון הרע אם תלמיד חכם הוא יעסוק בתורה, ואם עם הארץ הוא ישפיל דעתו, שנאמר וסלף בה שבר רוח.

תנא דבי רבי ישמעאל כל המספר לשון הרע מגדיל עונות כנגד שלש עבירות עבודת כוכבים וגילוי עריות ושפיכות דמים, כתיב הכא לשון מדברת גדולות, וכתיב בעבודת כוכבים (שמות לב לא) אנא חטא העם הזה חטאה גדולה, בגילוי עריות כתיב (בראשית לט ט) ואיך אעשה הרעה הגדולה הזאת, בשפיכות דמים כתיב (בראשית ד יג) גדול עוני מנשוא. גדולות, אימא תרתי, הי מינייהו מפקא.

רש"י: של עצם, שינים. מה יתן לך ומה יוסף לך, עוד הקדוש ברוך הוא שמירה שלא תספר לשון הרע. **האומרים ללשונו נגביר,** כמי שאומר מי אדון לנו דכופרים בעיקר. **למצורע מוחלט,** אלמא אצמית דמתרגם לשון חליטה היינו צרעת. **אותו לא אוכל,** בהאי קרא לעיל כתיב מלשני בסתר רעהו. **על גסי הרוח,** להא דרב חסדא דבהאי קרא דאותו לא אוכל כתיב נמי גבה עינים. **נדוננו, גרסי.** וסלף בה, מי שסולף בה וחפץ לסלקה שלא

9. עיין הסכמת רבני ווילנא לספר חפץ חיים שהכוונה להלכות לשון הרע. ובלשונם: ...ועל כן נראה דהא דאמר בערכין דמה תקנתו שלא יבוא לידי לשה"ר יעסוק בתורה, דהאי תורה דקאמר על כרחך אינו אלא בהך תורה עצמה דדיני איסורי לשון הרע ורכילות בכל המקומות שבתורה, שמצינו שהזהירה והחמירה התורה הרבה מאוד בעון הגדול הזה, שאם יעסוק אדם ללמוד היטיב כל פרטי הלכות מכל האיסורין החמורין הללו שמצינו בכל הש"ס וידקדק בהם לידע ולהבין ולשמוע איך לשמור את עצמו בכל עת מבלי להכשל ח"ו כרגע אף באבק של העון החמור הזה מאוד ר"ל, אז יהיה לו תקנה באמת שלא יבוא לידי לה"ר לעולם גם בעידנא דלא עסיק בה בודאי וכמש"כ... ועל כרחינו צריך לומר דגם לימוד תורה זו עצמה דאיסורי לשון הרע ורכילות אינו מועיל רק למי שמקבל על עצמו בעת לימודו ועסקו בכל ההלכות הללו לשמור את עצמו בכל לבבו ובכל נפשו מבלי לעבור ח"ו אף כרגע על כל פרט מאיסורי ההלכות הללו ולומד אותם רק על מנת לקיים ככל הכתוב בתורה ה' ובכל כללות ופרטות ההלכות הללו באמת.

10. **גמרא ערכין** למה אין לו תקנה, חפץ חיים באר מים חיים סוף כלל ד שהוא מעבירות שבין אדם לחבירו וקשה לרצות את כולם

תהא בו עוד ישבור רוחו. כרתו, לשון כרת. הי מינייהו מפקא, הא בכולהו כתיב גדולות הלכך כולהו אתו.

רש"י: תענית ת. ולך מה הנאה יש לך, שאתה נושך בני אדם והורגן והוא אומר: מה יתרון לבעל הלשון שמספר לשון הרע, אף על פי שאין לו הנאה, ולפיכך מביאו הקדוש ברוך הוא בדין אצל נחש, כדי שיתבייש, מפני שהשיא אדם הראשון, ומתביישין עמו מספרי לשון הרע.

רבינו גרשום: מה יתן לך וכו', כלומר מה יכולת לך להנאתך ולא עשיתי, מפני מה את רמיה. אחת של עצם ואחת של בשר, שיניים ושפתים. אם ישוך הנחש בלא לחש, היינו שנושך הנחש במקום שאין שם חבר שילחשו. ואית דמפרשי אם ישוך הנחש בלא לחש כלומר אי אפשר לו לישוך אלא א"כ לחשו לו מן השמים, שציוו לו. אין יתרון לבעל הלשון, דמה הנאה לבעל הלשון הרע שאומר לשון הרע, הרי מ א לו חבר.

וידו אבן בי, היא אבן שהניחו על פי הבור כשהשליכו לדניאל לתוכו. נדונו, ביחד. וסלף בה, מי שסילף לשונו בה. שבר רוחו, ישפיל דעתו. מגדיל עונות כנגד ג' עבירות, דבהני לא כתיב אלא גדולה והכא כתיב גדולות. ואימא תרתי, כנגד ב' עבירות דגדולות לא משמע אלא תרי, הי מינייהו מפקת בכולהו כתיב גדולה.

שיטה לקדמון: מתוך "שיטת הקדמונים" (הוצאת הגרמ"י הכהן בלוי) פירושי הראשונים למסכות זבחים, ערכין ותמורה, תשל"ד, ע"פ כתב יד ספריית אוקספורד.

(ערכין טו) אחת של עצם, שיניים, ואחת של בשר, שפתים. מה יתן לך ומה יוסיף לך, מה יש ליתן לך ומה יש יותר להוסיף לך, שעשיתי לך כל אלו ואין מועיל לך. דנעשה כאומר מי אדון לנו, אלמא כאילו כופר בעיקר. דתנן אין בין מצורע מוסגר למצורע מוחלט, מה להלן נגעים אף כאן. אותו אצמית, נגעים.

בלא לחש, שאם אין שם חבר שיודע ללחוש על הנחש, מיד הוא נושך. אומר להן אין יתרון לבעל הלשון, כלומר והרי אין הנאה לבעל הלשון שמספר לשון הרע. שתו בשמים פיהם, שמגדילים עונות עד לשמים. צמתו בבור חיי וידו אבן בי, מה להלן סקילת אבנים אף כאן דכתיב אצמית סקילת אבנים. דראוי לסקולו באבן.

מלשני בסתר רעהו וגו' אותו לא אוכל, אל תיקרי אותו אלא איתו. איכא דמתנו לה על גסי רוח, גבה עינים אתו לא אוכל. חיצו גבור שנונים עם גחלי רתמים, הכי משמע שמספר לשון הרע דנין אותו גבור מלמעלה עם גחלי רתמים מלמטה. סלף בה, שמסלף לשונו שמספר לשון הרע. שבר רוח, שיהא לו שבר רוח שישפיל דעתו. גדולות אימא תרתי, דמיעוט גדולות שנים ואמאי הא אמרת מגדיל עונותיו כנגד ג' עבירות, אם כן כדקאמרת דתרתו ותו לא הי מינייהו מפקת, הילכך קא אתו תרוייהו.

מהרש"א: כל המספר לשון הרע כו' אשר אמרו ללשונו נגביר כו', נסמך זה המאמר לדלעיל ללשונו נגביר להרוס שני חומות הללו, כי הנה שפתינו שהיא אחת מב' החומות היא אתנו ומסכים בדבור הלשון הרע, ובקל פותח שפתיו לומר כי אדון לנו למחות בדבר, וק"ל.

כל המספר לשון הרע כו' מתרגמינן לחלוטים כו', לקמן אמרינן דעל ז' דברים נגעים באים כו', ומייתי לה מקראי, ואפשר דהוציא מספר לשון הרע מן הכלל דז' דברים מביאים נגעים ויש בהן שאפשר שיכופר גם במצורע מוסגר, מה שאין כן בלשון הרע דלא יכופר רק במצורע מוחלט ובעי בטהרתו תגלחת וצפרים, ודו"ק.

זאת תהיה תורת המוציא שם רע כו', מדכתיב המצורע ולא כתיב הצרוע דרש הכי, וק"ל.

אם ישוך וגו' וכי מה יתרון לבעל הלשון, עיין פירש"י פ"ק דתענית.

מגדיל עונותיו כו' שנאמר שמו בשמים פיהם וגו', דהיינו במי ששוכן בשמים כמ"ש לעיל שאומרים מי אדון לנו, וכה"ג יש לפרש סיפא דקרא ולשונם תהלך בארץ, באותם ששוכנים בארץ כבר, דהיינו שמוציאין דיבה ולשון הרע אשוכני עפר, וק"ל.

כל המספר לשון הרע ראוי לסקלו באבן כו', כי ענין סיפור לשון הרע הוא כזריקת אבן להזיק ברחוק כדלקמן (טו): אי מה יד אינה ממיתה אלא בסמוך [לה] אף לשון כו', ת"ל חץ שחוט וג', וק"ל.

אמר הקב"ה לשר של גיהנם כו', אין חץ אלא לשון כו', אין לפרש דחצי דקרא היינו לשון דכיון דגבור הוא הקדוש ברוך הוא שנונים אהיכא קאי ועוד חצי גבור דבק הוא ונראה לפרש לפי הדרש דחצי גבור היינו חיציו של הקדוש ברוך הוא שמשלח נגעים בבעלי לשון הרע כדלעיל הם שנונים מלשון שניה דהיינו מצורע מוחלט שבבוע שניה אלא דקאמר אמאי נקט לה בלשון חץ וקאמר משום דאין חץ אלא לשון כו' ובמדה זו בא הקדוש ברוך הוא עליו מלמעלה בחיציו שהם הנגעים וק"ל.

מה תקנתו כו' אם תלמיד חכם הוא יעסוק בתורה כו', כדאמרינן מות וחיים ביד לשון דבעי חיי בלישניה דבעי מיתה בלישניה, ואמר אם עם הארץ ישפיל דעתו כו', דודאי אלו ב' עבירות גבה רוח ולשון הרע שותפין הם שכללן הכתוב מלשני בסתר רעהו אותו אצמית גבה עינים וגו', כי הגאווה שבו מביאו שמדבר לשון הרע על חבירו, ועוד יבא בזה בס"ד לקמן.

ומאן דאמר סיפר אין לו תקנה כו' שנאמר יכרת ה' כל שפתי וגו', ואין סברא שתהיה עסק התורה ושפלות הדעת שייכפר על הכרת אבל התורה מגנא ומצלא מן החטא כדאמרינן בסוטה, והיינו שמשמרתו שלא יבוא לידי לשון הרע שהוא בכרת, והרמז בה בתר האי עניינא דיכרת ה' וגו' אשר אמרו ללשוננו וגו' משוד עניים וגו', כתיב אמרות ה' אמרות טהורות וגו' אתה ה' תשמרם וגו', דהכי קאמר דע"י אמרות ה' וגו' אתה ה' תשמרם אותם העוסקים בתורה מן הדור הזה של בעלי לשון הרע שלא יבואו לידי כך, וק"ל.

לשון הרע מביאה לידי העבירות הגדולות

כל המספר לשון הרע עונות כנגד כו', ונראה שלא אמר שהיא גדולה כנגד ג' עבירות כו', דהא לא חייב הכתוב מיתה בעון לשון הרע כמו בג' עבירות הללו, אבל אמר שלשון הרע מגדיל כנגד כו', דהיינו שהיא מביאה לכמה עבירות גדולות, וק"ל.

שפת אמת: טו: בגמרא: וסלף בה כו', פירש רש"י מי שסולף בלשון הרע כו', וזה יתכן רק לר"ח בר"ח אבל לרב אחא בר"ח דמוקי לה קודם שדיבר לשון הרע, לא יתכן, ולכן נראה דקאי ארישא דתורה מרפא לשון הרע ואי עם הארץ הוא, היינו סלף בה דלית ביה תורה, תקנתו שבר ברוח.

◀ למה נחשב מספר לשון הרע ככופר בעיקר וחמור כג' עבירות עיין שערי תשובה סימנים ר-ריא לעיל פרק ?? ובדברי יד הקטנה >?, (וע"ע צרור המור לר' אברהם סבע פרשת מצורע) לציון לרמב"ם דעות ז ג וציץ אליעזר ועוד אחרונים ברמב"ם.

ערכין טז

[ג]

◀ לישנא תליתאי / מובא לעיל בפרק ג' גדרי רכילות ולשון הרע

[ד]

◀ נורא ביה פלניא / מובא לעיל בפרק ?? נורא ביה פלניא

◀ אפי מרה / מובא לעיל בפרק ?? עם גמרא שבת ??

◀ אפי תלתא / מובא לעיל בפרק ?? עם גמרא בב"ב לט

[ה]

◀ אל יספר בטובתו של חברו / מובא לעיל פרק ??

[ו] לשה"ר גורם לנגעים, והדברים המכפרים עליו לדרגותם

ערכין טז. א"ר שמואל בר נחמני א"ר יוחנן על שבעה דברים¹¹ נגעים באין – על לשון הרע, ועל שפיכות דמים, ועל שבועת שוא, ועל גילוי עריות, ועל גסות הרוח, ועל הגזל, ועל צרות העין.

על לשון הרע, דכתיב¹² (תהלים קא) מלשני בסתר רעהו אותו אצמית. על שפיכות דמים, דכתיב (שמואל-ב ג כט) ואל יכרת מבית יואב זב ומצורע וגו'. ועל שבועת שוא, דכתיב (מלכים-ב ה כג) ויאמר נעמן הוֹאֵל קח ככרים, וכתוב (שם כז) וצרעת נעמן תדבק בך וגו'. ועל גילוי עריות, דכתיב (בראשית יב יז) וינגע ה' את פרעה נגעים וגו'. ועל גסות הרוח, דכתיב (דה"ב כו טז) ובחזקתו גבה לבו עד להשחית וימעול בה' אלהיו, (שם) והצרעת זרחה במצחו. ועל הגזל, דכתיב (ויקרא יד לו) וצוה הכהן ופנו את הבית, תנא הוא כונס ממון שאינו שלו, יבא הכהן ויפזר ממונו. ועל צרות העין, דכתיב (שם) ובא אשר לו הבית [וגו'], ותנא דבי ר' ישמעאל מי שמיוחד ביתו לו.

איני והא אמר ר' ענני בר ששון למה נסמכה פרשת בגדי כהונה לפרשת קרבנות לומר לך מה קרבנות מכפרין אף בגדי כהונה מכפרין. כתונת מכפרת על שפיכות דמים, דכתיב (בראשית לו לא) ויטבלו את הכתנת בדם. מכנסים מכפרים על גילוי עריות, דכתיב (שמות כח מב) ועשה להם מכנסי בד לכסות בשר ערוה. מצנפת מכפרת על גסי הרוח, כדרכי חנינא דא"ר חנינא יבוא דבר שבגובה ויכפר על מעשה גובה. אבנט מכפרת על הרהור הלב, אהיכא דאיתיה, (דכתיב (שמות כח ל) והיה על לב אהרן). חושן מכפר על הדינין, דכתיב (שם) ועשית חושן משפט. אפוד מכפר על עבודה זרה, דכתיב (הושע ג ד) אין אפוד ותרפים. מעיל מכפר על לשון הרע, אמר הקב"ה יבוא דבר

11. ברי"ף: גופי עבירות.

12. הקשו המפרשים למה לא הביא ראייה מן התורה של מעשה מרים, עיין שיטה מקובצת כאן, ועיין גם עיון יעקב שעמד בזה (ותירץ דשם לא נדע אלא שיהא כמצורע מוסגר ומאצמית יליף דעונשו כמצורע מוחלט). אולם בשאלתו ?? באמת גורס כאן: על לשון הרע דכתיב ותדבר מרים ואהרן במשה, וכתוב ויפן אהרן את מרים והנה מצורעת, ועיי"ש בשאלת שלום מה שחילק, וע"ע בהעמק שאלה שכך גירסת מדרש תנחומא ועוד עיי"ש. וע"ע חפץ חיים כלל ג ?? ??

שבקול ויכפר על מעשה הקול. ציץ מכפר על מעשה עזי פנים, כתיב הכא (שמות כח לה) והיה על מצח אהרן, וכתיב התם (ירמיהו גג) ומצח אשה זונה היה לך,

לא קשיא, הא דאהנו מעשיו הא דלא אהנו מעשיו¹³, אי אהנו מעשיו אתו נגעים עליה, אי לא אהנו מעשיו מעיל מכפר.

והא"ר סימון אמר רבי יהושע בן לוי שני דברים לא מצינו להם בקרבנות כפרה, בדבר אחר מצינו להם כפרה, שפיכות דמים ולשון הרע, שפיכות דמים בעגלה ערופה, ולשון הרע בקטרת, דתניא ר' חנינא למדנו לקטרת שמכפרת, דכתיב (במדבר יז יב) ויתן את הקטרת ויכפר על העם, ותנא דבי רבי ישמעאל על מה קטרת מכפרת על לשון הרע, אמר הקב"ה יבא דבר שבחשאי ויכפר על מעשה חשאי, קשיא שפיכות דמים אשפיכות דמים, קשיא לשון הרע אלשון הרע, שפיכות דמים אשפיכות דמים לא קשיא, הא דידיע מאן קטליה, הא דלא ידיע מאן קטליה, דידיע מאן קטליה בר קטלא הוא, במזיד ולא אתרו ביה. לשון הרע אלשון הרע לא קשיא, הא בצינעא, (דף טז:) הא בפרהסיא.

רש"י: צרות העין, שצרה עינו באחרים ואינו מהנה שכיניו מכליו על ידי שאלה. אותו אצמית, ואוקימנא לעיל דהיינו נגעים. אל יכרת מבית יואב, מפני שהרג את אבנר. הואל, השבע ששלחך אלישע וקח ככרים. ובחוקתו גבה לבו וגו', בעוזהו משתעי. שיחיד ביתו, כלי תשמישו שלא השאילם לאחרים.

למה נסמכה כו', בפרשת ואתה תצוה נסמכה ענין המילואים לבגדי כהונה. ויטבלו את הכתנת בדם, רמז היה להם שטבילת כפרת דמים עו ה על ידי כתנת. אין אפוד ותרפים, בזמן שאין אפוד הוי עון תרפים. שבקול, פעמוני המעיל נשמעין על מעשה קול לשון הרע ואת אמרת נגעים אתו עליה.

אהנו מעשיו, שנתקוטטו על ידו. ואי קשיא אמאי לא מותיב ליה משפיכות דמים וגילוי עריות דקאמר לעיל נגעים באין עליהם והכא תניא דבגדי כהונה מכפרין, תריץ דהא דתני בגדי כהונה מכפרין לאו עליה דידיה אלא על האחרים שעל ידו נענשין דבשפיכות דמים כתיב (במדבר לה) כי הדם הוא יחניף וגו', ובגילוי עריות כתיב (ויקרא יח) ותטמא הארץ ואפקוד עונה עליה, אבל לשון הרע לא אשכחן דמיענשי ביה אחריני.

שבחשאי, קטורת נעשית בהיכל בחשאי כדתניא בפרק הוציאו לו במסכת יומא (מד) פורשין מבין האולם ולמזבח בשעת הקטרה, לשון הרע בחשאי הוא. קשיא שפיכות דמים וכו', דקאמרינן לעיל בגדי כהונה מכפרין על אחרים וקא חזינן דעגלה ערופה מכפרת על אחרים דעל ההורג אינה מכפרת דקיימא לן בסוטה (מו:) שאם נתערפה העגלה ואח"כ נמצא ההורג מנין שהוא נהרג ת"ל ולא רץ לא יכופר וגו'.

קשיא לשון הרע, דלעיל דקתני דבגדי כהונה מכפרין. לא ידיע מאן קטליה, עגלה מכפרת. בר קטלא הוא, וכל כמה דלא מיקטל לא מיכפרי אחריני דכתיב (במדבר לה) ולא רץ לא יכופר וגו'. בצינעא, דמעשה חשאי קטרת מכפרת. (דף טז:) בפרהסיא, דאמעשה קול הוא מעיל מכפר.

רש"י: זבחים: ויכפר על העם, במחלוקת קרח שהוא לשון הרע שנאמר אתם המיתם וגו'. רש"י זבחים פח: עיין עוד =====לשים כל דיבור במקומו=====

13. כאן בשאלות יש גירסא חדשה עיין בסמוך עם שאלות שלום והנצי"ב??

רבינו גרשום: מי שמיחד ביתו לו, שרוצה להנות יחידי מכל טוב שיש לו בביתו ואינו רוצה שיהנו אחרים עמו. ויטבלו את הכתנת בדם, סימן יבא כתונת ויכפר על מעשה דם. יבא דבר שבגובה, מצנפת שהיה על הראש. אהיכא דאיתיה, שכנגד לבו היה חוגרו דכתיב ולא יחגרו ביזע, במקום שמזיעין כגון תחת שחיו, אלא כנגד לבו שאינו מזיע שם. אין אפוד ותרפים, כלומר אין אפוד שמכפר על עון תרפים. דבר שבקול, דכתיב ונשמע קולו בבואו, אלמא אית ליה כפרה לאומר לשון הרע על ידי מעיל ולא לקי בצרעת. יבא דבר שבחשאי, קטורת שהיא עושה לפנים בהיכל (כל) שאין אדם רשאי ליכנס לשם לראותו. ויכפר על מעשה חשאי, לשון הרע שאומרים אותו [בחשאי] ובחדרי חדרים. קשיא שפיכות דמים אשפיכות דמים, דהתם אמרת כתונת מכפר והכא אמרת עגלה ערופה מכפרת. ידיע מאן קטליה, כתונת מכפר. במזיד ולא אתרו ביה, דלא הוה בר קטלא, כתונת מכפר. הא בצנעא הא בפרהסיא, לשון הרע הנאמר בצנעא קטורת מכפרת דומיא דחשאי. הא דלא אהני מעשיו, ממש אלא דעבד שום מילתא כגון שהלביץ פני חבירו דאמרינן מעלין עליו כאילו הרגו, או דבר ערוה כדאמרינן בבני עלי העלה הכתוב עליהן כאילו בעלו, על כיוצא בהן מעיל מכפר. (דף טו:) והא (הכא) בפרהסיא, מעיל מכפר דומיא דנשמע קולו.

תוספות: אבנט מכפר על הרהור הלב, אהיכא דאיתא ואבנט הוא כמו חגור של שש ארוכה מאד ואיתא נמי במדרש שהיה הכהן מקיפו סביביו ב' פעמים כנגד לב של אדם.

ובחזקתו גבה לבו וגו', גבי עוזיה כתוב בדברי הימים כתיב (ד"ה א ה) ויוחנן הוליד את עזריה [הוא] אשר כיהן בבית אשר בנה שלמה [בירושלים], וצ"ע למה כתיב עליו אשר כיהן יותר מן האחרים שהוא מונה שם כל כהנים גדולים אשר שמשו בבית ראשון והרי מונה לפניו כמה כהנים ולמה כתיב אשר כיהן גבי [עזריה] יותר מן האחרים, וי"ל לפי שהוא הכניס עצמו להתווכח על הכהונה כשבא עוזיה יותר מן האחרים.

הא דאהנו מעשיו, פירש רש"י שנתקוטטו על ידו, ואי קשיא אמאי לא מותיב ליה משפיכות דמים וגילוי עריות דקאמר לעיל נגעים באין עליהם והכא תניא דבגדי כהונה מכפרים, תריץ דהא דתני בגדי כהונה מכפרים לאו עליה דידיה אלא על אחרים דעל ידי שפיכות דמים נענשים העולם דכתיב (במדבר לה) כי הדם הוא יחניף ובגילוי עריות כתיב ותטמא הארץ ואפקוד עונה עליה, אבל לשון הרע לא אשכתן דאיענשי ביה א ריני לשון רש"י.

ולא נהירא שהרי במסכת שבועות (לט.) אומר דעל כל העבירות אחרים נענשים עליהם אם יש בידם למחות ואי אין בידם למחות אפי' ג"ע וש"ד נמי לא. ואומר ר"י דמשפיכות דמים לא קשיא מידי לפי שיש עליה מיתת ב"ד ובגדי כהונה מכפרין על המיתה אבל נגעים מיהא באין עליו.

עוד יש מפרש דהאי דמשני הש"ס הא דאהנו מעשיו הא דלא אהנו מעשיו קאי נמי אשפיכות דמים וגילוי עריות, והכי פירושו אהנו מעשיו היינו כשהרג ממש ועליו אין בגדי כהונה מכפרים אלא נגעים באין עליו, לא אהנו מעשיו כגון שלא הרג ממש אלא שהלביץ פני חבירו ברבים דקיימא לן (ב"מ נה:) כל המלביץ פני חבירו ברבים כאילו שופך דמים, ועל זה בגדי כהונה מכפרים וכן גילוי עריות ממש אהנו מעשיו ולא אהנו מעשיו זהו כי הא דאמרינן (שבת נה:) מתוך ששהו קיניהן מעלה עליהם כאילו שכבום.

שיטה לקדמון: דכתיב אותו אצמית, ואמרינן לעיל לחלוטין, ותנן אין בין מצורע מוסגר למצורע מוחלט. ועל צרות עין, שעינו צרה בשלו, שאינו רוצה שיהנו אחרים משלו. שמיחד ביתו לו, ואינו מהנה לאחרים משלו. ויטבלו את הכתונת בדם, שהדם נבלע בכותונת, שהכותונת מכפרת על שפיכת דמים. [לישנא אחרינא: כתיב התם] ויטבלו את הכותונת בדם, וכתיב הכא בבגדי כהונה, מה התם דם אף הכא דם, שהכותונת מכפרת על מעשה דם. לכסות בשר ערוה, שמכסין ומכפרין על מעשה ערוה. אפוד מכפר על עבודה זרה, שהרי חוגרו כנגד הלב, לפיכך מכפר על הרהור הלב. דכתיב אין אפוד ותרפים,

דמשמע דאין אפוד שמכפר על מעשה תרף. **יבוא דבר שבקול דכתיב פעמון זהב ורמון,** וכתיב ונשמע קולו, **ויכפר על מעשה קול,** שמספר [לשון הרע] ומוציא קול, [ואמאי] אמר ר' שמואל בר נחמני דעל לשון הרע נגעים באים דאין לו כפרה והא א"ר ענני בר ששון וכו' דמעיל מכפר על לשון הרע.

לא קשיא הא דאהנו מעשיו, ואמרי לה דשפיכות דמים וגילוי עריות נמי לא קשיא, כי קתני דבגדי כהונה מכפרין, כגון דלא אהני מעשיו, והיכא דלא אהנו מעשיו כגון הנהו דאמרין מעלה עליו הכתוב כאילו שופך דם, והרי מעלה עליו הכתוב כאילו שכבוס, דשהו את קיניהן, דלא הוו שופכי דמים ממש, ולא הוו מגלי עריות ממש (ולא שופכי דמים).

יבוא דבר שבחשאי, קטורת שהיו מקטירין בהיכל על מזבח הזהב בפנים, דהיינו בחשאי שמקטיר בפנים ולא כעולה בחוץ לעיני הכל. ועוד היינו בחשאי שלא היה עמו שום אדם בהיכל בשעת הקטרה. **ויכפר על מעשה לשון הרע,** שהמספר לשון הרע לוחש בחשאי... דאמרין לעיל שמספר ומוציא קול מפיו, ולעולם בחשאי הוא מספר. **במוזיד,** ולא אתרו ביה, ולא בר קטלא הוא כתונת מכפר, אבל דלא ידיע מאן קטליה עגלה ערופה מכפרת. **מספר לשון הרע בצינעא קטורת מכפרת,** כדאמרין ויכפר על מעשה חשאי, אבל בפרהסיא מעיל מכפר, כדאמרין ויכפר על מעשה קול.

שיטה מקובצת: דכתיב **מלשני בסתר רעהו וגו',** הקשה הר"ר אלחנן למה ליה לאתויי האי קרא דאינו מפורש בהדיא ולא מייתי האי קרא (דברים כד ט) זכור את אשר עשה ה' אלקיך למרים, ודרשינן בספרי אם באתה להזהר שלא תלקה בצרעת אל תספר לשון הרע, זכור הנעשה במרים שדיברה באחיה, ומדסמכיה לקרא דהשמר בנגע צרעת הוא דדריש הכי¹⁴. וי"ל דליכא למילף כולי האי דמצינו מרגלים שלא לקו בצרעת, אלמא [דשאר] מיני עונשין יש בלשון הרע, אבל קרא דאותו א מית משמע דזהו עונשו, הרא"ש ז"ל.

איני והאמר רבי ענני בר ששון וכו', תימה לי טובה מאי פריך וכי בגדי כהונה מכפרים שלא יענשו אף מי שאינו שב בתשובה, אם כן למה גלו ישראל והלא נתכפר להם על עבודה זרה שעבדו ועל גילוי עריות ושפיכות דמים. הרא"ש ז"ל.

תוס' ד"ה דאהנו וכו', וז"ל הרא"ש: הקשה רש"י ז"ל וכו' ותירץ וכו' וקשיא דאי אין ביד אחרים למחות אמאי מענשי אשפיכות דמים וגילוי עריות, ואם יש בידם למחות אלשון הרע נמי מענשי,

ועוד קשה לי אמאי לא הקשה רש"י ז"ל מגסות הרוח, ותירצו התוס' דמכולהו פריך ושינויי קאי אכולהו הא דאהנו מעשיו כל האומר לעשות העבירה והיה גומר דבריו לעשותה אם היה יכול מעלה עליו הכתוב כאילו עשאה, וכן בגילוי עריות מעלה עליו הכתוב כאילו שכבוס ואין בגדי כהונה מכפרים, וכן גסות הרוח אני אומר אם הוציא הגבהות לפועל כמו שמצינו בעוזיהו ובחזקתו גבה לכו עד להשחית ומעל בה' אז לקה בצרעת, אבל אם הוא גבה רוח ולא מעל בגבהותו מצנפת מכפרת, ע"כ.

מאירי: יומא מד. ... ואיזו היא כפרה ששוה לו ולביתו ולאחיו והכנים ולכל ישראל, זה הקטרת שמכפרת על לשון הרע, וכמו שאמרו יבא דבר שבחשאי ויכפר על דבר שבחשאי, וסתם לשון הרע ורכילות בחשאי הם.

מהרש"א: זבחים פח: [בתוך דבריו]: ודע דבפרק יש בערכין פריך והא אהך דעל שבעה דברים באים נגעים וחשיב לשון הרע ושפיכת דמים וגילוי עריות וכו', ומשני שם לא קשיא הא וכו' אי לא אהני מעשיו מעיל מכפר מזה משמע דלא הוה קא מקשה אלא אמעיל, וכתב רש"י שם ואי קשיא אמאי לא מותיב משפיכת דמים וגו' וכו' תירץ

14. שטמ"ק: כוון לגירסת השאילתות עיין לקמן ==

מהא דתניא בגדי כהונה מכפרין וכו' אלא על האחרים וכו' ע"ש, והתוס' דחו פירושו וכתבו תירוצים אחרים על זה ע"ש.

ולי נראה ליישב דודאי הא דקאמר דבגדי כהונה מכפרין על ש"ד וג"ע וע"ז היינו אשוגג דוקא, אבל אמזיד ודאי דאין בגדי כהונה מכפרין, אלא הנגעים באין עליו בש"ד ובג"ע במזיד כדמייתי בש"ד דיואב שהיה מזיד, אבל מלשון הרע דלא שייך אלא במזיד פריך שפיר, ובהא יתיישב נמי מה שדקדקו התוספות אדהכא מההיא דמיום שחרב בית המקדש אף על פי שבטלו ד' מיתות דין ד' מיתות לא בטלו, דההיא במזיד איירי, ומיהו מהא דפריך הכא מעגלה ערופה משמע קצת דהך דבגדי כהונה מכפר במזיד איירי, ויש ליישב ודו"ק.

שם: ב' דברים לא מצינו להם כפרה בקרבנות וכו', נראה ע"פ מ"ש שם בערכין דבג' עבירות שהם ע"ז ג"ע ש"ד כתיב גדולה ובלשון הרע כתיב גדולות, ואהא קאמר מכלל אלו עבירות הגדולות יש בהן דהקרבן מכפר עליהם בשוגג, כגון שעירי עבודה זרה וכגון כל חייבי כריתות בעריות בשוגג מביאין קרבן חטאת, אבל ב' עבירות גדולות שהם לשון הרע וש"ד לא מצינו להם כפרה כלל בקרבנות, אבל מצינו להם עגלה ערופה בש"ד דומה לקרבן, וכן קטורת לשון הרע שהוא בא למקדש כקרבן.

ומייתי ויתן את הקטורת ויכפר וגו' על מה קטורת מכפר על לשון הרע וכו', פרש"י פרק טרף בקלפי (יומא מד.) בההיא דקרח לשון הרע דכתיב אתם המיתם את עם ה' וסתם לשון הרע בחשאי עכ"ל, ודבר שבחשאי דקאמר אף על גב דבההיא שעתא בפרהסיא היה ויעמוד בין המתים ובין החיים וגו', מכל מקום דבר שבחשאי מקרי דכל השנה מקטירין בהיכל בחשאי, כפרש"י וק"ל: עיין שפת אמת זבחים בסמוך

מהר"ל: נתיב הלשון פרק יא: [כאן בצנעא כאן בפרהסיא]: הלשון הרע בשתי פנים, האחד כאשר מוציא לשון הרע בפרהסיא, והשני כאשר הוא עושה בסתר, ובכל אחד יש צד קל וצד חמור, וזה שהמדבר על האחד יש לו גנאי יותר כאשר מדבר עליו בגלוי לפי הכל, ויש בו צד קל כאשר דיבר לפני הכל בודאי הדבר מגיע אל אשר נאמר עליו ויכול הוא לסלק מאיתו לברר כי שקר נאמר עליו, ומזה הצד הוא קל.

השני, לשון הרע שהוא בסתר והוא גם כן יש בו צד קל וצד חמור, כי כאשר מדבר עליו בסתר אין הדבר מגיע לאשר נאמר עליו ואין יכול להסיר ממנו הדיבה שנאמר עליו, ויש בו צד קל כי כאשר הוא בסתר אינו גנאי כל כך, ולפיכך אמרו במסכת זבחים (פח: א"ר ענני בר ששון למה נסמכה... הא בצנעא הא בפרהסיא...

שפת אמת: זבחים פח: ויכפר על העם, פירש"י במה שאמרו אתם המיתם עם ה', דהוי לשה"ר, וקשה דאם כן הוי בפרהסיא, ואפשר לא פירשו בהדיא התלונה רק דהיה נשמע מדבריהם שכוונתם לומר אתם המיתם, וזש"ה וילונו כו' לאמר אתם המיתם, שלא פירשו התלונה בפירוש.

❖ **עיונים:** (א) סוגיא זו (הקושיא השניה מעיל-קטרת, והתירוץ צינעא-פרהסיא) נשנית במסכת זבחים פח: ובירושלמי יומא פרק ז (מקשה שפיכת דמים על שפיכת דמים, ולא מוצא קושיא מלשון הרע, לכאורה??) עיין לשון הירושלמי כאן בהערה@

(ב) עיין עוד גירסת השאלות בסוגיין ופירושו בענין "אהנו ממעשיו" מובאים כאן בסוף הפרק ??, (ג) עיין דינא דחיי בביאור דברי רש"י ותוספות.

===הערה=== **ירושלמי: יומא פרק ז:** אמר רבי סימון כשם שהקרבנות מכפרין כך הבגדים מכפרין. בכתונת ומכנסיים מצנפת ואבנט, כתונת היתה מכפרת לובשי כלאים, אית דבעי מימר על שופכי דמים כמה דאת אמר ויטבלו את הכתונת בדם, מכנסיים היה מכפר על גילוי עריות כמה דאת אמר ועשה להם מכנסי בד לכסות בשר ערוה, מצנפת היתה מכפרת על גסי הרוח כמה דאת אמר וישם את המצנפת על ראשו, אבנט

היה מכפר על הגנבים, ואית דבעי מימר על העוקמנים, א"ר לוי ל"ב אמה היה בו והיה מעקמו לכאן ולכאן, חושן היה מכפר על מטי הדין כמה דאת אמר ועשית חשן משפט, אפוד היה מכפר על ע"ז כמה דאת אמר ואין אפוד ותרפים,

- מעיל, ר' סימון בשם ר' יונתן דבית גוברין שני דברים לא היתה בהן כפרה וקבעה להן התורה כפרה, ואלו הן, האומר לשון הרע וההורג נפש בשגגה, האומר לשון הרע לא היתה לו כפרה וקבעה לו התורה כפרה זוגי המעיל והיה על אהרן לשרת ונשמע קולו, יבא קול ויכפר על קול, ההורג נפש לא היתה לו כפרה וקבעה לו התורה כפרה מיתת כה"ג וישב בה עד מות הכה"ג. תני ר"א בן יעקב אומר נאמרה כפרה בפנים ונאמר כפרה בחוץ מה כפרה האמורה בפנים בן הבקר מכפר על שופכי דמים אף כפרה האמורה בחוץ בן הבקר מכפר על שופכי דמים, כאן בשוגג כאן במזיד, שנייא היא עגלה ערופה בין שוגג בין מזיד, א"ר יוסה כאן על חטא ידוע וכאן על חטא שאינו ידוע.

- ציץ, אית דבעי מימר על הגודפנים אית דבעי מימר על עזי פנים, מאן דאמר על הגודפנין ניחא דכתיב ותטבע האבן במצחו וכתיב והיה על מצחו תמיד, מאן דאמר על עזי פנים ומצח אשה זונה היה לך, עכ"ל הירושלמי:

* **עיונים: סיכום:** יוצא מדברי הגמרא שלש דרגות בחומרה של לשון הרע: א) הצליח לסכסך בין אנשים (אהנו מעשיו, ובזמן הבית נענש בצרעת, "נגעים באים עליו"), ב) רק גרם צער אבל בצנעה (קטרת מכפרת) ג) גרם צער והדבר התפרסם (פרהסיה, מעיל מכפר, דבר שבקולך 777).

בענין כפרת המעיל: (א) במעשה מרים (פרשת בהעלותך) יש במדרשי חז"ל (ספרי זוטא ומשנת רבי אליעזר פרק ד <?>) שלכן אהרן לא נצטרע כי היה לובש את המעיל. [ועיין תולדות אדם (לספרי בהעלותך) שאכן הקשה למה המעיל של אהרן לא כיפר ותירץ שהיה בזמן שכבר זוו ללכת וגלגלו את הפרכת ולא לבש אהרן את המעיל, ומדייק לשון הפסוק "בדרך" (פרשת כ תצא) בשעה שזוו ללכת, ויש לעיין בכל זה].

(ב) במהר"ל נתיב הלשון פרק יא מסביר כי "החטאים לאדם הם נחשבים גם כן מלבוש לאדם, שהאדם מתלבש בחטאים והם נקראים בגדים צואים... והמצוות והמידות הטובות ג"כ הם מלבוש האדם והם מלבוש כבוד לאדם, וכאשר הכהן הגדול לובש בגדי קדושה אשר דבר זה הוא סילוק מלבוש החטאים, כי כאשר האדם מתלבש בחטא הזה שמשמיע לשונו בלשון הרע ובוהו מתלבש האדם בבגדים הפחותים האלו, וכאשר הכהן הגדול שהוא כה"ג לכלל ישראל מתלבש במלבוש הקדוש שיש בו השמעת קול של קדושה, דבר זה הוא כפרת ישראל על לשון הרע, וכן שאר המלבושים הם כפרה על ישראל וסילוק החטא בדבר שהוא שייך לאותו מלבוש... עכ"ל.

ועוד הסביר שיש גם רמז בפעמונים ורימונים, שהפעמון הוא השמעת קול דקדושה והרימון שהוא סתום ואין לזה פה מלמד לאדם שימעט בדיבורו עיי"ש.

[ז] טעמי דיני צרעת משום לשון הרע

ערכין טז: בעא מיניה רבי שמואל בר נדב מרבי חנינא, ואמרי לה רבי שמואל בר נדב חתניה דרבי חנינא מרבי חנינא, ואמרי לה מרבי יהושע בן לוי, מה נשתנה מצורע שאמרה תורה (ויקרא יג מו) בדד ישב מחוץ למחנה מושבו, הוא הבדיל בין איש לאשתו בין איש לרעהו, לפיכך אמרה תורה בדד ישב וגו'.

אמר רבי יהודה בן לוי מה נשתנה מצורע שאמרה תורה יביא (ויקרא יד ד) שתי ציפרים לטהרתו, אמר הקב"ה הוא עושה מעשה פטיט, לפיכך אמרה תורה יביא קרבן פטיט.

רש"י: הוא הבדיל, שעל לשון הרע באו נגעים עליו. פטיט, לשון קול היוצא בחשאי ובלע"ז פול"ר. יביא קרבן פטיט, שהצפרים צועקין בכל שעה.

רבינו גרשום: הוא הבדיל בין איש לאשתו, שגרם להם להתקוטט על ידי לשון הרע שאמר ביניהם. מעשה פטיט, פיטפט והשמיע קולו בלשון הרע. לפיכך יביא קרבן

פטיט, ציפורין שמשמיעין קול בכל שעה. דבריו מובאים בספר הערוך ערך פט עיי"ש

מאירי: סוטה טו. ...ועל לשון הרע מדכתיב זאת תהיה תורת המצורע ודרשו בו מצורע מוצא שם רע, דכתיב מלשני בסתר רעהו אותו אצמית, ר"ל אחליט מלשון צמיתות והוא ענין מצורע מוחלט, וכן דרשו (ערכין טו): בצפור של טהרתו יבא פטיט ויכפר על פטיט

לשון הרע וצרעת / מקורות נוספים

בסוגיא זו (ערכין טו טז) מובאים כמה מימרות ביחס לבין לשון הרע וצרעת. // וע"ע לעיל בפרק הרמב"ם ???

לקט מדברי רש"י ביחס של צרעת ללשון הרע

רש"י: שמות ד א-ח: (ב) מזה בידך, לכך נכתב תיבה אחת, לדרוש מזה שבידך אתה חייב ללקות, שחשדת בכשרים... (ג) ויהי לנחש, רמז לו שסיפר לשון הרע על ישראל ותפש אומנותו של נחש: (ו) מצרעת כשלג, ...אף באות זה רמז שלשון הרע סיפר באומרו (פסוק א) לא יאמינו לי, לפיכך הלקהו בצרעת, כמו שלקתה מרים על לשון הרע: (ח) והאמינו לקול האות האחרון, משתאמר להם בשבילכם לקיתי על שספתי עליכם לשון הרע יאמינו לך שכבר למדו שהמזדווגין להרע להם לוקין בנגעים כגון פרעה בשביל שרה. =דבריו מלוקטים ממכילתא? וממדרש רבה כאן =להעיר שכולל שתי דעות במדרש עיין שם=

רש"י: ויקרא יג מו: בדד ישב, שלא היו שאר טמאים יושבים עמו. ואמרו רבותינו מה נשתנה משאר טמאים לישיב בדד, הואיל והוא הבדיל בלשון הרע בין איש לאשתו ובין איש לרעהו, אף הוא יבדל.

רש"י: ויקרא יד ד: שתי צפרים חיות טהרות, פרט לעוף טמא. לפי שהנגעים באין על לשון הרע, שהוא מעשה פטופטי דברים, לפיכך הוזקקו לטהרתו צפרים, שמפטפטין תמיד בצפצוף קול.

רש"י: דברים כד ט: זכור את אשר עשה ה' אלהיך למרים, אם באת להזהר שלא תלקה בצרעת, אל תספר לשון הרע. זכור העשוי למרים שדברה באחיה ולקתה בנגעים.

רש"י: משלי יט כט: נכוננו ללצים שפטים ומהלומות לגו כסילים, הקב"ה זימן לו שפטים של צרעת לזה הלץ המספר בלשון הרע.

רש"י: יבמות קה: נצטרע אבדן, עונשו של לשון הרע נגעים @.

מכאן קשה על ספורנו שכבר בימי בית שני לא היה צרעת ???

רש"י: סנהדרין פז. וטהרת מצורע, שאף נגעים על ידי ריב של לשון הרע הם באים.

דעת קדושים, ר' רפאל אב"ד אה"ו לשון הרע וצרעת, ולשון הרע בכלל ל, לא, לב

❖ הרי"ף מביא את הגמרא ערכין בדבריו במסכת שבת פרק ב וציינו לעיל לכמה שינויי גירסאות

רי"ף: שבת פרק ב: ...וסימן ללשון הרע אסכרה. גרסינן במס' סוטה אמר רב חסדא אמר רב ירמיה ארבע כתות אינן מקבלות פני שכינה כת לצים כת חנפים כת מספרי לשון הרע כת שקרים כת שקרים דכתי' דובר שקרים לא יכון לנגד עיני כת לצים דכתיב משך ידו את לוצצים כת חנפים דכתיב כי לא לפניו חנף יבא כת מספרי לשון הרע דכתיב כי לא אל חפץ רשע אתה לא יגורך רע לא יגור במגורך רע.

וגרסינן בערכין תניא א"ר אליעזר בן פרטא בא וראה כמה גדול כח של לשון הרע מנין ממרגלים, ומה מרגלים שהוציאו דיבה על העצים ועל האבנים כך המוציא דיבה על חבירו על אחת כמה וכמה.

אמר רבי יוחנן משום רבי יוסי בן זמרא מאי דכתיב מה יתן לך ומה יוסיף לך לשון רמיה אמר לו הקב"ה ללשון לשון מה אעשה לך כל איבריו של אדם זקופין ואתה מוטה כל איבריו של אדם מבחוץ ואתה מבפנים ולא עוד אלא שהקפתי לך ב' חומות אחת של עצם ואחת של בשר מה יתן לך ומה יוסיף לך לשון רמיה.

וא"ר יוחנן משום ר' יוסי בן זמרא כל המספר לשון הרע כאילו כופר בהקב"ה שנאמר אשר אמרו ללשוננו נגביר שפתינו אתנו מי אדון לנו, וא"ר יוחנן משום ר' יוסי בן זמרא כל המספר לשון הרע נגעים באין עליו שנא' מלשני בסתר רעהו אותו אצמית וכתיב התם לצמיתות ומתרגמינן לחלוטין ותנן אין בין מצורע מוסגר למצורע מוחלט אלא פריעה ופרימה, והיינו דאמר ר"ש בן לקיש מאי דכתיב זאת תהיה תורת המצורע זו היא תורתו של מוציא שם רע.

ה"ד לישנא בישא כגון דאמר איכא נורא בבי פלניא, והוא דקא מפיק ליה בלישנא בישא דקאמר הכי היכא משתכחא נורא אלא בביתא דפלניא דנפיש טואי.

אמר רבא כל מילתא דמתאמרא באנפי מארה לית בה משום לישנא בישא, אמר ליה אביי כ"ש חוצפא ולישנא בישא, א"ל אנא כי הא דר' יוסי סבירא לי דאמר ר' יוסי מימי לא אמרתי דבר וחזרתי לאחורי.

אמר רבה בר רב הונא כל מילתא דמתאמרא באנפי תלתא לית בה לישנא בישא, מאי טעמא חברך חברא אית ליה וחברא דחברך חברא אית ליה.

כי אתא רב דימי אמר מאי דכתיב מברך רעהו בקול גדול בבקר השכים קללה תחשב לו, משום דמברך רעהו בקול גדול קללה תחשב לו, אין כגון דאיכלע לאושפיזיה וטרחו קמיה שפיר למחר נפיק ויתב בשוקא ואמר רחמנא ליברכיה לפלניא דהכי טרח קמאי ושמעו אינשי ואכסני ליה.

תני רב דימי קמיה דרב ספרא לעולם אל יספר אדם בשבחו של חבירו *ינתו מדאי* שמתוך טובתו בא לידי גנותו.

מר ר' שמואל בר נחמני על שבעה גופי עבירות נגעים באין על לשון הרע ועל שפיכות דמים ועל שבועת שוא ועל גילוי עריות ועל גסות הרוח ועל הגזל ועל צרות העין, על לשון הרע דכתיב מלשני בסתר רעהו אותו אצמית על שפיכות דמים דכתיב ואל יכרת מבית יואב זב ומצורע, ועל שבועת שוא דכתיב ויאמר נעמן הואל קח ככרים וכתיב וצרעת נעמן תדבק בך, על גילוי עריות דכתיב וינגע ה' את פרעה נגעים גדולים, על גסות הרוח דכתיב ובחזקתו גבה לבו עד להשחית וכתיב והצרעת זרחה במצחו, על הגזל דכתיב וצוה הכהן ופנו את הבית, תנא הוא הכניס ממון שאינו שלו יבא כהן ויפזר את ממונו, ועל צרות העין דכתיב ובא אשר לו הבית. תאנא דבי ר' ישמעאל מי שמייחד ביתו לו, כלומר שאינו מכניס אורחין בתוך ביתו ואינו מהנה לבני אדם מנכסיו.

— איני והאמר רב ענני בר ששון למה נסמכה פרשת בגדי כהונה לפרשת קרבנות ללמדך מה קרבנות מכפרין אף בגדי כהונה מכפרין כתונת מכפרת על שפיכות דמים דכתיב ויטבלו את הכתנת בדם ומכנסים מכפרין על גילוי עריות דכתיב ועשה להם מכנסי בד לכסות בשר ערוה מצנפת מכפרת על גסות הרוח כדרבי חנינא דאמר רבי חנינא יבא דבר שבגובה ויכפר על מעשה גובה אבנט מכפר על הרהור הלב אהיכא דאיתיה דכתיב והיה על לב אהרן חשן מכפר על הדינין דכתיב ועשית חשן משפט אפוד מכפר על עבודה זרה דכתיב ואין אפוד ותרפים מעיל מכפר על לשון הרע אמר הקב"ה יבא דבר שבקול ויכפר על מעשה קול ציץ מכפר על עזות פנים דכתיב והיה על מצח אהרן וכתוב אחד אומר ומצח אשה זונה היה לך מאנת הכלם —

– לא קשיא הא דאהנו מעשיו הא דלא אהנו מעשיו, אי דאהנו מעשיו נגעים באין עליו ואי לא אהנו מעשיו מעיל מכפר, איני והאמר רבי סימון אמר רבי יהושע בן לוי שני דברים לא מצינו להם כפרה בקרבנות ומצינו להם כפרה בדבר אחר ואלו הן שפיכות דמים ולשון הרע שפיכות דמים בעגלה ערופה ולשון הרע בקטורת, דתני רבי חייא למדנו בקטורת שהיא מכפרת שנאמר ויתן את הקטורת ויכפר על העם, ותנא דבי ר' ישמעאל על מה הקטורת מכפרת על מעשה לשון הרע אמר הקב"ה יבא מעשה חשאי ויכפר על מעשה חשאי,

– קשיא שפיכות דמים אשפיכות דמים קשיא לשון הרע אלשון הרע, שפיכות דמים אשפיכות דמים לא קשיא הא דידיע מאן קטליה והא דלא ידיע מאן קטליה אי דידיע מאן קטליה בר קטלא הוא במזיד ולא אתרו ביה, לשון הרע אלשון הרע נמי לא קשיא הא בצנעא הא בפרהסיא.

אמר רבי יהושע בן לוי מה נשתנה מצורע שאמרה תורה עליו בדד ישב אמר הקב"ה הוא הבדיל בין איש לאשתו ובין איש לרעהו לפיכך בדד ישב וא"ר יהושע בן לוי מה נשתנה מצורע שאמרה תורה יביא שתי צפרים לטהרתו אמר הקב"ה הוא עושה מעשה פטיט לפיכך יביא קרבן פטיט.

בענין אהנו מעשיו

דינא דחיי: סמ"ג לא תעשה ט: ...וגרסינן תו בפרק יש בערכין א"ר שמואל בר נחמני אמר ר"י על ז' דברים נגעים באים... ע"כ.

וכתב רש"י ז"ל הא דאהנו מעשיו שנתקוטטו על ידו, ואי קשיא אמאי לא מותיב ליה מש"ד וג"ע דקאמר לעיל נגעים באים עליהם והכא תניא דבגדי כהונה מכפרים, תריץ דהא דתניא בגדי כהונה מכפרים לאו עליה דידיה אלא על אחרים שע"י נענשין דבש"ד כתיב כי הדם הוא יחניף, ובג"ע כתיב ותטמא הארץ ואפקוד עונה עליה, אלב לשון הרע לא אשכחן דמענשי בה אחרני ע"כ.

ותמיה לי נהי דהאי פירוקא דפריק הרב ז"ל הוא פירוק לג"ע וש"ד, אך לג ות הרוח לא ידענו מאי אידון ביה, דלעיל אמר ר' שמואל בר נחמני על ז' דברים נגעים באים וחדא מינייהו הוי גסות הרוח, ואילו רב ענני בר ששון אמר דמצנפת מכפר על גסות הרוח יבוא דבר שבגובה ויכפר על דבר שבגובה, דהיינו גסות הרוח, ופירוקא דפריק הרב ז"ל לא שייך כאן דבגסות הרוח לא משכחנא דמיענשי בה אחרני. ושמא יש לדחוק דבתירוץ הגמרא שתירץ הא דאהנו מעשיו הא דלא אהנו מעשיו מתורץ גם כן גסות הרוח, דגסות הרוח נמי אם אהנו מעשיו כההיא דעוזהו דבשביל גסות הרוח שהיה בו רצה לשמש בכהונה נגעים באים עליו כמו שבאו על עוזהו, ואי לא אהנו מעשיו אלא שהוא גס רוח מעצמו ולא עשה מעשה, מצנפת מכפר עליו, ואיננו שוה.

ותו קשה איך כתב רש"י דלשון הרע לא אשכחן דמיענשי אחרני עליה והא אמרינן בפ"ק דתענית (ז.) אמר ר' שמעון בן פזי אין הגשמים נעצרים אלא בשביל לשון הרע שנאמר (משלי כה) רוח צפון תחולל גשם ופנים נזעמים לשון סתר.

והתוס' תירצו בשם ר"י לקושית רש"י ז"ל דמש"ד ל"ק לפי שיש עליו מיתת ב"ד ובגדי כהונה מכפרים על המיתה, אבל נגעים מיהא באים עליו ע"כ. ואע"פ שלא הוזכר בדברי ר"י ג"ע הדבר פשוט שאף בג"ע שייך תירוץ ז"ל דהא עריות נמי חייב בהן מיתת ב"ד או כרת, אע"ג דאיכא עריות דאינן אלא בלאו לא דבר ר' שמואל ב"נ אלא בג"ע דאיכא מיתה. אבל מ"מ גם לדברי ר"י ז"ל קשה מגסות דלית בה מיתת ב"ד, אם לא שנאמר דבתירוץ הגמ' מתורץ גם כן גסות הרוח כמ"ש.

❖ ביאור בדברי תוספות ערכין טז בענין אהנו מעשיו

עוד כתבו התוס' בשם י"מ דהא דמשני תלמודא הא דאהנו מעשיו הא דלא אהנו מעשיו, קאי גם כן לש"ד וג"ע, בש"ד כשהרג ממש היינו דאהנו מעשיו, כשלא הרגו אלא שהלבין פני חבירו ברבים דקי"ל כל המלבין פני חבירו ברבים כאילו שופך דמים היינו לא אהנו מעשיו, ועל זה בגדי כהונה מכפרים, וגם גילוי עריות כשעשה העבירה היינו אהנו מעשיו, ולא אהנו מעשיו כי הא דאמרינן מתוך ששהו קיניהם מעשה עליהם הכתוב כאילו שכבום ע"כ. וגם לתירוץ זה קשיא גסות הרוח, אם לא שנאמר דגם בגסות הרוח איכא הפרש בין אהנו מעשיו ללא אהנו מעשיו.

אבל קצת קשה על תירוץ זה דבשלמא לתירוץ רש"י ור"י ז"ל דבג"ע וש"ד ליכא לתרוצי הא דאהנו מעשיו הא דלא אהנו, אתי שפיר הא דפרכינן והא א"ר סימון ב' דברים לא מצינו להם כפרה בקרבנות וכו' קשיא ש"ד אש"ד קשיא לשון הרע על לשון הרע, שכונת הקושיא היא לר' ענני בר ששון דאיך אמר דבגדי כהונה מכפרים על ש"ד לאחריני ועל לשון הרע לדידיה כשלא אהנו מעשיו לרש"י ולר"י ממיתת ב"ד, והאמר ר' סימון דעגלה ערופה מכפר על ש"ד וקטורת על לשון הרע, ובודאי דבלשון הרע איירי כשלא אהנו מעשיו ובש"ד בכפרת אחרים לרש"י, דאי בלשון הרע איירי כשאהנו מעשיו האמר רשב"ג שאין לו כפרה אלא שנגעים באים עליו, וכן לר"י בהכרח דאיירי בכפרת המיתה דאי לכפר עליו הא אינו מתכפר אלא בנגעים, אלא ודאי דמיירי בלשון הרע לא אהנו מעשיו ובש"ד בכפרת אחרים או בכפרת המיתה לר"י ולית להו כפרה אלא בעגלה ערופה וקטורה וקשיא עליה דר' ענני בר ששון דאמר דבגדי כהונה מכפרים, ומתוך ש"ד אש"ד ל"ק דכי אמר ר' ענני בר ששון שבגדי כהונה מכפרים מיירי ידיע מאן קטליה ולכפרת אחרים דאי לכפרה דידיה לא מתכפר אלא נגעים באים עליו, וכי אמר ר' סימון דעגלה ערופה מכפר בדלא ידיע מאן קטליה, ולשון הרע אלשון הרע ל"ק דהא בצינעא והא בפרהסיא ובלא אהנו מעשיו דאי אהנו מעשיו נגעים באים עליו.

אלא לפירוש י"מ דאף בשפיכת דמים יש הפרש בין אהנו מעשיו ללא אהנו מעשיו ורשב"ג מיירי בדאהנו מעשיו ור' ענני מיירי בדלא אהנו מעשיו ופרכינן לר' ענני ב' ששון מהא דר' סימון דאמר דעגלה ערופה וקטורת מכפרין לש"ד ולשון הרע, איך מתרצי' ש"ד אש"ד ל"ק הא דידיע מאן קטליה הא דלא ידיע מאן קטליה, והא הכא מיירי בדלא אהנו מעשיו בהכרח דאי דאהנו מעשיו איך אמר שעגלה ערופה וקטורה מכפרין עליהן והא נגעים באים עליהם כדרשב"ג, אלא ודאי דמיירי בדלא אהנו מעשיו וכיון דמיירי בדלא אהנו מעשיו מה שייך לומר הא דידיע מאן קטליה הוא דלא ידיע מאן קטליה.

וי"ל דהנך י"מ סוברים דכי פרכינן בגמרא מדר' סימון אדרשב"ג פרכינן דאמר דכשאהנו מעשיו נגעים באים עליו, דמדברי ר' סימון נראה דאפילו דאהנו מעשיו מתכפר בעגלה דהא כשמביאין עגלה אהנו מעשיו, וכן מלשון הרע משמע ליה דמיירי בדאהנו מעשיו מדסמכיה לש"ד, אבל על ר' ענני בר ששון ל"ק דר' ענני בר ששון מיירי בדלא אהנו מעשיו, ותירוץ בעל התלמוד דאפילו דאהנו מעשיו בש"ד אי לא ידיע מאן קטליה אין נגעים באים ובלשון הרע בצינעא אין נגעים באים.

ונ"מ בין פרש"י ור"י ז"ל בין פירוש י"מ ז"ל – דלפרש"י ור"י ז"ל בלשון הרע כשאהנו מעשיו נגעים באים עליו בין בצנעא בין בפרהסיא, וכשלא אהנו מעשיו, בצנעא מעיל מכפר עליו ובפרהסיא קטורת מכפר עליו, ובש"ד לדידיה ליכא כפרה אלא נגעים באים עליו, ולאחריני אי דידיע מאן קטליה בגדי כהונה מכפרין עליה ואי לא ידיע מאן קטליה עגלה ערופה מכפרת עליהם. ולפי דברי י"מ בין בש"ד בין בלשון הרע, אי דלא אהנו מעשיו בגדי כהונה מכפרין, ואי דאהנו מעשיו, בלשון הרע בצנעא קטורת מכפרת עליו ובפרהסיא נגעים באים עליו, ובש"ד אי דידיע מאן קטליה נגעים באים עליו ואי דלא ידיע מאן קטליה עגלה מכפרת.

לשאליות גירסאות חדשות בגמרא ודברי מפרשיו

שאליות דרב אחאי: פרשת מצורע: שאלתא פח: [בהמשך דבריו בד"ה אי נמי אילו דאיתלידן]: ...אמר רב שמואל בר נחמני א"ר יונתן על ז' דברים נגעים באין, על לשון הרע ועל שפיכות דמים ועל שבועת שוא ועל גילוי עריות ועל גסות הרוח ועל הגזל ועל צרות העין.

על לשון הרע דכתיב (דברים כד ט) *ותדבר מרים ואהרן במשה, וכתיב ויפן אהרן אל מרים והנה מצורעת*, וכתיב (תהלים קא) *מלשני בסתר וגו'*, על שפיכות דמים דכתיב (שמואל-ב ג) *לא יכרת מבית יואב זב ומצורע*, על שבועת שוא דכתיב (מלכים-ב ה כג) *ויאמר נעמן הואל וקח ככרים*, ואין הואל אלא שבועה שנאמר (ויקרא ה א) *ושמעה קול אלה, וכתיב (מלכים-ב ה כז) וצרעת נעמן תדבק בך ובזרעך*, על גילוי עריות דכתיב (בראשית יב) *וינגע ה' את פרעה*, על גסות הרוח דכתיב (דה"ב-כז) *וכחזקתו גבה לבו, וכתיב (שם) והצרעת זרחה במצחו*, על הגזל דכתיב (ויקרא יד) *וצוה הכהן ופנו את הבית*, תנא הוא כנס ממון שאינו שלו יבוא כהן ויפרע ממנו, על צרות העין דכתיב (ויקרא שם) *ובא אשר לו הבית, תנא מי שיחד ביתו ביתו לו*.

איני, והאמר עינוני בר סיסין למה נסמכה פרשת בגדי כהונה לפרשת קרבנות לומר לך מה קרבנות מכפרים אף בגדי כהונה מכפרין, כתנת מכפרת על שפיכות דמים דכתיב (בראשית לז) *ויטבלו את הכתנת בדם*, מכנסים מכפרים על גילוי עריות, וכן הוא אומר (שמות כח) *ועשה להם מכנסי בד לכסות בשר ערוה*, מצנפת מכפרת על גסות הרוח כדרכי חנינא דא"ר חנינא אמר הקב"ה יבוא דבר שבגבוה ויכפר על מעשה גבוה, אבנט מכפר על הרהור הלב על היכא דאיתיה, חשן מכפר על הדינין שנאמר (שמות כח) *ועשית חשן משפט*, אפוד מכפר על עבודה זרה דכתיב (הושע ג) *אין אפוד ותרפים*, מעיל מכפר על לשון הרע אמר הקב"ה הוא דבר שבקול ויכפר על מעשה קול, ציץ מכפר על עזות מצח כתיב הכא (שמות כח) *והיה על מצח אהרן וכתיב הת (ירמיה ג) ומצח אשה זונה היה לך*,

לא קשיא, הא דאהני ממעשיו והא דלא אהני ממעשיו, אהני ממעשיו אתו נגעים עליה, לא אהני ממעשיו לא אתו נגעים עליה.

מעיל מכפר, איני והא א"ר סימון א"ר יהושע בן לוי שני דברים לא מצינו להם כפרה בקרבנות ומצינו להם כפרה בדבר אחר, שפיכות דמים ולשון הרע, שפיכות דמים בעגלה ערופה ולשון הרע בקטורת, דתני רב חנינא למדנו קטרת שמכפרת על לשון הרע דכתיב (במדבר יז) *ונתן את הקטורת על האש*, ותנא דבי ר' ישמעאל על מה הקטרת מכפרת על לשון הרע אמר הקב"ה יבוא דבר שבחשיי ויכפר על מעשה בחשיי, קשיא שפיכות דמים על שפיכות דמים,

אשפיכות דמים לא קשיא הא דידע מאן קטליה והא דלא ידע מאן קטליה, ידע מאן קטליה בר קטלא הוא במזיד אפילו לא אתרו ביה רבנן ==הלשון מגומגם==, לשון הרע אלשון הרע נמי לא קשיא הא בצניעה הא בפרהסיא,

איבעי תימא הא דאהני מעשה הא דלא אהני מעשה.

בעא מיניה רב שמואל בר אלנדב מרבי חנינא בר נדב ואמרו לה רב שמואל בר אלנדב חתניה דרבי חנינא מרבי חנינא ואמרי לה מר' יהושע בן לוי, מה נשתנה מצורע שאמרה תורה (ויקרא יג) *בדד ישב*, אמר ליה הוא הפריש בין איש לאשתו לפיכך אמרה תורה בדד ישב, וא"ר יהושע בן לוי מצורע שאמרה תורה יבוא צפרים לטהרות, הוא עשה מעשה פטיט לפיכך אמר התורה יביא קרבן פטיט...

שאלת שלום: לג"ר ישעיה פיק: שאלות שם: אות קד: וכתוב מלשיני בסתר וגו', בערכין איתא על ז' דברים נגעים באים על לשון הרע דכתוב מלשיני בסתר רעהו אותו אצמית [ואוקימנא לעיל דהיינו נגעים, רש"י], וכתבתי בקונטרס שטרי המאוחרין הך קרא דמייתי כתיב בתהלים קא ולכאורה עדיפא הוי ליה לאתויי מן התורה ובפשיטות מעובדא דמרים שסיפרה במשה ונענשה בצרעת כדכתיב בפרשת בהעלותך, ואולי לא רצה לאתויי ראייה מהכא די"ל דשאני משה דרב גוברי עיין ע"ז ח. ולא ילפינן מיניה בהוצאת שם רע של שאר בני אדם, הלכך עדיפא ליה לאתויי קרא דתהלים ואיירי בכל בני אדם.

וכיום הזה ראיתי נוסחת גאון על נכון דמייתי ראייה מן התורה, מיהו גם בנוסחת גאון איכא למידק קצת מאי ואומר אחרי שכבר מייתי ראייה גמורה מן התורה למה הוצרך להביא מתהלים, ואם לא דנימא ג"כ על דרך שכתבתי דלא קם כמוהו אין ראייה גמורה כל כך וכדאמרן.

שם: אות קה: אי בעית תימא הא דאהני מעשה הא דלא אהני מעשה, הך 'אי בעית תימא הא דאהני מעשה' שסיים גאון ליתא לפנינו לא בזבחים (פח:) ולא בערכין (טז.), וכמעט אי אפשר להבינו, שהרי כבר מסיק לעיל בסוגיין לא קשיא הא דאהני מעשיו, והיינו באהני מעשיו נגעים באים עליו, ומה שהמעיל מכפר היינו דוקא בלא אהני מעשיו, ועל זה פריך איני והאמר רב סימון וכו', כלומר דהכא אמרת דמעיל מכפר על לשון הרע והתם א"ר סימון דקטורת מכפר על לשון הרע, ומתריך שפיר לשה"ר אלשה"ר נמי לא קשיא, הא בצינעא (דהוה דבר שבחשאי קטורת מכפרת שהוא מעשה חשאי, רש"י) הא בפרהסיא (שהוא דבר שבקול, מעיל בקול פעמונים מכפר עליו, רש"י). אבל התירוך שהוסיף גאון אי בעית תימא הא דאהני מעשה וכו', בלתי מובן שהרי באהני מעשיו נגעים באים עליו ואינו מתכפר לא במעיל ולא בקטורת.

❖ ביאור גירסת השאלות - חילוק בין שוגג למוזד

אכן אחר עיון היטב אפילו אות אחת לא כתב גאון לבטלה כי אם בעמקות רב, מתחילה כתב לא קשיא הא דאהני ממעשיו, וד' פעמים גרס בנוסחתו 'ממעשיו' במקום דאיתא לפנינו בסוגיא הא דאהני 'מע יר', וכן ד' פעמים 'מעשיו', ופירש רש"י אהני מעשיו שנתקוטטו על ידו וכו', ולכאורה לנוסחא שלפנינו הא דאהני מעשיו כלומר שמחמת לשון הרע שלו נעשה התפעלות שנתקוטטו על ידו אז נגעים באים עליו, ואי לא אהנו מעשיו כלומר שלא נעשה שום התפעלות, מעיל מכפר, אם כן קשיא טובא מעובדא דמרים שדברה במשה (ועיין מה שכתבנו בס"ד בדיבור הקודם בנוסח גאון) למה נענשה בנגעים הלא לא אהני מעשיה כלום והמעיל מכפר בלא אהני¹⁵.

אכן לנוסחת גאון עולה יפה 'הא דאהני ממעשיו', כלומר שהמלשין אפיק מלשינתו בכוונת מעשה כעובדא דמרים, אז נגעים באים, והא דלא אהני ממעשיו, כלומר דלא הוציא לשון הרע בכוונה רק דרך מקרה, כמו נורא בי פלניא וכיוצא בזה באופן דסבר ר' שמעון ברבי בבבא בתרא קסד דשרי לומר, ורבי הוכיחו דהוי לשון הרע, עיי"ש תרי עובדא (והקורא משכיל ישכיל לעצמו מאי איכא בין אהני ממעשיו ובין לא אהני ממעשיו), והוי כעין הפרש שבין שוגג למזיד. ובזה יונח הא דלא משני הש"ס לחלק בין שוגג דמעיל מכפר ובין מזיד דנגעים באים עליו, אלא האמת כן הוא דזאת הכוונה באמרו הא דאהני ממעשיו וכו',

ומעתה יתבאר מה דסיים גאון כפי נוסחתו דלשון הרע אלשון הרע לא קשיא (הא דאמר ר' עיננו בר סימון מעיל מכפר על לשון הרע אהא דא"ר סיסין דקטורת מכפרת) אי בעית תימא הא דאהני מעשה, כלומר דנעשה התפעלות שנתקוטטו על ידו (מעשה נתינת קטורת

15. חפץ חיים כלל ג במ"ח אות ח מביא דבריו, ועיין העמק שאלה בסמוך, ועיין נתיבות חיים וחלקת בנימין בחפץ חיים שם

על האש מכפרת) הא דלא אהני מעשה, כלומר שלא נעשה התפעלות על ידו, המעיל מכפר, אבל שניהם איירו דלא אהני ממעשיו, כלומר שלא מתכווין לכך. ובזה מובן ענין הברל המאמר, דלעיל אמר אהני ממעשיו וכן עוד ג' פעמים, והכא מסיים אהני מעשה.

ולא אכחד בזה שכתב רש"י שהעתקתי לעיל ראש דבריו ד"ה אהנו מעשיו שנתקוטטו על ידו ואי קשיא אמאי לא מותיב ליה משפיכת דמים וגלוי עריות דקאמר לעיל וכו', ונעלם ממני לפי שעה דלמה לא הקשה רש"י גם מגסות הרוח דקאמר לעיל דנגעים באים, והכא אמר דמצנפת מכפרת, ובזה אין שייכות לתירוץ שכתב רש"י.

גם בחידושי אגדות (מהרש"א) בזבחים פרק המזבח מקדש הביא דברי רש"י הללו ולא הרגיש בזה, ועיין שם שבחר לו דרך לעצמו שלא כפירוש רש"י ותוספות בערכין אלא הטעם שלא מקשה הש"ס מש"ד וג"ע משום דנגעים באים על מזיד והמעיל מכפר על ש"ד וג"ע שעבר בשוגג, אבל בלשון הרע לא שייך אלא במזיד עיין שם.

איברא חזינן דלא רצו רש"י ותוספות בזה שכתב בחידושי אגדות דודאי מצינו ענין שוגג גם בלשון הרע כמבואר בבבא בתרא קסד בר"ש בר רבי שזכרתי למעלה שהיה סבר שאין בדבריו לשון הרע עד שהוכיחו רבי.

והנה לפי מה שכתבתי דלנוסחת גאון הא דלא אהני ממעשיו כלומר שלא בזדון דברו, והוא הדין בכל שאר דברים כשעשה בשוגג, שפיר יש לומר דבגדי כהונה מכפרין, א"כ תתורץ קושית רש"י, והוא הדבר שכתב גאון לא אהני ממעשיו לא אתו נגעים עליה, כלומר אלא בגדי כהונה מכפרת, ומעתה מתחיל לומר מעיל מכפר והוי כמו פסקא והכל הם מדברי המקשן מעיל מכפר איני והא"ר סימון וכו', והוא הדין דהוה מצי למנקט המקשן נמי כתונת מכפר והא"ר סימון וכו', אלא דחד מתרי נקט וסמך על מה דסיים קשיא שפיכת דמים אש"ד וכו'. ולב נבון יקנה תחבולות ויש אתי עוד אריכות דברים ואין השעה מספיקה.

העמק שאלה: שאילתות שם: אות כז: על לשון הרע דכתיב ותדבר מרים וגו', הוא מהמדרש רבה ותנחומא פרשת מצורע, ועיין רמב"ם שלהי הלכות טומאת צרעת, ובגמרא ליחא, וכן בכתב יד ליחא, אלא מסיים קרא מלשני בסתר רעהו אותו אצמית, ומתרגמינן לחלוטין, ויש לומר הטעם שלא הביא קרא דמרים, משום דבלא אהני ממעשיו אינו נענש בצרעת כמבואר להלן, והא דמרים יבואר להלן וא"כ אין ראייה מהאי קרא כל כך.

❖ כוונת השאילתות לחלק בין אם נהנה מהלשון הרע ובין אם לא נהנה

העמק שאלה: שם אות כט: הא דאהני ממעשיו, וכן הוא בכתב יד. בגמרא איתא הא דאהני מעשיו הא דלא אהני מעשיו, ועיין פירוש רש"י ותוספות, ורבינו (השאילתות) גריס ממעשיו, ועיין בשאילת שלום פירושו. והנראה לי דהכי פירושו, שנהנה גופו מלשון הרע שדיבור, משום הכי נענש בגוף ונלקה בצרעת, וכענין הכתוב בקהלת אל תתן את פיך להחטיא בשרך וגו', ומפרש במדרש בלשון הרע שהוא מחטיא את הגוף ומהנהו מאיסור, ומשום הכי וחבל את מעשי ידיך, שמלקה גידין ועצמות שבגוף בצרעת, מה שאין כן כשלא נהנה מלשון הרע אין העונש חמור ומעיל מכפר.

ורבינו לטעמיה שכתב בסימן כ"ח דלשון הרע דרכילות חמור מסתם לשון הרע ולא כהרמב"ם ז"ל, וכתבתי שם אות ג' בשם הרדב"ז טעמו של הרמב"ם משום דהולך רכיל להנאתו קא עביד, ורבינו סבירא ליה להיפך, דמשום דנהנה מזה הוא חמור ואין המעיל מכפר.

ולא תקשה אם כן מרים שלא נהנתה מאומה ואמאי לא כיפר המעיל, הא לא קשיא דשאני מרים דחרון אף ה' פקד עונה תיכף שנאלה עד שלא הספיק המעיל לכפר, שעדיין לא שימש אהרן מאז דיברו במשה עד שגער בהם ה' פתאום, אבל כל המדברים לשון הרע נפקדים אח"כ בעונש הראוי ועד כה המעיל מכפר אם לא נהנו. וכיוצא בזה איתא בשבועות דף יג כרת דיומא היכי משכחת לרבי ומשני דמשכחת דאכיל אומצא וחנקיה ומית ולא הספיק היום לכפר.

ועל פי גירסת רבינו כאן נשתנה נוסחא להלן דרמי לשון הרע אלשון הרע ואיתא לפנינו בדברי רבינו, ואי בעית אימא הא דאהני מעשה הא דלא אהני מעשה, פירוש דקטורת מכפר על לשון הרע שהרע לחבירו במה שדיבר, והמעיל מכפר על חטא קל שלא הועיל בדיבורו, אבל בגמרא ליתא כל זה, שהרי כבר חילקו בין אהני מעשיו ללא אהני מעשיו, מה שאין כן לנוסח רבינו כאן הא דאהני ממעשיו וכו', אתי שפיר הא אי בעית אימא. מיהו בכתב יד ליתא האי איבעית אימא.

❦ ירושלמי פאה ❦

הקדמנו להביא כל לשון הירושלמי כסדר מחולק לקטעים. בהמשך מובא כל קטע עם המפרשים עליו

(א) קרן ופירות

(דף ד.) [תני] וכנגדן ארבעה דברים שהן נפרעין מן האדם בעולם הזה והקרן קיימת לו לעולם הבא, ואילו הן, עבודה זרה וגילוי עריות ושפיכות דמים, ולשון הרע כנגד כולן, עבודה זרה מניין הכרת תכרת הנפש ההיא עונה בה, מה ת"ל עונה בה, מלמד שהנפש נכרתה ועונה עמה, וכתוב אנא חטא העם הזה חטאה גדולה ויעשו להם אלהי זהב, גילוי עריות מניין ואיך אעשה הרעה הגדולה הזאת וחטאתי לאלהים, שפיכות דמים מניין ויאמר קין אל ה' גדול עוני מנשוא, כשהוא בא אצל לשון הרע מהו אומר לא גדול ולא גדולה ולא הגדולה אלא גדולות, יכרת ה' כל שפתי ח קות לשון מדברת גדולות.

(ב) לשון הרע של יוסף

כתיב ויבא יוסף את דיבתם רעה אל אביהם, מה אמר, רבי מאיר ורבי יהודה ורבי שמעון, רבי מאיר אמר חשודין הן על אבר מן החי, רבי יהודה אומר מזלזלין הן בבני השפחות ונוהגין בהן כעבדים, ורבי שמעון אומר נותנין הן עיניהן בבנות הארץ, אמר רבי יודה בן פזי פלס ומאזני משפט לה' מעשהו **(דף ד:)** כל אבני כיס, מה אמר חשודין הן על אבר מן החי אמר הקב"ה כך אני מוכיח עליהן שהן שוחטין ואוכלין, וישחטו שעיר עזים ויטבלו את הכתונת בדם, מה אמר מזלזלין הן בבני השפחות ונוהגין בהן כעבדים, לעבד נמכר יוסף, מה אמר נותנין עיניהן בבנות הארץ, הא דובא מתגריא לך ותשא אשת אדניו את עיניה אל יוסף וגו'.

(ג) חומרת לשון הרע

רבי יסא בשם רבי יוחנן זה שהוא אומר לשון הרע אינו אומר עד שהוא כופר בעיקר, ומה טעמא אשר אמרו ללשונינו נגביר שפתינו אתנו מי אדון לנו. כל העבירות אדם חוטא בארץ ואילו חוטאין בשמים ובארץ, מה טעמא שתו בשמים פיהם ולשונם תהלך בארץ. אמר רבי יצחק בינו נא זאת שכחי אלוה פן יטרף ואין מציל.

אמר רבי יהושע בן לוי תשב באחיך תדבר בכך אמך תתן דופי, מה כתיב תמן, ולרשע אמר אלהים מה לך לספר חוקי ותשא בריתי עלי פוך.

(ד) אזהרת לשון הרע מניין

אזהרה ללשון הרע מניין ונשמרת מכל דבר רע, אמר רבי לא תני רבי ישמעאל לא תלך רכיל בעמך זו רכילות לשון הרע, תני ר' נחמיה שלא תהא כרוכל הזה מטעין דבריו של זה לזה ודבריו של זה לזה.

(ה) כמה קשה אבק לשון הרע

אמר רבי חנינא בוא וראה כמה קשה הוא אבק לשון הרע שדברו הכתובים דברי בדאי בשביל להטיל שלום בין אברהם לשרה, ותצחק שרה בקרבה לאמר אחרי בלותי היתה לי עדנה ואדני זקן, ולאברהם אינו אומר כן אלא למה זה צחקה שרה לאמר האף אמנם אלד ואני זקנתי, ואדני זקן אין כתיב כאן אלא ואני זקנתי.

אמר רבן שמעון בן גמליאל בוא וראה כמה הוא קשה אבק לשון הרע שדיברו הכתובים דברי בדאי כדי להטיל שלום בין יוסף לאחיו, הה"ד ויצו את יוסף לאמר אביך צוה לפני מותו לאמר כה תאמרו ליוסף אנא שא נא וגו', ולא אשכחן דפקד כלום.

(ו) לשון הרע על בעל מחלוקת

רבי שמואל בר נחמן בשם רבי יונתן מותר לומר לשון הרע על בעלי מחלוקת, ומה טעם ואני אבוא אחריו ומלאתי את דבריך.

רבי זעירא בעא קומי רבי יסא מפני מה נהרג אדוניה בן חגית מפני שתבע את אבישג השונמית, אמר ליה עילא היו מבקשין להתיר דמן של בעלי מחלוקת.

(ז) האומרו והיודעו ולשון הרע ברמו

בעון קומי ר' יוחנן אי זהו לשון הרע – האומרו והיודעו.

חנותא דכיתנאי הוה לון צומות, והוה תמן חד מיתקרי בר חובץ ולא סלק, אמרי מה אנן אכלין יומא דין, אמר חד 'חובצין', אמר ייתי בר חביץ, אמר רבי יוחנן זה אמר לשון הרע בהצנע.

אני נותרתי נביא לבדי לה' וכל עמא ידעין ולא מפרסמין למלכא.

(ט) נקרא "שלישי"

ולמה היה קורא אותו שלישי, שהוא הורג שלשה האומרו והמקבלו וזה שנאמר עליו, ובימי שאול נהרגו ארבעה, דואג שאמרו, שאול שקיבלו, אחימלך שנאמר עליו, ואבנר.

אבנר למה נהרג...

(י) נמשל לגחלים, והדמיון לנחש

(דף ה.) חצי גיבור שנונים עם גחלי רתמים, כל כלי זיין מכין במקומן וזה מכה מרחוק, כל הגחלים כבו מבחוץ כבה מבפנים ואלו אף על פי שכבו מבחוץ לא כבו מבפנים. מעשה באחד שהניח גחלים בוערות בחג ובא ומצאן בוערות בפסח.

אמר רבי שמואל בר נחמן אומרים לנחש מפני מה אתה מהלך ולשונך שותת, אמר לון דו גרם לי, מה הנייה לך שאת נושך אריה טורף ואוכל זאב טורף ואוכל את מה הנייה יש לך, אמר להן אם ישך הנחש בלא לחש, אילולא איתאמר לי מן שמיא נכית לא הוינא נכית. מפני מה אתה נושך אבר אחד וכל האיברים מרגישיך, אמר להן ולי אתם שואלין אמרו לבעל הלשון שהוא אומר כאן והורג ברומי, אומר ברומי והורג בסוריא. ומפני מה אתה מצוי בין הגדרות אמר להן אני פרצתי גדרו של עולם.

בולוטיה דציפורין הוה להון צומות והוה תמן חד מיתקרי יוחנן ולא סלק אמר חד לחד 'לית אנן סלקין מבקרה לרבי יוחנן יומא דין', אמרין ייתן יוחנן אמר רבי שמעון בן לקיש זה אמר לשון הרע בצדק.

(ח) לשון הרע גורם לכשלון במלחמה

אמר רבי אבא בר כהנא דורו של דוד כולן צדיקים היו ועל ידי שהיה להן דילטורין היו יוצאין במלחמה והיו נופלין, הוא שדוד אמר נפשי בתוך לבאים אשכבה לזהטים נפשי בתוך לבאים, זה אבנר ועמשה שהיו לבאים בתורה, אשכבה לזהטים זה דואג ואחיתופל שהיו להוטיין אחר לשון הרע, בני אדם שיניהם חנית וחצים אלו בעלי קעילה דכתיב היסגרוני בעלי קעילה בידו הירד שאול, ולשונם חרב חדה אלו הזיפים בבוא הזיפים ויאמרו לשאול, באותה שעה אמר דוד לפני הקב"ה רבון העולמים מה שכינתך לירד בארץ סלק שכינתך מביניהון, הה"ד רומה על שמים אלהים על כל הארץ כבודך

אבל דורו של אחאב עובדי עבודה זרה היו ועל ידי שלא היה להן דילטוריא היו יורדין למלחמה ונוצחין, הוא שעובדיהו אמר לאליהו הלא הוגד לאדוני אשר עשיתי בהרוג איזבל את נביאי ה' וגו' ואכלכלם לחם ומים, אם לחם למה מים ואם מים למה לחם, אלא מלמד שהיו המים קשין לו להביא יותר מן הלחם, ואליהו מכריז בראש הכרמל

ירושלמי פאה עם המפרשים

(א) קרן ופירות

ירושלמי: פאה א א: (עמוד ד.): [אלו דברים שאדם אוכל פירותיהן בעולם הזה והקרן קיימת לו לעולם הבא...]

[תני] (תוספתא פאה א) וכנגדן ארבעה דברים שהן נפרעין מן האדם בעולם הזה והקרן קיימת לו לעולם הבא, ואילו הן, עבודה זרה וגילוי עריות ושפיכות דמים ולשון הרע כנגד כולן,

עבודה זרה מניין (במדבר טו) הכרת תכרת הנפש ההיא עונה בה, מה ת"ל עונה בה, מלמד שהנפש נכרתה ועונה עמה, וכתיב (שמות לב) אנא חטא העם הזה חטאה גדולה ויעשו להם אלהי זהב, גילוי עריות מניין (בראשית לט) ואיך אעשה הרעה הגדולה הזאת וחטאתי לאלהים, שפיכות דמים מניין (בראשית ד) ויאמר קין אל ה' גדול עוני מנשוא, כשהוא בא אצל לשון הרע מהו אומר, לא גדול ולא גדולה ולא הגדולה, אלא גדולות, יכרת ה' כל שפתי חלקות לשון מדברת גדולות (תהלים יב ד).

ר"ש סריליו: וּכְנַגְדָן אַרְבַּע דְּבָרִים, פִּירֵשׁ רַבִּינוּ מֵאִירָן סְהוּלָא ז"ל מְשׁוּם דְּכֹתִיב גַּם אַתְּ זֶה לְעוֹמֵת זֶה עֲשֵׂה הָאֲלָקִים, וּגְרַסִּינָן בְּפֶרֶק קַמָּא דְקִידוּשִׁין (מ) כְּתִיב אוֹי לְרִשְׁעָא רַע וְכוּ', וְכִי יֵשׁ רִשְׁעָא רַע וְיֵשׁ רִשְׁעָא שְׂאִינוּ רַע, אֲלֵא רַע לְשָׁמַיִם וּלְבְרִיּוֹת זֶה רִשְׁעָא רַע. בְּעוּוֹן עֲבוּדָה זָרָה הַשְּׁמַיִם נִעְצָרִים וְנִמְצָא רַע לְבְרִיּוֹת דְּכֹתִיב וְחָרָה אָף ה' בְּכֶם וְעֲצָר וְגו', וְכֵן בְּעוּוֹן גִּלּוּי עֲרִיּוֹת דְּכֹתִיב וְיִמְנַעוּ רַב בַּיָּם וּמִלְקוּשׁ לֹא הִיָּה וּמִצַּח אִשָּׁה זֹנָה הִיָּה לָךְ, וּבְעוּוֹן שְׁפִיכוֹת דְּמַיִם גְּלוּת בֵּא דְכֹתִיב וְלֹא תַחֲנִיפוּ אֶת הָאָרֶץ וְגו', וְלִשׁוֹן הָרַע הוּא שְׁקוּל כְּנֶגֶד כּוֹלָן דְּכֹתִיב לִשׁוֹן מִדְּבַרְתָּ גְדוּלוֹת.

וּמִדַּתְנִי 'כְּנַגְדָן' מְשַׁמַּע שֶׁהֵן כְּנַגְדָן מִמֶּשׁ, דְּכִיבּוּד אֲב וְאִם כְּנַגְדָן גִּלּוּי עֲרִיּוֹת שְׂאִינוּ מְכַבְּד לְאֲבִיו וּמְכַבְּד לְמִי שְׂאִינוּ אֲבִיו, וּגְמִילוּת חֲסִדִּים הִפְכוּ עֲבוּדָה זָרָה שְׂמַאבְד נַפְשׁוֹ וְנַפְשׁוֹ הַשְּׁמוּעִים, וְשְׁפִיכוֹת דְּמַיִם הִפְךָ הַבֵּאת שְׁלוֹם, וְלִשׁוֹן הָרַע הִפְךָ מִתְלַמּוּד תּוֹרָה, עַד כֹּאן.

וְנִרְאָה לִי דְכִיבּוּד אֲב וְאִם הִפְכוּ עֲבוּדָה זָרָה דֵּאִינוּ מְכִיר אֲבִיו שְׂבִרְאוּ, וּגְמִילוּת חֲסִדִּים הִפְכוּ גִלּוּי עֲרִיּוֹת שְׂצָרִיךְ לְגִזּוּל וּלְחֲמוּס וּלְפִרְנָס הַזֹּנָה כְּדְכֹתִיב פֶּן יִשְׁבַּעוּ זָרִים כַּחךְ.

(ב) לשון הרע של יוסף על השבטים

ירושלמי פאה: (המשך) כתיב (בראשית לט) ויבא יוסף את דיבתם רעה אל אביהם, מזה אמר, רבי מאיר ורבי יהודה ורבי שמעון, רבי מאיר אמר חשודין הן על אבר מן החי, רבי יהודה אומר מזולזלין הן בבני השפחות ונוהגין בהן כעבדים, ורבי שמעון אומר נותנין הן עיניהן בבנות הארץ,

אמר רבי יודה בן פזי (משלי טז יא) פלס ומאזני משפט לה' מעשהו (עמוד ד:): כל אבני כיס, מזה אמר, חשודין הן על אבר מן החי אמר הקב"ה כך אני מוכיח עליהן שהן שוחטין ואוכלין, (בראשית לו) וישחטו שעיר עזים ויטבלו את הכתונת בדם, מזה אמר מזולזלין הן בבני השפחות ונוהגין בהן כעבדים, (תהלים קה נז) לעבד נמכר יוסף, מזה אמר נותנין עיניהן בבנות הארץ, הא דובא מתגריא לך, (בראשית לט) ותשא אשת אדניו את עיניה אל יוסף וגו'.

==לציין שמופיע גם בבראשית רבה ריש וישב ==להשוות ועיי"ש יפה תואר ועוד

יפה מראה: כתיב ויבא יוסף, משום דאחמיר בחטא לשון הרע ויקשה אם כן איך חטא בזאת יוסף הצדיק, מפרש ואזיל מהו לשון הרע שסיפר עליהם, כי לפי זה לא יקשה כל כך, כי טועה היה בהן שהיו חשודין בדברים אלו כדמפרש, ועם כל זה לקה בג', לחומר לשון הרע... [בהמשך דבריו מביא דברי המזרחי בפרשת וישב להסביר באריכות את החשדות של יוסף ומה סבו האחים, ועוד עיי"ש].

ר"ש סריליו: מה אמר, חשודין הן על אבר מן החי, הייתי סבור לומר דיוסף הצדיק אמר אמת דכתיב 'וַיְבֹא' ולא כתיב 'וַיּוֹצֵא', וכן כתבו רש"י ז"ל (בראשית לו ב) כל רעה שהיה רואה באחיו בני לאה היה מגיד לאביו, ע"כ. אבל מצאתי לרב ז"ל [רש"י] שכתב בספר משלי על פסוק (משלי יט ז) כל אחי רש שְׁנֵאוּהוּ, [אף כי מרעהו רחוק ממנו, מְרַדֵּף אֲמָרִים לֹא-כְתִיב לוֹ-קְרִי הַמָּה], לשון זה: והמדרש פותרו ביוסף שהיה מוציא על אחיו דיבה ואומר לאביו שהן חשודין על אבר מן החי ולכן שנאוהו, ונקרא [רש] לפי שהיה מוציא דיבת שקר עליהן, ומחזר אחר אמרים, שאינן של אמת, לא המה, [לו] קרינן,

כי עליו חזרה דיבתו, עכ"ל. וצריך לומר כמו שפירש מהר"ר אליה מזרחי ז"ל בפירושו לרש"י ז"ל עיין שם¹⁶ [שחשד אותם בטעות].
 ==יש לקט מפרשים בענין דיבת יוסף על אחיו עיין קובץ נפרד עם הרבה מפרשים לשלב לכאן ???

(ג) חומרת לשון הרע

רבי יסא בשם רבי יוחנן זה שהוא אומר לשון הרע אינו אומר עד שהוא כופר בעיקר, ומה טעמא (תהלים יב ה) אשר אמרו ללשונינו נגביר שפתינו אתנו מי אדון לנו. כל העבירות אדם חוטא בארץ ואלו חוטאין בשמים ובארץ, מה טעמא (תהלים עג ט) שתו בשמים פיהם ולשונם תהלך בארץ.

אמר רבי יצחק (תהלים נ כב) בינו נא זאת שכחי אלוה פן יטרף ואין מציל. אמר רבי יהושע בן לוי (פסוק כ) תשב באחיך תדבר בכך אמך תתן דופי, מה כתיב תמן, (פסוק טז) ולרשע אמר אלהים מה לך לספר חוקי ותשא בריתי עלי פיך.

פני משה: בינו נא זאת שוכחי אלוה, וכתיב לעיל תשב באחיך תדבר וגו' והרי הוא ככופר בעיקר ושוכח אלוה: מה כתיב תמן ולרשע וגו'. כלומר דריב"ל מוסיף בראיה לדרשה זו דלא תימא מנא לך דשוכח אלוה אלשון הרע לחוד קאי הלא כתוב לעיל עוד עבירות אחרות אם ראית גנב ותרץ עמו ועם מנאפים חלקך, הלכך מסיים מה כתיב תמן לעיל ולרשע אמר אלקים מה לך לספר חוקי ותשא בריתי עלי פיך ואתה שנאת מוסר וגו', ומדקאמר עלי פיך אלמא דעיקר מה דקפיד על עון דבור פיו הוא, וא"כ מה לך לספר חוקי ותשא בריתי עלי פיך שהוא מטונף מעון לה"ר.

◀ כאן שייך קטע חשוב בשערי תשובה ש"ג סימנים ר-י <?>, ויד הקטנה ס"ק יב <?>, ועוד ועוד ==

(ד) אזהרת לשון הרע

◀ נעתק עם המפרשים בפרק ?????

(ה) כמה קשה אבק לשון הרע

◀ נעתק עם המפרשים בפרק ?? אבק לשון הרע

(ו) לשון הרע על בעל מחלוקת

◀ נעתק עם המפרשים בפרק ?????

(ז) האומרו והיודעו / לשון הרע ברמז

◀ נעתק עם המפרשים בפרק ?????

(ח) לשון הרע גורם לכשלון במלחמה

ירושלמי: (פאה: המשך) אמר רבי אבא בר כהנא דורו של דוד¹⁷ כולן צדיקים היו ועל ידי שהיה להן דילטורין היו יוצאין במלחמה והיו נופלין, הוא שדוד

16. ר"ש סריליו: =להביא כאן דברי מזרחי וגור אריה. לציון לעוד מפרשים בענין זה - רס"ג משלי י יח (אמת), מבין בראשית שם, במדבר יג, ר"י קמחי, ומפרשי התורה בראשית שם

17. =דוד=; כן הגירסא גם במדרש ?? ובהגהות הגר"א כאן: "של שאול" (של דוד נמחק), עכ"ל. ועיין סמ"ג ל"ת

אמר (===) נפשי בתוך לבאים אשכבה לזהטים נפשי בתוך לבאים, זה אבנר ועמשא שהיו לבאים בתורה, אשכבה לזהטים זה דואג ואחיתופל שהיו להוטין אחר לשון הרע, בני אדם שיניהם חנית וחצים אלו בעלי קעילה דכתיב היסגרוני בעלי קעילה בידו הירד שאול, ולשונם חרב חדה אל הזיפים בבוא הזיפים ויאמרו לשאול, באותה שעה אמר דוד לפני הקב"ה רבון העולמים מה שכינתך לירד בארץ סלק שכינתך מביניהון, הה"ד (תהלים נו ה) רומה על שמים אלהים על כל הארץ כבודך

אבל דורו של אחאב עובדי עבודה זרה היו ועל ידי שלא היה להן דילטוריא היו יורדין למלחמה ונוצחין, הוא שעובדיהו אמר לאליהו (מ"א יח ג) הלא הוגד לאדוני אשר עשיתי בהרוג איזבל את נביאי ה' וגו' ואכלכלם לחם ומים, אם לחם למה מים ואם מים למה לחם, אלא מלמד שהיו המים קשין לו להביא יותר מן הלחם, ואליהו מכריז בראש הכרמל אני נותרתי נביא לבדי לה', וכל עמא ידעין ולא מפרסמין למלכא.

סמ"ג: ל"ת ט: ...ובירושלמי (פאה) שבימי אחאב היו נוצחין המלחמות מפני שלא היה בהן לשון הרע שלא הלשינו על עובדיה שהחיה את הנביאים, ובסוף ימי שאול שהיה בהם לשון הרע היו נופלין אע"פ שלא היו עובדי עבודה זרה כמו שהיו בימי אחאב.

דינא דחיי: סמ"ג ל"ת ט: ...שבימי אחאב היו נוצחין המלחמות, שהרי מלך בכיפה כראיתא בפ"ק דמגילה, ובספר מלכים ראינו שכל מלחמה שהיה עושה אחאב היה נוצח זולתי אותה מלחמה שנפל בה, ואף אותה מלחמה שנפל בה לא נצחו האויבים ונפל ישראל אלא שנפל המלך לבדו בשביל חטא נבות.

שלא הלשינו את עובדיה שהחיה את הנביאים, שהרי אליהו מכריז בראש הכרמל אני נותרתי נביא לה' וכל עמא ידעין ולא מפרסמין למלכא, שאין לומר שמא לא היה אדם יודע בדבר שא"כ מאין היה מספיק להם מזון אלא שהיה שואל מהרבה בני אדם והיו יודעים הדבר.

ובסוף ימי שאול שהיה בהם לשון הרע וכו', בירושלמי אמרינן שבדורו של דוד היו נופלין במלחמה, והרב המחבר כתב ובסוף ימי שאול מפני שקשה בעיניו שבימי דוד היו נוצחין בכל מלחמותיו, ולכך פירש בסוף דורו של שאול, וכן כתב הסמ"ק בסימן קנ"ב, וכן איתא בדברים רבה.

שהיה בהם לשון הרע, דואג שהלשין לאחימלך, והזיפים שאמרו לשאול הלא דוד מסתתר עמנו. היו נופלין, שהרי נפלו במלחמה שאול ושלשת בניו ואנשים מבני ישראל שנאמר וימת שאול וג' בניו ונושא כליו גם כל האנשים ביום ההוא, וכתב ויספדו ויבכו ויצמו עד הערב על שאול ועל יונתן בנו ועל עם ה' ועל בית ישראל כי נפלו בחרב.

אע"פ שלא היו עובדי עבודה זרה כמו שהיה בימי אחאב, בירושלמי אמרינן דורו של דוד כולם צדיקים היו ועל ידי שהיה להם דלטורין היו יוצאין במלחמה והיו נופלים. ומפני שהוקשה להרב המחבר דכיון דהו דילטורין אין לך רשעים מהם ועוד דואג ואחיתופל רשעים ודאי היו, מפרש דמ"ש דורו של דוד צדיקים היו שלא היו עובדים עבודה זרה כדורו של אחאב, אבל בסמ"ק נראה שמפרש צדיקים חכמים היו שהיו בעלי תורה שהי יודעים לדרשה במ"ט פנים ואפילו תינוקות של י"ב שנים כדאמרינן במדרש תהלים וכן פירש הרב יפה מראה.

ט "ובסוף ימי שאול שהיה בהם לשון הרע היו נופלין" וכו', ובדינא דחיי שם <.>

ולי אין צורך לידחק לא כדברי הרב המחבר ולא כדברי מסמ"ק, דלא אמר הירושלמי שדורו של דוד צדיקים היו אלא על רובו של דוד אבל אם מיעוטא דמיעוטא היו דילטורין או עובדי עבודה זרה אין בכך כלום, ולא מפני כך יקרא הדור ההוא דור של רשעים אלא דור של צדיקים. וכן מ"ש הירושלמי שדורו של אחאב היו עובדי עבודה זרה, על רובו של דוד אמר, שהרי היו בהם צדיקים אליהו ואותם הנביאים שהחביא עובדיה, וכתוב והשארתי בישראל שבעת אלפים כל הברכים אשר לא כרעו לבעל וכל הפה אשר לא נשק לו. =עיינן נתיב הלשון פרק ד / גם בשם המדרש במ"ר פרק יט וקצת ביאור בענין=

(ט) לשון הרע נקרא שלישי

◀נעתק עם המפרשים בפרק ד

(י) נמשל לגחלים, והרמיון לנחש

חצי גיבור שנונים עם גחלי רתמים (תהלים קכ ד), כל כלי זיין מכין במקומן, וזה מכה מרחוק. כל הגחלים, כבו מבחוץ כבה מבפנים, ואלו אף על פי שכבו מבחוץ לא כבו מבפנים. מעשה באחד שהניח גחלים בוערות בחג ובא ומצאן בוערות בפסח.

אמר רבי שמואל בר נחמן אומרים לנחש מפני מה אתה מהלך ולשונך שותת, אמר לון דו גרם לי, מה הנייה לך שאת נושך [ומניח], אריה טורף ואוכל זאב טורף ואוכל אתה מה הנייה יש לך, אמר להן (קהלת י) אם ישך הנחש בלא לחש, אילולא איתאמר לי מן שמיא נכית, לא הוינא נכית. מפני מה אתה נושך אבר אחד וכל האיברים מרגישיין, אמר להן ולי אתם שואלין אמרו לבעל הלשון שהוא אומר כאן והורג ברומי, אומר ברומי והורג בסוריא. ומפני מה אתה מצוי בין הגדרות אמר להן אני פרצתי גדרו של עולם.

=השווה עם בראשית רבה פרשה צה (וישטמוהו וכו', בליקוט מדרשים)

ר"ש סריליו: דו גרם לי, דהוא גרם לי שפתיתי בלשוני את האשה. בלא לחש, שילחישו לו מן השמים שישוך. ולי אתם שואלין אמרו לבעל הלשון, והיינו סיפא דקרא ואין יתרון לבעל הלשון בתמיה, ותשובת הנחש היא ואין יתרון לבעל הלשון ממני.

פני משה: ואלו גחלי רתמים אף על פי וכו', וכן הוא לשון הרע שאע"פ שנראה שנתפייס זה שמקבלו אם האחר מרצה אותו מ"מ לבו בוער עליו תמיד: דהוא גרם לי, הלשון הוא שגרם לי ללחוך את העפר לפיכך הוא שותת לעפר: אני פרצתי גדרו של עולם, לפיכך אני מצוי בין הגדרות לסבול שם העונש שלי וללחוך את העפר.

אסכרה באה על לשון הרע

שבת לג (ג) תנו רבנן ארבעה סימנין הן, סימן לעבירה – הדרוקן, סימן לשנאת חנם – ירקון, סימן לגסות הרוח – עניות, סימן ללשון הרע – אסכרה.

תנו רבנן אסכרה באה לעולם (לג): על המעשר, רבי אלעזר ברכי יוסי אומר על לשון הרע, אמר רבא ואיתימא רבי יהושע בן לוי מאי קרא (תהלים סג) והמלך ישמח באלקים יתהלל כל הנשבע בו יסכר פי דוברי שקר.

איבעיא להו רבי אלעזר ברכי יוסי על לשון הרע קאמר או דילמא אף על לשון הרע נמי קאמר. תא שמע כשנכנסו רבותינו לכרם ביבנה היה שם רבי יהודה ורבי אלעזר ברכי

יוסי ורבי שמעון. נשאלה שאלה זו בפניהם, מכה זו מפני מה מתחלת בכני מעיים וגומרת בפה, נענה רבי יהודה ברבי אלעאי ראש המדברים בכל מקום ואמר, אף על פי שכליות יועצות ולב מבין ולשון מחתך – פה גומר. נענה רבי אלעזר ברבי יוסי ואמר מפני שאוכלין בה דברים טמאים. דברים טמאים סלקא דעתך אלא שאוכלין בה דברים שאינן מתוקנים. נענה רבי שמעון ואמר בעון ביטול תורה. אמרו לו נשים יוכיחו – שמבטלות את בעליהן. נכרים יוכיחו – שמבטלין את ישראל תינוקות יוכיחו – שמבטלין את אביהן. תינוקות של בית רבן יוכיחו – התם כדרבי גוריון, דאמר רבי גוריון ואיתימא רב יוסף ברבי שמעיה בזמן שהצדיקים בדור צדיקים נתפסים על הדור, אין צדיקים בדור תינוקות של בית רבן נתפסים על הדור. אמר רבי יצחק בר זעירי ואמרי לה אמר רבי שמעון בן נזירא מאי קראה - אם לא תדעי לך היפה בנשים צאי לך בעקבי הצאן וגו' ואמרינן גדיים הממושכנין על הרועים. שמע מינה אף על לשון הרע נמי קאמר, שמע מינה.

רש"י: על המעשר, האוכל פירותיו טבלים, והוא במיתה בידי שמים וזוהי מיתתו מדה במדה, דרך גרונו נכנס במעיו. יסכר, אסכרה.

לכרם, זה בית המדרש שיושבין שורות שורות ככרם, כך מפורש בירושלמי בברכות. מכה זו, אסכרה. ראש המדברים, במצות המלך, שצוה עליו לדבר תחלה בכל מקום, כדלקמן. פה גומר, לשון הרע, והוא בא על כך, לפיכך מתחיל במעיים ומסיים בפה, שהלב מבין לספר לשון הרע, ובודה הדברים מלבו @. פה גומר, הכל יוצא מן הגרון. דברים טמאים סלקא דעתך, וכי עונשה מיתה, דבשלמא לשון הרע עונשה מיתה, דכתיב (תהלים קא) מלשני בסתר רעהו אותו אצמית. מתוקנין, מעושרים, שהטבל במיתה בידי שמים כדיליף באלו הן הנשרפים.

בעון בטול תורה, דענוש נמי מיתה, כדאמרן מקרא נדרש לפני פניו למען ירבו ימיכם, הא אם לא תלמדו, יתמעטו. נשים יוכיחו, שאינן מצוות על דברי תורה דכתיב ולמדתם אותם את בניכם ולא בנותיכם, ומתות באסכרה, אמר להן אף הן מבטלות את בעליהן. תינוקות יוכיחו, שאינן בני לימוד, אמר להן אף הן בעון שמבטלים את אביהם להוליכן לחמה ולצונן ולפייסן באגוזים. של בית רבן, לא בטלין ולא מבטלין. אם לא תדעי לך, לשמור מצותי, צאי לך ובקשי רחמים בזכות עקבי הצאן, אבות הראשונים שהיו רגלי הצאן וחזוקם, ורעי בזכותן את גדיותיך, תינוקות שלך, שלא יתפשו על משכנות הרועים, רועי הדור ופרנסיו.

שמע מינה אף על לשון הרע, ולא פליג אמעשר, דהא קאמר הכא שהם אוכלין דברים שאינן מתוקנין.

@דבריו מוזכרים בשו"ת מהר"י ברונא סימן לח <?> עיי"ש, ועיין שדי חמד ח"ב מערכת ל' כלל סג: מדברי הש"ס שבת לג לד. מתבאר יפה דגם המספר שקר בגנות חבירו נקרא בלשון חז"ל לשון הרע... וכן מתבאר מדברי רש"י שם שבודה הדברים מלבו... עיי"ש עוד.

רש"י: סוטה לה. באסכרה מתו, שהיא באה על לשון הרע כדאמרינן בבמה מדליקין (שבת לג).

מהרש"א: שבת לג: רש"י ד"ה דברים טמאים כו' דבשלמא לשון הרע כו' דכתיב מלשני בסתר כו' עכ"ל, דבהאי קרא מפורש לשון הרע, אבל בקרא דמייתי לעיל כי יסכר פי דוברי שקר לא משמע כל כך לשון הרע, ולא מייתי לעיל אלא לסמך בעלמא דיסכר הוא לשון אסכרה, וק"ל.

והמלך ישמח גו' כי יסכר פי דוברי שקר כו'. לשון הרע נופל בין אומר אמת ובין אומר שקר, אבל האי קרא אדובר לשה"ר שקר קאי, כהך דאמרינן פרק הערל (יבמות ??) בדואג שאמר לו לשאול על דוד עד שאתה שואל עליו אם הגון הוא למלכות שאל עליו אם הוא ראוי לבא בקהל דמרות קאתי כו', וזה שבקש דוד על עצמו והמלך ישמח באלהים, שיברר שהוא כשר וראוי למלכות ויתהלל כל הנשבע בו, דהיינו מי שנשבע במלך חי אדוני המלך יתהלל בו כי שפיר נשבע, וכן היה דרכן לישבע בחי המלך כמפורש בכמה מקראות, ואמר וזה יבורר כי יסכר וגו', דהיינו שימות דואג במיתה אסכרה שהיא מיתה בעלי לשון הרע, וק"ל.

עיין ארץ צבי שהיא מהרש"א זה שלשון הרע גם על אמת עיי"ש ???

נכרים יוכיחו כו'. וא"ת תקשי נמי לנפשייהו בין למר משום לשה"ר ובין למר משום דברים שאינן מתוקנין הא הנכרים אינן מצוין על כך, וי"ל דלדידהו ניחא דאע"ג דנכרים לא נצטוו על לשה"ר ועל שאינו מתוקן מכל מקום שייך בהו לקיים אותן משא"כ בתלמוד תורה דהנכרי אסור בה וחייב מיתה עליה אם הוא לומד אותה כדאמרינן פרק ד' מיתות, ומאשה נמי דפריך היינו נמי משום דאסורה בתלמוד תורה כדאמרינן בסוטה הלומד את בתו תורה כאלו מלמדה תפלות, ומתינוקת דפריך נמי משום דלא שייכים כלל בתלמוד תורה דאינן בני לימוד כלל, ודו"ק.

מעשה ר"י בן גרים עם רשב"י

שבת לג: (המשך הגמרא שבת לג:): ...ואמאי קרו ליה ראש המדברים בכל מקום, דיתבי רבי יהודה ורבי יוסי ורבי שמעון ויתיב יהודה בן גרים גבייהו, פתח רבי יהודה ואמר כמה נאים מעשיהן של אומה זו, תקנו שווקים תקנו גשרים תקנו מרחצאות, רבי יוסי שתק, נענה רבי שמעון בן יוחאי ואמר כל מה שתקנו לא תקנו אלא לצורך עצמן, תקנו שווקין להושיב בהן זונות מרחצאות לעדן בהן עצמן גשרים ליטול מהן מכס, הלך יהודה בן גרים וסיפר דבריהם ונשמעו למלכות, אמרו יהודה שעילה יתעלה, יוסי ששתק יגלה לציפורי, שמעון שגינה יהרג.

אזל הוא ובריה טשו בי מדרשא... אזלו טשו במערתא... (לד.) נפק לשוקא חזייה ליהודה בן גרים אמר עדיין יש לזה בעולם נתן בו עיניו ועשהו גל של עצמות

רש"י: בן גרים, בן גר וגירות היה. של אומה זו, רומיים. שווקין, סדר מושב שווקי עיירות וחוצותיהן. וסיפר דבריהם, לתלמידים או לאביו ואמו, ולא להשמיען למלכות, ונשמעו על ידו למלכות. יתעלה, להיות ראש המדברים... גל מעצמות, כמת שנרקב בשרו ונפל מזמן הרבה.

תוספות: (לג): הכי גרים רבינו תם – הלך רבי יהודה בן גרים וסיפר דברים ונשמעו למלכות, ויש ספרים שכתב בהן יהודה, ואין נראה לרבינו תם דאמרינן בפרק קמא דמועד קטן (ט). כי הווי מיפטרי ר' יהודה בן גרים ור"ש בן חלפתא מר' שמעון בן יוחאי אמר ליה לבריה אנשים הללו אנשי צורה הם זיל גבייהו דליברכוך, מכלל דגברא רבה היה. ובסוף שמענתא לא גרס גל של עצמות בלשון גנאי אלא נח נפשיה.

בקיצור בתוספות הרא"ש, עיין ענף יוסף (בעין יעקב) שתמה על דברי ר"ת איך אירע תקלה זו ע"י גברא רבא והתחייב מיתה ולמה לא ניחא לגרוס יהודה סתם עיי"ש עוד.

במדרשי חז"ל

מדרש רבה: ויקרא רבה: פרשה כו: (ב) רבי יוסי ממלחיא ורבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי אמרו מצינו תינוקות בימי דוד עד שלא טעמו טעם חטא היו יודעין לדרוש את התורה מ"ט פנים טמא ומ"ט פנים טהור, והוה דוד מצלי עליהון, הדא הוא שדוד אומר (תהלים יב) אתה ה' תשמרם, אתה ה' נטר אורייתיהון בלבהון תנצרם מן הדור זה לעולם מן הדור ההוא שהוא חייב כלייה, אחר כל השבח הזה יוצאין למלחמה ונופלין, אלא על ידי שהיו בהם דלטורין היו נופלין, הוא שדוד אומר (תהלים נז) נפשי בתוך לבאים, לבאים זה אבנר ועמשא שהיו לבאים בתורה, אשכבה לוחטים זה דואג ואחיתופל

שהיו להוטיין אחר לשון הרע, בני אדם שניהם חנית וחצים אלו אנשי קעילה דכתיב בהם (שמואל א כג) היסגירוני בעלי קעילה בידו, ולשונם חרב חדה אלו הזיפים דכתיב בהון (תהלים נד) בבא הזיפים ויאמרו לשאול, באותה שעה אמר דוד וכי מה השכינה עושה בארץ (שם) רומה על השמים אלהים, סלק שכינתך מביניהון.

אבל דורו של אחאב כלן עובדי עבודת כוכבים היו, ועל ידי שלא היו בהן דילטורין היו יוצאין למלחמה ונוצחין, הוא שעובדיה אמר לאליהו (מלכים א יח) הלא הוגד לאדוני וגו' ואכלכלם לחם ומים, אם חם למה מים, אלא מלמד שהיו המים קשים לו להביא יותר מן הלחם ואלהיו מכריזו בהר הכרמל ואומר (שם) אני נותרתי נביא לה' לבדי, וכל עמא ידעי ולא מפרסמי למלא.

א"ר שמואל בר נחמני אמרו לו לנחש מפני מה אתה מצוי בין הגדרות, אמר להם מפני שפרצתי גדרו של עולם. תני רשב"י הנחש פרץ גדרו של עולם תחלה לפיכך נעשה ספקלטור לכל פורצי גדרות, אמרו לו למה אתה נושך מה אתה מועיל, ארי דורס ואוכל זאב טורף ואוכל ואתה נושך וממית, אמר להם (קהלת י) אם ישוך הנחש בלא לחש, אפשר דאנא עביד כלום אלא אם מתאמר לי מן עליותא, אמרו לו למה אתה נושך באבר אחד וארסך מהלך בכל האיברים, אמר להם ולי אתם אומרים אין יתרון לבעל הלשון דיתבי ברומי וקטיל בסוריא, בסוריא וקטיל ברומי.

ולמה קורא שלישי שהוא הורג שלשה האומרו והמקבלו והנאמר עליו. עובדא הוה בגבר דהות ליה כלה בישא והות צמידה, אמרה לישן ביש והוה מפייס יתה תרין זימנין ביומא חד ברמשא וחד בצפרא, אמר לה אנא בעי מינך דלא תימרין לישן ביש, מה עבדת אזלת ואמרת לבעלה הדין אבוך בעי לשמשא יתי ואי לית את מהימנת לי עול אתית לרמשא ואת משכח יתיה יתיב ומפייס לי, אזל ורצד עלוי וחמא יתיה קאים גחון וסייח יתה, אמר כבר מילא קושטן, מה עבד מחא לאבוי וקטליה, אובילין יתיה לדינא ואתחייב קטולין ולהיהא אנתתא דאמר על אבוי לשון הרע ואתחייבא קטולין, ואשתכח לישנא קטיל תלתיהון.

ובימי שאול הרג ד', דואג שאמר, שאול שקבלו, אחימלך שנאמר עליו, אבנר למה נהרג אמר ריב"ל אבנר נהרג על שעשה דמן של נערים שחוק...

בראשית רבה: פרשה צח אות יט: [בן פורת יוסף וגו', וימררוהו ורכבו וישטמוהו בעלי חצים] וימררוהו, בן שהמר לאחיו, בן שהמירו לו אחיו, בן שהמר לאדנותו, אבל איני יודע מי ירבה ת"ל ורכבו, וישטמוהו בעלי חצים, אלו בעלי מחיצתו שהשליכו עליו דברים קשים כחץ, (תהלים קכ) חצי גבור שנונים, ומה ראה למשלן בחץ מכל כלי זיין, אלא כל כלי זיין מכין במקומן וזה מכה מרחוק, כך הוא לשון הרע דאמור ברומי וקטיל בסוריא, ולא ככל גחלים אלא כגחלי רתמים, שכל גחלים כבים מבפנים אבל גחלי רתמים אע"פ שהוא כבה מבחוץ עדיין הוא בוער מבפנים, כך כל מי שהוא מקבל לשון הרע @@ אע"פ שאתה הולך ומפייסו והוא מתפייס, עדיין הוא בוער מבפנים, מעשה ברותם אחד שהציתו בו את האור והיה דולק י"ב חדש, חורף וקיץ וחורף.

השוה עם ירושלמי פאה ?? ?? @@@@ בפשטות הכוונה שקבל רכילות, שפלוני אמר עליו כך וכך, ונפגע, ואומר שהפגם ביחסים נשאר כל הזמן...

מדרש תנחומא: ==יש גם בפרשת צו ==

תנחומא: פרשת מצורע סימן ב: זאת תהיה תורת המצורע, זש"ה מות וחיים ביד לשון וגו' (משלי יח), הכל תלוי בלשון, זכה לחיים, נתחייב למות, עסק בתורה בלשונו זכה לחיים שהתורה עץ חיים שנאמר (שם) עץ חיים היא למחזיקים בה, והוא רפואתו של לשון הרע שנאמר (משלי טו) מרפא לשון עץ חיים וסלף בה שבר ברוח, ואם עסק אדם בלשון הרע מתחייב בנפשו למות, שקשה לשון הרע כשפיכת דמים, שכל ההורג אינו הורג

אלא נפש אחת והמספר לשון הרע הורג שלשה האומרו והמקבלו והנאמר עליו, שהרי דואג אמר לשון הרע על אחימלך בן אחיטוב ונהרג שנאמר (שמואל א כב) ויאמר המלך מות תמות אחימלך, ונהרג שאול שנאמר (דה"י א י) וימת שאול במעלו אשר מעל בה', וכן שאול אומר עמוד נא עלי ומותתני כי אחזני השבץ (שמואל ב א), קטיגוריא של נוב עיר הכהנים, ואין השבץ אלא בגדי כהונה שנא' (שמות כח) ועשית משבצות זהב, ודואג נשתרש מחיי העוה"ז ומחיי העה"ב שנאמר (תהלים נב) גם אל יתצך לנצח יחתך ויסך מאהל ושרשך מארץ חיים סלה, מחיי העה"ב.

מי קשה המכה בחרב או המכה בחץ, הוי אומר המכה בחץ, שהמכה בחרב אינו יכול להמית את חבירו אלא אם כן קרוב אצלו ונגע בו. והמכה בחץ אינו כן אלא זורק את החץ ומכה אותו בכל מקום שהוא רואה אותו. לכן נמשל מספר לשון הרע כחץ שנאמר (ירמיה ט) חץ שחוט לשונם מרמה דבר, וכן הוא אומר (תהלים נז) בני אדם שניהם חנית וחצים ולשונם חרב חדה.

ראה מה קשה לשון הרע והוא קשה משפיות דמים ומגילוי עריות ומעבודת גילולים, מש"ד דכתיב גדול עוני מנשוא (בראשית ד), מג"ע דכתיב (בראשית ט) ואיך אעשה הרעה הגדולה הזאת, מע"ג דכתיב (שמות לב) אנא חטא העם הזה חטאה גדולה, ובמספר לשון הרע אין כתוב בו לא גדול ולא גדולה אלא גדולות שנאמר (תהלים יב) יכרת ה' כל שפתי חלקות לשון מדברות גדולות, לכן נאמר מות וחיים ביד לשון.

ד"א מות וחיים ביד לשון, אל תאמר הואיל ונתנה לי רשות לדבר הריני אומר כל מה שאבקש, כבר הזהירה אותך התורה שנאמר (תהלים לד) נצור לשונך מרע ושפתים מדבר מרמה, ושמא תאמר שאתה מחסר, אין אתה אלא משתכר, ורוח הקדש צוחה שומר פיו ולשונו שומר מצרת נפשו (משלי כא), אל תקרי מצרת אלא מצרעת נפשו.

ד"א מות וחיים ביד לשון, קשה לשון הרע שאין אדם מוציאו מפיו עד שהוא כופר בהקב"ה שנאמר (תהלים יב) אשר אמרו ללשונו נגביר שפתינו אתנו מי אדון לנו, כביכול הקב"ה צוח על מספרי לשון הרע, מי יקום לי עם מרעים וגו' (תהלים צד) מי יכול לעמוד בהם, ומי יעמוד בהם גיהנם, וגיהנם צוחת אף אני איני יכולה לעמוד בהם, אמר הקב"ה אני מלמעלן ואת מלמטן, אני זורק במ חצים מלמעלה, ואתה הופכת עליהם גחלים מלמטה שנאמר (תהלים קכ) חצי גבור שנונים עם גחלי רתמים, אמר הקב"ה לישראל רצונכם להמלט מגיהנם הרחיקו עצמכם מלשון הרע ואתם זוכים בעה"ז ובעה"ב שנאמר (תהלים לד) מי האיש החפץ חיים וגו', וכתוב (שם) נצור לשונך מרע ושפתיך מדבר מרמה סור מרע ועשה טוב בקש שלום ורדפהו.

לכך נאמר זאת תהיה תורת המצורע, ללמדך שהמספר לשון הרע הנגעים באין עליו שנאמר זאת תהיה תורת המצורע המוציא שם רע, מוצא רע שהנגעים רעים מוצאין בגופו, ראה מה כתיב במרים (במדבר יב) ותדבר מרים ואהרן במשה לפיכך ויפן אהרן אל מרים והנה מצרעת, מה כתיב שם זכור את אשר עשה ה' אלהיך למרים וגו' (דברים כד), והלא דברים ק"ו ומה מרים שלא דברה אלא באחיה חביבה שלא בפניו ולא נתכונה אלא להחזירו לאשתו כך המספר לשון הרע על חבירו עאכ"ו, מה כתיב למעלה מן הענין (דברים כד) השמר בנגע הצרעת)

ואף אהרן שהיה כהן גדול נגעה בו ידו של הקב"ה שנאמר (במדבר יט) ויחר אף ה' במ וילך, במ במרים ובאהרן, אלא שאהרן נתרפא מיד ומרים לאחר שבעה ימים שנאמר ותסגר מרים שבעת ימים, הוי זאת תהיה תורת המצורע המוציא שם רע שמצא רע.

וכן אתה מוצא בנחש הקדמוני על שאמר לשון הרע על בוראו לפיכך נצטרע, מה אמר, אמר ר' יהושע בן לוי כי יודע אלהים כי ביום אכלכם ממנו ונפקחו עיניכם והייתם כאלהים יודעי טוב ורע, אמר להם כל אומן שונא את חבירו, וכשבקש לבראות את עולמו מן האילן הזה אכל וברא את עולמו, אף אתם אכלו ממנו ואתם יכולין לבראות עולם כמוהו, א"ל הקב"ה

אתה ספרת לשון הרע סופך ללקות בצרעת שנאמר ויאמר ה' אלהים אל הנחש כי עשית זאת ארור אתה מכל הבהמה, במה אררו בצרעת שנאמר (ויקרא יג) כי צרעת ממארת היא.

אמר רב הונא בשם ריב"ל הסלעים שהן על הנחש היא צרעתו, ולא עוד אלא כל בעלי מומין מתרפאין בעולם הבא והנחש אינו מתרפא שנאמר (בראשית ג) ארור אתה מכל הבהמה מכאן שהכל מתרפאין והוא אינו מתרפא, בבני אדם כתיב (ישעיה לה) אז ידלג כאיל פסח וכתיב (שם) אז תפקחנה עיני עורים וגו' וכן החיה והבהמה זאב וטלה ירעו כאחד ואריה כבקר יאכל תבן (ישעיהו סה) אבל הנחש עפר לחמו שאין מתרפא לעולם, שהוא הוריד כל הבריות לעפר, מי גרם לו על שאמר לשון הרע.

משנת רבי אליעזר: פרק ט: ...קשה היא לשון הרע שלא נצטרעה מרים אלא על

לשון הרע שנאמר ותדבר מרים ואהרן במשה, על עסק פרישתו

מן האשה. אמרו גייתן [גאון] הוא, והלא לא דיבר הקב"ה אלא עמו בלבד כבר דיבר עם נביאים הרבה ועמנו ולא פירשנו כמו שפירש, הרק אך במשה דבר ה', אלא מגיאות הוא עושה. וראיה לדבר שהוא כן שהכתוב מכחישן אחריו ואומר והאיש משה ענו מאד, לא כמה שאמרו שהוא גייתן.

מה היה להן, ויאמר ה' פתאום, ר' יהודה אומר אין לשון פתאום אלא לשון טמאה, בשעה שהיו אהרן ומרים מחוסרי טבילה, אותה השעה דנן במידה שמדדו, צאו שלשתכם, והלא לא היה צריך אלא לשניהן, אלא אילו קרא לשניהן ולא קרא למשה היו ישראל אומרים נזוק הוא משה. וירד ה' בעמוד ענן, ולמה לא נכנס לאהל, שלא נתקדש המשכן לפורענות אלא לטובה. ואלו שניכנס נדב ואביהו לא לקו, אבל אלו שהן בחוץ, לא הכניסן לפנים.

ויקרא אהרן ומרים, ולמה לא קרא למשה עמהן, אלא שלא לומר שבחו בפניו, דבר אחר להודיע כבודו של משה שאין מושכין את הגדול מלפני הקטן אבל מושכין את הגדול מלפני הקטן לדבר עמו. ויחר אף ה' בס וילך, ולמה נסתלקה השכינה, שלא תטמא בפני השכינה, ד"א שלא יהיה הענן עומד.

ויבקש משה רחמים שלא יצטרע אף אהרן, [היה] ראוי לכך שנאמר בס, אלא שהיה לובש את המעיל @ שהוא מכפר על לשון הרע, והרי דברים קל וחומר ומה אם אלו שדברו באחיהן הקטן מהן כך ענשן הכתוב, המדבר בגנותו של חברו בפניו על אחת כמה וכמה. וכ"כ בספרי וטא ?? ועיין תולדות אדם ועוד אחרונים שהעירו למה המעיל לא כיפר ==

ר' אלעזר בן פרטא אומר קשה היא לשון הרע יתר מעשרה נסיונות שניסו אבותינו את המקום, ובכולן לא נחתם עליהן גזר דין אלא על לשון הרע. ואלו הן עשרה נסיונות... והרי דברים קל וחומר ומה אם המרגלים שהוציאו שם רע על העצים ועל האבנים, כך עלתה בידם, המוציא שם רע בחברו על אחת כמה וכמה. וכן את מוצא למה נסמכה פרשת מרים לפרשת מרגלים כדי שילמדו קל וחומר ממרים ולא למדו.

הלשון הזה הורג שנים**, האומר והמקבלו. האומר מנין שנאמר תאלמנה שפתי שקר, כיו שהיא מת נאלם. המקבלו מנין שנאמר בפשע שפתים מוקש רע, ואין מוקש אלא מיתה, שנאמר קדמוני מוקשי מות. ואם היה חכם, ויצא מצרה צדיק. ופעמים שהוא הורג אף הנאמר עליו נמצאו שלשה, כתער מלוטש עושי רמיה. בימי שאול הרג ארבעה, שאול המקבלו, ודואג האומר, אחימלך שנאמר עליו, אבנר על מה נהרג, על שהיה בידו למחות ולא מיחה. ר' יהושע אומר על ידי שכת' מן אבנר לדוד, שנאמר וישלח אבנר מלאכים, וחכמים אומרים על שלא הניחו לשאול לפייסו לדוד בשעה שאמר לו ואבי ראה גם ראה, אמר לו אל תשגיח על דבריו ונסתבכה בקוץ. ויש אומרים על ידי שעשה שפיכות דמים צחק, שנאמר יקומו הנערים וישחקו לפנינו.

**צ"ע דבר"ע גרסי שלש ????

עד היכן לשון הרע. [עד] כדי שיאמרו היכן אנו מוצאין אש להדליק, ויאמר בבית פלוני שהן מבשלין בו בכל יום.

האומר דבר (זה) שיכול לאמרו בפני בעליו, אין זה לשון הרע, שאין סוד בפני שלשה @. ==חידוש בדבריו שמשווה אפי מרה לאפי תלתא וצ"ע גירסתו בש"ס ועיין מה שכתבנו בסוגיא שם == כל המרבה דברים אינו ניצול מאבק לשון הרע שנאמר ברוב דברים לא יחדל פשע, ואומר שומר פיו ולשנו שמר מצרות נפשו.

אף המדבר ברבים טובתו שלחבירו, הוא מביאו לידי לשון הרע, שנאמר מברך רעהו בקול גדול וגו'. פעם אחת הביאו לפני ר' יוסי ספר תלין. ראה שכתבתו מובחרת אמ' לו בן קפרא, יהודה כתבו. אמ' לו, כלך מלשון הרע הזה. ומה לשון הרע יש בכך, שמתוך טובתו בא לידי רעתו.

אפלו לשמוע ולשתוק אסור, שנאמר והגדתי לו כי שופט [אני] את ביתו לעולם. מה תקנתו שלאדם שלא יבוא לידי לשון הרע. אם תלמיד חכם הוא, יעסוק בתורה, שנאמר מרפא לשון עץ חיים. ואם עם הארץ הוא, ישפיל את עצמו, שנאמר וסלף בה שבר ברוח.

מסכת דרך ארץ: פרק היוצא: הלכה יג: רבי יצחק אומר האוכל קורצין הרי זה משופכי דמים, שנאמר לא תלך רכיל בעמיך לא תעמד על דם רעך. רבי אליעזר אומר השונא את חבירו הרי זה משופכי דמים, שנאמר וכי יהיה איש שנא לרעהו וארב לו וקם עליו והכהו נפש ומת. בן עזאי אומר השונא את אשתו הרי זה משופכי דמים, שנאמר ושם לה עלילת דברים, סוף שהוא שוכר לה עדים ומקדימה לבית הסקילה. ר' יוסי אומר הנותן את הקץ אין לו חלק לעולם הבא, והשונא חכמים ותלמידיהם, ונביאי השקר, ומספרי לשון הרע, אין להם חלק לעולם הבא.

תנא דבי אליהו: ==מובא בנתיב הלשון ==

ספרי זוטא: בהעלותך ==

==יש ספרי וספרי זוטא בענין זכור למרים ?? צ"ע מה להביא ?? ==
 ==יש קובץ מדרשי חזל לשון הרע עם השלמות לפרק זה ==

מחשבה ומוסר בדברי המפרשים

* כמה שצריכים ליהרר עד שמוצאים מילה מהפה, ועצה להתרגל לזה

חובות הלבבות: שער הפרישות פ"ח: וראוי לך שתשתדל לאסור חושך ותנועות אברך הנראים, כמו שאספר לך, והוא שתתחיל בראשונה לאסור לשונך ולבלום שפתיך, ותפרוש מן הדברים הבטלים עד שתהיה בעיניך הנעת האבר הכבד שבאברך יותר קלה מהנעת לשונך, כי הלשון מהירה בתנועתה לחטא, וחטאיה רבים מכולם בעבור קלותה ומהירות תנועתה, ושהשלמת מעשה נקלה, ויכלתה על הטוב והרע בלי מיצוע. וכפי זה, אחי, יש מן הדין עליך להשתדל לבלמה ולמשול בה, ואל תתיר לה מן הדיבור אלא מה שלא תוכל לעמו בלעדיו לצורך התורה או לצורך העולם, וקצר מותר לשונך בכל יכלתך אולי תינצל מנזקה, כמו שאמר החכם (משלי יח כא) מות וחיים ביד לשון. והקדימוה (-הלשון) על שאר החושים והאברים לקושי הדבר בה יותר משאריתם, כמו שאמר דוד עליו השלום (תהלים לד יג) מי האיש החפץ חיים אהב ימים לראות טוב,

נצור לשונך מרע ושפתיך מדבר מרמה, ובספרינו מן ההזהרה על המעטת הדברים מה שאיננו נעלם מרובו ופרסומו.

וכאשר תרצה לעמוד על בירור מה שזכרתי מרוב חטאי הלשון, קבל על עצמך לזכור מה שיצא מלשונך ביומך בהתחברך עם בני אדם והתערכך בס, ואם תוכל לכתבו, עשה. ואחר כך העבירהו על לבך והעלהו במחשבתך בעת שאתה פנוי מן העסקים בלילה ותראה מה שיש ממנו לצורך ומה שיש ממנו מותר, לא יועיל לך, ומה שממנו מביא ההיזק עליך, כמו הכזב, והרכילות, והשבועות, ולשון הרע, ואז יתברר לך חסרונו ותראה בו מעוותך. ופקוד זה ממך תמיד כפקודך מעוות אויבך ולא תתמיד בזה זמן מועט [עד] שתתקן לשונך וימעטו דבריך.

ושים תמורת רוב דבריך אורך מחשבתך והתמדת בחינתך והחשבון עם נפשך, כי המחשבה - נר, שתכניסהו אל לבך, והחשבון - שמש, תאיר באורה (קדרות) מצפונך לגלות לך מה שהוא צפון בו מן הטוב והרע, והלשון - שער המצפון. ואם הלשון תהיה מופקרת ולא תיטיב לשמור מה שיש במצפונם, יהיה שער האוצר פתוח (נפקר) ויצא מה שאינך חפץ בצאתו, וייראה מה שאין הראותו טוב בעיניך וכשתשמור השער, אתה שומר האוצר ומה שיש בו, כמו שאמר החכם (משלי יז כה) גם אויל מחריש חכם יחשב, ואמר (קהלת ה א) אל תבהל על פיך ולבך אל ימהר להוציא דבר לפני האלהים, ואמר (קהלת ה ה) אל תתן את פיך לחטיא את בשרך.

הפוסל במומו פוסל

מאירי: קידושין. לעולם יזהר אדם שלא ירגיל לשונו לפגום את הבריות ולמעט במעלת זולתו בכונת לשון הרע והמעטת כבוד אחרים דרך קנאה וגאווה, שאין זו אלא כחושד עצמו ומקנה לאחרים מיראתו עליהם שידעו בו שמץ פסול ויודיעוהו, ועושה עצמו כמקדים לפורענות, והוא שאמרו כל הפוסל פסול ואינו מדבר בשבחה לעולם, ואמר שמואל ובמומו פוסל, ומכל מקום לא נאמר כן אלא לחוש לו אבל להכריז עליו ולפרסמו שהוא כן, לא, אלא אם כן נודע בבירור שהוא כן.

אורחות צדיקים: שער לשון הרע:...היזהר בך מאד מלשון הרע, כי בזה אתה מבייש עצמך, כי כל הפוסל פסול, ואינו מדבר בשבחו של עולם, ודרכו

לפסול בני אדם במומו (קדושין ע). במום שיש בו, כי הוא מונח כל היום בלבו כיון שהוא מוציאו [בפיו], כי כל אדם נבחן וניכר במעשיו. כיצד אם תראה אדם שהוא רגיל לשבח נשים ולדבר מהן תמיד, דע לך שהוא אוהב נשים. ואם הוא משבח מאכלים טובים ויין ובזה רגיל, דע לך שהוא זולל וסובא. וכן בכל דבר. וראיה מהפסוק (תהלים קיט צז) מה אהבתי תורתך כל היום היא שיחתי, בשביל שאני אוהב התורה לעולם אני מדבר בה, כי על כל דבר שאדם אוהב בלבו הוא צריך לדבר תמיד. בעל הלשון מחפש מומי בני אדם, והוא דומה לזבובים שהם ינחו לעולם על מקום הלכלוך, אם יש באדם שחין, מניחים את הגוף וישבו על השחין, וכך הוא בעל לשון הרע מניח כל הטוב באדם ומדבר מן הרע.

ומעשה באדם אחד שהלך עם חכם בשדה וראו נבלה אחת, אמר אותו האדם כמה מסרחת נבלה זו, אמר החכם כמה לבנים שניה, החכם הוכיח לאותו אדם ואמר למה תאמר הגנאי שלה - תאמר השבח, כי לעולם יספר אדם בשבחו של עולם. =חובות הלבבות=

==== כאן שייך ספר חסידים כל הפוסל ==

בכלל מתכבד בקלון חבירו

אורחות צדיקים: שער לשון הרע: ...עוד יש רעה בלשון הרע, כי כשמספר לשון הרע על חבירו, אז הוא מתגאה, ויראה עצמו צדיק בעיניו, כי יחשוב פלוני עשה כך וכך, ואני לא עשיתי, נמצא שהוא מתגאה ומחזיק טובה לעצמו. ואילו יעשה מצוה והחזיק טובה לעצמו היה רע מאד, כל שכן וכל שכן שעושה עבירה גדולה בלשון הרע ומחזיק טובה לעצמו. ואם אדם מספר לשון הרע על היתומים ועל האלמנות, אז עונשו עוד יותר, כי בלאו הכי הם מצטערים, והוא מצער אותם יותר. ==

דברי ירמיהו: רמב"ם: דעות ז ב: ...אבל בעל לשון הרע... על זה אמר הכתוב יכרת ה' כל שפתי חלקות לשון מדברת גדולות הנה בכלל בעלי לשון הרע להקטין מעלת אחרים למען להגביה עליהם ובכלל המתכבדים בקלון חבריהם ומתנשאים עליהם ועל זה נאמר מדברת גדולות, כי בלשונם הרמת נפשם.

ציונים ועיונים נוספים

ספרים וקונטרסים בספר "חפץ חיים" ועניני שמירת הלשון בכלל

קונטרס פה קדוש , מידות דרכים והנהגות קדושות בשמירת הלשון של הסבא קדישא רבן של ישראל מרן רבי ישראל מאיר הכהן, לקט אסף וערך הרב אברהם הלל גולדברג, הועד המרכזי לשמירת הלשון ירושלים תשט"ז.	מצוה שלמה רש"ז קוק
הלכות לשה"ר ורכילות , ר' ישראל קרוהן	עיקרי דינים , הרב הומינר
ראש המדברים , ר' מיכאל פרץ, על הלכות לשון הרע, ביאורים, משא ומתן והערות, תשע"ג, מקסיקו	לשון חיים , הר"ר דוב אייזנבלט
משה ידבר , ר' משה חורב ב"ב תשמ"ז (בתוך ספרו קרן אור)	נתיבות חיים , הגר"מ קופמן
תורת הלשון	עלי באר , הר"ר רחנר
נחלת שלמה	המפתח לחפץ בחיים , הר"ר רחנר
חפץ חיים הוצאת דרשו	שו"ת לחפץ בחיים , הר"ר רחנר
חפץ חיים 'ארחות חיים' רוטנר	ברכת יצחק , הר"ר יצחק ברכה
חפץ חיים 'אמרי יצחק' פוס	חלקת בנימין , הר"ר בנימין כהן
תורת הלשון	לרעך כמוך , הרב דוד אריאב
תורת הלשון	חוט שני , דיני לשון הרע לרבינו נסי קרליץ, חלק יום כפור עמודים שכז-שעז
קיצור הלכות לשון הרע , הר"ר פריימן	סמא דחיי , ליקוט
	הלכות שמירת הדיבור , עילום שם
	הליכות עולם , הרב אהרמן
	מרפא לשון , קובץ, מחברים רבים
	קובץ כולל הרב קוך , מחברים רבים תש"ז

=== עיין הוספות לרשימת ספרי חפץ חיים בקובץ נפרד במחשב ===

מוריה, קובץ

בדיני שמיעת לשון הרע, יסוד היתר לתועלת, הרב אברהם ב"ר זאב ולפסון קלח 96

קול התורה, קובץ תורני לשון הרע לתועלת על אביו ואמו / הרב ניסן קפלן חלק ג 35

שואל ומשיב, ר' יוסף שאול גטנון המספר לשון הרע על בעל מחלוקת צריך לכוון לתועלת - ועוד נושאים עיי"ש מהת"ל ח"א סי' פ

תוכחת חיים, ר' גרשון רובינסון במיוחד בענין לשון הרע לתועלת

תורת האדם לאדם, קובץ תורני במצוות שב.א.ל. בהיתר לתועלת מאת הרב אריאל חיון קובץ ה' עמ' 187

היתר לשון הרע לתועלת מאת יעקב שלוינגר קובץ ו עמ' 157-150

תורת הלשון, קונטרס, קובץ בגדרי התנאים הנצרכים לתועלת / הרב אליהו ג. פרנקל שליט"א

לתועלת

אוצרות ירושלים, קובץ
אם צריך לפרש בדיבור לשון הרע לתועלת שכל כונתו לתועלת, הרב י.מ. לובצקי, תשס"א עמ' 369

אז נדברו, ר' בנימין זילבר לפני עור בסיפור לשון הרע לתועלת, חלק י סימן 60 (א)

אמונת יוסף, ר' יוסף דינקלס לא תלך רכיל רק במתכוון לגנות אבל אם מספר דבר שחשב לתועלת ונמצא שקר זה נלמד ממעשה מרים, (מובא בצביון זרע חיים), ירושלמי פאה א

בית אהרן וישראל, כמה מחברים שליט"א לשון הרע לתועלת בכונת מצות ושנאה יחד / כוונה מעורבת / הרב ישראל וינמן חלק קח 67

הליכות עולם, ר' אברהם אהרמן דין לשון הרע לתועלת אם הותרה או דחויה / עוד דינים בלשון הרע לתועלת קד"י סי' טו

אם נחשב לשון הרע לספר שמוכר במחיר גבוה / לפרסם על מי שמוכר פחות ממחיר השוק או"ח יו"ד סי' כו

דברי משפט, קובץ כמה מחברים להגיד לאדם בתוך חנות שנמצא סחורה זולה במקום אחר / הרב צבי שפיץ ח"ג עמ' שע"ד

קול התורה, קובץ תורני לגלות לקונה שאפשר לקנות בזול במקום אחר / הרב יעקב דב שמאהן חלק נב עמ' קצח

תשובות והנהגות, ר' משה שטרנבוך לייצץ לקונה שיש חנות יותר זולה ר' ש"ב

כללי

אבן שלמה, ר' שלמה מאלאץ כמה כיתות שנקראות ערב רב, וכת בעלי מחלוקת ולשון הרע גרוע מכולם והם נקראים עמלקים, פרק יא אות ח

אגרות סופרים, אגרות והנהגות החתם סופר מצדד להתיר לאנשים פשוטים שלא לומדים תורה לשחק בקלפים, ומהנימוקים כדי שלא ישבו בטל ויספרו עניני לשון הרע ומחלוקת עמ' 81 ??

אהלי יהודה, ר' מנחם הלוי אושפוזי הוציא שם רע על חבירו בחשד שהוא גנב האם זה לשון הרע, תשובות סימן א

אוצר האגדה, ר' משה דוד גרוס ערכים: לשון הרע, דיבור, מלשינות, פה, שתיקה.

אוצרות חיים, ר' יוסף חיים מבגדד ליקוט מדבריו בענין לשון הרע וקדושת הדיבור, עמודים רנה, שיא

אוצרות ירושלים, קובץ ביסוד איסור סיפור לשון הרע / הרב נפתלי צבי לובצקי תשנ"ט עמ' 36

אור אברהם, ר' אברהם א. גורוביץ, הלכות דעות כ"ד

אור הצפון, מאמרי הסבא מסלבודקא במאמר: דקות תביעת התורה, בענין לשון הרע ומעשה מרים, ח"ג עמוד לח מעשה מרים, ח"ג עמודים כט-ל

אור השנים, ספר הפרדס, ר' אריה ליב עפשטיין לשון הרע בכלל ושאסור גם דרך שחוק עמ' י:

אור לציון, ר' בן ציון אבא שאול שמירות הלשון והמשחבה, ובענין גורמי האיסור, שער המדות מאמר ז, עמ' קלג

אורות הרמב"ם, ר' אברהם י. ה. קוק במחלוקת הרמב"ם והראב"ד, דעות פ"ז צ"ע למה הרמב"ם מנה ממעלות ת"ח שלא יספר בגנות חבירו, דעות פ"ה

לשון הרע בעיתונים

אור יחזקאל, ר' אפרים משה קורנגוט עיתון שהוציא דיבת שקר האם אפשר לתבוע נזיקין ופיצויים, = פרסום גנאי בעיתונים על איש ציבור =

אז נדברו, ר' בנימין זילבר

לשון הרע בעיתון, חלק יד סימן סד

אפיקי ים, ר' יחיאל מיכל רבינוביץ המפרסם בעיתון עובר על כמה מאות לאוין על ידי הקוראים וגם על כל מי שמאמין לדבריו עובר בלפני עור על כל אחד, פניני ים סוף ח"ב

משנה הלכות, ר' מנשה קליין

האם מותר לפרסם רשע בעיתונים חלק ט ??

נתיבות חיים, ר' משה קאופמן

זהירות מלשון הרע בעיתון, זרע חיים א ח, עמוד רצו והלאה

= לשון חיים, הליכות עולם, לרעך כמוך ++

לשון הרע על עצמו

אדרת תפארת, ר' אברהם דורי

האם מותר לספר לשון הרע על עצמו ח"ד סד

אורות הרמב"ם, ר' אברהם י. ה. קוק

האם מותר למחול לחבירו לספר לשון הרע על עצמו, דעות פ"ה

תירוש ויצהר, ר' צבי יחזקאל מיכלזון

בענין לשון הרע על עצמו כאשר המספר טעה שהוא אדם אחר, האם מותר לו לשמוע עלבונו או שצריך להפסיקו ולהודיע שמספר לשון הרע, סימן נז. התשובה לחתנו הר"ר אברהם עלברג

תורה לשמה, ר' יוסף חיים מבגדד

מבוא בפנים =

לגלות מי עשה הדבר

אבני ישפה, ר' פסח פיינהנדלר

אם יש איסור לשון הרע לספר לחבירו מי לקח את מנתו בחדר אוכל או"ח יו"ד סי' כה

קול התורה, קובץ תורני

מלמד ששואל תלמידו מי עשה דבר פלוני / הרב חיים יהודה כהן חלק נד 69

אגרות משה, = עיין בפנים בציונים שם =

שמעתין, קובץ

הלשנה על תלמיד אחר / שמעון ויזור 48 עמ' 15

תשובות והנהגות, ר' משה שטרנבוך

מלמד שמבקש שת מידיו יגלו לו דבר גנאי אם מותר א' תהלט

להודיע על חנות (סחורה) יותר זולה

אבני ישפה, ר' פסח פיינהנדלר

אז נדברו, ר' בנימין זילבר
 בדברי חובות הלבבות שמקבל עבירות ומפסיד
 מצוות, חלק יד סימן סט
 בלא הגיע סיפורו לשומע / עיין הערת ר"מ קופמן
 בהשמטות, חלק יד סימן סו
 בלא התכוין שישמעו אחרים / עיין הערת ר"מ
 קופמן בהשמטות, חלק יד סימן סו
 במשער שלא יבוא היוק לחבירו / עיין הערת
 ר"מ קופמן בהשמטות, חלק יד סימן סה
 דברי ביקורת אם נחשבים ללשון הרע / עיין
 הערת ר"מ קופמן בהשמטות, חלק יד סימן סז
 דיבר שלא בכוונה, ודיבור שלא גרם נזק, חלק יא
 סימן מ
 לקנא האמת, חלק יד סימן סא
 לשון הרע על המתים, ועל דברי אמת, חלק יד
 סימן סח
 לשון הרע על חפצים, ועיין הערת ר"מ קופמן
 בהשמטות, חלק יד סימן סז
 לשון הרע על מחלל שבת שהיה בהתחלה שומר
 תו"מ, חלק יד סימן סט
 לשון הרע על פורקי עול, עושה מעשה עמך
 והערת ר"מ קופמן בהשמטות, חלק יד סימן ס
 סיפר על דיין שחייב בדין תורה, ועיין הערת ר"מ
 קופמן בהשמטות, חלק יד סימן סו
 עבר ושמע לשון הרע אין צריך לבקש מחילה
 אף דהוי עבירה שבין אדם לחבירו והסבר הענין,
 חלק יא סימנים מ מא
 עיין הערת ר"מ קופמן בהשמטות, יד נט
 תבלין תורה לחטא לשון הרע, חלק יא סימן מב

איש אל אחיו, כמה מחברים
 לשון הרע לתועלת / להפיג דאגתו / מאמר של
 ר' זבולון שוב רחובות, עמ' 21

אלשיך תורת משה
 גחלי רתמים שאינם נכבים אלא לזמן מרובה
 כך ההיזק של לשון הרע לא נשכח מלב הנפגע...
 תהלים קכ

אם הבנים, ר' חיים משה מצליח
 == דעות פ"ז

אמונת יוסף, ר' יוסף דינקלס
 =כמה נקודות חשובות= ירושלמי פאה

אמרי בינה, ר' מאיר אורבאך
 מסור פסול לעדות מן התורה אף דלא עבר כי
 אם על לאו דלא תלך רכיל מ"מ הואיל דחמור
 ומן המורידין הוא ומתיר עצמו למיתה, הוא
 בכלל רשע למוות וכו', עיי"ש שמרתיב בענין זה
 מדברי שו"ת רדב"ז, פנים מאירות ושער משפט
 ועוד. דיני עדות סימן לד ר"ה וכן נראה

אמתחת בנימין, ר' בנימין חשין
 בסוגיא דערכין, ערכין טו טז

אפיקי ים, ר' יחיאל מיכל רבינוביץ
 חובה כפולה על בני תורה להיזהר בלשון הרע,
 הקדמה לח"ב
 לא קשה רק ההתחלה אבל על ידי הרגל יהיה

קל ועוד דברים עיי"ש, פניני ים סוף ח"ב
 עצה להנצל מלשון הרע - לדון תמיד את
 חבירו לכף זכות, ולחשוב שמה שאומרים עליו
 הוסיפו פרטים וכדומה עיי"ש, פניני ים סוף ח"ב

אשל אברהם מהדו"ת, הגאון מברשטאטש
 לא לענות אמן על לשון הרע אפילו באופנים
 שמותר לשמוע ולמיחש עיי"ש או"ח רטו ס"ב

באר יהודה, ר' אברהם שלזאווער
 למה נקרא בעל לשון הרע, בדברי הראב"ד, דעות
 / סוף ח"א 137

באר משה, ר' משה יחיאל הלוי אפשטיין
 == דברים יט והלאה

חומר עוון לשון הרע ויקרא שיד
 חידושו של הרוכל ב"עשה טוב" ויקרא קצד
 מאמר "חובת זהירות הדיבור" במדבר תשכ והלאה

בדרך טובים, ר' יהודה מוריאל
 ביאור שיטת הרמב"ם == עמ' 201-511

בינה ודעת, ר' מנחם אדלר
 בענין דילטורא סימן יג עמ' 602
 פרק בו, וסימן ז לשה"ר בתינוק שנשבה פרק בו

בינה לעתים, ר' עוריה פיגו
 מעלת השתיקה ושמירת הלשון ח"ב עת לחשות
 ג' דרשות

בית אהרן וישראל, כמה מחברים שליט"א
 אחרונים מפרשי הרמב"ם מכת"י, ובהערות שם
 בענין אבק לשון הרע חלק נו 17, 81

בית דוד, מפסקי הגר"י זילברשטיין
 האם מותר להלשין על מפעל שמצא שברי
 זכוכית ביין שלהם, פרשת נח תשל"ט
 כשדנים לקבל רופא חדש ויודע שאף שהוא
 מקצועי אבל הוא עוקץ בדברים ומשער שיהיה
 קשה לעבוד אתו, ולספר להנהלה? עיי"ש כמה
 חילוקים בענין חסרון עצום וכאשר נוגע לעצמו
 וכו' עיי"ש, אלול תשלח

בית הלל קובץ,
 אשה בעלת לשון הרע אם מפסידה כתובתה
 מאת הרב אליה בר שלום, חלק יב 65

בית יחזקאל, ר' יחזקאל סרנא
 =שתי הערות דעות פ"ז

בית יצחק, ר' יצחק שמאלקיש
 == אה"ע ב 141

בית יצחק קובץ,
 בענין איסור לשון הרע, מאת הרב דניאל צבי
 פלדמן, תשס"א עמ' לג

בית שלמה קובץ, ר' מאיר יחיאל וינש?וק
 לשון הרע אם הוא משום מו"ק ==

בן יוד, ר' ידידיה שמואל טאריקה
 == דעות 28

בן יהודע, רבינו יוסף חיים
 כמה נושאים בסוגיא דערכין לענין לשון הרע
 ערכין טז

הערות לפי סדר הספר חפץ חיים

הבאר, המו"ל צבי פרידלינג

אזהרת לשון הרע, הרב אברהם יצחק קוק כד

44

בדין לשון הרע, הרב אברהם גניחובסקי כד 42
שו"ת בענין לשון הרע, הגר"י זילברשטיין כד 60

הדרום, קובץ

דבר לשון הרע על חבירו וחבירו אינו יודע מזה
האם להגיד לו כדי לבקש מחילה - רבי שראל
מסנלט / הרב ישראל א. הרצוג חלק גב 60

החפץ חיים ופעלו, ר' משה מאיר ישר

ויכוח בין החפץ חיים והגר"ס בדין בקשת
מחילה כאשר חבירו לא ידע מהפגיעה ויצטער
ח"א עמ' פה

מביא שהגר"ס נתן לח"ח הסכמה נלהבת על
ספרו והח"ח לא רצה להדפיסו משום ענוה
שכתב בו תוארים מפליגים ח"א עמ' צח

הליכות עולם, ר' אברהם אהרמן

הרבה דינים עיי"ש במפתחות קד"י ב-ח

המדרש כהלכה, ר' ישראל בארי קולונדר

כשמפרסם על יחיד או רבים שעשו עבירה
גדולה חוץ מאיסור לשון הרע יש בזה משום
חילול השם סה

העמק שאלה, הנצי"ב מוולאזין

רכילות ולשון הרע מי חמור, מחלקות רמב"ם
וראב"ד ודעת השאלות כח אות ג, ולקמן סימן
פח כט עיי"ש

הפרדס קובץ

וכולן בלשון הרע, מאמר מאת הרב שמעון
שוואב, בתוכו מעיד על פגישה עם החפץ חיים
וכמה שהרבה בדיבור וכו' סד 169

השם אורחותיו, ר' חיים קניבסקי

==ה י טא פג

התבוננות הנפש, ר' צבי קויפמן

גנות לשון הרע ועצות לזה וכמה דינים, שער
השלום פרק ט-יא

התעוררות תשובה, ר' שמעון סופר

שו"ת ח"ד סימן טו: נראה לי שאם מדברים לשון
הרע בסתם בלא הזכיר שמו של האיש שמדבר
עליו, אע"פ כן הוי בכלל לשון הרע, וכמו
שחששו חז"ל על מראית העין משום חשדא
דבעלים שהבעלים עושים איסור או אינן
מקיימין מצוה אף אם אינן יודעין מי הם
הבעלים ומה שמותם כמו שאיתא במס' שבת
כג. בחצר שיש לו שני פתחים, ויעויין
בהתעוררות תשובה ח"א סי' י"ט, שו"ת ח"ד סימן
טו.

ווי העמודים, ר' יצחק טייב

בדברי היראים סי' מא

זה השולחן, ר' שריה דבליצקי

השגות על החפץ חיים סוף הספר

זכר צדיק, ר' רפאל הכהן אב"ד אה"ו

== עמ' י-יא

בני בנים, ר' יהודה הרצל הנקין

מוקנו הרב הנקין ז"ל שהשיג על החפץ חיים
שהביא הרבה הלכות ממדרשים ח"א סימן מב
רש"י בב"מ נב, יש לו תרעומת ויכול להוציא
דיבה על חבירו, ביאור דברי רש"י וענין תרעומת
דהוי בפה ח"ב סימן ג

בני שמואל, ר' שמואל עדאוי

בסוגיא דערכין "אהנו מעשיו" ערכין טו

בנין אב, ר' אליהו בקשי דורון

בחומרת לשון הרע ועוד פרשת מצורע

ברית משה, ר' משה חיים

====כמה וכמה נושאים סמ"ג ל"ח ט', י'

ברכת אברהם, ר' אברהם ארלנגר

כח הדיבור 741

ברכת יצחק, ר' יצחק ברכה

האם צריך לבקש מחילה כשלא נודע ולא נגרם
נזק ... 222

בתי מדרשות, ערוך על ידי הרש"א ורטהיימר

פרק אחרון מפרקי דרבי אליעזר בענין לשון הרע,
ח"א עמ' רל"ח

גליון מהרש"א, ר' שלמה איגר

== דעות

גנזי חיים, ר' חיים פאלאגי

לשה"ר בכתב מערכת כ (אוצה"ח 199)

דבר משה, ר' חיים משה אמאריליו

מוציא שם רע, מי ששמע דבר מגונה ונתפרסם
הדבר על ידו האם חייב בעונש סי' צ"א

דברי חכמים, ר' יהודה לייב פחוביצר

קטע חשוב סיכום דברי רבינו יונה ועוד
חידושים== מובא בפלא יועץ ובפנים יש עוד
חידושים==, שער התשובה פרק כב, אוצר החכמה
219 והלאה

דברי ירמיהו, ר' ירמיהו

== דעות פ"ז שם

דברי משפט, קובץ כמה מחברים

בדין החפץ חיים אם חבירו נגזל וכדו' ואם יספר
לו הוא יעשה דין לעצמו, אסור לספר לו כי הוא
רק עד א' - השגות על החפץ חיים על פסק זה
/ ר' משה מרדכי פרבשטיין ח"ג עמ' רפא
פועל שגונב או מזיק האם להודיע לבעל החנות
והאם יש הבדל אם הוא עכו"ם / ר' ברוך
הירשפלד ח"ה עמ' שמד

דברי רב משלם, ר' אברהם משולם בן חכם צבי

קצת דרוש בענין לשה"ר וביאור דברי הרמב"ם
הלכות דעות ==, שאלה כג בתו"ד עמוד מא

דברי תורה, ר' משה נוסבום

== שמירות הלשון

דובר שלום, ליקט ר' אברהם משי זהב

==

דיני ממונות, ר' עזרא בצרי

בענין לשון הרע, חלק המוסר עמ' תצו

דרכי חיים, קונטרס, ר' גרשון אברהם ויוזנפלד

זכר שמואל, ר' שמואל גרינימן
 בשם מרן החזון איש ז"ל שלפי החפץ חיים
 שמספר לש"ר נקרא עובר להכעיס א"כ אי
 אפשר לאכול בשר כי שוחט שעבר להכעיס
 פסול, 'יכולם באבק לשון הרע', מס' שבת ??
 אוצה"ח 122

זכרון ספר, ר' אברהם בקראט
 בביאור ענין רוכל, פרשת קדושים
חדושים ובאורים, הר' חיים שאול גריינימן

== הרבה נושאים ועיי"ש פאה א ח-יט
חורב, רש"ר הירש

לשון הרע, פרק נג ועין הוצאה חדשה
חי נפש, ר' ישראל אריה זלמנוביץ

ביאורים בענין לשון הרע, ח"ב פרשת וישב
חידושי בתרא, ר' חיים דוב אלטוסקי

בסוגיא ערכין שם ובדברי החפץ חיים, ערכין טז
חיים של שלום, ר' שמואל אייזנבלט

עין מפתחות ערך "לשון הרע" עמ' פח
חכמי לב קובץ, מש' וינפלד וכו'

אמירת שקר להכחיש לשון הרע, בענין שו"ת
 הרמ"א מאת הרב אברהם ויינפלד ח"ג 65

חלקת יעקב, ר' יעקב ברייש
 לגלות מום בשידוך, ח"ג קלו

חסד לאלפים, ר' אליעזר פאפו
 == ==

חקר ועיון, ר' קלמן כהנא
 בענין רש"י הולכי רכיל, ח"א עמ' ??

חשובנות של מצוה, האדר"ת
 השגה עמש"כ החפץ חיים שבמספר לשון הרע

על כהן עובד נמי משום וקדשתו עמ' ריד
חשוקי חמד, ר' יצחק זילברשטיין

האם מתווך חייב לגלות מום בדירה סט
 לפרסם בחדר מדרגות שאחד לא משלם תשלום

ועד הבית כתובות נח
טעם ודעת, ר' משה שטרנבוך

כמה ענינים בפרשת תזריע מצורע עייש בדף
 המצולם של המפתחות == ספר ויקרא

יד בנימין, ר' בנימין דוד אלישיב
 הערות על סדר הגמ' ערכין שם, ערכין טו

יד הלוי, שו"ת ר' יצחק דב במברגר
 ראה א' אוכל טריפה אם מותר להגיד לרב מרא

דאתרא, ובדברי הרמ"א חו"מ סי' כ"ח שאם כבר
 נעשה האיסור לא יעיד, ח"ב סי' ס"ז

יד המלך, ר' אלעזר סג"ל לנדא
 =ביאור דברי הרמב"ם שמספר לשהז"ר אין לו

חלק לעוה"ב, דעות ז ג
יחווה דעת, ר' עובדיה יוסף

מי שידועים עליו שיש לו מחלה שמסוכן שיהיה
 לו רשיון נהיגה האם מחויב להודיע לרשויות

על כך ח"ד סימן ס
יעלזו חסידים, ר' אילעזר פאפו

כתב: ובספר "דעת חכמה" [בתוך "דברי חכמים"

לר"י פוחוביצר (בזמן חכם צבי) שער התשובה פרק כב
 כתב שאיסור לשון הרע הוא כשמגלה מומין
 שבסתר שלא היו נגלים ובא זה ומגלהו אבל
 למפורסמות ליכא משום לשון הרע... אבל הלב
 מחדסס כי איה שוקל לדבר. נועינתי שלם ולא מצאתי
 וצ"ע. אות ו' וע"ע אות מד

כאשר יש צורך חייב לגלות וכו', מאמר הכבוד
יקר הערך, ר' יצחק ארדיט

ביאורים בסוגיא שם ערכין טז
כליל תכלת, ר' צבי יהודה גוטליב

== כל הספר
כתבי הסבא מקלם, ר' שמחה זיסל זיו

מתינות בדיבור, לחכות כמה דקות לפני
 שמספרים דבר חדש מ' קנז

תקנות מבעל חפץ חיים ועוד, עמ' קפב
לחם יהודה, ר' יהודה עייאש

== דעות פ"ז
לקט אליהו, ר' אליהו שפירא

== ל"ה ש"א
לקט שיחות מוסר, ר' יצחק אייזיק שר

ביאור ענין נגעים ?? רמג
 בענין זכירת מעשה מרים ?? רצו

זכור אשר עשה ה' למרים ובדברי הרמב"ן
 שהמנעות מאבק לשון הרע הוא מ"ע ?? שפט

לשון חיים, ר' שמואל דב אייזנבלט
 עובדות והנהגות מגדולי הדורות, קונטרס נצור

לשונך מרע עמ' כד
מאיר עינו ישראל, הרב נשרי; המלקט

בענין המחלקות בין הח"ח והגרי"ס בדין של
 פיוס כאשר חבירו לא יודע שספר עליו וגרם לו

נזק ו ??
 גם בשמחת פורים אסור לספר לשון הרע ח"ב

עמ' 318
 האם מהני נתינת רשות לדבר לשון הרע

כשהמדובר מוחל / ח"ה עמ' 244
מגן אבות, רבינו שמעון בר צמח דוראון

לא מצאתי לגוף טוב משתיקה, ביאור בענין
 דברים בטלים ולשון הרע, פ"א מי"ז

מדבר קדמות, החיד"א
 תיקונו בתורה, ומש"כ בשם חז"ל שמקבל זכויות

המספר ונותן לו את עוונותיו, מערכת ל אות ז,ח
מהר"ל, חידושי אגדות

לישנא תליתאי = פירושו ערכין
מהר"ם מינץ, רבינו משה מינץ

== עמ' תרכו-תרכז
מהר"ם שיק, ר' משה שיק

בסוף המצוות בכללים "אין לוקין על לאו שאין
 בו מעשה" שואל למה כתוב לשון הרע אינו

לוקה דעביד מעשה / כתיבה מעשה סוף תרי"ג
 מצוות

לא תלך רכיל, ובענין רכילות בכתב אם לוקה,
 עיין בסוף הקונטרס מאמר לאו שאין בו מעשה

מצוה רל"ז

חומר עוון לשון הרע, הסברים לכמה אגדות בגמ' ערכין, ובענין תשובה על עוון לשה"ר, ועוד עמוד הידאה (עיין במפתחות שם בהוצאה חדשה)

מרפא לשון, קובץ כמה מחברים

== רוב המאמרים ולא ציינתי עכשיו
אף אם אינו גורם היזק / הרב מרדכי פוטש ח"ח
עמ' ז
בדברי הח"ח בענין שלילת המעלות / הרב ד.
במברגר ח"ז עמ' 511
ביקורת אימתי מותרת ואימתי אסורה / הרב
יהושע סקולט ח"ח עמ' קפה
לשון הרע על קטן / הגר"ש הומינר ותשובת
הגר"ש דבליצקי ועוד ח"א יז-כ
ד' כתות האם גם אחרי תשובה / הרב יעקב
חיים סופר ח"ח עמ' כ
דוגמא של טבלה בפירוט הפרטים של איסור
לשון הרע ח"ז עמ' 831
האם מותר לספר לשון הרע על גוי / ר' דוד פריד
זכרון יעקב ח"ז עמ' 29
היתר אשה לספר לבעלה, הרב רפאל מאיר
ויליגר ח"ח עמ' רב
הלאו דלא תלך רכיל לפי הרמב"ם / הרב משה
לוי ח"ח עמ' קא
הערות בספר חפץ חיים / הרב שמואל דוד מונק,
מלוקט מקונטרס הערות בספר ח"ח כת"י לרב
הנ"ל ח"א עמ' כז
הערות על ספר חפץ חיים לפי הסדר / כולל
לימוד הח"ח בעיון ח"ח עמ' קנז
הקשר בין חטא לשון הרע וגאולת מצרים / הרב
דוד כהן ח"ח עמ' קל
יישוב קושית רבי ישראל סלנטר / בדין בקשת
מחילה כאשר חבירו לא ידע מהפגיעה ויצטער
40 ז
לשון הרע בקריאת הכתובה / הרב אליהו בר
שלום ח"ח עמ' קפח
מוטב שיהיו שוגגין בלשון הרע / הרב אליהו
ברזל ח"ח עמ' טו
מעשה מרים / הרב יצחק י. בורדיאנסקי ח"ח עמ'
קמב
על קטן / הרב דוד אברהמי ח"ד 49
עצה לא לקנות בחנות פלוני / הרב יהונתן
בצלאל רחולאר ח"ח עמ' קצה

מרפא לשון, ר' חנן לוי

הספר כולל פתיחה מחשבתית בענין לשון הרע
ואח"כ שאלות אקטואליות וכו'

משא בני קהת, ר' שמאי הכהן גראס
בדין "לאמור" בבל אמור עד דעות פ"ז

משנת אברהם לסמ"ג, ר' אברהם אהרן פרייס
סיפור לשון הרע, וקבלת לשון הרע, ל"ת ט, י

משנת אברהם, הרב אברהם אהרן פרייס
בנידון הנודע ביהודה להודיע לבעל, ח"ג 360

משנת יעקב, ר' יעקב ניסן רחונטל
== דעות פ"ז

מוסר ודעת, ר' שלמה זאב מגיד

למה חמור כנגד ג' עבירות חמורות דעות פ"ז

מוצל מאש, ר' דניאל

בביאור הסוגיא ערכין, ערכין טו

מים קדושים, ר' אברהם משה הלוי מעזירוב
בסוגיא דערכין טו / דברו על עצים ואבנים וכו'
ובענין החומרה של מוציא שם רע 502

מכתב מאליהו, ר' אליהו אליעזר דסלר

ביאור דברי חובות הלבבות שהזכויות עוברות
לזה שדיבר עליו, ח"ד ביאורים לאגדות בסוף
פ"א ח"ד ביאור אגדה ספ"א

מכתבי החפץ חיים, ר' אריה ליב ז"ל בנו

אגרות ומאמרים (באוצר החכמה תחת השם
ליקוטי מאמרים ומכתבים) בענין לשון הרע
ורכילות סי' לה, עמ' 19, מאמר אגודת השומרים
סימן נט עמ' 741 לה, נט

ארור מכה רעהו בסתר, כפשוטו לערוב לאדם
ולחכותו בלילה... תולדות עמ' 28

החילוק בין הח"ח לבין חתנו הרב הירש זצ"ל
שהאחרון היה מקצר מאד בידבורו שח"ו לא
יכשל לעומת הח"ח שהיה מרבה לדבר ומוסיף
שמי ששותק יותר מדאי מהוזה זה דיכאון והפסד
אבר שברא לו הקב"ה אגרת קיח

מנחה חדשה, ר' יוסף פאפרש

לא תשא שמע שוא עד

מנחת אשר, ר' אשר זעליג וייס

אם צריך לפייס את חבירו כשדיבר עליו לשון
הרע ויקרא עמ' רסט

לשון הרע ורכילות ויקרא מא

מנחת הגרשוני, ר' גרשון האגר

בענין דיבורים האסורים, 81

מנחת סולת, ר' דוד זעמן

== רלו

מנחת פרי, ר' ישעיה רוטנברג

כמה נקודות באיסור לשון הרע / שני דינים גנות
והיזק / בין אדם למקום ובין אדם לחבירו / לשון
הרע על קטן ודברי הגר"ש הומינר בזה ח"ד סי'
סה (231)

מעשה חושב, ר' משה בצלאל לוריא

ביאורים על גמ' ערכין בסוגיא דלשון הרע ==

מעשה רוקח, ר' מסעוד חי רקח

בכמה דברים בלשון הרמב"ם, דעות פ"ז

מצוה שלמה, ר' שלמה זלמן הכהן קוק

== הרבה הערות בדיני לשון הרע, בדברי החפץ
חיים

מצות השם, ר' יונתן שטייף

== סימן ו

מקבציאל, קובץ

בענין זכירת מעשה מרים מאת הרב יעקב חיים
סופר חלק לא 124

בענין שמירת הלשון (מחשבה) מאת הרב
אברהם נחמן וולפסון חלק ל 410

מרפא לשון, ר' רפאל המבורגר

משפטי בני אדם, ר' ראובן גליק

בשליטת המעלות ח"ב עמ' רכט
סיפור לשון הרע במקום פיקוח נפש ח"ב עמ' ריט

משפטי התורה, ר' צבי שפיץ

ייעוץ לקונה נגד המוכר ח"ג סי' ח

מתוק מדבש, ר' יצחק פרחי

== עמ' 01

מתק אזהרות, ר' ישראל איסר שפירא

== קמז

נזר ישראל, ר' ישראל רבינוביץ

== ועי"ש עוד עמ' 41-71

נחל איתן, ר' אברהם משכיל לאיתן

חשוב דעות פ"ז

נחלת אליהו, ר' אליהו דושניצר

כמה ספיקות בדיני לשון הרע עמ' שכ"ז

נחלת שלמה, מלוקטים

כל הספר הרבה נושאים

נחמד למראה, ר' נסים רפאל אשכנזי

בחילוק שבין לשון הרע ורכילות, מוזכר ב"שדי
חמד" ח"ב עמ' 291 ח"ד עמ' ע"א ע"ג

נטעי נאמנים, מכון משנת ר' אהרן

הערות על ספר חפץ חיים להרב הלל דוד
ליטואק / איני יודע איזה חלק צלמתי במרכז
הרב ח"י? רט

שורש לשון הרע, שורש רכילות, תיקון השרשים
/ הרב מתתיהו סולומון ח"ב 63

נפש חיה, ר' ראובן מרגליות

לשון הרע נקרא בין על אמת בין על שקר קנו
אות יב

נר מצוה, ר' יהודה סיד

מלקות במוציא שם רע וענין רך לזה וקשה לזה,
ס"ג אות כח והלאה

נרות אהרן, ר' אברהם אהרן הלוי פראג

בעל לשון הרע דעות פ"ז ה"ב

נתיב יושר, ר' יהודה איטח

במקח וממכר / פרק מט 573 והלאה

נתיבות הקודש, ר' אברהם י. מ. סלומון

== סוגיא דערכין

נתיבות עולם, ר' שמואל גלאנטי

לשון הרע וקבלת לשון הרע ל"ת ט' י'

סדר משנה, ר' וואלף הלוי באסקוויץ

החומרא של לשון הרע / מספר בטובת חבירו,
משתמע לשני פנים / בעל לשון הרע אסור לדור
בשכונתו מנלך דעות פ"ז

סידורו של שבת, ר' חיים מצ'רנוביץ

על ידי לשון הרע מסתלק ממנו נפש דקדושה
ושורה עליו נפש הבהמית ואז נגעים באים עליו
שורש ה ענף ב עלה ז (ועמ')

ספר הלכה, טהרת, ר' נפתלי הופנר

הלכות לשון הרע מסודרים לפי פרקים עיי"ש

ספר זכרון כנסת עזרא

== 754

שני עדים שראו אחד עובר עבירה לא יבואו
להעיד לפני בית דין כי עכשיו אין לזה תועלת,
מאת הרב ישראל יעקב פישר 655

ספר זכרון לר"ש ורנר

=הערות בדברי החפץ חיים אוצה"ח 114

עבד המלך, ר' שמואל הומינר

== ויקרא 224

עיני יצחק, ר' חיים יצחק רפאפורט

על דברי הגמרא ערכין טו שהקב"ה הקיף את
הלשון בשתי חומות וכו', כתב: הגם שאלו ב'
החומות לא מעלה ולא מוריד בכח הדיבור
שהרי הוא יכול לדבר כל שעה כפי רצונו, אבל
רמז יש בזה שצריך כל אדם קודם שידבר
להעלות תחילה על מחשבתו מה ידבר, ואח"כ
עוד לבחון אם זה הדיבור ראוי אם לאו, ושעל
זה ר' ז' הוזה נעשה לו אלו (ב' החומות) מתחילה,
וכן מה שהלשון מושכב ובפנים כל אלו רמז
שצריך לדייק בלישנא מאד, ערכין טו

עיקרי דינים, ר' שמואל הומינר

המספר גנות על חבירו מבלי שיוכיר את שמו,
השומעים לא יבינו כלל מי הוא, מה דינו? עיי"ש
באריכות כלל ג' הערה 1 (עמוד ח.)

עיר מקלט ומוסרי, ר' דוד לידא

שלא לרגל בחבירו קדושים סי' רלה

עלי באר, ר' שלמה רוזנר

כל הספר לפי סדר ה"חפץ חיים" ובפנים החפץ
חיים יש אותיות לציין ל"עלי באר"

עמודי הארזים, ר' אלעזר חזן

==

עמודי שש, ר' שלמה אפרים לונטשיץ

נג: מתחיל לפרש ענין לשון הרע, עמ' נז: נח

עמודי שש, ר' יצחק טופיק

בסוגיא דב"ב לט 482

עמק ברכה, ר' אריה פומרנצ'יק

בדברי הרמ"א שמותר להוציא שם רע על אחד
מן הצבור להשקיט בזה מריבה ולעשות שלום,
עמ' מא

עקידת יצחק, רבינו יצחק ערמאה

== שער סב

ערוך השולחן, ר' יחיאל מיכל עפשטיין

== או"ח קנו

פחד יצחק, ר' יצחק הוטנר

דברי הגרי"ס בדין בקשת מחילה כאשר חבירו
לא ידע מהפגיעה ויצטער / ומוקני גדולי הדור
שלפנינו שמענו וכו' יום כפור כ ה

"...רכילות פירושה גילוי עניני הזולת, אבל בזמן
ששמיעה זו מגלה מגלה שיש בזה בשביל
השומע חששא... שוב אין זה נחשב גילוי עניני
הזולת אלא גילוי עניני עצמו". אגרות נט

כח הלשון, מות וחיים ביד הלשון, ערל שפתים
ועוד פסח טו

עסק התורה תיקון ללשון הרע שבועות מג

ראנ"ח, ר' אליהו בן חיים מוציא שם רע על גבאי צדקה שחשוד על הכספים וכו' קיא

ראשית חכמה, ר' אליהו די וידיש == מדרשי חז"ל על לשון הרע וביאורים, צרעת בנפש עמוד רסו, מקבל לשון הרע עמוד רעז, שער הקדושה פי"ג

שארית ישראל, ר' ישראל זאב מינצברג האם נדחה לאו דמוציא ש"ר משום מצוה רבה או מפני השלום שו"ת הרמ"א סי' יא או"ח סי' י"ג

שבט הקהתי, ר' שמאי קהת גרוס בבעל תשובה ג שכא למה לא מוזכר איסור לשון הרע בשו"ע ג שכא

שרי חמד, ר' חזקיה מדיני חילוק בין לשון הרע ומש"ר, ד 54 ה 346, לשון מגונה, בצים בעים ד 74 לא יקום עד אחד ובדברי היראים ועוד ???

שו"ע הרב, הגר"ז מלאדי בעל התניא בהלכות אונאת דברים סעיף כ"ה בתוך דבריו מכניס "ואצ"ל שלא יאמר לו דברי קנטור אע"פ שאין בהם גנות ודופי... שזה אסור משום לשון הרע". הל' אונאת דברים

שו"ת לחפץ בחיים, ר' שלמה רוזנר שאלות רבות עיי"ש ודו"ק / לסדר מחדש !!!

שואל ומשיב, ר' יוסף שאול גטון == כמה נושאים עיי"ש מהת"ל ח"א סי' פ

שיורי כנ"ת הגדולה, ר' חיים בנבנשתי מותר להוציא שם רע מפני השלום שו"ת רמ"א סי' יא ליקוטים בסוף או"ח

שלל דוד, ר' דוד ב"ר שמואל מועטי בדיני לשון הרע הל' דעות

שלמת חיים, ר' יוסף חיים זוננפלד == תפג-תצא, הרלג

שלמת יוסף, ליקט הרב שלמה סובל בדברי רש"י ב"מ נג: ...ויוציא דיבה על חבירו שאל מה שייך להתיר לדבר לשון הרע והשיב: "לשון הרע לא שייך כיון דהוא מרצונו קבלה ואכמ"ל" סימן ה' אות ד

שם חדש, ר' חיים דניאל פינסו == סי' מא

שם טוב, ר' חיים שמואל כסאר == דעות פ"ז

שם עולם, ר' אליעזר ל. ליכטענשטיין == קדושים שם

שמע אברהם, ר' אברהם פאלאגי להציל עצמו מחשד על ידי שיפרסם את חבירו שבאמת עשה את הדבר מזו

שערי זבולון, ר' זבולון שוב כנראה יש סימן לפני ע"ט צריך לצלם אותו

שערי קודש, ר' יצחק הכט כמה נושאים וצריך לעבור על על הסימנים ח"ד סי' לא-נד

פחד יצחק, ספר זכרון, ר' יצחק הוטנר השגות על החפץ חיים בכמה ענינים, השגה על שו"ת הרמ"א סי' יא ועוד ועוד עיי"ש כח הדיבור מפחית כבוד האדם והקשר לכח הבחירה עמ' שנ-שנב

פלא יועץ, ר' אליעזר פאפו לשון הרע לשון הרע

פלגו מים, ר' גימפל ליפשיץ == ערכין

פני המלך, ר' גרשון שטרן == דעות פ"ז

פנים יפות, ר' פנחס הורוביץ בפסוק לא תלך רכיל, קדושים

פרי הארץ, ר' ישראל מאיר מזרחי == סוף הספר 173

פרשת המלך, ר' יצחק מאיר בן מנחם == הל' דעות

פתחי חושן, ר' יעקב ישעיה בלוי המזיק בלשון הרע ח"ה פ"א סי"א

פתשגן הכתב, ר' מנשה הקטן קליין כמה דינים בענין לשון הרע, ובענין אחד בפה ואחד בלב נב, נג, נד

צאן קדושים, ר' אברהם חיים שור == ערכין

צביון העמודים, ר' צבי שפירא == סי' קכד

ציץ אליעזר, ר' אליעזר ואלדנברג לגלות מום גדול בשידוך, רופא שידוע מום באשה חלק טז סימן ד

צפונות, קובץ בענין לעז רש"י בענין רכילות עיי"ש, ה 79

קובץ, ספר קובץ ר' נחום טריביטש == דעות פ"ז

קול התורה, קובץ תורני בגדרי לשון הרע ורכילות / הרב בנימין עהרנטרייא חלק מ 122

בענין רכילות למי ששונאו כבר / הרב בנימין עהרנטרייא חלק מ 125

הרב חיים שאול קויפמן חלק מ 121

הרב הלל זאקס, לשון הרע ורכילות ולאו בכללות חלק נה 66

הרב מאיר מגיד, בענין קבלת לשון הרע, בענין לחוש, מהימן כבי תרי, חלק נה 71

הערות על ח"ח לרב שמואל לפאיר, לשקר שלא יבינו משתיקתו גנות לחבירו חלק נה 71

שרשי הלשון, הרב מתתיה סלומון חלק מ 115

קונטרס שמירת הלשון, יש לי חוברות א ב ד = = רוב המאמרים וצריך לצייןם אחת אחת =

קרית ספר, ר' משה מטראני (מבי"ט) מסביב דרגות הצער - ביתו, בגדיו, גופו, ולמה מרים לקתה מיד בגופה. סוף הל' צרעת

לפני עור, 129. משום השקר שבו שיכול להזיקו (הגר"א וטרמון), 132.

תורת האדם לאדם, קובץ תורני במצוות שב.א.ל.

ביאור מדרש מעשה ברוכל וכו', בחומר חטא לשון הרע, טהרת המצורע על ידי כהן, לשון הרע על בעל מחלוקת עמ' 195, השגה על שו"ת רמ"א סי' יא, ועוד במאמר "בענין שמירת הלשון" מאת הרב דרור בנימין סנדלר שליט"א קובץ ד' עמ' 188 והלאה

אפי תלתא ומצות ואהבת לרעך כמוך, בתוך מאמרו של הרב אורי יונגרייז, קובץ ד' עמ' 132 המוציא שם רע ואומר אמת אמרתי האם מנדין אותו, הרב זלמן נחמיה גולדברג שליט"א קובץ ד' עמ' 149

לשקר כדי לבטל מה שסיפר לשון הרע, מאת הרב אברהם ויינפלד זצ"ל קובץ ה' עמ' 142 המודיע לבית דין זהות כותבי פלסטר האם יש חשש לשון הרע קובץ ו' עמ' 25, 30. מי יודע הסיבת של אריכות גלותינו כי אם בחטא לשון הרע מהר"ל מפראג קובץ ו' עמ' 180 לפרסם על אדם שהוא בעל תשובה קובץ ו' עמ' 212

תורת הלשון, קונטרס, קובץ

בחייב בקשת מחיל על לשון הרע מאת הרב שמאול לפאיר שליט"א

תורת המידות,

"ליקוטים מתורה שבכתב ושבעל פה מתורתן של ראשונים ואחרונים", ה' כרכים גדולים, כולל ליקוט יפה מדברי הבעש"ט ותלמידיו (עמוד ססג), מאת ר' ישראל יעקב ארטן, ירושלים

תורת יעקב, ר' יעקב חיים סופר

לאו דרכילות אם הותר מפני הפסד ויקרא 336

תנועת המוסר, ר' דב כץ

פסק הגר"ס בדין בקשת מחילה כאשר חבירו לא ידע מהפגיעה ויצטער / בדפוס ישן עמ' 363 ח"א 334

שפתי צדיק, אדמו"ר פנחס מנחם אליעזר ושמעתי מפי"ק זקני מו"ר ז"ל (בעל חידושי הרי"ם) בשם הרבי ר' בונם ז"ל מפשיסחא על הפסוק יש בוטה כמדקרות הרב ולשון חכמים מרפא, ופירש שהפסוק מקשה למה יהיה באמת כן כל כך גדול כח הדיבור שהיה בוטה כמדקרות הרב, ומתרחץ לשון חכמים מרפא, משום שהיה הרצון שיהיה כח בדיבור חכמים ליכנס בעומק לבות בני ישראל וכו', פרשת מצורע

תאוה לעינים, ר' נסים שלמה אלגאזי כל המספר לשון הרע נגעים באים עליו 272

תוכחת חיים, ר' חיים פאלאגי

= ח"ג צו

תורה ודעת, ר' זלמן דרוק

=

תורת האדם לאדם קובץ ה:

ארור מכה רעהו בסתר, 173-177. היתר אפי מרה ושיטת המהר"ל 178-186. ביאור חטא המרגלים, 178-186. חטא מיוחד לסגולת הלשון, 178-183. איסור "לא תשא שמע שוא" לענין לשון הרע, 187-193. היתר באפי תלתא, 194.

תורת האדם לאדם: קובץ ו:

המודיע לבי"ד זהות כותבי פלסטר האם יש חשש לשון הרע, 30, 25. היתר "לתועלת", 149-157. כוונה לתועלת, 149. כוונה מעורבת, 156. גורם לאריכות הגלות; מהר"ל, 180. המחשות ודוגמאות מהחיים, 183-193. לפרסם על א' שהוא בעל תשובה, 212-213. חלק מזכויותיו עוברים לחבירו, 350-394. ע"ע אבק לשון הרע.

המספר בשבח חבירו: אסור רק בפני שונאו, 120. רק בריבוי שבח, 121. רק בפני רבים, 120. קושית מהרש"א דמצינו דוכתי טובא בש"ס ששבחו חבריהם ותירוצי האחרונים, 123-129. אסור רק במילי דעלמא ולא במעשיו הטובים (חת"ס), 127. בבנו או בתלמידו מותר (מהר"ש קלוגר), 128. למה אין איסור דאורייתא משום

ספרים, קובצים וקונטרסים בעניני שמירת הלשון

אוהב ימים, שלמה הולט
 אוהב ימים, אלעזר פינטער
 אורחות חיים, ר"י רוטנר, על ספר חפץ חיים
 אמרי חיים, אוסף דברי גר"ח פלאגי
 אנו חפצים חיים, ישראל גרינוולד
 באר חפרוה, רוזנר
 ביד הלשון, קסטנר
 בינת השידוך, יהושע זנר
 בקש שלום, קובץ התאחדות ויזניץ
 ברכת יצחק, ר' יצחק ברכה
 דובר שלום (ליקוט), משי זהב
 דרך ברורה, אשר וסרמן
 דרך החיים, אברהם נשרי
 הלכות לשון הרע, ישראל קרון
 המאיר לישראל, כוכב יעקב בלטימור
 המפתח לחפץ בחיים, רוזנר
 השיעור היומי בח"ח, ברקוביץ פינקלשטיין
 זכרון דוד, מרדכי זילבר
 חוט שני, לגר"נ קרליץ, חלק ויה"כ
 חיים ביד הלשון, יצחק בפרינג
 חלקת צבי, בצלאל גנצרסקי
 חפץ חיים "דרשו"
 חפץ חיים עם באר יצחק אייל פורת
 חפץ חיים הקצר, פרץ בוכניק
 חפץ חיים עם הרב קוק, ישיבת עטרת ישראל
 טהרת הלשון, זאב גרינוולד
 טוהר הלשון, פינסק קרלין
 יבקשו מפיחו, ר"ז קוסובסקי לה"ר בשידוכין
 יסודות ושרשים במשמעות, ??
 כח הפה היהודי, מכון צפיה לישועה
 כליל תכלת, ר' צבי יהודה גוטליב
 לישינא קמא, הרא"מ קפלן על פתיחת ח"ח
 לה"ר מתוך שו"ע הרב, יחיאל ניישטאדט
 לשון חסד, קובץ, משה לוי
 לשון של זהורית, יוסף בורכוב
 מדבש לפי, לה"ר לתועלת שטינגל
 מי האיש, ר"י שורש, הערות בח"ח (דרשו)
 מנחת חיים, היילברון, תשס"ו
 מענה לשון, קובץ משה לוי י חלקים

מרפא לשון, חנן לוי
 משה ידבר, משה חורב
 מטה יחיאל, משה יחיאל שלינגר
 מענה לשון, קובץ, כולל קרית ספר משה לוי
 משמרת מוצאות הדיבור בטהרתן, (אהרן
 צימרמן)
 מתורת הלשון, רש"ח לפאיר, ביאורים בח"ח
 נחלי דבש, ר"ד במברגר
 נחלת שלמה, רוזנר
 נצור לשון, אברהם ארלנגר
 סוד הישועה, חיים משה קורט
 סוכת שלום, שלום פרידמן
 סמא דחיי, ליקוט
 עטרת שלום, אוריאל גרינשטיין
 עלי באר, רוזנר
 עמק הלשון, ראובן שוורץ
 פה קדוש, אברהם גודלברג
 פתגמי אורייתא, שמואל י. ב"ר שרגא ר.
 קובץ שמירת הלשון, אור הצפון
 קיצור הלכות לשה"ר, אהוד שאולי
 קיצור הלכות לשה"ר, ר"י ישראלזון
 קיצור הלכות לשון הרע, חיים פריימן
 ראה חיים, קונטרס, ר' יצחק זאב גולדיש
 ראש המדברים, הרב מיכאל פרץ, אוצה"ח
 רגשי חיים, ר"ב רוזלאו, בני ברק
 רצונך חפצתי, רי"ז גולדיש
 שאלת שלום, הרב מנחם מנדל פוקס
 שו"ת לחפץ בחיים, רוזנר
 שונה חיים, אברהם ישעיה בן שמעון
 שיח שפתותינו, משה וכטפוגל
 שיעורים בח"ח, ר"א בקרמן
 שמירת הלשון, לייקווד
 שמירת הפה כהלכתו, דניאל אורלנציק
 שער יעקב, עופר שמאי היימן
 שערי רחמים, חיים משה קורט
 תוכחת חיים, רובינסון
 תורת הלשון מדריך מעשי
 תורת הלשון, מבני ישיבות הצעירים, קובץ ג'
 באוצה"ח

המקורות הבסיסיים

תורה, תו"כ, גמרות (כסדר הש"ס), ירושלמי פאה, רמב"ם, רמב"ן, סמ"ג, רבינו יונה

אם ראית טובע בנהר... חייב אתה להצילו ת"ל
לא תעמוד על דם רעך...

שבת נו

קבלת לשון הרע

אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן כל
האומר דוד חטא אינו אלא טועה...

אמר רב כי מעיינת ביה בדוד לא משכחת ביה בר
מדאוריה, דכתיב רק בדבר אוריה החתי. אביי
קשישא רמי דרב אדרב, מי אמר רב הכי והאמר
רב קיבל דוד לשון הרע, קשיא.

גופא, רב אמר קיבל דוד לשון הרע דכתיב
(שמואל-ב ט ד) ויאמר לו המלך איפוא הוא ויאמר
ציבא אל המלך הנה הוא בית מכיר בן עמיאל
[בלו] דבר, וכתיב וישלח המלך ויקחהו מבית
מכיר בן עמיאל [מלו] דבר, מכדי חזייה דשקרא
הוא כי הדר אלשין עילויה מאי טעמא קיבלה
מיניה, דכתיב ויאמר המלך (אל ציבא) וְאִיָּה בן
אדוניך, ויאמר ציבא אל המלך הנה יושב בירושלים
וגו'. ומנא לן דקיבל מיניה, דכתיב (שמואל-ב
טז) ויאמר המלך [לציבא] הנה לך כל אשר
למפיבשת, ויאמר ציבא השתחוויתי אמצא חן
[בעיניך אדני] המלך.

ושמואל אמר לא קיבל דוד לשון הרע, דברים
הניכרים חזא ביה, דכתיב (שמואל ב יט כה-ל)
ומפיבשת בן שאול ירד [לקראת] המלך ולא עשה
רגליו ולא עשה שפמו ואת בגדיו לא כבס וגו',
וכתיב ויהי כי בא ירושלים לקראת המלך ויאמר
לו המלך למה לא הלכת עמי מפביבשת, ויאמר
אדני המלך עבדי רמני כי אמר עבדך אחבשה לי
החמור וארכב עליה ואלך את המלך כי פסח עבדך
וירגל בעבדך אל אדני המלך ואדני המלך כמלאך
האלהים ועשה הטוב בעיניך, ויאמר לו המלך למה
תדבר עוד דבריך אמרתי אתה וציבא תחלקו את
השדה, ויאמר מפביבשת אל המלך גם את הכל יקח
אחרי אשר בא אדני המלך בשלום אל ביתו.

אמר לו אני אמרתי מתי תבא בשלום ואתה עושה
לי כך, לא עליך יש לי תרעומות אלא על מי שהביאך
בשלום, היינו דכתיב (דבה"א ח לד) ובן יונתן
מריב בעל, וכי מריב בעל שמו והלא מפביבשת
שמו, אלא מתוך שעשה מריבה עם בעליו, יצתה
בת קול ואמרה לו נצא בר נצא, נצא הא דאמרן,

בתורה

לא תשא שמע שוא

שמות כב: ... (ל) וְאִנְשֵׁי קִדְשׁ תִּהְיוּן לִי, וּבִשְׂרָר בְּשִׂרְיָה
טְרַפָּה לֹא תֹאכְלוּ לְקַלֵּב תִּשְׁלַכְוּן אֹתוֹ: ס כג
(א) **לֹא תִשָּׂא שְׁמֵעַ שׂוֹא**, אֵל תִּשָּׂת יָדְךָ עִם רֵשַׁע
לְהִית עַד חָמָס: ס

לא תלך רכיל

ויקרא יט: ... (טו) לֹא תַעֲשֶׂוּ עֵוָל בְּמִשְׁפַּט לֹא תִשָּׂא
פְּנֵי דָל וְלֹא תִהְדַּר פְּנֵי גְדוֹל, בְּצַדִּיק תִּשְׁפֹּט עֲמִיתְךָ:
(טז) **לֹא תִלְךָ רְכִיל בְּעַמִּיךָ** לֹא תַעֲמֹד עַל הַם
רֵעֶךָ, אָנִי ה': (יז) לֹא תִשָּׂנֵא אֶת אָחִיךָ בְּלִבְכֶךָ,
הוֹכַח תוֹכִיחַ אֶת עַמִּיתְךָ וְלֹא תִשָּׂא עָלָיו חָטָא:
(יח) לֹא תִקַּם וְלֹא תִטַּר אֶת פְּנֵי עַמְּךָ וְאֶהְבֶּתָ לְרֵעֶךָ
כְּמוֹךָ, אָנִי ה':

מכילתא, תורת כהנים

מכילתא: משפטים: לא תשא שמע שוא, הרי
זה אזהרה למקבל לשון הרע. דבר אחר, הרי זה
אזהרה לדיין שלא ישמע מבעל דין עד שיהא בעל
דינו עמו שנאמר עד האלהים יבא דבר שניהם.
דבר אחר, הרי זה אזהרה לבעל דין שלא ישמיע
דבריו לדיין עד שיהא בעל דינו עמו שנאמר (דברים
יט) ועמדו שני האנשים.

תורת כהנים: קדושים: (ה) לא תלך רכיל בעמך,
שלא תהיה רך דברים לזה וקשה לזה. דבר אחר,
שלא תהיה כרוכל שהוא מטעין דברים והולך.

(ו) אמר רבי נחמיה כך הוא מנהגן של דיינים,
בעלי הדין עומדים לפניהם ושומעים את דבריהם
ומוציאים אותם לחוץ ונושאים ונותנים בדבר,
גמרו את הדבר הזה מכניסים אותם, הגדול
שבדיינים אומר איש פלוני אתה זכאי, איש פלוני
אתה חייב.

(ז) ומנין שכשיצא אחד מן הדיינים לא יאמר אני
מזכה וחבירי מחייבים אבל מה אעשה ורבו עלי,
לכך נאמר לא תלך רכיל בעמך, וכן הוא אומר
(משלי יא יג) הולך רכיל מגלה סוד ונאמן רוח
מכסה דבר.

(ח) ומנין שאם אתה יודע לו עדות אין אתה רשאי
לשתוק עליה ת"ל לא תעמוד על דם רעך, ומנין

יומא ד

גילוי סוד

[ויקרא אל משה וידבר ה' אליו] לאמר, אמר רבי [מנסיא] רבה מניין לאומר דבר לחבירו שהוא בכל יאמר עד שיאמר לו לך אמור שנאמר (ויקרא א) וידבר ה' אליו מאהל מועד לאמר.

יומא פו

מפרסמים החנפים

...מפרסמין את החנפין מפני חילול השם, שנאמר (יחזקאל ג) ובשוב צדיק מצדקו ועשה עול ונתתי מכשול לפניו.

מגילה כח

לבוות חטאים

אמר רב אשי האי מאן דסנאי שומעניה שרי ליה לבזוייה בגימ'ל ושי"ן, האי מאן דשפיר שומעניה שרי לשבוהיה...

כתובות מז

אזהרה ללשון הרע מנין

אזהרה למוציא שם רע מנלן, ר' אלעזר אמר מלא תלך רכיל, רבי נתן אומר מונשמרת מכל דבר רע. ורבי אלעזר מאי טעמא לא אמר מהאי, ההוא מיבעי ליה לכדרב פנחס בן יאיר ונשמרת מכל דבר רע מכאן אמר ר' פנחס בן יאיר אל יהרהר אדם ביום ויבא לידי טומאה כלילה. ור' נתן מאי טעמא לא אמר מהאי ההוא אזהרה לבית דין שלא יהא רך לזה וקשה לזה...

בבא קמא צט:

לשון הרע על פסק דין

ההוא מגרומתא דאתאי לקמיה דרב, טרפיה ופטריה לטבח מלשלומי דמי, פגעו ביה רב כהנא ורב אסי בההוא גברא אמרו ליה עביד כך רב תרתי, מאי תרתי, אילימא תרתי לגריעותא דאיבעי ליה לאכשורי כר' יוסי בר' יהודה וטרפה כרבנן, ואי נמי כרבנן דאיבעי ליה חיובא לטבחא,

ומי שרי למימר כי האי גונא, והתניא כשיצא לא יאמר אני מזכה וחבירי מחייבין אבל מה אעשה שחבירי רבו עלי ועל זה נאמר הולך רכיל מגלה סוד, אלא תרתי למעליותא, דלא אוכלך ספק איסורא, ומנעך מספק גזילה.

בבא בתרא לט

אפי תלתא

אשכחינהו ר' יוסי בר' חנינא לתלמידיו דר' יוחנן, אמר להו מי אמר ר' יוחנן מחאה בכמה, ר' חייא בר אבא אמר ר' יוחנן מחאה בפני שנים, ר' אבהו

בר נצא דכתיב (שמואל-א טו) ויבא שאול עד עיר עמלק וירב בנחל, אמר רבי מני על עסקי נחל.

אמר רב יהודה אמר רב בשעה שאמר דוד למפיבשת אתה וציבא תחלקו את השדה יצתה בת קול ואמרה לו רחבעם וירבעם יחלקו את המלוכה.

אמר רב יהודה אמר רב אילמלי לא קיבל דוד לשון הרע לא נחלקה מלכות בית דוד, ולא עבדו ישראל עבודה זרה, ולא גלינו מארצנו.

פסחים קיג

פרסום חטאים

שלשה הקב"ה אוהבן, מי שאינו כועס ומי שאינו משתכר ומי שאינו מעמיד על מדותיו. שלשה הקב"ה שונאן, המדבר אחד בפה ואחד בלב, והיודע עדות בחבירו ואינו מעיד לו, והרואה דבר ערוה בחבירו ומעיד בו יחידי. כי הא דטוביה חטא ואתא זיגוד לחודיה ואסהיד ביה קמיה דרב פפא, נגדיה לזיגוד, א"ל טוביה חטא וזיגוד מינגד, א"ל אין, דכתיב (דברים יט) לא יקום עד אחד באיש, ואת לחודך אסהדת ביה, שם רע בעלמא קא מפקת ביה:

אמר רבי שמואל בר רב יצחק אמר רב, מותר לשנאתו, שנאמר (שמות כג) כי תראה חמור שנאך רובץ תחת משאו, מאי שונא, אילימא שונא נכרי והא תניא שונא שאמרו שונא ישראל ולא שונא נכרי, אלא פשיטא שונא ישראל, ומי שריא למסניה והכתיב (ויקרא יט) לא תשנא את אחיך בלבבך, אלא דאיכא סהדי דעביד איסורא, כולי עלמא נמי מיסני סני ליה מאי שונא האי, אלא לאו כי האי גוונא דחזיא ביה איהו דבר ערוה:

רב נחמן בר יצחק אמר מצוה לשנאתו, שנאמר (משלי ח) יראת ה' שנאת רע:

אמר רב אחא בריה דרבא לרב אשי מהו למימרא ליה לרביה למשנייה, א"ל אי ידע דמהימן לרביה כבי תרי לימא ליה, ואי לא לא לימא ליה.

פסחים קיח מכות כג

ראוי להשליכו לכלבים

ואמר רב ששת משום ר' אלעזר בן עזריה כל המספר לשון הרע וכל המקבל לשון הרע וכל המעיד עדות שקר ראוי להשליכו לכלבים דכתיב לכלב תשליכון אותו וסמין ליה לא תשא שמע שוא וגו' קרי ביה נמי לא תשיא:

מועד קטן טז

שליח בית דין יכול לספר

ומנלן דאי מתפקר בשליחא דבי דינא, ואתי ואמר, לא מיתחזי כלישנא בישא, דכתיב (במדבר טז) העיני האנשים ההם תנקר.

אמר ר' יוחנן מחאה בפני שלשה.

לימא בדרכה בר רב הונא קא מיפלגי דאמר רבה בר רב הונא כל מילתא דמתאמרא באפי תלתא לית בה משום לישנא בישא, מאן דאמר בפני שנים לית ליה דרבה בר רב הונא, ומאן דאמר בפני ג' אית ליה דרבה בר רב הונא,

לא דכולי עלמא אית להו דרבה בר רב הונא, והכא בהא קא מיפלגי מאן דאמר בפני שנים קסבר מחאה שלא בפניו לא הויא מחאה, ומאן דאמר בפני ג' קסבר מחאה שלא בפניו הויא מחאה.

אי בעית אימא דכולי עלמא מחאה שלא בפניו הויא מחאה והכא בהא קמיפלגי, מאן דאמר בפני ב' סבר סהדותא בענין, ומאן דאמר בפני ג' קסבר גלוי מילתא בענין.

מחייב, רבי אלעזר אמר מדבריהן נזדכה פלוני.

מאי בינייהו... אלא איכא בינייהו משום לא תלך רכיל בעמיך, רבי יוחנן אמר זכאי משום לא תלך רכיל, ריש לקיש אמר פלוני ופלוני מזכין ופלוני פלוני מחייבין משום דמיחזי כשיקרא, ורבי אלעזר אית ליה דמר ואית ליה דמר הלכך כתיבי הכי מדבריהם נזדכה פלוני.

(דף לא.) מניין לכשיצא כו': תנו רבנן מניין לכשיצא לא יאמר הריני מזכה וחבירי מחייבין אבל מה אעשה שחבירי רבו עלי, ת"ל לא תלך רכיל בעמיך ואומר הולך רכיל מגלה סוד.

ההוא תלמידא דנפיק עליה קלא, דגלי מילתא דאיתמר בי מדרשא בתר עשרין ותרתי שנין, אפקיה רב אמי מבי מדרשא, אמר דין גלי רזיא.

ערכין טו טז

[א] האומר בפיו חמור מן העושה מעשה

משנה: במוציא שם רע להקל ולהחמיר, כיצד, אחד שהוציא שם רע על גדולה שבכהונה ועל קטנה שבישראל, נותן מאה סלע. נמצא האומר בפיו חמור מן העושה מעשה, שכן מצינו שלא נתחתם גזר דין על אבותינו במדבר אלא על לשון הרע, שנאמר וינסו אותי זה עשר פעמים וגו'.

גמרא: ממאי דלמא משום דקא גרים לה קטלא דכתיב ואם אמת היה הדבר וגו' והוציאו את הנערה וגו', אמר רבא אמר קרא כי הוציא שם רע, על שם רע שהוציא:

וכן מצינו שלא נתחתם גזר דין וכו'. ממאי, דלמא דאכתי לא מלא סאתן, דאמר רב המנונא אין הקב"ה נפרע מן האדם עד שתתמלא סאתו, שנאמר במלאת ספקו יצר לו. אמר ר"ל, אמר קרא וינסו אותי זה עשר פעמים, על זה נתחתם גזר דין.

תניא, א"ר אלעזר בן פרטא בוא וראה כמה גדול כח של לשון הרע, מנלן ממרגלים, ומה המוציא שם רע על עצים ואבנים כך, המוציא שם רע על חבירו על אחת כמה וכמה. ממאי דלמא משום דר' חנינא בר פפא, דאמר רבי חנינא בר פפא דבר גדול דברו מרגלים באותה שעה, דכתיב כי חזק הוא ממנו, אל תיקרי כי חזק הוא ממנו אלא ממנו, כביכול בעל הבית אין יכול להוציא כליו משם, אלא אמר רבה אמר ר"ל, אמר קרא וימותו האנשים מוציאי דיבת הארץ רעה, על דיבת הארץ שהוציאו.

תניא אמר ר' יהודה, עשר נסיונות ניסו אבותינו להקב"ה שנים בים, ושנים במים, שנים במן, שנים בשליו, אחת בעגל, ואחת במדבר פארן... במדבר פארן כדאיתית.

[ב] חומרת לשון הרע

ערכין טו:...אמר רבי יוחנן משום רבי יוסי בן זימרא מאי דכתיב מה יתן לך ומה יוסיף לך לשון

בבא בתרא קסד

סיפור בטובתו / אבק לשון הרע

ההוא מקושר דאתא לקמיה דרבי, ואמר רבי אין זמן בזה, א"ל ר' שמעון ב"ר לרבי שמא בין קשריו מובלע, פלייה וחזייה, הדר חזא ביה רבי בכישות, א"ל לאו אנא כתבתיה ר' יהודה חייטא כתביה, א"ל כלך מלשון הרע הזה.

זימנין הוה יתיב קמיה וקא פסיק סידרא בספר תהלים, אמר רבי כמה מיושר כתב זה, אמר ליה לאו אנא כתבתיה יהודה חייטא כתביה, א"ל כלך מלשון הרע הזה.

בשלמא התם איכא לשון הרע אלא הכא מאי לשון הרע איכא, משום דרב דימי, דתני רב דימי אחוה דרב ספרא לעולם אל יספר אדם בטובתו של חבירו, שמתוך טובתו בא לידי רעתו.

אמר רב עמרם אמר רב שלש עבירות אין אדם ניצול מהן בכל יום הרהור עבירה ועיון תפלה ולשון הרע, לשון הרע סלקא דעתך, אלא אבק לשון הרע, אמר רב יהודה אמר רב רוב בגזל ומיעוט בעריות והכל בלשון הרע בלשון הרע סלקא דעתך אלא אבק לשון הרע.

סנהדרין כט - לא

דיין לא יגלה שדעתו במיעוט

...שנים אומרים זכאי ואחד או ר חייב, זכאי... גמרו את הדבר היו מכניסין אותן [-בעלי הדין]. הגדול שבדיינין אומר איש פלוני אתה זכאי, איש פלוני אתה חייב. ומניין לכשיצא לא יאמר אני מזכה וחבירי מחייבים אבל מה אעשה שחבירי רבו עלי, על זה נאמר (לא תלך רכיל בעמיך ואומר) (משלי יא) הולך רכיל מגלה סוד.

(דף ל.) שנים אומרים זכאי [ואחד אומר חייב, זכאי], מיכתב היכי כתבי, רבי יוחנן אמר זכאי, ריש לקיש אמר פלוני ופלוני מזכין ופלוני (ופלוני)

יעסוק בתורה, ואם עם הארץ הוא ישפיל דעתו, שנאמר וסלף בה שבר רוח.

תנא דבי רבי ישמעאל כל המספר לשון הרע מגדיל עונות כנגד שלש עבירות עבודת כוכבים וגילוי עריות ושפיכות דמים, כתיב הכא לשון מדברת גדולות, וכתיב בעבודת כוכבים אנא חטא העם הזה חטאה גדולה, בגילוי עריות כתיב ואיך אעשה הרעה הגדולה הזאת, בשפיכות דמים כתיב גדול עוני מנשוא. גדולות, אימא תרתי, הי מינייהו מפקא.

[ג] לישנא תליתאי ודמוי לחץ

במערכא אמרי לשון תליתאי קטיל תליתאי, הורג למספרו ולמקבלו ולאומרים עליו.

א"ר חמא ברבי חנינא מאי דכתיב מות וחיים ביד לשון, וכי יש יד ללשון לומר לך מה יד ממיתה, אף לשון ממיתה. אי מה יד אינה ממיתה אלא בסמוך לה, אף לשון אינה ממיתה אלא בסמוך לה ת"ל חץ שחוט לשונם. אי מה חץ עד ארבעים וחמשים אמה, אף לשון עד ארבעים וחמשים אמה ת"ל שתו בשמים פיהם ולשונם תהלך בארץ. וכי מאחר דכתיב שתו בשמים פיהם, חץ שחוט לשונם למה לי הא קמשמע לן, דקטיל כחץ. וכי מאחר דכתיב חץ שחוט לשונם, מות וחיים ביד לשון למה לי לכדרכא, דאמר רבא דבעי חיים בלישניה, דבעי מיתה בלישניה.

[ד] דינים: נורא ביה פלניא

היכי דמי לישנא בישא [אמר רבה] כגון דאמר איכא נורא בי פלניא. אמר ליה אביי מאי קא עביד גלויי מילתא בעלמא הוא, אלא דמפיק בלישנא בישא, דאמר היכא משתכח נורא אלא בי פלניא [דאיכא בשרא וכוורין].

אפי מרה

אמר רבה כל מילתא דמיתאמרא באפי מרה, לית בה משום לישנא בישא. אמר ליה [אביי] כל שכן חוצפא ולישנא בישא, אמר ליה אנא כרבי יוסי סבירא לי, דאמר רבי יוסי מימי לא אמרתי דבר וחזרתי לאחורי.

אפי תלתא

אמר (ערכין טז.) רבה בר רב הונא כל מילתא דמיתאמרא באפי תלתא, לית בה משום לישנא בישא, מאי טעמא חברך חברא אית ליה, וחברא דחברך חברא אית ליה.

[ה] אל יספר בטובת חבירו

כי אתא רב דימי אמר מאי דכתיב מברך רעהו בקול גדול בבוקר השכם קללה תחשב לו, כגון דמיקלע לאושפיזא וטרחו קמיה שפיר, למחר נפיק יתיב בשוקא ואמר רחמנא ניברכיה לפלניא דהכי טרח קמאי, ושמעין אינשי ואזלין ואנסין ליה.

רמיה, אמר לו הקב"ה ללשון כל אבריו של אדם זקופים ואתה מוטל, כל אבריו של אדם מבחוץ ואתה מבפנים, ולא עוד אלא שהקפתי לך שתי חומות, אחת של עצם ואחת של בשר, מה יתן לך ומה יוסיף לך לשון רמיה.

אמר ר' יוחנן משום ר' יוסי בן זימרא כל המספר לשון הרע כאילו כפר בעיקר, שנאמר אשר אמרו ללשוננו נגביר שפתנו אתנו מי אדון לנו.

ואמר ר' יוסי בן זימרא כל המספר לשון הרע נגעים באים עליו, שנאמר מלשני בסתר רעהו אותו אצמית, וכתיב התם לצמיתות ומתרגמין לחלוטין, ותנן אין בין מצורע מוסגר למצורע מוחלט אלא פריעה ופרימה.

אמר ריש לקיש, מאי דכתיב זאת תהיה תורת המצורע זאת תהיה תורתו של מוציא שם רע.

ואמר ריש לקיש מאי דכתיב אם ישוך הנחש בלא לחש ואין יתרון לבעל הלשון, לעתיד לבוא מתקבצות כל החיות ובאות אצל נחש ואומרות ארי דורס ואוכל, זאב טורף ואוכל, אתה מה הנאה יש לך, אומר להם וכי מה יתרון לבעל הלשון.

ואמר ריש לקיש כל המספר לשון הרע מגדיל עונות עד לשמים שנאמר שתו בשמים פיהם ולשונם תהלך בארץ.

אמר רב חסדא אמר מר עוקבא כל המספר לשון הרע ראוי לסוקלו באבן, כתיב הכא אותו אצמית, וכתיב התם צמתו בכור חיי וידו אבן בי.

ואמר רב חסדא אמר מר עוקבא כל המספר לשון הרע אמר הקב"ה אין אני והוא יכולין לדור בעולם, שנאמר מלשני בסתר רעהו אותו אצמית גבה עינים ורחב לבב אותו לא אוכל, אל תיקרי אותו לא אוכל אלא אתו לא אוכל. ואיכא דמתני לה על גסי הרוח.

אמר רב חסדא אמר מר עוקבא כל המספר לשון הרע, אומר הקב"ה [לשר של] גיהנם אני עליו מלמעלה ואתה עליו מלמטה נדוננו, שנאמר חצי גבור שנונים עם גחלי רתמים, אין חץ אלא לשן, שנאמר חץ שחוט לשונם מרמה דבר, ואין גבור אלא הקב"ה, שנאמר ה' כגבור יצא, גחלי רתמים היינו גיהנם.

אמר רבי חמא בר' חנינא מה תקנתו של מספרי לשון הרע אם תלמיד חכם הוא יעסוק בתורה, שנאמר מרפא לשון עץ חיים, ואין לשון אלא לשון הרע, שנאמר חץ שחוט לשונם, ואין עץ אלא תורה שנאמר עץ חיים היא למחזיקים בה, ואם עם הארץ הוא ישפיל דעתו שנאמר וסלף בה שבר רוח.

רבי אחא ברבי חנינא אומר סיפר אין לו תקנה, שכבר כרתו דוד ברוח הקדש, שנאמר יכרת ה' כל שפתי חלקות לשון מדברת גדולות, אלא מה תקנתו שלא יבא לידי לשון הרע אם תלמיד חכם הוא

מה קטרת מכפרת על לשון הרע, אמר הקב"ה יבא דבר שבחשאי ויכפר על מעשה חשאי, קשיא שפיכות דמים אשפיכות דמים, קשיא לשון הרע אלשון הרע,

שפיכות דמים אשפיכות דמים לא קשיא הא ידיע מאן קטליה, הא דלא ידיע מאן קטליה, ידיע מאן קטליה בר קטלא הוא, במזיד ולא אתרו ביה. לשון הרע אלשון הרע לא קשיא, הא בצינעא, הא בפרהסיא.

[1] למה עונשו צרעת

בעא מיניה רבי שמואל בר נדב מרבי חנינא, ואמרי לה רבי שמואל בר נדב חתניה דרבי חנינא מרבי חנינא, ואמרי לה מרבי יהושע בן לוי, מה נשתנה מצורע שאמרה תורה כדד ישב מחוץ למחנה מושבו, הוא הכדיל בין איש לאשתו בין איש לרעהו, לפיכך אמרה תורה כדד ישב וגו'.

אמר רבי יהודה בן לוי מה נשתנה מצורע שאמרה תורה יביא שתי ציפרים לטהרתו, אמר הקב"ה הוא עושה מעשה פטיט, לפיכך אמרה תורה יביא קרבן פטיט.

נדה סא.

למיחש מיבעי

תנא הוא הבור שמילא ישמעאל בן נתניה חללים דכתיב (ירמיהו מא) והבור אשר השליך שם ישמעאל את כל פגרי אנשים אשר הכה ביד גדליה, וכי גדליה הרגן והלא ישמעאל הרגן, אלא מתוך שהיה לו לחוש לעצת יוחנן בן קרח ולא חש מעלה עליו הכתוב כאילו הרגן.

אמר רבא האי לישנא בישא אע"פ דלקבולי לא מבעי, מיחש ליה מבעי.

הנהו בני גלילא דנפק עלייהו קלא דקטול נפשא, אתו לקמיה דרבי טרפון אמרו ליה לטמרינן מר, אמר להו היכי נעביד אי לא אטמרינכו חזו יתייכו, אטמרינכו הא אמור רבנן האי לישנא בישא אע"ג דלקבולי לא מבעי מיחש ליה מבעי, זילו אתון טמרו נפשייכו.

ירושלמי

(א) קרן ופירות

פאה: א א: (ד.) [תני] וכנגדן ארבעה דברים שהן נפרעין מן האדם בעולם הזה והקרן קיימת לו לעולם הבא, ואילו הן, עבודה זרה וגילוי עריות ושפיכות דמים, ולשון הרע כנגד כולן, עבודה זרה מניין הכרת תכרת הנפש ההיא עונה בה, מה ת"ל עונה בה מלמד שהנפש נכרתה ועונה עמה, וכתיב אנא חטא העם הזה חטאה גדולה ויעשו להם אלהי זהב, גילוי עריות מניין ואיך אעשה הרעה

תני רב דימי אחוה דרב ספרא לעולם אל יספר אדם בטובתו של חברו, שמתוך טובתו בא לידי רעתו. איכא דאמרי רב דימי אחוה דרב ספרא חלש, על רב ספרא לשילולי ביה, אמר להו תיתי לי דקיימי כל דאמר רבנן. א"ל הא מי מקיימת לעולם אל יספר אדם בטובתו של חברו, שמתוך טובתו בא לידי גנותו אמר להו לא שמיעא לי, ואי הוה שמיעא לי קיימתה.

[7] גורם לנגעים ודרגות המכפרים

א"ר שמואל בר נחמני א"ר יוחנן על שבעה דברים נגעים באין – על לשון הרע, ועל שפיכות דמים, ועל שבועת שוא, ועל גילוי עריות, ועל גסות הרוח, ועל הגזל, ועל צרות העין.

על לשון הרע, דכתיב מלשני בסתר רעהו אותו אצמית. על שפיכות דמים, דכתיב ואל יכרת מבית יואב זב ומצורע וגו'. ועל שבועת שוא, דכתיב ויאמר נעמן הוֹאֵל קח ככרים, וכתיב וצרעת נעמן תדבק בך וגו'. ועל גילוי עריות, דכתיב וינגע ה' את פרעה נגעים וגו'. ועל גסות הרוח, דכתיב ובחזקתו גבה לבו עד להשחית וימעול בה' אלהיו, והצרעת זרחה במצחו. ועל הגזל, דכתיב וצוה הכהן ופנו את הבית, תנא הוא כונס ממון שאינו שלו, יבא הכהן ויפור ממנו. ועל צרות העין, דכתיב ובא אשר לו הבית [וגו'], ותנא דבי ר' ישמעאל מי שמיוחד ביתו לו.

איני והא אמר ר' ענני בר ששון למה נסמכה פרשת בגדי כהונה לפרשת קרבנות לומר לך מה קרבנות מכפרין אף בגדי כהונה מכפרין.

כתונת מכפרת על שפיכות דמים, דכתיב ויטבלו את הכתנת בדם. מכנסים מכפרים על גילוי עריות, דכתיב ועשה להם מכנסי בד לכסות בשר ערוה. מצנפת מכפרת על גסי הרוח, כדרבי חנינא דא"ר חנינא יבוא דבר שבגובה ויכפר על מעשה גובה. אבנט מכפרת על הרהור הלב, אחיכא דאיתיה, (דכתיב והיה על לב אהרן). חושן מכפר על הדינין, דכתיב ועשית חושן משפט. אפוד מכפר על עבודה זרה, דכתיב אין אפוד ותרפים. מעיל מכפר על לשון הרע, אמר הקב"ה יבא דבר שבקול ויכפר על מעשה הקול. ציץ מכפר על מעשה עזי פנים, כתיב הכא והיה על מצח אהרן, וכתיב התם ומצח אשה זונה היה לך,

לא קשיא, הא דאהנו מעשיו הא דלא אהנו מעשיו, אי אהנו מעשיו אתו נגעים עליה, אי לא אהנו מעשיו מעיל מכפר.

והא"ר סימון אמר רבי יהושע בן לוי שני דברים לא מצינו להם בקרבנות כפרה, בדבר אחר מצינו להם כפרה, שפיכות דמים ולשון הרע, שפיכות דמים בעגלה ערופה, ולשון הרע בקטרת, דתניא ר' חנינא למדנו לקטרת שמכפרת, דכתיב ויתן את הקטרת ויכפר על העם, ותנא דבי רבי ישמעאל על

יוסף לאמר אביך צוה לפני מותו לאמר כה תאמר ליוסף אנא שא נא וגו', ולא אשכחן דפקד כלום.

(ו) לשון הרע על בעל מחלוקת

רבי שמואל בר נחמן בשם רבי יונתן מותר לומר לשון הרע על בעלי מחלוקת, ומה טעם ואני אבוא אחריו ומלאתי את דבריו.

רבי זעירא בעא קומי רבי יסא מפני מה נהרג אדוניו בן חגית מפני שתבע את אבישג השונמית, אמר ליה עילא היו מבקשין להתיר דמן של בעלי מחלוקת.

(ז) האומר והידועו ולשון הרע ברמז

בעון קומי ר' יוחנן אי זהו לשון הרע – האומר והידועו.

חנותא דכיתנאי הוה לון צומות, והוה תמן חד מיתקרי בר חובץ ולא סלק, אמרי מה אנן אכלין יומא דין, אמר חד 'חובצין', אמר ייתי בר חביץ, אמר רבי יוחנן זה אמר לשון הרע בהצנע.

בולווטיה דציפורין הוה להון צומות והוה תמן חד מיתקרי יוחנן ולא סלק אמר חד לחד 'לית אנן סלקין מבקרה לרבי יוחנן יומא דין', אמרין ייתי יוחנן אמר רבי שמעון בן לקיש זה אמר לשון הרע בצדק.

(ח) לשון הרע גורם לכשלון במלחמה

אמר רבי אבא בר כהנא דורו של דוד כולן צדיקים היו ועל ידי שהיה להן דילטורין היו יוצאין במלחמה והיו נופלין, הוא שדוד אמר נפשי בתוך לבאים אשכבה לוהטים נפשי בתוך לבאים, זה אבנר ועמשא שהיו לבאים בתורה, אשכבה לוהטים זה דואג ואחיתופל שהיו להוטיין אחר לשון הרע, בני אדם שיניהם חנית וחצים אלו בעלי קעילה דכתיב היסגרוני בעלי קעילה בידו הירד שאול, ולשונם חרב חדה אלו הזיפים בכוא הזיפים ויאמרו לשאול, באותה שעה אמר דוד לפני הקב"ה רבון העולמים מה שכינתך לירד בארץ סלק שכינתך מביניהון, הה"ד רומה על שמים אלהים על כל הארץ כבודך

אבל דורו של אחאב עובדי עבודה זרה היו ועל ידי שלא היה להן דילטוריא היו יורדין למלחמה ונוצחין, הוא שעובדיהו אמר לאליהו הלא הוגד לאדוני אשר עשיתי בהרוג איזבל את נביאי ה' וגו' ואכלכלם לחם ומים, אם לחם למה מים ואם מים למה לחם, אלא מלמד שהיו המים קשין לו להביא יותר מן הלחם, ואליהו מכריז בראש הכרמל אני נותרתי נביא לבדי לה' וכל עמא ידעין ולא מפרסמין למלכא.

(ט) נקרא "שלישי"

ולמה היה קורא אותו שלישי, שהוא הורג שלשה האומר והמקבלו וזה שנאמר עליו, וכימי שאול

הגדולה הזאת וחטאתי לאלהים, שפיכות דמים מניין ויאמר קין אל ה' גדול עוני מנשוא, כשהוא בא אצל לשון הרע מהו אומר לא גדול ולא גדולה ולא הגדולה אלא גדולות, יכרת ה' כל שפתי חלקות לשון מדברת גדולות.

(ב) לשון הרע של יוסף

כתיב ויבא יוסף את דיבתם רעה אל אביהם, מה אמר, רבי מאיר ורבי יהודה ורבי שמעון, רבי מאיר אמר חשודין הן על אבר מן החי, רבי יהודה אמר מזולזין הן בכני השפחות ונוהגין בהן כעבדים, ורבי שמעון אמר נותנין הן עיניהן בבנות הארץ,

אמר רבי יודה בן פזי פלס ומאזני משפט לה' מעשהו (דף ד'): כל אבני כיס, מה אמר חשודין הן על אבר מן החי אמר הקב"ה כך אני מוכיח עליהן שהן שוחטין ואוכלין, וישחטו שעיר עזים ויטבלו את הכתונת בדם, מה אמר מזולזין הן בכני השפחות ונוהגין בהן כעבדים, לעבד נמכר יוסף, מה אמר נותנין עיניהן בבנות הארץ, הא דובא מתגריא לך ותשא אשת אדניו את עיניה אל יוסף וגו'.

(ג) חומרת לשון הרע

רבי יסא בשם רבי יוחנן זה שהוא אומר לשון הרע אינו אומר עד שהוא כופר בעיקר, ומה טעמא אשר אמרו ללשונינו נגביר שפתינו אתנו מי אדון לנו.

כל העבירות אדם חוטא בארץ ואילו חוטאין בשמים ובארץ, מה טעמא שתו בשמים פיהם ולשונם תהלך בארץ. אמר רבי יצחק בינו נא זאת שכחי אלוה פן יטרף ואין מציל.

אמר רבי יהושע בן לוי תשב באחיך תדבר בבן אמך תתן דופי, מה כתיב תמן, ולרשע אמר אלהים מה לך לספר חוקי ותשא בריתי עלי פיך.

(ד) אזהרת לשון הרע מניין

אזהרה ללשון הרע מניין, ונשמרת מכל דבר רע, אמר רבי לא תני רבי ישמעאל לא תלך רכיל בעמך זו רכילות (ו) לשון הרע, תני ר' נחמיה שלא תהא כרוכל הזה מטעין דבריו של זה לזה ודבריו של זה לזה.

(ה) כמה קשה אבק לשון הרע

אמר רבי חנינא בוא וראה כמה קשה הוא אבק לשון הרע שדברו הכתובים דברי בדאי בשביל ל טיל שלום בין אברהם לשרה, ותצחק שרה בקרבה לאמר אחרי בלותי היתה לי עדנה ואדני זקן, ולאברהם אינו אומר כן אלא למה זה צחקה שרה לאמר האף אמנם אדל ואני זקנתי, ואדני זקן אין כתיב כאן אלא ואני זקנתי.

אמר רבן שמעון בן גמליאל בוא וראה כמה הוא קשה אבק לשון הרע שדיברו הכתובים דברי בדאי כדי להטיל שלום בין יוסף לאחיו, הה"ד ויצו את

אמר (משלי כו יח-יט) כמתלהלה היורה זקים חצים ומות, כן איש רמה את רעהו ואמר הלא משחק אני. ופעם שבחו אחד החכמים (ב"ב קסד): כתב של סופר מסויים שהראו לו במסיבה גדולה, ומתה הרב בזה ששבח כתב אותו הסופר ואמר לו 'כלך מלשון הרע', רוצה לומר כי במה שאתה משבחו ברכים אתה גורם לו בזיון שיש בהם אוהביו ויש בהם שונאיו ויצטרך שונאו כשישמע שבחו לספר מגרעותיו, וזו הרחקה גדולה מלשון הרע....

יד החזקה הלכות דעות

רמב"ם: הלכות דעות: ז א: המרגל בחבירו עובר בלא תעשה שנאמר לא תלך רכיל בעמך, ואע"פ שאין לוקין על לאו זה עוון גדול הוא וגורם להרוג נפשות רבות מישראל, לכך נסמך לו לא תעמוד על דם רעך, צא ולמד מה אירע לדואג האדומי.

הלכה ב: אי זהו רכיל, זה שטוען דברים והולך מזה לזה, ואומר כך אמר פלוני, כך וכך שמעתי על פלוני, אע"פ שהוא אמת הרי זה מחריב את העולם: יש עוון גדול מזה עד מאד, והוא בכלל לאו זה, והוא לשון הרע, והוא המספר בגנות חבירו אע"פ שאומר אמת, אבל האומר שקר נקרא מוציא שם רע על חבירו, אבל בעל לשון הרע זה שיושב ואומר כך וכך עשה פלוני וכך וכך היו אבותיו וכך וכך שמעתי עליו, ואמר דברים של גנאי, על זה אמר הכתוב יכרת ה' כל שפתי חלקות לשון מדברת גדולות.

השגות הראב"ד: אבל בעל לשון הרע זה שיושב ואומר כך עשה איש פלוני וכו', אמר אברהם לא כי אלא קשה הראשון מן השני, שהראשון הוא תליתאי והורג נפשות, והשני תניין ואינו הורג אלא את עצמו, בינה זאת.

הלכה ג: אמרו חכמים שלש עבירות נפרעין מן האדם בעולם הזה ואין לו חלק לעולם הבא, עבודה זרה וגילוי עריות ושפיכות דמים, ולשון הרע כנגד כולם, ועוד אמרו חכמים כל המספר בלשון הרע כאילו כופר בעיקר, שנאמר אשר אמרו ללשוננו נגביר שפתינו אתנו מי אדון לנו, ועוד אמרו חכמים שלשה לשון הרע הורגת, האומרו, והמקבלו, וזה שאומרים עליו, והמקבלו יותר מן האומרו.

הלכה ד: ויש דברים שהן אבק לשון הרע, כיצד, מי יאמר לפלוני שיהיה כמות שהוא עתה, או שיאמר שתקן מפלוני אני רוצה להודיע מה אירע ומה היה, וכיוצא בדברים האלו, וכן המספר בטובת חבירו בפני שונאיו הרי זה אבק לשון הרע, שזה גורם להם שיספרו בגנותו, ועל ענין זה אמר שלמה (משלי כז כד) מברך רעהו בקול גדול בבקר השכם קללה תחשב לו, שמתוך טובתו בא לירי רעתו.

נהרגו ארבעה, דואג שאמרו, שאול שקיבלו, אחימלך שנאמר עליו, ואבנר. אבנר למה נהרג...

(י) נמשל לגחלים, והדמיון לנחש

(דף ה.) חצי גיבור שנונים עם גחלי רתמים, כל כלי זיין מכין במקומן וזה מכה מרחוק, כל הגחלים כבו מבחורץ כבה מבפנים ואלו אף על פי שכבו מבחורץ לא כבו מבפנים. מעשה באחד שהניח גחלים בוערות בחג ובא ומצאן בוערות בפסח.

אמר רבי שמואל בר נחמן אומרים לנחש מפני מה אתה מהלך ולשונך שותת, אמר לון דו גרם לי, מה הנייה לך שאת נושך אריה טורף ואוכל זאב טורף ואוכל את מה הנייה יש לך, אמר להן אם ישך הנחש בלא לחש, אילולא איתאמר לי מן שמיא נכית לא הוינא נכית. מפני מה אתה נושך אבר אחד וכל האיברים מרגישים, אמר להן ולי אתם שואלין אמרו לבעל הלשון שהוא אומר כאן והורג ברומי, אומר ברומי והורג בסוריא. ומפני מה אתה מצוי בין הגדרות אמר להן אני פרצתי גדרו של עולם.

רמב"ם

ספר המצוות: ל"ת שא: שהזהירנו מרגל והוא אמרו לא תלך רכיל בעמך. אמרו (תו"כ) לא תהא רך בדברים לזה וקשה לזה, דבר אחר לא תהא כרוכל מטעין דברים והולך. ובכלל לאו זה האזהרה מהוצאת שם רע:

פירוש המשנה אבות א טז: ולא מצאתי לגוף טוב משתיקה, ...וכיון שהזכרנו לשון הרע בחלק הדיבור האסור, הריני מבארו, ואזכיר בו מקצת דברי חכמים, לפי שבני אדם בזה בעוורון עצום, והוא העבירה החמורה ביותר שאדם נכשל בו תמיד, ובפרט במה שאמרו חכמים שאבק לשון הרע אין אדם ניצול ממנו בכל יום, והלואי ולא יהא לשון הרע עצמו.

ולשון הרע הוא סיפור מגרעות בני אדם ומומיהם, והשפלת אדם מישראל באיזה אופן שיהיה מן ההשפלה, ואפילו היה שפל כמו שאמר, לפי שאין לשון הרע שישקר על האדם וייחס לו מה שלא עשה כי זה נקרא מוציא שם רע על חבירו, אלא לשון הרע הוא גינוי האדם ואפילו במעשיו שעשה אותן בודאי. והאומרו חוטא והשומעו חוטא. אמרו (ערכין טז) שלשה לשון הרע הורגת, האומרו והשומעו ושואמרים עליו, ואמרו המקבלו יותר מן האומרו.

ואבק לשון הרע הוא הרימוז במומי האדם מבלי לא רם בפירושו, אמר שלמה במי שמרמו והיות המרמו מראה שאינו יודע מה שהבינו מדבריו ושהוא לא נתכוון לכך אלא נתכוון לענין אחר,

הרע הגורם אותה עם האזהרה ולעשות ככל אשר יורו הכהנים כלומר שלא יקוץ בהרתו, ואח"כ הזהיר בזכור את אשר עשה ה' אלהיך למרים גם בזכירת הפה.

והנה כאשר נצטוינו בזכירת מה שעשה לנו עמלק כדי לדעת שלא על חנם ימחה ה' יתע' שמו רק מחמתו עלינו לנקום החמס שעשה לנו ושלא היה ירא ממנו יתעלה, כך נצטוינו בזכירת מה שעשה למרים להשמר מלשון הרע שלא יבואנו ככה.

וכן עוד דרשו (שם) זכור את אשר הקצפת את ה' אלהיך במדבר, יכול בלבך וכו', ולא ידעתי אם היא אזהרה למקציפים עצמם כלומר אנשי דור המדבר ואולי היא מצוה לדורות לדעת חסד האלהים עלינו ושמרו ברית אבותינו ולתת הודאה לשמו ולברך אותו על הכל, וכענין שהנביא מזכירם (מיכה ו) עמי זכור נא מה יעץ בלך מלך מואב ומה ענה אותו בלעם בן בעור מן השטים עד הגלגל למען דעת צדקות ה'. ואם כן ראוי למנותה מצוה מן המצוות.

סמ"ג

סמ"ג: לא תעשה ט: בסימנים בתחילת הספר: שלא לרגל בחבירו שנאמר לא תלך רכיל בעמך, שם ביארנו הלכות לשון הרע.

שלא לרגל בחבירו שנאמר לא תלך רכיל בעמך, ואע"פ שאין לוקין על לאו זה עון גדול הוא וגורם להרוג נפשות רבות מישראל, לכך נסמך לו לא תעמוד על דם רעך, וכתוב (יחזקאל כב ט) הולכי רכיל היו בך למען שפוך דם. צא ולמד מה אירע לדואג האדומי.

איהו רכיל המגלה לחבירו דברים שדיבר ממנו אדם בסתר. ותניא במסכת סנהדרין (לא). מניין לדיין שלא יאמר אני מזכה וחבירי מחייבין אבל מה אעשה שחבירי רבו עלי, לכך נאמר לא תלך רכיל בעמך. ויש עון אחר שהוא גדול מזה והוא בכלל לאו זה והוא [לשון הרע והוא] המספר בגנות חבירו אע"פ שאומר אמת, וכל שכן האומר שקר ומוציא שם רע על חבירו.

ועיקרי הלכות לשון הרע מפרש בפרק יש בערכין (ערכין טו). ותניא אמר רבי אליעזר בן פרטא בא וראה כמה גדול כחה של לשון הרע מנלן ממרגלים, ומה המוציא שם רע על העצים ועל האבנים כך, המוציא שם רע על חבירו על אחת כמה וכמה.

ואמרינן בירושלמי דמסכת פאה (א א) ובתוספתא דפאה (א ב) על שלש עבירות נפרעין מן האדם בעולם הזה ואין לו חלק לעולם הבא, עבודה זרה וגילוי עריות ושפיכות דמים, ולשון הרע כנגד כולם. וכן בפרק יש בערכין אומר שבעבודה זרה הוא אומר (שמות לב לא) אנא חטא העם הזה חטאה

וכן המספר בלשון הרע דרך שחוק ודרך קלות ראש, כלומר שאינו מדבר בשנאה, הוא ששלמה אמר בחכמתו (משלי כו יח) כמתלהלה היורה זקים חצים ומות כן איש רמה את רעהו ואמר הלא משחק אני.

וכן המספר לשון הרע דרך [רמיות] [רמאות], והוא שיספר לתומו כאילו אינו יודע שדבר זה שדיבר לשון הרע הוא, אלא כשמחין בו אומר איני יודע שאלו מעשיו של פלוני, או שזה לשון הרע.

הלכה ה: אחד המספר בלשון הרע בפני חבירו או שלא בפניו, והמספר דברים שגורמים אם נשמעו איש מפי איש להזיק חבירו בגופו או בממונו, ואפילו להצר לו או להפחידו, הרי זה לשון הרע, ואם נאמרו דברים אלו בפני שלשה, כבר נשמע הדבר ונודע, ואם סיפר הדבר אחד מן השלשה פעם אחרת אין בו משום לשון הרע, והוא שלא יתכוין להעביר הקול ולגלותו יותר.

הלכה ו: כל אלו הם בעלי לשון הרע שאסור לדור בשכונתם, וכל שכן לישב עמהם ולשמע דבריהם, ולא נחתם גזר דין על אבותינו במדבר אלא על לשון הרע לבד.

רמב"ן

ספר המצוות: שכחת העשין המצוה שביעית: שנצטוינו לזכור פה ולהשיב אל לבנו מה שעשה יתברך למרים כשדיברה באחיה, עם היותה נביאה ואחיה גמול חסדה ועל ידה ניצל, כדי שנתרחק מלשון הרע, ולא נהיה מאשר נאמר עליהם (תהלים ג) תשב באחיק תדבר בבן אמך תתן דופי והוא אמרו יתברך ויתעלה (תצא כד) זכור את אשר עשה ה' אלהיך למרים.

ולשון ספרי זכור את אשר עשה ה' אלהיך למרים וכי מה ענין זה אצל זה ללמדך שאין נגעים באים אלא על לשון הרע, והלא דברים ק"ו ומה מרים שלא דברה אלא שלא בפניו שלמשה ולהנייתו שלמשה ולשבחו שלמשה ולבניינו שלעולם כך נענשה המדבר בגנותו שלחבירו ברבים על אחת כמה וכמה.

ושנינו בספרא (ר"פ בחוקת) זכור את אשר עשה ה' אלהיך למרים, יכול בלבבך כשהוא אומר השמר בנגע הצרעת לשמור מאד ולעשות הרי שמירת הלב אמורה הא מה אני מקיים זכור שתהא שונה ב יך וכן הוא אומר זכור את אשר עשה לך עמלק בדרך בצאתכם ממצרים יכול בלבך ת"ל לא תשכח הרי שכחת הלב אמורה הא מה אני מקיים זכור שתהא שונה בפיך.

ופירוש זה שהם דורשים מריבוי הפסוק השמר בנגע הצרעת לשמור מאד שנשמר מנגע הצרעת שלא תבואנו והיא אזהרה ממנה כלומר מלשון

ואזהרה לדיין שלא ישמע דברי בעלי דין עד שיבוא בעל דין חבירו.

שלא יקבל אדם לשון הרע דכתיב בפרשת משפטים (כג א) לא תשא שמע שוא וגו', וגרסינן בפרק ערבי פסחים (פסחים קיח). אמר רב ששת משום רבי אלעזר בן עזריה כל המספר לשון הרע [וכל המקבל לשון הרע וכל המעיד עדות שקר בחבירו] ראוי להשליכו לכלבים שנאמר (שמות כב ל) לכלב תשליכון אותו, וכתיב בתריה לא תשא שמע שוא אל תשת ירך עם רשע להיות עד חמס, קרי ביה לא תשא וקרי ביה לא תשיא. עוד דרשינן מיניה בשבועות (לא). ובסנהדרין (ז): אסור לדיין שישמע דברי בעל דין קודם שיבא בעל דין חבירו.

גרסינן בנדה פרק האשה (סא). אמר רבא האי לישנא בישא אע"ג דלקבולי לא מבעי, למיחש ליה מיבעי, דכתיב (ירמיה מא ט) והבור אשר השליך שם ישמעאל את כל פגרי האנשים אשר היכה בידי גדליה בן אחיקם, וכי גדליה בן אחיקם הרגן והלא ישמעאל הרגן, אלא מתוך שהיה לו לחוש לעצת יוחנן בן קרח ולא חש, מעלה עליו הכתוב כאילו הרגן.

ואם אדם רואה בחבירו צדדים ועניינים שנראה הדבר אמת, רשאי להאמין ולקבל, כדאמר בשבת פרק במה בהמה (נו). לא קיבל דוד לשון הרע, מאי טעמא דברים נכרים חזא ביה במפיבושת.

עוד גרסינן בירושלמי דפאה (א א) רבי שמואל ברבי נחמני בשם רבי יוחנן אמר מותר לומר לשון הרע על בעלי מחלוקת שנאמר (מלכים-א א יד) ואני אבוא אחריך ומלאתי את דבריך.

רבינו יונה

שערי תשובה שער ג: סימן מב: [לאו שאין בו מעשה:] **לא תשא שמע שוא**, הוזהרנו בזה שלא לקבל לשון הרע, וכמו שאמר התרגום, לא תקבל שמע דשקר.

סימן נה: [מן האזהרות התלויות בלשון:] **לא תלך רכיל בעמך**, אמרו רז"ל (כתובות מו). כי בכלל האזהרה הזאת שלא להוציא שם רע על איש מבני עמנו, וענשו חמור בידי שמים, כאשר יתבאר במדרגת חייבי מיתה, עוד אמרו רז"ל לא תלך רכיל בעמך, אזהרה לדיין שלא יהא רך לזה וקשה לזה.

סימן קיא: והמוציא שם רע, שנאמר (במדבר יד לז) וימותו האנשים מוציאי דיבת הארץ רעה במגפה לפני ה', אמרו רז"ל (ערכין טו). אם המוציא שם רע על הארץ ענשו במיתה, המוציא שם רע על איש ישראל שנתחייב בתורה ובמצוות על אחת כמה וכמה, ונאמר (דברים כב יט) וענשו אותו מאה כסף ונתנו לאבי הנערה כי הוציא שם רע וגו', הנה

גדולה, ובגילוי עריות אומר (בראשית לט ט) איך אעשה הרע הגדולה הזאת, ובשפיכת דמים כתיב (שם ד יג) גדול עוני מנשוא, ובלשון הרע כתיב (תהלים יב ד) לשון מדברת גדולות, ללמדך שהוא כנגד כולם. וכן יש במדרש (במד"ר יט י) ובירושלמי (פאה פ"א ה"א) שבימי אחאב היו נוצחין המלחמות מפני שלא היה בהן לשון הרע שלא הלשינו על עובדיה שהחיה את הנביאים, ובסוף ימי שאול שהיה בהם לשון הרע היו נופלין אע"פ שלא היו עובדי עבודה זרה כמו שהיו בימי אחאב.

גרסינן בערכין (שם) כל המספר לשון הרע כאילו כפר בעיקר שנאמר (תהלים יב ה) אשר אמרו ללשונינו נגביר שפתינו אתנו מי אדון לנו. ועוד אמרו ג' לשון הרע הורגתן, האומרו והמקבלו ואותו שאמרו עליו, והמקבלו נענש יותר מהאומרו. ואמרינן עוד בפרק יש בערכין היכי דמי לישנא בישא כגון דאמרי היכא איכא נורא [אלא] בי פלניא דשכיחי בישרא וכוורי, פירוש אפילו זה לשון הרע.

ויש דברים שהן אבק לשון הרע כגון שיאמר שתקן מן פלוני איני רוצה להודיע מה שאני יודע ממנו, וכן כל כיוצא בזה. ואמר בפרק גט פשוט (ב"ב קסד): תני רב דימי לעולם אל יספר אדם בטובתו של חבירו, שמתוך טובתו בא לידי רעתו, פירוש אל יספר בטובתו בפני שונאיו ועל זה אמר שלמה (משלי כז כד) מברך רעהו בקול גדול קללה תחשב לו, אבל בפני אוהביו מותר כדתנן (אבות פ"ב ח) חמשה תלמידים היו לו לרבן יוחנן בן זכאי הוא היה מונה שבחן.

גרסינן ביומא פ"ק (ד): אמר רבי מוסיא מניין לאומר לחבירו דבר שהוא בכל יאמר עד שיאמר לו לך ואמור, ת"ל מאהל מועד לאמר, לאו אמור בדברים (הללו) אלא אם כן נתן לו רשות.

גרסינן בפרק קמא דגיטין (ז). דשלח רבי אלעזר למר עוקבא אמרתי אשמרה דרכי מחטוא בלשוני (תהלים לט ב), אע"פ שרשע לנגדי ומצערני אשמרה לפי מחסום אלא השכם והערב לבית המדרש והם כלים מאליהם.

עוד גרסינן בפרק יש בערכין (ערכין טו). אמר רבא כל מילתא דמתאמרא באפי תלתא לית בה משום לישנא בישא, וכתב רבינו משה והוא שלא יתכוין להעביר הקול ולגלותו יותר. ואם האומר הדבר הזהיר שלא לאומרו אפילו אמרו בפני רבים יש בו משום לשון הרע כדאמר בפרק זה בורר בסנהדרין (לא). דההוא תלמידא דגלי מילתא דמתאמרא בבי מדרשא בתר עשרין ותרתין שנין ואפקיה רבי אמי מבי הדרשא ואמר דין גליא רזיא.

סמ"ג: לא תעשה י: בסימנים בתחילת הספר: לא תשא שמע שוא, אזהרה למקבל לשון הרע,

פירוש שתי המדות הרעות שהם הזדון והגאווה נקבעו ונתחברו באדם הלך, כי מבלי היות לו תועלת בדבר הוא גורם נזק עצום לחבירו אשר יבאיש את ריחם בעני האדם, וזה תכלית הזדון יותר מן הגזול והחומס שעושה להרבות לו ממון, וגם הוא יהיר, כי השפל והנכנע כאשר יכיר מגרעת עצמו ומומיו לא יתלוצץ על בני אדם. ואמרו רז"ל (תענית ח.) לעתיד לבוא מתקבצות כל החיות אצל הנחש ואומרות לו ארי דורס ואוכל זאב טורף ואוכל אתה מה הנאה יש לך, אמר להם ומה יתרון לבעל הלשון שנאמר (קהלת יא) אם ישוך הנחש בלא לחש ואין יתרון לבעל הלשון. וזה החלק גם הוא מחלקי כת מספרי לשון הרע.

כת מספרי לה"ר / חלק א: בדברי שקר

סימן ריא: והנה כת מספרי לשון הרע נחלקה לששה חלקים: **החלק הראשון, כאשר יתן מום באדם והמום לא יהיה בו, פעמים תחת יופי יתן דופי.** והנה זה לבו יקפץ פיו ממדת שתי הכתות הרעות, מהן כת שקרים וכת מספרי לשון הרע. והנה הוזהרנו מן התורה שלא לקבל לשון הרע, אולי הנה הוא שוא ודבר כזב, שנאמר (שמות כג א) לא תשא שמע שוא.

ואמר שלמה עליו השלום (משלי יז ד) מרע מקשיב על שפת און שקר מזין על לשון הוות, פירוש שתי כתות מקבלות לשון הרע: האחת, איש מרע ובעל זדון, מלשון (ישעיה ט טז) כי כולו חנף ומרע, כי הוא חושד בכשרים ואוהב למצוא פגם ואשם על חבירו וקלון על כבודו, והיה כשמעו כי יגיד עליו רעו לשון הרע, זדון לבו השיאו להאמין כי הדברים כנים. והכת השנית, איש שקר, גם הוא מאזין ומאמין על לשון הוות, כי אחרי אשר לא ירחק מדבר שקר, לא יחוש אם תקבל נפשו כזב ואם תשא שמע שוא, על כן ימהר לקבל לשון הרע. 'שקר מזין' כמו איש שקר, וכן (ירמיה ט ה) שבתך בתוך מרמה, בתוך אנשי מרמה. וכן (תהלים קט ד) ואני תפלה, איש תפלה.

סימן ריב: ודע כי כאשר יודה השומע על לשון הרע, אחת דתו ומנת מדיו עם המספר לשון הרע, כי יאמרו אמור הנה קבלו השומעים את הדבר, ואות הוא כי הנה אמת הנה נכון, גם אם הטו אוזן השומע והראה את נפשו כמקשיב קשב ומאמין לדברים ההם בפני בני אדם, גם זה עוזר לרעה וגורם קלון לחבירו ומחזק ידי המביא את דיבתו רעה אל הבריות.

ואמר שלמה עליו השלום (משלי כה, כג) רוח צפון תחולל גשם ופנים נזעמים לשון סתר, פירוש כאשר רוח צפון תפזר העבים ותמנע הגשם, כן פנים נזעמים ימנעו לשון הרע, כי בראות המגיד את פני השומע והנם זועפים, יחדל קול המון גשם

לא הזכיר הכתוב חטאו על אשר היה מבקש נפש האשה ומסבב להמיתה בבית דין בעידי שקר אשר הביא על זנותה, והזכיר עון הוצאת שם רע, כי הוא העון הגדול יותר מן המבקש נפש לספותה, כי צער הכלימה מר ממות. וכן אמרו רז"ל (כתובות מו.) על הוצאת שם רע חייבו הכתוב מלקות וממון, לא על דבר אשר בקש להמיתה.

ואמרו רז"ל (ירושלמי ב"ק ח ז) כי המוציא שם רע בדברי פגם משפחה אין לו כפרה עולמית, כי לא דיו במחילת החיים אשר המה חיים עדנה, כי סבב להחפיר ולהבאיש מולדתם אשר הולידו. ועוד אנחנו מוסיפים ביאור בזה בבאור חומר עון ארבע כיתות.

ארבע כיתות

סימן קעב: ארבע כיתות: ביאור דברי עונות ארבע כיתות: אמרו רז"ל (סוטה מב.) ארבע כתות אין מקבלות פני השכינה, כת ליצינים, כת שקרים, כת חנפים, כת מספרי לשון הרע. כת ליצינים דכתיב (הושע ז ה) משך ידו את לוצצים, כת שקרים דכתיב (תהלים קא ז) דובר שקרים לא יכון לנגד עיני, כת חנפים דכתיב (איוב יג טז) כי לא לפניו חנף יבוא, כת מספרי לשון הרע דכתיב (תהלים ה ה) כי לא אל חפץ רשע אתה לא יגורך רע.

סימן קעג: עתה נאזין עד תכונת עניניהם ותכונת אופניהם, להשכילך בינת מבחר עמקיהם, ונחלק אותם לחלקיהם ונחשוף סוף חומר ענשי עלילות נגעלות, ותשיג במערכי החלקים הרבה תועלות כי אולי טרם עמדת על דברינו, לא בחנת טוב טעם כובד פשע כל חלק מחלקיהם, וחזות קשה וחומר העונש אשר בכל אחד מהם לא חזית, ואולי קצהו ראית וכולו לא ראית.

וכל חלק אשר נסדר ראשון הוא חמור מן השני, ומתוך דברינו גם בחלקים הקלים אשר נזכיר תכיר בלהות צלמות, ותדע כי אחריתם דרכי מות, ואולי מאז לא פתחה אוזן, היו כמו דרך ישר לפניך, ועתה כי נכתוב עליהם מרורותם, תביא מגורתם ברעיוניך, גם יבואו חדרי רוחך המוסרים הנכונים, בראותך כי אעידה לי עדים נאמנים, השכל והמקראות, ודברי חכמים וחידותם הנפלאות, והיו לעד ולאות. ובה האמת אליך יבחן, ויערה עליך ממרום חן, ובערת המדות הרעות מקרבך, ויתמך דברים נכרים לבך:

כת הלצים

סימן קעד: וזה דבר כת הלצים. נחלקה ליצנות על חמשה חלקים. החלק האחד - איש לשון הנותן דופי בבני אדם, כענין שנאמר (תהלים נ כ) תשב באחיך תדבר בבן אמך תתן דופי, ונקרא לץ שנאמר (משלי כא כד) זד יהיר לץ שמו עושה עברת זדון,

כנים, ויעלה באשו לפניהם, ויהיה לבוז בעיניהם, אחר אשר נחם על רעתו ונסלח לו מחטאותיו.

סימן ריו: ואמר שלמה עליו השלום (משלי יד) אוילים ילי אשם ובין ישרים רצון. לב יודע מרת נפשו ובשמחתו לא יתערב זר, פירוש האויל יליץ חובה, כי יחפש מומי בני אדם ואשמתם ויתן בהם דופי ולא ידבר לעולם בשבח ודבר טוב הנמצא בם. והמשל על זה, כי הזכובים לעולם באו ונחו כולם על מקומות הלכלוך, ואמר אוילים יליץ לשון יחיד על כל אחד ואחד מן האוילים, כמו (בראשית מט כב) בנות צעדה עלי שור, ואמרו רבותינו (קידושין ע.) כל הפסול פוסל ואינו מדבר בשבחו של עולם, ודרכו לפסול בני אדם במומו,

ובין ישרים רצון, כי דרך הישרים לכסות על כל פשעים ולשבח האדם כי נמצא בו דבר טוב. וזכרו במוסר כי אדם אחד וחכם עברו על הנבלה, אמר האדם כמה מוסרחת נבלה זו, אמר החכם כמה לבנות שניה, וכתוב אחרי זה לב יודע מרת נפשו, וכל חכם יודע כי לא הביא שלמה בתוך המוסרים הנבחרים דברים אין בס מועיל, אבל בא הענין על דבר הפסוק הראשון, להגיד רעת האויל המליץ אשם, כי יתכן שהחוטא שב מדרכו ונפשו מרה לו, ואין יודע מרת נפש האדם ולא שמחתו, זולתו, והוא נשוא עון, כי עיקר התשובה לפי מרירות הלב, על כן יחטא ואשם האויל המזכיר עונו.

סימן ריח: ועליך לדעת, כי עונש האויל המליץ אשם איננו זולתי כי יתן דופי באיש ירא חטא אשר יתקפו יצרו ויעבור ואשם, כי מנהגו ודרכו להתחרט על חטאיו, וכל שכן אם נודע הדבר כי חזר בתשובה, אבל האיש אשר תדע ובחנת את דרכו כי אין פחד אלקים לנגד עיניו ותמיד יתיצב על דרך לא טוב, מצוה לספר בגנותו ולגלות על חטאותיו ולהבאיש בעלי עבירות בעיני בני אדם, ולמען תגעל נפש השומעים את המעשים הרעים. ונאמר (משלי כט כו) תועבת צדיקים איש עול, ונאמר (שם ח יג) יראת ה' שנאת רע. ואמרו (סנהדרין נב.). רשע בן צדיק, מותר לקרותו רשע בן רשע, צדיק בן רשע, מותר לקרותו צדיק בן צדיק.

והנה כי תראה אדם אשר ידבר דבר או יעשה מעשה, ויש לשפוט דברו ומעשהו לצד טובה ולצד הזכות, אם האיש הוא ירא אלקים, נתחייבת לדון אותו לכף זכות על דרך אמת, גם כי יהיה הדבר קרוב ונוטה יותר אצל הדעת לכף חובה, ואם הוא מן הבינונים אשר יזהרו מן החטא ופעמים יכשלו בו, יש עליך להטות הספק ולהכריעו לכף הזכות, כמו שאמרו רז"ל (שבת קכז:) הדין את חבירו לכף זכות המקום ידינהו לכף זכות, והוא מצות עשה מן התורה, שנאמר בצדק תשפוט עמיתך, ואם הדבר נוטה לכף חובה יהיה הדבר אצלך כמו ספק

דבריו, אבל אם יראה כי השומע ישמע לו, ישתה כמים עולה ולא יחשוך פיו משקריו, והיה כזה יום מחר, כי שנה באולתו לספר תמיד לשון שקר, ושב לשונו אחר גשם כזביו. תחולל מלשון חלילה, וכן (במדבר ל ג) לא יחל דברו, לא יבטל. וכן (בראשית ד כו) אז הוחל לקרא, אז נמנע.

סימן ריג: עוד אמר שלמה עליו השלום (משלי כו כח) לשון שקר יִשָּׁא דָפְיוֹ, פירוש האיש העניו ודכא ושפל רוח ישנא את לשון שקר, לא יאבה לו ולא ישמע אליו, כי העניו חפץ ביקר הבריות וצר לו על בשתם וקלונם. וי"ו 'דכיו' במקום ה"א השורש, כ-ו"ו עניו. ויש מפרשים בעל לשון שקר ישנא מדכיו ומוכחיו, ולא יוסיף להביא אליהם דיבת בני אדם רעה, והנה הוזהרנו במה שכתוב (שמות כג א) לא תשא שמע שוא, שלא נאמין בלבנו סיפור לשון הרע להחזיק במחשבתנו כי הדברים אמת ולהבזות בעינינו את מי שנאמרו עליו.

חלק ב: לשה"ר שאין בו שקר

סימן ריד: החלק השני, המספר לשון הרע וירחק בו מדבר שקר. ואל זה כווננו באמרם כת מספרי לשון הרע, אף על פי שאינם מן הכת של שקרים. והנה אם יזכיר אדם לחבירו בינו לבין עצמו מעשה אבותיו הרעים, הנה הוא עובר על מה שכתוב בתורה (ויקרא כה יז) ולא תונו איש את עמיתו, באונאת דברים דבר הכתוב כמו שהקדמנו, ונאמר (יחזקאל יח כ) בן לא ישא בעון האב, ואם יכלימהו על מעשה אבותיו בפני אחרים, על זה אמרו רבותינו (בבא מציעא נח:) כי המלבין פני חבירו ברבים הוא מן היורדים לגיהנם ואינם עולים, ואם יספר ויודיע את תועבות אבותיו בפני בני אדם שלא בפניו להבאיש את ריחו ולהבזותו בעיני בני עמו, על זה אמרו (סוטה מב.) אשר כת מספרת לשון הרע אין מקבלת פני השכינה. וכן אם היה בעל תשובה והוא מספר עליו עונות ראשונים.

סימן רטו: ודע, כי אם יראה איש כי עבר חבירו על דבר תורה בסתר והוא גלה על חטאותיו על שער בת רבים, אשום אשם על זה, כי אולי החוטא ההוא שב מדרכו הרעה, ויגוניו ברעיונו, ולב יודע מרת נפשו, ולא נכון לגלותם זולתי לחכם צנוע אשר לא יספר ליתר ההמון, רק הרחק ירחיק מחברתו עד אשר יודע אליו כי שב מדרכו הרעה. ואם החוטא תלמיד חכם ואיש ירא חטא, ראוי לחשוב עליו כי באמת עשה תשובה, ואם יתקפו יצרו פעם אחת נפשו מרה לו אחרי כן.

סימן רטז: והמספר לשון הרע שתיים הנה קוראותיו הנזק והבושת אשר יגרום לחבירו, ובחירתו לחייב ולהרשיע את חבירו ושמחתו לאידם. ועל צד אחד יגדל עון המספר לשון הרע על דבר אמת, מן המספר על דבר שקר, כי יאמין העם בספרו על חבירו דברים

כן יקרא רעהו. ויורה על זה אומרו אחרי כן אל תאמר כאשר עשה לי כן אעשה לו, כי אף על פי שהיא מצוה לפרסם את החוטא ים בנפשותם ואת החנפים, אבל החוטא אם לאיש כמוהו רשעו ולכן אדם חטאותיו, אין לפרסמו, כי אין כונתו בגלותו מסתוריו לטובה, כי אם לשמוח לאיד, והשנית, כי איך בוש לא יבוש להזכיר על זולתו דופי המעשים ההם והוא אוהז בהם, ונאמר (הושע א ד) ופקדתי את דמי יזרעאל על בית יהוא, הנה כי אף על פי שעשה יהוא מצוה בהכריתו בית אחאב, נשא עונו, כי גם הוא היה רב פשע.

סימן רכ: ואמרו רבותינו (פסחים קיג:) כי המעיד יחידי על חבירו בדבר עבירה מלקים אותו מכת מרדות, אך יוכל לגלות הדבר בהצנע לרבו ולאיש סודו, אם ידע כי יאמינו דבריו כדברי שני עדים, ואם יש שני עמו ישמעו השופטים דבריהם ליסר החוטא בהצנע, ולא ילבינו פניו ברבים, כמו שנאמר (ויקרא יז) הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא.

סימן רכא: ודע כי בדברים שבין אדם לחבירו, כמו גזל ועושה ונזק וצער ובושת ואונאת דברים, יכול לספר הדברים לבני אדם, גם היחיד אשר יראה יגיד, כדי לעזור לאשר אשם לו ולקנא לאמת. והנה אמרה התורה שיעיד עד אחד בבית דין על תביעת ממון לחייב את הנתבע שבועה, אמנם יש עליו להוכיח את האיש תחלה.

חלק ג: הולך רכיל

סימן רכב: החלק השלישי, הולך רכיל. והוזהרנו על זה מן התורה, שנאמר לא תלך רכיל בעמך. וגם זה נקרא לשון הרע, והוא בכלל כת מספרי לשון הרע, כמו שזכרו רז"ל על דואג האדומי שהיה בעל לשון הרע כי הגיד לשאול ויאמר לו בא דוד אל בית אחימלך (תהלים נב).

ונזק הרכילות חדל לספור כי אין מספר, כי הוא מרבה שנאה בעולם ומכשיל את בני אדם לעבור על מה שכתוב בתורה (ויקרא יז) לא תשנא את אחיך בלבבך. והנה העולם קיים על השלום (אבות א). ומפני השנאה נמוגים ארץ וכל יושביה, כאשר הקדמנו. ופעמים רבות יתן הרכיל חרב ביד חבירו להרוג את רעהו, כמו שכתוב (יחזקאל כב ט) אנשי רכיל היו בכ למען שפך דם, ונאמר (ירמיה ו כח) כלם סרי סוררים הולכי רכיל נחשת וברזל כלם משחיתים המה. וקראו רבותינו (ירושלמי פאה א) את הרכילות לשון שלישי מפני שהוא הורג שלשה האומרו, והמקבלו, ומי שנאמר עליו, כמו שידעת מענין דואג שנטרד בסבת הרכילות ונהרגו הכהנים ונענש שאול אשר קבל את הרכילות.

סימן רכג: ואמרו רז"ל (נדה סא.) על ענין הרכילות, אף על פי שאסור לקבלה ולשנוא את חבירו בגללה,

ואל תכריעהו לכף חובה, ואם האיש ההוא רוב מעשיו לרוע או בחנתו כי אין יראת אלקים בלבבו, תכריע מעשיו ודבריו לכף חובה, שנאמר (משלי כא יב) משכיל צדיק לבית רשע מסלף רשעים לרע, וכבר הקדמנו לך פירושו.

סימן ריט: ואמר שלמה עליו השלום (משלי כד כח) אל תהי עד חנם ברעך וְהִפְתִּיתָ בְשַׁפְתֶּיךָ, אל תאמר כאשר עשה לי כן אעשה לו או אשיב לאיש כפעלו, פירוש לא הוצרך להזהיר לאמר אל תהי עד שקר אבל אמר אל תהי עד חנם, כי אם נוקש רעך בחטא אל תעיד עליו ואל תגלה על חטאו חנם ללא תוכחת, כי האמנם אם גזל האדם או עשק את עמיתו חייב להעיד על זה כדי שישב הגזלה אשר גזל על פי שנים עדים, ואם אין שם זולתי עד אחד, שבועה תהיה בין שניהם,

אבל אם ראה כי נכשל חבירו בדבר ערוה או באחת מן העבירות אין ראוי שיעיד על זה חנם, רוצה לומר ללא תוכחת, גם כי יש אתו עד שני להקים דבר. ואם החוטא ירא חטא ראוי לו לדבר על לבו, כי באמת עשה תשובה, גם ראוי שיירא לנפשו ויאמר בלבו אחרי כי האיש ירא שמים אולי זכותיו מרובות מעונותיו, ואמרו רבותינו (קידושין ט:) כי האיש אשר זכותיו מרובות מעונותיו הנה הוא מעדת צדיקים.

אמנם אם החוטא הוא מן האולים אשר משפטם לשנות באולתם, טוב כי יגידו אל השופטים ליסרו להפרישו מן האיסור, אבל אם הוא עד אחד, לא טוב היות האדם לבדו מעיד עד חנם, כי עדותו חנם, לפי שאין סומכים עליו, שנאמר (דברים יט טו) לא יקום עד אחד באיש, לכן מוציא שם רע יחשב. ומלת והפתית במשקל הכבד, רצונו לומר כי בשפתיך אתה טוחן פניו בגלותך מסתר עונו, ואמר אחר כך אל תאמר כאשר עשה לי כן אעשה לו, כי אם גלה על חטאיך לא תקום ולא תטור לעשות לו כאשר עשה לך. וזה מוסר נכבד ומעיקרי היראה.

ואם החוטא איש אשר איננו ירא מלפני האלקים, כמו הפורק מעליו עול מלכות שמים ואינו נזהר מעבירה אחת, אשר כל שער עמו יודע כי היא עבירה, מותר להכלימו ולספר בגנותו. כך אמרו רבותינו (בבא מציעא נט.) (ויקרא כה יז) ולא תוננו איש את עמיתו, עם שאתך בתורה ובמצות אל תונהו בדברים, ואשר לא שת לבו אל דבר ה' מותר להכלימו במעלליו ולהודיע תועבותיו ולשפוך בוז עליו. ועוד אמרו (יומא פו:) מפרסמים את החנפים מפני חלול השם. אבל אם נכשל בחטא על דרך מקרה, ורוב הימים דרכו להשתמר מעונו, אין לגלות על חטאו, כאשר בארנו.

ויתכן לפרש אל תהי עד חנם ברעך להעיד עליו על עבירות אשר גם אתה חלית בהן כמוהו, על

ואמרו כי ענין אבק לשון הרע כאשר יסבב האדם בדבריו שיספרו בני אדם לשון הרע.

ואמרו (ערכין טז.) לעולם אל יספר אדם בטובתו של חברו, שמתוך ט ברוך בא לידי גנותו. והנה אנחנו צריכים לבאר המאמר הזה, כי ידוע הדבר כי מן המדות הנאות לספר בשבחה החכמים והצדיקים, כמו שנאמר (משלי כה כז) וחקר כבודם כבוד, ואמרו על האויל שאינו מדבר בשבחו של עולם. אבל זאת תכונת הענין הזה, כי אין לספר בטובת האדם זולתי בד בוד, רוצה לומר כאשר ידבר איש אל רעהו, ולא בקהל עם ובמושב רבים, עד אשר יודע אליו כי אין במעמד ההוא שונא ומקנא לאיש אשר ידבר טוב עליו, ואם יחפוץ לשבח אדם אשר כבר הוחזק לבני עמו ונודע אשר הוא אדם כשר ולא תמצא בו רעה ואשמה, גם על פני שונא ומקנא יש לשבחו, כי לא יוכל לגנותו, ואם יגנהו ידעו הכל אשר פיו דיבר שוא, ותהי לשונו מוקש לנפשו.

סימן רכז: עוד זכרו וזכרונום לברכה על ענין לשון הרע, ואמרו (ערכין טו:) הנה אם שאלה אשה משכנתה לחתות אש מיקוד, ותען ותאמר איה איפה גחלי אש כי אם בבית פלוני אשר תמיד יצלה בשר ויאכל, זה והדומה לו אבק לשון הרע. ונאמר (משלי כז יד) מברך רעהו בקול גדול בבקר השכם קללה תחשב לו, ופירושו רבותינו (שם) המקרא הזה על המשבח את חברו בשבח הבא לידי הפסד, כענין האורח אשר יצא אל רחוב העיר ויקרא בקול גדול ויספר את אשר גמלו בעל הבית טובה, כי טבח טבח והכין לאורח הבא אליו, ויהי בהשמע דבר האורח יתלקטו אנשים ויקים ויסורו אל בית בעל הבית. וחייב האדם לשמור פיו ולשונו שלא יחשד בדבריו ולא יתנו אותו כמספר לשון הרע, ואם יביא עצמו לידי החשד בזה הנה השחית מוסרו, ויחשב לאיש הזה אבק לשון הרע.

סימן רכח: ועתה השתונן בכליותיך לעמוד על עיקר הדבר הזה. הנה הקדמנו כי מותר לספר בגנות החוטא על חמס אשר בכפיו, אם נודע הדבר כי לא עזב דרכו, כמו הגוזל והחומס, או המזיק והמציק, או המלבין פנים ומבאיש ומחפיר, והמספר לשון הרע, ולא השיב את הגיזולה, ולא שלם נזקו, ולא בקש פני חברו להעביר את עונו.

ואמנם המטיבים דרכם דבר ידברו בראשונה את החוטא, אולי יוכלו הועיל בדרך תוכחה להשיבו מדרכו הרעה, ואם מאן ימאן אז יודיעו לרבים את דרכיו ומעלליו. ועתה כאשר יחפש אדם על מעשה חברו על דבר אשר הזיד על רעהו, ויספר מעשהו לבני אדם, ויגלה חובת החוטא, ויגנה מעשהו מטענות רבות, הנה יחשד המ פר בזה ויתן אותו כמספר לשון הרע, ויאמרו אמור, כי גם אם אמת היה הדבר היה ראוי לגלות און החוטא למוסר

אבל אל יהי בז לדבר, אך את נפשו ישמור ויחוש לדברים. ואמרו רז"ל (ירושלמי שם) דורו של שאול היו בהם דילטורין כמו דואג והזיפים, ועל ידי כן היו יורדים למלחמה ונופלים. דורו של אחאב לא היו בהם דילטורין, כמו שידעת מענין הנביאים שהיו מתחבאים מפני איזבל, כמו שכתוב (מלכים-א יח כב) אני נותרתי נביא לה' לבדי, ועובדיה החביא מהם מאה נביאים ולא גלה אדם כי יש נביא בישראל זולתי אליהו, ועל ידי כן היו יורדים למלחמה ונוצחים, אף על פי שהיה אחאב עובד עבודה זרה.

סימן רכד: והמסכסך אחים ואוהבים ומביא שנאה ביניהם, קשה מכל חלקי לשון הרע, שנאמר (משלי ו יט) ומשלח מדנים בין אחים, ואמרו רבותינו (ויק"ר מצורע טו) כי השביעית קשה מכולן כאשר הקדמנו לך בשערי יראת חטא.

הסתרת סוד

סימן רכה: וחייב האדם להסתיר הסוד אשר יגלה אליו חברו דרך סתר אף על פי שאין בגלוי הסוד ההוא ענין רכילות, כי יש בגלוי הסוד נזק לבעליו וסבה להפר מחשבתו, כמו שנאמר (משלי טו כב) הפר מחשבות באין סוד, והשנית, כי מגלה הסוד אך יצא מדרך הצניעות והנה הוא מעביר על דעת בעל הסוד,

ואמר שלמה עליו השלום (שם כ יט) גולה סוד הולך רכיל, רצונו לומר אם תראה איש שאיננו מושל ברוחו לשמור לשונו מגלוי הסוד, אף על פי שאין במחשופו הסוד ההוא ענין רכילות בין אדם לחבירו, תביאהו המדה הזאת להיות הולך רכיל שהוא מארבע כתות הרעות, אחרי אשר אין שפתיו ברשותו לשמרן. עוד אמר (שם יא יג) הולך רכיל מגלה סוד, רצונו לומר אל תפקיד סודך למי שהולך רכיל, כי אחרי אשר איננו שומר שפתיו מן הרכילות אל תבטח עליו בהסתר סודך, אף על פי שמסרת דבריך בידו דרך סוד וסתר,

והזהרנו מן התורה שלא לקבל לשון הרע, שנאמר (שמות כג א) לא תשא שמע שוא, ונאמר (משלי כט יב) מושל מקשיב על דבר שקר כל משרתיו רשעים, ופירושו חז"ל (מדרש תהלים נד) כאשר המושל מקבל לשון הרע ודברי רכילות יעשו משרתיו רשעים והולכי רכיל למצוא חן בעיני אדוניהם.

והנה לאלה שלשת החלקים אשר זכרנו כווננו בזכרם רבותינו ז"ל (סוטה מב.) "כת מספרי לשון הרע."

חלק ד: אבק לשון הרע

סימן רכו: החלק הרביעי, אבק לשון הרע. אמרו רבותינו (בבא בתרא קסה.) רוב העולם נכשלים בגזל, ומיעוטם בעריות, וכולם באבק לשון הרע.

לחבירו, והנה זה כאילו אמר הדברים בפניו.

סימן רכט: החלק החמישי, נבלות הפה...

סימן רל: ואמרו רבותינו (פסחים ג.) לעולם אל יוציא אדם דבר מגונה מפיו...

סימן רלא: החלק הששי נרגן. אמר שלמה עליו השלום (משלי יח ח) דברי נרגן כמתלהמים והם ירדו חדרי בטן, פירוש הנרגן הוא האיש אשר דרכו וחוקו להתאונן ולהתרעם וימצא תנאות על חבירו תמיד, על מעשיו ועל דבריו, ואף על פי שחבירו בתומו מתהלך עמו ולא זד עליו בדבר, וידון כל דבר לחובה ולא לזכות, וכל שגגה ישים לזרון...

אגרת התשובה

אגרת התשובה: ...ויזהר אדם שלא ידבר לשון הרע, שכך אמרו רז"ל כל המספר לשון הרע כאילו כפר בעיקר שנאמר אשר אמרו ללשונינו נגביר שפתינו מי אדון לנו. וכן אסור לו לאדם לקבל לשון הרע שנאמר לא תשא שמע שוא, ואמרו רז"ל (סוטה מב.) ארבע כתות אין מקבלות פני השכינה ואלו הן, כת לצים כת חנפים כת שקרים וכת מספרי לשון הרע, ויזהר אדם שלא ידבר אחד בפה ואחד בלב שנאמר נצור לשונך מרע ושפתיך מדבר מרמה, ויזהר אדם מן הרכילות שנאמר לא תלך רכיל בעמך.

בתחלה, ועל דבר אשר לא קדם לו תוכחות יחשדנו שומעו לאמר, כי לא היה אומר כל אלה בפני חבירו, וכי הוא מחניף לו, כענין שנאמר (הושע ד ד) אך איש אל ירב ואל יוכח איש, ונהנה לדבר באשמת העם, אשר בהעוותם ישמח ובקלונם יתכבד שלא בפניהם, ודומה לבעל לשון הרע, ובו דבק מן האבק. ועוד יאמרו בני אדם אין הדברים כנים ומלכו הוא בודאם, ואם לא איפוא, מדוע לא גלה על עונו בפניו ראשונה והעלים ממנו על כן אמרו רבותינו (ערכין טו:): כל דבר אשר יאמר בפני בעליו אין בו דרך לשון הרע, רצונם לומר כי אם הקדים לחבירו תוכחת מגולה על מעשהו ולא הקשיב על דבריו, אחרי כן יוכל להודיע לבני אדם אשמת האיש ורוע מוסרו, ולא יחשד כי יחפוץ לתת דופי בחבירו.

וכן אם המספר מוחזק לרבים כי לא ישא פני איש ואל אדם לא יכנה, ואת כל אשר יאמר שלא בפני חבירו, אותו ידבר בפניו ולא יגור מפני איש, והוחזק גם כן בתוך עמו אשר לא ידבר רק אמת, אין לחשדו בדברו על אשמת אדם לחבירו שלא בפניו. וכן זכרו בדבריהם ז"ל על הענין הזה ואמרו (ערכין טו:): אמר רבי יוסי מימי לא אמרתי דבר וחזרתי לאחורי, רצונו לומר לא אמרתי דבר על אדם שלא בפניו וכבשתי אותו בהיותי בפניו. עוד אמרו (טז.) כל דבר אשר יאמר בפני שלשה אין בו דרך לשון הרע, רצונם לומר אחרי כי ברבים היו עמו בעת אשר ספר הדברים, אכן נודע הדבר

רשימת הספרים

גמרות:

62	מכות כג. <קמב>	38	כתובות מו <סג>	58	שבת נו. <קבד>
28	ערכין טו-טז: <נג>	26	קידושין סו <מח>	55	שבת קיח <קי>
61	נדה סא <קלב>	41	בבא קמא צט: <עב>	60	פסחים פז: <קל>
61	שבת לג <קלב>	44	בבא בתרא לט. <פד>	62	פסחים קיח. <קמא>
61	קדושין סו <קלב>	47	בבא בתרא קסד: <צב>	49	פסחים קיג: <צמ>
61	ירושלמי פאה <קלב>	40	סנהדרין כט-לא <עא>	56	יומא פו: <קח>
				55	מועד קטן טז. <קיג>
71	כסף משנה <קסא>	174	העמק דבר <רלב>	175	אבות דר"נ <רלט>
73	כסף משנה <קסה>	20	העמק דבר <כט>	16	אבן עזרא <טו>
38	כתובות מה: <סד>	23	העמק דבר <מא>	171	אבן עזרא <רכח>
39	כתובות מו. <סח>	13	זהר הרקיע <ח>	21	אברהם בן הר"ם <לד>
178	כתובות מו: <רמד>	65	זית רענן <קנא>	168	אגרות משה <רכא>
55	מאירי <קיב>	175	זית רענן <רלח>	95	אגרת התשובה <קעט>
55	מאירי <קיו>	=	זכור למרים <קיא>	19	אור החיים <כו>
56	מאירי <קכ>	55	ח"מ סי' ט <קיו>	107	אורחות חיים רא"ש <קפח>
59	מאירי <קכו>	43	ח"מ סי' יט <פג>	164	אמרי יושר <רטו>
42	מאירי <עו>	107	חובות הלבבות <קצג>	106	ארחות חיים לוניל <קפו>
46	מאירי <צ>	18	חזקוני <כא>	181	באר הגולה <רנא>
47	מאירי <צח>	173	חזקוני <רכח>	122	ביאור מהרש"ל <ר>
100	מאירי ליקוט <קפד>	22	חזקוני <לח>	53	בית דוד <קח>
132	מגילת ספר <רג>	103	חיבור התשובה <קפה>	26	בית יעקב בירב ... <מח>
57	מגן אבות <קנג>	42	חידושי הר"ן <עח>	18	בעלי התוס' <כג>
120	מגן אברהם <קנח>	53	חפץ חיים <קט>	173	בעלי תוספות <רל>
112	מהר"ח אור זרוע <קצב>	14	חפץ חיים סה"מ <י>	19	גור אריה <כו>
119	מהר"ל מפראג <קצו>	176	חפץ חיים <רמ>	163	גרי"פ פערלא <ריח>
181	מהר"ם מיניץ <רנ>	182	חקקי לב <רנג>	62	דברי יציב <קלט>
112	מהר"ל <קפט>	140	חקקי לב <רו>	65	דינא דחיי <קנא>
181	מהר"ם <רמח>	13	חרדים <ט>	78	דינא דחיי <קעב>
114	מהר"ק <קצא>	61	חתם סופר <קלו>	123	דינא דחיי ט <רא>
59	מהרש"א <קבח>	149	חתם סופר <רט>	129	דינא דחיי י <רב>
48	מהרש"א <צז>	46	חתם סופר <צא>	173	דעת זקנים <רכט>
59	מהרש"ל <קכו>	48	חתם סופר <צז>	96	דרשות ר"י <קפא>
75	מורה נבוכים <קסט>	17	טור <יו>	72	הגהות מיימוני <קסג>
18	מושב זקנים <כד>	151	יד הקטנה <ריב>	45	ההשלמה <פח>
64	מכילתא <קמו>	47	יד רמ"ה <צד>	22	הכתב והקבלה <מ>
65	מלבי"ם <קנא>	42	יד רמה <עו>	23	הכתב והקבלה <מו>
132	מנורת המאור <רד>	67	יפה מראה <קנו>	70	רמב"ם דעות ו<קנט>
162	מנחת חינוך <ריו>	5	יראים <ג>	74	רמב"ם טומאת צרעת <קסו>
167	מנחת שלמה <רכ>	66	ירושלמי פאה <קנד>	73	רמב"ם נערה <קסד>
69	מס' דרך ארץ <קנו>	26	יש בוטה... <מנב>	73	רמב"ם סנהדרין <קסו>
133	מסילת ישרים <רד>	181	כלבו <רמנב>	133	הלכות קטנות <רד>
55	מקום שמואל <קיא>	79	כנסת הגדולה <קעג>	181	הלכות קטנות <רנב>

38	רש"י, תוספות <סח>	67	ר"ש סיריליאן <קנו>	81	מרכבת המשנה <קעד>
41	רש"י, תוספות <עה>	61	רא"ש <קלה>	179	משך חכמה <רמו>
19	רש"ר הירש <כה>	64	ראב"ד <קמח>	26	משלי אנשי רכיל... <מח>
35	רש"ש <נט>	174	ראב"ד <רלה>	25	משלי הלכי רכיל נחשת <מו>
35	רש"ש <נט>	70	ראב"ד שם <קס>	27	משלי יז <נא>
46	רשב"א <פט>	147	רב פעלים <רח>	133	משנת חכמים <רה>
50	רשב"ם <ק>	173	רבינו בחיי <רלא>	141	נודע ביהודה <רו>
62	רשב"ם <קמנ>	22	רבינו בחיי <לט>	149	נזירות שמשון <רי>
17	רשב"ם <יח>	25	רבינו בחיי <מא>	7	סמ"ג <ד>
21	רשב"ם <לו>	32	רבינו גרשום <נה>	9	סמ"ק <ה>
44	רשב"ם <פה>	64	רבינו הלל <קמט>	10	ספר החינוך <ו>
47	רשב"ם <צג>	175	רבינו הלל <רלו>	95	ספר היראה <קעח>
52	רשב"ש <קו>	56	רבינו יהונתן <קבא>	99	ספר השרשים רד"ק <קפג>
88	ש"ג ר-רל"א <קעו>	26	רבינו יונה <מא>	177	זכור למרים <רמא>
50	שאלתות <קא>	26	רבינו יונה <מא>	108	ספר חסידים <קגד>
98	שאלתות <קפב>	12	רבינו יונה <ז>	171	ספרי <רכד>
51	שבלי הלקט <קג>	19	רבינו מיוחס <כה>	174	ספרי <רלג>
149	שו"ע הרב <ריא>	55	רבני ווילנא <קיא>	178	ספרי <רמג>
52	שו"ע חו"מ <קז>	25	רד"ק <מא>	81	עבודת המלך <קעה>
107	שו"ת הגאונים <קצ>	113	ר"י ברונא <קצא>	160	עיר הצדק <ריג>
52	שו"ת הרא"ש <קה>	55	רי"ף <קטו>	62	ערוך לנר <קלה>
51	שו"ת הרי"ף <קב>	36	רי"ף רא"ש <סב>	63	ערוך לנר <קמו>
72	שו"ת רדב"ז <קסב>	55	ריטב"א <קטו>	43	ערוך לנר <פב>
48	שטמ"ק <צו>	39	ריטב"א <סו>	26	רמב"ם יד <מח>
34	שיטה מקובצת <נו>	45	ריטב"א <פז>	70	רמב"ם ס' המצוות <קנח>
119	של"ה <קצו>	52	ריטב"א שבועות <קר>	75	רמב"ם משנה אבות <קעו>
77	שמונה פרקים <קעא>	17	רלב"ג <יט>	75	רמב"ם משנה נגעים <קסח>
119	שערי קדושה <קצח>	43	רמב"ם <פ>	41	פירוש הר"ם <עג>
56	שערי תשובה <קכב>	5	רמב"ם סה"מ <א-ב>	95	פירוש משלי <קפ>
88	שערי תשובה ג נה <קעו>	16	רמב"ן <טז>	39	פני יהושע <סז>
60	שפת אמת <קכט>	171	רמב"ן <רכז>	40	פני יהושע <ע>
35	שפת אמת <ס>	178	רמב"ן <רמה>	67	פני משה <קנה>
43	תוס' הרא"ש <עט>	172	רמב"ן סה"מ <רכז>	20	פנים יפות <ל>
61	תוספות <קלד>	12	רמב"ן סה"מ <כב>	26	פסקי תוספות <מח>
33	תוספות <נו>	16	רס"ג <יד>	18	פענח רזא <כב>
44	תוספות <פז>	21	רס"ג <לג>	162	פתחי תשובה <רטו>
41	תוספות יו"ט <עד>	26	רס"ג <מא>	179	ציץ אליעזר <רמו>
35	תוספתא ערכין <פא>	13	רס"ג <ח>	165	קהלות יעקב <ריז>
41	תועפות ראם <עכ>	55	רש"י <קיא>	164	קובץ מאמרים <ריט>
64	תורת כהנים <קמו>	55	רש"י <קד>	49	קובץ שיעורים <צח>
174	תורת כהנים <רלד>	171	רש"י <רכנ>	64	קרבן אהרן <קג>
15	תרגום <יא>	40	רש"י <פט>	175	קרבן אהרן <רלו>
178	תרגום <רמכ>	16	רש"י דניאל <יג>	121	ר' אייזיק שטיין <קצט>
21	תרגום <לא>	56	רש"י, ריטב"א <קט>	18	ר"י בכור שור <כ>
		171	רש"י, רשב"ם <רכד>	21	ר"י בכור שור <לז>

==בענין סוגיא דערכין בענין אהנו מעשיו עיין אהל משה שם בערכין

==חידוש: מי שעובר עבירה גורם לאחרים לספר עליו לשון הרע ועובר ב"לפני עור", חוץ מחילול השם ועצם העבירה.

לפרסם על א' שהוא בעל תשובה, 212-213.
חלק מזכויותיו עוברים לחבירו, 350-394. ע"ע
אבק לשון הרע.
המספר בשבח חבירו: אסור רק בפני שונאו,
120. רק בריבוי שבח, 121. רק בפני רבים, 120.
קושית מהרש"א דמצינו דוכתי טובא בש"ס
ששבחו חבריהם ותירוצי האחרונים, 123-129.
אסור רק במילי דעלמא ולא במעשיו הטובים
(חת"ס), 127. בבנו או בתלמידו מותר (מהר"ש
קלוגר), 128. למה אין איסור דאורייתא משום
לפני עור, 129. משום השקר שבו שיכול להזיקו
(הגר"א וטרמון), 132.

תורת האדם לאדם קובץ ה:

ארור מכה רעהו בסתר, 173-177. היתר אפי
מרה ושיטת המהר"ל 178-186. ביאור חטא
המרגלים, 178-186. חטא מיוחד לסגולת
הלשון, 178-183. איסור "לא תשא שמע שוא"
לענין לשון הרע, 187-193. היתר באפי תלתא,
194.

תורת האדם לאדם קובץ ו:

המודיע לבי"ד זהות כותבי פלסתר האם יש
חשש לשון הרע, 30, 25. היתר "לתועלת",
149-157. כוונת לתועלת, 149. כוונה מעורבת,
156. גורם לאריכות הגלות; מהר"ל, 180.
המחשות ודוגמאות מהחיים, 183-193.

להזכיר חידושים וביאורים לגר"ח גריינימן

צדור המור: להר"ר אברהם צבע ריש פרשת מצורע - הסבר למה שקולה לשון הרע כנגד
ג' עבירות

הערה: התעוררנו בפרשת שרה ואברהם שאמרה "ואדוני זקן", והקב"ה כשסיפר לאברהם
השמיט ואמר רק ואני זקנתי, ולומדים משם שמותר לשנות מפני השלום, וקצ"ע איך יש
הו"א שהקב"ה יגיד לאברהם מה ששרה אמרה ואדוני זקן, הרי זה רכילות [ונתעוררתי
לזה מדברי בכור שור שם שכתב: ואני זקנתי, לא היה דרך הארץ לגלות לו שקראתו זקן,
פן יקפיד, עכ"ל. וכנראה צריך לחלק ש"ואדוני זקן" זה לא ממש גנאי, כי סה"כ אברהם
היה בן 90 (ולא יביא לקטטה ממש), ויוצא יסוד שכדי שיהיה רכילות גמורה צריך להיות
דבר שממש גנאי וכו'.

מדבר שקר תרחק

==חסר מכילתא דר"י על פסוק מדבר שקר תרחק "אזהרה למדבר לשון הרע", לפי נוסח
ילקוט שמעוני, ולקט טוב (פסיקתא זוטרתא) =ועיין רמב"ם ספר המצוות = אלא שבדפוסים
של המכילתא חסר קטע זה, וגם כנראה הגר"א מוחקו, עיין מלבי"ם ועוד,

וכתב הגרי"פ עשה כב

...ולפי"ז לא נצטרך לומר דהנך דרשות דפרק שבועות העדות אסמכתא ניהו, אדרבא
אפשר דדרשות גמורות ניהו ע"ד שכתבנו. אלא דמאי דדריש במכילתא מהך קרא
אזהרה למדבר לשון הרע או לפרוש מן המינות, הא ודאי אינו אלא אסמכתא בעלמא,
דהך קראי לא מיירי בהכי, ולכן לא מנו כל הראשונים בלשון הרע ובפרישה ממינות
אלא לאוי דלא תלך רכיל ולא תשא שמע שוא ולא תתורו אחרי לבבכם, כמש"כ
הרמב"ם בספר המצוות (לאוין ש"א מ"ז רפ"א) עיי"ש. וכן לשאר מוני המצוות ומכללם
הרשב"ץ ז"ל. ועיין מה שכתבתי לקמן לדעת רבינו הגאון ז"ל בלאו דערפכם לא תקשו
עיי"ש, ואין להאריך כאן בזה.

❖ כיעקב אבינו לא סיפר לשון הרע על עשו

מהרש"א: מכות כג: ואמר לא רגיל על לשונו זה יעקב אבינו שנאמר והייתי בעיניו כמתעתע, < תקעט > שלא היתה בו מידת לשון הרע, שאם היה אביו יודע שהוא יעקב היה הוצרך יעקב לדבר לשון הרע על עשו נגד פני אביו יצחק שעשו אינו ראוי לברכה לפי מעשיו, גם כי כבר מכר לו את בכורתו, וכמו שהסכים על ידו זה לבסוף על ידי הגדת עשו שאמר גם ברוך יהיה, וז"ש לא רגל וגו', ר"ל שלא הרגיל עצמו בלשון הרע, וההיפך נאמר ברשעים למדו לשונם דבר שקר וגו':

לא הבאתי מתוך ספר "עצה ותושיה" לרב הומינר עיי"ש ללקוט חומר חשוב, יש שם פרק בענין זכור למרים, ===

השלמות

ואלו לגנאי יומא, מגילה כח סני שמועניה, להדפיס אצל חנפים.

אצל חרם לע"ז על שוכני עפר לכתוב שאין בו בעצם לשון הרע על כבר מתו, אלא משום פגם המשפחות הנשאר עיי"ש

בפרק רבינו יונה לבדוק ההולכים אחריו, ארחות צדיקים, מנורת המאור אלנקווה, מנורת המאור אבוהב, יד הקטנה, ועוד ??

אינו מתכוין בלשה"ר – חפץ חיים רכילות א במ"ח ז: רבינו יונה סימן עד, רמב"ן זכור למרים ועוד ועיין שם נתיבות חיים = קשור באופן כלל בשאלה בכל פגיעה בין אדם לחבירו כמה הכוונה מורידה מהנזק

לבשר על מת או בשורה רעה / מוציא דיבה הוא כסיל

* פסחים ג: דאנא לא קאמינא, ומוציא דיבה הוא כסיל, ועיין מהרש"א שם. וברש"י שם ד. מקשה על י"א "וקשה בעיני לומר שיוציא רב דבר שקר מפיו", עיי"ש. ועיין תוספות הרשב"א שם ובהגהות זהב שבא.

* מאירי: פסחים שם

* תוספות רשב"א: שם ובהב שבא

- *

* ספר חסידים: פארמא קנג: האם מותר לספר לחולה מחלתו כדי שיתחמם וזאת עצה לרפואתו, ופסק שאסור, ??לבדוק בפנים??

* שלחן ערוך יו"ד סימן תב סעיף ב: מי שמת לו מת ולא נודע לו אינו חובה שיאמרו לו ואפילו באביו ואמו ועל זה נאמר מוציא דיבה הוא כסיל (משלי י) ... מיהו אם שואל עליו אין לו לשקר ולומר חי הוא שנאמר מדבר שקר תרחק ועיין שם במקור ההלכה בטור וכו', ועיין ערוך השלחן וגשר החיים ?? ועוד, הנושא מסוכם יפה בילקוט יוסף (מצולם)

* ארח מישרים ט ביאור א: הפסוק מדבר שקר תרחק נאמר רק בבית דין... ולפי זה מה דפסקינן ביו"ד סימן ת"ב וכו' אין לו לשקר ולאמר חי הוא שנאמר מדבר שקר תרחק,

נראה דלא דוקא דקרא לא איירי בכה"ג, וגם מש"כ התוס' יו"ט נגעים יב ה שלא יאמר נגע נראה לי משום דובר שקרים... עיי"ש עוד

* ילקוט יוסף ??? מצולם

* ניב שפתים: עמוד קמ סעיף כז עד עמוד קמב, כמה נושאים, מביא מספר שלמת חיים (הוצאה חדשה סימן תכז) לענין פרסום הדבר בעיתון.

* ת.א.ל. לענין מחלה: עמוד רלה,

* קובץ אסיא: מב-מג ניסן מג עמוד 18

בענין פרק שוכני עפר = קטע מהרב ויינפלד קובץ ה' למתים אין דיני בין אדם לחבירו

עיין חידושים וביאורים פאה

פרקים בנאמנות: קול וקול דלא פסיק
מסיח לפי תומו
נאמן כבי תרי

הצלת ממון חבירו / חיוב עדות בהצלת ממון

=====שער המשפט

משך חכמה: לא תעמוד על דם רעך אני ה'. בספרא, ומנין שאם אתה יודע לו עדות < תקפ > שאין אתה רשאי לשתוק עליו ת"ל לא תעמוד על דם רעך, פירוש בדיני נפשות שאם יודע עדות לזכותו ונמנע הרי זה שופך דמים, וכמו דמוקי הגמ' בסנהדרין (עג.) דמכאן אף למטרח ולאגורי. ודוקא שיוודע לזכותו בדיני נפשות אבל דיני ממונות הוא רק בשתבעו הבעל דבר להעיד, ובאם לא יגיד, כמבואר ריש הלכות עדות ברמב"ם יעו"ש, ובספר המצות סימן רצ"ז באו כאן דברים אינן מדוקדקין (אולי מסיבת ההעתקה). וזה שאמר [-הרמב"ם ריש עדות] שבדיני ממונות אינו עובר באם לא יגיד רק כשיתבענו אבל בדיני נפשות אפילו אין הבע"ד תובעו, לא תעמוד על דם רעך שאני ה', אני הוא התובע דמי נפש נקי. ויעוין רש"י...

לא ישמע דברי בעל דין שלא בפני בעל דין חבירו / הטעמים

סנהדרין ז: ...שמוע בין אחיכם ושפטתם, אמר רבי חנינא אזהרה לבית דין שלא ישמע דברי בעל דין קודם שיבא בעל דין חבירו ואזהרה לבעל דין שלא יטעים דבריו לדיין קודם שיבא בעל דין חבירו קרי ביה נמי שמע בין אחיכם רב כהנא אמר מהכא מלא תשא לא תשיא

רש"י: שמוע בין אחיכם, כשיהיו שניהם יחד שמעו דבריהם, ולא תשמעו דברי זה בלא זה, שמסדר דברי שקר כדברי אמת לפי שאין [מכחישו -מהרש"ל], ומכיון שלב הדיין נוטה לו לזכות שוב אין לבו מהפך בזכות השני כל כך. שמע, דברין בין אחיכם, כשתהיו שניכם יחד משמע. לא תשא, לא תקבל שמע שוא, אזהרה לדיין, וקרי ביה נמי לא תשיא אזהרה לבעל דין:

סנהדרין לא... מנין לדיין שלא ישמע דברי בעל דין (חבירו) קודם שיבא בעל דין חבירו ת"ל מדבר שקר תרחק מנין לבעל דין שלא יטעים דבריו לדיין קודם שיבא בעל דין חבירו ת"ל מדבר שקר תרחק רב כהנא מתני מלא תשא לא תשיא

רש"י: לא תשא, אזהרה למקבל. **קרי ביה לא תשיא,** אזהרה לבעל דין. **שמע שוא,** שהמטעים דבריו שלא בפני בעל דינו אינו בוש מדברי שקר:

רמב"ם: ספר המצוות: לא תעשה רפא: שהוזהר הדיין שלא לשמוע דברי אחד מבעלי הדין שלא בפני בעל דינו, והוא אמרו יתעלה (משפטים כג) 'לא תשא שמע שוא', לפי שעל הרוב יהיו דברי הבעל דין שלא בפני בעל דינו שוא, ולפיכך הזהיר הדיין מלשמוע אותם הדברים כדי שלא יהיה בדעתו מושג בלתי נכון ובלתי אמת...

רש"י בשתי המקומות מפרש שלא בפני חבירו אינו מתבייש לומר שקר, ובסנהדרין מוסיף הסברא שכיון שנכנס טעמנו ראשונה לזכות שוב אינו מהפך בזכות השני. והרמב"ם כתב כפירוש השני "כדי שלא יהיה בדעתו מושג בלתי נכון ובלתי אמת", ואם כן זה יטה את שיקול דעתו...